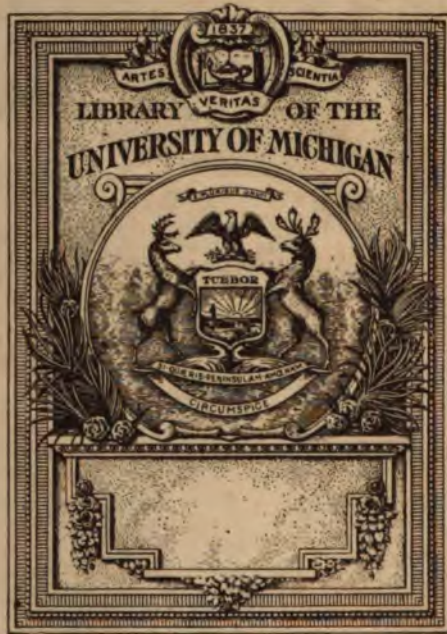
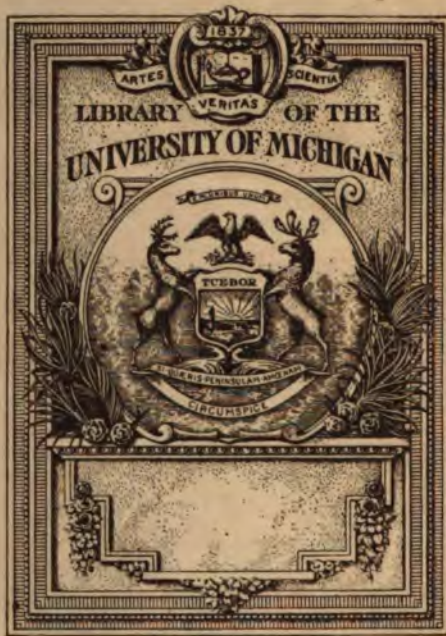

B 1,127,730

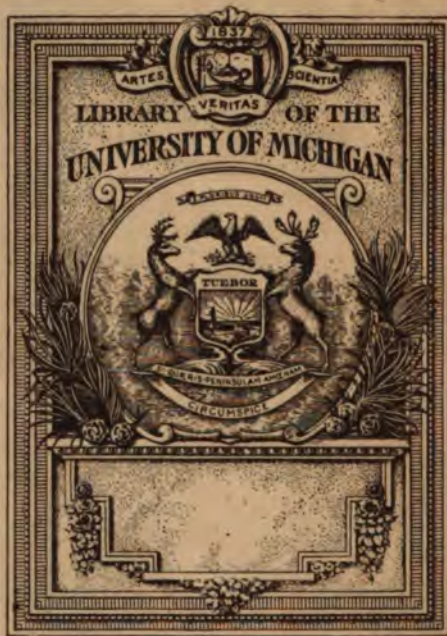

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN.

BIJENGEBRACHT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ACHTSTE DEEL.

N. O.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1846.

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,

BIJENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ACHTSTE DEEL.

N. O.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1846.

... in een privilegie, in het jaar 1386 door Hertog Alexander van Brabant uitgevaardigd, wordt zij genaamd de Naakte-sluis, welken ten minste met dezen naam die sluis bedoeld wordt, hetwelk naam van geen twyfel onderworpen is. Zij dient om te beletten, dat de boege water niet in het heemraadschap van Delfland kan vloeijen. Het dit voor te komen en de scheepvaart niet te belemmeren, schijnt deze sluis gesticht, doch het is onzeker in welk jaar. Zij is in het jaar 1680 vernieuwd, en in het jaar 1891 rees er geen gering verandering in het openen van deze sluis, hetwelk door die van Leyden niet geveerd geveerd was, hoewel het regt van deze waterkeering den hysgemaet en hysgemaetraden toebehoorde. Dit geschied eindigde met een verdrag, hetwelk telkens op eenen vastgestelden tijd vernieuwd werd. Nu na de vernieuwing is zij aangenaam met verscheidene boomen geplant, doch heeft evenwel den naam van NAAKTE-SLUIS behouden.

NAALDWIJK, duinvallei in het halj. van Blois, prov. Noord-Holland, arr. kant. en 1½ u. Z. ten W. van Haarlem, gem. Bloedland. *Landbouw*: *Kulbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 1½ u. Z. van Bloedland. Zij beslaat eene oppervlakte van 44 bund., waarop eene

... vollen boort de Heer van Eys, in het begin dezer eeuw, eene water afkoom aangelegd en die met houtsingels, tegen de verwoesting en verdroogting, omgeven; voorts goed hontgewas geplant, en ook tot ontwatering gegraven en eene woning gebouwd. Gemakkelijk kan de water van meesterspecien schijnt de eenige verbetering te zijn, en de water zou kunnen ondergaan, want het land ligt hoog en is zeer droog.

NAALDWIJK, pold. in het cil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. kant. *Heukenszand*, gem. *Oerzande*.

... beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 v. r. 6 v. ell. Hij staat onder het bestuur van de *Watering* van *Oerzande*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en eenen Prinsingmeester.

NAALDWIJK, kant., prov. Zuid-Holland, arr. 's Gravenhage; polder van het kant. 's Gravenhage, O. aan de kant. Delft en Vlaardingen, Z. aan de Nieuwe Maas, die het van het kant. Brielle scheidt, en W. aan de Noordzee.

... bestaat de volgende negen gem.: Naaldwijk e. a., Loosdrecht e. a., de Lier, 's Gravezande-en-Zanddijk, de Maartenrecht-en-Dorppolder, Watering, de Boschpolder, benevens Hoog-en-Woud-Harnas. Het kadaster, eene oppervlakte van 14,233 bund. 84 v. r. 6 v. ell. belast, waaronder 13,947 bund. 84 v. r. 6 v. ell. belast, die in het jaar 1711 h., bewoond door 2462 huisgez., uit- en inkomende van 13,300 inw., die meest in den landbouw en in den visschery worden geschat, en per stoomboot van Rotterdam worden verzonden.

... in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. 's Gravenhage, kant. Delft, gem. Naaldwijk-Hondsholredijk-Honderd-land, palende N. aan de heerl. Hondsholredijk en de heerl. de Lier en Maasland, Z. aan het Hondsholredijk, W. aan 's Gravezande.

... uit den Vliet-polder, den Bosch-polder, den Vliet-polder en den Nieuwe-Brock-polder, bevat

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN.

N.

NA (D'), Negerstad in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Fanti*, bij het Nederlandsche fort Coenraadsburg. Zij is de belangrijkste plaats dier streek, en kan 1000 weerbare mannen leveren.

NAAIKUSSEN, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeiland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goes*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Axel*, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hulst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Neuzen*, aan den rijweg naar *Axel*.

De eigenlijke naam van deze b. is *Dauwkeess*, zijnde zij ook op de vereeniging van drie wegen gelegen. De tegenwoordige naam moet ontleend zijn van eene vrouw, die aldaar gewoond heeft en van welke eene zeer ontuchtige geschiedenis wordt verhaald.

In deze b. staan 19 h., bewoond door 20 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 100 zielen. Aldaar is, ten jare 1835, de meestof van *Neuzen* overgebracht, welke, bij het aanleggen der vestingwerken van die plaats, in het rajion van verdediging lag en dus niet kon blijven staan.

NAAKTESLUIS (DE), sluis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Soeterwoode*, ten Z. en bijna tegen den wal der stad *Leyden*, in de *Vliet*.

Deze sluis heeft in vroegere tijden verschillende namen gehad; men noemde haar de *Ex-Sluis*, zoo veel als buitensluis beteekenende; de *Nek-Sluis*, doordien zij als op den nek der stad lag, en de *Naahtesluis*, doordien zij open, ongedekt en met geene boomen beplant was. Haar naam is zeer oud; reeds vindt men haar in het jaar 1386 genoemd en wie weet, hoe langen tijd te voren zij reeds bekend zal

VIII. DEEL.

de Stadhouders WILLEM II en WILLEM III, behoorde NAALDWIJK aan dat vorstelijk huis.

Uit de nalatenschap van laatsgenoemden Vorst kwam de heerl. NAALDWIJK aan den Koning van Pruisen, waaraan zij verbleef tot in 1754, wanneer zij, onder meerdere, aan dien Vorst in Holland ten deel gevallene, goederen, benevens het huis te Hondsholredijk, voor de som van 700,000 guld., met nog 5000 guld. voor de meubelen op dat huis, door Prinses ANNA, Gouvernante der Nederlanden gekocht werd, ten behoeve van haren zoon, den jeugdigen Erfstadhouder dezer landen. Na de ongelukkige verdeeldheden in ons vaderland, in het laatst der vorige eeuw, en de spoedig daarop gevolgde komst der Franschen, kwam er in het bezit der heerlijkheid NAALDWIJK allengs weder eene aanmerkelijke verandering. Prins WILLEM V, in 1793 naar Engeland gevlugt zijnde, werden zijne domeinen terstond aan het beheer van een bijzonder collegie, onder den titel van *Raad van Super-Intendentie over de goeren herkomstig van den Vorst van Nassau*, toevertrouwd. Na den vrede van Amiens, in 1802, nam het Bataafsche gemeenebest alle de goederen, met de schulden, waarmede zij bezwaard waren, van genoemden Vorst, voor de som van 4,000,000 guld., over. De landen, welke deze domeinen uitmaakten, werden tot de verschillende toenmalige departementen, waarin zij gelegen waren, gebragt, en op den zelfden voet als deze behandeld. Bij deze schikking en verandering verviel dus het afzonderlijke bestaan der hooge heerlijkheid NAALDWIJK. Van dien tijd af toch behoorde zij tot de domeingronden van den Staat. Deze domeingronden evenwel, van tijd tot tijd, bijna geheel verkocht zijnde, behooren er thans naar enkele stukken meer toe. De regerende Vorst, als Hoofd van den Staat, en het Rijks domein hebben hier dan nog eenige weinige voorregten, welke uit de, van ouds bestaan hebbende, heerlijke regten zijn voortgevoeid.

Het d. NAALDWIJK, ook wel NAALTWIJK of NAALWIJK, oudtijds NALTWIC gespeld, ligt $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Gravenhage, 2 u. W. van Delft, en ruim $1\frac{1}{2}$ u. N. van Maassluis, op eenen vrij hoogen, zandigen grond.

De tijd der stichting te bepalen, is niet doenlijk. Van het stellige aanwezen van het dorp wordt, naar het schijnt, geen gewag gemaakt vóór in het jaar 1195. In een geschrift van dat jaar, van DIRK VII, Graaf van Holland, leest men van NALTWIC, een dorp bij den aanvang der Liora. Dat NAALDWIJK evenwel zeer oud, en veel ouder dan genoemd jaar is, kan gerust worden aangenomen, daar men reeds in het jaar 1156 een Heer van NAALDWIJK vermeld vindt. Daarenboven doen de stukken van urnen, steenen, doodkisten, overoude munten enz., die in den omtrek dezer plaats gevonden zijn, het vermoeden ontstaan, dat de streek, waar dit dorp ligt, zeer vroeg bewoners moet gehad hebben. Ook is weleer in de nabijheid van de plaats, waaraan het dorp ligt, een Romeinsche grenspaal opgedolven, opgericht 165 jaren na CHRISTUS geboorte, ter eere van Keizer MARCUS AURELIUS ANTONINUS, op de grenzen van het rijk der Kaninefaten, zijnde een ronde hooge paal, hoog $64\frac{1}{2}$ en dik 18 duim Rijnlandsch, met een Romeinsch opschrift. Wanneer men hierbij de geaardheid van den grond en de bijzondere vermaardheid, aan deze en andere hoven en ridderlijke sloten ten deel gevallen, voegt, en eindelijk op de vroege bewoning der sloten Hunsel en Woert acht geeft, dan wordt dit vermoeden niet alleen gegronnd, maar zelfs tot zekerheid gebragt.

Men telt er, in de kom van het dorp, 222 huizen, en ongeveer 1360 inwoners.

Het Raadhuis der gemeente, staande midden in het dorp, is een vrij hoog, groot en antiek gebouw, dat reeds sedert eeuwen tot hetzelfde doel gebezigd is. Volgens een bestek van 1652 heeft het toen eene aanmerkelijke verbetering ondergaan. Het hardsteen werk, dat thans nog allezins bezienswaardig is, werd door JAN GERITZ. VAN LIEN, steenhouwer te 's Gravenhage, voor eene som van 600 guld., aangenomen en vervaardigd. Onder dit steenwerk kwam het wapen van Prins FREDERIK HENDRIK, Heer der plaats, vooral in aanmerking. Dit was boven in den voorgevel geplaatst, en had, behalve het cirkelvormig verhevene der kroon, eene hoogte van vijf voet (1 ell. 3 palm. 6 duim) en eene breedte van vier voet (1 ell. 2 palm. 5 duim.). In den zelfden gevel heeft men, even boven den ingang, tegenwoordig nog het wapen der oude Heeren VAN NAALDWIJK, thans dat der gemeente. Het is er, in het laatst der vorige eeuw, ingeplaatst, ter vervanging van dat van WILLEM V. Ter wederzijde van dit wapen, staat in het hardsteenwerk gegrift: Anno 1688, in welk jaar het Raadhuis weder geene onbelangrijke verandering en vernieuwing heeft ondergaan. Sedert dien tijd is de uiterlijke vorm van het gebouw, weinig veranderd. Het front, dat, tot aan den nok van de frontespies, eene hoogte van dertien ell. drie palm. heeft, en met lijsten en lofwerk ruim voorzien is, maakt een wezenlijk sieraad van het dorpsplein uit. In de raadkamer, vroeger de vierschaar geheeten, heeft men nog enkele oude portretten van sommige Heeren VAN NAALDWIJK. Op het Raadhuis staat een klein torentje, met eene bel.

De Hervormde kerk, vóór de Reformatie aan den H. ADRIANUS toegewijd, was destijds niet alleen eene parochiale, maar ook eene kollegiale kerk, want WILLEM, Heer van NAALDWIJK, heeft hier in het jaar 1507, op St. Luciadag, een kapittel van zes Kanunniken en eenen Deken opgericht, welke oprichting of stichting door GUIDO VAN AVENNES, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, goedgekeurd is. In het jaar 1569 heeft WILLEM, de neef van den voornoemden WILLEM, en ook Heer van NAALDWIJK, het gemelde kapittel aanmerkelijk vergroot en er zes nieuwe Kanunniken bijgevoegd, welke vergrooting goedgekeurd en bevestigd is door JOHAN VAN VERRENBURG, den acht en veertigsten Bisschop van Utrecht. WILHELMINA VAN NAALDWIJK, Vrouwe van Montfoort, Naaldwijk, Capelle enz., weduwe van JOHAN, Heer van Montfoort, Naaldwijk enz., heeft, in 1506, tot vermeerdering van dit kapittel, 20 Holl. ponden (15 guld.) bij uitersten wil nagelaten. Zij heeft ook aan de parochiekerk 12 Holl. ponden (9 guld.) besproken, waarvoor de Kanunniken alle Dingsdagen eene mis, ter eere van St. ANNA, en jaarlijks daarenboven, op St. Annadag, nog eene hoogmis zouden moeten lezen. Mede heeft zij een huis met eene hofstede en eenen boomgaard en meer andere eigendommen, aan het kapittel besproken. Behalve het hoofdtaar moet er nog eene kapel, ter eere van St. GREGORIS, en een altaar, ter eere van St. ANNA, in deze kerk zijn gesticht geweest. Het ruime kerkgebouw, hetwelk, hoezeer al de kenteekenen eener grijze oudheid dragende, echter nog hecht en van binnen vooral fraai te noemen is, staat omtrent midden in het dorp. Het is uitgebouwd met twee kruisdaken, een aan de noord- en een aan de zuidzijde, en rust op acht zware pilaren. Midden op het dak staat een klein torentje, hetwelk zijne tegenwoordige gedaante sedert 1806 heeft verkregen. Vóór dien tijd had men daar ter plaatse een veel grooteren toren, in hoogte met den hoofdtoren bijna gelijk staande, waardoor het uiterlijke aanzien des gebouws niet weinig won. De

kerk is van binnen in eenen zeer goeden staat, en prijkt thans met een uitmuntend fraai orgel, hetwelk door den Heer WANDER BEEKES, orgelmaker te Utrecht, vervaardigd zijnde, den 20 Februarij 1851 plegtstatig is ingewijd. Aan de oostzijde van het ruime koor der kerk is een fraai marmeren grafmonument, van eenige leden der familie van den Heer A. DOUGLAS, voormalig Bailjuw en Schout van NAALDWIJK, enz. Dit gedenkteeken, oorspronkelijk voor den Baron DE SMETTAEU opgericht, onderging, toen het aan de familie DOUGLAS kwam, slechts eene kleine verandering. Ook andere aanzienlijke personen, welke, uit hoofde van hooge betrekkingen als anderzins, hier gevestigd waren, liggen in deze kerk begraven. Aan de westzijde van het koor is een fraai antiek koperen hek, hetwelk het koor van het ruim der kerk afscheidt. Tegen dit hek, in het midden, was voormaals de zitplaats ter dienste van het hof te Hondsholredijk, van waar deze bank thans nog de Prinsbank genoemd wordt. Het geheele gebouw is 52 ell. 7 palm. 5 duim. lang, en, de kruizen mede gerekend, 29 ell. 5 palm. breed. In 1856 is in plaats van de oude kerkekamer, welke echter nog aanwezig is, aan de regterzijde van het voorportaal der kerk eene nieuwe gebouwd. In de kerk worden twee zilveren schotels gevonden, welke door JOHAN PAUW, Heer van *Rijnenburg*, in het jaar 1699, ten gebruike bij het II. Avondmaal aan de Diakonie vereerd zijn. Op den bodem dezer schotels heeft de kerkeraad zijn wapen laten graveren, met dit opschrift: *Door den Hoog Ed. Heer JOHAN PAUW, Heer van Rijnenburg enz. enz. vereerd aan de Diakonie-armen van Naaldwijk en Hondsholredijk, 1699 9,20.*

De toren, welke van eene middelmatige hoogte is, heeft, als windwijzer, het Nederlandsche wapen, den leeuw en daaronder de wapens van Nassau en Pruisen, doelende op den tijd, toen WILLEM V, gehuwd met eene Prinses van Pruisen, de heerlijkheid NAALDWIJK in bezit had. Deze wapens zijn, bij gelegenheid eener aanzienlijke verbetering aan den toren, in het jaar 1779, er op geplaatst; vóór dien tijd diende slechts een haan tot windwijzer. De toren is voorts voorzien van een goed nurwerk en twee klokken, welke, voor dorpsklokken, van eene bijzondere zwaarte zijn, wordende de grootste op 2470 Nederl. ponden geschat. Sedert 1829 heeft men de algemeene begraafplaats der gemeente niet meer in of bij deze kerk, maar even buiten de kom des dorps. Dit is eene ruime of schoone plaats, omringd door eenen muur, tegen welke voortreffelijke druiven-, perziken-, morellen- en abrikozenboomen geplant zijn.

De R. K. kerk, in het Noordoosteinde van het dorp, is eerst in het jaar 1790 gebouwd en den 15 December van dat jaar ingewijd. Zij is aan den H. ADRIANUS toegeheiligd, voor zoo veel zij de R. K. stat. van NAALDWIJK en aan den H. LAMBERTUS voor zoo veel zij die van *'s Gravezande*, welke mede daartoe behoort, aangaat. Het is een zeer fraai gebouw, voorzien van eenen toren, die in het jaar 1828 gebouwd en van een goed nurwerk en twee klokken voorzien is. Het gebouw, hetwelk onder de fraaiste dorpskerken mag gerekend worden, wordt door veertien groote ramen verlicht. Daarbinnen vindt men uitmuntende glazenkroonen en, onder meer andere beelden, welke het versieren, die der genoemde Patronen. Een sieraad dezer kerk is vooral het schoone orgel, hetwelk door de Heeren KAM en VAN DER MEULEN, orgel- en pianomakers te Rotterdam, vervaardigd is. Achter de kerk heeft men, sedert 1828, het bijzondere kerkhof der R. K. gemeente, versierd met een voortreffelijk, levensgroot Christusbeeld en door eenen muur omgeven.

Voorheen had men hier nog eene kapel, bij het Oude-Mannenhuys, welke ongetwijfeld van zeer vroege herkomst is. Wanneer en tot wat einde zij echter welcer opgerigt werd, laat zich niet bepalen; welligt wel ten dienste van een klooster, dat hier in de nabijheid geweest is, en van welks vroeger aanwezen nog onmiskenbare sporen te zien zijn. Hoe het zij, tijdens het bezit der heerlijkheid Naaldwijk, door de Prinsen van Nassau, werd deze kapel, gemeenlijk de kleine kerk geheeten, voor de eeredienst der Hervormden, en wel allereerst tot het houden van catechisatiën bestemd. Omstreeks het jaar 1720, schijnt de toenmalige Predikant door den Heer DANIEL JACOB VAN MEINERTZHAAGEN, Afgezant van den Koning van Pruissen, welke Monarch destijds Heer van Naaldwijk was, gelast te zijn, om, behalve de gewone catechisatiën, des gevorderd, wekelijks ook openbare godsdienstoefening in de kleine kerk te houden. Dit geschiedde vervolgens des Woensdags avonds, maar heeft slechts tot omstreeks 1760 stand gehouden. Het catechiseren duurde evenwel tot op het einde dier eeuw voort, toen, bij de inlgering van krijgsvolk, door de oorlogzuchtige woelingen der Franschen veroorzaakt, de kapel met eene daaraan verbonden houten loods, eenigen tijd, tot kazerne gediend heeft. In het jaar 1807 is zij voor afbraak verkocht en daardoor in handen der, in deze gemeente in grooten getale wonende, Israëlieten gekomen. Deze hebben, met toestemming van het bestaur der domeinen en onder verpligting van eene jaarlijksche opbrengst voor het gebruik van den domeingrond, waarop het staat, het gebouw tot eene synagoge ingerigt, waartoe het tot op heden dient. Het is een klein doch net gebouw, met een torentje voorzien.

Men heeft in het d. NAALDWIJK, in de nabijheid der Hervormde kerk een gesticht, bekend onder den naam van Oude-Mannenhuys, hetwelk in 21 huisjes of woningen is afgedeeld. De eerste oprigter van dit gebouw was HENDRIK, Heer van Naaldwijk. Deze beval, in 1426, bij testament, dat binnen het dorp Naaldwijk een huis voor vijf arme oude mannen zoude gebouwd worden. Voor de optimmering werd door hem eene zekere som aangewezen, alsmede eene andere som, strekkende tot onderhoud dier mannen, welke laatste som jaarlijks bij de zoogenaamde Heiligen Geest armen van Naaldwijk te ontvangen en te heffen was. Vijf huisjes werden voor even zoo vele oude mannen gebouwd en onderhouden. Prins FREDERIK HENDRIK de heerlijkheid Naaldwijk, in 1612, in bezit krijgende, liet bij deze vijf huisjes nog even zoo vele andere van den zelfden vorm bouwen, en beval in eenen fundatiebrief van 1627, dat aan de oude mannen, die er in woonden, van zijnentwege, jaarlijks 56 gulden zoude uitgereikt worden. In dit stuk werd ook besproken, dat bij deze tien huisjes, waarbij nog een elfde als ziekenhuis behoorde, er nog tien andere, voor even zoo vele arme oude vrouwen, zouden gebouwd worden. Aan deze oude vrouwen moest insgelijks drie gulden per maand of 36 gulden jaarlijks uitgereikt worden. Hier uit blijkt derhalve, dat, hoezeer HENDRIK VAN NAALDWIJK de grondlegger van dit huis is, Prins FREDERIK HENDRIK echter als de voorname stichter moet beschouwd worden. Deze menschlievende Vorst toch zorgde vervolgens voor de vermeerdering der fondsen, zoowel tot onderhoud van het gesticht, als tot verbetering van het lot der daarin wonende oude lieden. In eenen fundatiebrief van Januarij 1651 bepaalde hij, dat, van de maand Augustus van het vorige jaar af, voortaan aan de genoemde oude lieden zeven gulden per maand, of vier en tachtig gulden in het jaar, zoude

verstrekt worden; voorts, dat geene andere personen in dit oudemannen- of vrouwenhuis mogten geplaatst worden, dan die in 's Prinsen heerlijkheden Naaldwijk, Hondsholredijk, Monster, Poeldijk, Wateringen, Ter-Heyde en Half-Loosduinen geboren waren. De Prins behield zich de vrije keuze der personen voor. De goederen, welke deze oude lieden bezaten of mogten nalaten, kwamen echter geheel ten voordeele van het gesticht. Tot het noodige opzigt werden er, jaarlijks, door den Prins twee gebuwde mannen, uit zijne onderdanen van Naaldwijk en Hondsholredijk, gekozen. Deze hadden, met hunne vrouwen en 's Prinsen Rentmeester, op de verzorging, het leven en huishouden der oude lieden toe te zien.

De bewoners van dit gesticht, hoewel sedert lang allen geene oude lieden meer, hebben immer kosteloos huisvesting gehad. Zeer weinigen hebben echter nog het genot der jaarlijksche prebende, welke door de administratie der domeinen, waaraan de inrigting tegenwoordig geheel toebehoort, verstrekt wordt.

De dorpschool, welke in 1825 gebouwd en in 1840 aanmerkelijk vergroot is, wordt gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht.

Van de vroeger onder dit d. gelegen hebbende buitenplaatsen: de Woert of Hooge-woert, de Lagewoert of Duiventoren, Patijnenburg en Endeldijk is alleen de laatste nog in wezen.

De kermis te NAALDWIJK valt in de eerste volle week van Julij.

NAALDWIJK is de geboorteplaats van den Godgeleerde JOHAN VAN NAALDWIJK, die om zijne kunde Pausselijke Pronotaris, en in het jaar 1470 Kanunnik en Deken van het kapittel in zijne geboorteplaats was; van den Geneeskundige PIETER VAN NAALDWIJK, die te Gothemburg de geneeskunde heeft uitgeoefend, en twee boeken, *Over den aard, de verkiezing, opvoeding, tuchtiging en genezing der paarden*, geschreven heeft, en van den Geleerde MARTINUS DORPIUS, die zeer ervaren was in de Latijnsche en Grieksche talen, gelijk in alle beschaafde wetenschappen. Hij † 51 Mei 1528, als Hoogleraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid aan de Hoogeschool te Leuven.

Het wapen van NAALDWIJK bestaat in een veld van zilver, met eenen klimmende leerw van keel (rood), getongd en geklauwd van azuur (blauw) (1).

NAALDWIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*, het oostelijke gedeelte dier gem. uitmakende, en met de voorm. afzonderlijke heerl. *Sliedrecht* zoodanig verheeld, dat men thans de juiste grenzen en grootte niet meer weet op te geven.

Deze heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren met die van *Sliedrecht* vereenigd is, wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door den Heer K. E. Baron van TUYLL VAN SERGOSKERKE, woonachtig te 's Gravenhage.

NAALDWIJK, verl. plant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Mothreek*, ter linkerzijde in het afvaren naar zee; palende N. aan de verl. koffijplant. *Java*, Z. aan de verl. plant. de Twee-Gebroeders; 700 akk. groot.

NAALDWIJK (HET HUIS-TE-), naam, welken sommige Schrijvers wel eens geven aan het HUIS-TE-HONDSHOLREDIJK, h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HONDSHOLREDIJK (HUIS-TE-).

(1) Men zie voorts over deze gem. H. VAN DEN BERGH, *Proces eener beknopte beschrijving van Naaldwijk e. a.* Delft 1842.

NAALDWIJK (HET HUIS-VAN-), voorn. oud adell. h. te 's Gravenhage, aan de noordzijde van het *Voorhout* en den *Kneuterdijk*.

Het werd ook wel naar den oudsten bekenden bezitter Heer HELMICH VAN DOORNICH, het HUIS-VAN-DOORNICH genoemd. Het was een der aanzienlijkste en voortreffelijkste gebouwen van 's Gravenhage, had voortaan eene groote opene plaats, en strekte zich uit tot aan den hoek van de Kloosterkerkstraat. Of de Heer HELMICH VAN DOORNICH het gesticht heeft, is onzeker, maar dat er reeds lang te voren een huis ter zelfder plaatse heeft gestaan, blijkt uit eenen schepenbrief van 's Gravenhage, gedagteekend des Dingsdags voor St. Michiel in het jaar 1357, waarbij zekere rente door eenen WILLEM YSBRANTSZ op het huis, daar hij als toen inwoonde, werd gevestigd. HELMICH VAN DOORNICH, Raad van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN geweest zijnde, hield, na diens dood, de zijde van de ongelukkige JACOB, eenige en wettige erfgename van de heerlijkheden haars vaders, tegen de geweldencarjen van haren oom JAN VAN BEIJEREN, en werd daarom, bij vonnis, balling 's lands en zijne goederen ten behoeve van den Graaf verbeurd verklaard. Hertog JAN VAN BRABAND, als Graaf van *Holland*, gaf vervolgens het voorsz. huis aan zijne moeder, VROUWE ELIZABETH VAN GOBLITZ, Hertogin van *Beijeren*. Of Heer HELMICH VAN DOORNICH, die daarna in de gunst van FILIPS VAN BOURGONDIË geraakte, in zoo verre dat hij hem tot een zijner Raden van *Holland* verhief, weder het bezit van zijn huis heeft verkregen, is met zoo weinige zekerheid te melden, als hoe en wanneer het den Graaf van AREMBERG of AARDENBERG is aangekomen, naar wien het den naam van het HUIS-VAN-AREMBERG verkreeg, onder welken naam het alom bekend stond, hoewel GOUDHOEVEN het het HUIS-VAN-NAALDWIJK doemt, omdat de gemelde Graaf ook Heer van NAALDWIJK was. Nadat Heer JAN VAN LIGNE, Heer van *Barbançon*, en, uit hoofde van zijne VROUW MARGARETHA VAN DER MARK, Graaf van *Aremberg*, in het jaar 1368, in den slag bij Heiligerlee en Winschoten, in *Friesland*, tegen Graaf LODEWIJK VAN NASSAU verslagen en gesneuveld was, kwam dit huis, nevens zijne andere goederen en heerlijkheden, aan zijnen oudsten zoon Graaf KAREL VAN AREMBERG. Daar deze de zijde van Spanje omhelsde, werden mede zijne goederen in *Holland* bij de Staten aangeslagen, en zijn huis te 's Gravenhage tot een logement voor aanzienlijke personen bestemd. Door de langdurige afwezigheid van den gemelden Graaf, was het huis zeer vervallen en in eenen slechten staat geraakt, waarna de Staten den 11 April 1587 besloten: » dat tot de huizinge van NAELTWEIJK alhier in den » Hage in diligentie geprocedeert sal werden, ende daer aen te koste » geleyt de somme van omtrent vyf hondert guldens; mits dat die » van het Collegie (van Gecommitteerde Raden) tselve huis van NAELT- » WEIJK sullen besigtigen, of hetselve tot twee huizingen geaccomodeert » en verhuurt sonde mogen werden; welke onkosten in sulken gevalle » daerenboven gedaen sullen mogen werden." Of dit laatste werkstellig is gemaakt, kan men niet met zekerheid zeggen, immers Heeren Gecommitteerde Raden verklaarden en consenteerden, den 4 Mei des volgenden jaars, op verzoek van den Heer KELLEGRY, die wegens Koningin ELIZABETH in den Raad van State alhier zitting had, dat hem zal mogen lastig vallen en huisvesten in de gemelde huizing, en tot » dien einde innemen het quartier dat bij de Thesaurier » van hare Majesteit laatst is geoccupeert, en dat op al zulken voet » als de Staten van *Holland* met den voornoemden Raedsheer KELLEGRY » handelen zullen, wel verstaende dat de Cornette, aldaer gefouciert

„ zijnde, gehouden zal wezen, te delogeren.” In het jaar 1609 werd het bewoond door den Heer Rusy, Ambassadeur van zijne allerchristelijkste Majesteit van Frankrijk, en voor huur bij de Staten jaarlijks betaald de som van 800 gulden.

Toen het twaalfjarig bestand, tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden, in het gemelde jaar 1609, getrokken was, kwam Graaf Karel van Arenberg herwaarts, en ontdeed zich insgelijks van de meeste zijner heerlijkheden en goederen in Holland gelegen. Hij verkocht, onder anderen, in het jaar 1612, de heerlijkheid of baronie van Naaldwijk, nevens Hondsholredijk, voor de som van driemaal honderd en vijftig duizend gulden, aan Frederik Hendrik, Prins van Oranje, en in 1611 zijn huis te 's Gravenhage aan Johan van Oldenbarnevelt, destijds Raadpensionaris van Holland, die het, in het volgende jaar, deed afbreken, en op het grootste gedeelte van den grond een over schoone en heerlijk gebouw oprigten, hetwelk na zijnen dood was gekomen aan den Heer Cornelis van der Myle, als getrouwd zijnde met zijne dochter, Maria van Oldenbarnevelt, in wiens familie dit huis vele jaren is gebleven, doch later verkocht aan de Gravin van Nassau, die den voorgevel aanmerkelijk heeft laten opsieren, naar den bouwtrant van dien tijd. Het andere gedeelte van den grond, waarop het oude huis van Naaldwijk heeft gestaan, hebben de erfgenamen van de weduwe van den voornoemden Heer van Oldenbarnevelt, in het jaar 1668, verkocht aan den Heer Mr. Hendrik Cloek, Raadpensionaris in den Hove van Holland, overleden den 20 October 1670.

NAALDWIJK-HONDSHOLREDIJK-HET-HONDERDLAND-EN-DE-GRANDE MOEDER, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*; arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (3 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. *Monster*, O. aan *Wateringen*, *Groeneveld*, de *Lier* en *Maarland*, Z. aan de *Nieuwe-Maas*, W. aan 's *Gravezand*-en-*land* *Landrecht*.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerf. Naaldwijk, Hondsholredijk, het Honderdland en den Oranje-polder. Bij Naaldwijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3063 bund. 4 v. r. 7 v. ell., waaronder 2864 bund. 92 v. r. 20 v. ell. belastbaar land. Men telt er 449 h., bewoond door 684 huisgez., uitmakende een bevolking van 3800 inw., van welke velen hun bestaan vinden in de landbouw. Men trest tegenwoordig in het geheele grondgebied een groot aantal tuinen aan, welke gezamenlijk eenen tuingrond van ongeveer 400 bunders bearbeiden. Deze tuingronden zijn van ongemeen vruchtbaren aard. Zeer dikwijls wordt voor een bunder, waarop de meeste voorwerpen, ter aankweeking van muurvruchten, gevonden worden. Men geeft er meer besteed. Intusschen vordert de bewerking van deze grond belangrijke uitgaven voor mest, zand, en wat verder in de landbouw noodig is. De tuinen zijn voorzien van alle soorten van vruchtbomen en steenen muren, waartegen, veelal met witte kalk, witte druiven worden geteeld, die, bevochtigd door dit water, boven de buitenlandsche worden geschat, en den naam van de Rijk, als nu sedert eenige jaren, per stoomboot van Rotterdam naar Londen, worden verzonden. Voorts vindt men in deze tuinen, plantsoenen heiningen, waar bijzonder perziken worden geteeld.

Den ander deel van bestaan is de landbouw en bestaat voornamelijk in de kweeking van tarwe, rogge, gerst, haver, vlas, raapzaad, en andere vruchten, onder de voortbrengselen, welke de landman

van de koe trekt, komt vooral de boter, welke van uitmuntende hoedanigheid is, in aanmerking. Ook de vlasserij geeft aan verscheidene personen arbeid. De werkplaatsen, waarin het vlas voor de spinne- en weverijen wordt bereid, zijn echter thans, in vergelijking van vroegere jaren, weinig in getal. Ook heeft men er twee leerlooijerijen en eenen korenmolen.

De Herv., die er 2000 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Naaldwijk* uit, en behooren, voor zoover het Honderdland en den Oranjepolder aangaat, tot de gem. van *'s Gravezande*.

De 120 Evang. Luth., Doopgez. en Remonstranten, die men er aantreft, behooren tot hunne respectieve gem. te *'s Gravenhage*.

De R. K., die er 1500 in getal zijn, maken gedeeltelijk de stat. van *Naaldwijk* uit en behooren, voor zoo ver het grootste gedeelte van Hondsholredijk aangaat, tot de stat. van *Poeldijk*.

De 80 Isr., die er woenen, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Naaldwijk* en ééne te *Hondsholredijk*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 480 leerlingen bezocht worden, welk getal echter des zomers een veertig- of vijftigtal minder is.

Het wapen deser gem. is het zelfde als dat van de heerl. *Naaldwijk*.

NAALDWIJKSCHE-SLUIS (DE), voorn. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de Boonervliet onder *Maasland*, langs welke, behalve de heerl. *Naaldwijk*, ook de Lier en de pold. *West-Kamp* en *Oost-Kamp* uitwaterden.

In het jaar 1682 is zij met de Voorburgsche-sluis en de Maaslandsche-sluis tot één gemaakt.

NAAMSLOOT (DE), water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, dat bij de Goorn uit de *Wijzent* voortkomt, en met eene oostelijke rigting eerst tusschen *Avenhorn* en *Berkhout*, later tusschen *Grosthuizen* en *Berkhout* doorloopt. Zij vereenigt zich bij de *Hulk* met de *Hoornsche-Trekvaart*, maar loopt van daar, onder de benaming van *Kortz-Naamsloot*, tot aan den *Zeedijk*, alwaar zij zich met het polderwater van de *Wester-Kogge* vereenigt.

NAARDEN, kant., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*; palende N. N. O. aan de *Zuiderzee*, O. aan het *Utrechtsche* kant. *Amersfoort*, Z. O. aan het kant. *Amersfoort*, Z. en Z. W. aan het *Utrechtsche* kant. *Loenen*, W. aan het kant. *Weesp*.

Dit kant. bevat de volgende acht gem.: *Naarden*, *Hilversum*, *Bussum*, *Huizen*, *Blaricum*, *Laren*, *'s Graveland* en *Kortenhoef*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,580 bund. 19 v. r. 69 v. ell., waaronder 12,898 bund. 20 v. r. 89 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1911 h., bewoond door 3070 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,300 inw., die veelal in den akkerbouw, de veeteelt, de visscherij, de veenderij en de fabrieken hun bestaan vinden. Men heeft er 2 scheepstimmerwerven, 16 *Hilversummer-streep*-, 21 *tapijt*- en *vloerkleeden*- en 2 *paardedekken-fabrieken*, 1 *leerlooijerij*, 2 *blauwverwerijen*, 1 *zwartestoffenverwerij*, 1 *hierbrouwerij*, 1 *koorn*- en *pel*- en 4 *korenmolens*.

NAARDEN, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, uit de volgende tien gem. bestaande: *Naarden*, *Ankeveen*, *Blaricum*-*Laren*-en-*Bussum*, *'s Graveland*, *Hilversum*, *Huizen*, *Kortenhoef*, *Muiden*, *Muidenberg* en *Nederhorsteden-Berg*.

Men heeft er tien kerken, door even zoo vele Predikanten bediend wordende, en telt er 6070 zielen, onder welke 2250 Ledematen.

NAARDEN, gem. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (26 k. d., 2 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de *Zuiderzee*, O. aan de gem. *Huizen*, Z. aan *Bussum*, W. aan de gem. *Muiden-en-Muiderberg*.

Deze gem. bevat de stad *Naarden* en het geh. *Oud-Naarden*, benevens den *Binnendijksche-polder*, den *Keverdijksche-polder*, de *Maatlanden* en de *Naarder-Eng*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2128 bund. 64 v. r. 29 v. ell., waaronder 1990 bund. 44 v. r. 58 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 455 h., bewoond door 489 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2590 inw. Vroeger plagten de lakenweverij en lakenhandel hier sterk te bloeijen, zijnde er, in de zestiende eeuw, daaromtrent onderscheidene ordonnantiën en keuren gemaakt. Thans is er deze handel geheel te niet, even als de fabriek van fluweelen, welke er later zeer toegenomen was. Men vond er voorheen ook enige bierbrouwerijen. Thans bestaan de meeste ingezetenen van den landbouw en van de houthakkerijen in de, dicht bij de stad gelegen, bosschen, die veel en goed eiken brandhout opleveren. Ook bestaat er nog eene uitgebreide calicotfabriek.

De *Hervormden*, die er ruim 1400 in getal zijn, onder welke 550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*, behoort, en vroeger door twee Predikanten bediend werd. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *CORNELIS JANSZ.*, die in 1574 herwaarts kwam en in 1582 naar *Weesp* vertrok. De eerste tweede Predikant is geweest *HIERONIMUS HORTENSIS*, die in 1579 naar 's *Gravenhage* vertrok. Na het overlijden van den Predikant *CAROLUS GABRIEL VAN ACHTER*, hetwelk in 1810 plaats had, is er geen tweede Leeraar meer beroepen, zoodat de gem. thans slechts door eenen Predikant bediend wordt.

Vroeger had men hier ook eene *Waalische gemeente*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *H. GROUWELS*, die in het jaar 1651 herwaarts kwam. Na het vertrek van den Predikant *ANNOSY*, in het jaar 1819, is deze gem. opgeheven.

De 50 *Evangelisch-Lutherschen*, die hier wonen, maken eene filiaal gem. van de gem. van *Weesp* uit. *ELIAS POMIAN PESAROVIVS*, geboren den 29 September 1645, te *St. Nikolai* in *Rusland*, heeft in 1678 de *Evang. Luth. gemeente* te *NAARDEN* als *Herder* en *Leeraar* bediend, en bij de *Regering* aldaar vrije godsdienstoefening verworven. Van dien tijd af heeft deze gem. nu en dan eenen Predikant gehad, doch in diens onderhoud niet behoorlijk konnende voorzien, is zij bij de gem. van *Weesp* gekomen.

De *Roomsch-Katholijken*, die er 820 in getal zijn, onder welke 500 *Communikanten*, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

De *Israëlieten*, van welke men er 200 aantrest, maken de ring-synagoge van *Naarden* uit, en behooren tot het *Portugeesch synagogaal ressort* van *Amsterdam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 400 leerlingen bezocht worden.

De stad *NAARDEN*, in het *Lat.* *NARDENSIS*, ligt 4 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, 6 u. N. ten O. van *Utrecht*, $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Amersfoort*, 5 min. Z. van de *Zuiderzee*, aan het begin der hooglanden,

welke zich ten Oosten en Zuiden, even buiten de stad, opdoen, terwijl aan de westzijde nog lage weilanden zijn. Van de stad loopt eene trekvaart over Muiden naar Amsterdam; terwijl zij door straatwegen met de hoofdstad des rijks, met Amersfoort en Huizen in verbinding staat.

Sommigen willen, dat **NAARDEN**, hetwelk certijds ook **NAARDINA** en **NAARDINE** geheeten werd, zijnen naam zou gekregen hebben, omdat het een naarder- of naderplaats van het Sticht van Utrecht is. Anderen meenen, dat **LANBERTUS HORTENSIS**, in zijn gedicht op Gooiland, mede op het woord *naarder* zoude gezinspeeld hebben, doch met opzigt tot de Zee en niet tot Utrecht, waaromtrent wij weinig waarschijnlijkheid vinden. **HORTENSIS** verhaalt ook elders, dat er naar den kant van de veeenen, namelijk, die ten Oosten van Gooiland, aan of in het Sticht van Utrecht, liggen, ten zijnen tijde een klein eiland werd aangetoond, dat van ouds met eene diepe gracht omsingeld en bijna ongenaakbaar, doch toen reeds door ouderdom met modder bezet was, op welk eilandje twee broeders, befaamde struikroovers, eene landhoeve hadden, welke naar hun beider naam, **Wua** en **Nua**, de **Wernershofstede** genaamd werd, eene benaming, die men in de handelingen over de grenscheiding, tusschen het Sticht van Utrecht en Gooiland, in de jaren 1535 en 1536, insgelijks gemeld vindt. Van een dezer broeders, namelijk **Nua**, zou men mogelijk, op vrij goeden grond, den oorsprong der benaming van **NAARDEN** en *Naardingerland* mogen gissen, ja zelfs zouden wij deze gissing als eene zekere zaak beschouwen, indien de overlevering van hand tot hand op duidelijker bewijzen, dan het algemeene landgerucht, berustte.

De tegenwoordige stad **NAARDEN**, eigenlijk **NIJEU-NAARDEN**, is eene geheel andere, dan die er in vroegere tijden geweest is, en die nader aan de Zuiderzee gelegen was, maar, na den 15 Mei 1380 door de Hoekschen verwoest te zijn, op weinige huizen na, wel ter wijdte van twee honderd roeden is overstelpt geworden. De puinhoopen van dit oude **NAARDEN**, oudtijds **Neerda** of **Nerda**, en in het bijzonder die van de kerk, zijn naderhand nog menigmaal gezien.

De nieuwe stad **NAARDEN** werd, volgens een handvest van **WILLEM V, Graaf van Holland**, van het jaar 1380, gebouwd op eene plaats, welke door de stedelingen, op het grondgebied van Amsterdam, Muiden en **NAARDEN**, als daartoe het best geschikt, mogt gekozen worden. De zelfde Graaf bevestigde hun ook in alle de voorregten, die de oude stad bezeten had, en vergunde hun naderhand nog eenige nieuwe, zoo ten aanzien van de uitgestrektheid hunner vrijheid in het IJ, de vrijheid van zijne tollē, die van bekommering op hunne goederen enz. Zij zouden ook voor hunne Schepenen te regt staan en hunne eigene keuren maken; nog vergunde hij hen de visscherij in haar grondgebied, met het regt van de waag te doen binnen hare stad. Zij zouden ook den Hertog in zijne keuren volgen, als andere zijner steden, naar hunne grootte, goederen en bevolking; hij betuigt ook, dat het hem aangestaan was, wanneer iemand zich als burger wilde laten aannemen, de voorregten kregen zij, in het zelfde jaar, nog de bevoegdheid den vischstapel, welke hun reeds door Graaf **WILLEM V** vergronden was, en welk regt Hertog **FILIPS VAN BOURGONDE** nader heeft uitgebreid. Hertog **ALBRECHT VAN BEIJEREN** vergunde eene haven te mogen maken uit de Zuiderzee naar de stad, en Hertog **JAN VAN BEIJEREN** stelde hen, ten aanzien van de keuren, de tollē, dijkgeld, sluisgeld,

thijnsen en tienden. Keizer KAREL gaf hun het regt om exuegeld te vorderen van de genen, die met hunne goederen buiten de stad gingen wonen of van daar eenige erfenis beurden, te weten zoo veel als voor exuegeld zoude moeten betaald worden, ter plaatse, daar de vertrekkende hunne woonplaats namen of de geërfden hunne goederen voerden, wanneer zij van daar met der woon vertrokken of erfenis beurden. Volgens bevelen van den Raad van Holland, Zeeland en Friesland, in het jaar 1489, en door den zelfden Raad vernieuwd in het jaar 1491, waren de dorpen van Gooiland verplicht, om de vestingwerken van NAARDES, ten halven koste te moeten maken, waartoe de Baljuw van Gooiland, in het jaar 1561, gelast werd, de gemelde dorpen te dwingen.

De juiste tijd, wanneer men aanving de nieuwe stad te bouwen, vindt men niet aangegeekend, maar die van de kerk, welke aan St. VIRUS werd toegewijd, wordt gesteld op het jaar 1580, en er bij gevoegd, dat zij in het jaar 1440 volbouwd is.

De stad is niet groot. Voornamelijk is NAARDES aanzienlijk door zijne vestingwerken, welke, in 1685, volgens het ontwerp van COEBOORN, gemaakt zijn. Na dit tijdstip hebben de vestingwerken eenige wijzigingen ondergaan volgens de stelsels van VAUBAN en COEBOORN, doch zijn sedert het jaar 1695 tot heden toe onveranderd gebleven en bestaan uit eenen vrij regelmatigigen zeshoek, met ruime bastions met dubbele flanken, genaamd: no. 1, Kattenbastion, no. 2, Oranje, no. 3, Promers, no. 4, Turfpoort, no. 5, Nieuwe-Molen en no. 6, Oude-Molen; in het eerstgenoemde is eene kat. De fronten 6 tot 2 hebben eenen onderwal, doch geene kanonkelders, zoo als de overigen. De hoofdwal is omkleed en omringd met eene breede hoofdgracht. Twee steenen beeren, gelegen vóór de bastions 2 en 6 en steunende aan de Oost- en West-zeedijk, scheiden de noordelijke- of Zoutwatergracht van de zuidelijke- of Zoetwatergracht af. De buitenwerken zijn kleine ravellijnen, allen bekleed, behalve die aan de zeezijde, twee couvre-fa-
ceen, bedekte weg en voorgracht. En dewijl deze stad juist op de scheiding der natuurlijke bodemgesteldheid van Holland ligt, alwaar, namelijk, de lage waterlanden met de hooge zandige heigronden zich beginnen te verwisselen, zoo had men ras bemerkt, dat, door de hoogten dezer heide ten Oosten, gelijk mede ten Noorden en Zuiden, nabij de stad, de vestingwerken konden bestreken, of (gelijk de vestingbouwkundigen zeggen), gekommandeerd worden, hetwelk, ingeval van belegering, zeer nadeelig zou geweest zijn, waarom men te rade werd, deze hoogten, op eenen afstand van drie honderd roeden buiten de buitenste gracht, om de stad af te zanden en grachten aan te leggen, waardoor het afgegraven zand, met schuiten telkens kon worden weggevoerd en voor ballast of het aanleggen van groote wegen worden gebruikt. De gemelde afzanding geeft aan deze vesting nog dit tweede voordeel, dat door het opstoppen der rivier de Vecht, door middel van de sluis te Muideren, het water in de Muider trekvaart ingelaten, naar Naarden kan vervoerd, en daardoor het land om de stad geïnundeerd worden, in geval dit, bij een onvoorzien beleg, gevorderd werd. Deze afgraving verspreidt zich verder dan een kanonschot buiten de stad. Het vlak land, dat onder dit zand ligt, is zeer geschikt voor den landbouw.

De haven, tot welks graving ALBRECHT VAN BEIJEREN, in 1405, handvest verleende, werd in het jaar 1411 gemaakt en voltooid. Zij behielden haar tot in het jaar 1682 of 1685, wanneer de nieuwe vestingwerken begonnen werden, en de haven met eenen dam werd toegestopt,

benoeming heeft naderhand de Keizer, als Graaf van Holland, ook verschil gehad met den Proost van St. Janskerk. Ook heeft zich de Paus met deze zaak wel bemoeid. Volgens een oud register, hetwelk, in het jaar 1514, op bevel van Keizer MAXIMILIAAN, is aangelegd, heeft de gemelde Persona, niet alleen den Pastoor van de parochiekerk te NAARDEN, maar ook de andere Pastoors in het Gooi, van ouds aangesteld. Volgens het gemelde register trok dit Persoonschap, uit de tienden van NAARDEN, acht mudden tarwe en vier mudden garst. Voorts trok het nog van andere tienden acht mudden tarwe. In dezelfde parochiekerk was eene vikarij gesticht, uit welke vikarij en uit de jaarlijksche inkomsten, de Pastoor telken jare aan de Persona moest opbrengen eene rente van 40 Rijnsche guldens (60 guld). Deze kerk is een groot, ruim, fraai en luchtig gebouw, en heeft eenen stevigen vierkanten toren, die vrij hoog is, ten minste men ziet hem op eenen aanmerkelijken afstand, omdat NAARDEN op eenen verheven grond gelegen is. In deze kerk is een groot orgel. Ook heeft men er een fraai geschilderd middengewelf, bijbelsche tafereelen voorstellende. Onder eenige andere overblijfselen der oudheid ziet men er ook het grafschrift van LAMBERTUS HORTENSIVS, Schoolvoogd te NAARDEN en Schrijver der Utrechtsche geschiedenissen. Hij werd er beroepen in het jaar 1544, en in het jaar 1572 uit den ondergang der stad gered, door eenen Priester van den Graaf van BOSSU en PETER KATZ, Maarschalk van Montfoort, benevens LEVINUS WELDANUS en JOHAN VAN KASTLIË, Overste van eene Napelsche bende, die hem, op last van den Graaf, kwamen zoeken en middel vonden, om niet alleen hem, maar ook zijne boeken te redden, nadat hem reeds het mes op de keel gezet was door eenen Spaanschen soldaat, die hem verliet om deel te krijgen aan andere buit, hetwelk HORTENSIVS gelegenheid gaf om op straat te vlugten, daar zijne verlossers hem aantroffen, die hem eerst naar Bussum en verder naar Utrecht bragten. Nog vindt men in deze kerk een in wit marmer uitgehouwen gedenkstuk, ter eere van Prins WILLEM III.

De voormalige Waalsche kerk, in de Kloosterstraat, diende later voor de Evangelisch Lutherschen, aan wie zij reeds in 1791, door den kerkeraad der Waalsche gemeente, ten gebruike werd afgestaan, wordende daarin, op den 26 Junij van dat jaar, door HENDRIK VOLKERSZ, Predikant te Purmerende, voor het eerst het H. Avondmaal bediend aan nagenoeg 70 Ledematen. Dit gebouw is thans niet meer kerkelijk in gebruik, maar in de laatste jaren tot eene kaserne ingerigt. De Evang. Luth. oefenen thans hunne godsdienst in de Hervormde kerk.

De Roomsche-Katholieke kerk, aan den H. VIRUS toegewijd, staat in de Voorstraat. Het is een nieuw gesticht, welingerigt en fraai gebouw, waaraan de eerste steen den 22 October 1854 gelegd is, terwijl het op den 22 September des volgenden jaars is ingewijd.

De voormalige Gasthuiskerk, later de Waag en thans tot eene Hoofdwacht ingerigt, was vroeger de kapel van het gasthuis. In dit gebouw werd de moord door de Spanjaarden gepleegd, van welchen wij hier onder zullen gewagen. Hier wordt nog in drie steenen de gedachtenis van dit droevig schouwspel bewaard, zoo met bijschriften in rijm van dien tijd, als met afbeeldingen, die de ramp der burgers vertoon.

Vóór de Reformatie had men te NAARDEN ook een klooster voor Zusteren van den derde regel des H. FRANCISCUS, Maria's-konvent genaamd. Digt bij de stad stond eene priorij van Reguliere Kanonnikken, St. Vitus-konvent genaamd.

... geraakten zij hierover aan het miltien
 ... burgerij, die, onder geleide van den Heer
 ... de volders op de vlugt dreef. Deze twist werd
 ... Raadsheer GERRIT VAN ASSERDELFT, ten dien einde uit
 ... afgezonden, die te weeg bragt, dat den vol-
 ... werd kwijtgescholden, en dat de burgers
 ... betaalden. Of nu de opstand der vol-
 ... hebbe niet de oneenigheden, waarvan de
 ... van NAARDEN spreekt, kunnen wij niet nagaan,
 ... niet ongetoekend, wanneer die opstand heeft plaats ge-
 ... op den 20 Januarij 1520, ten overstaan
 ... Raadsheer GERRIT VAN ASSERDELFT.
 ... der Kegering zijn er mede eenige onlusten gere-
 ... de juiste tijd wordt opgegeven.
 ... de eerste beruften over de godsdienst, waar-
 ... de Nederlandische steden geschokt werden, langen tijd
 ... geene beelden geschonden, noch eenige
 ... Overheid stelde zulk eene goede orde
 ... der onderdanen, zelfs in het opbrengen
 ... mede
 ... de stad nog lang aan de zijde van Spanje; doch
 ... onlusten, tusschen de Overheid
 ... de burgers hadden de stoutheid den Graaf
 ... hem zelfs, door het slui-
 ... te stooten. Men had hem naderhand om
 ... niet geweten te hebben, dat het de Graaf was; ook
 ... door hare eigene burgerij, het
 ... in den krop stak, inwilligde. Eenigen
 ... van den PRINCE VAN ORANJE, doch niet meer dan
 ... Dit verbitterde DON FREDERIK VAN TOLDO der-
 ... in het jaar 1572, hunnen geheel en ondergang uitwerkte.
 ... slechts honderd en twintig Duitschers,
 ... een gewezen Priester. Men had er onlangs
 ... en Onnoomschen in het bewind gesteld, die
 ... dat de vijand om NAARDEN niet denken zou,
 ... het Rijn schier gesloten hield, bemagtigd was,
 ... die honderd ruiters voor de poort ge-
 ... den PRINCE VAN ORANJE en den PRINCE VAN NAARDEN daocht te houden. Doch
 ... November, berigt kreeg, dat DON FREDERIK,
 ... in aantogt was, ontzook elk den moed. Men
 ... de stad uit, die DON FREDERIK te Amers-
 ... voor de poort van NAARDEN, alwaar
 ... Een
 ... de Burgemeester MAARTEN LAURENS-
 ... middag was de voortogt in het
 ... alle kanten omsingeld werd. DON
 ... alwaar GERRIT PIETER
 ... van LOO, Drossaard van Muiden,
 ... vroeg, of de stad zich van de be-
 ... en andermaal en zelfs met
 ... dat eenige ruiters ontglipt waren,

van
 Digt
 Vitu

den ingang van zijn huis eenen tijd lang tegen de Spanjaarden, en stiet er eenigen onder den voet; doch eindelijk, overmand en zwaar gekwetst, zeeg hij neder op den driestel. Half zieltogende greep hij daar, met zijne harde smidsbanden, de degens van twee Spanjaarden, die hem meenden te kwetsen, bij het scherp aan, waarop zij die terug trokken, hem alle de vingers afsnijdende. Terstond hierna werd hij doorstoken en het warme bloed, dat uit de wonden sprong, zijne dochter, die te vergeefs op de bloote knieën om haars vaders leven gebeden had, in het aangezicht gesmeten. Een aantal burgers, achterhaald ten platten lande, werd van alles beroofd en moedernaakt aan boomen opgehangen. In alles zouden er slechts zestig burgers in het leven gebleven zijn, van welken veertig door de vlugt ontkwamen en de overigen op losgeld gesteld werden. De Burgemeester HENDRIK LAMBERTSOON, die zich ook dacht te rantsoeneren, werd naderhand, door toedoen van eenigen, die te voren uit de Regering gezet waren, ten gevolge van een vonnis van DON FREDERIK, in zijne eigene deur opgehangen, waarna het lijk gevierendeeld en de stukken ter poorte uitgestoken werden. Het krijgsvolk niet alleen, maar de ingezetenen der naaste plaatsen, Muiden en Weesp, kwamen de stad van alles berooven, en men vond er, die de ellendigen nog met het dichten en zingen van schampere liedjes bedroefden. Toen alles uitgemoord en ledig geroofd was, zag men de poorten, muren en torens slechten, door de Gooische dorpelingen; tot dit werk, onder zware bedreigingen, geprest. Ten besluite werd de stad, bij een vonnis des Landvoogds, op den 6 November des volgenden jaars gewezen, van alle handvesten, vrijheden en inkomsten vervallen verklaard.

In het jaar 1659 ontstond er een oproer, ten gevolge van een plakkaat van de Staten van Holland en West-Friesland, volgens hetwelk de turfton door de geheele provincie op eenen eenparigen voet gebracht werd, hetwelk tevens eenige verandering in 's Lands impost na zich sleepte. Hierdoor geraakte de gemeente tot eenen opstand en zelfs zoo ver, dat men de nieuwe tonnen aan stukken sloeg, het huis van den Pachtter overweldigde en zijn huisraad schand; ook wist men bij de Wethouders uit te werken, dat de Pachtters niet meer zouden vorderen, dan zij van ouds gedaan hadden, waarvan eene openbare afkondiging in de stad geschiedde, welke nogtans, kort naderhand, door een ander plakkaat van de Staten vernietigd werd, die daarbij de Pachtters handhaafden, tot uitvoering van de nieuwe schikking, en dewijl er eene belooning van vijf honderd gulden beloofd werd, geraakte het gemeen tot bedaren en elk keerde tot zijnen plicht terug.

Na het innemen van Amersfoort door de Franschen, in het jaar 1672, zond de Markgraaf VAN ROCHEFORT den Ritmeester MOISEL naar NAARDEN, om de stad op te eischen, die niet genoeg voorzien was, om grooten tegenweer te kunnen bieden, zoodat de Regering besloot Gemagtigden te benoemen, om wegens de overgave te handelen. Middelerwijl ontstond er zulk een schrik onder de inwoners en het krijgsvolk, dat velen de vlugt kozen, gelijk zelfs de Regenten hun lijf bergden, latende de stadssleutels op de brug van de poort liggen, waarop men genoodzaakt was de Franschen in te laten, zonder eenig verdrag. De Gemagtigden bragten echter een ontwerp op papier, hetwelk alleen inhield de vrijheid van geweten voor de burgers en inwoners, de bezitting hunner goederen, het behouden der gewone voorregten en des Konings bescherming, zoo voor de stad als de

anderhoortge dorpen, en op die voorwaarden ging NAARDEN, den 30 Julij van het gemelde jaar, aan den Koning van Frankrijk over. De Franschen begonnen deze stad terstond te versterken, en meenden een belangrijk punt in handen te hebben om dieper in Holland door te dringen, hetgeen hun echter mislukte. Zij hielden de stad ruim een jaar in bezit, want op den 6 September 1673 werd zij door WILLEM III, Prins van Oranje, belegerd. Terstond werden de insluitingswerken begonnen; in den nacht tusschen den 8 en 9 de loopgraven geopend, zonder dat de vijand het bespeurde, en daags te voren waren reeds alle de batterijen in gereedheid, om op de vesting vuur te geven. Kortstondig was deze belegering, want op den 12 werd het verdrag tot overgaaf al getroffen. In den nacht te voren hadden de belegeraars den bedekten weg, ofschoon hunne loopgraven nog niet tot zoo verre gevorderd waren, na eenen tegenstand van drie uren vermeersterd en zich daarin vastgezet.

In het jaar 1747 werd NAARDEN de bewaarplaats van eene menigte Fransche krijgsgevangenen, die men, in onderscheidene kleine schermselingen, in Brabant bekomen had, welke de inwoners dezer stad tot geen geringen overlast verstrekten.

Bij het inrukken der Pruisen in Holland, in het jaar 1787, had de Kolonel MATTHA het bevel over de vesting NAARDEN op zich genomen. Op den eisch der Pruisen, den 25 September, dat hun de poorten, volgens besluit der Staten, zouden geopend worden, antwoordde MATTHA, daarvan geen meester te wezen, dewijl hij geene bevelen van Amsterdam had. De bezetting toonde zich te onvreden over dit weigerend antwoord. De Kolonel MATTHA begaf zich hierop naar Amsterdam, om daar nieuwe orders van de Regering en het defensiewezen te vragen. Van dit vertrek kreeg de Graaf van LOTTUM bericht, en zond een tweede bode naar NAARDEN, met sterker aandrang op de overgave, waaraan de Hollandsche Kolonel LIVINGSTON, bij MATTHA's afwezigheid, het bevel voerende, gehoor leende, en NAARDEN zonder eenige capitulatie overgaf.

Nadat in 1815 schier geheel Nederland het juk der Franschen reeds had afgeschud, was NAARDEN nog eene dier vestingen, welke door de Franschen bezet waren. Het waren niet alleen de omliggende dorpen van Gooiland, maar ook de steden Weesp en Muiden, het nog naderbij gelegen Muiderberg en eindelijk de stad Amsterdam zelve, met haar grondgebied, welke allen, met het aantal fraaije lustplaatsen dezer uitgestrekte landstreek, elken dag aan plundering en moord bloot stonden, zoodat onderscheidene woningen en een molen, op den weg naar Muiden, werden afgebrand, welk lot ook het Huis-te-Zandbergen, de hoeve Kwecklust, met hare geheele kweckerij, alsmede de buitenplaatsen Berghois en Kommerlust, ondergingen; terwijl andere lusthoven, bijzonder Valkeveer, deerslijk beschadigd werden. Het stuiten dezer gewelddadigheden deed den Generaal KRAJESHOFF besluiten om, in den aanvang van December, een aanzienlijk korps, uit de dienstdoende schutterij te Amsterdam, op te rigten, zoo om het oog te houden op de verrigtingen der bezetting van NAARDEN, als tot beveiliging of geheele insluiting der vesting. Het garnizoen, bestaande uit Douaniers, Duitschers, Bezoldigde en Nationale Gardes, Veteranen, kust- en andere kanonniërs, bedroeg meer dan 2000 man, werd gedekt door 160 stukken geschut en door een oud Fransch Generaal bestuurd. Er werd derhalve geen gering getal manschappen gevorderd. Met geestdrift deelde Amstelschutterij, bepaaldelijk het pas opgerigte en nog niet volkomen geordende vijfde bataillon, in des Gouverneurs dringenden, doch gevaarlijken voorslag. Nagenoeg 1000 man, onder welk een

eskadron Kosakken en een geschuttrein met acht stukken, allen onder het opperbevel van den Kolonel Adjudant Generaal VAN DEN BOSCH, seilden derwaarts. Alle toegangen naar de vesting, zoo menigvuldig in getal, werden bezet. Weesp en Muiden vooral ontvingen een garnizoen van onderscheidene compagniën met de noodige Artilleristen. Herhaalde uitvallen met eene tsjirjke manschap, zoo tot verkeerig als tot bekoming van sicurwen voorraad, gaven doorgaans aanleiding tot gedrechten strijd; waarbij de Franschen veelal, na hun doel bereikt te hebben, terugtrokken. Als een bewijs hoe aanzienlijk de middelen van verdediging waren, haalt BOSSCHA in zijne *Geschiedenis der Omwenteling* (Amsterdam 1817) aan, "dat, niettegenstaande er dagelijks uit meer dan 180 vuurmonden geschoten werd, er nochtans na het beleg eene groote voorraad kruid en lood werd gevonden, hoewel er uit NAAAMEN, gedurende het beleg: 8471 kogels, 2318 bommen en granaten en 504 zoonenaamde blikken doosen geschoten zijn, terwijl het getal scherpe patronen, aan de soldaten der bezetting uitgedeeld, 162,700 bedragen heeft.

Deze stad had intusschen door het langdurige beleg veel geleden. Nadat men de stad gebrekkig gecerneerd had, wierp men er, van tijd tot tijd, bommen in, welke de bezetting weinig hinderden, doch de inwoners zeer benadeelden in hunne goederen en waardoor er velen zelfs het leven verloren. In den beginne van April echter, nadat de tijing van den Partijischen wapenstilstand reeds in Amsterdam bekend was, heeft men de stad twee nachten achter elkander zwaar beschoten, waarbij deze vesting, zonder eenig nut, veel heeft geleden, hetwelk nimmer vergoed is, en waaraan zij hare tegenwoordige vermindering nog grootendeels te danken heeft. Het opperbevel daarbinnen was opgedragen aan een bejaard en zwak man, de Generaal QUËTARD, wiens plaats doorgaans vervangen werd door den Kolonel FALBA, eenen echten leerling uit de school van NAPOLÉON, aan wiens strenge en onregtvaardige maatregelen is toe te schrijven, dat de bezetting van NAAAMEN, zoo vele maanden lang de plaag der ingezetenen en de geescl van den geheelen omtrek is geweest. Men had in November 1815 wel eene groeten voorraad levensmiddelen, berekend om drie duizend man zes maanden te kunnen onderhouden, uit Amsterdam en Utrecht aangevoerd, doch daarvan was nauwelijks de helft binnen gekomen. Dit gemis werd door de uitvallen in het begin des belegs wel eenigzins vergoed, doch reeds in December was de voorraad levensmiddelen in de stad opgenomen en zij, die zich voor geen zes maanden voorzien konden, gelast de stad te verlaten, hetwelk echter slechts door weinigen, in den uiterste nood geschiedde. Maar toen in het voorjaar van 1814 de duurte en het gebrek steeds toenamen, zoodat zelfs de bezetting zich met paardenvleesch en de burgerij zich geneegaam alleen met aardappelen en roggebrood moest behelpen, werd het bevel tot vertrek aan de minvermogenenden met grooter gestrengheid herhaald, en toen ook dit niet kon haten en de Maire standvastig weigerde de burgerij hiertoe te dwingen, werden op den 10 April twee honderd dier ongelukkigen met geweld uitgedreven. De krijgskas, waarvan het beloop op honderd duizend gulden werd geschat, bleek spoedig ontoereikende te zijn om de betaling der soldij van het krijgsvolk en de noodige uitgaven te bestrijden, zoo dat de Hoofd-Officiëren reeds in Januarij, en de andere in Februarij, voor de helft in papier werden betaald. Het uitschrijven van belastingen was hiervan een noodwendig gevolg. Reeds in December 1815 was eene maandelijksche

opbrengst van niet minder dan vijf duizend franken gevorderd. Behalve die buitengewone heffing, werden alle de lands- en stadsbelastingen voor het loopende jaar met de meeste gestrengheid ingevorderd. Ondanks alle deze gewelddadige maatregelen nam het gebrek in de vesting hand over hand toe, zoodat men van eenen geduchten uitval met zes of zeven honderd man begon te spreken, waartoe eene ruiterbende van de nog overgebleven paarden werd opgericht; doch eer dit voornemen ten uitvoer gebragt was, sloeg het uur van Naardens verlossing. Reeds in het begin van Februarij waren herhaalde malen des nachts ongevulde granaten in de stad geworpen, waarin gunstige berigten gestoken waren van de vorderingen, door de Bondgenooten gemaakt, ten einde de burgers met hoop op nabij zijnde redding te verblijden en de bezetting door vrees tot de overgave te bewegen, en ofschoon de doodstraf gesteld was op degenen, die ze achterhielden of openden, liet niemand zich daardoor afschrikken, om aan zijne nieuwsgierigheid te voldoen. Nadat alle pogingen tot onderhandelen, die sedert het begin van December menigvuldige malen beproefd waren, verachtelijk en smadelijk waren afgewezen en zelfs aan den Franschen Generaal ROSTOLAND, die in April de bevestiging van de reeds bekend gemaakte gebeurtenissen kwam brengen, gehoor was geweigerd, werd eindelijk den 5 Mei de Officier, die zich als gelastigde van Koning LODEWIJK XVIII kwam aanmelden, binnen gelaten, en weldra trad de Kolonel FALEA, benevens de Nederlandsche Kapitein-der genie VALTER, met den Generaal KRAIJENHOFF in onderhandeling tot ontruiming der vesting, welke den 12 Mei plaats had.

Het wapen van NAARDEN bestaat in een veld van goud met eenen dubbelarend van sabel (zwart).

NAARDEN (BINNENGEDIJKTE-POLDER-VAN-), pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. aan de Maatlanden, O. aan de stad Naarden, Z. aan den Keverdijksche-polder, W. aan den Straatweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund. 65 v. r. 81 v. ell., alles schotbaar land; telt 4 h., alle boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Noordervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

NAARDEN (OUD-), voorm. st. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van het tegenwoordige Naarden, en dus veel digter aan de Zuiderzee gelegen, waardoor zij in later tijd, wel ter wijde van twee honderd roeden, is overstelpt geworden. De pijnhoopen en in het bijzonder die van de kerk zijn naderhand nog menigmaal gezien. Van dit OUD-NAARDEN bleef alleen een klooster van Regulieren overig, waarvan tegenwoordig mede weinig te vinden is. Later stond hier een geh. en eene aanzienlijke lustplaats; thans bestaat er nog slechts eene boerderij.

Volgens HORTENSIS, wiens verhaal hier omtrent enkel op het zeggen der inwoners schijnt te rusten, zou deze oude stad door OTTO I gebouwd zijn, en het is zeer waarschijnlijk, dat zij, als de hoofdplaats van Naardingerland, mede is begrepen geweest onder de gift van WIEMAN, Graaf van Zutphen, aan het klooster te Elten, en door de overdragt der Abdisse GODELINDA aan FLORIS V, Graaf van Holland, vervolgens een eigendom van de grafelijkheid van Holland geworden is, zoodat OUD-NAARDEN reeds voor het midden der tiende eeuw kan bekend geweest zijn. Men vindt er van gewag gemaakt in het jaar 1253, in eenen brief van GJSBRECHT VAN ARSTEL, aan de Abdisse van

Rijnsburg, gedagteekend te NAARDEN, den 10 Februarij van dat jaar, en zekerlijk zijn het de burgers van OUD-NAARDEN geweest, die in het jaar 1296, den gemelden Graaf FLORIS, uit handen van GERIT VAN VELEN en zijne medeplichtigen, poogden te redden, en die hem omgebragt of aeltogende vonden. Voor het naast stelt men dat dit NAARDEN in het 1850 door de Hoekschen verwoest is.

NAARDER-ENG, streek bouwland in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en W. van de stad *Naarden*. Zij beslaat eene oppervlakte van 309 bund.

NAARDER-MEER (HET), voorm. meer in *Weespercarpel*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Naarden*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Weesp*.

In of omtrent het jaar 1628, heeft men getracht, dit meer te bedijken en droog te maken, doch men bevond de natuur van den grond onbekwaam, om eenige vastigheid te krijgen, bestemd om de opwelling en waterzijpering te weren, zoodat de Ridder Hoorr, in het begin der zeventiende eeuw, reeds beducht was, dat de onderneming wel immer zoude gelukken, en de ondervinding leert, dat de onkosten, destijds aangewend, te vergeefs zijn geweest. Na dit mislukken, hebben de Hoofdingelanden, Dijkgraaf en Heemraden van dit meer hier eenige vandeekooijen aangelegd, en werd op hun verzoek, in 1645, door het Hof van Holland een verbod uitgevaardigd, om binnen den ring van het NAARDEN te schieten of eenig gerucht te maken, binnens de vijf-honderd roeden van dese eendekooijen, ook werd het visschen met heugelroeden in het meer verboden en alleen in de ringsloot toegestaan. De vischerij daarin werd, volgens besluit van Gecommitteerde Raden van 24 October 1657, vrij en onbelast van verponding gesteld voor hen, die het octrooi van bedijking hadden.

Dit meer is echter later gedeeltelijk bedijkt en maakt alzoo ten deele eenen polder uit, welke tot het arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Naarden*, gedeeltelijk kant. en gem. *Weesp*, behoort en N. door den Keverdijksche-polder, Z. door den Hilversumsche-polder, Z. W. door den Spijke-Nessen-polder begrensd wordt.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 624 bund., terwijl het geheele meer 831 bund. 58 v. r. groot is. De pold. wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast. Het somerpeil is 1,3893 ell. onder A. P.

NAARDER-VAART (DE), vaart in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordwestelijke strekking van *Naarden* naar *Muiden* loopende, zijnde eene verlenging van de *Muidervaart*.

Dese vaart is, krachtens octrooi van 25 October 1640, gegraven. Daarover liggen drie bruggen, als een onder de wallen van *Naarden*; de *Hakarlaars-brug*, op de hoogte van *Muiderberg*, en eene voor de poort van *Muiden*.

NAARDINGERLAND, oude naam van het *Gooi*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Gooi* (Het).

NAASER-BEST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Amperland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. N. van *Eindhoven*, kant. distr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Best*; met N. A. en 480 inw.

NAUWAALDE of NAAUW-WAALDE, naam, welken men, volgensomme, vroeger aan de riv. DE IJSEL, die de prov. *Gelderland* en *Overijssel* doorsnedeet, gegeven heeft. Zie IJSEL (DE).

NAUW-DEEL (HET), watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gem. *Wierwerd*. Zie DEEL (NAAUW-)

en dat niemand der genen, die daaromtrent woonden, kunde genoeg bezat, om iets meer aan de sluis te doen, dan tot het dagelijksche schutten noodig was, hetgeen de weduwe of zelve deed, of door iemand liet waarnemen. In dezen noodlottigen en akeligen toestand had een man, die daar juist met een schuitje lag, de stoutheid, om zich op de sluis te wagen, waar hij het rinkel zoo veel opende, dat het water, hetwelk over de buitendeuren heenliep, daar door in de zoogenaamde Naauwernasche-Vaart geloosd werd, waardoor de aanpersing van het buitenwater verminderde, de sluis behouden bleef, de binnenlanden van overstromingen vrij raakten, en vele menschen en vee in het leven bewaard werden.

NAAUWERNASCHE-VAART (DE), of de **NAUERNASCHE-VAART**, vaart in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zij is gegraven in de jaren 1555 en 1554 en ontvangt haar water uit de *Starnmeer-vaart*; loopt zuidwaarts tusschen de landen van Westzanen aan den eenen kant, en de *Krommenier-ban* en den *Assendelver-ban* aan den anderen kant, en ontlast zich bij de b. *Naauwerna*, tegen over het eiland *Ruigoort*, door eene *duikersluis* in het *IJ*.

NAAUWERNASCHE-VAARTDIJK (DE) of **TWISKDIJK**, dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, welke van het uiterste gedeelte ten N. W. van de gem. *Assendelft*, bij den *Lagedijk* afkomt, langs de *Naauwernasche-vaart* loopende, bij de groote sluis te *Naauwerna* eindigt en zich aan den *Assendelver-zeedijk* aansluit.

NAAUWE-WYMERS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie **WYMERS (DE NAAUWE)**.

NABALIA of **NAVALIA**, eene der rivieren van, in of aan het *Land-der-Batavien*, waarvan **TACITUS** (1) gewag maakt, als hij spreekt van den aangevangen vredehandel tusschen de Romeinen en Batawers, onder den Veldoverste **CLAUDIUS CIVILIS**. Hij zegt, dat er, ten dien einde, eene brug over de rivier lag, welke aan beide zijden afgebroken was, om aldaar het gesprek aan te vangen en van vrede te handelen, staande **CERIALIS**, Veldoverste der Romeinen, aan de eene en **CLAUDIUS CIVILIS** aan de andere zijde der brug. Men is het er niet over eens, welke rivier deze **NABALIA** geweest zij. **LIPSIVS** wil er **VALALIS** voor gelezen hebben en dan zou het de *Waal* zijn. **PUTEMANNUS**, met wien vele andere Schrijvers overeenstemmen, verstaat door **NABALIA** de plaats, waar de twee rivieren *Maas* en *Waal*, bij de schans *Ter-Voorn*, bij elkander komen. **EYNDIUS** maakt er den *IJssel* van. **MENSO ALTING** (2) en **VAN SPAEN** (3) stemmen daarmede in, en ons komt dit ook het waarschijnlijkste voor.

NABARON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

NABBEGAT of **NABEGAT**, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en ¼ u. N. N. W. van *Boodend*; met 20 h. en ruim 120 inw.

NABLIJ, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk*. — Van deze buit. is het huis in het jaar 1819 gebouwd.

(1) *lib. V, Cap. 13.*

(2) *Van de Oost-Indische Oorlog, part 1, pag. 100.*

(3) *Verhandelingen Inhouding tot de Historie van Gelderland, D. III, bl. 57 en 58.*

NAGELBECK, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. W. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Sittard*, gem. en 25 min. W. van *Schinnen*; met 33 h. en ongeveer 280 inw.

In de nabijheid van dit geh. vindt men een moeras, waarvan men met de langste staak geen grond kan peilen, wordende eene dergelijke staak daaruit weder van zelf in de hoogte geworpen.

NAGEL-EILANDEN (DE), naam, welken men wel eens geeft aan het eiland *Amboina* en de drie *Uliassers*, allen tot den *Moluksche-Archipel* behoorende.

NAGEL-EILANDJES (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Baai van Boni*; Z. van het *Sundasche eil. Celebes*.

NAGELPOEL (DE), meertje op de *Middel-Feluwo*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Beekbergen*.

NAGEM, **NAEGEN** of **NAGEN**, d. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 30 min. W. ten N. van *Osperen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Redingen*. Landbouw, vee- en bijenteelt zijn hier de middelen van bestaan. Ook zijn er twee molens.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke aan den H. *Eligius* is toegewijd, en tot de parochie van *Redingen* behoort, maar door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

NAHAMOE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Klein-Peru, benedenwaarts aan de verl. plant. Watervliet. Zij wordt door eenen watermolen bewerkt. De *Negers* noemen haar *Amoe*.

NAJACELA, naam, onder welken men wil, dat vroeger het eil. *Sumatra*, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, zoude zijn bekend geweest. Zie *SUMATRA*.

NAICKTE-SLUIS (DE), naam, onder welken de *NAARTE-SLUIS*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in een privilegie van het jaar 1586 voorkomt. Zie *NAARTE-SLUIS*.

NAIJAS, **POELOE-NAIJAS**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, W. van het *Sundasche eil. Sumatra*.

NAIJOE, **NAIJO** of **NAYO**, groep van vijf kleine eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, nabij de Noordkust van het eil. *Celebes*, vóór de *Baai-van-Menado*; $1^{\circ} 45'$ N. B., $142^{\circ} 30'$ O. L.

NAKKA-EIA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NAKLE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*.

Toen de Luitenant-Kolonel *LEDEL*, den 6 Julij 1829, in dit d. post gevat had, kreeg hij de tijding, dat het opperhoofd der muitelingen, *Diepo Negono*, zich in zijne nabijheid moest bevinden, met voornemen om de *Progo* over te trekken. Dit scheen zich ook weldra te bevestigen, door de vertooning van twee troepen muitelingen, elk ongeveer 500 man sterk. De Luitenant-Kolonel liet echter, door de jagers en scherpschutters, benevens de *Sumanapsche* hulptroepen, ondersteund door een goed artillerievuur, deze troepen met zoodanig goed gevolg aanvallen, dat zij weldra met veel verlies en in de grootste verwarring tot den aftogt verpligt werden.

NAKO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van *Leytimor*. — Het is op zeer gevaarlijke steilten gebouwd.

NAMEN, voorm. beert., d. en pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het oudstouwselijk gedeelte van *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, noord-oostwaarts van de stad *Hulst*, aan het *Saftinger-gat*, ten O. van den *Kruispolder*.

Door den grooten watervloed, op *Kersdag* van het jaar 1717, die, door geheel *Nederland*, aan alle de aan zee liggende lage landen, eene verschrikkelijke verwoesting veroorzaakte, is het dorp *NAMEN* geheel verwoest, de polder, welke in het jaar 1283, ter grootte van 700 morgen, door *Jan van Vlaanderen*, Heer van *Namen*, bedijkt was, ondergevoeld en sedert niet weder bevingekomen. Van de kerk, welke toren tot een bakken voor de schippers, die de *Honte* bevoeren, verstrekte, zijn nog lang overblijfselen te zien geweest, doch de bouwvallen des huizes zijn, van tijd tot tijd, door de kustbewoners nitgebroken, om daarvan op nieuw andere gebouwen te stichten. Voor weinige jaren heeft men nog bijna geheel gawe doodkisten met lijken ontdekt, die op het dorpshoekhof begraven waren.

De *hulsklok*, welke op den toren van het d. *NAMEN* gehangen heeft, hangt thans in dien van het dorp *Graauw*, alwaar zij nog wordt gebruikt.

In den polder van *NAMEN* lag ook het fort *St. Anna*, dat gelijktijdig door de zee is verwoest. Zie *ANNA-FORT (St)*.

NAMENYITIK, *NARATOTTE* of *OMAI*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluk-uis-Archipel*, op den westhoek van de *Moordenaars-Rivier*, aan de kust van *Boero-Ginon*.

Het is tamelijk hoog land, naar gissing wel acht mijlen in het rond, deels omringeld aan den westkant mede overal zeer goeden apkergrond. Het is hier wel de voornaamste stapel des *Massoy-handels*, alwaar de *Europeanen* jaarlijks van *Mei* tot *Augustus* komen handelen, van waar zij met zeer veel eebenhout en slaven vervoeren, aan de inwoners daarvan niet veel anders, dan den buik vol rijst, en een deel groote koraaljuwelen.

Het volk is zeer sterk en vrij wat grooter van gestalte, dan enige andere hier uitronst, en spreekt, behalve zijn eigen, ook de *Ceram-uische taal* zeer verstandig; zij gaan (uitgenomen dat zij hunne schamelheid met bontdanten dekken) geheel naakt. Hunne neusgaten zijn met vele priemen doorboren en hun geweer bestaat in pijlen, boogen, lanssen van bontdantende swaarden. De vrouwen hebben dikke koraalsnoeren om den hals en het middel.

NAMKATTI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Amboen*, aan de noordwestzijde van dat eiland.

Het was een der vijf *Delilimasche dorpen*, die naderhand zoodanig in de bevolking verminderd zijn, dat zij gezamenlijk slechts een dorp uitmaakten.

NAMIKA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Boero*, aan de Noordkust, 1½ u. van het strand, van hetwelk de inlanders verhalen, dat het door eenen weerwolf of reus opgegeten is, die zich daarna, in een loopende, son verdronken hebben, waaruit wij meenen te moeten opmaken, dat het eenmaal overstromd geworden en daardoor te niet gekomen is.

NAMIKA (IK), *WAV-NAMLEA*, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Oostkust, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitlooft.

NAMMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Amboen*, naar den zuidwestkant, op eenen smallen klippigen hoek, welke van verre een bijzonder eiland gelijkt.

... *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u.
... $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u.
... aan den Eemsdijk; met 15 h.

... van *Nassum* eene burg te hebben.

... prov. *Groningen*, arr., kant. en
... $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u.
... *Nassum*.

... die van veel belang moet geweest
... eenen appelhof, behoorende tot eene
... De daartoe behoorende gron-
... meer te bepalen is, worden vermoedelijk
... gebruikt.

... ter plaatse waar dezen burg gestaan
... eil. kloostersteenen uitgegraven, gedeeltelijk
... grochten. Het is duidelijk te ontdekken,
... van eene Ned. eil. hebben gehad. Op eene
... d. vond men eene wel geplaveide straat. Het
... of deze burg is door brand vernield;
... verbrande balken, aldaar gevonden, zijn

... in de *Indische-Zee*, op de *Westkust*
... *Sumatra*, tot de *Nias-eilanden* behoorende;

... in de *Indië*, op het *Moluksche eil. Amboina*,

... prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W.
... $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Scheemda*, aan de *Trek-*
... en keeten van zeer armoedige daglooners,
... uitmaken.

... naam van het fort *WILLEN-DEN-EERSTE*
... *Zeeland*. Zie *WILLEN-DEN-EERSTE*.

... in de *Indië*, op het *Sundasche eil. Java*,
... *Matarum*.

... eene aanzienlijke magt der muitelingen,
... had, door de Kapiteins van *GANZEN* en
... *Luitenant DE BRUYN*, door een hevig vuur
... ons niet gelukken, om hen uit die
... voor dat zij, gedurende eenigen tijd
... waren blootgesteld geweest.

... prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaar-*
... van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. O.
... van *Warraga*; met 6 h. en 30 inw.

VARINGLAND en *NARDINGELAND*, oude na-
... prov. *Noord-Holland*. Zie *Gooi (Het)*.

... van de st. *NAARDEN* in *Gooiland*, prov. *Noord-*

... in den *Moluksche-Archipel*, in de *Aroe-*
... behoorende.

... op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv.
... *Pudang*.

... muitende *Padries* versterkt was, werd den
... genomen, aan welke verovering niet

weinig deel had de Eerste Luitenant TETTE BAUKES VELTMAN, die het daarmede in verband staande versterkte dorp Passer-Baroe overmeesterde, bij welke gelegenheid hij door eenen matten kogel getroffen werd.

NARRAZEMO (DE HOKK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche eil. Floris*.

NARUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Loosduinen*.

NASSAU, voorm. fort in den *Bommeler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie *VOORRECHTEN*.

NASSAU, ook het *WATZAROOT* genoemd, fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche eil. Banda-Neira*, aan de zuidzijde van dat eiland, aan het strand.

Dit fort, de voornaamste vesting van het geheele eiland, heeft eene vierkante gedaante; dient grootendeels tot verblijf van de *Nederlandsche* bezetting, en bevat ook graanmagazijnen van het gouvernement.

Het heeft vier bolwerken, als: in het Z. W. de *Admiraalspunt*, in het N. W. *Zeelandia*, in het N. O. *Delft* en in het Z. O. *Rotterdam*, en is door eene gracht omringd. Ieder bolwerk heeft acht metalen stukken geschut. Van binnen heeft dit kasteel eene lengte van zeventien en een halve en eene breedte van dertien roeden. In de nabijheid zijn de woning van den Resident en verscheidene andere goede huizen, die echter nit vrees voor de aardbevingen geene bovenverdiepingen hebben. Het kasteel *Nassau* heeft eene bezetting van honderd vijftig tot twee honderd man.

NASSAU, verdedigbare toren in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-voon-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Sluis*, arr. en 5 u. Z. van *Middeburg*, kant. en 5 u. N. van *Oostburg*, gem. en 5 min. N. W. van *Breskens*, in de duinen, 650 ell. van het fort *Frederik-Hendrik*.

Deze toren, welke onder de *Fransche* regering den naam van *CAFFARELLI* had, stond te dier tijden achter het midden eener kustbatterij, waarvan de vervallen aarden borstwering nog zichtbaar is. Hij is geslecht, ten gevolge eener overeenkomst met de *Mogendheden*, na 1814. Het tegenwoordige verdedigingswerk bestaat uit eenen dergelijken toren, hebbende eene rechthoekige gedaante, buitenwerks lang 25 ell. 5 palm. en breed 11 ell. 5 palm.; is aan iederen hoek van eenen ronden toren voorzien, die buitenwerks 4 ell. 4 palm., binnenwerks 2 ell. 8 palm. middellijn heeft. De hoogte van het gebouw is 7 ell. 7 palm., de dikte der muur 1 ell. 5 palm. Inwendig bevat het twee verdiepingen, ieder lang 20 ell. en breed 6 ell. 6 palm. De bovenste is geschikt tot berging van troepen en de onderste, uithoofde der vochtigheid; alleen voor materialen. Tegen de westzijde van dit gebouw, waar ook de ingang gevonden wordt, is ter wederzijde een 25 ell. lange en 2 ell. 4 palm. hooge ringmuur aangebouwd, die van schietgaten voorzien is. Aan de uiteinden van deze twee ringmuren, treft men ter zijde drie bomvrije gewelven aan, waarvan de twee westelijke ieder een schietgat voor geschut hebben en de vier overige bestemd zijn tot wachthuis, keuken enz. en tot berging van 8000 ponden buskruit.

NASSAU, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, geleende hebbende aan den voormaligen zeedijk van den pold. *Beoosten-Blij-Benoorden*, gem. *Axel*.

Bij dit fort eindigde de zoogenaamde linie van defensie, waarvan de watering thans eene visscherij is. Deze linie, met hare gracht, begon

bij het fort Zeelandia (zie dat woord) en liep dwars door dat gedeelte van den polder heen; thans is zij geheel geslecht en de grond gelijk gemaakt. Zij was aangelegd in een klein halfroond of cirkel, voorzien van eene borstwering met zes kleine bastions.

Men schijnt met het laag liggend land, ten O. van die linie, het doel gehad te hebben, het tot inundatie te gebruiken, tegen den toenmaligen vijand, de Spanjaarden, doch dit doel is niet bereikt, aangezien kort daarna de geheele polder, tot aan de stad Axel, met zout water is geïnundeerd en in dien staat gebleven tot in 1682, het tijdstip van de herdijking van meergenoemden polder.

Hoogstwaarschijnlijk is die linie, door de forten Zeelandia, Kijk-uit en Nassau beschermd, aangelegd door MAURITS, Prins van Oranje, na de inneming van Axel, in 1586, en de onmiddellijk daarop gevolgde onderwaterzetting van vele der voorliggende polders, uithoofde deze forten alle Nederlandsche namen hebben gedragen en de gronden, waarop die waren aangelegd, nog heden ten dage alzoo worden genoemd, in tegenstelling van de linie forten en schansen, van Abtsdale af tot nabij Sas van Gent, door de Spanjaarden gebouwd en die alle naar Heiligen zijn genoemd, als: St. Andries, St. Jacob, St. Nicolaas enz. Wij worden in dat vermoeden te meer bevestigd, doordien deze linie niet is aangewezen op eene oude Vlaamsche kaart, die ons toeschijnt even na den Monstersche vrede te zijn gedrukt, en waarop de polder Beostenblij-Benoorden als ongedijkt voorkomt.

Deze linie is door de Franschen, in het jaar 1747, na de inneming van Hulst, geslecht en van het fort Nassau is thans niets meer, dan een klein gedeelte der borstwering, te zien, waarbij een arbeidershuisje staat.

NASSAU, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, ten N. O. van de toenmalige vesting Hulst.

Deze schans lag aan den zoogenaamden havendijk van den polder Hulster-Nieuwland. Zij was, vóór het doorbreken van den dijk van Abtsdale, in het jaar 1672, met eene tranchée of versterkte linie, voorzien van drie bastions, aan de vesting gehecht.

Bij den mislukten aanval op Hulst, door Prins FREDERIK HENDRIK, in het jaar 1640, werd deze schans door het krijgsvolk van den Graaf WILLEM CASIMIR VAN NASSAU DIETS, Gouverneur en Stadhouder van Friesland, in den zelfden nacht, waarin de troepen aan den Polder-van-Namen waren geland, ingenomen, nadat de Kolonel HAUTERIVE, die daarin het bevel voerde, eenen geringen wederstand had geboden. Deze onderneming geheel mislukt zijnde, werd ook deze sterkte weder verlaten.

Vijf jaren daarna, in het jaar 1645, werd, bij de belegering van Hulst, de schans NASSAU door den Overste VAN BREDERODE krachtdadig aangevallen, en den 6 October ingenomen. Na de verovering van evengenoemde vesting is de meergemelde schans, tevens met de geheele linie, van lieverlede en eindelijk geheel geslecht, zoodat thans nog alleen daarvan eenige met gras begroeide hoogten zigthaar zijn.

NASSAU, voorm. fortje in *Oost-Indië*, op het *Ternataansche* eil. *Notir*, hetwelk in 1609, door den Zeevoogd FRANÇOIS WITTERT, aangelegd, doch in Maart 1625, door den Zeevoogd SCHAPPELLE, weder geslecht is, terwijl bij de bezetting naar Makjan verlegde.

NASSAU, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. en even ten Z. O. van het dorp *Retranchement*. Het maakt, met de schans Oranje, ten N. W. het *Retranchement* uit, dat thans den

rosse bruinachtige heuvelkruinen, waarbij de groene valletjen, met de witte plantaadje-gebouwen, eene prachtige mengeling van kleuren verspreiden; terwijl men eindelijk meer in het verschiet, naar de westpunt, het blaauwende Christoffel-gebergte ontdekt. Oostwaarts ziet men, op eenen bergtop, de seinpost van Midden-Divisie, van welke post het fort Nassau de seinen overneemt, terwijl men meer regts den breeden Tafelberg ziet. Dan, hoe bekoorlijk en romanesk is niet het gezicht, wanneer men beneden zich, zoo ten Westen, ten Noorden als ten Oosten, het merkwaardige Schottegat ziet. Dit bogtige binnewater, van drie uren wandelens in omtrek, levert, met zijne onregelmatige hoeken en inhammen, klippen, eilanden en schiersilanden, een allertreffendst gezicht op; terwijl het heldere water, zoo door de diepten en ondiepten, als door het meeders licht van eenen helderen hemel en de schaduw der wolken, hier eene overschoone lichtblauwe, daar eene geele of graauwe, hier eene witsichtige en daar eene donkere tint aanneemt, hetgeen, bij de spiegeling van bergen en boomen, een onbeschrijfelijk schoon geheel aanbiedt. Doch men kan zich tevens bezwaarlijk een meer angst- en duizelingbarend gezicht voorstellen, dan wanneer men achter de seinpost naar de noordwaarts overstekende bergspits kruipt en van daar op de beneden liggende rotsklompen nederziet.

NASSAU, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antillen*, in de stad *Oranje*, links van het fort *Hollandia*.

NASSAU, fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Marten*, een der *Nederlandsche-Antillen*, in de divisie *Groot-Baai*.

NASSAU, voorm. fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, bij het d. *Mouree*, op eenen redelijk hoogen berg.

Het was voorheen het hoofdkasteel der Nederlanders op deze kust en is voor het grootste gedeelte van Europesche gebakken steen gebouwd, die het zeer kostbaar moeten hebben gemaakt, zijnde door de Nederlanders zelve gesticht, alvorens zij nog eenige gelegenheid gevonden hadden, om de Portugezen van de kust te verdrijven. Dit fort was, zoo als de meeste in dat land, vierkant en had vier kleine bolwerken; doch wanneer het noodzakelijk ware geweest, konden op de zuidzijde gemakkelijk nog acht stukken geschut, in de toenmalige courtine, geplant zijn geworden, dewijl deze verwulfd en zoo breed was, dat zij ruimte genoeg voor de zwaarste stukken had. Ingruwendig sijn de torens en de bovenste woningen op de oostelijke zijde weg, en over het algemeen in eenen betreurenswaardigen toestand. Voor het fort NASSAU was een zeer klein, driekantig buitenwerk, buiten het welk, over eene drooge gracht, eene houten brug lag, die den vijand het naderen tot de poort bezwaarlijk zoude gemaakt hebben, zoo lang de valbrug bestond.

In den oorlog van 1782 verloren de Nederlanders dit fort op eene ~~schandelijke~~ wijze. De toenmalige Kommandant zond al zijn have en goed naar het Engelsche hoofdkasteel te *Cabo-Cors*, waar het aan een ~~aanbieder~~ verkocht werd, en kreeg daarvoor, tot betaling, ~~aan~~ op *Engeland*. Toen nu het Engelsche oorlogschip *Leander* op de ~~aan~~ van zijn fort kwam, ging hij in eigen persoon, met de sleutels ~~aan~~ aan boord, en gaf ze aan den Kapitein van het schip over, ~~aan~~ ~~aan~~ ~~aan~~ ook op die wijze door dezen laatste bemagtigd; want ~~aan~~ ~~aan~~ ~~aan~~ de veroverde forten destijds met het zwaard in de ~~aan~~ ~~aan~~ ~~aan~~ nemen, zouden zij zich aan verscheidene deelrijk het

hoofd hebben gestoten, zijnde Commanie het eenigste, dat geen genoegzame tegenstand kon bieden. Gezegde Kommandant werd, als in schijn krijgsgevangen zijnde, naar Engeland gebragt, alwaar hij de kontante betaling voor zijne, in het kasteel te Cabo-Cors, verkochte goederen ontving en vervolgens uitgewisseld werd.

NASSAU (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te 's Gravenhage, prov. Zuid-Holland. Zie MAURITZVUIS.

NASSAU (HET LAND-VAN-), gedeelte der gem. Rosendaal-en-Nispen, in de bar. van Breda, arr. Breda, kant. Oudenbosch.

Het is het westelijkste gedeelte dier gem., en beslaat eene oppervlakte van 900 bund. Men telt er 85 h. en 570 inw. Het behoort kerkelijk onder *Wouw*.

NASSAU-EILANDEN, in het Moluksch *POELOE-PAGI*, d. i. OCHTEND-EILANDEN, genoemd, twee eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, W. van het *Sundasche eil. Sumatra*, zich uitstrekkende van 2° 18' tot 3° 16' Z. B. en van 117° 11' tot 117° 43' O. L. Zij zijn door de straat *Si-Kakap* van elkander gescheiden.

Op de *NASSAU-EILANDEN*, die, uit steile heuvelen bestaande, een woest voorkomen hebben, zijn de hoogste toppen met zwaar hout bedekt, waaronder de betangar-boom zeer geschikt voor masthout is. Hertzen, zwijnen en apen zijn er in overvloed, maar geene verscheurende dieren, noch buffels of geiten. Visch en varkensvleesch worden door de inboorlingen boven ander voedsel uit het dierenrijk verkozen. Ook zijn er tamme hoenders voorhanden. Sago is het hoofdvoedsel; doch rijst en betel groeijen er niet. Daarentegen vindt men er kokos, bamboes, ananas, bananen en manggistan.

De Nassau-eilanders zijn lichtbruin van kleur, geprikt of getatouceerd, middelmatig van gestalte, en schijnen goedaardig, grzellig, mededeelzaam en niet diefachtig. Zij bewonen op het zuidelijkste eiland vijf en op het noordelijkste zeven dorpen, waarvan *Kakap* de hoofdplaats en *Laboe-Laboe* het volkrijkste is, wordende de gezamenlijke bevolking op 1400 zielen geschat. De Opperhoofden hebben weinig magt, daar over belangrijke zaken door het dorpsvolk uitspraak gedaan wordt.

NASSAU-KREKK, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, hetwelk aan het zoogenaamde *Volders-eiland* een aanvang neemt, en met eene noordelijke rigting in het *Hellegat* uitloopt.

NASSAU-POLDER, pold. in de beel. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*; palende N. aan het *Lokker-gors*, O. aan den *Blok-polder* en den *Arembergsche-polder*, Z. aan den *Bruiningsche-polder*, W. aan het *Kanaal-van-Zevenbergen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 63 v. r. 93 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Klundert*, volgens het kadaster, 207 bund. 31 v. r. 3 v. ell., en onder *Zevenbergen*, volgens het kadaster, 48 bund. 32 v. r. 90 v. ell. Men telt er 35 h. en 10 boerderijen onder *Klundert*. Hij heeft eene steenen sluis op den boezem van den watermolen, tegen het *Kanaal-van-Zevenbergen*, wijd 1 ell. 5 palm. 3 duim., van eene drijfdeur en schuif en van het jaartal 1657 voorzien, en wordt door middel van den watermolen, in het *Kanaal-van-Zevenbergen* en verder op het *Hollandsch-diep*, van het overtollige water ontlast.

De uitwatering van dezen en van de *Blok- en Arembergsche-polders*, door de verlamming van het *Kanaal-van-Zevenbergen*, toenmaals

Sint Joriswaal geheeten, onvoldoende geworden zijnde, is men in 1717 overgegaan tot het, voor gemeene rekening, bouwen van den thans bestaanden watermolen, welke 18 ell. 3 palm. vlugt en 36 duim. breede schoepen aan het waterrad heeft. Hoewel het water uit deze polders ook in het Kanaal-van-Zevenbergen opgemalen wordt, zoo dragen zij nogtans niet in de kosten van onderhoud van het kanaal en der sluizen, evenmin als door hen in de kosten van het leggen der sluizen is bijgedragen, vermoedelijk dewijl op dat tijdstip hunnen watermolen reeds was gebouwd. — Het zomerpeil is 1 ell. 5 duim. beneden A. P.; het maalpeil 3 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Rentmeester van het Domein van Prins FREDERIK der Nederlanden; doch, voor zoo veel de gecombineerde uitwatering met de Blok- en Arenbergsche-polders en Bloemendaal betreft, is het beheer aan eenen Dijkgraaf, vier Gezworenen en eenen Penningmeester opgedragen.

NASSAUSCHE-GAT (HET), vaarwater in Oost-Indië, in den Moluk-sche-Archipel, tusschen den westhoek van het Ambonische eil. *Ceram*, het eil. *Kelang* en het *Varkens-eiland*.

Het heeft den naam van NASSAUSCHE-GAT gekregen, omdat de Nassausche vloot, in het jaar 1623, met den Zeevoogd JACQUES L'HERMITE uitgezeild, na zijnen dood, met zijnen Onder-Zeevoogd GREEN HUIGEN SCHAPENHAM, in het jaar 1623, met vier schepen door dit gat in Amboina kwam. In dit gat, hetwelk omtrent een kwart mijl breed is, ziet men, zoo als men het van buiten inkomt, eene witte klip, *Alang* genaamd.

NASSAUSCHE-HOEK (DE), kaap in Oost-Indië, in den Archipel-van-St.-Lazarus. Zie NOORDWESTPUNT (DE).

NASSAUSCHE-STRAAT (DE), zeeëngte in Oost-Indië, in de Indische-Zee, W. van het Sundasche eil. *Sumatra*, tusschen de Nassau-eilanden ten Z. en de Goed-Fortuin-eilanden ten N. Het is een zeer veilig vaarwater.

NAT-AARS-POLDER of NAT-AIRS-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in de gem. *Bommenede-en-Blois*.

Deze pold., welke in het jaar 1412 bedijkt was, brak bij den waterfloed van 26 Januarij 1682 in den buitendijk door, waardoor het stadje *Bommenede* omtrent geheel wegspoelde.

NAT-AARS-POLDER (DE NIEUWE-), de NIEUWE-NAT-AIRSPOLDER of het NIEUWE-POLDEREJE, onbehuide pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Blois*; palende W. en N. aan den *Bommenede-polder*, O. aan de *Schorren* tegen de *Bieningen*, Z. aan den *Zonnemaire-polder*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den voorm. *Nat-aars-polder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 8 v. r. 39 v. ell., waaronder 42 bund. 5 v. r. 35 v. ell. schotbaar land, en staat onder het polderbestuur van *Bommenede*.

In het jaar 1808 was in den zeedijk van dezen polder eene groote doorbraak gekomen, door welke hij geheel ondervloede.

NATAL, afd. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*.

NATAL of NATTAL, st. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, afd. *Natal*, 1° 12' N. B.; met eene haven.

NATAL, eil. in Oost-Indië, in de Indische-Zee, aan de Westkust van het Sundasche eil. *Sumatra*.

NATERS, ook wel NATERSCHE-POLDER, pold. in het Land-van-Voorne-Putten, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste

Het wapen dezer gem. is een veld van zilver, met eenen dwarsbalk, die horizontaal doorsneden is, van keel (rood) en sabel (zwart).

NATEWISCH, oudtijds NAATSWIJK, ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Rhenen*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Amerongen*, aan den Lekdijk.

Deze ridderhofst. was reeds in het jaar 1270 bekend. Men meent, dat dit huis gesticht, ten minste bezeten is geweest, door de VAN WIJKEN, uit het geslacht van de PRAEISSEN. Het heeft zeer langen tijd toebehoord aan de VAN ZUILENS, zijnde DAVID VAN ZUILEN bezitter daarvan, toen het, in het jaar 1336, bij de Staten voor riddermatig erkend werd. Het oude gebouw, hetwelk nog vele teekenen van zijn vorig aanzien heeft, is in het jaar 1721 aanmerkelijk vergroot, met fraaije kamers en een binnenplein. De tuinen, welke fraai zijn, zijn ook in dat jaar met hooge, nieuw gebouwde muren omringd. Het behoorde, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer JOOST TAETS VAN AMERONGEN, beschreven in de *Ridderschap van de provincie Utrecht* en Hoofd-Officier der stad *Amersfoort*, die er mede beleend was, in het jaar 1736, door de Staten van het graafschap *Zutphen*, waarvan het leenroerig was. Sedert is het huis NATEWISCH steeds in het zelfde geslacht verbleven, wordende het thans nog in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOOST BARON TAETS VAN AMERONGEN VAN NATEWISCH. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 63 bund. 53 v. r. 90 v. ell.

NATGAT, voorm. plaat in het *Arnemuidsche-gat*, prov. *Zeeland*.

NATHALS (DE) of DERDE-POLDER, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan de *Post-sloot* en het *Griend-poldertje*, O. aan den *Nieuw-Dussensche- of Zuid-hollandsche-polder*, Z. aan den *Schiethoek-polder* en den *Groote-Kuren-polder* en den *Kleine-Kuren-polder*, W. aan de *Oostkil*.

Deze pold., welke sedert onderscheidene jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 98 v. r. 80 v. ell. hooi- en weiland, en 9 bund. 93 v. r. 26 v. ell. griend en rietgors, en wordt door eene steenen sluis, gebouwd in 1808, voorzien van eene binnen- en buitendrijfdeur, wijd 1 ell. 5 palm. 8 duim., op het *Wijd-vlietsche-gat* en vervolgens op het *Oude-Maasje*, van het overtollige water ontlast.

Deze pold., tot de eigendommen van den *Nieuwe-Dussensche- of Zuid-Hollandsche-polder* behoorende, strekt, even als den *Tweede-polder* of *Nieuw-Boerenverdriet*, tot boezem of bergplaats van het opgemalen water van dien polder, ingeval van belette uitwatering op de *Bleek*. Daardoor watert ook den *Schiethoek* en *Wijtvliet* uit. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, vijf *Heemraden*, eenen *Penningmeester* en bode.

NATOENA (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, N. W. van *Borneo*, tot de *Middel-Natoena's* behoorende, op 4° N. B., door ontelbare klippen omgeven.

Het heeft 14 mijlen lengte en is op enkele punten half zoo breed. Eenige hooge bergen maken het op grooten afstand uit zee zichtbaar.

NATOENA-EILANDEN (DE), DE NATOENA'S of DE NATROENA'S, eilanden in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de *Noordwestkust* van het *Sundasche eil. Borneo*, tusschen 3° en $4^{\circ} 45'$ N. B. en $126^{\circ} 54'$ en $126^{\circ} 46'$ O. L.

van Hermon. In het gemelde jaar 1450, heeft ZWENNA VAN CURENBORG, de twee en vijftigste Bisschop van Utrecht, de gemelde zusters van den derden regel ontslagen en onder het opzigt der Reguliere Kanonniken gesteld.

Den 6 Mei 1550 verleende RUSOLFUS DIERNEUR, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, de magt aan het klooster der Regulieren te Beverwijk, om dit Nonnenklooster te mogen schouwen, de gebreken te straffen, de Priorin, zoo het noodig was, af te zetten, eenen Biechtvader aan te stellen en verders te doen, wat vereischt werd.

Er bestaat ook nog een brief van de Priorin en het konvent der Kanonnikessen, waarbij zij Heer GERRIT DEN BISSCHOP als haren voornaamsten weldoener en medestichter van het konvent erkennen, waarom zij zichzelf en hare nazaten verbinden, om eenige zielmissen voor den voornoemden Heer te laten doen en zijn jaargetijde, op zekere tijden, te houden.

NAZARETH, voorm. klooster in de heerl. *Bredaveorde*, prov. *Gelderland*. Zie *MARIA'S-KONVENT*.

NAZARETH, voorm. kloost. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Rijswijk*, tussehen den straatweg en de *Haagsche-vaart*, bij de *Geestbrug*.

Het werd bewoond door Reguliere Kanonnikessen, die naar den regel van den H. AUGUSTINUS leefde, en is thans eene buitenplaats.

NAZARETH, *GRAANAARD*, *GENAUWERT* of *GENEZARETH*, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 1 u. Z. O. van *Hallum*, waartoe het behoorde. — Het werd bewoond door Nonnen van de orde van den H. BERNARDUS.

NAZARETH, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, onder het d. *Idzega*.

Het werd bewoond door Graauwe Beggijnen, die naar de orde van den H. AUGUSTINUS leefden. Thans is het eene gewone boerenplaats, hoewel de hooge grond der huizing en de daaromloopende gracht nog eenige teekenen van vorig aanzien vertoonen; ook zegt men dat de klepel der kloosterklok daar nog bewaard wordt.

NAZARETH, voorm. kloost. in de heerl. *Gein*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*.

Dit klooster van Reguliere Kanonnikessen was, kort na het jaar 1523, door drie vrouwen uit het verdrinken land van *Altena* gesticht, waartoe veel heeft bijgedragen zekere rijke maagd *BEATRIX VAN DONDAECHT*, die reeds lang de begeerte tot het geestelijk leven had aan den dag gelegd.

In het jaar 1441 heeft de Biechtvader dezzer Kanonnikessen van den Paus verkregen, dat zij hare kleeding mogten veranderen en Reguliere Kanonnikessen zouden worden voor de parochiekerk. In het jaar 1640 werd er een muur om het klooster getrokken. Later werd haar ook de parochiekerk gegeven, welke onder de Priorin *SOPHIA VAN HOVE*, *JOHANNES* dochter, in het jaar 1515, verbeterd is. Eindelijk zijn de Nonnen, in het jaar 1572, uithoofde van den oorlog met de Spanjaarden, allen weggevlugt. Zij huurden een huis te Utrecht, regt over het St. Servaas-klooster; alwaar zij eene cel vonden van de St. Anna's-Nonnen, die haar uit armoede verlaten hadden.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans een kapitale boerenwoning enz., omringd van eenen schoonen boomgaard, de hofstede of woning, thans genaamd *Geinoord*, behoort aan *Mejufvrouw de wed. W. VAN VEEN*, geb. *SMITS*, te *Oudewater*.

huis van Oranje-Nassau) te Waalwijk, tot omtrent het jaar 1750, wanneer zij naar Antwerpen weken, en aldaar een nieuw klooster oprigttten, onder den naam van *Spinsters*, welk handwerk zij in armoede en eenvoudigheid oefenden, om haar onderhoud te vinden. Aldaar is eindelijk deze stichting, onder Keizer JOZEF II, in 1783, vernietigd.

NAZARETH, voorm. kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Meerssen*, 10 min. ten O. van *Limmel*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning; terwijl men vermeent dat dit goed, weleer aan de orde der Tempeliers toebehoorde, die in de nabijheid, de nog bestaande goederen Jerusalem en Betlehem bezat. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer P. A. S. KERENS, woonachtig te Maastricht.

NEALE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Wilkens, benedenwaarts aan den mond van de *Kompagnie-kreek*.

NEAS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie NIAS.

NECK, ook wel NEK gespeld, voorheen een d., thans slechts eene b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{2}$ u. Z. W. van *Hoorn*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Purmerende*.

Het was een zeer oud d., waarschijnlijk ouder dan Purmerende, en het oostelijkste d. van Kennemerland. Het schijnt vroeger met Jisp gemeenschap gehad te hebben; immers men leest dat *Jisp* en *NECK* in schiltale, riehtale, schot en lot, tol en schattingen gezamenlijke lasten droegen; dit wordt ook nog nader bevestigd in eenen giftbrief van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN (Graaf WILLEM V), waarin *Jisp* en *NECK* te zamen genomen worden. *Jisp* en *NECK* waren in vroeger tijd ook nader bij elkander gelegen; *Jisp* toch strekte zich oostwaarts uit langs het watertje de *Jisp*, terwijl ook *NECK* te dien tijde grooter was en westwaarts bijna tot dat riviertje liep. Door de veelvuldige zuidwestelijke stormen, van de dertiende en veertiende eeuw, werden deze dorpen echter verder van een gescheiden, doordien het oostelijk deel van *Jisp*, zoo wel als het westelijk deel van *NECK*, verloren ging.

In de vroegste tijden moet *NECK* ook een welvarend dorp geweest zijn, waar gegoede landlieden, kaaskoopers en visschers woonden; zelfs willen sommigen, dat de *Necker* visschers vroeger de paling uit de *Purmer* naar Engeland vervoerden, hetwelk echter anderen aan die van *Purmerende* toeschrijven. Hoezeer bij de verheffing van *Purmerende* tot eene heerlijkheid, ook *NECK* met *Purmerende* vereenigd werd, waarschijnlijk omdat het zoo nabij die stad gelegen was, zoo moet het aanvankelijk niet in alle voorregten gedeeld hebben, die *Purmerende* waren toegevoegd. Het besluit van Graaf JAN VAN ECKOND, Heer van *Purmerende* enz., doet ons vooronderstellen, dat eerst toen de ingezetenen van *NECK* in al die vrijheden deelden; zoo toech luidt dit gedeelte van genoemd besluit: » Item want wij over- » siende bij goeder discretie, dat onse ondersaten van *Purmerende*, in » allen contributiën, subventiën, in de bancken van rechten en in an- » dere saacken, annex en onverscheiden zijn, soo willen wij alsoo » veel als in ons is, geven den voorsz. ondersaten van *NECK*, al sulke » vrijheden, rechten en privilegiën, op allen tollén onses genadigen

dese drie polders staan vier watermolens, staande de Jisper watermolens ook in den NECKER-POLDER, onder de jurisdictie van Purmerende. Met polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, van welke de oudste Penningmeester is.

NECKER-SLUIS (DE), ook wel de NECKER-SLUIS gespeld, sluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van Purmerende, door welke men uit de Wormer-Ringsloot in den Necker-polder komt en wel in de Heerensloot. Deze sloot dient niet tot uitwatering, maar wordt gebezigd voor de landeigenaars of landgebruikers, om naar hun land te komen, en is ook bijzonder dienstbaar voor de inwoners van de dorpen Jisp en Wormer, om met hunne schuitjes naar de markt te Purmerende te komen.

NECKER-STRAAT (DE), eene soort van voorstad, eigenlijk meer eene b. onder *Purmerende* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, door de Purmerender-schutsluis en het kanaal van de stad afgescheiden, ten W. der stad, tellende 11 h. en 48 inw., die moest hun bestaan vinden in melkerij, tuinderij en veldarbeid.

Sedert 1855 is er van Purmerende langs de NECKERSTAAT, het Neckerhop en Neck naar de Wijde-wormer een schelpweg aangelegd.

NECKER-WEG (DE), weg in het oostelijke gedeelte van de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Beemster-ringdijk, tegen over het geh. Neck, in eene noord-noordoostelijke rigting tot aan Cruysoort, nabij de Beets.

NEDE, d. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie NEDER (1).

NEDER-ANDEL, d. in het *Oudland-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie ANDEL (NEM-) (2).

NEDERBOSCH, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie NEDERBOSCH (5).

NEDER-EKERIS, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en 10 min. N. van *Woudenberg*, in de heerl. *Geerstein*; met 7 h. en ruim 50 inw.

NEDERHAGE, voorm. erf op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Rheden*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Velp*.

Dit erf was, in het begin der zestiende eeuw, het eigendom van zekeren HOFVELICK, en werd, hetzij zonder eenige aanleiding of om dat deze in eene zamenspanning tegen den Hertog gedeeld had, door KANAL VAN ESMOND, Hertog van *Gelder*, in beslag genomen, en gedurende vijf of zes jaren in bezit gehouden, in welchen tijd hij onderscheidene boomen deed afhouwen, terwijl hij het land deed afgraven en aan BILIOEN hechten. Niet lang voor zijnen dood gaf hij het echter aan den regten eigenaar terug.

In den aanvang der zeventiende eeuw kwam dit erf in het geslacht van van SPAEN, hetwelk, toen ALEXANDER, Vrijheer van SPAEN, in 1661, ook *Bilioen* aangekocht had, NEDERHAGE met dat landgoed vereenigde, waarvan het thans een gedeelte uitmaakt en wel dat gedeelte, hetwelk de wildbaan bevat.

(1) Eveneens zoude men de woorden, elders wel eens NE gespeld en hier niet gevonden wordende, op NEE.

(2) De overige met NEDER beginnende art., welke hier niet gevonden worden, zoude men op de woorden van onderscheiding.

(3) De overige met NEDER beginnende art., welke hier of op de woorden van onderscheiding niet gevonden worden, zoude men op NEE.

NEDERHOEVEN, pold., voorheen tot het *Overkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Piaven*, gem. *Hagestein*; palende N. aan de Grootte-Hagen, N. O. aan Overhoeven, O. aan Hagestein, Z. aan den Hoogewaard, W. aan het Hoogeland.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 50 v. r. 7 v. ell.; telt 4 h., waaronder 1 boerdertj, en wordt door een sluijsje, op het Zederik-kanaal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is het zelfde als dat van Hagestein, waaronder **NEDERHOEVEN** behoort, bestaande uit éenen Schout en twee Heemraden.

NEDERHOEVEN of **NEDERHOVEN**, voorm. heerenhuis, in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. 60 min. N. W. van *Dordrecht*, gedeeltelijk gem. *Groote-Lindt-en-Dortmond*, gedeeltelijk gem. *Kleine-Lindt*.

Dit heerenhuis was in het jaar 1597 gesticht door **MATTHIJS VAN NEDERHOEVEN**, Heer van *Rijsoord*. Het ligt met zijne landertjen ten deele in de Grootte-, ten deele in de Kleine-Lindt, en is naderhand, zoo ten aanzien van de betimmering en beplanting, als door aankoop van vischerijen en landertjen, hetzij leenen of onleenen, merklijk versierd en verbeterd door den Heer **MATTHIJS POMPE VAN SLINGELAND EN DORTMONDE**, Erf-Watergraaf van den Nederwaard. Dit huis werd, in het jaar 1758, door eenige huislieden gekocht, geheel afgebroken en den grond tot weiland gemaakt.

NEDERHORST, heerl., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, de gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam* uitmakende. Zie dat woord.

NEDERHORST, ridderbosf., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. Z. van *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam*, 6 min. Z. van het dorp den Berg.

De ridderbosf. **NEDERHORST** wordt aldus genoemd, ter onderscheiding van het huis **HOOGHORST** of **TEN-HORST**, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Het is een aanzienlijk gebouw met vier torens, op iederen hoek een, versierd. Het wordt omringd door eenen vijver, waarover eene fraaije steenen brug gebouwd is. Van voren heeft men een vernakelijk gezigt over de Nieuwe-Vecht, van achteren een bosch van hooge iepenboomen. Men wil dat het gesticht zij door Heer **FILIPS VAN WASSENHAR**, die in het jaar 1225 overleed. De tuin, welke er toe behoort, levert vele schoone partjen op. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 16 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkvrouwe **CONSTANTIA JACOBA AGNES WANN**, Ambachtsvrouwe van *Nederhorst-den-Berg* enz., woonachtig te *Amsterdam*.

NEDERHORST-DEN-BERG, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden*.

Men telt er ruim 480 zielen, onder welke ongeveer 170 Ledematen, en heeft er eene kerk, in het dorp den Berg. De eerste, die in deze kerk. gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JAN HARMANS**, die hier in het jaar 1556 als Roomsche Priester was in dienst getreden, doch tot de Hervormden overging en na herhaald onderzoek als Predikant is toegelaten; hij was hier nog in 1594.

... katie, prov. Noord-Holland,

... den Berg, en telt 370 zie-
... Deze stat. wordt door eenen

... **OVERMEER-EN-HINDERDAM**, gem.,
... prov. Utrecht, thans prov. Noord-
... (9 k. d., 3 m. k., 10 s. d.);
... de Haar van Nigtevecht scheidt, N. O.
... aan Kortshoef, W. aan de Vecht, waar-
... gescheiden wordt.

... afzonderlijke heerl. Nederhorst
... eenen heerl. vereenigd, welke in eigen-
... **ANNEKE** **CONSTANTIA** **JACOBA** **AGNES** **WARIN**,
... Zij bevat het d. den Berg, benevens
... het fort Hinderdam, alsmede den Spie-
... den Blijk-polder, den Meeruiterdijksche-
... den Horn-polder, den Over-
... den Prut-polder. Zij beslaat, volgens
... van 1478 bund. 61 v. r. 77 v. ell.,
... van 1478 bund. 61 v. r. 64 v. ell. belastbaren grond. Men telt er
... 187 huizez., uitmakende eene bevolking van
... die zelve dan bestaan vinden in veenderijen en hoepelbui-
... eenen houtzaag- en eenen korenmolen. In
... er beschuitbakkertjen, eene azijnmakerij en

... in getal zijn, onder welke 500 Ledematen,
... de gem. van **Nederhorst-den-Berg** uit, en behoo-
... de gem. van **Nigtevecht**.
... 360 telt, behooren tot de stat. van **Neder-**

... **OVERMEER-EN-HINDERDAM**
... het dorp den Berg, welke gemiddeld door een getal

... voorn. kw. en maarschalkambt, prov.
... aan Weesperkarspel, N. O. aan Gooiland, O. aan
... aan het land-van-Montfoort, W. aan het wa-
... aan Rijnland en aan Amstelland.
... troecht, de heerl. Abcoude, Nigtevecht,
... Vreeland, Ankeveen, Kortten-
... Loenen, Loenersloot-Oukoop-en-
... Postengen, Breukelen, Breukelerwaard,
... Maarssen, Oostweerd, Maarssenbroek,
... Zuilen, Westbroek, Achtien-
... schelanden, Langerak, Willige-Lan-
... boven, het Gein, Jutphaas, Galekop,
... Rijn-en-Heikop, Harmelerwaard,
... Gerverskop, Nijkoop, Gieltjes-
... Kockengen, de Haar,
... de Meer, 's Gravesloot, Segveld,
... Demmerik, Vinkeveen, Mij-
... en Westveen, Uithoorn en Ku-
... polder Blokland, en een gedeelte der

ontdekkingen. Men kan het midden der straat rekenen op 54° Z. B. en $64^{\circ} 60'$ W. L., en de kaap op $55^{\circ} 58' 50''$ Z. B. en $67^{\circ} 21' 14''$ W. L. Het oostelijke land der straat werd door hen Statenland en een gedeelte van het Vuurland Maurits-van-Nassausland geheeten. Aan de straat vonden zij de Verschoors-reede en de Valentijnsbaai; terwijl zij vijf mijlen O. N. O. van Kaap-Hoorn de Barnevelds-eilanden ontdekten.

7°. De eilanden l'Hermitte, het Ewouds- en het Ter-Hattens-eiland, O. N. O. van kaap Hoorn, in 1623, door JACOB L'HERMITE en GREEN HUIGENS SCHAPENHAM, welke laatste ook nog, ten W. van het eiland l'Hermitte, aan de kust van Vuurland, aan de zoogenaamde Nassausche-Vaart, de Schapenhams- en Windhonds-baaijen, en ten N. van het Ten-Hattens-eiland de zoogenaamde Goede-Reede vond.

8°. Het Dirk-Gerrits-eiland, door DIRK GERRIT CHINA, togtgenoot van JACOB MARU en SIMON DE CORDES, op het schip *de Blijde Booschap*, in 1599. Dit land is in onze dagen door de Engelschen wedergevonden en door hen New-South-Shetland geheeten; een der uithoeken, kaap Smith, ligt op $62^{\circ} 52' 50''$ Z. B. en $65^{\circ} 42'$ W. L.

9°. Prinsen-eiland, door JACOB ROGGEVEEN, in 1722. Het werd op geene vreemde kaart genoemd, tot dat de Spanjaarden het, in 1795, wedervonden en voor eene nieuwe ontdekking hielden, die zij Salas y Gomez noemden. Volgens KOTZEBUE ligt het op $25^{\circ} 28'$ Z. B. en $105^{\circ} 54' 28''$ W. L.

10°. Paasch-eiland (Davids-eiland, Pascua, Teapy), door J. ROGGEVEEN, in 1722, op $27^{\circ} 9' 35''$ Z. Br. en $109^{\circ} 23' 20''$ W. L.

11°. Honden-eiland, door SCHOOTEN en LE MAIRE, in 1616; volgens de nieuwste bepaling op $14^{\circ} 50' 11''$ Z. B. en $138^{\circ} 47' 7''$ W. L.

12°. Laag-eiland (Carlshoff van KOTZEBUE) door ROGGEVEEN, in 1722 op $15^{\circ} 13'$ Z. B., en $145^{\circ} 10'$ W. L.

13°. Zondergrond-eiland, door SCHOOTEN en LE MAIRE, in 1616 op $14^{\circ} 13'$ Z. B., en 144° W. L.

14°. Waterland (het Romanzoff van KOTZEBUE), door SCHOOTEN en LE MAIRE, in 1616, op $14^{\circ} 41'$ Z. B., en $144^{\circ} 49' 202''$ W. L. Dit eiland, met de daarbij gelegene eilanden en klippen, zijn de Schadelijke-eilanden van ROGGEVEEN, ten onregte St. Georges-eilanden genoemd.

15°. Het Vliegen-eiland (Labyrinte-groep, Dean-eilanden), door SCHOOTEN en LE MAIRE, in 1616, op $14^{\circ} 49'$ tot $15^{\circ} 21'$ en $146^{\circ} 20'$ W. L.

16°. Het Verkwikkings-eiland (Aurora-eiland, Matia), door J. ROGGEVEEN, in 1722, op $15^{\circ} 45'$ Z. B., en $151^{\circ} 50'$ W. L.

17°. Het eiland Frederiksoord, door WILLINCK, den 4 Mei 1824, op $10^{\circ} 6'$ Z. B., en $152^{\circ} 56'$ W. L.

18°. Het eiland Prinses-Marianna, door WILLINCK, den 9 Mei 1824, op $10^{\circ} 9'$ Z. B., en $161^{\circ} 28'$ W. L.

19°. De Boumans-eilanden (Isles des Navigateurs), door J. ROGGEVEEN, in 1722. De Fransche benaming is van BOUGAINVILLE en bij vele aangenomen; terwijl deze alsdan de Boumans-eilanden 2° noordelijker en 16° oostelijker in den zoogenaamden Archipel van ROGGEVEEN plaatsen; dan BURNEX, KRUSENSTEN en later ook KOTZEBUE, in zijne tweede reis, hebben erkend, dat de Isles des-Navigateurs van BOUGAINVILLE, niet anders dan de Boumans-eilanden van ROGGEVEEN waren. Zij liggen op $14^{\circ} 15'$ Z. B., en $169^{\circ} 40'$ W. L.

20°. Kokos-en-Verraders-eilanden (Boseaven en Koppel der Engelschen, Isla de Consolacion der Spanjaarden), door SCOURNS en LE MAIR in 1616 ontdekt, en door WALLIS, MAURIELL en LA PERROUSE bekend. Zij liggen op 15° 33' Z. B., en 175° 34' 45" W. L.

21°. Eiland-van-Goede-Hoope (Proby, Onosafec), door SCOURNS en LE MAIR, in 1616, op 15° 54' Z. B. en 179° W. L.

22°. Hoornsche-eilanden (l'Enfant perdu, Tode-mate en Aloefatee), door SCOURNS en LE MAIR in 1616 ontdekt, door WILSON weder gevonden, die hier aan eene baai den naam van SCOURNS gaf, op 14° 25' Z. B., en 178° 20' W. L.

23°. Vriendelijke-eilanden (Tonga-archipel), door ABEL TASHAN in 1646, met de eilanden Pijlstaart (la Sola), Amsterdam (Tongataboe), Rotterdam (Anamoka), alwaar de vander-Lijns-reede, Schouten-en-Maria's-baajten enz.; van dezen Archipel ligt Amsterdam op 21° 8' Z. B. en 175° 15' W. L. en Rotterdam op 20° 15' Z. B. en 175° 11' W. L.

24° en 25°. Prins-Willem's-eilanden en Heemskerks-droogte, door ABEL TASHAN in 1642; deze beide archipels bestaan uit een-en-twintig eilanden, met sandbanken en rotsen omringd. Zij liggen tusschen 16° en 18° Z. B. en tusschen 179° 50' en 177° 50' W. L. Alle deze ontdekkingen (24—26) van ABEL TASHAN, werden ook met den naam van Fidje-eilanden bestempeld, welke naam, van de inboorlingen oorspronkelijk, op vele kaarten is overgenomen.

26°. Het Nederlandsch-Eiland, door COURTEN en ESEN, in 1825, op 7° 9' Z. B. en 177° 23' O. L.

27°. Nieuw-Zeeland, door ABEL TASHAN, in 1642; de Zuid-kaap ligt op 47° 16' 50" Z. Z. en 167° 20' 9" O. L. ABEL TASHAN doortogt, de Klippige- en Steilenhoek, de Moordenaars-baai, Tasmans- en Zeehaans-bogten, Kaap-Pieter-Boreel en Maria-van-Diemen, waarbij het eiland Driekoningen, getuigen van het bezoek van dezen beroemden zeeman.

28°. Van Diemensland, door denzelfden TASHAN in 1642, de zuidelijkste punt op 43° 37' Z. B. en 167° 20' 9" O. L.; hij benoemde hier de Frederik-Hendriks-baai, de vander-Lijns-, Maria-, Boreels-, Maatsuikers-, Sweers-, Tasmans-, en vele andere eilanden.

29°. Nieuw-Holland, door het jagt de *Duifken*, mogelijk het *Duifken*, in 1605, en daarop Arnhems-land, door JAN CARSTENS, in 1625, het van Diemens-land en de van Diemens-baai, door GERRIT THOMASZ. POOL; de Golf-van-Carpentaria, door TASHAN opgenomen in 1644, waar de namen van Diemen, Coen, Nassau, Maatsuiker, vander-Lijn, van-Alphen, Maria van hem getuigen. Verder het Landder-Bendragt, door DIRK DE HARTOG, in 1616, met de Dirk-Hartogs-reede, de Houtmans-, de Abrolhos- en de Willems-rivier, het Edels-land, door J. DE EDEL, in 1609, met de Gevaarlijke-riffen, het eiland Rottenest en de Zwamen-rivier; het Pieter-Nuyts-land, in 1627, door het schip het *Gulden-Zeepaard*, waarop PIETER NUYTS Opperkoopman was, en het eiland de Wits-land, door G. F. DE WIT, in 1628.

30°. Bij Japan: de straten van van-Diemen en de-Vries, het Staten- en Compagnies-land (Kurillen), Sachalin, de Barnevelds-, de Prinsen- en de Zuider-eilanden, het

Kanaal-van-Piek, de bogt en kaap Patientie, de kapen vander-Lijn, Schouten, Euroen, Aniwa enz., allen door MARTEN GERIT DE VRIES en HENDRIK CORNELISS. SCHAAF, in 1643.

31°. De Archipel-van-Ontong-Java (Howe Islands; Schouten- en Tasmans-eilanden; Nine-Islands van CARTENET), door SCHOUTEN en LE MAIRE, in 1617, en in 1642 door TASMAN herkend en bevonden uit een-en-twintig eilanden te bestaan, op 8° 2' Z. B. en 136° 40' O. L.

32°. De Archipel-van-Marken, (Mertlock, Coros, Hunter, Marqueen), door SCHOUTEN en LE MAIRE, in 1616, ontdekt en door A. TASMAN, in 1642, nader onderzocht en bevonden te bestaan uit veertien of zestien eilanden. De ligging is op 4° 40' Z. B. en 154° O. L.

33°. De Groene-eilanden (Hardy, Gaiman), door SCHOUTEN en LE MAIRE, in 1616, op 4° 30' Z. B. en 152° 10' O. L.

34°. De Louisiade, door het schip *de Geelriek*, in 1703, waarvan de kusttrekking, door de onzen gegeven, juist overeenkomt met den daar gevonden archipel.

35°. Tombara, thans Nieuw-Ierland, door SCHOUTEN en LE MAIRE in 1616, op 2° 3' tot 4° 51' Z. B. en 148° 13' tot 150° 48' O. L. van Parijs.

36°. Op de kust van Nieuw-Guinea, die het eerst door SCHOUTEN en LE MAIRE, in 1616, werd gezien, vonden zij het eiland Sint Jan, de Klaas-Pietersbaai, het Lageland, de Cornelis-Kniertzens-baai, de Nys-en-Visschers-eilanden, de Struishoek (Kaap Salomon Weerts, de Westhoek van het tegenwoordig Nieuw-Hannover), de Vijf-en-twintig-eilanden, het Hoogeland (Admiraliteits-eilanden), met de Bogt-der-Goede Hoop. Verder westwaarts, de genoemde kust aan hoord houdende, het Brandend-eiland (Vulkaan-eiland), de Hoogberg, de eilanden Moea, met de Maatsuikers-reede, Ari-moea en Inson (Lesson), en op 1° Z. B. en 136° 20' O. L., het eiland Mysory, naderhand Schouten genoemd; nog meer ten zuiden de eilanden Joby, de Geelvinks-baai (Greatbay), de St. Jacobs-eilanden, de kaap de Goede Hope; ook in onzen tijd weder bezocht. De Duizend eilanden (Iles des Toaites) van ROGGEVEEN in 1722.

37°. De Dounga-rivier op Nieuw-Guinea, door den Luitenant KOLFF in 1825 ontdekt; hetwelk in 1828 onder den Kapitein-Luitenant STRENSOOK, de expeditie ten gevolge had, door welken op Nieuw-Guinea eene kolonie werd aangelegd, onder den naam van Merkus-Oord, met het fort Du-Bus, terwijl de Iris-sstraat en de Tritons-baai hier benoemd werden. Het fort lag op 3° 42' Z. B. en 154° 18' 41" O. L. Hoewel deze bezitting later weder schijnt verlaten te zijn, zijn door deze reizen, zoo wel het land van Nieuw-Guinea, als de inwoners, de kusten en het vaarwater veel meer bekend geworden.

38°. De Trials-rotsen, door het schip *Vaderland-Ge-trows*, in 1719, ongeveer 60 mijlen ten Westen van Nieuw-Holland op 19° 30' Z. B.

39°. In de Indische zee onderscheidene droogten; het Aardenerger-kanaal, door het schip *Aardenburg*, in 1676, ten Westen van Java, de Arnemuïdens-droogte, de gevaarlijke ~~zee~~ van Frederik-Hendrik, ten Noordoosten van het eiland

Winkel; palende N. aan het d. Winkel, O. aan den Oude-Zeedijk en den onlangs nieuw ingedijkten Polder-de-Groet, Z. aan den Lange-Reisdijk, W. aan den Ooster-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 27 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door een kotmolentje, op den Ooster-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Molenmeesters.

NEDERLANDSCHE-VASTIGHEID, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Celebes*, resid. *Menado*. Ter plaatse, waar thans het fort Amsterdam ligt.

NEDERPOLDER-VAN-HARDINXVELD, naam, onder welken den POLDER-VAN-BENEDEN-HARDINXVELD, in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten voorkomt. Zie HARDINXVELD (POLDER-VAN-BENEDEN).

NEDER-POLDER-VAN-GIESSEN-NIEUWKERK, pold. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GIESSEN-NIEUWKERK (NEDER-POLDER-VAN-).

NEDERRIJKSCHE-WALD, b. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 n. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 89 h. en 730 inw.

NEDERRIJKSCHE-WALD (HET), uitgestrekt boschrijk oord in de prov. *Gelderland*, dat in eene zuidoostelijke strekking zich over den *Hunenberg* uitstrekt, door de gemeente *Ubbergen* en *Groesbeek* tot in het koninkrijk *Pruissen*, alwaar het *Clevische-Reichswald* wordt genoemd. Daardoor loopt de oude *Clefsche-baan* van *Nijmegen af*, welke zich bij het d. *Wielder*, met den nieuwen klinkerweg van die stad op *Cleve*, vereenigt. Daaraan staan nu eenige verspreide huizen, grootendeels op *Pruissisch* grondgebied, waaronder de bekende *herberg*, de *Koning van Pruissen*. In eene streek van dit wald, de *Hollendoorn* genaamd, ten Zuidoosten van het dorp *Beek*, en bij den ingang der *Meerwijk*, zijn onderscheidene *Romeinsche* oudheden, zoo als een koperen beeld van *Mars*, *aschkruiken*, *lampen*, *penningen* enz. opgedolven, zoodat deze streek, door velen voor een legerplaats of het *CASTRUM HERCULI* der *Romeinen* wordt aangemerkt.

NEDERSTICHT, naam, welken men in vroegere tijden wel eens aan de provincie *UTRECHT* gaf. Sommigen meenen dat de naam van het *NEDERSTICHT*, aan *Utrecht* gegeven is in tegenstelling van het *Oppersticht* *Keulen*, aangezien het *bisdom Utrecht* vroeger onder *Keulen* gestaan heeft. Anderen beweren, dat het dien naam draagt in tegenstelling van het *Oppersticht*, *Maastricht* aan de *Maas*, maar beide is een misslag; want van oude tijden af, hebben de *Bisschoppen* van *Utrecht*, zoowel over de provincie *Overijssel* hun regt beweerd en gehandhaafd, als over het *NEDERSTICHT* (*Utrecht*); en hun gebied daarover geoefend. Ten dien opzichte werd *Overijssel* *Oversticht* en *Utrecht* *NEDERSTICHT* genaamd.

NEDERVEEN-CAPELLE, heerl. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*; palende N. aan de heerlijkheid *Meeuwen* en *Dussen-Munsterkerk*, O. aan *Zuidewijn-Capelle*, Z. aan 's *Grevelduin-Capelle*, W. aan *Waspik*.

Deze heerl. bestaat uit de pold. het *Oost-Voorland*, het *West-Voorland*, met de *Waardjes*, de *Aanwassen-ten-Oosten-van-het-Capelsche-veerpolder* en de *Aanwassen-ten-Westen-van-het-Capelsche-veerpolder*, met een huis, bewoond door

90 v. r. 94 v. ell. Hij heeft eenen houten duiker, wijd 9 palm., voorzien van een drijfdeur en gelegen aan de westzijde der Oude-straat, waardoor hij zich in de kade tegen de Capelsche-vaart of haven, vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De Buitenspolder-van-Klein-Waspik ligt met dezen in de zelfde bekading maar de uitwatering heeft afzonderlijk plaats. De scheiding tusschen de beide polders, van welke eerstgenoemde den naam draagt van Polder-boven-de-kerk-over-Vrouwkens-vaart, gaat door het midden van een perceel land. In de kade langs de Kromme-vaart en het Oude-Maasje, aan de noordzijde des polders, worden nog eenige houten duikers gevonden, door partikulieren gelegd, ten einde versch water te kunnen inlaten. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Nederveen-Capelle*, bestaande uit eenen Schout, zes Poldermeesters en eenen Secretaris.

NEDER-WAARD, het zuidelijk gedeelte van den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, bevattende de dorpen: Giessen-Oudkerk met Giessendam, Sliedrecht, Papendrecht, Oud-Alblas, Alblaserdam, Nieuw-Lekkerland, Streefkerk, Molenaarsgraaf, Bleskensgraaf, Brandwijk met Gijbeland, Hofwegen, Wijngaarden met Ruigbroek en Neder-Blokland. De **NEDERWAARD** wordt bemalen door 25 binnen- of achtermolens en 8 sterven voormolens, aan den Elshout, welk laatste in het jaar 1759 gebouwd zijn, en door twee sluizen op de Lek uitwateren. Ook heeft men een sluiz te Alblaserdam, tot uitwatering van de Graaf en Alblas in de Merwede. Bovendien hebben Papendrecht, Nieuw-Lekkerland en Streefkerk hunne eigen sluizen en uitwateringen, als die van Papendrecht op de Merwede en die van Nieuw-Lekkerland en Streefkerk op de Lek. Die van Papendrecht hebben eenen voor- en eenen achtermolen; die van Nieuw-Lekkerland eenen voor- en twee achtermolens en die van Streefkerk twee voor- en drie achtermolens. In de **NEDER-WAARD** zijn twee waterschappen het Waterschap-van-de-Graaf-en-Alblas en het Nieuwe-waterschap-van-den-Nederwaard, die ieder hun kerkw. hebben, en het gezamenlijk bestuur uitoefenen over de uitwateringen, de laden, molens en andere werken, die in den **NEDERWAARD** moeten onderhouden en uit eenen gemeenen omslag betaald worden.

NEDER-WAARD (HET NIEUWE-WATERSCHAP-VAN-DEN-), uitwatering in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*.

Het werd opgericht in het jaar 1591, volgens handvest van **ALBRECHT VAN ROSSUM**, om uit te wateren uit den Alblas door den Blokweer en Nieuw-Lekkerland tot de diepte van de Lek, beneden het waterschap van den Overwaard. De Hertog gaf dit handvest ten behoeve van de volgende Heeren en hunne landen: te weten, den Heer van **LEEN** met Ruigbroek; den Heer van **BREDBODE** met Hofwegen, Wijngaarden, Papendrecht en Matena; den Heer van **DER LECHE** met Brandwijk, Gijbeland, Bleskensgraaf en Nieuw-Lekkerland; den Heer **DANIEL** met Blokland, die gelegen is ten Vuilendam, met alle de landen van Hofwegen, Giessen, benevens der kerke met zijn toehooren. Molenaarsgraaf met zijn toehooren, het heerschap van Alblas met zijn toehooren; den Heeren **HERBAREN VAN LIESVELD**, **WILLEM VAN MERWEDEN** en **JAN VAN MERWEDEN**, Heeren **FLORIS** met hunne drie landerijen van Sliedrecht. Dit Waterschap zouden schouwen zeven landerijen, een uit den lande van der Lecke, twee uit Blokland,

een uit Giessen en Molenaars-Graaf, een uit de drie Ambachten van Sliedrecht, een uit de Waterschap-van-Alblas. De Ambachtsbeer van Alblasserdam en van Alblas zou den Beschouwer zetten en deze de Gezworens eeden. Uit dit regt van den Beschouwer te zetten is het Ambt van Watergraaf in dit Waterschap aan de Heeren van Alblasserdam en Alblas erflijk geweest; doch door verkoop is dit regt van Alblasserdam vervreemd. Thans bestaat het kollegie uit twee Erf-Watergraven, een Adjunct-Erf-Watergraaf, zeven Heemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

NEDERWEERT, gem. in het voorn. graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (9 k. d., 14 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de Noordbrabandsche gem. Asten, N. O. aan de gem. Meijel, O. aan Heythuizen, Z. aan Weert en Grathem, W. aan de Noordbrabandsche gem. Budel en Soerendoak-Sterksel-en-Gastal.

Deze gem. bevat het d. Nederweert of de Kerkstraat, benevens de geh. Staat, Rosveld, Heysterstraat, Boeket, Herstraat, Strateris, Bosserstraat, Weunestraat, Horik, Klaasstraat, Ospel, Waatskamp, Kreijel, Budschop, Schausstraat, Hoeven, Hulsen, Eynd, Schoor, Roeven, Kraan en Nieuwstraat, benevens Leveroy. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9441 bund. 85 v. r. 20 v. ell., waaronder 9207 bund. 12 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 725 h., bewoond door 805 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4600 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 katoendrukkerij, 1 aarden-pijpenfabriek, 3 brouwerijen, 4 looijerijen, 1 houtzaag-, 4 olie- en 4 korenmolens, en eenen water-graanuolen. — Vroeger had men er ook eene linnen-bandfabriek, doch deze is thans buiten werking.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 3000 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en drie Kapellanen bediend wordt.

De hervormde leer had reeds vroeg in NEDERWEERT vele aanhangers gekregen, weshalve LINDARUS, de eerste Bisschop van Roermond, zich in 1571 derwaarts begaf om de afgevallene weder tot de Roomschen godsdienst terug te roepen, hetgeen hem echter niet dan bij herhaalde pogingen gelukte (1).

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Nederweert, ééne te Leveroy en ééne te Schausstraat, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 370 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NEDERWEERT ligt 4 u. W. ten N. van Roermonde, 1 u. N. ten O. van Weert. Men telt er, in de kom van het d. 102 h. en 530 inw.

De kerk, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, is een prachtig gebouw, met eenen schoonen hoogen toren en van een orgel voorzien. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht.

Vroeger lagen onder dit d. drie schansen, genaamd de Ulikerschans, de Roeventerschans en de Kreylerschans.

Het wapen van NEDERWEERT bestaat in een kapel en drie horens met het opschrift: CAMERONUM DE MERSELT.

NEDERWETTEN, op Fransche kaarten Bas-WETTEN en bij verkorting ook wel NERWETTEN genaamd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en

(1) Zie ABB. HAVERSIUS, *Commentarius de Ereptione Noronum in Belgio Episcopatum*, Col. 1800 in 40, pag. 117.

1½ u. N. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, ½ u. N. ten W. van *Nunen*, aan den oever van den *Dommel*.

Het is een klein dorpje, waar men 76 h. en 110 inw. telt, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er goede bouw- en weilanden. Het houtgewas is hier roemenswaardig. De grond is over het algemeen goed. Hij brengt rogge, haver, garst, tarwe, boekweit en raapzaad voort. Ook heeft men er eenen koren-, pel- en volmolen.

De inw. van NEDERWETTEN, van *Gerwen* en van *Breugels-Oerle* schijnen het gebruik der heide van het klooster van Hooidonk verkregen te hebben; zij plagten daarvoor ten minste eene cijns aan dat klooster te betalen, die later aan 's Lands kantoor der geestelijke goederen van Peelland vergolden werd, door die van NEDERWETTEN en *Gerwen*, en door die van *Oerle-in-Kempenland*, welke laatste daartoe zijn verplicht geworden bij vergissing door het te verwarren met het hier bedoelde *Breugels-Oerle*, dat in Peelland ligt.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 320 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort.

De tijdelijke heerl. van NEDERWETTEN behoorde oudtijds aan de Abdissie of Overste van het klooster van Hooidonk, door welke de oude parochiekerk eerst omtrent het jaar 1243 gebouwd is, en ingewijd ter eere van den H. Martelaar LANBERTUS, als Patroon van de parochie. Deze kerk is, na de laatste omwentelingen, in het jaar 1796, tot het gebruik der R. K. wedergekeerd. De pastorij stond eertijds ter benoeming van den Abt van 's Hertogenrade, in de provincie Limburg, en werd ook door Geestelijken van 's Hertogenrade bediend, uit welke de abdij Hooidonk is gesproten. Na de godsdienstverandering in ons land, zijn de R. K. van NEDERWETTEN, tegelijk met *Nunen* en *Gerwen*, tot omtrent het jaar 1717, bestuurd door eenen Pastoor. Sedert heeft NEDERWETTEN eene afzonderlijke par. uitgemaakt. De eerste, die wij sedert als Pastoor te NEDERWETTEN vermeld vinden, is geweest ABRAHAM VAN DER VENNE, die in het jaar 1717 herwaarts kwam, en in het jaar 1749 MATTHEUS VAN DE REEK tot opvolger kreeg.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op Zondag na den 17 September.

NEDERWIJK, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6½ u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *Tiel*, gem. *Maurik*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men nog de vijver, die het omgeven heeft.

NEDERZALE, ouden naam van het d. NETHERSEL, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*.

NEDIN, cil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

NEEDE, gem. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Groenlo* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. *Diepenheim*, O. aan de Overijsselsche gem. *Haaksbergen*, Z. O. aan de gem. *Eibergen*, Z. en W. aan de gem. *Borculo*.

Deze gem. bevat het d. *Neede*, benevens de buurs. *Ruwenhof*, *Hoente*, *Noordijk*, *Loghuizen*, *Broeke* en *Achterhoek*,

en eene kapel te Neede, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden. Men telt in deze stat. 480 Communikanten.

NEEDERBERG (DE), berg of liever heuvel in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, gem. *Neede*, aan de noordzijde van het dorp, waarvan bij zijnen naam ontleent. Grootendeels is hij met korenakkers overdekt, doch ook ten deele met hei- en struikgewassen, waarom dit laatste deel den naam van den *Woestenberg* draagt.

Men heeft van dezen heuvel zeer fraaije gezigten naar de kanten van *Neede*, *Borculo*, *Diepenheim* en *Haaksbergen*.

NEELEN (ZUIDE-), hofstede in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *LINDENHOF*.

NEEL-JANS-PLAAT of **NEELTJE-JANS-PLAAT**, plaat in de *Ooster-Schelde*, bijna in het midden tusschen de eil. *Schouwen* en *Noord-Beveland*.

Deze plaat wordt N. door de *Hammen* en het *West-gat* en Z. door de *Roompot* bespoeld; heeft $1\frac{1}{2}$ mijl lengte van het O. tot het W. en is door de *Pijp* van de *Roggeplaat* gescheiden. Zij is overal droog en steil en komt op de hoogte van *Burghuizen* boven water.

NEERLAAR, adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *NEERLAAR*.

NEER, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en kant. *Roermonde* (9 k. d., 9 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Kessel* en *Helden*, O. aan de *Maas*, die haar van *Besel* en *Swalmen* scheidt, Z. aan *Nunheim* en *Buggenum*, W. aan *Roggel*.

Deze gem. bevat het d. *Neer* en de geh. *Keizersbosch*, *Brumholt*, *Kinkhoven*, *Gerheggen*, *Waag* en *Hansum*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2185 bund. 28 v. r. 30 v. ell., waaronder 1059 bund. 61 v. r. 71 v. ell. belastbaar land. Men telt er 285 h., bewoond door 289 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 5 brouwerijen, 1 branderij, 2 verweijen, 1 pottenbakkerij, 2 olie- en 2 korenmolens en 1 pannembakkerij.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke ruim 1100 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne in 1818 gebouwde school te *Neer*, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Neer* ligt $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Roermonde*, aan de *Neer*, ter plaatse, waar zij in de *Maas* valt. Men telt er, in de kom van het d., 132 h. ou (220) inw.

In de *Salische* wotten wordt eene plaats genoemd *NARA* of *NARE*, welke plaats *Wendelinus* voor het tegenwoordige *NEER* houdt (1). *Anno 1111* van *Hanns*, Bisschop van *Luik*, overleed den 8 Maart 1389, en werd in het *Klooster Keizerbosch*, onder *NEER*, in het *Land-van-Herren* begraven (2).

De kerk, aan den *H. MARTINUS* toegewijd, een tamelijk groot gebouw, is in 1830 aanmerkelijk vergroot en het koor geheel nieuw

(1) *Wendelinus*, *Lyons Notion Illustrat.*, Anpr. 1619, in fo., pag. 113.

(2) *Ughese*, *Mon. du pays de Longe*, tome I., p. 277. Zie ook *MANTZLIUS*, *Hassletum*, pag. 34.

Dit buit., beslaande eene oppervlakte van ongeveer 75 bund., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer NITKLA, Kolonel, wonende te Maastricht.

NEERBEEK, vorige naam van het buit. VAKLUST, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie VAKLUST.

NEERBOSCH, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Nijmegen*.

Bevallige en nette boerenwoningen vertoonen zich hier, onder hoog en lommetijk geboomte, en tuschen wijdgestrekte vruchtbare korenvelden, op eene alleszins schilderachtige wijze; terwijl fraaije buitenplaatsen, met hare tuinen en bosschen, den geheelen weg als het ware bezoemen.

Men telt er 110 h. en 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in den arbeid op de buitenplaatsen.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Neerbosch-Hees-Hatert-Balگوی-en-Keent*, die hier eene kerk heeft, zijnde een goed gebouw met eenen kleinen spitsen doorluchtigen toren, en een orgel, dat door den Heer DE LA COURVAU en andere leden der gemeente geschoonk is.

De R. K., van welke men er 850 aantrest, maken, met die van Hees, eene par. uit, welke 1400 zielen, en onder deze ongeveer 1000 Kommunikanten telt, en eene kerk te Neerbosch heeft, welke aan den H. Antonius toegewijd en van eenen klokkentoren en orgel voorzien is. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Junij. — Dit dorp is in het jaar 1588 door ARNOLD VAN HEUNEN verbrand.

NEERBOSCH-HEES-HATERT-BALGOY-EN-KEENT, kerk gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring. van *Nijmegen*.

Deze gem. heeft drie kerken, als: eene te Neerbosch eene te Hees en eene te Balگوی. Men telt er ruim 280 zielen, onder welken 180 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest RUMRUS VAN ENPRAATH, die in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1610 naar Scherpenzeel vertrok. Het beroep is eene collatie, welke door de regering van Nijmegen en den Heer van Balگوی wordt uitgeoefend.

NEERBRUUKT, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Sevete* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boeckel*.

NEERDORP, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. O. van *N. van Deventer*, gem. en 1 u. W. en Z. W. van *Holtten*; met 24 h. en 800 inw.

NEERMEIDEN, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Beersdrecht*, 10 min. N. O. van *Woensdrecht*; met 22 h., meest boeren en arbeiderswoningen.

NEERMEIDEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*.

NEERMEIDEN, geh. in de *Meijerij* van 's Hertogenbosch, kw. *Peel*, prov. *Noord-Brabant*. Zie MOOSDIJK.

NEERLAND, naam, onder welken men die bezittingen verstaat, welke de Nederlanders in *Azië* bezitten. Zie *INDIË* (NEDERLANDS-).

NEGENDRUP (DE), bron in den *St. Pietersberg*, bij *Maastricht*, prov. *Limburg*.

Onder zeer lage gewelven en in eene soort van kruisweg treft men eenen zeldzaam gevormden steen aan, die zich ongeveer ter hoogte van 6 palmen boven den grond verheft. Deze is in het midden in de gedaante eens ketels uitgehold en met frisch, niet onaangenaam smakend, water opgevuld. In dit kleine bronbed verloopt het water nooit. Door geweldig groote, deels van de zoldering afvallende, deels door eenen kanarischen filtreersteen stijpelende, droppels, neemt het gestadig weder toe. — Het was in de nabijheid van dit waterbekken, dat de landlieden uit de omstreken van Maastricht eene wijkplaats voor de gruwelen des krijgs zochten. Zij hadden zich met hunne huisdieren en goederen, toen de Oostenrijkers voor de soldaten der Fransche Republiek vlugten moesten, om de roofzucht der in aftogt zijnde krijgslieden te ontwijken, naar dit verblijf begeven, en de overwinnaar, nadat hij zich in het gerust bezit des lands gevestigd had, zag, niet zonder verwondering, talrijke huisgezinnen, benevens hunne kudden, uit de diepte der aarde te voorschijn komen. Er deden zich nog sporen van dit onderaardsche landleven op, toen *Faujas de St. Fond* de steengroeven van den *St. Pietersberg* bezocht. Men toonde hem, bijna drie honderd schreden van eenen ingang, eenen in den berg zeer kunstig uitgehouwen oven, om brood te bakken, en eene op de zelfde wijze uit steen vervaardigde stookplaats, uit welke, ter wegneming van den rook, eene pijp in eenen der zijgangen geleid was. Nabij deze plaats waren koe- en schaapstallen en varkenshokken aangelegd. Zij is voorts ook hierdoor merkwaardig, dat eenige hooge personaadjes, zoo als *Napoleon*, *Koning Willem I* en andere beroemde mannen uit deze lekbron dronken.

NEGENHUIZEN of *OUD-DIJKENHUIZEN*, geh. in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr. on 8 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Goor*, gem. en ½ u. O. van *Diepenheim*; met 9 h. en 40 inw.

NEGIGEN-KOTTA'S, naam, welken men veelal geeft aan het distr. *Tonano-Tonono*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie *Tonano-Tonono*.

NEGIGENTIG-MORGEN (DE OOST-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuweveen-en-Nooddorp*; palende N. aan het *Bosgat*, O. aan de *Honderd-Morgen*, S. aan de *West-Negentig-Morgen*, W. aan den *Tedinger-Broekpolder*.

NEGIGENTIG-MORGEN (DE WEST-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuweveen-en-Nooddorp*; palende N. aan de *Oost-Negentig-Morgen*, O. aan de *Honderd-Morgen*, Z. O. en Z. aan den *Polder-van-Nooddorp*, W. aan den *Udingerdijkpolder*.

NAGRI KANAROK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, reid. *Mendo*.

NAGRI LAMEN, gesp. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*. Zie *Nau-
thauu*.

NAGRI LIMA, d. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het *Moluksche eil. Amboina*. Zie *Lima*.

NAGRI LIMA, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St-Lazarus*, aan de kust van het *Moluksche eil. Amboina*.

NAGRIK, geh. in het balj. *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. kant. en 1 u. W. van *Luxemburg*, gem. *Bertingen*.

NEIDHAUSEN of **NEITHAUSEN**, geh. in de beerl. *Clerff*, kw., arr. en 4½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 50 min. Z. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. W. van *Hosingen*.

NEINSEL, **NYNSEL** of **NYLSEL**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 3¼ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

Er stond hier oudtijds eene kapel, die in een schoolhuis is veranderd. Men noemt dit gehucht gewoonlijk **AAN-DE-NEINSELSCHÉ-KAPEL**, ofschoon sedert een aantal jaren de kapel, als zoodanig, niet meer bestaat.

NEIRA, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche-eilanden* behoorende. Zie **BANDA-NEIRA**.

NEIRA (HET GAT-VAN-) vaarwater in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Banda*. — Het is de noordelijkste invaart van het *Gat-van-Banda*.

NEK, d. in 't *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **NECK** (1).

NEKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Noordoostkust, welke met eene noordoostelijke rigting in *Zee* loopt.

NEKKEVELD, b. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 1¼ u. N. W. van *Nijkerk*, een gedeelte uitmakende van de buurs. *Doornsteeg*; met 4 h. en ruim 50 inw.

NEKSLUIS (DE), naam, onder welchen de **NAAKTE-SLUIS** in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in een privilegie van het jaar 1586 voorkomt. Zie **NAAKTE-SLUIS**.

NELISMANNEN-WAARD of **KRYTJES-WEIDE**, onbehuide pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, palende N. aan de grienden van den *Middelwaard*, O. aan de *Bruinekil*, Z. en W. aan het *Steurgat*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 23 bund. 44 v. r. 40 v. ell. hooiland; terwijl nog 40 bund. 38 v. r. 90 v. ell. grienden onder den zelfden naam begrepen zijn, doch buiten de dijken liggen. Er ligt een houten sluisje, aan den zuidoosthoek des polders, wijd 9 palm., voorzien van een drijfdeurtje en schuif, waarmede hij op de *Bruinekil* van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. De pold. aan de zijde van het *Steurgat* sterk afnemende, heeft men omstreeks het jaar 1830 de kade aldaar 15 tot 20 ellen binnenwaarts moeten verleggen. Ook aan de zijde van de *Bruinekil* neemt het land af, en is de kade reeds gedeeltelijk moeten worden verlegd. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

NELLEMOERSBRAAK (DE), meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, 8 min. W. van *Dursterdam*, tegen den *Zeedijk*, dat door de *Kleinloot* in de *Durgerdammer-Dië* uitloopt.

NEMELENBERG (DE), berg in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **ACHEMERE**.

NEMER (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, dat bij *Brucht* zijnen oorsprong neemt en eerst in eene noordoostelijke rigting naar het huis de *Nemerlaar* vloeit en vervolgens, na in eene noordelijke strekking, *Haren* en *Helvoirt* voorbij gestroomd te zijn, zich tuschen het kasteel *Zwijnsbergen* en *Cromvoirt* met

(1) Alle de woorden, die men elders ook **NEK** gespeld vindt en hier niet voorkomen, zie men *woordenboek op Neck*.

de *Leibank* vereenigt, vallende dan, onder den naam van *Bosschestoof*, beneden 's Hertogenbosch, in de *Dieze*.

NEMERLAAR (DE), landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Boxtel*, gem. en 20 min. Z. O. van *Haaren*.

Dit kast., welks naam dikwijls gebrekkig *NEMELAAR* gespeld wordt, heet eigenlijk *NEMERLAAR*; zoo komt het voor in eenen oorspronkelijken brief van Zaterdag na St. Agnetendag (den 20 April) 1537, en beteekent zeer natuurlijk, naar het bijzind riviertje de Nemer, eene plaats aan de Nemer. Jonker *JAN DE ROVERE* bezat *NEMERLAAR* als vrij eigen goed, en droeg het in 1537 aan *WENCESLAUS*, Hertog van *Brabant*, op, die het aan hem weder ter leen uitgif met de warande van *Oisterwijk*, *Haren*, *Helvoirt*, *Esch* en andere goederen, als ook vele bijzondere voorregten naar den aard dier tijden, zoodat het eene zeer aanzienlijke bezitting plagt uit te maken.

Thans heeft men nog op het landgoed een aloud adell. heerhuis, benevens eene boerenwoning en verdere getimmerten, regt van duiventil met duiventoren, tuinen, menagerie, engelsche tuinen, vischvijver en goudvisch kom, alles door grachten, de rivier de Nemer, zware ijzeren hekken en ophaalbrug omsloten. Voorts eene groote boomgaard, sterrenbosch, met hooge en zware boomen, vischvijvers, slingerbosch met engelsche partijen, een tweede sterrenbosch, met steenen koepel en grooten vijver, lanen, dreven, landhoeve, boerenwoning, met schaapskooi, bosschen met zware eiken-, beuken-, dennen- en andere hoogopgaande boomen en hakhout, bouw-, hooi- en weilanden en eenige heide, te zamen groot ruim 121 bund., hebbende eene eigene zwaar getimmerde brug over de Nemer, met regt van sluiting en eigen weg, benevens de daarbij behoorende visscherij en uitgestrekte wildbaan en jagt over de dorpen *Haaren*, *Oisterwijk* enz. Uit het geslacht van de *ROVERE* is het in dat van *VLADDERAKEN* overgegaan; later was het een eigendom van den Generaal *Baron CROSBËR*, Gouverneur van 's Hertogenbosch, naderhand van Mevrouw de weduwe *ZAAL*, na wier overlijden het gekomen is aan de tegenwoordige eigenares, vrouwe *M. E. van TETLINGEN*, echtgenoot van den Heer *Mr. WILLEM ADRIAAN PILLERA*, woonachtig te *Utrecht*.

NEMUS-SACRUM, bosch, hetwelk *TACITUS* vermeld als de plaats, waar de vroegere bewoners van ons Vaderland zich tot den krijg verbonden. Zie *HETLICBOSCH*.

NEOMAGUM, Lat. naam van de stad *NIJMEGEN*, prov. *Gelderland*. Zie *NIJMEGEN*.

NEPHEUSBURG, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, tusschen *Imotappe* ten Westen en *Mauritsberg* ten Oosten.

NEPO, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke-landtong*, resid. *Makassar*.

NEPTUNUS-DROOGTE, door de Inlanders *KARANG-PASIR* genaamd, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, Op den Noordwestelijken hoek van deze droogte, op negen voet diepte, staat tot baken een wit geschilderd kruis, dat twaalf voeten boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

NEPVEU, naam, welken de *Negers* geven aan de koffijplant. *SPERINGSHOEK*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *SPERINGSBOEK*.

NERBEHIN, st. in *Afrika*, in *Opperguinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Ouarsa*, 50 u. Z. Z. W. van *Commassie*.

heeft men er twee kalkbrandertjen, eene eendekool en eenen koren-molen.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. Na de Reformatie maakten de dorpen *Hollum*, *Ballum* en NES ééne combinatie uit; doch in het jaar 1694 werd NES van *Hollum-en-Ballum* gescheiden, en bekwam tot eersten afzonderlijken Predikant JOHANNES FILIPPUS FABER, die den 1 Mei van dat jaar beroepen werd, doch in het jaar 1695 naar Rinsumageest vertrok, en opgevolgd is door SUFFRIDUS SERENUS SINNEA, van *Hollum-en-Ballum* herwaarts beroepen. Deze vertrok in 1698 naar Oostrum c. a.

De kerk, welke hier vroeger stond, en vóór de Hervorming aan den H. JOHANNES den Dooper was toegewijd, is reeds voorlang afgebroken; daarna is in de buurt eene kleinere kerk gesticht, zijnde een laag en gering gebouw, maar de stompe toren is gebleven, en staat thans, alleen als baken nog nuttig, daar geheel afzonderlijk, in het midden van het ruime voormalige kerkhof.

De Doopsgez., die er ruim 220 in getal zijn, maken twee gem. uit, namelijk de Jan-Jacobsgezinden en de Waterlandschen; ieder heeft eene kerk; de eerste hebben Liefdepredikers, de laatste een gestudeerd Predikant.

De 2 Evang. Luth., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Harlingen*.

De R. K., van welke men er ruim 60 telt, maken, met de overige dier gezindte op Ameland, eene stat. uit, welke 210 zielen en onder deze ruim 140 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. CLEMENS toegewijd, is een gebouw, zonder toren of orgel, en staat in Buren.

Men heeft onder NES twee scholen, als: ééne in het d., welke gemiddeld door een getal van 80 tot 70 leerlingen bezocht wordt, en eene te Buren met 25 tot 30 leerlingen.

De kermis valt in op den feestdag van den H. JOHANNES den Dooper.

Bij den watervloed van Februarij 1825 is NES ondergelopen.

NES, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Holwerd*, door uitmuntende boerenplaatsen omringd.

Men telt er, in de kom van het dorp, 40 h. en ongeveer 280 inw., en, met de daartoe behoorende b. *Nesergouw* en het *Moddergat*, 146 h. en 1170 inw., die meest in landbouw, veeteelt en vischerij hun bestaan vinden. Men heeft er eenen korenmolen en eene uitvaart naar de *Paesens*.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Nes-en-Wierum*, die hier ook eene kerk heeft, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Deze kerk heeft een houten gewelf, en was eertijds met leijen gedekt, maar nu, even als de toren, met blaauwe dakpannen. Zij heeft geen orgel. De toren heeft een uurwerk en twee klokken.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op den feestdag van JOHANNES den Dooper.

NES, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. van *Ileereveen*, aan den noordkant van de Boorn.

Dit dorp is klein, tellende slechts 22 h. en ruim 140 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

NES (DE) of DEN NESCH, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. W. aan Overhoeven; N. en N. O. aan den Middelwaard, Z. aan Maffit, W. aan Hagestein.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund. 53 v. r. 96 v. ell.; telt 7 h., waaronder 3 boerderijen, en heeft door zijne hooge ligging geen kunstmatige waterloozing noodig.

NES (DE) of DE NESSE, driehoekig eilandje in de *Vecht*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, vroeger onder *Nigtevecht* en ook wel onder *Nederhorst-den-Berg* behoord hebbende, thans arr. en 4 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. van *Loenen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Vreeland*.

Op dit eil. was, in de zeventiende eeuw, door LAURENS REAAL eene buiplaats aangelegd, waarom het eil. ook wel het REALEN-EILAND genoemd werd. Deze buitenpl. is in het jaar 1827 gesloopt. In het jaar 1836 is op dit eiland eene stoompapierfabriek opgericht, welke in 1840 gedeeltelijk is afgebrand; na den herbouw werd deze fabriek in 1842 en 1845 geheel vernietigd en gesloopt. Thans heeft men er eene bleekerij, welke met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund., in eigendom bezeten wordt door den Heer G. J. BEELDSNIJDER VAN VOSROL EN DE VRIJENS, woonachtig te Utrecht.

NES (DE), inham in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, tusschen Buiksloot en Oostzanen.

NES (DE), streek oud land in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*, nabij IJpendam, dat vóór de bedijking van den *Purmer*, door hare hooge ligging, reeds droog was.

NES (DE), pold. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. aan den hoogen Lekdijk, O. aan de kom van het dorp Leksmond, Z. aan Lakerveld, W. aan Spinhoven.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. en maakt een gedeelte van den pold. *Lakerveld* uit, waarmede hij eene gemeene uitwatering heeft.

NES (GRIMME-), benaming van het zuidelijke deel der *Nes*, in de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie GRIMMES.

NES (DE GROOTE-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Holwerda*, waartoe het behoorde.

Thans is het huis tot eene boerenwoning ingerigt, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 59 bund. 74 v. r. 50 v. ell.

NES (DE KLEINE-), voorm. adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Holwerda*, waartoe het behoorde.

Thans is het tot eene boerenwoning ingerigt, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 55 bund.

NES (POLDER-VOOR-HET-WESTEINDE-VAN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den Polder-over-de-Groene-weg, O. aan den Polder-tusschen-de-Lasschoten-en-de-Vleetsloot, Z. aan den Polder-tusschen-den-Nesdijk-en-het-Nespad (ook wel den Polder-benoorden-het-Nespad), W. aan de Nieuwe-Kaag.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 82 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij, en behoort onder het Polderbestuur van Schagen.

NES (DE VIER-POLDERTJES-VAN-DE-), vier aan elkander gelegen, onbehuide poldertjes bij de Merwede, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Heusden, gem. de Werken-en-Sleuwtijk; palende N. aan den Kloppenwaard, O. aan de Waardsche-stoep, Z. aan de Bernsloot, langs den dijk van het Oudland-van-Altena, en den Sasdijk, W. aan de buitenhaven van Werkendam.

Deze vier buitenpoldertjes zijn van zomerkaden van 2 ell. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. omgeven en van kleine houten duikertjes, ter afwatering, voorzien. Het zomerpeil is 5 tot 6 palm. boven A. P. Zij worden door de eigenaren bestuurd en beslaan gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 89 v. r. 90 v. ell., zijnde het Eerste- of Bovenste-poldertje groot 3 bund. 62 v. r. 90 v. ell., het Tweede 1 bund. 80 v. ell., het Derde 2 bund. 49 v. r. 20 v. ell., en het Vierde of Benedenste 2 bund. 77 v. r.

Tusschen deze poldertjes en den Kloppen-waard loopt de watergang, genaamd de Kwelling, en uit het benedenste gedeelte van laatstgenoemde waard wordt, aan de zijde der haven van Werkendam, sendert vele jaren kleigrond gestoken tot onderhoud van 's Rijks rivieren, tegen een bepaald tarief. — Langs de zuidzijde van het vierde poldertje loopt eene bevaarbare sloot, waardoor vele rijsmaterialen uit de binnenlanden met ligte vaartuigen worden vervoerd.

NES (WESTE-) of WESTENESCH, geh. in het dingspil Zuidenveld, prov. Drenthe, arr., judic. kant. en 7 u. Z. O. van Assen, adm. kant. en 2½ u. N. N. O. van Dalen, gem. en ½ u. W. van Emmen; met 28 h. en 210 inw.

NESCH (DEN), pold., voorheen tot het Nederkwartier der prov. Utrecht behoord hebbende, thans prov. Zuid-Holland. Zie Nes (De).

NESCHMEER (DE), voorn. meer in de Vier-Noorderkoggen, prov. Noord-Holland, onder Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, gem. Zwaag.

Dit meer werd in 1440 bedijkt, doch vloiede den 1 November 1570 onder. In Januarij 1610 spoelde de dijk bijna geheel weg, terwijl hij, op den 8 Maart 1623, doorbrak, doch thans vruchtbaar land is.

NES-EN-HOLLUM, Jan-Jacobs-gezinde of Vlaamsche Doopsgez. kerk, gem., prov. Friesland, op het eil. Ameland, met drie kerken, als ééne te Nes, ééne te Hollum en ééne te Ballum, waarin de dienst door vier Liefdepredikers wordt waargenomen. Men telt in deze gem. 840 zielen, onder welke 280 Ledematen.

NES-EN-HOLLUM, Waterlandsche Doopsgez. gem., prov. Friesland, op het eil. Ameland, met twee kerken, ééne te Nes en ééne te Hollum, waarin de dienst door een geordend Predikant wordt waargenomen. De eerste, die in deze gem. het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest J. H. COSTERS, die in het jaar 1839 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NES-EN-SNEVERT (POLDER-TUSSCHEN-DE-), pold. in de vrije heerl. Schagen, prov. Noord-Holland, arr. Alkmaar, kant. Schagen, gem. Schagen-en-Burghorn; palende N. aan de Nes-kaag, O. aan de Ooster-Nes-kaag en den Galiger-polder, Z. aan de Nieuwe-polder en de Oude-kaag, W. aan de Polder-achter-de-Lagezijde en den Polder-bezuiden-het-Nespad.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 98 v. r. 08 v. ell. schotbaar land; telt 15 h., waaronder 15 boerderijen en wordt bestuurd door het Polderbestuur van Schagen.

NES-EN-WIERUM, Herv. kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te Nes en ééne te Wierum, en telt er 1700 zielen, onder welke 100 Ledematen.

NES-EN-ZWALUWE-BUURT (DE), geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. Z. ten W. van *Amstelveen*, zich langs den linkeroever van den Amstel, van de Roodde-paal, grens der gem. *Thamen-en-Uithoorn*, tot aan het geh. *Waardhuizen*, uitstreckende.

Vroeger waren het twee afzonderlijke geh., welke thans vereenigd zijn. Men telt er 100 inw.

De R. K. inw., maken, met die van het geh. *Waardhuizen* en de noordzijde van den *Bovenkerker-polder*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 500 Communicanten telt. De kerk, aan den H. *URBANUS* toegewijd, staat in de *Zwaluwe-buurt* en heeft een spits torentje, doch geen orgel. De eerste Pastoor dezer kerk was *EGBERT EGGIUS*, die in 1651 werd aangesteld en in 1646 vertrok. — Vroeger stond hier eene kapel, waarom het eene kapellaanschep genoemd werd.

NESHOVEN, naam, onder welken het geh. *NERHOVEN*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie *NERHOVEN*.

NES-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KAAG (DE NES-)*.

NES-KAAG (DE OOSTER-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den *Polder-over-de-Gouw*, O. aan de *Banscheiding* tusschen de gem. *Schagen-en-Burghorn* en de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, Z. aan den *Galliger-polder*, W. aan den *Polder-tusschen-de-Nes-en-Snevert* en de *Nes-kaag*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 5 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land; telt twee huizen en eenen watermolen, en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-PAD (HET), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in eene zuidwestelijke rigting van de Nes naar den *Lagedijker-weg* loopende.

NES-PAD (POLDER-BENOORDEN-HET-) of **POLDER-TUSSCHEN-DEN-NES-DIJK-EN-HET-NES-PAD**, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de *Nieuwe-kaag*, O. aan den *Polder-voor-het-Westende-van-de-Nes*, Z. aan den *Polder-bezuiden-het-Nes-pad*, W. aan de *Missel-kaag*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 18 v. r. 82 v. ell., alles schotbaar land, telt 18 h., waaronder 15 boerderijen en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-PAD (POLDER-BEZUIDEN-HET-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den *Polder-benoorden-het-Nespad*, O. aan den *Polder-tusschen-de-Nes-en-Snevert*, Z. aan den *Polder-achter-de-Lagezijde*, W. aan den *Polder-voor-het-Noord*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 30 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, telt 6 h., waaronder 5 boerderijen en behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NES-POLDER, buitendijksche pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Broek-in-Waterland-Zuidervoude-en-Uitdam*; palende N., O. en Z. aan de *Zuiderzee*, W. aan de *Uitdammer-weeren*.

Deze pold., bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 20 v. r. 90 v. ell. Hij staat onder het polderbestuur van *Waterland*.

NES-POLDER (DE GROOTE-), ook wel enkel de *Groote-Nes* of de *Nesse-polder* genoemd, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Oud-Alblas*; palende N. W. aan de *Groep*, die hem van den *Kortelandsche-polder* scheidt, N. O. en O. aan den *Noordzijdsche-polder*, waarvan hij door den *Alblas* gescheiden wordt, Z. aan den *Alblas*, die hem van den *Zuidzijdsche-polder* scheidt, W. aan de *Groep*, die hem van *Souburg* scheidt.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 42 v. r. 72 v. ell. en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit *Schout* en *Heemraden* van *Oud-Alblas*.

NESSE, voorn. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den *watervloed* van 1277 door den *Dollart* verzwolgen is. Een gedeelte echter bleef bestaan, maar werd door den *watervloed* van *Groningerland* afgescheiden, en was eenige eeuwen een eiland bij *Emden*, tot dat het, door aanslikking, met den vasten grond bij *Emden* vereenigd werd. Vermits de sterk aanhoudende aanslikking het vaarwater naar *Emden* bijna onbruikbaar maakt, is de *Regering* van *Emden* en *Oost-Friesland* er thans op uit, om door dat *Nesser-land* een kanaal te maken, en bij de *Eems* eene groote sluis aan te leggen, waardoor dan, met verlaten van het oude vaarwater, de haven van *Emden* weder door groote schepen zal kunnen bezocht worden.

NESSE (DE), naam, onder welken het adell. h. *GIESSEBURG*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *GIESSEBURG*.

NESSE (TER-), voorn. adell. h. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *Nisse (Ter-)*.

NESSE (DE LAGE-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Groote-Lindt-en-Dortmond*.

NESSE-BRUG, brug in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, over den *Alblas*, onder *Oud-Alblas*.

NESSE-LANDEN (DE), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*.

NESSE-POLDER (DE), bij verkorting veelal de *Nesse* genaamd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*; palende N. W. aan *Rietveld*, N. O. aan den *Zanzen-polder*, O. aan de *Gouwe*, die hem van *Rijneveld* scheidt, Z. aan *Laag-Boskoop*, W. aan den *Loet-polder* en den *Behouden-Kost-polder*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 515 bund.

NESSE-POLDER (DE HOOGE-EN-LAGE-), DE *HOOGE-EN-LAGE-NESSE-POLDER* of de *HOOGE-EN-LAGE-NESSEN*, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Ouderkerk-aan-den-IJssel*; palende W. en N. W. aan den *IJssel*, N. O. en O. aan den *Kattendijks-polder*, Z. aan de *Wildernis*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 515 bund.

NESSERAGAE of het NESSER-KONVENT, voorm. geestelijk gesticht te *Nes*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, prov. *Friesland*. Zie *DEITSCHÉ-HUIS*.

NESSER-BUREN, geh. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*, griet. *Ameland*. Zie *BUREN*.

NESSER-GOUW of NESSERGROUW, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Holwerd*, 20 min. N. O. van *Nes*, waartoe het behoort, een deel uitmakende van het geh. *Modder-gat*.

NESSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, in eene zuidoostelijke rigting van het d. *Nes* naar de *Paesens* loopende, waarin het zich ontlast.

NESSER-ZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, bij het d. *Nes*.

Deze sluis ligt in den Leppedijk en dient om *Oostergoo* te bevrijden voor het invloeyen van het water der *Boorn*.

NESSING of NOESSA-NESSING, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, bij de Noordkust van het eil. *Timor*; 8° 9' Z. B., 144° 16' O. L.

NESTERIK en NESTRIK, namen, onder welke het d. *NIFTRIK*, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie *NIFTRIK*.

NETERSEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5½ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 1 u. N. van *Bladel*.

Het is een klein d., bevattende slechts 47 h. en 290 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is wel van eenen zaveligen, heiachtigen aard, doch eenigzins vruchtbaarder dan onder *Bladel* en *Reusel*. Rogge, bockweit, haver en eve zijn de voornaamste granen, die hier gewonnen worden, benevens spurrie en andere voderkruiden. De grond is ook nog al tamelijk met hout bewassen.

De inw., welke hier allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Netersel-en-Casteren*, welke hier ook eene kerk heeft. Deze kerk was eertijds de hofkapel van het kasteel. Keizer *KABEL V* verordende in 1354, dat de *Pastoor* van *Bladel* eenen *Kapellaan* zou stellen in die kapel, welke kort daarna tot eene parochiekerk verheven werd. Na den *Munsterschen vrede* ging zij aan de *Hervormden* over, die er echter nooit dienst in gedaan hebben. De R. K. hebben vervolgens eene schuurkerk gebouwd, voor welke, den 10 Julij 1741, verlof bij de *Algemeene Staten* bekomen werd, om haar, in plaats van met houten beschotten, met steenen muurtjes te omringen. Deze schuurkerk brandde in 1794 af. Kort daarna, bij den inval der *Franschen*, verkregen de R. K. het gebruik der oude vervallen parochiekerk, die zij toen weder in bekwamen staat herstelden. Zij viert als *Patrones* de *H. BRIGIDIA*, en heeft eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Men heeft hier oudtijds een kasteel gehad, het *Huis-te-Netersel* geheeten. Zie het volgende art.

De kermis te *NETERSEL* valt in den eersten Zondag in October. De beestenmarkten worden gehouden den eersten Maandag in April, Maandag vóór den Zondag van vastenavond, Maandag na 15 Augustus en den laatsten Maandag in October.

NETERSEL (HET HUIS-TE-), voorn. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3½ u. *W. Z. W. van Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, 1 u. N. van *Bladel*.

Het is waarschijnlijk, dat op dit kasteel de giftbrief, hier voor op *Bladel* vermeld, door Koning *KAROL den Eenvoudige*, den 13 Junij 922 gegeven is (1). Hetgeen het aanwezen van zoodanig kasteel, waarvan de fondamenteen nog gedeeltelijk bestaan, buiten bedenking stelt, is, dat *JAN III*, Hertog van *Brabant*, in het jaar 1540, aan de abbdij of het godshuis *Postel*, vier honderd oude schilden (360 guld.) schuldig zijnde, daarvoor erfelijk gaf het *Huis-te-Netersel*, met al de goederen daartoe behoorende, behoudende aan zich de heerlijkheid en gifte der kapellanij, mitsgaders de vergelding van eenen jaarlijkschen erfcijs van vier oude groote tournoisen (21 guld. 60 cents), bij brieven van *Zaterdag* in den octaaf van dertiendag 1540; welke jaarlijksche erfcijs, in 1627, naar de innerlijke waarde, werd bepaald op drie honderd twee en dertig gulden, waaruit men kan opmaken, dat het huis en de goederen, in 1540, eene bezitting van geen gering belang moet zijn geweest. Ofschoon nu de voormelde brief eens op dat huis gegeven ware, zoo is het echter niet te verwonderen, dat die ten onderschrift draagt in *villa Pladella* (in het dorp *Bladel*), daar *Netersel* nog in 1804 slechts een gehucht van *Bladel* was, en zoo genoemd wordt in brieven van Keizer *KAROL V*, van *September* 1554, waarbij aan de ingezetenen van *Netersel* wordt vergund, dat de parochianen van *Bladel* eenen man in de kapel te *Netersel* zouden moeten houden, en dat zij een kerkhof mogten inwijden en hunne dooden aldaar begraven.

NETERSEL-EN-CASTEREN, R. K. par., prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*.

Zij wordt bediend door eenen *Pastoor*; heeft twee kerken: ééne te *Netersel* en ééne te *Casteren*, en telt 580 zielen, onder welken 370 *Communikanten*.

NETHDORP, naam, onder welken de dorpen *Oude-Niedorp* en *Nieuw-Niedorp*, in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, voorkomen. Zie *NIEDORP*.

NETTELHORST of *NETELHORST*, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 2 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Lochem*, gem. 1½ u. W. ten Z. van *Laren*; met 26 h. en 190 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

NETTELHORST of *NETELHORST*, voorn. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en 1½ W. ten Z. van *Laren*.

NETTELHORSTER-BROEK, bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Laren*, niet ver van *Nettelhorst*, waarvan het zijnen naam ontleent.

NETTERDEN, d. in het graafschap *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *Bergh*, 1 u. Z. O. van 's *Heerenberg*, aan de *Pruissische* grenzen.

Men telt er in het d. 47 h. en 530 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeveelt, behoorende de grond alhier tot de vruchtbaarste van dit kwartier.

(1) Zie D. II. bl. 461.

De R. K., die hier 340 in getal zijn, onder welke 270 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. *Walburgis* toegewijd, was sedert de Reformatie in het bezit der Hervormden, doch is in het jaar 1799 aan de R. K. teruggekeerd. Het is een oud hecht gebouw, dat eenen ouden spitsen toren heeft en van een orgel voorzien is.

De 10 Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Etten-en-Netterden*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 60 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 7 Junij.

NETTERDEN (HET HUIS-TE-), voorm. oud heerenhuis in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*. Zie *WOLDENBORG*.

NEUBURG, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *NIJEWBURG (HET HUIS-TE-)* (1).

NEUBURG of **NEUBORG**, ook wel *NIJEWENBURG*, kast. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3 u. O. van *Maas-tricht*, kant. en gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Gulpen*.

Dit kast. had vroeger het regt van beschrijving tot de Ridderschap. Het was in het midden der vorige eeuw eenige jaren niet bewoond geweest dan alleen door den Rentmeester des Graven van *Plettenberg*, en daardoor in een aanmerkelijk verval geraakt; doch door den toenmaligen Heer, die het tot zijn zomerverblijf hielt, is het, in de jaren 1774 en 1775, veel verbouwd en vergroot en met eene voortreffelijke plantaadje versierd. Het is nu een der fraaiste huizen dezér landstreek, met eenen zwaren ronden toren, welke door eene hooge spits gedekt is. Eene schoone lange laan geleidt van den straatweg van *Maas-tricht* op *Aken* naar het kasteel.

Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer *Oscar de Marchant Graaf van Anseberg*.

NEUDORE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Bich*.

NEU-HAUSGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. O. ten N. van *Luxemburg*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Betzdorf*, gem. en 25 min. N. W. van *Schuttringen*.

NEUHOF, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Mersch*, gem. *Berg*.

NEUHOF-DRAUT, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEUHOF-MEDER, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEUHOF-NEU, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

NEUOCHER, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Bettemburg*, gem. *Sanem*.

NEUMAXMUHL, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Luxemburg*, gem. en N. W. van *Mamer*.

NEUMUHL, in het Fransch *Moulin-Neuf*, geh. in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. W. van *Clerff*, gem. *Alzingen*:

(1) Eveneens zecke men de overige woorden, elders Nieu gespeld en hier niet gevonden wordende, op *NIEUW*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Echternach*, kw. en 4 u. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Berdorf*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Osperen*, voorm. kw. *Arlon*, gem. *Bondorf*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Esch-aan-de-Alzette*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bettenburg*, gem. *Esch-aan-de-Alzette*, aan de riv. de *Alzette*. Het bestaat uit eenen korenmolen, die door het water gedreven wordt, met bijhoorende gebouwen.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Erensdorf*.

NEU-MUHLEN, geh. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Betzdorff*, gem. *Jung-Linster*, aan de *Schwartz-Erenz*.

NEUMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. *Contéren*.

NEUMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ W. van *Luxemburg*, gem. *Sandweiler*.

NEUMUHL, geh. in de heerl. *Munster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant., $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Luxemburg*, gem. en N. W. van *Mamer*.

NEUN-HAUSEN, gem., deels in de heerl. *Esch*, deels in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan *Mecher* en *Esch-aan-de-Sure*, O. aan *Heiderscheid*, Z. aan *Wahl*, Z. W. aan *Bondorff*, W. aan *Bauschleiden*.

Deze gem. bevat de d. *Neun-hausen* en *Insenborn*, benevens de geh. *Bonnal*, *Bourgfried*, *Grundmuhl*, *Kalbergrund* en *Lultzhausen*, en telt 70 h., met 480 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. — De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Neunhausen* en *Insenborn* uit.

Het d. *NEUNHAUSEN* ligt $4\frac{1}{2}$ u. W. van *Diekirch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wiltz*. Men telt er in de kom van het d. 550 inw.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Niederwiltz*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. *Marius* toegewijd.

De jaarlijksche productie der gem. *NEUNHAUSEN* bestaat in 800 mud rogge, benevens eene mindere hoeveelheid tarwe, haver, gerst, boekweit en aardappelen. De veestapel beloopt 75 paarden, 270 runderen, 150 varkens en 55 geiten.

De gem. *NEUNHAUSEN* maakte tot het jaar 1827 het westelijk deel van de gem. *Eschdorff* uit, maar is toen daarvan gescheiden geworden.

NEU-PERLE, geh. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Osperen*, voorm. kw. en 5 u. N. van *Arlon*, gem. *Perlé*.

NEUST (DE), sluis in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, bij de uitwatering der *Bisschopsgraaf*, in de *Linge*.

In 1563 werd door *WILLEM I*, Prins van *Oranje*, consent gegeven tot het leggen van deze sluis, welke zijnen naam ontving naar eene voormalige hofstede, den *Heust*, welke daarbij moet hebben gestaan.

NEUZEN, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de

Wester-Schelde, O. aan de gem. Zaamslag, Z. aan de gem. Axel en Westdorpe en aan het Oude-Sassche-Gat, W. aan de gem. Hoek.

Deze gem. bevat de plattelandstad en vesting Neuzen, de geh. het Naaikussen of Driewegen, Sluiskille en Triniteit, en bestaat uit den Sherlippens-polder, den Lieven-polder, den Noord-polder, den Zuid-polder, Oud-Vogel-Schorre, den Ouden-Zevenaar-polder, den Kleinen-Zevenaar-polder, den Sluis-polder, den Vlooswijk-polder, en gedeelten van den St. Anna-polder, den Sparks-polder, den Goegors-polder en omtrent de helft van den Nieuwe-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5226 bund. 52 v. r. 52 v. ell., waaronder 5220 bund. 5 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 400 h., bewoond door 486 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2500 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw, den kleinhandel en de scheepvaart. Men heeft er eene meesloof, drie korenmolens en eenen koren- en pelmolen, benevens eene scheepstimmerwerf, de eenige in het distr. Hulst.

De Hervormden, die er ruim 1960 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Axel*, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, was PERRUS HONORIS, welke vermoedelijk in 1620 herwaarts kwam en eenige jaren later alhier is overleden.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 240 aantreft, maken, met die der burg. gem. *Hoek*, *Zaamslag* en het noordelijke gedeelte van het buitenterritoir der stad *Axel*, eene par. uit, welke in het jaar 1844 is opgericht, tot het apost. vic. gen. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 450 zielen, onder welke 500 Communikanten, telt.

De erkende Christelijk Afscheidenen, ten getale van ruim 70 zielen, maken insgelijks eene gem. uit.

De 12 Evangelisch-Lutherschen, welke men hier vindt, worden tot de gem. van *Vlissingen* en de 11 Israëliten tot de ringsynagoge van *Middelburg* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, gemiddeld door een getal van ongeveer 200 leerlingen bezocht wordende.

De plattelandstad NEUZEN of, volgens de oude oorkonden en thans nog in vele officiële stukken, TEN-NEUZEN en in het Lat. *NOVESIUM* genoemd, ligt 7 u. Z. O. van Middelburg, 5 u. Z. van Goes, 2 u. N. N. W. van Axel, 4 u. N. W. van Hulst, en 2½ u. N. van Sas-van-Gent, vlak aan de schorren van den zuidelijken oever der Honte, ter plaatse, waar het Kanaal-van-Neuzen zich daarin ontlast. Dit kanaal splitst zich, even ten Z. der stad, in twee armen, die zich ten Noorden weder tot één vereenigen, en alle de huizen der stad — behalve die der buurt Java — op een vierhoekig stuk gronds omvatten. De stad heeft, langs de wallen, met inbegrip der bastions, nagenoeg één uur in den omtrek. Er staan daar 245 h., bewoond door 511 huisgez. en ruim 1120 zielen.

De oorsprong van Neuzen verliest zich in de hooge oudheid en is zelf niet bij gissing te bepalen. Het schijnt van ouds eene fraaie stad te zijn geweest, die, in de Gentsche en Brugsche beroerten veel geleden hebbende, tot een open vlek is geworden. Zij behoorde echter vroeger onder Axel, tot op den 24 Augustus 1586, toen zij een afzonderlijk regtsgebied bekam. In 1590 verhief zij zich zelf boven

een front van twee bastions ten Noorden en een front van twee bastions, met het ravelijn Prins-Frederik, ten Zuiden, tusschen de kanaalsarmen; ten Westen een front van twee bastions met ravelijn, en ten Oosten een dubbeld front, met een ravelijn vóór de Axelsche-poort, buiten de kanaalsarmen. Deze vier afgescheidene fronten vormen eene vesting van negen bastions en drie ravelijnen, allen aardewerken, die van natte grachten voorzien zijn, welke met het kanaal, door sluizen, duikers en beeren, in verband staan. Ook zijn van de vroegere veldwerken, aan de oostzijde, binnen den hoofdwal, nog eenige overblijfselen aanwezig, die echter in een vervallen staat zijn, doch niet vernietigd worden. Het omliggende terrein kan door middel van het natenoemen kanaal, onder water worden gezet. De stad beslaat slechts een zeer klein gedeelte van de binnenruimte der vesting, en bestaat hoofdzakelijk uit eene vrij rechte en lange straat, de Molensstraat genoemd, met eenige kleine dwarsstraatjes en stegen en eene Korenmarkt. Het overige der binnenruimte bevat eenige verspreide woningen, met bloem- en moestuinen en weigronden, en wordt doorsneden door eene half toegevoelde gracht, zijnde een spoor van de oude vaart, die in de negende eeuw werd gegraven. Zie daarover NEUZEN (OUDE-VAART-VAN). Zij heeft, behalve de in de laatste jaren gebouwde nieuwe woningen, weinig goede huizen, zelfs vele houten en leemen hutten, vooral de buurt of wijk Java, bij de Axelsche-poort, oorspronkelijk eene verzameling van strooije hutten der arbeiders, die aan het kanaal en de vestingwerken gebezigd zijn, thans een gedeelte der stad uitmakende.

De militaire gebouwen zijn: een bomvrij Arsenaal, zijnde een meesterstuk van bouwkunde, bestaande uit vijf gewelven, waarboven eene verdieping en waaronder een kelder is; eene bomvrije Kazerne-Cavallier, insgelijks met vijf gewelven en waarin 500 man kan geborgen worden; twee bomvrije Kruidmagazijnen; een Laboratorium en Brandspuithuis, ook geschikt tot Infirmeriegebouwen, en twee Wachthuizen aan de hoofduitgangen.

Over den westelijken kanaalsarm ligt eene dubbele draaibrug, op den rijweg naar Sas-van-Gent en over den oostelijken zijtak eene enkele draaibrug, op den rijweg naar Axel. De vesting heeft twee kapitale uitgangen, zijnde coupures, als eene de Sasse-poort en de andere de Axelsche-poort genoemd. Behalve den overgang voor voetgangers over de sluisdeuren, heeft men nog wegen naar de westelijke en oostelijke kanaaldijken, door middel van tijdelijke bruggen over de afsluitbeeren, zoo mede nog eene brug over eenen beer, ter afsluiting van de hoofdgracht van het oostelijke front van den oostelijken kanaalsarm, waarover met een paard kan gereden worden. Bovendien is er nog een waterpoterne, in het westelijk, en eene sortie, in het zuidelijk front.

NEUZEN heeft gemeenschap met de Schelde door middel van het in 1825—1827 gegraven Kanaal-van-Neuzen naar Gent. (Zie het volgende art.) Hierdoor is de stad eene uitmuntende zeehaven geworden, in welke eens een dertigtal zeeschepen overwinterd hebben. De havenmond verdeelt zich in twee zijtakken ten Oosten en ten Westen, welke zich door schutsluizen en schutkolken met de beide kanaalsarmen vereenigen. Van NEUZEN vaart wekelijks eene marktschuit op Rotterdam en eene op Middelburg, en er bestaat een geregeld postveer op het, aan de andere zijde der Schelde liggende, dorp Ellewoutsdijk, zoo mede een dagelijksch beurtveer op Vlissingen, en een overzetveer op Hoedekenskerke, terwijl

Den 20 October 1850 rukten de Belgen hier binnen, en wilden er de Belgische vlag op den toren plaatsen, doch daar zij bespeurden, dat zij bij de burgers geen bijval zouden vinden, trokken zij op Hulst terug. Den 21 daaraanvolgende werd de plaats door de Nederlandsche troepen bezet en sedert is zij niet meer door de Belgen verontrust.

Het wapen der gem. Neuzen is dat van Zeeland, zijnde een doorsneden veld, het bovenste van goud, het onderste van zes golvende balken, afwisselend van azuur (blauw) en zilver, waaruit half te voorschijn komt een leeuw van keel (rood), houdende in den regter klaauw eenen sleutel van azuur, doelende deze sleutel op het land van Axel, uit welks wapen hij genomen is, waardoor men wil te kennen geven, dat deze stad de sleutel van Axeler-Ambacht is.

NEUZEN (KANAAAL-VAN-TER-) of KANAAL-VAN-NEUZEN, kanaal, loopende van Neuzen naar Gent of, voor zoo veel het Nederlandsch grondgebied betreft, van Neuzen tot aan de buurt de Stuiver, op 20 minuten afstands van Sas-van-Gent, prov. Zeeland, arr. Goes, distr. Hulst, kant. Axel.

Dit kanaal is men, in de maand April 1825, onder opzigt van de Administratie van 's Rijks waterstaat, begonnen te graven, en het was den 15 November 1827 voltooid. Het heeft eene lengte van 16 Ned. mijlen van de monding, onmiddellijk aan de Honte of Wester-Schelde, tot aan de limiet-scheiding, tusschen Nederlandsch en Belgisch grondgebied, zuidwaarts van Sas-van-Gent, aan de gezegde buurt de Stuiver, en heeft, wanneer het water op het hoogste peil staat, aan de beneden sluis te Sas-van-Gent, eene diepte van 4 ellen 8 palmen en aan de boven sluis te Neuzen, van 6 ell. 28 duimen, bij eene bodems breedte van 12 ellen. Het kanaal is, ter hoogte van het gezegde peil, van oever tot oever, gemiddeld 46 ellen breed, terwijl de helling, van den laagtepel der Benedensluis te Neuzen, van 1 ell. 48 duim is. Het verdiept zich, op ongeveer 1500 ell., van de uiterste nolle aan de Schelde, in twee armen, omvattende de stad Neuzen en bijliggende gronden, en aan de aanzienlijke vesting aangelegd, waarin dan de buurt huizen, de kapitale sluisen sluiten te Neuzen de beide uitmondningen van het kanaal, welke sluisen, door ieder beschouwer en voornamelijk de inwoners, te regt bewonderd worden. De eerste, in de westelijke uitmondning, is eene waaijersluis, wijd 12 ell. in den dag, welke aan de knienzijde, met een paar punt-vloeddeuren, en aan de kolkzijde met een paar waaijerdeuren gesloten wordt; deze sluis is bij eenen hoogen waterstand in het kanaal, tevens voor eene kleine sluis te gebruiken bijna altijd en met alle waterstanden geopend en welke werking in de daad, bij den aanschouwer, de verwondering opwekt. Ieder der evengenoemde waaijerdeuren is van 12000 tot 15000 ponden ijzer, derhalve voor de beide deuren de waterdruk van 118 kubiek ell. hout en 9506 ned. ponden van arduinsteen, waarvan ook de geheele sluis is opgetrokken. Achter die sluis is eene kom, van 10 tot 12 ellen diepte en seven of acht zeeschepen te bergen, en waarin een deel van het water van eenige der vestingwerken en ten Westen van de sluis afvloeit. Deze kom is aan alle zijden beschoeid, en is met een inwendig gebouwde binnensluis bezet, welke ter weerszijden met twee en eenddeuren gesloten wordt, hebbende al mede eenen diepte van 12 ell. in den dag.

De tweede sluis is in de uitmonding ten Oosten der stad Neuzen gebouwd, was oorspronkelijk eene koppelsluis en bestemd om ook ten allen tijde en met alle waterstanden geopend en gesloten te kunnen worden. Onvoorziene toevallen hebben echter het voortdurend werken daarvan verhinderd, zoodat die sluis thans op de gewone wijze, als andere schut- en uitwateringsluizen, werkt. Zij is echter, met hare, ook grootendeels met hout beschoeide, kom, hebbende eene ruimte van ongeveer 9000 vierkante ellen en in welke Oostelijke zijde eene steenen duiker is aangebragt, benevens eene binnensluis, bekwaam tot uitwatering van eene aanmerkelijke oppervlakte polderland.

Het water, door de beide boven omschrevene sluizen, merkwaardige gewrochten van bedendaagsche waterbouwkunde, aangevoerd, ontlast zich, vereenigd in één punt, op eenigen afstand van daar in de *Wester-Schelde*. Deze uitlozing geschiedt met een ontzaggelijken ijsingwekkend geweld, veroorzaakt door de ongeloofbare zware watermassa, welke de Belgische provincie Oostvlaanderen aanvoert, gevoegd bij die, welke een groot deel van het district Hulst afgeeft, en het water, dat zoo door de beide duikers van den Coegors-polder, beneden Sluiskil, als door de oude Axelsche sassing, daartoe ten jare 1825 en 1826 herbouwd, benevens door de beide duikers van den Papenschorre-polder en de Pas-sluis te Westdorpe, in het KANAAL wordt uitgestort.

Het palenhoofd, dat aan het einde van den Westhavendijk te Neuzen over eene lengte van 45 ell., in den Scheldestroom, was aangelegd en door zijne hechte samenstelling bestand scheen, om de eeuwen te verduren, is, na slechts vijf jaren het woedend geweld der Scheldegolven getrotsed te hebben, op den 1 April 1852 bezweken. Dit onheil kan aan twee oorzaken worden toegeschreven: vooreerst aan de knagende vernielende werking van den, in ons Rijk, helaas! overbekenden zee- of paalworm, en ten anderen door ontgrondingen, veroorzaakt door de steeds veranderlijke woeling des waters, welke sedert eenige jaren, met onwederstaanbare kracht onder den Neuzensche wal wordt voortgestuwd. De plaag van den bovenbedoelden paalworm heeft zich ook aan het houtwerk der hiervoren beschrevene sluizen op zulk eene geveelige wijze geopenbaard, dat men reeds verplicht is geweest om een groot gedeelte der deuren en ander houtwerk te vernieuwen, en met ijzereen wormnagels en bladen koper te voorzien.

Op het punt, alwaar het kanaal zich in tweeën scheidt, is in 1826 en 1827 eene kapitale, dubbele houten draaibrug, over den westelijken arm des kanaals, gelegd geworden, welke, sedert de bevestiging der stad Neuzen, tot op ongeveer 120 ellen van de West- of Grooten binnensluis verplaatst is. Ten zelfden jare is ook eene dergelijke brug, op of bij Sluiskil, en eene enkele brug, over den Oostenlijken arm van het kanaal, dienende tot toegang voor de stad Neuzen, naar den kant van de wijk Java, gelegd.

Het KANAAL is overigens derwijze met de stad Sas-van-Gent verbonden, dat bij de afsluiting van het zoogenaamde Sasse-Gat, de daar toe bestaande oude schut- en snatie-sluizen, die veranderingen ondergaan moeten ondergaan, welke noodig waren om zemet het nieuwe kanaal in verband te brengen, waarvan dan ook zoo veel moge in het belang van Sas-van-Gent, is partij getrokken, wordende de geheele lengte, door het KANAAL doorsneden; terwijl ook vroeger bestaan hebbende houten ophaalbruggen ver-
eene gelijksoortige, als de hier boven beschrevene

dubbele houten draaibrug, waarover de gemeenschap met het oostelijk en westelijk gedeelte der stad, anders door het KANAAL van een gescheiden, onderhouden wordt.

Het aanleggen van dit KANAAL, met de daartoe behoorende kunstwerken, heeft, zoo als natuurlijk was, in het algemeen, eene overdrevene verwachting opgewekt. Ondertusschen is, ten gevolge van den Belgischen opstand en de afscheiding van Noord- en Zuid-Nederland, deze verwachting jammerlijk te leure gesteld, zoo selve, dat het KANAAL, hetwelk de steden Axel en Hulst met de Wester-Schelde zoude vereenigen, niet geheel is afgewerkt, daar de zijtak van Axel naar Hulst, tot ruim op een half uur afstands van laatstgemelde stad, onvoltooid is gebleven. Ook is het gebleken dat het tweeledig oogmerk van den aanleg des KANAALS, namelijk om Gent tot eene zeehaven te maken en tevens de afwatering van de polders, in het district Hulst, en in een gedeelte van Oost-Vlaanderen, te bevorderen, zoo mede het bezorgen van ontlasting aan evengemelde stad, wanneer de Boven-Schelde en andere riviertjes te veel water derwaarts zouden afvoeren, niet zijn bereikt, twee werkingen, die trouwens dermate tegen elkander overstaan, dat de eene niet dan ten nadeele van de andere kan worden bevorderd. Voor de scheepvaart toch is, vooral voor zeeschepen, steeds een hoog- en voor de suatie der polders eenen waterstand noodig. Deze belangen zijn dan ook zoo tegenstrijdig bevonden, dat, bij art. 90 van het, op den 5 November 1842, tusschen Nederland en België gesloten verdrag, is bepaald: » dat, na verloop van twee jaren, te rekenen van de onderteekening van dat verdrag, het gedeelte van het kanaal van Gent naar Neuzen, begrepen tusschen Sas-van-Gent en de Wester-Schelde, geene andere wateren meer zal ontvangen, dan die door het kanaal van de Langelede worden aangebragt, en dus geheel voor de scheepvaart zal blijven bestemd, » zoodat thans (1846) eene nieuwe uitwatering is tot stand gebragt, welke zoo wel west- als oostwaarts van het hoofdkanaal loopt. Voor deze uitwatering is door België eene jaarlijksche uitkeering van 25.000 guld. aan Nederland verstrekt, en zulks tot aan de voltooiing van het werk, en voorts van 80,000 gulden na die voltooiing.

Voor de landen ten W. van het kanaal is een stroomkanaal gegraven, aanvangende nabij Sas-van-Gent en den Polder-van-St. Albert, en loopende in de zelfde rigting als het groote kanaal door de volgende polders, te weten: door het in 1826 nieuw ingedijkte poldertje bij Sas-van-Gent, door den door het groote kanaal afgesneden of westelijken Oostenrijksche-polder, door den afgesnedenen of westelijken Papenschorre-polder, den Stroodorp-polder, het ingedijkt poldertje bij Sluiskil, den westelijken Coegors-polder, den Oud-Zavenaar-polder, den Sluis-polder, den Vlooswijk-polder, tot Neuzen, om daar, door de duikersluis in de glacis coupée, voor den linkerflank van bastion No. 8, in de kapitale gracht dezer vesting geleid te worden, naar den steenen beer, vóór de rechterface van bastion No. 9, waarin eene opening, voorzien van twee paar puntdeuren, eene schoofdeur en groeven voor drie reijen schotbalken, gemaakt zijn, waardoor het water, buiten de groote of west-sluis gevoerd wordt in de buitenhaven, en dus onmiddellijk in de Honte. — Voor de stad Neuzen is een sluisje gelogd, uitkomende in de sluiskom der groote of westelijke sluis van die stad, waardoor, bij het openen der buitendeuren, dat water in de buitenhaven vloeit, en zich dus, onafhankelijk van den kanaalstand, ontlast.

Voor de oostzijde van het groote kanaal vangt de uitwateringslijn aan te Sas-van-Gent en loopt langs het kanaal zuidwaarts tot de grens-scheiding met België, vervolgens, die grens houdende tot nabij de uitwaterings-duiker van den St. Francis-polder; gaat aldaar onder het water door, hetwelk van de Langelede naar de Passluis en zoo doende op het benedenpand moet afloopen. Verder vervolgt dit stroomkanaal zijnen loop door den Polder-van-Canisvliet naar de geslechte redoute Eversdam, en, even benoorden dat punt, vangt zij een zijtak op, die het water afvoert van de Austrice-, Papeschorre-, Nieuw-Papeschorre- en Smitschorre-polders, om vereenigd zich uit te storten op de kreken nabij Axel, waardoor het zijkanaal naar Hulst gegraven is, zoodat het bedoelde stroomkanaal zich vereenigt met het evengoemde onvoltooide kanaal van Hulst naar de Axelsohe sassing. Aldaar heeft zich, door middel eener doorgraving door den Buth-polder, het stroomkanaal vereenigd met de Spui-kreek, zijnde een tak van de Grootte-kreek-van-Othene. Nabij de buurt van dien naam is door den Sherlippens-polder en den Noord-polder, naar de kapitale gracht van Neuzen een groot toeloeijingskanaal daargesteld, om dit alzoo verzamelde water te brengen voor den grooten steenenbeer, voor de linker face van bastion 3, alwaar het, door drie kokers, ieder voorzien van twee paar puntdeuren, een schoofdeur en groeven voor drie rijen schotbalken, gevoerd wordt op de buitenhaven voor de oostelijke schutsluis van Neuzen en dus, onafhankelijk van den kanaalstand, op de Schelde. Door middel dezer nieuwe uitwateringskanalen, kunnen de bestaande openingen, duikers en sluisjes in de kanaaldijken van het groote scheepvaartkanaal gesloten blijven en dus dat kanaal op de bij het traktaat bepaalde peilen gehouden worden.

Bij liet doorsnijden van de polderdijken zijn steenen duikers of sluisen gemaakt, geschikt om, ingeval van doorbraak, het indringend zeewater te kunnen keeren en om in den zomer het water in de slooten te kunnen ophouden, zijnde daar, alwaar, voor de bedoelde waterleidingen, dijken of wegen hebben moeten worden doorgesneden, bruggen voor den overtocht gemaakt; terwijl de geheele watermassa, die van heinde en ver door de stroomkanalen in de grachten van Neuzen wordt gestort, eene gunstige gelegenheid aanbiedt, om, des noods, eene aanmerkelijke uitgestrektheid lands onder water te zetten, door middel van de in den Oost- en Westbeer dier vesting gemaakte openingen, welke al het van boven komende water kunnen tegenhouden.

Gedurende de Belgische onlusten is het reeds gebleken, dat bij de opening der sluisen van het groote kanaal, de mogelijkheid bestaat, om een groot deel van het district Hulst, met zout water te overstroommen. Trotsch was het gezigt, toen, op den 5 October 1831, bij een tamelijk hoog getij, met eene frissche noordwestelijke koelte, het water binnenstroomde en zich aan alle de polders, van welke de uitwateringsduikers geopend waren, regelmatig mededeelde, tot merklijk na-deel van de laag gelegene landen.

Sedert den 8 Augustus 1839 tot den 31 December 1843, is dit kanaal bevaaren door 516 uit zee ingekomen en 463 naar zee uitgevaren zeeschepen, te weten: in 1839 inkomende 51, uitgaande 25; in 1840 inkomende 149, uitgaande 142; in 1841 inkomende 139, uitgaande 144; in 1842 inkomende 197, uitgaande 152, en in 1843 inkomende 218, uitgaande 225. Voorts zijn, gedurende het zelfde tijdvak van 15 Junij 1839 tot 31 December 1843, een getal van 7784 binnenvaartuigen van alle soorten en grootte, door de sluisen op- en afgeschut.

De opening van het kanaal voor de groote scheepvaart heeft plaats gehad op den 18 November 1827. Ook zijn er, bij die gelegenheid, twee gedenkpenningen geslagen.

Op den 6 Junij 1826 is de eerste steen van de hier boven beschrevene Kapitale sluis, aan de westmonding des kanaals, gelegd geworden (1).

NEUZEN (NIEUWEN-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Hoek*, gedeeltelijk gem. *Neuzen*; palende N. aan de Honte, O. aan de Slikken en Schorren van het domein, mede in de Westerschelde liggende, Z. aan de polders Vlooswijk, Willemskerke en Loven, W. aan het zoogenaamde vaarwater de Ree, almede deel makende van de Honte.

Deze, ten jare 1816 ingedijkte, polder is schotbaar groot 267 bund. 56 v. r., en, volgens het kadaster, 438 bund. 47 v. r. 4 v. ell. Hij watert uit door eene sluis op de Abeele. Het octrooi van indijking is in het jaar 1815 verleend door WILLEM I, Koning der *Nederlanden*, Vóór de bedijking heeft de stad Neuzen het eigendom der schorren, waaruit hij is ingedijkt, gereclameerd en ook daarna werkelijk verkregen; van daar, dat men bij de bedijking dien polder den naam van NEUZEN-POLDER of eigenlijk NIEUWEN-POLDER-VAN-NEUZEN heeft gegeven. Er staan daarin zes hofsteden en drie bijzondere woningen. Het bestuur berust in handen van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvaenger-Griffier, en hij watert uit door eene zeesluis onmiddellijk in de Westerschelde.

NEUZEN (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. aan de Honte, O. aan Serlippenspolder, Z. aan den Zuid-polder, W. aan de vesting Neuzen, aan den Lievenspolder en de Zeven-Triniteitspolders.

Deze pold., waarvan het tijdstip der bedijking niet is kunnen worden opgespoord, is groot schotbaar 28 bund. 96 v. r. 40 v. ell. en kadastraal 31 bund. 52 v. r. 1 v. ell. Daarin staan slechts twee hofsteden en een arbeidershuisje en het bestuur is aan eenen Dijkgraaf opgedragen. Bij den aanleg der vestingwerken van Neuzen is van dezen polder ingenomen 2 bund. 75 v. r. 86 v. ell. Hij waterde tot hiertoe uit door eenen houten duiker in den Serlippenspolder, doch sedert kort geschiedt de uitlozing door het Nieuwe-Stroomkanaal, aangelegd tot den afvoer der Belgische wateren in de Schelde.

NEUZEN (OUDE-VAART-VAN-) of OUD-KANAAL-VAN-NEUZEN, voorm. vaart in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, gegraven in de negende eeuw en, wegens haren krommen loop, TEN-NEUZEN genaamd.

Deze vaart diende om de gemeenschap tussehen de stad Axel en de Schelde daar te stellen. Zij had omtrent de plaats, waar nu de stad Neuzen ligt, eene haven met sluisen, waarbij spoedig eenige huizen gebouwd werden, die in de zestiende eeuw een dorp en in 1576 reeds een vlek genoemd werd, dat in 1585 of 1584 van vestingwerken omgeven werd, door den Graaf van HONENLOHE, die er ook de Mofschans aanlegde. Van deze vaart kan men nog sporen ontdekken, vooral binnen de vesting Neuzen.

(1) Wij zijn bij de zamenstelling van dit artikel, voor een groot gedeelte gevolgd, het in den *Zeeuwschen Volks-Almanak* voor 1846 geplaatste stuk over het Kanaal van Neuzen, van onzen vroegerigen medearbeider, den Heer J. C. DE POTTER, waar men nog menige bijzonderheid zal aantreffen, welke ons bestek niet gedoogde op te nemen.

NEUZEN (ZUID-POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *ZUID-POLDER*.

NEUZEN-AMBACHT, naam, onder welken vroeger weloens een gedeelte van *Axeler-Ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, voorkomt.

Het paalde N. aan de *Wester-Schelde*, O. aan het overige gedeelte van *Axeler-Ambacht*, Z. en Z. W. aan het *Kanaal-van-Axel*, W. aan den *Braakman*, en bevatte het stadje *Neuzen* en het d. den *Hoek*, met de daartoe behoorende geh. thans uitmakende de gem. *Neuzen en Hoek*, te zamen, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 7070 bund. 75 v. r. 88 v. ell., en daaronder 7070 bund. 11 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er thans 474 h., bewoond door 795 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4170 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

NEVEL (DE), buit. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Bist*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Heteren*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Driel*, waartoe het behoort.

Dit buit. wordt, met de daartoe behoorende gronden, thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. E. van *OMMEREN*.

NEVELHORST (DE), voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en 5 min. W. van *Didam*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 50 v. r.

NEYRA (POELO-), eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie *NEMBA*.

NGADJIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 9 December 1827 werd eene sterke voorwacht der muitelingen voor dit dorp, door de Nederlandsche troepen, onder den Heer *DEZENTIS*, aangetast, met dat gelukkig gevolg, dat zij al dadelijk verslagen werden, en er ook weinig tijd noodig was, om de geheele massa muitelingen, tusschen de 350 en 400 man sterk, de nederlaag te geven en het d. in te nemen. Bij deze gelegenheid zijn een tiental muitelingen gesneuveld, velen gewond geworden en zestien levend in de magt der Nederlanders gevallen, waaronder een voornaam Hoofd, die zich noemde *Tommongong MLOYO KESORNO*, eertijds *Tommongong BOKLORE* geheeten; terwijl wij aan onzen kant slechts twee gewonden hadden.

NGANDJOCK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Berbek*.

NGANTANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroesang*, reg. *Malang*.

Het is 230 vierkante palen in omvang, heeft vele koffijbosschen en is bijzonder vruchtbaar.

NGANTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroesang*, reg. *Malang*, distr. *Ngantang*.

De weg van *Pasaroesang* derwaarts loopt over het groot gebergte, en is moeilijk over te trekken.

NGARAT, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

NGARIBOGO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in den *Bengawan* uitlopende.

Deze rivier is in de oost-moeson bijna droog, doch levert in den regentijd eenen overvloed van water op. Zij is voor den landbouw zeer nuttig, maar onbevaarbaar.

NGASSINAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magalang*. — De hoofdplaats van dit distr. heet *Grabag*.

NGAWIC, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, dat de reg. *Ngawic*, *Toengal* en *Polloredjo* bevat.

NGAWIC, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*.

NGEBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*.

Men heeft er eene fraaije steenen basaar, welke dagelijks geopend is en waar alle soorten van levensmiddelen, voor zeer billijke prijzen te bekomen zijn.

NGELLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*. Zie *ELO*.

NGEMPIT of NJEMPET, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Passaroewang*.

Het heeft 78 vierkante palen in omvang en is zeer boomrijk. Men vindt er hier en daar eenige djatiebosschen, welke nogthans weinig goed en bruikbaar hout opleveren.

NGENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*. — Men heeft eene bron in de nabijheid.

NGIENGIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 17 Maart 1828 werden bij dit d. de muitelingen, door den Radeen Tomongong WIRIO DILOCO van Serang, aangevallen, verslagen, naar Glogor op den voet gevolgd en uiteen gejaagd, zoo dat zij zich gedrongen zagen naar de bosschen bij den berg Kending, in het Soekowatische gelegen, de wijk te nemen.

INGLADJOEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*. — Zij is niet bevaarbaar.

INGLANSON, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Soekowater*.

INGLENGKONG, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Dit d. is in Mei 1827, wegens trouweloosheid en aanhoudende zamenspanningen met de muitelingen, door onze troepen, onder de bevelen van den Kapitein TEN HAVE, vernield.

INGLIENO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, 25 palen van Radjakwessie.

INGLOESAH (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*. — Zij is niet bevaarbaar.

INGOEMBOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*. — Er is eene bron in de nabijheid.

INGOEPIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*. — Er is eene bron in de nabijheid.

INGOWATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, aan den voet van den berg Pegat, 5 palen Z. van Babad.

Den 28 December 1828 werden de muitelingen, die vóór dit dorp, in onderscheidene troepen, geschaard stonden, door den Kapitein DE LASSASIE, uiteengedreven, met achterlating van 16 dooden, eenige gekwetsten en 2 paarden.

NGROWO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

Dit reg. bestaat uit de zes distr. *Toelongagong*, *Pekoentjan*, *Tangool*, *Wadjak*, *Kolangbrit* en *Babahan*.

Ten gevolge van de buitengewoon zware regens, in het laatst van de maand *October 1858* gevallen, zijn, voornamelijk in het zuidelijke gedeelte van het regentschap *Ngrowo*, de rivieren en daaronder vooral de *Kalie-Kedong*, tot eene verbaazende hoogte gestegen, waardoor aanmerkelijke schade werd aangerigt.

NGROWO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

Den 31 Julij 1844 is aldaar in eene inlandsche woning brand ontstaan, waardoor vervolgens 98 bamboezen huizen vernield zijn. De *Europesche* gebouwen en pakhuizen zijn echter onbeschadigd gebleven.

NJAJA-KEDOEL, grot in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Deze grot bezit eene groote vermaardheid. De *Javanen* gaan derwaarts tot tijdelijke en heilige afzondering, of tot het doen van zekere offeranden.

NIA of **POELOK-NIA**, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, op de westkust van *Menado*, eil. *Celebes*.

NIAMO, **POELOK-NIAMO** of **AUSQUITTI**, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 1° 8' Z.B., 117° 30' O. L.

NJAMOKH of **POELOK-NJAMOKH**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie *LEYDEN*.

NIAS of **POELOK-NIAS**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, N. van de *Evannachtslijn* en ongeveer 60 *Engelsche* mijlen van *Sumatra's* Westkust, op de hoogte van *Natal* en *Tapanolie-baai* gelegen, in eene rigting van het *Noordwesten* naar het *Zuidoosten*, van 3° 38' tot 1° 26' N.B. en van 114° 58' tot 115° 30' O. L.

Hoezeer de kust op sommige plaatsen steil is, worden er tusschen de groep eil. ten Z. W. bij de *Sisombo-rivier*, als ook aan den zuidkant, ankerplaatsen gevonden. Het eiland zal omtrent 50 mijlen lang en 20 mijlen breed zijn. Het heeft een aanzienlijk, hoog, bergachtig en begroeid voorkomen, en van den voet van het gebergte tot aan het strand, groote vlakten met rivieren doorsneden, die in zee uitwateren. Men treft er over het algemeen, en vooral aan de stranden, zeer vele klapperbosschen en andere vruchtboomen der keerkringen aan.

De grond is zeer vruchtbaar en er worden de padie, alle soorten van aardvruchten en groenten geteeld. De padie wordt door de bevolking op vlakten, die eenigermate van het strand verwijderd zijn, aangeplant, daar men, uit vrees van strooperijen, de velden niet al te nabij de stranden durft bewerken.

Aangezien de inlanders voor zich zelven de rijst niet als eene eerste behoefte beschouwen, wordt de meeste rijst uitgevoerd, welke uitvoer over de veertien honderd zakken jaarlijks bedraagt. De uitvoer naar *Padang*, *Achin* en andere gedeelten van *Sumatra* en naburige eilanden geeft, met den uitvoer van klappervruchten, pluimvee enz. ruim acht tot negenhonderd pikols peper, en te voren vele slaven, groot vertier onder de inlanders, onder welke men dan ook sommigen aantreft, die zeer gegoed zijn, en er zijn aldaar inlandsche hoofden, die een aanzienlijk kapitaal aan goud- en zilverwerken bezitten. Men is thans ook bezig er koffij te planten, die goed voortkomt. Voor die producten, ten

bedrage van honderd twintig duizend gulden aan waarde, worden alsdan gewoonlijk ijzer-, staal-, koperwerk en stofgoud, tabak, lijnwaad van Madras en Surat, mitsgaders Chineseche waren ingevoerd. Varkens vindt men aldaar in groote menigte, en de klappernoot wordt hun tot voedsel gegeven. Het pluimvee is er ook overvloedig; het rundvee en de buffels zijn van de Maleische bezittingen overgebracht. Hoezeer het zout op Nias niet van Sumatra als een handelsartikel wordt ingevoerd, en men ook op het eiland zelf geen zoutpannen aantreft, alzoo de inlander niet zeer op het gebruik van zout bij zijnespijzen gesteld schijnt te zijn, misschien wel om den hoogen prijs, wordt er echter zout aangemaakt.

Het eiland is in ongeveer 50 districten verdeeld, die allen onder, van elkander onafhankelijke, Radjas of Hoofden verdeeld zijn, welke laatstegestadig in oneenigheid leven; hetwelk daaraan voornamelijk is toe te schrijven, dat zij krijgsgevangenen zoeken te verkrijgen, om die als slaven te kunnen verkoopen.

De Maleijers en Achinezen hebben zich in de noordelijke havens van het eiland nedergezet, en met de Hoofden verbindtenissen aangegaan. Het is nu reeds meer dan zeventig of tachtig jaren geleden, dat zij die overeenkomsten hebben gesloten, en zich door het aangaan van huwelijken, op dien voet met de bevolking hebben vereenigd, dat de Hoofden zich met hunne Maleische vrienden, in alle onderhandelingen met vreemde natiën, laten geleiden; doch zij hebben hun nimmer eenige regten of gezag toegekend, en hen geheel buiten hunne inwendige huishouding gehouden.

De Maleijer heeft zich dan ook van den geheelen handel, in het noordelijk gedeelte van het eiland, meester gemaakt, en de inboorling beschikt niet over zijne producten, dan door tusschenkomst der Maleijers. — Aan den zuidkant van het eiland is het echter geheel anders gesteld; vermits zich aldaar geene vreemdelingen hebben nedergezet, is de inlander zelf handelaar en stevent met eigene vaartuigen naar alle gedeelten van Sumatra. Het is dan ook daaraan toe te schrijven, dat de inboorlingen aldaar welvarender zijn, en op eenen hooger trap van beschaving, dan die aan den Noordkant, staan. Het is dus mede, als een gevolg van het verblijf der Achinezen, aan den Noordkant, aan te merken, dat aldaar meer onlusten en oneenigheden bestaan; vermits de laatstgemelden de eerste opkoopters van slaven zijn, en geene middelen, van welken aard ook, ontzien, om dit oogmerk te bereiken.

In 1810 hebben de Engelschen hier contracten aangegaan, tot wering van den slavenhandel, en bepalingen vastgesteld, om de slaven te kunnen lossen en als schuldenaars (percoetong) naar de westkust van Sumatra te vervoeren. Deze bepalingen zijn, nadat wij de bezittingen op Sumatra weder uit handen van het Engelsche gouvernement hadden overgenomen, door het Nederlandsche gouvernement vernieuwd.

In het jaar 1825 hebben wij op POKLO-NIAS eene bezetting gehad, namelijk eenen Posthouder te Goenong-Sicolië en eenen te Nakoedoh, deze posten zijn in het jaar 1826 weder ingetrokken. Sedert wij op het eiland geen Posthouder meer hebben, heeft men aan den Achinees, genaamd DATO MABOETA ALLAN, eene vlag en acte uitgereikt, en toegestaan om zich als Bakil (waarnemend Posthouder) van ons gouvernement te beschouwen. Aan den Radja van Nako, is ook eene acte en vlag uitgereikt, waardoor wij ons op het eiland gevestigd houden.

De dorpen zijn meest op de hoogten en op het gebergte aangelegd, daar de inwoners zich zoo ver mogelijk van het zeestrand verwijderen, uit vrees van door hunne vijanden overvallen te zullen worden. De dorpen kunnen ook als plaatsen van verdediging beschouwd worden. Zij zijn zeer zindelijk, en de wegen derwaarts gewoonlyk van steenen opgeworpen, en met vlakke steenen belegde dijken, ter wederzijden met vruchtboomen beplant, die een aangenaam lommer aan de voorbijgaers geven. De huizen zijn van goed hard hout, op sterke palen gebouwd: het binnenste gedeelte is netjes en met snijwerk versierd, zoodat het geheel een sierlijk voorkomen heeft. De groote wegen zijn bestraat.

Bij ieder dorp heeft men twee overdekte en geslotene steenen gebouwen, die voornamelijk tot badplaatsen bestemd zijn. Eene van deze badplaatsen is voor de mannen, en de andere voor de vrouwen; en het is aan de eerst gemelde, op straf van boete, verboden, om zich in dat der vrouwen te baden.

De Niasser is van een geheel ander geslacht niet alleen, dan de inwoners van het eiland Sumatra, maar ook onderscheiden van die van alle de zuidelijke eilanden. Hij heeft een openhartig, gul voorkomen, en heeft eene minder donkere kleur dan de Maleijer, terwijl de blankheid zijner huid meer naar die van de Chinezen overhelt. Hij heeft eene platte neus, breeden mond, kleine oogen, verschrikkelijk lange, en sommigen zelfs tot op de schouders nedergetrokken, doorboorde ooren, waarin versierselen of ringen, somwijlen van drie duim diameter kunnen gestoken worden. De vrouwen zijn over het algemeen tener en klein van gestalte; ook treft men niet vele mannen van eene groote gestalte onder hen aan.

Men wil dat deze eilanders onderhevig zijn aan zekere huidziekte of uitslag, waarmede dikwijls hun geheele ligchaam bedekt is, en hetwelk, bij sommigen, het voorkomen van den ringworm heeft. De Niassers zijn zeer vernuftig, en hebben, boven de Maleijers, zeer veel geschiktheid tot huisarbeid; zij zijn over het algemeen goede handwerkslieden, vervaardigen zelve hunne wapenen, en maken hunne kleedingstukken, waar bij zij veel smaak aan den dag leggen.

De Niasser, bij verkiezing geen rijst voor zijn voedsel gebruikende, bepaalt zich tot de ketella en andere aardvruchten, als ook pluimvee, en, wanneer hunne omstandigheden het toelaten, verkiezen zij varkensvleesch, waarvan zij bijzondere liefhebbers zijn. Hun karakter is zacht, meêgaande en onderworpen; zij zijn niet te min stoutmoedig en ondernemend; zij zijn zeer matig en drinken, even als de meeste Indische natiën, niets dan water, waardoor dan ook bij hen de dronkenschap geheel onbekend is. Niet verslaafd aan het spel, onderscheiden zij zich ook hierdoor boven den Maleijer, die bijzonder aan het schouwspel van het hanengevecht en aan het opiumrooken verslaafd is.

Hunne taal verschilt zoo weinig van de Batakhs en de Lampongs, als dezen van elkander, en heeft waarschijnlijk den zelfden oorsprong. Zij hebben ook die bijzonderheid, dat zij de letter P in het Maleisch niet kunnen uitspreken, zoo als b. v. Poelo-Pinang, noemen zij Foelo-Finang, daar intengedeel de Maleijer nimmer van de F gebruik maakt, en de Arabische F als P, b. v. Fikir als Pikir uitspreekt.

NJAWANA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, afd. *Serang*, distr. *Bantam*.

NIBLIXWOUDE of **NOBIXWOUDE**, ook **NUROXWOUDE** of eigenlijk **NIZUW-NOXSWOUDE** of **NIZUW-BEXWOUDE**, d. in de *Vier-Noorderkoggen*; prov.

Noord-Holland, arr. en 1 u. N. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*.

Dit d. telt in de kom van het d. 53 h. en 250 inw., en met de daartoe behorende b. Wijzend, 38 h. en 260 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. Het dorp ligt in ééne streek, doch is door eene tusschenwijdte van 100 roeden als in tweeën gescheiden.

De Herv., die er 60 in getal zijn, waren vroeger, en wel tot 1575 met die van *Hauwert* vereenigd, doch werden toen daarvan gescheiden, en bekwam tot eersten leeraar zekeren *WILHELMUS*, die in het jaar 1578 opgevolgd werd door *ABRAHAM VREELAND*. Van 1599 tot 1612 werd *NIBBIXWOUDE* weder bediend door den Predikant van *Hauwert*, *JAN ADRIANS*, in het laatstgenoemde jaar cohter anderwerf daarvan gescheiden, bekwam het weder tot afzonderlijk Leeraar *JONAS JOHANNES MICHAËLIUS*, die in het jaar 1614 naar Hem vertrok. Na het overlijden van den Predikant *BALTHASAR CAMBRON*, te *Benningbroek*, hetwelk in het jaar 1679 voorviel, werd *NIBBIXWOUDE* met *Benningbroek* vereenigd. *NIBBIXWOUDE* had toen tot Predikant *SIMON CURTIUS*, die er in 1668 gekomen was en als Predikant der vereenigde gemeenten, in 1683, overleed, zoodat *NIBBIXWOUDE* thans tot de gecombineerde gem. van *Benningbroek-en-Nibbixwoude* behoort, die hier ook eene kerk heeft. Deze kerk was vóór de Reformatie aan de H. *CUNERA* toegewijd. De pastorie werd destijds door de Graven van Holland begeben, maar de aanstelling moest door den Proost van West-Friesland gedaan worden. De pastorie bezat aan zekere inkomsten achttien morgen lands, die jaarlijks zes en dertig Rijnsche guldens (50 gald. 40 cents) opbragten. De Koster was insgelijks door de Graven van Holland aangesteld en trok jaarlijks uit zijne bediening dertig Rijnsche guldens (42 guld.). De kerk is een oud gebouw, grootendeels van duifsteen opgetrokken, in 1834 geheel vernieuwd en, tegelijk met de dorpschool en raadkamer, onder een dak gebragt, doch zij is zonder orgel. De toren was vroeger van een bijzonder maaksel en aan de kerk gevoegd. Hij had omtrent de gedaante van het voormalige klokhuis te *Haarlem*, doch men kon er van anderen doorgaan. In 1810 is echter een toren, naar een nieuw model, boven op de kerk gebragt.

De R. K., die er 200 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek*, welke hier eene kerk heeft, aan den H. *CUNERA* toegewijd. Deze kerk is van een orgel voorzien, en in 1829 vernieuwd, doch in 1842 herbouwd, bezittende thans een toren zonder uurwerk.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. De kermis valt in de helft van Junij in.

NIBBIXWOUDE-EN HAUWERT, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Midwoud-en-Oostwoud*, N. O. aan *Wervershoof*, Z. O. aan *Westwoud-en-Binnenwijzend*, Z. W. aan *Wognum-en-Wadway*, N. W. aan *Zijbecarspel-en-Benningbroek*.

Deze gem. bevat de d. *Nibbixwoude* en *Hauwert*, benevens de b. de *Wijzend* en *Zwaagdijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1034 bund. 19 v. r. 88 v. ell., waaronder 1024 bund. 78 v. r. 9 v. ell. belastbaar land. Men telt er 107 h., bewoond door 120 huisgez., uitmakeude eene bevolking van 650 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

In de zestiende eeuw bloeide er te *Hauwert* ook kopergieterijen, doch deze zijn reeds voor lang te niet gegaan.

De Herv., die er 220 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Hauwert* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Benningbroek-en-Nibbixwoude*. — De R. K., van welke men er 410 aantreft, behooren tot de stat. van *Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, die gezamenlijk gemiddeld door een getal van 110 kinderen bezocht worden.

Het wapen der gem. *NIBBIXWOUDE-EX-HAUWERT* bestaat uit een schild van azuur (blauw), met drie baarzen van goud.

NIBBIXWOUDE-HAUWERT-EN-BENNINGBROEK, R. K. stat., prov. *Noord-Holland*, in het aartsprist. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *West-Friesland*.

Men heeft er eene kerk te *Nibbixwoude*, waarin de dienst door eenen Pastoor verrigt wordt. Men telt er 600 zielen, onder welke 400 Communikanten.

NIBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

Dit dorp was in het jaar 1820 het middenpunt der oproerige landen en de woonplaats van het hoofd des distrikts, *DEPATIE Djenok*, derhalve werd het, den 19 Maart van dat jaar, door den Luitenant-Kolonel *Riesz* aangevallen en, niettegenstaande het door vijf verschillende fortjes verdedigd werd, moest het ook nog den zelfden dag voor den moed der onzen bukken. Den 27 daaraanvolgenden werd het weder door hen verlaten.

NIBONO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, op het schiereil. *Hoecamohel*, 1 mijl Z. van *Erang*, tusschen twee groote rivieren, op eenen langen rug.

NICHTVECHT, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *NICTEVECHT*.

NICKE, voorm. eil., thans eene schor, prov. *Zeeland*. — Bij het bedijken van *Oost-Duiveland* werd het buitengeslagen en is thans de mate afgespoeld, dat er alleen eene slijkplaat van over is.

NICKERIE, landstreek in *Nederlands-Guiana*, het westelijke gedeelte van de kol. *Suriname* uitmakende; palende W. aan de breede grensrivier de *Corantijn*, N. aan den *Atlantische-Oceaan*, O. aan de *Copename*, Z. aan uitgestrekte bosschen, in welke men de grenscheiding zoo ver zoude kunnen uitbreiden, als men die slechts wilde doen vallen.

Deze landstreek wordt in twee distrikten, *Opper-Nickerie*, het *Oostersche*, en *Neder-Nickerie*, het *Westersche* distrikt, verdeeld. De oppervlakte dezer distrikten bedraagt bijna twee vijfde gedeelten der geheele kolonie, en daar ieder distrikt zoo geheel op zich zelve gelegen is, kan men, zoo wel *Opper-* als *Neder-Nickerie*, voor eene afzonderlijke, aan *Suriname* behoorende kolonie, beschouwen.

NICKERIE bestaat uit eenen lagen, salpeterachtigen kleigrond, zijnde blaauw van kleur en zeer vet en geleiachtig, welks oppervlakte bij de ontginning met eene zware korst van veenaarde, hier en daar ter diepte van twee voeten, overdekt is.

De geheele bevolking van *NICKERIE* (ambtenaren en militairen uitgezonderd) spreekt niets dan het *Engelsch* en *Schotsch*, doordien hier vele *Schotten* gevonden worden. In geheel *Neder-Nickerie* vindt men slechts eenen eenigen *Hollandschen* planter.

NICKERIE (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke uit de hooge landen en hooge bosschen in het Zuiden der kolonie voortkomt, met eene noordwestelijke rigting de kolonie doorkruist en in de *Atlantische-Zee* uitloopt. Zij neemt in haren loop op de rechteroever de *Aroarawa-kreek*, en meer benedenwaarts, op de linkeroever,

de Maratakka-kreek op en is tot aan de plaats, waar de Aorawa-kreek daarin uitloopt, voor zeeschepen bevaarbaar. Ook laatstgenoemde hogtige kreek is vrij diep en voor roeibooten bevaarbaar.

Aan de NICKERIE vindt men eene roode menschenstam, Warrauw genaamd, die van de jacht en de visscherij leven en op zandritsen hunne kampen hebben opgeslagen.

NICKERIE (NEDER-), dist. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, waarvan het het westelijke gedeelte uitmaakt; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de bosschen van Opper-Nickerie, Z. aan uitgestrekte bosschen, W. aan de Corantijn.

Men telt er elf katoenplant., als: Diamond, Union, Good-Intent, Leadshall, Providence, Sea-land, Gloucester, Hope, Fergue, Locharber en Rhijnie; de zeven koffijplant. Botanybay, l'Esperance, Margareten-burg, Glensander, Hazard, Loumay en Plaisance; de drie suikerplant. Waterloo, Nursery en Paradisc, en de vier kostgr. Phoenix, Krappahoek, Standaardigheid en de Nieuwe-Aanleg.

Behalve de op deze plant. aangekweekt wordende katoen, koffij, suiker en bananen, brengt dit distrikt eene menigte zeer edelsoortig timmerhout op, hetwelk voorheen, onder de benaming vanbrandhout, ofschoon goed vierkant hout zijnde, veelvuldig naar Barbados en elders, ten gebuike van molens, uitgevoerd werd. Dit bragt de bewerkers, die het slechts voor den arbeid hadden, een groot voordeel op. De meeste houtsoorten bepalen zich hier tot bolletrie, alsmede, hoewel in oeno mindere hoeveelheid, ceder en locus; het krapa, dat hier zeer algemeen is, wordt daardoor welligt minder gezocht. De benedenlanden zijn zeer geschikt voor de indigo-cultuur, doordien de anil hier veelvuldig in het wild groeit, ook zoude men hier niet potasch of zeepsteen, gelijk die van St. Helena, te fabriceren, eene goede winst kunnen doen. Nergens ziet men de barilla of sodaplant weliger groeijen, dan aan de zeekust van beide Nickerie-distrikten. De indigo sauvage groeit tevens op alle zandritsen, terwijl de vanillerank en de zware tonkaboomen meer binnenwaarts, langs de hooge zandige oevers van de Maratakka, gevonden worden.

De bevolking beloopt ruim 2020 zielen, onder welke ruim 50 Blanken, 80 Vrijelieden en 1940 slaven.

De Negers en Negerinnen gaan hier beter en zindelijker gekleed, dan op de plant. aan de Suriname, de Commewijne en omstreken, hetwelk welligt de hoofzakelijke rede is, waarom de Negermeiden aan de Nickerie een meer schoon en bevallig aanzien hebben.

De hier zijnde paarden worden van Noord-Amerika ingevoerd, en zijn, over het geheel genomen, vlug en sterk. De runderen, meestal rood en donkerbruin van kleur, zijn zeer schoon, vet en zwaar van gestalte; echter is men, door gebrek aan drinkbaar water in den droogen tijd, dikwerf genoodzaakt de runderen meer boschwaarts, de rivier opwaarts, te brengen; evenwel groeit het voedzaamste gras tusschen de ziltige katoengronden, meerendeels met brak water omgeven; ook alle gegraveene putten wellen zout water op. — Men slagt in de NICKERIE rundvee van zes tot zeven honderd ponden, Amsterdamsch gewigt. De schapen, bij de slagers van Demerary als de zoo beroemde Corantijn-schapen bekend, hebben veelal bruinachtige wol en wegen, haakschoon, niet zelden 55 tot veertig Nederlandsche ponden. De varkens zijn hier over het algemeen mede van een beter, langer ras dan die, welke te Paramaribo geslagt worden.

De zwampen en bosschen zijn hier ongemeen rijk aan visch en smakelijk wild, en het is een stellige regel, hoe meer zoetwatervisch, zoo veel te meer doksics en eenden, die daarop azen.

Het NEDER-NICKERIE-DISTR. is vroeger, dan *Opper-Nickerie* in kultuur gebracht. De eerste aanplanting bestond in katoen, en de verdienstelijke Gouverneur-Generaal, JUBILAN FRANCOIS FRIDERICI, ondernam in 1797, voor eigene rekening, onder directie van den toenmaligen Posthouder DIEZEL, de eerste ontginning. De bewerking dezer gronden geschiedde door weggeloopene Negers uit de kolonie Berbice, die door de Indianen van de Nickerie opgevangen werden, wordende de loten, nu plantaadjen, Paradice en Plaisance het eerst bebouwd, en wel met de laatstgenoemde eenen aanvang gemaakt.

In het jaar 1821 ontstond er in het Nederdistrikt, onder de Negermagt van de plantaadjen de Diamond en l'Union, een gevaarvolle opstand, welke Negers zich, door het vermoorden van alle hier zijnde blanken en het verbranden hunner gebouwen, met geweld wilden vrijmaken; echter werd deze aanslag gelukkig nog door eenen ouden Neger verraden, en drie der hoofdaanvoerders werden, bij vonnis van den 7 November van dat jaar, tot de straffe des doods veroordeeld, acht, minder schuldigen, werden verbannen.

In de jaren 1825 en 1826, ontstond er in de bovenwindschê bosschen van het Nederdistrikt brand, hetwelk aan de onvoorzigtigheid of kwaadwilligheid van de Negers toegeschreven werd. Door dezen brand, die maanden achtereen duurde, brandde een onafzienbaar veld kaal; en de rook werd zoo stikkend, dat men noodzaak was, zich nu en dan binnen de kamers op te sluiten. De brand was, door den dargachtigen ondergrond, met schors, bladeren en dood hout overdekt, volstrekt niet te blusschen en in den voortgang niet te stuiten.

NICKERIE (OPPER-), in de wandeling de ZEEKUST genoemd, distr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de Coppename, Z. aan uitgestrekte bosschen, W. aan Neder-Nickerie.

Dit distr. ligt in eene strekkende lengte langs de kust, hebbende over land geene communicatiewegen of paden met een ander gedeelte der kol. *Suriname*, en is door een zwaar, bijna ondoordringbaar, bosch van ongeveer 16,000 Rijnl. roeden, van Neder-Nickerie afgescheiden.

Men heeft in dit distr. de twee en twintig volgende katoenplant., als: Inverness, Hamilton, Welgelegen, Moy, Perseverance, Cardrospark, Bellevue, Mary's-Hope, Totness, Bantaskine, John, Belladrum, Johanna-Maria, Novar, Clyde, Leasowes, Sarah, Burnside, Lot 208, Hope, Potosie, Bucklebury.

De plantaadjegronden liggen allen met hunne voordammen aan zee. De gebouwen staan onregelmatig verspreid. Op den achtergrond vindt men eene breede, parallel met de kust loopende, zandrits, waarop eenen fraaijen rijweg over alle bebouwde landen gaat; meer zuidwaarts wordt de grond hooger en zandiger, welke bodem evenwel ongemeen rijk aan humus is. Het zand is van eene geelachtige kleur, hier is het echter op sommige plaatsen met eenen dunnen zoom van blaauwe (maar zoete) klei doormengd. Deze gronden leveren overheerlijke bananen en aardvruchten op, hoewel de eerste niet altijd, zoodat de meeste plantaadjen het grootste gedeelte van het jaar, de voor kost benoedigde bananen van plantaadjen of kostgronden aan de Saramaccarivier moeten aanhalen.

De meer zecwaarts gelegene katoenlanden bestaan uit zeer vruchtbare kleigronden. De eerste aanplanting van katoen (het eenige hier geteeld wordende produkt) geschiedde door den Heer A. CAMERON, op het Lot No. 210, nu plantaadje Burnside, in het jaar 1808.

Het rundvee en de schapen zijn hier ongemeen vet en overtreffen in zwaarte zelfs die van de Neder-Nickerie. Ook de banannen groeijen hier in gunstige seizoenen groot en welig; terwijl de jagt en visscherij hier weinig minder rijk zijn, dan in het eerstgemelde distrikt. Jammer, dat men van hier, uithoofde van den grooten afstand van Paramaribo en de moeilijkheid om een en ander te vervoeren, geen vee of geene banannen kan uitvoeren.

Dit distrikt brengt het eene jaar door het andere 2000 tot 2500 balen schoone (dat is zuivere) katoen op, welke balen, door elkander, 500 Amsterdamsche ponden wegen. Men heeft er eene bevolking van 2400 zielen, als: 60 blanken en vrije kleurlingen en 2340 slaven.

Aan de kust, op den noordwesthoek van de plant. Friendship, ligt de onversterkte militaire post Coronie, naar eene thans bijna dicht gespoelde kreek van dien naam aldus geheeten, zijnde de Nederlandsche vlag hier aan eene geringe bezetting van eenen Sergeant, zes Jagers en twee Negerguides toevertrouwd. De Herennutter-Zendingen hadden hier in 1840 eene gemeente gesticht, en eene der broederen houdt hier nu en dan voor de Neger-slaven eene godsdienstige redevoering in de landtaal, het Neder-Engelsch.

NICKERIEPUNT, landpunt in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

Het is eene vlakke, door de schuinsche rigting van de Nickerie-rivier en de kust, in zee uitstekende punt, met eenen zandigen zoom omgeven, welke echter sterk afspoelt, terwijl de rivier van tijd tot tijd breeder wordt. Op de kleinachtige punt, welke, gelijk het geheele distrikt, siltig en laag is, bestaat eene buurtschap of een ontworpen dorp, aan den oostelijken oever der Nickerie, welke zich in de breede monding der Corantijn of grensrivier ontlast, aan welke overzijde men van de Pont de plantaadjegebouwen van de Engelsche kolonie Berbice zien kan. De buurt, op deze landpunt gelegen en daarnaar de Punt genoemd, bestaat hoofdzakelijk uit vier langwerpige blokken, loopende door eene rechthoekige kruisstraat Zuid en Noord en de dwarsstraat Oost en West. De twee noordelijke blokken zijn ieder in acht en de twee zuidelijke ieder in tien erven of loten verdeeld, dus te zamen zes en dertig erven, zijnde ieder eene ketting breed en twee kettingen lang (de ketting ruim 20 ell.), terwijl de ontworpen straten zestig voeten breed zijn; maar de huizen, behalve een vijf- of zestal hutten, ontbreken nog. Aan het noordende, regt voor de lange straat, staat een klein houten kerkje met opgaande gevels, ter weerszijden met drie dakvensters en een ekkendig, klein en scheef naaldorentje op het oosteinde, welk een en ander zich echter van boord, bij het aandoen dezer rivier, schilderachtig voordoet. Dit kerkje werd in 1825 en 1826 gebouwd en in October 1827, door wijlen den Heer Wix, (aldaar in Julij 1859 overleden) behorende tot het Rottordamsche Zending-genootschap ter uitbreiding der Protestantische kerk, ingewijd.

De geheele buurt bestaat, met kerk en militaire gebouwen, zoo als kasasoo, officierswoning en bakkerij, uit slechts twaalf gebouwen. Van Z. O. en een half kwartiertje van de kerk is, op eene zandrijs, de begraafplaats der Puntbewoners.

MOODKUS EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, bezuiden de Ban van Bani, O. van het eil. Saleijer. Het heeft 2 m. in het rond.

NICOLAAS (ST.), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, W. van IJzendijke, dat, bij den watervloed van 16 November 1577, geheel bedolven is.

NICOLAAS (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Koe-wacht*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, door de Spanjaarden, in de zestiende eeuw, tot verdediging van Axeler-Ambacht opgeworpen.

Dit fort lag aan de Noordzijde van den Polder-van-Oud-Beosten-Blij, tegen den gewezen zeedijk. De overblijfselen beslaan eene vierkante hoogte, boven de omliggende wei- en bouwlanden verheven, omringd van eene met riet begroeide acht tot tien ellen wijde gracht. In het fort staat eene boerenhofstede, in eigendom toekomende aan den Heer *Blasquart*, grondeigenaar te Lokeren, in België, en bewoond door den landbouwer J. B. VAN DE VYVER.

NICOLAAS-BAAI (ST.), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordwestkust van het eil. *Bali*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende.

NICOLAAS-DIJK (ST.), dijk in *Zolland*, prov. *Overijssel*, W. van *Kampen*.

Het is een gedeelte van den kapitalen zeedijk en begint aan den IJssel, bij het d. *Brunnepe*.

NICOLAASGA (ST.), *St. NIKOLAASGA* of *St. NIKLAASGA*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. *Z. Z. O.* van *Sneek*, kant. en 2 u. *N.* van *de Lemmer*.

Het is een der grootste dorpen van de grietenij. Men telt er, in de kom van het d., 25 h. en ruim 170 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes de *Rijlst*; de *Heide*, waar vroeger de *R. K.* kerk gestaan heeft, en het *Hongerschar*, 51 huizen, bewoond door ruim 510 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en goede knollenteelt hebben. Over het algemeen is de grond er zandig en hoog, doch ten *Z. O.* laag en onvruchtbaar; ten *Z.* heeft men eenen polder van ruim 220 bund.

De *Herv.*, die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Tjerkgaast-St.-Nicolaasga-Idskenthuizen-en-Legemeer*, die hier mede eene kerk heeft. De vorige kerk, welke er reeds vóór de Reformatie stond, was ingewijd op naam van den *H. Bisschop* en *Belijder NICOLAAS*, naar wien ook het dorp genoemd is. Van deze kerk trek de *Proost* van *St. Janskerk* te *Utrecht* 6 schilden (9 guld. 90 cents). Deze, vervallen zijnde, is, in 1720, vervangen door eene, welke met een koepeltorentje prijkt, doch van geen orgel voorzien is. Weleer zag men in de kerk, in een der glazen, het wapen van zekeren *Roordama*, met eenen witten hoorn en dit zonderling opschrift: *Dit is Roordama's blanke horen, die de onderaardsche hem geleverd hebben.*

De *R. K.*, van welke men er ruim 330 aantreft, maken, met de overige uit deze griet., eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, ongeveer 480 zielen, onder welke 330 *Communicanten*, telt, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De kerk, aan den *H. NICOLAAS* toegewijd, is in 1837 nieuw gebouwd. Het is een fraai gebouw, met een spits torentje, doch heeft geen orgel. Ten Oosten van de kerk, staande ten Zuiden van den rijweg naar de *Lemmer*, ziet men op de begraaftplaats een groot, wit kruis, waaraan een *Christusbeeld*, dat in die streken iets vreemd is. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Voorheen werd hier, des Zondags na Pinksteren, eene jaarmarkt gehouden, die in 1774 is afgeschaft, omdat zij nu en dan vele ongeregelde heden en bijkans nooit eenig wezenlijk nut te weeg bragt. Thans wordt de kermis nog door de inwoners van het dorp gevierd, doch levert zeer weinig vertier op.

Toen de watervloed van den 4 en 5 Februarij 1823 door eene geduchte ziekte in 1826 werd opgevolgd, zijn in dit dorp (in evenredigheid van zijne bevolking, vergeleken met andere steden en dorpen in Friesland), het grootste aantal menschen overleden.

NICOLAAS-HOEK (ST.) of ST. NICOLAAS-PUNT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, aan de Westkust der *Baai-van-Bantam*, slechts 5½ zee-mijl van de kust van Sumatra verwijderd.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Deventer*.

Dit kloost. door Premonstreiter Kannoniken of Norbertijnen, onder het bestuur van eenen Prior, bewoond, welke Prior hun toegezonden werd door den Proost van Vaerle. Het is opgekomen in het laatst der elfde eeuw, en op den zelfden tijd is de parochiekerk van St. Nicolaas daarmede vereenigd. Bij de Reformatie is dit konvent te niet gegaan.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Utrecht*, aan de westzijde van de St. Nicolaaskerk.

Dit kloost., hetwelk in het jaar 1537 gesticht was, werd bewoond door Beggijnen. Een gedeelte van dit klooster werd in het begin der zestiende eeuw tot een WERKUIS ingerigt; thans is het een ALGEMEEN ARREST- en PROVOOSTHUIS. Het overige is ingerigt tot eene KAZERNE VOOR INVALIDEN.

NICOLAAS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Zolland*, prov. *Overijssel*. Zie *AGNESBERG*.

NICOLAAS-KONVENT (ST.), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie *BERGKLOOSTER*.

NICOLAAS-POLDER (ST.), onbehuise pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de *Frans-Jacobs-polder*, O. aan den *Bunschoter-weg*, Z. aan de *Haar*, W. aan den *Bloklandschen-polder*.

Deze pold., welke door den Veendijk en den Veldendijk beschermd wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 245 bund. 63 v. r. 44 v. ell., en wordt door de gemeene sluis, op de *Zeehaven-van-Spakenburg*, van het overtollige water ontlast.

NICOLAAS-STOK (ST.), oud gebouw in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en in het d. *Drunen*.

Het is een vierkant steenen gebouw, hoog, behalve de vierkante spits, 2 ell., breed 1 ell. Het schijnt van vroeger eeuwen te dagteekenen. Men zegt dat daar ter plaatse, in oude tijden, gebeden en offers gedaan werden. Thans wordt het door de gemeente onderhouden, maar is sedert onheugelijke tijden geheel buiten gebruik en zal binnen weinige maanden worden afgebroken, om den klinkerweg van 's Hertogenbosch op *Geertvuidenberg* in het midden van de heerenbaan te kunnen leggen.

NIE (DE) of *ROMER*, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Grootevast*, nabij *Lutkegast*, waartoe het vroeger behoorde.

Van de burg zijn sedert lang geene sporen meer aanwezig. Men ziet aldaar thans eene boerderij.

NIEBERT, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en $\frac{2}{4}$ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Marum*, tusschen *Tollebert* en *Nuis*, liggende $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Tollebert* en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Nuis*. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan. De bodem bestaat er uit zand- en veengrond. Het zand is niet onvruchtbaar en brengt rogge, boekweit, hennep, vlas, aardappelen en eikenhout voort. Men vindt op verschillende plaatsen in den ondergrond veen, dieric, leem, oer en potklei.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Nuis-en-Niebert*. In het eerst zijn **NIEBERT**, *Nuis*, *Marum* en *Noordijk* eenigen tijd door éenen Predikant bediend geweest, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarsambt heeft waargenomen, **JOHANNES WILHELM**, die er in het jaar 1616 stond, en in het jaar 1621 vervangen werd door **WILHELMUS JOHANNIS**. Doch, volgens een staatsbesluit van 9 Maart 1644, zijn **NIEBERT** en *Nuis* van *Marum* en *Noordijk* afgescheiden, en verkregen in het volgende jaar tot Predikant **JOHANNES CALMES**, die in 1630 naar *Visvliet* vertrok. Sedert dien tijd zijn deze beide gem. ook eenigen tijd gescheiden, zoodat **NIEBERT**, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwaam **MATTHIAS VECNERUS**, die in 1653 naar *Uithaizen* vertrok. Bij staatsbesluit van den 30 Augustus 1684 werden **NIEBERT** en *Nuis* weder zamengevoegd en bediend door **LUCBERTUS ROTGERS**, Predikant te *Nuis*, overleden in 1715. In 1717 is te **NIEBERT** alleen beroepen **JOACHIMUS SEBASTIANUS KUN**, overleden in 1752. Vervolgens is deze gemeente eenigen tijd bediend, door de beide naburige Predikanten van *Oldebert* en *Nuis*, tot dat eindelijk, door het huis van *Nienoort* en andere collatoren, **NIEBERT** en *Nuis* weder te zamen gevoegd zijn, zoo als dit thans nog bestaat. De kerk ten Z. van den rijweg is een niet groot langwerpig gebouwt met een spits torentje op het westeinde. In het jaar 1831 is er, uit de vrijwillige bijdragen der ingezetenen, een orgel in de kerk geplaatst.

NIEDA, voorm. akkers, prov. *Gelderland*, op de grenzen van het *Nederdistrikt* der prov. *Utrecht*. Zie *NODA*.

NIEDER-ANVEN, d. in het halj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*. Zie *ANVEN* (*NEDER-*) (1).

NIEDORP, *NIJEUWDORP*, oudtijds *NIJENDORP* of *Yendor* en bij verkorting *NIJEROP* of *NIJDORP*, naam, onder welken de dorpen *Oude-Niedorp* en *Nieuwe-Niedorp*, vroeger tot eene stede verheven waren, zoo als deze dorpen tot in 1806 ook onder één gemeentelijk bestuur stonden.

Volgens **MELIS STOKES** en **BEKA**, werd **NIEDORP**, in hunnen tijd **NIJENDORP**, later **NIJEROP**, in 1180 door **FLORIS III** verbrand. In 1192 vond **ALEID**, huisvrouw van Graaf **DIJK VII**, het voor haar noodig met **NIJENDORP** een verbond te sluiten, alzoo de Graaf in te veel andere oorlogen gewikkeld was. Zoo ook sloot **JAN II**, de eerste Graaf uit het Huis van **HENEGOUWES**, een verbond met **Niedorper-ambacht** in 1299. In 1517 werden deze dorpen door de stroopende Geldersche Vriezen gebrandschat. In 1575 lag hier een vaandel voetknechten in bezetting. In 1641 verbrandde er te *Oude-Niedorp*, op de *Horn*, zeven huizen. In 1566 verkregen die van *Nieuwe-Niedorp* *Heiligegeest-Voogden*, eene toestemming en een voorschrift, hoe zij zich in hun bestuur te gedragen hadden. In 1799 verbrandde er bij de *Horn* te *Oude-Niedorp* vijf huizen.

(1) Eveneens zoekt men alle de met **NIEDER** zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

NIEDORP (NIEUWE-), gem. in de *Niedorper-Kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); N. O. aan de gem. *Winkel*, Z. O. aan *Hoogwoud-en-Aartswood*, Z. W. aan *Oude-Niedorp-en-Zijdewiud*, N. W. aan *Barringerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*.

Deze gem. bestaat uit den *Ooster-polder* en den *Kostverloren-polder*, benevens gedeelten van den *Moerbeeker-polder*, den *Oosterkamper-polder*, den *Oude-Niedorper-polder* en den *Leijer-polder*, bevat het d. *Nieuwe-Niedorp*, benevens de geh. *Ter-Diek*, *Langereis*, de *Moerbeek*, in de wandeling *Morbok* geheeten, de *Boomen* en het aanzienlijkste gedeelte van het geh. *het Veld*, waar de R. K. kerk staat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1614 bund. 23 v. r. 35 v. ell., waaronder 1595 bund. 68 v. r. 64 v. ell. belastbaar land. Men telt er 161 h., bewoond door 178 huisgez., uitmakende eene bevolking van 810 inw., die meest hun bestaan vinden in veeveelt en landbouw; ook heeft men er eene touwslagerij en eenen koorn- en pelmolen.

De Herv., die er ruim 840 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze burg. gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *PIETER DRASZ*, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, en in het jaar 1581 is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er 40 telt, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*. — De R. K., van welken men er ruim 220 aantreft, behooren tot de stat. van *het Veld*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Medemblik*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne hoofdschool te *Nieuwe-Niedorp* en ééne bijschool, gedurende den winter, in het geh. de *Moerbeek*, waargenomen wordende, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke in het jaar 1745 door de gem. zelf is aangekocht.

Het dorp *NIEUWE-NIEDORP*, in de wandeling *NIEZOP* genoemd, komt oudtijds voor als *YEROP* en *NIEZENDORP*, ligt 3 u. N. N. O. van *Alkmaar*, 2 u. Z. O. van *Schagen*, door vruchtbare weiden en akkers omgeven. Het is omtrent 450 roeden in de lengte betimmerd en ter wederzijden van eene regtlijnige vaart of watering, die er langs en door loopt. Men telt er in de kom van het dorp 106 h. en 490 inw.

Het raadhuis is een doelmatig ingerigt gebouw, met een uurwerk.

De kerk, die omtrent in het midden van het dorp staat, was vóór de Reformatie aan den H. Bisschop en Belijder *MARTINUS* toegewijd. De pastorie werd door de *Graven van Holland* begeben. De bevestiging moest echter bij den Proost van *West-Friesland* gehaald worden. Dit heeft in het jaar 1514 verklaard de Heer *SIXON WILLEMSZON*, toen twee en zestig jaren oud, die de pastorie twintig jaren had bediend. Hij verklaarde ook, dat de pastorie, behalve het erf, op den grond van het pastoorshuis, nog bezat dertig percelen lands, geerken genaamd (1). Aan het kosterschap, dat ook door de *Graven* begeben moest worden, waren geene vaste inkomsten verbonden; echter kon de koster, bij

(1) Deze oude landmaat bestond hier no; tot op het invoeren van het nieuwe kadaster. Een goere deod is sneezen; eene snies deod 80 roeden, van welke 720 eene Rijnlandsche morgen maakte.

afwezigheid, trekken vijf Vlaamsche ponden (50 guld.) De kerk is een-oud, doch fraai gebouw, met eenen hoogen toren en is van een orgel voorzien.

De kerk der Doopgez., mede in de kom der gemeente staande, is een klein, doch net gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K. kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, in het Veld, is een vervallen gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

Ook heeft men er een Algemeen Wees- en Armbuis, waaraan eene boerderij is verbonden en een Wees- en Armbuis voor de Roomsche-Katholijken.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

NIEUW-NIEDORP is de geboorteplaats van den Sterre- en Zeevaartkundige DIRK REMBRANTS. VAN NIEUW (1), geb. in het jaar 1610, † den 5 Nov. 1682, en in de Hervormde kerk begraven, waar nog dit grafchrift gevonden wordt:

Hier ligt begraven DIRK REMBRANTS VAN NIEUW Mr. in de Wiskunst.

Oud 72 jaren.

*Hier rust dat schrandere hoofd,
Die d' Eclips regt verlichten
D' Astronomie wist te stichten,
Zijn glorie nooit verdoofd,
Hij toont ons dat de Zon
Stil stond, d' aardkloot draaide.
En hoe de dwaalder zwaaide
Uit ware wijsheids bron. —
Schoon menig hier mee spot,
Zijn wijzer der planeten
Doet elk de waarheid weten.
Nu rust zijn ziel bij God.*

Waaronder een fraai gebeitelde hemelglobe.

De kermis te NIEUW-NIEDORP valt in op Pinksteren.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van azuur (blauw), het tweede en derde van zilver, met eenen leeuw van goud in het eerste.

NIEDORP (OUDE-), OUDE-NIEUWDOORP, bij de landlieden veelal Ouw-NIEDORP geheeten, d. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdevind*, door vruchtbare weiden en akkers omgeven.

Het is omtrent ter lengte van 200 roeden betimmerd, doch op sommige plaatsen zijn de huizen eenigzins verspreid, ook heeft het geen groot aanzien. Men telt er 45 h. en ruim 210 inw., die meest in veeteelt en landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Niedorp-Zijdevind-en-Veenhuizen*. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. WERNERIDUS toegewijd, en werd door de Graven van Holland bevestigd. Het bevestiging geschiedde door den Proost van West-Friesland,

(1) Deze geleerde was schoenmaker van zijn ambacht, welk bedrijf hij tot zijne dood uitgeoefend heeft, ofschoon hij in de laatste jaren van zijn leven meer voordeel van zijn sterrekundige werken trok en daardoor niet zoo dag behoeftte schoenen te maken. Door eigen vijft had hij zich bekwaam gemaakt en door zelfoefening het tot eene verbasende hoogte gebracht, hetgeen men kan nagaan, uit bronzen van hem is in het licht gekomen.

De inkomsten der pastorie, die uit de landvruchten opgebracht werden, bedroegen omtrent zes en twintig Rijsche guldens (56 guld. 40 cents), maar daarvan moest de Pastoor ook het zijne geven tot het onderhouden van de dijken. Het kosterschap werd door den Graaf van Holland bevestigd, en werd in 1814, bekleed door eenen KLAAS REINERSZ., die bij afwezigheid jaarlijks vier Rijsche guldens (5 guld. 60 cents) genoot. Het doopvont van deze kerk was zoo deftig en kunstig gemaakt, dat bare weerga in geheel Holland, Leyden misschien uitgezonderd, niet te vinden was, doch dit is, even als alle andere sieraden, voorheen tot de R. K. eeredienst betrekkelijk, hier niet meer aanwezig. De kerk was een goed gebouw, waaraan, in het jaar 1758, eenen nieuwen toren gebouwd is. Alzoo deze toren naar het Westen begon over te hellen, en de kerk, daaraan verbonden, mede trok en uit haar verband rukte, heeft men, in het begin dezer eeuw, de spits er afgenomen. Zoo stond de toren tot in 1814, toen men verplicht werd dien weg te breken en de kerk te hernieuwen, waardoor zij verkleind is, en eene kleine houten spits of torentje op het westeinde der kerk te plaatsen. De kerk is van geen orgel voorzien, maar prijkt met eenen fraaijen, met snijwerk voorzienen, predikstoel. In het koor, dat sedert ongeveer twintig jaren tot een schoollokaal is ingerigt, ziet men, in den muur, eenen steen gemetseld, ter gedachtenis van den alhier, in 1794, beroepen en den 28 Maart 1851, in ruim zeven en zeventigjarigen ouderdom, overledenen Predikant en Schoolopziener ARNOLDUS NUMAN, A. L. M. et Ph. Dr., den 31 Julij 1844, en dus vijf en twintig jaren na 'smans dood, op eene plegtige wijze gesticht door de gezamenlijke onderwijzers zijns districts, uit bijzondere hoogachting voor dezen geleerde, die door zijne goedheid, hartelijkheid en hulpvaardigheid, de vriend van allen werd, en door zijne eenvoudigheid en groote nederigheid in dezen meer afgelegen hoek van ons vaderland, bij de wereld niet bekend stond of niet naar waarde was geschat, maar als vergeten leefde.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*, en hebben te Oude-Niedorp mede eene kerk, zijnde een oud gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van 't *Veld* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

De kermis viel in den derden Zondag in Augustus, doch is sedert jaren vervroegd en in Julij gesteld.

Fronis V, Graaf van *Holland*, liet bij Oude-Niedorp eene burg stichten en eenen dijk aanleggen, om van deze burg naar Vronen en Alkmaar te komen.

NIEDORP (OUDE-EN-NIEUWE-), Doopsgez. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, waartoe niet slechts de Doopsgez. van Nieuwe-Niedorp en Oude-Niedorp, maar ook die van Winkel behooren. Men telt er 70 zielen, onder welke 50 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te Nieuwe-Niedorp en ééne te Oude-Niedorp.

Vroeger had deze gem. geen eigen Leeraar, maar werd er de dienst door naburige Leeraars verrigt, tot dat zij in 1815 eenen vasten Leeraar kreeg in JOHANNES MICHELSE BAKKER, die er den 15 October van dat jaar werd bevestigd, en in het jaar 1851 naar den IJp werd beroepen. Van toen af had deze gem. nu weder geen eigen Leeraar, en werd de dienst als vroeger waargenomen, tot dat men in het jaar 1841 J. T. TACONIS beriep, die er nog staat. De Leeraar is gehouden twee beurten te Nieuwe-Niedorp te doen en de derde te Oude-Niedorp.

NIEDORP-EN-ZIJDEWIND (OUDE-), gem. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan Nieuwe-Niedorp, O. aan Hoogwoude-en-Aartswoude en aan Opmeer, Z. aan Veenhuizen, W. aan Haringearspel.

Deze gem. bestaat uit den *Wester-Kamper-polder*, den *Zand-oorder-polder* en den *Vogelenrang-polder*, benevens gedeelten van den *Oude-Niedorper-polder*, den *Leijer-polder*, den *Ooster-Kamper-polder* en den *Moerbeeker-polder*, en bevat de d. *Oude-Niedorp* en *Zijdewind*, oudtijds *Zijdenskerke*, benevens de geh. de *Blokhuizen*, de *Horn*, het *Oosteinde*, de *Weel*, de *Boomen*, het *Westeinde* en de *Zengebuurt*, ook wel *Zuiderbuurt* genoemd, benevens gedeelten van de geh. het *Niedorper-verlaat* en het *Veld*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1000 bund. 81 v. r. 22 v. ell., waaronder 987 bund. 54 v. r. 74 v. ell. belastbaar land. Men telt er 137 h., bewoond wordende door 135 huisgez., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest hun bestaan vinden in boerenbedrijf. Er wordt in deze gem. geen handel gedreven, dan die betrekking heeft op de boerderij en den zwanenhandel. Ook heeft men er eenen korenmolen en eene weverij.

De *Herv.*, die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Niedorp-Zijdewind-en-Veenhuizen*, welke in deze burg. gem. twee kerken hebben, als: ééne te *Oude-Niedorp* en ééne te *Zijdewind*.

De *R. K.*, welke er 580 in getal zijn, worden tot de stat. van *'t Veld* gerekend. — De *Doopsgez.*, van welke men er 5 aantreft, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*. — De 3 *Evang. Luth.*, die er wonen, worden tot de gem. van *Alkmaar* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Oude-Niedorp* en ééne te *Zijdewind*, welke te zamen gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van azuur (blauw), het tweede en derde van zilver, met eenen leeuw van goud in het derde.

NIEDORPER-KOGGE of *Nieuwouwen-kogge*, gedeelte van het dijks-district van *West-Friesland*, ten tijde der grafelijkheid, behoorende tot het halj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke ten N. O. met den *Westfriesche dijk* vroeger langs de *Zuiderzee* liep, doch thans langs den nieuw ingedijkten *Polder-van-Waard-en-Groet* schiet, strekkende van daar naar het Z. O. langs de bannen van *Aartswoude* en *Hoogwoude* tot aan *Veenhuizen*; palende Z. W. aan den *Polder-van-Veenhuizen* en den *Heer-Hugowaard*, alsmede aan de gem. *Haringearspel*, N. W. en N. aan de *Schager-kogge*.

Zij bevat de gem. *Nieuwe-Niedorp*, *Oude-Niedorp-en-Zijdewind* en *Winkel*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5734 bund. 46 v. r. 74 v. ell., waaronder 5705 bund. 44 v. r. 79 v. ell. belastbaar land. Men telt er 426 h., bewoond door 516 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2500 inw., die meest hun bestaan vinden in veeveelt en landbouw.

NIEDORPER-POLDER (OUDE-), pold. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*; palende N. aan den *Leijer-polder*, O. aan den *Ooster-polder*, Z. aan de ringsloot de *Langereis*, W. aan den *Polder-van-Veenhuizen*, den *Polder-van-Vogelzang* en den *Heer-Hugowaard*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 600 bund., als: onder *Nieuwe-Niedorp*, volgens het kadaster, 397 bund. 35 v. r. 76 v. ell., waaronder 392 bund. 80 v. r. 28 v. ell. schotbaar land, en onder *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, volgens het kadaster, ruim 200 bund.; telt onder *Nieuwe-Niedorp*, 56 h. en 21 boerderijen. Hij wordt door twee groote molens, op de Niedorper-kogge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Molenmeesters.

NIEDORPER-VERLAAT, ook wel het **OUDE-NIEDORPER-VERLAAT** genoemd, geh. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, gedeeltelijk gem. en 1 u. O. van *Haringcarspel*, gedeeltelijk gem. *Heer-Hugowaard*, 1 u. Z. O. van *Zijdewind*.

Het is eene niet onaangename plaats, waar op één punt zes wegen te zamen loopen. Men telt er 18 h., en 80 inw., als onder *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, 13 h. en ruim 60 inw.; onder *Haringcarspel*, 5 h. en 10 inw.; onder *Heer-Hugowaard*, 2 h. en 6 inw. Er ligt eene sluis, waardoor men de schuiten uit de ringsloot van den Heer-Hugowaard in de Niedorper-kogge schut.

Den 9 October 1799 werd deze plaats, waar de Engelschen hadden post gevat, door de Bataven, onder den Majoor **ACHENBACH**, aangevallen, ten einde den vijand van daar te verdrijven; doch, niettegenstaande er gedurende den geheelen dag door hen met veel hevigheid gevochten was, waardoor den Majoor een paard onder het lijf doodgeschoten werd, zagen de onzen zich genoodzaakt, met verlies van eenen Kapitein, eenen Luitenant en vijf en twintig man, zoo dooden als gekwetsten, op Noord-Scharwoude terug te trekken.

NIEDORP-ZIJDEWIND-EN-VEENHUIZEN (OUDE-), kerk. combinatie, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*.

Deze combinatie, waarin men drie kerken heeft, maakt eigenlijk de twee gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind* en *Veenhuizen* uit, doch ingevolge eene reeds in 1574, tusschen de beide gem. getroffen overeenkomst, is de Leeraar van *Oude-Niedorp-en-Zijdewind* verplicht, gedurende den loop des jaars, eenige bepaalde predikbeurten in de kerk te *Veenhuizen* te vervullen, zoo als daar dan nu ook, gemeenlijk om den anderen Zondag, des namiddags gepredikt wordt, terwijl ook, om den anderen Zondag, des namiddags te *Zijdewind* dienst wordt gedaan, waar evenwel des winters de kerk stilstaat.

De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES JORDENS**, die in het jaar 1516 herwaarts kwam en in het jaar 1585 naar *Bovencarspel* vertrok.

Men telt in deze gem. 450 zielen, onder welke 190 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad der beide gemeenten, onder agreatie van het Gemeente-bestuur van *Oude-Niedorp-en-Zijdewind* en den Ambachtsheer van *Veenhuizen*.

NIEGA, onderscheidene d., prov. *Friesland*. Zie **NIEGA**. (1).

NIEHOOFSTER-DIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*.

Het komt voort uit het *Homsterland*, is benedenwaarts tot aan het dorp *Nichove* bevaarbaar en loopt, met eene westelijke strekking, naar

(1) Ingevolgs zoekt men de overige *Frische* plaatsen, welke men wel eens *Niege* vindt, op **NIEB**.

het Kommerzijster-diep, lost het water van dat gedeelte van Homsterland, hetveel ten Westen van den weg van Oldshove naar Noordhorn ligt, en dient tevens tot eene gemeenschap te water langs het Kommerzijster-diep en het Boendiep met de stad Groningen. Daarin ligt het Niehoofster-sijltje.

NIEHOOFSTER-UITERDIJK (HET), pold. in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. Groningen, kant. Zuidhorn, gem. Oldshove; palende N. en W. aan de Kommerzijster-rijt, O. en Z. aan den provincialezeedijk.

Men vindt in dezen polder op het noordwestelijke gedeelte, aan den buitendijk, nabij de Kommerzijster-rijt, slechts eene boerderij, het Lutjeland genaamd. Deze polder lost het overtollige water door eene klief of eenen steenen duiker in evengenoemde rijt. De landen van dit uiterdijk behooren meerendeels tot *Gokkema-weer*, waarnaar men dit uiterdijk ook wel *Gokkema-vaesen* noemt.

NIEHOOFSTER-UITERDIJK (HET NIEUWE-), pold. in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. Groningen, kant. Zuidhorn, gem. Oldshove; palende N. aan de kwelers van Lammerbaren, O. aan den provincialen zedijk, Z. aan het Niehoofster-Uiterdijk, W. aan de Kommerzijster-rijt. — Deze pold. is in het jaar 1794 bedijkt.

NIEHOOFSTER-ZILTJE, sluisje in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, in het *Niehoofsterdiep*. Over dit sluisje loopt de Ooster-Oudendijk, welke van Pama over Balmahuzen naar Oxwerd loopt.

Dit sluisje dient om de landen tegen te sterken aandrang van water uit het Kommerzijster-diep te beschutten. De landgebruikers van Homsterland onderhouden het, en plagten ook, tot in 1830, het opzigt er over te hebben; doch toen is het gekomen onder het toezigt van den volmagt wegens Kommerzijl.

NIEHOVE, *Низовы* of *Низовновъ*, d. in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. en $3\frac{1}{4}$ u. N. W. van Groningen, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. N. W. van Zuidhorn, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Oldshove, op eene wierde. Dit oude d. is een der drie dorpen, welke in het zegel van Homsterland, waartoe het behoort, gevonden worden. Het ligt op eenen vruchtbaren kleigrond.

De huizen staan in eenen kring rondom de kerk, aan eene geplaveide straat, die door eene cirkelvormige gracht van het lounge kerkhof gescheiden is. Tot dit d. behooren gedeelten van het geh. *Kommerzijl* en de b. *Balmahuzen* en *Gokkema-weer*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Vele boerenplaatsen dragen nog de namen der *Kanten* en *Nyvalingen*, welke er oudtijds gewoond hebben, zoo als van *Molma*, *Ubelma*, *Froma*, *Herema*, *Gokkema*, *Bunokema*, *Wester-Pama*, *Ooster-Pama* en *Papma-keesd*, *de Balmahuzen*, *Anerwerder*- en *Heer-buren herinneren ons ook nog aan vroegere tijden*.

Ten Zuiden en Zuidwesten van *Nisovs* vindt men een veld dijck of waterlozing, welke oudtijds wijd moet geweest zijn, alsmede de afscheiding tusschen *Nisovs* en *Niesijl* en tusschen *Nisovs* en *Noordhorn*. Zij loopt van den ouden dijk bij *Balmahuzen*, in een zuidelijke en zuidelijke rigting, tot in het *Kommerzijster-diep* in noordelijke tusschen de landen van *Nisovs* en *Noordhorn* door naar den *Meer*. In deze oude, vlakke en breede rijt, vindt men nog eenen polder (onterschutting, welke de *Spanjer-pendens* genoemd wordt. Hij loozt water zag men hier meermalen een afgebroken moet, en men vermoedt dat hier, tijdens den slag tusschen *Vanzoo* en *Nomato*, in 1649, onder

Noordhorn voorgevallen, een oorlogschip zoude zijn gezonken. Men kan, met zeer veel zekerheid, uit de waterlossingen van en naar de plaatsen loopende, waar in vroegere dagen de Oxwerder sluis en de Midwolder sluis lagen, afleiden, dat dit oude diep (of deze oude rijt) oorspronkelijk heeft gediend tot uitwatering dezer sluizen. De scheidsloot, een paar stukken land aan het Ipegat, bij de Oxwerder-kolk aan den straatweg gelegen, en deze kolk zullen nog lang de geheugenis dier sluizen kunnen bewaren.

Er strekt zich insgelijks een oude dijk uit van den Ham, voorbij Noordhorn en Balmabuizen, welke zich tusschen NIEHOVE en *Kommerzijl* aan den hoogen zeedijk aansluit. Deze oude dijk loopt ver in de hooge kleilanden op, doch is op vele plaatsen reeds weggenomen. Het land zuidwaarts van Balmabuizen, ten Oosten van dezen ouden dijk gelegen, wordt *Binnen-slagten* (1) (binnendijks) genoemd, terwijl men een ander gedeelte lands, buiten den provincialen zeedijk, alsmede binnen dezen dijk, ten Oosten aan de Kommerzijlster-rijt en het Kommerzijlster-diep gelegen, daarentegen *Niehoofster-Uiterdijken* noemt. Ten Noorden van het dorp NIEHOVE, op eenen afstand van een vierde uur, vindt men den hoogen provincialen zeedijk, die eerst in eene westelijke, vervolgens zuidwestelijke en eindelijk weder zuidelijke rigting, van Oldehove af, tot en voorbij Kommerzijl, over de Grijskerker-Waarden naar Muntje-zijl, in Friesland, voortloopt.

De meer binnenwaarts gelegene landen, bekend onder den afzonderlijken naam van Homsterland, hetwelk een eigen dijkrecht heeft, zijn wel minder vruchtbaar, dan de later ingedijkte landen, ten Noorden van den ouden zeedijk gelegen, en de landen ten Westen en ten Zuiden van den Oudendijk; doch de landen in de nabijheid van NIEHOVE, ofschoon midden in Homsterland, behoeven in waarde en dengd geen zins voor de buitendijksche landen te wijken.

De Herv., die te NIEHOVE 490 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Deze gem. was eerst met *Oldehove* vereenigd, welke gecombineerde gem. tot eersten Leeraar hadden TUDONICUS PETAT, die er in het jaar 1602 stond, en, in het jaar 1614, opgevolgd werd door EVERHARDUS VALEKIUS, na wiens overlijden, hetwelk in het jaar 1645 plaats had, NIEHOVE van *Oldehove* gescheiden werd, en tot eersten Predikant bekwam JOHANNES COLUMBIER, die er in 1645 beroepen werd, en in 1648 naar Usquert vertrok. In deze gem. behoort het collatie-regt aan onderscheidene gerechtigden. Als eene bijzonderheid kan worden aangemerkt, dat de thans sedert 5 Januarij 1785 te NIEHOVE staande Predikant NINGO NIENHUIS SIXTSENZ, in ruim negentigjarigen ouderdom, nog onafgebroken de dienst waarneemt en de oudste van de vijftien honderd vijftig Nederlandsche Hervormde Predikanten is.

De kerk, die hier vóór de Reformatie stond, schijnt in het begin der zeventiende eeuw te zijn afgebroken, althans de tegenwoordige, welke op eene kleine wierde staat, is in het jaar 1619 gesticht. Het is een langwerpig gebouw, op welks westeinde een niet hooge holle naaldtoren staat. Deze kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, hadden vroeger een vermaanhuis in het Homsterland, maar behooren thans tot de gem. van *Noordhorn*,

(1) *Slagte* beteekende voornaams eene waterkering.

terwijl het voormalig vermaanhuis thans dient tot eene kerk voor de Christelijke Afgescheidenen.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zuidhorn*.

Men vindt te *Nixrovk* eenen achtkanten pelmolen, een stander of vierkanten, koresmolen en eenen in 1830 nieuwgebouwd, vlasbraakmolen, de eenige in de provincie, gebouwd door den vindingrijken *Jacob de Vries*, welke in het uur twee bundels vlas, ieder van drie Nederlandsche ponden, geheel schoon kan maken.

NIEKERK of **NIEUWERK**, d. in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Ulrum*, niet ver van het Reiddiep. Het is het tweede d. in het *Groot-Reedschap*; Onder dit dorp behoort de buurt van de Houwerzijl, alwaar eertijds het westelijke deel der *Marne* hare wateren loosde, door eene sluis of zijl, welke in 1728 gedempt is.

Men telt er 29 h., en ongeveer 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond bestaat uit beste klei, welke ten W. van het d. een weinig zandachtig is.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Niekerk-en-Vliedorp*. De tegenwoordige kerk staat op een hoog bolvormig kerkhof en is in het jaar 1629 gebouwd, zoo als sommigen beweren uit eene gift, ontsproten uit de verovering der zilveren vloot door *Pieter Hein*, afgeleid uit een steenschrift in den westergevel boven de deur geplaatst. Men leest er: » Dese kercke 1628, ter tijdt van 't bemachten des Spanschen silvervloot nedergeworpen, is in 't jaer 1629 » als van gronds op ter eren Godes end desselvest gemeente herbouwet » end met dese toorn vercyrt door beleid van den E. E. *Evans* » *Lewke tot Assena* etc. als Collatoren end *Reyver Alrens* ende *Erns* » *Vrebas* Vogde deser kercke in der tit. 1629." Deze kerk is van eenen kleinen naaldtoren voorzien, doch heeft geen orgel. De torenklok, heeft geen de minste inscriptie, doch is door sterk victorieluiden in 1813, van onder tot boven gescheurd.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Mensingeweer* gerekend. — De R. K., die er zijn, parochiëren op *den Hoorn*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen gemieten onderwijs te *Houwerzijl*.

NIEKERK, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oldekerk*. Men telt er, met de daartoe behoorende buurt *Eekeburen*, 1050 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

NIEKZAK en het *Westerzand* of *Oldekerk* liggen op eenen zandrug, welke in 1828, toen de hoogte gemeten werd, 5 ellen boven het waterpas van het trekdiep naar *Groningen* lag. Grootendeels bestaat de bodem op de hooge gronden uit vruchtbaar zand. In de lage landen vindt men onder den bovengrond potklei, roodoorn, derrie en ook kleen, hier en daar met russchen begroeid, staande des winters onder water, en op sommige hoogere plaatsen vele, zelfs zware boomstammen. De dijkstreek, naar den kant van *Enumatil*, bestaat uit klei.

De inw., die er op 5 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Niekerk-Oldekerk-en-Faan*, die hier eene kerk heeft, waaraan men, even als aan den stompden, daaraan verbonden toren, veel dusteent vindt. Deze kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die er 5 in getal zijn, worden tot de gem. van *Noord-horn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Te NIEKERK stond weleer het huis *Bloemersma*, waarnaar zich nog een tak der *ALBERDA's* noemt.

Onder dit dorp plagt een gasthuis te zijn, in hetwelk arme vreemden voor een tijd geherbergd werden. Het St. Geertruids-Gasthuis, in Groningen, geeft uit dien hoofde nog jaarlijks eene ton haring aan de Diakonie van NIEKERK en Faan.

NIEKERK-EN-VLIEDORP, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*.

Men heeft er slechts ééne kerk te Niekerek, zijnde die te Vliedorp afgebroken. Deze gem., welke ruim 500 zielen, onder welke ongeveer 100 Ledenmaten, telt, was voorheen vereenigd met Ulrum, maar in het jaar 1651 deed *Wesselus Ruodius*, die reeds sedert 1628 deze combinatie had waargenomen, wegens zijne hooge jaren, afstand van Ulrum, en vertrok naar NIEKERK-EN-VLIEDORP, waar hij in 1653 overleed.

Het patroonregt dezer gem. behoorde vroeger aan het adell. geslacht van *Is- und Knipphausen*, te Ulrum, thans aan eenige daar wonende landbouwers.

NIEKERK-OLDEKERK-EN-FAAN, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Groote-gast*.

Men heeft er slechts ééne kerk, te Niekerek, zijnde die van *Olderkerk* reeds lang, en die te *Faan* in het jaar 1826 afgebroken.

Vroeger maakte Niekerek-en-Faan ééne gem. uit, welke tot eersten Leeraar had *Sigfridus Aeldriks*, die er in 1624 kwam, en in 1651 overleed. In 1680, toen *Jacobus Aeldriks*, die er in 1677 gekomen is, Predikant te NIEKERK-EN-FAAN was, werd *Olderkerk*, dat vroeger met eene andere plaats was vereenigd geweest, er bijgevoegd. Het patroonaatrekt van deze drie vereenigde plaatsen staat alleen aan het Huis *Byma*, liggende bij *Faan*, en sedert kort behoorende aan den Heer *Quintus*.

NIEKOOP (LAGE-), gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Noordeinde-van-Portengen* en *Breukelen-Nijenrodes*, N. en O. aan *Breukelen-Nijenrodes*, Z. O. en Z. aan de *Haarzuilens*, W. aan *Gerverscop* en *Kockengen*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Laag-Niekoop*, de *Lage-Haar*, *Gieltjensdorp*, *Vijfhoeven* en *Portengen-Zuideinde*. en bevat de b. *Laag-Niekoop*, benevens de geh. *Lage-Haar*, *Gieltjensdorp*, *Vijfhoeven* en *Portengen*. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 678 bund. 58 v. r., waaronder 678 bund. 9 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telt er 46 h., bewoond door 62 huisgez., uitmakende eene bevolking van 340 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen aan de *Lage-Haar*.

De Herv., die er 120 in getal zijn, behooren tot de gem. *Kockengen*. — Van de R. K. die men er 220 aantreft, behooren, die van *Laag-Niekoop*, *Lage-Haar* en *Gieltjensdorp* onder *Vleuten-aan-het-Hoog*, die van *Vijfhoeven* onder *Breukelen*, en die van *Portengen* onder *Teccop*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kockengen*.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het huis van *Viaken*, door hetwelk de Heer *Mr. Louis Trip de Mare* daarmede,

in het jaar 1741, beleend werd. In het jaar 1841 is zij overgaan van de weeskamer der stad Amsterdam of anders Marezgereg, aan Heeren Burgemeester en Wethouders der stad Delft, en in 1845 aan den Heer G. Munnicks van Cleeff, te Utrecht.

De b. LAAG-NIEKOOP, NIEKOOP of LAAG-NIEUWKOOP, ligt $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Utrecht, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van Maarssen en is geheel in de lengte gebouwd. Men telt er 12 h. en nagenoeg 100 inw.

Aan die van NIEKOOP, het *Zuideinde-van-Portengen*, *Vijf-hoeven* en een huis in Gerverscop, heeft Keizer KAREL, in het jaar 1350, tot een geregt en vierschaar vereenigd, zijnde, in plaats van het buurtregt vergund het schepenregt te gebruiken, zoo dat er regt zou gedaan worden bij eenen Schout en vijf Schepenen, in der tijd jaarlijks te vernieuwen door den Ambachtsheer.

NIEKOOP (LAAG-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. Utrecht, arr. Utrecht, kant. Maarssen, gem. Laag-Niekoop; palende N. aan den Ham, O. aan Gieltjens-dorp, Z. aan de Haar, Z. W. aan Gerverscop, W. aan Kockengen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 229 bund. 85 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land; telt 12 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eenen watermolen en eene sluis, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Poldermeesters.

NIEL, naam, onder welken het d. MAASNIEL, prov. Limburg, arr. Roermonde, het meest bekend is. De naam MAASNIEL dient om het te onderscheiden van het Pruisische d. *Waldniel*. Zie MAASNIEL.

NIELAND (OOSTER-) of OOSTER-NIEUWLAND, d. in *Hunsingo*, prov. Groningen, arr. en 5 u. N. W. van Appingedam, kant. en 5 u. N. O. van Onderdendam, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Uithuizer-Meeden, op de grenzen van Fivelgo. Men telt er, in de kom van het d., 45 h. en ruim 280 inw., en met de daartoe behoorende b. de Hoorn, 45 h. en 500 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Dit d. is, oogenschijnlijk, later dan de meer zuidelijke gelegen gronden binnengedijkt, ofschoon men niet weet, wanneer zulks geschied zij. Voorheen was het aan alle zijden afgedijkt; ook ziet men er, behalve den Oude-dijk, nog sporen van eenen vroegeren buitendijk. De zee heeft in deze streek verbazend veel land teruggegeven. De oude Zeedijk is hier, even buiten het dorp, nog zeer zichtbaar en aanzienlijk. Drie kolken en eene omdijking doen zien, welk eene geweldige doorbraak op dit punt heeft plaats gehad. De eene kolk, welke vrij diep was, is echter in den winter van 1845 op 1846 gedempt.

Tusschen Zijldijk en het OOSTER-NIELAND, in de graacht van Heertje-Obbes-Dijksterhuis, heeft oudtijds, naar men verhaalt, eene sluis gelegen. Een oud stroombed is, verder naar buiten, door deskundigen nagespoord en in kaart gebracht. Nevens deze plaats ligt een laag stuk land, dat oude lieden nog als moerassig hebben gekend, en de haven plagten te noemen. Ook wil men, dat er eene kleine sluis op het OOSTER-NIELAND (misschien vóór het dorp of een gedeelte land) hebbe gelegen. Een groot gedeelte van den bodem bestaat hier uit zavelachtigen grond, die echter ten Oosten zandiger is, doch aan het Maar-vliet vindt men in den benedengrond ook roodoorn.

De Herv., die er 260 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ooster-Nieland-en-Oldenzijl*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk, oud en bouwvallig geworden zijnde, heeft in het jaar 1845 aanzienlijke

herstellingen ondergaan. Het is een langwerpig gebouw, ten Z. den rijweg, met eenen kleinen koepeltoren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., van welke men er 55 aantreft, worden tot de gem. van *Zijldijk* gerekend. — De 10 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Uithuizen*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

OOSTER-NIELAND was vroeger met *Zandeweer*, *Oldenzijl* en *Rottum*, één omloopende regtstoel. Het huis VAN NIJENSTEIN had echter daarin, alsmede in de collatie, de meerderheid; wijders is hier een afzonderlijk dijkregt, doch in het schouwbare behoort het onder de scheperij van *Zandeweer*.

In het vonnis, hetwelk de Hertog VAN ALBA door zijnen bloedraad, in 1570, te Brussel heeft geveld tegen eenige Ommelander vlugtelingen, vindt men ook BARTHOLD STARKENBORCH genoemd, als beschuldigd, dat hij de oorzaak van de nieuwe predikatie was geweest, en dat hij had gebroken in de kerken van *Garshuizen* en OOSTER-NIELAND. In het zelfde vonnis wordt ook een timmerman op het OOSTER-NIELAND als beschuldigd voorgedragen. Hunne namen staan ook geteekend onder het verzoekschrift, hetwelk de genoemde vlugtelingen, in het zelfde jaar, aan den Keizer en het Duitsche Rijk hebben overgegeven.

NIELAND (WESTER-) of WESTER-NIEUWLAND, in het Latijn NOVA-TERRA-SANCTI-PETRI genaamd, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Eenrum*. Men telt er 74 h. en 520 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De huizen staan hier ten N. en Z. zeer hol uit elkander gebouwd, langs eenen niet geplaveiden zandweg. Van de kerk af loopt een breede rijweg over het uiterdijk naar het westeinde des Noord-polders.

De grond bestaat uit hooge zavelige klei en vruchtbare binnengedijkte landen. Het d., dat zeer verspreid ter wederzijden van eenen rijweg gebouwd en niet zeer aanzienlijk is, is binnen den ouden dijk gelegen, die achter *Wierhuizen*, *Dijksterhuis* en *Pieterburen* en langs den buitenkant van *Warfum*, *Uskwerd*, *Uithuizen*, *Uithuizer-Meeden* en zoo verder tot voorbij *Spijk* naar de *Eems* voortloopt. Bij dit d. legde men, vermoedelijk in de veertiende eeuw, de *Hiddinge-zijl* of *Hillingen-zijl*, zoo het schijnt voor *Saaxumhuizen* en het *NIELAND*. Achter dezen ouden dijk is naderhand, op eenigen afstand van den vorigen, nog eenen dijk gelegd, waardoor veel land werd ingepolderd; doch hier en te *Pieterburen* zijn insgelijks binnendijksche landen. Er zijn hier acht kolken, overblijfselen van eene geweldige doorbraak. De bovengrond bestaat er uit zandige klei, ter diepte van $2\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$ palm.

De inw., die er op 11 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wester-Nieland-en-Saaxumhuizen*. Men vindt ten W. van den rijweg, op een hooge begraafplaats, eene eenvoudige kerk, zonder orgel, aan welks westeinde een niet hooge, stompe toren staat. Kort na de Reductie, had WESTER-NIELAND eenen eigen Leeraar, zijnde JOHANNES COSRADI, die er in het jaar 1395 stond. Daarna is zij eenigen tijd met *den Andel* vereenigd geweest tot in het jaar 1654, toen zij, na het vertrek van RUTERUS HENRICI DE WERVE, van *den Andel* naar *Pieterburen*, tot afzonderlijken Leeraar bekwam WILHELMUS A BESTEN, die, in gezegd jaar, van *Wierhuizen* derwaarts beroepen zijnde, in 1675 aldaar overleed. Na het overlijden van den Predikant CHRISTIANUS DALHOF, in 1686, werd deze gem. weder met *Saaxumhuizen*

vereenigd. Zie voorts **NIELAND-EN-SAAXUMHUIZEN (WESTER-)**. De kerk te **WESTER-NIELAND** is in 1831 hersteld en verfraaid.

De Doopsgez., die men er 6 aantreft, worden tot de gem. van **Mensingeweer** gerekend. — De R. K., van welken er 8 wonen, behooren tot de stat. van *den Hoorn*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Dit d. is eene staande heerl. met **Pieterburen** en **Benrum**.

NIELAND-EN-OLDENZIJL (OOSTER-), kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Meeden*.

Men telt er ongeveer 560 zielen, onder welke 60 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: ééne te Ooster-Nieland en ééne te Oldenzijl. De huizen staan er ten Noorden en Zuiden zeer hol uit elkander gebouwd, langs eenen niet geplaveiden zandweg. Van de kerk af loopt een breede rijweg over het uiterdijk naar het westeinde van den Noordpolder.

OOSTER-NIELAND-EN-OLDENZIJL maakten sedert de Reformatie ééne gem. uit, welke tot eersten Leeraar had **Wisselius Roodius**, die er in het jaar 1598 kwam, en in 1604 naar Kantens vertrok. Na het overlijden van **Ludovicus Hellinkhuizen**, die van 1621 tot 1650 deze combinatie bediend had, werden de beide dorpen kerkelijk van een gescheiden en Ooster-Nieland bekwaam, in het volgende jaar, tot Predikant **Nicolaas Henrici a Wiersuma**, die er in 1664 overleed. Na het overlijden van den Predikant **Jacobus Janssonius**, hetwelk in het jaar 1828 plaats had, werden beide plaatsen weder vereenigd en hadden tot eersten gezamenlijken Leeraar **Naske Warmolts**, die in het jaar 1832 naar Wester-Emden vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NIELAND-EN-SAAXUMHUIZEN (WESTER-), kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Wester-Nieland en ééne te Saaxumhuizen. Deze combinatie bestaat sedert het jaar 1686, en heeft tot eersten Leeraar gehad **Conzelius Wolbrink**, die, reeds sedert 1654, te Saaxumhuizen stond, waaraan destijds *Wester-Nieland* werd toegevoegd. **Wolbrink** overleed in 1698. De collatie welke staande is, kwam vroeger toe aan het sedert eenige jaren gesleten huis van **Bellingeweer**.

NIEMANDSVRIEND of **Lokrossy**, voorm. afzonderlijke heerl. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. W. van *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*, het westelijk gedeelte dier gem. uitmakende, en met de voorm. afzonderlijke heerl. *Sliedrecht* zoodanig verbeeld, dat men thans de juiste grenzen en grootte niet meer west op te geven.

Deze heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren met die van *Sliedrecht* vereenigd is, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **K. F. Baron Tuyl van Serpookerke**, woonachtig te 's Gravenhage.

NIRNHOF, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 10 min. ten N. van *Bunnik*.

Deze buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 buad. 4 v. r. 14 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **J. E. Pestens van Cattenbroek**, woonachtig te Utrecht.

NIENHUIS, b. in *Fielgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Loppersum*, Z. van *Garrelsweer*, waartoe het behoort; met 9 h. en 80 inw.

Tusschen deze buurt en *Garrelsweer* ligt eene wierde van 1½ bund. grootte, 6 ell. 4 palm. boven het maaiveld.

NIENHUIS, adell. h. in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. O. ten Z. van *Deventer*, kant. en 1 u. Z. van *Goor*, gem. en 15 min. O. van *Diepenheim*.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 130 bund. 44 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Graaf **SCHINNELPENNINGH**.

NIEN-KLOOSTER, **NIJ-KLOOSTER** of **NIJEW-KLOOSTER**, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en 15 min. O. Z. O. van *Kloosterburen*.

Het werd bewoond door Monniken van de Norbertiner- of Premonstreiter-orde. Zie voorts **MARRB.** (**ANDJ-IE-DE**).

NIENOORD of **NIKOORT**, eigenlijk **NIJEWEN-OORD**, oude burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 8 min. N. van *de Leek*, 8 min. Z. van *Midwolde*, waaronder dit adell. huis behoort, aan eene beek, de *Leek* genaamd, die het Westerkwartier van Drenthe afscheidt, ten O. den rijweg tusschen *Midwolde* en *de Leek*.

Deze burg, oudtijds van den Oert geheeten, is gesticht door het geslacht van **EEUWSUM** of eigenlijk van den **OERT**, zooals de vroegere naam was. Uit dit geslacht was **WISBOLD VAN EEUWSUM**, die in de Groningsche gedenkschriften eenen onsterfelijken roem verworven heeft, door zijne getrouwe diensten, aan het Vaderland bewezen, gedurende het stadhouderlijk bewind van den trouweloozen **RENNEBERG**, en die, in 1583, op de schans bij *Oterdum* begraven is. Hij was de vader van dien **KASPAR VAN EEUWSUM**, Heer van *Nienoort*, die, na de overerving van *Koeverdoren*, door **Prins Maurits**, in 1691, eerste Gouverneur dier vesting geworden is.

De tijd der stichting is niet te bepalen. Sommige meenen, doch zonder genoegzamen grond, dat de burg in het jaar 1352 reeds bestond, om dat er een gele zerk, in den muur van de binnenpoort gemetseld is, waarop een Latijnsch opschrift staat: hetwelk aldus luidt: » Gij ziet hier » het gelaat van **Bauco**, die, hofnar van *Eusum* zijnde, nooit gewoon » was ledige handen te hebben. Hij overleed in 't jaar des Heeren 1352, » den 1 October." De *Nar* is op den gezegden steen uitgehouwen met eene kap op het hoofd, voorzien van ezelsoren. Maar door wien en wanneer die steen aldaar in den muur gemetseld is, weet niemand, terwijl het jaartal aan eenige bedenkingen onderworpen is.

Het gebouw is geheel uit het water opgetrokken, vroeger aan alle vier zijden met hooge muren en torens voorzien, van binnen met een ruim, open plein, in het geheel groot 84 v. r. 40 v. ell. De burg heeft slechts toegang door eene poort over eene valbrug, die, opgehaald zijnde, de poort tevens sluit, zoodat het vroeger sterk was door water en onbeklimbare muren; doch de gebouwen, aan de zuidzijde, zijn in het jaar 1802 afgebroken, die aan de noordzijde in 1843, en die aan de westzijde worden thans (1846) grootendeels, namelijk de poort en enige vertrekken, afgebroken. Het was vroeger met twee torens voorzien, doch thans slechts met een, waarin uur- en slagwerk. Vóór de valbrug, aan de buitenzijde, staat eene poort uit *Bentheimersteen*, met veel loof- en beeldwerk, benevens verschillende opschriften voorzien, in 1708, door **ANNA VAN EEUWSUM**, de laatste telg van dit geslacht, en haren gemaal, **GEORG WILHELM BARON VAN LIX- EN KNIPHAUSEN**, gebouwd. In eene groote, sombere zaal hangt eene menigte familieportretten van de vroegere eigenaren. Het is omgeven door fraaije, lommcrijke lanen.

Deze burg is thans zeer in verval, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, welke in land, bosschen en veen verbaazend uitgestrekt zijn, thans eene oppervlakte van 280 bund. 10 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. FERDINAND FOLEF BARON VOS INN- UND KNIPRAUSEN.

NJERGO, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Kadoc, reg. Minorch, distr. Lempoeyang.

NIEROP (NIEUWE-) en OUDE-NIEROP, oude namen van de dorpen NIEUWE-NIEDORP en OUDE-NIEDORP, in de *Niederperkoggen*, prov. Noord-Holland. Zie NIEDORP (NIEUWE-) en NIEDORP (OUDE-).

NIERS (DE), riv. in de Pruisische prov. Rijnland en in het hert. Limburg. Zij ontspringt bij het d. Keienburg, in de Pruisische prov. Rijnland, regerings distr. Aken, kreits. Erkelens, vloeit achtereenvolgens in eenen noordelijken en dan in eenen noordwestelijken loop door de kreitsen Gladbach, Süchteln, Kempen, Gelder en Goch, en bereikt bij hare vereeniging met den *Ken del* de Nederlandsche grenzen. Op Pruisisch grondgebied bespoelt zij, behalve vele dorpen en vlekken, de steden Süchteln, Wachtendonk, Gelder, Wees en Goch; op Nederlandsch gebied de gehuchten IJshovel en Loy, het dorp Ottersum en het stadje Gennep. Eindelijk valt zij bij Gennepshuis in de Maas. De Niers is ongeveer 20 uren lang, waarvan 18½ uur op Pruisisch en 1½ uur op Nederlands gebied komen.

NIERSEN, geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. Gelderland, distr. Veluwe, arr. en 7 u. N. van Arnhem, kant. en 1½ u. N. ten O. van Apeldoorn, gem. Epe.

NIERVAART, heerl., prov. Noord-Brabant, arr. Breda, kant. Zevenbergen; palende N. aan het Hollands-diep, O. aan Hooge- en Lage-Zwaluwe en Zevenbergen, Z. aan Zevenbergen en Standaard-buiten, W. aan de Willemstad en Fijnaart.

Deze heerl. wordt ook wel, ofschoon ten onregte, de heerl. de Kluxvaart geheeten, naar het stadje van dien naam, dat er in gelegen is. Zij bestaat uit den Grooten-Polder, den pold. Zandberg-en-Nieuwendijk, het Landeke-van-Hoogstraten, het Kwistgeld, den Losecaats-polder, de Keensche-gorzen, den Polder-van-Bloemendaal, den Mancia-Winter-polder, het Westlandeke, den Lokkers-polder, den Nassau-polder en den Aremberger-polders. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5526 bund. 5 v. r. 28 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 563 h., bewoond door 492 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2670 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Eenigen, die de Roode-vaart de rivier de Nier noemen, willen de oorsprong des naams hierin zoeken. Gemakkelijker schijnt echter de afleiding, indien men, met anderen, deze vaart houde voor eene nieuw gedolvene gracht, die zij Nieuwe-vaart noemen.

NIERVAART was van ouds eene schoone heerlijkheid en dorp, met dubbele straten bebouwd. Ook had het een slot en eene fraaije kerk. In oude tijden waren de groote schepen verplicht hunnen weg langs dit dorp te nemen, welke doortogt hier eenen bloeienden koophandel te weeg bragt, hetgeen deze plaats zoo welvarende maakte, dat men er wel zeven herbergen had, waar men wijn tapte. De Heeren van Streijen hadden hier het regt om zeker roeigeld of tol te vorderen, hetwelk hun, onder de regering van WILLEM VAN HENEGOUVEN, Graaf van Holland, door die van Dordrecht betwist, maar, volgens de uitspraak van dien Vorst, toegewezen werd. De Graven van

Holland hadden hier mede hunnen tol. In 1420 ontstond in dit dorp een zware brand, waardoor het te niet raakte. Later echter weder eenigzins opgekomen zijnde, werd het *DE KLUNDEBT* geheeten. Zie dat woord.

De heerl. van NIERVAART werd van die van STRIJEN afgescheiden, nadat er verschil ontstaan was over de opvolging of inbezitneming dezer landen, tusschen ZWEDER VAN ARCOUDE, Heer van *Gaesbeek*, *Putten en Strijen*, en JAN VAN POLANEN, Heer van *de Leck en van Breda*, en zijnen zoon JAN VAN DE LECK. Deze laatste, geboren uit ODA, dochter van WILLEM VAN HORNE, Heer van *Gaesbeek*, en van ODA, Vrouwe van *Putten en Strijen*, schijnt regt gehad te hebben tot deze heerlijkheid, uithoofde van erfenis uit de nalatenschap zijner oudmoeders, BEATRIX en ALIED VAN PUTTEN EN STRIJEN, die in den jaer 1562 op hem, en zijne zusters, was vervallen. Dit geschil, verbleven aan DIEDERIK VAN HORNE, Heer van *Perweis*, en aan DIEDERIK VAN HORNE, Heer van *Horne en Altena*, werd door hen uitgesproken ten voordeele van JAN VAN DE LECK, die hierdoor de landen en heerlijkheden van NIERVAART verkreeg. Hij droeg deze heerlijke goederen, in het jaar 1590, op aan Hertog ALBRECHT VAN BELJEREN, en ontving ze weder van hem als een onsterfelijk erfdeel. Na zijne dood en die van zijne vrouw, ORLIA VAN SOLMS, die door hem met de heerlijkheid belijstogt was, kwam zij aan huune dochter, JOHANNA VAN POLANEN VAN DE LECK, die naderhand in huwelijk trad met ENGELBERT VAN NASSAU. Hierdoor kreeg de heerlijkheid gemeenschap met die van de baronie van Breda en den stambloom der Prinsen van ORANJE. Bij de verdeeling der nalatenschap van WILLEM III, Koning van *Groot-Brittanje*, tusschen den Koning van Pruissen en den Prins van ORANJE, werd zij in 1772 aan laatstgemelden Vorst toegedeeld. Thans behoort zij tot de gedoteerde goederen van Prins FREDERIK der *Nederlanden*, ingevolge de wet van 25 Mei 1816.

NIERVAART werd door den St. Elizabethsvloed van het jaar 1421 een eiland in den verdrinken Zuidhollandsche-waard, hetwelk, door aanslibbing, met den zuidwal vereenigd is; terwijl een ander klein gedeelte aan den noordwal van het Hollands-diep, onder den naam van het *Strijensche-sas* bekend, vroeger ook tot de heerl. NIERVAART behoorde; doch dit maakt, sedert eenige jaren, eene afzonderlijke gem. uit.

Het wapen dezer heerl. is een veld van sabel (zwart) met drie St. Andriesskruisen van goud.

NIERVAART (DE), naam, welken men wel eens geeft aan de *Roode-vaart*, water in de prov. *Noord-Braband*. Zie *Roode-vaart*.

NIERVAART (DE GROOTE-POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Nier-vaart*, prov. *Noord-Braband*. Zie *GROOTE-POLDER (DE)*.

NIESENTHAL, geh. in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. van *Echternach*, gem. *Waldbillig*, nabij de *Zwartze-Erenz*.

NIESLOOTER-ZIJL, voorm. sluis te *Niezijl*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 20 min. O. van *Grijpskerk*.

NIKSWILLER of NISWILLER, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Wittem*. Men telt er 65 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van 550 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. DIONYSIUS toegewijd, welke tot de par. van *Mechelen* behoort, en door den Kapellaan van *Walwiller* bediend wordt.

Men heeft er ook een kasteel, *Nieswiller* genaamd. Zie het volgende art.

NIEWILLER of **NYSWILLER**, kast, in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Wittern*.

Dit kast. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 40 v. r. 1 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer von **COELS LANDRAAD**, woonachtig te *Aken*.

NIET-ALTIJD-WINTER, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 20 min. N. van *Middelburg*, kant. en 40 min. Z. ten W. van *Veere*, gem. *Vrouwe-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Vrouwe-polder*, in de heerl. *Schellag*.

NIET-ALTIJD-ZOMER, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 20 min. N. ten O. van *Middelburg*, kant. en 40 min. Z. van *Veere*, gem. *Vrouwe-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Vrouwe-polder*, in de heerl. *Schellag*.

Op deze buit. overleed, den 24 Mei 1719, de Hoog-Baljuw en Rentmeester-Generaal **Bewester-Schelde**, **ALEXANDER DE MUIJQ**, die zich ook als een beoefenaar der Nederduitsche dichtkunst heeft doen kennen.

NIETAP, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 5 u. N. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. ten N. W. van *Roden*; met 28 h. en 190 inw. — Er wordt hier eene jaarmarkt gehouden, welke op den tweeden Pinksterdag invalt, en waarop bijna geen ander vee, dan varkens, aangebragt wordt.

Deze plaats, onmiddellijk gelegen aan het Groninger dorp de *Leek*, is niet onaanzienlijk. Zij schijnt haar ontstaan en opkomst te danken te hebben aan den sluikhandel, die vroeger daar gedreven werd, toen de provinciën nog verschillende belastingstelsels volgden. De h. staan er ten Noorden en ten Zuiden van eenen niet geplaveiden sandweg. De omtrek is boschrijk, en levert, door schoone buitenplaatsen, aangename wandelingen op.

NJETTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 7 of 8 palen Z. van *Djocokarta*.

Den 7 Mei 1827 trof de Kolonel **Cochus** de muitelingen, ten getale van ongeveer duizend man, onder welke vier honderd man **Bulkios**, die wel gekleed waren, bij dit dorp aan. Deze hielden zich voor twee gele vaandelen geschaard en lieten, zonder een schot te doen, een op hen afgezonden peloton *Amboinesche* soldaten, dat ook zonder vuren tot dien afstand genaderd was, op honderd passen na, naar hen toekomen. Als toen werd een vrij hevig vuur geopend, waardoor al dadelijk aan onze zijde twee man zwaar gewond werden. Dit werd door onze *Amboinesche* soldaten, voordeelig ondersteund door twee veldstukken, met stoutheid beantwoord, hetwelk ten gevolge had, dat de **Bulkios** op de vorige muitelingen terugtrokken, die alstoen allen, met ahtegating van eenige dooden, in overhaasting, langs het met *desa's* bezaaide ravijn, door de rivier *Winango* gevormd, naar de zijde van *Seme* afrokken, zonder dat hun zulks kon worden belet, noch door de *kavallerie*, welke een paal links, ten Zuiden van de in *bataille* staande *colonne*, op eene schoone vlakte, eene voordeelige standplaats had ingenomen, noch door een tweede peloton *Amboinezen*, dat in eene zuidelijke rigting van de *desa Njetto* was gezonden, om dat het terrein voor den vijandelijken terugtogt voordeelig was, doch voor onze troepen, daarentegen, zoo veel moeijelijkheid aanbood, dat de *colonne* van alle vervolging moest afzien.

NIEUBURCH (**HET HUIS-VAN-DER-**), oud adell. h. in *Delfland*, te 's *Gravenhage*. Zie **IJSSELSTEIN** (**HUIS-VAN-**).

lands in *Staats-Vlaanderen*, in
Nieuweld.

Nieuwelaard, prov. *Gelderland*,
Gimeren; palende N. aan de
Gimeren en *Zuilichem*, W. aan

en cenige verstrooid liggende
kelder, eene oppervlakte van
406 bund. 18 v. r. 95 v. ell.
wordt door 60 huisgez., uitma-
meest hun bestaan vinden in
voortbrengselen zijn aardap-

hooren tot de gem. *Zuilichem*-
kerk heeft.

school, welke gemiddeld door een

de Cock, als Heer van *Nieuwaa*
dochter van *Joran de Voecht van*
de Cock van Werdenburg aan den Ho-
st Mechteld van Werdenburg met
Hamale, huwende, haar in dat ge-
weduwe in het jaar 1473. Hare
met *Wouter van Hamale*. Echter be-
de kerkgifte en de tienden van
dinghof, en hij werd in de jaren
van *Soest*, als Pausselijken Commis-
om dat hij de pacht niet be-
Kraaier, Ridder, voerde in de jaren
de kerkgifte en tienden, met de weduwe
van *W.* Thans wordt deze heerl. in
wed. *A. van Rouveroy*, woonachtig

Nieuwaa. en bij de bewoners van
gestal *Nivel* genaamd, ligt $4\frac{1}{2}$ u.
Bommel, aan den *Waldijk*. Men
maar de huizen staan langs den

ellen, welke *Meinwert*, Bisschop
aan de abdij *Abdinkhof* schonk.
den dijk af, is een niet groot, maar
torontje, van slag- en uurwerk

voor voetgangers op *Hellouw*.

Woensdag in Augustus.

Nieuwelaard, prov. *Gelderland*, *Be-*
lalt Bommel, gem. *Gameren*, in de

1.
van
beve
H. B.
door d
Men
volgende

van droogmaking niet bekend is, be-
ve oppervlakte van 293 bund. 15 v. r.
25 v. r. 79 v. ell. schotbaar land;
en wordt door enen watermolen,
Kass, van het overvloedige water ont-
et twee *Poldermeesters*.

NIEUW-AMELISWAARD, ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **AMELISWAARD** (1).

NIEUW-ACCONORIBO, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Mocha, benedenwaarts aan de verl. plant. Vlaardingén; 1000 akkers groot; met 190 slaven. De Negers noemen haar *Bozié*.

NIEUW-ANDER-BLAAUW of **PIKET**, ook **LOEROE-BORN**, d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Marowijne*, door Auka-Negers bewoond.

NIEUW-APECAPA (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*; palende bovenwaarts aan de plant. Klarenbeek, benedenwaarts aan den verl. kostgrond *Land-van-Fauquemberg*.

NIEUWBEEK of **DEN NIEUWENBEEK**, voorn. kast. op de *Feluso*, prov. *Gelderland*. Zie **NIEBEEK** (2).

NIEUWBERT, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **NIEBART**.

NIEUW-BOKSWAARDE, volgens sommigen de eigenlijke naam van het d. **NIEBIXWOEDE**, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **NIEBIXWOEDE**.

NIEUWBURG of **NEUBURG**, meestal het **HUIS-TE-RIJSWIJK** genoemd, voorn. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

Dit adell. h. werd ook bij sommigen **BELVEDÈRE**, d. i. **SCHOONZIGT**, geheeten, doch het draagt den naam van **HUIS-TER-NIEUWBURG**, omdat de Hertog **PALTZ-NIEUWBURG** den eersten steen aan dit huis gelegd heeft. **FREDERIK HENDRIK, Prins van Oranje**, heeft het in het jaar 1634 doen bouwen, onder het opzigt van den bouwkunstenaar **JACOB VAN KANPEN**, die ook deel gehad heeft in het bouwen van het stadhuis van *Asterdam*. Sommigen zijn van gedachten, dat **MAURITS, Prins van Oranje**, hier ter plaatse eenige aanzienlijke paardenstallen had doen maken, die anderen meenen in het dorp *Rijswijk* zelf geweest te zijn. Het huis lag omtrent 200 roeden ten Westen van het dorp, aan de zuidzijde van de *Zandvaart*, waarover eene brug lag, die eene steenen poort droeg, versierd met de wapens der *Prinsen van Oranje*. Door deze poort trad men in eene laan met hoog geboomte, als een starrebosch beplant. Aan het einde van deze laan was een breede voormuur, met eene andere treffelijke steenen poort in het midden, en stallingen, kasteleins- en tuinmanswoningen ter zijde. Hier had men den ingang naar een zeer ruim en uitgestrekt voorhof of plein, hetwelk den toegang gaf tot eene fraaije balustre, tusschen welke men met eenige trappen opging naar een kleiner voorhof, langs welken men tot het huis kwam. Dit huis was geheel en al in de breedte gebouwd en bestond uit drie paviljoenen, welker middelste het hoogste en breedste was; zij waren tusschen beiden met andere gebouwen aan elkander gevoegd. De ingang was in het middel-paviljoen met eenige trappen opwaarts. Dit middel-paviljoen sprong ook aan den achtergevel uit, en had aldaar mede een balkon, dat nog verder uitstak en op vierkante zuilen rustte, onder welke

(1) Eveneens zoekt men alle woorden, met **NIEUW** of **NIEUWA** begijnende, welke noch hier noch op *NIE* of *NIEU* gevonden worden, op de namen van onderscheiding.

(2) Sommige artikelen, waarvan de naam met **NIEUW** begint en welke hier niet voorkomen, zijn op *NIEU* beschreven.

gewelf man in de tuinen afkloof. De plantaadjen waren, in vergelijking van andere lusthoven der Prinsen van ORANJE, niet zeer groot van omtrek, maar zeer fraai om de vergezigten, inzonderheid aan het einde van den tuin, van waar men over een terras, uit de middeldeur van het huis, regt op den toren der nieuwe kerk te Delft zag.

Het HUIS-TE-RIJSWIJK was vermaard door den vrede, aldaar in het jaar 1697 gesloten, tusschen de Koningen van Spanje, Frankrijk en Engeland, het Duitsche rijk en de Vereenigde Nederlanden. Men had te dier tijd, behalve den gemelden ingang, in het middel-paviljoen van dit gebouw, nog twee andere gemaakt, in ieder der zij-paviljoenen. De Afgezanten der bemiddelende Mogendheden traden door den middelingang in; die der verschil hebbende Mogendheden door de nieuw gemaakte deuren, ieder naar den rang, te voren bepaald.

Dit huis is in het jaar 1785 geheel afgebroken en op den grond, waar het heeft gestaan, een bosch aangelegd, in hetwelk men, in het jaar 1792, een zuil heeft opgerigt, onder het opzigt en bestuur van den bekwaamen Bouwmeester SCHEER te 's Gravenhage. Op den grond, eerst daartoe behoorlijk beheid, heeft men eene zware fundering gebragt, om een ligchaam van zulk eene aanmerkeltjke zwaarte, als de naald zonde wezen, te dragen. Het gezegde fundament werd opgetrokken tot eene hoogte van omtrent drie of drie en een halve voet boven den begaenen grond der lanen, en daarop een voetstuk van blaauwen steen aangebragt, zijnde de fundering, aan ieder der vier zijden, zeven en halve voet breed en achttien duim hoog. Het geheel is een lijstwerk; aan iedere zijde is daarop een blaauwe steenen zerk gesteld, zes voet breed en een halve voet hoog. Op de voorzijde staat, met groote kapitale letters:

D. M. O.
PACIFERO
S.
PACI WTSVICENS,
IN IPSO
RUTHOSAN ARDIS
SOLO
H. M. P.
GUILIELMUS V.
NASSAU-AURANUS,
A. D.
CICIDCCLXXXII.

(d. i. Ter eere van den grooten goeden God, die den vrede aanbrengh, toegewijd. Ter gedachtenis van den Rijswijkschen vrede, heeft WILLEM V, Prins van Oranje-Nassau, op den grond van het vervallen huis, dit gedenkteeken opgerigt, in het jaar onzes Heeren 1792.) Op de drie andere staande zerken zijn geene opschriften of zinnebeelden geplaatst. Het geheele voetstuk wordt verder gedekt met een blaauw steenen lijstwerk, van gelijke breedte en hoogte, als waarmede op de fundering begonnen is, doch met eenige verandering in de wijze van bewerking. Het geheele voetstuk heeft derhalve eene hoogte van veertien tot vijftien voeten, namelijk van den begaenen grond der lanen af gerekend. Op dit voetstuk is de naald geplaatst, geheel van trassteen opgebouwd. Op de voorzijde, boven het reeds gemelde opschrift, staat het wapen van den Prins van ORANJE, als oprigter van het Monument. Het is zeer kunstig in trassteen uitgehouwen, van boven door lof- en bijwerk omvangen, en van onderen door een afhangend strik- en lintwerk gesloten, ook is het door een allersfraaiste

keizerlijke kroon gedekt. Weder boven dit wapen is de staf van *Mancuzis* afgebeeld, omslingerd van twee van onderen dooreengevlochten slangen en eenig lijfwerk meer, alles op den koophandel toepasselijk. Aan de rechterzijde ziet men het roer van een schip, hetwelk in het midden met eenige zamengevoegde korenaren omslingerd is, zijnde dit een zinnebeeld van den rijkdom, welke door zeevaart en landbouw wordt aangebragt. Aan de achterzijde is de Nederlandsche pijlbundel, mede van eenig lofwerk voorzien, afgebeeld. Op de linkerzijde is de horca des overvloeds uitgebouwen, weder met korenaren omslingerd; wordende door alle deze zinnebeelden zamengevoegd aangewezen, dat door handel, zeevaart en landbouw, gepaard met vrede en eendragt, het vaderland overvloed geschonken wordt. Alles is door lof-, strik- en lintwerk veel verfraaid en rijkelijk met festoenen versierd. De top der naald is zes en twintig voeten hoog boven den beganen grond, van boven eindigt het in een stomp spits. De grond is tegen het voetstuk opgaande en met graszoden belegd, hetwelk een heuvelachtig aanzien geeft. Vóór deze zoden is rondom de naald een stoep gelegd van blaauwe zerken, welke men door middel van drie trappen beklimt. De bouworde en uitvoering van dit overheerlijk gedenkstuk wordt door alle kunstkenneren hoogelijk geroemd. Het is over het algemeen, zoo door zware ijzereu doken, als door een kunstige samenstelling der steenen, ongemeen sterk gemaakt. Achter de naald liggen nog twee vischrijke vijvers, zijnde alle de overigen gedempt, aangehoogd en beplant, zoodat men nu, in plaats van eenen overgebleven bouwval te vinden, zich kan verlustigen in een aange-naam welbeplant bosch, doorsneden met bevallige lanen en wandeldre-ven, en pronkende met eene gedenknaald, welke het nageslacht zal bekend maken, waar het vermaarde Huis-*re-Rijswijk* gestaan heeft.

NIEUWBURG, voorm. kast. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie *NEUBURG*.

NIEUWBURG of *NEENBURG*, mede *NIENBURG* geschreven, voorm. kast. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oudorp*; nabij de *Halvemaansbrug* en den weg die van daar naar *St.-Panens* loopt, tegen het *Vroonermeer*.

Het was een der vijf kasteelen, omtrent het jaar 1287 door *Floris V*, *Graaf van Holland*, ter bedwinging van de *Westfriezen* gesticht, doch werd in 1426 door den *Kennemerloop* geplunderd en in 1491 door het *Kaas- en Broodvolk* afgebroken. Het schijnt echter later weder opgebouwd te zijn, dewijl men vindt opgeteekend, dat de zoogenaamde *Zwarte hoop* het in 1517 door brand vernield heeft.

In het jaar 1459 is het kasteel *Nieuwburg* zekerlijk een van 's *Graven* sloten geweest, die ter bewoning van gevangenen gediend hebben, want in eene sententie van den *Hove van Holland* van dat jaar, wordt den *Dijkgraaf van Kennemerland* de keuze gegeven van balling te zijn voor twee jaar of veertien dagen te water en te brood te zitten in den stok op die *NEENBORG*. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer *N. BREEBAART*, woonachtig te *Alkmaar*.

Den 27 Maart 1296 sloeg *Jan I*, *Graaf van Holland*, de *Westfriezen* in de nabijheid van dit kasteel, in welk gevecht van 's *Graven* zijde de dappere *JAN VAN ARKEL* het leven verloor.

NIEUWBURG (HET HUIS-VAN-DEN-), voorm. adell. h. te *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's *Gravenhage*. Zie *IJSSELSTEIN (HET-HUIS-VAN-)*.

NIEUWBURGEN (HET BALJUWSCHAP-VAN-DE-), voorm. balj. in *Noord-Holland*, hetwelk bestond in eene uitgestrektheid van hoog

regtsgebied, over onderscheidene aanzienlijke ambachten, ten deele onder *Kennemerland* of *Kennemer-gevolg* behorende en ten deele in of aan de bedijking van *West-Friesland* gelegen. De strekking dezer ambachten loopt ten Westen en ook gedeeltelijk ten Noorden aan den Huigenwaard, en de Baljuw oefende ook regtsgebied over een gedeelte van de Schermer. De strekking liep ook ten Zuiden van het grondgebied der stad Alkmaar en ten Noorden van het baljuwschap van Kennemerland. De Heer-Hugowaard behoorde, vóór zijne bedijking, mede onder het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN; doch door de scheiding van het hooge regtsgebied, zijn de landstreken, onder DE NIEUWBURGEN, zeer van elkander verspreidt geraakt.

Het baljuwschap heeft zijnen naam van het slot Nieuwburg, nabij Oudorp. De tijd van oprigting van dit bijzondere hooge regtsgebied is geheel onzeker. In eene geschreven lijst der Baljuwen, die met het jaar 1489 begint, wordt THYEN JAKOBSS VAN WAVELEN de eerste genoemd. Hij voert hier den titel van Baljuw, Kastelein en Rentmeester van het kasteel Nieuwburg. Wij vinden echter reeds vroeger gesproken van eenen JAKOB JANSZ., Baljuw van de Nieuwburchen, wiens leeftijd uit het geval, waarbij hij genoemd wordt, tusschen de jaren 1436 en 1439 kan gebragt worden.

Wij hebben geen hoogere herkomst van het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN kunnen ontdekken; maar men mag met reden onderstellen, dat het reeds vroeger bestaan hebbe.

De ambachten en plaatsen, onder het BALJUWSCHAP-VAN-DE-NIEUWBURGEN, vindt men in de volgende orde opgegeven: Oudorp, Sint Pancras, Broek, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude, Koedijk, Huiswaard, de Rijk, Urshem, Graft-en-'t Noordeind, de Woude, bij en onder Graft, Graftdijk, Schermer, Groot-Schermer, Schermerhorn, Driehuizen, Rustenburg-en-Noorddijk en Mijzen-en-Oterleek. In de oudste tijden heeft het regtsgebied van de NIEUWBURGEN echter minder uitgestrektheid van ambachten gehad. Het is waarschijnlijk, dat in Oudorp en mogelijk in eenige weinige naastgelegene ambachten het eerste regtsgebied van de NIEUWBURGEN zijnen oorsprong gehad heeft, dewijl het slot Nieuwburg in deze regtsban gebouwd is, waarom het, als het oudste, ook het eerste in rang zou schijnen. Thans bevat het grondgebied van dit voorm. balj. de gem. Broek-op-Laungendijk, Graft, Koedijk-en-Huiswaard, Noord-Scharwoude, Oterleek, Oudorp, St.-Pancras, de Rijk, Schermerhorn-en-West-Mijzen, Ursem-Rustenburg-en-Braak, Zuid-en-Noord-Schermer en Zuid-Scharwoude. Het maakt alzoo een gedeelte van het kant. *Alkmaar* en een klein gedeelte van het kant. *Purmerende* uit, terwijl ook nog eene gem. tot het kant. *Hoorn* behoort.

Het voorm. grondgebied van dit balj. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,244 bund. 93 v. r. 3 v. ell., waaronder 11,165 bund. 68 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1707 h., bewoond door 2184 huisgez., uitmakende eene bevolking van 9847 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij. Voorts heeft men er ook 3 scheepstimmerwerven, 7 touwslagerijen, 1 garenspinnerij en nettenmakerij, 1 lijmsziederij, 1 verwerij, 1 leerlooijerij, 1 weverij, 2 houtzaag-, 2 hennip-, 1 mostaard-, 1 pel- en 6 korenmolens.

NIEUWDIEP (HET BUITEN-), riv. de prov. in *Groningen*. Zie *Az* (Oms-).

NIEUW-DREISCHOR, d. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie **HEER-JANSLAND** (s).

NIEUWE-AANLEG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Standvastigheid, benedenwaarts aan de koffijplant. *l'Esperance*; 1500 akk. groot; met 11 slaven.

NIEUWE-AANLEG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan onbebouwde, niet uitgegeven bosschen, benedenwaarts aan de verl. plant. *Magdalenesburg*; 500 akk. groot; behoorende thans aan de plant. *Vrouwenvliet*.

NIEUWE-AANLEG, voorm. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den voorm. kostgr. *Languedoc*, waarmede hij later vereenigd was, benedenwaarts aan den grond van het militaire piket *Montpellier*; 500 akk. groot.

NIEUWE-AANLEG-EN-LANGUEDOC, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan onbebouwde, niet uitgegeven bosschen, benedenwaarts aan den grond van het militaire piket *Montpellier*; 800 akk. groot. Thans behooren deze gronden, nu met bosch en kappewirie begroeid, aan de plant. *Dijkveld*.

NIEUWEBRUG, geb., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, gedeeltelijk griet. *Aengwirden*, gedeeltelijk griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1 u. van *Heerenveen*, aan den straatweg van *Leeuwarden* op *Zwolle*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Terband*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Haskerdijken*, $\frac{1}{4}$ u. N. van *Nijhaske*, tot welke drie dorpen zij behoort. Men telt er 63 h. en ruim 280 inw., als: 19 h. en ruim 80 inw. onder *Terband*, en 9 h. en ruim 40 inw. onder *Haskerdijken*, en 35 h. en ongeveer 160 inw. onder *Nijhaske*.

Naar dit gehucht komen jaarlijks gemiddeld een duizend tjalkschepen, om turf uit de nabij gelegene veengraverijen te laden, welke worden vervoerd naar *Holland* en *Zeeland*.

In den nacht tusschen 17 en 18 Februarij 1838 is aldaar, onder *Terband*, eene woning afgebrand, waarbij eene jongeling en een kind van zes jaren in de vlammen zijn omgekomen.

NIEUWEBRUG (DE), brug in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, over het *Damrak*, aan den mond van den *Amstel*.

Wanneer deze brug gelegd is, is onzeker, doch waarschijnlijk is zij in 1560 en 1561 vernieuwd, als wanneer ter wederzijden een gedeelte daarvan van steen gebouwd werd; zij rust aan de west- of nieuwe zijde, ter lengte van omtrent veertig passen, op vijf overwelfde bogen. Het paalhuisje, daar nevens staande, is naar dien tijd een kostelijk gebouw; de bakken en zeetonnen geven te kennen, tot welk gebruik het is daargesteld, alsmede om het paal-, vuur-, baak- en zeetonnengeld van de uitvarende en inkomende schepen uit zee te ontvangen, en dat voor het aftonnen van de zeegaten en de nachtvuren op de kusten: een regt, dat deze stad met *Kampen* van overoude tijden gehad heeft, doch van hetwelk zij, op den 4 Mei 1827, mede het aandeel van deze laatste stad heeft gekocht, volgens den opdrachtbrief bij die van *Kampen*, ten dage als boven, daarvan verleend; met beding, dat hunne schepen en goederen, uit zee komende, daarvan zouden vrij blijven, welk regt deze stad behouden heeft tot den inlandschen oorlog, ten tijde van den Hertog van *ALBA*, als wanneer *WILLEM I*, Prins van *Oranje* en Stadhouder van *Holland*, haar

... van de ... de ... heeft, omdat ... en Holland veel te ... zijde, niet meer ... door hare steenen vleugel ... zoo als het onderstaande ... tegen den voorschre- ... aantoonde :

179. ongelaaikt /

... van hout te zamen gesteld , ... in het midden, even als de ... om de doorvarende sche- ... masten, daardoor te laten ... hulp weder te sluiten, de ... van een mensch gelijk waren, en ... in het jaar 1696, door den ... STAATS, uitgevonden en hier in

... van deze brug gebouwd, zag men daar ... pilaren rustende, dat in het ... bij enstuimig weder naar den zee- ... van de verrukkelijkste gezigten ... op het grazig Waterland, maar ook ... geladene schepen.

... naast deze brug, op het Dam- ... om de straat- en gebuurt- ... der schippers en zeevarende lieden ... vergaderplaats, waar meest alle ... werden. Deze beurs was een redelijk ... als de korenbeurs, op palen stond ... zware houten kolommen rustende, ... het enstuimige weder en den regen

... geheel veranderd, de hout- ... gemaakt, alleen twee door- ... vloeddeuren voorzien, tot eene ... Deel geplaatst. De doorvaarten zijn ... zee water met zware, ... Deze waterkeering in de Nieuwe- ... is het oude paalhuisje ... van de zeetonnen en een ... ter wederzijde in het muur- ... gelijk gemaakt, met klin- ... met ijeren leuningën voorzien. Ter ... zie men aan den hui- ... wit marmer gebou- ... pylonen en de bijl, nevens de wapenen ... Burgemeesters

... MARIS LATATIS
... MOLES
... AQUAS
... URBS.

... kadē ziet men mede zoodanig een ... de andere zijde, met de wapens van

Heeren, Burgemeesters en de volgende vertaling van het hier boven staande Latijnsche opschrift:

ALS DE ZEGATEN DOOR EENE REEK VAN EEUWEN, DUSDANIG
OPGESPERT WAAREN, DAT DE OCEAAN TOT HERKELIJKER
HOOGTE STEEDS INSTORTE, EN DE STAD MET GEVAAR
VAN INBREUK EN OVERSTROOMING DREIGDE, IS BESELVE
OP VIER PLAATSEN MET WATERKEERINGEN GESLOOTEN.

NIEUWE-BRUG (DE), brug in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, over de *Bisschops-graaf*, ruim $\frac{1}{2}$ u. gaans Z. O. van *Culenborg*, daargesteld volgens een consent, gegeven in het jaar 1360, door **WILLEM I, Prins van Oranje**. Daarbij ligt ook eene sluis, benevens eene boerderij.

NIEUWE-BUURTEN, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, $\frac{1}{2}$ min. Z. W. van *Monnickenwerf*; met 25 h. en 110 inw.

NIEUWE-COMPAGNIE, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. W. van *het Hoogesand*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Kropswolde*; met 13 h. en 60 inw.

Men heeft er ook eene scheepstimmerwerf en eenen oliemolen. De veenen, welke in 1627 door de Staten der provincie *Stad-en-Lande* werden verkocht, en door de stad *Groningen* zijn aangekocht, waren gedeeltelijk reeds aangestoken en dezen werden in 1628 verbuurd. Over de niet aangestoken veenen werden ter vergraving overeenkomsten getroffen, als: met eene *Friesche-Compagnie* over dat gedeelte, waaruit ontstaan is de *Kalkwijk* of *Oude-Friesche-Compagnie*, en ten jare 1647, weder met eenige *Friezen* over dat gedeelte, waaruit ontstaan is de *Nieuwe-Friesche-Compagnie* of, korthedshalve en thans alleen, de *NIEUWE-COMPAGNIE*. Men kan zeggen, dat *Windweer-en-Lula* bevat het bovenste gedeelte der *Oude-Friesche-Compagnie* en der *Nieuwe-Friesche-Compagnie*, ofschoon sedert dien tijd zeer aanzienlijk in bevolking toegenomen.

NIEUWE-DIEP (HET), voorn. kreek en legplaats voor visschersschuiten en andere vaartuigen in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, O. van den *Helder*.

Thans is het eene kunsthaven, die eene veilige ligplaats aanbiedt bij storm en ijsgang, en die de gemeenschap daarstelt tusschen het *Noord-hollands-kanaal* en de reede; zij plagt eene kreek te zijn, die uit het *Koegras* voortkwam en is nu daargesteld, door middel van een steenen *leidam*, evenwijdig loopende aan den vasten wal en verbonden zijnde met een vangdam, die zich zeer verre oostwaarts over het *Balgzand* uitstrekt; deze laatste dam noodzaakt het water grootendeels om tusschen den *leidam* en den oever door te stroomen, waardoor eene schuring ontstaat, die eene genoegzame diepte daarstelt en aan hare uitwatering ruim 17 Ned. ell. bedraagt.

In den havendijk zijn vier sluiswerken, als: de *Doksluis*, van het *Grootedok* van het maritime etablissement *Willemsoord*, om 's *Rijks* schepen in of uit te brengen; de *Martime schutsluis*, tot doornlatiug van ligte rijksvaartuigen en spuijng der *Koopvaarders-binnenhavens*; de *Koopvaarders schutsluis* aan den mond van het *Noordhollands-kanaal*, tot spuijng van dat kanaal en doornlatiug der *koopvaardij-schepen*, en eene *Inundatiesluis* in den zeedijk, achter het *Nieuwewerk*, tot doorschutting van kleine vaartuigen en loziug van overtollig water.

Aan het *NIEUWE-DIEP* stond voor ongeveer dertig jaren slechts één oud huis, thans (1846) vindt men er een vlek van meer dan zes honderd huizen, *Willemsoord* genaamd. Den *Helder* was voorheen een half

... was geen huis
aan elkander.

... vorm. braak in
stad Amsterdam
door eenen
geheeten.

... door de IJpe-

... den regter hoofd- of
Zie GANZEDIEP.

... Zie AA (STERWIKER-).
... Zeeland. Zie GORSECKE-DIEP.
... Ooster-kogge, en de Ooster-kogge,
... afkomende van den Ooster-
... oost-noordoostelijke strek-
... de gem. **Wervershoof** en
... tusschen **Andijk** en **Groot-**

... alwaar aan den genoem-
... overtoom, tot het over-
... gramen der landlieden, gesteld
... kleine kom of vijver, de pool
... Andijk gelegen.

... Zuid-Beveland, prov. Zeeland,
... en 1½ u. W. van **Heinkenszand**,
... in den **West-Craijertpolder**,
... Zuid-Craijert.

... verbeterd en eene der voor-
... Zuid-Beveland, geworden. Bij
... polder, in het jaar 1642, heeft
... delijk tot gronden voor een d. aan-
... den naam van

... de gem. van 's **Heerenhoek**. —
... de Christelijke Afgescheidene gemeente
... voorzien is, doch geen orgel heeft
... dier gezindte is. — De R. K.,
... tot de stat. van 's **Heerenhoek**. —
... eene school gebouwd, welke thans
... bezocht wordt.

... der **Papoes-eilanden**, in **Australië**.

... de **Nieuw-kil**, eene der killen in den
... **WEST-KIL** (De).
... of watertje in **Noord-Holland**, gem.
... **Uitdam**, 20 min. N. van **Uitdam**,
... door het Heng, in de **Gouw** uit.
... in het **Texelsche-Zeegat**, prov.
... (Het).

... **Zeeland**, kw. **Zevenwouden**, griet.

Naar
marin

... welke eides wd een Nieuw ge-

NIEUW-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie *MOSSILENDAN*.

NIEUWEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Asten*, gem. *Bakel-en-Milheze*.

NIEUWE-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het *Poldertje-over-de-Gouw*, O. aan het *Poldertje-voor-het-Westende-van-de-Nes*, Z. aan het *Poldertje-beneden-het-Nespad*, W. aan de *Missel-kaag* en de *Lagedijker-kaag*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 18 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land; telt 4 boerderijen, en staat onder het bestuur van den polder *Schagen*.

NIEUWE-KAPEL, voorm. kapel in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HISKELFOOT*.

NIEUWE-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. der *Tempeliers*, buiten *Haarlem*, in den *Hout*.

Dit klooster was in het begin der veertiende eeuw, door Jonkheer *WILLEM VAN EGMOND* gesticht, waarvan de geheugenis bewaard is in eenen overgebleven *giftbrief*, gedagteekend: *des Vrijdachs na Meydach in 't jaar ons Heeren MCCC ende elve*, waarbij gemelde *WILLEM VAN EGMOND*, aan dit gesticht een aanzienlijk aantal landerijen, hem toebehoorende, en ruime inkomsten schonk, welke brief, ten overstaan van twee Schepenen der stad *Haarlem* verleden, gevonden wordt, in het tweede deel van het *Groot Charterboek der Graven van Holland*. In dien brief wordt het klooster geheeten: „'t *NIEUWEN CLOOSTER*, „dat leyt ende staet op die uysterste grafte van *Haarlem*, bij den *Houte*;" zeggende de schenker, „gegeeven te hebben en quyt te schelden eewewyck ende lyck tot dien capelle, en tot die vergaderinge, die ik geve maect ende gesticht hebbe van mijnen eygelycken goede, tot diere behoefte, diere inne woonen, en hoire familie, die daar woonachtig sijn, ofte hier na ewelike woonen sellen, dat leyt ende staet op die uysterste grafte van *Haarlem* bij den *Houte*, dat geheeten is *NIEUWEN CLOOSTER*, omme zalicheyt mynre nacomelingen, aldusdanige renten ende goet, leggende in so wat banne 't is tusschen *Maes* ende *Zipe*. „In den eersten, enz." drukkende zich verder over de redenen en het oogmerk van deze schenking aldus uit: „Ende want mijn sinne ende begeerte altoos van beginsel was, en noch is, op deselve stede mit dusdaniger renten voorzegt luden te hebben van ordenen, of van collegie, die ik hope by mynen lyve daer te brengen, des myn God gunnen moet, waare oock dat myns gebracken eer dese dingen aldus toegebracht waren van der collegie, alst voorzegt is, so souden die Heeren, die 't beseten hadden, binnen mynen jaergetyde sonder alle verdrach een collegie aldaer maecten, vastelick en ewelick daer te staene te Gods dienste daghelyx in mynre memorie ewelycke, ende myns wyfs, ende der sielen, alst voersz. staet. Waert datse dit niet en deden binnen deser tyt voerseyt, so souden myne erfgenamen dese voersejde Heeren dair uyt doen, also sy verwilcoert hebben, ende binnen dier selver maent andere goede luyden dair in doen in deser renten, in deser goeden, mijne Godsdienst mede te doene, als voerseyt is."

Toen twee jaren daarna de *Tempeliers* werden uitgeroeid, hebben zij, die het klooster buiten *Haarlem* bewoonden, hunne woonplaats verlaten, en zijn met alle hunne goederen en hunnen gecleen inbocdel

overgegaan in het St. Jans-Gasthuis, welk gasthuis de Bisschop van Buda; Kommandeur van St. Catharina-huis te Haarlem, in de stad Haarlem, op een erf van Meester GERRIT TERTENROODX, Kanunnik van St. Mariaskerk te Utrecht, in het jaar 1510, gesticht had, hebbende de gezegde Heer GERRIT het gezegde huis en erve, ten voormelden einde, overgedaan aan den voornoemden Kommandeur. De stichtingsbrief van dit Tempeliers-klooster, buiten Haarlem, NIEUW-KLOOSTER genoemd, was door WILLEM, Heer van Egmond, en Heer GERRIT, Landdeken van den Bisschop van Utrecht, geteekend in het jaar 1511, op Vrijdag na 1 Mei.

NIEUWE-LAND (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overstakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *SOMMELSDIJK* (HET-NIEUWE-LAND-VAN-) (1).

NIEUWE-LAND (HET), buitenveld of schapenweide op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr., en 18 u. ten N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Midland*.

NIEUWE-LANDEN-VAN-BAARLAND (DE), voorm. streek lands in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, die door de Dierik van de Ondelanden-van-Baarland afgescheiden werd. Zij kwam reeds voor in 1480, onder den naam van het Nieuw-Land, het Nieuwe-Veld, Nieuwkerk en Stuijzand enz. Zij werden in 1852 overstroemd, doch achtervolgens spoedig herdijkt, maar weldra ook weder verloren.

NIEUWE-LAND-VAN-WIERINGEN (HET), bedijking in de prov. *Noord-Holland*. Zie *WIERINGERWAARD*.

NIEUWE-LICHT (HET), in oude handschriften HET KLOOSTER-VAN-DE-H.-MAAGD-MARIA-TE-BLOEM geheeten, voorm. kloost. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, 10 min. N. van *Wester-Blokker*, aan de *Wijzend*.

Het werd bewoond door Reguliere Kanunniken van de orde van den H. AUGUSTINUS, en was in het jaar 1588, door GERAARD VAN HOORN en PAULUS VAN MEDEMBLIK, Priesters en discipelen van GERAARD GROOTS, gesticht op last van MEINDELT EUPERSOON, die de kleeding van Lekebroeder hier aangetrokken heeft en er het einde van zijn leven, in groote godvruchtigheid, heeft doorgebracht, zoodat hij in den reuk van heiligheid gestorven is. Het was voorzien van eenen spitsen toren even als het nabij gelegene Zwaag. In het jaar 1550 heeft het een nieuw pand gekregen, en in het jaar 1567 de beeldstorming uitgestaan; maar in het jaar 1575 is het, door de burgerij van Hoorn, gezamenlijk en gelijkerhand afgebroken en vernield, hetgeen, volgens VELIUS, inderdaad te beklagen was, nademaal het, zoo wel wegens de pracht der gebouwen, als de vernakelijkheid der plaats, naauwelijks voor eenig klooster van geheel Nederland behoefde te wijken. Daarin werden doorgaans 900 en somwijlen 1000 arme lieden of geringe burgers gespijzigd, die er in hunne rampen en ellenden eene beschutting vonden. Van dit klooster is thans niets meer te vinden, maar het land, waar het gestaan heeft, is nog bekend onder den naam van KLOOSTER-WERD, en wordt, wegens de vroegere ongelijkheid van den grond, in de wandeling het *Hobbe* Bobbelde-land genoemd. Die ongelijkheid is echter voor weggelaten en de fundamenten gelijktijdig uitgegraven.

NIEUWE-MEER (DE), watergr. in de prov. *Friesland*, gem. *Tietjerksteradeel*, hetwelk eene westlijke rigting naar de

Eveneens zieke men de overige pold.
ij behooren.

NIEUWE-MEER (HET), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, Z. van Slooten.

Het was vroeger een water op zich zelve, maar is door het steeds toenemen van het Haarlemmermeer eindelijk een deel, en wel de noordoostelijke punt, daarvan geworden, en daar het niet in de bedijking begrepen is, zal het nu weder een water op zich zelve worden.

NIEUWE-MEER (HET), meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KEINSELMEER (HET)**.

NIEUWENBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Roosendaal*, aan de Nieuwenbergsche-watering; met 6 h. en 50 inw.

NIEUWENBERG, kast. in de heerl. 's *Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie **NEUBURG**.

NIEUWENBERGSCHÉ-WATERING, beekje, prov. *Noord-Brabant*, dat in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, omtrent *Zegge*, in de heide ontspringt, langs het geh. Nieuwenberg vloeit en zich in de *Roosendaalsche-vliet* ontlast.

NIEUWENBOSCH, huurs. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oudenbosch*, tegenover *Standaardbuiten*.

NIEUWENBROECK, *NISBROEK* of *NIESSBROEK*, kast. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. van *Roermonde*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Venlo*, gem. en O. van *Besel*.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund. 57 v. r. 15 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **ENST RUXSCH VAN NIEUWENBROECK**.

NIEUWENBURG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

Later was op deze buit. een alom bekend gesticht voor krankzinnigen gevestigd; thans dient het tot een Instituut voor Jongeheeren, dat 20 leerlingen telt.

NIEUWENDAAL, buit., prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*.

NIEUWENDAM, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 7 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 5 u. Z. Z. W. van *Edam*, gem. *Nieuwendam-en-Zuinderdorp*, aan den *Waterlandsche-Zeedijk*, met eene haven. Men vindt deze plaats reeds genoemd in het jaar 1544, in het octrooi van Amsterdam, wegens het varen der schepen over *Pampus*.

Het dorp, dat op eene uitgestrektheid van ruim 560 ellen, langs den dijk gebouwd is, en het uitzigt naar de stad Amsterdam heeft, telt 140 h. en ongeveer 700 inw. De plaats is redelijk welvarende. Hier wonen vele zeevarenden en ook eenige kooplieden. Men heeft er eene groote scheepstimmerwerf, waarop ook schepen voor de vaart op Oost-Indië gebouwd worden; voorts eene taanderij, eenen korenen, eenen pel- en drie houtzaagmolens, van welke eene te voren een pelmolen geweest is, eenen schulpzandmolen, die voor dezen een oliemolen was, alsmede de buskruidmolen no. 6. Vroeger had men er nog twee houtzaagmolens, doch deze zijn afgebroken; ook was er in het jaar 1745 of 1744 eene traankokerij aangelegd, welke mede niet meer bestaat.

De Herv., die er 610 in getal zijn, onder welke 310 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Non-sickendam*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest DANIEL ROZARDUS, die in het jaar 1628 herwaarts kwam, en in het jaar 1634 naar Oud-Beijerland vertrok. Toen was het vereenigd met *Buiksloot*, doch tijdens de dienst van PERRUS VAN DEN VRAE, daar hereopen in 1653, werd het daarvan gescheiden in 1658, en bekam in dat jaar een eigen Predikant in EVREARDUS BASSANA, die in 1676 naar Schiedam vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk schijnt er eerst in den aanvang der zeventiende eeuw gesticht te zijn, althans bij bestond reeds in 1628, aangezien ADAM HARTWIG, Predikant van Zanderdorp en Schellingwoude, destijds ook de kerk te NISOUWENDAM bediende. Zij heeft eenen houten, doch tevens fraaie spitsen toren en een orgel, dat den 7 September 1800 ingewijd is.

De Doopgez., die er weinig in getal zijn, hebben, met die van de omgelegene dorpen, een getal uitmakende van ongeveer 50 zielen, en onder deze 20 Ledematen, hier eene kerk, zijnde een houten gebouw, zonder toren of orgel. Deze kerk is aldaar, in het jaar 1843, uit milde bijdragen, van Ledematen hier gezindte, gebouwd en den 10 Juli van dat jaar ingewijd; de dienst wordt daarin door de Doopgezinde Leeraren van Amsterdam en van elders belangeloos waargenomen; terwijl de Leden tot de gem. van Amsterdam behooren.

De R. K., die er ruim 60 in getal zijn, maken, met die van Buiksloot en omliggende dorpen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 430 zielen telt, onder welken 300 Communikanten. De kerk, aan den H. AUGUSTINUS toegewijd, is een vrij groot, houten gebouw, met een torentje en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Maandag in September.

Te NISOUWENDAM werd in het jaar 1572, door DUBAIX SORER, destijds Stadhouder van het Noorderkwartier, eene schans opgeworpen, welke echter niet lang in aanwezig gebleven is. Deze schans, werd door de Amsterdammers, toen nog Spaansgezind, aangevallen, doch door de Waterlanders dapper verdedigd, zoodat de Amsterdammers zich genoodzaakt zagen terug te trekken.

Door den watervloed, tusschen 14 en 15 November 1778, heeft NISOUWENDAM vrij wat geleden, ofschoon aldaar geen gaten in den dijk geslagen zijn. Nog meer leed het echter van den watervloed in 1825, toen het tot op eene aanmerkelijke diepte overstromd werd.

NISOUWENDAM, in de wandeling veelal DEN DAM genoemd, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, 1 u. Z. O. van *Uitgeest*, aan den Ham; met 7 h. en 40 inw. Het ontleent zijnen naam naar eenen dam, welke hier in den Ham ligt.

NISOUWENDAM (DE), dijk in *Dragterland*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den zeedijk naar den mond der Oude-haven van *Hoorn*.

Deze dijk is in het jaar 1541 aangelegd, omdat de groote schepen, welke uithoofde van de droogte der haven niet daarin konden komen, zeer veel moeite hadden, om hunne goederen te lossen. Want het voorland, meest riet zijnde, was week en onbekwaam om er bespelen

op te drijven, of om er andere zware lasten over te brengen. Dit dijkje, hetwelk naderhand betimmerd en nu eene straat binnen Hoorn is, welke nog heden de NIEUWENDAM heet, schijnt in of na dien tijd, aan de buitenzijde met palen bezet te zijn geweest, alzoo nog in 1740, even vóór de huizen, aan den noordkant van den Italiaansche-zeedijk, zes of zeven voeten in den grond, een geheele regel palen, schooijingswijze geslagen en wel in orde staande, gevonden is.

NIEUWENDAM (DE), oude naam van den dam, waaraan de stad EDAM in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, haren oorsprong te danken heeft. Zie EDAM.

NIEUWENDAM (DE), dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*.

Het is dat gedeelte van de voormalige waterkeering van het *Wijkmeer*, onder de gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, hetwelk in der tijd over de Kil is gelegd en waardoor de St. Aagten-dijk en de Assendelver-dijk, ten jare 1357, werden vereenigd. Het bestuur over dezen dijk wordt de Dambeeren genoemd. Hij betaalt voor 100 roeden (537 ellen) in het onderhoud van den St. Aagtensdijk.

NIEUWENDAM (DE), oude naam van de stad SCHIEDAM in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie SCHIEDAM.

NIEUWENDAM-EN-ZUNDERDORP, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Landsmeer-en-Watgang*, N. O. aan *Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*, O. aan *Ransdorp-Durgerdam-en-Holijssloot*, Z. O. aan *Schellingwoude*, Z. aan het *IJ*, W. aan *Buiksloot* en aan *Landsmeer-en-Watgang*.

Deze gem. bevat het d. *Nieuwendam* en *Zunderdorp*, het geh. *Burckmeerderhuis*, en de polders den *Groote-Blaauwepolder*, den *Kleine-Blaauwepolder*, de *Buiten-Gouw*, den *Zuideinderpolder* en de *Volgerweeren*, benevens het *Burckmeer* en gedeelten van het *Buikslootermeer*, het *Bellemermeer* en het *Brockermeer*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1069 bund. 29 v. r. 85 v. ell., waaronder 1036 bund. 29 v. r. 57 v. ell. belastbaarland. Men telt er 166 h., bewoond door 237 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 1200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook wonen hier vele koopvaardijvaarders. Voorts heeft men er 1 sloopstimmerwerf, 1 taanderij, 3 houtzaag-, 1 kruid-, 1 schulpzand-, 1 koren- en 1 pelmolen.

De Herv., die er ruim 900 in getal zijn, onder welke ongeveer 400 *Ledematen*, maken de gem. van *Nieuwendam* en *Zunderdorp* uit. — De *Doopsgez.*, van welke men er ruim 50 telt, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De *Evang. Luth.*, van welke men er 20 aantrest, worden tot de gem. van *Monnickendam* gerekend. — De *R. K.*, die er 160 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nieuwendam*. — De 8 *Isr.*, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Monnickendam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, ééne te *Nieuwendam* en ééne te *Zunderdorp*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht worden.

Het wapen van deze gem. bestaat in een veld van azuur (blauw), met een zwaan van zilver, genebd, gepoot en gehalsband, van keel, het schild gedekt met eene kroon van goud.

NIEUWENDAMSCHÉ-DIJK (DE), naam, welken men wel eens geeft aan dat gedeelte van den *Noorder-IJdijk*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk langs *Nieuwendam* loopt.

NIEUWEN-DIJK (DE), dijk van het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, zich ten W. van het Nieuwland-van-Altena van de tol no. 2 tot het bulpgat no. 4 uitstreckende. Over dezen dijk loopt de straatweg van Gorinchem op Breda.

NIEUWENDIJK (DE), geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. van *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Almkerk*, 1 u. van *Emmikhoven*; met 34 h. en 230 inw., onder *Almkerk-en-Uitwijk*.

Dit geh. ontleent zijnen naam van bovengenoemden dijk, waarop het gelegen is. Het bestaat uit vele fraaije boerderijen of hofsteden, die meest allen van vruchtboomgaarden omgeven zijn. — Ook heeft men er eene school.

NIEUWEN-DIJK (DE), vroegere dijk in *Amstelland*, in de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, aan de westzijde van den Amstel, van den Dam naar de Nieuwe-Haarlemmer-sluis loopende, en thans eene der volkrijkste straten van Amsterdam uitmakende, welke grotendeels eene aansenschakeling van winkelhuizen oplevert.

Men noemde weleer *Windmolenstraat*, dat gedeelte van den *Nieuwen-dijk*, hetwelk van den Dam tot aan de St. Jacobstraat loopt, terwijl de naam van *Nieuwstruis*, in de vijftiende eeuw alleen gegeven werd aan dat gedeelte van den tegenwoordigen *Nieuwendijk*, dat zich van de St. Jacobstraat tot aan de oude Haarlemmer-sluis uitstrekt, welk gedeelte dijs reeds in het jaar 1420 gelegd was.

NIEUWENDIJK (DE), geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *Draaisdijk*.

NIEUWENDIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. *Tilburg*; met 20 h. en ongeveer 110 inw.

Deze dijk is in het jaar 1837 bestraat; men vindt aldaar, behalve de huizinge, in welke den Koning, te Tilburg komende, zijn optrek neemt en een eigendom van Hoogstdenzelven is; een prachtig gebouw van den Heer H. B. Beckers, Burgemeester van Tilburg, in het jaar 1843, in den Romeinschen stijl gesticht; de pastorie der Roomsche Katholieke parochie het Heyken, door Monseigneur Zwysen, Bisschop van Gerra en de overige Geestelijken dier parochie bewoond; een slot, toebehoorende aan den Heer H. van Dooren, het Hooge-huis genaamd; eene lakenfabriek van de Heeren Vazede en Comp.; eene katoenfabriek van den Heer Mathijssen; eene lakenverwerij van den Heer Franckenroff, welke fabrieken en verwerij door stoom worden in werking gebracht, terwijl ook de Roomsche Katholieke kerk der parochie het Heyken, welke in het jaar 1828 nieuw gesticht is, aan dezen dijk grenzende is.

NIEUWENDIJK, geh. in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. ten W. van *Oud-Beijerland*, gem. en $1\frac{1}{4}$ u. W. van *Zuid-Beijerland*, met 23 h. en ruim 130 inw.

NIEUWENDIJK, geh. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $6\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Oud-Beijerland*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. gaans ten Z. O. van *Goudswaard*, aan het *Vuilegat*, waarop het daar ter plaatse eene kreek of uitwatering heeft, voortkomende uit het *Hiltersche-gat*. Men telt er 17 h. en ruim 110 inw.

NIEUWENDIJK (DE), dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Kamperveen*, zich uitstreckende langs de N. W. grenzen van *Kamperveen*. Deze dijk heeft eene lengte van 550 ellen en eene steenen sluis makende een gedeelte uit van den weg tusschen *Kampen* en *Elburg*.

Daarin vielen bij den waterloed van Februarij 1825 twee kapitale doorbraken.

NIEUWENDIJK, pold. in de heerl. *Zenenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan den *Groote-polder*, O. aan den *Losecaats-polder* en *Boertkens-gors*, Z. aan het *Landeke-van-Hoogstraten*, W. aan den *Zandberg*.

Deze pold., welke in het jaar 1454 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 37 v. r. 4 v. ell., alles schotbaar land, en heeft eene steenen sluis, aan het oosteinde in den buitendijk, wijd 1 ell. 3 palm., voorzien van eene drijfsdeur en schuif; daardoor wordt het water in den buitenboezem overgebracht en deze loost, door eene sluis, wijd 1 ell. 8 palm. 3 duim., en voorzien van eene drijfsdeur, in de *Roodevaart* buiten het *Sas*, en water uit op de *Roodevaart* en vervolgens in het *Hollands-diep*, doch somwijlen ook voor een gedeelte door het oostelijk deel van den *Groote-polder* naar de *Noordschans*, en aldaar op het *Hollands-diep*. Het zomerpeil is 1 ell. 4 palm. boven A. P. Het maalpeil is 2 palm. 7 duim. A. P. Hij wordt bestuurd door eenen *Dijkgraaf*, vier *Gezwoenen* en eenen *Penningmeester*.

NIEUWENDIJK (DE NIEUWE-), oude naam van het *LANDEKE-VAN-HOOGSTRATEN*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HOOGSTRATEN (HET LANDEKE-VAN-)*.

NIEUWENDOORN of **NIEUWENDOREN**, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*.

Het was een der vijf sloten, welke omstreeks 1288, door *Floris V*, *Graaf van Holland*, ter betuigeling der *Westfriezen*, gebouwd werd. Dit werd echter in zijnen tijd niet volbouwd, en was het ook nog niet toen het door de *Westfriezen* ten gronde toe geslecht werd. Later echter weder volkomen hersteld zijnde, is het door den zoogenaamden *Zwartenhoop*, geheel vernietigd.

NIEUWENDORP, voorm. kast. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *NIEUWBURG*.

NIEUWENHAGEN, gem. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Brunssum*, O. aan *Rimburg*, Z. aan *Ubach-over-Worms*, W. aan *Hoensbroek*.

Deze gem. maakte vroeger met *Ubach-over-Worms* slechts eene gem. uit, doch is sedert 1815 daarvan afgescheiden en bevat het d. *Nieuwenhagen* en het geh. *Heide*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 708 bund. 9 v. r. 35 v. ell., waaronder 675 bund. 84 v. r. 20 v. ell. belastbaar land. Men telt er 215 h., bewoond door 228 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw. Daar de grond hier zeer slecht is, houden de inw. zich weinig met den akkerbouw bezig en vinden meest hun bestaan in het rondventen van korte waren.

De inw., die op 9 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

De 9 Herv., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerlen*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Onder dese gem. behoort een dennenbosch, wel 300 bund. groot, dat den naam van Sterrenbosch draagt.

Het d. NIEUWENHAGEN ligt $5\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Maastricht, $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van Heerlen. Het is een zeer oud dorp, dat reeds in 1215 in de geschiedenis genoemd wordt. Bij de verdeling van het Land-van-Valkenburg in 1661 tusschen den Koning van Spanje en de Vereenigde Nederlanden, viel het dorp NIEUWENHAGEN den Staten ten deel. Men telt er 132 h. en 630 inw.

De kerk, welke zeer oud en bouwvallig was, is in 1840 geheel vernieuwd. Het verdient opmerking dat deze kerk op vreemd grondgebied staat, namelijk onder de gem. Ubach-over-Worms.

NIEUWENHAGEN, geh. in de heerl. 's Hertogenrade, distr., arr. en 8 u. O. van Maastricht, kant. en 1 u. W. van Heerlen, gem. en Ubach-over-Worms, 10 min. O. van Waubach; met 13 h. en 70 inw.

NIEUWENHOF, kast. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oosterwijk, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 8 u. N. W. van Eindhoven, kant. en 2 u. N. W. van Oirschot, gem. en 8 min. N. van Moergestel.

Dit kast. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 68 bund. 36 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer FRANCIS SUTS.

NIEUWENHOF, buit. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. en 4 u. Z. W. van Amersfoort, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, gem. Bunnik.

NIEUWEN-HOORN, heerl. in het Land-van-Voorne, prov. Zuid-Holland, arr. en kant. Brielle, gem. Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Goote; palende N. aan de heerl. Oude-Goote en de Vier-polders, N. O. aan Heenvliet, O. aan Abbenbroek, Z. O. aan Oudendoorn, Z. W. aan de Oude- en Nieuwe-Struiten, W. aan Nieuw-Hellevoet, N. W. aan Nieuwe-Goote.

Dese heerl. bevat den Nieuwenhoornsche-polder, en daarin het d. Nieuwenhoorn, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1216 bund. 37 v. r. 81 v. ell., waaronder 1190 bund. 95 v. r. 44 v. ell. belastbaar land. Men telt er 142 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1080 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeveelt, het oefenen van handwerken en het doen van winkel. Voegge legte men er zich mede op de meekrapveelt toe, doch dit is geheel overvallen en de meekrapstooft, welke er destijds bestond, in 1815 vernield.

De heerl. die hier 1040 in getal zijn, maken, met die van de heerl. Nieuwenhoorn, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Nieuwenhoorn behoort, en ruim 1080 zielen telt, onder welke 450 Ledemaatschappij was, na de Hervorming, met Nieuw-Hellevoet vereenigd. Na de afscheiding, welke in 1881 plaats had, was de heerl. Nieuwenhoorn alleen het leeraarsambt heeft waargenomen, waaraan de Nieuwenhoorners, die in het jaar 1881 afgezet werd.

De heerl. die hier 40 telt, worden tot de stat. van Hellevoet toegevoegd.

De heerl. die hier eene school, in het d. Nieuwenhoorn, welke door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. die hier is doorsneden met onderscheidene regte binnenwegen, welke de bewoners, en waarvan de voornaamste genoemd worden de Noorsche-weg, de Koude-Noorsche-weg,

de Bonse-weg, de Oudjaarsche-weg, de Dorpsweg, de Ravens-weg en de Brabersche-weg.

Vroeger liep door deze heerlijkheid, van Heenvliet af, een water, de Hoofd-wetering genoemd, in welke twee watermolens voor de polders staan, welke het water in zekere waalbrengen, de Nieuwen-Ee genoemd, liggende bij de grenzen van de ambachtsheerlijkheid de Struiten, nabij de Oudenhoornsche-sluis, door het graven van het kanaal van Voorne, in 1828, is dit echter geheel veranderd. Zie daaromtrent het art. NIEUWENHOORNSCHE-POLDER.

Deze heerl., welke in het jaar 1724, vereenigd met de heerl. Nieuwe-Goote, uit de domeinen, in ééne koop verkocht is, werd op het einde der vorige eeuw in eigendom bezeten door VROUW MARIA SIRILLA DU TOURS, donairiere van den Heer HELENIUS VAN LEYDEN; tegenwoordig is zij een eigendom van den Heer ARY VLIELANDER, woonachtig te Numansdorp.

Het d. NIEUWENHOORN ligt ruim 1 u. Z. van Brielle, bijna $\frac{1}{2}$ u. N. van Hellevoetsluis, aan den dijk, waarover de straatweg tusschen die beide plaatsen loopt. Behalve aan de breede en goed bebouwde dorpsstraat, welke naar dien weg leidt, staan vele huizen, waaronder ook eenige buitenverblijven en groote boerderijen, aan dien straatweg; zij zijn door veel geboomte omringd, waardoor het dorp een aangenaam voorkomen heeft, terwijl het door den doortogt vrij levendig is.

Het schijnt uit vele omstandigheden, dat dit d. van eenen hoogen ouderdom moet zijn, hoewel het eigenlijke jaar der stichting, zoo min als de stichter zelve, en de oorsprong des naams bekend zijn. Men mag op goede gronden vaststellen, dat het van weinig minder ouderdom dan de Oudenhoorn zijn kan, aangezien men aangetekend vindt, dat de Oudenhoorn, in het jaar 1555 ter bedijking is uitgegeven, en waarop gevolgd is, dat Hertog ALBRECHT VAN BELJEREN, als Graaf van Holland, op den 4 Februarij des jaars 1594, en dus slechts negen en dertig jaren later, uitgaf om te bedijken, de polder van Nieuw-Hellevoet, bij welke uitgifte bepaald werd, dat de bedijking moest geschieden, buiten de dijken van de NIEUWENHOORN, waaruit dus van zelf blijkt, dat de NIEUWENHOORN toen reeds aanwezig was, of bedijkt is geworden. Men telt er in de kom van het d. 50 h. en 240 inw.

In 1822 is door het dorp eene nieuwe straat gelegd, en in 1834 is eene nieuwe school, met schoolhuis en raadhuis daarboven, gebouwd.

Men vindt geen tijd bepaald wanneer de kerk van NIEUWENHOORN gesticht is, gelijk mede niet aan welken Heilige zij van ouds was toegewijd; even min vindt men ergens door welke Pastoors in dit bedehuis weleer de dienst werd waargenomen, dan alleen dat in den jare 1514, door de aanstelling van den toenmaligen Graaf van Holland, Pastoor geworden was zekere Regtsgeleerde, MARTINUS genoemd, die, Zanger aan het hof van voornoemde Graaf zijnde, door de gunst van dezen tot die waardigheid verheven werd, terwijl wij dienaangaande mede aangetekend vinden, dat de pastorie jaarlijks aan den Pastoor opbragt, eene som van achttien gulden, doch wanneer de Pastoor zijn verblijf aldaar niet hield, niet meer dan zeven gulden. Het koster-schap, dat mede ter begeving van den Graaf stond, verschafte jaarlijks aan den bezitter van dat ambt een inkomen van vijf Rijnsche gulden (7 guld.). De kerk, die alle de teekenen eener eerbiedwaardige oudheid heeft, is een oud kruisgebow, waarvan het achter- en linker-zijpand afgebroken is. Zij heeft echter een goed aanzien; de toren,

de tusschen twee kapel-gevels geplaatst is, doet zich van de zijde van Nieuw-Hellevoet fraai voor. Het dak van dit gebouw is van eene tamelijke hoogte. Sedert het jaar 1821 is zij ook van een orgel voorzien. De toren, van den grond af tot boven het dak, vierkant oprijzende, pronkt met eene korte spits, waarop een windwijzer gezien wordt, en heeft voorts uurwerk en klok. In het jaar 1844 ontving deze kerk van den Heer C. Hraawma, Assessor bij den Gemeenteraad en President van het collegie van Kerkvoogden, drie zilveren schotels (eene groote en twee kleine) ten geschenke, om gebruikt te worden bij de viering van het H. Avondmaal.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel (rood), met eenen jughoorn van goud.

NIEUWENHOORN-EN-NIEUWE-GOOTE, gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (14 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de gem. Oost-Voorne, N. O. aan de Vierpolders, O. aan Heenvliet en aan Abbenbroek, Z. O. aan Oudendoorn, Z. W. aan Oude-en-Nieuwe-Struiten en Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, W. aan Rockanje en Naters-en-St.-Pancrasgors.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuwenhoorn en Nieuwe-Goote, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1876 bund. 94 v. r. 26 v. ell., waaronder 1840 bund. 80 v. r. 19 v. ell. belastbare grond. Men telt er 150 h., bewoond door 920 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gem. eenen steenen korenmolen. Door het graven van het Kanaal-van-Voorne is de toestand der gemeente zeer verbeterd. — Door het uit eigene fondsen leggen van een straat over den Oostdijk, is het dorp in verbinding met dat Kanaal gesteld; een beurtveer op Rotterdam aangelegd en door het bijt vree los- en ladingplaats daargesteld, waardoor de communicatie gemakkelijk is gemaakt, en de vervoer van granen en andere producten, ook van andere gemeenten, belangrijk is geworden.

De Herv., die er ruim 1080 in getal zijn, onder welke 450 Lede-
molen, waken de gem. van Nieuwenhoorn nit. — De 2 Evang. Luth.,
de twee er aantreft, behooren tot de gem. *Brielle-en-Hellevoetsluis*. —
De 1 k. van welke men er 45 telt, behooren tot de stat. van *Hel-*
levoetsluis. De 3 Isr., die er wonen, worden tot de bijkerk te *Hel-*
levoetsluis gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, te Nieu-

De oppervlakte dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Nieu-

DE OUDENDOORNSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne*,
arr. en kant. *Brielle*, gem. *Nieuwenhoorn-en-*
Oudendoorn, palende N. aan de Oude-Goote en den Oud-Hellevoet-
polder, O. aan den Grondpolder-van-Heenvliet, O. aan den
Oudendoornpolder en den Oudendoornsche-polder, Z. W. aan
de Oude-en-Nieuwe-Struiten en Nieuw-Hellevoet, W. aan de Nieuwe-Goote.

De oppervlakte, volgens het kadaster, eene oppervlakte van
1876 bund. 94 v. r. 26 v. ell., waaronder 1094 bund. 94 v. r.
19 v. ell. belastbare land. Daarin ligt het d. Nieuwenhoorn en
Oudendoorn. In het gebied 142 h., waaronder 19 boerderijen. Nage-
volgd door de pold. loopt het, in 1828 gegraven, Ka-
naal van Voorne, waardoor de waterlozing, welke vroeger met
de Oude en Nieuwe Sluis te Hellevoetsluis, geschiedde, geheel is
verrezen. Het gebied heeft den vroegeren watermolen behouden,

en voor het noordelijke deel is van wege de directie van het kanaal een nieuwe gesticht; terwijl beide hun water in het kanaal brengen. De voormaals bestaan hebbende groote boezem, van ongeveer 160 bunders oppervlakte, wordt thans, even als het overige van den polder, drooggemalen, daar, door het maken van eenen nieuwen maalboezem met hooge kaden, corresponderende met het kanaal, die groote bergboezem onnoodig werd, en de landen daarin gelegen van moeras in vruchtbaar weiland zijn herschapen. Het polderbestuur bestaat uit den Schout, tevens Secretaris, en vijf Leden.

NIEUWENHOVE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zesland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *Nieuweliet*; palende N. aan de Noordzee of den gevlooiden Zwarte-polder, O. aan den Adornes-polder en den Lampsins-polder, Z. aan den Groote-St.-Anna polder, W. aan dien zelfden en aan den bedijkten Zwarte-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1597 reeds bestond, maar, in de Spaansche onlusten gevlooid zijnde, in 1691 weder bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 91 bund, 73 v. r. 15 v. ell., waaronder 87 bund. 43 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 3 groote en 2 kleine boerderijen, en wordt door eene buis, in den Groote-St.-Anna-polder, voorts in de Watering-van-Kadzand, van het overtollige water ontlast. De pold. is met den *Groote-St.-Anna-polder* onder één bestuur vereenigd, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezwoorene en eenen Ontvanger-Griffier.

NIEUWENHOVE, voorm. landg. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zesland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Middelburg*, gem. *St.-Laurens-en-Brigdamme*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *St. Laurens*, in het geh. *Brigdamme*.

NIEUWENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie NIEUWENHUIS (1).

NIEUWENHUIS, voorm. achterleen van het Huis van *Breda*, dat moet gelegen hebben in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, doch waarvan in die gem. thans niets meer bekend is.

NIEUWENHUISHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Logchem*, gem. en 20 min. O. van *Ruurloo*; met 35 h. en 220 inw.

NIEUW-EN-OUDE-LAND (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*; palende N. aan de Maas, O. aan Nieuw-Moerewaard onder *Ridderkerk*, Z. aan *Barendrecht*, W. aan *Dirk-Smits*, Een-en-vijftig-morgen en *Zomerland*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 496 bund. 48 v. ell.; telt 17 boerderijen, en wordt door ééne sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Heeraraden.

NIEUWENRODE, NIEUWENROODE of NIEUWENROX, voorm. kloost. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Heusden*, gem. *Oudheusden-en-Elshout*, onder *Oudheusden*.

Dit kast. was voormaals van uitgestrekten omvang; thans is er niets dan het puin der fondamente van overgebleven.

(1) Eveneens roeke men sommige woorden op NIEUW, welke hier niet gevonden worden, op NIE.

NIEUW-EN-ST.-JOOSLAND, gem. op het eil. *Waleheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg* (1 k. d., 5 m. k., 1 s. d.); palende N. W. en N. aan het Arnemuidsche-gat of kanaal, dat haar van de gem. Arnemuide-Nieuwerkerk-en-Mortiere en Middelburg scheidt, N. O. van Kleverskerke, O. aan het Sloe, Z. aan het Vlakke, W. aan het Kanaal-van-Welsing, dat het van de gem. Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsing scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Nieuwland en St. Joosland, en bevat de navolgende pold.: den Middelburgsche-polder, den Polder-van-Oud-St. Joosland, den Polder-van-Nieuw-St. Joosland, den Molen-polder, den Wagenburg-polder en den Rapenburg-polder, en een gedeelte van den Nieuwerkerk-polder, en daarin het d. Nieuwland en het geb. het Oudedorp. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1220 bund. Men telt er 100 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van 660 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Herv. zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort. — Men heeft in deze gem. ééne school te Nieuwland.

NIEUWE-POLDER, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE (NIEUWE-POLDER-VAN-) (1).

NIEUWE-POLDER (DE), onbeboude pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie DERTIEN-MORGEN (DE NIEUWE-).

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringearspel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Noord- of Nieuwendijksche-Hooi-polder, de West-polder en het zoogenaamde Veer, O. aan den Oude-polder of de wegen, genaamd het Donkschoor en den Boterdijk, Z. aan den Goedenaards- of Eendragts-polder, W. aan den Sandoelsche-polder.

Denkelijk is deze polder kort na de doorbraak van den Zuidhollandsche-waard, in 1421, als wanneer Raamsdonk reeds bestond en in de overstroming deelde, kapitaal bedijkt geworden, met den Oude-, Binnen-, Sandoelsche-, Binnen-Kuren-, en gecombineerde Groot-Waspiksche-Binnen-polders. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 68 bund. 56 v. r. 26 v. ell.; telt 87 h., waaronder 25 boerderijen, en heeft eene steenen sluis op de haven van Raamsdonk, wijd 1 ell. 2 duim., en hoog 8 palm. 2 duim., voorzien van eene vloeddeur en schuif, wordende door deze sluis, op de Donge, van het overtollige water ontlast. De dijken worden door de eigenaars der dijksperceelen, en de sluis door den polder onderhouden. Tot afslicing van het militaire inundatie-water uit dezen in den Oude-polder, heeft men, in 1855, eene insnijding, door den weg genaamd het Donkschaar, gemaakt, en daarover, tot behoud der passage, eene brug gelegd, waardoor deze beide polders tijdelijk eene gemeenschappelijke uitwatering hebben gehad, doch deze bestaat thans niet meer. Het zomerpeil is 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door twee Poldermeesters, van welke de eerste tevens Penningmeester is.

(1) Eveneens zochte men de overige NIEUWE-POLDERS, welke hier niet gevonden worden, op de namen der gem. waartoe zij behooren.

Aan den buitendijk van dezen polder vindt men het geh. genaamd het *Veer-van-Raamsdonk*, en door dezen pold. loopt de groote weg der 1^e klasse no. 5, van Breda naar Gorinchem, alsmede de dorpskeistraat op Waspik.

Bij de stormvloed van de jaren 1775 en 1776, is de dijk aan de noordzijde van dezen polder, aan het Donkschoor, doorgebroken, zoo dat de Sandoelsche-polder, de Nieuwe-polder, de Ouden-Kuren-polder, ook genaamd Binnen-Kuren, en den Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnen-polder, anders genaamd de Dijkeinden-en-Blokken, zijn overstroomd geworden.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de *Snevert*, O. aan de *Compagnie*, Z. aan het *Poldertje-Benoorden-de-Middellaan*, W. aan de *Harmen-kaag*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund. 93 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; telt drie h. en twee watermolens, door welke hij van het overtollige water ontlast wordt. Deze pold. behoort onder het polderbestuur van *Schagen*.

NIEUWE-POLDER (DE) of DE KLEINE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan de *Rotterdamsche-Schie*, O. aan den pold. *Blijdorp*, Z. aan het d. *Overschie*, W. aan de *Delfthavensche-Schie*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund.; telt zes boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op den *Schielsche-boezem*, van het overtollige water ontlast.

NIEUWE-POLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse*; palende N. aan den *Polder-van-Stavenisse* en aan *Zuidmoer*, O. aan den *Nieuwe-Zuidmoer-polder*, Z. O. aan den *Noord-polder*, Z. en Z.W. aan de *Dorstman-plaat*.

Deze pold., welke in het jaar 1751 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 137 bund. 55 v. r. 66 v. ell., waaronder 122 bund. 77 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt twee h., zijnde boerderijen, en wordt door eene sluis, in den *Stavenisse-polder*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezwoorenen* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

NIEUWE-POLDERTJE (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan het *Poldertje-tegen-over-Statendam*, O. aan den *Karthuizer-polder*, Z. en W. aan de *voorgonden* tegen de rivier de *Donge*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 52 v. r. 70 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 4 palm. 4 duim., alleens voorzien van eene klep, waardoor hij op de rivier de *Donge* van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 7 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de *Eigengeërfden*.

NIEUWER-AMSTEL, gem. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *AMSTEL* (NIEUWER-).

NIEUWERBRUG, b. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. W. van *Woerden*, gem. en 1 u. O. van *Bodegraven*, aan den *Rijn*. — Men heeft in deze b. eene school.

Voorheen lag hier eene schans, welke zeer berucht geworden is, in het gedenkwardig jaar 1672. Prins *WILLEM III* had dien post

met de Bataafsch leger indringen in de provincie
 van Brabant, te behouden, en bezette dien met twee
 bataljons van den Kolonel Meas PAIS DE VAILLANT,
 Generaal van de legers der Staten. Door de sterke
 Bataafsch van het zelfde jaar volgde, kon deze post
 niet op zijnen togt verhinderen, dewijl hij over het
 de vreesde. Bataafsch den Rijnland, kon hecetrok-
 ten-och-och tot vechty Zegveld was doorgedrongen.
 Bataafsch van onverschuld hierop volgde, zou de ver-
 Bataafsch den vijanden het meeste nadeel hebben
 en de vijanden weg naar Utrecht, langs den Rijnland —
 vreesde hij om invallenden des, konden terug-
 ten van onverschuld vreesde afgesneden zijn gevoest, hij
 niet vreesde en vreesde was geworden. Doch PAIS
 vreesde van den Graaf VAN KOSMOGRAPH naar de
 vreesde Bataafsch van Bodegraven en Zwamersdam,
 vreesde van den gezegden Graaf ziende afgesneden,
 in zijn vreesde naar de zijde van Bodegraven slechts
 met Bataafsch Bataaf gedekt en derhalve niet te houden.
 niet op het vreesde van KOSMOGRAPH zelven, de
 vreesde en de wijk te nemen naar Gouda, daar hij
 vreesde werd. Dit wijk, zonder uitdrukkelijken
 vreesde geschied zijnde, werd echter door den Prins
 den 20 December weder in het leger te Alphen ge-
 vreesde opgevoert, dat PAIS DE VAILLANT terstond in hec-
 vreesde van den vreesde te recht gesteld werd. Hij werd,
 vreesde ook op het vreesde der Staten van Hol-
 vreesde tot een vreesde gevangenis, met verbeur-
 vreesde en geveest, veroordeeld. Maar de Prins
 vreesde niet vreesde kwam met de krijgswetten, welke,
 niet vreesde straf verderde. WIAZ en de andere
 vreesde het vreesde, op 's Prinsens begeerte, herzien
 vreesde het echter, met deze verandering, dat men
 niet het leger vreesde, en met het zwaard over het
 vreesde. De Prins, hiermede nog niet voldaan, trok de
 vreesde en aan een vreesde, uit Leden van den Hoo-
 vreesde en den Raad van Brabant zamengesteld. Voor
 vreesde en den Raad van Brabant, om onthald te
 vreesde, den 25 Januarij, in het leger te Alphen, aan
 vreesde.

(Wijk) Johan van de Honte of Wester-Schelde, in Staats-
 vreesde. Bataafsch, die tusschen Baarlande en het tweede
 vreesde-polder loopt. In de dijkaadje van de Groode, ter
 vreesde. vreesde hij nog eenen inham, de Haven-van-
 vreesde; doch de kreek zelve loopt langs de gezegde
 vreesde en het Land-van-Kadzand, beide ter reg-
 vreesde en langs het tweede deel van Prins-Willems-polder
 vreesde, beide ter linkerhand, en valt daarna in
 vreesde.

WES-POLDER, pold. in Staats-Vlaanderen, prov.
 vreesde (Nieuw-).
 vreesde. Bataafsch. in Beerland, prov. Utrecht, arr., kant.
 vreesde, gem. on $\frac{1}{4}$ u. W. van Soest, aan den
 vreesde op Amsterdam.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 72 v. r. 56 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw J. HANDEWIJK, woonachtig te Soest.

NIEUWER-HOEK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. N. van *Utrecht*, kant. en 8 min. Z. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 45 bund. 96 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer GZONG MAZS, woonachtig te Amsterdam.

NIEUWERKERK, heerl. op het voorm. eil. *Duiveland*, prov. *Zee-land*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, palende W. en N. aan het Dijkwater, O. aan de heerl. *Sir Jansland* en *Oosterland*, Z. aan *Botland*.

Deze heerl. bestaat uit den *Jongen-polder*, benevens gedeelten van den pold. de *Vierbannen-van-Duiveland*, van den *Sas-polder* en van den pold. *Bettewaarde*, en bevat het d. *Nieuwerkerk*, het geh. *Stevensluis*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan. Ook zijn er eene meestof en eenen korenmolen, de laatste in 1844 gebouwd, ter vervanging en op eenigen afstand van de plaats, waar de vorige gestaan had, die den 2 Jandarij van dat jaar door het onweder was afgebrand.

De Herv., die er wonen, maken, met de overige uit de gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort, en 960 zielen telt, onder welke 550 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADRIAAN SEBASTIAANSE, die er in 1584 stond. In den eersten tijd na de Hervorming waren NIEUWERKERK en *Ouwerkerk* vereenigd, doch dit had reeds in het jaar 1591 opgehouden. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school, waar gemiddeld 100 leerlingen onderwijs genieten.

De heerl. van NIEUWERKERK was vroeger een goed Zeeuwsch leen, hebbende hoog-, middel- en laag regtsgebied, waarvan echter bij de verleidbrieven, doodslag, vredebraak en dienst in heerevaarten, als van onds door de Graven van Zeeland aan zich behouden, uitgezonderd werden. Voorts volgden de heerlijkheid niet alleen het voordeel van het » vrije en overambt en alle breuken en vervallen van misdaden, diefelijke, » onbeheerde en onbeoorde goederen, van zeevonden, en versterfte van » bastaarde goederen, maar ook eene erfelijke en altijd durende cijns » van honderd gulden jaarlijks, op den korenmolen, en het regt van » dwangmalerij, mitsgaders tot de jagt, vogelery, en visscherijen, zoo » wel buitendijks (zoo ver de oude koopbrieven dat bescheiden, en door » de bezitters dezer heerlijkheid bij opvolging gebruikt is), als binnendijks in Steenswaan en voorts in alle slooten, sluizen en watergangen » onder deze heerlijkheid, benevens den accijns van wijn en bier, al » daar opgeslagen, gedronken en gesleten wordende, die er echter, vol » gens de koopbrieven van 1725, niet hooger mogt geheven worden dan » men in de andere parochiën van Duiveland gewoon was, met het regt » van opslag aan de noordzijde, daar het gehucht van Stevensluis mede » onder deze heerlijkheid behoort en laatstelijk nog zeven gemeten tien » den, leenroerig en betaling onderworpen aan het kapittel van St. Salvator te Utrecht." Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. WILLEM JOHANNIS JUNIUS VAN HERBERT, te 's Gravenhage.

Het d. NIEWERKERK of NIEWERKERK en bij MIRAEUS, in zijn boek van de Karuniken. NIEWERKERK genoemd, ook wel, ter onderscheiding van andere dorpen van gelijken naam. NIEWERKERK-IN-DUIVELAND geheeten, ligt 1½ u. O. van Zierikzee. Het is een der schoonste en grootste dorpen van het eiland. Bertijds plagt men er eene franje kerk te hebben, van welke een groot gedeelte vernietigd is, weshalve de tegenwoordige kerk eenige reeden van den toren afgezonderd staat. Vóór de Hervorming was zij eene kollegiale kerk, die eenen Pastoor en Onderpastoor had. Zekere Astrons JANSZ, Onderpastoor, kinderen verwekt hebbende, werd door den Bisschop van Utrecht, die, uit hoofde van zijn stoeuregt, twee deelen der inkomsten dezer kerk genoot, daarover bestraft, en, na betrouwde boetvaardigheid, ontbonden. VROUW ANNA VAN BOURGONDIË heeft na den dood van haren man, ADOLF VAN CLEVE, Heer van Ravensstein, omtrent het jaar 1490, in deze kerk een kapittel van Kanonniken gesticht. Uit den koopbrief dezer heerlijkheid, van het jaar 1566, blijkt, dat de Heer ook heeft gehad het regt der benoeming en aanstelling van den Deken en Priester, mitsgaders van twee Kanonniks inkomsten, door Heer ADOLF VAN BOURGONDIË, met zijne eigene tienden en groeten van erven begiftigd.

Het Huysbuis, ten Z. van de kerk, is een net en doelmatig ingericht gebouw, waarheen het huis van den Ambachtsheer, en het Huysbuis: Nieuwe: kerk geheeten. Zie dat woord.

Aan de Regoorders van Zierikzee, als Heeren der Vierbannen, en aan den Heer Astrons de Jongs van Bruinisse, als Heer van Botland, werd, volgens een besluit van de Staten van Zeeland, den 13 December 1656, verkreeg, dat jaarlijks, in de Pinksterweek, eene vrije paardenmarkt te houden, tenzij bij het gedachte octrooi onderscheidene vrijheden daarvan verhanden werden; als: eerst » vrijgeleide en bevrijding van » karren of personen of paarden over het geheele eiland Duiveland, » gedurende de geheele Pinksterweek; vrijheid van tollén, passagen en » draagtelde over geheel Zeeland, en van het verlofgeld van de paarden, » die komende, of van daar vertrekkende, de geheele week door; vrij- » geleide over een maand oorgeld of geheele cavilloterij (zoo die in het ver- » lof nogt werden geheven) van alle paarden, die daar zouden verkocht » worden, die in het geheele eiland Schouwen geene springhengsten mog- » ten worden bereiden, voor en alcer zij bij de Hoofd-Officieren in welke » plaatsen zij zouden mogen worden gebruikt, waren goedgekeurd en » vergoed, op de hefte van twee ponden vlaamsch (12 guld.) telkens; » de » paarden, die op dien dag de aldaar ter markt gebragte paar- » den » behielden, vrij zouden wezen van alle aanspraak op het » verlof van de volide paarden, welke andere mogten voorwenden, en » verzoeken, die alle de paarden van de geheele Vierbannen, zonder aan- » spraak, op den voorschreven markttag, ten minste bij vertoon, » van de vier NIEWERKERK moesten verschijnen."

De Heer van Roser, Gouverneur van Vlissingen, in 1574 met de Spanjaarden bij knechten in Duiveland was gekomen, om Zierikzee en de plaatsen der Spanjaarden te dekken, liet hij, zich de plaatsen van de Spanjaarden verwijderen, de vergadering der Staten van Zeeland te Schouwen beleggen.

De Heer van Roser, bij verdrag van den 28 Junij 1576, aan de Staten van Zeeland overgegeven en de Spaansche soldaten, wegens de verovering van de munitie, is dit dorp, den 15 Julij 1576, door de Spanjaarden, doerlijk gehavend en geplunderd. — De verovering van Pinksteren.

Het wapen van deze heerl. bestaat uit vijf in elkander getande geeren, regts van sabel, links van zilver, met een hoofdstuk van goud.

NIEUWERKERK, ook wel NIEUWERKERK-AAN-DEN-DRECHT genoemd, voorm. d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de oostzijde van het Haarlemmer-meer, hetwelk, door de toenemende vergrooting van dat meer, geheel verdwenen en met de wateren van het meer overdekt is.

Het was van ouds een aanzienlijk dorp, wordende toen omvangen door de ban van Haarlem, Heemstede, Rijk, Sloten en Polanen, zoo als blijkt uit de kaart van Rijnland, gemaakt in het jaar 1551.

Dit d. had eene parochiekerk, welke ter begeving van de Graven stond. De pastorie kon den Pastoor, die er niet woonde tien Rijnsche gulden (14 guld.) opbrengen. Er was geen koster, omdat het koster-schap geene inkomsten had.

Op de lijst der kerken, in het dekenschap van Kennemerland, komt die van Nieuwerkerk, welke ter begeving van den Graven stond, het eerste voor onder de dorpen, zoo ook in een privilegie van het jaar 1561, aan Kennemerland verleend, wordt dit dorp onder de andere dorpen, het eerste genoemd; uit al hetwelk de oude luister van dit dorp eenigermate is af te nemen. De tegenwoordige toestand is echter veel van den vorigen verschillende, dewijl al het land, dat voorheen het Oude-meer, en het Spieringer-meer vaneen plagt te scheiden, geheel weg en door het Haarlemmer-meer is ingezwolgen, zoo ook dat gedeelte, hetwelk aan Heemstede grensde.

In het jaar 1652 stonden er nog de kerk, benevens 28 h. en men vond er omtrent 655 morgen (ruim 174 bund.) voor aangeteekend; maar in het jaar 1687 was het dorp reeds een prooi der golven en sedert zijn de afspoelingen zoo krachtig geweest, dat de daarvan overgeblevene gronden, slechts eene oppervlakte beslaan van 48 bund. 71 v. r. 36 v. ell., waar men 1 h. en 5 inw. telt. Deze gronden, welke thans tot de gem. *Zuidschalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk*, arr. en kant. *Haarlem* behooren, zijn bijna geheel, gelijk mede het eenige huis van dat aloude dorp, binnen den omtrek der bedijking van het Haarlemmer-meer getrokken.

NIEUWERKERK, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerk-en-Zuidland*; palende N. W. aan de heerl. Duivendijke, N. aan het rechtsgebied van de stad Brouwershaven, O. aan de heerl. Zonne-maire, Z. O. en Z. aan Kerkwerve, Z. W. aan Zuidland.

Deze heerl. bevat het voorm. d. Nieuwerkerk, benevens het geh. *Moorjaanshoofd* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 694 bund., waaronder 578 bund. 45 v. r. 04 v. ell. belastbaar land. Men telt er 26 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 140 inw., die meest in den landbouw, de veeteelt en de palingvisserij hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen.

De inw., die op 7 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Kerkwerve*, welke vroeger in deze heerl. mede eene kerk had. — De 7 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*.

Men had vroeger in deze heerl. eene school, die, sedert eenige jaren, niet meer bestaat. De kinderen genieten onderwijs, gedeeltelijk te *Kerkwerve*, gedeeltelijk te *Rengerskerke*.

Deze heerl. werd, in het midden der vorige eeuw, bezeten door GERARD ANTHON BAFON VAN WASSENAER, en behoort thans aan de erven van den Heer NIKOLAAS MARINUS MOSSLEMANS, woonachtig te Haarlem.

Het voorn. d., thans geb. *Nieuwman*, wordt op Schouwen, in de waddeling, *Nieuwman-en-Saen*, bij waddering veelal met *Schutze* genoemd, en ligt ½ a. N. N. W. van *Schutze*, ½ u. Z. van *Brouwershaven*. Men telt er in de kern der plaats 20 h. en 60 inw.

De kerk, welke hier vroeger stond, is reeds voorlang en de toren in 1820 afgebroken, doch het beekland is nog in wezen.

De kerken valt in den laatste Saturday in Junij.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel (zwart) met drie leeuwhebben van goud, staande twee en een, benevens een regimetaand omhoog van zilver, rustende met het geveest van goud op de andere been.

NIEUWERKERK, heerl. in *Wadderen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant *Middelburg*, gem. *Arnemuiden-Nieuwerkerk-en-Mortiere*; palende S. W. W. en N. W. aan de heerl. Noord-Monster, N. en O. aan *Hoovershorde*, S. O. aan het *Arnemuidsche-gat*, Z. aan de heerl. *Mortiere* en den *Marman*.

Deze heerl. bevat de stad *Arnemuiden*, benevens eenige verstrekt liggende buizen. — Er bestond ook vroeger in deze heerl. een doop *Nieuwerkerk*, welke kerk voorheen de moederkerk van *Arnemuiden* geweest is, en die van *Arnemuiden*, benevens hunne kapel, stonden in het geestelijke onder deze kerk. Men ziet er thans niets meer dan het kerkhof, hetwelk evenwel niet meer als zoodanig gebruikt wordt.

De inw. vinden erest hun bestaan in den landbouw. — De Herv., die er wonen, behoren tot de gem. van *Arnemuiden*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelburg* gerekend. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs, gedeeltelijk te *Arnemuiden*, gedeeltelijk te *Middelburg*.

Deze heerl. werd door de stad *Middelburg*, van *ANNA VAN BORSELLE* en *Bourmann van Boussemat* gekocht. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door *SAMUEL RADERMACHER*, Burgemeester van *Middelburg*; thans behoort zij aan den Heer *P. G. SCHOKEN*, te *Middelburg*.

Het wapen van deze heerl. bestaat in een veld van zilver, met acht huyzen van keel (rood).

NIEUWERKERK, voorn. d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, W. Z. W. van *Kats*, dat bij eenen waterfloed geheel verzwolgen is.

NIEUWERKERK, voorn. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, Z. van *Lodjke*, aan de *Vornonts-Ec*. — Het is bij den waterfloed van 1530 geheel te gronde gegaan.

NIEUWERKERK, voorn. d. tusschen het *Land-van-Axel* en *Bier-oliet*, prov. *Zeeland*.

Het ligt nabij het d. *Peerenboom* en is, even als het laatstgenoemde, door de vloeden van de veertiende of vijftiende eeuw verzwolgen.

NIEUWERKERK (HET HUIS-TE-), voorn. adell. h. op het eil. *Duiseland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en ½ u. O. van *Zierikzee*, gem. en Z. van de kerk van *Nieuwerkerk*.

Het was voorzien van eene boomgaard, vijvers en eenen goeden moestuin. Thans dient het tot dorps huis.

NIEUWERKERK-KAPELLE-EN-BOTLAND, gem. in het eil. *Duiseland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende W. en N. aan het *Dijkwater*, dat haar van de gem. *Zierikzee*, *Noordgouwe* en *Dreischor* scheidt, O. aan *Sir-Jansland* en *Oosterland*, Z. aan *Ouwerkerk*.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuwerkerk, Kapella en Botland, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2260 bund.

Men telt er 161 h., bewoond door 215 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en eenig vlas bereiden. Ook heeft men er twee meestoven en eenen korenmolen.

De Herv., die er 1070 in getal zijn, maken de gem. van *Nieuwerkerk* uit. — De R. K., van welke men er 30 telt, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Zierikzee*. — Men heeft er eene school te *Nieuwerkerk*.

NIEUWERKERK-OP-DEN-IJSSEL, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg* (3 k. d., 14 m. k., 5 s. d. 1e afd.); palende N. aan *Moordrecht*, O. aan den *IJssel*, Z. aan *Cappelle-op-den-IJssel-en-het-Slot-te-Cappelle*, W. aan *Hillegersberg-en-Rotteban*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Kortland*, *Esse*, *Gansdorp*, *Korte-Noord*, *Blaardorp*, het *Klein-Poldertje* en een gedeelte van *Wollefoppe*, en bevat het d. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, 1853 bund. 45 v. r. 57 v. ell., waaronder 1798 bund. 59 v. r. 75 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 193 h., bewoond door 347 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1700 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in de steenbakkerijen, van welke er vier aanwezig zijn, die allen bloeijen en meer dan twee honderd personen werk verschaffen. Voorts bestaat de gemeente door veenderij, landbouwerij en veehandel; terwijl men er goede boter en kaas wint. Eenigen leggen zich mede op de riviervisscherij toe. Tevens zijn er 1 scheepstimmerwerf, 3 touwslagerijen en 1 korenmolen. Vroeger bragt mede de turfveenderij meer vertier te weeg, ook had men er toen, behalve de thans bestaande, nog twee steenbakkerijen, alsmede eene korenwasscherij, terwijl er de wolkamerij mede met ongenueenen ijver ter hand gehouden werd.

De Herv., die er 1530 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *HERMANNUS MERLING*, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en in het jaar 1591 naar *Ridderkerk* vertrok. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Oostersche taalgeleerde, Geschied- en Oudheidkundige *GERARD KUYENS*, van 1775—1782. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van *Gouda*.

De R. K., van welke men er ruim 170 telt, behooren tot de stat. van *Moordrecht*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door de stad *Gouda*.

Het d. **NIEUWERKERK-OP-DEN-IJSSEL**, ook wel **NIEUWERKERK-AAN-DEN-IJSSEL** geheeten, ligt 2 u. N. ten O. van *Rotterdam*, 1½ u. O. ten N. van *Hillegersberg* en ½ u. W. van den *IJssel*. Het is zeer zindelijk en net in straten verdeeld. De voornaamste dezer straten is de *Kerstraat*, aldus genaamd omdat zij op de kerk uitloopt. Men telt er in de kom van het d. 120 inw. De *Rotterdamsche* schaatsenrijders bezoeken dit dorp des winters zeer veel, en door den heerlijken baars, dien men er vindt, worden de liefhebbers ook des zomers derwaarts

gedukt, doch niet meer zoo veel als vroeger ten gevolge van de droog-
makerij van den Zuidplaspolder.

Of er voor den tijd van de bouw van de tegenwoordige kerk, alhier
eene andere kerk of kapel geweest zij, is niet stellig bewezen; on-
dertusschen is het wel te denken, dat zulks zal hebben plaats gehad.
De tegenwoordige kerk is van eene langwerpige vierkante gedaante.
Uit de overblijfsels der kerkglazen kan men bespeuren, dat zij voor-
heen zeer fraai moeten beschilderd zijn geweest. Het koor is slechts
met een houten bek afgeschoten; daarin wordt het Nachtmal gehouden.
Het dak der kerk is met leijen gedekt, gelijk mede de spitsen toren,
welke aan den ingang der kerk uit het dak rijst, en in welchen een goed
uurwerk, benevens eene welluidende klok gevonden worden. Het kerk-
hof is net en aardelijk, met hoogopgaande boomen omzet, hetwelk een
aangenaam gezicht oplevert.

In het Ambachtsbus wordt mede school gehouden, ook wordt het
door den schoolmeester bewoond.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Al-
gemeen*, dat den 1 Julij 1834 opgericht is, en 35 leden telt.

Ook worden er twee paardenmarkten gehouden, als eene Dingsdags
na Paschen, de andere 8 October. De kermis valt in den derden
Zondag in September.

Nopens de geschiedenis van NIKWERKERK-OP-DEN-IJSSZL vindt men aange-
teekend, dat het geheele ambacht, in het jaar 1400 en vervolgens, niet
weinig heeft geleden door de Hoeksche en Kabeljaauwsche verdeeldheden.

In het jaar 1682 werd dit dorp, door de veel vermogende kracht
des waters, gruwzaam geteisterd, dat, wegens het doorbreken der dij-
ken, in ontzettelijke vloedden daarop dit losbarstte.

Het wapen van NIKWERKERK-OP-DEN-IJSSZL is een veld van zilver,
met eenen leeuw van goud.

NIKWERKERKER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-
Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-
en-Nieuwerkerk*; palende N. aan het Lutkemeer, Z. O. aan Rijk, Z.
en W. aan het Haarlemmer-meer.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van
bijna 19 bund. Er staat daarin een h., zijnde eene boerderij.

Op de kaart van *Daogenam* vindt men daarin een geh., *Burges-
weer*, aangegeven, alsmede de plaatsen het Wormkerkhof en de
Kerkhof-van-Nieuwerkerk.

NIKWERKERKER-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov.
Zeeuwsland, arr. en kant. *Middelburg*, gedeeltelijk gem. *Arnemuiden-
Nieuwerkerk-en-Mortiere*, gedeeltelijk gem. *Kleverskerke*, gedeeltelijk
gem. *Vieuw-en-St.-Joosland*; palende W. en N. W. aan het Arne-
muiden-sche-gat, N. O. en O. aan de verdronken landen van Nieuwerkerk,
Z. O. aan den Rapenburg-polder, Z. aan den Polder-van-Oud-St.-
Joosland en aan de Middelburgsche-polder.

Deze pold., die in het jaar 1661 bedijkt is, bestaat, volgens het
kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 31 v. r. 93 v. ell. Het
polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen
Penningmeester.

NIKWEROORD, buit. in het *Oerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.
en 2½ u. N. O. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. Z. Z. O. van *Wijk-
bij-Dunrsted*, gem. en 10 min. Z. Z. O. van *Zeyst*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene opper-
vlakte van 89 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten

door den Heer CORNELIS HOOGEVEEN, c. s., woonachtig te Utrecht, als erfpachter van den Heer F. N. VAN BERN, te Zeyst.

NIEUWERSLUIS, vesting in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kroonenburgs-Loenen*, in een bij uitstek aangename streck, wegens de menigvuldige lustplaatsen, die men aldaar, aan heide de zijden, tot aan Loenen en Breukelen vindt, wordende, ter oorzaak van het betooverend schoon der wandeldreven aan den weg en der gezigten langs de Vecht, zeer veel, door de inwoners van Amsterdam en Utrecht, in den zomertijd, bezocht. Men telt er 53 h. en 240 inw., die meest hun bestaan vinden in den doortogt, welke hier nog al vrij druk is. Ook is er eene station der paardenposterij.

Deze vesting ontleent haren naam van eene schutsluis, welke hier ligt, en tusschen welker deuren de trekschuiten en andere kleine vaartuigen, die van Amsterdam naar Utrecht varen, aanleggen en doorschutten moesten. Door deze sluis komen de vaartuigen uit de Vecht door den *Regte-Angstel* naar den *Kromme-Angstel*. De Regering der stad Utrecht verpachtte en onderhield vroeger de sluis en betaalde ook den sluiswachter, die uit dien hoofde onder het regtsgebied van Utrecht behoorde.

In het jaar 1700 werd aan ABRAHAM VAN DER DUSSEN, bij eene overeenkomst tusschen de Gecommitteerden van het zandpad en hem, toegestaan het maken en onderhouden van eene nieuwe houten brug over de Vecht, aan de Nieuwersluis, voor den tijd van twaalf jaren, onder voorwaarde, dat hij gedurende dien tijd het tolgeld trekken zou, hetwelk hij tot nog toe genoten had van alle de koetsen, wagens, chaisen en andere voertuigen, welke met de schouw overvoeren, en dat hij jaarlijks voor de tolln op de brug, mitsgaders aan het zandpad, zoo aan de Nieuwersluis als aan den Voetangel, eene som van zeven duizend gulden zou uitkeeren, de eene helft aan den Rentmeester van de Domeinen des Lands van Utrecht en de andere helft aan de Thesaurie der stad Amsterdam, op voorwaarde, dat na verloop van de gemelde jaren het eigendom van de brug komen en blijven zou aan de provincie Utrecht en de stad Amsterdam.

Deze vesting wordt door de rivier de Vecht in bijna twee gelijke deelen verdeeld, waarvan het westelijk gedeelte door den *Regte-Angstel* of vaart, weder in twee deelen verdeeld wordt. De vestingwerken bestaan op de beide oevers der Vecht uit een onregelmatig hoornwerk, die door eene houten brug gemeenschap hebben, en zijn omgeven door een hoofdgracht en bedekte weg met voorgracht, zonder verdere buitenwerken. Alles is van aarde en met natte grachten. Alle de gebouwen in het oostelijk gedeelte zijn militaire en bestaan uit eene groote Kazerne met bijgebouwen; het westelijk gedeelte bevat het *Arsenaal*, eene *Afuitloots*, twee *Wachthuizen*, benevens zeventien particuliere huizen. De vesting heeft geene poorten maar vijf uitgangen, als: twee ten Oosten, eene ten Noordwesten, eene ten Westen en eene ten Zuidwesten. De rijweg van Utrecht naar Amsterdam loopt er door, langs den linker Vechoever, over twee houten bruggen, waarvan de eerste over de gracht der vesting de tweede over den *Regte-Angstel* ligt.

In het jaar 1673, toen de Franschen de geheele provincie Utrecht in hunne magt hadden, was men bevreesd, dat zij zich te NIEUWERSLUIS zouden versterken, om van daar eenen aanslag op Amsterdam of op andere steden van Holland te ondernemen. Om den vijand derhalve voor

te komen, belastte de Prins van Oranje den Kolonel Stortne, om aan de Nieuwsluis post te vatten. Deze begaf zich, in de maand Mei, met zestien honderd soldaten en duizend booren derwaarts; men stak terstond de spade in den grond, en binnen weinige dagen was er eene tamelijk weerbare schans opgeworpen, die onmiddellijk met geschut voorzien en van rondom, door uitleggers in de Vecht, met geschut en volk zoodanig versterkt werd, dat de Franschen, vervolgens tot Breukelen genaderd, niets op deze sterkte durfden ondernemen. Deze schans was gedeeltelijk aan de west-, gedeeltelijk aan de oostzijde van de Vecht, en dus zoowel op den Utrechtschen als op den Hollandschen bodem, die hier ter plaatse door den stroom gescheiden worden, opgeworpen, doch zonder voorkennis en toestemming van de Staten van Utrecht en zonder eenige vergoeding te doen aan de eigenaars, die uit dien hoofde hunne huizen of landen hadden moeten missen. Men had er ook eene kerk gesticht en eenen Predikant beroepen, die echter na zijne dood niet vervangen werd. Het Stichtsch gedeelte werd ook onder de Souvereiniteit van Holland getrokken, en de lasten aan die provincie betaald. In dezen toestand bleven de zaken tot in het jaar 1688, wanneer de sterkte geslecht, den eigenaren hunne gronden teruggegeven, en de lasten wederom aan de provincie Utrecht betaald werden. Bij de overgifte verklaarde de Staten van Utrecht te zullen toelaten, dat in de plaats aan de Nieuwsluis, wanneer de nood het, naar de gedachten van de Staten van Holland, vereischen zoude, zonder uitstel een of meer forten gelegd werden, daar het noodig en dienstig was. Doch dit gebeurde niet voor het jaar 1743, wanneer men in Holland, uit voorzorg, wegens den inval der Franschen in de Oostenrijksche Nederlanden, oordeelde, dat de tijdsomstandigheden de versterking van dezen post vorderden. Er werd diensvolgens door de Gemagtigden van de wederzijdsche provincien, eene overeenkomst gesloten, waarbij aan de Staten van Holland toegestaan werd, dat zij het geslechte fort van de Nieuwsluis, aan de westzijde van de Vecht, even als aan de oostzijde reeds geschied was, wederom zouden mogen opmaken en in staat van verwering stellen, doch de souvereiniteit en het territoriaal regt over den grond van het fort zou aan de Staten van Utrecht blijven; gelijk ook door die provincie zouden worden geheven alle schattingen in de gemeene landsmiddelen van den bodem, die het fort beslaan zou, en van de huizen en ingezetenen, daar binnen begrepen. Aan de eigenaars van de landerijen, die door het leggen van het fort vergraven, en van de huizen, die uit dien hoofde geslecht of beschadigd mogten worden, zou behoorlijke vergoeding, volgens de schatting daarvan gedaan, en de provincie Utrecht schadeloos gesteld worden, wegens het nadeel, dat deze daardoor aan hare inkomsten lijden mogt; de doortogt langs den weg en de vaart zou vrij en onbelemmerd moeten blijven, en alles, zoo als het toen was, met betrekking tot de oefening van den regtswang, zonder dat de Staten van Holland daardoor meer regt op de provincie Utrecht verkregen, en eindelijk wanneer de Staten van Holland, ten eenigen tijd, eenig volk van oorlog in het fort zouden willen leggen, zou de Bevelhebber verplicht zijn, die van Utrecht te zweren, om geene ongeregeldheden in hunne provincie te plegen; zonder hunne bewilliging niet over den Stichtschen bodem te trekken, en zich te onderwerpen aan al hunne politieke bevelen, en die in het fort ten uitvoer te zullen doen brengen. Deze overeenkomst werd in het begin van 1746, door de Staten van Holland, bekrachtigd, en ingevolge van dien de nieuwe schans gelegd.

Deze vesting werd in het jaar 1787, bij het inrukken van de Pruisen in Holland, na eene korte verdediging, door de troepen van die natie bezet. — In het jaar 1793 werd zij, na eene opeisching van den Generaal DAENDELS, door den Kommandant verlaten.

NIEUWERSLEUIS (DE VAART-VAN-), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *ANGSTEL* (RECHT).

NIEUWE-SCHANS, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Beerta*, O. aan het koninkrijk *Hannover*, Z. aan *Hannover* en de gem. *Bellingewolde*, W. aan *Bellingewolde* en *Beerta*.

Deze gem. bevat het fort *Nieuwe-schans*, benevens de geh. *Oudezijk* en *Hamdijk*, onder welke laatste de *Boonerschans* mede begrepen is. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 775 bund. 56 v. r. 54 v. ell., waaronder 737 bund. 69 v. r. 23 v. ell. belastbaar land. Men telt er 123 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van 980 inw., die voor het grootste gedeelte in burgerlijke bedrijven en voor het kleinste gedeelte in den landbouw hun bestaan vinden.

De binnenlanden, die aan de zuidzijde van de *Hamdijk* liggen, en hoezeer grootendeels tot de gem. *Bellingewolde* behoorende, ten deele bezeten en gebruikt worden door de ingezetenen van den *Hamdijk*, stonden voorheen in den winter en veelal ook des zomers, onder water, daar de *Bellingewolder-zijk* door de aanslikking grootendeels onbruikbaar geworden was. In 1829 zijn er vier groote watermolens gebouwd, die het water in de *Aa* en ten deele ook langs het *Oudekanaal* zouden afvoeren. Dit laatste raakte echter meer en meer verstopt en er bleef geene andere uitwatering over dan op de *Aa*. Doch daar men hieraan in buitengewoon natte jaren niet genoeg had, is ook de *zijk* hersteld; tot hiertoe echter nog zonder vrucht, daar men in plaats van de oude, eene moe of afwatering buitenzijls moet graven door de aanslikking der stad *Groningen*, en er niet deze nog geene overeenkomst is getroffen. In gewone jaren kan men echter met de molens en de *Aa* de binnenlanden behoorlijk droog houden. In de binnenlanden zit de klei van 2 palm. tot 2 ell. diep, op den uiterdijk echter veel dieper.

De Herv., die er ruim 900 in getal zijn, maken grootendeels de gem. *Nieuwe-schans* uit en behooren, voor zoo veel de *Hamdijk* betreft, tot de kerk. gem. *Bellingewolde*. — De 10 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Beerta-Midwolde-en-Mieden*. — De 10 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Winschoten* gerekend. — De 40 Isr., die men er telt, hebben hier eene bijkerk, lett. A, staande onder het synagogaal ressort van *Groningen*. — Men heeft in deze gem. slechts eene school, in de *Nieuwe-schans*, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt. Eene andere school op den *Hamdijk* is onlangs gesloopt.

Het fort *Nieuwe-schans* ligt 2½ u. O. N. O. van *Winschoten*, aan de *Moersloot*, op de grenzen van *Hannover*. Zij wordt ook de *Lang-Akker-schans* genoemd, omdat zij aangelegd is op het noordeinde van den zoogenaamden *Langen-akker*, en draagt dien van *Nieuwe-schans*, omdat zij later dan de *Bellingewolder-* of de *Oude-schans* gesticht is. De naam *Houwinga-han*, welken men haar had toegedacht, heeft zij echter nimmer gedragen. De reden waarom zij aangelegd is, was, dat door de dagelijkse aanslikking van land, en na de indijking van het *Bonder-Nieuwland*, in 1663 de *Bellingewolder-schans* geoordeeld

werd, te ver landwaarts in te liggen, om langer, zoo als vroeger, den Dollart te kunnen dekken. Men begon daarom, op last van **ENNSZ CASIMIR**, Graaf van *Nassau*, Stadhoudcr van Friesland, Groningen en Drenthe, één uur gaans verder, aan den oever van den Dollard bij de uitwatering der Westerwoldsche-Aa, met een nieuw fort, dat in 1628 voltooid werd, en thans, door de later ingedijkte Kroon- en Groninger-polder en voortdurende aanslijking, weder bijna één uur gaans van dat water verwijderd is. Nabij deze schans werd ook eene sluis voor de Westerwoldsche Aa gebouwd, maar van wege den grooten aanwas, heeft men naderhand een half uur lager de tegenwoordige Statenzijl aangelegd en daarbij in 1727 tot dekking gevoegd een hoornwerk, reeds lang vervallen. De **NIEUWESCHANS** is een regelmatige gebastioneerde vijfhoek, met aarde wallen, natte gracht en bedekten weg, heeft twee poorten de eene ten N., de andere ten Z., en onderscheidene straten, waarvan slechts eene tot algemeene rijweg wordt gebezigd. Van de eene na de andere poort leidt een breed voetpad, ter wederzijden met boomen beplant. De militaire gebouwen zijn: de niet groote **Kazerne**, binnen de Zuider-poort, aan de Westerwal; alsmede een gebouw, hetwelk tot **Magazijn** dient, en daar schuins tegenover, aan de oostzijde der straat, het **Kommandantshuis**. Tusschen deze en de **Bellingwolder-schans** werd ook nog, ter meerdere dekking, eene kleine vierkante schans gemaakt, die den naam kreeg van **Boonersschans** en bijzonder dienen moest om de aannadering langs den dijk van **Bonda** naar den **Hamdijk** te beletten.

De **NIEUWE-SCHANS** werd oorspronkelijk aangelegd op den Oostfrieschen grond, waarover door den Graaf van Oost-Friesland, zoo te Groningen als te 's Gravenhage, gedurige klagten ingebracht werden, die eerst in 1656 zijn opgegeven door een verdrag, volgens hetwelk de Graaf voor den verloren grond twee karossen en zes goede Groninger paarden of, naar zijne verkiezing, 12,000 karoliegulden en voor zijne gemalin 4000 gulden ontvangen zou. Bij deze gelegenheid verloor de Graaf het gedeelte van den **Bonderdijk**, van de **NIEUWE-SCHANS** tot aan de **Bonderpaal**, en 90 deimpten land, thans de **Linteloo-polder**, behoorende tot het gehucht **Oudezijl**. Tot het aanleggen van dit fort, werd door de provinciën Friesland en Stad en Lande, naar evenredigheid van hare grootte, in twee jaren tijds aan de Generaliteit betaald 50,000 gulden.

De buitengrachten der **NIEUWE-SCHANS** zijn wel eenigszins digt gegroeid, maar de kapitale gracht en overige vestingwerken alsmede de landsgebouwen zijn goed onderhouden.

De **NIEUWE-SCHANS** bevat, binnen de hooge wallen en breede grachten, 85 h. en ruim 650 zielen, die ook eenige scheepvaart hebben; terwijl hier vier schepen te huis behooren.

De **Herv.**, die er ruim 380 in getal zijn, onder welke ruim 170 **Ledematen**, maken met die van **Oudezijl**, welke sedert 1 Julij 1843 kerkelijk met **NIEUWE-SCHANS** vereenigd zijn, eene gem. uit, welke tot de klass. van **Winschoten**, ring van **Midwolve**, behoort. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES MODA**, die hier in 1650 stond en er in 1644 overleed. Het beroep is thans eene koninklijke collatie. De kerk, die er in het jaar 1732, door den Raad van State, nieuw gesticht is, ter vervanging van eene vroeger aldaar gestaan hebbende, is een klein, doch net en hecht gebouw, zonder orgel. Volgens eene steen-inscriptie legde **Jonkvrouw CANTEN VISSER**, den 1 Augustus 1751, den eersten steen aan deze kerk. Even als de pastorij domeingood zijnde, werd zij onder de Fransche overheersching

daarmede aan de gemeente overgedragen. De toren, eerst in 1833 van het domein gekocht, staat niet op de kerk, welke met de onderwijzers woning aan den westelijken hoofdwal staat, maar op een afzonderlijk gebouw aan de Voorstraat. Er zijn daarin een uurwerk en eene klok van 1477.

De bijkerk der Israëlieten is een klein en net, doch op eene ongunstige plaats staande, gebouw, waarin de dienst door eenen Voorzanger verrigt wordt. — De school wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. Men heeft er een distributiekantoor van de brievenposterij en een station der paardenposterij. — Er worden jaarlijks twee markten gehouden als: de voorjaarsmarkt, invallende den laatsten Maandag in April en de najaarsmarkt, welke gehouden wordt den derden Dingsdag en Woensdag in September. Op het noordwester bastion staat een vrij hooge achtkante pel- en korenmolen, en buiten de Noorderpoort, vóór de lange brug, alwaar de schuit van Winschoten aanlegt en een groot aantal reizigers van en naar beide Koningrijken uitspannen, is eene ruime, zeer druk bezochte herberg, waar meer beweging en leven is, dan in de stille buurt binnen de poorten.

Toen de Munstersche Bisschop BAREND VAN GALEN, in het jaar 1672, den toeleeg had om Groningen te belegeren, werd eerst deze schans, zonder veel tegenstand, door hem vermeesterd; aangezien zij, op zijne aannadering door de bezetting, onder den Luitenant VAN DEN BERGE werd verlaten, die daarvoor den 11 Julij van dat jaar te Groningen onthald is. De sterkte bleef zelf nog, gedurende den volgende winter, in 's vijands handen, weshalve men genoodzaakt was, haar gestadig ingesloten te houden, ten einde de Oldambten en de Ommelanden, zooveel doenlijk, te beveiligen tegen de strooperijen, welke, door de vijandelijke krijgsbezetting, dikwerf ondernomen werden. De Generaal RABENHAUPT ondernam den 10 Julij 1675 deze sterkte, over welke het bevel aan den Munsterschen Overste NITZAE was toevertrouwd, geregeld te belegeren en, niettegenstaande de vijand tot tweemaal zijne uiterste pogingen aanwendde, om ze te ontzetten, zette hij zijne onderneming nogtans zoo gelukkig voort, dat, in den nacht tusschen den 21 en 22 dier maand, op de koterscarp een storm gewaagd werd, met dat gevolg, dat de Munsterschen, na eenige tegenweer, binnen de schans vlugtende, zoo spoedig door de Staatschen werden gevolgd, dat de geheele bezetting, verbaasd, en zich verbeeldende, dat de geheele magt van het Staatse leger daar binnen kwam, de wapenen nederwierp en om lijfsgecade bad. Deze overwinning was van des te grooter aanleggenheid voor ons krijgsvolk, omdat daardoor al de buit, door de Munsterschen uit de omliggende dorpen opgehaald, en hier bij elkander gebragt, weder in hunne handen viel.

Later heeft de schans geen geregeld beleg meer doorgestaan, maar is of zonder slag of stoot, of na kleine schermutselingen genomen. Zoo werd zij in 1794 door de Engelschen bezet, die wel in de omstreken eenige nieuwe werken opwierpen, maar haar in 1795 zonder tegenweer voor de Franschen ontruimden. Bij deze gelegenheid werden er op den Hamdijk zeven, achtergeblevene en plunderende, Engelschen door de Franschen afgemaakt. Deze laatsten verlieten haar, in 1815, op de aankomst der Kozakken, na slechts eenen dag tegen hen stand gehouden, en bij een uitval een Kozak gekwetst te hebben.

Door de doorbraak achter Bellingwolde, welke de storm van den 31 December 1833 veroorzaakte, is de gem. NIEUWE-SCHANS voor een gedeelte overstromd geworden.

NIEUWE-SCHANS, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, arr., distr. en $6\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 5 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. W. van *Appeltern*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Alphen*; met 19 h. en ongeveer 90 inw.

NIEUWE-SCHANS, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Zwollerkerspel*, tusschen *Zwolle* en de *Koter-schans*. Zij werd in 1629 opgeworpen, doch is thans niet meer aanwezig.

NIEUWE-SCHILD, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 15 u. N. ten W. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. ten O. van den *Helder*, gem. *Texel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Oostereind*, waartoe het kerkelijk behoort. Er woonden vroeger meest loodsen, die bekend waren voor zeer ijverige en bekwame lieden, en wier woningen hier zeer goed gelegen waren om de schepen te dienen, die van *Amsterdam* komen, en die op de *Vlieter* liggen.

Dit geh. is, echter op 5 of 6 huizen na, welke eene bevolking van 40 zielen bevatten, geheel verdwenen, ten gevolge van de, eerst gedeeltelijke en vervolgens geheele verplaatsing van den loodsmansstand naar het *Nieuwe-Diep*, waardoor dit, uit 40 à 50 knappe huizen bestaande gehucht, dat zijne opkomst verschuldigd was aan de vroegere overbevolking van het *Oude-Schild*, geheel vervallen is.

In 1844 is echter, even beoosten dit geh., eene nieuwe haven of legplaats aangelegd voor oestervisschers, welke meerendeels is bekostigd door 's rijks en gemeentelijke bijdragen; welligt dat deze haven aanleiding geeft, dat het *Nieuwe-Schild* weder een meer belangrijk aanwezig verkrijgt. In die havenkom staat ook een kaap ten dienste van de schepen, die van de *Zuiderzee* afkomen.

NIEUWESCHOOT of *Nieschoor*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Heerenveen*, niet onbevallig tusschen hooge bouwlanden en geboomte verscholen liggende. Men telt er 125 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Nieuweschoot-Mildam-Rottum-en-Katlyk*, die hier eene kerk heeft, welke, bouwvallig geworden zijnde, in het jaar 1839 vernieuwd is. Het is een vierkant gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

Door den watervloed van Februarij 1825 liep dit d. geheel onder.

NIEUWE-SCHOUW (DE), overzetveer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, onder *Haskerdijken*, aan den weg van *Leeuwarden* naar de *Lemmer*. Men zet er met eene schouw rijtuiigen en paarden over het *Deel*. Er staat nabij dit veer eene boerenwoning.

NIEUWE-SLOOT (DE), water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, welke bewesten *Bovencarspel*, uit den *Togt* voortkomt, die gem. in eene noordelijke strekking doorloopt, en zich in de *Ooster-Kleine-Gouw* ontlast.

NIEUWESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Het loopt in eene oostelijke rigting, en verbindt de vaart of ringsloot van het droog gemaakte *Hempenser-meer* met het *Langdeel*.

NIEUWE-SLOOT (DE), kanaal in het balj. van *Kenemerland*, prov. *Noord-Holland*, deels gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, deels gem. *Beverwijk*.

Dit kanaal loopt van de *St. Aagten-dijk*, met eene zuid-westelijke strekking, in de *Haven-van-Beverwijk*, en dient, om het water van het *Wijker-broek*, door die haven, in het *Wijker-meer* af te zetten.

NIEUW-SLOOT (DE), water in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, welke uit de *Lutke-Winkel* voortkomende, in eene zuidoostelijke rigting, tusschen den *Kostverloren-polder* en de *Oosterkampen*, door de gem. *Nieuwe-Niedorp* doorloopt, en bij het *Keererijtje* den naam van *Oude-Niederper-molentocht* aan neemt.

NIEUWE-SLUIS (DE), sluis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Breskens*, loopende uit den polder *Jong-Breskens* in de *Noordzee*.

Het is eene zeer gewigtige uitwatering, voorzien met eene achterliggende veiligheids-sluis, en dient om de *Watering-van-Groede* en *Baarzande*, de polders *Oud-Breskens* en *Jong-Breskens*, den *Henricus-polder* e.a., den *Baenst-polder*, den *Adornes-polder* en nog eenige andere van het overtollige water te ontlasten. Zij werd gelegd in 1750. Bij deze sluis staan 49, meest armoedige, huisjes, met ruim 290 inwoners, vormende twee gehuchten, in de wandeling bekend, het eene onder den naam van het *Nieuwe-veer*, het andere onder dien van *Waterloo*.

NIEUWESLUIS of **HASSELTER-KERSPEL**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Zwolle*, gem. *Zwartsluis*.

Het heeft zijnen naam ontleend van de *Groote-Staphorster-sluis*, welke aldaar ligt. Zie *STAPHORSTER-SLUIS (DE GROOTE-)*.

NIEUWE-SLUIS-VAN-HEENVLIET (DE), geh. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Brielle*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Heenvliet*.

Dit geh. heeft voornamenlijk zijn ontstaan en welvaart te danken aan het *Kanaal-van-Voorne*, dat hier in de *Nieuwe-Maas* uitkomt, waarvan het door de sluis afgesloten is, waarnaar dit geh. dien naam draagt. Ook legt de stoomboot van *Rotterdam* op *Brielle* hier aan, om passagiers voor *Hellevoetsluis* enz. af te zetten. Deze plaats neemt steeds in aanzien toe.

Men vindt er een zeer oud gebouw, het *Olifants-huis* genaamd, waar een olifant in den gevel staat, en nu tot eene boerenwoning gebruikt wordt; alsmede nog een ander zeer oud gebouw, het *Zalm-huis* genaamd, waar de visschers hunnen gevangen zalm aanbrengen en eene bergplaats voor hunne netten en gereedschappen hebben. Van hier vaart men ook over op het eiland *Roozenburg*. Het veerhuis is eene schoone herberg.

NIEUWE-STAD-BIJ-ORTDUINEN (DE), st. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HERTOGENBOSCH ('s)*.

NIEUWE-STRAAT of **PAPENSTRAAT**, straat of buurt in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, een gedeelte van het vlek *Schagen* uitmakende; men telt er 10 h. en ongeveer 90 inw.

NIEUWE-TONGE, ook wel **NIEUWE-KERK-IN-GRIJSOORD** genoemd, d. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Brielle*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*.

Het is een net gebouwd d., door beplanting in den omtrek zeer bevallig gelegen. Men treft er vele wel gebouwde huizen aan.

De Herv., die er wonen, maken, met de overige uit de burg. gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort, en 1150 zielen telt, onder welke 500 ledematen. — Deze gem. was eerst gecombineerd met *Oude-Tonge*, welke combinatie tot eersten Leeraar had *Johannes Horstius* of *Johannes ab Horst*, die, volgens overlevering,

vroeger Roomsch-Katholijk Pastoor geweest is, en in het jaar 1574 tot de Hervormden overging. Hij is in 1583, waarschijnlijk te NIEUWE-TONGE, overleden. In dat zelfde jaar zijn NIEUWE-TONGE en *Oude-Tonge* van elkander gescheiden, terwijl NIEUWE-TONGE, in het jaar 1584, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwaam ARNOLD GILLESZ TIMMERMAN, die in het jaar 1607 schijnt overleden te zijn. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de beroemde Latijnsche en Nederduitsche Dichter CASPARUS BARLAEUS, die in 1609 herwaarts kwam en in 1612 als Onder-Regent van het Staten-collegie naar Leyden vertrok, waar hij in 1617 tot Hoogleeraar in de Redeneerkunde werd gekozen. In 1619 om zijne Remonstrantsche gevoelens afgezet, werd hij in 1651 tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Welsprekendheid aan het Athenaeum te Amsterdam benoemd, waar hij den 14 Januarij 1648 overleed. Bij het ontstaan van eene vacature wenden zich de gemeente en kerkeraad tot de Ambachtsheeren en Vrouwen van Grijsoord, en verzoeken, bij request, handopening, om te mogen uitzien en omhooren naar een zeker getal bekwame personen. Na gunstige beschikking, maken de gemeente en kerkeraad eene nominatie van het toegestane getal en dragen die voor, met verzoek, dat Ambachtsheeren en Vrouwen een daarvan tot Predikant van de gemeente gelieven te denomineren en aan te stellen. Na gedane denominatie geschiedt de beroeping volgens kerke-orde.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd* was toegewijd, en bij de stichting tot eene kruiskerk is aangelegd, is van eene tamelijke hoogte en heeft een zeer goed aanzien. De toren gaat van onderen vierkant op tot boven een gedeelte van het kerkdak, van waar hij de gedaante van eene vierkante spits aanneemt, zijnde de toren van een goed nurwerk en klokken voorzien. De kerk is ruim en luchtig, vooral nadat zij, in de jaren 1831 en 1832, inwendig geheel vernieuwd is. De toegang wordt afgesloten door een fraai ijzeren hek, tusschen twee hardsteenen palen, in het jaar 1842 aan de gemeente ten geschenke gegeven door den Heer Mr. S. H. ANEMAET, bij gelegenheid, dat hij, den 1 April van dat jaar, vijf en twintig jaren Burgemeester der gem. Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland geweest was. Van het koor, dat mede zeer ruim is, is een gedeelte voor de schooldienst afgezonderd, waartoe het in 1821 meer doelmatig is ingerigt; aan de andere zijde van de kerk, tegenover het koor, is de kerkeraadskamer. Het kerkplein, dat vroeger tot kerkhof diende, is thans op eene smaakvolle wijze tot eene wandelplaats ingerigt; terwijl in het jaar 1829, ten Z. O. van het dorp, eene burgerlijke begraafplaats is aangelegd, welke, zoo door ligging als inrigting, volkomen aan het doel beantwoordt. Men gaat daarop door een fraai bewerkt ijzeren hek, met het opschrift: *ZIJT OOK GII BEREID!* Aan het kerkgebouw is, in het jaar 1855, een zeer groote regenbak, ten dienste der gemeente, aangebouwd, welke, vooral in drooge zomers, van bijzonder nut is.

Men heeft er mede een gesticht, bekend onder den naam van het Ziekengasthuis. De inkomsten daarvan behooren aan de groote- of dorpsarmen, uit welken hoofde door het plaatselijk bestuur een Rent- of Armeester wordt aangesteld, aan wien het oppertoezicht en de beheering der overige armgoederen mede is opgedragen.

Nog heeft men er eene, in 1855 tot stand gekomene, inrigting tot uitdeeling van warme spijzen aan onvermogenen, gedurende den winter.

Het Dorpshuis of Raadhuis, een zeer net gebouw, staat op het rechtsgebied van de hooge heerlijkheid *Klinkerland*. Het is in het jaar 1830 geheel vernieuwd en van doelmatige vertrekken voorzien.

Tot een sieraad van het dorp strekt het smaakvol aangelegde en zorgvuldig onderhouden wordende buitengoed van den Heer Burgemeester Mr. S. H. ANEMART, hetgeen, door de welwillende vergunning van den eigenaar, eene aangename wandeling voor de dorpsbewoners oplevert.

De school wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. Er is ook een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Volgens overleveringen zoude op Nieuwe-Tongre, in het midden der zestiende eeuw, een zware brand hebben gewoed, waardoor een groot gedeelte van het Raadhuis en de daarin zijnde secretarie zoude zijn verbrand.

In het jaar 1725 brandde het koor der kerk af, doch werd den 10 December van het zelfde jaar weder ter herbouwing aanbesteed.

Heeft dus Nieuwe-Tongre veel door brand geleden, niet minder is het door de hooge waterfloeden geteisterd; vooral heeft het bij de overstroming van den 14 en 15 November 1776 veel geleden, zijnde als toen de geheele St. Jacobs-polder ingevloeid, welke, tot heden toe, nog onbedijkt is gebleven.

NIEUWE-TONGE-EN-KLINKERLAND, gem. op het eil. *Goedereede-en-Oeverflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (16 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Sommelsdijk*, O. aan *Middelbarnis-en-Oude-Tongre*, Z. aan de *Slikken-van-de-Bieningen*, W. aan *Oud- en Nieuw-Herkingen* en *Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe*.

Deze gem. bestaat uit een gedeelte van de heerl. *Grijsoord* en uit de halsheerl. *Klinkerland*, waarin gelegen zijn de navolgende pold.: *Battenoord* en *Duivenwaard*, benevens gedeelten van de pold. *Wellestrijpe*, *Noordland* en *Klinkerland*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1219 bund. 46 v. r. 5 v. ell., waaronder 1211 bund. 51 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 150 h., bewoond door 232 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., wier voornaamste bron van bestaan de landbouw is. De handel, die er gedreven wordt, bestaat in voortbrengselen van den landbouw, waaronder ook meekrap. Sommigen vinden echter in den winter een middel tot hun onderhoud door het rapen van oesters op de *Grijsoordsche-Oesterbanken*, ten Z. van *Nieuwe-Tongre*, op de *slikken* van de *Bieningen*. Vroeger had men in deze gem. twee meestoven, tegenwoordig bestaat er nog een. Ook is er nog eenen korenmolen.

De Herv., die er 1140 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken de gem. van *Nieuwe-Tongre* uit. — De enkele *Evang. Luth.*, die er woont, wordt tot de gem. van *Brielle* gerekend. — De 60 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tongre*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. *Nieuwe-Tongre-en-Klinkerland* bestaat in een veld van sinople (groen), met een fasce, van boven van zilver.

NIEUWE-VAART (DE), vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*.

Zij loopt van de vest der stad *Amsterdam* naar de herberg *Zeeburg*, en is in 1675 gegraven, om het stads schutwater daardoor in het *Nieuwe-Diep* te brengen. Zij heeft door eene sluis gemeenschap met de *Kattenburger-vaart* binnen de stad zelve, welke vaart insgelijks wel den naam van *Nieuwe-Vaart* draagt.

NIEUWE-VAART (DE), ook wel enkel **DE VAART** genoemd, vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*.

Zij loopt van den Amstel, omtrent 1500 ellen ten Zuiden der stad Amsterdam, tot naar de Diemerbrug en het tolhek, alwaar zij de Diem ontmoet; daarna loopt zij door onderscheidene polders naar Muiden en Naarden. Bij Diemerbrug ontvangt zij de Ringsloot-van-het-Diemer-meer, en ontmoet in haren loop de Diem en de Vecht, die, bij het stadje Weesp zamen gemeenschap hebbende, een volkomen en natuurlijk eiland vormen, waarop den Diemerdammer-polder, den Gemeenschaps-polder en meer andere liggen.

NIEUWE-VAART (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in een zuidelijke rigting van Loosduinen naar Hondsholredijk loopende, en bij Poeldijk den *Groote-Cantel* doorsnijdende.

NIEUWE-VAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Lecuwarderadeel*; dat, in eene oostelijke strekking, kronkelende van het d. Wirdum naar de Ringsloot van het drooggemaakte Warregastermeer loopt.

NIEUWE-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwonden*, griet. *Haskerland*, zich in eene zuidelijke rigting uitstreckende van Oudehaskerbrug naar Haskerdijken.

NIEUWE-VAART (DE), ook wel op sommige plaatsen de *Zilk* genoemd, water in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland* en *Zuid-Holland*, strekkende zich van Haarlem, zuidwestwaarts uit naar het dorp Oegstgeest, ten Noorden der stad Leyden gelegen. Van dit dorp loopt het naar die stad, doorkruisende het riviertje de Vliet, dat van den Rijnsburgsche-polder naar het Kager-meer vloeit.

NIEUWE-VAART (DE), gegraven vaart in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, welke tegen over de Goudsche-sluis, door de Rijnbrug uit den Rijn komende, in eene noordelijke rigting naar den Galge- of Noordeindsche-molen loopt. Zie voorts het art. *AAR*.

NIEUWEVEEN, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Foorburg*, gem. *Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen*; palende N. O. aan Tedingebroek en aan Roeleveen, onder Soetermeer, Z. O. aan Hoogeveen, Z. W. aan Nootdorp.

Deze heerl. bestaat uit de pold. van Nieuweveen en de Oost-Negentig-morgen; en bevat het geh. Nieuweveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 278 bund. 92 v. r. 81 v. ell., waaronder 276 bund. 67 v. r. 36 v. ell. belastbaar land.

Haren naam heeft zij zeker bekomen van de nabij gelegene veenen. In het jaar 1531 droeg zij den naam van 's *GRAVEN-NOORDEVEEN* en werd naderhand ook 's *GRAVENVEEN* geheeten; doch wanneer het den naam van *NIEUWEVEEN* ontvangen heeft, is onbekend.

Volgens zekeren giftbrief of verleibrief van *WILLEM IV*, Graaf van *Holland*, gegeven te Zierikzee, op Donderdag na St. Lievensdag van het jaar 1541, kwam zij aan *JACOB GERITZON*, Schout en Poorter te Delft; deze brief hield in, dat gemelde Graaf daarbij verkocht zijne wildernissen te Nootdorp, welke door hem in het jaar 1529, Zaturdags na Kersdag, in erfhuur waren uitgegeven. Die wildernissen worden daarin gezegd, gelegen te zijn te Nootdorp, tusschen *Pieter-Banmen-sloot* en het *Smalle-weer*, dat tegenwoordig *NIEUWEVEEN* is.

Men telt er 14 h. en 120 inw., die voornamelijk in den landbouw bestaan vinden. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nootdorp*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Nootdorp* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Nootdorp*.

Het geh. NIEUWEVEES, ook wel NIEUWVEEN of NIEVEEN gespeld, ligt $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van 's Gravenhage, $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Voorburg.

Aan den Veeneweg in deze heerl., staat de R. K. kerk van de stat. van *Nootdorp*, aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd, zijnde een vrij ruim gebouw met toren en orgel.

De kermis te NIEUWEVEEN valt in den eersten Zondag van September. NIEUWEVEEN (POLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's Gravenhage, kant. *Voorburg*, gem. *Nieuweveen-en-Nootdorp*; palende N. aan de Oost-Negentig-morgen, O. aan de Honderd-morgen en *Nootdorp*, Z. aan *Nootdorp*, W. aan den *Tedingerbroekpolder*.

Deze pold. is in het jaar 1842 bedijkt. Het polderbestuur bestaat uit eene Commissie tot droogmaking der *Nootdorpsche*-plassen.

NIEUWE-VEER (HET), pontveer in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Breda*, gem. en 1 u. W. van *Terheyden*. Er staat aldaar een huis, hetwelk tot het geh. *de Noord* of *het Slikgat* behoort.

NIEUWE-VEER (HET), voorm. overzetveer op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, 20 min. N. O. van het geh. *Nieuw-Bommenede*, alwaar een haventje plagt te zijn, met gelegenheid om op *Herkingen* de *Buitensluis* en andere plaatsen te worden overgezet. Na het verminderen van het reizen naar *Holland* over de veeren, ten gevolge der stoomvaart, is dit veer bijna geheel vervallen en door het verzan- den van het haventje, sedert eenige jaren, geheel te niet gegaan, zoodat er niets meer van te vinden is, dan een huis op den dijk, dat vroeger door den veerman bewoond werd. Later heeft men $\frac{1}{2}$ u. westelijker, aan den polder *Nataars*, eene nieuwe havenplaats voor den beurtschipper op *Rotterdam* aangelegd.

NIEUWE-VEER (HET) of DE NIEUWE-SLEIS, b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 2 u. N. van *Oostburg*, distr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Sluis*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Breskens*.

Deze buurt is niet bepaald onderscheiden van de buurt *Waterloo*, zoodat het juiste getal huizen en inwoners van ieder afzonderlijk niet kan worden opgegeven. Zie NIEUWE-SLEIS (DE).

NIEUWE-VEER (HET), overhaal of voetveer over de *Steenbergsche-sliet*, prov. *Noord-Brabant*, 20 min. N. van *Steenbergen*.

Het wordt aldus genaamd, ter onderscheiding van het *Oude- of Prinslandsche-veer*, hetwelk een half uur oostelijker ligt.

NIEUWE-VEER (HET), b. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. van *Zierikzee*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberghe*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oud-Vossemeer*; aan de *Eendragt*, waaraan zij een haventje heeft. Men telt er 23 h., twee moestoven en ruim 120 inw. Er is hier een pontveer op *Nieuw-Vossemeer*.

NIEUWE-WARANDE (DE), bosschaadje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Oosterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Tilburg*.

Het is voor omtrent vijftig jaren aangelegd, en beslaat 100 morgen (ruim 83 bund.). Men vindt er 2 h., bewoond door 6 inw.

NIEUWE-WATER (HET), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GANTEL (DE).

NIEUWE-WEEL (DE), meertje in de *Ooster-kogge* van *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *LUTJEBROEKER-WEEL*.

NIEUWE-WEG (DE), weg in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, zich, in eene oostelijke rigting, van den Oude- of Westfriesche-zeedijk naar het Zegebuurtje uitstreckende, de polder *Burghorn*, in de gem. *Schagen-en-Burghorn*, in twee deelen scheidende.

NIEUWE-WEG, wandelplaats, even buiten de stad *Tiel*, prov. *Gelderland*, uitmakende een gedeelte der buitensingels langs de stadsgrachten, aan de zuidwestzijde.

NIEUWE-WEG (DE POLDER-BENOORDEN-DEN-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. W. aan de *Zijpe*, O. aan het poldertje *Bouwerom-en-Zantvenne*, Z. aan den *Nieuwe-weg*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 40 v. r. 2 v. ell., en telt 5 h., allen boerderijen. Hij behoort onder het polderbestuur van *Burghorn*.

NIEUWE-WEG (DE POLDER-BEZUIDEN-DEN-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den *Nieuwe-weg*, O. aan den pold. *Buitendijk*, Z. aan de gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, W. aan de *Zijpe*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 186 bund. 67 v. r. 52 v. ell.; telt 3 h., allen boerderijen. Hij maakt, met den voorgaanden polder, gezamenlijk den polder *Burghorn* uit, welke in het jaar 1460 bedijkt is, tot de gemeente *Schagen-en-Burghorn* behoort, en in den polder *Schagen* haar overtollig water ontlast, vroeger door middel van eenen watermolen, in het noord-oostelijk gedeelte van den polder, doch thans door eene duikersluis in den *Oude-Burghorner-dijk*.

NIEUWE-WEG-SLOOT (DE), water in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordoostelijke rigting van het d. *Wognum* naar de gem. *Zijbecarspel-en-Benningbroek* loopende.

NIEUWE-WERK (HET) of *KANAAL-FORT*, algemeene benaming van de beide forten, gelegen, op den oostelijken en den westelijken oever, aan den mond van het *Groot-Noordhollandsche-kanaal*, in het balj. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, en genaamd *Oost-oever* en *West-oever*. Zie die woorden.

NIEUWE-WERK (HET), wandelplaats langs de *Maas*, ten O. buiten de stad *Rotterdam*, achter de werven der *Marine*, prov. *Zuid-Holland*, welke zich, van de *Maas* gezien, op eene schilderachtige en treffende wijze voordoet, en bij den vreemdeling, die van deze zijde de stad bezoekt, eenen aangenaamen indruk verwekt.

NIEUWE-WERK (HET), voorm. uitgestrekte vestingwerken in *Zolland*, prov. *Overijssel*, bij de *Koter-schans*, ten O. van het *Koter-veer*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zwolle*, in het begin der vorige eeuw door den Generaal *Coburn* aangelegd, doch sedert vervallen, en in 1829 door de stad *Zwolle* tot eene schilderachtige, publieke wandelplaats gemaakt.

NIEUWE-WETERING, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KOST-VERLOREN-VAART*.

NIEUWE-WETERING, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leyden*, kant en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, $\frac{1}{2}$ u. W. van de *Oude-Wetering*.

Zij ontleent haren naam van het water dat er doorloopt. Men telt er ruim 40 h. en ruim 500 inw., wier bezigheden voornamelijk bestaan in den landbouw.

De Herv., die er 260 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oude-Wetering*. — De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Rijp-Wetering* gerekend. — Men heeft er ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

NIEUWE-WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, hetwelk, uit de Oude-Wetering voortkomende, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen de grietenijen *Rauwerderhem* en *Utingeradeel* doorloopt, en zich in het *Sneckermeer* ontlast.

NIEUWE-WETERING (DE), buurs. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. en 2 u. O. van *Maarssen*, gem. en 25 min. Z. van *Maartensdijk*; met 15 h. en 80 inw.

NIEUWE-WETERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*, hetwelk vroeger uit de *Wijde-Aa* voortkwam, en met eene noordelijke strekking in het *Leydsche-meer* uitliep. Uit hoofde van de droogmakerijen bestaat dit water thans slechts uit een binnenwater of ringsloot.

NIEUWE-WETERING (DE), water op de *Feluwe*, hetwelk, onder *Apeldoorn* ontspringende, in eene noordelijke rigting die gem., alsmede de gem. *Epa* en *Heerde* doorloopt en zich, bezuiden *Hattem*, met de *Groote-wetering* en *Leide-grave* vereenigt en alzoo zich in het *Griфт-kanaal* uitstort.

NIEUWE-WETERING (DE), water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat ten O. van *Wesepe*, 2 u. N. O. van *Deventer*, ontstaat, en, in eene gelijke strekking met den *IJssel* voortvloeiende, een groot uur boven *Zwolle*, de Oude-wetering, vervolgens de *Steen-wetering* en de *Marc-wetering* opneemt, zich $\frac{1}{2}$ uur lager met de *Soest-wetering* vereenigt, en bij *Zwolle* het *Zwartewater* geheeten wordt.

NIEUWE-WETERING (DE), watergang in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den pold. van *Mastenbroek*, onder *Zwollerkerspel*.

Zij begint aan den dijk van het *Zwartewater*, bij het geh. de *Riesbos*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, doorloopt den *Polder-van-Mastenbroek* in eene noordelijke rigting, doorsnijdt de trekvaart van *Hasselt* naar *Kampen*, en ontlast zich te *Genemuiden*, door eene sluis, in het *Zwartewater*.

NIEUWE-ZAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en 2 u. N. W. van *Heereveen*, kant. en 5 u. N. ten O. van *Lemmer*, 8 u. N. ten O. van *Slooten*, waartoe het behoort.

NIEUWE-ZAND (HET), droogte in de *Noordzee*, ten W. van het eil. *Schouwen*, aan den noordkant van den *Banjaard*, langs welke het *Brouwershavensche-zeegat* ten N. en de *Keel* of het *Hondengat*, ten Z. stroomt. Zij is over het algemeen droog en steil.

NIEUWE-ZEEGAT (HET) of het *Noordoost-gat*, loopende door de *Noorder-gronden*.

In dit zeegat liggen vijf tonnen, als: eene *Roode Buitenton*, op de diepte van 9 palm., en zijn de merken: de *Molen*, anderhalve windbooms lengte, beoosten de *Kleine-Strandkaap*, op *Vlieland*, en de twee *Kapen*, eene kleine windbooms lengte bewesten door elkander; eene *Zwarte Ton*, op de merken: de *Molen*, anderhalve windbooms lengte beoosten de *Kleine-Strandkaap*, op *Vlieland*, en de *Branddaris*, een handspaaks lengte beoosten de *Hooge-duin*, op *Terschelling*, op 42 palm.

diepte; eene Zwarte Ton, op de merken: de Molen, een windboomslenge beoosten de Kleine-kaap, op Vlieland, en de Brandaris, aan den top van de Hooge-Duin, op Terschelling, op de diepte van 48 palm.; eene Witte Ton, op de merken: de Molen en de Kleine-Strandkaap overeen, en de Brandaris even vrij van de Hooge-Duin, op Terschelling, op de diepte van 50 palm., en eene Witte Ton, op de merken: de Molen, even benoorden de Kleine-Strandkaap, op Vlieland, en de Twee Kapen, op den Noordvaarder, twee windbooms lengten nit elkander, op de diepte van 83 palm.

In het vaarwater is, met hoog water, de geringste diepte 42 palm., met gewoon getij; de koers van de buitenton tot de binnenton is Z. Z. W. en verder naar de Reede van het Vlie Zuid en ten Westen per miswijzend kompas, en loopt dit zeegat N. N. O. uit.

NIEUWE-ZEEGAT-IN-DE-BUITEN-NOORDER-GRONDEN (HET), zeegat ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen de eil. *Vlieland* en *Terschelling*. Zie THOMAS-SMITS-GAT.

NIEUWE-ZIJL (DE) of DE NIJF-ZIJL, sluis in den *Hemdijk*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oosthem*, dienende om het binnendijks gedeelte dier griet. te beveiligen voor het indringen van het water van het buitendijksche gedeelte.

Op den 5 Januarij 1616 werd, bij deze zijl, door enen burger van Sneek, met name Douwe JELTES, in ééne streek of werp, meer dan twintig of dertig duizend brazemen gevangen, zijnde deze visch aldaar, in het versch water, te zamen gekomen, wegens eene geweldige inbraak der zeedijken.

NIEUWE-ZIJLEN, sluizen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie DOCKUMER-NIEUWE-ZIJLEN.

NIEUWGRAAF, b. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zeenaar*, en 2 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en $\frac{3}{4}$ u. N. W. van *Zeenaar*, gem. *Duiven*.

NIEUWHOF, buiteng. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. en 40 min. W. van *Barneveld*, aan den grooten weg van *Arnhem* op *Amersfoort*.

Dit buit., beslaande, met land en boschgrond, eene oppervlakte van ongeveer 7 bund., en met de daartoe behoorende bouwerven 163 bund., is met vischrijke vijvers doorsneden en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer KETS, woonachtig te Rosendaal.

NIEUWKERK, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, dat in de zestiende eeuw verdronken en nooit weder boven gekomen is.

Dit voorm. d. lag $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van het d. *Groede*, in de toenmalige *Yvewatering*. Het grootste gedeelte der voorm. par. ligt thans in de *watering* en gem. *Groede*, maar een klein gedeelte in het *Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder*, gem. *Schoondijke*. Eene diepe kreek, die heerlijke baars levert, is gespoeld, ter plaatse, waar het d. stond, en wordt de *Nieuwkerksche-kreek* genoemd. Het is de meest zuidelijke in den *Nieuwe-polder* van *Groede*. Op de oevers der kreek vond men echter nog oulangs overblijfselen van gebouwen en grafplaatsen.

NIEUWKERK, voorm. d. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie EYCKENINGEN.

NIEUWKERK (GIESSEN), d. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GIESSEN-NIEUWKERK.

NIEUW-KLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie AULA-DEI.

NIEUW-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie ROZENKAMP.

NIEUWKOOP, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*; 52° 9' 5" N. B., 22° 26' 40" O. L. Het d. is zeer groot en omtrent vijf vierendeel uurs gaans lang. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Ten Noordwesten heeft NIEUWKOOP niets anders, dan uitgeveende plassen, die, met de nabijgelegene plassen van Aarlanderveen, Langer- en Kortere-Aar, Zevenhoven en Nieuween, eene oppervlakte van ruim 5280 bund. uitmaken. Ten Zuidoosten zijn groote veenderijen, waardoor het hier, met der tijd, alles zal verveend worden, uitgezonderd eene streek, daar geen veen is, beslaande ruim 850 bund. lands, en gelegen aan den zuidoostkant, tusschen de Ma-sloot en de Meije tot de Vliet bij Achttienhoven, die de scheiding maakt tusschen NIEUWKOOP, aan de eene zijde, en Noorden en Achttienhoven aan de andere zijde.

De Herv., die er 750 in getal zijn, onder welken 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest MATTHIJS RUDSE, die in het jaar 1580, als Luthersch Predikant, naar *Woerden* vertrok. De kerk, waarin, vóór de Reformatie, de geboorte van de H. Maagd met eene zonderlinge eerbiedigheid, plagt gevierd te worden, stond ter vergeving van de Hollandsche Graven. De Pastorij had aan inkomsten 18 Rhijsche guld. (25 guld. 20 cents). Tusschen Keizer KAREL V, als Graaf van *Holland*, en het kapittel van St. Maria'skerk te *Utrecht*. is weleer verschil geweest over het vergeven van deze pastorij. Deze kerk was vroeger een schoon, ruim gebouw, uit welks voorgevel een klein vierkant torentje, met een diergelijk spitsje daarboven, oprees, en waarbinnen uurwerk en klok gevonden werden. Deze kerk, in verval geraakt zijnde, is in de plaats daarvan, in 1822, een fraai kerkgebouw gesticht, voor een groot gedeelte uit liefdegaven der gemeente en eene aanzienlijke gift der Baronnesse ROEST VAN ALKENADE, destijds Ambachtsvrouw dezer plaats, die, ofschoon in *Duitschland* woonachtig en tot de R. K. kerk behorende, zich echter op eene loffelijke wijze de belangen dezer gemeente heeft aangetrokken. Deze kerk prijkt met eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De Remonstranten, die hier gevonden worden, behooren tot de gem. van *Nieuwkoop-en-Zevenhoven*, welke hier eene kerk heeft, zijnde eene der aanzienlijkste van het geheele platte land, gelijk hier mede de grootste gemeente van die godsdienstige gezindte gevonden wordt. Aan de kerk is de woning van den Predikant vast, zijnde mede een schoon gebouw, met tuinen, enz.

De R. K., die er wonen, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 480 Communikanten telt. Deze stat. heeft hier twee kerken, staande aan de beide einden van het d., de eene in het zuidwesteinde en de andere in het oosteinde, beide aan den Nieuwkoopse-dijk of weg, in den grooten Meyenpolder, waardoor het schijnt, dat die kerken reeds vroeg na de Reformatie hier zijn gesticht, want men leest, dat Mr. PIETER JANSKIND, de pastorij van NIEUWKOOP en de

Mey vels jaren bediend heeft. Deze beide kerken worden nog slechts door éenen Pastoor bediend. De kerk, in het zuidwesteinde, bij de uitwatering van NIEUWKOOP, aan de *H. Maagd MARIA* toegewijd, is in alles zeer net betimmerd, en van alle de noodige kerksieraden enz. voorzien, de woning van den Pastoor is daartegen aan gebouwd. Niet minder is het kerkgebouw ten oosten van het dorp, bij de Vliet, gelegen, waaraan, zoo binnen als buiten, mede al het noodige, ter godsdienstoefening geyonden wordt.

Hier is, behalve het voormalige Regthuis, dat een fraai gebouw was, doch waarin thans herberg wordt gehouden, in het jaar 1628, ook een fraai Raadhuis gesticht. In den voorgevel staat de Gerechtigheid, naar de gewone wijze afgebeeld, met het bijschrift: *DISCITE JUSTITIAM* (d. i. *Leert Gerechtigheid betrachten*). Tegenover dit Raadhuis stond vroeger de gerechtspaal, met het wapen van NIEUWKOOP en het bijschrift: *EERT GOD EN VREEST DE JUSTITIE*. Hier nabij, in het midden van het dorp, staat het Huis-te-Nieuwkoop. Zie NIEUWKOOP (HUIS-TE-).

NIEUWKOOP is de geboorteplaats van de Nederduitsche Dichters KASPER en JOHANNES BRANDT. KASPER, die tevens als Geschiedschrijver en Kanselredenaar uitmuntte, werd geboren in 1635; hij overleed in 1696. JOHANNES zag in 1660 het eerste daglicht en stierf in 1708. Een broeder van hen GERARD BRANDT DE JONGE, die zich als bekwaam Kanselredenaar beroemd gemaakt heeft, was den 6 April 1637 geboren en overleden den 21 December 1685. Ook werd de Teekenaar en Glasschilderes, KATHARINA OOSTERUS, hier in 1666 geboren; zij overleed in 1738.

Men vindt vermeld, dat de Franschen, in het jaar 1672, na den mislukten togt van den Hertog van LUXEMBURG op 's Gravenhage, naar Utrecht terug trekkende, van vier of vijf kanten op NIEUWKOOP aanvielen, doch door den Baljuw gestuit werden, die in der haast vier kompaniën huislieden van NIEUWKOOP en één uit Aarlanderveen bijeen trok en dat zij daarop naar Bodegraven en Zwammerdam rukten. Een verhaal, dat bij anderen, als ten uiterste onwaarschijnlijk, wordt wedersproken, omdat het den Franschen, ten aanzien van de gebroekene landen hier omtrent en het onsterk ijs, niet geraden was den terugtogt over NIEUWKOOP te nemen. Ook acht men, dat zulk eene kleine hoop ongeoeffende manschappen het hoofd niet zou hebben durven bieden aan de bloem der Fransche krijgsmagt. Behalve dat de Hertog van LUXEMBURG, indien hij vermoed had, dat hier eenige geregelde bendes waren, na dezen vermeenden aanval van zijn geheele leger, daarmede niet gerust naar Zwammerdam zou hebben durven voorttrekken, omdat hij in het vlakke veld ligtelijk zou hebben kunnen opgehouden en van achteren zoo lang belemmerd worden, tot dat er meer bendes hadden kunnen toeschieten, om hem geheel en al in het naauw te brengen. Men houdt het derhalve voor veel waarschijnlijker, dat deze aanval der Franschen alleen bestaan heeft in eenen strooptogt van eenen afgezonderden hoop Fransch krijgsvolk, die naar NIEUWKOOP trok, om daar te rooven en te plunderen, en waarop de landzaten onderscheidene malen geschoten hebben, tot dat zij ze op de vlugt dreven.

Het wapen dezer gem. is een schild van keel (rood), met een rad waarvan een vierde gebroken is, vergezeld van drie kruisen, staande twee en één; alles van goud.

NIEUWKOOP (DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ZEVEN-ARRACHTS-POLDER.

NIEUWKOOP (HET HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*, in het midden van het dorp *Nieuwkoop*.

Dit gebouw werd, in het jaar 1627, gebouwd door den Heer JOHAN DE BRUYN VAN BUITENWEG, Heer van *Nieuwkoop*, *Noorden* en *Achttienhoven*, wicds wapen, tot in het jaar 1793, in den gevel pronkte. Het is van binnen met onderscheidene kamers en vertrekken voorzien, van welke vele zeer aangename land- en watergezigten, zoo ook op omliggende dorpen, hebben, pronkende voorts met eenen schoonen toren, die boven met eene fraaije omwandeling en balustrade voorzien is, van welke men een heerlijk uitzigt heeft op alle de in dien omtrek gelegene landerijen, en boven welke weder eene dubbele open koepel wordt gevonden, waarop eene ronde, met zwaar lood gedekte, kap ligt, uit welke weder een spil, voor eenen windwijzer dienende, oprijst.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (17 k. d., 20 m. k., 5 s. d. 2 afd.); palende N. aan de gem. *Zevenhoven*, N. O. aan de *Utrechtsche gem. Wilnis*, Z. O. aan *Achttienhoven-en-de-Bosch*, Z. aan *Bodegraven*, W. aan de gem. *Aarlanderveen* en *Ter-Aar*.

Deze gem. bestaat uit den *Polder-van-Nieuwkoop-en-Noorden* en een gedeelte van den *Drooggemaakte-polder-van-Nieuwkoop*; bevat de d. *Nieuwkoop*, *Noorden* en de *Noord-sche of Noordensche-buurt*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5072 bund. 11 v. r. 49 v. ell., waaronder 5063 bund. 10 v. r. 31 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 504 h., bewoond door 431 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij, den landbouw en de smederijen, van welke er in deze gem. onderscheidene bestaan. Voorts heeft men er vier sloopstimmerwerven en eenen koren-molen.

De Herv., die er 1080 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de beide gem. van *Nieuwkoop* en *Noorden* uit. — De Remonstranten, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Nieuwkoop-en-Zevenhoven*. — De Evang. Luth., die er woenen, worden tot de gem. van *Bodegraven* gerekend. — De R. K., van welke men er 1030 telt, maken de twee stat. van *Nieuwkoop* en *Noorden* uit. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Nieuwkoop* en ééne te *Noorden*.

Wij vinden elders vermeld, dat *Nieuwkoop* niet onder *Rijnland*, maar onder *Kennemerland* moet gerekend worden, en in vroegere tijden wordt het aangegeekend onder *Amstelland* begrepen te zijn, hoewel alleen met opzigt tot de schildtalen, want tevens wordt het aangemerkt als eene hooge heerlijkheid. Mogelijk heeft Hertog Albrecht VAN BERGEAT de heerl. van *Nieuwkoop* tot die waardigheid verheven. Immers men vindt, dat hij, bij handvest van het jaar 1593, naar den loop van den Hove, op St. Agnietendag, dat is den 21 Januarij, des jaars 1596, die van *Nieuwkoop* het regtsgebied van het baljuwschap van *Rijnland* en van het *Land-van-Woerden*, mitsgaders alle anderen onttrokken heeft, en dat zij alleen gedaagd zouden mogen worden voor zijne eigene vierschaar, naar het landregt of buurregt, hetwelk, naar men meent, een regtsgebied van hooge heerl., dat eenen eigen Baljuw heeft, moet beteekenen.

Noorden moet tegenwoordig als eene zelfde heerl. met *Nieuwkoop* aangemerkt worden, uitgezonderd dat gedeelte, hetwelk onder de

ambachtsheerl. van Zevenhoven behoort. Mogelijk is *Noorden* vooreen afgezonderd geweest. Hertog ALBECAT spreekt, in zijn bovengemeld handvest, alleen van *Nieuwkoop*.

De hooge heerl. van NIEUWKOOP-EN-NOORDEN behoorde, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer HENRIK FRANÇOIS BARON VAN WASSENAER, Heer van *Alkemade*, *Nieuwkoop*, *Noorden*, *Achttienhoven*, *Teccop* en den *Vrijenhaak*, in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door Mevrouw C. A. Baronesse VAN WASSENAER, echtgenoot van den Heer M. A. DE GEYR.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*.

NIEUWKOOP-EN-NOORDEN heeft een dijkgraaf- en heemraadschap, onafhankelijk van het hooge heemraadschap van *Rijnland*. Vroeger was de Baljuw Dijkgraaf en zat met vijf Heemraden, waaruit twee Poldermeesters benoemd werden. In het eene jaar gingen er drie en in het andere gingen er twee Heemraden af. In of omtrent het jaar 1594 heeft Nieuwkoop, ten aanzien van zijne uitwatering in den Rijn, geschil gehad met den Baljuw of liever Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, van welke dingtalen, boete en kosten die van Nieuwkoop gebleven zijn aan dien Baljuw en Heemraden. Voorts zouden zij en die met hen wateren, bewaren, al zulke aardwerke, als *Rijnland* heeft, en ongehoeft slaagt is, op Swammerdamme, en hierom zouden zij mede vry wateren in den Ryn, Sparendamme uit, als hun ouders altyd gedaan hadden, en men zou gelden by de hoeven, als van ouds altyd costumelyk is geweest, den onraad die hier op geloopen is. Voorts zouden die van Nieuwkoop blyven in hunne oude costumen, en de Heemraden van *Rynland* zouden hen niet meer belasten dan voorschreven is." Hiernit blijkt, dat Nieuwkoop van zeer oude tijden over Swammerdamme heeft uitgewaterd, en weleer, ten aanzien van het waterschap, onder het dijkgraaf- of hoogheemraadschap van *Rijnland* gestaan heeft. Hoe of wanneer het hiervan onafhankelijk geworden is, vindt men niet vermeld.

NIEUWKOOP-EN-ZEVENHOVEN, kerk. gem. der Remonstranten, prov. *Zuid-Holland*, tot de *Derde klasse* behoorende.

Men telt er 230 zielen, en heeft er twee kerken, als: ééne te *Nieuwkoop* en ééne te *Zevenhoven*.

NIEUWKOOPER-BOSCH, boschje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Nieuwkoop*, aan de *Mije*.

NIEUWKOOPSCHÉ-DROOGMAKERIJ, droogm. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Zeven-Ambachts-Polder*.

NIEUWKUIK, heerl., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*; palende N. aan de heerl. *Herpt-en-Berne*, O. aan *Onzenoord*, Z. aan *Helvoirt*, W. aan *Drunen*.

Deze heerl. bevat het d. *Nieuwkuik* en het geh. *Hoeven*, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 324 bund. 89 v. r. 40 v. ell., waaronder 317 bund. 77 v. r. belastbaar land. Men telt er 148 h., bewoond door 137 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die hun voornaamste bestaan trekken uit den landbouw, hebbende men er eenen vruchtbaren grond, welke rogge, boekweit, haver, hop, ook tarwe en garst oplevert.

De inw., die er, op 11 na, allen R. K. zijn, behooren tot de stat. van *Nieuwkuik-en-Onzenoord*. — De 11 Herv., die men er aantreft,

behooren tot de gem. *Drunen-en-Nieuwkuik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NIEUWKUIK ligt 2 u. W. van 's Hertogenbosch, 2 u. O. van Waalwijk. Men telt er, in de kom van het d., 128 h. en 960 inw.

Dit d. heeft nooit onder de Meijerij van 's Hertogenbosch behoord, en verscheen op geene Meijerijsche kwartiersvergaderingen, ofschoon het veelal, om zijne ligging, tot het kwartier van *Oisterwijk* gebragt werd. Het is in 1535 door JAN VAN CUYK, Heer van *Hoogstraten*, als eene heerlijkheid uitgegeven aan BOUDEWIJN KUYST VAN WIJCK, zoo als zij ook altijd door den bezitter van den Hertog van *Hoogstraten* is verheven. NIEUWKUIK hoorde in vroegeren tijd niet onder *Brabant*, maar onder het Land-van-Luik, en betaalde in de quotisatiën daarvan, hetwelk in de zeventiende eeuw ook door die van NIEUWKUIK is aangevoerd, met dat gevolg, dat zelfs de Algemeene Staten, den 10 Julij 1656, verklaarden, dat NIEUWKUIK ressorteerde onder den Lande van Luik. Naderhand is zulks echter anders begrepen, en NIEUWKUIK onder de Generaliteit gekomen en gebleven, en op den zelfden voet, als een Meijerij'sch dorp behandeld, maar evenwel zoodanig, dat het nooit tot Meijerij'sche of kwartiersvergaderingen behoorde of in de kwartierstaxe betaald heeft. Men heeft ook in dit dorp de onderhoorigheid aan de hoofdstad 's Hertogenbosch, in het stuk van hooger beroep (*appel*) of beschrijven van vest- of verbandbrieven, niet willen erkennen, hoewel van de eerstgemelde voorbeelden, en wel reeds van oude tijden, voorhanden zijn. Men volgde vroeger te NIEUWKUIK niet het 's Hertogenbosche maar het Hollandsche versterfregt.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer JOHAN HALFWASSENAAR VAN ONSENOORD, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. FREDERIK FRANCISCUS HALFWASSENAAR VAN ONSENOORD, woonachtig te Eindhoven.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was sedert den vrede van Munster bij de Herv. in gebruik. Zij is bij den na te melden brand van 2 Junij 1746 geheel afgebrand, waarna door de Herv. gemeente, deels uit liefdegiften, deels uit gecollecteerde penningen, eene andere is gebouwd, welke niet groot en met een klein torentje op het dak voorzien is, doch geen orgel heeft. Deze kerk is in het jaar 1796 tot gebruik der R. K. gem. van Nieuwkuik-en-Onzenoord, welke tot dus verre alleen eene kerk te Onzenoord had, overgegaan en door haar aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd; terwijl sedert dien tijd ook het verblijf van den Pastoor der beide plaatsen te NIEUWKUIK is gevestigd.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Den 2 Junij 1746 werd dit dorp geteisterd door eenen fellen brand, die in het naburige Vlijmen ontstaan was, en zoo in dit dorp, als te Onzenoord en te NIEUWKUIK, wel 500 huizen vernielde; waarschijnlijk zou de vlam hare verwoesting nog verder uitgestrekt en ook het dorp *Drunen* verwoest hebben, zoo niet een boschje, ten W. van NIEUWKUIK, den brand gestuit had.

NIEUWKUIK-EN-ONZENOORT, gem., prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 10 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Oudheusden-en-Elshout, O. aan Vlijmen, Z. aan Helvoirt, W. aan *Drunen*.

Deze gem. bevat de heerl. Nieuwkuik en Onzenoord, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 9 v. r.

v. ell., waaronder 397 bund. 27 v. r. 56 v. ell. belastbaar land. Het telt er 178 h., bewoond door 207 huisgez., uitmakende eene volking van 1220 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 11 na allen R. K. zijn, onder welke 870 Communikanten, maken eene par. uit, welke in deze gem. ééne kerk heeft, te Nieuwkuik, die door eenen Pastoor bediend wordt.

Daar NIEUWKUIK eigenlijk van ouds onder het prins-bisdom van Luik behoorde, en ook, na de verovering van 's Hertogenbosch, door de Algemeene Staten, als zoodanig nog erkend werd, was dit vermoedelijk de rede, dat men destijds te NIEUWKUIK, met meer vrijheid dan elders, de R. K. godsdienst heeft kunnen uitoefenen; van welk voorrecht de R. K. uit de omliggende plaatsen dan ook meermalen hebben gebruik gemaakt. Toen echter, na den vrede van Munster, NIEUWKUIK als een dorp onder de Algemeene Staten en tot de Generaliteit behoorende beschouwd werd, ging de kerk aan de Hervormden over, en de R. K. namen van toen af hunne godsdienst te Onzenoort waar, hetwelk eertijds tot de provincie Holland behoorde. Maar de bezitter van het kasteel aldaar, die in de R. K. godsdienst volhardde, had van MICHAEL VAN OPHOVEN, den zesden Bisschop van 's Hertogenbosch, verkregen, dat een Priester, met geestelijke magt voorzien, op Onzenoort zoude verblijven en de geloovigen bedienen. De kerkshuur en pastoorswoning werd naderhand op Onzenoort geplaatst; en deze Priester, die uit de abdij van Tongerlo was, bestuurde tevens de par. van NIEUWKUIK. Den 25 October 1744 verkreeg de Prelaat van Tongerlo, van de Staten van Holland, uitdrukkelijk verlof, om in de stat. van Onzenoort Kanonniken of Priesters van zijne abdij te blijven zenden.

De 11 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Drunen-en-Nieuwkuik*. — Men heeft in deze gem. ééne school te Nieuwkuik.

NIEUWKUIK-EN-ONZENOORT (DE POLDER-VAN-), pold., prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoord*; palende N. aan de Hoevensche-wetering, tegen Herpt, Bern en Hedikhuizen, O. aan de Vlijmensche-wetering, tegen de gem. Vlijmen, Z. aan den weg van Waalwijk naar 's Hertogenbosch en den hoogen Maas- of Meerdijk, W. aan den weg van Heusden naar Helvoirt, de dreef van het kasteel van Drunen en de lange Wiel.

Deze pold., welke binnen den ringdijk van het *Bovenland-van-Heusden* ligt, doch er niet onder behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 389 bund. 77 v. r. 46 v. ell., waaronder 380 bund. 25 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 178 h., waaronder 108 boerderijen. Hij wordt, te gelijk met het Kerpsche-veld, van het overtollige water ontlast, door eene niet overdekte bouten sluis, wijd 1 ell. 2 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfsdeur, aan de zijde van de Seglesche-wetering. Door deze sluis zet hij het water af op de Seglesche-wetering en het binnengedijkte Oude-Maasje, en vervolgens door de Bovenlandsche- of Doeversche-sluis, wijd 4 ell. 3 palm. 4 duim., voorzien van een paar puntdeuren, op het Oude-Maasje. Deze pold. heeft eene vrije uitwatering op het Oude-Maasje en door de Doeversche-sluis, zonder daarvoor aan eenige bijdragen onderworpen te zijn, met uitzondering, dat hij den hoogen Maas- of Meerdijk voor zoo verre moet onderhouden, als die langs de gem. Nieuwkuik-en-Onzenoord loopt. Het zomerpeil is 1 ell. boven A. P. De pold. wordt bestuurd door het gementebestuur van Nieuwkuik.

Aan de westzijde van dezen polder vindt men het overblijfsel van het in het jaar 1795 afgebrand Kasteel-van-Drunen; terwijl men aan de oostzijde het Kasteel-van-Onzenoort aantreft, hetwelk reeds in het jaar 1553, onder den naam van Honsoirt, bestaan heeft.

NIEUWLAND, gem. in het *Land-van-Arkel-boven-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 5 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Leerbroek-Reigerskoop-en-Middelkoop*, Z. O. aan *Kedichem-en-Oosterwijk*, Z. aan *Arkel-en-Rietveld*, W. aan de gem. *Arkel-en-Rietveld* en *Hoog-Blokland*.

Deze gem. bestaat uit: de *Geer*, *Lang-Nieuwland*, *Kort-Nieuwland*, gescheiden door den *Nieuwlandsche-boezem* of vliet, waarvan de kaden sedert weinige jaren gezand zijn, en de *Arkelsche-hoeve*, en bevat het d. *Nieuwland*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 989 bund. 12 v. r. 15 v. ell., waaronder 988 bund. 71 v. r. 51 v. ell. belastbaar land, en maakt, met *Leerbroek* vereenigd, eenen pold. uit, welke door vijf beneden- en vier bovenmolens, aan den *Arkelsche-dam*, op de *Linge*, zijn water ontlast. Men telt er 67 h., bewoond door even zoo veel huisgez., uitmakende eene bevolking van 370 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op eenige Afgescheidenen na, allen Herv. zijn, onder welke men ongeveer 150 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Leerdam*, behoort. *Nieuwland* was in den beginne der Hervorming eene zamengevoegde standplaats met *Leerbroek*, doch heeft sedert het jaar 1605 zijnen eigen Predikant gehad. De eerste, die te *Nieuwland* alleen het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *CHRISTIAAN LAURENTIE VAN DER PORTE*, die in het jaar 1605 herwaarts kwam, en in het jaar 1604 naar *Hoornaar* vertrok. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding de door zijne uitlegkundige schriften beroemde *BARTUS VAN WILLES*, die er in 1811 beroepen werd en in 1824 naar *Lekkerkerk* vertrok.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *NIEUWLAND* of *NIJLAND*, op sommige kaarten *NOLLAND* gespeld, ligt $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Gorinchem*. Men telt er in de kom van het d. 10 h. en 40 inw.

Men houdt Heer *JAN VAN ARKEL*, die voor den vierden van dien naam en den tienden Heer der heerlijkheid van *Arkel* gesteld wordt, voor stichter van het d. en de kerk, welke voor de Hervorming aan de *H. BARBERA* was toegewijd. De begeving van de pastorie stond ook aan de Heeren *VAN ARKEL*; de inleiding kwam den Proost van *Arnhem* toe. In het jaar 1514 bezat de Pastoor 20 morgen (ruim 17 bund.) lands, met een vervallen huis. Die 20 morgen bragten hem jaarlijks, als hij in zijne pastorie woonde, 100 Rijsche guldens (140 guld.) op; als hij echter buiten de pastorie woonde, trok hij niet meer dan 24 guldens. Het kustersambt had geene inkomsten. Deze kerk, een vrij lang gebouw, met eenen vierkanten toren, welke met eene spits van tamelijke hoogte voorzien is, heeft in 1841 aanzienlijke herstelingswerken ondergaan. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De kermis te *NIEUWLAND* valt in den 11 October.

NIEUWLAND of *HET NIEUWLAND*, voorn. d. in *Noord-Beveland*, hetwelk bij den watervloed van 19 November 1404 overstroomd werd,

en nimmer weder boven is gekomen, behalve een klein gedeelte, zijnde thans het poldertje *Kampens-Nieuwland*. Zie *KAMPENS-NIEUWLAND*.

NIEUWLAND of *NIJLAND*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Sneek*, aan den grooten weg van *Sneek* naar *Bolsward*, bijna rondom door de vroegere dijken der *Middelzee* ingesloten.

Het is een fraai en vermogend dorp, het grootste uit den omtrek, en draagt den naam van *NIEUWLAND*, omdat de kerk, omstreeks het jaar 1277, op de nieuw aangeslijkte landen gesticht werd. In een handschrift der *Utrechtsche kerk* wordt het *DODO-KERK* genoemd, misschien omdat de kerk aan *St. Dodo* gewijd was, welke *Heilige* gevieerd woedt op den 28 October. Men heeft er eene nette binnenbuurt, en telt er 88 h. en 490 inw., die meest in de vee fokkerij hun bestaan vinden. De grond bestaat meest uit vette klei.

De *Herv.*, die er 400 in getal zijn, onder welke 100 *Ledematen*, waken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de bekende *TACO SIBRANDS*, die in 1580 herwaarts kwam, en in 1581 vertrok. De kerk is een groot en fraai gebouw, met eenen spitsen toren, en een, in 1838 daarin geplaatst, orgel. Omtrent het bouwen van deze kerk vindt men de volgende legende opgetekend: De huislieden aldaar, voorgenomen hebbende eene kerk te bouwen, gebeurde het, dat hetgeen zij des daags aan de fondamenten bouwden, telkens des nachts omver geworpen werd. Men begreep derhalve, dat deze de plaats niet was, waar het *Gode* behaagde, dat de kerk zou gesticht worden, en werd daarom te rade, twee ossen vooreen wagen te spannen, waarop men eene zode aarde en eenige steenen lag, met voornemen, om ter plaatse, waar deze beesten des morgens gevonden werden, den grondslag der kerk te leggen. Des morgens vond men het gespan in een rietbosch stil staan, hebbende de ossen twee brandende waskaarsen op hunne hoornen. Dadelijk besloot men hier het gebouw te stichten; men hoogde den grond op, en het weck werd, door Gods zegen, in korten tijd, gelukkig voltooid. De pastorie en het vikarisschap hebben eertijds 100 goudgulden (150 guld.) opgebracht, en dan was er nog eene prebende van 70 goudgulden (108 guld.) en de *Proost* van de *St. Janskerk* trok er 16 schilden (80 guld. 40 cent) van. In 1470 heeft hier als *Pastoor* gestaan de *Heer HRAO*, wordende voor een van de voortreffelijkste en verstandigste mannen van het land gerekend. Want als de *Staten* van *Friesland* in het gemelde jaar in onderhandeling zouden treden met *KABEL VAN BOURGONIUS*, en over die zaak eenige *Gemagtigden* naar *Enkhuizen* zouden zenden, hebben zij, zoo als *WINSEMIUS* zegt, de voortreffelijksten en verstandigsten van het land, en daaronder *Heer HERO*, *Pastoor* van *Nieuwland*, daartoe gemagtigd.

De 30 *Hoopgez.*, die er wonen, worden tot de gem. van *Woudsend* gerekend. — De *R. K.*, van welke men er ruim 60 aantreft, behooren tot de stat. van *Roodhuis*, onder *Oosterend*. — De *dorpschool* wordt gewaardeerd door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Men heeft in dit d. eene straatverlichting door reverbères.

Welke lag hier in het *Zuiden* des dorps, aan den *Tjaarddijk*, de vermaarde state *Retnia* of *Hottinga*. Ook had men hier voor dezen eene stins, toebehoorende aan het geslacht van *HIDDEMA*, waarvan de sigenaar, *Joost HIDDEMA*, werd verdreven door *HARING DONIA*, die eene stins had, niet ver van daar gelegen.

NIBUWLAND, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **NULAND**.

NIEUWLAND, ook wel eens genoemd **BRIELS-NIEUWLAND**, d. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Brielle*, gem. *Vierpolders*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, de graanen de veeleelt.

De Herv., die men er aantreft, maken, met de overige uit de burg. gem. *Vierpolders*, eene gem. uit, welke 390 zielen, en onder deze 120 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **ESAIAS REBUFFUS**, die in het jaar 1626 herwaarts kwam, en in het jaar 1656 overleed. De kerk stond vóór de Reformatie ter vergeving van de Hollandsche Graven. De pastorijs had een jaarlijksch inkomen van 35 ponden (24 guld. 25 cents). Die het pastoorsambt in eigen persoon bediende trok 14 guld., die buiten woonde 4 guld. Die het kosterschap zelf bediende genoot jaarlijks 12 guld., anders had hij niet boven de 4 Rijnsche guld. (6 guld.). Het tegenwoordige kerkje, dat in het jaar 1840 grootendeels, en de predikantswoning geheel, vernieuwd is, is zeer klein en staat aan den dijk, aan de scheiding der Ratten- en Nieuwedijken. Het is van eene langwerpige, vierkante bouworde, en is voorts, wat de predikstoel, het gestoelte als anderzins betreffen, naar hare kleinheid, wel eenigermate der aandacht waardig. Voor de kerk rijst een vierkante toren, versierd met eene vierkante spits, en is voorzien van uurwerk en klok. Het kerkhof is klein, doch in eenen goeden smaak aangelegd. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De R. K., die er gevonden worden, behooren tot de stat. van *Brielle*.

NIEUWLAND, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, behoorende tot de gem. *Vierpolders*, welke gemeente ook wel naar dezen pold. genoemd wordt, en grenzende onmiddellijk aan de stad *Brielle*, hebbende ten W. die stad, ten N. de rivier de *Maas*, ten Z. de vroegere rivier de *Gote* en ten O. den pold. *Veckhoek*.

Deze pold., uit goed bouw- en weiland bestaande, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 6 v. r. 71 v. ell., met drie boerenwoningen en arbeidershuizen. Hij ligt besloten tusschen den *Hossebosdijk*, den *Maasdijk* en den *Nolledijk*; had vroeger eene grootere uitgebreidheid, doch door overstromingen en verleggingen van den buitendijk, in de jaren 1705 tot en met 1712, is een gedeelte daarvan buitendijks gevallen, en thans behoorende tot den pold. *Zuid-Meeuvenoord* gem. *Brielle*. Hij wordt, vereenigd met de pold. de *Veckhoek*, de *Oude-Gote* en *Oud-Hellevoet*, door eenen molen van het overtollige water ontlast, en heeft de uitwateringsluis in de haven van het d. *Zwartewaal*. Het beheer, vereenigd met dat van de drie bovengenoemde polders, wordt uitgeoefend door vijf Leden, uitmakende het bestuur van de *Vierpolders*, genaamd *Nieuwland*.

Het was de vóór eenige jaren ingevallen uitwateringsluis van dezen polder, welke op den 1 April 1872, door **ROCHUS MEUWESZOOX**, tot tegenhouding der, op de stad *Brielle* aanrukkende, Spanjaarden, werd opengehakt, waardoor dien polder geheel ondervloede en het grootste gedeelte der Spanjaarden in zijne boomgaarden verdrong of aldaar en op de dijken werd afgemaakt.

NIEUWLAND (HET), naam, welken men in de prov. *Friesland* geeft aan dat gedeelte van de kw. *Oostergoo* en *Westergoo*, hetwelk

N I E.

... *Middelzee* uitmaakte, en thans nu aangelijke landen be-
 ... Daartoe behoort de geheele griet, het Bildt, benevens een
 ... gedeelte van de griet. Menaldumadeel, Leeuwardera-
 ... el, Baarderadeel, Rauwerderhem, Wijmbritseradeel enz.
NIEUWLAND (HET), heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*,
 arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland*; palende W.
 en N. W. aan het Arnemuidse-gat, N. O. aan de heerl. Nieuwer-
 kerke, Z. O. en Z. aan St. Joosland.

Deze heerl. bestaat uit den *Waaijenburg-polder* en het grootste
 gedeelte van den *Middelburgsche-polder*, benevens een gedeelte
 van den *Molen-polder*, en bevat het d. het *Nieuwland*, benevens
 eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan
 in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nieuw-en-St.-
 Joosland*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van
Middelburg gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

In het midden der vorige eeuw was deze heerl. het eigendom van
 den Heer Mr. **MARTINUS JOHAN VETH**; thans wordt zij bezeten door de
 erven C. **SERLÉ**, woonachtig te *Middelburg*.

Het d. **NIEUWLAND** ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Middelburg*, regt over de
 oude haven van *Middelburg*, ter plaatse, waar nu het voorm. eiland
St.-Joosland, door eenen aarden dam of dijk, met *Walcheren* is
 verbonden, over welken dam de straatweg van *Middelburg* naar het
 o. ligt, die door dit dorp loopt. De afstand van dit dorp tot aan
 de Veer van het Sloe is een uur gaans. Dit zindelijke plaatsje is zeer
 regelmatig en eigenaardig gebouwd.

De kerk, met het jaartal 1630, is een klein, doch fraai kruisgebouw,
 staande op een vierkant plein of kerkhof, dat door eenen steenen muur
 omringd is en heeft een klein doorluchtig torentje, midden op het kruis-
 dak, en een orgel. De huizen staan rondom dit kerkhof ook in een vier-
 kant, aan den bestraten dorpsweg, die het kerkhof omgeeft. In 1408
 verleende Hertog **WILLEM VAN BEIJEREN**, aan dit dorp eene jaar- en week-
 markt. Deze kerk, door aanmerkelijken aanwas der gemeente te klein
 geworden, en daarom in het jaar 1792, voor een groot gedeelte uit
 bijdragen der gemeente, vernieuwd en vergroot zijnde, ontving in
 November van het jaar 1844 een aanzienlijk geschenk in zilver, ten
 gebuik bij de bediening van het H. Avondmaal, bestaande uit eene
 eenvoudige en nette schenkan, twee bekers en drie schotels, van
 Vrouwe E. P. van **BUNTHEM**, ter nagedachtenis van haren echtgenoot
LANBERTUS JOTTING, in leven Predikant van *Nieuwland-en-St.-Joosland*.

Het wapen dezer heerl. is van zilver, zijnde de onderste zes gol-
 vende balken van azuur en zilver; op de bovenste balk rust eene halve
 maan van goud. Dit wapen heeft geen onderscheid met dat van de
 heerl. *Nieuwlande op Zuid-Beveland*, dan in de kleuren, zijnde daar-
 van het veld van goud en de halve maan van keel.

NIEUWLAND (HET), pold. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-
 Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gedeeltelijk gem. *Ab-
 blasserdam*, gedeeltelijk gem. *Papendrecht-en-Matena*; palende N.
 aan den *Vinke-polder*, N. O. aan het *Vinke-land*, Z. O. aan den *Pa-
 pendrechtsche-polder*, W. aan den *Pelster en Rapenburg*.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking onbekend is, beslaat, onder
Ablasserdam, volgens het kadaster, 28 bund 20 v. r. 67 v. ell. bosch
 en griendland. Hij wordt door 2 sluizen, op de *Pelsert* van het over-
 tollige water ontlast. De polder wordt door de eigenaren zelve beheerd.

NIEUWLAND (HET), onbehaide pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *MARCIA-WISTER-POLDER*.

NIEUWLAND (HET), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Nieuwland-Kortland-en-'s Graveland*; palende N. O. aan de *Schie*, O. aan den *Polder-'s Graveland*, de *Stad Schiedam* en den *Polder-Kortland*, Z. aan *Klein-Babbers-polder*, W. aan den *West-Abts-polder*.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking niet bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 43 v. r. 63 v. ell. schothaar land; telt 11 b., alle hoerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Poldervaart*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit *Molenaar*, *Kroosheemraad* en *Secretaris*.

NIEUWLAND (HET), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede dist.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, gedeeltelijk gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. aan den pold. den *Duil*, het *Giessensche-* en het *Andelsche-broek* en het *Pomp-veld*, O. aan den pold. den *Biesheuvel*, Z. aan den *Mostaard-dijk*, tegen het *Oudeland*, W. aan den pold. den *Hill*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Polder-van-Babyloniënbroek*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund. 25 v. r. 19 v. ell., als; onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, volgens het kadaster, 160 bund. 46 v. r. 56 v. ell., onder *Wijk-en-Aalburg*, volgens het kadaster 2 bund. 78 v. r. 63 v. ell. Hij watert uit door eenen houten schutting, met eene schuif voorzien, wijd 3 palm. 1 duim. en vervolgens door twee watermolens van den polder den *Hill*, in den polder den *Hill*, en met het water van dien op den *Vierbantsche-Gantel* en verder op den *Amer*. De gezegde houten schutting plag voormaals te staan in den *Bermsloot*, aan de noordzijde van het *NIEUWLAND*, en wel op de scheiding van dezen polder en den *Hill*, doch is voor weinige jaren, omtrent een half kwartieruur gaans meer benedenwaarts, en dus in den pold. den *Hill*, in den zelfden *Bermsloot* geplaatst, en dient, om tusschen dezen polder en den *Hill* het, naar gelang van de ligging der landen, vereischte verschil in den waterstand te kunnen behouden. De bovenkant van deze schutting, slechts omtrent 15 duim. boven het zomerpeil van den polder verheven zijnde, zoo ontlast zich het overtollige water ook over deze schutting heen, terwijl de schuifopening, slechts 3 palm. 1 duim. bedragende, daartoe, in de meeste gevallen, alleen niet voldoende zoude wezen.

In den zoogenaamden *Mostaard-dijk*, langs den zuidkant van dezen polder, ligt een steenen sluisje, wijd 4 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif aan den zuidkant, hetwelk bijzonder is strekkende om den polder, in geval van schadelijke droogte, door middel van den *Broekschen boezem*, van versch water te voorzien, doch ook in enkele gevallen wel eens dient ter ontlasting van overtollig water door het *Oudland* naar den *Broeksche-molen*; ter bekoming van versch water, in het zuidwestelijk deel van dezen polder en van den polder den *Hill*, dient het steenen sluisje, gelegen in de *Broeksche-straat*, even boven de *Hillsche-steeg*, wijd 5 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif; — tot het zelfde einde is ook strekkende den houten duiker, gelegen in gemelde *Hillsche-steeg*, wijd 5 palm. De hoogte van het zomerpeil is 6 palm. beneden A. P., die van het maalpeil 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het polderbestuur bestaat, gezamenlijk met het *Oudland*, uit eenen *Polderschout*, vier *Leden* en eenen *Penningmeester*.

NIEUWLAND (HET), naam, onder welken meestal wordt aangeduid: de *AMELIA-velden*, in *Stants-Flaanderen, Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Bierliet*; in tegenstelling van het *Oudeland*, met welken naam den daartegen liggenden, vroeger bedijkten, *Oranje-polder*, bestempeld wordt.

In dezen polder staan 68 woningen, waaronder 6 groote en 5 kleine boerderijen; uitgenomen 5 hutten, zijn alle de huizen steenen gebouwen. Op den dijk van den polder staan 8 huizen. Hij loost zijn water in den *Oranje-polder*. De Directie bestaat uit eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier. Zie voorts *AMELIA-POLDER*.

Het aantal inwoners van het *NIEUWLAND* beloopt tot ongeveer 400 zielen, van welke velen hun bestaan vinden in het aankweeken van groenten voor *Ucendijke*. Er is in 1845 eene bij-school opgerigt, die geplaatst is in een onlangs zich gevormd hebbende geh. van 11 h., ter plaatse, waar de *Amelia-polder*, de *Helena-polder* en de *St. Pieters-polder* aan elkander grenzen, welk geh. den naam van *Dierwicks* bekommen heeft. Dit geh. ligt ruim $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Middelburg*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Sluis*, $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oostburg*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bierliet*. — De school telt gemiddeld een getal van 40 kinderen.

NIEUWLAND (HET), naam, welken men wel eens geeft aan de gem. *Voorwaens*, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VIERPOLDERS*.

NIEUWLAND (HET), voorn. eil., prov. *Zeeland*, ten O. van *Walcheren*, waarvan het door het *Kanaal-van-Welsingen* en het *Arne-midde-geet* was afgescheiden; terwijl het ten O. door het *Sloe* en ten Z. door het *Vlakke* bespoeld werd. Het is, in het jaar 1818, door het aanleggen van eenem dijk of dam, loopende in de verlenging van den straatweg, die er over heengaaf, en wel van het geh. de *Zaagmolen* tot aan de intrede van het dorp *Nieuwland*, hebbende een lengte van eenstreeks vier honderd ellen, met *Walcheren* vereenigd.

Op dit voorn. eil. liggen de heerl. het *Nieuwland* en het *St. Jousland*, benevens een gedeelte van de heerl. *Nieuwerkerke* en *Kluiskerke*. — De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

NIEUWLAND (HET), waardgronden in de *Zuiderzee*, Z. O. van *Wieringen*. — Er bestaat plan om die in te dijken.

NIEUWLAND (BAARLANDS-), voorn. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *STUIVEZAND*.

NIEUWLAND (BRIELS-), naam, welken men veelal geeft aan de gem. *Voorwaens* en het d. *NIEUWLAND*, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VIERPOLDERS* en *NIEUWLAND*.

NIEUWLAND (GOOYKENS-), pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie *GOOYKENS-NIEUWLAND (1)*.

NIEUWLAND (DE HOEVE-VAN-), boerenhofstede in de bar. van *Wieringen*, arr. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ruin 4 u. Z. O. van *Wieringen*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten O. van *Ginneken*, gem. *Alphen*, arr. *Noord-Brabant*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten N. van *Alphen*.

De naam, welke men vermeld vindt in eenen brief van het jaar 1580, van *Goovaart II*, Heer van *Breda*, haar aan het d. *Nieuwland* gegeven, wordt, met de daartoe behoorende grondoppervlakte van 16 bund., thans in eigendom van *Wieringen*.

De naam *NIEUWLAND*, met *NIEUWLAND* samengesteld, op de woorden van

bezeten door den Heer G. J. Grava van Hoogendorp, woonachtig te Nieuwkerk, onder Goedereede.

NIEUWLAND (DE NIEUWENOORD-VAN-HET-OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*, in de heerl. het *Oude-Nieuwland*; palende N. aan de duinen tegen de Noordzee, O. aan den Ouden-Oord-van-het-Oude-Nieuwland, Z. aan de Westduinen, W. aan het West-Nieuwland. — Deze pold. was reeds vóór het jaar 1477 bedijkt.

NIEUWLAND (HET NOORD-), heerl. tegen *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland*, gelegen in eene en dezelfde bedijking als de Kapelle-polder; palende N. aan den Steendijks-polder, O. en gedeeltelijk Z. aan den Kapelle-polder en W. aan de Maas.

Deze heerl. bevat niets dan den pold. het Noord-Nieuwland. Het regt tot bedijking, te gelijk met dat van ambachtsheerlijkheid, werd door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, in het jaar 1396, verleend aan DANIEL VAN DER MERWEDE, Heer van *Stein*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer EMANTS, woonachtig te 's Gravenhage.

De polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 93 bund. 96 v. r. 48 v. ell., alles wei- en teelland; heeft eene boerderij, de Buis genaamd, benevens eene buitenplaats, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. De eigenaar, ofschoon, volgens den uitgiftsbrieff, het regt hebbende Dijkgraaf en Heemraden te verkiezen, houdt het geheele polderbestuur aan zich.

NIEUWLAND (DE OUDENOORD-VAN-HET-OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. aan de duinen tegen de Noordzee, O. aan het Oude-Land-van-Diepenhorst, Z. aan de Westduinen, W. aan den Nieuwenoord-van-het-Oude-Nieuwland. — Deze pold. was reeds vóór het jaar 1477 aanwezig.

NIEUWLAND (HET OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gedeeltelijk gem. 's *Heer-Arendskerke*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den Ankeveren-polder, N. O. aan den Oude-Polder-van-'s *Heer-Arendskerke*, Z. O. aan den Noord-Sakpolder, Z. aan den Stelle-polder, Z. W. en W. aan den Oude-Crayertpolder of Selnissen-polder.

NIEUWLAND (HET OUDE-) of de OUDE-NIEUWLAND-POLDER, pold. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gedeeltelijk gem. *Nieuwkerk-Kapelle-en-Botland*, gedeeltelijk gem. *Ouwerkerk*; palende N. en W. aan den Polder-van-de-Vierbannen-van-Duiveland, O. aan den Polder-van-Oosterland, Z. aan Groot-Beijer of Oost-Beijer.

NIEUWLAND (HET-OUDE-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. aan de schorren tegen de Noordzee en het Goereesche-gat, O. aan de Oostduinen, Z. aan de heerl. het Oudeland van Diepenhorst en aan de Westduinen, W. aan het West-Nieuwland.

Deze heerl., welke vroeger enkel het NIEUWLAND heette, doch na de bedijking van het *West-Nieuwland*, de naam van het OUDE-NIEUWLAND bekwam, bestaat uit de polders: de Oude-Oord-van-het-Oude-Nieuwland en de Nieuwe-Oord-van-het-Oude-Nieuwland.

Deze heerlijkheid was in het jaar 1477 reeds aanwezig, want men vindt in art. 9 der keure van MARIA, Hertogin van *Brabant*, gegeven den

N I E.

Augustus 1477, dat al het koorn, dat geteeld werd binnen Ouddorp, 't Nieuwland en Oostdijk, te Goedereede ter markt moest gebragt worden. Deze heerl. was voorheen veel grooter, als staande ten jare 1700, nog bekend met eene grootte van 1316 gemeten, 198 roeden, daar zij thans maar bevat: 776 gemeten 95 roeden baaij-gemetten (1); 257 gemeten 118 roeden kostbaar; 20 gemeten 291 roeden Vroonland, te zamen 1054 gemeten 204 roeden land of 648 bund. 65 v. r. 64 v. ell.

Deze vermindering is veroorzaakt door de overstromingen van de jaren 1717 en 1718, waarna er een nieuwe dijk of inlage is gemaakt en bij die gelegenheid een groot stuk lands buitendijks is gebleven.

Men heeft er noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Ouddorp*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelharnis- en-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Ouddorp*.

Op het noorderstrand dezer heerl. staat de Steenen baak, gebouwd in 1742, ter vervanging van eene houten baak, welke door het afnemen der stranden was omgestort. Zij diende tot 1842 alleen tot eene baak bij dag, doch is nu veranderd in een stilstaand lenticulair lamplicht van de vierde grootte, volgens TRESSEL. Het licht is op vier uren afstands zichtbaar en verlicht van het Noordwesten door het Noorden tot het Zuidoosten, en staat op 0° 37' 26" W. L. van Amsterdam en 51° 49' 43" N. B.

Een licht brandde vroeger op eene andere baak, die een half uur westelijker stond, in 1820 gebouwd was, op 17 Julij 1842 instortte en niet meer hersteld wordt.

Tusschen deze beide baken ligt in de duinen een kerkhof, voor de lijken der schipbreukelingen, in 1825 aangelegd, door wijlen den Heer J. PLAAT Cz. Het is rondom met boomen beplant, en heeft boven den ingang het opschrift: (Openb. XX: 15.)

* En de zee gaf de dooden, die in haar waren.*

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van azuur (blauw) met twee schutbogen, kruiswijze aan elkander gestrikt, in natuurlijke kleur.

NIEUWLAND (HET OUDE-), pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudsward*; palende N. aan den Oost-polder, ten O. aan den Oude-Korendijk, ten Z. en W. aan den Eendragts-polder.

NIEUWLAND (HET SOMMELDIJKSCHE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie SOMMELDIJK (HET NIEUWLAND-VAN-).

NIEUWLAND (HET UITERSTE-) of DE UITERSTE-NIEUWLAND-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *St. Maartensdijk*; palende N. W. aan Nieuw-Maartensdijk, N. aan den Polder-van-Bredenvliet en Nieuw-Ravensoord, O. aan Nieuw-Ravensoord, Z. aan den Middellands-polder en den Noord-polder, Z. W. aan den Zuidmoer.

NIEUWLAND (HET WEST-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp c. a.*; palende N. O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland, O. aan de Westduinen, en met eene enkele punt aan het Oudeland van Diepenhorst, Z. W., W. en N. W. aan de Duinen tegen de Springer.

(1) Haafj-gemetten is boldgrond of geestland, waarvan geene lasten geboren worden.

Deze heerl. bevat niets dan de pold. het West-Nieuwland, welke in het jaar 1494 is bedijkt, en toen genaamd werd Sint-Pieters-polder, en naderhand het Nieuwe-Nieuwland, in onderscheiding van het Oude-Nieuwland, maar thans het West-Nieuwland, denklijk omdat bij het westelijke gedeelte van het voorm. eil. *Goedereede* uitmaakt.

Men heeft er noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 904 bund. 46 v. r. 62 v. ell. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan, en behooren kerkelijk onder *Ouddorp*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Ouddorp*.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van goud, met een terras of grond van synopel (groen), waarop een afgebroken takje staat, op hetwelk een vogel zit, alles in natuurlijke kleur.

NIEUWLAND (HET WOKKUMER-), pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, voor het grootste gedeelte gem. *Workum*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Hindeloopen*; palende N. en O. aan den Klokslag-van-Workum, Z. aan den Klokslag-van-Hindeloopen, W. aan de Zuiderzee.

Deze pold., welke in het jaar 1625 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 482 bund. 81 v. r. 97 v. ell. schotbaar land, als: onder *Workum*, volgens het kadaster, 444 bund. 9 v. r. 67 v. ell.; onder *Hindeloopen*, volgens het kadaster, 58 bund. 72 v. r. 50 v. ell.; telt 15 h., waaronder 9 boerderijen, allen onder *Workum*, benevens eenen vuurtoren, op den westelijken uithoek. Hij wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, tevens Gecommitteerde en Ontvanger en drie Gecommitteerden, waarvan een tevens fangerend Secretaris.

NIEUWLANDE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de heerl. *Krabbendijke*, W. aan de Kruiningsche-vliet, die haar van de heerl. *Kruiningen* scheidt.

Deze heerl. is het overblijfsel der vroeger veel uitgestrektere heerl., waarvan het dorp, op 5 November 1550, door de zee verzwolgen werd, en bestaat uit het grootste gedeelte van den Nieuwland-polder en een klein gedeelte van de Wateringe-van-Kruiningen.

Zij bevat het breede water de Kruiningsche-Vliet, benevens het grootste gedeelte van het geh. den Oostdijk. Men telt er 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Kruiningen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Goes* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, doch de leerlingen genieten onderwijs te *Kruiningen*.

Deze heerl., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer C. J. VERSLUIS, Raadsheer in het Hof van Zeeland.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, waarvan de onderste helft verdeeld is in zes golvende balken van azuur (blauw) en zilver; op de bovenste balk rust een halve maan van keel (rood).

NIEUWLANDE, voorm. d. in de heerl. *Nieuwlande*, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, hetwelk op 5 November 1550 door den waterloed verzwolgen is.

De grondslagen der kerk en huizen zijn, bij laag water, duidlijk op het verdronken land van Zuid-Beveland te zien, en zijn gelegen op

een half uur gaans van den oostelijken dijk van den Nieuwlande-polder, wordende er nog heele gebakken steenen daarvan gebruikt, waarvan verscheidene woningen in dezen omtrek gebouwd zijn.

NIEUW-LANDEKEN (HET) of de NIEUW-LANDEKEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*; palende N. W. aan den Nieuwe-Kamer-polder, N. aan den Oude-Kamer-polder, N. O. en O. aan den Zuid-Sak-polder, Z. aan den Loyve-polder.

NIEUW-LANDEKEN (HET) of de NIEUW-LANDEKEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*, gedeeltelijk gem. *Overzande*; palende N. aan den Loyve-polder, N. O. aan den Kruiuingen-polder, O. aan den Willonts-polder, Z. aan den Sak-polder, Z. W. aan den Vrouwe-polder, W. aan den Oud-Overzande-polder en aan den Calange-polder.

NIEUWLANDE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke*, in de heerl. *Nieuwlande*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan den Maags-polder, Z. W. aan Oud-Krabbendijke, W. aan de Watering-van-Kruiuingen.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 40 v. r. 91 v. ell.

NIEUWLAND-KORTLAND-EN-'S-GRAVELAND, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam* (5 k. d., 15 m. k., 8 s. d.); palende N. O. aan de Schie, O. aan de Schie en aan de gem. *Schiedam*, Z. aan de Maas, Z. W. aan *Vlaardinger-Ambachten-Babbers-polder*, W. aan de gem. *Kethel-en-Spaland*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Nieuwland*, *Kortland* en 's *Graveland*; bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 71 v. r. 76 v. ell., en daaronder 251 bund. 95 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 64 h., bewoond door 66 huisgez., uitmakende eene bevolking van 550 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene schoepstimmerwerf.

De Herv., die er 140 in getal zijn, behooren tot de gem. *Kethel-en-Nieuwland*. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, worden tot de stat. van *Schiedam* gerekend. — Er is in deze gem. geen school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Schiedam* of te *Kethel*.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door de stad *Schiedam*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blauw), met drie korenaren van goud.

NIEUWLAND-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W. aan den Puitpolder, N. O. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, Z. aan den Dalemsehe-polder, Z. W. aan den Polder-van-Vijftien-honderd-Gemeten, W. aan den Peuke-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 105 bund. 17 v. r. 50 v. ell. Er staat daarin niets dan ééne hofstede van denzelfden naam.

NIEUWLAND-POLDER (DE LANGE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. aan de Breede-Watering-bewesten-Yerseke, O. aan het

Ronde-poldertje, Z. aan den Kruijningen-polder, W. aan den Lotjepolder.

NIEUWLAND-POLDER (DE NOORDER-), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag*; palende N. aan het Breezand, O. aan het Veersche-gat, Z. aan den Vrouwen-polder, W. aan den Gerste-polder. — In deze pold., ligt het voorm. fort de Haak.

NIEUWLAND-POLDER (OOSTER-), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag*; palende N. O. en O. aan het Veersche-gat, Z. aan de heerl. Gapinge, Z. W. en W. aan de heerl. Se-rooskerke.

NIEUWLANDSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. 's *Gravesande-en-Zand-Ambacht*; palende N. aan het Noordland en Zand-Ambacht, O. Z. O. en Z. aan de Staalduinen, W. aan het Spanjaardsduin.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (DE), meestal enkel het NIEUWLAND genaamd, pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan het dorp de Lage-Zwaluwe, O. aan het Oudland, Z. aan het geh. de Blauwe-sluis, W. aan den Keizers-dijk en de Berkum.

Deze pold., welke omstreeks het jaar 1500 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 257 bund. 64 v. r. 86 v. ell., en heeft eene steenen sluis, nabij den watermolen van Schuddebeurs, wijd 2 ell. 2 palm., voorzien van een paar punteuren en eene schuif, waardoor hij, met het water van den polder het Oudland en Schuddebeurs, door opmaling, in de rivier den Amer, van het overtollige water wordt ontlast. Hij plag uit te wateren door eene sluis, gelegen in den Buitendijk, aan het benedeneinde van het dorp Lage-Zwaluwe, dewelke 1 ell. 8 palm. 8 duim. wijd en met eene drijfdeur en schuif voorzien is; doch sedert de uitwatering, in 1794, door den watermolen in Schuddebeurs verkregen is, wordt gemelde sluis, hoofdzakelijk tot inlating van versch water gebezigd; terwijl alleen bij zeer lage ebben, eenige uitwatering daardoor plaats vindt. Het zomerpeil is 9 palm. boven A. P. Daar het zomerpeil van dezen polder omtrent 1 palm. verschilt met Schuddebeurs, wordt het water, door middel van den boezem van laatstgemelde, tot zomerpeilshoogte opgekeerd. Het maaltijl is 4 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell., 4 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein van de beide Zwaluwen.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (HOEK-), onbehuisden pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Graven-deel*, gem. *Puttershoek*; palende N. aan den Nieuwe-polder, O. aan den Mijl-polder, Z. aan Nieuw-Bonavontura, W. aan de Oude-haven-van-Puttershoek.

Deze pold., waarvan de tijd der bedijking onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 29 v. r. 35 v. ell., en wordt door eene sluis, op de Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (OOST-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuw-land*; palende N. en O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland,

Z. aan den Nieuwopolder-van-Krabbenrijke, W. aan den Nieuwlandepolder. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 170 bund. 22 v. r. 30 v. ell.

NIEUWLANDSCHE-POLDER (OOST-), pold. in het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende N. W. aan den Oosterlandsche-polder, N. aan de Schorrenvan-Hongersdijk, O. aan den Wilhelmina-polder, Z. aan den Heerenpolder, W. aan den Zuiderlandsche-polder.

De gronden van dezen pold. behoorden tot *Oostkerke*, welke heerlijkheid den 23 Nov. 1534 werd overstroemd. Zij bleven buiten de bedijking, volgens octrooi van 13 April 1570. doch werden in 1429 herdijkt met Hongersdijk. en vloeide te gelijk daarmede onder in 1531, doch werden eindelijk in 1597 herdijkt. Die gronden besloegen 458 gemet. 269 roed. (101 bund. 28 v. r. 60 v. ell.), waarvan een deel is buitengedijkt van ruim 3 gemet. (2 bund. 30 v. r.). Deze pold., wordt door eene sluis, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

NIEUWLANDS-POLDER (DE), pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Hoogland*; palende N. aan de gem. *Duits-de-Haar-en-Zevenhuizen*, O. en Z. aan *Hoogland*, W. aan den pold. de Houd.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 123 bund. 36 v. r. 30 v. ell., waaronder 33 bund. schotbaar land; telt 9 h., alle boerderijen, en wordt door de Bisschops-wetering en Jan-Dummer-sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Secretaris-Peeningmeester.

NIEUWLANDS-VAART (DE), oude naam van de *HARLINGEN-VAART*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, onder het rechtsgebied der stad *Leenwarden*.

NIEUWLAND-VAN-STAND-DAAR-BUITEN, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*. Zie *MASCIA-WINTER-POLDER*.

NIEUWLAND-VAN-WIERINGEN (HET), pold., prov. *Noord-Holland*. Zie *WIERINGENWAARD (DE)*.

NIEUWLUST, buit. in *Twenthe*, prov. *Oeverijssel*, arr. en 4½ u., Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. van *Oldenzaal*, gem. en ½ u. N. W. van *Enschede*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door den heer *BARNES BLADENSTERS*, woonachtig te *Lonneker*.

NIEUWMEGEN, st. in *Gelderland*. Zie *NIJMEGEN*.

NIEUWMEGERSLOT, voorm. oud kasteel te *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *VALKENOV*.

NIEUWOLDE, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winshoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 8 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Termonden*, O. en Z. aan *Midwolde*, Z. en Z. W. aan *Scheemde*, W. aan *Slochteren*.

Deze gem. bevat het d. *Nieuwolde*, het geh. *Oostwolderhamrik*, benevens gedeelten van de buurs. de *Dellen* en het *Waar*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3613 bund. 31 v. r. 34 v. ell., waaronder 3486 bund. 30 v. r. 4 v. ell. schotbaar land. Men telt er 227 h., bewoond door 329 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, leverende de rijke aangeslijkte klei hier overvloedig vruchten op.

De inw., die er op 13 na alle Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Nieuwolde uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Wagenborgen*. — De 13 lsr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Winschoten* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne bij de kerk en ééne in het Oost-eind-van-Nieuwold, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. NIEUWOLDE, NIEUWOLDE of MIDWOLDERHAMRIK, als zijde eene aansluiting of hamrik van Midwolde, ligt 3 u. N. N. W. van *Winschoten*, 2½ u. N. O. van *Zuidbroek*, en is in eene oost- en westelijke rigting één uur gaans lang; het eene einde noemt men het Oost-eind, het andere het Westeind.

Gelijk het water van den Dollart sedert zijn begín allengskens verder in het Oldambt inscheurde, zoo is erook sedert de indijkingen wederom van tijd tot tijd zoo veel aanwas van land gekomen, dat daarop huizen, hamrikken en dorpen gebouwd zijn, waaronder ook dit NIEUWOLDE moet geteld worden.

Het is een uitgestrekt dorp, in welks kom men 100 h. en ruim 750 inw. telt, onder welke 720 Herv., die, met de inw. van het geh. *Oostwolder-hamrik*, benevens een gedeelte van het *Waar* en de *Dellen*, eene gem. uitmaken, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort, 1300 zielen en daaronder 240 Ledematen telt.

Deze gem. behoorde tot aan 1648 onder die van *Midwolde* en werd door éénen Predikant bediend. Doch sedert dien tijd daarvan afgescheiden zijnde, hield men de godsdienstoefening in het schoolgebouw, tot 1718, toen er eene nieuwe kerk is gebouwd, welke den 25 September van dat jaar is ingewijd, gelijk in het laatst der vorige eeuw, en wel in het jaar 1765, een kostbare open toren daaraan gebouwd werd, welke van een opschrift voorzien is. De kerk is van een vrij goed orgel voorzien. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES TAKENS, die in 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1676 naar *Midwolde* vertrok.

De hoofdschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

Het Zijldiep naar *Termunterzijl* loopt hier door, en ontvangt op ½ uur afstands ten N. O. van NIEUWOLDE het *Hondshalster-diep*, eene waterlossing, die van *Noordbroek* afkomt.

NIEUW-OOSTENDE (DE LAAN-VAN-), belommerde straatweg, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende uit het midden van het 's *Gravenhaagsche bosch* naar het dorp *Voorburg* en wordende bij het tolhuis door den *Hollandschen ijzeren spoorweg* doorsneden.

NIEUW-POLDER (DE) of DE KLEIN-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan de *Rotterdamsche-Schie*, O. en Z. aan den *Blijdorpsche-polder*, W. aan de *Schiedamsche-Schie*.

NIEUW-POLDERTJE (HET), onbehuide pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan het *Poldertje-tegen-over-Statendam*, O. aan den *Karthuizer-polder*, Z. en W. aan de *voorgonden tegen de rivier de Donge*.

Deze pold., waarvan het jaar der bedijking onbekend is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 52 v. r. 70 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 4 palm. 4 duim., alleen voorzien

van eene houten klep, waardoor hij op de rivier de Donge, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 5 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigengeërfden.

NIEUWPOORT, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht* (10 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan Langerak, Z. aan Oud-en-Nieuw-Goudriaan, W. aan Groot-Ammer's-Graveland-Achterland-en-Peulwijk.

Deze gem. bevat niets dan het plattelandst. Nieuwpoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 75 v. r. 65 v. ell., waaronder 47 bund. 86 v. r. 40 v. ell. belastbaren grond.

Het stadje Nieuwpoort ligt $5\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Gorinchem, $5\frac{1}{2}$ N. O. van Sliedrecht en Z. van de Lek, in een vermakelijk oord schuins over Schoonhoven. Men telt er 109 h., bewoond door 114 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in het vischen en het hoepelmaken hun bestaan vinden.

Het is weleer een tamelijk wel bewoonde stad geweest, waarin vele brouwerijen en oliemolens waren, die deze plaats deden bloeijen, thans heeft men er nog éénen oliemolen en twee looijerijen.

Het wordt reeds in het jaar 1402 een stadje genaamd, en, ofschoon het naderhand, door de rampen des oorlogs, tot een vlek is geworden, heeft het echter lang stadsgeregtigheden behouden. In het jaar 1675 is het wederom tegen den aanval der Franschen versterkt en sedert eene vesting gebleven, met nette en fraai beplante wallen, aan de landzijde met eene breede gracht omvangen. Naar den kant van den Alblasserwaard, is eene poort, waar boven het volgende opschrift gelezen wordt:

PRO DEFENDENDA RELIGIONE & LIBERTATE PATRIAE HEC URBS FOSSIS MURIBUSQUE
EST CIRCUMDATA. A°. 1675.

(d. i. Ter verdediging van de godsdienst en der vrijheid des lands, is deze stad met grachten en wallen omringd. In het jaar 1675). Aan de zijde van Liesveld loopt de dijk, zonder poort of brug, door de wallen tot in de stad, maar aan de andere zijde, naar Langerak, is geen uitgang aan den dijk. De gedaante der stad is vierkant en de vestingwerken, bestaande uit zes bastions en eene kat, aan de oostzijde tot dekking van eenen steenen beer, naar den kant van Langerak; thans is dit alles geslecht en van 's Rijks wege aan de gem. verkocht.

Het *Stadhuis*, is een klein, doch zindelijk gebouw, hetwelk met een koepeltorentje prijkt. Het staat boven op eene sluis, die alleen tot de vestingwerken behoort en enkel dient om, bij overval van vijanden, het water in te laten. Het is in het jaar 1697 gebouwd. Daar achter staat de *Waaag*, welke echter niet meer als zoodanig gebruikt wordt.

Ook bestaat er nog een *Tuighuis*, zijnde een groot steenen gebouw.

De inw., die er op 16 na allen Herv. zijn, onder welke 245 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS BULKIUS, die in het jaar 1581 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 afgezet werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk is maar van eene tamelijke grootte en heeft eenen kleinen toren. Zij stond vóór de Reformatie ter instelling van den Proost van St. Salvatorskerk, was aan den

Heiligsten naam van den Heer Jezus Christus toegewijd en heeft van ouds een groote toeloop van geloovigen gehad. Deze kerk is in de jaren 1842 en 1843 grootendeels vernieuwd. Gedurende het jaar, dat er aan gewerkt is, heeft men de kerk der Remonstranten mogen gebruiken. De Heer PIETZ VAN DEN STOK, Burgemeester van deze gemeente, heeft destijds eenen nieuwen kansel, uitmuntende door prachtige netheid en sierlijke eenvoudigheid, aan de kerk vereerd; terwijl de Heer E. SMITH eenen prachtigen nieuwen bijbel voor den predikstoel schonk.

De Remonstranten, welke er 15 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde klasse* behoort, doch waarbij de dienst door eenen der Predikanten van Rotterdam wordt waargenomen.

De enkele R. K., die er woont, parochieert te *Schoonhooven*. — Men heeft te NIEUWPOORT eene school.

NIEUWPOORT heeft dikwijls blootgestaan voor den aanval van vijanden en hierdoor vele rampen geleden. JAN VAN ARKEEL, de zestiende van dien naam, in het jaar 1402 het geleden leed, door WILLEM VAN BEIJEREN, Graaf van *Oostervant*, zijne landen aangedaan, willende wreken, wendde het op NIEUWPOORT, nam het vechtenderhand in en verbrandde het tot op den grond.

In den oorlog van Holland met het Sticht naar KORNELIS VAN BLIJENBERG, door het bestel van die van Dordrecht, in het jaar 1489, de stad in, brak hare poorten af en sloopte de wallen.

NIEUWPOORT verbrandde in het jaar 1514; terwijl het twee jaren later door KAREL, Hertog van *Gelder*, overvallen en overweldigd werd. Graaf HENDRIK VAN NASSAU, dit zeer euvel opnemende, overmeesterde de vesting wederom na veertien dagen, en bragt zeventien Geldersche gevangenen ter dood.

In het volgende jaar (1515) werd NIEUWPOORT weder door de Gelderschen ingenomen en verbrand, zoodat er geen zes huizen bleven staan. Zij vielen, in het jaar 1524, op nieuw op deze plaats aan, roofden en plunderden er niet alleen, maar staken er nogmaals den brand in. De stad had wederom het ongeluk van in brand te geraken in het jaar 1567, toen het krijgsvolk van den Graaf van MEGEN hier in bezetting lag, wanneer er acht en vijftig huizen werden in de asch gelegd. Naderhand vinden wij niets bijzonders, buiten de versterking in het jaar 1675, wegens NIEUWPOORT gemeld.

NIEUWPOORT, voorm. geh., thans eene boerderij, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, $\frac{1}{2}$ u. N. van Heilo, aan den straatweg van Alkmaar op Haarlem.

Deze boerderij beslaat eene oppervlakte van 58 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door N. KANT, woonachtig te Heilo.

In het jaar 1575, bij het beleg van Alkmaar, lagen hier twee en twintig Duitsehe en Spaansche benden, onder de Oversten JURIAAN ERONSBURG EN OTTO, Graaf van EBERSTEYN.

NIEUWRUST, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Toledo, benedenwaarts aan de suikerplant. Goede Vrede; 54 akk. groot.

Thans maakt zij, met de voorm. plant. Toledo de plant. *Toledo-en-Nieuwrust* uit.

NIEUWSLOOT (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*.

NIEUWSTAD, te voren een gedeelte van éene der voorsteden van Zwolle, buiten de *Diezerpoort*, thans, na het vervallen der poorten, met die stad vereenigd.

NIEUWSTAD (DE), geh. in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. Z. O. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, op den westelijken oever van het *Heldersche-kanaal*, Z. van *Willemsoord*.

Het wordt meest het *Strooije-dorp* genaamd, als bestaande grootendeels uit kleine arbeiderswoningen. *NAROLÉON* had het ontwerp gevormd, om dit geh. met vestingwerken te omgeven, waaraan het zijnen tegenwoordigen naam te danken heeft.

NIEUWSTADT, gem. in *Oppe-Gelder*, in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (7 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Susteren*, O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan *Limbricht* en *Sittard*, W. aan *Born*.

Deze gem. bestaat uit het d. *Nieuwstadt* en het geh. *Beukenboom*, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat éene oppervlakte van 869 bund. 4 v. r. 95 v. ell., waaronder 852 bund. 42 v. r. belastbaar land. Men telt er 162 h., bewoond door even zoo vele huisgez., nitmakende éene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw of in de veeteelt.

Deze gem. wordt door de *Geleen* en eenige kleine beekjes bespoeld, welke er twee korenmolens in beweging brengen. Zij heeft van de heerlijkheid en het ambt van *Montfoort* deel gemaakt, welke bij acte, d.d. 8 Junij 1769, waarvan het origineel op het raadhuis te *Echt* berust, door den Koning van Pruisen, bij verkoop, aan den *Erfstadhouder Prins van Oranje* werd overgedragen.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken éene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

Men heeft in deze gem. éene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. NIEUWSTADT, NIEUWSTADE of NUSTAD, ligt 3 u. N. N. O. van *Maastricht*, 1½ u. N. van *Sittard*, aan de *Geleen*.

Het was in vroegere eeuwen de zuidelijkste plaats van het hertogdom *Gelder*, en versterkt. Ook had het, niet alleen afgezondenen op den *Gelderschen Landdag*, maar het is zelfs bij éene uitspraak van den *Graaf van Holland*, in een geschil tusschen *REINALD I*, *Graaf van Gelder*, en diens zoon, vóór alle andere *Geldersche steden* genoemd. In 1598 werd het door *Hertog WILLEM* verwoest, uit vrees dat de *Brabanders* en *Luikenaars*, die tegen hem in aantogt waren, er zich in nestelen zouden. Door *MAXIMILIAAN VAN OOSTERWIJK* werd het in 1499 veroverd en in 1375 zag het zich van alle vestingwerken ontbloot. De overblijfselen daarvan zijn echter nog zichtbaar. Thans is NIEUWSTAD niets meer dan een dorp, in welks kom men 137 h. en 770 idw telt. Deze plaats heeft veel gewonnen door het aanleggen van den nieuwen weg van *Roermond* naar *Maastricht*. Vroeger waren hier de wegen zoo slecht en door den kleigrond, bij nat weder, zoo onbruikbaar, dat dit dorp bijna geene gemeenschap met de naburige plaatsen kon hebben.

De kerk, aan den *H. JOHANNES den Dooper* toegewijd, is een zeer oud *Gothisch* gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien. Toen *JACOBUS AB OVEREN*, *Vicaris-Generaal* van het *Bisdom Roermond*, den 27 October 1667, alhier de kerkvisitatie hield, stond de vergeving der pastorij aan den *Prins van Oranje*. JOANNES FABIUS

was in dien tijd Pastoor; het getal der Kommunikanten bedroeg toen slechts 240.

De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Junij.

Den 15 Augustus 1854 werd dit dorp door eenen brand geteisterd, zoodat acht woningen in de asch werden gelegd en een aantal vee en meubelen eene prooi der vlammen werden.

Het wapen van NIEUWSTADT bestaat in eene bijkorf.

NIEUWSTAR, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Welbedacht, benedenwaarts aan de verl. plant. Oranjestein; 940 akk. groot; met 155 slaven en een waterwerk. Eertijds werd zij *STRELA-NOVA* genoemd.

NIEUWSTRAAT, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Weert*, gem. *Nederweert*; met 140 inw.

NIEUWSTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Vrijhoeve-Capelle*, in de kom der gemeente; met 49 h. en ruim 580 inw.

NIEUWSTRAAT of HEIISTRAAT, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Capelle*; met 64 h. en ruim 420 inw.

NIEUWVAART, geh. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Capelle*; met 50 h. en ruim 350 inw.

NIEUWVEEN, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Nieuwveen-met-de-Uiterbuurt*; palende N. aan de heerl. *Kalslagen* en de *Uiterbuurt*, O. aan de *Dobbens* en de *Zevenhovensche-plas*, Z. O. aan *Zevenhoven*, waarvan het door den *Zevenhovensche-dijk* en de *Schooter-vaart* gescheiden is, Z. aan de *Schooter-vaart*, die het van de heerl. *Schoot* scheidt, Z. W. aan *Langeraar*, W. aan *Kalslagen*.

Deze heerl. bevat het d. *Nieuwveen*, benevens een gedeelte van den *Ooster-polder*, en daarin eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in de veenderijen en voorts in den landbouw.

De Herv., die er wonen; maken, met de overige uit de burg. gem. *Nieuwveen-en-Uiterbuurt*,* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort, en 450 zielen, waaronder 180 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JAN FRANSZ*, die in het jaar 1585 herwaarts kwam, en in het jaar 1588 opgevolgd werd door *ROBERTUS DE RIDDER*. *SAMUEL JOHANNES VAN DE WIJSPERSE*, die hier Predikant was van 1782 tot 1784, was later Hoogleeraar te Groningen en te Leyden, ter welker laatste plaatse hij den 22 November 1842 overleed.

De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Zevenhoven*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welko gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. behoorde voormaals mede onder de heerlijke goederen van de grafelijkheid, en werd, in het jaar 1724, voor vijftien duizend vijf honderd gulden gekocht door de stad *Haarlem*, welke haar thans nog bezit.

Het d. NIEUWVEEN, ook wel eens NIEUWEVEEN gespeld, ligt 4½ u. N. N. O. van Leyden, 2 u. O. N. O. van Woubrugge. Het is eene zeer gemakkelijke plaats, en wordt NIEUWVEEN genoemd, omdat de veenderij of het ontgronden der turflanden alhier later, dan op Zevenhoven en andere hicromstreeks liggende ambachten, begonnen is, zoo dat de naam niet anders dan eene aanwijzing van de nieuwe veenderijen is.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, werd door den Graaf van Holland begeven; de instelling of inlijving in de pastorie kwam den Aartsdiaken van Utrecht toe; het kosterschap, hetwelk geen vast inkomen had, werd ook door de Graven begeven. De Pastoor had ook geene vaste goederen, dan eene kleine huizing; maar de huislieden gaven hem jaarlijks uit de kerkelijke goederen 20 goudguldens (50 guld.). Het was eene zeer fraaije ruime kerk, welke met vier bijzondere gevels opgetrokken was, als: aan de achterzijde twee en aan iedere zijde van den toren één, waardoor het een bijzonder aanzien had en zich bijna als eene kruiskerk vertoonde. Aan deze kerk was eenen fraaijen achtkanten toren, welke tot eene aanzienlijke hoogte opgetrokken en met eene dergelijke stompe spits gedekt was; terwijl daar binnen een goed uurwerk en twee klokken gevonden werden. Deze kerk is in het jaar 1852 door eene geheel nieuwe vervangen, waartoe eenige godsdienstvrienden vrijwillige bijdragen hebben geschonken, en uit het fonds voor de noodlijdende kerken vijftien honderd gulden is gegeven. Het is een langwerpige gebouw, met eenen vierkanten toren, doch zonder orgel.

Het blijkt uit twee verklaringen, gegeven in het jaar 1564, dat die van NIEUWVEEN met *Kalslagen*, aanmerkelijken tijd te voren, eenen vrijen watergang gehad hebben, door den Amstel, te Amsterdam uit, welke zij gekocht hadden van WILLEM VAN AMSTEL, Proost van St. Jan en zijnen broeder GIJSBRECHT VAN AMSTEL. Dit voorregt is hun, in het zelfde jaar 1564, op nieuw vergund of bekrachtigd door Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, dijkvrij en sluisvrij, gelijk zij het te voren gehad hadden. In het jaar 1629, op den 1 Mei, werd er, bij de Schouten van NIEUWVEEN, Uiterbuurt en Kalslagen, benevens de Molenmeesters van de Oost- en Westeindsche-polders aldaar, eene keur beraamd op het visschen, waarin vastgesteld werd, dat niemand, van den 12 April af tot St. Jacob of St. Pieter, met schakels zou mogen visschen, terwijl ook, in dien tusschentijd het water aan eenige buitenlieden geheel verboden, en aan de ingezetenen ook niet toegelaten werd, dan op bijzonder verlof en in ieders eigene wateren, om eens anders koren, turf, hooi en ander gewas niet te beschadigen. Nog werd in deze keure den ingezetenen gelast, in den tijd, als het koren gezaaid of naderhand, als het rijp was, hunne eenden te hokken, alles op onderscheidene boeten. Dit bevel werd, in het zelfde jaar, op den 11 December, door Baljuw en welgeborene mannen, tot eene keure gemaakt.

Den 4 September 1638, gaven Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland eene keure, waarbij zij, ten verzoeke van de Schouten van NIEUWVEEN en de *Uiterbuurt*, met den Molenmeester van den Oosteindsche-polder, wel scherpelijk verbieden, dat niemand, ingezetenen noch vreemdeling, de vaart, van den Nieuweveensche-dijk af, noordwaarts op, tot aan den Drecht toe, met schepen, schuiten of schouwen mogt bezeilen op eene boete van drie gulden. Gelijk mede vroeger en later meer andere keuren en ordonnantiën door het dijkscollegie, ten behoeve van NIEUWVEEN en de *Uiterbuurt*, gemaakt zijn.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij. — Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van keel (rood), van boven met eenen dwarsbalk, waaraan zijn hangende drie bellen, alles van goud, van onderen met een achtpuntige ster van zilver.

NIEUWVEEN (GASSELTEN-), d. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie GASSELTEN-NIEVEEN.

NIEUWVEEN-MET-UITERBUURT, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (6 k. d., 20 m. k., 5 s. d. 2 sfd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. *Uithoorn*, O. aan *Mijdrecht* en *Zevenhoven*, Z. aan de gem. *Zevenhoven* en *Ter-Aar*, W. aan de Noordhollandsche gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Nieuwveen* en de *Uiterbuurt*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 852 bund. 47 v. r. 4 v. ell. en daaronder 846 bund. 10 v. r. belastbaar land. Men telt er 118 h., bewoond door 182 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 iaw., die meest in de veenderijen en den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er 450 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken de gem. van *Nieuwveen* uit. — De R. K., van welke men er 530 aantreft, maken, met de R. K. van *Zevenhoven*, eene stat. uit, waarvan de kerk in het *Noordeinde-van-Zevenhoven* is geplaatst. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. *Nieuwveen*. NIEUWVLIET, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis* (4 k. d., 11 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan *Groede* en *Oostburg*, Z. aan *Zuidzande*, W. aan *Zuidzande* en *Kadzand*.

Aan de zee, tusschen *Groede* en *Kadzand*, is het grondgebied ruim $\frac{1}{2}$ u. breed, maar ten Zuiden van het d., daar *Groede* en *Oostburg* aan de eene, en *Zuidzande* aan de andere zijde ligt, is dit zoo smal, dat men op de meeste plaatsen daarover eenen pijl zoude kunnen schieten; zijnde het op vele punten nauwelijks 200 ell. breed. Het is eene lang gebogene strook gronds, loopende van de zee eerst Z. O., dan Z., voorts Z. W.; op den bollen kant liggen *Groede* en *Oostburg* en in de holte zijde *Zuidzande* en *Kadzand*.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: het noordelijke deel van den *Sint-Jans-polder*, het grootste gedeelte van *Mettenije*, voorts uit den *Adorne-polder*, den *Baens-polder*, den *Lamp-sins-polder*, den *Nieuwenhov-polder*, den *Grooten-Sint-Anna-polder*, den *Kleinen-Sint-Anna-polder*, en een gedeelte van den *Crane-polder*, eindelijk een deel van den bedijkten *Zwarte-polder* (1). Behalve het d. en eenige verstrooid liggende h., ziet men in *St. Jans-polder*, aan den *Kappelleweg* drie bij elkander staande woningen, met hunne schuurtjes, zijnde het overblijfsel van het oude d., hetwelk ongeveer $\frac{1}{2}$ u. N. W. van het tegenwoordige gelegen heeft. Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 650 bund., waaronder 627 bund. belastbaar land; telt 128 h. en ruim 800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier op 6 na allen Herv. zijn, onder welke 443 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort. De eerste Predikant, na de hereniging met de

(1) In yoren behoorden tot deze gem. ook het grootste deel van den *Zwarte-polder*, het *Coppenjies-schorre*, en een deel van *Wulpen*.

niets aan zich, dan de hulde van acht en veertig ponden parisis (24 guld.). Deze regten gingen spoedig door koop over aan JEAN ADOURNE (ADORNES), en de bedijkingen geschieden in den loop der zestiende eeuw, van lieverlede en stuksgewijze; waardoor denkelijk, reeds onder gemelden JEAN ADOURNE, de verdediging der heerl. plaats greep in die van Nieuwvliet, Sint Pier en Mettenije, welke namen ook later als titel der heerl. in openbare stukken gebruikt werden. Sint Pieter schijnt niet veel meer uitgebreidheid gehad te hebben dan het oude dorp. In 1350 komt reeds voor JERONYMUS ADOERNES, als Heer van NIEUWVLIE; in 1358 was Baljuw van Gent JAKOB VAN ADORNES, Ridder, Heer van NIEUWVLIE, *Nieuwenhove enz.* Naderhand heeft MARCELLUS VAN DER GOES deze heerl. van de familie ADORNES gekocht, en, door huwelijk van zijne eenige dochter, kwam die aan VAN BORSSELE VAN DER HOOGHE, wiens zoon, Burgemeester van den Vrije van Sluis, die verkocht aan den Heer PIETER DE VOS, later Bewindhebber der Oostindische-Compagnie te Middelburg. Deze was het, die het, nu afgebroken, heerenhuis, in 1717 bouwde, en, kinderloos stervende, de heerl. in het jaar 1753, naliet aan zijner zusters zoon, PIETER SCHEYTERUYT DE VOS.

In 1770 verkreeg Mr. JACOBUS MERSEN, Baljuw van de wateren in de provincie Zeeland, de heerl. bij koop van CORNELIS PIETER SCHEYTERUYT DE VOS. Eindelijk werd zij, in 1790, gekocht door den Heer JOHANNES FARO, die de laatste Leenheer was, daar in 1794, bij den inval der Franschen, alle heerlijke regten in Staats-Vlaanderen zijn vernietigd en niet meer zijn hersteld geworden.

Op het einde van de zestiende eeuw, gedurende de Spaansche onlusten, schijnt deze gemeente reeds veel door inbraken der zee geleden te hebben; doch zij werd ook gesteerd door den vloed van 27 Januarij 1682, daar toen de Zwartepolder met den Grootte-St.-Anna-polder en den Kleine-St.-Anna-polder, en bij gevolg het dorp zelve, overstroomd werd. Naderhand, op het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw, zijn Walpen, Coppennijes en de Zwarte-polder gevloeid, zonder weder herdijkt te zijn geworden. — Deze gedurige inbraken der zee zijn denkelijk oorzaak van de menigvuldige overgang der heerlijkheid, door verkoop van de eene aan de andere familie.

Het wapen van NIEUWVLIE is van zilver, met drie liggende halve manen van azuur (blauw), geplaatst twee en een, het schild gedekt met eene kroon van goud.

NIEUWVOORDE, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Foorburg*, gem. *Rijswijk*.

NIEUW-WEST-FRANKENLAND (HET), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Schiedam*; palende N. aan het Zuidergors, O. aan den polder Oud-West-Frankenland, Z. aan de stad Schiedam, W. aan het Zuidergors en de vrienden der stad Schiedam.

Deze pold., welke vermoedelijk in de zestiende eeuw bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 46 v. r. 37 v. ell.; bevat geene huizen of boerderijen, en wordt door een gemetselde duikerstuis, in de buitenhaven der stad Schiedam, van het overtollige water ontlast. Een afzonderlijk polderbestuur voor dien polder bestaat niet, aangezien de daarin gelegene landerijen meerendeels aan de stad Schiedam toebehooren, die het beheer over den polder heeft.

NIEVELD, voorm. kast. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarssen*, gem. *Vleuten*, aan den *Ouden-Rijn*.

In het jaar 1586 nam *JAN*, Heer van *Egmond*, die door *WILLEM V*, Graaf van *Holland*, tegen de *Stichtschen* gezonden was, dit slot bij verdrag in, doch het werd, tegen het verdrag aan, door het volk, zijns ondanks, ten gronde toe vernield.

NIEZEL (DE), voorm. b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, buiten *Amsterdam*, welke, bij eene der vergrootingen van die stad, daar binnen getrokken is. Oudtijds was zij *LIESDELLE* en *LIESDAAL* genaamd, hetwelk zoo veel als laagte of dal, met lis of lies bezet, beteekent.

NIEZIJL, NIEUWZIJL of NIEZIJL, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, kant. en 5½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. O. van *Grijpskerk*.

Het is de plaats, waar, vóór de indijking van den *Ruigenwaard*, en het leggen der *Kommerzjil*, ter uitwatering van het *Wolddiep*, dat bij *Trimunt*, in *Vredewold*, begint, op het westeinde van het dorp, in het zoogenaamde *Hoendiep*, dat van de *Gaarkenken* in het *Poel-diep* af komt, eene sluis of zijk was. Op het oosteinde der straat, ten Westen van de *Biggestaart*, in het kanaal, dat bij *Scheefil* uit het *Trekdiep* afvoeit, lag de *Nieslooter-zijk*, waarvan *Niezijk* misschien eene verkorting is. Het dorp behoorde, als zijnde niet oud, onder *Oosterdeel-Langewold* in het gemeentereg.

In de lijst van den jaartaks van 1500 komt *NIEZIJL* nog niet voor, maar werd toenmaals nog begrepen, zoo men meent, onder *Oldekerk*.

In den Spaanschen oorlog was het plaatsje versterkt, maar thans niet meer. Ook zijn de sluizen aldaar reeds lang vernietigd en overgegaan in de *Kommerzijk*. Twee kanalen stroomden uit het *Westerkwartier* herwaarts en sluiten het dorp genoegzaam geheel in; het eene diep loopt langs het West- en het andere langs het Oosteinde van *NIEZIJL*, en beide vereenigen zich, aan de Noordzijde, in het *Kommerzijkster-diep*. Er liggen over deze beide kanalen sterke steenen bruggen of pijpen. De naam van het dorp duidt aan, dat er, vermoedelijk bij eene uitlegging, eene nieuwe sluis gebouwd werd. De straatweg van *Groningen* naar *Friesland* gaat hier door. Van hier vaart ook eene trekschuit op *Groningen*.

Men telt er 84 h. en 560 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Aan het *Westerkanaal* is eene scheepstimmerwerf; aan het *Oosterkanaal*, ten Z. der straat, staat een achtkante korenen pelmolen, en ten N. der straat, nabij het punt van vereeniging der kanalen, een in 1859 nieuw gebouwde oliemolen. De grond is klei.

Op de kaart van *COENDERS* ziet men de *Slooterzijk* aan den weg, zoo het schijnt, van *Noordhorn* naar *NIEZIJL*, bij de *Okswerder-kolk*; van *STARKEBORG* heeft die zijk, zijnde later door de *Nieslooter- of Nieuw-Slooterzijk*, bij *NIEZIJL*, vervangen, mede aldaar.

Omstreeks het jaar 1550, denkt men, dat de nieuwe *Midwolder-zijk* bij het *Spegat* gelegen heeft, 40 of 50 roeden westelijker dan de oude *Slooter-Okswerder-zijk*. Later zijn beide overgebracht en vereenigd te *NIEZIJL*, zoo als eenigen meenen, onder den éenen naam van *Nieslooter-zijk*. Deze naam ziet, volgens sommigen, op den burg of het slot, hetwelk er tot dekking opgetrokken werd, doch meer waarschijnlijk naar eene nieuw gegravene sloot of waterlossing, komende van de *Scheefil* en de *Katershals*.

... onder welke ongeveer 80 Le-
 ... welke tot de klass. van Groningen,
 ... waarvan het Huis van
 ... is tot aan 1681
 ... maar is na dien tijd door af-
 ... als de eerste, die hier het leeraar-
 ... KANZLIUS, die er in het jaar
 ... overleed. De kerk, staande
 ... niet groot, langwerpig gebouw,
 ... dak, dat in het jaar 1661
 ... Staten 4000 guld. gaven. Op
 ... doch zij heeft
 ... door een getal van 80 leerlingen

... water in het *Westerkwartier*, prov. *Gro-*
 ... strekking van *Nielsjl* naar *Kom-*
 ... en de *Lange-Buitenrijt*, in het

... tot de *Zuidooster-eilanden-van-*
 ... van *Cerematto*.
 ... verkeerdelijk, onder den naam *Nestvak*
 ... in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelder-*
 ... van *Nijmegen*, kant. gem. en 1 u. Z. W.
 ... waarover het een pontveer naar de over-
 ... heeft. Men telt er ongeveer 290 inw., die

... den landbouw.
 ... onder welke 250 *Communicanten*, maken
 ... spast. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek.
 ... en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De kerk,
 ... is een vrij oud gebouw, met eenen
 ... met korte spits, en van een orgel voorzien.
 ... behooren tot de gem. van *Batenburg-*

... naam, welke op de oude reiskaart van
 ... plaats is nog onbekend. *CLUVERIUS* houdt er
 ... *WILHELM* stellen ze te *Zwammerdam* (2),
 ... *REUVENS* tegen over *Bodegraven* (4).
 ...

... in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr.
 ... (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. W.
 ... O. aan de *Vecht*, die haar van
 ... *Hinderdam* scheidt, Z. aan *Vreeland*,
 ... en *Abcoude-Proostdije-en-Aasdom*.
 ... van de *Vecht* en strekt zich langs deze
 ... anderhalf uur gaans, namelijk, van de paal

... 100.
 ... *Germanis und seine Bruchner*, Weim. 1822, in 8.
 ... 177.
 ... *LEHMANN*, gebruikt in diens *Rom. Oudheden* te

of grenscheidung van Vreeland, tot voorbij den Hinderdam. Even bezuiden het dorp van dien naam, werd deze gemeente voorheen in twee deelen gescheiden, door den polder Klein-Muiden, welke vroeger tot de provincie Holland, en onder het rechtsgebied van Muiden, in die provincie liggende, behoorde. Het zuidelijk gedeelte sloot tegen de landen van Loenersloot, tegen de kade, den Indijk geheeten, welke Nigtevecht van Abcoude en Baambrugge scheidt, en tegen de Riethoven, onder de heerl. Nederhorst; dit gedeelte behoorde meeren deels onder de parochie Vreeland. Het noorderdeel, waarin het dorp ligt, heeft de rivier de Vecht ten Oosten en meest ten Zuiden, wordende ten Noorden door eene molenwetering, van den Noordhollandschen bodem gescheiden. Zij bevat den Garsten-polder en gedeelten van den Beggijnen-polder, den Overactsveldsche-polder en den Hoeker-polder, benevens den pold. Klein-Muiden, het d. Nigtevecht en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 588 bund. 62 v. r. 59 v. ell., waaronder 587 bund. 90 v. r. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 62 h., bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt; terwijl ook velen hun onderhoud vinden door het vertier, dat de goeode lieden, welke hier zomers hun verblijf houden, veroorzaken, en ook anderen door op de buitenplaatsen te werken. Vroeger had men er eene katoenfabriek, welke thans echter niet meer bestaat.

De Herv., die er 540 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jacobus Snotek*, die in het jaar 1602 hier in dienst was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 20 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Weesp*. — De R. K., die men er ruim 40 telt, behooren tot de stat. van *Nederhorst-den-Berg*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1676, met alle hare geregtigheden, door de Staten der provincie Utrecht werd opgedragen aan den Heer *van Zulen*. In het midden der vorige eeuw behoorde zij aan den Heer *Mr. Willem Huydecoper*, Commissaris der stad Amsterdam, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door den Heer *E. G. R. Huydecoper van Nigtevecht*, woonachtig te Utrecht.

Het d. *NIGTEVECHT* of *NICHTEVECHT* ligt 5 u. N. N. W. van Utrecht, 1½ u. Z. ten W. van *Weesp*, 1 u. O. van *Abcoude*, aan de *Stille-Vecht*. Men telt er, in de kom van het d., 44 h. en 500 inw.

In de kerk was vóór de Reformatie eene vikarij gesticht aan het altaar van de *H. Maagd Maria*; ook was er eene broederschap van den *H. Antonius*. De Pastoor, die ingeleid werd door den Proost van Oud-Munster te Utrecht, trok niet meer dan 52 guld., terwijl de inkomsten der vikarij niet hooger liepen dan 52 guld. De kerk is een net gebouw, met eenen fraaijen toren, en in het jaar 1825 is, uit daartoe bestemde vrijwillige bijdragen der gemeenteleden en de milde giften van den Heer *Huydecoper van Nigtevecht* en andere aanzienlijken, die hier hun zomerverblijf houden, het orgel aangekocht.

De kermis valt in Dingsdags vóór den 10 October.

NIEVEBART heeft van de tirannij der Franschen, in het jaar 1673, meer dan eenige andere dorpen dezer provincie moeten uitstaan; want een sterke troep van 600 man, benevens eenige Dragonders, onder aanvoering van den Marquis de Boufflers, trokken, in het midden van den winter, uit Utrecht derwaarts, en, na de schans den Hinderdam veroverd te hebben, staken zij — zonder vooraf brandschatting gevorderd te hebben, terwijl de inwoners in menigte over het ijs naar Weesp vlugten — dit dorp in brand, waardoor de fraaije kerk, de pastorie, het regthuis en voorts alle de huizen, hofsteden en boerenwoningen, in eene streek, bijna ter lengte van twee uren gaans (een enkel huis uitgezonderd, dat in zijn geheel gebleven is), hetzij geheel vernield, of zeer beschadigd werden.

In 1788 werd op de synode geklaagd, dat de Pruisische soldaten de diakoniekist opengeslagen en over de 900 guld. daaruit genomen hadden, benevens drie zilveren borden, bij de Avondmaalsbediening gebruikt, waarvan men niets had terug bekomen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld, verticaal verdeeld, van azuur (blauw) en zilver, met twee sleutels van zilver en azuur.

NIJANTANG, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Passiroewang, reg. Malang, distr. Gondanglegi.

NIJAWIER, NIEWIER, NIEUWIER of NIEUWIER, d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Oost-Dongeradeel, arr. en 6 u. N. O. van Leeuwarden, kant. en 1 u. N. O. van Dockum.

Het is een klein dorp, waar men, met de daaronder behoorende buurten: Lutkewier, Berghuizen en Sion, ruim 500 inw. telt, die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Metslawier-en-Nijawier*. Terwijl de kerk, in het jaar 1811, vernieuwd werd, hebben eenige godsdienstvrienden zich onderling verbonden, haar ook geheel op hunne kosten, van een orgel te voorzien.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van Dockum gerekend.

NIJAWIERSTER-VAART (DE), vaart, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Oost-Dongeradeel, van het d. Nijawier, naar de Peazens loopende.

NIJBORG (HET), ook wel de Nijburg gespeld, voorheen een oud slot of kast, volgens eenigen een voorm. kloost. of abdij, volgens anderen een fort, in de Over-Betuwe, prov. Gelderland, distr., en 5 u. N. N. W. van Nijmegen, kant. en 1½ u. van N. W. van Elst, onder Heteren, 20 min. O. van Randwijk.

Dit kast, bekleedde eenen voornamen rang onder de oudste gebouwen in de Betuwe. Het landvolk is steeds vol van verhalen aangaande dezen burg. Sommigen melden ons, hoe eenmaal twee broeders, Edellieden van den Nijborg, in hevigen toorn ontvlamd, elkander uitdaagden op de Juffersweerd, gelegen vóór den alouden spijker Vorst, onder Heteren. De eene doorstak het hart des anderen; maar in den zelfden oogenblik, dat zijn broeder dood ter nederzinkt, ontwaakt de oude liefde weder, en wanhopig stort hij zich in zijn eigen zwaard. Sedert dien tijd, verhaalt de eenvoudige landman, verschijnen zij nog steeds des nachts, dan kampen zij nogmaals op leven en dood, doorsteken elkander en verdwijnen. Een ander volksverhaal meldt, dat in den Spaanschen tijd deze burg regelmatig belegerd werd, en van binnen door den eigenaar zoo goed versterkt was, dat hij zijnen vijanden lang het hoofd konde bieden. Zij vereenigden echter alle krachten, om den brug in te nemen, beschoten dien op de verschrikkelijkste wijze, en bragten

het eindelijk zoo ver, dat zij hem stormenderhand konden innemen. Alles was in het eenzame slot uitgestorven of misschien langs geheime wegen ontvlugt. De Ridder van den Nisburg alleen, zat in zijne prachtzal te werken, hij had eenig schrift vóór zich. De vijand stooft binnen, en vroeg den held, of hij zich nu overgaf. Deze zeide: » nu » noch nooit ! » nam koelbloedig een hout van het vuur en stak het in een vaatje met buskruid; toen vloog hij zelf, met de meesten zijner vijanden in de lucht. — Het kasteel veranderde in eenen puinhoop. Ter plaatse waar het gestaan heeft, ziet men nog de overblijfsels van twee zware gebouwen, die door eene breede gracht afgesneden worden, en het eerste en tweede kasteel uitgemaakt hebben, daarvoor ligt nog het geringe overblijfsel en twee steenen hoeken van eene kolossale poort. Op een ander punt verheft zich eene hoogte, waarop eenmaal een molen gestaan heeft; terwijl de mare gaat, dat deze burg zelfs zijne eigene brouwerij gehad heeft. Hetgeen het meest de bewondering wekt, zijn wel zeker de hooge wallen, die ver in den omtrek den Nisburg omringen, en weder door breede grachten omgeven worden.

Van jaar tot jaar ziet men het Nisburg van gedaante veranderen; telkens wordt er wederom eene wal of eene hoogte geslecht, en, gelijk gemaakt zijnde, met tabak bepoot. Zoo is dan nu ook reeds het grootste gedeelte der ridderlijke veste in welige tabaksvelden veranderd, en er zal weldra niets meer van over zijn.

NIBROEK, NIENBROEK of NIEUWBROEK, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Voerst*, midden tusschen twee beken, niet ver van den *IJssel*. Men telt er 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 580 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest KAREL DE HAAN of GALLUS, die in het jaar 1394 herwaarts kwam, en in het jaar 1610 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 70 aantreft, worden tot de stat. van *Vaassen-en-Epe* gerekend.

Nabij dit d. ligt het oude slot of heerenhuis *Frankenburg*. Zie dat woord.

REINALD, Graaf van *Gelder*, gaf, op St. Marcusdag in 1528, eenen landbrief aan NIBROEK, ten behoeve van JOHAN REMBERTENZOON en MARTIN WILLEMSZOON, met de hinnen, welke in vele opzichten met die aan het Oldambt gegeven overeenstemt, hoewel daarbij geen gewag van het appel aan *Engelanderholt* gemaakt wordt.

NIJBRONGERGA, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie *KNYPE* (DE).

NIJD-EN-SPIJT, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalks-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Libanon*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Bethel*; 500 akk. groot.

NIJD-EN-SPIJT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Mon-Tresor*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Alkmaar*; 1000 akk. groot; met 160 slaven. De Negers noemen haar *SPYITE* of ook wel *GRANIE*.

NIJDORP, oude benaming van de dorpen **Oude-Nijdorpe** en **Nieuwe-Nijdorpe**, in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie **Nijdorpe** (**Nieuwe**-) en **Nijdorpe** (**Oude**-).

NIJD-RUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, N. W. en niet ver van het Spaansche-water, O. van de plant. *Brakkeput*, W. van *Uilenburg*.

NIJEBERKOOP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Oldeberkoop*.

Men telt er 21 h. en ruim 150 inw., die meest in den landbouw en de hout- en veeteelt hun bestaan vinden, zijnde de noordelijkste landen, aan de *Kuinder*. lage hooi- en weilanden; terwijl de zuidelijke, die zich tot aan de *Linde* uitstrekken, eerst uit bouwlanden en voorts uit heideveld en hooilanden bestaan.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot gem. *Oldeberkoop-en-Nijberkoop*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Bonifacius* toegewijd was, en geen toren had, is in het jaar 1826 afgebroken, zoodat men er thans geene kerk, maar een klokkenstel heeft. De dorpschool, welke hier vroeger was, is in het jaar 1826 opgeheven.

NIJEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. O. ten N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. ten N. van *Dockum*, ten Z. W. van *Ternaard*, waartoe het behoort, langs de *Ternaarder*-vaart.

NIJEBUREN (HEMELUMER), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Voordwolde*, arr. en 8 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. O. van *Hindeloopen*, 10 min. Z. O. van *Hemelum*, waartoe zij behoort; met 12 h. en 50 inw.

NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. N. N. W. van *Beelsterswaag*.

Onder *Nizsa* behooren ook eenige buurtjes, als het *Westereind*, ten Noorden van de kerk; de *Tieke*, ten Noorden van den *Lijkweg*; en ten Zuiden van den *Hoogeweg*, tegen het *Gaaster*-diep, de *Egbert-Gaasten*. De overige huizen, welke tot dit dorp behooren, liggen langs den *Lijkweg* en den *Hooge weg*, alle aan bouwlanden en in het geboomte, hetwelk een aangenaam gezigt geeft. Tusschen en ter zijde van beide deze wegen zijn vruchtbare zandgronden, waarop veel rogge en boekweit en ook andere vruchten geteeld worden.

Men telt er 340 inw., die op 16 na allen Herv. zijn, en tot de gem. *Oudega-Nijega-en-Opeinde* behooren. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. *Agatha* of *Maria* was toegewijd, is zonder toren, doch met een klokkenstel of gebinte, waar tusschen eene klok hangt, daaronder een orgel. Men heeft in deze kerk geen orgel.

De *Nizsa* en *Opeinde* getal zijn, behooren tot de gem. van *Nizsa*, en de *Opeinde* school voor *Opeinde* en *Nizsa*,

in het jaar 1672, de stroopende partijen

griet. *Hemelumer-Sneek*, kant. arr. en 4 u. Z. ten W. van *Hindeloopen*.

Men telt er 340 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden, zijnde een laag moerassig land, deels daarvan een

groot deel, door den Grietman VAN DER WARIJEN, is ingepolderd en daardoor aanmerkelijk verbeterd. De landerijen grenzen ten W. aan de Fliessen.

De Herv., die hier ruim 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Nijega-en-Elahuizen*, die hier eene kerk heeft, waarvan de pastorijs, vóór de Reformatie, 100 goudgulden (150 guld.) en het vikarisschap 78 goudgulden (117 guld) opbragten. Deze kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met een houten torentje op het westeinde, doch zonder orgel.

De 5 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Warns*. — De R. K., van welke men er 40 aantreft, worden tot de stat. van *Balk* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

NIJEGA of OOWSTER-NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 5 u. N. O. van *Lemmer*, nabij de Haulster-poel, niet ver van het Hartzand of de Nijegaster-poel. — Men telt er met de b. de *Scharren* 15 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veeteelt.

De Herv., die er 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ousterhaule-Oldenouwer-en-Nijega*. Voorheen had men er eene kerk, doch deze wegens bouwvalligheid afgebroken, zoodat er thans nog alleen het kerkhof van te zien is.

De Doopsgez., die er 20 in getal zijn, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., van welke men er 20 aantreft, behooren tot de stat. van *St. Nicolaasga*. — Er bestaat geen school, doch de kinderen genieten onderwijs in de school te *Ousterhaule*, welke aande dorpen *Ousterhaule* en *Nijega* behoort.

NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie *ROBEL*.

NIJEGA-EN-ELAHUIZEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring. van *Slooten*.

Men heeft er slechts eene kerk te Nijega en telt er 220 zielen, onder welke 50 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VONELIUS, die er in het jaar 1631 kwam, en in 1636 naar Leeuwarden vertrok.

NIJEGASTER-POEL of het HARTZAND, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de *Nije-Rhijn* en de *Kruisdijkslot*, met de *Westerijpen* en het *Tjeukemeer* in verbinding staat.

NIJEHASKE of NIEUWEHASKE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerenveen*.

Men telt er met de b. den *Heerenwal*, een gedeelte van de b. *Nieuwebrug* en de meeste huizen der *Terbandster-schans*, welke hieronder behooren, 107 h. en 960 inw., die meest in de scheepvaart, de veengraverij, den scheepsbouw, de kalkbranderij en binnenlandsch vertier hun bestaan vinden. De meeste landen ter wederzijden van dit dorp zijn mied- en kljnlanden, welke zich ver in het Noordwesten uitstrekken. Men heeft onder dit dorp ook drie scheepstimmerwerven voor tjalken schuiten, eene enkalkbranderij, eene kaarsemakerij, eene pottenbakkerij, twee zeilmakerijen en eene touwslagerij.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Haskerdijken-en-Nijehaske*. Vóór het jaar 1746 was NIEHASKE met *Haskerhorn*

en *Oudehaske* vereenigd, maar werd toen daarvan afgescheiden en bij *Haskerdijken* gevoegd. Eerst woonde de Predikant te Haskerdijken, maar sedert de eerste Predikant, die deze combinatie bediend heeft, eene eigene woning te NIJHASKE kocht, hielt hij even als zijne opvolgers zijn verblijf aldaar. De kerk was in het begin der vorige eeuw door ouderdom zoo vervallen, dat zij moest afgebroken worden, en men zich sedert 1715 met een gewoon huis tot godsdienst-oefening moest behelpen. Hierdoor vonden eenige geloofsgenooten zich opgewekt, om de noodige middelen te bezorgen, waardoor aan den Heerenwal eene fraaije nieuwe kerk gebouwd is. Deze kerk prijkt met eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — Men heeft er in 1839, aan den Heerenwal, eene nieuwe dorpschool gebouwd.

Dit d. is de geboortepl. van den Godgeleerde JACOBUS ENGELSMA MENIUS, geb. 25 Januarij 1749, † 30 Januarij 1838. Behalve met onderscheidene andere godgeleerde schriften, trad hij, ten jare 1783, en 1786 op, als verdediger der zuivere kerkleer, tegen een der eerste Neologische werken, welke uit het Hoogduitsch in onze taal was overgebracht, en was daardoor eene der aanleidende oorzaken, dat men op de gedachte kwam, om een genootschap tegen de Neologie tot stand te brengen, hetgeen de oprigting van het Haagsche Genootschap: *ter verdediging van den Christelijken godsdienst tegen deszelfs heden-daagsche bestrijders* ten gevolge had. Hij was ook Theol. Doct. honoris causa.

NIJHOLTPADE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zegenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Oldeberkoop*.

Het is het oostelijkste der dorpen, aan den noordkant van de Linde, strekkende zich met zijne landerijen noordwaarts tot aan de Kuinder en zuidwaarts tot aan de Linde uit. Men telt er 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en houtteelt. Omtrent de kerk liggen de huizen zeer aangenaam in het geboomte en in de bouwlanden. Nergens vindt men in deze grietenij meer houtgewas, dan in dit en in het dorp *Oldeholtpade*, waarom hier jaarlijks ook veel brandhout wordt gekapt en alom verzonden, hetgeen in vroeger tijd door de Ybe-sloot en de Lubbart-Piers-sloot geschiedde, doch die thans geheel vervallen zijn.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oldeholtpade-Nijeholtpade-Ter-Idsert-en-Nijeholtwolde*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. *Maagd* en aan de H. *CATHARINA* wastoegewijd, heeft een spits torentje, waarin twee klokken hangen, doch geen orgel. Zij staat aan het einde van den Middelweg, die bij *Wolvega* begint, en, door de bureu van *Oldeholtpade* loopende, bij deze kerk in den buitenweg eindigt. In deze kerk vindt men, in den noordermuur, eenen gedenksteen, uit welks opschrift blijkt, dat hier onderscheidene lijkken uit het geslacht van *LYCELANA à NYEBOLT*, hetwelk naar dit dorp genoemd is, begraven zijn.

De Doopsgez., van welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Oldeholtpade* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Heerenveen*.

Weleer stond in dit dorp een gebouw, met sterke muren, uit eene gracht opgetrokken, *Friesburg* genaamd.

In dit d. is geboren **MARIUS LYCKLAMA à NIEHOÛT**, die, te Heidelberg in de Regten gestudeerd hebbende, te Franeker Hoogloaraar geworden is. Naderhand werd hij Raadsheer en Grietman van Stellingwerf-Westeinde.

NIEHOLTWOLDE of **NIEHOÛTWOUDS**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, aan den straatweg van *Heerenveen* naar *Wolvega*. Men telt er 180 inw., die meest van den landbouw en de veenderij leven.

Onder dit dorp, dat oudtijds zeer boschrijk plagt te zijn, behooren binnen den Weerdijk, onderscheidene bouwlanden, hoewel van eenen veenachtigen aard. Welcer werd hier in de buitenlanden, naar de Kuinder toe, eene soort van turf gegraven, de *Holtwolder-akkerturf* genaamd, die voor de beste der geheele provincie gehouden werd; dan, hoewel men hier nog al zeer goede turf graaft, is nochtans de akkerturf niet meer in wezen.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oldeholtpade-Nieholtwolve-Ter-Idsert-en-Nieholtwolde*. Men had hier ook eertijds eene kerk, doch deze is reeds voor meer dan eene eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer dan het kerkhof met een klokhuis van overig is.

De Doopsgez., welke men er aantref, worden tot de gem. van *Heereveen* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Oldeholtpade*.

Bij den waterloed van Februarij 1823 was dit dorp als in eenen bouwval herschapen. Vele huizen waren ingestort of weggedreven, zoodat men hunne standplaats niet meer herkennen kon. Een vijftal menschen en bijna al het vee kwam hierbij om.

NIEHORNE, **NYEBOARNE** of **NIEUWBOARNE**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Heerenveen*.

Het is een gemakelijk dorp in het geboomte, aan den binnen- en buitenweg, die hier, in het Westen dezes dorps, zeer na aan elkander komen, doch zich daar even voor de scheiding, tusschen dit dorp en Katlijk, van elkander verwijderen. Men telt er 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Olde-en-Nijehorne*, welke hier eene kerk heeft, met eenen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die men er aantref, worden tot de gem. van *Heereveen* gerekend. — De R. K., die men er vindt, behooren tot de stat. van *Heereveen*.

NIEHOVE, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat, allengs aangegroeid zijnde, de stad *Leeuwarden* geworden is. Zie dat woord.

NIEHUIS, voorm. stats, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *UNIA*.

NIEHUIS, boerenhofstede, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Holwerd*, onder *Hantumer-Uitburen*, aan den stroom de *Pearens*. De daarbij gelegene brug *Nyehuisster-pijp*, wordt er naar genoemd.

NIEHUIS of **NIEKHUIS**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, ½ u. Z. van *Hijum*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerderij.

NIJEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 6 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Harlingen*, ten N. W. van en onder het d. *Wynaldum*.

Ter plaatse, waar deze stins gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij.

NIJEHUIS of **NIJENHUIS**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennasderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bolward*, ten N. W. van *Hydaard*, waartoe zij behoorde.

NIJEHUIS of **NIJENHUIS**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2½ u. N. van *Heerenveen*, ½ u. W. Z. W. van *Oldeboorn*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze voorm. state gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

NIJEHUIW, naam van een d., hetwelk men vindt opgegeven als gelegen in de prov. *Friesland*, en vóór de Reformatie tot het dek. van *Oppe-Wagenburg* behoord hebbende. Volgens sommigen wordt daarmede het tegenwoordige d. *HAULE*, griet. *Stellingwerf-Oostinde*, bedoeld. Zie *HAULE*.

NIJEKERK of **NIJEWERKERK**, voorm. ambacht, hetwelk voorkomt op zekere geschreven memorie van den ontvang der dijkkaadje in den grooten waard bij *JAN DE HOLLANDER* en *MATTHIJS COLLENSUS*, welk stuk van het jaar 1500 dagteekent en gevonden is in het klooster van *Emestein*. Daar nu die naam aldaar onmiddellijk vóór *Moosterkerk* gevonden wordt, willen sommigen, dat dit ambacht omtrent dat dorp gelegen hebbe. Volgens de gezegde memorie was het ambacht van *NIJESKERK* groot 629 morgen.

NIJEKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *AULA-DEI*.

NIJEKLOOSTER, buurs. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¼ u. N. W. van *Appingedam*, gedeeltelijk gem. *Appingedam*, 5 min. N. W. van *Jukwerd*, waartoe dat gedeelte behoort, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. Z. van *Bierum*, ¼ u. Z. van *Krewert*, waartoe een ander gedeelte behoort en gedeeltelijk gem. en 1 u. Z. O. van 't *Zand*, ½ u. Z. O. van *Oosterwijtwert*, waaronder dat gedeelte behoort.

Deze buurschap ontleent haren naam van een, hier vroeger gestaan hebbend klooster, bewoond door Nonnen van de *Premonstratenserorde*, hetwelk in het jaar 1204 gesticht was door *Emo*. Het bekwam toen wel eerst den naam van *ROMERSWERF* en later dien van *ROZENKAMP*, maar verkreeg, in de wandeling, den naam van *NIJEKLOOSTER*, omdat het later gesticht werd, dan de abdij *Felwerd*. Zie voorts *ROZENKAMP*.

NIJEKLOOSTER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Kloosterburen*, even ten O. den weg van *Wehe* naar *Lutkebroek*.

Dit geh. bestaande uit twee schoone boerderijen, welke op eene wierde liggen, heeft zijnen naam gekregen van een klooster van *Monniken* van de *Premonstratenserorde*, dat hier gestaan heeft, en, ter onderscheiding van een nabij staand Nonnenklooster, het *NIJEKLOOSTER* genoemd werd. Zie *JOHANNES-EVANGELISTA (St.)*.

NIJE-LAMER of **NIJE-LERMER**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. van *Heerenveen*,

kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*. Men telt er ruim 200 inw. Vroeger werd hier zeer veel turf gegraven; thans zijn er nog eenige turfwijsken, alle in de Kuinder uitloopende. Ook loopt door dit dorp de Schipsloot van en naar *Wolvega*.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Wolvega-Sonnega-en-Nijelamer*. Door den zwaren stormwind van 12 December 1747 stortte hier een gedeelte der kerk in, welke daarna geheel is afgebroken.

NIJEMIRDUM of NIJEMARDUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *de Lemmer*, aan den rijweg van *Slooten* door *Gaasterland*.

Dit d. had vroeger eene goede b., die echter nu meest is weggebroken. Het telt, met de daartoe behoorende buurtjes *Hooibergen* en *Elfbergen* 19 h. en 120 inw., die meest in landbouw en hout- en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die op 14 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oudemirdum-Nijemirdum-en-Sondel*. De kerk, welke hier vroeger stond, had vóór de Reformatie eene pastorie van 100 goudguld. (150 guld.) en eene vikarij van 85 goudguld. (127 guld. 50 cents). Deze kerk was een fraai ruim gebouw, met eenen weleer zeer hoogen, doch later aanmerkelijk verlaagden toren, welke thans nog alleen op het hooge kerkhof aanwezig is. — De 14 R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Bakhuizen*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oudemirdum*.

Men had hier vroeger eene menigte stinzen, waarvan de wieren nog overig zijn. Thans heeft men er nog het huis het *Rockenest*, genaamd, en het *Heerkeboseh*, gelijk ook het aanmerkelijk grootere en fraaije landhuis *Lyklambosch*, waarbij oudtijds een klooster is geweest. In 1529 deden de West-Friezen op deze kust, die wegens hare hoogte geene zeedijken heeft, eene landing, en roofden grooten buit uit de toen aanzienlijke dorpen *Nijemirdum* en *Oudemirdum*; doch de Oostvlielingen deden het zelfde in *Wester-Vlic*, en zulks met zoo veel bitterheid, dat de partijen, waar zij elkander ook op zee ontmoetten, terstond handgemeen werden, en de overwonnenen dadelijk over boord wierpen. Dan, kort daarna werd dit geschil bijgelegd, door de tusschenkomst van den Abt van *St. Odulfus-klooster* te *Stavoren* en eenige aanzienlijke burgers dier stad.

NYENBEEK, NYBEEK of NIEUWBEEK, voorm. burg of kasteel op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Apeldoorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Voorst*, aan de *Voorsterbeek*.

Van dezen burg, die, in oude tijden, zeker tot bedwang van den *IJsselstroom* is aangelegd, en zoowel tot verdedigingspunt, als tot staatsgevangenis, gediend heeft, worden thans de niet zeer uitgebreide; doch nog een goed geheel uitmakende, overblijfselen gevonden.

Hoe de gedaante van den burg voormaals geweest zij, blijkt niet, maar men kan het voor zeker houden, dat hij vroeger grooter moet geweest zijn, hoezeer de nog voorhanden zijnde breede, vierkante toren, in der tijd met een plat dak voorzien, wel het voornaamste gedeelte daarvan zal hebben uitgemaakt. Later, tot eene arbeiderswoning ingerigt, heeft men, aan den *IJsselkant*, daaraan een soort van afdak aangebouwd, en hem ook van boven met pannen gedekt, hetwelk, even als de slooping van de poort, welke naar den ingang geleidde, zeer te bejammeren is. Eene ewge, van *Friessche moppen*

gemetselde trap geleidt van de eerste verdieping naar de bovenste vertrekken, welke, uit de laagte der zolderingen te oordeelen, oorspronkelijk tot bergplaatsen schijnen bestemd te zijn geweest, of wellicht tot slaapvertrekken van de wapenknechten, die aldaar in bezetting lagen, verstrekt zullen hebben. Later heeft men, door het wegbreken der zolderingen, van twee verdiepingen ééne gemaakt, bij welke gelegenheid men de bechtheid van den ouderwetschen bouwtrant op nieuw heeft kunnen bewonderen. Van den omgang, welke nog tegenwoordig het lage dak omgeeft, heeft men een uitgestrekt gezigt.

Naast de eerste verdieping, is het kamertje aangebouwd, dat, waarschijnlijk opzettelijk, zoo als men het thans nog ziet, tot eene gevangenis voor REINOUD III, Hertog van Gelder, bestemd werd, die, ten tijde toen de bloedige veto, tusschen de HECKERENS en de BROECKROSTEN, in Gelderland woedde, door zijnen broeder EDUARD, alhier gevangen werd gehouden. Ook vertoont men er nog de enge deur, waardoor de Hertog, die gedurende zijne gevangenschap, zeer zwaarlijvig geworden was, niet kon nitgaan, alsmede de sporen van het gat, hetwelk men in den muur heeft moeten maken, ten einde den ongelukkigen Vorst zijnen kerker te doen verlaten.

Voorzeker behoorde NIJENBEEK van ouds niet tot het Graafschap Veluwe, en had zijne eigene Heeren. Men vindt DIRK, Heer van NIJENBEEK, Ridder, die borg was der huwelijksche voorwaarden van Graaf REINALD en MARGHET VAN VLAANDEREN, in 1286, en die, in 1290, tegenwoordig was bij de verpanding van Gelderland aan den Graaf van Vlaanderen. DIRKS broeder, ARNOLD VAN NIJENBEEK, elders ook ARNOLD VAN WESDORP of WEUSDORP genoemd, droeg, in 1296, aan Graaf REINALD op, den Weerd, genoemd NIJENBEEK, gelegen op de Veluwe, tusschen den IJssel en Voorst, met het slot en verder toebehooren. Heer HENDRIK VAN REEDE, Ridder, en zijne vrouw, CRISTINA, PILGRIM VAN PUTTEN, HENDRIK VAN KEPPEL, ALBERT en ARNOLD VAN LIJNDEN, en REKENS, weduwe van EVERT VAN ENGHUISEN, gaven daaraan hunne toestemming; dus moeten zij allen eenig regt op NIJENBEEK gehad hebben. Die opdracht moet echter geene volkomene uitwerking gehad hebben, dewijl NIJENBEEK in andere handen geraakte. JOHAN DE COCK VAN OP-IJNEN, Kuape, Heer JOBANSOON, verkocht, bij toestemming van zijnen broeder, Heer HENDRIK DE COCK, in 1364, het Huis NIJENBEEK, met heerschap, molen, renten enz., aan Hertog EDUARD en ontving daar tegen eend rente van 389 ponden (2554 guld.), uit de gruit van Arnheim. Deze opdracht werd in 1571, door Heer HENDRIK DE COCK VAN OP-IJNEN, nader bevestigd. Van elders weet men, dat JOHAN DE COCK, werkelijk die rente uit de gruit van Arnheim bekomen heeft. Volgens de genealogie van het geslacht van COCK VAN OP-IJNEN, was de moeder dier beide broeders eene erfdochter van NIJENBEEK, zonder verdere opgave van haren naam. Toen eerst kwam de heerschap aan Gelderland, en NIJENBEEK werd, in 1585, door Hertog WILLEM, niet als heerlijkheid, maar alleen de borg met voorborg, gelegen aan den IJssel, tusschen den Winterdijk en Voorst, aan zijnen neef WILLEM VAN STEENBERGEN ter leen uitgegeven. Sedert dien tijd is dat goed aan het geslacht van STEENBERGEN gebleven, tot dat het, door huwelijk aan die van STYFRAEDT en DORNICK overgegaan, in 1779 aan W. A. SCHIMMELPENNICK VAN DER OYE tot beide de POLLEN verkocht werd. In wiens geslacht het tot nu toe is gebleven, zijnde thans eigenaar de Heer Baron SCHIMMELPENNICK VAN DER OYE tot de POLLEN.

In het jaar 1672, tijdens den inval der Franschen in ons Vaderland, werd den toenmaligen eigenaar, van NIJENBEEK, door den Opperbevelhebber der Franschen troepen, die Gelderland waren ingetrokken, eene sauvegarde verleend. De looden plaat, welke vroeger, ten teeken hiervan, aan eene der buitenmuren is gespijkerd geworden, is nog voorhanden (1).

NIJENBEEK (HET HUIS-), voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, oodtijds gelegen onder de clofste of kerspel van der Eylburgh, ten Noorden, en omtrent de Oudehaven aldaar, aan het gebied van Doornspijk, waar ook de huurschap Oostendorp gevonden wordt.

Daar dit huis na het jaar 1578 niet meer voorkomt en het kort aan zee lag, en de zee hier ter plaatse, van tijd tot tijd, meer en meer landwaarts ingedrongen is, en veel grond heeft weggenomen, zal waarschijnlijk ook de plaats, waar het HUIS-NIJENBEEK lag, mede zijn verzwolgen; echter is het terras en de gronden, daartoe behoord hebbende, nog bekend en aanwezig (nostra bona in Oostendorp, terras vocatas Oude Ekit et Vonkenorde) in de namen Eket en Fakkenoorde verbasterd. In 1507 bekennen HUBERT VAN PUTTEN en zijne huisvrouw, ten behoeve van REINAELD, Graaf van Gelder, op te dragen hun huis NIJENBEEK, bij de zee gelegen, en meer andere goederen, en voorts daarmede door hem, ten Zutphensche regte, beleend te zijn.

NIJEN-BORGH, voorm. adell. h. te *Utrecht*, op de oostzijde der *Oudegracht*.

NIJENBURG, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, 3 min. W. van *Kollum*, waartoe het behoort.

Dit landh. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer LOUIS GASPARD ADRIEN GRAVE VAN LIEBURG STIRUM, Grietman van Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland. Zie ook het art. BROERSSA.

NIJENBURG (HET HUIS-TE-) of NIEUWBURG, certijds IJPERLAAN geheeten, adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. ten O. van *Alkmaar*, gem. en ½ u. N. O. van *Heilo*.

Dit adell. huis, hetwelk, sedert het een eigendom van het geslacht van EGROSD VAN NIJENBURG geworden is, zijnen tegenwoordigen naam draagt, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 317 bund. 84 v. r. 76 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven Jonkheer Mr. DIRK VAN FOREEST, woonachtig te Heilo.

NIJENDIJK, voorm. regtsgebied in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie DWARSDIJK (DE).

NIENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*; met eene bron.

NIJENHAVE, boerenhuis in het d. *Ruinen*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. N. W. van *Hoogeveen*.

Volgens overlevering zoude dit in overouden tijd een grooter goed geweest zijn, nevens den zoogenaamden Oldenhof, later Oldenhav, hetwelk een der Drentsche havezaten was.

(1) Hetgeen nog op die plaat leesbaar is, vindt men opgegeven door Mr. C. P. E. ROUÏF VAN DER AA, in zijn, meermalen door ons aangehaalde, werk: *Oud Nederland te blygt en kent*, waar tevens eene beschrijving en fraaie afbeelding van dit kasteel voorkomt.

NIJENHOF, voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 2 u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 1 u. N. O. van het *Hoogezand*, gem. en 1½ u. W. van *Slochteren*, op eenen kleinen afstand van *Scharmer*, waartoe het behoorde, ten W. van den rijweg.

Van dit huis, door één der Heeren CLANT gesticht en naderhand in de familiën JARGES en VALCKE overgegaan, zijn nog, in het zuidoost-einde van *Scharmer*, de grachten en singels zichtbaar. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 14 bund. 50 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JOAN DIDERIK TRESLING, Notaris, woonachtig te *Scharmer*.

NIJENHUIS, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Delfzijl*, 20 min. Z. O. van *Oterdum*; met 5 h. en ongeveer 30 inw.

Dit geh. was eertijds een voorwerk van het St. Jans-konvent te *Oosterwierum*.

NIJENHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, griet. *Baarderadeel*. Zie UNIA.

NIJENHUIS (HET), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 1½ u. W. van *Raalte*, gem. en 2 u. O. van *Wijhe*, in de buurs. *Wlechterholt*.

Deze havez., bestaande uit een zeer ruim, uit het water opgetrokken, woonhuis, twee groote bouwhuizen, achttien boeren hof- en katersteden, ruime en vruchtbare tuinen en boomgaarden, uitgestrekte wandelwegen, zeer aanzienlijke opgaande eiken-, beuken- en dennensbosschen, benevens eiken akkermaalsbosschen, beslaat, met de daartoe behoord hebbende gronden eene oppervlakte van 337 bund. 85 v. r. 84 v. ell.

In 1584 werd RUDOLF of ROELOF VAN ITTERSUM met dit goed beleend door FLORIS VAN WEVELICKHOVEN, den vijftigsten Bisschop van *Utrecht*. Van dit jaar af is de havezathe door diens nakomelingen bezeten tot in het jaar 1703. In dit jaar overleed aldaar ROBERT VAN ITTERSUM, Drost van *Zalland*, gehuwd met ELEONORA SOPHIA BENTINCK, die, vermits er uit dit huwelijk geene kinderen geboren waren, na overlijden van haren echtgenoot, krachtens testamentaire dispositie van dezen, eigenaresse van het NIJENHUIS geworden is. Bij haar overlijden heeft ELEONORA SOPHIA BENTINCK dit goed nagelaten aan den Heer CHARLES BENTINCK, haren neef, die het daarna heeft verkocht aan zijnen neef, den Heer WILLEM BENTINCK. Deze liet het, bij overlijden, na aan zijnen zoon, ADOLF KAREL BENTINCK, aldaar overleden den 11 Maart 1837. In Julij 1858 is het NIJENHUIS in het openbaar geveild, doch niet verkocht, maar daarna verdeeld tusschen eenige der kinderen en erfgenamen, welke het huisperceel met de tuinen, wandelingen enz. in gemeenschap gehouden hebben, met uitzondering van een klein gedeelte, dat aan landbouwers verkocht is. De tegenwoordige eigenaren zijn: de Heer A. A. BARON BENTINCK, Zr. Ms. Afgezant bij het hof te *Brussel*; de Heer D. M. BARON BENTINCK, Kantonregter te *Raalte*; de Heer W. F. C. BARON BENTINCK, Hypotheekbewaarder te *Brielle*; de Heer V. M. F. BARON BENTINCK, te *Haarlem*; Jonkvrouwe A. J. M. A. BARONNESSE BENTINCK, te *Zwolle*, en Mevrouw de Baronnesse W. F. BENTINCK, echtgenoot van den Heer Mr. F. A. S. A. BARON VAN ITTERSUM, Kantonregter te *Hattem*.

NIJENHUIZEN, b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. *Bedum*; uit drie boerenplaatsen, met ruim 20 inw., bestaande.

NIJEN-HUIZEN (DE TWEE-), havez. in *Vollenhove*, prov. *Oeverijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

Deze havez. wordt, met de daartoe behorende gronden, thans in eigendom bezeten door den Heer Baron Sloet van de Twee Nijenhuzen.

NIJENRODE, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Brenkelen-Nijenrodes*, ½ u. Z. van het d. *Brenkelen*.

Dit adell. h. was vroeger leenroerig aan de grafelijkheid van Holland, en werd in het jaar 1356, door de Staten van Utrecht, voor eene ridderhofstad erkend. Het schijnt echter eertijds een vrij eigen goed geweest te zijn, tot dat Gijsbert van Nijenrode het aan den Graaf van Holland opgedragen, en van hem weder ter leen ontvangen heeft, op Vrouwendag, in het midden van Augustus, van het jaar 1511, sedert welken tijd het leen aan de grafelijkheid van Holland gebleven is. Na hem is zijn zoon, Splinter van Nijenrode, in 1546, er mede beleend geweest, en wijders Gijsbert van Nijenrode, die in 1585, op St. Odulphusdag, aan Floris van Wevelinghoven, den vijfzigsten Bisschop van Utrecht, beloofde, zich in zijn laag gerigt, geen hoogere heerlijkheid te zullen aanmatigen. Na zijnen dood is hem zijn zoon, Otto van Nijenrode opgevolgd, die de beleening ontving in het jaar 1596, welke door zijne dood gekomen is op zijnen zoon Jan van Nijenrode, die Nijenrode in het jaar 1452 bezat, en het nagelaten heeft aan zijnen zoon Gijsbert van Nijenrode, beleend in het jaar 1455. Dewijl hij, bij zijn huishvrouw Eleonora van Borssele, geene kinderen verwekt had, is Nijenrode gekomen op Jan van Nijenrode, een zoon van zijnen broeder Jax van Nijenrode, na wiens dood diens dochter Josina van Nijenrode, in het jaar 1496, daarmede beleend werd. Deze, eene rijke en nog minderjarige erfdochter zijnde, werd, den 4 Februarij des jaars 1504, buiten weten van hare vrienden, met geweld van het huis te Nijenrode vervoerd, door Willem Torck, een zoon van Godert Torck en Margareta van Eckond, eene dochter des Heeren van IJsselstein, waarover hare bloedverwanten en voogden wel geklaagd, doch geen regt hebben kunnen bekomen; zij schijnt zich echter in deze schaking geschikt te hebben, daar zij al spoedig met Torck in den echt trad, die zich later meermalen een kloek en beraden krijgsman betoonde. Na haar overlijden is de ridderhofstad Nijenrode gekomen op Elizabeth Torck, hare oudste dochter, daarmede beleend in het jaar 1559, die, gehuwd zijnde met Beernt van den Bongaard, Heer van Bongaard, Ter-Lucht enz., en bij hem kinderen gewonnen hebbende, deze ridderhofstad aan die van dat geslacht overgebracht heeft, welke haar ook lang bezeten hebben, want na de dood van Elizabeth Torck is de beleening gekomen op haren zoon Floris van den Bongaard, en na zijn overlijden op zijnen zoon Beernt van den Bongaard, die, in November des jaars 1629 stervende, opgevolgd is door zijnen zoon Beernt van den Bongaard. Deze was gehuwd met Willemina van Bronkhorst, Vrouwe van de Stad, weduwe van Adolph van Ruytenberg, Heer van *Staverdam*, doch bij haar geene kinderen bekomende, heeft hij zijne huishvrouw gelijstogt in het vruchtgebruik zijner goederen, zoo lang zij weduwe en ongehuwd bleef. Toen hij nu in October 1641 overleden was, heeft zijne weduwe, volgens haar mans uitersten wil, zich, in het volgende jaar, daarmede laten verleiden. Daarna zich door een derde huwelijk aan Willem Vincent, Baron van Witterhorst,

Heer van Dröngelen, Besoijen, Gansoijen enz., verbindende, is de be-
leening overgegaan op haar overledene tweede mans zuster. ANNA VAN
DEN BONGAARD, eerst weduwe van KORNELIS VAN MATHENESSE, Heer van
Hazerswoude, Lockhorst, Mijdrecht, enz., en laatstelijk van JOHAN
VAN RAESVELDT, Heer van Dojenweert. Aangezien deze echter bij geen
van beide kinderen naliet, is haar in de bezitting van NIJENRODE op-
gevolgd hare nicht, MARIA VAN WIJHE, Vrouwe van Berne, huisvrouw
van GERARD VAN RHEEDE, Heer van Saesveldt, die in het jaar 1664
met NIJENRODE beleend werd, en, in het jaar 1669, opgevolgd door
haren kleinzoon GERARD ADRIAAN, Baron van RHEEDE VAN SAESVELDT.
Het sterke slot NIJENRODE, in 1675, verwoest zijnde, werd twee ja-
ren later met de heerlijkheid Breukelen door laatstgemelden bezitter,
aan den Heer JOHAN ORTT verkocht, die het wederom opbouwde in
den staat waarin men het, op eenige weinige veranderingen na, thans nog
ziet. Bij zijne huisvrouw, ANNA PERGENS, geene kinderen verwekt heb-
bende, maakte hij, bij uiterste wilsbeschikking, aan haar het vrucht-
gebruik, en den eigendom aan JOHAN ORTT, zijn broeders zoon, die er
ook, na het overlijden van zijnen oom in 1702, mede is beleend ge-
worden. Deze laatste is gehuwd geweest met CONSTANTIA HOP, die, na het
overlijden van haren man, eenige jaren als weduwe op dit goed heeft
geleefd, hetwelk in het jaar 1771 is overgegaan aan haren zoon JOHAN,
die in 1721 geboren was, en in 1749 gehuwd met ADRIANA HUYDE-
COOPER, na wier overlijden hij met WILANDA EYK in den echt trad.
De oudste zoon uit het eerste bed, mede JOHAN genaamd, is hem
opgevolgd, en in het jaar 1783 met NIJENRODE beleend geworden. Hij
werd in 1755 geboren, en huwde in het jaar 1795, voor de eerste
maal, met MARGARETA FEITEMA, en na haar overlijden, in het jaar 1809,
met GJSBERTA WILHELMINA SCHROIJENSTEIN. Bij uitersten wil maakte
hij deze ridderhofstad aan zijne dochter uit zijn eerste huwelijk, dan
deze, bij zijn overlijden in 1814, dit goed niet verkiezende te aanvaar-
den, werd het geveild, en door zijne weduwe ingekocht, die er tot
op heden bezitster van is, en het reeds twintig jaren bewoont, met
hare twee dochters JOHANNA ADRIANA en WILHELMINA AGNES, van welke
de eerste vermoedelijk ervrouwde zal worden.

In het jaar 1481 werd dit slot, tijdens de oneenigheden tusschen de
stad Utrecht en DAVID VAN BOURGONDIE, den vijf en vijftigsten Bisschop van
Utrecht, beleerd, en den 8 September, op Mariageboortedag, ston-
menderhand ingenomen, dewijl de eigenaar, Heer JAN VAN NIJENRODE, de
zaak van den Bisschop was toegedaan. De geheele bezetting, die zich
manmoedig had verdedigd, doch voor de overmagt moest zwichten,
werd gevangen genomen en naar Utrecht gevoerd, en het huis, na
vooralgaande plundering, in de asch gelegd.

Nadat dit slot, even sterk als te voren herbouwd was, werd het
door de Gelderschen en Utrechtenaren, op den 26 Maart 1511, in-
genomen en ten gronde toe geslecht, terwijl met de bruikbare steenen,
die daarvan kwamen, de vervallen muren van de Weert weder her-
steld werden. De eigenaar zelve, WILLEM TORCK, werd gevankelijk
binnen Utrecht gebracht. Het werd, na het stillen der beroerten, we-
der opgebouwd, was toen en vroeger oneindig sterker dan thans, en,
even als het tegenwoordige, met breede grachten omringd. De ge-
bouwen zelve waren veel zwaarder en minder tot een aangenaam
buitenverblijf, dan wel tot eenen versterkten burg ingerigt. Ter
halver wege van de gracht lag eene zware steenen brug, over welke
de toegang was naar den hoofdtoren van het slot, door middel eener

ophaalbrug van dien tijd; de beide uitspringende vleugels waren zeer versterkt, en de muren van transen, met worpgaten, voorzien. De kluizen, welke thans nog onder het huis en gedeeltelijk onder den ouden stal en op het voorhof aanwezig zijn, bewijzen, door hare 1 ell. 6 palm. dikke muren, van welke sterkte dit slot eenmaal moet geweest zijn.

Bij dit slot stond mede eene kapel, waarin eene vikarij was gesticht, staande ter vergeving van de Heeren van NIJENRODE.

In het jaar 1654 werd dit huis door BEERT VAN DEN BONGAARD zeer vertimmerd en verbeterd; een vierkante toren, voorzien van een achtkant opgaand spits, prijkte midden op het slot. Het werd toen reeds onder de prachtigste ridderhofsteden van het Sticht gesteld, doch in het jaar 1672 deden de Franschen, die er zich in genesteld hadden, om de vaart langs de Vecht, tusschen Amsterdam en Utrecht, te belemmeren, het door buskruid, in vaten in den kelder aangebragt, in de lucht springen, zoodat er niets van overbleef dan eenige brokken der muren. In dezen staat ging dit goed, zoo als reeds vroeger gezegd is, door koop over aan den Heer JONAN ONT, die het in het jaar 1675 weder geheel nieuw en prachtiger dan immer herbouwde. Ten proeve van den stevigen bouw diens tijds, ziet men op de zolders nog de kapgebinten, allen van eikenhout, hetwelk krom gegroeid is en dus uit één stuk vervaardigd, dat zelden gevonden wordt. Tegenwoordig vertoont het zich als een zeer aanzienlijk gebouw, met eene prachtige voorpoort, waartoe men over eene ophaalbrug nadert. Het ligt in eene ruime gracht, en nevens het huis heeft men fraaije luthoven en plantaadjen. Ook prijkt dit slot met eenen toren, welke met koper gedekt is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 115 bund. 59 v. r. 70 v. ell. (1).

Het wapen van NIJENRODE was een fasce van keel, op een schild van goud, met een haarstel met vijf pendanten, tot dat die van NIJENRODE haar wapen gekwarteleerd hebben met dat van Velsen (zijnde een schild gestukt in zes fascies van goud en azuur, hebbende op de gouden fascies negen kruizen van keel, gesteld vier, drie en twee), wanneer zij de haarstel uit haar wapen gelaten hebben.

NIJENRODES-BREUKELLEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BREUKELLEN-NIJENRODES.

NIJENSLEEK of NIJENSLIK, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 5 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Vledder*; met 60 h. en 560 inw.

Een weinig ten N. O. van dit geh. loopt het kanaal van Frederiksoord.

NIJENSTEDEN, ook NIEUWSTEDEN, zooveel als NIEUWSTAD, plaats, met eene kerk, waarvan men dikwijls gewag gemaakt vindt in het perkamentboek van Utrecht, als gelegen tusschen Hardenbergh en Gramsbergen (*inter Durum et Dirum montem*), dus in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

Zij lag oostwaarts van en even buiten Hardenbergh, waar heden nog de begraafplaats is. Het was eene door de Bisschoppen van Utrecht gestichtte plaats, waarvan het tijdstip der stichting onbekend is. Men zegt, dat WILLEBRAND VAN OLDENBERG, den vijf en dertigsten Bisschop, haar, omtrent 1228, tot eene stad zoude verheven hebben, en zij komt ook als zoodanig voor in 1240. Van het overoude kerkje, tusschen

(1) Men zie voorts over dit slot het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, 3e Jaargang, 1837, bl. 397-412, waaraan wij dit artikel grotendeels ontleend hebben.

de zevende en achtste eeuw door PEPIJS, vader van KAREL MARTEL, gesticht, zijn nog eenige grondvesten aanwezig. Het is eerst in 1655 nedergestort of afgebroken. Daarin waren de ingewanden begraven van den H. RABOUD, den veertienden Bisschop, die in 917 te Ootmarsum overleden was. De stadsregten en vrijheden, werden, in 1562, door JAN VAN ARREL, den zeven en veertigsten Bisschop, vernieuwd en bevestigd, doch tevens verlegd binnen de vesting van het zeer nabij liggende kasteel Hardenbergh.

NIJENSTEIN of NIEUWENSTEIN, voorm. adell. h., tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Gorinchem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Vianen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hagstein*.

Dit adell. huis, hetwelk aanzienlijk was door een zware en sierlijke voorpoort, is in het jaar 1854 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 12 bund. 16 v. r. 23 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer W. H. VAN DER MANDELEN, woonachtig te Delft.

NIJENSTIEN of SCHELTREMA-NIJENSTIEN, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Kantens*, 5 min. Z. O. van *Zandweer*, waartoe hij behoorde.

Deze, in eenen grootsche trant gebouwd, burg, welke met eenen zwaren toren prijkte, is in het jaar 1812 gesloopt. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans een stuk bouwland, met grachten en naakte singels omgeven. Nog in het begin van het jaar 1841 heeft men hier eenen groote hoeveelheid zware tichgelsteenen opgegraven. Eertijds behoorde deze burg aan het adellijke geslacht van de ALBERDA's en laatst aan Jonkheer U. E. LEWE. De daartoe behoord hebbende gronden, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 24 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer P. WARMOLTS, woonachtig te Groningen.

NIJENTAP of NITAP, alleen staand huis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 1 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Havelte*, dat op sommige kaarten als een geh. voorkomt.

NIJERBRUGGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, kant. *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*. — Er werd eertijds aldaar een land- en watertol geheven.

NIJERF, huurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Nijmegen*, gem. *Groesbeek*; met 26 h. en 210 inw.

NIJE-RHIJN (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat door de *Kruisdijskloot* uit het *Tjeukemeer* voortkomt, en in eene regte noordwestelijke strekking naar de *Wester-Zy-pen* loopt, waarin het zich ontlast.

NIJERWAL, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

NIJESTAD (BERGUMER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. N. O. van *Bergum*, waartoe het behoort, nabij het *Bergumermeer*. Men heeft er twee belangrijke boomkweekertjen, behoorende de westelijke aan de weduwe OKKE TIETES BOSGRA, en de oostelijke aan hareu zoon TIETE OKRES BOSGRA.

NIJETRYNE, d., prov. Friesland, kw. Zeeuwouden, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Heereveen*, kant en 2 u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*.

Het is het kleinste dorp der grietenij, tellende slechts 60 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden. De huizen, door uitgestrekte wei- en hooilanden omringd, liggen langs den weg. De landerijen van dit d. loopen van de Scheen, zuidwaarts, tot aan de Linde.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Scherpenzeel-Spangen-Munnekeburen-en-Nijetryne*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. *Maagd Catharina* was toegewijd, had certijds een spits torentje; doch in het jaar 1750 is de geheele kerk, bouwvallig zijnde, weggebroken en niets daarvan overgelaten, dan eenen ringmuur, binnen welken de lijken begraven worden.

NIJEVEEN, gem. in *Dieverder-dingspil*, prov. Drenthe, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel*; palende N. W. aan de Overijsselsche gem. *Steenwijk*, N. O. en O. aan de gem. *Havelte*, Z. aan *Meppel*, Z. W. en W. aan de Overijsselsche gem. *Wanneperveen*.

Deze gem. bevat de d. *Nijeveen* en *Kolderveen*, en wordt verdeeld in de volgende wijken: de *Nijeveensche-dijk*, de *Nijeveensche-Bovenboer*, de *Kolderveensche-dijk*, *Kolderveensche-Bovenboer*, de *Gortembrij-hoek* en de *Kolk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2556 bund. 61 v. r. 88 v. ell., waaronder 720 bund. 24 v. ell. niet-belastbaren grond. Men telt er 237 h., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest in de veenderij en veeteelt hun bestaan vinden; terwijl men in deze gem. lage veengronden aantreft. Eenige dier lage veengronden worden uitgegraven of uitgebaggerd tot het bereiden van zogenaaemde bagger- of sponturf. In die lagere veengronden vindt men ook zekeren zwarten, derriachtigen, smerigen grond, welke, in den natuurlijken staat voor brandstof geschikt, echter bij goede behandeling ook bruikbaar is voor graslanden en voor houtgewas.

Deze gem. wordt, behalve door de *Nijeveensche-grift*, ook door de *Kolderveensche-Ooster-grift* en de *Kolderveensche-Wester-grift* doorsneden.

De inw., die er, op 60 na, allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de kerkelijke gem. van *Nijeveen* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Kolderveen-en-Dingsterveen*.

De 60 Christelijk Afgescheidenen, die men er aantreft, maken eene erkende gem. uit, welke te *Nijeveen* eene kerk en pastorij heeft.

Men heeft in deze gem. twee hoofdscholen, als: ééne te *Nijeveen* en ééne te *Kolderveen*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. *NIJEVEEN*, *NIEVEEN* of *NIEUWVEEN* ligt 9 u. Z. W. van *Assen*, 1 u. N. van *Meppel*, zeer aangenaam en regt landelijk. Men telt er 101 h. en 650 inw.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Meppel* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *STEFFEN WOUTERS*, daar gekomen in 1598 en overleden in 1600. Vóór de Reformatie was *NIJEVEEN* kerkelijk vereenigd met *Havelte*, doch reeds in 1477 daarvan afgescheiden en van eenen bijzonderen Pastoor voorzien. Van daar is langen tijd in gebruik gebleven, dat de inwoners van *NIJEVEEN* een derde deel hebben moeten dragen in de onkosten tot onderhoud der kerk en toren van *Havelte*, hetwelk zij,

in 1617, door zekere vaste pacht aan de Kerkvoogden van Havelte op te brengen, hebben afgekocht. De kerk is een gewoon gebouw, met eenen spitsen toren doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 100 leerlingen bezocht.

Bij den watervloed van Februarij 1823 werd in deze gem. veel verwoest. Bij die ramp kwamen er negen honderd een en zeventig runderen, drie en dertig paarden, acht en zeventig zwijnen en twintig schapen om. Negen huizen spoelden weg, drie en dertig werden onbewoonbaar, en van de overige twee honderd en twintig zijn slechts zes (te NIJEVEEN) onbeschadigd gebleven. Het water klom tot tusschen een en twee ure des nachts en bereikte eene hoogte van 9 voet boven gewoon winterpeil. De toestand der inwoners, gedurende dezen tijd, zonder voedsel of deksel, meestal met natte kleederen, op hunne zolders of daken zittende, was dus zeer akelig. Na het afloopen van het water vond men een zestal bejaarde menschen dood in hunne woningen.

NIJEVEEN (GASSELTER-), d. in *Oostermoeder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie GASSELTER-NIJEVEEN.

NIJEVEENSCH-BOVENBOER, wijk van het d. *Nijeveen*, in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1 u. N. ten W. van *Meppel*; met 58 h. en ruim 260 inw.

NIJEVEENSCH-DIJK, wijk van het d. *Nijeveen*, in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1 u. N. ten W. van *Meppel*; met 55 h. en 390 inw.

NIJEVEENSCH-GRIFT (DE), water in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, dat nit de veenen voortkomt, met eene zuidoostelijke rigting, de gem. *Nijeveen* doorloopt, en zich ten laatste in de *Havelter-Aa*, nu de *Smilder-vaart*, ontlast.

NIJEVELD, NIJVELD, NIEVELD of NIEUWVELD, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Oostburg*, behoort hebbende tot de vestingwerken dier stad, doch liggende aan de zuidzijde van de Brugschevaart, op het grondgebied der stad, dat in 1502, bij het graven dier vaart, van het overig gedeelte werd afgescheiden. Zij lag dus ook in het schependom; de glacis schijnt echter in het Vrije gelegen te hebben zoo als dan ook thans de voormalige vest de scheiding maakt tusschen *Oostburg* en *Waterlandkerkje*.

Het was een gebastioneerde vierhoek, met een buitenwerk voor den ingang aan de oostzijde. Behalve de wachthuizen enz., schijnen daarin ook eenige particuliere woningen gestaan te hebben; het beloop der vesting is nog goed zichtbaar. Zij werd aangelegd na de inneming des lands door Prins MAURITS, en verkocht in October 1672. Met vesten en buitenwerken zal zij wel 7 of 8 bund. heslagen hebben, doch het-geen aan *Oostburg* behoort is slechts 3 bund. 5 v. r. groot.

NIJEVELT, NIEVELT of NIJVELD, voorm. kast. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. ten W. van *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*.

Dit kasteel was leenroeg aan het Sticht van *Utrecht*, en werd den 27 October 1556, door de Staten des voornoemden landschaps, plegtig voor eene ridderhofstad erkend. Het is in vorige tijden zeer beroemd geweest door eene zware belegering, die het in het jaar 1556 uitgestaan heeft, op welken tijd JOHAN VAN EGMOND, het huis te NIJEVELT, dat hij, op bevel van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, met groot geweld aantastte, niet, dan na een beleg van zeven weken, tot de overgave

heeft kunnen dwingen, waarna het door de Hollanders verbrand, doch naderhand door de eigenaars wederom opgetimmerd is. Hier van daan nu willen sommigen den naam van NIEVELDT afleiden, die teecenen, dat dit huis eertijds VELD of TER VELDE genaamd was, naar het oude adellijke geslacht van VELDE te Utrecht, die er de oudste bezitters van waren, en dat het naderhand NIEVELT of NIEVELDT, zoo veel als NIEUWVELDE, hernoemd is, wegens de vernieuwing, nadat het door de Hollanders verwoest en verbrand was. Anderen, misschien om dat dit huis al in het jaar 1586, wanneer het door de Hollanders zou belegerd worden, NIEVELT bij 's lands geschiedschrijvers genoemd werd, hebben de oorzaak van de naamsverandering op eene vroegere vernieuwing gebragt, die zij stellen dat omtrent het jaar 1550 zou geschied zijn; doch, noch het een, noch het ander dezer gevoelens kan eenigzins doorgaan, want niet alleen wordt STEVEN VAN NIEUWVELDE op het jaar 1525, en het HUIS-TE-NIEVELT of CASTRUM DE NIEVELT op het jaar 1511 vermeld, maar ook vindt men gewag gemaakt van zekeren OTTO VAN NIEVELT, op het jaar 1505; van GERARD, Heer van *Nijnevelt*, op het jaar 1287, en eindelijk van GERARD VAN NIEVELT, op het jaar 1525; waaruit klaar blijken kan, dat dit huis reeds lang vóór het jaar 1550 NIEVELT genaamd en ook een geslacht van dien naam bekend is geweest, waardoor het vermoedelijk gesticht werd. Dit huis heeft reeds van het jaar 1511, zoo niet vroeger, behoord aan het aloude geslacht der ZUYLEN, die zich daarnaar, in vervolg van tijden, ZUYLEN VAN NIEVELT hebben doen noemen, welke nakomeling nog in Gelderland, het Sticht van Utrecht en elders in wezen zijn. In het jaar 1511 behoorde dit huis aan STEVEN VAN ZUYLEN, van wien men nog tot op het jaar 1552 gewag gemaakt vindt. Het bleef in dit geslacht tot in het jaar 1520, wanneer ODELIA of ODA VAN ZUYLEN VAN NIEVELT, getrouwd zijnde met JOHAN, Heer van *Rossum*, *Meinerswijk* enz., een ouder broeder van den vermaarden MAARTEN VAN ROSSUM, Heer van *Pouderoijen*, *Kannenbergh*, *Waddestein*, *Pandheer van Brevoort* enz., het huis te NIEVELT in dit geslacht bragt, waaraan het evenwel niet lang gebleven is; want, nadat ODA VAN ZUYLEN VAN NIEVELT gestorven was, is wel haar tweede zoon STEVEN VAN ROSSUM, den 11 Julij 1547, met NIEVELT beleend geworden, doch hij verviel zoodanig in schulden, dat eindelijk dit huis in decreet gebragt, en bij executie verkocht is aan WILHELMINA VAN HAEFTEN, huisvrouw van WALRAVE VAN BREDERODE, Heer van *Kloetinge*, die daarmede verleid is den 20 October des jaars 1579. Als deze, in het jaar 1608, overleden was en geene kinderen naliet, is, volgens haar uitersten wil, hare nicht THEODORA of DOROTHEA VAN HAEFTEN, Vrouw van *Kloetingen*, daar mede beleend den 21 Julij 1609. Deze THEODORA VAN HAEFTEN was wel tweemaal gehuwd geweest, doch liet geene kinderen na, waarom zij de leen der ridderhofstad NIEVELT, den 24 Augustus 1625, heeft opgedragen ten behoeve van HANS WOLPHARD, Heer van *Brederode*, Vrijheer van *Vianen*, na wiens dood het, den 9 Januarij 1659, gekomen is op zijnen zoon, WOLPHARD VAN BREDERODE, die nooit gehuwd is geweest, en de laatste mannelijke nakomeling van zijn geslacht was. Door zijne dood is de beleening, den 19 December 1679, gekomen op zijne zuster HEDWIG AGNES, Vrijvrouw van *Vianen*, Vrouw van *Kloetinge* en *Noordeloos* enz. Toen deze, mede ongehuwd, gestorven was, is haar neef, KAROL AEMILIUS, Burggraaf en Graaf van *Dhona*, den 10 Februarij 1686, daarmede beleend. Deze, zonder kinderen overleden zijnde, is

zijne zuster **AMALLA**, geboren Burggravinne en Gravin van **Drona**, gehuwd met **SIRON HENDRIK**, Graaf en Edelheer van der **Lippe-Detmold**, den 18 Augustus 1687 daarmede beleend. Deze verkocht het, in het jaar 1711, aan den Heer **DANIEL DE MILAN VISCONTI**, op wien het, in het zelfde jaar, verleid werd, gelijk ook op diens zoon **GIJSBERT FRANCO**, Baron de **MILAN VISCONTI**, in het jaar 1748. De laatste beleening is geschied op den Heer **DIDERIK JACOB**, Baron van **Reede**, in het jaar 1768. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog zeer geringe overblijfselen van het gebouw.

NIJEZIJL, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 1 u. Z. W. van *Sneek*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oosthem*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 50 inw.

NIJHOVEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Baarle-Nassau*; met 14 h. en 100 inw.

NIJHUISTER-EE (DE) of de **NIEUWHUISTER-EE**, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gedeeltelijk griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, gedeeltelijk griet. *Wonseradeel*, op de grenzen van *Wymbritseradeel*, W. van *Nijhuizum*, Z. van *Bieslum*.

Het staat door de *Nijhuister-sloot* met de *Grons*, en voorts met de *Flakke-Brekken*, de *Klin* en de *Lange-vliet* in verbinding.

NIJHUISTER-POELEN (DE) of de **NIEUWHUISTER-POELEN**, voormaals twee meertjes, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, O. van *Nijhuizum*, welke met de *Grons* en de *Botevpoelen* in verbinding stonden, doch nu sedert lang ingepolderd zijn.

NIJHUISTER-STATE (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, griet. *Baarderadeel*. Zie *UNIA*.

NIJHUISTER-VAART (DE) of de **NIEUWHUISTER-VAART**, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat uit het *Langevliet* voortkomt, en met eene oostelijke strekking in de *Grons* uitloopt.

NIJHUIZUM, **NIJHUIZUM** of **NIEUWHUIZUM**, oudtijds **NIJHUSEN**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, noordwaarts van het *Langevliet*, aan de *Nijhuister-vaart*. Het is een klein dorp, met slechts 11 h. en ongeveer 80 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Gaastmeer-en-Nijhuizum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. De pastoriez der kerk bragt vóór de Reformatie 120 goudg. (180 guld.) op; het vikarisschap 70 goudg. (105 guld.). Ook was er eene prebende van 50 guld. — De R. K., van welke men er ongeveer 50 aantreft, worden tot de stat. van *Workum* gerekend. — Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Gaastmeer*. — Onder dit dorp behooren onderscheidene wateren, als: de *Grons*, de *Nijhuister-poelen*, een groot gedeelte van het *Zand-meer* enz.

Dit dorp werd bij den watervloed van Februarij 1825 ook geheel overstroomd.

NIJ-KATLIJK, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schooterland*. Zie *KATLIJK (NIEUW-)*.

NIJKEN, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 5 u. O. ten N. van *Weert*, gem. *Roggel*.

NIJKERK, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*; palende N. aan de Zuiderzee en het kant. Harderwijk, O. aan het kant. Apeldoorn, Z. aan het kant. Wageningen, W. aan het Utrechtsche kant. Amersfoort.

Dit kanton telt de volgende drie gem.: Nijkerk, Barneveld en Hoevelaken, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 24,709 bund. Men telt er 1895 h., bewoond door 2417 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 15,000 inw., van welken er zich vele op de tabaksteelt toeleggen.

NIJKERK, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem* (5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, N. O. aan de gem. Putten; Z. aan Barneveld, W. aan de Utrechtsche gem. Duitsde-Haar-en-Zevenhuizen en Bunschoten.

Deze gem. bevat de stad Nijkerk, benevens de huurs. Wullenhoven, Appel, Slightenborst, Veen, Holk, Veenhuizen en Achterhoek en Doornsteeg-Nekkeveld-en-Ark, onder welke vijf laatste een gedeelte van den Arkenheemsche-polder. Zij beslaat eene oppervlakte van 6507 bund. 19 v. r. 98 v. ell., waaronder 6503 bund. 40 v. r. 8 v. ell. belastbaren grond.

Men telt er 993 h., bewoond door 1421 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7280 inw., die, behalve in de tabakspanterij, in koornbouw, veeteelt, vetweiderij, kalvermesting, handel in inlandsche tabak, koorn, honig, brandhont, enz., hun bestaan vinden. Men heeft er 24 roggebroodbakkerijen, 1 tabakspinnerij, 2 hoedenfabrieken, 11 bezembinderijen, 5 touwslagerijen en 5 wolkammerijen. Vroeger heeft hier ook eene glasblazerij van grooten omvang bestaan, doch deze heeft sedert het jaar 1811 opgehouden te bestaan.

De Her vormden, die er 5980 in getal zijn, onder welke bijna 1600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, die in deze gem. het Leeraaramt heeft waargenomen, is geweest **LAMBERTUS ELBERTS**, die in het jaar 1590 hier in dienst was, en in het jaar 1592 opgevolgd werd door **EVERARDUS ZWAAN**. De eerste tweede Predikant is vermoedelijk geweest **GELLIUS DE BOUMA**, die in het jaar 1621 herwaarts kwam, en in het jaar 1622 naar Zutphen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

In het jaar 1791 verkregen de Evang. Luth. te **NIJKERK**, vrijheid van godsdienstoefening; terwijl hun daartoe tevens een geschikt gebouw werd afgestaan, waarin **ADRIANUS THEODORUS REERSHENIUS**, Predikant te Amersfoort, den 25 April van dat jaar, de eerste leerrede hield. Sedert dien tijd maken zij eene filiale gem. uit, waarin de dienst door den Predikant van Amersfoort wordt waargenomen, als wanneer zij in een der schoolgebouwen vergaderen, welke voor dien dag tot de dienst wordt ingeruimd. Men telt er thans ruim 20 Evangelisch-Lutherschen, onder welke 6 Ledematen.

De Roomsche-Katholijken, van welke er 1040 zijn, onder welke 640 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* gerekend en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëlieten, die er 190 in getal zijn, onder welke 60 Portugesche en 150 Hoogduitsche Israëlieten, zijn in Maart van dit jaar (1846) vereenigd, en maken thans eene ringsynagoge uit, waarin de dienst verrigt wordt door eenen Voorzanger.

Men heeft in deze gem. een Fransche kostschool voor Jongevrouwen, twee Nederduitsche scholen en drie bijscholen, gezamenlijk een getal van 800 leerlingen tellende.

De stad *NIEKERK*, ook wel eens *NIEKERK* of *NIEUWERK*, in het Lat. *NEOGLIESIA* gespeld, ligt 9 u. N. W. van Arnheim, 6½ u. N. ten W. van Wageningen, 4 u. Z. ten W. van Harderwijk, en 2 u. N. O. van Putten; 52° 15' 24" N. B., 25° 8' 54" O. L.

Zij is tamelijk groot van omtrek en werd eerst in het jaar 1413 door Hertog *REINALD III*, met stads geregtigheden beschonken, daarom werd zij vroeger bij de inwoners *DE VEST* genoemd, ziende op hare vorige gedaante, toen zij met muren omringd en van poorten voorzien was, waarvan men thans geene overblijfselen meer ontdekken kan. In 1808 werd zij door Koning *LODEWIJK* weder tot eene stad verheven. Van ouds waren er drie poorten aan, als de *Oost-poort* ten N., de *Veenpoort* ten Z. en de *Holker-poort* ten W., die allen voorlang verdwenen zijn. — Men heeft er veertien straten, allen met steenen geplaveid.

Door eene bekwame haven heeft *NIEKERK* vereeniging met de *Zuiderzee*, en kunnen daardoor de ingezetenen hun koor, tabak en andere voortbrengselen, gemakkelijk naar elders verzenden. Ook handelen zij veel in de vetweiderij, waartoe zij bekwame gelegenheid hebben, door het weiland, ten Noorden dezer plaats gelegen, en de *Arkenheem* geheeten, hetwelk in de geheele *Veluwe*, in vruchtbaarheid niet geëvenaard wordt. Men telt er 552 h. en ongeveer 4140 inw.

Het Raadhuis, in de *Kolkstraat*, is een niet geheel doelmatig ingerigt gebouw. Het Kantongereg, wordt mede daarin gehouden. De kerk, welke hier vóór de Hervorming stond, en naar de *H. CATHARINA* was genaamd, stond destijds ter vergeving van de *Abdis* van het kapittel bij *Emmerik*. Het opbouwen van deze kerk is begonnen den 8 Junij 1461, en is de eerste steen gelegd door *PIETER BASTARD VAN EGMOND*, Richter van de *Veluwe*. Doch op den 5 Augustus 1540, is de kerk, met een kasteel, bij ongeluk afgebrand, madr kort daarna is eerstgemelde weder opgebouwd en met rijkelijke inkomsten, die aan *St. Severinus*-altaar gemaakt waren, begiftigd.

De tegenwoordige Hervormde kerk, aan de *Stolkerstraat*, is een betrekkelijk ruim en fraai gebouw, met eenen schoonen toren met klokkenspel en uurwerk, en van een uitnemend goed orgel voorzien. In het jaar 1821 werd door den Heer *J. MARCES* aan deze kerk een fraai bewerkt doopbekken vereerd en, in 1858, daaraan door wijle *Vrouw van HARSELAER*, laatst weduwe den Heer *P. J. CROES*, bij uitersten wil, twee zilveren schotels, twee zilveren bekers en eene zilveren schenkan, ten dienste van het *H. Avondmaal*, vermaakt.

De Roomsche-Katholieke kerk, aan de *H. CATHARINA* toegewijd, aan de *Holkerstraat*, is een fraai ruim gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie plagt er een ruim en wel begiftigd *Beggijnhof* te staan, waarvan eenige huizen en het bijgelegen *Beggijnenland* den naam als nog bewaren.

De *Israëlieten* hebben hier nog twee synagogen, ééne vroeger voor de *Portugesehe Israëlieten*, in de *Nieuwstraat*, zijnde een eenvoudig gebouw, zonder toren, en eene voorheen voor de *Nederduitsche Israëlieten*, in de *Cingelstraat*, zijnde een vrij fraai gebouw, zonder toren, in welk laatste echter thans alleen dienst verrigt wordt.

Men heeft er een *Weeshuis*, op het *Verlaat*, zijnde een wel ingerigt gebouw, waarin nu zeven kinderen verpleegd worden, alsmede eene *Bank van Leening*. — Vroeger had men er ook een *Melaats-huis*, in de *Vetkampstraat*, welk gebouw thans een woonhuis is.

Buiten de stad liggen twee fraaije buitenplaatsen, Groot-Watergoor en de Salentein; voorheen had men er nog Hulkenstein, en Beerenkamp.

De Fransche kostschool voor Jonggeheeren wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. De Fransche kostschool voor Jongejuifvrouwen telt 50 leerlingen; de twee Nederduitsche scholen 480 leerlingen, en de drie bij-scholen 250 leerlingen.

Nijkerk heeft eene beroemde Maandagsche beestenmarkt, en twee, doch onbeduidende, kermissen, eene kleine en eene groote, komende de eerste in Julij, de tweede acht dagen voor St. Lambertusfeest; ook worden er drie paardenmarkten gehouden, waarvan de eerste invalt op Vrijdag voor Palmmarkt, de tweede op Zaterdag voor den eersten Maandag in Junij en de derde op Vrijdag voor St. Laurensmarkt.

Er is te Nijkerk ook een Distributiekantoor voor de brievenposterij.

Te Nijkerk zijn de volgende beroemde mannen geboren: MAURITS MARISSEN PANNEKOEK, Rentmeester van Hertog KAREL, en een zeer geleerd man; dieds broeder AUGUST PANNEKOEK, Secretaris van Hertog KAREL, die hen beide zeer hoog schattede; GERARD PANNEKOEK, Heer van Meinerswijk en Raad van het vorstelijk hof, ten tijde van Keizer KAREL V en FILIPS. Verder JAN SCHRASSER, Ritmeester van Vorst KAREL; HERMAN VAN HEL, die in het jaar 1511, door eene bijzondere krijgslist, Harderwijk van de Bourgondiërs verlostte, en in 1528 de stad Hattem zeer lang en ridderlijk verdedigde; JOHAN VAN RENSLAAN, die in Friesland streed, en REINERD KOLLEN, mede een Krijgsmán, welke den Koning van Spanje, zijnen Heer, in een gezantschap naar Denemarken, zoo wel diende, dat deze hem tot Ridder verhief.

In 1410 deden de Hollanders, met die van Amersfoort, eenen inval in Nijkerk en namen er grooten buit en eenige gevangenen mede.

In 1494 en later was zij de legerplaats van de zoogenaamde groote garde van Keizer MAXIMILIAAN, welke van daar over de Veluwe stroopte en zich hier vast nestelde, tot dat Vorst KAREL haar, na eene harde belegering, van daar verjoeg en de opgeworpene schansen deed slechten.

Vervolgens werd Nijkerk, in 1510, nog eens door FREDERIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, en naderhand, in 1629, door eene bende Kroaten uitgeplunderd.

Bij den watervloed van November 1775 stond het in den omtrek dezer plaats jammerlijk geschapen. De omliggende buurten, ten Westen, waren allen overstromd; velen moesten, om het water te ontwijken, naar de zolders van hunne huizen vlugten. Behalve het verlies aan vee, hetwelk hier en daar is omgekomen, was de schade, die hier omstreeks, door het wegspoelen of bederven van tabak, veroorzaakt werd, zeer aanmerkelijk. Eene groote menigte hooi was in de bergen onbruikbaar geworden, alle bruggen en vondels, welke men in den Polder-van-Nijkerk gelegd had, waren weggespoeld.

In September van het jaar 1745 ontstonden er geweldige bewegingen, onder het prediken en in de catechisatiën van GERARDUS KUIPERS, een jong, welsprekend en ijverig Leeraar, hier kort te voren van Jútphaas beroepen. Velen onder de toehoorders geraakten van tijd tot tijd, en doorgaans verscheiden te gelijk, aan het schreeuwen, handenwringen, roepen, tieren, slaan en kloppen, niet zonder, somtijds met luider stem, hunne zonden te verfoeijen, den duivel af te zweren en hunne toevlugt te nemen tot 's werelds Heiland. Eenigen kregen geweldige

stuiptrekkingen, vielen in zwijm en geraakten zoo geheel buiten kennis, dat men ze ter kerke moest uitdragen. Doch sommigen, uit hunne benaauwdheid bekomende, begonnen in de volle kerk te zingen, al hetwelk ongetwijfeld de aandacht der overige toehoorders geweldig moest storen. Na het eindigen van de openbare godsdienst en op andere tijden, hield de Predikant KUIPERS oefening ten zijnen huize en elders. Ook werden door anderen gedurig oefeningen gehouden, somtijds zelfs tot laat in den nacht, alwaar de zelfde bewegingen voorvielen. Zulke bijzonderheden konden niet nalaten veel geruchts te maken door het geheele land. Velen spoorden er de vermoedelijke oorzaken van na, en hadden er verschillende gedachten over. Men vond er, die de Nijkerksche beroeringen aanzagen voor werkingen der hemelsche genade, en KUIPERS zelf scheen in het eerst niet vreemd van deze meening. Doch anderen oordeelden, dat men ze aan geen bovennatuurlijke oorzaak behoefde toe te schrijven; maar ten deele aan de predikwijze des Leeraars, ten deele aan de ligtgeraakte gesteldheid van eenige toehoorders, wier voorbeeld ook van kracht was op anderen, met name op jonge vrouwspersonen en kinderen van acht of tien jaren. Ook waren er, die, in aanmerking nemende hoezeer door deze bewegingen de godsdienst gestoord werd, het werk eer aan eenen boozen dan aan eenen goeden geest toeschreven. Men twistte hierover ook in openbaren druk, niet zonder eenige hevigheid en schimp van de eene of andere zijde. Eindelijk gelukte het evenwel, door de verstandige maatregelen, door den Predikant KUIPERS zelven genomen, de gemoederen tot bedaren te brengen.

Bij den waterfloed van Februarij 1825 leed NIJKERK aanmerkelijke schade. Veel tabak was daardoor in de bergplaatsen bedorven, levensmiddelen, koren en veevoeder weggespoeld of onbruikbaar geworden, en de ervaring van kundige lieden deed ook weinig voortbrengselen wachten van akkers, die tot tabakslanden enz. gebrüikt werden. Boven vele andere plaatsen, die in de zelfde ramp deelden, had men alhier het voorregt, dat, bij deze geweldige overstroming, welke die van de jaren 1775 en 1791 alhier in hoogte overtrof, geen eenig mensch, ja zelfs niet veel vee omkwam. Zeer vele menschen werden niet dan met groote moeite gered, en hadden, bij het vlugten uit hunne, in het nat bedolven, woningen, niet meer dan het leven behouden, daar zelfs de voorraad van aardappelen, de geringe schat der armen, weg was; maar aan de zulken werd, zoo van stads wege, als door bijzondere personen, hulp toegebracht, wordende zij spoedig van al het noodige voorzien. De haven- en sluiswerken hadden hier minder geleden dan men gevreesd had, zijnde er in den zeedijk te dezer plaatse geen doorbraak gevallen, maar de groote toevloed van water veroorzaakte er eene in den Eemdijk.

Ook de storm van 29 November 1856 rigtte hier groote schade aan, doordien er meer dan vijftig schuren, tot drooging van tabak ingerigt, omver waaiden of instortten.

Het wapen van NIJKERK bestaat in een veld van azuur (blauw), met eenen gekroonden leeuw, houdende in zijnen voorsten klauw een zwaard, alles van goud.

NIJKERK, NIJKERK of NIEUWERK, ook wel, ter onderscheiding van Nijkerk in Ferwerderadeel, OOSTER-NIJKERK genoemd, in het Latijn *Nova ecclesia*, d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Oost-Dongemulder, nr. en 6 u. N. O. van Leeuwarden, kant. en 2 u. N. O. van Beetsen.

Het is een zeer vermogend en tamelijk groot dorp, met eene goede kerkbuurt, tellende, met de buurt Bollingweer, in het Westen van dit dorp, aan de Peazens 740 inw.

Van de kerkbuurt loopt noordwaarts eene vaart naar Peazens. Ook loopt hierdoor de rijweg naar Dockum, en er wordt veel zeevisch van het dorp Peazens aangebragt en voorts naar Dockum gevoerd.

De Herv., die er ongeveer 700 in getal zijn, en onder deze 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest SELTO AETSEMA, die in het jaar 1595 hier reeds was, en in het jaar 1609 overleed. De kerk moet reeds zeer oud zijn: want in eenen brief van Paus Hoxonius III en van het keulsche kapittel, geschreven in het jaar 1224, wordt gewag gemaakt van eenen Meester, den Plebaan van de Nieuwekerk, en in eenen anderen brief van den Bisschop van Munster, wordt Meester J., Scholasticus of Schoolvoogd van de Nieuwekerk, vermeld. Het is een fraai gebouw.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Dockum*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Men heeft in dit d. een nog nieuw gebouwd armhuis, benevens een zeer fraai pastoriehuis. — Vroeger lag hier een klooster, *Sion* geheeten (zie dat woord). — Ook was hier weleer eene adell. state, van welke de wier nog is over gebleven.

In dit dorp werd de post van Schoolmeester eenmaal bekleed door FORKE SJOERDS, een man van groote belesenheid, die, door de uitgave eener *Kerkelijke Historie des Ouden- en Nieuwen-Testaments*, in drie deelen, alsmede van eene *Algemeene Beschrijving van Oud- en Nieuw-Friesland* en van de *Jaarboeken der Friesche Geschiedenis*, te zamen in negen deelen, eenen grooten naam in Nederland verworven heeft, zijnde aldaar, den 18 December 1770, in het acht en vijftigste jaar zijns ouderdoms, overleden; ook is hij in dit dorp begraven.

NIJKERK of NIEUWERK, ook wel, ter onderscheiding van NIJKERK in *Oost-Dongeradeel*, WESTER-NIJKERK, en in het Oud-Friesch NYTSJERKE genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferveerderadeel*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, aan den grooten weg.

Men denkt, dat de grond van dit d. uit later aangeslijkt land is ontstaan, welke meewing eenigen grond heeft in de ligging, tusschen den grooten binnendijk en den tegenwoordigen zeedijk. Dit zoo zijnde, is de naamsorsprong niet twijfelachtig.

Men telt er 27 h. en 250 inw., en met het daartoe behoorende geh. Kopkewier 53 h. en 260 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en twee cichoreifabrieken hebben.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Marrum-en-Wijk*, welke hier eene kerkje heeft, dat een klein gebouw is, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Deze kerk en toren staan op den grond en in het begrip van de voormalige state *Jeppema*, aan den Heereweg, en is waarschijnlijk uit de goederen van *JEPPEMA* aldaar gebouwd. De geestelijkheid niettemin, deze ligging ten haren voordeele nemende, wilde de geheele state als haar eigendom hebben aangemerkt. Het geschil hierover werd door Bisschop CONERUS PATAI, in het jaar 1570, bijgelegd.

De dorpschool is gecombineerd met *Marrum* en wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Weleer lag hier de genoemde Jeppema-stato, waarvan nog de stalling, singels, grachten enz. aanwezig zijn, en thans nog de zathe Tjallinga, waarop en uit wier opbrengst zes weezen worden onderhouden.

NIJKERK (AAN-HET-), geh. in de heerl. van *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Groenlo*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Eibergen*, aan de Pruisische grenzen, bestaande uit eene kalkbranderij en drie arbeiders woningen.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eene op Pruisischen bodem staande boerenwoning, welke vroeger eene groote herberg was en toen Nijkerk heette.

NIJKERKER-BEEK, beek op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, die bij Kemna ontspringt, en voorts, in eene noord-noordwestelijke rigting, door de stad Nijkerk, onder welke zij nog $\frac{1}{2}$ uur gaans vloeit, en door de Nijkerker-sluis in de *Zuiderzee* valt.

NIJKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wijmbritseradeel*. Zie AULA-DEI.

NIJLAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Bergum*, nabij *Rijperkerk*, waartoe het behoort.

NIJLANDE, geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Rolden*; met 7 h. en 50 inw.

NIJMEGEN, arr., prov. *Gelderland*; palende N. en N. O. aan den Rijn, die het van het arr. *Aruhem* scheidt, O. en Z. O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan de *Maas*, die het van het Noord-brabandsche arr. 's Hertogenbosch scheidt, W. en N. W. aan de *Waal*, waardoor het van het arr. *Tiel* gescheiden wordt.

Het is verdeeld in vier kantons, namelijk: *Nijmegen*, *Wijchen*, *Elst* en *Drunten*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64,075 bund. Men telt er 9720 h., bewoond wordende door 11,038 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 66,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

NIJMEGEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*; palende N. aan de *Waal*, die het van het kant. *Elst* scheidt, O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan het kant. *Wychen*, W. aan het kant. *Drunten*. Het bevat op 15,379 bund. grond, vier gem., als: *Nijmegen*, *Millingen*, *Ubbergen* en *Groesboek*; te zamen bevatende 5669 h., bewoond door 4585 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 27,200 inw., van welke velen zich op den landbouw toeleggen.

NIJMEGEN, distr., prov. *Gelderland*; palende N. aan den Rijn, die het van de prov. *Utrecht* en het distr. *Veluwe* scheidt, N. O. mede aan den Rijn, waardoor het daar van het distr. *Doesborgh-en-Zevenaar* gescheiden wordt, O. en Z. O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan de *Maas*, die het van de prov. *Noord-Brabant* scheidt, W. aan de *Waal*, die het van het *Benedendistrikt* van *Gelderland* scheidt en voorts onmiddellijk aan dat distrikt.

Men telt er de volgende een en dertig gem.: *Appeltern*, *Balgoy-en-Keent*, *Batenburg*, *Bemmel*, *Beuningen*, *Burgharen*, *Dodewaard*, *Dreumel*, *Drunten*, *Echtelt*, *Elst*, *Ewijk*, *Gent*, *Groesboek*, *Hemmen*, *Heteren*, *Heumen*, *Horschen*,

Huissen, IJzendoorn, Kesteren, Lienden, Loenen-en-Wolferen, Maurik, Millingen, Over-Asselt, Ubbergen, Valburg, Wamel, Wijchen en Zoelen. Er zijn 8,884 h., bewoond door 10,335 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 59,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, terwijl men er ook eenige fabrieken heeft.

NIJMEGEN, klass., prov. *Gelderland*. Zij is verdeeld in de volgende drie ringen Nijmegen, Batenburg en Elst; bevat vier en dertig gem. met vijf en veertig kerken, die door zeven en dertig Predikanten bediend worden, en telt 11,800 zielen, onder welke 5000 Ledematen.

NIJMEGEN, kerk ring., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*. Zij bevat de volgende zeven gem., Nijmegen, Over-en-Neder-Asselt, Beek-en-Ubbergen, Beuningen-en-Weurt, Heumen-Malden-en-Groesbeek, Nederbosch-Hees-Hatert-Balгой-en-Keent en Ooy-en-Persingen.

Men telt er elf kerken, bediend door tien Predikanten, en heeft er 5200 zielen, onder welke ruim 2500 Ledematen.

NIJMEGEN, R. K. dek. in het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, met ruim 18,700 Communikanten.

Men telt er de volgende een en twintig past. Balгой-en-Keent, Beek, Beuningen, Ewijk, Groesbeek, Hatert, Heumen, Kekerdome, Leuth, Malden, Millingen, Neerbosch, Nijmegen Regulierekerk, Nijmegen Augustijnenkerk, Nijmegen Minderbroederkerk, Nijmegen Broerenkerk, Ooy-en-Persingen, Over-Asselt, Weurt, Winssen en Wijchen.

Men heeft er drie en twintig kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, twaalf Kapellaans en eenen Assistent.

NIJMEGEN, Nederlandsch synagogaal ressort, verdeeld in eene hoofdsynagoge, zijnde die te Nijmegen, negen ringsynagogen, zijnde Zalt-Bommel, Culenburg, Tiel, Arnhem, Nijkerk, Elburg, Zutphen, Doetinchem en Groenlo, en veertien bijkerken, zijnde Buren, Harderwijk, Hattem, Doesborgh, Lochem, Boreculo, 's Heerenberg, Zevenaar, Aalten, Winterswijk, Eybergen, Bredevoort, Dinxperloo en Wageningen. Men telt in dit ressort 3660 zielen.

NIJMEGEN, gem., prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Nijmegen* (19 m. k.; 6 s. d.); palende N. aan de Waal, O. aan de gem. Ubbergen, Z. aan Heumen, Z. W. aan Wijchen, W. aan Beuningen.

Deze gem. bevat de stad Nijmegen, de d. Hees, Neerbosch, Hatert en Ooy, het Schependome, benevens het geh. St. Anna. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5896 bund. 99 v. r. 76 v. ell. Men telt er 2775 h., bewoond door 4263 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 20,000 inw., die binnen de stad hun bestaan vinden, deels in den expeditiehandel en door de militaire bezetting, deels van het verblijf en den doortogt van vele reizigers, en deels door het vertier van eenige fabrieken. Er zijn te NIJMEGEN onderscheidene fabrieken en trafijken; onder de voornaamste kan men rangschikken de bierbrouwerijen, boekdrukkerijen, goud- en zilvermederijen, hoedenmakerijen, kagchel- en haardsmederijen, de koren-, mout-, pel- en runmolens, de leerlooierijen, de olieslagerijen, de brandspuitmakerijen, de schrijnwerkerijen, de tabakskerverijen, de zeep- en zoutziederijen.

Men heeft lang gemeend, dat het glasschilderen, eene kunst, waarin onze voorvaderen zoo zeer uitmunten, geheel was verloren gegaan, doch

de Heer Petrus Franciscus Petrus, te Nijmegen woonachtig, heeft het tegendeel bewezen, zijnde hij een der eerste geweest, die in ons land weder op glas begon te schilderen; ook heeft hij belangrijke proeven zijner bedrevenheid in dit kunstvak geleverd.

Voorheen had men er een groot aantal (men meent 79) bier- en melkbrouwerijen, door welke laatste de stad vooral vermaard was, terwijl zij de bieren en de mol wijs en zij verzonden, hetwelk aan de stad en scheepvaart aanzienlijke voordeelen opleverde, doch deze zijn zeer verminderd, schoon zij nu weder beginnen te herleven.

De in 1817 opgerigte en in de eerste jaren zoo blootjend geweest zijnde fabriek van katoenen garens, is in 1842 te niet gegaan. De lokalen, waarin die fabriek gevestigd is geweest, zijn thans in gebruik bij het garnizoen en de schutterij voor magazijnen.

Buiten de stad generen de inw. zich meest met den landbouw, de veeteelt en het werken op de buitenplaatsen. De Nijmegenische knoelen zijn zeer gezocht, en hebben eene geheel andere gedaante dan de gewone, zijnde niet rond, maar langwerpig.

De Hervormden, die er ongeveer 8000 in getal zijn, maken grootendeels de gem. van Nijmegen uit, doch behooren ook gedeeltelijk tot de gem. *Neerbosch-Hees-Hatert-Balgey-en-Keent*.

De Evangeliesch-Lutherschen, die er 370 in getal zijn, maken, met eenige van de naburige d., de gem. van Nijmegen uit, welke 400 zielen, en onder deze 180 Ledematen telt.

De Doopsgezinden, welke er wonen, maken mede, met die uit de naburige dorpen, eene gem. uit, welke 100 zielen telt.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 14,000 aantreft, onder welke ruim 9000 Communikanten, maken zes par. uit, als: die van de Regulieren kerk, van de Augustijne kerk, van de Minderbroeders kerk, van de Broeder kerk, van Hatert en van Neerbosch.

De Israëlitien, wier getal 430 beloopt, maken, met die uit de naburige dorpen, eene riegynagoge uit.

Men heeft in deze gem. vijf en twintig middelbare en lagere scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ongeveer 1900 leerlingen bezocht worden, als: zeven openbare scholen, met 380 leerlingen, onder welke ééne te Hatert, ééne te Hees en ééne te Neerbosch, zes bijzondere scholen der eerste klasse, met 860 leerlingen en twaalf bijzondere scholen der tweede klasse, met 650 leerlingen.

De stad NIJMEGEN, in de wandeling Nijmegen, in het Fr. Nijmegen, in het Lat. Noviomagus, Noviomagus of Nemaugum genoemd, ligt $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van Arnhem, $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van Grave, 7 u. O. van Tiel en 1 u. W. van de Pruisische grenzen, op den linkeroever der Waal, op $51^{\circ} 50' 54''$ N. B., $23^{\circ} 51' 39''$ O. L.

De stad heeft omtrent de gedaante van eenen gespannen boog, en is aan de rivierszijde geheel open, zoodat de huizen slechts ruim eene kaai breedte van den oever staan, en daardoor bij hooge vloed en ijsgang veel te lijden hebben. Zij wordt verdeeld in de Hooge-stad en de Lage-stad, waarvan de eerste de grootste is en het oostelijke, zuid-oostelijke en middelste gedeelte bestaat. Dit gedeelte ligt op het westelijke uiteinde of de afheiling van den Hunenberg, en vormt vijf heuvels den Hessen- of Heezenberg, de Marienberg, de Gruitberg, de Klokkenberg en den Hunner- of Hoenderberg gebeten, hetwelk oorzaak is, dat men, in het doorwandelen der stad, gedurig

moet op- en afklimmen, hetgeen niet zonder ongemak, en, in tijden van vorst niet zonder gevaar van vallen geschieden kan. Het overige der stad is laag, vooral langs de Waal, en dikwijls aan overstroming blootgesteld.

Deze beuvelachtige ligging veroorzaakt mede, dat, uit de Betuwe gezien, de huizen als het ware boven op elkander schijnen te staan. Van hier ook het, voor eenen bewoner van vlakke streken, zonderlinge verschijnsel, dat enkele huizen hun koetshuis en stalling op den zolder of, omgekeerd, in den kelder hebben; wel te verstaan, ter plaatse, alwaar, met betrekking tot de ligging van het huis, de zolder of de kelder kon wezen. Doch van hier tevens die vrolijke en romantische ligging, die rijkdom van de schitterendste vergezigten, zelfs van uit het midden der stad over de poorten heen, waarin deze plaats boven alle Nederlandsche steden uitmunt.

Menigvuldig zijn de gissingen omtrent den oorsprong van de stad en van haren naam, doch voor de eene, zoo min als voor de andere, kunnen genoegzame gronden van waarschijnlijkheid worden bijgebracht. Zooveel is echter zeker, dat de naam NIJMEGEN, oudtijds NIJMEGEN of NIEUWAGEN, zamengesteld uit de woorden NIEUW en MAGEN of MAGUM, door den uitgang eene Celtische afkomst schijnt aan te duiden. Immers in het Celtisch beteekende het woord Magum of Magen een vast verblijf of schuilplaats, en was daarom voormaals aan eene menigte steden gemeen. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat het Latijnsche woordje *Novio* (van *novus*, nieuw) bij de oorspronkelijke benaming kan zijn gevoegd, nadat de stad door CLAUDIUS CIVILIS, op zijne vlugt voor de Romeinen (door welke hij, onder het beleid van PETILIUS CEREALIS en onder het keizerschap van VESPASIANUS, bij Castra Vetera, in de nabijheid van het tegenwoordige Xanten, geslagen was) in brand gestoken zijnde, vervolgens wederom was opgebouwd en vernieuwd. Dat toch NIJMEGEN inderdaad het OPPIDUM BATAVORUM is, waarvan TACITUS, in het negentiende hoofdstuk van het vijfde boek zijner *Historiën* gewaagt, is, behalve door anderen, inzonderheid door J. SMETIUS, den vader, in zijn beroemd en doorwrocht werk, getiteld: *Oppidum Batavorum*, uit de door hem aangehaalde Latijnsche schrijvers, voldingend betoogd, terwijl onderscheidene koperen, zilveren en gouden Romeinsche penningen, het menigvuldige andereen gesmolten lood, glas, koper, zilver, goud, ijzer en andere voorwerpen, alhier gevonden, onwederlegbare bewijzen opleveren, dat de stad werkelijk, omstreeks den bedoelden tijd, door de vlammen is verwoest geweest. De Oudheidkundige van SPAEN houdt niet alleen NIJMEGEN, mede voor het echte OPPIDUM BATAVORUM, maar heeft zelfs voldingend aangetoond, dat ook het door TACITUS vermelde BATAVODURUM geene andere stad, dan NIJMEGEN kan geweest zijn, daar de ligging van Batenburg, zoo wel als van Wijk-bij-Duurstede, ééne van welke plaatsen, door sommigen, voor BATAVODURUM gehouden wordt, ten eenenmale met de opgave der oude Geschiedschrijvers strijdig is. Volgens het getuigenis van J. SMETIUS, den zoon, in diens *Kronijk van Nijmegen*, stelt niemand van allen, die over Nijmegens oorsprong geschreven hebben, dien later dan de tijden van JULIUS CAESAR, ongeveer eene halve eeuw voor onze Christelijke jaartelling. Behalve de zoo evengenoemde sporen der verbranding, is binnen de stad en in haren geheelen omtrek, van tijd tot tijd, eene verbazende menigte van zeer oude Romeinsche en Batavische gedenkteekenen opgedolven, die haar langdurig bestaan vóór den brand aan het licht hebben gebracht, mitsgaders van gouden, zilveren en koperen penningen,

die in eene lange reeks en orde de Romeinsche Keizers vertoonen; nog andere zoogenoemde *musani bigati*, *serrati* en *ratisi*; beelden, graf- en altaarsteenen, vloersteenen, tegels en tegelpannen, met de namen der legioenen bestempeld; lijkbussen, lampen, aarden vaten, gesneden edelgesteenten, ringen, gespen, naalden, huisraad en andere aloude overblijfsels en zeldzaamheden der genoemde volken. Als eene bijzonderheid mag aangemerkt worden, dat men nog hedendaags eene menigte stukken van Romeinsch aardewerk ziet bloot liggen, langs den oeverkant der Waal, tusschen de stad en het fort Kravenhoff, hetwelk uit den bodem der rivier wordt aangespoeld.

In lateren tijd kwam *Nijmegen*, alwaar in 692 de eerste christenkerk, buiten de stad, gebouwd werd, onder de Frankische Koningen en Duitsehe Keizers, en was, na Aken, de meest geliefdkeoosde verblijfsplaats van *KARL den Grooten*, die er een prachtig paleis, het Valkhof, deed bouwen.

Nijmegen, van ouds onder de Frankische Koningen gestaan hebbende, werd, in de elfde eeuw, als eene vrije keizerlijke stad bestierd; doch omtrent twee eeuwen later, door *WILLEM*, Roomsche Koning en Graaf van *Holland*, aan zijnen bloedverwant *Otto III*, Graaf van *Gelre*, in pandschap gegeven, mits dat de stad altoos als eene rijksstad aangemerkt zou worden, en onder de bescherming des Keizers blijven zou, doch werd, ten tijde van *WILHELMUS*, in het jaar 1584, wederom in hare oude voorregten hersteld.

De Graven en Hertogen van Gelder hebben, tot zelfs de laatste, Koning *PHILIPS II*, plegtig beloofd, deze voorregten te zullen eerbiedigen en in waarde houden, terwijl die ook door de stad bij de toetreding tot de Unie van *Utrecht*, in het jaar 1579, wel uitdrukkelijk zijn voorbehouden.

De stad is meer dan eens en, voor de laatste maal, in het jaar 1447 uitgelegd. De Waal, die haar voorbij stroomt, is voor deze stad het diepst, bedragende 5 ell. 2 palm., met eene breedte voor de *Stevenspoort* tot tegen de uiterwaarden, bij 3 ell. pijl, 364 ell. en op hare grootste breedte 380 ell. Men komt met paarden en rijtuigen over de rivier, door eene gierbrug (zie het art. *LEUV*). Het bruggevak aan de *Lentsche zijde* is in *December 1844*, met al zijne ponten, wachthuisje en verderen toestel, door het drijfijz medegevoerd en was den 19 van die maand tot in het gezigt van *Tiel* genaderd, waar het, tot in het laatst van *Maart* des volgenden jaars, bleef vastzitten. De schade, daardoor veroorzaakt, was echter niet groot, daar het ijs toen, buiten verwachting, zeer zacht uit de rivier wegschoof. Aan de landzijde is *Nijmegen* door welig groenende weiden en vruchtbare akkers omgeven.

De ligging van *Nijmegen* maakt de stad uitnemend geschikt voor eene vesting en tot den sleutel des lands. Zij ligt rivier opwaarts slechts drie uren van de grenzen, alwaar de Waal, na zich te *Pannerden* van den *Rijn* gescheiden te hebben, haren zuidelijken loop in eenen westelijken verandert. In vroegeren tijd, toen de loop der Waal, van *Schenkenoehans* af, vlak westwaarts was, was *Nijmegen* een nog beter verdedigingspunt.

De vestingwerken van *Nijmegen* zijn dikwijls en nog vóór weinige jaren aanmerkelijk veranderd en verbeterd. De oude muur dezer stad, is nog wel in wezen, en voorzien van zeer hooge en dikke rondeelen, naar den vorigen trant der vestingbouwkunde, maar wordt gedekt door zeven groote bolwerken (bastions); genaamd: *Kronenburg*, *Pesthuis*, *Massau*, *Oranje*, *Ziekepoort*, *Heersteegpoorten*

Ja Jeunesse. Bovendien heeft men er twee hoornwerken; het een Gelderland geheeten, aan de oostzijde, liggende op den Hunenberg, en het andere Hezelpoort genoemd, ten westen, buiten de Hezelpoort, en een ravelijn vóór de Molenpoort. Alles is omgeven van grachten en bedekte weg met glacis en reduits in de wapenplaatsen. De hoofdwerven zijn van den ouden ringmuur afgescheiden door smalle grachten, behalve bastion Nassau, dat daarmede verbonden is. Deze werken zijn allen van aarde en hebben drooge grachten, alleen die van bastion Kronenburg en van het hoornwerk Hezelpoort zijn nat.

Op 500 of 550 ellen van den hoofdmuur wordt de vesting ingesloten door een versterkt kamp, dat uit vijf hoofddeelen bestaat; als: Kroonwerk, Bottendaal, de Nieuwe-werken, het Steenen-kruis en Hoenderberg, zijnde het eerste een kroonwerk en drie lunetten en de vier overigen ieder zamengesteld uit drie lunetten; zij zijn allen van grachten voorzien en door eenen bedekten weg met glacis, met elkander verbonden, zijnde het bastion Zeeland en de lunette Utrecht van genoemd kroonwerk, de eenigste werken der vesting, die bekledingsmuren en kanonkelders hebben. Buiten het glacis van dit kamp en omstreeks 200 ellen vóór het Steenen-kruis, ligt Kijk-in-de-Pot, bestaande uit twee lunetten met grachten, bedekte weg en glacis; de vleugels van dit kamp worden gedekt door de forten Kraijenhoff en Sterreschans. Zie die art.

Aan de overzijde der rivier de Waal lag vroeger de schans Knodsenburg. Zie dat woord.

In het begin der vorige eeuw had men, tegenover Nijmegen, doch een weinig hooger en aan den rand der rivier, eene andere schans aangelegd, welke zou dienen, om de stads werken, beneeden den Hunenberg, te bestrijken en te verdedigen. Deze werd Hollandia genoemd. Doch in het jaar 1740 is zij door eenen zwaren ijsgang genoegzaam geheel weggeraakt en voorts, in het volgende jaar, geslecht.

De stad heeft tien poorten, zes aan de water- en vier aan de landzijde. Die aan den waterkant of ten Noorden zijn, van het Westen naar het Oosten gerekend: de St. Stevens-poort, overwelfd, met eene woning er boven; de Mei-poort, die overwelfd en de ruimste van allen is; het St. Jakobs-poortje, zijnde een breede doorgang onder door de huizen; de Kraan-poort of Groote-Water-poort zijnde slechts eene barrière; het Bezienders-poortje, van ouds Onze-Lieve-Vrouwe-poort of enkel Vrouwe-poort genoemd, zijnde mede eene breede doorgang onder door de huizen, en de Veer-poort, van ouds de Vehrpoort, een overwelfd gebouw, met eene woning er op. Die aan den landkant zijn: ten O. de Hunner- of Hunen-poort, van ouds de Honreport of Hoinderpoort, thans bij verbastering de Hoender-poort genoemd, zijnde eene overwulde poort, met woning daarboven; ten Z. O. de Hertogsteegs- of Heersteegsche-poort, bij verbastering veelal de Hartsteegs-poort, mede overwelfd en met woonhuis er op; ten Z. de Molen-poort, ook overwelfd, met eene woning er op, en de Hezel- of Heessche-poort, zijnde ongetwijfeld ééne der oudste en sterkste punten van deze stad, bestaande uit twee poorten, eene buiten- en eene binnenpoort, zijnde in 1824 geheel vernield. In den buitenmuur der binnenpoort vindt men nog eenen steen, met dit opschrift: *Hoc vsqvis stauris*, beteekenende, volgens het meest waarschijnlijke gevoelen, tot hiertoe strekt zich het stuurrecht uit; het recht

namelyk der oude Frankische Koningen en Duitsche Ketzers, om sturen of schattingen, in het Hoogduitsch nog tegenwoordig *steuern* genoemd, te mogen heffen. Dit zoude dan ook overeenkomen met het opschrift: *Hic vsa Infran* (*hier is de voet des rijks*), hetwelk op eenen anderen steen staat, welke mede nog voor eenige jaren in den muur dezer poort was te zien, doch toen, bij gelegenheid eener verlagings van dien muur, uitgebroken en in de westelijke kapel van het Hof, met andere afbraak, geborgen. Nog draagt zekere vlakke buiten deze poort den naam van den Roomsche-voet. Op eenen anderen steen, in den buitenmuur der Hezel-poort, is geplaatst: *MILITIA EST BELlicosA LIBERTAS QUAM SERVITUS PACIFICA* (Beter is eene strijdbare vrijheid dan eene vreedzame slavernij).

Vroeger had men er nog: ten Z. O. de Zieker-poort, welke oudtijds de Sykerpoorte geheeten, bij de verandering der vestingwerken in 1701 toegemetseld, in 1811 wederom geopend, doch in 1815 bij vernieuwing digt gemaakt is, en thans uit twee Kruidmagazijnen bestaat; ten O. Z. O. de Joosten-poort, ten N. aan de rivier: de Boddel-poort, van ouds Machermans-Machreens- of Malindepoirt genoemd en ten W. de St. Antonis-poort, van ouds Sunte-Tonyspoirt en Mullecumspoint, aan de *Lagemarkt*. Behalve deze is er binnen de stad nog eene poort, de Windmolenpoort, van ouds de Wyntmolen-poort en door de inwoners de Wiemel-poort genoemd, staande aan het einde der *Broerstraat*. Het is eene hooge overwelfde poort, voorzien van een dak, waarop een klein torentje met uurwerk staat, en in het jaar 1828 is eene andere, de Burgpoort, gestaan hebbende aan het einde der *Lange-Burgstraat*, afgebroken, welke beide, vóór de uitlegging der stad, in het jaar 1467, de oostelijke en zuidelijke uitgangen waren.

Onder de vele torens, welke de stad omringd hebben of nog omringen, telt men: de Lappen-toren, van ouds Lappen-thorne of Melaten-toren, in 1784 door het ijs vernield; de Straatmakers-toren, van ouds dat Rondeell-aan-de-Vehr-poort; de Zieker-toren, waar boven in 1696 een oliemolen gesticht is, die in de achttiende eeuw afbrandde; de Joosten-toren of Joosten-poort, onder de poorten vermeld; de Moelenthorn; de Bleinhuys-thorn; de Kruit-thorn; de Rondeelen-aan-de-Hezel-poort, waartoe waarschijnlijk de hieronder (bl. 223) genoemde toren aan de Hezel-poort behoort; de Kronenburgsche-toren, met eene dubbele kring van muurspitsen voorzien, is de aanzienlijkste van allen en vrij hoog, en de St.-Huberts-toren, in 1428 de Roede-thorn-aan-de-Boddelstraet genaamd.

De stad heeft eene Haven, die door eenen hoogen en zwaren muur van de rivier wordt afgescheiden en waarin den ingang is; maar grachten of andere opene wateren tref men er niet aan, doordien de verschillende waterpoelen in 1746 gedempt zijn, doch de ingezetenen worden door achttien openbare grondpompen van het zuiverste water overvloedig voorzien. Ten aanzien dezer pompen is het opmerkenswaardig, dat, met uitzondering alleen van het kleine pompje, naast het Bezieners-poortje aan de Waal, de bronnen of wellen niet met de Waal, welke vlak voor de stad heenstroomt, maar met de Maas, ofschoon deze rivier wel twee uren ver van daar vloeit, in verband staan.

De omtrek der stad, langs de wallen, is ongeveer $\frac{1}{2}$ uur gaans. Zij beslaat eene oppervlakte van 54 bund. 30 v. ell. Men telt er, binnen de wallen, eene bevolking van ongeveer 16,900 inw.

Men heeft er drie en veertig straten, zijnde de voornaamste, die met vele fraaije huizen voorzien zijn: de Lange-Burgstraat, de Korte-Burgstraat, de Grootestraat, de Platemakersstraat, de Smidsstraat, de Priemstraat, de Hezelstraat, de Broerstraat en de Molenstraat, en omstreeks veertig stegen, aldaar *gassen* of *geskes* genaamd; voorts vier en twintig opene ruimten, waarvan de voornaamste zijn: het Valkhof, het Kalver-, eigenlijk Kelfkensbosch, de Grootemarkt, de Varkensmarkt, de Houtmarkt, de Kannenmarkt, de Koren- of St. Jansmarkt, de Vischmarkt, de Lagemarkt, de Nonnenplaats en de Nieuwe-havenmarkt.

De Grootemarkt is ruim en met fraaije huizen omzet. De Vischmarkt, die in November des jaars 1633 werd aangelegd en binnen korten tijd voltrokken, is tamelijk ruim en ter weerszijden van eenige houten pilaren voorzien.

De paardenmarkten te Nijmegen vallen in den 15 Mei en den 7 September; de kermis den tweeden Maandag in September.

In het middenpunt der stad, tusschen de *Grootemarkt*, *Burgstraat*, *Broerstraat* en *Grootestraat*, vindt men eenen grooten vierkanten steen, den Blaauwensteen genoemd, welke hier nog eene bijzondere melding verdient. Om dezen steen, namelijk, moesten oudtijds de burgers, wanneer zij van eenige misdaad beschuldigd waren, als moord, vergiftiging, brandstichting, verraad en dergelijke hals misdaden, de betrapting op heeter daad uitgezonderd, alvorens zij in de gevangenis mogten worden gebragt, door Burgemeesters worden rondgeleid, met de vraag of er ook iemand ware, welke voor den beschuldigde borg wilde blijven. Bood zich dan iemand aan, die eenen voldoende borgtogt wilde stellen, zoo werd de beschuldigde ontslagen. Nog ten huidigen dage bestaat een ander oud gebruik, hierin gelegen, dat, bij de begrafenis van een lijk, de lijkkoets eenen toer om dezen steen neemt.

Onder de openbare gebouwen verdient in de eerste plaats opmerking het Stadhuis, aan de *Korte-Burgstraat*, zijnde een gebouw van zeer hoogen ouderdom, welks voorgevel, in het jaar 1554, versierd werd met steenen standbeelden, voorstellende de Roomsch-Koningen en Keizers, welke deze stad met privilegien hebben beschenken. De ingang tot dit raadhuis geschiedt aan beide zijden over zes breede trappen, langs een hardsteenen bordes. In de voorzaal vindt men eene antieke vierschaar, een kunstig uurwerk, in 1646 daar geplaatst, waarop de loop van zon en maan, een beweegbare nurring, de beide keerkringen, de evenaar en de dierenriem hun standpunt aangeven, en eene schilderij van het jaar 1619, voorstellende het zoo wijd bekende Nijmeegsche raadsel (1). Op eene der bovenzalen van dit raadhuis, alwaar thans de regtbank van eersten aanleg hare zittingen houdt, werd den 10 Augustus 1678 de bekende Nijmeegsche vrede, tusschen Frankrijk en de Vereenigde Nederlanden gesloten, en nog hangen daar, ter gedachtenis hieraan, de beeldenissen der Afgezanten van de onderscheidene Mogendheden, welke dien vrede hielpen sluiten. Ter weerszijden van de galerij van dit gebouw zijn, in het jaar 1670, in den muur gemetseld en nog

(1) Dit raadsel vindt men met de oplossing opgegeven in het *Geldersch Lustoord of beschrijving van de stad Nijmegen en derselver omstreken*, door C. TEN HOET Jr., uit welk wel geschreven werkje wij vele bijzonderheden, in dit art. voorkomende, hebben overgenomen.

voorhanden onderscheidene, alhier gevondene Romeinsche geestes- en altaarsteenen en andere merkwaardige gedenkstukken der oudheid, waarvan den vreemdeling, bij het bezigtigen, de gedrukte uitlegging wordt vertoond. Eindelijk worden, onder meer andere belangrijke bijzonderheden, op dit raadhuis ook bewaard de zwaarden, waarmede de Graven van Hoon en Emond, op den 5 en 8 Junij 1568, te Brussel zouden onthoofd zijn. Naast het stadhuis staat nog een merkwaardig gebouw, de Gedeputeerdenkamer genoemd, alwaar de Gedeputeerden des Nijmeegschen kwartiers plagten te vergadoren en waarin de Ambassadeurs der Bondgenooten, op de zoo evengemelde Nijmeegsche vredehandeling, hunne bijeenkomsten hielden, doch dit gebouw is in het jaar 1838 met het stadhuis vereenigd.

Reeds in zeer oude tijden heeft Nijmegen geld gemunt. Zij had daartoe het recht als vrije rijkstad. Het oudste bekende muntje dateert uit de dertiende eeuw; daarop heet zij NUMAECUS, zijnde waarschijnlijk de oudste Nederlandsche naamspelling dier stad. Dit muntstuk duurde tot in de achttiende eeuw. Het muntgebouw stond aan de *Koningsstraat* en *Houtmarkt*. Het is in 1815 geheel afgebroken en een geheel nieuw gebouw in de plaats daarvan opgetrokken, hetwelk thans tot arsenaal is ingerigt. Zeer groot in verscheidenheid is het getal der Nijmeegsche munten.

Het Huis-van-Arrest, in de *Nieuwstraat*, is een zeer doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk voor eenige jaren aanmerkelijk verbeterd is.

De Waag, welke naast de Hoofdwacht is, staat op de *Grootemarkt*.

Het voormalig Gemeenlands-Ammunitie- of Wapenhuis, aan de *Papegasse*, is een groot gebouw. Voor dezen was het een Klooster-voor-de-Minderbroeders-Observanten, dat in 1536 gesticht werd. Naderhand werd het tot een Oude-Mannen-gasthuis ingerigt; onder welken naam het nog in eenige grondteekeningen van Nijmegen voorkomt. Doch men heeft daarna, en wel in het jaar 1814, er eene Kazerne van gemaakt.

De Gallertj, in 1647 aan de rivierzijde, tegen over het veer gesticht en in 1681 tot eene Korenbeurs bestemd, is in 1817 tot woonplaats ingerigt en thans tot eene herberg in gebruik.

De Kraan is een oude ronde steenen toren met muren van buitengewone dikte; zij heeft een spits leijendak, waaruit de kraanbalk steekt. Dit gevaarte staat kort aan de rivier, buiten de *Kraanpoort*, en is daardoor van groot belang bij ijsgang, om de huizen daaromtrent staande, voor de ijschotsen te beveiligen, die zich daartegen verbijzelen of in eene andere rigting afdrijven. In den muur zijn onderscheidene steenen gemetseld, welke de jaartallen van hooge watervloeden aanwijzen.

De Schouwburg, een nieuw, eenvoudig gebouw, met een koepelorentje voorsien, staat aan het einde der *Lange-Burgstraat* en dient niet alleen voor reizende commedianten, maar ook voor concerten, bals, enz.

Onder de overige meldenswaardige gebouwen van Nijmegen kan men rekenen: de Belvédère (zie dat woord) en de twee zoogenaamde Heidensche-kapellen, overblijfselen van den ouden burg het Valkhof (zie dat woord). In 1836 werd voor een dixer kapellen het opschrift hersteld, hetwelk op die zelfde plaats, in vroegere jaren, te lezen was, ter herinnering van den moedigen strijd van CLAUDIUS CIVILIS tegen de Romeinen, van wien men veronderstelt, dat hij, na

lang bij Xanten, naar de hoogten, waarop naderhand het Valkhof is gebouwd, is terug geweken. Dit opschrift luidt aldus:

hic stetit, hic frendens aquilas, hic lumine torvo; CLAUDIUS ULTRICES
VIDIT ADESSE MANUS

(d. 3. Hier stond CLAUDIUS, hier zag hij knarsetandend, met grimmligen blik, de adelaars en de wrekende legerbenden aanspoeden). In 1811, toen NAPOLEON te NIJMEGEN verwacht werd, had men het raaknaam geoordeeld dit opschrift niet te wisschen.

Oudtijds stond tegen over het Valkhof eenen zeer zwaren toren, Egmonds-toren geheeten, omdat die van NIJMEGEN daarin FREDERIK VAN IJSELSTEIN en WILLEM VAN ECHOND, gedurende den tijd van bijna drie jaren, hadden gevangen gehouden. Toen Hertog KARL in 1529 meester van de stad geworden was, liet hij dezen toren omverwerpen.

Men heeft te NIJMEGEN een Postkantoor en een Station der paardenpostrij.

De militaire gebouwen zijn: het Arsenal, aan de Houtmarkt, een ruim en fraai gebouw, met kogel- en geschutparken, houtloodsen en andere bijgebouwen; het Laboratorium, waartoe de Zieker-toren aan de Zieker-poort, is ingerigt; de Magazijnmeesterswoning, in de Papegasse, met affuitloods, kogel- en geschutparken, enz.; twee homvrije Kruidmagazijnen, ter wederzijden van de Zieker-poort, waarin ruim 150,000 pond buskruid kan worden geborgen; een homvrij Kruidmagazijn, onder den Wal, bij den Kronenburger-toren, met twee verdiepingen, waarvan de bovenste 14,500 pond buskruid kan bevatten, doch de onderste, nithoofde der vochtigheid, onbruikbaar is; het Wachthuis of de Hoofdwacht, een vrij aanzienlijk oud gebouw, op de Grootemarkt; het Hospitaal, bij het Marienbergerplein, dat 550 zieken kan bevatten, en waarbij eene bakkerij is; de Kronenburger-toren, zijnde eene Bergplaats voor ernstvuurwerken; de Toren aan de Hezelpoort, met drie Bergplaatsen voor vivres en materialen; De Haven-toren, met eenen Kanonkelder voor twee stukken en twee Magazijntjes; zeven Wachthuizen, aan de poorten, en eene Manege. De Kazernen en Stallen, welke stads gebouwen zijn, treft men aan: de Kazernen: aan den Lindenberg, op Marienburg, in de Lange-Burgstraat en in de Papengasse; de Stallen: in de Herzogsteeg, in de Bottelstraat en op de Kat.

De Hervormde-gemeente te NIJMEGEN, telt ruim 5500 zielen, onder welke 2000 Ledematen, behoort tot de klass. en ring van Nijmegen en werd vroeger door vijf Predikanten bediend. De eerste openbare prediking had plaats op den 10 Augustus 1566, door LODOVICUS ORNAEUS, op het oude Jodenkerkhof, buiten de stad. Den 15 daaraanvolgende predikte hij binnen de stad en den 26 dier maand werd hij verdreven. In October 1578 werd te NIJMEGEN tot eerste vaste Predikant aangesteld JOHANNES APORICIUS, aan wien in 1585 JACOBUS LOMANNUS werd toegevoegd. Beiden werden echter, in Maart 1585, toen de stad weder aan de Spanjaarden overging, verdreven. LOMANNUS begaf zich naar Alkmaar en werd van daar, den 19 Maart 1592, weder naar NIJMEGEN geroepen. APORICIUS begaf zich naar de Palz, en keerde in 1620 naar NIJMEGEN terug, alwaar hem eene woning en traktement als Emeritus werd gegeven. Na de reductie der stad, in 1591, werd JOHANNES SERVATUS NERANUS, den 6 Februarij 1592, beroepen; hij overleed, even als JACOBUS LOMANNUS en JOHANNES VENATOR, die in 1596 beroepen was,

in 1598, aan de pest. Van toen af heeft Nijmegen doorgaans drie Predikanten gehad tot in het jaar 1621, toen RUDOLPHUS SCHIVELBERG, die in 1636 overleed, er als vierde Predikant bijkwam. De eerste vijfde Predikant was HERBASICUS LEO, die in 1635 van Driel herwaarts beroepen werd, en in 1648 overleed. Sedert 1810 is hier goen vijfde Predikant meer beroepen, maar het getal, in 1814, op vier bepaald, zoo als dit nog is. Onder de te Nijmegen gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de Oudheidkundigen JOHANNES SMETIUS, vader en zoon, van welke de eerste er van 1648—1681 en de tweede van 1679—1704 stond en de Latijnsche en Nedarduitsche Dichter LASAREUS LAURENTIUS, die in 1636 van daar naar Dordrecht vertrok, en den 28 Januarij 1672 als Predikant te Amsterdam overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Herv. hebben hier eene kerk, de Groot- of St. Stevenskerk. Deze kerk, bij de *Grootemarkt* staande, is een aanzienlijk gebouw. Van ouds stond de hoofdkerk van NIJMEGEN, die men wil, dat nog voor het einde der zevende eeuw gebouwd zij geweest, buiten de stad; doch in het jaar 1254, besloot OTTO, Graaf van *Gelder*, die kerk te doen afbreken, en eene nieuwe, binnen de wallen van NIJMEGEN, te stichten. Zij werd, op den 7 September 1275, door ALBERT *den Groeten*, Bisschop van *Begensburg*, ter oere van den H. STEVEN ingewijd en in 1486 voltooid. In het jaar 1461 is zij, door Paus PIUS II, tot eene collegiale kerk verbeven en daarin een kapittel gesticht, met dertig altaren en negen en twintig vicariaten. Zoodra de stad tot het verbond der Unie van Utrecht was toegetreden, werd zij, in 1579, aan de Hervormden ingeruimd en de goederen, in 1580, geïnventariseerd, doch daar de stad, in 1585, aan de zijde van den afgezwoven Koning van Spanje werd gebracht, bleef de kerk aan het kapittel tot in 1591, waarna dit vernietigd, de goederen aangeslagen en de beelden verbrand werden. De kerk steunt op vijf en dertig pilaren en is van eene voortreffelijke bouworde. De consistorie is aan de zuidzijde. De toren is meer dan eens door brand aanmerkelijk beschadigd geworden, doch sedert net en kunstig herbouwd. ANNA CATHARINA VAN BOURBON, Gemalin van Hertog ADOLF VAN GELDER, ligt in het koor van deze kerk begraven en is op hare grafstede, levensgrootte, in het koper afgebeeld, omgeven met de beelden der twaalf Apostelen en hare zeventien kwartieren, gemaakt door WILLEM LOEWANSZ van Keulen. In het jaar 1739 werd deze grafstede geopend, en het volgende opschrift gevonden:

ANNO DOMINI 1469, DIE LUNAE 22 MENSIS MAYI, OBÏT ILLUSTRIS ANNA CATHARINA DE BOURBON DUKISSA GELLE, JULIE, COMITISSAQUE ZUTPHANIE, CUJUS ANIMA REQUIESCAT IN SANCTA PACE. AMEN.

(d. i. In het jaar des Heeren 1469, op Maandag den 22 Mei, stierf de doorluchtige ANNA CATHARINA VAN BOURBON, Hertogin van *Gelder en Gulik*, en Gravin van *Zutphen*, wier ziel in heiligen vrede ruste. Amen.) Ook rust in dit zelfde koor het gebeente van den vermaarden MARTEN SCHENK, zonder dat echter zijn graf aan eenig niterlijk teeken kenbaar is. Evenmin is dit het geval met de rustplaats van ADOLF VAN NASSAU, *den Jonge*, zoon van JAN VAN KATSHELLEBOGEN, welke almede in dit koor begraven ligt. In het jaar 1774 werd, in de plaats van het oude, een geheel nieuw orgel in deze kerk gesteld, rustende op acht Dorische kolommen van zwart marmer, hetwelk den Keulenaar LOEWELIK KONING tot maker heeft, en dat voor een der uitmuntendste orgels van ons land gehouden wordt.

Wijktraal en het doophek zijn beiden met hout lofwerk voersied; de muren waren voormaals fraai beschilderd. Ten noorden van de kerk staat men de zoogenaamde Blok, zijnde een vertrekje, rondom van twee torenen omgeven, waarin de oorspronkelijke privilegien der stad, door de Keizers, Roomsch-Koningen enz., aan haar verleend, bewaard worden. In vorige tijden, zelfs nog in het begin van de achttiende eeuw, magt dit vertrekje niet dan met de grootste voorzorg en geheimhouding geopend worden, nadat alvorens de wachthebende Burger-bopmanschap de kerk van binnen had bezet, en de overige bopmanschappen voor de kerk en op de markt onder de wapenen waren. Met het bouwen van den toren werd in het jaar 1284 een begin gemaakt, en deze werd toen van eene hooge spits voorzien. Hij geraakte in het jaar 1429, door onvoorzigtigheid des torenwachters, omtrent den middag, bij heldere lucht, in brand, en werd binnen weinige uren, tot op het steenwerk, door de vlammen verleerd. Er smolten zeven klokken, onder welke eene, wier klank geen wedergade had, en waarin twaalf mannen, aan eene ronde tafel, binnenwerks konden zitten. Terstond echter legde men de hand aan de herbouwing, en binnen den tijd van anderhalf jaar was de toren hooger en schooner dan te voren opgebouwd, en met nieuwe luidd klokken voorzien; maar den 21 Mei 1566, des morgens ten vier ure, werd hij door eenen bliksemstraal in de spits getroffen, waardoor hij binnen weinig tijds tot op den buitenromp afbrandde, en de kerk aanmerkelijk beschadigd werd. Nog in dat zelfde jaar werd het besluit genomen tot de herbouwing, en ook dadelijk werkstellig gemaakt; zijnde de toren alstoen met eene fraaije, doorluchtige spits, met peer, twee sierlijke omgangen, zware luidd klokken, kunstig uurwerk en klokkenspel, omtrent in dien staat gesteld, waarin men hem nog tegenwoordig ziet. In het jaar 1738 werd echter, in plaats van het oude, een nieuw gegoten, welluidend speelwerk, door JEAN BAPTISTE LE VACHE, klokkengieter te Luik, begonnen, en door PIETER en MATTHIAS VAN DE GEYN, klokkengieten te Leuven, voltooid, in de torens geplaatst. In het jaar 1800 werd het St. Stevens-torentje, op het koor staande, door eenen zwaren storm vernield, die ook veel schade aan de kerk toebrengt. In 1857 is zij van eenen bliksemafleider voorzien. Toen NIJZEGEN, in het jaar 1672, door de Franschen bemaagtigd was, werd de St. Stevenskerk, door den Kardinaal VAN BOUILLON, wederom voor de R. K. godsdienst ingewijd. Hij deed op den altaar, onder het wapenschild van Frankrijk, stellen: AAN DEN ZEGENPRELENDEN KONING.

Vroeger hadden de Hervormden hier nog eene kerk, de Kleine- of Broerkerk geheeten, doch deze is in het jaar 1808 aan de R. K. afgestaan. Zie verder hieronder (bl. 227).

Men heeft te NIJZEGEN ook eene Fransche gemeente, welke sedert het jaar 1645 bestaat, zijnde bij raadsbesluit van 22 Februarij van dat jaar goedgevonden, eenen Franschen Predikant aan te stellen. Deze gemeente telt 190 zielen en onder deze 85 Ledematen. Zij werd vroeger door twee Leeraars bediend. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JEAN LOUIS GROUWELS. Doch na het emeritaat van de Predikanten DURAND en ISAAC PONCE, hetwelk in 1725 plaats had, is er geen tweede meer beroepen en de dienst zoo als tegenwoordig nog, door slechts eenen Leeraar waargenomen.

De Fransche kerk, op de *Korenmarkt*, is een net gebouw, en, in 1777, van een orgel voorzien. Dit kerkgebouw maakt een gedeelte

uit van het voornatige hospitaal en de kommandertj der Ridders van St. Jan van Jerusalem, naderhand Ridders van Rhodus en nog later van Malta genoemd, en werd, in het jaar 1656, bij de inwijding der Nijmeegsche kwartierlijke akademie, tot het groot auditorium daaraan veranderd, zoo als blijkt uit het opschrift, dat boven den ingang te lezen staat, en aldus luidt:

ILLUSTRIS TETRARCHIAE NOVIOMAGENSIS UNIVERSITAS CICICCLV.

(d. i. Hoogeschool des kwartiers Nijmegen 1555). In het jaar 1686, nadat omtrent het jaar 1679 de akademie was te niet gegaan, werd dit gebouw aan de Hervormde Fransche vlugtelingen, tot de uitoefening van hunne godsdienst, vergund. In dit bedehuis wordt des Vrijdags ook voor de Nederduitsche Hervormden gepredikt.

In het begin der zeventiende eeuw was de Evangelisch Lutherische gemeente te Nijmegen met die van Cleve verbonden, en werd, in 1623, bediend door HERMANUS BERGFELD; later werd de dienst door Proponenten waargenomen, en het Avondmaal werd bediend door de Predikanten van Cleve en Emmerik. In het jaar 1660 besloten de voorstanders eenen vasten Leeraar aan te stellen, en beriepen den Proponent JACOB BERGFELD, die echter, kort na zijne intrede, het bevel ontving, om binnen den tijd van zes weken de stad te ruimen, vermits de openbare godsdienstoefening, zonder toestemming der Regering was aangevangen. Evenwel bragt de voorspraak van FREDRIK WILLEM, Keurvorst van Brandenburg, als ook van de Deensche, Brunswijksche en andere Luthersche Afgezanten, de zaak in zoo verre tot stand, dat de gemeente hare godsdienst ongehinderd kon uitoefenen, en de Predikant BERGFELD zijn ambt weder aanvaardde. Niet lang daarna werd aan de gemeente toegestaan, om de Gasthuiskerk, ook wel de Nicolaas-Posthuiskerk, aan te koopen, die voor 1000 zilveren dukatons (5150 guld.) gekocht werd. Deze kerk werd dus niet alleen aan de Lutherschen overgedragen, maar hun werd tevens authentiek octrooi verleend, om openlijk daarin hunne godsdienst te verrigten, alles ingevolge de acte daarvan, den 14 September 1670, verleend. Deze kerk, een sierlijk gebouw, met een torentje en uurwerk, is later ook van een fraai orgel voorzien.

De Doopsgezinden hebben te Nijmegen ook eene kerk, op de *Armeniaansch-plaats*, welke vroeger tot Remonstrantsche kerk gediend heeft, doch in het jaar 1727 aan de Doopsgezinden is overgegaan. Vroeger hadden deze laatsten eene vergaderplaats in de *Grootestraat*.

Vroeger bestond er te Nijmegen mede eene Remonstrantsche gemeente, doch deze is in het begin der vorige eeuw te niet gegaan. Onder de bij die gemeente gestaan hebbende Predikanten kent melding de Geschied- en Oudheidkundige Mr. PIETER VAN DER WOUDE, die er in 1714 kwam.

De Roomsche-Katholieke parochie van de Regulieren telt 3580 zielen, onder welke 2400 Communikanten, en wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, aan den *Wijk* toegevoegd, aan de *Molenstraat*, is een fraai gebouw, met een orgel en van een schoon orgel voorzien, was vroeger de kerk van het Regulieren-klooster, thans het Gasthuis, en daarom later de *Gasthuiskerk* genoemd. Zij werd, in het jaar 1808, door Koning Lodewijk, aan de R. K. geschonken en in het jaar 1844 met eene *ruimte* vergroot.

De Roomsche-Katholieke parochie van de Augustijnenkerk, telt 2300 zielen, onder welke 1900 Communikanten, en wordt

bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, die den H. AUGUSTINUS tot Patroon heeft, is in het jaar 1837 aanmerkelijk uitgebreid en verfraaid. Zij staat bij de *Houtstraat*, en is een klein, doch goed gebouw, met een klein torentje en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholieke parochie van de Minderbroederkerk telt 2500 zielen en onder deze 1780 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan. De kerk, in de *Houtstraat*, is aan den H. FRANCISCUS toegewijd. Het is een klein gebouw, met een koepeltorentje en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholieke parochie van de Broerenkerk telt 2550 zielen en onder deze 1690 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en twee Kapellanen. De kerk, aan de *Broerstraat*, was vroeger een langwerpig, klein gebouw, met eenen spitsen toren. De Predikheeren, die, omtrent het einde der dertiende eeuw, binnen de stad kwamen, stichtten er toen eene kapel, ter plaatse, waar zij naderhand de Breuren- of Broederkerk gebouwd hebben. Zij hadden ook hun klooster omtrent deze kerk, hetwelk zij, zoo wel als de stad, in het jaar 1579 ruimen moesten. Toen de stad naderhand Spaansch werd, kwamen zij er wederom binnen, doch werden, in het jaar 1591, andermaal verdreven. In het jaar 1672 werd deze kerk door de Hervormden gebruikt, terwijl de Roomschgezinden de St. Stevenskerk hadden. Zij brandde in 1794 geheel af, en, in het jaar 1808 weder aan de Roomsch-Katholijken gekomen, werd zij door deze, in het jaar 1810, hersteld; zijnde het thans eene fraaije, ruime kerk, met eenen kleinen koepeltoren en van een orgel voorzien.

Vóór de Hervorming bestonden er te Nijmegen nog twee kerken, als: de Kerk der Jezuïten, aan de *Lagemarkt*, voor eenige jaren afgebroken, terwijl men op de plaats, waar zij gestaan heeft, thans burgerwoningen aantreft, en de Kerk der Dominicanen, in de *Jodengasse*, omstreeks het jaar 1810 mede verdwenen en vervangen door een vendhuis, later een koffijhuis. Er bestonden toen mede nog vier kapellen. De St. Antonykapel, op het *St. Anthony-* of *St. Teuniskerkhof*, was vroeger het Heiligen-Geesthuis, doch werd in 1558 tot eene kapel veranderd, en den 27 Februarij 1579 aan de Hervormden ingeruimd. In het jaar 1592 is zij afgebroken en werden op den grond, waarop zij gestaan heeft, bijzondere woonhuizen gebouwd. De St. Geertruidskapel, nabij het *Oude-Kerkhof*, in 1640 gesticht, en de St. Joostenkapel, ten Zuidoosten van het *Oude-Kerkhof*, aan de *St. Joostenstraat*, zijn beide verdwenen. De St. Joriskapel, aan de *Haven*, bij de *Boddelstraat*, waarschijnlijk behoorende tot het Fraterhuis, is daarmede in 1592 mede verdwenen.

Ook had men er destijds onderscheidene kloosters, als: Marienburg, op *Marienburg*, later tot Stads Turfschuur gebruikt zijnde en thans dienende tot berging van militaire goederen; het Klooster der Regulieren, in de *Molenstraat*, waarvan de gebouwen tegenwoordig ingerigt zijn tot een Oudemannen- en Vrouwen-Gasthuis; het Cellebroeders-klooster, in de *Hezelstraat*, sedert het jaar 1592 tot een Krankzinnigenhuis ingerigt; het Klooster der Minderbroeders-Observanten, aan de *Nieuwe-haven*, later tot een Tuighuis ingerigt, thans dienende tot Kazerne, en het Predikheeren-klooster, in de *Broer- en Burgstraten*, welks kerk thans nog, onder den naam van Broerenkerk, bij de R. K. in gebruik is; terwijl de verdere gebouwen in der tijd tot particuliere woningen zijn ingerigt en thans door den Pastoor en Kapellanen van

de Broerenkerk bewoond worden; het Klooster en Kapel Bethlehem, uitkomende in de *Hezelstraat*, bewoond geweest zijnde door Geestelijken van den regel van St. Augustinus, thans tot Militaire gebouwen en in het jaar 1852 tot Hospitaal voorde Cholera gebruikt, en het Fraterhuis, met kerkje, waarschijnlijk de St. Joriskapel, eene kweekschool voor Fraterheeren, waaruit geleerde mannen zijn voortgekomen, nu de Looihaven en Bleecken, aan de *Boddelstraat*. Mede was er nog een Kloosterhof, aan de *Boddelstraat*, dat een gedeelte van het hof en kerkhof van het klooster der Minderbroeders-Observanten was en thans tot Militaire gebouwen dient. Voorts trof men er de volgende vrouwenkloosters aan: het Zwartezuster-klooster, in de *Hezelstraat*, waarin later eene Glasblazerij is opgericht, waarom men het nog wel het Glashuis noemt, doch dat tegenwoordig tot partikuliere woningen dient; het Klooster der Penitentiarissen, op den *Hessenberg*, in het jaar 1591 tot een Armenkinderhuis ingerigt, sedert 1817 Roomsch-Katholijk Weeshuis; het Konvent en de kerk der Nonnen van de Premonstreitorde, uitkomende tusschen de *Nonnestraat* en de *Lagemarkt*, waartoe ook zoude behoord hebben het Praitshof, bij de *Rozegasse*, alles verdwenen na 1580; het Zusterhuis aan St. Anthoniskerkhof, gesticht voor vier Zusters van het gemeene leven, na 1580 in gewone burgerhuizen herbouwd, en het Konvent van St. Agnes, op *Marienburg*, voor Zusters van de orde van den H. Augustinus, na de Hervorming vernietigd; het Konvent de Gondewagen of het Magazijnierf van het Nonnenklooster 's Gravendal, waarvan het een refuge scheen te zijn, stond bij de *Papengasse*. Het Konvent de Eenigheid, tusschen de *Houtstraat* en de *Markt*, behoorde tot geen geestelijke orde, maar was alleen voor Zusters, die vrije woning genoten, doch zich zelven moesten onderhouden. Na de Hervorming is dit door de stad aanvaard en tot woning van den Rector der Latijnsche schoof bestemd, thans is het de Bank van leening. Nog schijnt er een Beggijnhof te hebben bestaan, ter plaatse, waar nu het Burgerweeshuis gevonden wordt; zijnde in 1562 door de bestuurders van het burgerweeshuis van het kapittel van St. Servaaskerk aangekocht.

Vóór de Hervorming bestonden er de volgende groote en kleine Broederschappen, als: van den Heilige-geest, het Heilige-kruis, het Heilige Sacrament, St. Michiels- of Ellendige-broederschap, St. Jacobs-, St. Barbara-, St. Olofs, Lieve-Vrouwe-, St. Peters-, St. Geertruids-, St. Anthonis- en der Romeinen-broederschap.

De Synagoge der Nederduitsche Israëlieten, in de *Nonnestraat*, een klein, doch doelmatig ingerigt gebouw, is in 1754 gesticht.

De Burgerlijke begraafplaats te NIMMEX is buiten de *Hertogsteegspoort*, nabij het fort *Kijk-in-de-Pot*. Dit werd in 1811 aangelegd en afgedeeld voor Roomsch-Katholijken, Protestanten en Israëlieten. In het jaar 1814 begonnen de Protestanten echter weder ten deele in de St. Stevenskerk te begraven, betgeen met 1828 een einde nam, zoo dat nu alle de lijken, uitgezonderd die der Israëlieten, naar buiten worden gevoerd; zijnde het algemeene kerkhof, binnen de stad, om de Grootte kerk, sedert de maand Mei 1811 niet meer tot begraafplaats gezegd.

De Begraafplaats der Israëlieten is binnen de stad, nabij de *Hertogsteegspoort*, terwijl zij nog een ongebruikt hebben, schietende aan de begraafplaats der Protestanten, buiten die zelfde poort.

Onder de liefdadige inrigtingen verdient vooral genoemd te worden het Burgerweeshuis, een hecht en sterk gebouw, boven welks ingang twee weeskinderen, levensgrootte, zijn afgebeeld. Het schijnt certijds een Beggijnen-klooster te zijn geweest; immers de straat, daar het staat, wordt nog *Beggijnengasse* genoemd. In het jaar 1560 werd het tot een weeshuis ingerigt. Er zijn daarin een getal van 50 kinderen opgenomen, vroeger half zwart en half rood gekleed. Boven de poort van het Burgerweeshuis staat:

*Godt is des armen Weezen goet,
Die ook vergelt in overvloet
Wat gij aan arme Weezen doet.*

Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis, dat aan de zuidzijde der stad, in de *Molenstraat*, staat, was vroeger het Regulieren-klooster. Men gaat er in over eene ruime plaats, en het is achter van eenen grooten tuin voorzien. In 1892 werd het tot een gasthuis geschikt, en is thans bekend onder den naam van Oud-Burger-Gasthuis, wordende daarin opgenomen 158 mannen en vrouwen, welke den ouderdom van zestig jaren bereikt en daarop een verkregen regt hebben. Die genen, voor welke geen plaats is, worden buiten het gesticht ondersteund; het getal beloopt thans 259. Boven den ingang leest men: met het jaartal 1645, hetwelk dat der stichting of der vernieuwing is:

*Aanschouwers van het huys,
Wilt dogh om Christi naam
Gedachtig zijn 't Gasthuys;
Want zulks is aangenaam.
God, die Almachtig Heer,
Die ook wel wil beloonen
Die met gemoet sinceer
Liefde aan haar betonen.*

Het Krankzinnigenhuis, aan de westzijde der stad, in de *Mezelstraat*, schijnt gesticht te zijn uit de inkomsten van het Meelaatschenhuis, dat van ouds aan eenen geheel anderen oord van de stad, buiten de *Heersteegspoort* gestaan heeft. Het was eerst het Cellebroeders-klooster en wordt daarom nog wel het Cellebroedershuis genoemd. Het getal krankzinnigen, dat er in wordt opgenomen, beloopt thans vier en twintig.

Het voormalig Armen-kinderen- of Vreemd-Weeshuis, alwaar kinderen, die van geene burgers geboren waren, opgevoed werden, is thans het Roomsche-Katholijk Kinderen-Weeshuis. Het staat op den *Hessenberg*, niet verre van het Burgerweeshuis. Daarin zijn thans ongeveer 120 kinderen opgenomen. Het is certijds het Penitentiarissen-klooster geweest.

Voorts heeft men te Nijmegen eene Afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, welke sedert het jaar 1819 bestaat en 90 leden telt; eene Afdeeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap; eene Afdeeling van het Nederlandsche Tractaatgenootschap; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 20 Maart 1817 opgerigt en ruim 200 leden tellende; eene Werkschool, en eene in het jaar 1838, onder den naam van *Dorcas*, gevormde vereeniging van vrouwen, ten doel hebbende de leeniging van behoefte, door uitreiking van eigen gemaakte kleedingstukken.

In 1841 werd te Nijmegen eene vereeniging geopend ter beoefening der natuurkunde, welke nog in bloei is. Er bestaat aldaar ook een

Loge der Vrijmetselaren, genaamd die van St. Lodewijk, zijnde den 29 Mei 1844, in hunne werkzaamheden bekrachtigd van wege de Grootte Loge. Voorts bestaat er ook een teekengenootschap, onder de zinspreuk: *Oefening kweekt Kunst*, hetgeen mede naar het naakt model teekent.

De Latijnse school, bij en ten Zuiden van de *Grootte-kerk*, is een breed en deftig gebouw. De gevel pronkte weleer met een spits torentje, dat in het begin der vorige eeuw afgebroken is. Boven den ingang is het laatste oordeel uitgehouwen geweest, doch door ouderdom vergaan, en langs den breeden voorgevel leest men de tien geboden, in elf Latijnsche verzen. De beelden der twaalf Apostelen, Engelen en Kerkleeraars, waarmede de voorgevel buitendien versierd is, hebben in 1806, bij de beeldstormerij, veel geleden. De school, voltimmerd zijnde, werd op den 12 Maart 1844 voor de eerste maal gebruikt. In het jaar 1858 is het lokaal veel verbeterd. Sedert het jaar 1842 is het een gymnasium. Thans wordt aldaar door eenen Rector, eenen Conrector, eenen Preceptor, eenen Onderwijzer in de wis- en natuurkundige wetenschappen en eenen Onderwijzer in de levende talen, aan ongeveer 50 leerlingen, onderwijs gegeven.

In 1655 werd te Nijmegen eene Illustreschool gesticht, die, nauwelijks tot stand gebracht, zoo zeer in aanzien toenam, dat zij, ten jare 1656, veranderde in eene kwartierlijke akademie en universiteit. Zij heeft nogtans na 1679 opgehouden te bestaan. Het auditorium dezer akademie, geplaatst in het voormalige hospitaal en kommanderij der Ridders van St. Jan van Jeruzalem, werd, na 1686, tot eene kerk voor de Fransche vlugtelingen bekwaam gemaakt.

Men heeft er voorts twee Kostscholen voor Jongeheeren, met ongeveer 80 leerlingen; drie Kostscholen voor Jongefr. vrouwen, met ongeveer 90 leerlingen; zeven Openbare scholen, met 370 leerlingen; zes Bijzondere scholen van de eerste klasse, met 860 leerlingen; twaalf Bijzondere scholen van de tweede klasse, met 600 leerlingen; eene in 1857 door het diaconie bestuur der R. K. gemeente opgerigte School voor kinderen van niet bedeelde doch behoeftige ouders, welke op de stads-armenschool geen onderwijs konden ontvangen, en acht en twintig Bewaarscholen, met 880 leerlingen.

Ter bevordering van de genoegens der zamenleving en het gezellig verkeer heeft men er, behalve den nieuwen Schouwburg, eenige Societeiten, waaronder enkele, die goede gebouwen bezitten.

De te Nijmegen geboren beroemde mannen zijn: De Roomsche Keizer Hendrik IV, geb. in 1050, † in 1106.

De Godgeleerden: HERMAN VAN HORTENBERG, † als Bisschop van Utrecht; DIRK BORN; PETRUS FABER, geb. in 1479, † in 1525; PAULUS NOVATIUS, uit de zestiende eeuw; ANTONIUS A KONINGSTEYN, Prior, geb. in de zestiende eeuw; BERNARDUS SELLIUS uit de zestiende eeuw; PIERRE CANISIUS, geb. 8 Mei 1521, † den 21 December 1598, na eerst als een ijverig voorstander der R. K. kerk te hebben doen kennen; DOMENICUS BUSAEUUS, geb. in 1547, † in 1611, onderscheidene werken makende; GERARDUS BUSAEUUS of BUYS, Kanunnik en leermecster van JOHES WILLEM, Hertog van Cleve en Bergh; PETRUS BUSAEUUS Hoogleraar te Weenen; JAN CANISIUS, geb. in 1569, † in 1615, na Hoogleraar te Trier te zijn geweest; ARNOLDUS NYLEN, † in 1605, na in 1588 als Bisschop van Groningen benoemd te zijn; GULIELMUS FARRITIUS, † in 1628, als Hoogleraar te Leuven, en PETRUS NOVATIUS, eigenlijk

Pieter van Nieuwegen, den Hofprediker van **Christiaan II**, Koning van **Denemarken**.

De **Regtsgeleerden**: **Frans van Kranefelds**, President van den Hoogen Raad te Mechelen; diens zoon **Joost van Kranefeld**, Raadsheer van Koning **Filips II**; **Hendrik Canisius**, geb. 24 Mei 1551, Hoogleeraar in het kerkelijke regt te Ingolstad, na veel licht over het Romeinsche regt en de oude geschiedenis te hebben verspreid; **Johannes Bronckhorst**, Hoogleeraar te Rostok in 1560; **Jacobus van Triest**, Rector te Keulen in 1598; **Joost Meijer**, geb. in 1566, † den 7 Augustus 1622, als Hoogleeraar in de Regten, aan de Akademie te Straasberg; **Antonius Schultinger**, geb. 25 Julij 1639, † 12 Maart 1754, als Hoogleeraar in de Regten aan de Hoogeschool te Leyden, na eerst in die betrekking te Franeker te zijn geweest; **Gerard Noort**, geb. 4 September 1672, † 15 Augustus 1725, als Hoogleeraar in de Staats- en Burgerlijke regten te Leyden, na eerst Hoogleeraar te Franeker en te Utrecht te zijn geweest; **Johannes Henricus Arntzenius**, geb. in 1736, † 7 April 1797, na eerst Hoogleeraar te Groningen en vervolgens te Utrecht te zijn geweest.

De **Staatsman**: **Jakob Canisius**, Burgemeester van Nijmegen en een der eerste Raden van **Karel van Egmond**, Hertog van **Gelder**, door wien hij in onderscheidene gezantschappen gebruikt is, † in 1555.

De **Krijgslieden**: **François Nicolaas Fagel**, † 25 Februarij 1718, als Luitenant-Veldmaarschalk in keizerlijke dienst; **Cornelis Rudolphus Theodorus Kraaijenhoff**, geb. 2 Junij 1738, † 24 November 1840, als Luitenant-Generaal, titulair Gouverneur van Amsterdam enz.; **Jan Willem Janssens**, geb. 12 October 1762, † 25 Mei 1858, na in 1811 Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië, later Directeur-Generaal van Oorlog en eindelijk Kanselier der beide Nederlandsche orden te zijn geweest; **Maximiliaan Jacob de Man**, geb. 26 Junij 1768, † 17 Junij 1858, als Luitenant-Generaal en Opperbevelhebber van de vesting Grave.

Den **Zeeheld**: **Isaac Sweers**, geb. in 1622, gesneuveld 25 Augustus 1675, als Vice-Admiraal.

Den **Wijsgaer** **Johannes Henricus Batavus**.

De **Wiskundigen**: **Jan van Bronckhorst**, ook bekend onder de naam van **Johannes Noviomagus** en **Johannes Neomagus**, die tevens een vermaard Letterkundige was, † in 1570, als Hoogleeraar te Rostok; **Gerardus de Jode**, in de zestiende eeuw, en **Daniel van Santbreek**, die vele vraagstukken over onderscheidene deelen dier wetenschap heeft uitgegeven.

De **Waterbouwkundigen**: **Willem Beyerinck**, geb. 2 Aug. 1736, † 6 December 1808, en diens broeder **Frederik Beyerinck**, geb. 20 Julij 1766, † 25 Augustus 1858, als Oud Hoofd-Ingénieur van den Waterstaat.

De **Letterkundigen**, **Gerrit Tielkenberg**, geboren omstreeks 1482; **Geraerd Geldenhader**, meer bekend onder den naam van **Gerardus Noviomagus** of van **Nieuwegen**, geb. in 1482 of 1485, † 10 Januarij 1542; **Willem van Gent**, door zijne *Latijnsche Spreekwoorden*, welke, met de *Spreeken van Erasmus*, te Parijs zijn uitgegeven, lofselijk bekend, en **Arnold van Tricht**, in de zestiende eeuw.

De **Latijnsche Dichters**: **Arent van Tricht**, en **Geraert van Valkenburgh**, die ook Grieksche verzen heeft gemaakt en aan **Joan van der Does** toegewijd, en van wien nog vele handschriften in de bibliotheek der Hoogeschool te Leyden bewaard worden.

De Nederduitsche Dichters: LAURENS VAN DEN BERGH, geb. 1 Junij 1618, † in 1679, en CORNELIS TEN HOET, geb. 19 April 1796, † 7 Mei 1852.

De Geschiedschrijvers: WILLEN VAN BERCHEN, eene der eerste geschiedschrijvers van Gelderland; ENGELBERTUS COLTIPICIS of MESMAKER, Prior, die een der eerste boeken schreef, welke te NIJMEGEN, en wel in 1479, gedrukt werden, en ECHBERT VAN TRICHT.

De Oudheidkundigen: JOHANNES VAN VALKENBURG, in de zestiende eeuw; JOHANNES SRETIVS, geb. 1 Mei 1636, † 3 Mei 1704, als Predikant in zijne geboortestad; J. O. VAN LAER, uit de zeventiende eeuw, en Mr. JOHANNES IN DE BETOUW, geb. in 1751, † 11 November 1820.

De Schilders: W. ODEKERK, uit de zestiende eeuw; NIKOLAAS DE HELT STORADE, † na 1662; HENDRIK DE FORMATIOG, geb. vóór 1620, † na 1680; RUTGER VAN LANGEVELD, die mede zeer ervaren in de bouw- en doorzigtkunde was en tevens over de huis- en krijgswouwkunde geschreven heeft, geb. 15 Febr. 1635, † 15 Maart 1695; JACOB ROMBORGH, die in het begin der achttiende eeuw leefde; JAN VAN CALL, † in 1705; JOHANNES TEYLER, † in 1712 of 1715; LA MAIR, † in het begin der achttiende eeuw; ELIAS VAN NYMEGEN, geb. in 1667, † in 1755; diens broeder TOBIAS VAN NIJWEGEN; FRANS VAN EYNDEN, geb. in 1694, † in 1742; diens zoon JACOBUS VAN EYNDEN, geb. 25 December 1733, † in 1824; GERRIT AELBERTS, † tusschen 1750 en 1760; WILLEN HENGST, † in 1780 of 1785; NICOLAAS FREDERIK KNIP, geb. 12 Februarij 1742, † in 1819; HENDRIK HOGGERS, geb. in 1747, † in 1814; ANTONIE VAN DEN BOSCH, geb. in 1765, † in Januarij 1838.

Den Teekenaar en Graveur MARTINUS BERKENBOOM, uit het begin der achttiende eeuw.

Den kunstigen Drijver van beeldtenissen op goud en zilverwerk ROUKENS, † vóór het jaar 1750, die tevens een goed Teekenaar en Boetseerder was.

Den ongelukkigen THOMAS ARMSTRONG, die, na deel genomen te hebben in eene zamenzweering van den Hertog van MONMOUTH, natuurlijke zoon van KAREL II, Koning van Engeland, naar Nederland vlugtte, aldaar den 14 Junij 1684 te Leyden gevangen, en van daar naar Londen gevoerd werd, waar hij, den 30 dier zelfde maand, werd ter dood gebracht.

De Geschiedschrijver TACITUS vermeldt CLAUDIUS LABEO, eenen Ritmeester, en CLAUDIUS CIVILIS, den vermaarden Veldheer, als zijnde te NIJMEGEN geboren.

De stad NIJMEGEN heeft veel van de Deenen en Noormannen geleden. Tegen het einde van het jaar 880 voeren zij, onder hun Opperhoofd RORIK, den Waalstroom op, om te NIJMEGEN te overwinteren. Zij versterkten de stad met eenen zwaren wal en eene breede gracht. Ook verschansten zij zich binnen het koninklijk paleis, een groot en schoon gebouw, weleer door KAREL den Grooten gesticht. Koning LODEWIJK I of de Frome kreeg hier zoodra geene kennis van, of hij sloeg het beleg voor NIJMEGEN. De stad werd, onderscheidene dagen achtereen, hevig bestormd; doch de Noormannen hadden zich zoo wel verschanst, dat er weinig werd uitgerigt. Ook verhinderde de felheid des winters het voortzetten der belegering. Men kwam eertlang tot een verdrag, waarbij de Noormannen beloofden NIJMEGEN en deze landen te zullen ruimen, zoodra Koning LODEWIJK de belegering zou hebben opgebroken. Hij trok dan af, en de Noormannen, den brand in het koninklijk paleis gestoken

en de opgeworpene vestingwerken geslecht hebbende, zakten den stroom weder af.

De Noormannen, tien jaren later, het platte land van Friesland afgehoopen hebbende, vielen in NIJMEGEN, voorzagen de stad van wallen en torens, en overwinterden op het koninklijke hof. Naderhand verjaagd zijnde, kwamen zij, eerst in het jaar 925, weder voor NIJMEGEN, en staken den brand in de voorstad, doch die van binnen deden eenen uitval, versloegen een groot deel der vijanden en bluschten den brand.

Hertog GODEVAART VAN LOTHARINGEN, omtrent het jaar 1047, met den Keizer, om het hertogdom Bar, in oorlog zijnde, liep het land af tot NIJMEGEN toe, alwaar hij het hof der Frankische Koningen, tot den grond toe, afbrandde.

Toen er, in het jaar 1316, groot ongenoegen, tusschen REINOUD I, Graaf van Gelder, en 's Lands ingezetenen, gerezen was, hadden die van NIJMEGEN de koenheid hem een scherp briefje toe te zenden, waarbij zij hem ontslagen verklaarden van den eed, waarmede hij aan het Rijk-van-Nijmegen verbonden was, hem verder aanzeggende, dat zij niet langer onder zijn gebied wilden staan, en dat zij hem voor zijne getrouwe regering bedankten. Zij, die nu Graaf REINOUD zoo ongenegen schenen, waren het echter, die naderhand ARNOUD VAN EGMOND, gewapenderhand, in het bezit van het hertogdom hielpen stellen.

In 1467 werd de stad uitgelegd, waardoor het grootste gedeelte der grond, waarop de oude kerk gestaan heeft, binnen de muren gekomen en nu nog, onder den naam van het Oude kerkhof, in het zuid-oosten der stad, bekend is.

In 1475 werd NIJMEGEN, na eene belegering van vier maanden, aan KAREL den Stouten, Hertog van Bourgondië, ingeruimd; doch weinige jaren later wist de stad zich wederom van de overheersching der Bourgondiërs te ontslaan.

In 1491 moest zij op nieuw voor de magt van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK bukken. Later weder uit handen der Oostenrijkers geraakt zijnde, hadden twee Burgemeesters, gewonnen door den Heer de CHÉVRES, aangenomen, om de stad tot de Oostenrijksche zijde te doen overgaan; doch de aanslag ontdekt zijnde, verloor een van hen, vlugtende over den muur, door eenen geweldigen val het leven, de andere werd gevat en onthalsd.

KAREL VAN EGMOND heeft in zijnen tijd NIJMEGEN zeer gekweld. In het jaar 1550 wierp hij krijgsvolk in de stad, en versterkte, om de ingezetenen te beter te dwingen, het Valkhof met nieuwe torens en muurwerk. Doch in het jaar 1557 werd alles van de burgers weder onder den voet gehaald.

Daar NIJMEGEN, in het jaar 1578, in het Utrechtsche verbond getreden was, zochten de Spanjaarden haar weder in handen te krijgen. Zoo poogden zij den 16 November 1584 den wal te beklimmen. Ook raakten er eenigen binnen; doch de bezetting, geholpen door de burgerij, viel er op aan en versloeg zes en negentig vijandelijke knechten, maar dacht in den ijver niet om eenigen gevangen te nemen, waardoor het geheim van den toleg, naar allen schijn met eenigen van binnen beraamd, bedekt bleef.

In het volgende jaar verzochten de Roomsche-Katholijken te NIJMEGEN, overeenkomstig den geloofsrede, om eene sierlijke kerk. De Graaf VAN NIEUWENNAAR EN MEURS, destijds van wege de Staten, Stadhouder

van Gelderland, hield dit voor eene stoutheid, daar welligt meer achter school, en besloot hierom de stad, daar maar twee honderd ruiters en drie honderd knechten in lagen, van meer volks te voorzien. De Roomsch-Katholijken, hiervan de lucht gekregen hebbende, zochten het te beletten, door het houden van scherpe wacht aan de poorten. Toen wendde de Graaf het over eenen anderen boeg. Hij kwam in de stad en zocht er eenigen der voornaamste belhamels te doen uitzetten; doch dezen, het gemeen hebbende diets gemaakt, dat men zich van de bezetting behoorde te ontslaan, om, gelijk 's Hertogenbosch, op zich zelve te staan, waren hem te sterk en kregen zoo veel toeloop, dat het hem zijn leven gekost zou hebben, zoo hij zijn voornemen had willen volvoeren. Hij zag het werk dan aan, dat eindelijk, den 15 Maart, op het verjagen der Staatse ruiters en knechten uitliep. Ten zelfden dage zette men de Onroomsche Regenten af, en stelde Roomschen in de plaats. Het leed niet lang of de nieuwe Wethouders, de beloften vergetende van onzijdig te zullen blijven, met welke men het volk geveid had, traden, door bemiddeling van den Heer van HAUTEPEÑNE, 's Konings Stadhouder over Gelderland, in onderhandeling met den Prens van PARRA, die de stad, den 15 April, in genade ontving, onder beding, dat zij, niet dan in nood, met andere soldaten, dan die zij reeds tot hunne bescherming had aangenomen, bezwaard zou worden. Den Onroomschen ingezetenen werd den tijd van twee jaren vergund, om tot de Roomsche kerk weder te keeren of de stad te verlaten.

De Graaf van NIEUWENAAR, sedert eene schans te Lent hebbende opgeworpen, kwelde de stad van daar eenigen tijd met schieten; doch rigtte niet meer uit, dan dat hij nu en dan brand veroorzaakte in eenige huizen, die echter spoedig gebluscht werd. Ook deed HAUTEPEÑNE, met omtrent vijf duizend man in de Betuwe gevallen zijnde, hem eerlang van daar verhuizen.

In het jaar 1586 zocht MAARTEN SCHENK, met eenige Engelschen, Hoogduitschers en Nederduitschers, NIEBEGEN te verrassen. Hij toog bij nacht op weg, tot eene halve mijl van de stad, waar hij de Engelschen eene poos moest laten rusten; doch toen het tijd was, om op te trekken, kon hij hen niet weder op de been krijgen. Hij spoorde dus de andere knechten aan, om voort te gaan, waartegen de Engelschen, die de eer van den voortogt wilden hebben, zich met geveld geweer verzetteden, hetwelk zoo veel verwarring baarde, dat de aanslag ten eenemale mislukte.

Met het begin van 1589 had de Overste SCHEENCK, wederom een aanslag op NIEBEGEN gesmeed, door heimelijke verstandhouding met eenige burgers. Doch gebrek aan volk en het hooge water in de Waal waren oorzaak dat deze alstoen niet voortging. Hij hervatte dien dan in Augustus en kwam op den tienden dier maand, in het holst van den nacht, met omtrent twintig schepen en vijf pleiten, zwaar beladen met krijgsvolk, van 's Gravenwaard of Scheukenschans, de Waal, tot voor de stad, afzakken. De St. Antonis-poort werd opgelopen. Ook deed hij de ijzeren tralien breken uit een huis, waardoor hij op de markt meende te komen; doch het ongeluk wilde, dat men hier juist bruiloft hield en derhalve op de been was, zoodat de toeg niet verholen kon blijven. In een oogenblik geraakte dus de burgerij en de bezetting in het geweer. Het ingenomen huis werd beschoten en overweldigd. SCHEENCKS volk werd er uit en naar de poort gedreven. Hier zocht elk zich te bergen in de schepen en pleiten, die door den sterken stroom

gedeeltelijk de stad voorbij gedreven waren. Eenige vaartuigen werden zoo zeer met volk overladen, dat zij omsloegen of zonken. De Overste SCHENK, die, zwaar gewapend zijnde, in eene schuit was gesprongen, raakte, door het omslaan daarvan, in het water en ging terstond te gronde. Die van NIMEGEM vonden naderhand zijn lijk, waarvan zij het hoofd op de St.-Antonis-poort ten toon stelden en de vier andere stukken of kwartieren aan de poorten ophiengen. MARCUS VAN RIJCK, Markgraaf van Parragon, die destijds Stadhouder over Gelderland was, deed echter de stukken kort hierna in eene kist bewaren en in den Kronenburger-toren brengen; terwijl Prins MAURITS, twee jaren later, na het overgaan der stad, die eerlijk liet begraven.

Toen in het jaar 1591 Gelderland bijna ontbloot was van vijandelijk krijgsvolk, oordeelde Prins MAURITS de gelegenheid rijp, om NIMEGEM aan te tasten. Vele ingezetenen neigden hier reeds tot verandering, alzoo de stad, nu zes jaren geleden, slechts door bestelling van eenige weinigen, PARRMA's zijde gekozen had; doch de bezetting hield zoo goed wacht, dat de stad, door heimelijke verstandhouding met eenigen van binnen, niet te winnen was. Men moest dus besluiten tot eene belegering. De Prins, het volk in allerijl uit de winterkwartieren geligt hebbende, spoedde zich naar Gelderland en sloeg, met twaalf vaandelen, onder bevel van Graaf WILLEM LODEWIJK, versterkt zijnde, omtrent het midden van October, het beleg voor de stad. Die van binnen hoopten in het eerst op ontzet van VERBOEG, wien, na het scheiden van PARRMA's leger, de zorg over Gelderland aanbevolen was. Doch vernemende, dat hij gebrek aan volk had, en daar zij de stad nu, door het hevig schieten en het werpen van granaten en andere vuurwerken, in het uiterste gevaar gebracht zagen, ontzong den meesten de moed. Sommigen, hopende op 's Konings magt, vleiden zich nogtans met ontzet, dat uit Vlaanderen en Friesland verwacht werd. Maar het gemeen, schielijk zamengerot, stooft naar het raadhuis en drong daar, met kracht van redenen, dat men de stad zoude overgeven, waartoe, den 21 October, eindelijk besloten werd. De Prins veranderde er aanstonds de Regering, behoudende naderhand, gedurende den oorlog, de magt aan zich, om jaarlijks de wethouderschap te verkiezen, dat anders aan de gilden plagt te staan. De bezetting trok met alle teekenen van eer uit; doch de vrije oefening van de Roomsche-Katholieke godsdienst, welke men begeerd had, werd afgeslagen.

NIMEGEM was de eenigste der Geldersche steden, die de Franschen, in het jaar 1672, nog een weinig ophield. De stad was slecht van buskruid voorzien, doch die van Holland en Utrecht zonden er tamelijken voorraad naar toe; ook kwamen er eenige kompagnien Utrechtsche burgers binnen. De Franschen, de schans Knodsenburg bemagtigd hebbende, schoten geweldig op de stad, die den 2 Julij door TURKNE van de landzijde belegerd werd, nadat hij de Waal, bij het dorp Gent, langs eene schipbrug was overgetrokken. De stad werd, in den aanvang van het beleg, wakker verdedigd; doch toen de vijand tot aan en over de hameije genaderd was, ontzong der bezetting den moed, en NIMEGEM werd, den 9 Julij, overgegeven. De bezetting bleef krijgsgevangen, doch begaf zich voor een groot gedeelte in vijandelijke dienst. De Franschen hielden er hnis tot den 30 April 1674, wanneer zij NIMEGEM en de geheele provincie ruimden. De stad moest haar eene brandschatting van vijf en vijftig duizend gulden opbrengen. De vrede, met welke deze bloedige oorlog eindigde, werd,

den 10 Augustus 1678, binnen NIJMEGEN gesloten. Sommigen teekenen aan, dat de Regering van NIJMEGEN, gedurende de vredehandeling, den Pausselijken Nuncius, derwaarts als middelaar afgezonden, ging bezoeken en hem beloofde haar best te zullen doen tot bevordering der vrije oefening van de Roomsche-Katholieke godsdienst, hetwelk, zoo het geschied zij, niet anders dan als eene staatkundige beleefdheid schijnt te moeten worden aangemerkt.

In de maand Julij van het jaar 1702 zochten de Franschen, omtrent vier weken vóór dat hunne oorlogsverklaring tegen de Republiek der Vereenigde Nederlanden in het licht kwam, zich, door verrassing of door heimelijke verstandhouding met eenigen uit de stad, meester te maken van NIJMEGEN. De Maarschalk de BOUFLERS, de Fransche troepen bijeen getrokken en binnen Roermonde en Venlo grooten voorraad verzameld hebbende, toog aldaar over de Maas, terwijl de Hertog van BOURGONDIE van Parijs aankwam, om zich aan het hoofd van het leger te stellen. De Staten, beducht voor een beleg van Maastricht, hadden de bezetting dezer stad versterkt met twaalf duizend man uit het leger onder den Graaf van ATHLONE, hetwelk in Cleefland bijeengetrokken was. Het was toen te zwak, om iets tegen de Franschen te ondernemen, waarom ATHLONE, terugtrekkende, zich tusschen NIJMEGEN en CLEVE, te Clarenbeek, nedersloeg, terwijl BOUFLERS zich te Xanten legerde. Hier viel een schutgevecht voor tusschen een gedeelte der wederzijdsche ruitery, waarin de Staatschen de overhand behielden. Doch den 10 Junij brak BOUFLERS van bij Xanten op, met het voornemen, om, tusschen de Niers en het Cleefsche woud door, naar de Mokerbeide, bij NIJMEGEN, te trekken, ATHLONE van deze stad af te snijden, en haar te overrompelen. Doch ATHLONE, bij tijds berigt gekregen hebbende van des vijands aantogt, besloot, met het leger der Bondgenooten, tot onder het geschut van NIJMEGEN te wijken, welk doel hij gelukkig bereikte. De ruitery dekte middelerwijl den aftogt van het voetvolk, en raakte, omtrent elf ure des morgens, met het Fransche paardenvolk in gevecht. Daarna drongen des Konings huistroepen ook sterk op die der Bondgenooten in, en toen werd er van wederzijden hevig gevochten. De burgerij van NIJMEGEN, den vijand, die zich middelerwijl van de verschansing Kijk-in-de-Pot had meester gemaakt, zoo dicht voor hare wallen ziende, weerde zich mede wakker, met schieten uit de stad. Ook werden de Franschen, door eenige krijgsknechten en burgers, tot tweemaal toe uit die verschansing gedreven. De vijand deed daarna eenen aanval op twee poorten der stad; doch werd van alle kanten, uit het grof geschut van het leger en uit de musketten der burgerij, zoo vinnig begroet, dat de Hertog van BOURGONDIE geen kans zag, om de stad, die door een geheel leger gedekt werd, bij overrompeling, te bemagtigen, waarom hij eerlang bevel gaf, om af te trekken. Het behoud van NIJMEGEN was van veel belang voor den Vereenigden Staat, alzoo de vijand, deze stad bemagtigd hebbende, ligtelijk tot in het hart der Vereenigde Gewesten zou hebben kunnen doordringen. Ook wil men, dat de stad, die zeer slecht voorzien was, bemagtigd geweest zou zijn, zoo ATHLONE slechts een half uur later onder het geschut der vesting was aangekomen.

In dat jaar barstte het morren van hen, die over de toenmalige stadsregering te NIJMEGEN ontevreden waren, tot dadelijkheden uit. De Gemeenslieden, wier getal twee en dertig plagt te zijn, waren hier, tot op zes personen, uitgestorven, welke zes, den 6 Junij, den Raad

afvorderden, dat men hun getal voltallig zoude maken. Eenigen tijd nadat dit geschied was, ontsloegen zij den geheelen Raad van hunne ambten, stellende, nevens de Gildemeesters, eenen nieuwen Raad aan, die uit eenige oude en voor het overige uit nieuwe Regenten bestond. De Burggraaf van Nijmegen, **JACOB VAN RAADWIJK**, had reeds zoodra het getal der Gemeenslieden voltallig gemaakt was, vrijwillig van zijne Burgemeesters en Raadsplaats afstand gedaan, doch de Burgemeester **WILLEM ROUKENS**, de Raden **JOAN VAN LEEUWEN**, **JOAN VERBOLT** en eenige anderen lieten zich door de Gemeenslieden bedanken. De ontslagene Regenten begaven zich des anderen daags nog wederom naar het stadhuis, doch zij werden door den Maasschipper **WILLEM VOXCE** en eenige anderen verjaagd. De Gemeenslieden, hunnen aanhang aanmerkelijk versterkt vindende, begaven zich, aan het hoofd van eene menigte volks, tegen den dag der gewoonlyke verandering van de Wet-houders, zijnde den 2 Januarij, naar het stadhuis, begeerende dat hun de bestelling der Regering zou worden afgestaan, gelijk ze hun, zeiden zij, van rechtswege toekwam. Men verderde tijd van beraad, doch deze was nauwelijks of nog niet verstreken, toen de onlangs afgezette Regenten, door de Gemeenslieden en burgers, met geweld ten stadhuize ingevoerd en in het bewind gesteld werden. De oude Regenten namen toen andermaal de wijk. Twee hunner, **ROUKENS** en **BEEKMAN**, waren reeds te voren smadelijk door het graauw bejegend en met slijk en steenen geworpen. De herstelling der nieuwe Regenten werd, daarentegen, met het luiden der klokken, het ontsteken van vreugdevuren en andere blijken van uitgelaten blijdschap gevierd. Zelfs rigtten men twee benden vrijwilligers op, onder de zinspreuk: *Restituta Libertas* (d. i. herstelde vrijheid), die gewapend tot bescherming der nieuwe Regering en met ontrolde vaandels door de stad trokken.

Op het einde van het jaar 1704 ontstonden te Nijmegen beroerten, welke de stad in het uiterste gevaar bragten. De Afgevaardigden der Staten van Holland, van Arnhem te Nijmegen gekomen zijnde, hadden de stad vol beweging gevonden, om de oude Regering te doen herstellen. Zes afgezette Regenten, aan 's Lands Staten geklaagd hebbende, dat men hen ten onrechte van hunne ambten ontzet had, waren daarom uit de stad en het schependom verbannen en twee honderd Rijksdaalders beloofd aan elk, die een hunner in handen van het gerecht wist te leveren. Zij hadden middelerwijl hunne vrienden in de stad, die aanhang voor hen zochten te winnen, onder de Gemeenslieden en burgers, welke in de herbergen onthaald en tegen de tegenwoordige Regering werden opgehitst. Een Leerkooper, **JACOB NAGEL** genaamd, die hierin, boven anderen, ijverde en voorgaf met Afgevaardigden van Holland over het herstellen der oude Regering gehandeld te hebben, liep zoo zeer in het oog, dat men hem, kort na het vertrek dier Afgevaardigden, die hier niets hadden kunnen uitrigten, in hechtenis deed nemen. Hij zat langer dan vier maanden, doch brak, op het laatst van April uit den kerker, waarna hij, op verbeurte van zijnen hals, gebannen werd. Het vuur der hevigheid was hiermede evenwel niet uitgedoofd. De afgezette Regenten en hunne begunstigers spanden met eenige Tielenaars zamen, om in beide die steden de Regering gewapenderhand te veranderen. Hiertoe werd eindelijk den 17 Augustus vastgesteld. Vijftig of zestig personen, meest jonge lieden, met zakpistolen, degens, leidekkershamers en ander geweer gewapend, kwamen te Nijmegen in eene herberg bijeen, trokken, tegen half elf ure, van daar naar het stadhuis, dwongen zes Regenten, met het

geweer op de borst, hunne plaatsen te ruimen, en deden den Raadsvriend WILLEM VAN LOON, die zij meenden dat hun gunstig was, de plaats van voorzittenden Burgemeester innemen. Middelerwijl liep het gerucht door de stad, dat het stadhuis ingenomen en de Raad vermoord werd. Men klepte de klok; de burgerij kwam in het geweer, rukte naar het stadhuis, schoot onder de aanvallers en deed ze in eenen oogenblik verstuiven; terwijl er eenigen van hen gegrepen werden. De verdrevene Regenten namen terstond hierna hunne plaatsen weder in. Vier der gevangenen werden, nog den zelfden avond, uit de vensters van het stadhuis, opgehangen. Een der oude Regenten, Dr. WILLEM ROURENS, op heeter daad gevat zijnde, werd des anderen daags avonds, op de plaats van het stadhuis, ontbald. Ook werd toen nog een der handdadigen, dien men in vrouwenkleederen betrap had, gehangen. VAN LOON werd naderhand van zijne raadsvriendplaats en burgerschap ontzet en onbekwaam verklaard, om eenig ambt in de stad of het schependom te bekleeden. Het hof te Arnhem, waarin hij Raad was, zocht hem echter de hand boven het hoofd te houden en verklaarde hem onschuldig, doch hij is nimmer te NIJMEGEN weder in de regering geraakt. De Advokaat SERVAAS VAN KUILENBURG, die de Tielenars had opgestookt, om de hand te leenen in de verandering der Regering te NIJMEGEN, week, op de tijding van het mislukken des aanslags, ten lande uit, en werd sedert openlijk ingedaagd. De steden van het kwartier van Nijmegen raakten hierna allengs tot rust.

In het jaar 1748 vond de Stadhouder WILLEM IV goed, de Regering te NIJMEGEN te veranderen, bij eenen besloten brief, welks inhoud, den 25 Augustus, terwijl de bezetting in de wapenen stond, openlijk werd afgekondigd. De Raad der stad werd van twaalf op twintig, de Gemeenslieden, van twintig op twee en dertig personen gebragt. De gemeente was hier ook onrustig en reeds in het vorige jaar in de weer geweest met het ontwerpen van verzoekschriften, tot vermeerdering van het gezag van den Prins, doch ten dezen tijde was er geen aanmerkelijke beweging onder het volk bespeurd. Alleen werden, na het voorstellen der Regering, aan sommige huizen de glazen ingesmeten. Velen hadden zich verbeeld, dat de oude Regering in het bewind zou gebleven zijn, nadat zij, in Junij, besloten had, nevens de andere Leden des kwartiers, het graafschap Culemborg, hetwelk de Staten des kwartiers, in het jaar 1720, gekocht hadden, aan den Stadhouder op te dragen, doch zij vonden zich bedrogen. De Prins nam, na het veranderen der Regering te NIJMEGEN, door Gemagtigden, bezit van het graafschap en ontving de hulde en den eed des Wethouderschaps en der burgerij, nadat zijne Gemagtigden haar eerst gezworen hadden.

Sedert langen tijd waren er geschillen gerezen tusschen den Procureur-Generaal van Gelderland, aldaar Momber genoemd, en de Regering der stad NIJMEGEN, wegens het uitoefenen van het lijfstrafelijk regtsgebied in het Rijk-van-Nijmegen. De eerstgemelde hield staande, dat de hoogheid van den lande daarin betrokken was; de Regering beweerde dat de Schepenen van het Rijk den Regtsdwang aldaar toekwam, zonder dat hunne vonnissen, door den Burggraaf des Rijks, aan den Hove behoefde medegedeeld te worden. Herhaalde keeren werd deze zaak ter Geldersche Staatsvergadering gebragt, en laatstelijk in het jaar 1766, op nader aanzoek van den Momber, in die vergadering behandeld. De strijdigheid der gevoelens in de drie kwartieren bragt te weeg, dat men het geschilstuk ter

beslissing aan den Prins overliet. Deze maakte eerst in Junij des jaars 1760 daaraan een einde, door eene uitspraak, waarbij bepaald werd, dat de Schépenen der stad Nijmegen het lijfstraffelijk regtsgebied in het Rijk-van-Nijmegen zouden blijven uitoefenen, onder het beleid van den Burggraaf, als landelijken Officier van dat rijk; terwijl de Prins voorts in onderscheidene gevallen de noodige punten bepaalde. Deze uitspraak werd in November door de Staten goedgekeurd, die tevens last gaven, dat men wederzijds zich stiptelijk daarnaar zoude gedragen.

In het jaar 1783 trachtte de burgerij van Nijmegen haren verloren invloed op zaken van Regering te herkrijgen, door eene sedert het jaar 1572, in onbruik geraakte gewoonte te herstellen, van de Gemeenslieden, die nu slechts twee malen in het jaar bijeen kwamen, alle maanden te doen vergaderen. Hevig en onbuigbaar was de tegenstand van de Regering tegen dit besluit. En hoezeer Gemagtigden van wederzijden, ter vereffening van dit geschil, alle minnelijke pogingen aanwendden, bleven de Gemeenslieden bij hunne eischen, de Raad bij zijne weigering onverzettelijk, in zoo verre, dat de eerste de vergadering willende doorzetten, de kamer gesloten vonden en door alle voorstellen, geen verandering in het besluit des Raads kunnende te weeg brengen, te rade werden, om aan de burgerij, als hunne lastgevers, kennis van hunne verrigtingen te geven.

Toen in het jaar 1787 de geruchten der plunderingen, in 's Hertogenbosch en elders zoo schandelijk gepleegd, de krijgbesetting en met hen de zamenstemmende ingeretenen te Nijmegen in beweging gebracht, en tuk op roef gemaakt hadden, opende zij ook dit tooneel van burgerplaag, met het inslaan van glazen en het bedrjven van andere verregaande ongeregeldheden en moedwil. De Regering, dit middel tot handhaving van haar gezag toen niet noodig hebbende, deed eene scherpe afkondiging tegen zamenrottingen, bewegingen en oproer. Bij dezen liet zij, dewijl het stuiten haar ernst was, zulks niet berusten, doch voorkwam het voortslaan dezer aangevangene woelingen. De waaksaamheid der Regering en der bevelvoerende officieren, was hiertoe genoegzaam, en behoedde de stad voor verder geweld. De Regering reed in koetsen, van krijgsvolk en geregtsdienaars vergezeld, de stad door, om den eersten plunderaar, op de daad betrapt, terstond, zonder regtsgeding, loon naar werk te doen wedervaren. Dit gezagstoon, en de vastberadenheid om de plunderzucht in de geboorte te smoren, hield de boosheid in toom, en bewaarde Nijmegen voor schriktooneelen, zoo als in andere steden van Gelderland vroeger waren opgeschoven.

Den 9 October 1794 werd de stad in staat van verdediging gebracht, tegen de aanrukkende Franschen, onder Picazeau. Den 24 werden de batterijen gespend; den 3 November werd de Broederkerk in brand geschoten en vele huizen beschadigd. Den volgenden dag werd Nijmegen door de Bondgenooten ontruimd. De Engelschen en Hanoveranen kwamen gelukkig over den vloed, doch de Staatse troepen hielden de vesting, die nu ook wilden oversteken, mogt dit niet gelukken, door dien het middelste vak der schipbrug en ook daarna de landing van de schipbrug, door het vijandelijke vuur werd aan stuk gesneden. zodat zij zich met de stad aan den vijand moesten overgeven. In den nacht van den 7 op den 8 werd een verdrag gesloten, waaraan de bewoners in het vrije genot hunner privilegies moeden blijven. Het was daarom niet minder door de aanhoudende afwateringen

In het jaar 1810 lijfde **NAPOLEON NIJMEGEN**, met alles wat bezuiden de Waal ligt, bij Frankrijk in, en vereerde haar den 29 October 1811 met een bezoek, waarbij zijne gemalin **MARIE LOUISE** hem vergezelde.

In den morgen van den 3 Januarij 1814, zag die stad, den dag van hare verlossing aanbreken. De Maarschalk **MACDONALD**, Hertog van *Tarente*, had den 27 November 1813 zijn hoofdkwartier daar gevestigd; dit werd echter reeds den 4 December naar Cleve verlegd. Sedert dien tijd deden de Franschen niets anders, dan eenige vertooning maken van magt, welke zij niet hadden, trekkende somtijds de eene poort uit, en de andere weder binnen. De Pruiszen, welke aan de overzijde van de Waal lagen, waren slechts weinig in getal. Niets merkwaardigs heeft dus deze stad voor de geschiedenis der omwenteling van 1815 opgeleverd. Na vele voorafgaande bewegingen, waaruit men kon opmaken dat de Franschen zich tot den aftogt gereed maakten, en, nadat reeds den vorigen avond een gedeelte der bezetting, gevolgd door den Prefekt der Monden van den Rijn, en den Onder-Prefekt van **NIJMEGEN**, naar *Kranenburg*, was opgebroken, gaf de Generaal **EXCELMANS**, die daar toen het bevel voerde, 's avonds vóór den 3 December, aan het Gemeente-Bestuur te kennen, dat het krijgsvolk den volgenden nacht stond uit te trekken, en dat hij zelf, na de volkomene ontruiming der stad, volgen zoude. Den volgenden morgen ten half drie ure, kwam een Regiment *Fransche Lansiers*, hetwelk te *Druten* had gelegen, de Hezel-poort binnen en reed in vollen ren de stad door en de Hertogsteeg-poort uit, nemende den weg naar Cleve, waarna het overige gedeelte der bezetting, waarvan het getal niet wel te bepalen is, met twee stukken kanon, tegen vier ure, in alle stilte de stad verliet en den weg naar *Venlo* insloeg. De burgerij, hierop de wacht betrokken en de poorten bezet hebbende, begaven zich twee leden van het oude stadsbestuur naar *Druten*, om den Pruisischen Bevelhebber aldaar, van het gebeurde kennis te geven en bijstand te verzoeken; twee andere gingen over de Waal naar den Pruisischen Generaal *von Borstell*, om de noodige schikkingen te beramen, waarvan het gevolg was, dat, na verloop van een uur, een klein aantal Pruiszen de Waal overkwam en, onder gejuich van de burgerij, de stad binnen trok; welke krijgslieden vervolgens, op verzoek van hunnen Bevelhebber, gezamenlijk met de burgerij de wacht hielden. Met deze verlossing van **NIJMEGEN**, was geheel Gelderland weder onder het Nederlandsch bestuur vereenigd.

NIJMEGEN heeft onderscheiden malen ten prooi gestaan aan geweldige overstromingen. Zoo steeg, om niet van vroegere te spreken, het water den 29 Februarij 1784 op de schaal 24 voeten, waardoor de lage stad geheel onderliep; terwijl de *Lappentoren* door het ijs vernield werd.

Den 21 Februarij 1799 liep het water te **NIJMEGEN**, ter hoogte van 26 voet, op. Meer dan 200 huizen van het lage einde der stad stonden onder water, terwijl vele bewoners zich genoodzaakt zagen de wijk naar de bovenstad te nemen. Aan den rivierkant waren onderscheidene huizen allerzwaarst beschadigd, en van zeven de achterpuijen, gedeeltelijk stukswijze, gedeeltelijk geheel ingestort, ook te *Lent* nam het eenige huizen mede. Het ijs was met een verschrikkelijk geweld tegen die huizen opgekrooijen. De kraan, die aan den waterkant staat, had de huizen aldaar nog veel beschut, want zonder dat zou de schade aan de gebouwen nog veel grooter zijn geweest.

Den 9 November 1800 leed de stad veel door eenen zwaren storm, waardoor de hoofkerk groote schade bekwam en het St. Steventorentje, dat op het koor der kerk stond, verbrijzeld werd.

Van den 12 Januarij tot den 5 Februarij 1809, is Nijmegen in twee herhaalde keeren, met slechts zes dagen tusschenpozing, overstroomd geworden, waardoor de Steenstraat, de Groote-straat, de Lage-markt, de Priem-straat, de Korte-Brouwerstraat, de Oude-Koningstraat, de Haven, de Boddelstraat en de Hexelstraat, geheel of gedeeltelijk onder water geraakten, zoodat het meerendceel der huizen tot de aanmerkelijke hoogte van 5 tot 6 voeten onder stond. Men was verplicht de noodlijdenden in het genoemde onder water staande gedeelte der stad, door middel van aken, zoo van brood, als andere behoeften te voorzien, en zulks gedurende den tijd van te zamen zeventien dagen. Door de hernieuwde vorst werden deze omstandigheden niet weinig verergerd en de ongemakken vermeerderd, terwijl de schade door het vreeselijk geweld der ijskruijing, aan de huizen der ingezetenen en de stadswerken toegebracht, van zeer groot belang was.

Bij den watervloed van Januarij 1820 brak de opgeworpen dam van onder de Mei-poort door. Het water stroomde met geweld naar binnen, en toen nu een soortgelijke dam aan de Boddelstraat even zoo doorbrak, raakte het lage gedeelte der stad geheel onder water. Eene ijsschol, langs den havenmuur afdrijvende, wierp een gedeelte van dien muur aan de linkerzijde der brug omver. Eene verzakking, in den wal ontstaan, en de woeling van het water deden voor eene geheele of althans gedeeltelijke verzinking vreezen; doch het oogenblikkelijk nedervellen der boomen en de mindere drang der ijsschollen schenen dit gevaar te verhoeden.

Het oude wapen van Nijmegen bestond in een veld van azuur (blauw), met eenen leeuw van goud. Bij de verheffing dier stad tot eene rijksstad werd dit schild geplaatst op eenen zwarten adelaar, het gewoon wapen des Duitschen rijks en van den Keizer van Duitschland, zoodat het thans is van goud, met eenen dubbelen arend van sabel (zwart), hebbende op de borst een schild van azuur, met eenen leeuw van goud. Het is gedekt met eene keizerlijke kroon, en wordt vast gehouden door twee leeuwen, regts van goud, links van sabel (zwart).

NIJMEGEN (HET KWARTIER-VAN-), een der drie deelen, waarin vroeger de prov. Gelderland verdeeld was, liggende tusschen den Rijn en de Maas, wordende in de lengte van de Waal doorsneden. Het grensde ten O. aan Cleefland en ten W. aan Zuid-Holland. Men begrootte de lengte van Dalem tot aan Schenkenschans, op omtrent zestien uren gaans. De grootste breedte van IJsseloord tot aan den Maaskant, werd op ruim vijf uren gaans gerekend. Het bevatte 1°. de drie stemhebbende steden Nijmegen, Tiel en Bommel, 2°. de zeven ambten des platten lands, te weten: het Rijk-van-Nijmegen, de Over-Betuwe, de Neder-Betuwe, het Ambt-tusschen-Maas-en-Waal, de Tielerwaard, de Bommelerwaard, Beest-en-Renoij, en behoort alzoo tegenwoordig gedeeltelijk tot het distr. Nijmegen, gedeeltelijk tot het *Beneden-district-van-Gelderland*.

NIJMEGEN (RIJK-VAN-) voorm. amt van het kw. Nijmegen, prov. Gelderland; grenzende N. aan de Waal en het Schependom-van-Nijmegen, O. aan het hert. Cleve, Z. aan de Maas en W. aan het Land-tusschen-Maas-en-Waal. Het bevatte zeven kerspelen en acht hooge

... van Wijchen, Niftrik, Beuningen, ... half in het Rijk; de ... Malden, Ubbergen, ... Heumen, Wijchen, Beuningen en Wijchen.

Van weinge jaren maakten het met de gem. Millingen, Overloosd en Felgoy-en-Kerut nog een afzonderlijk distrikt uit, maar thans behoort het tot het distr. Nijmegen.

De landerijk heeft veel van overstromingen te lijden gehad. In 1799, 4 of 5 voet hooger, dan hij nu is, was het water van 1784, terwijl in beide jaren veel was vernield.

Op den 25sten van Januarij 1809 wies het water echter nog zeven-veertig voeten hooger dan in 1799. Gelukkig echter had men geen menschen verloren, terwijl er slechts 50 of 60 stuks vee verdrank, hetwelk van groot gewicht moet worden beschouwd, wijl de nood alhier een lang bestaan was, daar niet slechts genoegzaam alle luizen tot aan de lippen der daken onder stonden, maar bovendien zeer weinige water was vernield, en meest alle vernield geworden; terwijl vele menschen in de noodzaakelijkheid waren, om de daken hunner woningen open te maken, om vrede zich zelve en hun vee te redden, en er veel van hunne bezittingen verloren ging.

Op den 25sten van Januarij 1816 was de nood hier bijzonder hoog, daar onverschilligheidszucht, door dijkbreuk of welwater, in meren verkeerden. De weinige waakende dijkbesturen onvermoeid; te vergeefs verpogde men schuiten aan het ophoogen van kaden en waterweringen; de vloed, van gestadigen regen doorweekt, kon aan den onverpogden poging en waterdrang geenen weerstand bieden; eindelijk brak de stroom in, en vernietigde wat vlijt en kunst hadden zamen gebouwt.

De dijkbreuk te Panterden, welke in Januarij 1820 plaats had, had veldre een breuk in den linker Waaldijk ten gevolge. Te Kekeerdijk, zij u. boven Nijmegen, alwaar de waterkeering voorheen tot overmaat geboord had, zonder de hoogte der doorgaande bedijking in die streek te kunnen bereiken, was de aldaar opgeworpene kade te zwak, om de wekking van het ijs te wederstaan. Weldra bezweek zij op twee plaatsen, welke breken, door vernijing tot ééne gebragt, een wijde van 72 roeden besloegen. Het ijs, dat door den vloed aangevoerd werd, dreng in de binnenlanden tot boven Millingen en Erlecom door, alwaar het water zich in de reeds bezwaarde rivier wederom ophield. Op den 25 Januarij teekende de Waal, op de hoogte der stad, 24 voet 6 duim. Nu stroomde het gestadig wassend met alle geweld over de Onische dijken. Het ijs in beweging rakende, oefende hier al zijn kracht, zoodat te Ubbergen eene schuur, te Beek vier huizen ineen gedrukt werden, en te Persingen twee huizen geheel weg spoelden. De Onische dijk met eene onbedwingbare kracht overlopende, verloor er terstond eene opening van 90 tot 100 roeden, terwijl het water nog aanhoudend bleef wassen. Alle dorpen, binnen den dijk geboord, werden tot aan de kruin overstroomd. De vloed, tot eene hoogte van 28 voet 6 duim gestegen, dreigde alles te overweldigen. Deze rampvolle toestand duurde voort tot op den 26, wanneer men eenigen val bespeurde.

NIJMEGEN (HET SCHEPENDOM), streek lands in het *Rijk-van-Nijmegen*, rondom de stad gelegen, en daarmede de gem. uitmakende, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Nijmegen*.

De inw. vinden meest in den landbouw en veeteelt hnn bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Neerbosch-Hees-Hatert-Balگوoy-en-Keent*. — De R. K., welke men er aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Neerbosch*, gedeeltelijk tot die van *Hatert* gerekend.

NIJNSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **NEINSEL**.

NIJOEMBOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Socrakarta*; met eene bron.

NIJOENGRAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *Nieuw-Guina*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Nieuw-Guina*.

NIJOEPIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, met eene baai.

NIJOORT, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*.

NIJPELAAR (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, onder *Hilvarenbeek*.

NIJS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse*; palende N. aan de Honte en een klein gedeelte van den Molen-polder, O. aan den Noordhof-polder en den Molen-polder, Z. aan den Hoogland-of Kerke-polder, W. aan de Honte.

Deze pold., waarvan de tijd der bedijking onbekend is, heeft eene schoothare uitgestrektheid van 254 bund. 82 v. r. 94 v. ell., en kadastraal van 585 bund. 98 v. r. 75 v. ell. Daarin staat het geheele d. *Ossenisse*, benevens zeven hofsteden en eenige kleinere woningen. Hij watert uit door eene zeesluis in de *Wester-Schelde*.

De *Nijs-polder* maakt deel van de watering, bekend onder den naam van *Vereenigde-polders-van-Ossenisse*, welke worden beheerd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

NIJSTAD, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Weerseloo*; met 57 h. en 170 inw.

NIJSTAD, b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $11\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. Z. W. van *Elburg*; met 17 h. en 115 inw.

NIJSTAD, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Kampen*, gem. *Wilsum*.

NIJSTADT, geh. in *Dieverdingspolder*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. ten W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. N. van *Zuidwolde*; met 8 h. en 90 inw.

NIJVERDAL, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Raalte*, gem. en 40 min. ten Z. O. van *Hellendoorn*, ter plaatse, waar het riviertje de *Regge*, over welke hier eene fraaije brug ligt, den straatweg van *Zwolle* op *Almelo* en *Enschede* doorsnijdt. In dit geh., waar men in den aanvang van 1836 naauwelijks eenige hier en daar verspreide woningen en het huis den *Eversberg* zag, staan thans eenige schoone fabriekgebouwen en ettelijke nette huisjes, door boomgewas en heuvelen ingesloten, bij en langs het riviertje, hetwelk door een dal kronkelt, waaraan eigenaardig en kenschetsend de naam van *Nijverdalen* is gegeven.

Den 16 Mei 1836 werd aldaar, van wege en in naam der Handelmaatschappij, de eerste steen gelegd aan het etablissement, dat, voor hare rekening, door den Heer THOMAS AINSWORTH werd opgericht, en strekken moest, om de geleverde goederen aldaar in ontvangst te nemen en na te zien. Een ander gebouw, voor rekening van den Heer T. AINSWORTH gesticht, dient voor modelweverij, en verstrekte, onder zijne directie, om de noodige inlichtingen aan fabrikanten, tot verbetering en uitbreiding der fabrijskaadje, te geven, waarin met onderscheidene soorten van goederen proeven worden genomen, en de fabrikanten het vereischte onderrigt kunnen bekomen, in de vervaardiging van zulke stoffen, waarvoor ergens debiet voor hen te vinden is. Tot uitoefening dezer modelweverij is de westervleugel van het gebouw bestemd geworden; terwijl in den oostervleugel eene verbeterde wijze van kettingsterken is ingevoerd geworden, hetwelk bestaat in de schering voor het handweefstouw te bereiden. Het middengebouw, tot een zeer nuttig en hoogst belangrijk doel ingerigt, (namelijk tot eene vlasspinnerij, door stoomkracht in werking gebragt, ten einde de alhier verachterde vlasbouw en kwijnende linnenfabrieken weder op te beuren), is echter door den dood des opzigters niet in volle werking gekomen, en de machinerie der vlasspinnerij naar elders verplaatst.

Deze plaats scheen eenen tijd lang bestemd om eenen hoogen trap van belangrijkheid te bereiken. Moge de hoop daartoe nog niet geheel verloren zijn. Thans telt men er 17 h. en 160 inw.

NIJWENDAEL, oud adell. h., prov. *Utrecht*, binnen de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-gracht*, tusschen de *Rakkersbrug* en de *Bezembrug*.

NIKLAASGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstel*. Zie *NICOLAASGA*.

NILA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, 7° 12' Z. B., 147° 20' O. L.

Het is vier uur lang en drie uur breed, en heeft aan de noordzijde eene legplaats voor kleine vaartnigen. Het bestaat uit eenen hoogen, ronden berg, en is door een gering aantal Heidenen bewoond, die jaarlijks in den krentertijd der moessons, met hunne vaartnigen naar *Banda* oversteken, om aldaar varkens, hoenders en kokosnoten te verhandelen, zijnde de eenige voortbrengselen, welke dit eiland schijnt op te leveren.

NILA (DE), WAS-NILA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Oostkust, welke zich, met eenen oostelijken loop, in zee uitstort.

NIMNERDOOR, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Grande-Courmewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovendien op de verl. suikerplant. *Carawassibo*, benedenwaarts op de verl. *Wayampibo*.

NIMMERDOOR, verl. suikerplant. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., *Westerkwartier*, verl. *Westerkwartier*, aan den *Arnhemschen straatweg*. Het eigendom bezeten door den Heer *Mr. S. VAN*

NIMMERDOOR, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Grande-Courmewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovendien op de verl. suikerplant. *Temeraire*, benedenwaarts aan den verl. *Wayampibo*, groot.

NIMMERDOOR, verl. suikerplant. in de wandeling veelal geeft aan *Gelderland*. Zie *NIJNEGEN*.

NINIVE of **NISOVS**, voorn. plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zee-land*, welke door sommigen vermeld wordt onder de in 1377 verdronkene dorpen en kloosters.

NINNI, strand in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

NINTOEP (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Noordkust. — Zij stort zich, met eenen noordelijken loop, in de *Straat-van-Gilolo* uit.

NJOENGRON, naam, welken de Negers geven, aan de koffijplant. *Nieuwgrond*, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Nieuwgrond*.

NIPA (HOEK-), kaap, in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, op de Oostkust van het eil. *Celebes*.

NIPA-NIPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, gouv. *Sar*, op de *Zuidelijke-Landtong*, gouv. geb. *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Boelekomba*.

Dit d. werd door de waterberoering, welke den 20 December 1820 plaats had, geheel verwoest.

NIPEL (DE) of **WAY-NIPEL**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Molukse eil. Boero*.

Zij komt aan het noordelijk strand van dit eil. uit het gebergte voort, stroomt eerst noordwaarts aan, tot zij zich met de *Roang* vereenigt, van waar zij eene noordwestelijke rigting aanneemt, om zich, eene mijl van het strand, in de *Way-Ila* te ontlasten.

NIRVEN, geb. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 4 min. N. W. van *Nuth*; met 25 h. en 150 inw.

NIS (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, vóór den mond der *Djapara*.

Achter dit eiland, een weinig ten Zuidoosten, ligt nog een eiland, dat door zeer gevaarlijke droogten omgeven is, en waardoor de *Djaparasche* reede zeer verkleind wordt.

NISPEN, eertijds **NISIPA**, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5½ u. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. van *Roosendaal*, omtrent ½ u. van de Belgische grenzen. Men telt in de kom van het d. 67 h., bewoond door 92 huisgez., uitmakende eene bevolking van 490 inw., en met de daartoe behoorende geh. *Borteltonk* en *Rietgoor*, 154 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, ook heeft men er twee bierbrouwerijen en twee korenmolens.

Het is eene zeer oude plaats, welke echter haren luister verloor, zoodra men begon te bouwen, waar nu *Roosendaal* ligt. Voortijds was het eene afzonderlijke heerlijkheid, waarvan het beroemde geslacht **VAN NISPEN** zijnen naam ontleende. In het jaar 1387 werd echter **NISPEN**; benevens *Groot-Zundert*, *Klein-Zundert*, *Sprundel* en de helft van 's *Princenhage*, door **JOHANNA**, Hertogin van *Brabant*, in pandschap afgestaan aan **JAN VAN POLANEN**, Heer van *de Leck en Breda*, voor eene som van 1000 *Fransche guldens* (ruim 1165 guld.), die zij hem schuldig was, onder voorwaarde, dat deze dorpen, voor gelijke som, weder zouden kunnen gelost worden. Diensvolgens deed **KAREL II**, Koning van *Spanje*, die zich als Heer van het grootste gedeelte van *Brabant*, daartoe gerechtigd meende, deze som in 1664 aan den toenmaligen bezitter dezer dorpen, den **Prins van Oranje** aanbieden, maar in 's *Gravenhage* weigerde men die som te ontvangen, op grond, dat de *Algemeene Staten*,

Den 16 Mei 1856 werd aldus een Maatschappij, de eerste steen voor hare rekening, door de Rijksoverheid, en strekken moest, om te nemen en na te zien. Heer T. Atswoorn gesticht, onder zijne directie, om tot verbetering en uitbreiding met onderscheidene soorten en de fabriekanten het vervaardiging van zulke te vinden is. Tot uitvoer het gebouw bestemd gebr. beterde wijze van ketten in de schering voor bouw, tot een zeer naar tot eene vlasspinnerij de alhier verachtete te beuren), is echt gekomen, en de

Deze plaats is van belangrijke heel verloren

NIJWENDA
Utrecht, aan brug en de
NIKLAAS
warstal.
NILA
 7° 12' Z.

Het is eene legpl. ronden jaarlijks Banda over verhande op te

NILA
Boero, zee uit
NIM
riname, palende waarts
NIMM
 kant., ge

Dit bu. **WALCHER**
NIMM
 aan de *Mo* venwaarts *Co*
NIMWEG
 de st. **NIMM**

Maatschappij, die op... hadden, met... van Bentland vroege

kwam vooreen der... van Leeve en diene gem... in het jaar 1209, alle... reeds in 1157 onder... der kerk, door... toegeween waren... Ansurus, bijgenaamd... Tongerlo gedaan.

onder welke 400 Communikanten, een Pastoor en eenen Kapell... van Breda, dek van Berg... schiaan (d. i. Pastoor) van N... daal en Calmpthout, die in het... en om deze drie kerke... den Abt van Tongerlo twee of

toegewijd, was vooreen de... in het jaar 1208 daarvan is afge... ooren toren en van een orgel... werd deze kerk door de Herv... 1800 werd zij gedeeltelijk aan de... geleete door een dubbel... afgesloten, ten gebruike van... echter geen van de laatste... tot koor der R. K. hier eene schuurkerk, welke... toegewijd.

gem., welke tot eersten Predikant... in 1648 herwaarts kwam, en in... Nadat echter Zachus de... in het jaar 1742 overleden was, is... maar de gem. met die van

door een getal van 50 leerlingen... tweeden Zondag in September... bestond uit een veld van zilver,

Zeeland, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, 3 s. d.; palende N. aan de gem. *Wassdorp*, O. aan de gem. 's *Gravendijk*, Z. aan de gem. *Oude-Weer*.

enige verstrooid liggende h., alsmede *Nieuwland*, het *Ronde-polder*, den *Willouts-polder*, benevens ge... van het *Nieuw-Landeken-polder*, van het *Nieuwlandeken-van-Over-polder*, van den *Zak-polder*, van den *Kruiningen-polder*, eene oppervlakte van 965 bund.

Men telt er 81 h., bewoond door 98 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 410 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., die er ongeveer 70 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Heinkensand*. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1160, bezeten werd door *Florus X*, Heer van *Borssele*, aan wiens nakomelingen zij honderd jaren daarna nog toebehoorde. Later is zij bezeten door het geslacht van den *Nisse*, dat van deze heerl. zijnen naam ontleende: zoo vinden wij dat zij bij testament van den Heer *David van der Nisse*, volgens de notulen van de Staten van Zeeland, in dato 29 Januarij 1678, werd verbeven op zijnen zoonszoon den Heer *David van der Nisse*. Uit dit geslacht kwam de heerlijkheid door huwelijk van eene dochter van eenen anderen *David van der Nisse*, die eerst in de laatste helft der vorige eeuw overleed, met den Heer *J. T. Spijker*, aan dien Heer. Thans wordt zij bezeten door de erven van den Heer *J. H. Venscröon*, te *Goes*.

Het d. *Nisse*, ook wel *Ter-Nisse* of *Der-Nisse*, oorspronkelijk echter *Gervansnisse*, ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goes*, 1 u. Z. O. van *Heinkensand*.

De benaming *Nisse*, waarvoor men thans het schor zou zeggen, duidt reeds aan, dat het eene aanslibbing tegen andere gronden was. De voormalige zeedijk, voor welchen het oprees, is nog overig in de zoogenoemde *Vijfzode- of Loijven-dijk*, die bij den waterfloed van 1350, toen ook de dijk tegen den *Loijven-*, in de wandeling *Lowijsen-polder*, doorbrak en de *Nisse* onder liep, nog het *Breede* beveiligde.

Het is een groot en fraai dorp, in de gedaante van een langwerpig vierkant. Het plein, met schoone boomen bezet, heeft in het midden eene goede pomp en eene waterput, en is aan drie zijden met huizen bezet. De zuidelijke kant wordt ingesloten door de ruime en fraaije kruiskerk, welke eenen hoogen toren naast zich heeft. Deze kerk, welke in de dertiende eeuw werd opgetrokken, was vóór de Hervorming aan *Onze Lieve Vrouwe* toegewijd. Alleen het koor wordt tot de dienst gebezigd, en is van een net orgel voorzien. *Zekere Jufvrouw S. Eijzenmeert* had tot dat einde een legaat aan de kerk geschonken, doch dit niet toereikend zijnde, werd het te kort aangevuld door den toenmaligen Ambachtsheer *J. T. Spijker*, wiens wapens, met die zijner echtgenoote, ook op het orgel prijken. Het werd in de lente van 1788 ingewijd. De predikstoel is fraai gebeeldhouwd; te voren was er ook eene allerfraaist gebeeldhouwde bank, voor de familie van den Ambachtsheer, maar die werd in de woelige dagen van het jaar 1793 vernield. Onder aan de balken van het koepelwerk vindt men een twaalfstal ruw gebeeldhouwde en bont geschilderde beelden, verbeeldende de twaaf Apostelen. Zij zijn zeker drie palm, hoog en staan in nissen. De pastorie, te voren een buitengoed, dat aan den Heer *Spijker* toebehoorde, is eene der fraaiste uit de provincie *Zeeland*.

Men heeft er eene buit., het *Hof-Ter-Nisse* geheeten. Zie *Nisse* (*Hof-Ter*).

Het wapen van *Nisse* bestaat uit een schild van goud, met eenen keper van keel (rood), vergezeld van drie loliën van sabel (zwart), staande twee en een.

NISSE (BUITENPOLDERS-VAN-), dijkadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, voor het grootste gedeelte gem. *Nisse*, en overigens ook gedeeltelijk gem. 's *Heer-Abtsterke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, gedeeltelijk gem. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende N. aan de Oude-Nisse, O. aan de Watering-van-Ooster-en-Middel-Zwake, voorts O. en tevens Z. aan den Breede-polder-van-Baarland, W. aan de Watering-van-Ovezande en aan de Watering-van-Heinkenszand.

Deze dijkadje bestaat uit de volgende acht polders: den *Kruiningen-polder*, den *Ronde-polder*, den *Lange-Nieuwland-polder*, den *Schouwersmeel-en-Zuid-Daniel-polder*, den *Prooijen-polder*, het *Nieuw-Landke*, den *Zuid-Zak-polder* en den *Dubbeld-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 280 bund. 37 v. r. 23 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

NISSE (HOF-TER-), buit. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goes*, kant. en 1 u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. *Nisse*.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door de erven van den Heer *Verschuur van Nisse*, woonachtig te *Goes*.

NISSE (TER-), voorn. adell. h. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en 3 u. N. W. van *Hulst*, gem. *Ossenisse*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vond men in het midden der vorige eeuw nog eenige bouwvallen. Thans is er niets meer van te zien, en de daartoe behoord hebbende gronden zijn in andere eigendommen geëncleveerd.

NISSE-POLDER (DE OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. aan de Breede-Watering, O. aan de Watering-van-'s *Gravenpolder*, Z. aan de Buitenpolders-van-Nisse, W. aan de Watering-van-Heinkenszand.

Deze pold. lag vroeger met zijnen zuidelijken dijk tegen de *Schelde* aan, doch toen de Heer van *Kruiningen*, als *Ambachtsheer* van *Nisse*, in 1310, den *Kruiningen-polder* had laten bedijken, had de *Oude-Nisse* geen zeedijk meer, dan een stuk van den *Notendijk*; dat echter in 1354, bij het bedijken van den *Loijven-polder*, almede binnengedijkt werd. De geweldige schade, door *Bewesten-Yerseke*, in 1350 en 1352 geleden, de kosten van het leggen of verzwaren van den *Zanddijk*, van *Yersekedam* tot *Hanswest*, meer dan 2000 roeden land, welke het verlies der *Oostwatering* noodzakelijk maakte, hadden aanleiding gegeven, dat men *Nisse* toen voor zijne eigene dijken liet zorgen, maar tevens niet aansloeg in de lasten voor de andere dijken. Hierop en op het nog aanwezig zijn der *Vijfzode*, welke in 1350 de *Breede-Watering*, en in 1352 de *Oude Nisse* voor overstroming bewaard had, grondde men zich nu later, en wilde zich beschouwd hebben als afgezonderd van de *Breede-Watering*. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

NISSE-STELLE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. O. aan den *Willouts-polder* en den *Kruiningen-polder*, N. aan den *Kruiningen-polder*, O. aan den *Baarland-Stelle-polder*, Z. O. aan den *Quist-Kost-polder*, Z. aan den *Molen-polder*, Z. W. aan den *Nieuw-Ovezande-polder*, W. aan den *Zak-polder*.

Deze pold. maakt eene gemeene dijkandje uit met den *Baarland-Stelle-polder*.

NISTELRODE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss* (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d. 2 ged.); palende N. aan de gem. *Berehem*, O. aan de gem. *Zeeiland*, Z. aan *Uden*, Z. W. aan *Dinther*, W. aan *Heesch*.

Deze gem. bevat het d. *Nistelrode*, de geh. *Busberk*, *Donzel*, *Dijk*, *Kleinwijk*, *Wijen*, *Kantje*, *Maxend*, *Achterstraat*, *Laar*, *Delst*, *Loo* en *Menzel*, benevens een gedeelte van de geh. *Loosbroek* en *Vorstenbosch*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5255 bund., waaronder 5101 bund. 13 v. r. 52 v. ell. belastbaar land. Men telt er 570 h., bewoond door 420 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2520 inw., bijna allen linnenwevers, onder welke vele behoeftigen gevonden worden. De overige zijn landbouwers, die zich sterk toelleggen, om de onvruchtbare heidegronden te bebouwen en vruchtbaar te maken, wordende hier voornamelijk rogge en boekweit aangekweekt. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene leerlooierij, eenen koren- en twee oliemolens.

Deze gem. wordt bespoeld door de *Groote-Leygraaf* en de *Kleine-Leygraaf*.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke men ruim 1700 Communikanten telt, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort. De par. werd eertijds bediend door Priesters van de *Duitsche orde*; thans wordt er de dienst verrigt door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp NISTELRODE, NESTELRODE of NESTELROOY, veelal NITTELROOY genoemd, ligt 4 u. O. van *'s Hertogenbosch*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Oss*, rondom in eene groote, onvruchtbare heide. Het is een groot, maar geen fraai dorp, bestaande uit 290 verspreid liggende huizen, bewoond door 1890 inwoners.

Na den *vrede van Munster* hebben de R. K. eene schuurkerk gehad, omtrent in het midden van het dorp, op eenen aanmerkelijken afstand, ten *Zuiden* van de oude parochiekerk, die afgelegen in de akkers stond. Deze laatste kerk, in het jaar 1799 wedergekeerd tot het gebruik der R. K. en ingewijd ter eere van den H. *Lambertus*, was een middelmatig gebouw, met eenen hoogen en tamelijk spitsen toren. Zij werd in 1842 afgebroken, nadat, in plaats daarvan, eene geheel nieuwe gesticht was in het geh. het *Laar*, ter plaatse, waar eene kapel stond, aan den H. *Antonius* toegewijd. Deze kerk, mede aan den H. *Lambertus* toegewijd, is een middelmatig gebouw, in den *Dorischen* stijl, zonder orgel, maar met een houten koepeltorentje daarop, achter den zavel gebouwd. De toren der vorige kerk is in wezen gebleven en staat nu nog, geheel afgezonderd, op het kerkhof. De voormalige R. K. schuurkerk is sedert lang gesloopt.

NISTELRODE heeft nog eene kapel, die in stand is gebleven, op den afgelegen uithoek *Vorstenbosch*, doch welke eerlang zal gesloopt en in plaats daarvan eene nieuwe kerk gebouwd worden; een derde was vroeger bij den uithoek het *Loosbroek* gelegen; alle waren opgericht onder aanroeping van den H. *Antonius*. Men denkt dat de stichting dezer menigvuldige kapellen, ter eere van dien *Heilige*, in het bisdom van *'s Hertogenbosch* en verder in *Nederland*, meest behoort

NISSE (BUITENPOLDER)

veland, prov. *Zeeland*, grootste gedeelte gem. *Abtskerke-Sinoutkerke*, gedeeltelijk gem. *Baan*, Nisse, O. aan de Water van-Overzande en aan de

Deze dijkandje bestaat ningen-polder, den polder, den Schone-Pruijen-polder, der en den Dabbeld eene oppervlakte van bestaat uit eenen Dijk-

NISSE (HOF-TER)

land, distr., arr. *Heinkensand*, gem.

Deze buit. wordt the Heer Verschoor van

NISSE (TER-)

ambacht, prov. *Zeeland*, gem. *Ossenisse*.

Ter plaatse, waar het vorige eeuw nog gezien, en de daartoe dommen geëncleverd.

NISSE-POLDER (DE)

Zeeland, arr. *Goed*, de Breede-Watering de Buitenpolders-ron-

Deze pold. lag aan, doch toen de in 1510, den Kruining geen zeedijk meer, 1554, bij het bedijf werd. De geweldige 1552 geleden, de dijk, van Yerskrean welke het verlies de leiding gegeven, de zorgen, maar teve ken. Hierop en 1550 de Breede-Wa ming bewaard had schouwd hebben al derbestuur bestaat Penningmeester.

NISSE-STELLE

Zeeland, arr. *Goed*, aan den Willouts-p ningen-polder, O. Quist-Kost-polder, Z. Overzande-polder, W.

met allelei keisteentjes als bezaaid; ook schoon geaderde marmere. Zelfs zouden er, zegt men, diamanten, in alle met de Lochemsche diamanten, in er ekele keisteenen, die enige

na het teekenen der voorloopige te Aken, in 1748, te Nistelroop der Engelschen en Hannoverischen, waar- gemelde heide.

dat is DuiVELS-rivier, riv. in het eil. *Amboina*, op het schiereil. *Victoria*.

oversten het kasteel *Victoria*, komt uit het drinkwater oplevert, met eene noordelijke rigting, in

heeft men, op eenen heuvel, het water allengskens benen sijpelt daar een uitnemend fraaije water- om de helderheid en koel- doch daar over henen, zoo digt be- in de open lucht, zonder eeni-

Als men eenigzins verder onder de k, die het water voor den wa- schijnt.

NISSE-WATER, d. i. DuiVELS-WATER, riv. in het eil. *Boero*.

die haren oorsprong neemt in een westelijke rigting in den Ar- de Inlanders geven aan het *Mis-* *Ambon*. Zie **MUSKITER-EILAND** (Het).

stedede, prov. *Eriesland*, kw. *Oos-* en 6 u. N. O. van *Leeuwarden* nabij *Morra*, waartoe zij behoorde. *Grongy*, prov. *Groningen*, arr., kant. gem. en 5 min. O. van *Stedum*.

van eenen burg had en reeds van 1596 voorkomt, schijnt *Stedum* bewoond te zijn geweest, en over het dorp *Stedum*. In het jaar van den Heer **CANTER**, gekocht, **Mr. JAN HERMAN GERLACIUS**, Rands- ZOOD **TJAART ANTONI GERLACIUS**, bezitter van was.

heerenhuis, met twee vleugels, hetwelk langen tijd in het bezit van **CLANT**, hebbende aldaar,

onder anderen, gewoond **ADRIAAN CLANT**, die in 1648 Afgevaardigde bij den vredehandel te Munster was. Bij het huis waren fraaije tuinen en boschrijke wandeldreven, met een **hortenkamp**. De laatste bezitter overleden zijnde, zijn de behuizing en schatbuizen op afbraak, de gronden bij stukken, en de heerlijke regten bij gedeelten, in Januarij 1818, bij uitveiling in het openbaar verkocht. Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden besloegen eene oppervlakte van ongeveer 3 bund.

NIUTLO, plaats, welke men op het jaar 866 vermeld vindt, als gelegen te hebben in het distr. *Felua* van het graafs. *Hamelande*, doch thans geheel onbekend is.

NIVEL, naam, welken de landlieden meestal geven aan het d. *NIEUWAAL*, in het *Benedendistrikt*, prov. *Gelderland*. Zie *NIEUWAAL*.

NIWEL-TETOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, onder den Radja van Schomi-it staande.

NOAM, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, aan de westkust, nabij de *Pas-van-Tanoeno*, aan een talaga of binnenwater.

Dit d. plagt zeer volkrijk te zijn, doch er is niemand meer te vinden, alzoo de inw. zich genoodzaakt hebben gezien, wegens de ongezondheid van het land, die plaats te verlaten of uitgestorven en vermolten zijn.

NOAMBGUL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Ambon*, W. van *Boero*.

NOBA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Achterste eilanden* van de *Aroegroep* behoorende.

NOBELAAR, voorm. oud kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, in het dorp *Etten*.

Dit kasteel was gesticht door **JUSTUS DE NOBELAAR** en had daarvan zijnen naam bekomen. Het was een treffelijk gebouw, met ruime zalen, eenen aangenamen hof en groote vijvers en kwam, met eenen laan van voren, op de markt uit, waar die laan, tusschen de huizen, met muur en hof was afgesloten. Men had er eene kapel, waarin vroeger door eenen *Huiskapellaan* van de *Hoeren de NOBELAAR* dienst gedaan werd en achter het huis eenen grooten koepel, waaruit men zeer fraaije gezigten had.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 7 v. r. 77 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. M. G. Baron d'Ost, woonachtig te Brussel.

NOBELAAR (HET HUIS-VAN-), oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's *Gravenhage*. Zie **HELMOND (HET HUIS-VAN-DE-VOUW-VAN-)**.

NOBELE-WAARD (DE), bekade uiterwaard, Z. W. van *Amerongen*, langs den *Rijn*, vroeger uitgemaakt hebbende een gedeelte van den *Geldersche-waard*, en destijds tot *Gelderland*, thans tot het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*, gem. *Amerongen* behoorende.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 3 v. r. 70 v. ell., enkel weiland, en watert door een sluisje op den *Rijn* uit; zij maakt met de *Amerongsche-waarden* een geheel uit.

NOBRESSART (PETIT-), d. in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 2½ u. N. ten O. van *Arlon*, arr. en 7 u. Z. W.

van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Osperen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. *Ell*, in het stroomdal van den Colpach.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

NOCHER of NACKEREN, gem. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wiltz*, gem. en 40 min. N. van *Goesdorff*.

NODA (DE), DE NODÉ en ook HNODI, riv. of water, dat door het landschap *Flehiti* liep, en waarvan men gewag vindt gemaakt in oude schriften, als in het Zuidoosten van de prov. *Utrecht* en in het Noord-oosten van de prov. *Gelderland*, de grensscheiding tusschen die beide provinciën daarstellende, en een weinig boven het stadje *Rhenen* in den *Rijn* vallende.

Het perkamentboek des bisdoms van *Utrecht* maakt daar gewag van op 1196, gelijk ook *GERART*, Graaf van *Gelder*, in zijnen brief van 1225, geschreven in *NODA*, op den oever van den *Rijn*, *BEKKA* verhaalt, in het leven van *ARNOLDUS* en *THEODORICUS*, dat *OTTO*, Graaf van *Gelder*, in eenen veldslag overwonnen door *DIEDERIK*, Graaf van *Holland*, tot over de *NODA* gevlugt is, dat is tot binnen zijne landpalen. Heden wordt het de *GREBBE* genoemd, maar *JAN*, Graaf van *Benthem*, betuigt in zijnen brief, dat het in het jaar 1528, nog den ouden naam heeft gehad.

NOEAULOË of NOEKAULOË, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEAULOË of NOELAULOË, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEHATA, gebergte in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*. — Dit gebergte is zeer moeilijk te beklimmen.

NOEHÉLOË, voorn. d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, aan de Oostkust, omtrent een mijl van *Luäla*.

Dit dorp kon oudtijds 200 zielen, en onder deze wel 80 weerbare mannen en 30 dati's nitleveren. Later is het geheel bij het nabij gelegen dorp *Seroelaw* ingesmolten.

NOEKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bagten*.

NOEKAALOË, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

NOEKOES, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

NOEKOHÖY, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOEL (KAAP), kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. — Het is de noordelijkste punt van het eiland.

NOELAA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Hoewamohel*, ten Noordoosten, één uur ver in het gebergte.

Het was eene sterke plaats, die in het jaar 1632 veel aan ons volk gekost heeft, eer zij veroverd was, wordende zij zeer dapper door haren *Orang-Kaja*, *MACKANABAL LEASSOE*, verdedigd. Het was zoo sterk van volk, dat het wel duizend zielen, en onder deze drie honderd

vertig woerbare mannen en honderd twee en twintig dati's kon te velde brengen.

NOENIALI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de zuidkust van *Groot-Ceram*.

NOENOA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Hitoe*, met eene zuidelijke strekking in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

NOENTATTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Hitoe*, met eene zuidelijke strekking in de *Baai-van-Amboina* uitlopende.

NOEOELOE, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan het noordelijke strand, bij den berg *Abinoessa*.

NOERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de Noordkust van het noordoostelijke schiereiland, Z. O. van *Boelon*.

NOERDANGE, Fr. naam van het d. NOERDINGEN, in de heerl. *Useldingen* en *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*. Zie NOERDINGEN.

NOERDIKE, naam, onder welken het d. NOORDWIJK, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, bij *Melis Stoke* voorkomt. Zie NOORDWIJK (BINNEN-).

NOERDINGEN of NOERDINGEN, in het Fr. NOERDANGE, d., deels in de heerl. *Useldingen*, deels in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Dikirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Osperen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Beckerich*, aan de *Noerdingerbach*, die te dezer plaatse eenen korenmolen drijft.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Elvingen* behoort, en door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend wordt.

NOERDINGERBACH, beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt op de hoogten tusschen de d. *Guirsch* en *Beckerich*, vloeit eerst oostelijk, doch beneden *Noerdinger* noordelijk, en valt te *Nieder-Pallen* in de *Pahl*.

NOERTICH, oude naam van het d. NOORDWIJK, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NOORDWIJK-BINNEN.

NOERTRINGEN, in het Fr. NOERTRANGE, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Diekirch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wiltz*, gem. en 40 min. N. O. van *Winseler*, op eenen berg, die 457 Ned. ell. boven den spiegel der Noordzee is verheven.

NOERTZINGEN, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Luxemburg*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bettemburg*, aan de *Kayl*, die een weinig beneden het dorp zich in de *Alzette* ontlast.

Men heeft er eene R. K. kerk, waarvan de parochie tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

NOESA-BARON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie BARON (1).

NOESA-BOAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, W. van het eil. *Bonoa*, in de zeeëngte tusschen *Bonoa* en *Lochoe*. Het is hoog en bergachtig.

NOESA-DJAWI, naam, welken men in de hoftaal, op het eil. *Java*, aan dat eil. geeft. Zie JAVA.

(1) Alle de overige woorden, met NOESA beginnende, dat eil. beteekent, welke hier niet gevonden worden, zoeken men op de woorden van onderscheiding.

NOESA-GEDE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie *KERANG'AN (NOESA-)*.

NOESAIDJAL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *KELANG*.

NOESA of NOESSA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende, waarvan het het noordelijkste is. Het is onbewoond.

NOESA (HET ZUIDELIJKE-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende. Het is onbewoond.

NOESA-LAUT of NOESSA-LAWOET, klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, Z. O. van *Hominoa*, waarvan het slechts door eene naauwe zeeengte, die nog geene mijl breed is, gescheiden wordt, hoewel men door den sterken stroom, welke er gaat, somtijds twee uren noodig heeft, om dien afstand over te roeijen.

Op dit eil. zijn de volgende zeven dorpen: *Titaway*, *Aboeboe*, *Sitoe*, *Leynitoe*, *Nalahia*, *Amit* en *Akaon*. Aan de noordzijde vloeit eene rivier van het gebergte en neemt in haren loop een riviertje op, welks water zoo heet is, dat er een ei in kan gekookt worden. De grond is er zwavelachtig en bevat op sommige plaatsen, zoo als te *Titaway* en *Sila*, eene vette grijsachtige aarde, die, in het water smeltende, eene soort van zeep schijnt te zijn; sommige inlandsche vrouwen eten die aarde met smaak. De *kakatoea's* zijn hier klein en blaauw en eten geene kokosnoten, maar inlandsche amandelen.

Van de vroegste tijden af waren de *Noesalauwers* zeeroovers, en vonden in hunne bosschen uitmuntend timmerhout, waarvan zij hunne roefscheepen bouwden; zij gingen nog lang na de komst der *Portugezen* schier moedermaakt, dragende alleen een *tjikado* of *Alfoersche* gordel om de lendenen. Daar zij geene levensmiddelen bezaten, waren zij, bij gebrek aan het noodige, schier gedwongen te rooven; al die zij gevangen maakten, werden door hen geslagt en gegeten. In 1837 verklaarde de Koning van *Titaway*, dat hij zich dikwerf op gebraden menschevleesch vergast en de handen en wangen het smakelijkst gevonden had. Op last van de *Oostindische-Compagnie* en van het *Gouvernement* zijn hier de notenboomen uitgeroeid; daarentegen is de nagelteelt hier in volle kracht, dewijl de grond daarvoor bijzonder geschikt is en er de grootste zorg aan besteed wordt. Het is voornamelijk op dit eiland, dat, meer dan elders, de heilrijke invloed des *Christendoms* bespeurd wordt. Nog geene twee eeuwen geleden at men hier het vleesch zijner natuurgenoeten en thans belijden de bewoners van *NOESSA-LAUT* het *Christendom*, zoo dat hier niemand van eene andere godsdienst wordt aangetroffen. In het algemeen is de staat van het godsdienstig en schoolonderwijs ook zoo voldoende, dat de *Christen* er zich over verheugen mag, en dit eiland, te dien opzichte, onder de overige eilanden een zeer gunstig onderscheid maakt.

Op dit eiland deed zich, den 21 Januarij 1837, eene hevige aardbeving gevoelen, die de volgende dagen door verscheidene min belangrijke schokken gevolgd werd.

NOESANIVEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het schier eil. *Leytimor*, aan de Noordwestkust.

NOESANIVEL (HOEK-VAN-), ook wel *HOEK-VAN-NOESSA-NIVA* genoemd, kaap in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het

schiereil. *Leytimor*. — Het is de zuidhoek van de groote baai, tusschen Hitoe en *Leytimor*.

NOESATEHOE, en NOESELEHO, twee dorpen in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, onder den Radja van Schomi-it staande.

NOETZELE, meestal *NOTTEREN* genoemd, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2½ u. N. O. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. van *Hellendoorn*; met 74 h. en 480 inw.

Men heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

NOEUTTEREN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *NOTTER*.

NOFORT of *BORONR*, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. W. van *Luxemburg*, gem. *Bertringen*.

NOHALLIE (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Ceram*.

NOKOHALI of *NOCROMALI*, d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Hatoe-Noekoe*.

Dit dorp lag weleer bij *Kaytetto*, in het gebergte, doch meer naar het Oosten, en wel eene halve mijl van het strand, op eenen heuvel, die moeilijk te beklimmen was. Het staat onder eenen *Orang-Kaja*, die over 80 zielen, 27 weerbare mannen en 17 dati's gebiedt.

NOL (DE), geh. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Gorinchem*, gem. en ½ u. O. van *Schelluinen*.

NOL (DE), geh. in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, 3 min. O. van *Woudrichem*.

Alhier had, tusschen den 30 en 31 Januarij 1809, eene dijkbreuk plaats, waardoor het geheele *Oud-Land-van-Altena*, *Nieuw-Altena*, *Dussen* enz. onderliep.

NOLDE, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 2 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. Z. van *Zuidwolde* of van *Kerkenbosch*, het hoofdpunt dier gemeente; met 7 h. en 40 inw.

NOLDIJK, geh. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*, in de heerl. *Oost-Barendrecht*.

NOLLE (DE), eigenlijk *DES HOLLE*, fort op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, 20 min. W. ten N. van *Vlissingen*, tegen de *Hont* of *Wester-Schelde* gelegen.

Dit fort dient tot kustverdediging en bestaat uit eene onregelmatige vijfhoekige redoute van aarde, met eene natte gracht, tot reëdit eenen ronden steenen toren hebbende.

NOLLEN (DE), een gedeelte van het *Eijerland*, eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, ongeveer 125 bunders groot, liggende ten Noorden *Zandijkshuis*, ten Zuiden en Zuidwesten van de begraafplaats van *Cockdorp*, ten Westen de *Roggesloot*. Het zijn kleine met helm begroeiende binnenduinen, waar tusschen ligte moesgronden, met doornstruiken en spichtig gras begroeid. — In het zuidoostelijk gedeelte vindt men de zandvlakte van *Zandijkshuis*, in welke een arm van de *Rogge-sloot* ontspringt.

NOLLEN (DE) of de *GROOTE-POLDER*, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drin-*

... van de oppervlakte Akkers-tegen-de-rivier-den-
... van het Water of Akkers-poldertje, Z. aan den Emelia-
...

... volgens het kadaster, eene oppervlakte van
... en heeft een houten sluisje, aan den Lan-
... voorzien met eene klep, en eenen hou-
... van de Pastoriaan of Kade, wijd één ell., voorzien van
... op de rivier den Amer van het overtollige

Het waterpeil is 1 palm. 5 doim. boven A. P.
... tot 1 ell. 6 palm. tot 1 ell. 7 palm. boven A. P.
... der Rijks Domeinen.

... 81 v. r. 26 v. ell. eigen-
... is alleen tot zijnen last.

... *Amboina*, op het eil. *Honiwoa*,
... eene Radja.

... loopt Zuid-
... langs eene rivier, die vele
... In het begin der vorige eeuw is hier eene Prinses
... door een zoodanig
... verdorven.

... beratte dit dorp 970 zielen, onder
... 138 dati's.

... voorm. meer in *Kennemer-*
... *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Pet-*

... maakt thans eenen pold. uit,
... O. aan den Droomerdijk, O. aan den Pettemer-

... W. aan de Noordzee. Uithoofde
... van de Hondsbossche
... geheel in de Noordzee gelegen.

... die in het jaar 1691 met de heerl.
... van *GERARDUS VAN EGMOND VAN*

... van *Alkmaar*, en sedert daarmede steeds
... polderen.

... tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoo-
... van het eil. *Florus*. Het is van

... omtrent zes of zeven mijlen lang,
... van twee mijlen.

... deels in de heerl. *Mersch*,
... *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*,

... O. aan
... *Bissen* en *Berg*.

... *Nameren*, *Cruchten* en *Schront-*

... *Ober-Glabach* en *Nieder-Glabach*,
... *Schleider*, alsmede de groote hoeve

... die meest hun bestaan
... en voets IJzerwerken, 1 olie- en 2 koren-

... 3200 zak rogge en
... 1330 zak aardappelen en 215,500 pond

... op 90 paarden, 260 stuks hoorneve
... 165 koejen.

... maken de par. van *Nameren*
... in deze gem. elk eene kerk en in het d.

... hebben. — Er zijn drie scholen.

Het d. **NONNEN** ligt 4 u. N. van Luxemburg, 1½ u. N. van Mersch. De inw. maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van Luxemburg, dek. van Mersch, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, terwijl de dienst in de, tot deze par. behoorende, kapel te Schrontweiler, door eenen eigen Kapellaan verrigt wordt.

NONKOT, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Soerakarta.

NONNEN-BOSSCHE-HOEVEN, b. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van 's Hertogenbosch, gem. en 1 u. N. van Schijndel.

NONNEN-EN-KRUISWAARD, buitenpold. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, prov. Noord-Brabant, kw. Maasland, Eerste distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Oss, gem. Lith; palende N., O. en W. aan de heerl. Alphen, Z. aan de Maas.

NONNEN-GEZEID, plaats in het Land-van-Heusden, prov. Noord-Brabant, gem. Heesbeen-Eethen-en-Genderen, onder Heesbeen. Vroeger heeft aldaar een Nonnenklooster gestaan.

NONNEN-MUHLEN, geh. in het balj. van Echternach, grooth. Luxemburg, arr. en 4 u. O. ten Z. van Diekirch, kant. en gem. Echternach.

NONNEN-POEL, voorm. kloost. in Zuid-Holland. Zie POEL (HEER HUIS-TE-).

NON-PENSÉ, verl. houtgr. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Cadix, benedenwaarts aan den houtgr. Aucka.

NONTJOK-TOPPING, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java.

NOOIT-GEDACHT, voorheen een buit., met boerenbruiker, thans alleen een boerenbruiker, in Amstelland, prov. Noord-Holland, arr. en 1½ u. Z. van Amsterdam, kant. en gem. Nieuwer-Amstel, 1½ u. N. O. van Amstelveen, aan den Amsteldijk, in den Midden-polder; beslaande eene oppervlakte van 52 bund. 68 v. r. 50 v. ell. gronds, welke nu verveend wordt.

NOOIT-GEDACHT, buit. in Gooiland, prov. Noord-Holland, arr. en 5 u. Z. O. van Amsterdam, kant. en 1½ u. Z. van Naarden, gem. en in het d. 's Graveland.

NOOIT-GEDACHT, buit. in het Nederkwartier der prov. Utrecht, arr. en 2 u. van Utrecht, kant. en ½ u. van Maarssen, gem. Maarsseveen.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HUYDECOOPER VAN NIGTEVECHT, woonachtig te Utrecht.

NOOIT-GEDACHT, houtgr. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Saramakka, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Zorg-en-Hoop, benedenwaarts aan den houtgr. Karelsburg, waartoe hij thans behoort; 500 akk. groot.

NOOIT-GEDACHT, kostgr. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Wanica-kreek, ter regterhand in het afvaren naar de Saramacca; palende bovenwaarts aan den houtgr. Curaçao, benedenwaarts aan den houtgr. Maria's-Lust; 500 akk. groot.

NOOIT-GEDACHT, vroegere naam van de suikerplant. ELLEN, in Nederlands-Guiana, kol. Suriname. Zie ELLEN.

NOOIT-GEDACHT, plant. in West-Indië, op het eil. Curaçao, W. van St. Jorisbaai, Z. ten O. van den berg Ronde-klip.

NOOIT-VOLMAAKT, koffijplant. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Suriname, ter linkerzijde in het afvaren; palende

bovenwaarts aan de voorstad Zeelandia, benedenwaarts aan den mond der Booms-kreek; 100 akk. groot; met 12 slaven. De Negers noemen deze plant. *MANDRA-SOESMAN*.

NOORBEEK, gem. in de heerl. *Dalem*, prov. *Limburg*, arr. *Maas-tricht*, kant. *Gulpen* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan *Mheer*, O. aan *Slenaken*, Z. aan de Belgische prov. *Limburg*, W. aan *Mesch*.

Deze gem. bevat het d. *Noorbeek*, de geh. *Bergerhuizen* of *Bergerhausen*, *Terlinden*, *Schieberg*, *Schey*, *Ulvent* en *Vroulen*, benevens een gedeelte van *St. Kruis*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 740 bund., waaronder 719 bund. belastbaar land. Men telt er 172 h., bewoond wordende door 179 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die, op twee na, allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — De twee Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Gulpen*.

Het d. *NOORBEEK* ligt $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Maastricht*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Gulpen*. Men telt er in de kom van het d. 74 h. en 540 inw.

NOORD, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Bergen*.

NOORD (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en W. aan de *Westkil*, O. aan het *Steurgat*, Z. aan de *Grienden-tegen-Jasse-sloot*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15 bund. 11 v. r. 40 v. ell., met de kaden en buitenstrooken, en heeft eenen houten duiker aan de zuidzijde des polders, wijd 5 palm. 2 duim, voorzien van eene klep, waardoor deze polder, op de *Jasse-sloot*, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 4 palm. boven A. P.; de hoogte der dijken 2 ell. 5 palm. tot 2 ell. 4 palm. boven A. P. Kij is alleen aan de zuidzijde van eene kade en overigens van even zulke hooge boorden voorzien. Hij wordt bestnurd door de eigenaren. Aan de zijde van het *Steurgat*, voornamelijk op en nabij de noordelijke punt, is deze waard zeer veel afgenomen en vermindert nog als het ware dagelijks.

NOORD (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *SLIEGAT* (HET).

NOORD (DE) of HET NOORDEN-DIEP, kil of rivierarm in *Zuid-Holland*, die, tegenover *Dordrecht*, uit de *Merwede* beginnende, met eene noordwestelijke rigting, tusschen den *Alblasserwaard* ter eenre zijde en den *Zwijndrechtsche*- en den *Riederwaard* ter andere zijde doorlopende, zich, tegenover *Crimpen*, met de *Lek* vereenigt en van daar weder, onder den oude naam van *Merwede* (thans veelal *Nieuwe-Maas*), langs *Rotterdam* tot aan *Vlaardingen* voortloopt, alwaar zij zich met de *Oude-Maas* vereenigt.

Deze kil, welke eene aanzienlijke breedte en genoegzame diepte voor groote binnenvaartuigen heeft, wordt ten zuiden bij het begin, door eene plaat de *Pelsert* genaamd, in twee vaarwaters verdeeld, die zich een half uur verder weder vereenigen en waarvan het oostelijkste het bruikbaarste is. Stellende A. P. = 0, dan is de hoogte bij *Dordrecht*, bij vloed 1,210 ell. boven, bij eb 0,317 ell. onder; bij *Crimpen*, bij vloed 1,055 ell. boven en bij eb 0,205 ell. onder A. P.

De geheele afstand tusschen die plaatsen bedraagt 9041,7 ell. De afwisseling van eb en vloed doet telkens de rigting van den stroom veranderen.

NOORD (DE), oude naam van de schorren in de *Ooster-Schelde*, Z. W. van *Ouwerkerk-in-Duiveland*, prov. *Zeeland*, waar vroeger het geregt van dat dorp stond.

NOORD (HET), gedeelte van de kom van het vlek *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 31 h. en ongeveer 200 inw.

NOORD (DE KLEINE-), buurt in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. N. O. van *Aalsmeer*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; met 6 h. en 20 inw.

NOORD (HET LAGE-), gedeelte van de kom van het vlek *Schagen*, in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 14 h. en ruim 70 inw.

NOORD (DE POLDER-VOOR-HET-), pold. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de *Missel-kaag*, O. aan het Noord, Z. aan de *Loet*, W. aan de *Zandvenne*.

Deze pold., welke een gedeelte van de sectie *Lagendijk* uitmaakt, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 31 v. r. 11 v. ell. schotbaar land; telt 30 h., waaronder 3 boerderijen. Hij staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

NOORD (DE VETTE-), vroeger alleen de Noord geheeten, thans *VETTES-OORD* gespeld, uiterwaard in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *OORD (VETTES-)*.

NOORD-A, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. van *Leyden*, gem. en ½ u. Z. van *Soeterwoude*; met 8 h. en ruim 60 inw.

NOORD-AA (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *AA (DE NOORD-)* (1).

NOORDAAN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. van *Maarsse*, gem. en ½ u. Z. O. van *Maarsseveen*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 137 bund., en wordt thans in eigendom bezeten en bevoond door den Heer A. CALKOEN.

NOORD-ACHTTTIENHOVEN, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Acht-tienhoven-en-den-Bosch*.

NOORDAM of NOORDDAM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Reitsum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 18 inw.

NOORDASCHE-VLIET, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *AA (NOORD-)*.

NOORDBEEK, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft, aan het d. *NOORBEEK*, in het *Land-van-Dalem*, prov. *Limburg*. Zie *NOORBEEK*.

(1) Eveneens zoekt men de overige artikelen, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

NOORD-BEKKERSTRAAT, een der vijf deelen, waarin de bedijking van de *Bosmeer*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Panoram* verdeeld is. Men begrijpt daaronder dat gedeelte van den bedijking, waar de bieschool op den hoek van den Middelweg en den Oostmeier-weg staat, en hetgeen verder noordwaarts van deze plaats gelegen is.

NOORD-BONNEN, struik lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, een *'s Gravelinge*, kant. *Noordwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zandambacht*; sijnk in der tijd op de rivier de Maas aangewonnen land, behoorende aan de ingelanden van, en staande onder het zelfde bestuur als den polder het *Nieuwland*.

De *Ysma-Bos* palen N. aan het gezegde *Nieuwland*, O. aan den *Hoek en de Cooran*, W. aan de *Zeezuinen*, en beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 119 bund. 81 v. r. 74 v. ell., alle heest- en volkund, met eene boerderij, genaamd de *Hilwoning*. Zij liggen tusschen dijken, en wordt door ééne sluis, op het *Vloecigat*, en daardoor op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlaat.

NOORDBOSCH, adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, een. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Maarsse*, gem. *Maarsse*.

NOORD-BOVEN-POLDER, onbehuide pold. in het eil. van *Dordrecht*, gem. *Zuid-Holland*. Zie **DUBBELDAH (NOORD-BOVEN-POLDER-VAW)**.

NOORDBRAAK (DE) of DE **NOORDER-BRAAK**, voorm. meerte in de *Wier-lands-laggen*, prov. *Noord-Holland*, Z. van *Obdam*, N. O. van *Bunnekerk*, dat bedijkt zijnde, thans een poldertje is, behoorende tot het een. *Stroom*, kant. *Nedemblik*, en een gedeelte van den *Braam-polder* uitmakende.

NOORDBROEK, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winster*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Scheetersen*, O. aan de gem. *Scheemda*, Z. aan *Zuidbroek*, W. aan *Scheetersen*.

Deze gem. bevat het d. *Noordbroek*, benevens de geh. *Noordbroekster-hamrik*, *Koorngaste*, *Stootshorn* en *Zuiderveen*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2507 bund. 78 v. r. 71 v. ell., waaronder 2483 bund. 28 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; telt 317 h., bewoond door 410 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 zielen, die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Handel wordt er bijkans niet gedreven, doch men heeft er de volgende fabrieken en trafijken, als: 1 bierbrouwerij, 1 touwslagerij, 1 kalkbrandery, 2 blaauwverwerijen, 1 hoedenmakerij, 1 cichonfabryk, 6 linnenverwerijen en 1 koren- en pel- en 3 boekweitmolens.

Verrukkelijk is het gezicht op de schoone boerderijen, welke men in deze uitgestrekte, volkrijke en aanzienlijke gemeente aantreft, vooral langs den vroelijken rijweg naar *Zuidbroek*, die in het jaar 1844 begrind is.

De *Muv.*, die er ongeveer 1880 in getal zijn, onder welke 560 *Leden* maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Winster* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Sprenger*, die in 1897 van *Huizinge* herwaarts beroepen werd, en in 1899 naar *Appingedam* vertrok. Het beroep gechiedt door stemgerechtigden en den kerkeraad.

De *Doopges.*, welke hier omtrent 90 in getal zijn, behooren tot de gem. *Noordbroek-en-Nieuw-Scheemda*, welke te *Noordbroek* eene kerk heeft. — De 8 *Evang. Luth.*, die er wonen, behooren, even als de 14 *R. K.*, die men er aantreft, onder *Sappemeer*.

De 15 Isr., die men er vindt, worden tot de ringsynagoge van *Hoogezand* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in de kom der gemeente, welke gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. **NOORDBROEK** ligt $5\frac{1}{2}$ u. O. van Groningen, 5 u. N. W. van Winschoten, 1 u. N. van Zuidbroek, aan den straatweg van Groningen op Winschoten. Men telt er in de kom van het d. 255 h. en 1500 inw.

De Hervormde kerk, een deftig hoog kruisgebouw, is van binnen vrij prachtig en bezit een voortreffelijk orgel. Deze kerk heeft vele fondsen. De afgezonderd staande zware, vierkante toren heeft een klein spitsje en is veel lager dan de kerk.

De Doopsgez. kerk, welke in het jaar 1811 gesticht werd, is een eenvoudig gebouw, zonder toren of orgel.

Hier is ook een distributiekantoor voor de brievenposterij.

De Dollart is voormaals tot dicht aan de Hervormde kerk doorgedrongen. Het geh. Noordbroekster-Hamrik is daaruit aangelsijkt, doch of de Korengast, zoo als sommigen willen, wel polderland is, wordt door eenigen betwijfeld, die van oordeel zijn, dat de eerste Dollartdijk op deze gast of hoogte zou hebben gelegen.

Onder **NOORDBROEK** ligt de buitenplaats *Veenhuizen*. — Ook heeft dit dorp eene afzonderlijke trekvaart op Groningen. Zie **NOORDBROEKSTER-VAART**.

Den 15 Augustus 1853 is aldaar brand ontstaan in eenen koren-molen, waardoor, behalve dit gebouw, zeven huizen in de asch zijn gelegd.

NOORDBROEK-EN-NIEUW-SCHEEMDA, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Groningen*, met twee kerken, als: ééne te Noordbroek en ééne te Nieuw-Scheemda. Men telt er 200 zielen, onder welke 90 Ledematen. De eerste vast bezoldigde Leeraar in deze gemeente is geweest **PIETER HARRIS DE VRIES**, die in het jaar 1795 naar Dragten vertrok.

NOORDBROEKSTER-HAMRIK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Winschoten*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Noordbroek*; met 21 h. en 110 inw.

NOORDBROEKSTER-KANAAL (HET), vroeger eene vaart in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, welke te Noordbroek eenen aanvang neemt, en, in eene noordoostelijke rigting, naar Niewolde liep, waar zij in het *Zijl-diep* viel. — Dit kanaal dient tegenwoordig alleen tot afwatering.

NOORDBROEKSTER-VAART (DE), vaart in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, welke, van Noordbroek afkomende, in eene zuidwestelijke strekking, naar de Jouvierswijkster-brug loopt, en daar in het *Sappe-meester-hoofd-diep* valt.

De Regering van Groningen heeft het voornemen gehad deze trekvaart, tot aan het *Waar*, en vervolgens naar de *Terinunter-zijl*, te verlengen, waartoe, ter plaatse daar nu de dam is, een verlaat tot schutting van het water was gemaakt, doch dit ontwerp is blijven steken.

NOORDBROEK-VAN-HEEMSKERK (HET), het noordelijkste gedeelte van den pold. *Noord-en-Zuidbroek-van-Heemskerk*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, eene oppervlakte bestaande van 562 bund. 25 v. r. 68 v. ell. Zie **HEEMSKERK (NOORD-EX-ZUIDBROEK-VAN)**.

NOORD-BUITEN-POLDER, onbehuide pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DUBBELDAM (NOORD-BOVEN-POLDER-VAN-)**.

NOORD-BUURT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Loyden*, gem. *Soeterwoode*; met 15 h. en ongeveer 90 inw.

NOORD-DAM, voorm. schans in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zevenbergen*, even ten Z. van de slois aan het *Vogeltje*, alwaar de Keen zich met het *Zevenbergsche-kanaal* vereenigt. Zij is aldaar in den Spaanschen oorlog opgeworpen, om de strooperijen des vijands te beteugelen doch is thans niet meer aanwezig.

TOCH KAREL VAN MANSFELDT, in het jaar 1590, van *PANNA* last kreeg, om Breda, dat onlangs door een turfschip verrast was, te hernemen, werd ook deze schans, waar **MATTHIJS HELT**, om zijn wakker gedrag bij de verrassing van Breda tot Kapitein bevorderd, met zijn vaandel in bezetting lag, door hem aangetast. In het water, hetwelk de schans bespoelde, liet **MANSFELDT** een groot schip leggen, gevuld met goede schutters. Stormbruggen en ander gereedschap werden aangevoerd, en in den nacht, tusschen den 11 en 12 Mei, door zeven vuurmonden de borstweringen geheel weggeschoten. De vijand, naar het schijnt, weinig tegenstand hopende te vinden, had de vermetelheid nu reeds den storm te wagen, maar werd teruggedreven. In den volgenden nacht werd het vuur hervat, met dat gevolg, dat er eene bruikbare bres werd geopend, terwijl de inspanning der belegerden, om de ontstane schade te herstellen, door het onophoudelijk schieten uit het bovenbedoelde schip, zonder voortgang bleef. Nu scheen de kans schooner te staan tot het welgelukken van den storm. Met de grootste verwoedheid werd zij herhaald; maar de vijand, met bebloede koppen hebbende moeten afdeinzen, ondervond den volgenden dag, bij eene derde poging, eene derde teleurstelling. Deze heldhaftige verdediging kostte hem acht honderd man aan dooden en het schip, hetwelk in brand geschoten, en, met al wat er op was, een prooi der vlammen werd.

NOORD-DAMMER-BRUG, brug in de prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amstelveen*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Aalsmeer*, ter plaatse, waar de *Legmeer* en de *Amstelveensche-poel* in elkander loopen, verbindende alzoo de *Legmeer-dijk* met de *Noorddammer-laan*. Er staan bij deze brug eene scheepmakerij en eene tapperij. Vroeger had men er eene herberg, beroemd door de haars en paling, die men er ging eten.

NOORDDAMMERS-LAAN (DE), dat gedeelte van den *Schinkeldijk* in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk van den *Hand-naar-Leyden* naar de *Noordammer-brug* loopt.

NOORDDAM-VAN-ZAANDEN, oude naam van het d. *KNOLLENDAM*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KNOLLENDAM*.

NOORD-DIEP (HET), water, prov. *Zeeland*. Zie *DIJKWATER*.

NOORD-DIEP of **NOORDER-DIEP**, water in *Zuid-Holland*, tegenover *Dordrecht*, zijnde de naam, welke de oude geul of stroom de *Merweede*, na de overstroming van 1421, heeft blijven behouden. Zie verder *NOORD (DE)*.

NOORD-DIEP (HET), naam, welken men veelal geeft aan dat gedeelte van het *Haringoliet*, hetwelk langs de gem. *Stellendam* loopt. Deze naam diende vroeger ter onderscheiding van het *Zuid-diep*, dat tusschen de voorm. *Flakkeesche-plaat* en het voorm. eil. *Over-Flakkee* liep; terwijl het *NOORD-DIEP* ten N. langs genoemde plaat liep.

NOORDDIJK, gem. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Groningen* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Adorp en Bedum*, O. aan de gem. *Ten-Boer*, Z. aan de gem. *Haren*, W. aan *Groningen*.

Deze gem. bevat de d. Noorddijk, Middelbert en Engelbert, benevens de geh. Ooster-hoogbrug, Ruischer-brug en Selwert, alsmede een gedeelte van de geh. Noorder-hoogbrug en Euvelgunne. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2475 bund. 68 v. r. 53 v. ell., waaronder 2438 bund. 96 v. r. 88 v. ell. belastbaar land. Men telt er 167 h., bewoond door 192 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1080 inw. De bodem, bestaande uit zand, zavel, klei en knik, wordt in het noordelijke gedeelte meerendeels geweid en gehooid en gedeeltelijk tot den bouw van haver en andere zomervruchten, doch ook somtijds tot den winterbouw gebruikt. Langs den puiweg en op de hoogte vindt men van tien tot vier voeten klei; daar bouwt men haver en men heeft er goede weilanden, vooral langs het Noorddijkster-maar; doch naar den kant van de Harkstede, namelijk onder Engelbert, de Laagte genoemd, heeft men, onder eene korst van tuinaarde, gedeeltelijk goeden veengrond van vier tot elf voeten diepte. Daarin baggert men gedurende vijftig jaren, doch thans minder sterk, omdat deze landen ten deele in waterplassen veranderd zijn. Naar den kant van Euvelgunne wordt de bodem hooger en meer en meer kleiachtig. Op de Euvelgunne zelve heeft men de heerlijkste kleilanden, welker vruchtbaarheid mede een gevolg is der vroegere overstoomingen van het, met slib bezwangerde, Hunsewater.

De Herv., die er 1030 in getal zijn, maken de drie gem. Noorddijk, Middelbert en Engelbert uit. — De Doopsgez., welke men er zeer weinig aantreft, behooren tot de gem. van Groningen. — De Evang. Luth., die er 4 in getal zijn, worden tot de gem. van Groningen gerekend. — De R. K., van welke men er 50 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van Groningen en gedeeltelijk tot die van Kleine-meer.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Noorddijk, ééne te Middelbert, ééne te Engelbert en ééne op de Euvelgunne, welke gezamenlijk door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het d. NOORDDIJK ligt 1 u. N. O. van Groningen, op de grenzen van Hunzingo en Fivelgo, aan de oostzijde van het Boterdiep en aan de Noordzijde van het Damsterdiep. Men telt er in de kom van het d. 53 h. en ruim 210 inw., en met de daartoe behoorende geh. Ruischer-brug, Ooster-hoogbrug, Euvelgunne, Selwert en een gedeelte van Noorder-hoogbrug 75 h. en ruim 460 inw.

De Herv., die er 450 in getal zijn, onder welken 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Groningen, ring van het Hoogezand, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MEIJER, die er in het jaar 1594 stond, en in het jaar 1612 vervangen werd door WILHELMUS WALRAVEN. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten, verdienen melding de Taalkundige LAMBERTUS VAN BOLHUIS, die in 1767 herwaarts kwam, en in 1772 naar Oostwold vertrok, en de Nederduitsche Dichter ANTONIUS DRIESSEN, die er in 1808 overleed, na er sedert het jaar 1777 te hebben gestaan. De kerk is een zindelijk gebouw, met fraai beschilderde glazen en eenen zwaren toren, waaronder de ingang van de kerk is. Deze toren is in 1844 aanzienlijk hersteld. De kerk heeft geen orgel. Boven de deur vindt men dit opschrift: ANNO 1649 DEN 19 MEI IS DE KERSTE STEEN GELEGD DOOR JUFFER ANNA MARIA ULGER.

Het heerenhuis *Zorgwijk* versiert dit d., doch ligt er westelijk tamelijk ver af. Het huis *Meijema* is gesloopt.

Men ontmoette hier eertijds het geslacht van *ULGERS*, waarvan sommigen met name vermeld worden in het vonnis van den bloedraad te Brussel, in 1370 tegen onderscheidene Ommelanders geveld. Daarin worden de gebroeders *DITMAR* en *HERMAN ULGERS* beschuldigd, dat zij zich in dienst van *LODEWIJK*, Graaf van *Nassau*, gesteld en de wapenen tegen deze landen opgevat hebben. Hunne namen, nevens dien van hunne moeder en eenen anderen naastbestaande, vindt men ook geteekend onder het verzoekschrift, door de vlugtelingen dezer provincie daartegen in het zelfde jaar aan den Keizer en de Rijksvergadering te Spiers overgegeven.

Men ziet hier nog het oude, zeer versmalde bed der *Hunse* en de dijken langs die rivier, welke doorliep van het *Winschoter-diep*, waar de *Hunse* nog, van *Drenthe* afkomende, in dat diep valt, oostelijk om de stad heen, tot aan de *Koekoek* onder *Selwerd*, alwaar zeker riviertje nog onder den naam van het *Selwerder-diepje* bekend is.

NOORDDIJK, naam, welken men wel eens geeft, aan het d. *ANDIJK*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, omdat het tegen den noordelijken dijk van *Dregterland*, gelegen is. Zie *ANDIJK*.

NOORDDIJK, geh. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. W. van *Hoorn*, gem. *Ursun-Rustenburg-en-de-Braak*; $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ursun*.

NOORDDIJK of **NOORDERDIJK**, volkrijke b. op het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en buiten de *Noorderpoort* der stad *Dordrecht*. — Deze buurt draagt den naam naar den dijk, waar langs zij gebouwd is.

NOORDDIJK-POLDER, pold. in *Staats-Flaanderen*, in *Hulsterambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. W. aan den *Perk-polder*, N. en O. aan de *Wester-Schelde*, Z. aan den *Wilhelmus-polder*, W. aan den *Maria-polder* en den *Noordhof-polder*.

Deze pold., vermoedelijk in het jaar 1621 ingedijkt, heeft eene schotbare grootte van 96 bund. 84 v. r. 55 v. ell., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 88 bund. 98 v. r. 75 v. ell. Daarin staat, behalve het geh. *Welsoorde* en eene meestof, ééne hofstede, één hofje en drie bijzondere woningen. De uitwatering geschiedt, door middel eener kapitale zeesluis, onmiddellijk in de *Schelde*. Hij maakt deel van de *Watering-van-Welsoorde*, welke door eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezworenen* en eenen *Ontvanger-Griffier* wordt beheerd.

NOORDDIJKSTER-MAAR (HET), water, prov. *Groningen*, dat ten Noorden van *Noorddijk* zijnen oorsprong neemt, in eene lijnregte, westelijke strekking de grensscheiding tusschen het *Gooregt* en *Hun-singo* maakt, en, een weinig benoorden de *Noorder-Hoogbrug*, in het *Boterdiep* valt.

NOORDDORP, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het d. *NOORDDORP*, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *NOORDDORP*.

NOORDDORP, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *NOORDDORP*.

NOORDDORP, naam, onder welken op de kadastrale kaarten voorkomt het noordelijke, buitendijks den pold. gelegen, gedeelte van het dorp *Oud-Beijerland*, in den *Hoeksche-waard*, balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*; palende N. aan het *Spui*, O. aan de *Haven-van-Oud-Beijerland*, Z. aan den

Oud-Beylerlandsche-polder, W. aan de Buitengorzen-van-den-Nieuw-Beylerlandsche-polder.

Dit gedeelte maakt den bestraten havenkant uit, waar 50 huizen staan, achter welke eenige, met zomerkaden omgeven, perceeltjes weiland, bleekerijen en boomgaarden liggen, te zamen groot, volgens het kadaster, 5 bund. 63 v. r. 90 v. ell., terwijl het buitenland daarvan, mede weiland, boomgaard, boschland en bleekerij, groot is, volgens het kadaster, 2 bund. 44 v. r. 63 v. ell.

NOORD-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, tot de *Kokos-eilanden*, bij *Sumatra*, behoorende, 10° 30" Z. B., 115° O. L.

NOORD-EIND, b. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van 's *Gruvenhage*, kant. en 1 u. O. van *Delft*, gem. *Pijnacker*.

NOORD-EIND, b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-Westmijzen*, 1 u. Z. ten W. van *Schermerhorn*.

NOORDEINDE, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Alphen*, gem. *Aarlanderveen*.

NOORDEINDER-MEER of *MAL-MEER*, pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Zuid-en-Noord-Schermer*, in den dijkkring van den *Eilands-polder* gelegen; palende N. aan het *Meningweer* en de *Groot-Schermer-ban*, O. aan de *Groot-Schermer-ban*, Z. aan *Sapmeer*, W. aan de *Groot-Schermer-ban*.

Deze pold., welke in het jaar 1647 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 34 v. r. 26 v. ell., alles schotbaar land, en telt 6 boerderijen. Hij wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Heemraden* en vier *Hoofd-Ingelanden*.

NOORDEINDE-VAN-GRAFT, b. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *GRAFT* (NOORDEINDE-VAN-).

NOORDEINDESCHE-BUURT, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *NOORDESSCHE-BUURT*.

NOORDEINDESCHE-EN-SCHILKSCHIE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den *Westeindsche-polder*, O. aan de *Nieuwveensche droogmakerij*, Z. aan den *Bloklands-polder* en den *Middel-polder*, W. aan den *Rijnsaterwoudsche-polder*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 548 bund.

NOORDEINDESCHE-POLDER of *NOORDEINDER-POLDER*, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar*; palende N. aan den *Hoogeveene-polder*, O. aan den *Schilkpolder*, Z. O. aan den *Bloklands-polder*, Z. aan den *Middel-polder*, W. aan den *Polder-van-Rijnsaterwoude*.

Deze pold. maakt het zuidwestelijke gedeelte van den *Noordeindsche-en-Schilkpolder* uit.

NOORDEINDESCHE-POLDER of *NOORDEINSCHE-POLDER*, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Aarlanderveen*; palende N. O. aan de *Vrijehoef*, O. aan de *Nieuwkoopse droogmakerij* en aan den *Zuideinder-polder*, Z. en Z. W. aan den *Kortsteekster-polder*, W. aan de *Aar*.

NOORDELAND, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *NOORDLAND*.

NOORDELIJKE-VERLOREN-HOEK (DE), onbehuide pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, *Tweede*

distr., kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den Hooge-Maasdijk, O. aan de Hedikhuizensche-Maas, Z. aan den Zuidelijke-Verloren-hoek, W. aan den Hooge-Maasdijk.

Deze pold., welke in het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 84 v. r. 20 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 2 palm., voorzien met eene klep, op de Hedikhuizensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el 7 palm boven A. P.; de hoogte der dijken 2 ell. 5 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van de eigenaren.

NOORDELIJKSTE-VLIET (DE), water in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat, uit de *Middelste-Vliet* voortkomende, met eene westelijke rigting in de *Roompot* uitloopt.

NOORDELOOS, d. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, aan de Noordeloos, waarover het eene brug heeft.

De Heer van Arkel, JAN V van dien naam, liet het dorp in het jaar 1025 bouwen. Men telt er 89 h. en ongeveer 700 inw.

De Herv., die hier 620 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk, vóór de Reformatie vermoedelijk aan den H. BONIFACIUS toegewijd, is een tamelijk groot, doch oud gebouw, hetwelk thans (1846) vernieuwd wordt. Aan deze kerk staat een vierkante toren, waaruit eene hooge achtkante spits oprijst. Men heeft daarin geen orgel, doch het praalgraf der vroegere Ambachtsheeren van Noordeloos, dat men er in vindt, is zoo fraai, dat men op het platteland zelden de wedergade zal aantreffen. Vooral is het metselwerk de bezigtiging overwaardig.

De Christelijk Afgescheidenen, die men er aantreft, maken, met de overige uit de burg. gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, eene gem. uit, welke eenen eigen Predikant heeft. De kerk is een klein vierkant gebouw, zonder toren, doch met eene nette pastorie.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Ook had men er vroeger het oude Slot-van-Noordeloos, later vervangen door een heerenhuis, thans nog het Huis-te-Noordeloos geheeten.

Vroeger bestond hier een klooster, zich uitstrekkende van de oude kerk tot aan den watergang de Noordeloos, waarvan de overblijfselen nog aanwezig zijn, welke dan ook nog den naam van Klooster voeren.

Het bekende adellijke geslacht *Boter*, tot hetwelk de vermaarde Huis *Boter* behoord heeft, heeft alhier zijn verblijf gehouden.

De kermis valt in den eersten Maandag na 5 September.

NOORDELOOS (DE), water in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, dat een begin neemt met de uitwateringen van *Ameide c. s.*, en in eene zuidwestelijke rigting, door de heerl. Noordeloos, naar de heerl. Over-Slingeland loopt, alwaar het, omtrent het Galgeboschje, in het waterschap de *Voor-Giessen* valt.

NOORDELOOS (HET HUIS-TE-), heerenhuis in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*, 10 min. W. van Noordeloos.

Dit h. staat, ter plaatse, waar vroeger het Slot-te-Noordeloos stond. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van

57 bund. 46 v. r. 16 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JACOB VAN DAN VAN NOORDELOOS EN OVER-SLINGELAND, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, woonachtig te Rotterdam.

NOORDELOOS (NOORDZIJDE-VAN-), pold. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Slidrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*; palende N. aan den Polder-van-Langerak en den Polder-van-Tienhoven, N. O. aan Aaksterveld, O. aan Meerkerksbroek, Z. O. aan Botersloot, Z. aan den Grootewaard en Over-Slingeland, W. aan Nieuw-Goudriaan en Oud-Goudriaan.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 604 bund. 60 v. r. 48 v. ell., waaronder 604 bund. 58 v. r. 45 v. ell. schotbaar land; telt 54 h., waaronder 50 boerderijen, en wordt door twee molens, op de Noordeloos, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en twee Heemraden.

In dezen pold. staat een der oudste molens van den *Ablasserwaard*, waarvan evenwel de tijd der stichting niet bekend is.

NOORDELOOS (SLOT-VAN-), voorm. kast. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Gorinchem*, kant. en 4 u. N. O. van *Slidrecht*, gem. *Noordeloos-en-Over-Slingeland*.

Dit slot is vroeger afgebroken. Ter plantse, waar het gestaan heeft, zeit men thans een heerenhuis, het *Huis-te-Noordeloos* geheeten.

NOORDELOOS-EN-OVER-SLINGELAND, gem. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Slidrecht* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Langerak*, O. aan *Meerkerk*, Z. *Hoornaar*, W. aan *Neder-Slingeland* en *Oud- en Nieuw-Goudriaan*.

Deze gem. bestaat uit de pold.: *Noordzijde*, *Over-Slingeland*, *Grootewaard* en *Botersloot*, en daarin het d. *Noordeloos*, benevens het geh. *Over-Slingeland* en een gedeelte van het geh. *Minkeloos*. Zij beslaat eene oppervlakte van 1528 bund. 90 v. r. 45 v. ell., waaronder 1528 bund. 68 v. r. 45 v. ell. belastbaar land. Men telt er 112 h., bewoond door 181 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, zijnde hennip het voornaamste gewas, waarin dan ook veel handel gedreven wordt; jaarlijks wordt in deze gem. ongeveer vijftig duizend pond hennip geteelt. Ook heeft men er eenen windkorenmolen. Deze gem. was vroeger zeer en is thans nog tamelijk welvarende. Vóór eene halve eeuw waren er bijna geene, thans wel honderd twintig armulastige personen.

De *Herv.*, die er 790 in getal zijn, maken, met die uit het geh. *den Dool* (gem. *Meerkerk*) de gem. van *Noordeloos-en-Over-Slingeland* uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Fianen*, behoort, en 840 zielen, onder welke 500 *Ledematen*, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *WILHELMUS VINK*, die in het jaar 1581 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 naar *Valkenburg* vertrok. In geval van vacature heeft de Heer het regt van nominatie, waaruit de kerkeraad één *Predikant* verkiest, onder nadere approbatie van den *Ambachtsheer*.

De *Christelijke Afgescheidenen*, van welken men er 60 aantreft, maken de gem. van *Noordeloos* uit. De enkele *R. K.*, die er woont, behoort tot de stat. van *Gorinchem*. Men heeft in deze gem. eene school te *Noordeloos*.

Ook heeft men in deze gem. eenen watermolen, die links maalt, staande in den polder *Over-Slingeland*.

Deze gem. was vroeger eene hooge heerl., en oefende haar eigen regt uit. De laatste baljuw was A. J. TIMMERMANS, thans is het nog eene heerl., welke eerst heeft toebehoord aan de Heeren VAN HERLAAR, daarna aan die VAN VIANEN, voorts aan die VAN ZEVENBERGEN en eindelijk aan die VAN BREDERODE, welke laatste het huis en de heerl. van Noordeloos, in het jaar 1620, voor vier en veertig duizend gulden, van den Graaf VAN AREMBERG, kochten. In het midden der vorige eeuw werd deze heerl. bezeten door den Heer MARTINUS VAN BARNEVELD, Ambachtsheer van *Crimpen-aan-de-Lek, Engelen en Vlijmen*, Raad en Burgemeester der stad Gorinchem enz. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. JAKOB VAN DAK VAN NOORDELOOS EN OVER-SLINGELAND, Lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, woonachtig te Rotterdam.

Het wapen dezer gem., bestaat in een veld van zilver, met twee fasces van keel (rood).

NOORDEN, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, gedeeltelijk kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*, gedeeltelijk kant. *Woubrugge*, gem. *Zevenhoven*; palende N. O. en O. aan de Kromme-Mijdrecht, Z. aan Westveen-en-Achtienhoven, W. aan Nieuwkoop-en-Zevenhoven.

Deze voorm. heerl. moet tegenwoordig als eene zelfde heerl. met *Nieuwkoop* worden aangemerkt, uitgezonderd dat gedeelte, hetwelk onder de ambachtsheerl. van *Zevenhoven* behoort. Zij bevatte het d. *Noorden* en de *Noordensche-buurt*, benevens den *Polder-van-Noorden* en den *Noordensche-buurt-polder*. De inw. vinden meest hun bestaan in de veenderij, den landbouw en in de smederijen.

De Herv., die hier 550 in getal zijn, onder welke 115 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS WESTHOVEN, die in het jaar 1588 herwaarts kwam, en in 1605 opgevolgd werd door HENDRIK REINERS.

De R. K., die er wonen, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.— Men heeft in deze voorm. ambachtsheerl. eene school.

Het d. *NOORDEN* ligt $5\frac{1}{2}$ u. O. van *Leyden*, $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Woerden*, 1 u. N. O. van *Nieuwkoop*.

De kerk, welke vóór de Reformatie slechts eene kapel was, was niet groot. Uit het dak, aan den voorgevel, rees een net vierkant torentje, waarop een dergelijk spits stond, hebbende uurwerk en klok. In het jaar 1842, werd deze kerk, om den slechten en bouwvalligen toestand, voor afbraak verkocht en gesloopt, en voorts op de zelfde plaats een geheel nieuw en doelmatig kerkgebouw opgetrokken, hetwelk in vorm, sierlijkheid en sterkte, niets te wenschen overlaat. Deze kerk, welke van eenen toren voorzien is, doch geen orgel heeft, is den 5 November 1843 ingewijd. Het kerkhof is met boomen beplant.

De R. K. kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, is een gebouw zonder toren of orgel.

NOORDEN (POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, heerl. *Noorden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Nieuwkoop-en-Noorden*; palende N. aan den *Noordensche-buurt-polder*, O. aan den *Westveen-polder*, Z. aan den *Polder-van-Achtienhoven*, waarvan hij door de Oudedijk-sloot gescheiden wordt, W. aan de *Nieuwkoop-sche-plassen* en den *Gecombineerde-Nieuwkoop-sche-polder*. — Deze pold. bevat het dorp *Noorden*.

NOORD-EN-MOLENPOLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan het Spui, O. aan den Noord-polder-van-Piershil, Z. O. aan den Oost-polder, Z. aan den Ouden-Korendijkschepolder, W. aan den Leenheeren-polder.

NOORDENSCH-BUURT, geh. in *Rijmland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ n. O. van *Leyden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Woubrugge*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zeehoven*.

NOORDENSCH-BUURT-POLDER (DE) of **NOORDSCH-BUURTSCH-POLDER**, pold. in *Rijmland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Zeehoven*; palende N. en O. aan de Kromme-Mijdrecht, Z. O. aan den Westveen-polder, Z. aan den Polder-van-Noorden, W. aan den Polder-van-Zeehoven.

Deze pold. maakt een gedeelte uit van de *Gecombineerde-Noordensch-Buurt-en-Voordijkschepolders*, en bevat het geh. *Noordensch-buurt*.

NOORDENSCH-BUURT-EN-VOORDIJSCH-POLDERS (GECOMBINEERDE-), pold. in *Rijmland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Zeehoven*; palende N. aan de gem. *Mijdrecht* en de *Zeehovensche-droogmakerij*, O. aan de *Kromme-Mijdrecht*, Z. aan de gem. *Nieuwkoop*, W. aan de *Zeehovensche-droogmakerij*.

Deze pold. beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 419 bund., waaronder 402 bund. 11 v. r. 31 v. ell. schotbaar land; tellen 36 h., waaronder 9 boerenwoningen en eene scheepmakerij, en worden door eenen molen van het overtollige water ontlast. Zij worden bestuurd door een collegie, bestaande uit den Burgemeester van Zeehoven en vier voorname Ingelanden, onder den naam van Schout en Poldermeesters.

NOORD-EN-SLIKPOLDER (KLEINE-), pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. aan de *Keensche-gorzen*, O. aan de *Buitengronden* tegen het *Zevenbergsche-kanaal*, Z. aan de *Gecombineerde Oude-Noord-Toren- Oost- en West-Keren-polders*, W. aan den *Lokkers-polder-Ketel-en-de-Platen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 139 bund. 68 v. r. 41 v. ell., heeft, met een gedeelte van den *Lokkers-polder-de-Ketel-en-de-Platen*, gezamenlijk eenen houten wachter bij den Oostbeer van de werken van de *Klundert*, wijd 1 ell. 3 palm. 4 duim., en voorzien van eene schuif, waardoor hij met een gedeelte van het water van den gezegden polder, op de *Botten* en de *Aalskreek*, en voorts, met of zonder behulp van den nieuwen watermolen, op het *Hollands-diep* ontlast wordt. Ook vloeit een gedeelte van het water uit het lage deel van dezen polder, vereenigd met dat van de lage streken van den polder *Bloemendaal*, door den wachter, ten O. van den *Veerweg* gelegen. Het zomerpeil is 7 palm. 3 duim. en het maalpijl 3 duim. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Penningmeester*. Dit bestuur heeft echter in de directie der *gemeenschappelijke* nitwatering met *Bloemendaal*, in en door het westelijke gedeelte van den *Groote-polder*, niet het minste aandeel.

NOORDENVELD ook wel *NOORDEVELD* gespeld, een der zes *Dingspellen*, waarin de prov. *Drenthe* vroeger verdeeld was en wel het vijfde in rang.

Het werd aldus genoemd, in tegenoverstelling van *Zuidenveld*, om dat het het noordelijkste gedeelte van het lands. *Drenthe* uitmaakte; grenzende N. W., N. en N. O. aan de provincie Groningen, O. aan het Oostermoeder-dingspil, Z. aan Rolder-dingspil, Beiler-dingspil en Dieverder-dingspil, W. en N. W. ten deele aan de provincie Friesland.

Daartoe behoorden vijf bijzondere schoutambten, welke, naar de dorpen, waar zij hunne gerechtsplaats hadden, onderscheidenlijk benoemd werden, als: *Vries*, *Eelde*, *Peize*; *Norg* en *Roden-en-Roder-wolde*, thans de gem. van dien naam uitmakende, en alzoo, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 43,874 bund. 80 v. r. 55 v. ell., waaronder 30,179 bund. 67 v. r. 95 v. ell. belastbaar land. Men telt er tegenwoordig eene bevolking van ongeveer 12,900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veengraverij; daaronder begrepen de bevolking van de gestichten van de Maatschappij van Weldadigheid te *Veenhuizen*, waar ook fabriek-arbeid wordt verrigt.

NOORD-EN-ZUIDEINDER-POLDER (GECOMBINEERDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Aarlanderveen*, ten O. van de gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*, waarvan zij door de *Kromme-Aar* gescheiden is, ten Z. W. van den *Kortsteker-polder*, ten W. van den *Zuid-polder* en ten N. O. van de gem. *Ter-Aar*.

De *Nieuwe-vaart*, die in de jaren 1824 en 1825 aangelegd is, om de vaart van *Amsterdam* op *Gouda* te bekorten en regter te maken, loopt hier door.

NOORDER-BEEK (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Hilvarenbeek*, dat in de *Rovertsche-heide* zijnen oorsprong neemt, in eene oostelijke rigting door de kom der gemeente stroomt, aldaar zich met de *Zuiderbeek* vereenigt, en met deze langs de *Beerten* loopende, zich in de *Hilver* ontlast.

NOORDER-BUITENDIJKEN, onbehuise pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **BUITENDIJKEN (NOORDER-)**.

NOORDER-BUREN, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Sneek*, nabij *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

NOORDER-DIEP (HET), de oude *MERWEDE* van *Hardinxveld* tot *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, dus genoemd, omdat na de *St. Elizabethsvloed* van 1421 dit oude vaarwater eene meerdere diepte voor de scheepvaart behield als de overstroome en bedolven liggende grootten *Zuidhollandsche-waard*.

NOORDER-DIEP (HET), een der voorm. monden van den *IJssel*, bij *Kampen*.

In het jaar 1837 werd deze mond, na bekomen magtiging, door het stedelijk bestuur van *Kampen* afgesloten, ten einde daardoor de bevaarbaarheid van het *Keteldiep* te bevorderen. Deze mond, die reeds verland en voor de scheepvaart van geen nut was, voerde niettemin het water, bij verhoogden stand der rivieren, van de beide andere monden, het *Ketel-* en *Ganzediep*, zijdelings af, waardoor de digting, tot het diephouden dier monden, wenschelijk was.

NOORDER-DISTRICTEN, landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de zuidelijkste landtong, gouv. *Makassar*. Zij maken de ads. res. van *Maros* uit. Zie dat woord.

NOORDER-DWARSGRACHT (DE), buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijsel*. Zie **DWARSGRACHT (DE NOORDER-)**.

NOORDER-EINDE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 12 u. N. N. W. van *Aruhem*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en 2½ u. N. N. W. van *Doornspijk*, 1½ u. N. W. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort; met 50 h. en 200 inw.

NOORDER-GAT (HET) of het *Nisuwz-gat*, vaarwater, ten N. van de *Zuiderzêd*, tusschen de Hors van Texel ten eenre, de Noorderhaaks, de Onrust en de Oostpunt der Laan, ten andere zijde, en loopende uit het *Marsdiep* in de *Noordzee*.

Het is zeer droog en met vele ruggen, meest steil, en alleen in nood voor kleine vaartuigen raadzaam te bevaren. Het heeft eene diepte van 58 tot 129 palm.

NOORDER-GAT (HET), vaarwater in de *Zuiderzee*, N. van Enkhuizen, loopende van de haven van Enkhuizen, in eene noordelijke rigting, naar het *Kreupelzand*.

NOORDER-GAT (HET), ook wel het *Quacksdiep*, een der zeegaten, waardoor het *Haringvliet* in de *Noordzee* uitwatert. Het loopt tusschen de *Zeehonden-plaat* en de *West-plaat* ten N. en de *Hinder* ten Z. door.

NOORDER-GAT (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tieterkateradeel*, waardoor het *Noordermeerder-meer* met het *Bergumer-meer* in verbinding staat.

NOORDERGAT-VAN-DE-PLOMP, een der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke uit de *Kindem* voortkomt, en, tusschen de *Kindem* en *Gijster* in eene zuidwestelijke rigting doorlopende, zich in den *Amer* ontlast.

NOORDER-GORS (HET), onbehuide pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zand-Ambacht*; palende N. aan den *Nieuwlands-polder*, O. aan de *Noord-Bonnen*, Z. aan de *Duinen-tegen-den-Hoek-van-Holland*, W. tegen de *kaap Roersgors*.

Deze pold. is bij het kadaster niet afzonderlijk begroot, watert uit op de *Maas* en behoort onder het bestuur van den *Nieuwlandsche-polder*.

NOORDERKLIP (GAT-VAN-DE-), een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, welke onder de gem. *Werkendam*, uit het *Achterste-gat* en het *Stenrgat* voortkomt, voorts, in eene westelijke rigting, tusschen den *Steenen-muur* ten N. en de *Vierde-partij-der-Bloem-plaat*, benevens de *Benedenste-Kil* ten Z. doorlopende, zich met de *Beevert* vereenigt, en eindelijk, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen de *Ganze-Wei* en de *Ruwe-Hennep* doorlopende, haar water, gedeeltelijk op het *Gat-van-Kampen*, gedeeltelijk op het *Gat-van-Vloei-jen afzet*.

NOORDER-KOGGEN (DE VIER-), dijkgraafs. in de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*; palende N. aan de *Zuiderzee*, O. en Z. aan *Dregerland*, W. aan *Geestmer-Ambacht*.

Dit dijkgraafs. bestaat: uit de *Medemblicker-kogge*, de *Hoogwouder-kogge*, de *Wognumer-kogge* en de *Middel-kogge*. Daarin liggen de d. *Abbekerk*, *Twisk*, *Midwoud*, *Lambertschagen*, *Zijbecarspel*, *Opperdoes-en-Oostwoud*, *Wognum*, *Wadwaai*, *Nibbixwoude*, *Hauwert*, *Hoogwoude*, *Aartsoude*, *Opmeer*, *Spanbroek*, *Obdam*, *Hensbroek* en *Wogmeer*; thans uitmakende de gemeente *Abbekerk-en-Lambertschagen*, *Twisk*, *Midwoud-en-Oostwoud*,

Zijbecarspel-en-Benningbroek, Opperdoes, Wognum-en-Wadwaai, Nibbixwoude-en-Hauwert, Hoogwoude-en-Aartswoude, Opmeer, Spanbroek, Obdam en Hensbroek, en beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,378 bund. 69 v. r. 40 v. ell., waaronder 12,253 bund. 99 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1397 h., bewoond door 1741 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8500 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en in het kaas maken, zijnde de landerijen, in dezen omtrek, alle schoone gras- en weilanden.

Dit dijkgraafs. bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, vier Oudwaarschappen, vier Dijkshoofdlieden, welk viertal van Ambtenaren uit ieder der vier koggen worden aangesteld, vier Hoofdingelanden, vier Koggenmeesters, vier Molenmeesters, eenen Secretaris en eenen Gaarder of Pondgaarder.

De Districtbestoren van de stad Medemblik en van de dorpen Opperdoes, Oostwoud, Hauwert, Hoog-en-Laaag-Zwaagdijk, Hoogwoud, Aartswoud, Opmeer, Abbekerk, Lambertsschagen, Wadwaai, Wognum, Spanbroek, Zijbecarspel, Benningbroek, Twisk, Midwoud en Nibbixwoude, benoemen ieder eenen Afgevaardigde ter vergadering van de Waardschappij.

NOORDERKWARTIER (HET), naam, onder welken men vroeger begreep, dat gedeelte van de tegenwoordige prov. Noord-Holland, dat behoorden het IJ en het Wijker-meer gelegen is, en de zeven steden Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medemblik en Purmerende bevat. Het besloeg alzoo de tegenwoordige arr. Alkmaar en Hoorn, benevens de kant. Beverwijk en Zaandam van het arr. Haarlem, beslaande alzoo, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 188,940 bund. 75 v. r. 30 v. ell., waaronder 175,019 bund. 78 v. r. 25 v. ell. belastbaar land. Men heeft er 29,920 h., bewoond door 57,012 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 177,000 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt, de melkerij en het kaasmaken.

NOORDERKWARTIER (HET), een der vier kwartieren, waarin de stad *Batavia*, in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, verdeeld is.

Het is een langwerpig vierkant, dat zich van de zee, langs de rivier Ankee, tot de tolbrug bij Pisieng, binnen de zuider ringsloot en de rivier Grogol, langs Daalzicht of Jatti, uitstrekt, en daarop, bezijden de noordelijke grenzen der landen Karet, Menting, Kramat, Tana, Tingie en Struiswijk, welke allen tot de Ommelanden behooren, langs de Sonthar tot de Toegoe en eindelijk langs deze weder tot aan het zeestrand, bij kampong Baroe, nabij Tandjong-Priok, voortloopt. Dit kwartier bestaat weder uit zeven distrikten, die elk eenen inlandschen Kommandant tot hoofd hebben, behalve het zesde district of Chinesche kamp, dat door eenen Majoor der Chinezen bestuurd wordt. Daarenboven zijn nog drie Europesche Schouten met het handhaven der openbare orde in dit kwartier belast, de eene op de bazar Baroe, de andere in de stad, bij de voormalige Diestpoort, en de laatste insgelijks in de stad, bij de Werf, geplaatst.

NOORDERLEEG, pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*, N. W. van *Hallum*, waartoe hij behoort; palende N. aan de Wadden, O. aan de Keegen, Z. aan het Nieuwe-Monniken-Bildt, W. aan de Bildt-pollen.

Deze pold., welke in het jaar 1765 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 137 bund. 31 v. r. 25 v. ell., en bevat 3 huizen met schuren. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

NOORDERMEER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*; arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bergum*.

Het is eene der buurten, waaruit het d. *Bergum* bestaat. Vroeger lag hier het buit. Hooghuis. Zie dat woord.

NOORDER-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gedeeltelijk gem. *Stavoren*, gedeeltelijk griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, onder het behoor van het d. *Molkwerum*. Dit meer, bedijkt zijnde, maakt thans eenen pold. uit; palende N. en O. aan de landen onder *Molkwerum*, Z. O. aan het behoor van *Warns*, Z. aan het *Zuidermeer*, W. aan *Stavoren*, N. W. aan de *Klokslag-van-Stavoren*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 33 v. r. 6 v. ell.; telt 6 h., waaronder 3 boerderijen, onder *Molkwerum*, 1 h., zijnde eene boerderij en tevens de woning des molenaars, onder *Stavoren*. Hij wordt door eenen poldermolen, staande onder *Stavoren*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 ell. 4 palm. boven zomerpeil. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Penningmeester.

In dezen pold. werd men, bij den watervloed van Februarij 1825, in de uiterste verlegenheid gebracht; doordien aan den zeedijk, in dien omtrek, al het paalwerk reeds weggeslagen, de bekisting vernield, de dijkskruin afgespoeld en de binnendocering, door de sterke overstorting, ingekolkt en afgebrokkeld was. De inwoners van het meer, welks bodem meer dan achttien palmen beneden de gewone oppervlakte van het water ligt, vlugten eerst met hun vee naar de buurt van het hoog gelegen *Warns* en ieder was tot berging en behoud in drukke beweging. Het duurde niet lang of met eene woeste onstuimigheid en een geraas in de verte, gelijk aan het gonzend geklots der golven en van vele watervallen, stortte de zee te dezer plaatse in; vloog over dijk en dam en klom tot de daken der huizen. Later is echter dit meer weder drooggemaakt.

NOORDER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. W. van *Gaastmeer*, hetwelk ten Z. met het *Heegermeer* in verbinding staat. Vroeger stond het ook ten O. in verband met de *Idsingaster-poelen*, door de *Zijlroede*, maar deze is nuafgedamd.

NOORDERMEERDER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. O. van *Bergum*.

Het is eigenlijk eene inham van het *Bergumermeer*, die met de *Wijde-Ee* en met het *Sumeerdermeer* in verbinding staat.

NOORDER-POLDER-VAN-ASSEDELFT (DE), pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beerwijk*, gem. *Assendelft*.

NOORDER-POLDER-VAN-BUNSCHOTEN, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunschoten*; palende N. aan de *Zuiderzee*, O. aan *Bunschoten-te-Veen*, Z. aan *Frans-Jacobs-polder*, W. aan de *Buitendijksche-landen*.

Deze pold., welke beschermd wordt door den *Eemlandsche- en Veldendijk*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 513 bund. 99 v. r. 73 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eene sluis, op de rivier de *Eem*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

NOORDER-SCHANS of **NOORD-SCHANS**, voorm. schans in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, 8 min. W. van de

vesting *Beogen-op-Zoom*, waartoe zij behoorde, ten N. aan den havenmond, tegenover de Zuiderschans, nu de Waterschans genaamd, welke ten Z. daaraan gelegen is.

Dit voormalig heernwark, dat gedurende den oorlog met Spanje was opgeworpen, is van tijd tot tijd door het zee-water weggespoeld, zoodat daarvan nu alle sporen verdwenen zijn; alleen de hooge slikken doen vermoeden, waar zij vroeger gelegen heeft.

NOORDER-SCHORREN, heerl. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommeldijk*, gem. *Melissant-Noorder-schorren-en-Wellestrijpe*.

Dene heerl. bevat noch dorp, noch gehucht, maar slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Melissant*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Middelharnis-en-Sommeldijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Melissant*.

NOORDER-VECHTDIJKEN, derde dijkdistr. in de prov. *Overijssel*.

Dit dijkdistr. staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Heemraden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

NOORDER-WAARD, voorm. adell. h. in het graafs. *Loerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 2 u. Z. van *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*.

NOORDER-WERF, voorm. h. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Edam*, gem. *Marken*. Het laatste gebouw, zijnde een Rijks magazijn, is met den vloed van 1823 daar afgedreven.

NOORDER-WEYDE, uitgestrekte veenplas in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie *BEZLAKKINGEN*.

NOORDE-VELD (HET), bijgenaamd *Dussen-Muuzrak*, pold. in het *Land-van-Attena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Hensden*, gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan den Vierbansche-boezem, O. aan den pold. den Hill en aan den Polder-van-Meeuwen, Z. aan den Polder-van-Meeuwen en het Zuidveld-van-Dussen, W. aan den Nieuw-Dussensche of Zuidhollandsche-polder en den Vierbansche-boezem.

Deze pold., welke sedert onhengelijke jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 589 bund. 85 v. r. 26 v. ell. bouw- en vriendland, als: onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 588 bund. 22 v. r. 15 v. ell., en onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 61 v. r., 13 v. ell.; telt 70 h., waaronder 25 boerderijen, alle staands onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*. Hij heeft twee houten wipmolens, de vlugt van den eenen molen, de Oudemolen geheeten, welke tevens de peilmolen van de vier bannen is, bedraagt 30 ell., het waterrad is over kruis 6 ell. 3 palm. 6 duim., en de schoepen breed 3 palm. 8 duim.; de andere, de Nieuwemolen genaamd, heeft gelijke vlugt, het scheprad is over kruis 6 ell. 3 palm. 8 duim. en de schoepen zijn 3 palm. 8 duim. breed. Door middel van deze watermolens wordt de pold. op den Vierbansche-boezem, en vervolgens door de Vierbansche-Gantel, op de Bleek-kil en den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. 5 duim. beneden A. P. Het maalpeil is 6 palm. 7 duim. boven A. P. Het

bestuur bestaat uit eenen President, tevens Penningmeester, en vier Heemraden.

Het gedeelte van dezen pold. onder *Meeuwen* begrepen, bestaande uit eenige weinige perceeltjes land, is gelegen aan de noordzijde, nabij de kapel, van den Hill, tegen de Hillschestraat. Op de zuidzijde is, tegen de Dussen, een gedeelte van het d. Dussen, alsmede het Kasteel-van-Dussen gelegen, welk laatste in 1421 reeds bestond.

NOORD-FORT, voorm. fort in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Brabant*. Zie NOORD-SCHAANS.

NOORDGEEST, voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Halsteren*; grenzende N. aan de heerl. *Halsteren*, O. en Z. aan de Poorterij der stad *Bergen-op-Zoom*, W. aan den *Theodorus-polder* en den *Bijmoer-polder*, waarvan een gedeelte, voor de overstroming in de vijftiende eeuw, ook daartoe behoorde.

Deze heerl. draagt den naam van *Noordgeest*, als aanduidende die hoogelanden, welke zich buiten het glacis der vesting, ten noorden uitstrekken, ter onderscheiding van de voorm. heerl. *Zuidgeest*, welke bestaat uit een groot gedeelte dier hooge gronden, welke ten zuidoosten der stad op ruim een half uur gaans daarvan liggen.

Deze heerl. had eens uitgestrektheid van 664 gemeten en 107 roeden (ongeveer 315 bund.), en zoude thans bevatten 51 huizen, waaronder eenige groote boerderijen; met 270 inw. Tegenwoordig behooren de gronden van deze heerl. allen tot de gem. *Halsteren*, makende het grootste gedeelte daarvan eene sectie van die gemeente uit, welke onder dien naam bekend is, en bevat 37 huizen, waaronder 4 groote boerderijen en een steenen windkorenmolen, de *St. Antoniusmolen* genaamd. Ook ligt in deze sectie een gedeelte der linie van *Steenbergen*, met het vervallen fort *Pinssen*.

Vroeger vindt men weleens gewag gemaakt van een dorp van dien naam, doch dit is onjuist, daar het niet bekend is, dat er ooit eene kerk in deze heerl. heeft gestaan; wel is waar, dat het vroeger, vóór de genoemde overstroming, een meer bewoond oord kan zijn geweest. Thans wordt echter bij de inwoners geene bepaalde plaats of gehucht aangegeven, dat de *Noordgeest* genoemd wordt, doch wordt alleen de hier vermelde landstreek daarmede bedoeld; echter vindt men op de kaart van het kadaster een geh. *Noordgeest* aangegeven, zijnde eene verzameling van zes huizen, waaronder twee boerderijen, die gelegen zijn aan den steenweg van *Bergen-op-Zoom* naar *Tholen*, 10 min. ten N. van eerstgenoemde stad en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Halsteren*, waartoe het behoort, welke ligging zeer wel overeen komt, met de plaats, welke op oude kaarten, voor het zoogenaamde dorp wordt aangegeven.

NOORDGOUWE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. *Zonnemaire*, O. aan *Dreisehor*, Z. O. aan het *Dijkwater*, Z. W. aan *Zierikzee*, W. aan *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerk-en-Zuidland*.

Deze gem. bestaat uit den *Polder-van-Noordgouwe*, den *St. Joos-polder*, den *Jeroens-polder*, den *Galge-polder*, den *St. Jacobs-polder*, de *Verre-Schoren*, langs het *Dijkwater*, en een gedeelte van den *Verbrandeman-polder*, en bevat het d. *Noordgouwe* en het geh. *Schuddebeurs*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 694 bund. 29 v. r. 68 v. ell. Men telt er 92 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende

van bevolking van ruim 600 hew., die moest hun bestaan vinden in het landbouw. Ook heeft men er eene moestof en eenen korenmolen. De hooftoorlog, welke hier vroeger stond, is sedert vele jaren te niet.

De hew., die hier 330 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Zierikzee, ring van Beoosten-Steene, behoort. Toen de Hervormde leer alhier de heerschende was geworden, kon deze gem. terstond geen eigen Predikant hebben, want men zag geene genoegzame Predikanten te vinden waren, om ieder kroepel ten platte lande te kunnen voorzien, ook zullen de gemeenten, in den beginne, slechts uit weinige Ledematen hebben bestaan. Het was het zij, de parochie moest, nevens die van Elkerzee en Kerkwerve, zich met éenen Predikant vergenoegen, welke was ANNAAS VAN DOORNE, die van het jaar 1589 tot het jaar 1602, wanneer hij overleden is, hier, zoo wel als op evengemelde dorpen, het predikambt bekleed heeft. Het was gedurende zijne dienst, in het jaar 1592, dat reeds eene klass. te Noordgouwe gehouden is. Doch van het jaar 1600 af, schijnt de combinatie met *Elkerzee* opgehouden, en alleen die met *Kerkwerve* plaats te hebben gehad, als wanneer ELIAS DE MONIER, Predikant te *Noordgouwe-en-Kerkwerve* werd. Met het overlijden of vertrek van CORNELIS HAYMAN, in 1625, eindigde de combinatie met *Kerkwerve* mede, zoodat PHILIPPUS DE WESEMAKER de eerste Predikant is geweest, welke deze gem. alleen heeft bedient. Onder de Predikanten, welke hier later gestaan hebben, vinden wij vermeld PETRUS HAAK, die den 27 Julij 1824 als Predikant, met den titel van Hoogleeraar, te Amsterdam, overleed. Hij was te Noordgouwe in 1769 beroepen en van daar, in 1775, naar Breda vertrokken. — De R. K., die hier 110 in getal zijn, behooren tot de stat. van Zierikzee. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger een goed onversterfelijk erfleen was. Zij wordt verdeeld in Beoosten-Steene en Bewesten-Steene; beide deze deelen plagten voorheen door hoog opgaande boomen, daartoe van 's Lands wege geplant, en door blaauwe steenen in den grond gezet, onderscheiden te worden, daar zij hunne benaming van hebben. Thans worden zij alleen door blaauwe dorpelsteenen, met het eene einde in den grond staande, op welker bovendeinde staat uitgehouwen *Beoosten-Steene* of *Bewesten-Steene*, van elkander afgescheiden. Zij hadden eerst ieder hun eigene bijzondere lage regtbank. Die zich van eenig vonnis, bij Schepenen van Noordgouwe gewezen, wilde beroepen, moest zulks doen aan de vierschaar van Dreischor; doch dit is bij uitbreiding op de koopvoorwaarde, volgens besluit van de Staten van Zeeland, op den 8 December 1704 genomen, afgeschaft. Het hoog regtsgebied over Beoosten-Steene, kwam buiten alle tegenspraak toe aan den Baljuw van Dreischor, en werd eertijds geoefend bij de Hoog-Schepenen van Dreischor; maar, aangezien de heerlijkheid van Dreischor, in het jaar 1705, zoo wel als die van Zonne-maire en Noordgouwe, wegens de Staten van Zeeland, alleen met ambachtsregt en ambachtsgevolg verkocht werden, blijvende al het overige aan de grafelijkheid, zoo werd het hoog regtsgebied over Noordgouwe, later uitgeoefend bij Burgemeesteren en Schepenen van Zierikzee, in hoedanigheid als President en 's Gravenmannen Beoosten-Schelde. Maar over Bewesten-Steene is lang tusschen de Baljuwen van Zierikzee en Dreischor getwist. Ondertusschen is het zeker, dat het ambacht van Noordgouwe, Bewesten-Steene, altijd gestaan heeft onder de bede en op de steenrolle van Schouwen, daar Beoosten-Steene

en Zonnemaire gevolgd hebben de heerlijkheid Dreischor. Het geen alles schijnt zijnen oorsprong schuldig te zijn aan de gesteldheid der schorren en aanwassen, ten tijde der bedijking, nadat die, of aan den kant van Schouwen, of aan dien van Dreischor, waren aange-groeid. Om deze reden werden, tot aan de omwenteling van het jaar 1795, de landen in Bewesten-Steene gemeten met de Schouwsche maat, en die in Beoosten-Steene met de Dreischorsche maat of wel Blooische maat, welke 21 roeden 2 voeten $4\frac{1}{2}$ duimen op het gemet verschilden, zijnde de Schouwsche maat zoo veel grooter, dan de Blooische. Hierdoor is het, dat vele stukken lands, liggende op de scheiding, met tweederlei maat moesten gemeten worden. Ook werden de landen, van iedere maat, in het veldboek bijzonder gegaard en aangeteekend. Dit zou ook de reden kunnen zijn, dat alleen de vier vijfde deelen van Beoosten-Steene, eenen langen tijd aan de grafelijkheid van Zeeland hebben toegekomen. Men vindt een geslacht, hetwelk zich van Noordgouwe noemde. JAN JACQUES VAN NOORDGOUWE, die in het jaar 1740 Burgemeester van Zierikzee was, moest in het jaar 1474 Hertog KAREL VAN BOURGONDIE ten oorlog dienen, met twee vechtenden te voet. MR. JAN JANSE VAN NOORDGOUWE bezat in Bewesten-Steene 16 gemeten $102\frac{1}{2}$ roeden (7 bund. 42 v. r. 65 v. ell.), in Beoosten-Steene, 12 gemeten $46\frac{1}{2}$ roeden (5 bund. 54 v. r. 70 v. ell.), en in St. Jeroens-polder, Bewesten-Steene, $281\frac{1}{2}$ roeden (21 v. r. 55 v. ell.) tienden, die bij zijn overlijden aan den Graaf vervielen en verkocht werden aan FRANÇOIS VAN SANDYK. De laatste, welke zich dien geslachtsnaam toeëigende, was, voor zoo veel men weet, CHRISTINA VAN NOORDGOUWE, die in het jaar 1646 leefde, en gehuwd was met JUSTINUS STEENGRACHT, Kommandeur van het fort op de Moerspui. Of dit geslacht echter de heerl. Noordgouwe immer bezeten hebbe, is onzeker. Vast gaat het, dat WILLEM HONT WILLEMSZ., die gedurende de jaren 1568, 1570 en 1577 Burgemeester van Zierikzee was, de eerste Heer van Noordgouwe-Beoosten-Steene, geweest is, welke heerl. hij, in het jaar 1574, door gift bekwaam. Dit dit geslacht komt ook als Burgemeester der gemelde stad, in het jaar 1596, WITTE WILLEM HONTS FS. voor, en in het jaar 1400, ook in 1407 en 1421, PHILIP WILLEM HONTS FS., die zonen van den voorgemelden WILLEM schijnen geweest te zijn; of deze hem echter in de heerl. opvolgden is niet zeker. Zoo is het ook met JACOB PHILIP HONTS FS., die in het jaar 1422 en 1423 mede als Burgemeester voorkomt; doch ontwijfelbaar is het, dat JACOB HONT PHILIPZ. in het jaar 1458 een gedeelte in dit ambacht aankocht. Verder vindt men van dat geslacht geen melding gemaakt. Zeker is het, dat het in Zierikzee in aanzien was, doch onzeker, hoe lang het dit ambacht bezat, en hoe het van dat geslacht aan den Graaf kwam te vervallen, of op hoedanige wijze Heer PHILIP VAN RAVESTEIN het bekomen heeft; die, in het jaar 1528, het bij zijn overlijden achterliet, waardoor dit ambacht aan den Keizer, als Graaf, kwam te vervallen, en sedert in den boezem der grafelijkheid is gebleven, tot het jaar 1705, als wanneer het daaruit is verkocht, wordende daarvan eigenares Jonkvrouwe ISABELLA CORNELIA DE HUTBERT; deze, die ook het deel Bewesten-Steene bezat, en dus de geheele heerl. in eigendom had, in het jaar 1727, zonder nazaten overleed dus kwam daardoor het deel Beoosten-Steene, op hare halve zuster, VROUWE ADRIANA ELIZABETH DE HUTBERT, weduwe van den Heer MR. FRANÇOIS STEENGRACHT, in leven Schepen en Raad der stad Mid-delburg, welke vrouw dit deel, in het jaar 1762, verkocht aan den

Heer HENDRIK DUSART, die het in het jaar 1783 achterliet aan zijne zusters zoon, WESSEL CONNELIS FERLEMAN, Schepen 's Lands van den Vrije, te Sluis in Vlaanderen. Wat het deel Bewesten-Steene betreft, waarin het dorp gelegen is, en waartoe ook behoort St. Joos-polder, St. Jacobs-polder, een gedeelte van den Verbrandenmans-polder en, zoo men wil, ook St. Jeroens-polder, daarvan vindt men geene andere eigenaars aangeteekend, dan in het jaar 1602, wanneer Jonkheer WILLEM VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, Rentmeester-Generaal Beoosten-Schelde, er Ambachtsheer van was, die, in het jaar 1614 overlijdende, het naliet aan zijne twee zonen, Jonkheer JACOB en MAXIMILIAAN VAN BERENDRECHT, welke Heer JACOB het deel zijns broeders MAXIMILIAAN, hetzij bij koop of anderszins, verkreeg, en, bij zijn sterfen, zijne weduwe, Vrouwe ANNA BEATRIX DE LA SALLE, daarvan den eigendom liet; van wier dochter, Jonkvrouw ANNA CORNELIA VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, weduwe van den Heer JOHAN VAN STAVERISSE, Commissaris van de monstering en Burgemeester des Lands van den Vrije, te Sluis in Vlaanderen, het vervolgens in het jaar 1683 kwam te versterven op hare dochter, Jonkvrouw ANNA ELEONORA VAN STAVERISSE, die het ten huwelijk bragt aan den Heer JOHAN DE HUYBERT, Luitenant-Generaal der Ruitery. Bij diens overlijden verviel het op hante dochter, Jonkvrouw ISABELLA CORNELIA DE HUYBERT, die ook, de vier vijfde deelen Beoosten-Steene aangekocht hebbende, bij afsterfen, in het jaar 1727, het deel Bewesten-Steene achterliet aan JAN WILLEM DE MAN, als afstammeling van MAXIMILIAAN VAN DER MEER VAN BERENDRECHT, broeder van JACOB VAN BERENDRECHT, oudste en naaste mansoor uit het zelfde geslacht. Deze heeft het in 1742 nagelaten aan zijnen zoon, ENGELBERT DE MAN, Schepen en Raad te Nijmegen, die het in 1762 heeft verkocht aan WILLEM BREEKPOOT, van wien het wederom, door koop aan HENDRIK DUSART kwam, waardoor de splitsing van het geheele ambacht ophield. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer H. G. MELOCK HAUWER, woonachtig te Zierikzee.

Het d. Noordgouwe ligt 1 u. N. van Zierikzee, 1 u. Z. O. van Brouwershaven. Het voert zijnen naam naar een gedeelte van het water de Gouwe, hetwelk Dreischor, dat voormaals een eiland op zich zelve was, van het Laod van Schouwe afscheidde, en Noordgouwe werd genaamd, in tegenstelling van het andere gedeelte deszelfden waters, dat bij de stad Zierikzee, Schouwen en Duiveland van elkander scheidde, en den naam van Zuidgouwe droeg. In het jaar 1504 was dit vaarwater nog zoo ruim, dat de Fransche Zeevoogd REINIER GRIMALDI, met een goed getal schepen, de Noordgouwe in kwam varen, om Zierikzee van het beleg der Vlamingen te ontzetten. Maar kort daarna is deze vaart diermate verland, dat reeds in het jaar 1574 het gors en slijk tusschen Schouwen en Oud-Dreischor, door JAN VAN CHASTILLON, Graaf van Blois, Heer van Arvesnes, Schoonhoven en Ter-Goude, wien het Land van Dreischor toebehoorde, is uitgegeven, om tot een nieuw land bedijkt te worden, aan WILLEM HONT WILLENSZ., zijn Rentmeester in Zeeland, en andere goede lieden. Bij den nitgiftbrief, gedagteekend te Schoonhoven, des Woensdags na St. Adolfsdag des voorschreven jaars, werd door den Graaf van Blois, voor zich besproken, het vijfde gemet lands, de elfde schoof, en het tiende lam; voorts werden ook aan hem behouden het hooge gersig en heerlijkheid, met de verbeurtenissen boven de tien ponden; doch de verbeurtenissen van tien ponden en daar beneden, met alle ambacht en ambachtsgevolg, werden daarbij aan gedachten WILLEM HONT uitgegeven tot een regt leen. Ook werd bij den zelfden brief vastgesteld,

• dat in het nieuw te dijken land, al zulk een regt gebruikt zou worden, als in Oud-Dreischor, en dat het beleid en berigt zou worden • bij de genen, die daarin wonen zouden, en die men Schepens maken • zoude." Twintig gemeten lands (9 bund. 18 v. r. 20 v. ell.) van des uitgevers vronen, werden door hem bij gedachten brief, ook tot eene altoos durende inkomst aan de kerk, aldaar te bouwen, geschonken. Deze uitgift nu, kan van geen ander, land dan van NooDgouwe of *Zonnemaire* verstaan worden, aan gezien deze het Land-van-Schouwen en dat van Dreischor zoodanig aan elkander hechten, dat NooDgouwe en *Zonnemaire*, alleen door de eigen dijken van Schouwen en Dreischor, van die landen afgescheiden worden, en zelfs geene dijken aan die beide zijden hebben. Doch aangezien men in de steenrollen van Zeeland-Beoosten-Schelde vindt aangeteekend, dat Noordgouwe-Bewesten-Steene, toebehoord hebbende aan *FILIPS DE HONT*, en *WITTE*, zijnen broeder, eerst in 1400, bij Hertog *ALBRECHT*, te boek ontvangen is, op vier honderd en vijftig gemeten (ruim 206 bund.), ambachts, onder het rentmeesterschap Beoosten-Schelde, volgens den brief, daarvan gegeven in 's Gravenhage, den 24 Mei van dat zelve jaar, en dat de gelegenheid van den dijk, tusschen *Zonnemaire* en NooDgouwe, strekkende van den dijk van Dreischor tot dien van Schouwen, en liggende met zijne vlak afloopende buitenzijde naar *Zonnemaire*, duidelijk aanwijst, dat *Zonnemaire* later dan NooDgouwe aangedijkt is; zoo moet men hieruit voor vast besluiten, dat de gedachte brief van den Graaf *VAN BLOIS*, de uitgifte van dat gedeelte van NooDgouwe behelst, hetwelk men Beoosten-Steene noemt, dat een gevolg van Oud-Dreischor was, en niet onder het rentmeesterschap Beoosten-Schelde behoorde; terwijl de indijkers het andere gedeelte aan den kant van Schouwen, hetgeen onder het gedachte Rentmeesterschap behoorde, en Bewesten-Steene genoemd werd, bij uitgifte van den Graaf van Zeeland moeten verkregen hebben, waarom het ook, na de bedijking van NooDgouwe, zoo als gezegd is, bij den Graaf te boek ontvangen werd.

Het d. is wel niet groot, maar van eene aangename gelegenheid; aangezien het land hier vol vruchtdragend en ander geboomte is, zoodat in den omtrek dezer heerl. onderscheidene buitenplaatsen van meerder en minder aanzien, en dat wel in grooter getal, dan in alle overige deelen van Schouwen te zamen, gevonden worden.

Er zijn sommigen die meenen, dat men door NooDgo, hetgeen voorkomt in zekeren giftbrief van *HENDRIK IV*, ten behoeve van *WILLEM VAN GELDER*, den een en dertigsten Bisschop van Utrecht, den 2 Mei des jaars 1064 gedagteekend, mogelijk dit NooDgouwe te verstaan hebben. Doch hetgeen zoo even van de bedijking dezes lands gezegd is, toont zeer klaar, dat NooDgouwe toen, en zelfs lang naderhand, nog niet in wezen is geweest.

De kerk, welke eerst na 1374 moet gebouwd zijn, ofschoon niet groot, is echter voldoende voor de gemeente, en heeft eenen vierkantigen toren met stompe spits. De pastorie had vóór de Reformatie eigendom in twee pereelen gemeten 125 roeden (9 v. r. 56 v. ell.) lands, nog een gemet (45 v. r.) driest bij de groote Wiel, alle sedert in erfpacht uitgegeven. De Gildemeester in dit ambacht moest jaarlijks, tot onderhoud der pastorij, voldoen vier ponden Vlaamsch (24 guld.), welke men wil, dat nog tot 1795 jaarlijks aan het kantoor der geestelijke goederen werden opgebracht, dan door wie dit geschiedde weet men niet. Daar schijnt aan deze kerk eene kapel of altaar te zijn geweest, toegewijd aan de *drie Koningen*, welke het eigendom had van 5 gemeten

50 roeden (1 bund. 40 v. r. 40 v. ell.) lands, in twee partijen, ook sedert in erfpacht uitgegeven. Het onderhoud der kerk wordt sinds hare stichting tot heden gevonden uit de inkomsten harer eigene goederen. De Pastoor bezat, volgens het veldboek van het jaar 1595, boven het stipendium, hetgeen hij van de hoofdkerk van Dreischor trok, 48 gemeten 27 roeden (20 bund. 75 v. r. 69 v. ell.) lands, in onderscheidene hoeken en blokken binnen deze heerlijkheid gelegen, die bij de grafelijkheid zijn aangeslagen en waarschijnlijk verkocht of in erfpacht uitgegeven.

Vroeger stond hier een klooster, *Sion* geheeten. Ook had men er een adell. huis het *Huis-de-Pottere*, nu eene landhoeve, het *SLOT-VAN-NOORDGOUWE* genaamd. Thans heeft men er nog een gesticht, de *Konijerhuisjes* geheeten. Zie dat woord.

Het was vóór *NOORDGOUWE* dat, den 25 Maart 1504, de hevige zee-stijf en veldslag voorviel, waarin Jonkheer *WILLEM*, soon van Graaf *JAN II*, denkkelijk door den Vlaamschen Graaf *GUY*, geslagen werd. Of die zee- en veldslag geleverd is op den grond dezer heerlijkheid is twijfelachtig, dewijl sommigen achten, dat zij ter dier tijd onder de golven gesonken was, terwijl anderen willen, dat zij aan het eiland *Zonnemaire* vast zijnde, toen reeds bestond, men late dit onbeslist, zekerder is het, dat hier, hetzij dan te water of te land, veel bloed werd geplengd, en Heer *JAN VAN RENSSAN* zijnen wettigen Landheer eenen gevoeligen slag hielp toebrengen.

Het wapen van *NOORDGOUWE* is een doorsneden (*coupé*) veld; het bovendeel van zilver met twee golvende fascen van azuur (blauw), vergeeld van drie meerlen van sabel (zwart), staande twee boven en een onder; het onderdeel van azuur (blauw), met een hazenwindhond van zilver, loopende op een terras van sinopel (groen).

NOORDGOUWE (DE), voorn. water, prov. *Zeeland*. Het is een gedeelte van het water *de Gouwe*, en wel dat gedeelte, hetwelk het eil. *Dreischor* van *Schouwen* afscheidde.

NOORDGOUWE (DE POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*; palende N. aan den *Polder-van-Zonnemaire*, O. aan den *Polder-van-Dreischor* en den *Meerland-polder*, Z. aan den *St. Joos-polder*, Z. O. aan den *Galge-polder* en den *St. Jeroens-polder*, Z. W. aan den *Goukens-Nieuwland-polder*, W. aan het *Zuider-vierendeel-van-Schouwen*.

Dese pold. bevat het d. *Noordgouwe*. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Peningmeester*.

NOORDGOUWE (SLOT-VAN-), voorn. adell. h. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. N. W. van *Brouwershaven*, gem. en W. van *Noordgouwe*.

Dit adoll. h. stond ter plaatse, waar vroeger het kast. het *Huis-de-Pottere* gestaan heeft.

NOORDGOUWE-BEOSTEN-STEENE, het oostelijke gedeelte der gem. *Noordgouwe*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*. Zie voorts *NOORDGOUWE*.

NOORDGOUWE-BEWESTEN-STEENE, het westelijke gedeelte der gem. *Noordgouwe*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*. Zie voorts op *NOORDGOUWE*.

NOORDHRIJDE, hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. O. van *Maarsse*, gem. en ½ u. W. van *Maartensdijk*.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 52 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Born HENRIK, woonachtig te Utrecht.

NOORDHEIM, dorpje in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VORTHEM**.

NOORDHOEK, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. N. W. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. W. van *Zevenbergen*, gem. *Stand-daar-buiten*.

NOORDHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Westkust van het *Molukse* eil. *Amboina*, N. van de *Baai-van-Amboina*.

NOORDHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, N. van de *Bogt-van-Catsjeli*.

NOORDHOF-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan den *Molen-polder*, O. aan den *Kivits-polder*, den *Perk-polder* en den *Noorddijk-polder*, Z. aan den *Maria-polder* en den *Burg-polder* en W. aan den *Burg-polder* en den *Nijs-polder*.

Deze pold., waarvan het tijdstip der bedijking niet wel is te bepalen, doch waarschijnlijk in het begin der zeventiende eeuw moet gezocht worden, is schotbaar groot 194 bund. 21 v. r. 50 v. ell. en kadastraal 228 bund. 61 v. r. 14 v. ell. Daarin staat de buurt *Noordstraat*, benevens vier hofsteden, acht hoesjes en zestien arbeiderswoningen. Hij watert uit door eene steenen heul in den *Noorddijk-polder*.

De **NOORDHOF-POLDER** maakt deel uit van de *Watering-van-Welsoorde*, welke door eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Ontvanger-Griffier* bestuurd wordt.

NOORDHOLLANDSCH-KANAAL (HET), kanaal, prov. *Noord-Holland*.

Dit nieuwe, in 1819 begonnen en in 1825 voltooide, kanaal, is een der grootste waterbouwkundige werken van onzen tijd, dat in November 1824 voor de koopvaardij geopend werd, sedert wanneer duizenden schepen, uit verschillende werelddelen, door dit kanaal naar Neerlands hoofdstad zijn gestevend. De kosten van dit werk hebben twaalf en een half miljoen guld. beloopt, waartoe Amsterdam een millioen heeft bijgedragen.

Het begint vlak tegenover Amsterdam, aan de noordzijde van het *IJ*, midden door eene lange landtong, die ver in het *IJ* uitloopt; gaat eerst in eene noordelijke rigting langs *Buiksloot* en *Ijpendam* tot aan *Purmerende*; loopt van daar in eene noord-westelijke strekking langs de zuidzijde van de *Beemster*, tusschen het *Schermer-eiland* en de *Schermer* aan de eene, en het *Starnmeer* en het *Alkmaarder-meer*, aan de andere, zijde heen, van welke laatste het, ter beveiliging tegen den golfslag, door eenen zoogenaamden rijshouten schutdam gescheiden is. Voorts loopt het weder in eene noordelijke rigting langs de westzijde van de *Schermer*, en vereenigt zich op het noordwestelijke punt van die droogmakerij met de *Alkmaarder-vaart*, met welke het, in eene westelijke rigting, naar *Alkmaar* schiet. Na voorts door en langs die stad gevloed te hebben, loopt het in eene noordelijke rigting naar en door de *Zijpe* en langs de oostzijde van het *Koegras*, tot in de groote buitenhaven, het *Nieuwe-diep* genaamd, alwaar het zich vereenigt met de *Koopvaarders-Binnen-haven* en het *Heldersche-kanaal*, op een klein uur afstands van den *Helder*.

Het heeft eene lengte van 78,500 ell. of ruim 14 u. gaans, eene breedte aan den bovenkruin van 40 en op den bodem van 10 ell., en

eene diepte, bij A. P., van 7 en, bij laag peil, van 6 ell., is derhalve ruim genoeg voor de grootste schepen, ook om elkander ongehinderd voorbij te varen, die echter vooral moeten geligt worden, terwijl het nog, boven vele kanalen in andere landen, het voorregt heeft, dat daarin zigtig genoegzame overvloed van water voorhanden is. Het heeft vijf groote schutsluizen, als: 1° de Willemsluis, onder Buiksloot, met dubbele draaibrug; 2° die te Purmerend, met dubbele draaibrug; 3° die te Alkmaar, insgelijks met dubbele draaibrug; 4° de Zijper- of Keersluis, ook dienende tot keering van het zee water, en 5° de Koopvaarder-schutsluis, aan het Nieuwe-diep, welke zoo wijd zijn, dat er een lineschip van de grootste soort kan doorvaren, en door middel van achttien vlotbroggen, hebben de beide oevers onderling gemeenschap. Verder zijn er nog drie uitwatering-sluizen, als: no. 1, 2 en 3, in den Westoever-dijk des kanaal, tusschen het Nieuwe-diep en de Zijpe, tot ontlasting van het overtollige water in het *Koegras*.

Dit waarlijk verheven kunstgewrocht, is ontworpen en daargesteld door den Staatsraad- en Inspecteur-Generaal der waterstaat J. BLANKES Jz., en werd, den 16 December 1824, voor het eerst gebezigt door Z. M. fregat *Bellona*, van 44 stukken, en het koopvaardij-schip *Christina-Bernardina*, welke het plegtig doorvoeren. Het is van onbeschrijfelijk veel belang voor den Amsterdamschen handel, daar de ondiepte tusschen de Zuiderzee en het IJ, Pampus genoemd, altijd een blijvende en, door de aanslibbing van die droogte, steeds aangroeiende hinderpaal was, die de overlading uit diepgaande zeeschepen in ligters noodzakelijk maakte, hetwelk de kosten van vervoer en het gevaar van ontvreemding aanmerkelijk vermeerderde. Het is een waarlijk, hoogst verrassend gezicht, driemastschepen, midden in het land, geheel Noord-Holland door te zien varen. Daar de aanmerkelijke bogten in het kanaal het zeilen beletten, worden de schepen door paarden getrokken, waartoe, ter wederzijden van de vaart, uitmuntende jaagpaden zijn aangelegd. Na den watervloed van 1825 is dit kanaal ook bijzonder nuttig geweest, tot lozing van het water en dus tot droogmaking der ondergevoelde landen.

Langs dit kanaal varen 's jaarlijks omstreeks 5000 zeeschepen heen en terug; in 1845 zijn binnen gekomen 2244 schepen.

Men heeft in 1829 twee vaartuigen (barges) aangelegd, waarmede men van Amsterdam, door het kanaal, op eene aangename, spoedige en gemakkelijke wijze naar het Nieuwe-diep, aan den Helder, komen kan, benevens een pakbarge, welke meer voor pakgoederen is ingerigt, behalve dat men twee malen daags door trekschuiten, die in verband staan met die, welke van Amsterdam op Purmerende en van Purmerende op Alkmaar, enz. varen, naar het Nieuwe-diep kan komen.

Door den spoedig invallenden winter in November 1829, werden eenige schepen naar Oost-Indië, West-Indië en elders bestemd, die voor Amsterdam genoegzaam geheel zeilree lagen, verhinderd hunnen togt te ondernemen, tot groote schade der reeders en andere belanghebbenden. Het kloekmoedig voorstel werd gedaan, om het ijs in het groot kanaal door te zagen, en zoo het oogmerk, in weerwil van den vorst, nog te bereiken. Niet allen deelden daarin, doch voor ettelijke duizende guldens werd het werk evenwel aangenomen, en hoezeer men met allerlei hinderpalen te worstelen had, waaronder de bij afwisseling zeer strenge vorst in de eerste plaats genoemd mag worden, was men op den 12 Januarij zoo ver gevorderd, dat men op dien dag te Alkmaar negen schepen zag aankomen. Het leverde

een vreemd schouwspel op, een toeyloed van nieuwsgierige beschouwers langs de koopvaardijfchepen te zien wandelen, ja, zelfs ook arresleden daar langs te zien reenen en wagens met kaas beladen op het ijs naar de schepen te zien rijden, om die te bevrachten. Eene dergelijke doorrijzing heeft ook in het jaar 1840 plaats gehad (1).

NOORDHORN, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zuidhorn*.

Dit dorp is gelegen op eene hooge zandbank, welke naar men meent, vroeger door de zee omgeven was, en waarvan de zuidelijke en noordelijke punt, bij onderscheiding werden genoemd *Zuidhorn* en *Noordhorn*, van waar men dan ook den naam wil afleiden.

Men telt er in de kom van het d. 98 h. en ruim 720 inw., en met de daartoe behoorende b. *Okswerd* en *Suakkeburen*, *Diepswal*, *Noordhorner-tolhuis* en *Noorderburen*, benevens de streek *Noordhornerga*, 130 h. en ruim 1020 inw., wier voornaamste middelen van bestaan landbouw en veeteelt zijn. Door het d. *Noordhorn* loopt eene lange geplaveide straat, van het Noorden naar het Zuiden.

De grond bestaat meestal uit zand, hier en daar, even eens als de *Hondsrug*, waarop *Groningen* ligt, met keijen en rolsteenen gemengd. Het zand begint ruim $\frac{1}{2}$ u. N. van *Noordhorn* en loopt zoo zuidwaarts tot $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zuidhorn*, hebbende in de breedte, van het Oosten naar het Westen, omstreeks 20 minuten. Op het noord-einde van dezen zandhevel staat de gevel van een hoerenhuis, bewoond door *WILLEM BARTELS ZANTINGA*, op een ongemeen grooten rolsteen, die echter onder den grond verborgen ligt en waarvan het gezegde gaat, dat men er met eenen wagen met vier paarden op omwenden kan. Ten Westen en Noorden van gemelden zandgrond vindt men uitnemend vette, vruchtbare kleilanden; men ploegt er zelfs met vier en soms met zes paarden. De zandige hoogte, de *Lange-vennen* genoemd, is rondom met zwaren, vetten kleigrond omringd. Op dezen zandgrond, waarop het geboomte welig tiert en waarover de straatweg van *Groningen* naar *Friesland* loopt, verbouwt men vele en beste aardappelen. Te *Noordhorn* heeft men eenen windpel- en eenen windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 940 in getal zijn, onder welken 120 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Deze gem., welke in het jaar 1607 nog zonder vasten Predikant was, bekwam in 1617 tot Leeraar *GERHARDUS JOHANNIS*, die in het laatst van 1657 of het begin van 1658 overleed.

De Abten van *Aduard* hebben hier, vóór de Reformatie, het patroonaatregt gehad, hetgeen later is geweest bij onderscheidene *Collatoren*, door welke thans het beroep nog geschiedt. De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen hoogen en sierlijken naaldtoren, vóór omtrent 160 jaren gebouwd.

De 60 *Doopsgez.*, die hier wonen, maken, met hunne geloofsgenooten uit de burg. gem. *Oldbove* en *Zuidhorn*, eene gem. uit, welke 190 zielen en onder deze 80 *Ledematen* telt. De kerk, die in 1858 gebouwd is, staat ten Westen der straat en ten Zuiden aan den,

(1) Het maken van zulk een reuzen-slofter had echter in Noord-Holland reeds in 1475 plaats gehad; toen *SONOY* en de *Staten* van het Noorder-kwartier bevel gaven, om van *Petten* naar *Monnikendam*, door de *hulsliden*, een slofter te doen maken van 24 voet wijde, ten einde den *Spanjaarden* het verder indringen te beletten. Zie *G. VAN SANDWIJK, Beschrijving van Pariserende enz.*, bl. 29.

in 1842 gelegden, straatweg. Het is een net en langwerpig gebouw, met blaauwe pannen gedekt, hebbende baren eenigen, ruimen ingang aan de straat. Boven op het dak ziet men op het oost- en op het westeinde eenen schoorsteen, met kappen of borden, waardoor het gebouw op eenigen afstand geheel het aanzien van een gewoon huis heeft. Deze kerk heeft geen toren of orgel.

De 3 Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Groningen*.

Men heeft er ruim 20 R. K., die met de overige uit de burgerlijke gemeenten van het voormalig Westerkwartier behooren tot de kerk, vroeger te *Aduard*, thans te *Zuidhorn* gevestigd.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht.

Aan de noordzijde van dit dorp, ten Oosten van den rijweg, was nog onlangs het buitenverblijf Noordwijk van wijlen Mevrouw GREETSMA VAN SJALLEMA. Ten Westen van den weg of ten Noorden van het dorp, eene streek westelijker, dan het zoo even genoemde buitenverblijf, plagt de burgt Nansum te staan. Eene zekere plaats, halfweg NOORDHORN en het voormalig tolhuis gelegen, noemde men weleer den Ham, doch thans den Mokkenburg; er staat nu eene groote boerderij. Vroeger vond men te Noordhorn mede een klooster van de Reguliere Kanunniken.

NOORDHORN is de geboorteplaats van den Taalgeleerde JOHANNES ARGERIUS of ARCENTIUS, bijgenaamd THEODORETUS, geb. in 1558, † 27 Julij 1604, na van 1589—1604 Hoogleraar in de Grieksche taal te Franeker te zijn geweest.

COPPEN JARGES, een Hoofd der Schieringers, met eene aanzienlijke magt, in het jaar 1417, het Westerkwartier ingerukt zijnde, werd door de Vetkoopers, vereenigd met KENO TEN BROEKE, die dezen tot hulp ingeroepen hadden, zoo dapper ontvangen, dat JARGES, na het sneuvelen van de meesten der zijnen, en het gevangen nemen van de overigen, naauwelijks zich zelven redden kon.

In 1498 liet de Saksische Veldheer, NITTERT FOX, dit dorp aan kolen leggen. — Na het bemagtigen van de schans Reide, door 's Konings Stedehouder over Friesland, FRANÇOIS DE VERDUGO, legerde deze zich, in 1581, met vier en twintig vaandels voetvolk en vier kornetten ruiters te Noordhorn, waar de Staatsche Veldheer JOHAN NORRITS, daartoe aangezegt door de Friezen, die morden, dat er niets werd uitgevoerd, hem, den 30 September, met dertig vaandelen te voet en vijf honderd man te paard aanviel, en waarbij zich Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, die de Staatsche ruitery aanvoerde, ongemeen dapper gedroeg, zijnde door vijf schoten op zijn harnas en een matten vervlogen kogel op zijn been getroffen. De overwinning scheen zich in het eerst te eenemale voor NORRITS te verklaren, doch zijn voetvolk, te vurig toeschietende, raakte in het overzetten der slooten uit zijn verband. VERDUGO stortte er toen op in, dreef de verstrooide benden ruggewaarts, tot aan het geschut toe, dat schandelijk verlaten werd. Groot was het verlies aan der Staten zijde, daar al het geschut en meest alle de vaandelen en standaarden in den loop bleven, en vele der voornaamste Bevelhebbers er het leven lieten of gevangen werden. Volgens eenige geschreven aantekeningen van dien tijd, bleven er meer dan twee duizend gemeenen op de plaats, of verdronken, bij het vlugten, in de slooten. De vlakke, waarin dit voorviel, draagt nog den naam van NORRITS-veld.

NOORDHORNERGA, streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zuidhorn*, 20 min. Z. W. van *Noordhorn*, waartoe het behoort, ten Westen de Gaklap, eene valbrug over het Hoendiep, ten Zuiden het Noordhorner-tolhuis.

Het is laag land, waarvan de ondergrond veen en derrie is, beslaat eene oppervlakte van 278 bund. 59 v. r. 20 v. ell., en wordt door twee watermolens droog gehouden.

NOORDHORNER-TOLHUIS, buurtje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zuidhorn*, 20 min. Z. W. van *Noordhorn*, waartoe het behoort; met 3 h. en 10 inw. Voorheen had men hier ook een tolhek, waarvan het buurtje zijnen naam ontleende.

Het is de gewone pleisterplaats der trekschuiten, en niet ver van daar loopt een kanaal naar Noordhorn, langs hetwelk de Noordhorner-schuit op *Groningen* vaart.

NOORDHOUT, buit. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Middelburg*, gem. *Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-ambacht*, ten Z. van en onmiddellijk tegen het d. *Serooskerke* aan palende.

Dit buit., hetwelk vroeger door de Ambachtsheeren bewoond werd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van omtrent 18 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. N. Schonea, woonachtig te *Middelburg*.

NOORDHOVEN, voorm. buit. op het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dordrecht*, gem. *Dubbeldam*. — Dit buit. is sedert onderscheidene jaren gesloopt.

NOORDIJK, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Neede*; met 132 h. en ongeveer 850 inw.

Men heeft in dit geh. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

NOORD-INDIE, klein buitengoed in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en onmiddellijk ten W. aan het dorp *Utrum*, tegenover de *Westerhaven*, ten Noorden aan den rijweg.

Dit buit. is, met tuin en hof, 50 v. r. groot, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer MARTEN DOUWES TEENSTRA.

NOORDINK of **NOORDENK**, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Doetinchem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hengelo*; met 99 h. en 610 inw.

NOORD-KANAAL (HET), eigenlijk *CANAL-DU-NORD*, ontworpen kanaal, dat men heeft willen graven, om de *Maas* met de *Schelde* te vereenigen, en waarvan men nog eenige sporen, in de provincie *Limburg*, onder anderen bij *Venlo*, duidelijk ziet. Ook kan men den loop daarvan op sommige kaarten nagaan.

NOORDKANT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van den Noordkant-berg, niet ver van het Noord-zeestrand.

NOORDKANT-BERG, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, N. van het Schotte-gat.

NOORD-KAPEL-VAN-WAARDEN, voorm. kapel op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HINKELPOOT*.

NOORD-KIL (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*.

NOORD-KIL (DE), water in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, in eene westelijke rigting van het d. Ossendrecht naar de *Wester-Schelde* loopende, en de haven van Ossendrecht uitmakende.

NOORD-KOOG (DE), naam, welken de visschers geven aan eene plaats in de *Zuiderzee*; Z. Z. O. van de Koog op Texel, waar, naar men wil, nog sporen van eenen weg van duifsteen gevonden worden.

Zij ligt 1 m. van den Texelschen wal af en is naar gissing $\frac{1}{2}$ m. lang. Men noemt ze ook wel **DE STRAAT**.

NOORD-KREEK (DE) of **DE MOLEN-KREEK**, water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, in den pold. *Canisvliet*. Het vereenigt zich, niet ver van de Pas-sluis, met de *Groote-kreek*.

NOORD-KWARTIER, een der vier kwartieren, in welke het markgraafs. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, vroeger was afgedeeld.

Het was het kleinste dier kwartieren, en vervatte in zich, niet meer dan twee dorpen, namelijk: *Stand-daar-buiten* en *Fijnaart*, benevens de nabij gelegen polders. Dan, het was voorheen van meer uitgestrektheid, en bevatte toen de heerl. *Steenbergen*, de regtsgebieden van *Stand-daar-buiten*, *Fijnaart* en *Heyningen*, en vroeger nog behoorde daartoe ook de polder, den *Ruigen-Hil*, in welken daarna de *Willemsstad* gebouwd is, dan deze is, in 1584, door de Staten van *Brabant*, van het markgraafschap afgescheiden, en aan *WILLEM I, Prins van Oranje*, in eigendom geschonken. Van daar behield de Markgraaf van *Bergen*, in dien polder en desgelijks in de andere polders, nog later het eigendom van sommige landerijen, als zijne gewezen domeingoederen, gelijk ook het eigendom der tienden.

Dit kwartier besloeg alzoo de tegenwoordige gemeente *Fijnaart* en *Stand-daar-buiten*. Men telt er 512 h., bewoond door 690 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5300 inw., die meest in landbouw en de meekrapteelt hun bestaan vinden.

NOORDLAARDER-MEER, naam, onder welken het *ZUIDLAARDER-MEER*, op de grenzen der prov. *Groningen* en *Drenthe*, in oude stukken voorkomt. Zie *ZUIDLAARDER-MEER*.

NOORDLAND, heerl. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. W. en N. aan de *Gorzen*, tegen de *Nieuwe-Maas*, O. Z. en W. aan de heerl. *Geervliet*.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., doch slechts eenige verstrooid liggende h., bestaat uit de pold. *Nieuw-Noordland* en *Oud-Noordland*, en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 52 bund. 77 v. r. 70 v. ell. De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, behooren kerkelijk tot *Geervliet*. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw *EVERWIJN ONDERWATER*, geb. van *POELIEN*, woonachtig te *Dordrecht*, en *Jonkheer L. A. GEVERS*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

NOORDLAND (HET) of **HET NOORDELAND**, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende voor een klein gedeelte N. W. aan den *Oude-Craijers-polder*, voorts N. W. en N. aan den *Stelle-polder*, O. aan den *Noord-Zak-polder*, Z. aan den *Oosterland-polder*, W. aan den *Wester-Guite-polder*.

NOORDLAND (HET), droogte in den mond der *Ooster-Schelde*, aan de oostzijde van den *Banjaart*, bezuiden het *Westgat*.

Zij is zeer uitgestrekt, valt hoog droog, en vloeit met lage tijden niet eens onder. Langs de zuidzijde van deze vlakte, de *Hompels* genaamd, loopt de *Roopot*.

NOORDLAND (HET) of de **NOORDLANDSCHE-POLDER**, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*; arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zand-ambacht*; palende N. O. aan 's *Gravezande-binnen*, O. aan *Zand-Ambacht*, Z. aan den *Nieuwlandsche-polder*, W. aan de *Kapittel-duinen*.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking niet bekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 22 v. r. 4 v. ell., waaronder 191 bund. 64 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 7 boerderijen, en wordt door eene sluis, op het *Nieuwland*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en twee *Heemraden*.

NOORDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tongeen-Klinkerland*; palende N. O. en N. aan den pold. *Druivenwaarde*, O. aan den pold. het *Noordland*, onder *Oude-Tonge*, Z. O. aan de pold. het *Oudeland-van-de-Oude-Tonge*, Z. aan den pold. *Battenoord*, W. aan *Klinkerland* of *St. Pieters-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1454 bedijkt is, maakt eene gemeene dijkkaadje uit met den pold. het *Noordland*, onder de gem. *Oude-Tonge*, en hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 92 v. r. 60 v. ell., waaronder 82 bund. 41 v. r. 71 v. ell. schotbaar land. In dezen pold. is het d. *Nieuwe-Tonge* gelegen, groot 3 bund. 54 v. r. 60 v. ell. Men vindt hier eene boerderij, en aan den dijk elf huizen. De pold. wordt door den watermolen van *Oude-Tonge* van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en drie *Gezwoenen*.

NOORDLAND, pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan het *Oudeland-van-Middelharnis*, O. aan den pold. het *Oosteinde*, Z. aan het *Oudeland-van-de-Oude-Tonge*, W. aan het *Noordland*, onder *Nieuwe-Tonge*.

Deze pold., welke in het jaar 1454 is ingedijkt, maakt eene dijkkaadje uit met den pold. *Noordland*, gem. *Nieuwe-Tongeen-Klinkerland*.

NOORDLAND (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. aan de *Gorzen-tegen-de-Nieuwe-Maas*, Z. aan den *Geervlietsche-polder*, W. aan *Oud-Noordland*.

Deze pold. beslaat het oostelijke gedeelte van de heerl. *Noordland*.

NOORDLAND (OUD-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. W. aan de *Gorzen-tegen-de-Nieuwe-Maas*, N. O. aan *Nieuw-Noordland*, Z. W. den *Geervlietsche-polder*, Z. aan *Tolland*, W. aan het *Rammeland*.

Deze pold. maakt het zuidwestelijke gedeelte van de heerl. *Noordland* uit.

NOORDLANDSCHE-DIJK, dijk in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. 's *Gravezande-en-Zand-ambacht*, welke, in eene noordelijke strekking, langs de westzijde van den polder *Noordland* heenloopt.

NOORDLAREN, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ruim 2 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en ruim 1 u. Z. Z. O. van *Haren*, aan de afhelling van den *Hondsrug*, op eenen goeden en vruchtbaren zandgrond, op de grenzen van *Drenthe*.

Men telt er, in de kom van het d., ruim 360 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. *Glimmen*, de *Punt* en *Harrender-molen*, 650 inw., die meest hun bestaan vinden in

den landbouw en de veeteelt. Oostwaarts van het dorp komt men in de lage hooilanden, die des winters onder water staan. Hier heeft men ook kleen- of veengrond. De rogge is er de voornamste bouw, wordende er insgelijks veel aardappelen aangekweekt; ook is er veel houtgewas. Men houdt hier geene schapen en weinig bijen. De spraak, de zeden en de gebruiken der inwoners hebben veel van het naburige Drenthe. De oogsttijd wordt onderling overlegd, en de tijd van het beginnen en eindigen, hetgeen gelijkelijk geschieden moet, wordt met de dorpsklok aangekondigd. Men begint ook gezamenlijk, op den zelfden bepaalden dag, op de onderscheidene gemeentegronden te maaijen.

De Herv., die er ruim 600 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*, behoort. Sedert de reductie der prov. Groningen werden *Haren* en *NOORDLAREN* door éénen Predikant bediend, tot dat beide kerkdorpen, bij staatsbesluit van 9 Maart 1644, gescheiden werden, als wanneer, in het jaar 1648, *WILHELMUS ALSTORPHIUS* alleen tot Predikant te *NOORDLAREN* beroepen werd. Hij vertrok in 1674 naar *Deventer*. De kerk is van een sierlijk orgel voorzien, hetwelk der gemeente geschonken is door den Heer *Mr. C. H. Tjaden Jullens tot Glimmen*. Het prijkt met het familiewapen van *Jullens*, waaronder dit bijschrift:

NOORDLAREN, DAT VERREUGD DIT LIEFLIJK SPEELTUIG ZIET,
UW HART WORD' DOOR ZIJN TOON IN REIN GEVOEL BEWOGEN,
VERGEET GIJ, WIEN GIJ 'T DANKT, DEN EDELEN JULLENS NIET,
MAAR HOUD GODS LOF VOORAL, ZIJN HEILIGST DOEL VOOR OOGEN.

De kerk heeft eeden zwaren toren. Op de klok leest men:

Dum. trahor. audite.

Doco. bog. ad. gaudia, vitae.

(d. i. Luistert wanneer ik aangetrokken word; ik roep u tot de vreugde des levens).

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Op de wierde van dit dorp, welke wel een uur in omtrek heeft, ziet men het overblijfsel van een hunnebed, dat aldaar uit den alouden, vóór-christelijken tijd nog overig is. Het bestaat uit ongemeen zware en groote kei- of granietsteenen, en heeft oudtijds gediend tot eene begraafplaats van aanzienlijke lieden.

Ook lag er weleer, nabij de Punt, het blokhuis en de schans *Blankeweer*, welke *FREDERIK VAN BLANKENHEIM*, de een en vijfzigste Bisschop van *Utrecht*, in het jaar 1400, tijdens de belegering van *Groningen*, aanlegde. De sterkte *Weerdenbras* wierp *EDZARD, Graaf van Oost-Friesland*, in 1503, er op. Men ziet hier nog eenige overblijfselen der bolwerken, welke door den Bisschop van *Munster*, in 1672, gemaakt zijn. Onder *NOORDLAREN* behoort ook gedeeltelijk het vischrijke en aanzienlijke *Zuidlaarder-meer*, dat oudtijds, blijkens een brief van 1264, het *Noordlaarder-meer* geheeten werd.

In December 1316 kreeg dit dorp en *Zuidlaren* een bezoek van eene hende allerslechtst volk, omtrent zeventien honderd man sterk. Deze manschap, hoewel door den Hertog van *Gelder* gezonden, hield alles voor vijands land en brandschatte van daar deerlijk het omliggende land; daarna plaagde zij, in het *Westerkwartier* en omtrent *Kollum*, den landman gruwelijk, schond de vrouwen en dochters en beroofde, zonder onderscheid, bijzondere eigendommen en

kerken, tot dat zij eindelijk naar Twenthe vertrok, alwaar zij geheel verliep.

NOORD-MEER, meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{2}$ u. W. van de stad *Monnickendam*, gedeeltelijk gem. *Broek-in-Waterland-Zuidervoude-en-Uitdam*, gedeeltelijk gem. *Landsmeer-en-Watergang*.

Dit meer, hetwelk omtrent $\frac{1}{2}$ u. in omtrek zal hebben, beslaat, onder *Landsmeer-en-Watergang*, eene oppervlakte van 18 bund. 69 v. r. 10 v. ell. Men vangt er meest baars en paling.

NOORD-MEER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Ommen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van den *Ham*; met 33 h. en 180 inw.

NOORD-OEST, moeren en slikken, welke vroeger vóór den polder *Hengstdijk* in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, gelegen waren, en, later beverscht zijnde, thans een gedeelte van den *Stoppeldijks-polder* uitmaken.

NOORD-OORD, voorm. vaarwater, prov. *Zeeland*, tusschen *Wolphaartsdijk* en *Oost-Beveland*, in eene zuidelijke rigting uit de *Zandkreek* naar het *Houdegat* loopende.

Dit vaarwater is bij de bedijking van den *Wilhelmina-polder* afgedamd en binnengedijkt.

NOORDOOSTER-HOEK of NOORDER-HOEK, het noordoostelijke punt van den polder *het Ruigezand*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Oldehove*, met één huis, ten Oosten, waarvan zich de *Kommerzijlster-rijt* in het *Reit-diep* ontlast, zijnde het een geprojecteerd punt voor het leggen van eene nieuwe sluis, ter vervang van die te *Kommerzijl*.

NOORDOOSTER-HOEK of NOORDOOST-HOEK, zandplaat in het noorden van de *Zuiderzee*, de noordoostelijke punt van het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, uitmakende.

NOORDOOST-FORT (HET) of DE NOORDOOST-SCHANS, voorm. fort in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. ten N. van *Krabbedijke*, in den noordoostelijken hoek van den *Nieuwen-polder* van *Krabbedijke*.

Dit fort moet, even als het westelijk liggende *Noordwest-fort*, reeds in wezen zijn geweest vóór dat de *Monniken-polder* bedijkt werd, dewijl de indijkers bezwaard werden met die te verleggen » op hunne » *nieuwen Dyck*, — tot sulcken lenghte, hoochte, breette ende diepte, » in grachten ende borstweeringen als die jegenwoordelyck is."

Van deze forten zijn nog de sporen der aarden wallen zichtbaar. Zij hadden gemeenschap met het fort op 't *Keyzershoofd* in *Valkenisse*, en moesten hier alle vijandelijke aanvallen afweren; maar naderhand, de *Oost-polder* ook aangewonnen zijnde, werden zij onnut, nadat de *Monstersche vrede* hier reeds alle vrees voor inval verdreven had. Nabij het *NOORDOOST-FORT* staat eene hofstede.

NOORDOOST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-der-Molukken*. Zie *PELA*.

NOORDOOST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. — Het is de noordoostelijke punt van het *Sundasche eil. Bali*.

NOORDOOST-ZEEGAT, ook genaamd *TONNE-GAT* of *BRUINVISCH-GAT*, zeegat ten noorden van de *Zuiderzee*, N. W. van *Ameland*.

Dit zeegat is betond met twee tonnen, als: eene roode of *buitentonn*, in de peiling: de toren van *Hollum* ten Zuiden en de toren van *Nes*, op *Ameland*, Z. O. $\frac{1}{2}$ Z., op eene diepte van 75 palm. water. Eene witte *ton*, in de peiling: de toren van *Hollum*, Z. O. $\frac{1}{2}$ O., merk:

de toren van Hollum even bezuiden de kaap aldaar, op eene diepte van 52 palm. water. In het zeegat op den drempel of over het Bornrif vindt men eene diepte van 56 palm., en de koersen zijn, van de roode of buitenton af, naar binnen, tot op het merk de Hollummer-kaap en toren in één Z. W., dan Z. ten W., tot men Hollum vrij van de duinen krijgt of in de diepte valt, als wanneer men Z. Z. O. naar de reede stuurt.

Om het Noordoost-gat, uit zee komende, aan te doen, en ter opzoe-king of merk der rooda buitenton, en mede tot geleimerk grooten-deels door dit zeegat, zullen de kapen op de Bosch- of Noordoost-punt van Terschelling eene verplaatsing ondergaan, om ineen gebragt te worden.

NOORDDORP of NOORDDORP, b. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en 5 u. N. van Haarlem, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Beverwijk, gem. en 20 min. N. W. van Heemskerk; met 10 h. en 60 inw.

Men vindt er het Huldtooncel, de plaats, waar weleer de Graven van Holland, tot Heeren van Kennemerland werden gehuldigd. Zie HULDTOONCEL.

NOORDPLAS, droogmakerij in Zuid-Holland, gedeeltelijk arr. Leyden, en daarin ten deele kant. Alphen, gem. Hazerswoude, Benthuisen, Hoogeveen en Benthorn, ten deele kant. Leyden, gem. Soeterwoude en gedeeltelijk arr. Rotterdam, kant. Gouda, gem. Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt; palende N. aan den Oude-Gelderwoudsche-polder en den Strook-polder, onder Soeterwoude, O. aan de Zuidplas, W. aan den Oude-Gelderwoudsche-polder, onder Soeterwoude.

Deze droogmakerij, die in het jaar 1759 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5465 bund. 65 v. r., als: onder Soeterwoude, volgens het kadaster, 267 bund. 78 v. r.; onder Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt, volgens het kadaster, 698 bund. 61 v. r. 69 v. ell. Men telt er onder Soeterwoude, 5 h., zijnde alle boerderijen en onder Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt, 12 h., waaronder 11 boerderijen. Hij wordt, voor zoo veel Soeterwoude betreft, door drie sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeesters en Heemraden, als: onder Hazerswoude, uit den Burgemeester, vier Heemraden en eenen Secretaris; onder Benthuisen, uit den Burgemeester, twee Heemraden en eenen Secretaris; onder Hoogeveen, uit den Burgemeester, drie Heemraden en eenen Secretaris; onder Soeterwoude, uit den Burgemeester, twee Heemraden en eenen Secretaris, en onder Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt, uit den Burgemeester, drie Heemraden en eenen Secretaris.

NOORD-POLDER (DE), voorm. pold. in het eil. Goedereede-en-Overflakke, prov. Zuid-Holland, arr. Brielle, kant. Sommelsdijk, gem. Ooltgensplaat.

Deze pold., die in het jaar 1525 bedijkt was, is in het jaar 1715 weder ondergevoeid. Daarvan is echter nog een gedeelte aan de noord-zijde van den pold. het Oude-Land te vinden. Zie NOORD-POLDER (DE BINNENGEDIJKTE-).

NOORD-POLDER, pold. in Hunsingo, prov. Groningen, arr. Appingedam, kant. Onderdendam, gedeeltelijk gem. Uskwerd, gedeeltelijk gem. Warsum, gedeeltelijk onder den Andel, gem. Basto, gedeeltelijk onder Wester-Nieland, gem. Eenrum; palende N. aan de Wadden, O. aan den Uithuizer-polder, Z. aan den provincialen zeedijk, W. aan de kwelderlanden van het Wester-Nieland.

Deze pold., welke in het jaar 1811 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2015 bund. 1 v. r. 0 v. ell., als: onder *Uskwerd*, volgens het kadaster, 1068 bund. 39 v. r. 7 v. ell., onder *Warfum*, volgens het kadaster, 375 bund. 25 v. r. 70 v. ell., waaronder 546 bund. 40 v. r. 90 v. ell. schotbaar land. De dijk der Noord-volden is laag 2667 Gron. roed. = 12,454 ell., hoog 16 voet. boven den dagelijkschen vloed = 4,68 ell. boven vol zee, glooiende buiten 5 en binnen 5 op den voet, met eene kruin van 4 voeten breed. Men telt er onder *Warfum* 7 h. en 4 boerderijen. De polder wordt op de Wadden, van het overtollige water ontlast, door eene sluis liggende onder *Uskwerd*, waarbij een fraai zijlhuis van twee verdiepingen staat. Het polderbestuur bestaat uit vijf Volmagten uit de Ingelanden en eenen Boekhouder.

De Noord-volden bevat eene aanzienlijke uitgestrektheid vruchtbaar land van eenen zavelachtigen aard. Men ziet hier de groote boerderijen Groot-Zeewijk, Klein-Zeewijk, Zeeburg, Arion en andere, waarvan de eerstgenoemde de grootste is. De heerlijke uitgestrekte velden met koolzaad, welke men hier en in den omtrek des zomers aantreft, leveren een vermakelijk gezigt op.

NOORD-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. en gem. *Axel*; palende N. O. aan den Buth-polder en den Oude-Egelantier-polder, O. aan den pold. Beoosten-Blij-Benoorden, Z. aan de stad *Axel*, W. aan den Buth-polder.

Deze pold., volgens octrooi, verleend door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, in dato 15 Augustus 1606 ingedijkt, is groot schotbaar 69 bund. 78 v. r. 18 v. ell., en volgens het kadaster 81 bund. 62 v. r. 58 v. ell. Daarin staat slechts ééne hofstede en tien arbeiderswoningen. De polderdirectie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier, en hij ontlast zijn overtollig water door eenen steenen duiker in den pold. Beoosten-Blij-Benoorden.

NOORD-POLDER (DE), naam, welchen men wel eens geeft aan den IZABELLE-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-ambacht*. Zie IZABELLE-POLDER.

NOORD-POLDER (DE BINNENGEDIJKTE-), pold. in het eil. *Gooedereede-en-Oeverflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den Buitengedijkte-Noord-polder, O. aan den Rietveldsche-polder, Z. en Z. W. aan den pold. het Oude-Land, W. aan den pold. den Bommel.

Deze polder maakt een gedeelte uit van den, in 1715 gevloeden, *Noord-polder*, dat later weder bedijkt is.

NOORD-POLDER (DE BUITENGEDIJKTE-), gorzen in het *Haringvliet*, N. van den Binnengedijkte-Noord-polder, onder *Ooltgensplaat*.

Het is het gedeelte van den voormaligen *Noord-polder*, dat bij de herdijking buiten gebleven is.

NOORD-POLDER (MOLENGORS-EN-), oude naam van de gecombineerde Oude-Noord-Toren-Oost-ex-West-Meren-Polders, in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie NOORD-TOREN-OOST-EN-WEST-MEREN-POLDERS (Oude-).

NOORD-POLDER-KANAAL, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in den *Noord-polder*, dat een begin neemt ten Westen aan den opdijk te Wester-Nieland, ten O. aan den opdijk onder *Uskwerd*, en alzoo den geheelen pold. van het Oosten naar het Westen, ten Noorden van den

jaarlij langs loopenden rijweg, doorloopt, zich in het westelijke gedeelte van de onder Uskwerd behoorende polderlanden regthoekig noordwaarts rigt, loopende ten Westen van eenen fraaijen rijweg naar den polderdijk. Dit westelijk, onder de gem. Warfum, loopt een geheel nieuw kanaal midswaarts, met eene noodsluis in den provincialen zeedijk, naar den zuiden, in 1717 doorgebroken, dijk, rigt zich hier westwaarts en vervolgens midswaarts ten Westen om Warfum, en loopt in het Warfumer-Geddegat uit.

NOORD-POLDERTJE (HET), pold. op de *Tien-Gemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan het *Vaile-gat*, O. aan de *Gorzen*, Z. O. aan den *Ouden-polder*, Z. W. aan den *Midden-polder*, W. aan de *Gorzen-tegen-het-Vaile-gat*.

Dit pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 24 v. r. 10 v. ell., en ontlast zich van het overtollige water door den *Middel-polder*.

NOORD-POLDER-VAN-BERKEL, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenreis*.

NOORD-POLDER-VAN-BUNSCHÖTEN, pold. in *Beemland*, prov. *Utrecht*. Zie *BUNSCHÖTEN (NOORDELIJKE-POLDER-VAN-)* (1).

NOORD-POLDER-VAN-DORDRECHT, pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DEBBELDAM (NOORD-POLDER-VAN-)*.

NOORD-POLDER-VAN-GOUDSWAARD, pold. in den *Hoekschevoord*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Geudenord*; palende N. aan het *Spui*, O. aan den *Eendragt-polder*, Z. aan den *Oost-polder* en den *Molen-polder*, W. aan den *Loosbeeren-polder*.

NOORD-POLDER-VAN-HOEDEKENSKERKE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Hoedekekerke*; palende N. aan den *Oude-Honert-polder* en den *Nieuwe-Honert-polder*, O. aan de *Schorren-tegen-de-Honte*, Z. aan den *Polder-van-Hoedekekerke*, W. aan den *Slabbekoorn-polder*.

Dit pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 33 v. r. 26 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde een *zeedijk*, en wordt door eene sluis, in de *Watering-van-Hoedekekerke*, van het overtollige water ontlast. Er bestaat geen afzonderlijk *waterbeheer*, maar hij is onder de directie van den polder *Hoedekekerke* ingegrepen.

NOORD-POLDER-VAN-ZEVENBERGEN, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3¼ u. N. van *Breda*, kant. en 1½ u. W. van *Zevenbergen*, gem. en 20 min. N. van *Klundert*.

Dit pold. telt 23 h. en ligt aan het *Hollands-diep*, ter plaatse waar de *landdijk* in de door eene sluis daarop ontlast. Ook was er vroeger een *dam* of dijk veranderd. De schans, waarna dit pold. zijn naam draagt, en welke, volgens de kaart van den landmeter *van der Meulen* in 1655 nog in wezen was, lag even ten Oosten daarvan, en was toen zeer opvallend, en komt ook voor onder den naam van *de schans*, waar zij gelegen heeft, ziet men thans bouwvallen. De kermis valt in den tweeden *Pinksterdag*.

NOORD-POLDER-VAN DE BUURTSCHEN, pold. in *Rijnland*, prov. *Utrecht*. Zie *NOORDSCHEN-BUURT-POLDER*.

De volgende polders, welke hier niet gevonden worden, op den naam van Noord-Polders, waren bij de

NOORDSTRAAT, geb. in *Staats-Vlaanderen*, op den oostelijken boek van den *Kruis-polder*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en § u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 2 u. N. O. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*; met 14 h. en ruim 80 inw.

NOORD-TOREN-OOST-EN-WEST-MEREN-POLDERS (DE OUDE-), van ouds genaamd *HET MOLENGORS-EN-NOORD-POLDER*, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Klundert*; palende N. aan den *Kleine-Noord- of Slik-polder*, O. aan het *Kanaal-van-Zevenbergen* en het plattelandstadje *Zevenbergen*, Z. aan de *Buitengronden-tegen-de-rivier-de-Mark*, W. aan den pold. *Bloemendaal*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 615 bund. 74 v. r. 15 v. ell., waaronder 537 bund. 10 v. r. 76 v. ell. schotbaar land; als: onder *Zevenbergen*, volgens het kadaster, 610 bund. 48 v. r. 55 v. ell.; onder *de Klundert*, volgens het kadaster, 5 bund. 25 v. r. 80 v. ell. Men vindt er op het noordeinde, op den molenboezem, eene steenen sluis, wijd 1 ell. 9 palm., voorzien van eene drijfsdeur en schuif, waardoor hij in het *Kanaal-van-Zevenbergen* en vervolgens op het *Hollands-diep*, van het overtollige water wordt ontlast.

Ten gevolge der verlamming van de uitwatering van het *Zevenbergsche-kanaal*, heeft men moeten overgaan tot het plaatsen van eenen watermolen, hebbende 26 ell. 3 palm. vlugt, en 4 palm. breedte der schoepen aan het watterad.

Om des zomers water uit het *Zevenbergsche-kanaal* te kunnen inlaten is, aan het noordeinde van *Zevenbergen*, een sluisje gelegd, wijd 4 palm. 5 duim., en voorzien van eene schuif. Het zomerpeil is 1 ell. 5 duim. beneden A. P. Hij wordt bestuurd door eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Penningmeester*.

NOORDVAARDER, ook wel *NOORDSVAARDEN* gespeld, bank in de *Noordzee*, voor en tusschen de eilanden *Vlieland* en *Terschelling*, aan de westpunt van het laatstgenoemde eiland.

Op deze bank zijn de zeekapen geplaatst, in eene lijn met de buiten of roode ton van het nieuw geschuurde zeegat, tusschen de *Noordergronden-van-Terschelling* en *Vlieland*.

NOORDVEEN (HET VRIJE-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; palende N. W. aan het *Gailwijker-meer*, O. en Z. aan de voorm. proostdij van *St. Jan*, W. aan *Kudelstaart*.

NOORD-VLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk uit de *Breevaart* voortkomt, met eene zuidwestelijke rigting naar *Maas*-sluis loopt, en zich aldaar in de *Maas* ontlast.

NOORDWAARDSCHE-VLIET, water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk bij *Wateringen* een begin neemt, en in eene zuidwestelijke rigting, door die gem. en de gem. *Rijswijk* naar de *Hoornbrug* loopt, en zich daar in de *Delfsche-vliet* ontlast.

NOORDWACHTER (DE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. W. van het eil. *Celebes*.

NOORDWATERING (DE), een der vier deelen, waarin het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ten opzichte van den Waterstaat vroeger verdeeld werd. Zij wordt ook wel de *WATERING-DER-VIUF-AMBACHTEN* genoemd, naar de ambachten *Poppekerke*, *Boudewijnskerke*, *Meliskerke*, *Mariekerke* en *Grijpskerke*. Zij bevat de gem. *Meliskerke-en-Mariekerke*, benevens gedeelten van de gem. *Grijpskerke*, *Zoutelande* en *West-Kapelle*.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 886 bund. 48 v. r. 81 v. ell., waaronder 868 bund. 50 v. r. schotbaar land. Men telt er 286 h., bewoond door 370 huizez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en dijkbaarheid. — Deze watering wordt reeds op het jaar 1293 vermeld.

NOORDWEG, straatweg op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in eene noordelijke rigting, van de stad *Middelburg*, langs *Brigdamme* en *St. Laurens*, naar *Serooskerke* loopende, en ter laatstgenoemde plaats zich verbindende met den straatweg op *Domburg*. Deze weg is grootendeels bekliekerd.

NOORDWELLE, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. *Renesse*, O. aan *Ellemoet*, Z. O. aan *Serooskerke*, Z. en W. aan *Hammstede*.

Deze gem. bevat het d. *Noordwelle* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1009 bund., waaronder 918 bund. 62 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 86 h., bewoond door 72 huizez., uitmakende eene bevolking van 390 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meentof en eenen korenmolen.

De inw., die er, op twee na, allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 200 Ledematen, behooren tot de gem. *Renesse-en-Noordwelle*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — De twee R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*. — Men heeft in deze gem. eene school welke gemiddeld, door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. behoort tot de heerl. *Welland*, en wordt als zoodanig bezeten door den Heer *MAANUS HOEKXMOON*, woonachtig te *Renesse*.

Het d. *NOORDWELLE* ligt 3 u. N. W. van *Zierikzee*, 2 u. W. ten Z. van *Brouwershaven*. Het is eene nette plaats, waar men in de kom van het d. 29 h. en 190 inw. telt.

De kerk, welke na de Hervorming gebouwd is, werd in het jaar 1768 hernieuwd, zoo als te zien is aan den trap van den predikstoel. Zij is toen van binnea fraai betimmerd, en is een net gebouw, met eene achtkanten toren, doch zonder orgel. Aan de westelijke zijde is de school afgeschoten, boven welke men eene gaanderij met zitplaatsen heeft. In 1824 werd deze kerk, door den Heer *BARTAL LOCKER*, destijds Ambachtsheer dezer gem., met een kostbaar geschenk begiftigd, bestaande in een fraai bewerkt zilveren doopbekken, met een daarbij behoorend komfoor en deksel; terwijl die Heer, bij uiterste wilsbeschikking, den 15 Junij 1838, een compleet tafelservies, ten gebuik bij het H. Avondmaal, bestaande in vier zilveren bekers, kan, twee vazen en eenen hoofdschotel, gedeeltelijk van kristal, alles keurig bewerkt aan de kerk vermaakte.

Dit d. had vroeger veel van de Spanjaarden te lijden. Ten einde hen te verdrijven werd het Land-van-Schouwen, met het doorsteken der dijken, bij *Borndamme* en aan de noordzijde der stad *Zierikzee*, den 1 October 1575, onder water gezet. De Spanjaarden, hierdoor genoodzaakt op de hoogten te wijken, hadden zich gedeeltelijk naar de dorpen, als meest boven het platte land verheven liggende, begeven. Onder anderen hadden zij ook *NOORDWELLE* bezet en eenigzins versterkt.

Den 14 Januarij 1576 voeren drie en twintig groote en kleine schepen uit de stad, om den vijand uit *NOORDWELLE* te verdrijven. De Spanjaarden waken in de kerk en weigerden zich gevangen te geven.

De kerk werd in brand gestoken en de Spanjaarden begaven zich op den toren, die op hunne herhaalde weigering, om zich over te geven, mede in brand werd gestoken. Dit ziende smeekten zij om genade, doch het was te laat. Twee en twintig dier ongelukkigen sprongen van boven; die van den val niet oogenblikkelijk stierven werden afgemaakt en uitgeplunderd. De overigen kwamen om in de vlammen. Eene soldatenvrouw wierp een kind van zes weken naar beneden; dit werd zonder eenig letsel opgevangen; de moeder volgde, doch bestierf het binnen twee dagen.

In het jaar 1844 is, onder het opzigt van den Weleerwaarden Heer H. M. C. VAN OOSTERZEE, destijds Predikant te Elkerzee, op de hofstede van den Heer J. J. HOOGENBOOM Wz., onder NOORDWELLE, een bliksemalleider geplaatst, zijnde de eenige, welke op een particulier huis in het Land-van-Schouwen gevonden wordt.

Onder NOORDWELLE behoort het Huis-de-Holle (zie dat art.), zijnde het voorm. kasteel van het dorp.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een schild van sabel (zwart), met een ronde gesp van goud; het hoofd van keel (rood), met drie schuine ruiten (*losanges*) van zilver.

NOORDWENDINGER-DIJK, ook NOODWENDINGE-DIJK genaamd, zeedijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke zich, in eene noordoostelijk en zuidwestelijk kronkelende rigting, ter lengte van 1550 ellen, langs de noordwestelijke grenzen van Kamperveen uitstrekt.

Deze dijk begint aan de Geldersche-sluis, bij de limietscheiding, eindigt aan den Veenen-dijk, en maakt een gedeelte uit van den weg tusschen Elburg en Kampen. Er liggen twee sluisen in, eene bij den watermolen en de andere bij de Roskam.

Bij den watervloed van 4 en 5 Februarij 1823, viel er in dezen dijk eene zware doorbraak, behalve dat hij op vele plaatsen, tot aan het maaiveld werd afgeslagen, waardoor de geheele gemeente Kamperveen onderliep.

NOORDWEST-FORT, voorm. fort op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. aan *Krabbendijke*, in den Noord-oostelijken hoek van den Nieuwen-polder-van-Krabbendijke. Zie voorts NOORDOOST-FORT.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-der-Molukken* op het *Sundasche* eil. *Bali*. — Het is de noordwestelijke hoek van dat eiland.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*. Zie BALATETTO.

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Moluksche* eil. *Boewang-Besi*. Zie KAMILLO (HOEK-VAN-).

NOORDWEST-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het eil. *Noesa-Laut*. Zie LELBENIE (HOEK-VAN-).

NOORDWEST-KAAP, DAYOE of DATTOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

NOORDWEST-PUNT of NASSAUSCHE-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan den Noordwesthoek van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

NOORDWIJK, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende N. aan het Noordhollandsche kant. *Haarlem*, O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan het kant. *Woubrugge*, W. aan de *Zuiderzee*.

Dit kanton bevat de gemeenten: Noordwijk, Lisse, Hillegom, Vennip, Noordwijkkerhout, Boekhorst, Oegstgeest,

Sassenheim, Voorhout, Warmond, Katwijk, Valkenburg en Rijnsburg, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,780 bund. 22 v. r. 27 v. ell., en daaronder 15,726 bund. 47 v. r. 99 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 2820 h., bewoond door 5185 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,350 inw.

NOORDWIJK, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*.

Zij bestaat uit de volgende veertien gem.: Hillegom, Katwijk-aan-Zee, Katwijk-aan-den-Rijn-en-het-Zand, Lisse, Noordwijk-Binnen, Noordwijk-aan-Zee, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Rijnsburg, Sassenheim, Valkenburg, Voorhout-en-de-Kage, Voorschoten-en-Veur, Warmond en Kage.

Men heeft er veertien kerken, welke door even zoo veel Predikanten bediend worden, en telt er 10,640 zielen, onder welke 4080 Ledematen.

NOORDWIJK, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de heerl. Langeveld, O. aan Noordwijkerhout en Offem, Z. aan Katwijk, W. aan de Noordzee.

Deze heerl. bevat de d. Noordwijk-Binnen en Noordwijk-Buiten, en alzoo het grootste gedeelte van de gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem.

De inw. vinden hier meest hun bestaan in den landbouw, tuinderij, het aankweken van medicinale planten en de visscherij.

De Herv., die hier wonen, maken gedeeltelijk de gem. van *Noordwijk-aan-Zee* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Noordwijk-Binnen*.

De R. K., welke men er aantreft, maken met die van Langeveld en Offem eene stat. uit, welke tot het aartsbischopendom van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen kapellaan bediend wordt en 1400 zielen telt, onder welke 930 Communicanten.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, ééne te Noordwijk-Binnen en ééne te Noordwijk-aan-Zee.

De heerl. Noordwijk is eene der deftigste riddermatige goederen van den Hollandschen adel. Voormaals was zij eene ambachtsheerlijkheid, waarmede JAN VAN DEN BOEKHORST verleid werd, in het jaar 1458, bij gifte van VROUWE MARGARETHA VAN BOURGONDIË, weduwe van Hertog WILLEM IV, die NOORDWIJK en andere heerlijkheden in douairie bezat, met de zuid- en noord-windmolens aldaar, het Schout-ambacht en het derde deel van alle boeten en breuken, die den Baljuw aldaar beregten en bedadigen, dat is, bij voordrag eindigen zou, en voorts met al, dat de ambachtsheerlijkheid toebehoort. Hertog FILIPUS VAN BOURGONDIË bevestigde deze gift in het jaar 1459, en aldus is zij als heerlijkheid gebleven tot het jaar 1604, wanneer NOORDWIJK bij NIEUW verleid, met hooge, zoo wel als ambachtsheerlijkheid, verleid is op Jonkheer JAN VAN DEN DOES, JARZON, in wiens nageslacht het, bij opvolging, zeer lang is gebleven, wordende die hooge heerlijkheid, in het midden der vorige eeuw, nog bezeten door VROUWE THEODORA ONLIA VAN DOES, koningin van den Heer STEVEN VAN DEN DOES. Tegenwoordig is zij het eigendom van den Heer W. A. W. GRAVE VAN LINSCHOTEN STIRCH NOORDWIJK, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van goud, met negen ruiten van keel (rood), staande vijf en vier, zijnde dit eigenlijk het wapen van VAN DEN DOES; het tweede en derde gedeelte van zilver, met eenen leeuw van sabel

vert), zijnde het wapen, hetwelk door de oude Heeren van Noordwijk gevoerd.

NOORDWIJK, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Het is eene der vier en twintig wijken van *Batavias Ommelanden*, u. van *Batavia*.

NOORDWIJK, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. 3 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Zuid-oro*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Marum*. Het is een klein romanesk woudlooppje, stil en vreedzaam, aan eenen weinig bezochten zandweg, met een bevallig, nederig kerkje, hetwelk met eenen kleinen, spitsen toren rijkt, doch geen orgel heeft, en op een verheven en droogen zandheuvel staat. De verheven godsakker is rondom met hooge eiken omgeven, alwaar de afgestorvenen, in de schaduw van een zacht groen, waarin het kerkje als verscholen staat, den eeuwigen morgen verbeiden.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De bodem bestaat er uit zand- en yeengrond. Het zand is vruchtbaar en brengt rogge, boekweit, hennep, vlas, aardappelen en eikenhout voort. Men vindt in den ondergrond veen, derrie, leem, oer en potklei, al naar de ligging der onderscheidene streken.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Marum-en-Noordwijk*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend.

Te **NOORDWIJK** nabij de kerk, stond voorheen een burg, alsmede eene pastorij, welke ten Noorden van die kerk heeft gelegen. De plaats heeft nog de oude benaming van *Weme* (*W ed em e*) behouden. De pastorijlanden aldaar dragen ook nog den naam van *Wemerlanden*. — Er is eene soort van wierde, 4 ell. boven het overige land verheven.

NOORDWIJK, buit. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zuidhorn*, onmiddellijk ten N. van *Noordhorn*.

Dit buit., wordende thans in eigendom bezeten door de erven van wijlen *Mevrouw Geertsema van Sjallema*, is tegenwoordig verhuurd, doch het fraaije bosch grootendeels gekapt en uitgerooid.

NOORDWIJK-AAN-ZEE of **NOORDWIJK-OP-ZEE**, ook wel **NOORDWIJK-BUITEN** genoemd, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Noordwijk-Binnen*.

Het is een tamelijk d., waar men 150 h. en nagenoeg 1000 inw. telt, die meest in de kust- en haringvisserij een zeer sober bestaan vinden, zijnde de armoede er tegenwoordig groot.

De Herv., die hier 600 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. Deze gem. was voor het jaar 1646 met die van *Noordwijk-Binnen* vereenigd, doch toen daarvan afgescheiden zijnde, bekam zij tot eersten Predikant *Kornelis van Rossum*, die in het jaar 1646 herwaarts kwam, en in het jaar 1685 emeritus werd. Het beroep geschiedt de eene keer door collatie, de andere keer door clectie, uit een drietal door den Heer dezer plaats aangeboden. De kerk, die hier gestaan heeft, was in oude tijden, na gelang van het d., vrij groot, doch heeft ten tijde van den Spaanschen oorlog veel moeten lijden. De tijd der stichting van dit bedehuis vindt men niet aangeteekend. Nadat zij dus verwoest en afgebrand is geworden, werd daarvan een klein gedeelte, tot de godsdienstoefening benodigd,

Sassenheim, Voorhout, en Rijnsburg, en beslaat 20,780 bund. 23 v. r. 27 v. 99 v. ell. belastbaren grond. 5188 huizen., uitmakende een NOORDWIJK, kerk. ring. Zij bestaat uit de volgende: Aan-Zee, Katwijk-aan-Noordwijk-Binnen, Noordhout, Oogstgeest, Rijn-Voorhout-en-de-Kagerpolder en Kage.

Men heeft er veertien bediend worden, en telkens NOORDWIJK, heers.

N. aan de heerd. L. van aan Katwijk, W. van

Deze heerd. heers. Buiten, en alom.

Binnen-en-Kage. De inu, vinder het aankwecken.

De heerd. de. wijk-aan-Zee en Binnen.

De R. K. veld en O. van Holland. eenen Post. onder welk.

Men heeft u en ou.

De heerd. de. van.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

de. de. de.

... van de vordeelen der vische-... worden. Daarna echter... en in plaats daar-... en luchtig is, nieuw op-... van dan weg van Noord-... oplevert, is vrij hoog van... in goede orde voorzien. De... dat dak, waar een trans of om-... doch vierkant opgaat... vierkante koepel is gebouwd... koepel weder met eene ronde... Van binnen is deze toren... met een uurwerk

... gemeente, nagenoeg... en voorganger hebbende. —... tot de stat. van Noordwijk.

... Geesthuis, welke inrig-... overgebracht en waarin twaalf... voor de wederheft Roomsch-

... geleden. Onder anderen... 1875 schreef, dat er, wei-... straat met huizen en eene... rampen heeft het sedert... hest der vorige eeuw, door de zee is ingezwol-... door de zee is ingezwol-... naar binnenwaarts, in de duinen, dat er in oude tijden, tusschen... dijk zou gelegen hebben, op... langen boom, wordt gestoten... jaarden in NOORDWIJK-AAN-ZEE, het dorp deerlijk teisterden. hier, moest dit drop zware slagen

... Oost-Indisch schip the Gene-... NOORDWIJK-AAN-ZEE. De noodso-... dorp op de heen en aan het... Predikant der Hervormde... van ROUJEN, die een der schip-... moeder naakt, ziende aandrij-... zich zelven in zee begaf... heude half verstijfden zeeman, e zijn, aan zijn huis te bed deed... berheid van dien menschievenden... op het wrak bevonden, kunne voorspoedige en gelukkige... toen het schip strandde, om... als men slechts een of meer... noch zulks kon toen niet geschie-... in het werk stelde, begaf... bemoedigde zijne dorpelingen,... te kwijten. Zij deden

ze bragten omtrent honderd personen, die den dood oogenschijnlijk genoot zagen, aan land. Slechts vijftien der schipbreukelingen waren verdrinken, meestal doordien zij het gewaagd hadden op stukken hout van boord te komen.

Den 2 April 1799 werd er door eenen Franschen kaper een Zweedsch schip genomen, dat van Londen naar Hamburg bestemd was. De kaper, door drie Engelsche schepen vervolgd wordende, nam de vlugt, waarna de Franche prijsmeester den genomen prijs bij Noordwijk op het strand zette. De drie Engelschen wierpen het anker voor Noordwijk en beschoten den prijs, vier uren lang, onophoudelijk, daarna, eenige gewapende sloepen naar het schip zendende, werden zij, door het geschut van den wal en de Noordwijksche burgermagt zoodanig ontvangen, dat zij, zonder iets te verrigten, weder terug moesten keeren. In den morgen van den 3 hervatten de Engelschen het schieten, doch geen kans ziende, om den prijs magtig te worden, keerden zij zeewaarts, de meeste bewoners van Noordwijk-aan-Zee waren, wyl de Engelschen met zwaar geschut ook op het dorp schoten, bij dit voorval landwaarts in gevlugt. Op onderscheidene plaatsen werden er kogels van achttien ponden zwaarte gevonden.

NOORDWIJK-BINNEN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, van rondom in eene aangename landou van wei- en korenlanden gelegen.

De d. *Noordwijk-Buiten* en *Noordwijkerhout* hebben ongetwijfeld den zelfden naamsoorsprong; doch of men die moet afleiden van de Noormannen en Deenen, die hier te lande, omtrent het jaar 800, eenen inval zouden gedaan hebben, dan, of men het houden moet voor de Noorderwijk der Katten, zullen wij niet beslissen. *JANUS DOUZA, de Vader*, verklaart zich voor het laatste gevoelen. De verschillende benamingen, als NOEDIKE, NOERTICH, NERTIKA, NORTTEKA, NORTTEKA en NORWEGE, komen allen op een uit en verschillen, onzes oordeels, meest maar in de wijze van spelling der oude schrijvers, mogelijk veel geschikt naar de onderscheidene klanken, die de bijzondere tongval der landstreek, waarin zij woonden, medebragt. *MELIS STOKÉ* meldt er van op het jaar 986. In zekeren giftbrief van het jaar 1064, noemt Keizer *HENDRIK IV* de strandlanden, die tusschen Voorhout en de Noordzee liggen, met den naam van *NOORTGO*, zoo als men ze mede genoemd vindt in eenen blaffert van de goderen der kerk van Utrecht. *DINK V, Graaf van Holland*, spreekt er van in een handvest van het jaar 1085, onder de benaming van *NORCHA*. Het is een der grootste dorpen van geheel Holland en heeft onderscheidene straten, waarvan de voornaamste fraai beplant is. Deze straten zijn met steenen geplaveid en met zulke schoone huizen bebouwd, als er in menige Hollandsche stad niet gevonden worden.

Als de voorname tak van het bestaan der inw. rekt men den landbouw en de tuinderij, welke laatste den liefhebbers van *FLORA* allerhande aangename en schoone bloemen opleveren. Voorts worden hier zeer vele kruiden en planten, zoo voor de gezondheid van den mensch als andere nuttige gebruiken, geteeld en aangekweekt. De grond van Noordwijk brengt ook eene menigte van allerhande vruchten voort, met welke, zoo op Amsterdam als elders, zeer veel handel wordt gedreven en waardoor dus een groot deel der inwoners hun bestaan vinden. De Noordwijker kruiden staan bij de Geneeskundigen in hoog aanzien; de hier gekweekte wordende groenten worden meest

godroogd in den handel gebracht, inzonderheid ten gebruike op verre seereizen.

De Herv. maken, met die van Langeveld en Offem eene gem. uit, welke 730 zielen telt, onder welke 320 Ledematen.

Vroeger was met deze gem. *Noordwijk-aan-Zee* vereenigd, en had alzoo tot eersten Leeraar *JONANES SURTOBIUS*, die hier in het jaar 1570 kwam, en in het jaar 1587 opgevolgd werd door *WILHELMUS COMASTIUS*. *JOHANNES AGRICOLA* werd Predikant te Noordwijk in 1620; onder zijne bediening nam de gemeente te Noordwijk-aan-Zee zoo zeer toe, dat zij in 1646 een eigen Leeraar bekwam in *CORNELIUS VAN ROEMER*. — *AGRICOLA* werd te Noordwijk-Binnen in 1634 emeritus, en nam afscheid in 1635. Noordwijk-op-Zee, waar nooit te voren was gepredikt, als zijnde voor dezen maar eene kapel van de parochiekerk van Noordwijk geweest, was omtrent vier en twintig jaren door *JONANNES AGRICOLA* bediend. Het beroep te Noordwijk-Binnen geschiedt op collatie van den Ambachtsheer.

Volgens *MELIS STOKK*, moet dit d. eene oude kerk gehad hebben. De kerk, die er thans staat, is zeer schoon en prachtig, en was voór de Reformatie aan den H. *JANUS* toegewijd. Volgens een register van de goederen en geregtigheden der Abdij van Egmond, heeft de kerk van Noordwijk, in oude tijden, onderscheidene kapellen, altaren en vicarijen gehad, onder welke een aan het altaar van den H. *JANUS*, van welke de vermaarde *ALBERTUS PIERIUS VAN KANPEN*, Leeraar in de geestelijke regten, Hoogleeraar der Godgeleerdheid, Kanunnik en Schatmeester der Utrechtsche kerk, eenigen tijd, van regtswege de bezitter was. Ook heeft de bekende *MARTINUS DOMIUS* een eeuwige vikarij te Noordwijk bezeten. De benoeming tot de pastorij van Noordwijk en tot de vikarjien der parochiekerk kwam den Abt van Egmond toe. *FREDRIK SCHENK VAN TAUBESBURG*, die naderhand Aarts-Bisschop van Utrecht geweest is, was in het jaar 1543 Pastoor van Noordwijk. De tijd waarin deze kerk gebouwd is, is niet op te sporen. Alleen weet men uit eenen ouden brief van *GUIDO VAN AVESNES*, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, dat hij, in het jaar 1303, verlof heeft gegeven, om alhier eene kerk te mogen bouwen, en dat die tusschen dat jaar en 1311 moet opgebouwd zijn, blijkt daaruit, dat in de oude schriften van de abdij ter Lee of Leeuwenhorst geschreven staat, dat in de parochiekerk van Noordwijk, in het jaar 1311, aan het altaar van den H. *ANTHOY* eene vikarij gesticht was, door den Ridder *ELEANOR VAN BOUKHORST*, die ten laste van voorgemelde abdij stond, en door hare Abdis begeven werd.

Hoe oud het tegenwoordig kerkgebouw ook wezen mag, zoo heeft het tot beden ten dage een vrij goed aanzien. De groote ingang werd voorheen onder den toren gevonden, doch deze is, in het jaar 1789, toegemetseld en, in de plaats daarvan, eenen nieuwen ingang ter zijde van de kerk gemaakt. Thans vindt men in de kerk nog eenige overblijfsels van het schilderwerk, waarmede de martelingen van den Priester *JANUS* worden afgebeeld. Deze *JANUS* toch zoude hier om het verkondigen van het Evangelie, door de Noormannen, gemarteld en hier ook ter aarde besteld zijn, doch toen men, ten tijde van *DIERRIK II, Graaf van Holland*, de overblijfsels van dien heiligen vond, werden zij met veel statie van hier naar Egmond vervoerd, en aldaar op nieuw ter aarde besteld. Men gist, dat zulks geschied zoude zijn tusschen het jaar 985 en 989 na *CHRISTUS* geboorte. Dan, sommigen willen echter, dat het hoofd van dezen martelaar op Noordwijk werd be-

waard, hoewel MELIS STOKK hier hoegenaamd geene melding van maakt, die, indien zulks waarheid was, dit zeer zeker in zijne aantekeningen op Egmond zoude gedaan hebben. Deze kerk, welke in het jaar 1840 met een orgel voorzien is, hetwelk den 8 November van dat jaar werd ingewijd, is ook versierd met het fraaije monument, ter eere van den geleerden verdediger van Leyden, tijdens het beleg van 1575 en 1574, JANUS DOUSA, die ook Heer van Noordwijk is geweest. De toren gaat tot eene aanzienlijke hoogte vierkant op, waarboven men eene achtkante, stompe spits ziet oprijzen, die van uurwerk, klokken, uur- en windwijzers voorzien is; op het koor is mede een klein spitsje, met een klokje daarin, geplaatst, hetwelk echter, voor zoo ver men weet, tot niets gebruikt wordt.

Op het kerkhof heeft men, volgens het getuigenis van den oudheidkundige KORNELIS VAN ALKENADE, zekere steenen, of uit steenen geholde doorkisten ontdekt. Uit de overblijfsels daarin gevonden maakt men op, dat daarin de eerste Evangelische Zendingen en Leeraars dezer landen begraven zijn, tot onderscheiding van alle anderen; de deksels hebben gemeenlijk ingehouwen kruizen en andere merkteekenen van het Christendom. Men heeft ook dergelijken te Heilo, Wassenaar en op andere kerkhoven dezer landen gevonden.

De Remonstranten, welke hier 11 in getal zijn, maken de gem. van Noordwijk-Binnen uit, die tot de *Eerste klasse* behoort, en in welke de dienst door den Predikant van Leyden wordt waargenomen.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Noordwijk*, die hier eene kerk heeft, aan den H. JEROEN toegewijd, zijnde in 1855 nieuw gesticht. Het is een zeer ruim en fraai gebouw, zonder toren, maar van een orgel en alle overige benodigdheden tot de eredienst voorzien. Men heeft er ook een gedeelte van eenen voorarm, in zilver gevat, welke voor een overblijfsel van den H. Martelaar JEROEN gehouden wordt.

Vóór de Reformatie had men hier een Nonnenklooster, St. Barbara's-konvent genaamd, en uit het Leydsche konvent Rome voortgesproten; het was gesticht door FRANCK VAN BOECKHORST en CATHARINA VAN BAKESSE. In het jaar 1575, onder de verandering van de openbare godsdienst, hebben de weinige Zusters, die er overgebleven waren, een smeekschift bij 's Konings Penningmeester te Dordrecht ingeleverd, verzoekende, dat de inkomsten van haar klooster aan haar vooreerst gelaten mogten worden, dewijl zij niets hadden om van te leven. Het houtwerk van hare kerk, welke in het jaar 1579 afgebroken werd, is, volgens het gemelde smeekschift, gebruikt, om de Hervormde kerk van Rijnsburg te verbeteren.

Ook heeft men hier een Gast- of Heilige-Geesthuis gehad, in de *Voorstraat*, aan hetwelk door DIRK VAN DER DOES en JOSINA VAN ZUILEN, eene vikarij gesticht en dat reeds in 1439 alhier bekend was. Het diende later tot een Proveniershuis voor de zoodanigen, die voor hun levensonderhoud eenen uitkoop deden. Het was met vele voorregten rijkelijk begiftigd. Thans wordt het gebouw tijdelijk gebruikt tot eene dorpschool. Deze inrigting is overgebracht naar Noordwijk-aan-Zee.

Aan het Weeshuis, dat in het jaar 1617, aan de *Kerkstraat*, gebouwd is, werd, in het daaraanvolgende jaar, door DIRK VAN DER DOES eene vikarij, nevens alle de daaraan verbondene inkomsten en voorregten, verceerd.

Het Raadhuis is een eenvoudig gebouw, met de noodige vertrekken voor de gewone dorpsvergaderingen voorzien.

Vroeger had men hier ook eene Waag voor de ingezetenen van dit dorp en van Noordwijk-aan-Zee, met die van Langeveld. Tot het oprigten van deze Waag werd octrooi verleend ten tijde van Koning Frans II, in het jaar 1870, onder beding, dat de helft van het waaggeld zoude besteed worden ten behoeve van het Heilige-Geesthuis, waarin de waag zou geplaatst worden en de wederhelft ten behoeve van het dorp. Bij deze waag staat eene steenen pomp, tot gerief der inwoners, waarvan men de wedergade op weinige andere dorpen zal aantreffen; twee zoodanige pompen, waarvan het water uitstekend helder en aangenaam is, trest men nog *Onder de Linden* aan.

Onder de merkwaardigheden van dit dorp behoort de St. Jorisdoelen, welke hier eenige eeuwen onafgebroken bestaan heeft, en waar men nog, volgens oudere gewoonte, met pijl en boog naar den vogel schiet.

Vroeger bestond hier eene voorname kamer van Rhetorica, die ten spreuke voerde: *Uit liefde bestaan*, en welke ten wapen had: leliën onder doornen geplaatst; deze kamer is, in het jaar 1608, wanneer het Oudemannen-huis van Haarlem, nit de voordeelen eener loterij, gesticht zou worden, in den grooten optogt der kamers, mede onder de andere opgetrokken.

Ook heeft men er eene Fransche kostschool voor Jongeheeren, met 40 leerlingen, en eene kostschool voor Jongejuvrouwen, met ongeveer 20 leerlingen.

Het blijkt uit een handvest van den 12 Maart 1398, door Hertog Aarnout van Bursaux verleend, dat hij, eenigen tijd te voren, aan het dorp vrijheid en stederegt gegeven had; doch dit scheen niet geschied te zijn, met volkomen goedvinden van de gemeene geburen, waarom zij aan den Hertog zijne bezegelde brieven en handvesten op dit stuk teruggaven, en hem baden van hen weder te stellen in zulk een regt, als zij van ouds bezeten hadden, hetwelk geschiedde, met toevoeging evenwel van eenige voorregten, als: onder anderen, dat zij overal door Holland en Zeeland, te water en te land, tolvrij zouden mogen reizen, gelijk zij naderhand nog andere tolvrijheden en voorregten van hem en andere Graven verkregen.

De kermis te Noordwijk-Binnen valt in den Zondag na Maria Hemelvaart.

Noordwijk-Binnen, is de geboorteplaats van den beroemden Latijnschen Dichter en den heldhaftigen verdediger van Leyden Janus Douza (Johan van den Dors, Heer van Noordwijk), in 1545 geb. en † in 1604.

NOORDWIJK-BINNEN-EN-BUITEN-LANGEVELD-EN-OFFEM, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d. 2 afd.); palende N. aan de Noordhollandsche gem. Bennenbroek, O. aan Hillegom en Noordwijkerhout, Z. aan de Beide-Katwijken-en-het-Zand, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bevat de d. Noordwijk-Binnen en Noordwijk-aan-Zee, benevens de geh. Langeveld en Offem. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3377 hndd. 4 v. r. 8 v. ell., waaronder 3346 bund. 18 v. r. 97 v. ell. belastbaar land. Men telt er 402 h., bewoond door 369 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw, teelt van kruiden, bloemen en groenten, die gedroogd in den handel worden gebracht, en in kust- en haringvisserij.

Vroeger had men hier vele touwslagerij en taandertjen, waarin een groot getal inwoners hun bestaan vonden. Thans heeft men er slechts eene touwslagerij en twee scheepstimmerwerven.

De Herv., die hier ongeveer 1800 in getal zijn, onder welke 600 Communikanten, maken de beide gem. van Noordwijk-Binnen en Noordwijk-aan-Zee uit. — De R. K., van welke men er ruim 1400 aantreft, behooren tot de gem. van Noordwijk. — De 11 Remonstranten, welke er wonen, maken de gem. Noordwijk-Binnen uit. — De Isr., die er ruim 50 in getal zijn, worden tot de ring-synagoge van Leyden gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne dorpschool, ééne kostschool voor Jonge heeren en ééne kostschool voor Jonge jufvrouwen te Noordwijk-Binnen, en ééne dorpschool te Noordwijk-aan-Zee, welke gezamenlijk door een getal van 360 leerlingen bezocht worden.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Noordwijk.

NOORDWIJKER-HOEK, b. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. en 2 u. N. N. W. van Leyden, kant. en $\frac{1}{2}$ u. van Noordwijk-Binnen, gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem.

NOORDWIJKERHOUT, voorm. balj., prov. Zuid-Holland; palende N. aan Kennemerland, O. aan het Haarlemmer-meer, Z. en W. aan Rijnland.

Dit balj. bevatte de ambachtsheerl. Noordwijkerhout, Hillegom, Lisse en Voorhout, welke voormaals, en nog wel in het jaar 1881, onder Rijnland gestaan hadden, doch wederhand daarvan afgezonderd zijnde, werden zij onder een afzonderlijk baljuwschap gebracht. Zij gebruikten echter, onder den naam van Rijnlands-gevolg, de zelfde regten en costumen. Dit afzonderen dezer ambachten van het baljuwschap van Rijnland moet evenwel niet lang na den genoemden tijd gebeurd zijn, want men vindt, dat de Heeren Staten van Holland en West-Friesland, op het te kennen geven van ANDRIJS VAN THIEKS, toen Baljuw van Noordwijkerhout, met den aanleve van dien, bij octrooi van den 18 Maart 1614, schikking gemaakt hebben omtrent het verkiezen en aanstellen van Welgeborene mannen in de vier dorpen. Volgens deze afscheiding dan maakten deze vier dorpen of ambachtsheerlijkheden een baljuwschap uit, waarvan de hooge vierschaar werd beleid in ieder der vier dorpen, onder welke regtsban die misdadige gevat was. In zaken, die geene lijfstraffen betroffen, ging de vierschaar bij beurten rond, van het eene dorp naar het andere. Deze hooge vierschaar bestond uit den Baljuw en negen Welgeborene mannen, die bij den Baljuw, zonder voorafgaande benoeming, werden verkoren, en beëdigd op het formulier van Welgeborene mannen van Rijnland en, ingevolge een besluit der Staten van Holland en West-Friesland van den 18 Januarij 1736, op den eed, welke door alle Regters werd afgelegd, die in deze provincie uit naam van den Staat eenig bewind over het regt en de regtszaken hadden. Van de welgeborene mannen werden er gemeenlijk twee verkoren uit Noordwijkerhout, een uit de Zilk, een ambacht onder Noordwijkerhout behorende, wijders twee Welgeborene mannen uit Hillegom, twee uit Lisse en twee uit Voorhout. Nogtans is het wel gebeurd, dat er drie Welgeborene mannen uit Lisse, en uit de andere dorpen ieder twee zijn verkoren en gediend hebben.

Dit baljuwschap werd vroeger bediend, bij aanstelling en last van de Kamer van Rekening der grafelijkheid's heerlijke goederen, doch stond later ter begering van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland.

Het bevatte het grondgebied van de tegenwoordige gemeenten Noordwijkerhout - Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst, Hillegom, Lisse en Voorhout, thans beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7498 bund. 74 v. r. 66 v. ell., waaronder 6383 bund. 63 v. r. 48 v. ell. belastbaar land; telt 361 h., bewoond door 816 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en goed weiland hebben, terwijl zij er uitmuntend koren, en voortreffelijke sandaardappelen aankweeken.

NOORDWIJKERHOUT, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst*; palende N. aan de heerl. de Vogelenzang en de duinen van Brederode, O. aan de Leydsche-trekvaart, die haar van de heerl. Hillegom, Lisse en Voorhout scheidt, Z. aan de heerl. Offem en Noordwijk, W. aan Noordwijk, de Hooge-Boekhorst, Langeveld en een gedeelte der Lugterduinen.

Deze heerl. bevat het d. Noordwijkerhout en eenige verstrooid liggende huizen. Men wil dat deze landstreek vroeger een bosch of hout zoude zijn geweest, dat met het Haarlemmerhovt een geheel uitmaakte, en dat deze streek, welke toen nog onbewoond was, bekend stond onder den naam van het *LAND-VAN-BOEKHORST*. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv. maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort, en 140 zielen telt, onder welke ruim 70 Ledematen. Na de Reformatie werden NOORDWIJKERHOUT en *Voorhout* tot eene gem. vereenigd, zijnde de eerste Leeraar, die voor beide deze dorpen in het jaar 1691 beroepen werd, geweest *MAARTEN JANS SHRY*. Maar toen in het jaar 1647 de bewoners van beide de dorpen aanmerkelijk waren toegenomen, werd NOORDWIJKERHOUT van *Voorhout* afgescheiden, en op den 14 April 1647 in de eerstgenoemde gemeente tot Leeraar beroepen *DANIEL VAN PRAEN*, welke in dat jaar aldaar bevestigd werd en in 1681 overleed.

De R. K., die er 720 in getal zijn, onder welke 460 Communikanten, maken, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt — Men heeft in deze heerl. ééne school.

In deze heerl. is vroeger een beeld van Isis gevonden.

De heerl. NOORDWIJKERHOUT was in de vroegste tijden, en zelfs toen zij waarschijnlijk nog niet anders was dan een leengoed, het eigendom van zeker geslacht, NOORDWIJK of NOORTIE genaamd, hetwelk weleer een zeer edel en ridderlijk geslacht in Holland geweest, doch reeds voor langen tijd is uitgestorven, en hetwelk een en het zelfde geslacht was met dat van DEN BOECKHORST, gelijk men zulks uit onderscheidene oude brieven en oorspronkelijke geschriften zou kunnen aantoonen, Heer AREND VAN DOUVERVOORDE kocht deze heerl. of dit goed NOORTIEZWAART van Hertog WILLEM VAN BRUNSWICK, Graaf van *Holland*. In het jaar 1404 is zij bij verdrag gekomen aan Heer JAN VAN KROENBURG, welk een en ander blijkt uit eenen oorspronkelijk bezegelden brief, gemaakt des Donnerdags na onze Vrouwe visitatie van het gezegde jaar, behelzende eene uitspraak van vier verkoren zegliden, aldaar genoemd, mitgaders het verdrag over de geschillen, welke tot op dien dag toe aldaar onvareffend waren, wegens zekere goederen, tusschen den gemelden Heer JAN VAN KROENBURG, Ridder, en WILLEM VAN DEN BOECKHORST, welke twee partijen naastbestaande bloedverwanten schijnen geweest te

zijn. In dezen brief wordt onder anderen gezegd: » Voert zo zeggen wij, » dat Her JAN VAN KRONENBURG behouden sal alsulke goede, alsoe WILLEN » VAN BOECKHORST belient heeft, dat Her AERT VAN DUIVENVOORDE coft » jeghen Hertoghe WILLEN, ende JAN VAN NOERTICH plaghten te wesen, » en in de voirsz. goede sal voirsz. Heeren JAN voirsz. doen bi hande » ons Heeren van Hollant, en hi sal Heer JAN aldaar overgheven ende » opdragen alle brieve recht ende toesegghen, dat hi dair op heeft etc. etc. Deze uitspraak en het verdrag, tusschen den voornoemden Heer JAN VAN KRONENBURG en WILLEM VAN DE BOECKHORST, is bevestigd door Hertog WILLEM VAN BELJEREN, Graaf van *Holland*. In den gezegelden brief daarvan, door Hertog WILLEM te Haarlem, op den 30 Januarij van het jaar 1408 gegeven, leest men: » Behoudenlic WILLEN VAN DER BOECKHORST » voirsz., dat zijn goede eigen ende leen wesen sullen, als zij waren » op die tijd doe men se hem ontnam."

In vervolg van tijd is de heerl. van NOORDWIJKERHOUT aan het geslacht van de Heeren van DUIVENVOORDE terug gekomen, gelijk men dat gemeld vindt bij W. VAN GOUDROEVEN (1), alwaar men aangeteekend vindt, dat zeker Heer JAN VAN DUIVENVOORDE ARENDE, Ridder, Heer van NOORDWIJKERHOUT, gehuwd geweest is met ELIZABETH VAN RENESSE, en, onder andere kinderen naliet AREND VAN DUIVENVOORDE en NOORDWIJKERHOUT, welke Heer AREND kinderloos overleden is, en in eene zekere verklaring der voornaamste Heeren, Edelen en Vasallen, gegoed in Holland en binnen die provincie woonachtig, wordt in het jaar 1535, in eene memorie, op bevel van Koningin MARIA, Gouvernante der Nederlanden, door GERRIT, Heer van *Assendelft*, opgesteld, gewag gemaakt van AREND VAN DUIVENVOORDE, Ridder, Ambachtsheer van *Noortingerhout* en van het *Woud*. De laatste, welke van het geslacht van NOORDWIJK of NOORTICH, de heerl. NOORDWIJKERHOUT in eigendom bezeten heeft, is geweest JAN VAN NOORTICH, die in eenen originelen schuldbrief, ten behoeve van JAN VAN BOECKHORST VAN NOORTICH, zijn zwager, gegeven den 15 October 1465, zich zelven noemt NOORTICH en Heer van *Noortigerhout*. Dit blijkt mede uit zekeren Francijnenbrief, door hem, benevens andere Hoogheemraden van Rijnland, op St. Pietersdag ad cathedram van het jaar 1451 geteekend, en bevattende vrijheid van morgengeld voor de heerlijkheid het Hoogveen, en eindelijk uit zekeren bevestigingsbrief van het heemraadschap van Rijnland, gegeven door Hertog FILIPUS VAN OOSTENRIJK, in de stad Bergen-op-Zoom, den 24 Julij van het jaar 1497. En doordien het duidelijk blijkt, dat deze gemelde JAN VAN NOORTICH alleen de ambachtsheerlijkheid van Noordwijk of Noortich in eigendom gehad heeft, schijnt deze onderscheiden benoeming van Heer in Noortich en Heer van NOORTINGERHOUT, in opzigt tot het laatste, alleen betrekking te hebben tot de hooge heerlijkheid van NOORDWIJKERHOUT. Deze onderscheiden benaming wordt ook nog gevonden in zeker compromis en uitspraak van goede mannen, tusschen den voornoemden JAN VAN NOORTICH, Ridder, Heer in *Noortich* en van *Noortingerhout*, en JAN VAN WOERDEN, Heer van *Vliet*, geteekend den 5 Januarij 1496. Dit alles wordt nog nader bevestigd en ten volle gestaafd uit een zeker ontworpen verdrag, door eene zeer oude hand geschreven, en gemaakt in of omtrent het jaar 1484, over de verschillen, tusschen den meergemelden JAN VAN NOORTICH en JAN VAN VLIET, welke laatste gehuwd geweest is met Jonkvrouwe BALICH VAN BOECKHORST,

(1) *Oude Chronycke ende Historien van Holland enz.* bl. 166.

dochter van bovengemelden JAN VAN BOECKHOEST, waarbij men onder anderen het volgende overeen is gekomen en bedongen: » In den eersten soe sal JAN VAN VLIET hebben van JAN VAN NOIRTICH voirsz. die Hooch Heerlicheyd van Noirtiger-bout, met allen heeren toebehoeren, mitsgaders die warande ende conynen, dair toe behoorende, te weten in alle manieren, als die voirsz. JAN VAN NOIRTICH die voirsz. Hoochheerlicheyd met die warande te leen houdende is van de Graaflicheit van Hollant mit voerwarde, dat die voirsz. JAN VAN VLIET van mynen genadigen Heer of zinen Edelen soene, of ander, die des mechtig soude moegen zijn, consenteringe verwerven sal, ende soe sal JAN VAN NOIRTICH gehouden wesen den voirsz. JAN VAN VLIET hand te monde te leenen, opdat de consenteringe dair bij niet af en blive, tot allen tijden, als JAN VAN VLIET dat believen sal binnen JAN VAN NOIRTICH leven, ende dat op JAN VAN VLIET syne costen, behoudelic den Ambachts Heer van den Dorpe syns rechts, enz.”

Of nu de voorgemelde JAN VAN VLIET de genoemde bedingen wezenlijk verkregen, en dit verdrag dus zijn volle beslag gehad heeft, alsmede wie na den dood van den voornoemden JAN VAN NOIRTICH, Heer in Noirtich, en van Noirtighenow, de gemelde hooge heerlijkheid van Noordwijkerhout verkregen heeft, en op wien zij vervolgens is overgegaan, is niet bekend, daar hij zonder wettige nazaten overleden is, alleen twee bastaard zonen nalatende, welke, in het verdrag bij den naam van Ouden JAN en Jongen JAN genoemd worden. Ook is nergens gebleken, op welke wijze de meergemelde heerlijkheid Noordwijkerhout, zoo in hoog als laag regtsgebied, wederom vervallen is aan de grafelijkheid van Holland, of liever aan de Domeinen der Staten van Holland en West-Friesland, welke in het jaar 1722 deze ambachtsheerlijkheid, benevens meer andere goederen en heerlijkheden, aan de Domeinen behorende, bij openbare veiling verkocht hebben, zijnde de Heer Mr. SIMON ERTINK, te Amsterdam woonachtig, eigenaar van deze heerlijkheid geworden, voor eene som van zes duizend zes honderd gulden. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer WIGBOLD ALBERT WILLEN GRAVE VAN LINSBURG STRAUB Noordwijk, woonachtig te 's Gravenhage.

Het dorp Noordwijkerhout ligt 3 u. N. ten W. van Leyden, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van Noordwijk.

De kerk, welke voor de Reformatie aan de H. H. PAVLUS en PAULUS was toegewijd, werd bij beurten door den Abt van Egmond, den Paus en de Graven begeven, zoodanig, dat ieder begever zijne maanden had. De Abten van Egmond hebben echter dit regt eenen geruimen tijd alleen bezeten. In deze kerk was aan St. Maria's outaar, eene vikarij van de *H. Maagd*. Gelijk vele kerken ten platten lande, in Rijnland, de woede des oorlogs hebben moeten uitstaan, zoo heeft ook de kerk te Noordwijkerhout haar deel in die verwoesting gehad. In den Spaanschen oorlog toch, werd zij voor het grootste gedeelte afgebrand, waardoor men nog lang het koor in bouwval heeft zien liggen, doch welke thans is opgeruimd. Het voorste gedeelte is echter spoedig wederom opgebouwd, zoodanig dat het thans nog eene goede ruimte beslaat. Vóór dit kerkgebouw staat een net vierkant torentje, met eene achtkante spits, van uurwerk en klok voorzien. In het jaar 1841 is in deze kerk een orgel geplaatst, dat den 17 October van dat jaar plechtig is ingewijd. Onder andere grafsteenen in deze kerk, vindt men eenen grafkelder van de Heeren en Vrouwen VAN DE BOECKHOEST, geheel overwulfd en van binnen voorzien met ijzeren roosters

en eenen afzonderlijken trap, die met eenen zerk overdekt is, waarop men deze woorden vindt:

OSTIUM MONUMENT.

(d. i.: De mond van het gedenkstuk). Boven op het verwulf ligt eene verheven zerk van ongemeene grootte, waarop zinnebeeldig lofwerk en de wapens van Jonkheer ANDRIES VAN DE BOECKHORST en VROUWE ANNA VAN WOERDEN, uitgehouwen zijn. Men leest daarop een Latijnsch opschrift, hetwelk wij vertaald aldus laten volgen:

Aan de vrome schimmen gewijd van ANDRIES VAN DE BOECKHORST en ANNA VAN WOERDEN, het laatste kroost van het Vlietsche geslacht, Hoog Edele echtgenooten, bij wien de vermaardheid hunner voorvaderen en de luister der geboorte en de rijkdom der familie niet bestond in vertoening, maar in een braaf geweten en wonderbare gematigdheid in hunnen voorspoed, aldus, in eene gelukkige rust, grijs wordende en zonder kinderen stervende, hebben zij, ter herstelling van een zoo zwaar verlies, tot erfgenaam dezer overgedragene sierraden aangenomen WILLEM VAN BROECKHORST, die dit getuigenis van zijne vroomheid en achting heeft opgericht. Hij stierf in het jaar onzes Heeren 1620. Zij 1624.

De R. K. kerk, aan den H. VICTOR toegewijd, is een eenvoudig gebouw, zonder toren en van een orgel voorzien. Waarbij eene in 1850 aangelegde begraafplaats.

NOORDWIJKERHOUT heeft in het laatst der zestiende eeuw, en voornamelijk in het jaar 1575, zeer veel, door de buitensporigheden en geweldnarigen der Spaansche soldaten, geleden. In het zelfde jaar, en wel in den nacht tusschen den 8 en 9 Julij, wanneer het leger van den Prins VAN ORANJE, onder den Heer VAN BATENBURG, van Sassenheim tot NOORDWIJKERHOUT voortrukte, om het belegerde Haarlem te ontzetten, ontving dit dorp eenen geweldigen slag, doordien vier duizend voetknechten en zes honderd ruiters, onder den Overste KARLOO, behalve de vrijwillige burgers uit eenige Zuidhollandsche steden, benevens zeven zware en eenige weinige lichte veldstukken, voor een goed gedeelte daar binnen rukten. Ruim twee jaren daarna ontvingen dit en andere omliggende dorpen nog gevoeliger schokken door de Spanjaarden, welke, alhier en in den omtrek gelegerd zijnde, den huislieden alles ontroofden en, daarna wegtrekkende, de dorpen aan de vlammen ten prooi gaven.

De konijnen, welke zoo vruchtbaar zijn, dat een paar oude met hunne jongen, en de jongen van deze laatsten, binnen het jaar tot zeventig in getal kunnen vermenigvuldigen, hebben de bewoners van NOORDWIJKERHOUT, sedert vele jaren, niet weinig nadeel toegebracht, doordien dit gedierte hunne hoven tot zeer dicht aan het dorp gedolven, en de vruchtbaarste landerijen menigmaal geheel ondergraven hebben, weshalve de Staten van Holland en West-Friesland, in het jaar 1661, goedvonden en besloten, om de konijnen uit de duinen van Noordwijk en Noordwijkkerhout geheel te doen verhuizen, gedurende den tijd van zeven jaren, welke tijd vervolgens nog tien achtereenvolgende jaren verlengd is. Doch deze tijd, in het jaar 1679, verstreken zijnde, vergaderde de Schouten en Ambachtsbewaarders der zamengevoegde dorpen Noordwijk, Noordwijkkerhout, Katwijk en Wasenaar, en kwamen overeen om een nader verzoekschrift aan 's Lands Staten in te leveren, ten einde hunne bijgelegene duinen verder konijnloos mogten worden gehouden, welk verzoek hun, in het jaar 1682, voor nog tien achtereenvolgende jaren, bij besluit van de gemelde Staten, onder hun groot zegel, gunstig is toegestaan, Hoezeer nu het

... met minder be-
... gelegen. Het
... winden, land-
... gegene landen, tot
... welke aan de dui-
... zoo veel mogelijk
... onderscheidene tijden,
... met betrekking tot de
... van Rijnland en andere
... en statuten, waarbij
... aan de Schouten
... en hun tevens gelast
... behoorlijk gestoken ware,
... helm op te nemen, en
... de gebrekkigen of nala-
... te beslaan. Daarenboven zijn
... vernieling van den helm in
... van het Land, vele nadrukkelijke

... Leeuwenhorst. Vroeger had
... ist en Duinendaal.

... au silver, met eenen klimmenden

... STEN, pold. in het balj. van Noord-
... Leyden, kant. Noordwijk, gem.

... DE-HOOGE-BOEKHORST, gem.
... Zuid-Holland, arr. Leyden,
... 2 s. d., 2 afd.); palende
... S. en W. aan Noordwijk-Binnen-

... Noordwijkerhout-Zilk-en-de-Hooge-
... eene oppervlakte van
... 2294 bund. 48 v. r. 65 v. ell.
... bewoond door 150 huisgez.,
... die meest in den landbouw

... maken de gem. van Noord-
... er 740 in getal zijn, maken ge-
... uit, en behooren, voor zoo
... van Vogelenzang.

... als: ééne te Noordwijker-
... onder de Zilk, welke gezamenlijk
... bezocht worden.
... van de heerl. Noordwijkerhout.

... gedeelte van de griet. Hemclumer-
... Friesland, kw. Westergoo; palende
... Z. O. aan Gaasterland;
... W. aan de Morra, de Oudkarren
... Nijega, Elahuizen en Kol-
... bewoond door 124 huisgez., uit-
... inw., die meest hun bestaan vinden
... men er zeer veel klijn- of veengrond,

waarom men er, voor eenige jaren, door bedijking, den Grooten-Noordwolder-Veen-polder heeft aangelegd, waaruit zeer veel turf wordt gegraven.

De Herv., die hier ruim 560 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken de gem. van *Oudega-Kolderwolde-Nijega-en-Elahnizen* uit. Men heeft er twee kerken, bediend wordende door éenen Predikant. — De Doopsgez., van welke men er 50 telt, behooren tot de gem. van *Warns*. — De R. K., van welke men er 140 aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Balk*, gedeeltelijk tot die van *Bakhuizen* gerekend. — Men heeft er twee scholen, als: ééne te *Oudega*, en ééne te *Nijega*, welke gezamenlijk door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Deze landstreek wordt niet aldus genoemd, omdat het noordelijker dan *Hemelumer-Oldephaert* gelegen is, maar wel, omdat het in het Noorden van andere deelen der wouden gevonden wordt, doch behalven dezen naam, droeg het oudtijds ook nog dien van *IJGAWOLDEN*, en niet onwaarschijnlijk naar *IJSE GALANA*, die eertijds groote goederen hieromtrent, en een voortreffelijk stins, te *Oudega*, bezat.

In deze streek hadden, bij den watervloed van Februarij 1825, ontzettende tooneelen van verwoesting en ellende plaats. Op sommige plaatsen stond het land meer dan 2 ellen onder water. In eenige huizen heeft het tot op eene hoogte van 5 tot 6 voeten gestaan. Nagenoeg 50 boeren zijn met hun vee gevlugt, waarvan de grootste helft hunne woningen heeft moeten verlaten, terwijl de kleinste helft zulks meer uit voorzorg dan uit dadelijke nood gedaan had. Vele huisgezinnen van de arme volksklasse hadden hunne toevlugt genomen in de ledigstaande pastorie te *Oudega*. In deze dorpen zijn destijds drie hoornbeesten en een varken omgekomen. Veel aanmerkeliijker was echter de schade, veroorzaakt door het verlies aan turf, want men rekende, dat er tusschen de 500 en 400 schouw weggedreven was.

NOORDWOLDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westende*, arr. en 5 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. van *Oldeberkoop*.

Het is een groot d., bevattende niet minder dan 2100 inw. Welker was dit d., wegens de toenemende turfgraverij, zeer in bloei, waarom er van jaar tot jaar nieuwe huizen werden aangebouwd. Om de turf van hier te vervoeren, heeft men voor dezen met groote kosten, door hoog land hier eene vaart gegraven, die de *Noordwolder-sloot* of genaamd wordt. Men heeft er eene blaauwverwerij en eenen korenmolen.

Hoewel thans de turfgraverijen verminderd zijn, zijn zij nog, vooral ten dienste der fabrieken, niet onbelangrijk.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Noordwolde-en-Beuil*, welke hier eene kerk heeft, zonder toren of orgel, doch waarin men noch eene oude doopvont ziet. — De Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K. welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Wolvega* gerekend.

Wat westelijker dan de kerkbuurt, heeft men eene fraanje buurt op den wal van de *Noordwolder-sloot*, over welke eene valbrug ligt, en waarbij ook een veenheerenhuis gebouwd is. Een weinig noordelijker heeft men eenige huizen, in een gemakelijk boschaadje, insgelijks door de eigenaars der veenen gebouwd. Wat westelijker ligt de *Mollenburen*, en vrij ver ten Noordoosten, op de heide, de *b. Zandhuizen*.

NOORDWOLDE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bedum*, op eenen lagen vruchtbaren kleigrond, welke hier vrij zwaar is, en $1\frac{1}{2}$ palm. diep zit, doch bij den Wold-dijk is de bodem oerachtig, en naar den kant van *Bedum* eenigzins zandig. In den benedengrond komt men weldra op zand, maar op sommige plaatsen ook op roodoorn. De benaming van *Wolde* toont duidelijk aan, dat er oudtijds, toen de waterstand aan onze kust nog aanmerkelijk lager was, in deze oorden een woud heeft bestaan, te meer daar het ten Zuiden aanbhelend dorp ook van een woud den naam van *Zuidwold* draagt.

Men telt er 46 h. of liever verspreide boerenwoningen, bevolkt met 290 inw.

De Herv., die er 260 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. De eerste, die aldaar het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **GERARDUS BONNELI**, die hier in 1596 beroepen werd, en in 1597 weder vertrok. Het patronaatregt was hier vroeger alleen bij het adellijke geslacht van **LEWE VAN MIDDELSTUM**. Thans geschiedt het beroep door den kerkeraad. De kerk is een fraai gebouw, met een goed, nieuw orgel; aan het westeinde staat de toren, met eenen peervormigen koepel, naar den Luikschen smaak gebouwd.

De R. K., van welke men er 50 aantrest, worden tot de stat. van *Bedum* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 43 leerlingen bezocht. — Vroeger had men onder dit d. den burg *Tedema*.

NOORDWOLDE-EN-BEUIL, kerk. gem. prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*, met 2100 zielen, onder welke 350 Ledematen.

NOORDWOLDE-EN-BEUIL Steggerden-en-Finkinga hadden te zamen tot eersten Predikant, in 1591, zekeren **MARTEN EVERS KUIPER**, die in het laatst dier eeuw schijnt vertrokken te zijn. In 1727 zijn genoemde plaatsen gescheiden, en **NOORDWOLDE-EN-BEUIL** bekwaam, in 1727, tot eersten Predikant **ABRAHAM KRUGER**, die er in het laatst van 1728 of in Januarij 1729 overleed.

NOORDWOLDER-MEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, ten Zuiden van *Noordwolde*. Het staat met de *Noordwolder-sloot* in verbinding.

NOORDWOLDER-SLOOT, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*.

Zij neemt ongeveer een half uur ten Zuiden van *Noordwolde* eenen aanvang, loopt met eene noordelijke rigting naar dit dorp, van waar zij, in eene westelijke strekking, langs de Molenburen, naar de *Finkegaster-sloot* loopt, met welke vereenigd, zij eene noordwestelijke strekking aanneemt, om zich in de *Linde* te ontlasten.

NOORDWOLDER-VEENPOLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*; palende W. en N. aan het *Fljeussen-meer*, O. en Z. aan de *Rijn*.

Deze pold., welke in het jaar 1855 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 860 bund. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, eenen Secretaris tevens Penningmeester en vier Leden.

NOORDZEE (DE), in het Fr. *MER DU NORD*, in het Lat. *MARE SEPTENTRIONALE*, benaming van dat gedeelte van den *Noord-Atlanti-*

Noord-Atlantischen-Oceaan, dat van het zuidende der Noorwoegsche-zee, op 60° N. B., tot aan de Hoofden, tusschen Groot-Brittanje en het vaste land begrepen is, en alzoo de Noord- en Westkusten van ons vaderland bespoelt, waarvan het dan ook zijnen naam, die van Nederlandschen oorsprong is, ontleend heeft. Zij plagt Duitche-zee te heeten, en wordt van de Eems af tot aan Sleeswijk door Duitschland begrensd, maar van de Eems tot aan Duinkerken door Nederland, waarom het nog met meer regt den naam van NEDERLANDSCHE-ZEE zou kunnen voeren; maar even gepast zou de naam van BRITSCHE-ZEE wezen, zoo men dien van NOORDZEE wraakte. De Denen noemen deze plas de WESTZEE.

Deze zee is aan vier zijden met andere zeeën verbonden, namelijk: ten noordwesten tusschen de Schetlandsche-eilanden, de Orkadische-eilanden en de kust van Groot-Brittanje, met den Atlantische-Oceaan, ten noorden tusschen de Schetlandsche-eilanden en de Noorwoegsche-kust met de Groenlandsche-zee, in eene breedte van 45 Duitche mijlen. Ten O. loopt zij door het Kattegat in eene gemiddelde breedte van 15 Duitche mijlen tusschen Noorwegen en Denemarken, en heeft door drie straten, de Sont, de Grootte-Belt en de Kleine-Belt, gemeenschap met de Oostzee; terwijl zij ten Zuidwesten, tusschen de Britsche en Fransche kusten, in eene breedte van 4½ mijl, door de hoofden en het kanaal weder met den Atlantischen Oceaan te zamen vloeit.

Zij heeft aan hare kusten onderscheidene boezems, onder welke die aan de kusten van Engeland, b. v. de baajnen van Murray, Tay en andere van weinig beteekenis zijn; merkwaardig daarentegen zijn de Zuiderzee, de Lauwerzee en den Dollart, allen binnen het gebied van het koninkrijk der Nederlanden (1), nog kleinere inhammen worden door de uitmondingen der Eems, Wezer en Elbe gevormd.

De diepte van de NOORDZEE vermeerdert in het algemeen van het Zuiden naar het Noorden, en is tusschen de Schetlandsche eilanden en de kust van Noorwegen zoo groot, dat men met eene loodlijn van 80 vadem (156 Ned. ell.) lengte geen grond gepeild, en dit oord daarom den Trechter genoemd heeft. Op 59° 10' N. B. westwaarts van Karmoe had men met eene lijn van 150 vadem (285 Ned. ell.) nog geen grond. Van Calais tot aan den mond der Elbe bedraagt de diepte meest tusschen 12 en 15 vadem, en in de nabijheid der Oostkust van Groot-Brittanje, als ook nabij de Westkust van het Jutlandsche schiereiland, nog iets minder. De kusten der Noordzee zijn, met uitzondering van de steile, gescheurde, rotsachtige kusten van Noorwegen, vlak, hier en daar tegen den aandrang der zee door de natuur met duinen, doch aan de noordelijke kust van Nederland tot aan de Elbe met dijken beschermd, welke met groote kosten door menschen handen zijn aangelegd en onderhouden worden. Langs de Nederlandsche, Duitche en Deensche kusten liggen zandbanken, die met den vloed door de zee bedekt worden, doch met de ebbe gedeeltelijk bloot liggen. De voornaamste daarvan is de Doggersbank.

In de nabijheid der Nederlandsche en Duitche kusten is de kleur van het Noordzeewater ligter; terwijl de temperatuur gemiddeld 7° REAUMUR bedraagt en het gehalte zout geringer is, dan verder noordwaarts van het land. Volgens een gedaan onderzoek bevonden zich in drie pond Noordzeewater een veertigste grein zout, gevolgelijk bijna eens zoo veel als in dat der Oostzee. Vloed en ebbe zijn in de

(1) Men zie verder de art. ZUIDERZEE, LAUWERZEE en DOLLART.

NOORDZEE aanmerkelijk en veel sterker dan in de Middellandsche-zee. De rigting van den vloed is in de NOORDZEE dubbel, vermits hij vooreerst van het Kanaal en ten tweede van het Noorden afkomt. Ook houdt zij niet overal even lang aan, durende aan de kaai te Goedereede bijv. slechts 2 u. 9 min. en in de haven van Brielle 3 u. 18 min. Zij rijst bij Brouwershaven 2.512 Ned. ell. en in de haven te Brielle slechts 1.440 Ned. ell. enz. Menigvuldige banken, die er misschien vaak eene bewolkte lucht verwekken, maken er de vaart vrij onveilig (1).

NOORDZIGT, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Berlikum*, niet ver van *St. Jacobi-parochie*, waartoe het behoort.

NOORDZIJDER-POLDER of NOORDZIJSCH-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Hofveegen*; palende N. aan den Polder-van-Brandwijk, O. aan den Polder-van-Gijbeland, Z. aan den Graafstroom, W. aan den Zevenhovensche-polder.

NOORDZIJDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*, gedeeltelijk gem. *Noordwijkerhout*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 750 bund. Hij wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

NOORDZIJDER-POLDER, pold. in het *Waterschap van Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den Mij-polder, N. O. aan den Zegvelde-polder, Z. aan den Rijn, W. aan den Hoorn-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 660 bund. 70 v. r. 69 v. ell., waaronder 652 bund. 19 v. r. 89 v. ell. schotbaar land; telt 44 h., waaronder 29 boerderijen, en wordt door twee molens, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Kroosheemraden en eenen Penningmeester.

NOORDZIJDE-VAN-BLESKENS GRAAF, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Bleskensgraaf*; palende N. aan de Achterwetering, die hem van den Polder-van-Streefkerk scheidt, N. O. aan den Polder-van-Langebroek, O. aan den Zevenhovensche-polder, Z. aan den Graafstroom, waardoor hij van de Zuidzijde-van-Bleskensgraaf en Noord-Matena gescheiden wordt, W. aan de Noordzijde-van-Alblas.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den *Noordzijsche-polder*, hetwelk onder de gem. *BLESKENS GRAAF* behoort.

NOORDZIJDE-VAN-DEN-LEYDSCHENDAM, dat gedeelte van het dorp den *Leydschendam*, dat tot de gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde* behoort. Zie *LEYDSCHENDAM (NOORDZIJDE-VAN-DEN-)*.

NOORDZIJDE-VAN-OUDE ALBLAS, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblas*; palende N. aan het water van den Overwaard, die hem van den Nieuw-Lekkerlandsche-polder scheidt, O. aan de Noordzijde-van-Bleskensgraaf, Z. aan den Alblas, die hem van de zuidzijde van Oud-Alblas scheidt, W. aan den Kortlantsche-polder-van-Alblasserdam.

Het is eigenlijk dat gedeelte van den *Noordzijsche-polder*, hetwelk onder de gem. *Oud-Alblas* behoort, en beslaat, volgens het kadaster,

(1) Zie voorts FRID. AERDS, *Natuurk. Geschied. van de kusten der Noordzee*, uit het Hoogd. vertaald en met voorrede en aant. voorzien door Dr. R. WESTERHOFF, Gron., 1835, in drie Deelen.

eene oppervlakte van 373 bund. 85 v. r. 74 v. ell. schotbaar land; telt 56 h., waaronder 22 boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Oud-Alblas*.

NOORDZIJDSCHÉ-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gedeeltelijk gem. *Alblas*, gedeeltelijk gem. *Bleskensgraaf*; palende N. aan de Achterwating, die hem van den Nieuw-Lekkerlandsche-polder en den Polder-van-Streefkerk scheidt; N. O. aan den Polder-van-Langebroek, O. aan den Zevenhovensche-polder, Z. aan den Graafstroom of Alblas, waardoor hij van de Zuidzijde-van-Bleskensgraaf, Noord-Matena en de Zuidzijde-van-Alblas gescheiden wordt, Z. W. aan den Nesse-polder, W. aan den Kortlandsche-polder.

NOORMANNEN (DE DRIE-), naam, onder welken bekend is, het eerste, tweede en derde begin der wating of des polders van *Zuidzande*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. en kant. *Sluis*, gem. *Kadzand* (terwijl het overige der wating gem. *Zuidzande* is); palende N. W. aan het Oude-Land-van-Kadzand, N. O. en Z. aan het overige van den Zuidzandsche-wating, Z. W. aan de Vierhonderd-Beoosten-ter-Hofstede. Volgens het kadaster is de grootte 31 bund. 91 v. r. 42 v. ell.; doch de schotbare grootte is 51 bund. 60 v. r. 81 v. ell. Daarin staan eene groote en twee kleine boerderijen, zijnde eene der laatstgenoemde bekend onder den naam van het *Prinsenhof*. De oorsprong der namen verliest zich in den nacht der oudheid.

NOORMANS-KAPEL, **NOORMANSKERK**, **NORMANS-KERK**, **NORMANS-** of **NOORMANS-DORP**, **OSEMANS-KAPEL**, **OSEMANS-KAPEL**, **OSEMANSDORP** of **OSEMUNDI-CAPPELLA**, voortin. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*, tusschen Oostburg en Schoondijke. Volgens oude kaarten moet de plaats, waar het lag, te zoeken zijn ten Zuiden van het Tweede deel van den tegenwoordigen Prins-Willems-polder, nabij den Osemansweg; dus in den Maurits-polder.

Dit dorp ging door den vreeselijken waterfloed van 16 November 1577 te gronde. Het schijnt echter, dat in de zestiende eeuw nog een overblijfsel van dit dorp bestond: ook leest men in omloopers van den Dierentijd-polder van 1560, dat die polder was *liggende binnen den Ambachte van Isendycka ende binder prochie van Normans-capelle van verre Noordoost van der kercke*. In den omlooper van Maurits-polder van 1617 wordt gesproken van eenen *Zeedyck van desen polder ghecoppelt in den Zeedyck van den Gouden-polder en Noormans-polder*. De daarbij liggende Gouden-polder was echter parochie van Sinte Cathelyne.

NOORTHEY, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van 's *Gravenhage*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-Leydschendam-Noordzijde*, $\frac{3}{4}$ u. N. van *Leydschendam*, in een der aangenaamste oorden der prov. *Zuid-Holland*, eene oppervlakte beslaande van 40 bund. 28 v. r. 94 v. ell.

Op dit buit. is sedert den 24 Junij 1820, door den Heer **Petrus de Raadt**, een huis van opvoeding en onderwijs gevestigd, waar jonge lieden tot de hooge school worden voorbereid, en hetwelk in alle opzigten met de beroemdste instellingen van dien aard in andere landen wedijveren kan. De plaats is gelukkig gekozen, niet alleen uit hoofde van de gezonde luchtstreek en den hoogen, droogen zandgrond, maar ook van wege het gemak van gemeenschap met de voornaamste steden des rijks. Het huis, laudwaarts in, op

eenen kleinen afstand van den straatweg gelegen, heeft door den aanbouw, die in 1836 begonnen en in het volgende jaar voortgezet werd, een omvang verkregen, die, vooral indien het gering aantal leerlingen daarbij in aanmerking genomen wordt, inderdaad buitengewoon te noemen is. Het hoofdgebouw, in hetwelk onder anderen eene schoone eet- en twee zeer ruime slaapzalen gevonden worden, scheidt op de doelmatigste wijze, den vleugel, die alle vertrekken bevat, tot de bediening van het huisgezin noodig, van die af, welke uitsluitend bewoond wordt door onderwijzers en leerlingen. Hij wordt omringd door eene speelplaats van ruim 80 v. r. (1).

Er is op Noortrey een Departement der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen gevestigd, hetwelk den 1 Januarij 1824 opgericht is en 10 Leden telt.

NOOT (HET HUIS-TER.) of Huis-van-Noos, oud adell. h. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr., en $\frac{1}{2}$ u. O. van 's Gravenhage, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van Voorburg.

Het werd, omtrent het begin der zeventiende eeuw, gesticht door Jonkheer KARL VAN DEN NOOR, Heer van Hoogwoude-en-Aartswoorde, in zijn leven Kolonel en Gouverneur der stad Sluis en andere kwartieren van Vlaanderen, bevorens Kapitein van de lijfwacht van MAURITS, Prins van Oranje, in 1614 overleden. GODSKOPPEN noemt (2) eenigen van dit geslacht op, en zegt verder, dat deze stam een van de oudste en edelste van Brussel was, en dat daaruit drie personen zijn geweest, die het ambt van Kanselier van Brabant bediend hebben. Het huis lag in zijne grachten en had eene ophaalbrug, bij wijze van een slot of kasteel, wordende voorts door eene zware steenen poort van den gemeenen weg afgesloten. Het is echter in de laatste jaren veel veranderd en verfraaid. Vóór zijne benoeming tot het gezantschap te Brussel heeft de Minister FALK het eenige jaren bewoond. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer H. C. VAN DEN HOUBER, Oud-President van de Handel-Maatschappij.

NOOTDORP, heerl. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. 's Gravenhage, kant. Voorburg, gem. Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen; plessde N. W. en N. aan Tedingbroek, N. O. aan de heerl. Nieuweveen, O. aan Hoogeveen, Z. aan Pijacker, W. aan Biesland en de Kleine-Vrijebansche-polder.

Deze heerl. bevat het d. Nootdorp, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 267 bund. 57 v. r. 48 v. ell., waaronder 264 bund. 75 v. r. 8 v. ell. belastbaar land. Men telt er 57 h. en 450 inw.

Deze heerl. wordt in eigendom bezeten door den Heer J. LOOFEV, woonachtig te Schiedam.

Het d. NOOTDORP ligt $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van 's Gravenhage, $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van Voorburg, aan eenen kruisweg, en bestaat uit eene lange straat, aan de eene zijde meer bebouwd dan aan de andere. Het is eene oude plaats, die reeds in het jaar 1529 bekend was.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, tamelijk van grootte, doch geheel zonder pilaren. Vóór de Reformatie was zij aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd; het jaar der stichting is onseker, doch zij

(1) Zij die meer nopens deze inrigting verlangen te weten, kunnen daarvan eene omstandige opgave vinden in het Aanhangsel op het Algemeen Woordenboek van kunsten en wetenschappen van G. NIEUWERUM, op het woord.

(2) d'Oude Chronique, M. 89.

zal waarschijnlijk lang vóór de Reformatie aanwezig zijn geweest, alleen vinden wij daarvan gemeld, dat omtrent het jaar 1500, aldaar als Pastoor gestaan heeft, zekere PIETER DIRK., want in de sententiën van den Hoogen en Provinciaalen Raad van Holland, gedrukt in het jaar 1662, lezen wij zeker vonnis, waarbij aan hem als Pastoor worden toegewezen, de tienden van den turf, die onder het gebied van NOOTDORP gedolven wordt, en welke tienden aan hem op den zelfden voet gegeven worden, als die, welke, door de ingezetenen van Berkel, aan den Pastoor aldaar, moesten worden betaald. Deze kerk heeft een fraai orgel, dat in het laatst der vorige eeuw door den toenmaligen Ambachtsheer Mr. DIRK BACKER geschonken is; het is versierd met de wapens van BACKER en van VAN COLLES; daarboven op staat een fraai uurwijzer, waaruit eene zon rijst. Dit orgel, sedert eenige jaren onbruikbaar geworden zijnde, is in het jaar 1821 weder geheel hersteld door de weldadigheid van den Heer J. LOOPFIT, Ambachtsheer dezer plaats, en Mevrouw G. VAN DER ELST hier woonachtig, die daartoe gewillig de kosten hebben gedragen. De toren, die niet zeer hoog is, is een zwaar, vierkant gebouw, met eene kleine, dikke spits, met leijen gedekt. Het kerkhof is meerendeels met eenen muur omvangen en met boomen beplant; het is ook vrij hoog.

De R. K. kerk, aan den H. BARTHOLOMEUS toegewijd, heeft eenen toren, en is voorzien van een orgel van den zelfden maker als in de Protestantsche kerk, genaamd ASSENDELFT.

Dit dorp is de geboorteplaats van den Nederduitschen Dichter BAREND NIEUWESHIJZEN, geb. in 1771, † 16 Julij 1840 en van de beroemde Schilderes MARIA VAN OOSTERWIJK, geb. 20 Aug. 1650, † 12 Nov. 1695.

Het wapen der heerl. NOOTDORP bestaat uit een veld van goud, met twee slangen doorweven, van sabel (zwart).

NOOTDORP (POLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen*; palende N. aan Tedingenbroek, N. O. aan den Polder-van-Nieuweveen, Z. aan den Pijnackersche-polder, W. aan den Bieslandsche-polder en den Kleine-Vrijebansche-polder.

NOOTDORP-HOOGVEEEN-EN-NIEUWEVEEN, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg* (4 k. d., 27 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Stompwijk-Wilsvee-Leydschendam-en-Tedingenbroek, O. aan Soetermeer, Z. aan Pijnacker, W. aan Vrijeban-en-Biesland.

Deze gem. bevat de heerl. Nootdorp, Hoogeveen en Nieuweveen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 792 bund. 42 v. r. 25 v. ell., waaronder 787 bund. 52 v. r. 41 v. ell. belastbaar land. Men telt er 75 h., bewoond door 117 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die in den landbouw en den handel hun bestaan vinden, en zich ook op de veeteelt toelaggen. Men heeft er eene scheepstimmerwerf en eenen korenmolen.

De Herv., die hier 290 in getal zijn, maken de gem. *Nootdorp Nieuweveen-en-Hoogeveen* uit.

De R. K., welke er 550 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Nootdorp*, welke ongeveer 800 zielen, en daaronder 590 Communikanten telt, tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gemeente is het zelfde, als dat van de heerlijkheid Nootdorp.

NOOTDORP-NIEUWEVEEN-EN-HOOGEVEEN, kerk. gem., prov. Zuid-Holland, klast. van 's Gravenhage, ring van Delft. Men telt er 500 zielen en daaronder 150 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Nootdorp.

In het begin na de Reformatie, waren de gem. van *Wilsveen*, *Stompwijk*, *Veur* en den *Leydschendam* vereenigd met de gemeenten **NOOTDORP-NIEUWEVEEN-EN-HOOGEVEEN**, wanneer, alleen om de veertien dagen des morgens, te *Wilsveen*, in de aldaar staande kapel werd gepredikt, hetgeen geduurd heeft tot het jaar 1619. Sedert dien tijd bekwam ieder dezer gemeenten, zijnen eigen Predikant, zijnde de oarste, die in de gemeenten **NOOTDORP-NIEUWEVEEN-EN-HOOGEVEEN** het Leeraarsambt heeft waargenomen, geweest *Valerius Toppius*, die in het jaar 1619 herwaarts kwam, en in het jaar 1630 overleed.

NOPAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Westkust van dat eiland in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, distr. *Mandauklang*.

NOPPEN-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrijevan-Sluis*, prov. *Zeeland*, voorkomende in oen accoord van den Abt van *St. Pieters te Gent* met het kapittel van *Doornik*, van 1580.

Het was eenen kleinen polder, behoorende tot *St. Pieter*, liggende bij den *Ghistels-polder* aan *Baarzande*. In de watervloeden der zestiende eeuw is hij verzwolgen.

NORBERTIJNER-ABDIJ, voorm. abdij te *Dockum*.

Deze abdij plagt bewoond te worden door *Reguliere Kanonniken*, welke, eerst in het gemeen geleefd hebbende, tot de orde van *Sr. Nonnarus* zijn overgegaan. Volgens *Scoranus*, was dit het eerste en oudste klooster van *Oost-Friesland*, hetwelk naderhand eene zeer vermaarde abdij geworden, en de *H. H. Aoustruus* en *Nonnarus* toegewijd was. De Abt van dit klooster plagt, vóór de Reformatie, tevens *Pastoor* van de stadskerk genoemd te worden. Hij liet de kerkdiensten door twee *Priesters* van minderen rang verrigten.

NORBERTIJNER-ABDIJ, voorm. abdij te *Utrecht*. Zie *WITTEVROEWEN-ABDIJ*.

NORBERTIJNER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*. Zie *ANTOON-ROOSEN (Sr-)*.

NORDEN of *Nonde*, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Harderwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Putten*; met 11 h. en 120 inv.

NORDGOUW of *Nonsoorw*, voorm. graafsch. dat vermeld wordt in een brief van 795, als zoudt daarin *Rotherimarca* gelegen zijn. In 891 gaven *Harzoa* en zijne vrouw *Luzwano*, aan de abdij van *Wanham* twee boeven in *Hathem*, in *Nonsoorw*. Daar men nu in *Hathem* niet anders dan *Hattem* verstaan kan, zoo moet dit nonsoorw vermoedelijk het noordelijkste gedeelte der *Veluwe* bevat hebben.

WORDHEIM, volgens sommigen, de ware naam van het dorp *VONTREIN*, het *Overambt des Lands van Cuyt*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VONTREIN*.

ORBEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. arr. en 1 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

ORSG, gem. in het dingspel *Noordeweld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. *Assen* (4 k. d., 1 m. k., 9 u. d.); palende N. aan de

gem. Roden, O. aan Vries, Z. aan Smilde, W. aan de griet. Stellingwerf-Oosteinde.

Deze gem. bevat het d. Norg, benevens de geh. Een, Langelo, Peest, Westervelde, Zuidvelde en Veenhuizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11,227 bund. 26 v. r. 2 v. ell., waaronder 9288 bund. 71 v. r. 2 v. ell. belastbaar land; telt 257 h., uitmakende eene bevolking van ruim 6280 inw., van welke er meer dan 5000 alleen aanwezig zijn te Veenhuizen, alwaar de Maatschappij van Weldadigheid, sedert het jaar 1822 of 1823 eene kolonie heeft opgericht, welke thans reeds zeer aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt (1). De bevolking, buiten Veenhuizen, legt zich vooral op den landbouw toe. Op het grondgebied dezer gemeente, welke door het Langeloer-diep, (hetwelk meer benedenwaarts den naam Roonderdiep, en vervolgens van Peizer-diep aanneemt), de Slokkert en het Eenerdiep doorstroomd wordt, liggen eenige veenen, en wel aan de zuidelijke grens. Ook had men er vroeger bosschen, welke nagenoeg geheel uit eikenboomen bestonden, en waarvan vooral dat, genaamd de Brul, in het geh. Westervelde, zware eikenstammen bezat. Tegenwoordig is er nog maar een enkel eikenbosch aanwezig, het Norg-er-hout genaamd (zie dat woord). In deze gem. vindt men een aanmerkelijk zoogenaamd stuifzand, hetwelk reeds sedert een vijftigtal jaren met het beste gevolg bedwongen wordt, door het poten van dennen en eurlang in een belangrijk dennenbosch zal herschapen zijn.

Men vindt in deze gem. mede iets, hetwelk aan Drenthe bijzonder eigen is, namelijk vele groote steenen in den grond, waaronder er zijn die wel 20,000 pond zwaar zijn. In de Es van Westervelde ligt het eenige hunebed in deze gem., hetgeen evenwel wat vervallen is.

Men heeft er, namelijk in de kolonie Veenhuizen, voor rekening der Maatschappij van Weldadigheid, ook eene mechanische katoenspinnerij, onderscheidene weverijen, paardentuigmakerij, klompenmakerij, wagenmakerij enz. (2).

Kerkelijk zijn Norg en Veenhuizen twee gemeenten. De Herv., die er ruim 4500 in getal zijn, onder welke 1400 Ledematen, hebben te Norg eenen en te Veenhuizen twee Predikanten. Voor de R. K., die er 1800 in getal zijn, welke ter laatstgemelde plaats mede eene kerk bezitten, zijn aldaar twee Geestelijken. De weinigen hier gezindte, welke buiten Veenhuizen wonen, met zijn grondgebied, behooren tot de stat. van Assen.

Men telt in deze gem. zeven scholen, als: ééne te Norg, welke tevens voor Peest dient, ééne te Langelo, ééne te Zuidvelde en Westervelde, ééne te Een en drie te Veenhuizen, welke gezamenlijk, behalve die te Veenhuizen, door ruim 170 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Norg ligt 5 u. N. W. van Assen, op een verheven en zandigen, doch vruchtbaren grond, en heeft, van het Zuiden naar het Noorden, eene uitgestrektheid van meer dan twee uren gaans.

De Herv. maken, met die uit de geh. Een, Langelo, Peest, Westervelde en Zuidvelde, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Assen behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest BERNARDUS JOHANNIS, die hier eerst R. K. Priester was, en in het jaar 1898 tot de Hervormden

(1) Zie boven het art. KOLONIE VAN WELDADIGHEID.

(2) Zie het aangehaalde art.

overging. Hij overleed in het jaar 1619. Bij vacaturen geschiedt de beroeping van den Predikant door de Eigengeërften, die stem hebben in evenredigheid van hun grondgebied. De kerk, vóór de Reformatie aan de H. MARGARETHA toegewijd, heeft in het jaar 1837 aanmerkelijke herstellingswerken ondergaan, waartoe de kosten door de Leden der gemeente gedragen zijn. Thans is het een langwerpig, vierkant gebouw, eindigende ten Oosten in een rond verwulfd koor, en ten Westen in eenen vierkanten toren, welke ruim 25 ellen hoog en met eene goede slag- en luiklok en slaguurwerk voorzien is. Er is in dit bedehuis geen orgel. Zoowel de toren als de kerk zijn met pannen gedekt.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van ruim 100 leerlingen bezocht.

Dit dorp is beroemd wegens eene groote jaarmarkt, de grootste van geheel Drenthe, welke ook door ingezetenen van andere provincien en van vele buitenlandsche kooplieden sterk bezocht wordt. Er wordt veel handel in paarden, en vooral in veulens, gedreven, daar het meerendeel der aangefokte veulens uit de geheele provincie hier ter markt gebracht wordt, en deze jaarmarkt, zoo belangrijk voor geheel Drenthe, wordt op den eersten Dingsdag in September gehouden. Op die, welke den 2 September 1845 heeft plaats gehad, waren er ter markt behalve 3750 paarden voor rijtuigen, 912 losse paarden, 602 veulens, 834 stuks hoornvee, 137 varkens en 2055 schapen. In de maand Mei wordt hier ook eene jaarmarkt gehouden, doch deze is minder belangrijk.

De landlieden van dit dorp hadden vroeger de gewoonte om jaarlijks, op zeker bepaald punt in het bosch bij de Es, te vergaderen, om te beramen, wanneer zij hunne korenakkers, welke, zonder eenige afsluiting naast elkander gelegen zijn, zouden bezaaijen, opdat zij die ook te gelijkertijd konden afmaaijen; ook werd dáár op gelijke wijze de aanvang van den oogsttijd bepaald, of, zoo als men zegt: *wanneer men in den bouw zou gaan*.

NORGER-HOUT (HKT), bosch in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 7 min. W. van *Norg*, tusschen de Es van *Norg* en Westervelden in het akkerland.

Men heeft er meest eikenboomen, onder welke vrij zware zijn, bij het houthakken wordt er telkens weder jonghout ingepoot.

NORGER-VAART (DE), vaart in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*.

Het is een tak van de Smilder-vaart, welke haren naam ontleent de gem. *Norg*, op welks grondgebied zij eindigt.

De vaart loopt, in eene noordelijke strekking, uit het bovenpand Smildervaart, nagenoeg een uur van Assen, tot op omstreeks een uur van *Norg*, is in haar geheel lang $\frac{1}{2}$ uur en dient tot afvoer naar gelegen veenen. Uit de *Norger-vaart* is, ter plaatse, waar zij eindigt, eene zijvaart gegraven, loopende door de beidenvelden en langs de drie gestichten der Maatschappij van Weldadigheid te *Assen*, uit welke vaart onderscheidene dwarsvaartjes of wijken *van*, langs de landerijen der koloniën.

NOGHA, naam, onder welken het dorp *Noordwijk*, in een hand- van *Denk V*, Graaf van *Holland*, van het jaar 1063 voorkomt. in *Noordwijk-Binnen*.

NORMANSKERK of *NORMANSKAPEL*, voorn. dorp in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburg-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *NORMANSKAPEL*.

NORMER, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Hypolitushoef*; met 9 h. met 40 inw.

NOROKTO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. en distr. *Krawang*.

NORREMEER, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk gem. *Alkemade*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Warmond*. Het heeft gemeenschap met het *Kagermeer*, met *Sweyland* en met de *Spriet*.

NORRITS-VELD of **NORRITS-VLAKE**, vlakte in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Zuidhorn*, onder het dorp *Noordhorn*.

Deze vlakte beslaat eene oppervlakte van 275 bund. 79 v. r. 40 v. ell. Zij ontleent haren naam van een gevecht, hetwelk alhier, den 30 September 1581, plaats had, en waarin het *Staatsche* leger, onder *NORRITS*, door den *Spaanschen* Veldheer *VERDUGO*, geslagen werd.

In 1517 had *COFFEN JARGES*, aan het hoofd der *Schieringers*, hier ook een slag geleverd, en, in 1498, wreekte de *Saksische* Veldoverste *Fox* zich alhier. Meermalen zijn er kogels, bekkeneelen van verslagenen en menschenbeenderen opgedolven ter plaatse, waar, volgens de overlevering, het gevecht, tusschen de *Schieringers* en *Vetkoopers*, zoude zijn voorgevallen.

NORTGO, naam, onder welken het d. **NOORDWIJK-BINSEN**, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op den ouden *Blaffert* van de goederen der kerk van *Utrecht* voorkomt. Zie **NOORDWIJK-BINSEN**.

NOSPELT, d. in het balj. van *Luxemburg* landmeijerij van *Kehlen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 5 u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en 20 min W. ten N. van *Kehlen*. De inw., vinden meest hun bestaan in den veldarbeid.

De inw., die er alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg*, behoort; hier eene kerk en te *Olm* eene kapel heeft, waarvan de kerk door eenen *Pastoor* en de kapel door eenen eigen *Kapellaan* bediend wordt.

NOSSCHE-WOUD en **NOSCHROUD**, oude namen van het d. *Noord-Scharwoude*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SCHARWOUDE* (NOORD-).

NOTEL of **DE NOTEL**, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Eindhoven*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oirschot*, aan den weg van *Best* naar *Oirschot*; met 72 h. en 560 inw.

NOTEN, naam, welken de *landlieden* veelal geven aan het geh. **OTRENE**, in *Staats-Flaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **OTRENE**.

NOTENDAAL, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Breda*, *Vierde* distr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*.

NOTENDIJK, voorn. dijk in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Het was een der zeedijken van de *Oude-Nissen*, maar werd in het jaar 1454, bij het bedijken van den *Loijve-polder*, binnengedijkt.

NOTENDOPJE (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende.

NOTENLUST, hofst. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

NOTENSCHÉ-KREEK (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in *Azeler-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **OTENSCHÉ-KREEK**.

NOTENSUM, d., van hetwelk gewag gemaakt wordt door **Kno**, Abt van Wierum, als zijnde daar in het jaar 1208 Pastoor geweest zekere **EGARDUS**, een der gemagtigden, welke door **Otto**, Bisschop van Munster, afgezonden werden, om het verschil tusschen den Abt **Kno** en **Kno** bij te leggen.

Musco, schrijvende over het jaar 1267, maakt gewag van eenen **Riparus**, die een fatsoenlijk man te **Notensum** was.

De Heer **Altine** zoude voor het naast gelooven, dat het een dorp is geweest van **Kivolgo**, dicht bij **Wierum** of **Scharmer**, waarvan in het geheel geen sporen overgebleven zijn, of het moest, zegt hij, nog onder eenen onbekenden naam schuilen.

NOTHOMB of **Notum**, geh. in het graafsch. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., en 5½ u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 2½ min. N. ten O. van *Necker*, op eene heoge bergvlakte.

NOTSEL of **Notax**, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 1½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en ½ u. Z. van *Ginnek*, gem. *Ginnek-en-Bavel*; met 51 h. en 180 inw.

NOTTER, **Nottra** of **Nottrax**, buurs. in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Almelo*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Wierden*; met 40 h. en 240 inw.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt, en waar ook de kinderen van *Zuna* onderwijs genieten.

NOUKOOP, naam, onder welken het d. *Nieuwkoop*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, op sommige kaarten wel eens voorkomt. Zie **NIEUWKOOP**.

NOVAR, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickerie*; palende N. aan de *Atlantische-Zee*, O. aan de katoenplant *Johanna-Maria*, Z. aan de nietuitgevene en ongecultiveerde bosschen, W. aan de katoenplant *Cleyde*; 780 akkers groot; met 70 slaven.

Het waren vroeger twee afzonderlijke plant., *Novar*, welke 280 akkers groot was, en *Lot No. 207*, die 800 akkers besloeg.

NOVA-STRELA, voorn. naam van de suikerplant. *Nieuwe-ster*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **NIEUW-STAR**.

NOVA-TERRA (HET NIEUWLAND-), naam, welken in het perkamentenboek van *Utrecht* gegeven wordt aan de landen, die in het jaar 1250, in de prov. *Friesland*, omtrent *Bolsward* weder aangevonden werden, uit den binnenlandschen inham, de *Born* of het *Boerdiep* genaamd, welke landen onder verscheidene dorpen verdeeld zijn.

NOVE, naam, welken de *Negers* geven aan de koffijplant. *Hoorwijk-EN-VROUWENVELDT*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Hoorwijk-EN-VROUWENVELDT*.

NOVEN-SLOOT, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat, van de ringsloot van de *Parmer* afkomende, met eene westelijke strekking naar *Vollendam* loopt.

NOVESIUM, Lat. naam van de vesting **Nieuw**, in *Staats-Vlaanderen*, in *Nieuw-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **NIEUW**.

NOVIOMAGUS, Lat. naam van de stad **Nijmegen**, prov. *Gelderland*. Zie **NIEUW**.

NUDENOORD, buit. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. W. van *Wageningen*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 150 bund., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. M. ROSENIK, woonachtig te *Wageningen*.

NUGENT (FORT-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

NUIS, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. O. van *Marum*. Men telt er 78 h. en 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er, op één na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Nuis-en-Niebert*, en hebben eene kleine, langwerpige kerk, welke eenen kleinen, spitsen toren, doch geen orgel heeft. — De enkele R. K., die er woont, behoort tot de stat. van *Zuidhorn*. — De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Ten Zuidwesten van de kerk en ten Zuiden van den rijweg staat het niet groote buitengoed van de TELJENS.

NUIS-EN-NIEBERT, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Grootevast*, met 690 zielen, onder welke 120 Ledematen.

In het eerst zijn *Niebert*, *Nuis*, *Marum* en *Noordwijk* door eenen Predikant bediend geworden, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest JOHANNES WILHELM, die er in 1616 stond, en in 1621 opgevolgd is door WILHELMUS JOHANNES. Na het overlijden van den derden Predikant, JOHANNES LOLLINGIUS of LISINGIUS, hetwelk in 1642 plaats had, zijn, volgens staatsbesluit van den 9 Maart 1644, *NUIS-EN-NIEBERT* daarvan afgescheiden, en deze twee dorpen met elkander vereenigd, welke in het jaar 1645 bediend werden door JOHANNES CALMES, vertrokken naar *Visvliet* in 1650. Sedert dien tijd zijn deze beide gem. ook eenigen tijd gescheiden, zoodat in 1651 *Niebert* alleen is bediend door MATTHIAS VECHNERUS, die, in het jaar 1655, naar *Uithuizen* vertrokken is; terwijl *Nuis*, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant verkreeg JOHANNES GERHARDI STAAL, die in het jaar 1678 overleed. Onder zijnen opvolger LUBBERTUS ROTGERS, werden *Nuis* en *Niebert*, volgens staatsbesluit van 30 Augustus 1684, weder zamengevoegd, doch na diens overlijden, in het jaar 1715, werd te *Nuis* alleen beroepen MARTINUS POSTHUMUS, en te *Niebert* JOACHIMUS SEBASTIANUS KUEN. Vervolgens werd, na het overlijden van dezen laatste, in 1752, de gem. van *Niebert* eenigen tijd bediend door de beide naburige Predikanten van *Tolbert* en *Nuis*, tot dat, na het overlijden van MARTINUS POSTHUMUS, in 1758, door het Huis van *Niengoort* en andere Collatoren *Nuis* en *Niebert* weder zamengevoegd zijn, wordende daar alstoen beroepen JOHANNES BRANDY, die in 1785 overleed. Tot de collatie zijn velen gerechtigd.

NULAND, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, *Eerste* distr. (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, O. aan *Geffen*, Z. aan *Heeswijk* en *Berlicum-en-Middelrode*, W. aan *Rosmalen*.

Deze gem. bevat het d. *Nuland*, benevens de geh. de *Lagekant*, de *Schotsen-Heuvel*, het *Heikens-rot*, *Helzenhoek*, *Puttershoek*, *Nulands-Vinkel* en een gedeelte van *Kaathoven*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1854 bund. 65 v. r. 45 v. ell.; men telt er 142 h., bewoond door 165 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden

in den landbouw en veeveelt. De grond is er echter schraal en de grannen, die er gewaanden worden, zijn meestal rogge en boekweit. Men heeft er eenen windkorenmolen en eene bierbrouwerij.

Deze gem. wordt bespoeld door de Kaathovensche-wetering, den Vinkelsche-waterloop, den Waterloop-van-het-Hoogzeel en de Paddegracht.

De inw., die er op 1 na allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanten, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Oss, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Weinige jaren na de verovering van 's Hertogenbosch was de Pastoor van NULAND genoodzaakt te vlugten. De R. K. waren toen zonder priesterlijke bediening, ten zij sommige Minderbroeders van Megen daar nu en dan ter sluik, in bijzondere afgelegene huizen, dienst kwamen doen. Omtrent 1664 vestigde zich in die omstreek P. JOH. VAN DER HEYDEN, die NULAND en de omliggende plaatsen bestuurde. Eindelijk kon NULAND, gelijk ook andere dorpen, eene schuurkerk oprigten.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in 1505 door FILIPUS III, Hertog van Brabant, beleend werd, doch de pandpenningen zijn naderhand teruggegeven. Den 11 Augustus 1650 is deze heerl. in pandschap gegeven aan ROELOF VAN STAKENBROEK, en in 1658 weder ingelost. Den 11 Julij 1660 verkochten de Algemeene Staten deze heerl., eeuwig en erfelijk, aan LABORAAL VAN DER NOOT. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door den Heer CORNELIS SPEELMAN, en in het begin dezer eeuw door den Heer DAVID VAN PORLIEN. Later was zij een eigendom van VROUWE ADELIANA CRENA, woonachtig te Dordrecht, thans van Jonkheer WILLEM GEVAERTS, insgelijks met der woon gevestigd te Dordrecht.

Het d. NULAND, NOLLAND of NIZLAND en, zoo sommigen willen, eigenlijk NIEUWLAND, ligt 2 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. W. van Oss. Het is een tamelijk uitgestrekt, doch geen schoon dorp, met 142 h. en 880 inw.

De parochiekerk, zijnde een schoon, ruim en luchtig kruisgebouw, dat van de bouwderde der dertiende eeuw schijnt en vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *Onthoofding* was toegewijd, werd tot onlangs, als combinatie bediend door den Hervormden Predikant van Oss. Zij praalt met eenen fraaijen, zwaren toren, met eene hooge spits, voorzien met eenen grooten knop. Op het kruis dezer kerk staat een klein spits torentje, doch zij heeft geen orgel. In de kerk waren vroeger twee schoone tomben, de eene, staande in eene bijzondere kapel, ten Noorden van het koor, was de begraafplaats der Heeren van dit dorp; in de andere, ten Zuiden van het koor, lag de Generaal Majoor THOMAS YVOI, Commandeur van 's Hertogenbosch, begraven. Deze kerk is onlangs (1846) bij minnelijke schikking aan de R. K. overgegaan, die hier tot nog toe eene schuurkerk hadden, welke in het jaar 1802 geheel nieuw opgebouwd, doch noch van toren, noch van orgel voorzien was. Die, welke zij hier vroeger hadden, was hun, in het begin der vorige eeuw, vergund op te rigten. Deze werd, in het jaar 1740, met toelating der Staten van den 17 Julij 1739 vernieuwd, doch in de kort opvolgende jaren tot tweemaal toe, door de hooge overheid gesloten, en in 1762, door eenen geweldigen dreistal, van al het zilver en de meeste sieraden beroofd.

Er liggen hier een fraai en aangenaam kasteel, het Huis-den-Elshoſch en het slot Pelgrim (zie die woorden). Vroeger hadden er ook het Huis-te-Nuland, mede genaamd het Kasteel-van-Geffen. Zie dat woord.

Men heeft in dit dorp drie voorname beestenmarkten, de eerste den tweeden Woensdag in Mei, de tweede den eerſten Woensdag na St. Jan, en de derde den tweeden Woensdag in November. De kermis valt in den eerſten Zondag in October.

Reeds in 1299 werd aan die van NOLAND eene gemeente uitgegeven, waarvan hun in 1555 reeds werd vergund, eenige ſtukken te verkoopen.

In 1512 legden de Gelderschen uit Roermond en Venlo deze heerlijkheid geheel in kolen. Dit zelfde ongeluk trof ook deze plaats weder door de Gelderschen in 1528; zij werden echter hier door Jonkheer AART HEYM, Hoogſchout van 's Hertogenboſch, met 100 ruiters geſtuut en teruggedreven.

In 1785 werd dit dorp door het water overſtroomd, en bij den ſtorm van 31 December 1855 viel er een gat in den zand- of heidijk dezer gemeente.

NULAND (BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenboſch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerſte* distr., arr. *'s Hertogenboſch*, kant. *Oss*, gem. *Nuland*; palende N. aan den Zomerdijk, O. aan den Binnen-polder-van-Geffen, tegen de Klepelſtraat, Z. aan den zoogenaamden Heidijk en aan den grooten weg der 1ſte klasse no. 8, van 's Hertogenboſch naar Grave, W. aan den Binnen-polder-van-Rosmalen.

Deze pold. beſlaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 120 bund. 97 v. r. 54 v. ell., en heeft een ſteenen ſluisje, wijd 4 palm. 6 duim., voorzien met eene drijfdeur, alsmede een houten duiker, wijd 5 palm. 1 duim., voorzien met eene ſchuif, waardoor hij in den Polder-van-der-Eigen van het overtollige water ontlast wordt. Het gemelde ſteenen ſluisje en den houten duiker, worden door de eigenaren der landen, daarbij onmiddellijk belang hebbende, onderhouden, een en ander wordt doorgaans door het Hoofd van het plaatselijk beſtuur geregeld. Het zomerpeil is 4 ell. 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 6 ell. 5 palm tot 6 ell. 7 palm. boven A. P. De zomerdijk langs dezen polder kan niet bereden worden en is alleen voor voetgangers te gebruiken. Het gemeentebestuur heeft de ſchouw over den zomerdijk, van dijkpaal no. 154 oostwaarts op tot de limiet van den Geffensche-Binnen-polder.

NULAND (BUITEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenboſch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerſte* distr., arr. *'s Hertogenboſch*, kant. *Oss*, gem. *Nuland*; palende N. aan den Achterdijk tegen de Hertogs-wetering, O. aan den Kepkensdonkdijk of Houterendijk, Z. aan den Zomerdijk, W. ook aan den Zomerdijk en den Polder-van-Rosmalen.

Deze pold. beſlaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 701 bund. 64 v. r. 85 v. ell., en maakt een deel uit van den Polder-van-der-Eigen, alleen met dat onderscheid, dat de landen in dezen polder in de laſten van den Polder-van-der-Eigen, slechts betalen, voor zoo verre die ten Noorden van den ſingel en de Wolfdijksche ſtraat gelegen zijn, terwijl de landen tuſſchen gemelden ſingel en den Zomerdijk, ter grootte van 125 bund. 75 v. r. 15 v. ell., ofschoon eigenlijk in den polder gelegen en des winters overſtroomende, nogtans niet daartoe gerekend worden, welligt om hunne meerdere hoogte,

als voor het meerendeel bebouwd, en met twintig op hoogten geplaatste woningen bezet. Men telt er 20 h., waaronder 18 boerderijen. Hij watert uit door de Rosmalensche-sluis en de Plooische-sluis, op de rivier de Dieze en vervolgens op de Maas. Het zomerpeil is 2 ell. 1 palm. 5 duim. De hoogte van den Kepkensdonk-dijk is 4 ell. 1 palm. 1 duim boven A. P., zijnde deze dijk in 1845 tot die hoogte gebragt en gedeeltelijk verlegd geworden; de kade langs de Hertogs-wetering is 3 ell. 4 palm. tot 3 ell. 7 palm. boven A. P. De polder staat onder het bestuur van de Gecommitteerden van den Polder-van-der-Eigen, bestaande uit eenen President, vier Gecommitteerden en oenen Griffier, tevens Penningmeester zijnde.

In dezen pold. stond weleer, op den zuidkant van den Singel, het Kasteel-van-Geffen, waarvan thans weinig meer overig is. Men vindt daar ook het huis den Elschbosch; ook staat daarin, aan het westeinde van den Koppeldijk, de oude kerk en toren van Nuland. Deze Koppeldijk is gemiddeld gelegen op 5 ell. 4 palm. 5 duim. boven A. P. De verhooging van den Koppeldijk tot op het peil van den Zomerdijk van Nuland, bij de belanghebbenden gewenscht wordende, is daarvoor in 1840 een plan opgemaakt, doch tot hertoe zonder uitvoering gebleven.

Het poldertje gelegen tusschen den Zomerdijk-van-Nuland en den Koppeldijk, hierboven vermeld, eene oppervlakte hebbende van 190 bund. 76 v. r. 97 v. ell., heeft twee uitwaterende sluisjes in den Koppeldijk gelegen, beide aan de buitenzijde met drijfdeurtjes voorzien, als: 1°. het bovenste eene steenen, wijd 1 palm. 2 duim.; 2°. het benedenste een houten, wijd 6 palm, 2 duim. Door deze sluisjes wateren ook uit de Binnen-polder-van-Nuland en een gedeelte van den Binnen-polder-van-Geffen. In dit poldertje ligt eene afzonderlijk bekade hoef, genaamd de Molengraafsche-hoef, groot 90 bund. 50 v. r. 50 v. ell.

NULAND (KASTEEL-VAN-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. Z. W. van Oss, gem. en 5 min. N. van Nuland.

Dit kasteel werd in het jaar 1382 met 's Hertogenbossche burgers bezet, om de strooperijen der Staatsche benden tegen te gaan. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene hoogte met vervallen muurwerk, door eene dubbele gracht omringd, met drie in de nabijheid staande geringe woningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans door onderscheidene Ingelanden in eigendom bezeten.

NULANDS-VINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. N. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. Z. W. van Oss, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van Nuland; met 27 h. en 160 inw.

NULD of NULDEN, oudtijds NULR, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Harderwijk*, gem. *Putten*, aan de Zuiderzæe; met 27 h. en ruim 180 inw.

In de jaren 1613 en 1614 hadden die van Deventer het Amsterdamsche veer van Harderwijk naar deze plaats overgebragt, maar deze laatste stad, dit niet kunnende dulden, heeft de hier opgerigte baak afgehouwen en den wagen- en schuitenvoerders verboden derwaarts te rijden of te varen, en alzoo deze nieuwigheid belet en afgeschaft.

NULDE (DE), watertje op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat zijnen oorsprong neemt bij het d. *Hoemen*, met eene noord-noordwestelijk

rigting langs Heel en Steenkamer loopt, en zich, bij Nuld, in de Zuiderzee ontlast.

NULLAND, ook wel NIEUWLAND gespeld, geh. in de heerl. 's Hertogenrade, prov. Limburg, arr. en 5 u. O. van Maastricht, kant. en 1½ u. Z. O. van Heerle, gem. en 18 min. Z. van Kerkrade; met 38 h. en 350 inw.

NUMANGO, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Preanger-Regentschappen, reg. Soemadang.

NUMANSDORP, gem. in den Hoeksche-waard, prov. Zuid-Holland, arr. Dordrecht, kant. Oud-Beijerland (14 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Klaaswaal, O. aan Strijen, Z. aan het Hollands diep, W. aan Zuid-Beijerland.

Deze gem. maakt een gedeelte uit van de heerl. Cromstrijen en bestaat uit den pold. Groot-Cromstrijen en ver het grootste gedeelte van den Numans-polder, voorts uit den Nieuw-Westersche-Zomer-polder, den Hooge-Westersche-Zomer-polder, den Molen-polder, den Torenstee-polder, den Nieuw-Oostersche-polder, den Schuring-polder, den Hoogezandsche-polder en de Bekade-Gorzen. Zij bevat het d. Numansdorp, de geh. Middelsluis en Schuring en het zuidelijke gedeelte van het geh. Oude-Sluis, benevens nog 31 h. en 46 bouwmanwooningen, hier en daar in de polders verspreid staande, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4786 bund. 65 v. r. 42 v. ell., waaronder 3942 bund. 19 v. r. 8 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 310 h., bewoond door 470 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, wordende er veel koolzaad, tarw, garst, haver, boonen, vlas en bijzonder vele uitmuntende aardappelen gewonnen, van welke laatste hier jaarlijks wel tusschen de veertig en vijftig duizend mudden over het dorp gevoerd en naar Amsterdam en elders ingescheept worden, ook doen er vele in de vlasserij. De schuren der bouwlieden zijn over het algemeen zeer groot, doordien de meesten hunner ruim 40, ja tot over de 80 morgen lands bebouwen. Weiland heeft men er weinig, doch de buitengronden voorzien in die behoefte. Men heeft er geene fabrieken, alleen eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 2500 in getal zijn, onder welke 700 Ledsmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Dordrecht, ring van Oud-Beijerland, behoort. Vroeger was NUMANSDORP met Klaaswaal gecombineerd. De eerste, die, na de scheiding van Klaaswaal, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PETERS PLESSCHAART, die den 9 Februarij 1633 zijne intrede deed en den 18 October 1634 zijn afscheid predikte, om naar Etten, bij Breda, te vertrekken. Bij vacaturen vraagt en ontvangt heden de kerkeraad een tweetal van de Ambachtsheeren, zonder daartoe gehouden te zijn, want de eerste Predikant is beroepen onder voorzitting van Gedeputeerden der classis, door mansledematen, uit het aantal Proponenten, dat gepredikt had, zijnde alleen gevraagd de approbatie bij Gedeputeerde Ambachtsheeren en het regt van nominatie door de classis altijd ontkend.

De Christelijk-Afgescheidenen, die er 50 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De 3 Evang. Luth., die men er aantreft, behooren tot de gem. van Dordrecht. — De 30 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van Oud-Beijerland. — De 25 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van Oud-Beijerland gerekend.

Ijzeren balie of leuning, van
 de omliggende velden en het
 omgeven door een ruim kerk-
 en met zeer hoogopgaande
 aan het noordeinde des dorps,
 zonder toren of orgel.
 de onderwijzerswoning, in 1856 ge-
 gebouw. Het schoollokaal, dat 21 ell.
 is, wordt, zoo wel des zomers als des
 bezocht. Alle kinderen van onvermo-
 , welke 150 tot 160 in getal zijn, ge-
 gemeente onderwijs en schoolbehoefden.
 den 10 Junij plaats heeft, wordt veel be-
 een station der paardenposterij.
 Haven is, in 1795, eene sterke, nu grootendeels
 geworpen. Deze werd den 19 November 1815, op
 annaderend burgerkorps, door de Franschen met
 , zoo zes en dertig als vier en twintig ponders,
 kanonniërs bezet; terwijl twee ingezetenen van
 HERRMANS en ISAAK SIMONS, op grond van verdachte
 met de overige gewapende eilanders, opgeligt, naar de
 onder naar Bergen-op-Zoom vervoerd werden, van waar
 een gevangenschap van tien weken, terugkeerden. De
 wachten, meermalen op kondschap uitgaande, bedreven
 . Angst en schrik beknelden elks gemoed. Gelukkig
 Franschen, van den voortgang der Geallieerde Mogendheden
 des 29 dier maand, naar de Willemstad terug, latende de
 alinea door een achttiental kanonniërs bezet. Naauwelijks had
 te Oud-Beijerland vernomen of een vijftigtal gewapenden van
 , met den Heer ADAM aan het hoofd, overrompelden de wacht
 kanonniërs, zonder dat deze in staat was eenig schot te doen.
 verscheen nu eene versterking van honderd en twintig man
 pende burgers, zoo uit Dordrecht als de naburige dorpen,
 hert daarna door een zeventigtal Pruisen vervangen werden. Bij
 eene geringe bezetting, onbestand zijnde tegen elken mogelijk-
 en dagelijks te verwachten uitval uit de naburige vesting, bleef de
 uit voortduren. Den 4 December echter werd de Hollandse vlag op
 de toren geplant, doch ook kort daarna werd door de begroeting uit
 het fort, met bom en houwtser, de vrees voor een bombardement en
 alzo voor eene geheele verwoesting vernieuwd. Nog hooger rees deze
 schrik door de aannadering van de Fransche vloot, van niet minder, dan
 vier en twintig, zoo groote als kleine, schepen, welke, op den afstand
 van een kanonschot, het anker wierp, welligt eene landing zou beproe-
 ven en wraak scheen te zullen oefenen, zonder dat men zich in staat
 bevond die af te keeren. Dan, weldra bleek het, dat deze vloot zelve,
 over het Volkerak en het Krammert, haar behoud in de vlugt zocht.
 Nu hervatte men moed en, ofschoon door veelvuldig schieten be-
 groet, wisselde men bij aanhoudendheid kanonschoten van de bat-
 terij, om het wijken der vloot te verhinderen. Spoedig was echter alle
 voorraad van kruid en lood verschoten, en ook de leefstogt voor het ge-
 gebruikt. Onverwacht werden echter, midden in den nacht, alle
 noodwendigheden, in ruime mate, uit Rotterdam aangevoerd. Er
 bleef tevens eene versterking van vrijwilligers uit den

Het d. **NUMANSDORP**, gezegd de **BUIT** wordt genoemd, ligt $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Oud-Beijerland, 10 min. van het Holl. eene haven gemeenschap heeft, tegen plaats hier een veer is, langs hetwe groote weg van Rotterdam op Antwe evenwel worden deze streken weder niet weinig bijdraagt, dat er in makkelijke schelpweg van Rotterdam Oud-Beijerland, Klaaswaal en Num een van Goidschalksoord door Heine zijtak op Mijnsheerenland en een Gillaartshoek, Strijen en Strijensas hier op Dordrecht te bevorderen. Ook

Het dorp heeft zijnen naam **NUMAN** eerste Secretaris van **MAXIMILIAAN VAN OR** erven, Graven en Gravinne van de gezegden **GRANT NUMAN** zekere nieu bosschen, visscherijen, vogelarijen en waaruit dit dorp en den ontrek het genoemd, ter onderscheiding van insgelijks aan de vaart op het binnenste of wel die sluis, waardoor kom ontlast, om verder langs uit te loopen. In 1649 had men genaamd worden, waarvan men is het ook wel eens **NIEUW**

De fraaije plaats is in diervoorenam in de ruime havenkom of spui kom met vele huizen bebouwd ziet men korenmolen. Het dorp, voornem eene goede breede voorstraat, opgaande ijpenboomen, heeft vopende uit het midden van die de Kerkstraat genoemd, over deze Kerkstraat, het kruis uit, voorzien over het groote binnende Voorstraat van de haven geheeten. Aan de strekkende zich ter wijk

NUMANSDORP pronkt met waard. Zij is gesticht en verbeterd, laatstelijk vergrooting en verhuizing de banken en stoelen hebben heeft men zich in de maar in het laatst der vorige nog vier dergelijke aan de tijd zilveren schotels en beheten geschenke gegeven, vereren kan, de meeste van Men heeft in deze kerk jaar 1781, eenen

de aar, de ingezetenen
 verterij Pruisen en v
 nierte krijgsbehoefte
 poster uit te zetten,
 e hiermede achte men
 de over waren in vertwijfe
 verzeer oordeelde men
 noldigen De afkor
 ook ten opzichte
 gemaakt en met bli

... pold. in den **Hoe**
 ... kant. **Oud-Beije**
 ... (Oostersche-polder
 ... Hollands-diep. W. aan

WESTERSCHER-POLDER-VAN., pold
 ... arr. **Dordrecht**, kan t
 ... aan den Nieuw-Wester
 ... der Nieuw-Oostersche
 ... Westersche-bekade-gorz
 ... (Oostersche-laagjes.
 ... de **KUNSTBOEZEN-VAN-NI**
 ... **Zuid-Holland**, arr.
 ... palende N. aan
 ... van-den-Lande-van
 ... der. W. aan den Een
 ... **Beerland** gelegen.
 ... vordene zomer-polders.
 ... spe gelegen: de Mo
 ... er de Nieuwe
 ... st
 ... de
 ... de
 ... en
 ... de
 ... onder
 ... de

... pold. in den **Hek**
 ... kant **Oud-Beijerland**,
 ... aan den
 ... **Leuwer-polder**,
 ... pold.
 ... arr. **Dordrecht**, kant.
 ... N aan den Fortenstee
 ... aan de Bekade-gorzen.

WESTERSCHER-ZOMER-POLDER
 ... **Zuid-Holland**, arr. **Dor**
 ... palende N. en N. O.

aan den Numans-polder, O. aan den Molen-polder, Z. O. en Z. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, W. aan de Oostersche-laagjes en den Eendrachtspolder.

NUMANSDORP (DE WESTERSCHE-BEKADE-GORZEN-VAN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, O. aan de gorzen tegen het Hollands-diep, Z. aan het Hollands-diep, W. aan de Westersche-Slobbe-gorzen.

NUMANSDORP (DE WESTERSCHE - SLOBBEGORZEN - VAN-) pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den Hooge-Westersche-Zomer-polder, O. aan de Westersche-bekade-gorzen, Z. aan het Hollands-diep, W. aan de gorzen tegen het Hollands-diep.

NUMANS-GORS, oude naam van de gronden, die thans de heerl. **CROMSTRIJEN**, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, uitmaken. Zie **CROMSTRIJEN**.

NUMANS-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, grootendeels kant. *Oud-Beijerland*, en daarin voor het meerendeel gem. *Numansdorp*, doch ook gedeeltelijk gem. *Zuid-Beijerland*, en voor een zeer klein gedeelte kant 's *Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan den pold. **Cromstrijen**, O. aan den *Nieuw-Klem*, Z. aan den *Schuringsche-polder* en den *Torenstee-polder*, Z. W. aan den *Molen-polder*, den *Nieuw-Westersche-Zomer-polder* en voorts Z. W. en W. aan den *Eendragts-polder*, N. W. aan den *Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder*; terwijl de *Numans-polder* met eene strook noordwaarts tusschen den *Groot-Zuid-Beijerlandsche-polder* en den pold. *Groot-Cromstrijen* inschiet, welke strook ten N. tegen den *Klein-Zuid-Beijerlandsche-polder* en den pold. *Klein-Cromstrijen* aanstuit.

Deze pold., welke in het jaar 1642 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1250 bund. 38 v. r. 36 v. ell., en daaronder 1182 bund. 63 v. r. 36 v. ell. schotbaar land, als: onder *Numansdorp*, volgens het kadaster, 1119 bund. 5 v. r. 43 v. ell.; onder *Zuid-Beijerland*, volgens het kadaster, 105 bund. 23 v. r. 33 v. ell., en onder *Strijen*, volgens het kadaster, 26 bund. 7 v. r. 60 v. ell. In dezen polder ligt het dorp *Numansdorp*, en men telt er in het geheel 220 h., waaronder 22 boerderijen, allen onder *Numansdorp*.

De **NUMANS-POLDER** heeft met de pold. *Nieuw-Cromstrijen*, *Klein-Cromstrijen* en *Groot-Cromstrijen* uitwatering door twee sluisen in het *Hollands-diep*, ééne te *Numansdorp* en ééne bij het geh. de *Schuring* gelegen.

De havendammen te *Numansdorp* en *Schuring* worden door de opgemelde polders, in evenredigheid der bundertalen, gezamenlijk onderhouden, *Ambachtsheeren* contribuëren daarin voor hunne gronden, met 1000 bund.

De spuisluis, het spui, de spui-kaden, de kaden, de houten sluis in de *Schuringsche-haven* en de beschoeiingen in de *Buitenhavens*, worden mede door opgemelde *Binnen-polders* onderhouden.

Deze pold. is de laatste bedijking, die in de heerlijkheid *Cromstrijen* heeft plaats gehad; ook deze trof, door het bezwijken van eene houten sluis, tusschen den laatsten Februarij en den eersten Maart 1662, eenen geduchten ramp, gelijk daarvan nog heden een gedenktoeken bekend is, voor de zoogenaamde weel, bij de tegenwoordige steenen sluis aan het dorp.

... jaarlijks voor dezen pold-
 ... eenen Feeningmeester, mit Eige-
 ... liden liggen, en tot de gronden
 ... voorts nog twee Heeniraden,
 ... van Zuid-Beijerland en Strijen, welke
 ... thans wordt door de Ambachts-
 ... overgedragen, om dat
 ... polder is.

... in *Staats-Vlaanderen*, in het
 ... arr. en 2½ u. Z. van *Middelburg*,
 ... dist. en 2½ u. N. O. van *Oostburg*,
 ... met eene goede haven, 27 h. en
 ... er niet onder begrepen.

... naam van eene aldaar liggende sluis. Zie

... in *Staats-Vlaanderen*, in het
 ... onder *Hoofdplaat*, O. van het Haven-
 ... in het jaar 1778, bij het bedijken van de
 ... van de Sasput daardoor werd afgesloten.
 ... maar op mede bedijkte voorgronden van
 ... *Willems-polder*. Het is eene sluis met twee ko-
 ... sluis van de Sasput is daarbij als verlaat- en
 ... Daardoor hebben mitwatering de geheele
 ... *Oranje-polder*, de *Maurits-*
 ... *Magdalena-polder*, de
 ... *Zacharias-polder* (Tweede ge-
 ... *Hoofdplaat*; te zamen
 ... Zij staat onder het beheer der Directie van den
 ... die echter in zaken van gewigt steeds de di-
 ... en *Hoofdplaat* raadpleegt, waarbij dan
 ... de beide genoemde polders ieder eene stem
 ... naam verechuldigd aan hare ligging in kavel
 ... van de *Hoofdplaat*.

... in *Staats-Vlaanderen*, in het
 ... onder *Breskens*, Z. van het fort W. l.
 ... het terrein rondom de verdedigingswerken
 ... van het Schelde-water, te doen ondervloijen.
 ... d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
 ... kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr.
 ... kant. en 1½ u. W. van *Helmond*,
 ... ten N. van den weg van *Eindho-*

... in het jaar 1500, enkel
 ... groot, uitgestrekt en welvarend dorp, dat in
 ... wordt, en waartoe de geh. *Beekstraat*,
 ... behooren. De inw. vinden meest
 ... ook worden er eenige sijne linnens
 ... het geh. het *Boort* worden vele klompen
 ... uit den aard zandig en schraal, maar daar
 ... en de akkers wel verzorgd worden,
 ... bockweit, haver, garst en aardappelen
 ... eene leerlooijerij, eenen wol-, twee koren-

Onder dit dorp behoort nog onze uitgestrekte gemeente-heide en vrenten, doch van welke een groot gedeelte tot goed bouw- en weiland geschikt is.

De inw., die er bijna allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Helmond, behoort, en tot in het jaar 1821 door den zelfden Pastoor als Gewen bediend werd, maar thans esen eigen Pastoor en eenen Kapellaan heeft. Zij hebben hier eene fraaije kerk, aan den H. CLEMENS toegewijd, met eenen toren en van een orgel voorzien. De voormalige parochiekerk, welke mede aan dien Heilige was toegewijd, ligt een eindwegs Zuidoost van het d., afgezonderd in de akkers; zij was een zeer groot en hoog, doch geen schoon gebouw. De toren was een zeer hoog en zwaar gevaarte, zijnde, ten opzichte der bouworde, zeer schoon; doch de spits was lomp en niet laag, en dus zeer waarschijnlijk door eenen anderen bouwmeester of in lateren tijd er op geplaatst. In de vorige eeuw werd deze toren herhaalde malen, en laatstelijk in het jaar 1790, door den bliksem getroffen en zoo gescheurd, dat hij eindelijk ten deele instortte en gedeeltelijk de kerk door zijnen val verbrijzelde. Thans staat er nog alleen de zuidermuur en een klein gedeelte van den westermuur des torens, aan welke men echter de vorige schoonheid nog kan bespeuren. Deze kerk en toren waren al vrij oud, want op de groote klok, die men met levensgevaar uit den, ten deele ingestorten, toren gehaald, en uit vrees, dat de Franschen die zouden wegnemen, in het jaar 1794 in den grond binnen in de kerk begraven heeft, leest men het volgende, in slecht Latijn en met monnikenletters geschreven, opschrift, op deze wijze:

In *h* *o* *m* *a* *r* *i* *a* *J* *o* *h* *a* *n* *n* *e* *s* *+* *o* *o*
e *n* *c* *a* *n* *o* *b* *o* *c* *e* *p* *i* *a* *n* *d* *i* *c* *o* *r* *s* *c* *a* *m* *a* *r* *i* *a* *o*
a *d* *m* *e* *a* *f* *e* *s* *t* *a* *v* *e* *n* *t* *q* *u* *i* *t* *u* *s* *q* *u* *e* *m* *o* *r* *t* *e* *t* *u* *e* *r* *i* *o*
f *i* *g* *n* *a* *t* *m* *c* *c* *c* *c* *d* *e* *c* *e* *m* *n* *o* *b* *i* *e* *s* *q* *u* *e* *o*
a *n* *n* *o* *q* *u* *o* *n* *u* *e* *n* *e* *n* *b* *e* *n* *i* *e* *n* *t* *i* *a* *n* *f* *u* *i* *t* *a* *c* *t* *o* *z* *o* *o*

Dit vinden wij aldus vertaald:

Jezus, Maria, Johannes!

Ziet! ik zing met een' heil'ge stem, dus hiet ik Maria geprezen.
 Kom tot mijn feesten! wilt gij voor den dood beveiligd wezen.

M, c, c, c, c tien en negenmaal teek'nen 't jaar,

Waarin Jan van het komend Nunen de maker waar'.

In of bij deze kerk zou de H. QUIRINUS, de Beschermheilige van dit dorp begraven liggen, want men leest op eenen witten steen, die nog in den toren te zien is, het volgende, met groote Latijnsche letters:

HIER RUST

s. QUIRINUS

Ook ziet men er nog eene uitmuntende groote zerk, boven den grafkelder der oude Heeren, liggende nog in het koor der vervallen kerk. Op de vier hoeken van dezen zerk ziet men de vier Evangelisten, op de gewone wijze afgebeeld, en aan beide zijden zestien adellijke kwartieren, lezende men om den rand het volgende grafchrift in Latijnsche hoofdletteren:

HIER LEET BEGRAVEN IONCKER FLORIS VĀ EYCK.
 GENANT• BERCKEL HEERE TOT KURĒ GERWEN EN
 BEDERWETTE SWERF. DĒ. 8. SEPTEMB. 1600. EN

op het midden van dezen zerk, welke in grootte weinig hare wederga vindt, ziet men de wapens van Eyk en de Bever, waaronder men het volgende, op deze wijze, leest:

IOVFFROUWE HILL
EGONDA DE BEVER
SYS HUISVROUWE
STERF DEN 5 SEP:
TEEN. 1609. DIED
VOOR DE SIELEN.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nunen-Mierlo-Gerwen-en-Wetten*, die hier eene kerk heeft.

Men ziet in dit dorp eenen zeer hoogen en zeer ouden lindenboom en een huisje voorzien van een torentje, dat in 1780 gebouwd is en waarin de brandspuit bewaard wordt; terwijl er alle publicatiën worden afgekondigd en aangeplakt.

NUNEN is de geboorteplaats van den Letterkundige HENRICUS BOORT, † in 1509.

In het jaar 1500 werd de gemeente van NUNEN bij eenen brief van den Hertog van Brabant, welke nog oorspronkelijk voorhanden is, aan de ingezetene uitgegeven.

In 1598 werd het dorp door de Spanjaarden gebrandschat en nog bovendien uitgeplunderd.

In September 1794 werden eenige inwoners aldaar door de Fransche uitgewekenen zeer mishandeld; ook hadden de Hannoveranen er eenige voorposten. — Nog in diezelfde maand hielden de Fransche volksvertegenwoordiger LA COMBE DE ST. MICHEL, de Generaal MACDONALD en andere bevelhebbers der Franschen, aldaar eenige dagen hun verblijf aan het huis van den Predikant HERMANNUS CHRISTIAAN HASEWINCKEL.

NUNEN-GERWEN-EN-NEDER-WETTEN. gem. in de *Meijerij-van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (6 k. d., 29 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Son-en-Brengel en aan St. Oedenrode, N. O. aan Lieshout, O. aan Stiphout, Z. O. aan Mierlo, Z. aan Tongelre, W. aan Woensel-en-Eckart.

Deze gem. bestaat uit de dorpen: Nunen, Gerwen, Neder-Wetten en Op-Wetten, benevens de daartoe behoorende gehuchten: Beek, Straat, Boord, Eeneind, de Heuvel, Hooidonk, Laar, Langelaar, Refeling, Rullen, Schoot, Spek, Stad, eigenlijk Staart, en Wetteneinde.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3428 bund. en telt 445 h., bewoond wordende door 481 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er vele linnenwevers. Men telt in deze gemeente eene leerlooijerij, eenen vol-, twee olie- en twee korenmolens.

De inw., die op 50 na allen R. K. zijn, maken de drie par. van Nunen, Gerwen en Neder-Wetten uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De 50 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Nunen-Mierlo-Gerwen-en-Wetten*, die te Nunen eene kerk heeft. — Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Nunen, ééne te Gerwen en ééne te Neder-Wetten.

NUNEN-GERWEN-EN-NEDER-WETTEN waren reeds in 1557 als eene heerl. aan zekerem RUTGER VAN BERCKEL verpand. Om de inlossing voor te

komen, maakte de Pandheer FLORES VAN EYCK met de Kamer van Financiën te Brussel, tegen betaling van zekere som, den 12 Januarij 1621, eene overeenkomst, dat die verpanding nog zou voortduren en niet zou kunnen worden afgelost, dan twintig jaren daarna; ofschoon die tijd in het jaar 1641 verstreken was, heeft die aflossing echter eerst na 1689 plaats gehad.

NUNEN-MIERLO-GERWEN-EN-WETTEN, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*, rind van *Helmond*, met eene kerk te *Nunen*.

Men telt er 80 zielen, onder welke 55 Ledematen. Het waren vroeger twee afzonderlijke gem. als die van Mierlo-en-Stiphout en Nunen-Gerwen-en-Wetten. De eerste, die het leeraarsambt in de gem. Mierlo-en-Stiphout heeft waargenomen, is geweest JACOBUS PHILIPPUS, die in het jaar 1648 derwaarts kwam, en in het jaar 1685 overleed. De gem. Nunen-Gerwen-en-Wetten heeft tot e' rsten Leeraar gehad BARTHOLOMEUS VAN DER POET, die in het jaar 1648 derwaarts kwam. Na het overlijden van den Leeraar HERMANNUS CHRISTIANUS HABEWINKEL, in het jaar 1808, die destijds te Nunen-Gerwen-en-Wetten stond, zijn deze gemeenten gecombineerd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest WIJNARD VAN DRONGELAN, die reeds sedert het jaar 1789 te Mierlo stond, en in het jaar 1821 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

NUNHEIM, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Neer, O. aan Buggenum, Z. aan Halen, W. aan Roggel.

Deze gem. bevat niets dan het d. Nunheim en eenige verstrooid liggende h. en beslaat eene oppervlakte van 384 bund. 84 v. r. 40 v. ell., waaronder 367 bund. 46 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 52 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 190 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en zes molens hebben.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. Nunheim of Nunzen ligt 1½ u. N. W. van Roermonde. Men telt er in de kom van het d. 37 h. en 170 inw.

Men heeft in dit dorp een merkwaardig kasteel, het Kasteel-te-Nunheim genoemd, en twee schoon gelegen buitenplaatsen.

NUNHEIM (KASTEEL-VAN-), adell. h. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Roermonde*, gem. en aan de noordzijde van het d. *Nunheim*.

NUNNE-PLAAT (DE), droogte in de *Ooster-Schelde*, in het vaarwater de *Hanmen*, hetwelk zij in een oostelijk en westelijk vaarwater scheidt, waarvan het eerste het diepste en ten minste 83 palm., en het tweede ten minste 55 palm. water heeft.

NUNSPEET, d. op de *Over-Voluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2½ u. N. O. van *Ermelo*; 52' 28 N. B. 26° 28' O. L.

Het is eene fraaije plaats, in welks kom men 107 h. en 680 inw. telt, terwijl zij met de daartoe behoorende buurs. Oosteinde, Westeinde, Hulshorst, Hoophuizen en de Zoom, 291 h. en ruim 2080 inw. bevat.

het dorp ligt het bevallige en uitgestrekte landgoed de **Groote-
ste**. In de buurs. Oosteinde vindt men de **Veelhorst**; in de
rs. Westeinde de landgoederen **Buitenzorg**, de **Haring**
Groeneveld, en in de buurs. **Hulshorst** het aanzienlijk **kasteel**
Essenburg en het fraaije landgoed **Hulshorst**.

De in 1850 aangelegde straatweg langs de Zuiderzee, doorsnijdt het
grondgebied van het d. in zijn geheele lengte, waardoor het nog da-
gelijks in fraaiheid toeneemt, zijnde er, sedert het aanleggen van dien
straatweg, sierlijke steenen huizen gebouwd en kleine buitenplaatsen
opgd. Men vindt er een groot en net gebouw tot **snelweverij**
t, waarin ruim honderd weefgetouwen in werking zijn. Voorts
men er eene azijnmakerij, eene door water gedreven **wordende**
fabriek, eene hennispinnerij, eene katoendrukkerij, en twee
orenmolens. De middelen van bestaan zijn, behalve de fabriek-
houtteelt, landbouw en bijenteelt. Ook worden hier in het na-
ene ongelooftelijke menigte vinken gevangen, en sedert het laatste
al jaren wordt in de buurs. veel heide afgegraven en in bouw-
verkeerd.

Herv., die er ruim 2050 in getal zijn, onder welke 480 **Ledematen**,
eene gem. uit, welke tot de klass. van **Harderwijk**; ring van
n, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft
nomen is geweest **JACOBUS WILHELM**, die in het jaar 1591
tand en in het jaar 1595 opgevolgd werd door **TELEMANUS**
n in het jaar 1617 overleed. Het beroep geschiedt door den

als vóór de Reformatie aan den **H. ANTONIUS** was toege-
eene vikarij van den **H. ANTONIUS**, aan welke de
in de kerkelijke mis was gehecht. Voorts was er nog eene
kerkdienst van het **H. Kruis** en nog eene **tweede** van
Vrouw. In het jaar 1858 is, door toewijding der gemeente,
erk aanmerkelijk vergroot. Een zeer groot gedeelte der kosten is
het fonds voor noodlijdende kerken gedragen. Thans is zij een
aanzienlijk gebouw, met eene toren, doch zonder orgel.

De **R. K.**, die hier 7 in getal zijn, worden tot de stat. van **Har-
derwijk** gerekend.

De **Herst. Evang. Luth.**, van welken er 8 wonen, behooren tot de
gem. van **Zwolle**.

De 3 **Isr.**, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van **Kampen**.

De dorpschool, een sierlijk en doelmatig ingerigt gebouw, wordt
gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. Ook heeft men
er eene **Fransche school**, met 25 leerlingen; alsmede een **Departement**
der **Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen**.

Vroeger stond hier ook een **Nonnenklooster** der derde orde van den
M. FRANCISCUS, in de nabijheid der kerk. De plaats, waar dit klooster
gestaan heeft, is thans met woonhuizen bebouwd, slechts het **Zus-
terepad**, een wegje naar de duinen, houdt de gedachtenis van dit
klooster in wezen. Dit wegje geleidt naar den zoogenaamden **Paasch-
berg**, waarop nog jaarlijks een paaschvuur gestookt wordt. Hierop
volgt de **Buntmansberg** of zoogenaamde **Brandenberg**,
waarvan de overlevering wil, dat men van tijd tot tijd eene vlam
daaruit heeft zien opstijgen; dewijl in vroegere jaren zekere moor-
deenaar, **BRYMAN** geheeten, aldaar aan eene paal geworgd is, die
bij het ondergaan van zijne regtmatige straf zoude voorgegeven heb-
ben, dat hij aan die misdaad onschuldig was geweest en dat hij

eenwig zoude branden, indien hij den hem ten laste gelegden moord begaan had. Meer oostwaarts, aan den Elspeterweg in de duinen, vindt men nog de zoogenaamde Mijstee. Zie dat woord.

De beken, welke het grondgebied van dit d. doorloopen en zich in de Zuiderzee ontlasten, zijn: de Hierderbeek, de Stenke, de Killenbeek, de Menewerksbeek, de Dwarsbeek, de Nodbeek, de Pangelersbeek en de Molenbeek.

De kermis valt in den tweeden Dingsdag in September.

NURSERY, suikerplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in het *Nederdistrict-Nickerie*, aan *Nickerie* ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Hazard, benedenwaarts aan de suikerplant. Waterloo; 500 akk. groot; met 391 slaven.

NUT-EN-SCHADELIJK, koffijplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijue*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Killenstein, benedenwaarts aan de koffijplant. Brouwerslust; 725 akk. groot; met 76 slaven. De Negers noemen haar **SCHADDEEN**.

NUTH, gem. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Schinnen*, O. aan *Amstenrade* en *Hoensbroek*, Z. aan *Wijnandsrade*, W. aan *Schimmert*.

Deze gem. bevat het d. *Nuth*, benevens de geb. *Hellebroek*, *Hunneceum*, *Straten*, *Nirven*, *HellenGrijze*grubbe, en een gedeelte van het d. *Vaesrade*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 951 bund. 97 v. r. 90 v. ell., waaronder 904 bund. 36 v. r. 45 v. ell. belastbaar land. Men telt er 247 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van *Nuth* uit, welke tot het apost. vic. *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en te *Nuth* eene kerk en te *Vaesrade* eene kapel heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan wordt waargenomen. Aangezien het dorp *Vaesrade* burgerlijk slechts gedeeltelijk maar kerkelijk geheel tot *Nuth* behoort, telt de par. 70 zielen meer dan de gemeente.

Men heeft in deze gem. ééne school te *Nuth*, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp *Nuth* ligt 3 u. N. O. van *Maastricht*, 1½ u. Z. O. van *Heerlen*. Men telt er in de kom van het dorp 49 huizen en 330 inwoners.

De kerk, aan den H. Bavo toegewijd, is een voortreffelijk gebouw, met eenen hoogen toren en van een orgel voorzien. — De kermis valt in den laatsten Zondag van Augustus.

Het wapen dezer gem. bestaat uit den H. Bavo.

NUTTER, *NORTRA* of *NORUTRAAN*, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Abnaho*, kant. en 1 u. N. W. van *Ootmarsum*, gem. en 3 u. N. W. van *Denekamp*, van de inw. worden de Herv., tot de gem. *Denekamp* en de R. K., tot de stat. van *Ootmarsum-en-Tilligte* gerekend.

NYDAM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Haarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Rauwerd*, 20 min. Z. van *Friens*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

O.

OBBECA, gedeelte van *Hunsingo*, in de prov. *Groningen*. Zie *UBBINGA*.
OBBEEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie *HOBBEEMA*.

OBBICT, OBBICT, OPBICT, OBICHT of OBIGT, d., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sittard*, gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, aan eene bogt der Maas, die hier dikwerf groote verwoestingen aanrigt.

Men telt er in de kom van het d. 45 h. en ruim 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, is van toren en orgel voorzien.

Ook heeft men er een oud kasteel, het *Huis-te-Obbicht* geheeten.

OBBICT (HET-HUIS-TE), kast., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sittard*, gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, 10 min. Z. van *Obbicht*.

Het wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe *BELAARTS*.

OBBICT-EN-PAPENHOVEN, gem., voormaals in het prins-bisdom van *Luik*, thans prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Sittard*; palende N. O. aan *Grevenbicht*, O. aan *Born* en *Limbricht*, Z. aan *Urmond*, W. aan de *Maas*.

Deze gem. bevat de d. *Obbicht* en *Papenhoven*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 485 bund. 84 v. r. 90 v. ell., waaronder 447 bund. 60 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 122 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die op 6 na, allen R. K. zijn, maken de twee par. van *Obbicht* en *Papenhoven* uit. — De 2 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Urmond-en-Grevenbicht*. — De 4 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Maastricht* gerekend. Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Obbicht* en ééne te *Papenhoven*.

OB DAM, gem. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (2 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Veenhuizen*, O. aan *Spanbroek*, Z. aan *Ursem-Rustenburg-en-Braak* en aan *Hensbroek*, W. aan den *Heer-Hugowaard*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Obdam* en *Weel-en-Braken*, waarin de vier drooggemaakte meertjes *Ooster-Middel-en-Noorder-Braak* en de *Waal* liggen, benevens gedeelten van de pold. de *Wogmeer* en de *Berkmeer*. Zij bevat het d. *Obdam*, de geh. *Wogmeer* en *Berkmeerdijk*, benevens een gedeelte van het geh. *Spierdijk*.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1260 bund. 49 v. r. 55 v. ell., waaronder 1254 bund. 17 v. r. 50 v. ell. belastbaar land. Men telt er 104 h., bewoond door 155 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het kaasmaken.

De R. K., die er ruim 500 in getal zijn, maken, met die van *Hensbroek*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 770 zielen, onder welke ruim 500 Communicanten telt. Vóór de Reformatie hebben *Obdam* en *Hensbroek*, welke beide ter begeving van de Abten van *Egmond* stonden, somtijds onder een en den zelfden Pastoor gestaan en zijn somwijlen gescheiden geweest. In eenen brief van den Abt van *Egmond*, geteekend van het jaar 1589, staat te lezen, dat die van *Hensbroek*, om de slechte inkomsten der pastorie, zes jaren lang zonder Pastoor zijn geweest, zoodat de beide dorpen in het gemelde jaar maar ééne parochiekerk hadden. MEINARDUS DE MAN, Abt van *Egmond*, gaf, den 1 April 1512, magt aan zekeren Heer PIETER om gemelde twee vereenigde kerken, met zekeren Heer EVERT, Licenciaat in de Godgeleerdheid, te verwisselen tegen de pastorie van *Oudorp*; doch in het jaar 1517 zijn deze twee dorpen weder van elkander gescheiden, en hebben elk eenen bijzonderen Pastoor gekregen. Na de Reformatie zijn deze twee dorpen, even als de buurt *Waast*, steeds door eenen Pastoor bediend geworden, zooals dit nog plaats heeft.

De Herv., die er 200 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort. Vroeger was deze gem. met *Hensbroek* vereenigd, doch werd in het jaar 1644 daarvan afgescheiden en bekwam toen, in 1644, tot eerste afzonderlijken Leeraar JOHANNES AESTIUS, die in 1648 naar *Bostel* vertrok.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Obdam* en ééne te *Spierdijk*, welke door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke sedert de vijftiende eeuw bezeten is door de Edelen uit den Huize VAN WASSENAER, die den bijnaam van *Obdam* gevoerd hebben, en onder welke geteld wordt, de Luitenant Admiraal JACOB VAN WASSENAER, Heer van *Obdam*, die na onderscheidene malen met roem de eer der Nederlandsche vlag te hebben gehandhaafd, den 15 Junij 1665, in eenen zeeslag tegen de Engelschen met zijn schip in de lucht vloog. Thans is zij het eigendom van Mevrouw MARIA CORNELIA GRAVINGE VAN WASSENAER, gehuwd met den Heer J. D. C. BARON VAN HERCKEREN VAN TWICKEL, op den huize *Twickel*, bij *Delden*, aan wien zij, bij erfenis, uit het voornoemd geslacht gekomen is.

Het d. *Obdam*, ook wel *Opperdam*, in de wandeling meestal *Opdam*, ondtijds *Opdijk*, ligt 3 u. N. W. van *Hoorn*, 4 u. Z. W. van *Medemblik*, is meest in de lengte gebouwd, en bevat 62 h. en 590 inw. Het wordt reeds vermeld onder den naam van *UPDAMME*, in eenen brief van het jaar 1547, waarin aan dit dorp eene zekere breuke wordt opgelegd.

De kerk, die hier vóór de Reformatie stond, en destijds aan den H. VICTOR was toegewijd, is in 1805 aan de R. K. teruggegeven, die haar weder aan den zelfden Heilige hebben toegeheiligd. Het is een schoon Gothisch gebouw, met eenen fraaijen, vierkanten toren, waar boven een koepel; ook is zij van een orgel voorzien. Vroeger hadden de R. K. hier eene schuurkerk, welke in het geh. de *Kaag*, onder de gem. *Spanbroek*, stond, en den 1 October 1766 was ingewijd.

Nadat de Herv., de voorschreven kerk aan de R. K. hadden moeten inruimen, werden zij, in het jaar 1805, door de liefdadigheid van den Heer GRAVE VAN WASSENAER TOT TWICKEL, Vrijheer van *Obdam* enz., in het gebruik gesteld van een nieuw kerkgebouw, bestaande in eene

boerenwoning, tot eene huiskerk ingerigt, welke noch van toren, noch van orgel voorzien is.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na het feest van Maria Visitatie.

OB DAM, pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Obdam*; palende N. W. aan het Berk-meer, N. aan den pold. Spanbroek, O. aan den pold. Wadway, Z. aan den pold. Hensbroek, W. aan den Heer-Hugowaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 806 bund. 91 v. r. 94 v. ell.; telt 78 h., waarender 46 boerderijen en wordt door twee molens op den Raaxmaat-boezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Hoofdingelanden en vier Heemraden met eenen Secretaris.

OB DAMMER-MEER, voorn. meer in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WOG-MEER.

OBER-DONVENNER-BACH, beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij komt voort uit den *Vijver-van-Schifferweijer*, nabij den Spitelhoff; vloeit, in eene zuidoostelijke rigting, langs Ober-Donven en Nieder-Donven, en valt te Ahn in de *Moezel*.

OB ERGUM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1 u. W. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. van *Winsum*, waarvan het slechts door het, van *Onderdendam* afkomend, Zijldiep gescheiden is. OB ERGUM ligt ten Noorden en Winsum ten Zuiden van dit diep, en beide zijn door eene steenen brug vereenigd, welke in het jaar 1808 gelegd is, ter vervanging van de houten brug, die er vroeger lag. Deze plaatsen doen zich aldus gezamenlijk als één groot en neringrijk vlek voor.

OB ERGUM alleen telt 114 h. en 680 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De bodem is hier klei- en zavelgrond. De klei is zeer geschikt voor steenfabrieken, van welke er onder dit dorp ook ééne gevonden wordt, liggende ten Oosten het buitengoed de Braak, waaraan deze fabriek behoort. Ten Westen van het dorp staat een houtzaagen oliemolen, die echter, door eene noordwaardsche bocht van het Oude-diep, onder Winsum behoort. Ook zijn hier, op het oosteinde van het dorp, twee scheepstimmerwerven, waarop kleine binnenshepen gemaakt of hersteld worden.

Ten N. O. van de steenen brug legt in dit dorp de schuit van Groningen op Ulrum aan, terwijl hier, op de marktdagen, ook eenige diligences, naar en van Groningen, doorrijden.

De Herv., die hier 65½ in getal zijn, behooren tot de gem. van *Obergum-Maarhuizen-en-Ranum*. OB ERGUM was, na de Reformatie, aanvankelijk met *Winsum* vereenigd, doch kreeg in 1635 eenen eigen Leeraar in GERARDUS CRASSUS, die in 1667 overleed. In het jaar 1726 werd *Maarhuizen* en vervolgens, in 1800, *Ranum* daarmede vereenigd. De kerk is geen fraai gebouw, met roode pannen gedekt en voorzien van eenen niet hoogen, stompen toren; doch heeft een orgel. Zij heeft in 1844, even als de pastorij, aanzienlijke herstellingen en verbeteringen ondergaan.

De Doopgez., van welke men er 15 aantreft, behooren tot de gem. van *Mensingeweer-Obergum-Rasquert-en-den-Hoorn*. Vroeger bestond hier eene Doopgez. gem., met eene kleine, in 1612 gebouwde, kerk of vermaninghuis, staande ten Noorden aan de straat, op het westeinde van het dorp, doch sedert het jaar 1789, na de dood van den

laatsten hier gestaan hebbonden Leeraar, werd er geen geregelde dienst meer gedaan, zoodat deze gemeente, in 1816, onder de nieuw zamengestelde gemeente van *Mensingeweer* getrokken is.

De R. K., van welke er 50 zijn, maken deel uit van de stat. *Bedum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van ruim 110 leerlingen bezocht.

Onder het eigenlijke kerspel *OBERGUM* behoort slechts ééne boerderij, staande, ten Oosten van, het dorp, bij de brug, welke over het *Baflomaa* ligt.

De Regtstoel was vroeger één met *Saaumhuizen*, *Maarlagt* en *Half-Mensingeweer* en bestond in drie en dertig ommegangen. Het is wijders een der twaalf schepperijen van het *Wiusumer-zijleest* en heeft daarin twee staande Eeden.

De Heer Dr. R. WESTERHOF (1) schrijft, dat de kleine heuvel, welken men aan den noordwestelijken hoek van dit dorp vindt, aan de rechterzijde van het voetpad, dat naar *Ranum* leidt, onder de vóórchristelijke begraafplaatsen moet gerangschikt worden, daar hij, niet lang geleden, aan de westzijde van dien heuvel, welke gedeeltelijk afgegraven was, een drietal gebroken urnen, die even grof van maaksel als van stof waren, heeft te voorschijn gebaald, in eene van welke nog asch en gedeeltelijk verbrande beenstukjes werden aangetroffen.

OBERGUM-MAARHUIZEN-EN-RANUM, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Wiusum*.

Men telt er 750 zielen, onder welke 150 Ledematen, en heeft er slechts ééne kerk, te *Obergum*. Sedert het jaar 1726 waren *OBERGUM* en *Maarhuizen* reeds vereenigd, zijnde de eerste Predikant in deze vereeniging geweest *HILTJO SCHELTAMA*, die in 1718 van *Oterdum* naar *OBERGUM* beroepen was, en in 1755 overleed. *Ranum*, dat ook vroeger reeds afzonderlijk met *Baflom* en *Tinallinge* vereenigd was geweest, doch naderhand daarvan is afgescheiden en bij *Bellingeweer* gevoegd, werd eindelijk, in het jaar 1820, met *Obergum* vereenigd, als wanneer deze combinatie tot eersten Predikant bekwam *LODEWIJK KNIPHEIZEN*, die in het jaar 1826 overleed.

Het patronaatregt van deze gem. staat, aangaande *Obergum* en *Maarhuizen*, bij de familie *VAN NIJEVEEN*; aangaande *Ranum*, worden van de drie vacaturen er twee vervuld door de Regering der stad *Groningen* en ééne door collatoren van *Ranum*.

OBI, *OBIE*, *OBY* of *OEBI*, ook wel *OBI-MAJOR*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, tusschen 1° 50' en 1° 45' Z. B. en 145° 48' en 145° 16' O. L.

Het is een groot eiland, dat hoog en zeer bergachtig is; terwijl de vruchtbare bodem met wouden en digte bloemboschen bedekt is, waarin vele specerijen en sagopalmen van zelve voortkomen. In de bergen worden goudaderen aangetroffen. Het ligt ongeveer zestig uren van *Ternate* en even zoo ver van *Amboina*, tusschen den westhoek van *Ceram* en *Batjan*.

In 1522 was het reeds bij de *Ternatanen* bekend en had eenen *Radja*, die, even min als zijne opvolgers, onder de *Moluksche Koningen* gerekend werd. In 1452 ontstond er een geschil, tusschen de *Koningen* van *OBI* en *Ternate*, om dat de laatste de dochter des eersten, na twee maanden met haar gehuwd te zijn geweest, aan haaren vader terug zond.

(1) *Natuurlijke Historie der provincie Groningen*, D. I, bl. 290.

De Koning van Batjan, later bezitter van Om, heeft het in 1685, met al de kleine, binnen den omtrek van drie mijlen van daar gelegene eilanden, aan de Oostindische-Compagnie, voor acht honderd Rijksdaalders (9000 guld.) verkocht. De muskaatnotenboomen, die op Om zeer talrijk waren, werden later uitgerooid.

In 1671 heeft de Landvoogd FRANCX, aan de westzijde van dit eiland, eene houten versterking aangelegd, den Brill genaamd, waarin aanvankelijk vier en twintig man lagen, wier getal, door de afnemende belangrijkheid van Om, gedurig verminderd is, tot dat eindelijk deze post ingetrokken en dit eiland, in het jaar 1672, onder Ternate geplaatst werd.

Bij Om is eene parelvisscherij, die echter nimmer van eenig aanmerkelijk belang geweest is.

OBI, POULOU-OM, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-om-Java*. Zie SCHIEDAM.

OBI (KLEIN-), OBI-LATON of OM-LATTA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, N. W. van Obi.

OBI-BESAR, POULOU-BESAR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-om-Java*. Zie ROTTERDAM.

OBIN, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboins*, op het eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

OBSERVANTEN-KLOOSTER of KLOOSTER-DE-OBSERVANTES (FRATRES MINORES DE OBSERVANTIA, ook FRATRES DE OBSERVANTIA ET OBSERVANTISSIE SUB REGULA TERTIA FRANCISCI [Minderbroeders]), voorm. kloost. te *Nijmegen*.

Dit kloost. is, met de daaraan gebouwde kerk, in 1536 gesticht, aan de straat, welke de *Papengasch* of *Papengasse* genaamd wordt, en met een ruim kerkhof omgeven. Het was door vrijwillige bijdragen der geloovigen zoodanig begiftigd, dat de Broeders daarvan ruim leven konden. In 1649, 1653 en 1656 is in dit klooster een kapittel van de Franciscanen gehouden. In 1691 is het opgeheven en tot een OUD-MASSIE-GASTHUIS ingerigt geworden, hetwelk het gebleven is tot in 1676, in welk jaar dit gebouw tot een GENESKLANDS-ARMENHUIS of WAKENHUIS is bestemd, en gebleven tot aan de verovering van Nijmegen door de Franschen, op 8 November 1794, te welker tijd het tot HOSPITAAL in gebruik genomen is. In 1795 is hieraan de oude bestemming van WAPENHUIS wedergegeven, waartoe het gebezigd is geworden tot in Julij 1808, in welke maand de toenmalige Koning van Holland, LOEWILK NAPOLEON, al de vestingwerken en vestinggebouwen, waaronder ook gemeld ARMENHUIS, aan de stad schonk. Nadat de inlijving van de landen, aan den linker Waaloever gelegen, in het Fransche keizerrijk, in April 1810, werd tot stand gebracht, is het, tot aan het vertrek der Franschen, tot MAGAZIJN VAN TANAK gebruikt. In 1814 is het tot KAZERNE ingerigt, waartoe het nog in gebruik is, zijnde de eigendom, in 1815, wederom aan het Rijk overgegaan.

OBTRICUM, naam, onder welchen de st. MAASTRICHT, prov. *Limburg*, op sommige oude kaarten voorkomt. Zie MAASTRICHT.

OCANNI (VILLA-), ook OKENI geschreven, plaats, vermeld in 797 en 799, in het graafs. *Hamelande*, waarvoor OKENBROEK, bij *Doventer*, wordt gehouden.

OCHTEN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Echteld*; palende N. aan de Linge, hier *Wetoring* genoemd, welke haar van Lienden en Kesteren scheidt, O. aan de heerl. *Dedewaard*, Z. aan de *Waal*, W. aan de heerl. *IJzendoorn*.

Deze heerl. bevat het d. Ochten, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1004 bund. 12 v. r. 42 v. ell., alles belastbaar land; telt 156 h., bewoond door 156 huisgez., uitmakende eene bevolking van 850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond bestaat uit weiland, bouwland, boomgaarden en uiterwaarden.

De Herv., die er 820 in getal zijn, onder welke 310 Ledematen, maken eene gem. uit; welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *SIBRANDUS SIXT*, die in het jaar 1611 hier stond, en in het jaar 1625 opgevolgd werd door *HERRICUS BRINKMAN*. Het beroep werd vroeger door de mansledematen gedaan, thans geschiedt het door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 30 telt, behooren tot de stat. van *Herfeld*, in de Over-Betuwe, doch gaan te *Druten*, over de Waal, ter kerke.

In deze heerl. heeft men eene school, die in het jaar 1836 gebouwd is, en gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

De eerste, die men als Heer van OCHTEN vermeld vindt, was *RICOLD VAN OCHTEN*, die met *DIDERICH VAN ENEREN*, in 1263 zegelde. Hij staat aldaar vóór de Heeren van *HORNES*, *ROTTER* en *SOELEN*, en zij worden alle Edele Heeren genoemd. Zijn zegel hangt nog aan den brief, en vertoont een Ridder te paard; op het schild ziet men: *trois chevrons avec un Lambel en Chef* (d. i. drie kepers met eene balk in het hoofd). Hij staat insgelijks vóór de Heeren van *BATENBURG*, van *HERNEN*, van *BRONCKHORST*, en was in 1165 getuige van Graaf *OTTO VAN GELRE*, bij de ruiling van goederen met Heer *RUDOLPH COCK*, Ridder. Zijne zonen, ook *Viri Nobiles* (edele Heeren), *HENDRIK* en *GODEFRIED VAN OCHTEN*, verkochten Woensdag na Palmzondag 1281 of 1282 alle hunne goederen, bij *IJsendoorn* gelegen, aan Heer *RUDOLPH COCK*, Ridder, die men van elders weet, met hunne zuster *ALEYD* getrouwd te zijn geweest. Deze goederen waren eigendommelijke bezittingen, die met Gelderland niets gemeens hadden. Ook geschiedde de opdracht voor Schepenen van *Tiel*, welke stad toen onder *Brabant* behoorde. De zelfde *HENDRIK VAN OCHTEN* verkocht, den 29 September 1299, zijne goederen in *Bunnik*, en zijne tienden te *Pothuizen*, die hij van den Bisschop van *Utrecht* ter leen hield, voor vijf honderd ponden (5000 guld.) aan het kapittel van *St. Pieter* te *Utrecht*, onder belofte dat hij zijne eigene goederen in *OCHTEN*, die veel meer waardig waren, aan den Bisschop zoude opdragen en van hem ter leen ontvangen; bleef hij daarbij in gebreke, dan zou het kapittel uit zijne goederen van *OCHTEN*, 's jaars zes en dertig ponden (216 gulden) genieten, binnen *Rhene* te betalen. In eenen anderen brief van den 2 November 1299, beloofde hij aan dat kapittel, dat, wanneer zijn zoon *JOHAN* uit *Frankrijk* zou terug gekomen zijn, hij binnen veertien dagen van zijn regt op die goederen zoude afstand doen. In 1305 was hij reeds overleden; want *JOHAN*, Heer van *OCHTEN*, droeg, in December van dat jaar, aan het kapittel van *St. Pieter*, zijne goederen en de heerlijkheid *OCHTEN*, voor twaalf mark op, onder voorwaarde, dat hij en zijne erfgenamen die van de kerk van *Utrecht* ter leen zouden houden, op gelijke regten, als zijne voorvaders de tienden van *Pothuizen* en de goederen van *Bunnik* bezeten hadden. *HENDRIK* en zijn zoon *JOHAN* zegelden niet te paard, en hun wapen is een gekroonde leeuw, dus verschillende met dat van zijnen vader *RICOLD*. Verder weet men niets meer

van dat geslacht, en men vermoedt, dat JONAN kinderloos gestorven is, en dat de heerlijkheid, bij koop, of op eene andere wijze, aan de Graven van Gelre gekomen zijnde, een ambtsdorp van de Neder-Betuwe werd.

Het dorp OCVREN, OCVREN of UCAREN, ligt 4 u. W. N. W. van Nijmegen, 2 u. O. N. O. van Tiel, 1 u. O. van Echteld, aan den Waaldijk, midden in het zaai- en hooiland, op 51° 54' 21" N. B., 25° 15' 51" O. L. Het is een redelijk groot, doch oud dorp, dat zich op eene lengte van twee uren gaans langs den Waaldijk uitstrekt, en een schuitenveer over de Waal heeft. Op ½ uur ten Oosten van dit dorp eindigt de linie van de Grebbe, die van af de Spees door de Neder-Betuwe gaat en aan den Waaldijk met een aarden fort eindigt, dat met een reduit zal voorzien worden.

Men weet niet na te gaan aan welke H. de kerk vóór de Reformatie was toegewijd; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat de kerk aan een klooster behoord heeft, hetwelk vroeger naast haar stond. De daaraan palende boomgaard heet nog het Beggijnshof, en twee daaraan grenzende akkers de Vikarj en het Hofke. Er was in deze kerk eene vikarj gesticht ter eere van de *Allerheiligste Maagd MARIA*. Het is eene der oudste kerken in de Over-Betuwe, en heeft ook eenen ouden toren. In het jaar 1818 is zij van een orgel voorzien. Door eenen brand, welke in het laatst der vorige eeuw in de kerk ontstaan is, en waardoor dit gebouw van binnen geheel uitbrandde, schijnen alle oude papieren en boeken verloren te zijn gegaan.

OCCA, twee eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, in de *Bogt-van-Catsjels*, op een rif.

OCKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant. en 1½ u. N. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. W. van *Loosduinen*, midden in de klingen, met eene laan van den *Monstersche-weg* toegankelijk.

Eenigen hebben getwijfeld of dit weleer niet een adellijk landgoed geweest zij, omdat er onder de Abten van Egmond eenen GERARD VAN OCKENBURG genoemd wordt. Doch dit buiten heeft in de zeventiende eeuw op nieuw eenige vermaardheid gekregen, door haren toenmaligen bezitter, den Dichter JACOB WESTERBAAN, die aldaar den 31 Maart 1670 overleed, na dit lustoord veel verfraaid en uitmuntend bezongen te hebben.

Het beslaat eene oppervlakte van 258 bund. 38 v. r. 85 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. H. J. HUYGENS, woonachtig te 's *Gravenhage*.

OCKERSDORP, d., hetwelk door MELIS STOKS, op het jaar 1155, vermeld wordt, als de Kennemers toegedaan zijnde.

De blaaffort van de goederen van het bisdom van Utrecht noemt het ACCASTORP; BEKA noemt het OPODORP. Daardoor schijnt bedoeld te worden OOSTDORP, nabij Alkmaar, naar het Noordwesten, of OUDORP, daar regt tegenover gelegen.

OCKI (DE), WAY-OCKI of OKKI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Zuidkust, welke, met eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

OCKINGA of OKKINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wonserdeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Bolsward*, niet ver van *Burgwerd*, waartoe zij behoorde, in de b. *Sjungadijk*.

ODANARA of ODONARA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Zie ADANARA.

ODENBURG, naar men wil een voorn. graafs. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, waartoe St. Oedenrode en nog veertien andere dorpen zouden behoord hebben.

Dit graafs. zou vroeger van de Utrechtsche kerk ter leen gehouden, maar later aan den Hertog van Brabant afgestaan zijn.

ODIJK, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. en N. O. aan den Kromme-Rijn, die haar van de gem. *Zeyst*, *Driebergen* en *Werkhoven* scheidt, Z. O. aan *Werkhoven*, Z. W. aan *Houten*, W. aan *Bunnik-en-Vechten*, N. W. weder aan den Kromme-Rijn, waardoor het aldaar van *Bunnik-en-Vechten* gescheiden wordt.

Deze gem. bevat het d. *OdiJK*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 58 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er handel gedreven in koren en boomvruchten en men heeft er fraaije boomgaarden.

De Herv., die er ruim 150 in getal zijn, onder welke 50 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES ROMINIUS*, die in het laatst der zestiende eeuw herwaarts kwam, en in het jaar 1618 of 1619 zijne dienst verliet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er ongeveer 510 telt, behooren tot de stat. van *Werkhoven*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het Huis van *VIANEN*, hetwelk haar ter leen hield van het vorstendom *Gelre*. Zij was in het jaar 1747 verleid op *Jonker HENDRIK KAREL*, *Grave van NASSAU LA LECQ*, *Heer van Beverweerd*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *HENDRIK JACOB CAREL JAN BARON VAN HERCKEREN*, *Heer van Enghuizen*, *Beverweerd en OdiJK*, Lid der *Ridderschap en Provinciale Staten van Gelderland*, woonachtig op den huize *Sonsbeek*, bij *Arnhem*.

Oudtijds had de Heer den voorloop der landerijen, die er onder behoorden, alsmede de aanstelling van den *Predikant* te *OdiJK*, gelijk zulks geschied is in den persoon van *JOHANNES PÖRSELIUS*, den 18 November 1638, doch dit is naderhand verzuimd, en geschiedde later door de klassis van *Rhemen-en-Wijk*. Er is nog een brief voorhanden van *ANNA VAN BOSSU*, *Vrouw van Beverweerd en OdiJK*, van het jaar 1436, waarbij zij eenen *Kapellaan* tot de parochiekerk van *Werkonde* of *Werkhoven*, volgens haar regt, als *Voogdes* van *Jonkvrouw JOHANNA VAN BEVERWEERD*, aan den *Proost* en *Eerste Diaken* der kerk van *St. Salvator* te *Utrecht*, ter bevestiging voorstelt. Onder andere voorregten, vroeger aan deze heerlijkheid verbonden, waren de *tapers* er ook vrij van den *bieraccijns*.

Het d. *ODIJK*, hetwelk 2 u. O. ten Z. van *Utrecht*, 4 u. Z. ten W. van *Amersfoort*, 5 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, in eene vruchtbare en boschrijke landstreek, aan eenen bogt van den *Kromme-Rijn* ligt, is van eene hooge oudheid. Reeds in brieven van 1164 en 1165 wordt gewaagd van *LUBBERT VAN ODIJK* of *ODEKE*, en in 1406 komt de naam van *ODIJK* voor. In eenen brief van 1564 wordt het d. *ODERWICK* genoemd, en thans, bij verkorting, meestal *ODIJK*.

Vóór de *Reformatie* stond hier eene parochiekerk, met onderscheidene altaren. Bij eenen brief van den 18 Mei 1547, gegeven door *GEORGIUS VAN EGROND*, den zestigsten *Bisschop* van *Utrecht* den

Pastoren en Kerkenmeesters der parochiekerk te Ouden vrielaf gegeven, om de voornoemde kerk voor een gedeelte af te breken en weder op te bouwen, en om haar, voor zoo ver dit noodig moogt wesen, uit te zetten en te vergrooten, misgaders om de altaren der kerk, zonder verbreking van de tafelen en zegelen der altaren van de eenre naar de andere plaats over te brengen, als ook om de aan haar toebehoorende goederen, met seker jaarlijksche lijfrenten, ter somme van drie honderd Carolinggulden (300 guld.) te bezwaren enz. Het verzeven dezer kerk stond aan de Abdis van St. Servaas. In het jaar 1506 zijn uit de inkomsten niet meer getrokken, dan een en veertig gulden. Thans is er eene goede kruiskerk, zonder orgel, doch met eenen tvaren, schoonen, niet hoogen toren, waarop een spitsje staat, en waaraan men, even als aan de kerk, nog veel dienstgen vindt. Vóór de omwenteling van 1795 zag men in het koor eenige wapenborden, betreffende het geslacht der vorige Ambachtsheeren.

Men heeft hier twee jaarmarkten, van welke de eene invalt den 28 April en de andere den 31 October.

In het jaar 1481 moest dit d., nevens eenige anderen, brandschatting aan de stad Utrecht betalen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit het beeld van den H. Nicolaas.

ODLUK (HET HUIS-TE-), voorn. adell. h. in het Ouerkwartier der prov. Utrecht, arr. en 4 u. Z ten W. van Amersfoort, kant. en 5 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Odijk*.

ODJONG, oud d. in Oost-Indië, op het Sundaesche eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

ODILJENBERG, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (1 h. d., 12 m. k., 2 s. d.); postcode N. en O. aan *Herkenbosch-en-Belich*, Z. aan *Posterholt* en *Montfoort*, W. aan *Maasbracht* en *Linne*.

Deze gem. bevat het d. *Odilienberg*, benevens de geh. *Lerop*, *Reutjen* en *Paarlo*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1294 bund. 64 v. r. 50 v. ell., waaronder 1238 bund. 48 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er 146 h., bevoond door 132 huizez., uitmakende eene bevolking van 790 inv., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inv., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermonde*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. *Oudenwons*, *Oudenwons* of *Oudenwons*, ook wel *St. Pirtins* of *St. Pirtinus* en den *Berg-aan-de-Roer* genoemd, ligt 1½ u. Z. van *Roermonde*, 2 u. N. O. van *Stevensweerd*, 3 u. N. ten O. van *Susteren*, een klein u. N. O. van *Montfoort*, aan de *Roer*, waarover het een houten brug heeft. Men telt er in de kern van het dorp 75 h. en 330 inv.

De kerk staat op eenen vrij hoogen heuvel, met boomen omringd, hetgeen een schilderachtig voorkomen toont. Langs eenen steenen trap gaat men naar den ingang.

In vroegere tijden plagt aldaar een klooster te staan, waarin onder anderen werden aangevezen de cellen, welke door *Wise*, *Piezaxius* en *Ommas*, die genogd worden de leer van *Cassius* in deze landen het eerst gepredikt te hebben, zonden zijn bevoond geweest. Desgelijks is dit *Ommas* vermaard in de geschiedenis der *Utrechtsche Bisschoppen*, dewijl het door den *Keizer Lorenz* ten verblijfplaats werd

afgestaan aan HUNGER, den elfden Bisschop, toen die, in het jaar 857, uithoofde van den inval der Denen of Noormannen, met zijne Kanunniken de bisschoppelijke stad moest verlaten. In het jaar 858 is het klooster ODILIENBERG door LOTHARIUS, Koning van Lotharingen, aan de St. Maartenskerk van Utrecht gegeven. Het behoorde onder Gelderland, en is naderhand in een kapittel van Kanunniken, met eenen Proost aan het hoofd, veranderd, dat REINALD III, Hertog van GELRE, in het jaar 1361, binnen Roermonde verplaatste, alwaar het zich, vóór de omwenteling van 1795, nog bevond en het kapittel der bisschoppelijke kerk uitmaakte.

ODINK-BEEK, beek in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland. Zie SLINGER-BEEK.

ODIR, eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, W. van de Aroër-eilanden.

ODOORN, gem. in het dingspil Zuidenveld, prov. Drenthe, arr. en judic. kant. Assen, adm. kant. Dalen (5 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Borger, O. aan Roswinkel en de prov. Groningen, Z. aan Steen en Emmen, W. aan Zweelo en Westerbork.

Deze gem., welke tot in 1795 met Emmen en Roswinkel een schoutambt uitmaakte, bevat het d. Odoorn, benevens de geh. Exloo, Valthe en de kolonie Zandberg. Ook treft men in deze gem. eene plaats aan, waar sommigen willen, dat eene stad, Hunsou genaamd, zoude gelegen hebben (zie dat woord), alsmede het Koralezand, zijnde eene zandige hoogte, welke vroeger tot eene begraafplaats schijnt gediend te hebben. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14,774 bund. 2 v. r. 51 v. ell., waaronder 5129 bund. 58 v. r. 51 v. ell. belastbaar land. Men telt er 198 h., bewoond door 247 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Een groot deel van de oppervlakte dezer gemeente is met veen bezet; met de ontginning waarvan nog naauwelijks een begin is gemaakt. Zij heeft eenen heuvelachtigen, langzaam afloopenden bodem, op welks bovenste zandbedding men vele steenen of keijen aantreft, in Drenthe algemeen onder den naam van veldflinten bekend. In het jaar 1845 is hier eenen koren- en pelmolen gebouwd. Ook vindt men in deze gem. het Valther-bosch, een der oudste bosschen van de provincie Drenthe, alsmede den Eppies-berg en den Gruwel-berg, welke beide gehouden worden voor grafheuvels.

De Herv., die hier 1200 in getal zijn, onder welke ongeveer 480 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Koeverdoren behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WILBOLDUS MONTANUS, die in het jaar 1601 herwaarts kwam, en in het jaar 1607 naar Peize vertrok. Het beroep was vroeger eene collatie, doch is in het midden der vorige eeuw aangekocht, en behoort thans aan ongeveer zestig ingezetenen.

De R. K., die er 500 in getal zijn, hebben hunne, sedert kort nieuw gestichte, kerk te Zandberg.

Men heeft in deze gemeente vier scholen, als: ééne te Odoorn, ééne te Valthe, ééne te Exloo en ééne te Zandberg, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van ruim 220 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is vermoedelijk de rijkste nit de provincie in overblijfselen uit den ouden tijd, en zeker eene der vermogendste in zeer uitgestrekte veeën. Onder de nog meest kenbare merkwaardigheden uit de oudheid verdienen hier genoemd te worden een aantal hunnebedden,

hier en in den omtrek aanwezig, verscheidene vervallen wallen en grachten, welke men houdt voor Romeinsche legerplaatsen, voorts de drie uren gaans lange brug door het moeras. Zie boven het art. **LANGE-BRUGGEN**. Ook ligt in de buurschap Valthede de van ouds wegens zijne sterkte vermaarde Valtherschans, nu slechts een stuk lands.

Het d. **ODOORN** of **ODORON**, in 1387 onder den naam van **ODEREN** en in 1561 onder dien van **OSAN** en **ODEREN** voorkomende, en in de wending **OSAN** genoemd, ligt 5 u. Z. O. van Assen, 3 u. N. ten O. van Dalen, aan den Oostermoersche-weg. Het is een boschrijk, stil en vreedzaam dorp, dat, volgens **PICARDT**, zijnen naam van de Noormannen heeft ontvangen, omdat men in Zweden ergens ook eene plaats heeft, die **OSAN** heet (1).

De kerk, die vóór de Reformatie aan de **H. MARGARETHA** was toegewijd, is een niet groot gehouw, met eenen kleinen, spitsen toren. Zij is tot op eene zekere hoogte van zware plat gekapte veldsteenen opgetrokken, doch zonder orgel.

Volgens overlevering, zoude in vroeger eeuwen de ingezetenen met geweld het stichten van een klooster, te dezzer plaatse, hebben verbinderd en de geestelijke bouwlieden hebben weggejaagd.

Tweemaal is dit dorp door brand geteisterd, als in den jare 1733, toen hier omstreeks vijftien huizen door de vlammen vernield, en den 25 September 1823, waarbij vier huizen, en daaronder ook de pastorie, in de asch gelegd werden.

De dorpschool, die in het jaar 1859 nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

ODULFUS-KLOOSTER (ST.) of **St. ODOLFS-KLOOSTER**, ook **St. ODOLFS-KLOOSTER** genoemd, voorn. kloost. in de st. **Stavoren**, prov. **Friesland**.

Dit kloost. droeg zijnen naam naar den **H. ODULFUS**, die gezegd wordt te Oirschot, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, geboren en daarna Kanonnik der kerk van St. Salvator te Utrecht te zijn geworden. Ingevolge de overlevering had deze, te Stavoren en daar in den omtrek, in de negende eeuw, het eerst het Evangelie onder de Friezen gepredikt, en in 838, aan de westzijde van Stavoren, op den oever der zee, dit klooster, voor twaalf Reguliere Kanonniken gesticht. Dewijl die van hunne eerste regelen waren afgeweken, vond **ANNOBAS VAN COTR**, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, hen daaruit te zetten, en sommige Monniken der Benedictijner-**abdy van Oostbroek**, bij Utrecht, derwaarts in de plaats. Dit klooster was daar blijven staan tot in het begin der 13de eeuw, maar werd, in 1300, door de Enkhuizers in brand gesteld, en die brand nog in tijds gebluscht en de geleden werd.

, toen **WILLEM IV**, Graaf van **Holland**, hieromtrent kwam, en door de Friezen verslagen werd, was het nog in stand op de kust, aan de westzijde van Stavoren, jaarlijks bezocht door de zekere **Abt Alexans**, voorziende, dat het klooster zou verlaten worden, het eenige jaren daarna aan de zuidzijde der stad verplaatste. In 1430 zag men de kapel van het eerste klooster, dewijl het kerkhof van dit klooster, in het jaar 1603 werden er, ten tijde van eenen overvloed van water, nog steen en overblijfselen der kerk uit den grond

Eenige weinige jaren na den brand, welke, in het jaar 1490, te Stavoren omtrent vijf honderd huizen verteerde, werd dit klooster, wegens het afnemen der zeekust, naar Hemelum verplaatst, blijvende de Abten zich steeds noemen: *Abt van St. Odulfus-klooster in Hemelum*. CHRIST. SCHOTANUS, die in 1664 schreef, vermeldt evenwel, dat veertig jaren voor zijnen tijd nog menschen leefden, die in dit klooster de mis gehoord, en in de kerk, op het altaar, een Lieve Vrouwbeeld hadden gezien, staande met een Friesche hoofdoek op het hoofd, die de Friesche Liefvrouw genoemd was.

OEBA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

OEBAAN (SI-), d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sie-Porah*, dat aan de Westkust van Sumatra ligt.

OECKEL of OEKEL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 5 u. Z. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten Z. van *Rijsbergen*; met 56 h. en ruim 250 inw. — Het wordt onderscheiden in de buurten *Groot-Oeckel* en *Klein-Oeckel*.

OECKEL (GROOT-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten Z. van *Rijsbergen*; met 22 h. en 140 inw. — Het is het zuidelijkste gedeelte van het geh. *Oeckel*.

OECKEL (KLEIN-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 5 u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Rijsbergen*; met 14 h. en ruim 90 inw. — Het is het noordelijkste gedeelte van het geh. *Oeckel*.

OEDJESKERKE, naam, onder welken het d. *HORDEKENSKERKE*, in de prov. *Zeeland*, bij de *Zeeuwen* meest bekend is. Zie *HORDEKENSKERKE*.

OEDENRODE (ST.), gem. in *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel* (3 k. d., 26 m. k., 1 s. d. 1 afd.); palende N. aan *St. Michiels-Gestel* en *Schijndel*, O. aan *Veghel*, Z. O. aan *Lieshout*, Z. aan *Son-en-Breugel*, W. aan *Best*, *Liempde* en *Boxtel*.

Deze gem. bevat het vl. *St. Oedenrode*, benevens de geh. *Achterbosch*, *Berselaar*, *Eerschot*, *Everse*, *Coevering*, *Nynsel*, *Olland*, *Varenhout* of *Vernhout*, *Vressel* en *Wolfswinkel*, benevens gedeelten van het d. *Gemonde*, van het geh. *Berd* en van de heerlijkheid *Jeckschot*, met een gedeelte van het geh. van dien naam.

Vroeger telde men er vele adell. h., als: *Dommelrode*, thans eene vrouwelijke kloosterinrigting, met kost- en dagschool voor R. K. meisjes, *Henkenshage*, *Lochtenburg*, *Hulst*, de *Groote-Laar*, de *Kleine-Laar*, *Pasbogaard*, *Vreeburg* enz., van welke sommigen echter thans niet meer dan boerenhofsteden zijn.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7500 bund. Men telt er 559 h., bewoond door 870 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men vindt er zeer goede bouwlanden, schoone weiden, broeklanden en veel bosch- en houtgewas, doch ook groote heidevelden, zoo als de *Vresselsche-heide*, de *Jeckschotsche-heide* en het grootste gedeelte der *Schijndelsche-heide*. De graven,

welke hier verbouwd worden, zijn rogge, boekweit, haver, gerst, spelt, tarwe, aardappelen en wortelen. Er zijn in deze gem. 2 bierbrouwerijen; 5 leerlooierijen; 1 hoedenfabriek; 4 graan- en 2 volmolens.

De R. K., die hier ongeveer 3840 in getal zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. gem. van 's Hertogenbosch, dek. van Eindhoven, behoort, door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt en 2500 Communikanten telt.

De Herv., van welke men er ongeveer 150 telt, behooren tot de gem. St. Oedenrode-en-Son, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. Vroeger maakte St. Oudezonsdorp alleen eene Herv. gem. uit, en toen was Son met Breugel vereenigd. De eerste, die te St. Oudezonsdorp alleen het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAAS VOGELIUS, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1660 overleed, maar sedert het jaar 1806 zijn St. Oudezonsdorp en Son tot ééne gem. vereenigd.

De 13 Iar., welke hier woenen, worden tot de bijkerk van Veghel, ringrynsagoge van Eindhoven, gerekend. — Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te St. Oedenrode, ééne te Kerde, ééne te Nysel en ééne te Olland, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 450 leerlingen bezocht worden; terwijl men er bovendien twee kost- en dagscholen heeft, eene voor Protestantsche meisjes en eene voor Roomsch-Katbolijke meisjes.

Het d. St. Oudezonsdorp, ligt 4 u. Z. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. W. Z. W. van Veghel, 3 u. N. van Eindhoven, aan den Dommel. Het wordt in de wandeling gewoonlijk Ros of ook wel Ross, en in oude Latijnsche brieven Rosa S. O. genoemd, is een uitmuntend groot en schoon dorp, met een ruim en lang marktplein, met boomen omringd en met aanzienlijke huizen bebouwd, en de hoofdplaats van Peelland.

Volgens de overlevering heeft eene vorstelijke maagd uit Schotland of Lerland, Osa genaamd, welke naderhand heilig werd verklaard, zich reeds in het laatst der zevende of in het begin der achtste eeuw naar Taxandria begeven, en te Rosa, naderhand naar haren naam genoemd, nedergezet, alwaar zij omtrent het jaar 713 gestorven zoude zijn. Zij schijnt den H. WILLIBRODUS, die in Northumberland geboren was, en op het einde der zevende of het begin der achtste eeuw in Taxandria, waartoe de Meijerij van 's Hertogenbosch behoorde, het Christen-geloof predikte, uit godsdienstijver gevolgd te zijn. Zij zou hier haren burg of kasteel gehad hebben, waarvan OUDEZONDE certijds ODEZONDE genoemd werd; ook zou deze Heilige, op eene hoogte, achter de collegiale kerk begraven liggen, ofschoon anderen willen, dat Osa behoorde onder de elf duizend maagden, die het gevolg van St. Ursula uitmaakten. Volgens dit gevoelen zou zij ook te Keulen, in de kerk van de H. URSULA begraven zijn. Anderen ontleenen den naam OUDEZONDE van het Hoogduitsche OD, ODE of ODE, dat is, woest en wild, om dat dit dorp door groote heiden omringd is, en men er vele bosschen aantreft. RODE wordt met grond afgeleid van roden, uitroden, waarvoor men nu rooijen, uitrooijen zegt, ter zake van het uitrooijen van bosschen en wildernissen op die plaatsen, die Rode genoemd worden. Dit is ook zeer toepasselijk op St. OUDEZONDE, omdat het in vroegere tijden, en in rondom die plaats vol bosschen en wildernissen was. In den brief van Hertog JAN II, van 1310, wordt gezegd, dat Jekschot, in 's Hertogs heemraadschap van St. OUDEZONDE, weleer eene woestijn was. En in den brief der Hertogen WENCESLAUS en JOHANNA, van

1362, wordt gesproken van de wildernis van St. Osmannus, welke toen eene gemeente was.

JEAN BAPTISTE GRAMMAYE zegt, dat men te Rode, in de collegiale kerk, een grafschrift vindt: *A Rodæ Comitatus* (d. i. A Graaf van Rode), en bij A. WICHASS wordt een grafschrift vermeld, waarin HILDEWARIUS *de Rode Domina Rodæ Comitissa* (Vrouw van Rode en Gravin van Rode) wordt genoemd; zij leefde omtrent 1103. GRAMMAYE meent, dat Rode de hoofd- en woonplaats geweest zij der Graven van Taxandria of daarna van Peelland, dat zij hierom Graven van Rode genoemd zijn en dat St. OEDENRODE toen veertien dorpen onder zijn rechtsgebied had. Het is niet onwaarschijnlijk, dat het tegenwoordige kwartier van Peelland of een deel daarvan een comitaat of graafschap, in den zin van dien tijd, uitgemaakt hebbe, en dat St. OSMANUS daarvan de hoofdplaats geweest zij en den naam daarom aan den Comes of Graaf hebbe gegeven, en des Graven jaargerigt of *Commune placetum* aldaar gehouden zij, terwijl de overige plaatsen aldaar ten gedinge en ter gemeene waarheid hebben moeten komen. Hiervan schijnt voort te komen, dat St. OEDENRODE later nog eene lastbank was, die eene hoofdbank uitmaakte, waaronder bijna alle plaatsen van het kwartier van Peelland, geene bijzondere heerlijkheden zijnde, onderhoorig waren. De onderhoorigheid eener zekere streek aan de hoofdbank van St. OEDENRODE, schijnt aangeduid te worden in den hierboven vermelden brief van de Hertogen WENCESLASS en JOHANNA, van 1362, door de melding van de meijerij van St. OSMANUS, en van eenen Schout en Rigter van die meijerij.

Dit vlek schijnt in oude tijden eenigzins versterkt te zijn geweest, want in eenen brief van JAN III, Hertog van Brabant, van 1340, wordt als een der palen van de vrijheid St. OSMANUS genoemd: *d'aude ameyde*, dat is, naar de wijze van spreken in dien tijd: de oude slagboom, de onde barrière. In 1252 ontvingen die van St. OSMANUS van Hertog HENDRIK I stads gerechtigheid en zoodanige vrijheid, als zijne burgers van 's Hertogenbosch. De inwoners van het dorp worden, in den brief van voorzeiden Hertog JAN III, in 1340, en in eenen brief van Hertogin JOHANNA, in 1405, *Oppidani* en *Poirters van Rode* genoemd; ook wordt in die brieven gesproken van het koopen van het poorterregt te RODE. Die vrijheid bepaalde zich toen en vervolgens tot eenen zeer kleinen omtrek, en al wat daar buiten was, behoorde toen niet tot de vrijheid, maar werd slechts genoemd *Villa*, hetwelk thans wel voor een dorp wordt genomen, maar in dien tijd niets anders beteekende dan eene huurtschap van huizen, in elkanders nabijheid gebouwd, zonder bijzondere regtbank, regering of gemeene huishouding.

Men heeft er twee groote en schoone kerken, als: ééne voor Roomsche Katholijken en ééne voor de Protestanten. De St. Oda kerk, ten Oosten, aan de groote straat, volgens de overlevering, door de H. HILWARIUS, eene zekere Gravin of dienstmaagd van de H. Oda, gebouwd, was omtrent het jaar 1103 tot een kapittel of collegiale kerk van negen Kanunniken verheven, welk kapittel, na de Reformatie, is te niet gegaan. Men vindt wegens dit kapittel, benevens die van Oirschot en Bostel aangehoorend, dat zij een protest hebben ingediend tegen de besluiten van de parochiale kerkvergadering van Mechelen, welke te Leuven, in Mei 1374, gehouden is, als strijdende met besluiten met hunne voorregten, doch dit protest werd door de vergaderde Bisschoppen verwerpen en ten hoogste afgeweerd. Deze kerk bestaat bijna geheel uit daksteen. Zij had voorheen eenen tansdijk

hoogen en splitsen toren, doch deze is, ofschoon hij den geweldigen storm van 9 November 1800 verduurde, in den volgenden zomer van 1801, des nachts, bij zeer stil en schoon weder, geheel ingestort en naderhand verkocht. De kerk werd in het jaar 1806 aan de R. K. teruggegeven, welke het tot een aanzienlijk kerkgebouw vernieuwd hebben, waarin zij nu hunne godsdienst verrigten. Tot in het jaar 1810 oefenden de R. K. die in eene schuurkerk, welke zij, kort na den Munsterschen vrede, ten Oosten van de plaats, hadden opgebouwd en thans weggeruimd is.

De oude parochie kerk van ROOS vierde, als Patroon, den H. Bisschop MARTIUS. Zij werd zeer verwoest door den stormwind van 9 November 1800, wanneer een gedeelte van de torenspits op de kerk nederstortte. Zij is in het jaar 1808 vervangen door een kleiner kerkgebouw, hetwelk dient tot gebruik der Hervormden, en waaraan de toren staat, dat een schoon gebouw is, hetwelk in eenen koepel eindigt.

Te Sr. Oudekerk waren oudtijds nog vier kapellen tot gebruik der R. K., waarvan eene nog in wezen is, op den uithoek Eerde, onder de aanroeping van den H. Abt ANTONIUS. De drie andere waren: een op het Olland, ingewijd ter eere van den H. Apostel PAVLUS, een te Nijnsel, onder aanroeping van den H. Abt ANTONIUS, en een aan de Slophoos op de grenzen van Liempden.

Behalve de hier wekelijks gehouden wordende markt, waarop veel boter komt, heeft men hier nog vijf jaarmarkten, die nog al sterk bezocht worden, en waarop veel vee, inzonderheid varkens, worden verkocht; de eerste valt in Dingsdag vóór halfrazen, de tweede Dingsdag vóór 13 Mei, de derde Dingsdag na 24 Junij, de vierde Woensdag na den eersten Zondag in Augustus en den vijfden Dingsdag na 1 October.

In vroegere tijden hield men hier jaarlijks drie bijeenkomsten, die men gemeene waarheden noemden, bij welke gelegenheid de huisvaders voor het gerregt geroepen werden, ten einde voorstellingen te doen, die zij ten algemeene nutte goed dachten. Ook kwamen voor dezen aldaar de Afgevaardigden der stemmende dorpen van het kwartier Peelland bijeen.

Sr. Oudekerk heeft twee kerkelijke Schrijvers voortgebracht, die somtijds door andere Schrijvers worden aangehaald. GODFRIDUS, genaamd VAN ROOS, was Priester, en schreef, zoo men denkt, omtrent het jaar 1480, het leven van de H. Osa, waarvan het handschrift is bewaard geweest in het Roodklooster, bij Brussel, in het Sonienbosch. GONNARUS VAN SARTROUW was te ROOS, in 1577, geboren, Priester en Licentiaat in de regten te Leuven, werd hij Kanunnik in de kathedrale kerk van Antwerpen, doch van deze waardigheid deed hij afstand, en zocht voortaan, in godsvrucht en stichting, een eenzaam leven. Hij heeft onderscheiden werken over de zeden, godsvrucht en ook over de kerkelijke geschiedenissen geschreven, en uit andere talen in de Latijnsche overgezet. Mede was het de geboorteplaats van de Latijnsche Schrijvers: WILLEM VAN DE VEE, † vermoedelijk in 1607, en van GILBERTUS GONNARUS, die, in 1589, tot Bisschop van Deventer benoemd werd, doch na het veroveren dier stad, door MAURITS, Prins van Oranje, in 1601, zich genoodzaakt ziende, om zich van daar te verwijderen, Vicaris Generaal van het bisdom van 's Hertogenbosch werd, alwaar hij den 20 September 1613 overleed.

In 1672 verbranda de REINHARD VAN REIDERBEEK, Heer van Gennep, vercheidens huizen in en omtrent Sr. Oudekerk.

Dit dorp werd, den 21 Julij 1542, door **MARTIN VAN ROESKE**, in de asch gelegd, hij plunderde de parochie- of Martenskerk, wordende de plundering van de Odakerk door de **Kanunniken**, voor 500 Rijnscheguldens (420 guld) afgekocht.

Den 29 September 1572 plunderde de **Hertog van Holstein** het geheel uit. — De bezetting van Bommel vernielde hier in 1476 vele huizen. — In 1581 verwoestte de bezetting van Heusden te **St. Oudenrode** honderd en tien huizen. — Het geheele dorp, benevens de twee kerken, werd in 1585 door de Staatsche benden, onder aanvoering van den **Baron van IJsselstein**, aan kolen gelegd. — In 1587 werd dit dorp weder door de Staatsche benden geplunderd.

Ook viel in de nabijheid van dit dorp, in December 1595, een gevecht voor, tusschen eenige Staatsche ruiters van het garnizoen van Nijmegen en een vaandel Spaansche kavallerie, met honderd man voetvolk, die te 's Hertogenbosch in bezetting lagen, waarin vele der Spaansche voetknechten sneuvelden en eenige hunner ruiters krijsgeslagen werden gemaakt. Tevens vielen allen de paarden en geheel de pakkaadje van hunnen aanvoerder, den **Heer van Coorssen** den Staatsehen ten buit; terwijl hij zelf op het slot, waarop hij gevlugt was, werd gevangen genomen.

Men werd, in 1785, de waterberoering, die in geheel Nederland plaats had, hier zoodanig gewaar, dat het water zigtbaar zakte en met geweld weder naar boven steeg.

Het wapen van de gem, **St. Oudenrode** bestaat uit eenen burg, ter wederzijden met een gedonjonneerden toren van goud, op een veld van azuur (blauw).

OEDENRODE-EN-SON (ST.), kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Helmond*.

Men heeft in deze gem. ééne kerk te **St. Oedenrode**, en telt er 150 zielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die in deze gem., nadat **St. Oederode** en **Son** vereenigd waren, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES HENRICUS HOOGVEEN**, die reeds sedert het jaar 1792 te **St. Oederode** stond en in 1818 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OEDJONG of **OEDJOENG**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandang*.

OEDJONG of **ODJONG**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaschen-Archipel*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, voor de reede van *Priaman*.

OEDJONG-AWER-AWER, kaap in *Oost-Indië*. Zie **AWER-AWER** (1).

OEDJONG-BLINDING, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

OEDJONG-BROM, gouvernements landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, ads. res. *Bandang*. — Men heeft er de schoone waterval van *Tjikapondang*.

OEDJONG-BRONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakanmoentjang*.

OEDJONG-GAT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

OEDJONG-GINDING, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

[1] Men zeide ook de overige met **Oudenrode**, hetwelk in het Maleisch landpunt of kaap beteekent, samengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

...ger tot het *Nederambt-van-Cuyck* behoord, doch
 ... van *GENNEP* afgestaan zijn, onder anderen, op
 ... zich van hunne gewijsden zou moeten blijven
 ...thansk van Cuyck, dat men haar anders het
 ... de gemeente zou benemen. Later echter is men
 ... in beroep gekomen. Nog later is zij door de
 ... den Hertog van Cleve afgestaan, en het was
 ... goddom, dat de Koning van Pruisen het tot op
 ... heeft.

... 9 u. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. van
 ... O. van Cuyck, 10 min. W. van de Maas, over
 ... heeft. Door dit dorp loopt eene beek. Het
 ... van die beek, naar den kant van Beugen gelegen,
 ... ffelt of Uffelt, en het gedeelte naar de zijde van
 ... waar de parochiekerk staat, *Brakel* genoemd. Op
 ... gedeelte heeft een merkwaardig gebouw of kasteel
 ... Kleppenburg, waarvan de bouwvallen geheel

... den *H. Naam Jezus* toegewijd, is een klein gebouw,
 ... en van een orgel voorzien.

... valt in Zondag na den 9 October.

... gemeente leden bij den watervloed van 1727, 1740,
 ... 1820 groote schade.

... *OSTER* of *UGORLOOSTER*, voorm. kloost., prov. *Friesland*,
 ... griet. *Wonseradeel*, niet ver van Bolsward, aan de
 ... onder het dorp *Hartwerd*.

... volgens sommigen, bewoond door Augustijner-Nonnen,
 ... door Graauwe Beggijnen, en werd ook wel de *ABBIZ-*
 ... genoemd.

... een Friesch Edelman, den 17 Augustus 1572, met
 ... en soldaten, van Eukhuizen naar Friesland gevaren
 ... den 20 met 500 man voor Bolsward en eischte de stad,
 ... van den Koning van Spanje en den Prins van ORANJE, als
 ... der Nederlanden, op. Mr. *HOBBE OTTES*, Burgemeester van
 ... gaf ten antwoord, dat men het den Stadhouder en Kolo-
 ... geweigerd, en dat men dat ook hem wel doen zoude. *BONGA*
 ... "Wie is uw Stadhouder?" *HOBBE* zeide: "De Kolonel van
 ... "Bonga barste daarop uit: "De Kolonel is een schelm!"
 ... "Antwoopen: "du biste zelf een schelm!" Bonga, daarover toor-
 ... van Bolsward naar Sneek, stak eerst het *OEGEKLOOSTER* in
 ... gaf het ten prijs, om het af te breken en de bouwstoffen
 ... te halen, aan degene, die kon of wilde. Ter plaatse, waar dit
 ... gestaan heeft, ziet men thans nog drie partikuliere huizen,
 ... naar onder het huis *Ter-Let*.

OEGSTGEEST, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-*
Holland, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*;
 ... N. aan de heerl. Voorhout, O. aan *Poelgeest*, Z. aan *Voor-*
 ... W. aan *Rijnsburg* en *Valkenburg*.

... Aangezien echter die heerlijkheid reeds sedert het jaar 1598 — toen
 ... *ABRECHT VAN BELJEREN*, Graaf van *Holland*, de dingbank van *Poel-*
 ... met die van *OEGSTGEEST* vereenigde — met *Poelgeest* ééne
 ... heerl. schijnt te hebben uitgemaakt, zijn sedert beide heerlijkheden
 ... ineen gesmolten, dat de juiste grensscheiding daarvan niet meer
 ... bekend en de afzonderlijke grootte dus niet meer op te geven is.

OEDJONG-GLA

de Zee-van-Java, Cheribou, etc.

OEDJONG-GOE

eil. Java, resid. de Zee-van-Java haare is.

OEDJONG-VA

de Noordkust van

Na de uitbouw

had, was het

boomen. De

ken stukken

kust akker

middele, en

meer land

gebragt, en

hooge vloed

de geheel

te weeten

OEDM

Java, van

Amboina

OED

aan de

OED

aan de

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

OED

Java

de overige uit de burg. gem.

al, welke tot de klas. en

meer welke 200

het leeraarsambt heeft van-

het jaar 1600 van Aarlan-

1607 te Oostromer over-

maal, onder agreatie van de

heerlijk regt voor de stad.

met die uit de burg. gem.

de gem. Rijnsburg, Val-

me stat. uit, welke tot

de van Rijnland, behoort,

communicanten, telt, en door

wordt.

hebben, hetwelk zijnen naam

van een brief van WILLEM II, Graaf

van Friesland, Dondersdags na St. Lamber-

DIRK VAN OEGSTGEEST, terwijl

aan hem als Burgemeester van Ley-

den of het zelfde van dat van

de zijn gesmolten. In de Kro-

nen althans in de lijst der adel-

HEERMAN of OEGSTGEEST, en het

is dat der voorm. heerlijkheid.

ochter de ambachtsheerlijkheid

aan den Burggraaf van Ley-

Zij kwam of bleef, als leen

anderen tak van dat geslacht

de dat van LIGNE, tot dat, den

OEGSTGEEST-EX POELGEEST door de

word. werd aangekocht van MARIA DE

FRAN VAN LIGNE, Graaf van Valken-

land over een gedeelte of het geheel

land het hooge, middelbare en lage

beaat, en thans nog de heerlijke

daarover uitoefent.

of de Kerkbaart ligt $\frac{1}{2}$ u. N. van

de Kerk-Binnen, ter plaatse, waar de

beelden op Haarlem zich met elkan-

schbare wei- en korenlanden, doch

omligt aan de brug over het ka-

De naam van dit dorp vindt men

de wijzen gespeld. In het register

van St. Maartenskerk te Utrecht, vóór

van den Bisschop, omtrent het jaar

1540, geplaat door PIERUS SCAVENIUS en

OEGSTGEEST genoemd. In eene andere

lijst, vindt men OSTRESGEEST, en in

andere, wordt het OSTERESGEEST gespeld.

andere geschreven. Welke verande-

ren, door de verkorte wijze van schrij-

ven, het kwalijk lezen der nitschrijvers,

namen zou gehad hebben. Volgens

de verstaan hebben OEGSTGEEST, hebbende

het woord *geest* de beteekenis van een droog verheven land, gelijk de grond der landerijen hieromtrent meest overal gevonden wordt, welke *geest* eenen goeden oogst of oegst van koren gaf, zoo als nog doorgaans gebeurt. Anderen echter willen, dat men eigenlijk *Oostgeest* zoude moeten schrijven, zoo als men het gewoonlijk uitspreekt, omdat die *geest* ten Oosten van den Rijn ligt, en het dus zoude beteekenen *Oostgeest*. Dit komt ons ook waarschijnlijker voor, te meer, daar *Endegeest* en *Rijngeest* ook van hunne ligging hunnen naam ontleenen. In de middeleeuwen strekte zich zoodanige hooge zandige, meer of minder vruchtbare, landen, die nog tegenwoordig hier en daar *geestgronden* genoemd worden, door geheel Holland, langs de duinkanten uit, somtijds op aanmerkelijken afstand van de zeeduinen. De Rijn, nu in haren ouden loop, ten Oosten en Noorden van de Maren en Lede en de tegenwoordige stad Leyden gekomen zijnde, liep door die *geestgronden* heen, en verdeelde die zoodanig, dat die, welke onder Voorschoten; Wassenaar, Valkenburg en verder op gelegen waren, ten Westen en Zuiden van deze rivier lagen; terwijl de *geestlanden*, tusschen de Rijn en de Maren of Lede, tegen de meren of poelen, ten Oosten, stuitte. Op zekere plek, aan de noordoostzijde van deze landen, bouwde men, in de eerste tijden der verkondiging van het Christendom hier te lande, in de nabijheid of te midden van een groot bosch of heilig woud, aan een stroompje, de Vliet genaamd, dat uit de Lede in de Rijn vloeyde, en wel op de plaats, waar mogelijk te voren een Heidensche offerheuvel of wel eene kleine sterkte der Romeinen geweest was, eene kerk, die waarschijnlijk van hout was. Dit zal de kerk of het dorp op de *OOSTERGEEST* of *OOSTELIJKE-GEEST* genaamd zijn, en van daar dan *Ostgest*, *Ostergest*, enz. Onderscheidene schrijvers, onder welke HADRIANUS JUNIUS, teekenen aan, dat dit dorp mede den naam van *KERKWERVE* of *KERKWERF* zou gehad hebben, en die benaming vindt men mede in het verdrag, hetwelk in het jaar 1063, tusschen WILLEM VAN GELDER, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht, en REGIMBERTUS, Abt van Epternach, werd aangegaan, maar uit den samenhang der zaken is met geen zekerheid op te maken, dat daarmede *OEGSTGEEST* bedoeld wordt.

De kerk der Herv. wordt voor eene der oudste kerkgebouwen van Holland gehouden. Zij staat geheel afzonderlijk op eenen eenigzins verheven of hevelachtigen grond, welke tot eene zeer geschikte en nette begraafplaats is ingerigt, aan het noordeinde van de kerkbuurt, op eenigen afstand van daar, over het kanaal, aan den Haagschen straatweg. Weinige jaren geleden droeg zij, zoo wel als de toen daaraan verbonden toren, welke geheel is afgebroken, nithoofde zij door bouwvalligheid dreigde in te storten, blijken van hooge middeleeuwsche oudheid. Het is tot nog toe met geene zekerheid gebleken of de verhevenheid, waarop de kerk staat, de grondslag van een Romeinsche burg of sterkte is, zoo als J. OEDAAAN, in zijne *Roomsche Mogendheid*, te kennen geeft. In zijnen tijd schijnen er overblijfselen van Romeinsch aardewerk gevonden te zijn. Tegenwoordig is daarvan echter geen spoor meer te vinden, en de ontginningen, gedurende de laatst verloopen twintig jaren, door het afbreken en herstellen van de muur en den toren, hebben, voor zoo veel men weet, ook niets van dien aard te voorschijn doen komen, maar wel een overblijfsel uit de vroegere middeleeuwen, te weten eene dood- of lijkst van rooden bik- of Bentheimersteen, zonder opschrift noch eenige letters of figuren, in alles overeenkomende met soortgelijke kisten, welke

van tijd tot tijd anders gevonden zijn. Door achtereenvolgende van den Opziener over het werk, werd het bestuur niet tijdig genoeg van het vinden dezer kist verwittigd. Men zegt, dat er niets anders, dan zeer vermolde beenderen en drie hersenpannen in gevonden zijn. De kist is bij de opgraving gebroken. Ruzsa Ssor (1) zegt dat de H. WILLIBRODUS deze kerk op zijnen eigen naam zoude hebben ingewijd, hoewel dit door VAN RULIJ en andere schrijvers tegengesproken wordt. Zeker is het, dat WILLIBRODUS, nadat hij in deze landstreek aangekomen was, alhier het Evangelie heeft verkondigd, en ook daarom gelooven wij, dat hier al spoedig eene, vermoedelijk houten kerk zal zijn gesticht, misschien wel door WILLIBRODUS zelve. Toen deze kerk later, zoo als de overlevering luidt, in 836, door de Noormannen of Denen verwoest was, te gelijk met den Leydschen burg en de sloten van Noordwijk en Valkenburg, zal de kerk van steen opgebouwd en aan haren stichter, WILLIBRODUS, toegewijd zijn, misschien is dit ook reeds vroeger, na den dood van dien Heilige; geschiedt. Al vroeg was de kerk van OZERSZUS tot eene parochiekerk verheven, onder welke de zogenaamde Lievevrouwe-kapel, later de Vrouwe-kerk, te Leyden behoorde, om dat die kapel in vroegere tijden buiten de stad, in Marendorp, of het dorp aan de Maren, stond, dat onder OZERSZUS behoorde. Zij stond weleer ter begeving van de Abdissen van Rhijnsburg, doch daarna van het bisdom van Haarlem. Er waren in deze kerk eenige broederschappen, geestelijke gilden en stichtingen, doch van weinig belang. In het jaar 1312 vindt men als Pastoor van OZERSZUS gemeld JOHAN VAN DEN KERKWERF. Welligt behoorde hij tot een geslacht van dien naam, welke ontleend kan zijn aan eene toenmaals mogelijk bekend zijnde plaatselijke benaming van een gedeelte dezer gemeente, ofschoon de naam van KERKWERF ook uit Zeeland afkomstig kan zijn. Het kerkgebouw, hetwelk vóór den Spaanschen oorlog alhier bestaan heeft, zal zeer waarschijnlijk veel grooter en aanzienlijker geweest zijn, dan het tegenwoordige. Tijdens de belegering van Leyden door de Spanjaarden, in 1574, werd deze kerk bijna geheel verwoest. Het onderste gedeelte van den ouden toren en een gedeelte van het oude muurwerk waren alleen overgebleven. Het gebouw bleef eenigen tijd in zijne puinen en bouwvallen liggen, tot dat, in het laatst der zeventiende eeuw, een gedeelte daarvan met riet gedeekt en weder tot het houden der godsdienstoefeningen bruikbaar gemaakt werd. De kerk en de toren werden langzamerhand uit vrijwillige bijdragen van de leden der Hervormde gemeente weder opgebouwd. Het liep echter aan tot in het jaar 1666, eer men haar zag in dien toestand, waarin zij tot in het jaar 1825 is gebleven. In dat jaar en gedurende eenige volgende hebben er aanzienlijke vernieuwingen plaats gehad, zoo dat tegenwoordig weinig of niets meer van de oude kerk is overgebleven. De toren, die in het midden van den voorgevel vóór de kerk aangebouwd was, als een voorportaal tot den ingang diende en van onderen, tot boven het kerkdak, vierkant opging, alwaar hij met eene platte, vierkante stomp eindigde, is destijds weggebroken en vervangen door een klein torantje op het midden der kerk. Zij is van eene langwerpige vierkante gedaante, niet zeer hoog, maar van eene geschikte binnenuimte, en heeft geen orgel.

De R. K. kerk, aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, staat aan het zuidoende van de Kerkbuurt, bij het begin van de Leydsche-buurt.

(1) *Lid. corr. Bm.*

Het is een fraai en lichtig gebouw, met een orgel en eenen kleinen, spitsen klokketoren, met slaguurwerk. De zeer fraaije pastorie is aan de kerk verbeeld, en ter zijde van het kerkplein is in het jaar 1821, ten dienste van de R. K., eene zeer goed ingerigte begraafplaats, met kleine kapel, aangelegd.

Vóór de Hervorming werden hier vier geestelijke gestichten, namelijk een Monnikenklooster, het St. Hieronymus-klooster, ook wel Lopsen genoemd, en drie vrouwenkloosters gevonden; onder deze waren St. Agatha-klooster, het St. Maria-Magdalena klooster, die beide naderhand, bij de vergrooting of uitslag der stad Leyden, binnen hare muren getrokken zijn, gelijk daarna nog het Monniken-klooster zulks mede gedaan is. Het derde vrouwenklooster was dat van Marienpoel.

Het Raadhuis der gemeente *Oegstgeest-en-Poelgeest* staat op den *Achterweg*, in de *Kerkbuurt*. Te voren was er een Arnhuis aan verbonden, hetwelk ook wel eens het Weeshuis werd genaamd, en waarin, zoowel de weezen als de arme en behoeftige lieden, onderhouden werden; doch sedert omtrent vijftig jaren is dit opgeheven. Men meent, dat de stichting van dit gebouw, uit het alhier, in het jaar 1568, aanwezig geweest zijnde, Heilige Geesthuis zoude zijn voortgekomen.

In een oud kerkboek van OEGSTGEEST staat een brief van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, van het jaar 1598, om eene dingbank te houden binnen OEGSTGEEST, voor beide de ambachten van OEGSTGEEST en POELGEEST. Die van OEGSTGEEST en Poelgeest zijn ook voormaals gehouden geweest, tot het maken en onderhouden van de Vischbrug te Leyden, bij te dragen, hetwelk hun, den 8 Junij 1552, door Burgemeesters en Schepenen en den Raad dier stad is kwijtgescholden. Nog zijn die van OEGSTGEEST, in het jaar 1612, van den Wassenaarsche tol bevrijd geworden, door den bovengemelden LAMORAL, Prins van LISSE, toenmaals hun Heer.

Dit dorp heeft in de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, alsmede tijdens de belegeringen van Leyden, in de jaren 1420 en 1573, zeer veel moeten uitstaan.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus, doch is van geen de minste beteekenis.

Het wapen van OEGSTGEEST is een schild van goud, met een zwevend en gepatteerd kruis van keel (rood).

OEGSTGEEST-EN-POELGEEST, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d. 2 afd.); palende N. W. aan Rijsburg en voor een klein gedeelte aan de Beide-Katwijken-en-het-Zand, N. aan de gem. Sassenheim en Voorhout, N. O. aan Warmond, O. aan Leyderdorp, Z. aan Leyden, Z. W. en W. aan den Rijn, die haar van Soeterwoude, Voorschoten en Valkenburg scheidt.

De grond is in deze gem. grootendeels van eene goede hoedanigheid en bestaat meest in ligte klei, alsmede uit eenen zavelachtigen bruinen grond, goed doormengd met klei, veen en zand. De kleilanden liggen meest aan de west- en noordwestzijden, en volgen den loop van den ouden Rijnvoer. Het middelste gedeelte bestaat grootendeels uit voormalige geestgronden, waarvan verreweg de meeste zijn afgeezand. Het oostelijke en zuidoostelijke deel is laag land, bestaande de bodem uit drooggemaakte voormalige poelen en moerassen, welke door bepoddering vruchtbaar zijn gemaakt. De namen der polders zijn: de

Oude-Hof-polder, de Mersebelse-polder, de Kamphuiserpolder, de Posthuis-polder, de Marendijksche-polder, het Kikker-poldertje of het Poeltje, het Overveeu-poldertje, benevens gedeelten van den Broek-en-Simons-polder, den Elstgeester-polder en den Voorafsche-polder.

De gem. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4679 bund. 71 v. r. 88 v. ell., waaronder 1618 bund. 66 v. ell. belastbaar land. Men telt er 353 h., bewoend door 350 huizez., uitmakende eene bevolking van ruim 1430 inv., onder welke echter niet begrepen zijn de gevangenen in het huis van militaire detentie, van welke het getal, op den 1 Januarij 1846, 706 beliep. De voortbrengelen van den grond bestaan uit allerhande soorten van veld- en tuingroenten, voornamelijk tarwe, rogge, haver, vlas, oliezaad, aardappelen, kool enz. Het middelste en oostelijke deel der gem. bestaat meest uit wei- en boslanden, doormengd met tuingroenten, mitgaders de boschaadjen op de buitenplaatsen. De voornaamste takken van nijverheid der ingezetenen zijn, behalve de gewone burgerneringen, land- en tuinbouw, mitgaders twee bleekweckerijen en de volgende fabrieken en trafijken, als: 1 steenbakkerij; 1 pann- en oetrikbakkerij; 1 lijnziederij; 1 kalkbranderij, met drie ovenz.; 1 zoutziederij, met vijf pannen; 2 houtzagerijen, waarvan een met twee en de andere met eenen molen malen, allen door wind bewogen, en 5 kleereableskerijen. De huizen zijn in kleine, ver uiteen liggende huurten en afzonderlijk staande woningen, buitenplaatsen en tuinen, door de geheele gemeente verspreid, welke tegenwoordig in drie wijken verdeeld is. De voornaamste buurten zijn: de Kerkbuurt, de Leydsche-buurt, de Hooge-Merseh, de Lage-Morsch, de Poelgeester-buurt en de Marendijksche-buurt.

De gemeente wordt in alle rigtingen door een aantal groote en binnenwegen, kanalen en vaarten doorsneden, zoo als: de straatweg van 's Gravenhage naar Haarlem, met eenen zijtak uit Leyden; de ijzeren spoorweg van Amsterdam naar Rotterdam, loopende van de Hol-Maren tot aan de brug over den Rijn door deze gemeente. Het station Leyden, met de daarbij behoorende gebouwen, staat op het grondgebied van Oegstgeest. Behalve een gedeelte van de trekvaart van Leyden naar Haarlem, loopt ook het kanaal uit de Lede naar Katwijk grootendeels door deze gemeente.

De Herv., die er 580 in getal zijn, maken de gem. van Oegstgeest uit. — De Evang. Luth., van welke men er 16 telt; de 8 Remonstranten, die men er aantreft; de enkele Doopsgez., die er woont en de 19 Christelijk Afgescheidenen, die er gevonden worden, behooren tot hunne respectieve gem. te Leyden. — De R. K., van welke men er ruim 800 aantreft, behooren tot de stat. van Oegstgeest. — De 25 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van Leyden gerekend. — Men heeft in deze gem. éene school, in de Leydsche-buurt, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

De gem. telt zes voornamste kasteelen of buitenplaatsen, te weten: Endegeest, Oud-Poelgeest, Abtspool, Duinzigt, Rijngeest en Rijnhof. Behalve deze zijn er nog onderscheideue andere kleine buitenplaatsen en buitenverblijven, onder welke men opmerkt de Greunerei en Bijdorp. Vroeger had men er nog de hofstede Haaswijk en het buiten Hoogenboom, vermaard als de voormalige woonplaats van den beroemden Latijnschen Letterkundige DANIEL WYTTENBACH en diens gade Mevr. WYTTENBACH, geb. GALIEN, die beide

ook op den grond van het voormalige buiten begraven zijn, waar een eenvoudige gedenkteeken is opgericht, bestaande uit eene kolom van graauwen steen, met het opschrift:

DAN. WITTENBACH
CIVIS BERNENSIS
MDCCXX.

(d. d.: DANIEL WITTENBACH, Burger van Bern. 1820.)

De kolom staat op eene hoogte, te midden van een omraasterd plantsoen van hooge ijpenboomen en bloeiende heesters.

Op het grondgebied der gemeente, buiten de Morschpoort der stad Leyden, staat het voormalig Pesthuis, thans ingerigt en gebruikt wordende tot een huis van militaire detentie.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Oogstgeest. Zie het vorige artikel.

OEHLERS, naam, welken de Negers geven aan de katoenpl. *ASSIRO*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripa-kreek*. Zie *ASSIRO*.

OEHLMUHLEN, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Dickirch*, kant. en gem. *Echternach*.

OEKEN of OZKE, op sommige kaarten *VEKEN* gespeld; buurs. op den *Feluzenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Felusee*, kw., arr. en 5½ u. N. N. O. van *Arnhem*, 3½ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. N. van *Brummen*; met 75 h. en 500 inw. Ook heeft men er eene kleine kinderschool, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

OERO-HOLI (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereiland *Hitoe*, met eene zuidwestelijke rigting in den *Archipel-van-St. Lazarus* uitlopende.

OELA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in de *Baai-van-Houamohel*, niet ver van den oever.

OELA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

OELAKKEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausehe-Bovenlanden*, aan de zee.

Dit dorp heeft een zoo ellendig aanzien als slechts weinige dorpen in *Oost-Indië*.

OELAR, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Westkust, in *Straat-Bangka*.

OELABOENI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*.

OELAT, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Hominoa*, een der *Uliassers*.

Het lag eertijds op het gebergte, doch is later aan een rotsig strand, een weinig aan het hangen van eenen berg, ½ mijl van *Saparoewa*, verplaatst. Het was de eerste plaats op dit eiland, waar de onzen eene bezetting hadden en waar ook de eerste Predikant stond, omdat men toen aldaar nog geene vesting had. In het begin der vorige eeuw telde het 1524 zielen, onder welke 307 weerbare mannen en 102 dati's.

Na den opstand op dit eiland, in 1817, hadden de mitelingen, tusschen dit d. en *Ouw*, eene sterkte aangelegd, welke den 12 November van dat jaar, door den Majoor der Infanterie *MEIJER* werd ingenomen, welke dappere Hoofd-Officier te dier gelegenheid zwaar gewond werd, terwijl de eerste Luitenant *RICHMOND* sneuvelde; de Kapitein

Oude-
polder
het Kij
dertje
den Eil.

De
1679
baar
kende
begre
welk
Eret
tuit
app
me.
der
van
ge
vel
est
zich
de

5
baar
Jou
ken
Le
de

De
h
van
jaar
H
st
ge
van
K
de

De
kunst
en de
met
men

De
kand
met
De
Inde
geest en
kand
de
H
naamge
W

... op het noord en
... Pres-
... Tji-
... de
... waar het oeg naar
... *Amboina*, op
... in den
... *Archipel-van-St.-La-*
... van Groot-Ceram, tegen
... den *Archipel-van-St.-Laza-*
... N. van Groot-Ceram, nabij
... *rijssel*. Zie *Eruz*.
... *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op
... en Bonoasche berg, omdat die
... seuw, derwaarts gevlugt en zich
... men te *Hengelo* en *Delden*, in
... de *Boekflosche-Aa*, naar het
... mende, onder *Hengelo* doorloopt,
... rijft of in beweging zet.
... *Ost-Indië*, in den *Moluksche-*
... *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de
... *Ost-Indië*, in den *Moluksche-*
... *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de
... namen, waarvan de *Ambonne-*
... in *Ost-Indië*, voortkomen.
... zeeten, omdat zij, naar men
... waarts gekomen zijn. Zij be-
... zich op *Amboina* hebben ne-
... vroeger *Mahomedanen*.
... waarvan de *Ambonnezen* af-
... genoemd, omdat zij, zoo men
... afkomstig zouden zijn. Vroe-
...
... *Moluksche* eil. *Sjaur*, aan de
... zets, die door de eilandjes *Boe-*
... *Mahomo* omringd is.
... *Ost-Indië*, op het *Sundasche* eil.
... *Madura*.
... *Ost-Indië*, op het *Sundasche* eil.
... zijke rigting in de *Straat-van-*
... *Ost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*
... van de baai *Segara-Anakau*.

OEN of OENE, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. van *Epe*, tusschen twee loopende watertjes, de *Groote-Wetering* en de *Noorder-Wetering* genaamd.

Dit d. was vroeger een der hoven, welke het kapittel van St. Maria te Utrecht, op de Veluwe bezat, en *selhoven* genoemd werden. De Hof-van-Oen lag aan den *IJssel*, en werd meestentijds door dat kapittel in pacht uitgegeven. Zeker had het aldaar eenig regtsgebied, gelijk men uit eenen belangrijken brief, van 1347, vernemen kan; echter in 1393 werd een verschil over onderhoorigheid voor het gerigt van de Veluwe afgedaan. Men telt er 370 inw., en met de daartoe behorende buurs. *Hoekerrot*, *Dijkerrot* en *Ooster-Oen*, 120 h. en 910 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De inw., die er, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 260 *Ledenzaten*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *BARTOLOMEUS TER CLEUSE*, die in 1392 herwaarts kwam, en in 1398 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Dionysius* was toegewijd, was vroeger eene kapel, welke in 1176 nog van de kerk van *Epe* afhankelijk was; doch in het jaar 1258 moet het reeds eene parochiekerk geweest zijn, want toen werd het regt van patroonschap door *OTTO VAN HOLLAND*, den zes en dertigsten Bisschop van Utrecht, den Proost van St. Pieterskerk te Utrecht, gegeven, welke Bisschop deze gift, na zijne wijding, in het jaar 1243, op St. Thomasavond, bevestigd heeft. In de gezegde parochiekerk was niet meer dan éene vikarij gesticht, te weten, die van den H. *Georgius*. Daar waren nog twee kerkdiensten: de eerste van *O. L. Vrouw*, wiens Bedienaar tot het lezen van drie missen 's weeks verbonden was; de tweede was die van *St. Antonius*, die door den Pastoor en de Kerkmeesters vergeven werd, en den Bedienaar tot het lezen van twee wekelijksche missen verplichtte.

De 6 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Vaassen-en-Epe* gerekend.

Even buiten OEN stond weleer een klooster, dat aan de H. *MARIA van Nazareth* was toegewijd. Het werd, met al wat er toe behoorde, in de voorgaande eeuw, voor vijftig duizend gulden verkocht, waarna de gebouwen zijn afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, staat een beerenhuis, hetwelk nog den naam van 't Klooster draagt, en te voren een gedeelte van het kloostergebouw uitmaakte. Een gedeelte van het gebouw wordt sedert tot eene brouwerij gebruikt.

De kermis valt in den derden Woensdag en Donderdag in October.

OEN (OOSTER-) of OOSTER-OENE, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. O. van *Epe*, N. O. van *Oene*, waartoe het kerkelijk behoort; met 170 inw.

De goederen van OOSTER-OEN werden, in 1263, door *THEODORICUS VAN EBERE*, van het kapittel in pacht genomen. De zelfde *THEODORICUS VAN EBERE*, Rigter van de Veluwe, verpandde bovengemelde goederen van OOSTER-OEN, in 1263, aan het kapittel van St. Marie, voor Schout en Schepenen van Harderwijk, voorbehoudens het regt van lossen.

OENAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoc-jakarta*.

GENABANG of *Genabang*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Samarang*.

GENABANG of *Genabang*, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, aan de grenzen van de resid. *Kados*. De voornaamste toppen zijn: de bergrug *Kroenroengan* en de *Genabang*.

GENABANG of *Genabang*, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, een der voornaamste toppen van het gebergte *Genabang*.

De berg is van vulkanischen aard, en vooral aan de noordelijke zijde, zijde zeer vruchtbaar. De krater ligt $\frac{1}{2}$ paal links van den *Gedong-Batoe*, waarom hier daar niet, dan met veel moeite, over puntige lavastroomingen, om de daar uit ontspringende bron van laauw zwavelwater te bereiken. Van dit water is de reuk zoo sterk, dat velen er niet slechts een klein oogenblik bij kunnen ophouden.

De *Genabang* heeft omtrent veertig jaren geleden gebrand, doch daarom waren verwoestingen aangerigt, ten bewijze waarvan strekking kan, dat het geboomte rondom den krater tegenwoordig nog weinig groeit.

Op den berg liggen eenige *Bramasche* beelden verspreid, waarvan eenige door de inlanders in hooge achting worden gehouden, de drie voornaamste worden de *Genesa*, de *Madewa* en de *Sewa* genoemd, van welke de beide laatste echter zwaar beschadigd zijn.

GENGARANG of *Ungarang*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Samarang*, tusschen *Samarang* en *Salatiga*, niet ver van eerstgemelde plaats. — Er is hier een fort, waar doorgaans eene talrijke besetting ligt.

GENJACKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den westelijken oever van de *Djawana*.

GENJAB-ANDIR, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, distr. *Tjikandje*.

GENJAB, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, lands. *Goemilan*.

GENEGA, oude naam van het d. *SONNEGA*, prov. *Friesland*, kw. *Zwanewadde*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie *SONNEGA*.

GENEMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Draaiwastel*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Ducka*, 10 min. N. van *Damwoude*, waartoe zij behoorde.

GENEMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Draaiwastel*, arr. en $\frac{6}{7}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Holsterd*, $\frac{2}{3}$ u. O. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde.

De plaatsen, waar zij bestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De gronden behoort hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 70 v. o., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *van Borne*, woonachtig te *Hantumbuizen*.

GENEMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarden*, arr. en kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Leeuwarden*, 10 min. W. van *Wierum*, waartoe zij behoort, aan den straatweg.

De naam *Genema* vroeger aan het geslacht van dien naam toebehoort, behoort nu in de familie van *BURMANIA*. Tot vóór eenige jaren werd de naam door den Heer van *MIDDAGTEN*. Thans staat zij bekend als eene boerderij, waar, in den nacht tusschen den 10 en 11 de maand 1854, door het broeijen van het hooi, brand ontstond, waaraan een schaar geheel is afgebrand.

OENEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2 u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 4½ u. N. van de *Lemmer*, Z. van *Goingarip*, waartoe zij behoorde.

OENEMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr., kant. en gem. *Heerenveen*, aan het *Haringspad*.

Deze state dient thans tot grietenijhuis van *Schoterland*. Zie voorts het art. *HEERENVEEN*, D. V., bl. 295.

OENEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, N. van *Terkaple*.

Deze state, welke in den aanvang der vorige eeuw nog in zijn haven en singels lag, toebehoorende aan het adellijk geslacht van *ALBADA*, is later genoemd *ROORDARDIS* of het *ROODHUIS*, ofschoon reeds van zijn vorig aanzien geheel beroofd en eindelijk geheel gesloopt.

OENERBROEK, landstreek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Epe*, 10 min. O. van *Oen*. — Het beslaat eene oppervlakte van 400 bund.

OENIASSA of OENIASSA, strand in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besie*, een der *Uliassers*, in het zuidelijkste gedeelte van dat eiland.

OENKERK, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bergum*.

Het is waarschijnlijk in den oorsprong OENESKERK en dus naar den stichter alzoo genoemd, zijnde OENE een bekende Friesche mansnaam. Dit dorp is zeer vermakelijk, zoo wegens de schoone plantaanjen en bouwlanden, die oostwaarts tot aan de *Zwartebroek* loopen, als wegens een watertje, dat ten deele hier onder behoort, en dikwijls door visschers bezocht wordt. Daaromtrent, en niet ver van elkander, waren vroeger eenige vogelkooijen, waarin vele watervogels gevangen werden. Westwaarts aan loopen de landerijen van dit dorp, over de *Murk*, tot aan *Wyns*.

Men telt er 156 h. en 720 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

OENKERK maakt met het naburige *Oudkerk* en *Giekerk* de zoogenoemde *Trynwouden*, tusschen de *Ryd* en de *Murk* besloten, uit.

De inw., die er allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. *Oenkerk-Giekerk-en-Wyns*, die hier eene kerk heeft, aan de *H. MARIA* toegewijd, een tamelijk groot, oud gebouw, met dikken, stompen toren, waarin een slaguurwerk en twee klokken. Deze kerk is van geen orgel voorzien, doch prijkt met onderscheidene wapenborden, waaronder er twee zeer fraaije gevonden werden. Thans vindt men er nog een drietal bezienswaardige grafsteenen (1).

In het jaar 1859 zijn door een der leden van deze gemeente, die zijnen naam niet wilde vermelden, twee zilveren schotels, ten gebuik bij de bediening des *H. Avondmaals*, aan de kerk ten geschenke gegeven.

De, in het jaar 1856, nieuw gebouwde, dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook de staten *Heemstra* en *Stanja*. Vroeger had men er nog de state *Eysinga*, thans eene boerenwoning; doch bij deze zal nu weder (1846) eene nieuwe plaats gebouwd worden, door den *Baron S. P. van Heemstra* en zijne *Echtgenootte Vrouwe FARRIUS*

(1) Men vindt de beschrijving dier wapenborden en grafsteenen in de: *Wandelingen van mijnen Oudoom den opzigtcr, door een gedeelte van de provincie Friesland*, door *H. van BOLLERMA* (Dit *Mr. H. BAARD VAN SUINIA*), bl. 148-151, een zeer belangrijk boekje.

van Huzaren, uit Amsterdam. De grachten der vroeger hier gestaan hebbende Eysingastate zijn nog aanwezig.

OENKERK-GIEKERK-EN-WIJNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klas. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*.

Men telt er 1130 zielen. onder welke 150 Ledematen, en heeft er drie kerken, als: ééne te Oenkerk, ééne te Giekerk en eene te Wyns, welke reeds sedert de Reformatie zijn gecombineerd geweest. De dienst is voor den Predikant vrij zwaar en lastig, daar hij den eenen Zondag tweemaal te Oenkerk, waar de pastorij van het begin af gestaan heeft, den tweeden des voormiddags te Giekerk en des namiddags te Oenkerk, en den derden 's morgens te Wyns en namiddags weder te Oenkerk moet predken, niettegenstaande beide laatste plaatsen, een goed uur gaans van elkander af liggen. Dit valt, vooral des winters en in den laten herfst, bezwaarlijk, uithoofde van den slechten staat van den zogenoemden Woud-dijk, en van den nog veel slechteren kleiweg onder Wyns. Daarom is voor een lange reeks van jaren, door de stemgerechtigden te Wyns, bij het beroepen van eenen nieuwen Predikant, die verandering in de predikbeurten gemaakt, dat aldaar, in plaats van om den derden Zondag eens, voortaan in den wintertijd om den zesden Zondag, den geheelen dag, zal gepredikt worden, beginnende zulks na de Wynzerbuurt, die dan invalt op den naasten Zondag aan Allerheiligen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GRIZIUS HORSTIUS (JELLE HORZES), die hier vroeger Roomsche Priester was, en in het jaar 1567 naar Embden vlogtte, doch later naar Oenkerk terugkeerde, en waarschijnlijk in het jaar 1600 daar gestorven is.

OENSEL of **ONZEL**, geb. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. *Hurwenen*; met 9 h. en 50 inw.

OENSEL, **ONZEL** of **ONZEL**, geb. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Maastrecht*, kant. en ½ u. N. O. van *Weerssen*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. O. van *Beek*, gedeeltelijk gem. en 10 min. ten N. W. van *Schimmet*; met 37 h. en 220 inw.; als: 23 h. en 140 inw. onder *Beek* en 14 h. en 80 inw. onder *Schimmet*.

ORPAK (DE) of **ORPAK**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, die ten Z. van de *Merapi* ontspringt, de vlakte van *Martaram* doorloopt, vervolgens den heuvel *Megiri*, de begraafplaats der *Javaansche Prinsen*, bespoelt, en aan het zuidstrand in zee valt, de granscheiding daartellende tusschen *Soerakarta* en *Djocjakarta*.

Den 24 Mei 1829 ontwaarde de eerste kolonne Nederlandsche troepen, bij het overtrekken der *ORPAK*, omstreeks *Kretek*, eene vijandelijke troep van drie of vier honderd man, die echter spoedig het zuidelijke gebergte en het strand trachtte te bereiken, doch dit in zoodanige verwarring moest volbrengen, dat vele mitelingen de wapenen wegwierpen, en door de *Huzaren*, onder den Luitenant *Barowsky*, omkwamen, terwijl de vijand op een ander punt door een peloton *Infanterie*, onder den Luitenant *de Jager*, ook nog vijf man en een *Opperhoofd* verloor. Den volgenden dag maakten honderd en vijftig man, aan den *Linkeroever* der rivier, op de kolonne een levendig vuur. Intusschen was de Kapitein *Horskus*, met honderd man *Infanterie*, de rivier ongemerkt overgetrokken, en den vijand van zoo nabij genaderd, dat onderscheiden bereden mitelingen van hunne paarden werden geschooten, terwijl de andere niet dan met moeite het hooge gebergte konden

bereiken en zich alzoo nog redden. De vjand, door dien Officier en den Barassan van Norro Paojo, vervolgens andermaal aangetroffen, had bij die ontmoeting wederom eenig verlies te lijden, en wierp zich nu in alle haast in de kloven van het moeilijke Zuidergebergte. Bij die bewegingen, welke met veel eenheid en snelheid volbragt werden, vielen de Pajong van den Pangerang Bey, drie gezadeldde paarden, een pistool, vele picken en eenige bagaadje van genoemden Pangerang, voorts eenige manden vol met ijzeren voetangels, waarvan zij zich op hunne vlugt gedeeltelijk bediend hadden, door die achteruit te werpen, benevens eene menigte papieren, in handen der Sumanapsche hulptroepen.

OER of OOR, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Ter-Borg*, $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Doesborgh*, $5\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Zevenaar*, gem. *Gendringen*.

OERATO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust *Hitoe*, gesp. *Oelisawanie*.

OERDEDUIN, duinen, prov. *Friesland*, op het eil. *Ameland*, op de oostelijkste punt van dat eiland.

OERDEN (TER-) of TER-COUDEYDEN, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije*, prov. *Zeeland*, in of bij *Baarzande*, welke vermeld wordt in een accoord tusschen den Abt van *St. Pieter* en het kapittel van *Doornik* van 1530 (1537).

OERFA (DE), WAX-OERFA, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boero*, met eene noordelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

OERIEN, d. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, onder het hoofdkantoor *Larike*, Z. W. van *Negri-Lama*, aan het strand, tusschen het riviertje *Way-Sia* en de rivier *Way-Ama*.

Vroeger was hier eene houten vesting, die sedert lang vervallen is. Van *Negri-Lama* tot aan *OERIEN*, loopt de weg meestal langs het strand over steenen en is moeilijk te begaan.

OERIEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir*, de Zuidkust van dat eiland uitmakende.

OERIEN, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Banda-Lontoir*, distr. *Oerien*.

Zij bestond hier vóór dat de inboorlingen dezer eilanden geheel uitgeroeid werden.

OERIEN (BOGT-VAN-), zeehoezem in *Oost-Indië*, in den *Molukische-Archipel*, aan de Zuidkust van het eil. *Banda*.

OERIMESSE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Leytimor*, aan de noordelijke kust, aan het strand.

Het was certijds een gesp., bestaande uit vijf dorpen, als: *Pati*, *Kappa*, *Seri*, *Sima* en *Awata* of *Awahang*; doch zij zijn of onder *OERIMESSE*, dat bezuiden *Noessadivel*, nu aan het kasteel, ligt, ondergestoken of uitgestorven. *OERIMESSE* was in het begin der vorige eeuw, onder zijnen *Orang-Kaja*, 126 zielen sterk, 42 weerbare mannen en 27 dati's, zijnde al bij de komst der Portugezen alhier verstrooid.

OERLE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (4 k. d., 21 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Oirschot*, O. aan *Zeelst* en *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, Z. en W. aan *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*.

Deze gem. bestaat nog grootendeels uit woeste heidegronden, met vele groote en kleine vennen, en bevat het d. *Oerle*, benevens de

van **HEERKON**, uit Amsterdam
hebbende Eysingastate zijn nog
OENKERK-GIEKERK-EN-WA

Men telt er 1150 zielen, en
drie kerken, als: ééne te Oenkerk
Wijns, welke reeds sedert
De dienst is voor den Predikant
eenen Zondag tweemaal te Oenkerk
gin af gestaan heeft, den twee-
namiddags te Oenkerk, en
laatste plaatsen, een goed
vooral des winters en in de
den slechten staat van den
veel slechteren kleitweg ouder
van jaren, door de stroom
eenen nieuwen Predikant
maakt, dat aldaar, in plaats
in den wintertijd om de
predikt worden, begonnen
op den naasten Zondag
het leeraarsamt heeft
Hoytes), die hier vroeger
naar Eindhoven vlogge
schijnt in het ja

OENSEL of **OZENSEL**, of
Beneden-district
van *Zalt-Bommel*

OENSEL, O
prov. *Limburg*,
 $\frac{1}{2}$ u. N. O. van
gedeeltelijk ge
en 220 inw., al
onder *Schim*
OEPAR (DE
eil. *Java*, die
taram doorlo
Javaansche P
grensscheiding

Den 24 Mei
pen, bij het
lijke troep van
delijke geberg
danige verwar
wegwierpen,
kwamen, te
rie, onder den
verloor. Den
linkeroever der
was de Kapitein
gemerkt overget
onderscheiden be
ten, terwijl de and

riet, de **Scher**
kadaster, eene
150 h., bevoond
650 inw., die
en haver zijn de
worden; ook boek-
zijn hier drie leer-
schoenen gemaakt.
300 Communika-
vic. gen. van 's *Her*
eenen **Pastoor** be-
bediend geweest door
van *Floresse*, bij *Na*
roesters van die zelfde
doed van den **Vicaris**
het vicariaat open
van *Oss*, door den **Nun**
de pastorij van *Orala*
endat zijne aanstelling
geschied was. Hij werd,
1728, uit de pastorij ver-
den **Asdook**, als **Pastoor**
mer en vijftig jaren blijven
Oente overleden.

Welke gemiddeld door een
doch tegenwoordig gewoo-
ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W.
Hertogenbosch, aan de **Kleine**

enlijk vlek en een der voor-
veel handel gedreven werd,
des oorlogs gedeeld, waardoor
zijne schoonheid en vorigen
voordige zelfs geen fraai dorp.
Het wordt verdeeld in
die artikels.

de buurt op eene hoogte staat,
is een fraai gebouw, dat vroeger
sans zonder kruiskoren is. Het
evenredigheid der bouwkunde is
draagt op zijnen toren eene nette
op eenen verheven grond, rond-
drie zijden met eene gracht om-
wal, aan de zuidzijde, vindt men
welke men gist, dat de grond-
ter plaatse zoude gestaan hebben
het zuiderkoor nog ronde pilasters
gemeld kasteel behoord hebben. Deze
de Hervormden in gebruik, doch den
zich twee Schepenen van *Oerle* bij
er, om hun aan te zeggen, dat zoo zij
niet tot dat gebouw behoorde, dat
haruit konden halen, en, zoo zij iets

... hetgeen aan de kerk behoorde, dat zij dit dan
... Nadat dit geschied was, is de kerk door de
... in bezit genomen, die den 6 Julij 1798 daarin
... dienst verrigtte. Deze kerk heeft geen orgel. In het jaar
... zij, benevens den toren, door den bliksem af; beide
... daarna weder herteld, doch de spits des torens is niet zoo
... van den oude.

... Kerk-Oerle en Zand-Oerle plagt eertijds eene kapel te
... aan den H. ANTONIUS toegewijd; doch deze is reeds sedert
... vervallen, zoodat men er zelfs geen de minste overblijfselen meer
... ziet.

Nabij en ten Noorden van de kerk, ter plaatse, waar de pastorij
staat, ziet men ook een heuveltje, bijna rondom in het water of een
vischvijver gelegen, dat in de oude beschrijving van OERLE den Boon-
berg genoemd en voor de plaats gehouden wordt, alwaar weleer het
huis of het kasteel van zekere H. CLEMENTIA, die ook de kerk zoude
gesticht hebben, gestaan heeft. Dit kasteel is denkelijk in den Spaan-
schen oorlog onder den voet geraakt.

Onder dit dorp, tusschen OERLE en Oirschot, vindt men, in de
heide, onderscheiden groote vennen en vijvers, die zeer water- en
vischrijk zijn.

Men heeft te OERLE het regt tot acht jaarmarkten en eene wekelijk-
sche markt, die voorheen sterk bezocht werden; doch later geheel
vervallen zijn, en thans zelfs niet meer gehouden worden.

Men plagt in dit d., dat, volgens sommigen, voor de oude hoofd-
stad van Kempenland moet gehouden worden, drie genootschappen of
schutterijen te hebben, welke door de Hertogen van Brabant mildelijk
met wetten en voorregten begiftigd waren.

Dit d. ontving, in 1525, van JAN III, Hertog van Brabant, de palen
van zijne vrijheid, welke, den 10 Julij 1587, door Hertogin JOHANNA
werden uitgebreid en vergroot. Onder de regtbank van dit d. behoorden
voorheen Merevelhoven, Zeelst, Blaarthem, Gestel, Veld-
hoven, Vessem, Knegsel en Wintelre, doch in 1560 of 1566
werden de zeven laatste dorpen er van afgescheiden en ontvingen eigene
regtbanken, wordende OERLE met *Merevelhoven* door FILIPS IV,
Hertog van Brabant, bij brieven, van 11 Maart 1560, verpand aan
Jonker WILLEM DE BOSCHGRAVE, doch weder ingelost in 1658, toen
Jonker JOHAN CHARLES DE JEGERE daarvan bezitter was.

In het jaar 1545 werd dit dorp, nevens zijn geh., door den beruch-
ten Gelderschen Veldoverste MAARTEN VAN ROSSEM, op 2500 gulden
gebrandschat.

In den tachtigjarigen oorlog heeft dit dorp, door brand en plunde-
ring, veel geleden van het krijgsvolk, dat er meer dan honderd huizen
afbrandden, en na het jaar 1585 het dorp driemaal uitplunderden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen eik, waaraan een schild hangt,
met vier leenwen.

OERLE, OIRLE of OORLE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
kw. *Ooisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Tilburg*; met 545 h. en
1840 inw.

OERLE (BREUGELS-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
kw. *Peeiland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie BREUGELS-OERLE.

OERLE (KERK-) of KERK-OERS, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*,
kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr., kant. en

1½ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, het noordelijke gedeelte van het d. *Oerle* uitmakende.

Het ontleent zijnen naam van de kerk, die aldaar gevonden wordt. Men telt er 34 h. en 150 inw.

OERLE (ZAND-) of *Zand-Oeras*, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr., kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Eindhoven*, ½ u. Z. Z. W. van *Kerk-Oerle*, het zuidelijk gedeelte van het dorp *Oerle* uitmakende. Men telt er 48 h. en ruim 240 inw. Het wordt aldus genoemd naar den grond, die hier zoo zandig en droog is, dat men van ouds schertsende plagt te zeggen, dat een doodslager, die zich hier omtrent in eenen hooiberg verborg, of zich op een veld, rondom in het water gelegen, begaf, strafvrij gekeerd zou worden.

OEROETSEWOE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, welke zich van de *Bagowonto* naar *Karang-Bolling* uitstrekt.

OERONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Westkust; vroeger stond het onder *Keffing*. In het begin der vorige eeuw bestond het uit 20 huizen en eenen *Moorsche* tempel.

OERSINGEN of *OVERSINGEN*, ook wel *EENSINGEN*, *OESINGEN* en *OOSINGEN* geschreven, naam van het westelijke gedeelte of de westelijke wijk van het dorp *Havelte*, in *Dieverder-dingspel*, prov. *Drenthe*, waarvan het niet bepaaldelijk is afgescheiden. Aldaar stond een heerenhuis van den zelfden naam. Zie het volgend artikel.

OERSINGEN of *OVERSINGEN*, in de wandeling *OVERSINGEL* gebeten, heerenhuis in *Dieverder-dingspel*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic. kant. en 2 u. N. W. van *Meppel*, gem. *Havelte*.

Het is een oud kapitaal heerenhuis, hetwelk, met de daartoe behorende schoone boerderij en bosschen, eene aanmerkelijke oppervlakte beslaat, thans in eigendom bezeten wordt door den oudsten zoon van wijlen den Heer Mr. W. RIJNBELL, tot 1795 Lid van het hof van *Drenthe*, die daar woonachtig was.

OERT, voorm. d. aan de oostzijde van het eil. *Ameland*, dat van tijd tot tijd door verschillende watervloeden en overstromingen verdwenen is, en van hetwelk men, tijdens den watervloed van 1825, nog overblijfselen van huizen en waterputten gevonden heeft.

OERT of *OLDE-OERT*, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, ½ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. O. van *Middelstum*, waartoe hij behoorde.

Deze burg was reeds vóór het jaar 1472 door de *Groningers* verwoest. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, mede *Olden-Oert* geheeten, en, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 39 bund. 93 v. r. 20 v. ell.

OESANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*. Zie *KINGBATANGAN*.

OESANG of *OOST-KAAP*, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de Noordoostkust, in het distr. *Hangidara*.

Op deze kaap ligt het gebergte *Kingbatangan*, hetwelk daarom ook wel *Oesang* genoemd wordt.

OESCHEM, oude naam van het d. *OOSTHEM*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *OOSTHEM*.

OESDOM, voorm. amb. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Heile-en-Oesdom*.

In oude schriften wordt het ook wel *OESDEN* of *OOSTDUIN* genaamd, waarschijnlijk als gelegen hebbende ten Oosten van de zeeduinen.

Dit ambacht werd bij een handvest van Keizer MAXIMILIAAN, gedagteekend 17 Junij 1509, met *Heilo* vereenigd; thans echter is daar niets dan de naam van overgebleven, zoodat men de juiste grenzen niet meer met eenige zekerheid weet te bepalen.

De naam is echter nog overgebleven in de buurt *Oesdom*, welke 1 u. Z. van Alkmaar, $\frac{1}{2}$ u. Z. van Heilo ligt.

In deze buurt staat de R. K. kerk der stat. Heilo, zonder toren, doch van een orgel voorzien. Ook had men er de kapel te *Runksputte* of *Onze-Lieve-Vrouwe-ter-Nood*, benevens de *Kruisberg*, welke vroeger veel vermaardheid hadden door de drokke bedevaarten, die derwaarts gedaan werden, vooral naar de plek, waar die kapel heeft gestaan.

OEST, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *Oost* (1). *OESTERBERGEN*, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *KEEMAAS*.

OETANATA, kaap in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Guinea*.

OETANATE (DE) en *DE VALSCHE-OETANATE*, twee riv. in *Oost-Indië*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

OETELAAR (OP-), bij het kadaster enkel *OETELAAR* genoemd, geh. in de *Meljerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 2 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bortel*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Schijndel*.

OETENWAAL of *OUTENWAAL*, oudtijds *HOUTENWAAL*, voorn. vermakelijke en fraai betimmerde b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, aan den *Diemerdijk*, 10 min. O. ten N. van de stad *Amsterdam*, buiten de *St. Antonies-poort*.

Deze buurt, waar eene kapel stond, aan de *H. ANNA* toegewijd, is bij de laatste vergrooting binnen de stad *Amsterdam* getrokken, en maakt thans dat gedeelte van die stad uit, hetwelk 3 min. binnen de *Muiderpoort* gelegen is, waar nu de *Middellaan der Plantaadje*, tusschen het *Park* en de *Prinsengracht*, gevonden wordt. Vóór de eerste vergrooting van *Amsterdam*, begaven hare bewoners zich veel derwaarts, om een ruim gezicht; langs het *IJ* en den *Zuiderzeekant*, naar de *Waterlandsche dorpen* of langs de grazige *klaverweiden* van *Amstelland* te genieten. De aangenaamheid van deze buurt deed het getal huizen aldaar, van tijd tot tijd, aanmerkelijk toenemen, en schonk haar eene meer bloeiende welvaart.

Oudtijds behoorde *OETENWAAL*, gelijk nu nog voor een gedeelte, te weten, van de jurisdictie-palen buiten de *Weesper-* en de *Muiderpoorten* der stad *Amsterdam*, tot aan de ringsloot van het *Diemermeer*, onder de ambachtsheerlijkheid *Nieuwer-Amstel*, gelijk zulks blijkt, niet alleen uit den leenbrief van Hertog *ALBRECHT VAN BRUSEN*, Graaf van *Holland*, gegeven te *Haarlem*, den 23 Mei 1399, ten behoeve van Heer *KOEN VAN OOSTERWIJK*, als Ambachtsheer van *Ouder-en-Nieuwer-Amstel*, welke haar, voor eene som van 31,000 schilden (45,400 guld.), van gemelden Hertog kocht; in welken leenbrief, onder andere renten den Ambachtsheer wel uitdrukkelijk toegestaan werd de *zwijnebede* (gelijk in dien brief genoemd staat) te *OUTEWAAL*, bedragende jaarlijks

(1) Eveneens zoeken men de overige woorden, welke elders wel eens met *Oz* gespeld, doch hier niet gevonden worden, op *Oo*.

dertien schellingen en vier penningen (3 guld. 91½ cent); maar voornamelijk blijkt dit uit sekere kour, door Heer KOEN van OOSTERWAAK, Ridder, bij eenen open brief, gedagteekend 7 Februarij 1401, verleend, voor het leggen van eenen zomerdijk om de landen buiten de Zeeburg en daaromtrent gelegen; in welchen brief hij zegt: » dat men » dat voorzegde land, in mynen Ambachte van den Nieuwen-Amstel » gelegen, bedyken zal"; en een weinig lager: » Ende des zal men jaar- » lyks zes Schepenen kiezen, als op den zomer den dyk te schouwen, » des zullen drie Schepenen wezen binnen der Stede Amstelredamme » die de Raden van Amstelredamme daartoe ordonneeren zullen, en » drie Schepenen van OOSTERWAAK, als een Schout, die myn Schout te » Nyeuwer-Amstel van mynentwege daartoe ordonneeren zal, by den » geneen, die daar meest insegeland syn".

Toen de stad Amsterdam, in het jaar 1658, ten vierdemale werd uitgelegd, trok men de buurschap OOSTERWAAK mede binnen de muren, als wanneer zij gedeeltelijk geheel veranderd, gedeeltelijk met andere huizen bebouwd werd. Echter zag men, in het jaar 1721, van deze buurt nog een overblyfsel in een gering boerenhuisje, staande in het open veld, beneden den Kadijk, over de Nieuwe Plantaadje, maar na dien tijd is ook dit gedenkteeken afgebroken, om plaats te maken voor eene uitdeeling van erven, welke toenmaals in voorslag was, en ook kort daarna gevolgd is, wordende alstoen deze opene vlakten met huizen bebouwd en met straten doorsneden.

De naam is bewaard gebleven in den Oetenwalerweg (zie hier onder), den Oetenwalermolen, gelegen tusschen den Maaier-zomerdijk en den Diemermeersche-ringdijk, en in het vierde bolwerk (aan de oostzijde te beginnen), doch dit is nu gesloopt en aan het Funes getrokken. Dat deze buurt van geen geringe uitgestrektheid en magt geweest is, blijkt in het bijzonder uit de oude voorregtsbrieven, en wel eerstelijk uit dien, welke ALBERT VAN BOUTEN aan Amstelland verleend en geteekend heeft Zondag na St. Gregoriusdag, in het jaar 1387, in welchen hij, wegens het schouwen van Zeeburg zegt: » Ende die » Zeeburg zullen schouwen drie Schepenen tot Nieuwer-Amstel, twee » Schepenen tot Amstelredamme, een Schepen tot Ouder-Amstel ende » een Schepen tot Oostenwaaik, gelyken dat die Hoemraders plegen te » doen"; ten tweeden, uit dien van Heer KOEN VAN OOSTERWAAK, als Ambachtsheer van Ouder- en Nieuwer-Amstel, gegeven den 7 Februarij 1401, en hierboven door ons aangehaald.

Van de Ambachtsheeren nog het regt hadden om Schepenen aan te wesen, verkoos die van Nieuwer-Amstel altijd een uit OOSTERWAAK. Maar plekten die van OOSTERWAAK mede de vrijheid te genieten, 1, wanneer huise dooden te Amsterdam, binnen de oude kerk, en werden, een geheel uur lang en zelfs met de grootste kloek of een moegen leiden of zulks te laten doen, onder beding dat laatste geval het arbeidsloon daarvan te betalen, zonder behoefte der kerk op te brengen; zijnde hui en huike nagen dit voorregt toegestaan, omdat zij de fondamenten van de kerk-toren gegraven en gelegd hadden.

8-July 1508 vergaderden buiten de St. Antonies-poort der stad Amsterdam, tusschen die stad en de buurt OOSTERWAAK, aan den omtrent den Kadijk, in het riet, benevens den beroemden Jan ARKUS, mandenmaker uit Alkmaar, de volgende zes Oosterwaaersche burgers, namelijk: BERNIS KANT, TANK DE WAAK, ALBERT KORTEN, ALBERT HUIS, WILLEM FLORINHOEN en LAURENS

JACONSE., woonachtig in den Gouden Reaal, op het Water, alwaar zij, na rijp beraad, besloten, om in Holland openbare predikatiën aan te vangen, en op die zelfde plaats dien eigen namiddag weder terug te komen, gelijk zulks dan ook geschiedde. Na het verrigten van een vurig gebed tot God, gelijk zulks des morgens ook gedaan was, werd het genomen besluit eenparig goedgekeurd, met die bepaling echter, dat men zich van de godsdienstoefening rondom Amsterdam vooreerst nog zou onthouden, doordien de Overheid dier stad, als onbarmhartig, wreed en bloeddorstig gekenmerkt stond, hetwelk dan ook in vervolg van tijd maar al te zeer werd bewaarheid, voornamelijk in 1869. Zelfs nog eenige jaren later, en wel in het midden der maand Januarij 1875, deed de Baljuw van Amstelland, AREND ERNST VAN BASSEN, vier zoogenaamde Geuzen, buiten aan den Heiligen-weg, ophaagen en eenen vijfde te OETENWAAL verbranden.

Eene gevoelige ramp trof OETENWAAL op Zondag den 5 Maart 1631, wanneer, bij volle maan en gewonen springvloed, de storm uit het Noordwesten zoo hevig opstak en het water uit de Noordzee, door de gaten van Texel, het Vlie en Terschelling, zoo geweldig in de Zuiderzee en het IJ indrong, dat eindelijk de St. Anthonies-dijk op twee verschillende plaatsen bij deze buurt doorbrak, waardoor het water met eene zoodanige woede daar door stortte, dat het in weinig tijds eene diepte van dertig voeten maakte, alles medeslepende wat zich in zijnen weg stelde, en zelfs den ringdijk van het de Diemer-meer om verre werpende, waardoor die kostbare hoek lands, ruim zestien voeten hoog, ondervloede, tot groote schade der eigenaren en zware kosten voor de stad, welke den zeedijk weder moest doen herstellen, zijnde die inbraak bij OETENWAAL op achttien en bij de bogt op vijftig roeden wijdte bevonden.

OETENWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OLIFFANTS-PAD.

OETENWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OVER-AMSTEL-POLDER.

OETENWALER-WEG, OETENWALER-WEG, OETWAALDER-WEG, OETWAALDER-WEG of OETWAALDER-WEG, weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, strekkende van even N. O. de Muider-poort tot aan de Diemermeer.

OETEREN of DE OETEREN, naam, onder welken het geh. DEUTEREN, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens voorkomt. Zie DEUTEREN.

OETGENSPAD of OETJESPAD, eigenlijk HEER-OETGENSPAD, b. en weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, art., kant., gem. en 5 min. buiten de stad *Amsterdam*, loopende van den *Amstel* naar den *Oetenwaler-weg*.

OETGENSPAD (ACHTER-) of ACHER-OETJESPAD, eigenlijk ACHTER-HEER-OETGENSPAD, b. en weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, art., kant., gem. en 5 min. Z. O. buiten de stad *Amsterdam*, loopende evenwijdig met het voorgaande, met eene treksloot tusschen beide.

OETJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

OETJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapocra*.

OETMARSSE, oude naam van het vlek OOTMARSSEM, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie OOTMARSSEM.

OETRINGEN, UTRINGEN of OETERN, in het Fr. OETRANGE, d. in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*,

kw., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Contern*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter*, te *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

OETSMA, OEDSMA of OEDTSMĀ, voorm. eigengeërfde plaats, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eene boerderij.

Onder de vroegere bezitters van deze plaats, telt men Mr. AUGUSTINUS DIRKSZ, Grietman van Dantumadeel, die onder de Teekenaars van het verbond der Edelen, onder den naam van Auke OETSMA voorkomt, welke naam hij vermoedelijk had aangenomen, toen hij in het bezit van deze plaats gekomen was (1).

OETSMA, OEDTSMĀ of OEDSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Berlikum*, nabij *Bozum*, waartoe zij behoorde.

In 1450 woonde hier HOMME OETSMA, wiens dochter door haar huwelijk met WOPF JUCKEMA, de state in dat geslacht bragt.

OEVELGUNNE, adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Terborg*, $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Doesborg*, gem. *Gendringen*. — Het is een vierkant gebouw, van geen hoogen ouderdom.

OEVER (DEN), geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. en $7\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 2 u. N. O. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Emmen*, op den oostelijken oever van het Berger- of Emmer-meer; met 3 h. en 23 inw.

OEVER (DEN), d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. O. Z. O. van den *Helder*, gem. *Wieringen*, $\frac{1}{2}$ u. van *Hypolitusboef*. Men telt er 75 h. en 400 inw., die meest in het visschen van zeewier hun bestaan vinden.

Nog geen halve eeuw geleden bloeide dit dorp in rijken overvloed, doch thans is het in diep verval. Deze rijkdom werd destijds, door de groote verdiensten bij het ligten der schepen, die naar Amsterdam moesten, veroorzaakt. Eene kleine vloot van ligters lag toen op de reede van DEN OEVER, thans geen enkele meer. Sedert den inval der Franschen en het aanleggen van het Noordhollandsche-kanaal is de rigting van den handelsweg veranderd. De welvaart van DEN OEVER is in die van den Helder weggezonden.

De Herv., die er 580 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oosterland-Stroe-en-den-Oever*, welke hier een houten kerkje heeft, hetwelk niet zeer oud is. In dit kerkje worden nog de kettingpompen bewaard, met zooveel kunst bewerkt, en zoo geschikt om gezonkene schepen te ligten. Zij worden nog gebruikt en verschaften eenmaal groote voordeelen.

De Doopsgez., die hier 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hypolitusboef-en-het-Stroe*. — De enkele R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Wieringen*.

De dorpschool wordt, met die van *Oosterland*, om de drie maanden, beurtelings door eenen Onderwijzer bediend en alsdan gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

OEVER (GROOTE-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Avereest*; met 7 h. en 35 inw.

OEVER (KLEINE-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Avereest*; met 5 h. en ruim 20 inw.

OEVER (OP-DEN-), aanzienlijke boerderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Eenrum*.

Het was eertijds een heerenhuis, dat van diens ligging op den noordoostelijken oever van het Aagt, toen een meer zijde, zijnen naam ontving.

OEVER (TER-), bij het kadaster *Tra-Oven*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. O. ten O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Alphen*; met 43 h. en 300 inw.

In dit geh. ligt de landhoeve *Ter-Braake*, vroeger de hofstad der *Tempelieren*. Zie *BRAAKE (TER-)*.

OEWANE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de *Zuidkust* van het eil. *Manipa*.

OEWEN, berg in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, aan de *Noordkust* van *Groot-Ceram*.

OEWER-OEWER of *TANDJONG-OEWER-OEWEN*, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de *Noordkust*.

OEY, voorm. kast. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Voorst*. — Dit kast. is reeds sedert onheugelijke jaren verwoest.

OFFAK, haven in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, op de noordkust van het eil. *Waygioe* of *Waygiou*, met eenen diepen ingang; $10'$ N. B. en $143' 50''$ O. L.

OFFELSEN of *UFVELSEN*, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 3 u. O. ten Z. van *Roermonde*, gem. en 25 min. Z. W. van *Hunsel*; met 14 h. en 90 inw.

OFFEM of *OFHEM*, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*; palende Z. W. en N. aan de heerl. *Noordwijk*, O. aan *Voorhout*.

Deze heerl. bevat het h. *Offem*, benevens eenige andere woningen. — De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — De Herv. behooren kerkelijk onder *Noordwijk-Binnen*.

Het h. *Offem* of *Ofhem*, ook wel het *Huis-te-Noordwijk* genoemd, ligt $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leyden*, onmiddellijk ten O. van het d. *Noordwijk-Binnen*, wanneer men van daar naar de *Leydsche* trekvaart gaat. Het is een deftig gebouw, omgeven door schoone beplantingen. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *W. A. W. GRAVE VAN LIMBURG STYRUM*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

OFFENBEEK, b. in het ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Roermonde*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Besel*; met 52 h. en 190 inw. — Het maakt het westelijkste gedeelte van het geh. *Offenbeek-Reuwer* uit.

OFFENBEEK-REUVER, geb. in het amt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Roermonde*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Besel*, met 54 h. en 590 inw. — Het bestaat uit de b. *Offenbeek* en *Reuver*.

OFFERDEN, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *AFFERDEN*.

OFFERDER-BUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie *SCHARNESUREN*.

OFFERINGA, voorm. burg in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. O. van *Marum*, $\frac{1}{2}$ u. O. van de kerk van *Nuis*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene partikulieren.

OFFINGA, OFFINGA-STATE of OFFINGA-BURO, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 5 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Holwerd*, 20 min. N. W. van *Hallum*.

Deze state is in het midden der voorgaande eeuw afgebroken, zoodat er thans niets meer van over is, dan eene boerenwoning. De daartoe behorende gronden, beslaande vermoedelijk eene oppervlakte van 50 bund., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe *MEDENDORP*, te *Leeuwarden*.

OFFINGAHUIZEN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. Z. W. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. ten O. van *Harlingen*, te *Achlum*.

Deze state was een stambuis van het adell. geslacht van *OFFENHUSEN*, hetwelk een der Teekenaars van het verbond der Edelen, *FRADERIK VAN OFFENHUSEN*, onder zijne leden telt. Met dezen stierf dit geslacht, in het mannelijke oir, uit, hebbende hij slechts twee dochters nagelaten (1).

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans eene bouwhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 58 v. r. 35 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer *CAREL JAN JULIUS STORW VAN 'S GRAVESANDE*, woonachtig te *Vorden*, prov. *Gelderland*.

OFFINGAWIER, in het Oud-Friesch *OFFINGEWEEREN* of *OFFENWEER*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Sneek*, nabij den Groendijk. Men telt er 80 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Goinga-Gaauwen-Offingawier*. De kerk is een langwerpig, vierkant gebouwt, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. In de kerk, boven de deur, leest men dit opschrift:

GEEN SCHOONER LES VAN MEERDER KRACHT,

DAN MICHAËL, EN WEL VERS ACHT:

en daaronder de tekstwoorden zelve. Vóór de Reformatie had de pastorijs van dit d. een inkomen van 80 goudguldens (120 guld.), en moest den Proost van de *St. Janskerk*, te *Utrecht*, 6 schilden (8 guld. 40 cent.) betalen.

OFFINGAWIERDER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Offingawier*, in den Groendijk en de Oudevaart van *Sneek* naar *Rauwerd*.

(1) Zie *J. W. DE WATER*, *Historie van het Verbond der Edelen*, st. III, bl. 186 en 187.

In het jaar 1465 gebeurde hier een zeer vreemd geval. Op Vrijdag voor St. Catharinadag werd deze zyl, door eenen vervaarlijken stormwind, die het water geweldig deed opzetten, weggespoeld, doch, in het zelfde gat of opening, alwaar deze zyl was weggeslagen, kwam een stuk land indrijven, dat buitendijks afgescheurd was, waarop varkens en schapen weidden, en waardoor de opening weder gevuld werd.

OFFRA of KLEIN-ANDRA, lands. in *Opper-Guinea*, aan de Oostkust. De Nederlandsche Oostindische-Kompagnie heeft aldaar in vroegere jaren, eene logie en Koopman gehad en sterken handel gedreven, doch sedert dat onze koopman, aldaar, op het laatst der zeventiende eeuw, vermoord en het land door die van Popo verwoest is, hebben wij er geene vastigheden meer gehad.

OGAN of OGANG, prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Palembang*.

OGAN (DE) of DE OGANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, die, van den westelijken bergketen afkomende, zich in de *Soengang* ontlust.

OGGEMA-ZIJLTJE, sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, tusschen *Onder-Wierum* en *Wetzinge* in de *Oude-Ee*.

OGIERLANDEN (DE), voorm. leen in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*

Het werd vernietigd bij den inval der Franschen, in 1794; het was toen reeds gesplitst in verscheidene onderdeelen; een daarvan behoorde aan wijlen den Heer PIETER BENNEQUIN Oud-Burgemeester van het *Vrije te Sluis*.

OGIERS-AMBACHT, oude naam van de heerl. *WEST-IJSSSELMONDE*, in den *Riedervaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *IJSSSELMONDE (WEST-)*.

OHE, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 3 n. Z. W. van *Roermonde*, gem. *Ohe-en-Laak*; men telt er 45 h. en 560 inw., die hier meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, worden tot de par. van *Echt* gerekend, welke hier eene kapel heeft, met de kapel van *Laak* door den zelfden Kapellaan bediend wordende.

OHE-EN-LAAK, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermonde* (8 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan *Stevensweerd*, O. aan *Montfoort*, Z. aan *Echt*, W. aan de *Maas*.

Deze gem. bevat de d. *Ohe* en *Laak*, benevens het kasteel *Walburg*. Men telt er 94 h., bewoond door even zoo vele huisgez., uitmakende eene bevolking van 560 inw., die zich meest op den landbouw toelaggen.

De inw., die op twee na alle R. K. zijn, behooren tot de par. van *Echt*, welke in deze burgerlijke gem. twee kapellen heeft, als eene te *Ohe* en eene te *Laak*. — De twee Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Stevensweerd*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Ohe en *Laak* waren vroeger twee buurten, die aan het regtsgebied van *Echt* onderworpen waren, doch daarna daarvan afgescheiden en bij het regtsgebied van *Stevenswaard* ingelijfd zijn. Hoewel de inwoners van beide plaatsen, die alle van de Roomsche-Katholieke godsdienst waren, der parochie van *Echt* onderhoorig bleven, en dewijl het kasteel *Walburg*, mede aan de eerstgemelde buurt *Laak* behoorde, had daardoor de Pastoor van *Echt* alleen de vrijheid om de huisgenooten van den Heer van *Stevenswaard*, hij aldien zij R. K. waren, ingeval van krankheid te komen beregten, zonder dat de Pastoor van *Stevenswaard* iets daarmede te doen had.

OHSENE, oude naam van het vlek *Oss*, in de *Heijerij* van 's *Hertogenboech*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Oss*.

OHOSPOXOH, groote vlakke in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche eil. Java*, resid. *Besoeki*, adl. res. *Banjoewangie*, 6 u. gaans van *Bantjar*.—Men vindt er eene rustplaats voor reizigers, naar den vulkaan *Idjeng*.

OIJE (T), adell. h. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Zutphen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Gorsel*.

OIJEN, heerl., vroeger tot de prov. *Gelderland* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. 's *Hertogenboech*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende W., N. en N. O. aan de *Maas*, O. aan *Macharen*, Z. aan de *Teeffelche-wetering*, die haar van *Teeffelen* scheidt.

Deze heerl. bevat het dorp *Oijen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 809 bund. 76 v. r. 56 v. ell. Men telt er 129 h., bewoond door 136 huizingen., uitmakende eene bevolking van 750 inv., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De *Herv.*, die er 60 in getal zijn, maken, met die uit de burgerlijke gem. *Megen-Haren-en-Macharen*, eene gem. uit, welke tot de klass. van 's *Hertogenboech*, ring van *Oss*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest de als *Nederduitsche Dichter* bekende *Bernardus Bosschou*, die hier in 1613 als *Propheet* kwam, en in het jaar 1618 naar *Zoelen* vertrok.

De *R. K.*, die men er 600 aantreft, onder welke 435 *Communikanen*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenboech*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Assistent* bediend wordt.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. wordt, om hare uitgestrektheid, in *Boveneind* en *Benedeneind* verdeeld, zoo als ook de dijk in *Boven-* en *Benedendijk* verdeeld wordt.

Drie veren liggen in deze heerl. over de *Maas*, als: een voetveer beneden het kasteel, op *Maas-Bommel*, een pontveer op *Alphen*, beide veren toebehoorende aan den Heer van *Oijes*, en een voetveer op *Alphen*.

MARIA VAN BRABAND, vrouwe van *Reynald III*, Hertog van *Gelre*, kocht in 1361 het slot en het Land van *Oijen*, en wel van *Maria van Coye*, Vrouwe van *Oijen*, en van haren man Heer *Dierik van Meeren*. Zij bouwde of liever vestigde aldaar het slot, en ontving van Keizer *Karel IV*, in 1366, het regt om aldaar eenen tol op de *Maas* te mogen heffen. Na den dood van de Hertogen *Reynald* en *Edouard*, was de Hertog van *Brabant* werkzaam, om te beletten, dat *Oijes* niet aan *Gelderland* kwam, want hij eischte van *Guisebrecht de Cock*, Kanonnik ten *Dom* van *Utrecht*, en van *Hendrik van Elst* eene belofte, dat zij het huis en sterkte van *Oijes* voor hem open zouden houden, indien *Maria van Brabant*, Hertogin van *Gelre*, kwam te overlijden; ofschoon zij niet voldaan mogten zijn van penningen, die zij op het huis, den tol en de goederen van *Oijes* geleend hadden. De dagteekening van dezen brief ontbreekt, maar hij is vóór 1378 gegeven, als wanneer *Guisebrecht de Coca* Domproost geworden is, dewijl hij alleen als *Kanonnik* gemeld staat. Deze beide Heeren (*Guisebrecht*, toen Domproost zijnde, dus tusschen 1378 en 1391) bekenden, dat deze brief, waarbij Hertogin *Maria* hun 8000 schilden (11,900 guld.) op de

huizen Oijen en Gornich geschoten had, na haren dood krachteloos zou zijn. Echter, na het overlijden van die Vorstin, zijn OIJEN en *Dieden* bij Gelderland gebleven, want Hertog REINALD was daarvan in het bezit; zelfs in 1409 gaf hij die heerlijkheden, benevens 300 ponden (3000 guld.), uit de gruit van 's Hertogenbosch, aan JOHAN, Heer van *Arkel*, en zulks in plaats van Gorinchem, dat deze Heer hem opgedragen had, hetwelk in 1412 nader bevestigd werd. Toen de Heer van ARKEL, in 1417, gevangen genomen was, hield Hertog REINALD het slot van OIJEN in zijne bewaring. Bij de deeling tusschen Hertog ARNOLD, en zijnen broeder WILLEM, Heer van *Egmond*, in 1438, behield de eerste de heerlijkheid OIJEN, en in het jaar 1441 verpandde hij die aan DIRK VAN BRONKHORST en BAYENBERG voor 6000 goudguldens (9000 guld.), gelijk JORAN VAN ROSSEN die te voren had. De Heer van WESEMAELE vermeende, in 1444, ook eenige regten op OIJEN te hebben, doch hem werd aangetoond, dat sedert vele jaren deze heerl. niet door het geslacht van WESEMAELE bezeten was geweest. Hertogin MARIA had de kerk en pastorie van OIJEN, voorbehoudens het voorstel aan haar van den Pastoor, als ook van den Vicaris, die te OIJEN des Pastoors dienst zou waarnemen, aan het kapittel van Turnhout gegeven, en dit is door Hertog ARNOLD, den 5 April 1436, bekrachtigd. Naderhand werd OIJEN, benevens het Land-van-Cuyk, door den Aartshertog MAXIMILIAAN aan Brabant gebecht, maar zulks had geen verder gevolg. Deze heerl. is door een der Hertogen van Gelder aan het geslacht van GENT verpand, zonder dat men heeft kunnen ontdekken aan wien en in welk jaar. Zulks werd, den 12 December 1492, nader bevestigd door een verdrag tusschen Hertog KAREL en WILLEM VAN GENT. Heer van *Rijstel*, terwijl in 1498 de Bisschop van Utrecht met HENDRIK VAN BOENENBURG, genoemd HOYSTEIN, eenen reverbrieven over de heerl. OIJEN aan dien Hertog gegeven heeft. Den 10 December 1523 gaf Hertog KAREL dit pandschap aan de nagelaten kinderen van WILLEM VAN GENT, met eene losse van 9000 goudgulden (13,500 guld.) en 400 gulden. WALRAVEN VAN GENT bezat dit pandschap, en na zijnen dood heeft Koning FILIPS het afgelost en de heerl. weder op nieuw, in 1559, aan den Graaf van Megen verpand, wordende de vorige pandpenningen met 1650 ponden (2510 guld.) en naderhand, in het jaar 1562, nog met 2000 ponden (2800 guld.) verhoogd. JOHAN VAN GENT, WALRAVENSZ., heeft die penningen aan de weduwe van den Graaf van Megen, in het jaar 1587, weder afgelost, en eenige jaren daarna, op den 25 December 1595, heeft hij verworven, dat OIJEN en *Dieden*, als eene hooge heerl., in plaats der pandschap, tot een onversterfelijk leen, ten Zutphensche regten, veranderd of gemaakt werd. In het daarop volgende jaar 1594 is hij daarmede, als met twee heerlijkheden en bijzondere leenen, verleid. Na zijnen dood werden zij van elkander gescheiden. Zijn oudste zoon WALRAVEN VAN GENT werd in 1615 met OIJEN beleend, en hij droeg dit, in het jaar 1620, op aan JOHAN VAN KETTELER, Brandenburgsche Geheimraad. Diens zoon, FREDERIK WILLEM VAN KETTELER, werd, ingevolge broederdeeling, in het jaar 1650 beleend, en diens zoon JOHAN HENDRIK, in 1650, nog minderjarig zijnde. Hij verkocht die heerl. in 1680 aan zijn zusters man, JACOB FERDINAND SWEERTS, Heer van *Landschaddenhof*, die het leen in 1682 vergrootte met den keizerlijken tol op de Maas, met molens, stinsen, tienden en andere goederen. Zijn minderjarige zoon DIRK JACOB SWEERTS DE LANDAS, werd daarmede, in 1694, verleid, en na zijn overlijden, in 1725, zijne drie zusters ERMGARD LOUISE, VROUW VAN HANS CHRISTOFFEL VAN DER CAPELLEN, ISABELLA MARIA, VROUW

VAN JOHAN CHRISTOFFEL VAN MURCHAUSEN EN JOHANNA ELISABETH, VROUW VAN HILMEER VAN MURCHAUSEN. Die goederen raakten naderhand in vermindering en werden, in 1773, door HERBERT VERMEULEN gekocht. Zijn broeder GERRIT ADRIAAN VERMEULEN volgde hem op. De tegenwoordige eigenares is de wed. van den Heer JOZEPH SMITS J. Tz., woonachtig te Eindhoven, hebbende haar man deze heerl., in 1836, aangekocht van de erfgenamen van den Heer WILLEM VAN WELSENES VAN OIJEN.

Het d. OIJEN ligt 3 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 1 u. N. van Oss. Men telt er, in de kom van het d., 13 h. en 120 inw.

De parochiale kerk, welke sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik is, is in 1801, bij taxatie, aan de R. K. overgegeven; doch het geld, daarvoor bedongen, is nimmer aan de Hervormde gemeente uitgetaald. Deze kerk is aan den H. SERVATIUS toegewijd, en, even als de toren, in het jaar 1836 aanmerkelijk hersteld, waartoe een Rijks subsidie van zeven duizend gulden is toegestaan.

In het jaar 1810 is door Koning LODEWIK aan de Herv. gemeente een subsidie verleend tot het stichten eener kerk, welke aan het Bovenende van OIJEN gesticht is, en eenen toren heeft, doch van geen orgel voorzien is.

Er heeft hier vroeger een sterk slot gestaan, het Kasteel-te-Oijen genoemd. Zie OIJEN (KASTEEL-TE-).

Bij den waterdloed van Januarij 1809 werden hier drie huizen geheel vernield en zestien andere aanmerkelijk beschadigd, gelijk ook alle de overige huizen meerder of minder leden. Ook bij den vloed van Januarij 1820 was de toestand hier aller beklagelijkst, daar men door den vloed verrast, volstrekt geen tijd tot berging of bevrijding had kunnen nemen.

Het wapen van OIJEN is van azuur (blauw), met twee naar elkander gekeerde leeuwen, gescheiden door een pal of staande balk; het schild gedekt met het borstbeeld van eenen gemijterden Bischof, houdende eene palm in de regter en den Bisschopsstaf in de linkerhand, alles van goud.

OIJEN, d. in het Rijk-van-Nijmegen, prov. Gelderland. Zie Oov.

OIJEN, geh. in Opper-Gelder, prov. Limburg, distr., arr. en 2½ u. N. van Roermonde, kant. en 2 u. Z. ten W. van Venlo, gem. en 1 u. N. ten O. van Kessel, nabij de Maas; met 9 h. en 80 inw. en een oud kast. het huis Oijen genoemd.

OIJEN of AIJEN, geh. in Opper-Gelder, prov. Limburg, distr., arr. en 9 u. N. van Roermonde, kant. en 2½ u. Z. van Genneep, gem. en ½ u. Z. O. van Bergen; met 60 h. en 260 inw.

OIJEN, geh. in Opper-Gelder, in het Land-van-Kessel, prov. Limburg, arr. en 7 u. N. van Roermonde, kant. en 2 u. O. N. O. van Beest, gem. en ¼ u. N. N. W. van Broekhuizen; met 25 h. en ruim 100 inw. — Ook ligt hier het landgoed Wissershof.

OIJEN (HET BENEDENEINDE-VAN-), het westelijke gedeelte van de gem. Oijen, prov. Noord-Brabant, arr. 's Hertogenbosch, kant. van de gem. Oijen-en-Teeffelen; palende W. en N. aan de Maas, O. aan de Bovenende-van-Oijen, Z. aan Teeffelen.

Het bestaat eene oppervlakte van 600 bund. Men telt er 35 h., omringd door 60 huisgez., uitmakende eene bevolking van 350 inw.

OIJEN (DE BENEINDE-VAN-), het oostelijke gedeelte van de gem. van de gem. Noord-Brabant, arr. 's Hertogenbosch, kant. Oss, gem. van de Teeffelen; palende N. aan de Maas, O. aan Macharen, Z. aan de Maas, W. aan het Benedeneinde-van-Oijen.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 300 bund. Men telt er 71 h., bevoend door 76 huizingen., uitmakende eene bevolking van 400 inv.

OIJEN (HET HUIS-), oud adell. kast. in *Oppeer-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Fenlo*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Kessel*.

Dit kast., hetwelk eenen geruimen tijd in verval was, doch later herbevoed is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 27 bund. 30 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer E. RUTS VAN NIEUWENHOEK, Burgemeester der gem. Bevel.

OIJEN (HET KASTEEL-VAN-), voorn. kast. vroeger tot het bert. *Gelder*, behoord hebbende, later prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Oss*, gem. *Oijen-en-Toeffelen*, nabij *Oijen*, ½ u. Z. O. van *Oijen*, aan den *Maandijk*.

Het moet een oud en sterk slot geweest zijn, hetwelk eenen kleinen, ronden en eenen grooten, vierkanten toren, met eene sierlijke spits had, welke laatste op het voorplein stond. Dit laatste kasteel was echter niet zoo uitgestrekt als een, dat er vroeger gestaan had, en waarvan men nog sporen en de fondamenten vindt, en van welke het laatste, dat in het jaar 1837 gesloopt is, slechts de voorburg besloeg. Niet onwaarschijnlijk heeft *MARIA*, eene dochter van *JAN III*, Hertog van *Brabant*, die met *REINALD III*, Hertog van *Gelder*, getrouwd was, dit sterk kasteel op *Brabandschen* bodem gebouwd, om eene veilige schuilplaats te hebben, gedurende den broederoorlog tusschen haren gemaal *REINALD* en *EDWARD*, omtrent het jaar 1350 losgebroken en eerst in 1361 geëindigd, toen *EDWARD* de overhand behield en zich als Hertog liet huldigen. *MARIA* vlugtte, na dat *REINALD* gevangen genomen was, naar *Brabant* en overleed er in 1399.

Toen haar man in dezen gevaarlijken oorlog gewikkeld was, schijnt zij eenig deel in het bestuur te hebben gehad. Zij liet op het kasteel te *Oijen* goudgeld muntten, dat in de ordonnantiën van 1388, door *FILIPS den Stoute*, en van 1393 door *ALBERT*, Graaf van *Holland*, uitgevaardigd, vermeld wordt. Men vindt daarin gewag gemaakt van *Mariageldens*, te *Oijen*, geslagen ter waarde van 27 en 23½ grooten; van deze zijn misschien nog zeer enkele overig, hoewel de aanwijzing der muntplaats ontbreekt; en van tweederlei *Oijensche* kroonen, ter waarde van 31 en 29½ grooten. In de verzameling van den Hoogleeraar van *DEB CHUIS*, te *Leyden*, vindt men een boddrager van *MARIA*, waarvan, zoo ver men weet, geen tweede exemplaar bekend is. Hij draagt het opschrift: *Mona's Oijensis*.

Toen bij den watervloed van Januarij 1820, alle rondom *Oijen* gelegen dorpen, geheel verlaten waren, en ieder naar hooge plaatsen, waar men zich eenigszins veilig waande, was gevlugt, werd het *KASTEEL-VAN-OIJEN*, als de meest geschikte schuilplaats, gekozen. Van rondom met eenen enkelen toren in zijne grachten besloten, scheen het eenige veiligheid aan te bieden. Reeds was het, na de laatste vernieuwing, grootendeels afgebroken. Het verste gedeelte werd door den R. K. Pastoor bewoond, die den voormaligen stat tot eene kleine kapel had ingerigt. Meermalen had dit kasteel aan hooge vlooden eenen gelukkigen weerstand geboden en van dien kant rekende men zich genoegzaam beveiligd. Terstond maakte men gebruik van twee vaartuigen, die reeds vele ongelukkigen van eenen gewissen dood hadden gered.

Het water, den dijk bijna een voet overstromende en de grachten des kasteels vol geloopen zijnde, diende de bovenste verdieping alleen tot wijkplaats van niet minder dan vier en tachtig personen, klommen alzoo, met eenen ladder, uit het vaartuig na die bovenverdieping. Hoe ligtelijk had deze kous echter de hoop der herwaarts gevekenen op eenmaal kunnen vernietigen. Eene vervaarlijke ijschots, uit een aantal vastgevrozene schotsen, ter grootte van meer dan 4 bunders zamen gesteld, dringt met alle kracht tegen het kasteel, dat nu jammerlijk gebeukt en van onderen reeds doorwaterd, niet dan verzakking, uitspoeling en instorting bedreigde. Groot was aan op nieuw de angst der vlugtelingen, daar zij, waarheen zij het oog wenden, niets dan eeno IJzee, met tooneelen van verwoesting, aanschouwden. Gelukkig echter behoudt het gebouw zijnen stand, daar het zware geboomte, ter plaatsen, waar het gevaar het meeste dreigde, tot eene borstwering strekte, tegen welke de aandrijvende lichtere schotsen verbrijzeld werden. Met bijzonderen lof vinden wij vermeld het gedrag van den Pastoor **LEONARDUS DENKS**, die niet slechts alles, wat hij bezat, ten beste gaf, maar tevens, gedurende dien bangen nacht, overal orde hield, en ieder ongelukkige bemoedigde. Ook de landbouwer **GRABES GEMARTZ**, mede op het kasteel wonende, voorzag hen acht tot dagen tien lang, behalve van brood, nog van goed middag- en avondeten.

De daartoe behoord hebbende gronden, bestaands eene oppervlakte van 32 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de weduwe van den Heer **JOHANN SMITS Tz.**, woonachtig te Eindhoven.

OIJEN (HET KASTEEL-VAN-), oude naam van het **Stor-re-Gansouze**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **Gansouze (HET STOR-RE-)**.

OIJEN (DE OUDE-), uiterwaard in den *Tielervaard*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Deil*, heurl. *Gellicum*.

Deze uiterwaard is aan de west-, noord- en oostzijden door de Linge omgeven, en paalt ten zuiden aan den Polder-van-Gellicum. Hij beslaat eene oppervlakte van 32 bund. 10 v. r., en telt twee h., de *Breknap* en de *Locht* geheeten.

OIJEN (POLDER-VAN-), pold., voorheen tot *Gelderland* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Ost*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. aan den *Maasdijk*; O. aan den *Maasdijk* en aan den *Zeedijk*, Z. aan den *Zeedijk*, W. aan den *Zeedijk* en aan den *Maasdijk*.

Dit pold., welke, zoo men meent, in het jaar 1300 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 854 bund. 8 v. r. 90 v. ell.; telt 126 h., waaronder 35 boerderijen, en heeft drie sluizen, waarvan twee in den *Zeedijk* en eene in den *Maasdijk*, als: eene steenen sluis, wijd 1 ell. 8 palm. en hoog 1 ell. 7 palm.; eene steenen sluis, wijd 8 palm. en hoog 1 ell. 2 duim., en eene steenen sluis, wijd 8 palm. en hoog 1 ell. 6 duim., alle voorzien met eene *drifflour*. Door de eerste, in den *Maasdijk* gelegen, watert deze polder gezamenlijk met den *Hemelrijksche* en *Allemanens-waard*, op de *Maas* uit; door de twee laatste, in den *Zeedijk* gelegen, loost hij zijn water, door de *Teeffelsche-wetering* en met het water van het *Land-van-Megen*, op de *Maas* uit; hebbende de uitwatering door de *Teeffelsche-sluis* voor dezen polder kosteloos plaats. Behalve de gemelde sluizen, wordt ook het stijl of de sluis van *Allemanens-waard*, mitgaders alle

verdere polderwerken, voor rekening zoo van den polder, als de landen buiten den Zeedijk, onder Oijen gelegen, onderhouden. Het zomerpeil is 4 ell. 1 palm. boven A. P. De hoogte van den Zeedijk is 5 ell. 5 palm. boven A. P. De kade, waardoor nagenoeg alle de binnenlanden, onder de heerl. Oijen, tegen het Beersche Maaswater (buitengewone werkingen; vergezeld van zware zuid- en zuidweste winden, uitgezonderd) beschut zijn, wordt Zeedijk geheeten.

Deze kade of Zeedijk, waarvan de kruin, ter breedte van 1 ell. 8 palm. berijbaar is, ligt 5 tot 11 palm. boven de daar binnen gelegen landen; de landen daar buiten zijn doorgaans eenigzins hooger dan de binnenlanden; de tijd wanneer deze kade gelegd werd, is niet bekend; men meent echter, dat dit geschied zij, om zich te onttrekken aan de twisten, die wegens den Groenendijk plaats hadden, en om zich tevens tegen het bovenwater te dekken. De hoogte van den Maasdijk aan het Boven-einde is 9 ell. 3 palm. en aan het Beneden-einde 9 ell. boven A. P. Deze dijk heeft eene kruinsbreedte, van boven af te rekenen, van 5 ell., 3 ell., 4 ell. 3 palm., 5 ell. 7 palm., 4 ell., 4 ell. 1 palm., 5 ell. 9 palm., 4 ell. 6 palm. en 4 ell. 8 palm.

Tot dekking van den Schaaardijk, zijn in de Maas twee stroomleidende kribben gelegd, waarvan het onderhoud, volgens vroegere conventie, ten laste van den Heer van Oijen is; volgens die conventie, moet de bovenste lang zijn, 9 Rijnl. roeden, (55 ell. 8 palm. 5 duim.) en de benedenste 21 Rijnl. roeden (79 ell.).

De binnenlanden onder Oijen, gelegen buiten den Zeedijk, gemeen met het Land-van-Megen, beslaan eene oppervlakte van 65 bund. 59 v. r. 81 v. ell., doch betalen gelijke polderlasten met de landen, binnen den Zeedijk gelegen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Dijk- en Polderschrijver.

OIJEN-EN-TREEFELEN, gem., gedeeltelijk voorheen tot de prov. Gelderland behoord hebbende, gedeeltelijk tot het graafs. Megen, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Oss (1 k. d., 8 m. k., 1 s. d. 2 afd.); palende N. en N. O. aan de Maas, O. aan Megen-Haren-en-Macharen, Z. O. en Z. aan Oss, W. aan Lithoijen en aan de Maas.

Deze gem. bevat de gem. Oijen en Teeffelen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1582 bund., waaronder 1257 bund. 2 v. r. 95 v. ell. belastbaar land; telt 145 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De R. K., die er 680 in getal zijn, maken de beide stat. van Oijen en Teeffelen uit. — De Herv., die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. Oijen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oijen en ééne te Teeffelen, welke gezamenlijk door een getal van 125 leerlingen bezocht worden.

OIJEVAARS-HORST, voorm. hofstede in Eemland, prov. Utrecht, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Amersfoort, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Leusden, in het geh. het Heetveld, nabij den grooten weg naar Arnhem.

Deze hofstede, beslaande eene oppervlakte van 52 bund. 79 v. r. 79 v. ell., is sedert het jaar 1811 aan het landgoed de Trek getrokken.

OJOIGJOE-KARTA, resid. en koningr. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java. Zie DJOCJOKARTA.

OIBLO, *Onna of Onzoo*, d. in *Oppe-Gelder*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. W. van *Horst*, gem. en 1½ u. O. Z. O. van *Veenray*.

De inv. vinden meest hun bestaan in den landbouw. De grond is er zeer zandig. Men heeft er twee grasmolens.

De inv., die alle R. K. zijn, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

OIRLE (KLEIN-), geh. in de prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. van *Horst*, gem. en 1½ u. O. Z. O. van *Veenray*; met 15 h. en 70 inv.

OIRSBEEK, gem. in het *Land-om-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Haastricht*, kant. *Sittard* (5 h. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Milkenbusch* (in Pruisen) en *Ringelrade*, O. aan *Werkelbeek*, Z. aan *Amstenrade* en *Schinnen*, W. aan *Schinnen*.

Deze gem. bevat het d. *Oirsbeek*, benevens de geh. *Gracht*, *Ophoven*, *Daenraedt* en *Klein-Daenraedt*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 715 bund. 40 v. r. 80 v. ell., waaronder 695 bund. 34 v. r. 55 v. ell. bebouwd land; telt 196 h., bewoond door 210 huizeg., uitmakende eene bevolking van 1050 inv., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Er zijn twee brouwerijen, jeneverstokerijen, eene looierij en eenen korenmolen.

De inv., die er allen R. K. zijn, onder welke 800 Communikanthen, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Schinnen* behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapelaan* bediend wordt. — Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Onzoo* of *Onzoox* ligt 4 u. N. O. van *Haastricht*, 1 u. Z. Z. O. van *Sittard*. Het is een zeer fraai dorp en een der voornaamste plaatsen in dit gedeelte des lands.

De kerk, aan den H. *Lambertus* toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen fraajen toren, en van een orgel voorzien.

Er bestaat nog een heerenhuis, het *Huis-te-Oirsbeek* geheeten. Zie het volgende artikel.

De kermis valt in op *Heilige Drievuldigheid*, zijnde *Woensdag* na *Pinksteren*.

OIRSBEEK (HET HUIS-TE-), heerenhuis in het *Land-om-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Haastricht*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Sittard*, gem. *Oirsbeek*.

OIRSCHOT, kant. prov. *Noord-Brabant*, arr. *Eindhoven*.

Dit kant. beslaat eene oppervlakte van 46,214 bund.; telt elf gem. en daarin 5185 h., bewoond door 5734 huizeg., uitmakende eene bevolking van 17,504 inv., onder welke eenige klompenmakers, en telt er 16 brouwerijen, 1 mouterij, 20 leerlooierijen, 1 verwerij, 3 wind- of water-olie- en 18 korenmolens. Ook heeft men in dit kant. vele woeste gronden. De gem. zijn: *Best*, *Bladel-en-Motersel*, *Diessen*, *Hilvarenbeek*, *Hooge-en-Lage-Mierde*, *an-Huisel*, *Hoogeloon-Mupert-en-Casteren*, *Moergestel*, *Oirschot*, *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, *Reusel* en *Vessem-Wintelre-en-Kneegsel*.

OIRSCHOT, gem. in de *Mejerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot* (4 k. d., 21 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Bestel* en *Liepmpe*, O. aan *Best*, Z. O. aan *Wessel-en-Eckart*, *Zoelst* en *Orbe*, Z. aan *Vessem-Win-*

telre-en-Kneegsel, Z. W. aan Oostel-, Westel- en Middelbeers, W. aan Moergestel.

Deze gem. bevat het vlek Oirschot, welks kom ook wel het Kerkhof genoemd wordt, de geh. Hedel, Notel, Oudenhoven, Spoordonk en de Straten, en de b. Boterwijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 5848 bund., waaronder 5709 bund. 36 v. r. 74 v. ell. belastbaar land. Men telt er 748 h., bewoond door 855 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw. De landbouw, een weinig handel in boter, het linnenweven, alsmede het maken van klompen en spoelen, maken de voornaamste bestaansmiddelen der inwoners uit. De grond is er over het geheel genomen, maar vooral aan de zuidzijde, zandachtig, echter geschikt voor den graanbouw. Men treft hier ook heide- en broekland aan; dan, hoe uitgestrekt deze heide is, heeft zij nogthans hare nuttigheid, dewijl zij het voedsel aan eene menigte schapen verschaft, en veel schaal of heiturf oplevert; ook zijn er vrij goede weilanden en overvloed van allerlei werk- en brandhout. In het jaar 1511 werden de gemeentegronden door JAS II, Hertog van Brabant, aan de ingezetenen uitgegeven. De voornaamste veldgewassen, welke hier gevonden worden, bestaan in rogge, haver, boekweit, een weinig tarwe en gerst, erwten, vlas, aardappelen, spurrie, knollen, wortelen enz.

Men heeft er eenige klompen- en stoelenmakerijen, 6 brouwerijen, 1 mouterij, 2 leerlooierijen, 2 verwerijen, 1 fabriek van gewast linnen en katoen, 1 water- en 2 windkorenmolens, zijnde de watermolen ook tot oliemolen ingerigt, terwijl een der windkorenmolens tevens run of schors maalt. Vroeger had men er, behalve de zes thans nog bestaande, nog acht brouwerijen en dus in het geheel veertien. Eene tweede fabriek van gewast linnen is den 5 Augustus 1840 door brand vernield.

De Roomsche-Katholijken, die er ruim 4000 in getal zijn, onder welke ongeveer 5000 Communicanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Hilarenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. Onder de Pastoors, welke alhier gestaan hebben, verdient melding GISEBERTUS VAN DER ASDONK, die van 1751 tot aan zijnen dood, welke in het jaar 1742 voorviel, Vicaris Apostolijk van 's Hertogenbosch geweest is.

De Hervormden, die er ruim 100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oirschot-Best-Oostel-Westel-en-Middel-Beers*, welke te Oirschot eene kerk heeft.

De 50 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Eindhoven*, en hebben hier eene bijkerk.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: drie te Oirschot, eene te Straten en eene te Spoordonk, welke gewoonlijk door een getal van 700 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. werd door de Hertogen van Brabant tot eene heerlijkheid verpand. Men weet echter niet wanneer dit geschied zij, doch de kooppenningen voor de helft afgeloot zijnde, is zij eene halve heerlijkheid, gelijk zij nog is, gebleven, dat is, waarvan de Heer eerst met den Hertog en vervolgens met de Algemeene Staten, voor de helft, in alle heerlijke voorregten bleef deelen. De oorsprong der halve heerlijkheid is zeer oud, maar men kan den tijd daarvan niet bepalen, alleen weet men, dat, bij brieven van 16 Januarij 1558, toen Graaf RICHARD VAN MARONDE eigenaar der halve heerlijkheid was, de tweede

heeft aan hem verpand werd, maar deze heeft is hem in 1614, door de gemeente weder ingelost. In het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw werd deze beerl. bezeten door het geslacht SWEERTS DE LANDAS. Thans is zij een eigendom van den Heer OZAS OZERS VAN DEN BOM, woonachtig te Oonschor, op het kasteel Groot-Bijsterveld.

Het vlek Oonschor of Oonschor ligt 4 u. Z. van 's Hertogenbosch, 3 u. N. W. van Eindhoven, 4 u. Z. O. ten O. van Tilburg.

Het komt reeds voor in een diploma van 1196, als *VILLA QUAE VOCATUR ONSCHOR* (een dorp dat Oonschor wordt genoemd). Het is een aanzienlijk, groot en schoon vlek en eene der oude vrijheden, ofschoon de vrijheidsbrief niet meer bekend is; het is het grootste en fraaiste oord en de hoofdplaats van Kempenland. Het strekt zich wijd en zijd zeer ver uit, doch is bij het Marktveld, waarop een schoon Raadhuis en de kerk ligt, en eenige aangrenzende straten goed betimmerd. Men telt er 500 h. en 1940 inw.

Het Raadhuis is een schoon gebouw, met eens hooge pui, waar men aan wederzijden met steenen trappen opgaat. In den gevel leest men het jaartal 1445. Men treft daarin een, in 1839 nieuw ingerigt, uitmuntend fraai lokaal voor het kantongeregat aan.

De Kerk, aan den H. PIETUS in *zijn*e *Banden*, toegewijd, is een zeer groot en prachtig gebouw, rustende op twee rijen pilaren, zijnde voorzien van eenen zeer hoogen en schoonen toren met drie omgangen, die eenigzins gelijk naar den toren der Grooten- of St. Laurens-kerk te Rotterdam. Hij is geheel van steen, gemakkelijk te beklimmen en wordt bijzonder goed onderhouden. In geheel Nederland vindt men, ten platten lande, geen zoo prachtig gebouw als de St. Pieters-kerk van Oonschor met haren toren. De toren prijkte eertijds met eene hooge spits, welke, in 1558, door eenen zwaren storm van boven neder waaide. Zij werd echter hersteld, doch brandde, in 1627, door den bliksem af, waarna de toren met eene lage kap gedekt is. Het kerkhof, aan de zuidzijde der kerk, is van eenen steenen muur omgeven. Op het midden der kerk staat een klein, fraai torentje, als een lantaarn gebouwd. In deze kerk was eertijds een kapittel van elf Kanunniken, van zeer oude instelling. Men vindt, dat in 1282 voor dit kapittel een Dekenaat werd opgerigt en met de pastorijs vereenigd. Het kapittel is bij den overgang van 's Hertogenbosch te niet gegaan, doch de prebenden of inkomsten der Kanunniken werden nog door Hervormde personen genoten. Er waren nog onderscheidene andere fundatiën of beneficiën in deze kerk opgerigt, die allen op den zelfden tijd zijn te niet gedaan. Deze kerk is in 1798 wedergekeerd tot het gebruik der Katholijken, die haar in dien luisterrijken staat hersteld hebben, waarin men haar thans ziet. In het koor dezer kerk zijn nog de voortreffelijke zitplaatsen der voormalige Kanunniken, versierd met kunstig beeldwerk. De kerk prijkt met vijf altaren, vele schoone schildertjen, een uitmuntend orgel en heeft eene fraaije doopvont, steunende op vier leeuwen, zijnde een overblijfsel der vroeger in deze kerk gestaan hebbende prachtige graftombe der MAZONS. De schoone predikstoel in dit prachtige gebouw verdient mede vermelding. Men is thans (1846) bezig met het leggen van eenen kostbaren nieuwen vloer. Na den Munsterschen vrede hadden de Katholijken eene schuurkerk gebouwd, op het einde der *Nieuwstraat*, ten Noorden van de parochie-kerk. In het jaar 1741 werd die schuurkerk voor drie maanden gesloten, en de bedienende Priesters alle openbare godsdienst-oefening verboden, om het volgende voorval: een man, beschuldigd

van doodslag, werd te Onscnor gevangen gezet, doch slechts in burgerlijke gijzeling. Terwijl de voster of diender tegen de stroopers jagt maakte, werd de gevangene door behulp van eenige Brabandsche stroopers uit de gevangenis verlost. Het Officie Fyskaal, in deze zaak bemoeid, deed de schuurkerk der Katholijken sluiten, die eindelijk, na drie maanden, niet zonder zware kosten, werd geopend. Deze schuurkerk was, in 1745, afgebrand en werd bij vergunning der Staten van 7 Julij van dat jaar, weder opgebouwd. Zij moest, naar gewoonte met stroo of riet gedekt wezen, doch kort daarna kreeg men, op voorspraak van een der Leden van de Staten, die zich in Onscnor bevond, verlof, om, tot vermindering van brandgevaar, die met steenen pannen te dekken. Deze voormalige schuurkerk is in 1802 afgebroken en de grond tot tainen gebezigd.

Behalve de parochiale en kollegiale hoofdkerk had Onscnor eertijds nog drie kapellen, van welke twee nog in wezen zijn, een onder de aanroeping van de *H. Maagd Maria* ingewijd, een half uur ten Westen van de parochiekerk, aan de Beerse, doorgaans de Kapel van den Heiligen Eik genoemd, welke veel bezocht wordt als bedehuis, doch waarin geen dienst gedaan wordt; eene andere, van zeer oude stichting, insgelijks ter aanroeping van de *H. Maagd*, in de nabijheid en ten Zuiden van de parochiekerk, welke kapel nu tot de dienst der Hervormden gebruikt wordt. Volgens sommige Schrijvers zou het kapittel van Onscnor oorspronkelijk niet in de parochiekerk, maar in deze kapel van de *H. Moeder Gods* zijn gesticht geweest. Eens derde kapel, ten Oosten van het dorp, aan den weg naar Best, waarin de *H. Astutus* bijzonder werd aangeropen, is niet meer in wezen, en nog eene kapel bij het Gasthuis, onder aanroeping van den *H. Martelaar Georgius*, is thans als zoodanig huiten gebruik.

In 1644, na den overgang van 's Hertogenbosch aan de Staten, was te Onscnor nog een klooster gesticht van Religieuse Carmelissen of Theresianen. Ter plaatse, waar dit gestaan heeft, ziet men thans een woonhuis.

Het Klooster der Franciskaner-Nonnen, in de *Koestraat*, in het jaar 1797, door vlugtelingen uit Weert gesticht, is een ruim gebouw, met eene kleine, doch zeer nette kerk, die van een orgel voorzien is.

De Hervormde kerk, oudtijds de Lieve Vrouwe-kapel, is een oud gebouw van duifsteen, dat, naar sommigen willen, door de Romeinen zou gebouwd zijn, en zeer waarschijnlijk een van de oudste gebouwen in het Rijk is. Zij werd op het laatst der vorige eeuw, bij de wekelijksche markt, tot eene Boterwaag gebruikt, maar sedert de Roomsche-Katholijken de parochie- of St. Pieterskerk genaast hebben, is zij voor de Hervormde godsdienst ingerigt. Zij is voorzien van een spits torentje en van een orgel.

De Israëlitische bijkerk is een net gebouw, aan de oostzijde van het vlek. Zij is gebouwd in het jaar 1840.

Men heeft te Onscnor twee Oudemannen-huizen. Aan een van deze werd in 1855, door het aanbouwen van nieuwe woningen, tot het opnemen van behoeftige oude lieden, eenige uitbreiding gegeven. Ook had men er vroeger een Gasthuis, hetwelk in 1556 door den toenmaligen Heer der gemeente, Markies van DREYSEN, gesticht was, doch reeds in het midden der vorige eeuw niet meer bestond, en waarvan de gebouwen thans ingerigt zijn tot eene burgerwoning.

De drie scholen, welke in het vlek gevonden worden, zijn eene dorpschool, eene kostschool voor Jongheeren en eene

kostschool voor Jongejuifvrouwen, de laatste in het bovenvermelde klooster, wordende de dorpschool gemiddeld door een getal van 200 leerlingen, de kostschool voor Jongeheeren door 30 leerlingen, en de kostschool voor Jongejuifvrouwen door 40 leerlingen bezocht. Met de laatste is ook een Meisjes armenschool, met 80 leerlingen, verbonden.

Men heeft hier het kasteel Bijsterveld, ook wel het Kasteelte-Oirschot genoemd.

Er worden zes jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Dingsdag na St. Antonius, in Januarij; de tweede Dingsdag na Beloken Paschen; de derde Dingsdag na St. Servaas; de vierde Dingsdag vóór of die op eenen heiligdag invallende, Dingsdag na St. Jan; de vijfde den derden Vrijdag in September, en de zesde Dingsdags na St. Huihart, die allen merkwaardig zijn door het zeer groot aantal kramen, met allerlei waren, vlas, garen, linnen en het horenoeve, de varkens en schapen, alsmede eenige paarden, welke daar te koop komen. Voorts is het hier alle Vrijdagen weekmarkt, die voorheen zeer beroemd was van wege de menigte boter, welke hier ter markt kwam, wijl Onsenor alleen het privilegie van eene gezwoeren waag plagt te hebben, en al de boter van de omgelegene dorpen hier ter waag moest gebracht worden, doch sedert het jaar 1796 is deze weekmarkt allengs vervallen en beteekent thans zeer weinig.

De kermis valt in den laatsten Maandag in September, doch alleen tot gemakkelikheden, daar er alsdan geene kramen komen.

Op het marktplein staat een oude lindenboom, en eenige treden van daar eene groep jonge lindenboomen, met eenen kastanjeboom in het midden.

OIRSCHOT is de geboorteplaats van den Godgeleerde ADRIANUS-CRONHUIS of ADRIAAN DE CAON, Hoogleeraar te Leuven, † 11 Maart 1651; van den kerkelijken Geschiedschrijver WILLEM DE MEYER, vermoedelijk † in 1679, en van den Geschiedschrijver HENRIK DE MERIK (HENDRIK VAN DER HEYDEN), geb. in 1423, † in 1497.

Men wil, dat de Apostel van Friesland den H. Odulphus, in de nabijheid te Best, geboren, te Oirschot Pastoor geweest zij.

Zekere *Mts*, ARNELBUS FRY, maakte zich, in het midden der zeventiende eeuw, hier zoo beroemd, dat hij zelfs naar Frankrijk geroepen werd om de Koningin te genezen, waarin hij zoo wel slaagde, dat LODWIK XIV, in eenen bijzonderen brief, aan de Algemeene Staten, den hoogsten lof aan zijne bekwaamheid toezwaide.

OIRSCHOT werd in 1388 door de Gelderschen afgebrand. — Hertog ANTONIE vertoefde hier in 1407 eenigen tijd, omdat hij ontevreden was op de Brabandsche steden en in geene daarvan wilde komen.

MAARTEN VAN ROSSER verwoestte en verbrandde in 1542 dit schoone dorp, en stelde het daarenboven in het volgende jaar nog onder eene brandschatting van 7000 gulden. — In 1675 leed het veel door de Franschen.

Het wapen van Oirschot bestaat in een gevierendeeld schild, waarvan het eerste en vierde van goud, met eenen leeuw van sabel (zwart), het tweede en derde mede van goud, met eenen leeuw van keel (rood).

OIRSCHOT (KASTEEL-VAN-), kast. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, prov. Noord-Brabant. Zie BIJSTERVELD.

OIRSCHOT-BEST-OOSTEL-WESTEL-EN-MIDDELBEEKERS, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. en ring *Bindhooven*; met ruim 120 zielen en ongeveer 70 Ledematen. Men heeft er eene kerk te Oirschot.

Deze gemeente maakte vroeger twee afzonderlijke gemeenten uit, die van Oirschot-en-Best en van Oostel-Westel-en-Middelbeers. Die van Oirschot-en-Best had tot eersten Predikant LAMBERTUS SCHRAPENBERG, die in het jaar 1655 derwaarts kwam, en in het jaar 1659 naar Nieuwenhoorn-en-de-Gooten vertrok. De eerste Leeraar, die de gemeente Oostel-Westel-en-Middelbeers bediend heeft, is geweest JOHANNUS PETRUS CORONPINTA, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 aldaar overleden is. Na het overlijden van den Predikant FREDERIK STEVERTS, in het jaar 1795, werden de gemeenten Oirschot-en-Best en Oostel-Westel-en-Middel-Beers, in 1796, te zamen vereenigd, en kwamen toen tot eersten Predikant ALBERTUS LEONARDUS DORSELEN, die in het jaar 1804 aldaar overleden is.

OISTERWIJK, een der vier kwartieren, waarin de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, verdeeld was. Het grensde N. aan de prov. Holland, O. aan de kwartieren van Maasland, Peelland en Kempenland, Z. mede aan Kempenland en aan de vrijheid van Turnhout en W. aan de baronnie van Breda.

Men begroot de lengte van dit kwartier, van het Noorden tot het Zuiden, op negen en de breedte, van het Oosten tot het Westen, op zeven uren gaans. Daarin lagen de navolgende plaatsen, als: 1°. die afhankelijk waren van de Algemeene Staten: Oisterwijk, Udenhout, Haaren, Berkel, Enschoot, Heukelum, Helvoirt, Esch, Hooge-Mierde, Lage-Mierde en Hulsel; 2°. die gedeeltelijk van de Algemeene Staten en gedeeltelijk van hunne bijzondere Heeren afhankelijk waren: Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westel-Beers; 3°. die alleen van hunne Heeren afhankelijk zijn geweest: Boxtel, Tilburg, Goirle, Loon-op-Zand, Waalwijk, Gansoijen, Hagoort, Drunen, Nieuwkuik, Moergestel, St. Michiels-Gestel, Gemonde, Vught en Cromvoirt.

Het bevatte alzoo de tegenwoordige gem.: Oisterwijk, Udenhout, Haaren, Berkel-Enschoot-en-Heukelum, Helvoirt, Esch, Drunen, Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel, Waalwijk, Tilburg, Goirle, Moergestel, Diessen, Vught, Cromvoirt, Boxtel, Hilvarenbeek, Loon-op-Zand en St.-Michiels-Gestel, benevens een gedeelte van de gem. Alphen-en-Riel, Oostel-Westel-en-Middel-Beers, Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren en Nieuwkuik-en-Onzenoort.

De grond van dit kwartier is, over het geheel genomen, vruchtbaarder, dan in Peelland en Kempenland, en ook voor een groot gedeelte dan in Maasland, en men vindt hier vele houtrijke aangenaam gelegen dorpen. Het wordt bespoeld door de rivier de Dommel, die van 's Hertogenbosch tot Boxtel bevaarbaar is, voorts door de Nemer, de Reusel, de Ley, de Beerse, de Hilver en andere riviertjes; terwijl dit kwartier door de Oude-Maas, ten Noorden van Waalwijk, ook te water gemeenschap heeft met Holland, werwaarts vele granen over Waalwijk verzonden worden. Waarvan dit kwartier zijnen naam ontleend heeft, is onzeker, maar men houdt het daarvoor, dat het naar het vlek Oisterwijk, dat voormaals zeer uitgebreid en bloeiend was, aldus genoemd zij.

Het wapen van dit kwartier is van azuur (blauw), met een burg met poort en zijmuren van zilver, staande op eenen grond van sinopel (groen), tot helmsiersel zeven paauwveren in natuurlijke kleur. Het

schijnt ontleend te zijn van den burg, die in het vlek Oisterwijk plagt te staan, waarvan de plaats nog bekend is en den naam van burg draagt.

OISTERWIJK, kerk. ring, prov. *Noord-Brabant*, klass. van 's *Hertogenbosch*, bevattende de volgende zeven gem., als: Boxtel-en-Esch, Helvoirt-en-Haaren, Hilvarenbeek-Diessen-Hooge-en-Lage-Mierde, St. Michielgestel-den-Dungen-Gemondeden-Schijndel, Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel, Tilburg-en-Goirle en Vught-en-Cromvoirt. Men telt in deze kerk. ring 650 zielen, onder welke 450 Ledematen; men heeft er negen kerken, bediend wordende door zeven Predikanten.

OISTERWIJK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Tilburg* (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Haaren, O. aan Boxtel, Z. aan Moergestel, W. aan Berkel-Enschoten-Heukelom.

Deze gem. bevat het d. Oisterwijk, benevens de geh. Kerkhoven, de Kleine-Heide, Hondenberg, de Logt en Klein-Oisterwijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2290 bund., waaronder 2218 bund. 34 v. r. 67 v. ell. belastbaar land. Men telt er 271 h., bewoond door 593 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2050 inw. Het voornaamste middel van bestaan is de landbouw. Ook heeft men er 1 bierbrouwerij, 7 leerlooierijen en touwerijen, 1 roodverwerij, 1 kaarsenfabriek, 1 paarden-olie- en 3 korenmolens; van welke laatste twee door wind en een door water gedreven wordt.

De wollen manufacturen van OISTERWIJK waren voorheen zeer gezocht en de fabrieken zeer bloeiend. Later zijn zij in verval geraakt, en er konden in het begin dezer eeuw maar weinig weefgetouwen aan den gang gehouden worden. Thans zelfs vindt men er geen enkele meer.

De grond is grootendeels zand en voor een gedeelte vruchtbaar; maar de weiden zijn broekachtig en schraal, zoodat men genoodzaakt is, om zich des winters, met groote kosten, hooi van de Langestraat, Bokhoven en van elders aan te schaffen. De voornaamste voortbrengselen van den grond bestaan in rogge, boekweit en haver.

De Roomsche-Katholijken, die hier 1900 in getal zijn, onder welke 1780 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Orthen*, behoort, en onderscheidene jaren bediend werd door de Reguliere Kanunniken, uit de adellijke abdij van St. GERTRUI te Leuven. Thans wordt er de dienst verrigt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

De Hervormden, die hier 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel*.

De 80 Israëlieten, die er wonen, maken eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van 's *Hertogenbosch* behoort, waarin de dienst door eenen Manighim verrigt worden.

Men heeft in deze gem. drie scholen, alle in het vlek OISTERWIJK, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het vlek OISTERWIJK of OOSTERWIJK, weleer OOSTERWIJK, hetwelk waarschijnlijk dus genoemd is geworden ter onderscheiding van Westervijk, een geh. onder Hilvarenbeek, ligt 3 u. Z. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, 1½ u. N. O. van Tilburg, aan de Lei. Het is een zeer schoon en aanzienlijk vlek, de voormalige hoofdplaats van het

kwartier van dien naam en voerde vroeger den titel van vrijheid. Dit regt was bij eenen brief van HENDRIK I, Hertog van Brabant, op St. Catrinadag (25 November) 1250, verleend aan hen, die bij en om OISTERWIJK woonden, en zulks even gelijk als aan de burgers van 's Hertogenbosch, van welken brief nog een afschrift voorhanden is.

OISTERWIJK was voorheen veel grooter dan tegenwoordig. Oomsnoevs zegt, dat er wel vijf honderd wollen-weefgetouwen en acht en dertig brouwerijen plagten te zijn. Er is een straatweg van vijf honderd ellen lang, ter wederzijden met huizen betimmerd, en hier en daar worden onderscheidene groote putten, tot gerief der inwoners, op den straatweg gevonden. Dit vlek en vrijheid was weleer bloeiend, doch thans is de welvaart, vooral door vorige oorlogsrampen, verdwenen.

Men telt er, in de kom der gem., 193 h. en 1570 inw., en heeft hier een ruim marktplein, het Lindeind genaamd, waarop een lindenboom staat, welks gelijke, in dikte en ouderdom, nergens bekend is, daar hij reeds in de dertiende eeuw, als een groote boom, vermaard was. Hij is van boven plat geschoren en wegens de uitgebreidheid zijner takken van onderen met eene menigte palen onderschraagd. Men rekent de dikte van den stam, op 4 ell. 7 palm: in omtrek, en naar men wil, zoude vroeger een geheel regiment voetvolk onder zijne takken hebben kunnen staan en schuilen. Op de jaarmarkten werd vroeger het linnen onder dezen boom verkocht en 's wekelijks daaronder botermarkt gehouden, ten welken einde banken daaronder geslagen waren. In het jaar 1841 is in zijne nabijheid eenen jongen lindeboom geplant.

JAN III, Hertog van Brabant, verleende, bij brieven van 1350, aan die van OISTERWIJK, het houden van eene week- en twee jaarmarkten, en gelastte daarbij aan de Schouten van 's Hertogenbosch en van OISTERWIJK, « den stroom van de Lei, tusschen 's Hertogenbosch en » OISTERWIJK te doen ruimen en openhouden, overal en alzo, dat men » geriefelijk met schepen van 's Hertogenbosch tot OISTERWIJK, en van » daar weder naar 's Bosch tot de markten varen mag, gelijk men voor- » maals te varen plag.» Thans worden er nog vijf jaarmarkten gehouden, als: Maandag na den 2 Mei, zijnde eene beesten- en linnenmarkt; Maandag na 2 Junij, Woensdag na den 23 Augustus, Maandag na den 29 October en Donderdag na Halfvasten, welke jaarmarkten, bijzonder de eerste, sterk bezocht worden en mede voor de beste uit de Meijerij worden gehouden.

Dit vlek is redelijk dicht bebouwd, met vele heerenhuizen. Het verdeelt zich in het Kerk-eind en in het Linde-eind, en strekt zich bijna lijnrecht van het West-Zuidwesten naar het Oost-Noordoosten, over eene lengte van $\frac{1}{2}$ u. gaans uit, en bevat, vooral in het Linde-eind vele goede huizen.

Het Raadhuis, op het *Martveld*, in het jaar 1836 herbouwd, verrijst, ter plaatse, waar vroeger eene kapel, aan de *H. Naagde Maas* toegewijd, plag te staan, doch die, vervallen zijnde, in het voorgede jaar is afgebroken. Het is een klein gebouw hebbende een klokkertuig met uurwerk.

De R. K. Parochiekerk, aan den *H. Petrus in zijes banden* toegewijd, was een uitmuntend gebouw, voorzien van eenen fraaijen toren en klokkenspel. Zij bezat ook een voortreffelijk *oecus* of oxaal van marmere, steunende op marmeren pilaren, onderscheiden kunstige schilderijen, door eerste meesters geschilderd, welke de bewondering der vreemdelingen, die deze kerk kwamen bezoeken.

opwekten, alsmede een schoon orgel en twintig altaren. In het jaar 1583 werd zij door het krijgsvolk afgebrand; zij werd wel weder door de inwoners hersteld, maar weinigen tijd daarna stortte de toren om en viel op de kerk, waardoor zij ten deele verbrijzeld werd, wordende naderhand slechts het koor en de zijpanden herbouwd. In 1798 is deze kerk, wegens hare bouwvalligheid, door den Hervormden verlaten. Thans is het een ruim gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Nadat de parochiekerk in 1798 door de Hervormden verlaten was, hebben in deze tot 1810, de godsdienst in een particulier huis uitgeoefend. Ten tijde van Koning **LODEWIK NAPOLEON** is er echter een klein kerkje gebouwd, met eenen toren op het midden en van een orgel voorzien, hetwelk in September 1811 is ingewijd. Op het kerkhofachter deze kerk is, onder vele anderen, een zerk geplaatst, op het graf van den voormaligen Leeraar **REINHARD ADRIAAN VAN HEUSDEN**, met het eenvoudige opschrift: *Ter dankbare nagedachtenis van haren waardigen Leeraar REINHARD ADRIAAN VAN HEUSDEN, geb. 1800, overleden 1842. De Hervormde gemeente van Oisterwijk.*

OISTERWIJK had eertijds nog drie kapellen, zijnde de gebouwen van twee daarvan nog in wezen, als ééne te Udenhout, den H. **LAMBERTUS** toegewijd, welke in 1789 tot een kerkje der Hervormden herbouwd is. Een ander te Berkel, onder aanroeping van den H. **WILLISAARDUS** ingewijd, thans tot eene bidplaats dienende, de derde stond aan het *Markveld of Lind-eind* te OISTERWIJK, ter plaatse, waar thans het Raadhuis staat, en daarom **ONZE-LIEVE-VROUWE-ONDER-DE-LINDEN** genoemd werd.

Onder hen, die de pastorie van OISTERWIJK bediend hebben, verdienen melding **ANTONIUS VAN NIEUWERHOVEN**, die er van 1805 tot 1814 stond; **PETRUS WAS**, van 1851 tot 1855; **ARNOLDUS EINHOUTS**, van 1889 tot 1816; **JOSEPHUS GELDOLPHUS A RIJCKEL**, van 1816 tot 1826, welke allen Abten van het St. Geertruida-klooster te Leuven geweest zijn, terwijl de laatste een aantal werken over de godsdienst en de vaderlandsche geschiedenis heeft nagelaten.

Te OISTERWIJK was oudtijds een zeer talrijk **Maagdenhuis**, in hetwelk onderscheidene Geestelijke Dochters geleefd hebben. Het was door de Karthuizers van Keulen opgericht, en door voorname fundatiën (van **NICOLAUS VAN ESCB** of **ESCHIUS** begunstigd. Dit huis of vergadering van Christelijke dochters is, na de Kerkhervorming van ons land, te niet gegaan. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin of moeshof.

Men heeft hier een vrouwenklooster van den derden regel van **ST. FRANCISCUS**, het **Dal-van-Maria-en-Catharina** genoemd, thans bewoond door een getal van 12 Zusters dier orde.

De Synagoge is een klein, doch net gebouw, met een torentje

Er plagt te OISTERWIJK eene burg te staan, ter plaatse nog genoemd de **Hooge-Burg**. Zie OISTERWIJK (DE BURG-VAN-).

OISTERWIJK is de geboorteplaats van den Godgeleerde **LEONARDUS BECK**, geb. in 1430, † in 1488, als Geestelijke in het klooster Gorssendonk bij Oud-Turubout, eenige godgeleerde werken nalatende, en **NICOLAAS ESCHIUS** (**KLAAS VAN ESCB**), geb. in 1507, † 19 Julij 1575, na Hoogleeraar te Keulen te zijn geweest. De Nederduitsche Dichter **ADRIANUS POIETERS** of **DE POIETERS**, geb. in 1606, † 6 Julij 1674, en een der negentien Martelaren-van-Gorinchem, **ADRIANUS**, gemeenlijk van OISTERWIJK genaamd, geb. omtrent 1804, ter dood gebracht den 9 Julij 1872.

Het d. en kw. van OISTERWIJK was door Hertog WENCESLAUS en Hertogin JOHANNA, voor eene zekere som aan de Hertogin van Gelder verpand. De stad 's Hertogenbosch loste die weder in, en gaf daartoe 5005½ oude gouden schilden (7208 guld.); terwijl zij, bij eenen brief van 9 September 1560, beloofde, om voorszgd dorp en kwartier en andere dorpen en vrijheden in de Meijerij, nimmer te zullen verpanden en vervreemden van de stad 's Hertogenbosch.

Onder de dingbank van OISTERWIJK behoorden ook: Udenhout, Haaren, Heukelum, Berkel en Enschoot. De vereeniging van alle deze plaatsen, onder de vrijheid en dingbank van OISTERWIJK, schijnt reeds zeer oud te zijn; immers in het jaar 149½ zeiden Schout, Schepenen en ingezetenen van OISTERWIJK, dat zulks toen reeds honderd en vijftig en meer jaren alzo had plaats gehad, wanneer die van Haaren verlof gekregen hadden, om eenen Schout en Schepenen te Haaren afzonderlijk te hebben, doch welk verlof bij eenen brief van FILIPUS III, van 17 October 1495, weder werd ingetrokken en de oude vereeniging weder hersteld.

Hoewel alle zes voormelde plaatsen te zamen eene dingbank uitmaakten, zoo was echter ieder een afzonderlijk dorp, en ten aanzien der gemeentegronden had ook bijzondere gemeenschap plaats. Eene gemeente op St. Barbaradag, 4 December 1500, uitgegeven, behoort aan OISTERWIJK en aan Haaren; eene, uitgegeven Zaterdag na Pinksteren 1509, behoort aan Haaren, Udenhout en Berkel; eene derde, uitgegeven op St. Jan, 24 Junij 1527, behoort aan Heukelum en Enschoot.

Dit schoone dorp en vrijheid onderging, van tijd tot tijd, vele rampen. In het jaar 1588 werd het door den Hertog van Gelder geheel afgebrand.

In 1452 legde MAAARTEN VAN ROSSUM deze vrijheid in de asch, en stelde haar, nog daarenboven, onder zware brandschatting van 4000 gulden; ook eischte hij in 1545 weder eene som van 7000 gulden.

In 1585 leed dit dorp zeer veel door het krijgsvolk, welke de kerk aan de vlammen opofferde. In 1642 sloeg het leger der Algemeene Staten, zich uit gebrek aan voorraad, bij deze plaats neder, waardoor zij veel leed.

In 1728 pleegden de R. K. inw. dezer plaats, veel moedwil aan het huis van den Hervormden Leeraar, hetgeen aanleiding gaf, tot een zeer gestreng plakaat van de Staten Generaal.

Den 25 Maart 1810 is OISTERWIJK door eenen zwaren brand gedeeltelijk vernield.

Het wapen van OISTERWIJK is een veld van azuur (blauw), met drie burgten van goud.

OISTERWIJK (ALPHEN-), geh. in de bar. van Breda. Zie ALPHEN-OISTERWIJK.

OISTERWIJK (DE BURG-VAN-), voorm. kast. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. N. O. van Tilburg, gem. en 10 min. O. van Oisterwijk.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vindt men nog eenen heuvel, de Hooge-burg of ook wel de Hooge-heuvel genoemd, waar nog de steenen van de fondamenteen ontdekt worden; voor eenige jaren zijn daar onderscheidene zilveren, middeleeuwsche, doch geens Romeinsche, penningen gevonden.

De grond, waar het gestaan heeft, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 24 v. r. 10 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten, door Meijufvrouw de weduwe DUPONT, woonachtig te 's Hertogenbosch.

OISTERWIJK (KLEIN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Tilburg*, gem. en ½ u. Z. van *Oisterwijk*, nabij de *Rosep*; met 12 huizen en 80 inwoners.

OISTERWIJK-UDENHOUT-EN-MOERGESTEL, kerk, gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van 's *Hertogenbosch*, ring. van *Oisterwijk*. Men heeft er twee kerken, als eene te *Oisterwijk* en eene te *Udenhout*. Vroeger maakte zij twee gemeenten uit, zijnde die van *Oisterwijk*-en *Udenhout*, en van *Moergestel*.

Oisterwijk heeft eerst alleen een *Predikant* gehad, en wel *Carolus Gortzenius*, daar beroepen in 1635 en vertrokken naar *Terheiden*, bij *Breda* in 1639; toen is het negen jaren, wegens den oorlog, vakant geweest. In 1637 werd *Haaren* er bijgevoegd, doch in 1695 er weder afgenomen en *Udenhout* daarvoor in plaats gesteld, tijdens de dienst van *Jacobus de Lange*, hier beroepen in 1675, en emeritus geworden in 1696. Na het vertrek van den *Predikant* *Adriaan Cremers*, in 1804, die sedert het jaar 1802 te *Moergestel* stond, zijn deze beide gem. te zamen gevoegd, welke toen tot eersten *Predikant* bekwamen *Cornelis van Strijen*, die in het jaar 1787 te *Oisterwijk*-en-*Udenhout* was beroepen, en wien in *Maart* 1807 *Moergestel* werd toegevoegd; hij overleed in 1826.

OISTERWIJKSCHE-HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. O. van *Tilburg*, gem. *Berkel-Enschot-en-Heukelum*.

OKDORP en OKERDORPE, namen, onder welke het d. *Osdorp*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt. Zie *Osdorp*.

OKKENBROEK, huurs. in de ambmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Deventer*, gem. en 5 u. O. van *Diepenveen*; met 25 h. en 160 inw.

OKKENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Ockenburg* (1).

OKKERS-POELTJE (HET) of *Kuyl-Ockers-poel*, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, W. van *Watergang*, aan de andere zijde van het kanaal.

OKKERVUORT (DE) of *de Okkermeer*, watertje in *Kennemerland*, omtrent *Alkmaar* en *Oudorp*, waardoor het water van den *Heer-Hugo* waard en van den *Schermer* in elkander vloeit.

In het jaar 1166 trokken de *Westfriezen* met een groot leger over dit water tegen *Graaf Floris V*, waarna zij de stad *Alkmaar* innamen, plunderden en verbrandden.

OKKEWEER, voorn. d. in het *Noordoosten* der prov. *Groningen*, ten W. der *Ee* en *Tjamme*, hetwelk in het jaar 1277 door den *Dollart* verslonden is.

OKKOET, oud d. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de *Zuidkust*, in het gesp. *Makkahala*.

OKSWERD, *Oxwert* of *de Okswender-streek*, door velen, hoewel te onregte, *Aakster-streek* genaamd, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Zuidhorn*, en ½ u. W. van *Noordhorn*, waartoe het kerkelijk behoort, bestaande uit eene reeks van twaalf boerderijen,

(1) *Krygers* roekte men de woorden, elders ook *Ok* gespeld, welke hier niet geronden worden, op *Oek*.

ten Zuiden den straatweg, tusschen Noordhorn en Niezijl, alwaar de bodem uit zware klei bestaat. Men telt er 90 inwoners.

OKSWERDER-DIJK (DE), dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, zich uitstreckende van eene zandige hoogte, ten N. van Noordhorn, waarop dit dorp is gebouwd, loopende eerst zuidwest- en vervolgens al spoedig westwaarts naar het dorp Niezijl (alwaar de oude zeedijk, loopende van de waarden over Kommerzijl naar Niezijl, er tegenaan sluit); voorts over de buurt Juwsemakluft door de Westershorn tot aan den ouden dijk van het riviertje de Lauwers, nabij het dorp Visvliet. — Deze dijk is een gedeelte van den overouden zeedijk van Langewold.

OKSWERDER-UITERDIJK, naam, welken men geeft aan de landen in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, ten W. en Z. van den Ouden-dijk, ten N. van den Okswerder-dijk en ten O. van den dijk, die van Niezijl naar Kommerzijl loopt, en welke landen weder ingesloten worden door dat gedeelte dijks, dat van de Kommerzijl zich uitstrekt tot daar de Oude-dijk zich aan dezen hoogen zeedijk sluit. Deze uitgestrektheid lands van 725 grazen (361 bund. min of meer), is, ten tijde van het bestuur van den Hertog van ALVA, alleen door het leggen van eenen dijk, ter lengte van niet meer dan 150 Rijnl. roeden (56½ ell.), aangewonnen.

OLA-OLA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust.

OLAARTSDUINEN, voorn. gors in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, welke den 5 September 1579, door MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en MARIA VAN BOURGONDIË, in erfpacht en ter bedijking is uitgegeven aan CORNELIS GIELISSE VAN KLEIBURG, makende thans een gedeelte der gem. *Rockanje* uit.

OLANTI, naam, welken de Negeren geven aan den kostgr. SARA-MARIA, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie SARA-MARIA.

OLBETSMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nijkerk*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen, woonachtig te *Ferwerd* en elders.

OLBORCH, naam, onder welken de stad *ELBURG*, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in eenen giftbrief van Keizer *LOTHARIUS II*, van 1154, voorkomt. Zie *ELBURG*.

OLBORGEN of OLBURGEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Doesborgh*, gem. en 1 u. Z. W. van *Steenderen*, waartoe zij, sedert het jaar 1817, behoort.

Voorheen behoorde zij tot *Drempt*, gem. *Hummelo-en-Keppel*; doch door het verloop van den *IJsselstroom* geheel daarvan afgescheiden zijnde, is zij in 1817 bij *Steenderen* ingelijfd. — Men telt in deze buurs. 8 h. en 150 inw.

Ook is er eene R. K. kerk, welke tot de stat. van *Olbergen-en-Drempt* behoort, en van eenen toren en orgel voorzien is.

OLBORGEN-EN-DREMPT, R. K. stat. in het aartspr. van *Gelderland*, met twee kerken, als ééne te *Olbergen* ééne onder *Drempt*, het *Heufken* genaamd.

Men telt in deze stat. 750 Kommunikanten. Zij wordt door eenen *Pastoor* bediend.

OLBORGSCHÉ-DIJK (DE), dijk in het graafsch. Zutphen, prov. Gelderland, zich uitstreckende van Olburgen naar Looze, zijnde eenz beurschap onder Steenderen.

Deze dijk staat onder den dijksteel van de Dremptsche, Ommen- haafsche, Hoogburensche- en Olburgsche-dijken, bestaande uit ~~aan~~ Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris.

OLBRANDWEEREN, b., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Dentumadeel, arr. en 2½ u. N. O. van Leeuwarden, kant. en 2 u. W. ten Z. van Dockum, ½ u. Z. W. van Birdaard, waartoe zij behoort.

OLBRUG, naam, onder welken de st. Elmsa, op de Over-Veldwe, prov. Gelderland, voorkomt, in eenen giftbrief van Keizer Otto III, van het jaar 996. Zie Elmsa.

OLBURCH, oude naam, waaronder de stad Elmsa, op de kaarten van ALTM (1), voorkomt. Zie Elmsa.

OLDAM, hvez. in Twente, prov. Overijssel, arr. en 6 u. O. van Deventer, kant. en 3 u. Z. van Almelo, gem. Geor.

OLDAMBT (HET), eigenlijk OLDE-AMBACHT, lands., prov. Groningen; palende N. aan den Dollart en de Ecme, van Oterdum naar Oost-Friesland, O. aan Oost-Friesland en Westervolde, waar de Aa grootendeels de scheiding maakt, Z. aan Drenthe, waar de Koninklijke Raai, van 1817 de *Senslinie* (2) van 1615, die de vroegere scheiding was, schier geheel vervangen heeft, W. aan Friesland en het Goorregt, zijnde het noorder wel het belangrijkste gedeelte van het arrondissement Winschoten.

Oudtijds werd deze streek, welke een afzonderlijk landregt had, wegens de toenmalige gesteldheid der gronden, in Wold-Oldambt en Klei-Oldambt verdeeld. Thans echter worden die beide deelen, uit hoofde van hunner aanmerkelijk verschillenden omvang, somtijds het Gnoors-Oldambt en het Klei-Oldambt genoemd. Ten Zuiden lagen vooreen groote uitgestrekte heege veenen, uit welke aanleg geboren zijn de thans vermogende dorpen Veeudam, met de Ommelanden-wijk en de Zuidwending, de Wildervank en de Pekela. Het zuidelijk gedeelte is grootendeels zandig en hoog, en was voormaaks bezet met veel hout, van waar dit gedeelte het Wold-Oldambt heette. Doch die uitgestrektheid, welke oudtijds een lage veenachtige grond was, doorgaande met eenen korst van klei overdekt, is bij onderscheidene stormen in dien grooten zeeboezem veranderd, welke sedert met twee inhammen in het Oldambt liep. De noordwestelijkste, die bij Finsterwolde begon, strekte tot dicht aan Zuidbroek; de zuidoostelijkste, beginnende aan de andere zijde van Finsterwolde, liep achter de Beerte en Winschoten tot dicht aan Wedde. De zuidoostelijkste inham is het eerst weder land geworden, daar Blijham en een gedeelte der Bellingervolder-landen al vrij oud zijn; hierop volgden de Wloda en het Beerster-Hamrik, en daarna, in 1696, de Kruiping- en in 1740 de Groninger- of Stads-polder. In den noordwestelijken inham ontstonden het Zuidbroekster-hamrik of de zogenaamde Buitenlanden, en het Noordbroekster-hamrik. Op deze aanslijkingen en inpolderingen volgden de Scheemder-xwaag, het Scheemder-hamrik en Midwolder-hamrik, ingeslijkt in 1761 en 1769. In 1819 werd de Finsterwolder-polder

(1) Tab. VI., part II en Tab. VII.

(2) De ommelanden is een schiedstelsel gemaakt door den legationier JAN SM.

ingedijkt. Al dit aangelijke land is van de vruchtbaarste klei, waarop het zwaarste graan en koolzaad verbouwd wordt; al hetwelk de boeren dezer landstreek tot vrij vermogende huislieden gemaakt heeft, en nog meer zoude kunnen maken, ware het niet, dat de weelde alhier uitermate sterk heerschte en vele huisgezinnen in de taagte blijft houden. Het noordwestelijk gedeelte van het **OLDAMBT**, het zoogenaamde **Klei-Oldambt**, bestaat thans uit drie dorpen, van welke **Wagenborgen** op het zand, doch **Woldendorp** en **Termunten** op de klei liggen, maar welke dorpen niet uit den **Dollart** ontstaan zijn, alzoo zij vóór diens wording reeds, ten minste ten grooten deele, bestonden.

Oudtijds was dit geheele **OLDAMBT**, gelijk ook het naburige **Reiderland**, waarvan mede een groot gedeelte in den **Dollart** verdronken is, een oppermagtig, op zich zelf staand landschap, even gelijk de andere vrije landschappen, die het oude **Friesland** uitmaakten, en waarvan in het geschiedverhaal zoo veel geboekt staat. Het was in onderscheidene regtstoelen verdeeld, waarvan de bezitters zich **Hoofdingen** (**Capitanei**) noemden, gelijk er in den brief van 1591 verscheidene in het **OLDAMBT** worden opgeteld, en bij **Mesco**, ten jare 1282, een **GAIKO DE IREKNA**, *Capitalis in Middelvalda*. Maar allengs kwamen al deze regtstoelen, het zij door aankoop, het zij door andere oorzaken, neder op twee, op dien van de **Heeren Gockinga**, welke te **Broekhunn** zetel gevestigd hadden, en dien van de **Heeren Houwerda**, welke te **Termunten** hun slot hadden. Hoewel deze **Hoofdingen** zeer veel te zeggen hadden, waren zij echter niet oppermagtig, maar moesten in vele zaken de gemeene ingezetenen der kerspelen raadplegen. Aldus worden in het verdrag over den stapel, van den jare 1455, aangegaan tusschen de stad **Groningen** en de dorpen van het **OLDAMBT**, niet alleen opgenoemd de **Hoofdingen** en **Regters**, maar ook de **Meenheid** der kerspelen. In het oude landregt, door die van **Reiderland** en het **OLDAMBT**, ten jare 1527 (naar sommigen in 1427), in het klooster **Palmar** vastgesteld, worden de makers, alleen **Electi** genoemd, dus zooveel als gekozene gevolmagtigden uit de gemeente. Dit wordt opgehelderd in het latere **Oldambster** landregt van 1471, alwaar gezegd wordt: » de vulmechtygen vnde gedepnteorden van den » landen in dat **OLDAMPT** vnde int vijftste deell van **Reiderlandt**." Hieruit blijkt ook, dat de **Regters** de **Oldambten** moesten beregten naar eigene landschapswetten, gelijk die landstreek nog, tot in het jaar 1809, een dusdanig landregt heeft gehad, dat ten jare 1618, ten overstaan hunner volmagten, is herzien, en door de **Stads** **Regering**, als wetgeefster, is verleend (1).

Daar nadat de **Heeren Gockinga** en **Houwerda** in onmin geraakt waren met de stad **Groningen**, in welke zelfs het lot der wapenen beproefd was, waren zij eindelijk, in het jaar 1401, door de stad geheel uit hunne goederen en geregtigheden gedreven. Op het huis **Termunten** stelde de stad toen eenen **Kastelein** aan, met regtsgebied, en te **Winschoten** eenen anderen ambtenaar, die naderhand wel eens **Ambtman**, maar doorgaans **Droost** in het **Wold-Oldambt** genaamd werd; terwijl de andere den naam droeg van **Ambtman** van het **Klei-Oldambt**. Van hier, dat, als er slechts één ambtenaar te gelijk over beide gedeelten

(1) Onlangs zijn deze landregten van 1527 (zoo veel hiervan nog gevonden kon worden) en van 1471 uitgegeven in het zeede deel der werken van *Pro ecc. jure patrio*, met een *Geschiedkundig* bericht oer de regten en landstreeken van het **OLDAMBT** en **Reiderland**, door **Mr. H. O. FAITH**.

... Just of Ambtman
... de stad Groningen
... Just der beide
... Oldambt on-
... Maar ten jare
... eenen afzon-
... verkregen,
... dat hij mede
... of van het

... is de stad
... Graaf van
... D. ze nood-
... van te doen,
... die eenen
... ook
... van het huis
... OUDAMBEN
... van deze heer-
... wanneer
... hun
... der
... v. j. 1585
... verjaring
... van Groningen,
... in het
... door de Heeren van de
... tegen de stad
... het rechtsgebied der
... de zaak ter beslissing
... den 7 Augustus
... een vonnis werd uitgesproken,
... ongelijk gesteld zijn. Daarna
... einde der vorige eeuw, eene

... hamrik, Beerta, Eekste,
... Midwolder-hamrik,
... Oostwolde, Scheemda,
... Veendam, Wildervank,
... Winschoten, Woldendorp en
... Beerta, Finsterwolde,
... Veendam, Nieuwe-Pekela,
... Scheemda, Termunten. Veen-
... en Zuidbroek, en alzoo het
... van het kant. Winschoten om-
... woond door 8524 huisgez., uitma-
... 41.000 inw., die meest hun be-
... scheepvaart, de scheepstimmerwer-

... aan den moedwil der krijgsheden
... 1379, door den Overste van SLE-
... 1000 voetknechten een bezoek gaf,
... 1385, de Heer van EWSUM, met
... aldaar eenen strooptogt deed. Ook

in den oorlog, dien de Bisschoppen van Keulen en Munster, in 1665 en 1672, tegen ons Vaderland voerden, hebben de **OLDAMBTEN** veel te lijden gehad.

Het wapen van het **OLDAMBT** bestaat in de oude kerk, met de vier torens, van Midwolde.

OLDAMBT (HET KLEI-), lands., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan de Eems, O. aan den Dollart, Z. aan het Wold-Oldambt, W. aan Fivelgo.

Deze landstreek bevat de d. Termunten, Wagenborgen en Woldendorp, die thans alleen de gem. Termunten uitmaken. Zie voorts het art. **TERMUNTEN**.

OLDAMBT (HET WOLD-) of het **GROOTE-OLDAMBT**, lands., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan de Eems en den Dollart, O. aan Oost-Friesland en de Westerwoldsche-Aa, Z. aande Sems-linie en het Gooregt, W. aan Fivelgo en Westerwolde.

Deze lands. bevat de d. Beerster-hamrik, Beerta, Eekste, Finsterwolde, Meeden, Midwolde, Midwolder-hamrik, Nieuwe-Pekela, Noordbroek, Oostwolde, Scheemda, Scheemder-hamrik, Veendam, Westerlee, Wildervank, Winschoten en Zuidbroek, alzoo thans uitmakende de gem.: Beerta, Finsterwolde, de Meeden, Midwolde, Muntendam, Nieuwe-Pekela, Nieuwolde, Noordbroek, Scheemda, Veendam, Wildervank, Winschoten en Zuidbroek. Men telt er 3922 h., bewoond door 7903 huisgez., uitmakende eene bevolking van 58,300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de veenderij.

OLDAMBT-ER-ZIJL, sluis in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **TERMUNTER-ZIJL**.

OLD-BOSCH, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **GAIKINGA**.

OLD-DIEPJE (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **DWARS-DIEP**.

OLDDIEVER of **OLDENDIEVER**, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **DIEVER (OUDE-)** (1).

OLDE-AA, riv. in *Overijssel*. Zie **AA (STEENWIJKER-)**.

OLDEBERKOOOP, kant., prov. *Friesland*, arr. *Heerenveen*.

Het bevat de griet. *Stellingwerf-Oosteinde* en *Stellingwerf-Westende*, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45,224 bund. 1 v. r. 76 v. ell., waaronder 44,783 bund. 8 v. r. 61 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2440 h., bewoond door 2678 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 15,500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de hout- en veeteelt en de veenderij.

OLDEBERKOOOP, ook wel **OUDEBERKOOOP** gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenvouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. *Oldeberkoop*.

Dit dorp is, wegens zijne geregelde buurt, rondom een plein en eene zeer oude kerk en toren gelegen, maar meer nog wegens de schoone bosschen en beplantingen, waardoor het omgeven wordt, als eene der schoonste plaatsen van deze streken bekend. Het is de zetel van het grietenijbestuur. Men telt er, in de kom van het d., 35 h. en

(1) Alle de overige namen, welke met **OLD** of **OLDE** beginnen, en hier niet gevonden worden, zoekt men mede op de woorden van onderscheiding of op **OUDE**.

OLDEBOORN is eene groote en aanzienlijke plaats, ongetwijfeld een der oudste dorpen der prov. Friesland en de zetel van het grietenijbestuur.

Het bestaat uit eene nette dubbele buurt, die langs de Boorn gebouwd is, en door deze rivier in twee deelen gescheiden wordt.

De omtrek van dit dorp is zeer groot, en wordt verdeeld in vier kwartieren, twee ten Noorden en twee ten Zuiden van de Boorn. De noordelijke deelen heeten, het Henswoudster- en het Noorder-vierendeel, behoorende onder het eerste, de buurten Henswoude en Sormorra; onder het tweede Poppenhuizen en Warniahuizen, of, zoo men eertijds zeide, Wantingahuizen, en verkort Wangiahuizen. De zuidelijke deelen zijn het Zuider-vierendeel en Wester-vierendeel, bevattende het eerste de buurt Oosterboorn, daar men eertijds eene plaats had, met name Stoutenburg, en het laatste de buurt Nijehuis, alwaar ook eene wetering loopt, met eene valbrug daarover.

Deze vier kwartieren tellen met het d. 259 h. en ongeveer 1650 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, scheepvaart, en handel in vee, boter en kaas. De landerijen en boerenplaatsen, welke tot dit d. behooren, liggen zeer wijd uitgestrekt. De weilanden zijn allen ingedijkt in kleine polders, welke des winters, door een aantal watermolens, worden droog gehouden. Ook heeft men er 1 kalkbranderij, 1 koperslagerij, 3 scheepstimmerwerven, 1 wind-koren-, 1 mosterd- en 1 moutmolen, 2 grof- en hoefsmederijen enz. Vroeger had men er ook jeneverstokerijen, en er woonden onderscheidene koopvaardijvaarders, en in het eerste gedeelte der vorige eeuw twee Kommandeurs op Groenland.

De Herv., die hier wonen behooren tot de gem. *Oldeboorn-en-Nes*, die hier eene nette kerk heeft, in het zuid-oosterdeel des dorps, welke met eenen fraaijen toren prijkt. Beide, kerk en toren, zijn reeds in de verte zichtbaar. De vorige kerk, een oud en groot gebouw, rustende op twee rijen pilaren, was gebouwd op of over eene fontein of bron, welke, naar sommiger gedachten, den naam aan het dorp zou gegeven hebben; doch het is veel waarschijnlijker, dat het dorp dien aan de rivier de Boorn verschuldigd zij. In het midden der vorige eeuw werd de toren door den bliksem in brand gestoken, en gedeeltelijk vernield, doch weder opgebouwd. Kort na de Reformatie zou men, uit den ouden kerktoren van dit dorp, naar een fabelachtig berigt, eene klok naar Leeuwarden gevoerd hebben, op welke haar ouderdom met deze letteren uitgedrukt stond:

A. D. 1666

(d. i. In het jaar onzes Heeren 700), waaruit dus zou blijken, dat het Christengeloof te dier tijd, in Friesland, reeds gepredikt zou wesen, hetgeen geheel onaannemelijk is.

De Doopsgez. maken, met die van het dorp Nes, twee gem. uit, die het Oude-huis en het Nieuwe-huis genoemd worden, en gezamenlijk 770 zielen, onder welke 550 Ledematen tellen, en hier elk eene kerk hebben, zijnde beide klejne, doch nette gebouwen, zonder toren of orgel.

De 8 R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht. — Men heeft hier een fraai Grietenijhuis.

OLDEBOORN is begiftigd met eene openbare Waag, terwijl men vroeger geene goederen, die het waagregt onderhevig waren, uit deze grietenij

op eene andere plaats ter waag mogt brengen, dan na hier het waagregt reeds betaald te hebben.

In 1581 werd hier, zoo tot dekking van dit dorp als van andere plaatsen, eene schans aangelegd, waarvan de plaats tegenwoordig nauwelijks met zekerheid kan aangewezen worden. Waarschijnlijk is het alleen, dat zij aan de noordoostkant des dorps gelegen heeft, dewijl men daar nog hedendaags een huisje vindt, dat de Schans genaamd wordt. Van hoe veel nut deze schans ware, bleek reeds in het volgende jaar, wanneer de Spaansche veldbeer *Vranoco*, haar aantastende, manmoediglijk werd afgeslagen.

Ook heeft men er nog een fraai buitengoed *Andringa-state*. Vroeger had men er nog de staten *Gauma* en *Douma*.

Ten Zuiden van het d. vindt men een watertje, de *Wetering* genaamd, doch geheel onderscheiden van de bovengemelde weteringen. Ook loopt er eene lange vaart, de *Bokslot* gebeten, zuidwaarts in het Ouddeel.

Er bestaat in dit d. een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 1 Augustus 1815 opgericht is, en ongeveer 80 leden telt.

OLDEBOORN is de geboorteplaats van den Kapitein **TETTE BARKES VELYMAN**, geb. 18 Maart 1791, † 20 Julij 1830, die zich gedurende 18 jaren, dat hij zich in Oost-Indië bevond, vooral in de oorlogen op *Sumatra*, door onverschrokken dapperheid onderscheiden heeft.

In het jaar 1415 werd hier een put gegraven, waaruit eene zoo vergiftige damp oprees, dat er aanstonds twaalf mannen, vier vrouwen en twee kinderen door omkwamen, waarom men den put, zoo spoedig mogelijk, weder dempte.

OLDEBOORN (HET NIEUWE-HUIS-), Doopgez. gem. in *Friesland*, welke ruim 380 zielen, onder welke 160 Ledematen telt, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gemeente het leetraambt heeft waargenomen, is geweest **GRUWEN THOMAS BAOUWER**, die in het jaar 1738, na de scheuring, waarvan in het volgende art. gesproken wordt, dit ambt aanvaardde. Hij was vroeger Kommandeur op *Groenland* en heeft, als Liefdeprediker, de gemeente veel dienst bewezen.

OLDEBOORN (HET OUDE-HUIS-), Doopgez. gem. in *Friesland*, welke 390 zielen, onder welke 170 Ledematen telt, en door eenen Predikant bediend wordt.

Deze gem. is eene der oudste in *Friesland*, waarvan de juiste tijd van ontstaan onbekend is; vrij zeker bestond zij echter reeds vóór 1649. Onder de eerste Liefdepredikers dezer gem. schijnen geweest te zijn **KELKE** en **FUN**, die in dat jaar te *Leeuwarden*, om hun geloof, zijn ter dood gebracht.

In 1738 ontstond er eene scheuring in deze gemeente. Het is wel waarschijnlijk, dat eenig verschil in godsdienstige begrippen het zijne hiertoe hebbe bijgedragen, zoodat de zoogenaamde grove partij, onder den titel van het *Nieuwe-huis* (zie het vorige art.), zich van de bestaande gem. afzonderde, terwijl deze laatste den naam van het *Oude-huis* kreeg. De eerste, die na de scheuring, in het *Oude-huis* de dienst waarnam, was een zoogenaamde Liefdeprediker, **JAN MEXENS**, overleden in 1784. De eerste gestudeerde Predikant was **HENRICUS HAGA**, die er in 1837 beroepen werd.

OLDEBOORN-EN-NES, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van de *Lemmer*.

Men telt er 800 zielen, onder welke 190 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **CONRADUS ALUANUS**, die in het jaar 1596 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar Tjum vertrok.

OLDEBROEK, gem. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Elburg* (1 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Overijsselsche gem. *Kamperveen*, O. aan de gem. *Hattem*, Z. aan *Heerde* en *Epe*, W. aan de gem. *Doornspijk*.

Deze gem. bevat de d. *Oldebroek*, benevens de buurs. *Westerrot*, *Bovenstreek*, *Mullingen*, *Echt en Zwarteweg*, *Broekdijk*, *Lapstreek*, *Heerder-Wezep*, *Hattemmer-Wezep*, *Voskuil*, *Hattemmerbroek*, *Geldersche-dijk* en *Molecaten*.

Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 8995 bund., 45 v. r. 27 v. ell. waaronder ruim 5000 bund. heidegrond en 8995 bund. 67 v. r. 82 v. ell. Men telt er 568 h., bewoond door 738 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4200 zielen, die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene papierfabriek, eene steenbakkerij, eene calicotweverij, eenige wolspinnerijen en weverijen, benevens vier korenmolens, waarvan drie door wind en een door water gedreven worden.

De Herv., die hier 4120 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem* behoort. De eerste Predikant, die hier in 1592 beroepen werd, was **TIMANNUS ALBERTI**, die in 1594 naar *Garderen-en-Kootwijk* vertrok.

De R. K., die hier ongeveer 100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Elburg*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Oldebroek* en eene te *Wezep*, welke gezamenlijk door een getal van 470 leerlingen bezocht wordt.

Het d. **OLDEBROEK**, **HOLLANDERBROEK**, **ASSENBOEK** of **OLDBROEK** ligt 11 u. N. van *Arnhem*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Elburg* en 3 u. W. ten Z. van *Hattem*, aan den straatweg van *Amersfoort* op *Zwolle*. Het was vroeger één der twee minder of smalle ambtmansschappen in *Gelderland*, onder het kwartier van *Arnhem* of *Veluwe*, het andere was *Nieuwbroek*.

Men telt er in de kom van het d. 65, meestal met pannen, doch ook eenige met riet gedekte, huizen, door 450 inw., meest handwerkers en neringdoende lieden, bewoond, welke huizen, in ééne rij, langs iedere zijde van den door het dorp loopende straatweg gelegen zijn. De stoepen voor deze huizen zijn, bij sommigen, opmerkelijk, doordien zij met veldsteentjes, van gelijke grootte, geplaveid en met allerhande figuren ingelegd zijn.

Dit d. heeft zijnen naam te danken aan eenige arme Hollanders, die, na den verschrikkelijken oevloed van 1170, van tijd tot tijd het land verlaten hadden, en wier landhoeven en bezittingen vernoodelijk door die overstroming vernield waren. Deze begaven zich naar de *Veluwe*, waar zij vernomen hadden, dat zich eenige *Friezen* in het *Veen* (naderhand *Kamperveen* genaamd) als kolonisten hadden nedergezet. **GERHARD**, Graaf van *Gelder*, gaf, met toestemming der lands Edeelen, aan eenige dier Hollanders vrijheid, om in de woeste onbebouwde streek het *Broek* of *Olbruch* (naderhand *Hollanderbroek*), grenzende aan het *Veen* (*Kamperveen*) en de *Wolden* (*Ooster-Wolden*),

zich te mogen vestigen, met bepaling, deze broekgronden en woeste velden te bebouwen, en schonk hun daarbij de zelfde voorregten, welke OTTO VAN GELRE, de drie en dertigste Bisschop van Utrecht, aan zijne hoorige lieden in de aangrenzende streken had toegestaan, toen het Veen, benevens Wilsom, bebouwd zoude worden. In het jaar 1530 ondervonden de ingezetenen van het HOLLANDSMAATJE de bijzondere bescherming van REYNALD, zoon des Graven van GELRE, met rade zijner moeder ELISABETH, Gravin van Gelre, JACOBUS, Bisschop van Suden, WOLFRAS, Heer om Keppel, Heer JACOBS VAN MERLAVE en andere Raden, welke hun eenen lantsbrief uitreikten, hoofdzakelijk van dezen inhoud, dat zij zouden genieten: » vrijdom van aller- » hande schatting, dienst, bede en spandiensten, behalven de tinsen » en tienden, welke zij jaarlijks opbrengen moesten, — het booge » regt en het nedere regt behouden wij ons erflijk met alle zijne reg- » ten, voorts wanneer het koren gerijpt is, en geraad om in te za- » men, sullen zij zulks aan den Regter in het Broek of aan den » pachter bekend maken, om alsdan de tiende daarvan te heffen; » voorts van den smallen tiende daarvan zullen zij geven van één ven- » len éénen pennink, van één half één hallink en wat daar binne » 's jaars geveed wordt het tiende deel, dat is: van de zwijnen het » tiende deel, van de lammeren, van de hējen en van de ganzen het » tiende deel — en anders geenen smallen tiende. Voorts willen wij, » dat zij onze Henghemiede (Heerenveld), dat het naast daaraan be- » lend is, beweiden, in hetzelfde hunne turf graven, huancen leem » steken, hunne beide maaijen, zonder eenige bekroeden alsoo lang » als het Heerenveld blijft leggen tot eene gemeente. Voorts willen » wij, dat door hun de wegen en wateringen in het Broek worden » gebruikt en onderhouden. Voorts willen wij hen eenen Regter stel- » len, welke in het Broek zal moeten wonen, welke over eenen dood- » slag, in het Broek voorvallende, zal regten, zoo als in den lande » zede en gewoonte is, en een doodslag aldaar gepleegd zal men ner- » gens regten als in het Broek. En of men iemand met eenen dood- » slag beschuldigde, waaraan hij onschuldig ware, deze zal zijne on- » schuld doen blijken bij getuige van vier goede knapen uit het Broek. » Voorts sloege enig man den anderen eene wonde knokkels lang en » nagels diep, die verliest 100 schellinghe — en sloege hij hem met » de vuist verloor hij een pont. En wie den anderen sloege bij zijne » ploeg of bij zijne egge of daar hij maayde of bij zijn huis verliest » 100 schellinghe en zoo menige 100 schellinghe als er mannen mede » handdadig waren. En worde enig vonnis voort gezegt in het Broek » wedersproken, dat zal men overkomen tot Engelanderkholt. Voorts » willen wij, wanneer zulks den nood vereischt, dat zij zullen komen » tot de landwerre op de Veluwe en helpen de landwerre bevorderlijk » zijn, want ieder een verschuldigd is om landwerre te doen in het » land waar hij wonende is. En wanneer wij of onze nakomelingen » eene oproeping tot de landwerre doen, zoo zullen zij ons zenden » acht goede knapen, om met wapenen op hun eigen kost te dienen."

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LAMBRICUS was toegewijd, moest destijds eenen Pastoor van den Hertog van Gelder verzoeken. In deze kerk waren drie kerkdiensten gesticht, als die van de H. MAAGD MARIA, die van St. ANNA en die van den H. ANTONIUS, wiens bedienaar door den Schout en de Kerkmeesters aangesteld werd, en gehouden was twee missen ter week te lezen. Deze kerk draagt de duidelijkste blijken van de oud Gothische bouwwerde der twaalfde eeuw.

Zij vormt een langwerpig vierkant, ter hoogte van 25, met eene breedte van 17 passen; en is geheel van gebakken steenen opgetrokken; de buitenmuren zijn van zware steunbeeren voorzien, en in den noordelijken en zuidelijken muur vindt men vijf laag gedrukte puntboogvensters, met gladde schuins naar binnen loopende wanden. Blijkens den inspringenden muur aan de oostzijde (welken voor het later aangebouwde koor in het midden eene opening heeft van zeven passen) was het koor eertijds plat gesloten. De toren rust binnen den westelijken puntgevel, in het ruim der kerk, op twee zware veelhoekige pilaren, terwijl in de boogopening een orgel is aangebragt. De kerk is met een steenen gewelf overdekt, waarvan het middenschip door acht zware vierkante pilaren onderschraagd wordt; de gewelven der zijgangen zijn bijna van gelijke hoogte als die van het middenschip. Een latere aanbouw uit de veertiende eeuw, is het koor ter lengte van elf passen (met drie ranke puntboogvensters) en eene breedte van zeven passen, gelijk zijnde aan het schip der kerk; het koor is in het Oosten drizijdig gesloten. De toren, welks muurwerk zich slechts weinig boven den vorst van het dak verheft, is van eene spits met eenen lantaren-toren, benevens een slaguurwerk en twee klokken, voorzien.

Het gemeentehuis is in 1839, in eene moderne trant, nieuw gebouwd en tevens tot schoolgebouw en schoolmeesterswoning ingerigt, welke school gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt; het oude ambts- of regtershuis, een weinig ter zijde van de kerk, is in 1838 tot eene snelweverij ingerigt en in gebruik gesteld. Voorts liggen langs gemelden straatweg eene menigte van landgoederen, spijkers of optrekjes, als: Scheuwenburg, Zwaluwenburg, den Ekelenburg, Vierhuizen, Tijd-en-Vlijt, Vollenhof, Olthorst, Broekersoord, Koldenhoven, IJsselvliet en de grondvesten van het beruchte Puttenstein; verder de Vogelenzang, IJsselstein en Molencate, nabij de Triezenberg. Behalve de gemelde straatweg, welke de weilanden van deze gemeente in het dwars doorsnijdt, wordt zij ook nog met eenen sandweg, de Boven-Heigraaf genaamd (1), door de bouwlanden en houtgewassen doorsneden, welke door aanzienlijke boerenerven begrensd wordt.

Ook bestaat hier een distributiekantoor van de briesenposterij.

De in dit dorp gelegen herberg en uitspanning, den Kykelboom, waar ook de diligences verspannen, wordt, gedurende de zomermaanden, des zondags namiddags, en vooral, gedurende de pinksterdagen druk bezocht, door ingezetenen van Elburg en Kampen, ten einde, zich in het groen, en met wandelen, op de daartegen over gelegen buitenplaats, Tijd-en-Vlijt, te verlustigen, waartoe door den eigenaar goedgunstig de vrijheid verleend wordt.

De voornaamste beken en wateren, welke deze gemeente doortroomen, zijn: de Geldersche-gracht, alsmede de Water-Heigraaf, welke vervolgens de Kekerbeek genoemd wordt. Bij het Koterveer begrenst de linker IJsselover voor een gedeelte deze gemeente.

In den giftbrief van Keizer LOtharius II, van het jaar 1134 vindt men, dat OLSBACH, als een gebucht der Veluwe, voor de helft toekwam aan het adellijk stift te Elten.

In het jaar 1228 gaf GRUWART III, Graaf van Gelder, vrijheid ook aan vreemdelingen en bastaardkinderen, om zich hier te mogen nederzetten,

(1) Naar de grafheuveln der heidensche volken, aldair Heigroen genoemd.

den fellen wind, de herhaling van eenen nieuwen aanvoer van water, door de in November 1824 in den St. Nicolaas-dijk, onder Kampen, ontstane doorbraak, en welke toen reeds aanmerkelijke schade had veroorzaakt. Des morgens van den volgenden dag bespeurde men, bij eenen zeer fellen westelijken wind, dat het water reeds door de gezegde opening met eenen zwaren vloed naar binnen liep, welke wind, zich tot storm verheffende, eene massa van water langs den zuidwal opvoerde, die weldra tot de kruin der zeedijken steeg, en reeds ten twaalf ure eene algemeene overstorting der dijken en eene verwoesting van den Zomerdijk, beoosten Elburg, te weeg bragt, zoodat het water zich daardoor, in minder dan drie uren tijds, tot eene meerdere hoogte dan in 1776 verheef, en alle de achter deze dijken gelegene gemeenten overstelpte, waardoor eene zeer groote menigte paarden, runderen en klein vee eene prooi der golven werd, een groot getal huizen verbrijzeld, en zeer vele huisgezinnen zich van al het hunne beroofd zagen. Op enkele uitzonderingen na, werden echter de menschen, door van Elburg aangebragte hulp, gered.

OLDEBURG, voorm. b. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie **EMDABORGH**.

OLDE-DIEP (HET), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **DWARSDIEP**.

OLDE-DIEPKE (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat gedeelte van het *Lustige-maar* uitmakende, hetwelk, van Woltersum af, zich noordwaarts kronkelt. Zie voorts **LUSTIGE-MAAR**.

OLDE-EE, riv., prov. *Groningen*. Zie **AE (OUDE-)**.

OLDEGAARDE of **ALDEGAARDE**, havez. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, judic. kant. en 4 u. N. van *Meppel*, adm. kant. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Dwingelo*.

Daaronder behooren, behalve eenen ruimen tuin, eene oranjerie en fraaije wandelingen, vele en voortreffelijke landerijen. Zij staat, door een afzonderlijk watertje, in verband met de hoofdvaart van Assen naar Meppel, en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer **AALT WILLEM VAN HOLTRE**, Lid van de Ridderschap en Staten der provincie Drenthe, Adjunct-Houtvester en Burgemeester te Dwingelo. Het huis zelf is zeer ruim, heeft twes verdiepingen, behalve de zolders, en is sedert 1717 aanmerkelijk verbeterd en verfraaid. De beide vooruitspringende zijvleugels, bevatten een goed melk- en karnhuis, alsmede eenige stallingen en schuren. Op een kwartier uurs afstand achter het kasteel, te midden van een groot bosch, ligt, op een kruislaan, het familiegraf van den tegenwoordigen bezitter van **OLDEGAARDE**. Het is door een' treurwilg overschaduwd. De ingang, gelijk met de oppervlakte van den grond, geschiedt door een ijzeren valluik of deur, met zand bedekt. Langs eenen gemetselden trap daalt men naar beneden; waar men een met gewone baksteenen bevloerd gewelf aantreft. Een paar voeten hooger dan den grond, is, ter wederzijde van den trap, op ijzeren roosters, plaats voor vier groote lijkkasten.

OLDEGOOR, voorm. havez. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie **MARHORST**.

OLDEHOF, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. van *Goor*, gem. en 10 min. W. van *Markelo*.

OLDEHOLTPADE, in het oud-Friesch **Holdenholtpat**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van

van eenig belang gegraven, omdat de uitvoer zeer bezwaarlijk is, en de ondiepten, die aldaar in de rivier de Kuinder zijn.

Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Oldeholt-pade-holt-pade-Ter-Idert-en-Oldeholtwolve*. Men had hier certijds eene kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. CATARINA toegewijd was, en den Noordkant van den Weerdijk, doch die is reeds in de zeventiende eeuw afgebroken, zijnde alleen nog het kerkhof over. — De grafstenen, welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Oldeholtwolve* gerekend. — Men heeft er geen school, maar de kinderen gaan onderwijfs te *Nijeholt-pade*.

OLDEHOOFSTER-POLDER (DE), pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *KAMPEN (DE-GROOTS-EN-KLEINE-)*.

OLDEHOVE of **OLDEHOOF**, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Oost-Idzeerum*, griet. *Leenwarderadeel*.

Dit dorp moet zeer oud geweest zijn; omtrent het eerste ontstaan daarvan kan men echter niets zekers te zeggen. Meest waarschijnlijk is het, dat de hoog gelegene hoek lands van *OLDEHOVE*, als eene terp aan de Oostzee, reeds zeer vroeg, en lang voor *KAREL den Grooten* door eenen aanzienlijken stam der Heidensche Friezen zal zijn bewoond geweest, en dat hier eene der heilige plaatsen was, waar de offeraltaren en de beelden der Goden des lands, eerst onder hoog geboomte en later in oude houten tempelen, met riet gedekt, gevonden werden. Vermoedelijk is aldaar, omstreeks het jaar 800, door *KAREL den Grooten* of eenen zijner Zendingen of Evangeliepredikers, eene Christenkerk en eene leerschool gesticht, waardoor zich aldaar een dorp vestigde, hetwelk in het jaar 1455 aan de stad *Leeuwarden* getrokken is, en gelegen heeft ter plaatse, waar nu de *Oldehoofster-toren*, benevens de *Groote-kerkstraat* en de *Kleine-kerkstraat* gevonden worden (1).

OLDEHOVE, gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 5 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de *Hunze* of het *Reit-diep*, door welke deze gem. van de gem. *Ulrum* en *Leens*, in de *Marne*, gescheiden is, O. aan *Ezinge*, Z. O. aan de gem. *Aduard*, waarvan zij door eene waterlozing gescheiden wordt, Z. aan de gem. *Zuidhorn*, *Grijpskerk* en de *Friesche grietenij Kol-lumerland-en-Nieuw-Kruisland*, W. aan de *Lauwers*.

Deze gem. bevat het *Oude-Humsterland*, bestaande uit de d. *Oldehove*, *Niehove* en *Saaksum*, van waar het zegel van *Humsterland* drie kerken vertoont. Voorts liggen in deze gem. de pold. het *Ruigezand* en de b. *Aalsum*, *Bolmahuizen*, *Barwerd*, *Boventilmahoord*, *Eenum*, *Englum*, *Frijtum*, *Gaikemaweer*, *Pama*, de *Hoogts*, *Jensuma*, *Ijkema*, de *Kampen*, *Kenwerd*, de *Kornhorn*, de *Lammerburen*, *Roostema*, *Selwerd* en een gedeelte van *Kommerzyl*.

De *Visschershuizen*, hoewel als zoodanig niet meer bekend, worden nog gevonden ten Noordwesten en Noord-Noordoosten, aan den kapitalen dijk, ter plaatse, waar de *Hunze* voorheen, door eene noordwaartsche kronkeling, de *Groote-* en *Kleine-kampen* ten N. aan *Hunsingo* verbond. Deze gem. telt 529 h., bewoond door 406 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2570 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem bestaat er, op sommige plaatsen, uit eene laag zware klei van 5 palm, daaronder treft men eene

(1) Zie daarover meer uitvoerige berichten in de onlangs uitgegevene *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, door onsen kundigen molenwerker W. BEKKOFF, bl. 19.

laag roodoorn aan, en daarna gemengde zandige klei of zand; en op andere plaatsen, reeds op de diepte van 7 duim, gemengde klei en daarna zand. De meer binnenwaarts gelegene landen van Humsterland, zijn minder vruchtbaar en minder zavelig, dan de later ingedijkte landen, ten Noorden van den ouden zeedijk gelegen, en de landen ten Westen en ten Zuiden van den ouden dijk, doch de landen kort en nabij Niehove, ofschoon midden in Humsterland, behoeven in waarde en deugd geenszins voor de buitendijksche landen te wijken.

De Herv., die er ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. Oldehove, Niehove en Saaksum uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De Doopsgez., die er 180 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, maakten vroeger, met de Doopsgez. uit de burg. gem. Zuidhorn, de gem. *Oldehove-in-Humsterland*, doch thans de gem. *Noordhorn* uit. — Er wonen 4 R. K., die tot de stat. van *Zuidhorn* worden gerekend. — De 8 Isr., behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Oldehove*, ééne te *Niehove* en ééne te *Saaksum*.

Het d. *OLDEHOVE* of *OLDENHOVE* ligt $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Groningen*, $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Zuidhorn*, 20 min. Z. van het *Reitdiep*. Kerkelijk behooren daartoe de b. *Aalsum*, met het *Aalzumer-niterdijk*, de *Kampen*, in den *Oldehoofster-polder*, waar vroeger de *Visschershuizen* stonden, *Englum*, *Boventilmaheerd*, *Barnwerd*, *Selward*, *Jensuma*, *Frijtum*, beide laatste aan den *Oude-dijk*, *Kenwerd*, de *Kornhorn* en de *Lamerburen*. Ook behooren onder dit kerspel de vroegere heerenhuizen: 't *Olleheem*, ten Oost-Zuidoosten, *Eenum* en *Boetsum*, ten Zuiden, als ook de hoogte *Fuulsuma*, ten Zuidwesten, *Ijkema*, ten Westen, benevens *Jolama-bult*. Het maakte vroeger, met *Saaksum*, eenen regtstoel uit, die omging in drie buurregten en deze weder bij klufden. *OLDEHOVE* is een der uitgestrekteste kerspelen van de provincie *Groningen*, strekkende zich van den *Ham*, tot aan de *Friesche grenzen*, wel vier uren uit.

De Herv., die hier ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*, behoort. Tot in het jaar 1645 was *Niehove* met *OLDEHOVE* vereenigd, doch, na het overlijden van *EVERHARDUS VALKEIJS*, die de beide gem. sedert 1614 bediend had, werd het daarvan afgescheiden, en bekam toen, in 1645, tot eersten Predikant, alleen voor *OLDEHOVE*, *WICHERUS ZIJTSEMA*, die er in 1659 overleed. Het beroep was vroeger eene collatie van het huis van *ADUARD* en andereu. Vóór de Reformatie was *OLDEHOVE* de zetel van de proostdij of het dekenschap, welke zich over *Humsterland*, *Langewold* en *Vredewold* uitstreckte en onder het bisdom van *Munster* behoorde, en waarover ook eenmaal de beroemde *VIGLIUS VAN AYTA VAN ZWICHEM*, als Officiaal, stond. De kerk is in de zeventiende eeuw, wegens bouwvalligheid, afgebroken en in 1664 vervangen door het tegenwoordige, fraaije en ruime kerkgebouw, hetwelk met eenen ouden, hoogen en zwaren toren prijkt, waarvan de gevels honderd en een voet (29 ell. 3 palm.) hoog zijn; de zijden van den toren zijn vijf en twintig voet (7 ell. 3 palm. 8 duim.) breed. Deze stompe toren, met klok, uurwerk en wijzerbladen voorzien, schijnt, blijkens een opschrift op eenen balk, in 1608 hersteld of vernieuwd te zijn. Deze herstelling geschiedde onder het opzigt van *Jonkheer REMBR V' MEUSEKER*. Boven de zuiderdeur van den toren leest men op eene gele terk: *Genesis, Cap. 28:17. Dit is de poorte des Hemels. Aldus*

geordineert ende gemeeckt Bij vernieuwinge van dit huis Gods, *Als Kerkvroegden waeren: Jh. ASINGHA VAN EWSUM, op Englum, Comitéteerde Raad Admiraliteit tot Amsterdam. Jh. RENT D' MEESCHT, Raadheer der Stad Groningen. Do. HAICO PETRI HAICKELBORGH, Pastoor in Oldhove 1664. Gaet in tot Sine poorte. Psalm 100: 4. In den oostgevel van den toren, boven de wijzerplaat, ziet men drie nissen ingemetseld, waarin vroeger vrouwenbeelden zonden hebben gestaan, zijnde, zoo als de overlevering wil, die van drie adellijke dames uit Schotland, welke, op zee door eenen storm beloopen, aan God zoodanige stichting zonden beloofd hebben, ter plaatse, waar zij behouden aan land kwamen. De torenklok, uit welke, ten gevolge van het sterk luiden bij eene omwentelingsvreugde, een stuk is geslagen, heeft tot opschrift:*

*Ik noodich al wie vreest den Heer
Tot dienst van Christus D' Hemelkoningh,
En slaa een naar geluid wanneer,
De mensch verlaat deez' aardsche woning.*

Een grafkelder in de kerk voert het opschrift van FRITEN of FARRAWA (zie dat woord), zijnde door eenen tusschenmuur in eenen noorder- en zuiderkelder verdeeld; hierin heeft men eene zwarte kist met opschriften gevonden, welke, van buiten afgerekend, eerst van zerk, dan van hout en eindelijk van lood is, en waarin ongetwijfeld het stoffelijk overblijfsel rust van de Gravin VAN COBENTEL. Ook vindt men op het koor der kerk, sedert den 1 September 1841, een klein marmeren gedenkteeken, toegewijd aan de gebroeders Douwe en AEDSGE MARTENS TEENSTRA, binnendijkers van het Ruigezand, die hier ten Zuiden van de kerk begraven liggen, waarop met vergulde letters dit opschrift:

DE DANKBARE NAKOMELINGEN

TER GEDACHTENIS VAN DE GEBROEDERS

DOUWE EN AEDSGE MARTENS TEENSTRA,

**BEIDE OP DEN DOOR HEN IN HET JAAR 1794 BERECHTELIXTEN
POLDER HET RUIGEZAND OVERLEDEN.**

**DOUWE, GEB. DEN 7 MAANT 1768 TE ANJUN,
OVERLED DEN 19 JUNIJ 1825.**

**AEDSGE, DEN 17 JUNIJ 1776 TE ZGURDIJK GEBOREN,
OVERLED DEN 28 DECEMBER 1818.**

Er plag, vóór de omwenteling van het jaar 1795, een houten wapenbord of gedenkteeken van de Gravin VAN COBENTEL, echtgenoot van den Baron RIPPENDA, Heer van *Jensema* en *Poelgeest* enz., in deze kerk te hangen, doch dat er toen door hevige omwentelingsgezinden is uitgehaald, en, met eene groote, zwarte steenen doopvont, ten Noorden van den toren, nedergeworpen; thans is de doopvont gescheurd, en van het gezegde fraai vergulde bord liggen de brokstukken nog in den toren, waarop men leest:

*Hagae Comitibus 24 Maii 1750
Excellentissima Domina
Dna Margareta, Comitissa
DE COBENTEL, nata Viennae
in Austria, die 11 Januarii 1698.*

R. I. P.

(d. i. Den 24 Mei 1750 overleed te 's Gravenhage de voortreffelijke Vrouwe, Vrouwe MARGARETHA GRAVIN VAN COBENTEL, geboren te Weenen in Oostenrijk, den 11 Januarij 1698. Zij ruste in vrede).

De overlevering wil, dat een kluisterrijk gebouw, ver-
 tuuns, benevens onder Baflo, reeds zeer vroeg te O-
 gstaan hebben, maar ook zeer vroeg verlaten zij
 waren geworden wijt Ken werd als de plaats aan, wa-
 heeft. Ook is de berg, waarop int gen. 1477. van een
 stichtend en aanmerkelijke hoogte. ja men zouwt de
 Waars zijn adaar vele kapels, rookvaten, petten met an-
 daren. Te Bara werd onderkent men mede, dat an
 kenoe, en wijt adaar zelfs eenige plaats aan, die nu
 omgeven is groeven, en waar het gebouw nu hebben
 moet aertij center en in het sag hebben, dat een kl-
 wera is landgoed met een kapel, waarop Kluister en
 hua verrijft werden, meermalen den naam van kluister
 Men heeft er een kluister. — Vroeger stonden hier d
 Englin. F. 1111. Jensema enz.

De Schrijver van een kluister van Groningen. Sicut I
 gen. 10 een verveerd en edel geslacht. Hoveling in H
 vervolgens Raadman en Raadvoers te Groningen. zij
 levensent. Zijne niet onbegrijprijke geschiedenis in d
 1725, in de *Annals Nodii* een uitgegeven.

Hier werd ook geboren Jonas WILLEM RIVIERA. Heer
 en Poedgen, wiens levensloop een merkwaardig en n
 Hij was in het laatst der zeventiende eeuw geboren, in
 Bocha en Mohomedaan, den 7 October 1757, te Yeta
 misschen een zelf van zijnen naamgenoot, die den 13
 Rupperda, bij Winsum, gestorven was.

Men leest in eenen brief van VANUS, in 1553 aan E
 ven, dat de sekte der Wederdoopers ontrent Oudemov
 in geheel Groningerland geveeld was aangevoerd, en
 een sagletterd persoon, die men daar geloofde, dat de
 van God had ontvangen, zich voor den Messias uitgaaf.
 brief, at Dalmen in Westfalen, in 1553 geschreeve
 Romme Pastors en Dekens van de Ommelanden.
 Oldenove, Loxa, Baflo, Uspert, Loppersum en Fa
 met, om de sekte der Wederdoopers te vervolgen en
 tucht zorg te dragen.

Ten Zuiden van Oudemov staat een windpel- en l
 in het oostende, bij de geplaveide straat, ligt de schui
 Dingsdag en Vrijdag, langs het in 1826 nieuw gegraven
 de Groninger werkmarkt heen en terug vaart.

OLDEHOVE-IS-HUMSTERLAND, voorn. Doopgez.
 prov. Groningen, waarvan de zetel in 1838 naar Sa
 plantst is.

Men heeft er nog eene kerk, naamlijk in Humster
 in 1729 gebouwd is voor en door de Doopgez. gem.,
 vóór de gezegende Hervorming bestond, en hare verg
 in de hansen der Leden en der Leeraars. De Leeraars
 Broeders gekosen. In 1813 kreeg deze gem. haren ee
 den Leeraar, en in 1818 haren eersten geordenden Le
 rum, die van Oldeboorn, in Friesland, herwaarts kwam
 eenen nieuwe kerk voor deze gem. in Noordhorn gebou

67) De het leven van den Heer Riviera in de *Levensbeschrijving van vro
 landse Herten en Vrouwen*, D. II., N. 112.

kerk in Hamsterland verkocht en daarna ingerigt tot eene vergaderplaats voor de Christelijk Afgescheidenen.

OLDEHUIS, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Ten-Boer*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wittewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans slechts alleen de overgeblevene grachten en singels of laanen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund. 39 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer DTCO GERARD RENGERS HORA SICCAMA, woonachtig op het Hoogezand.

OLDEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Harlingen*, N. W. van *Wynaldum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 56 bund. 17 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer YDE DE HAAN, woonachtig te Leeuwarden.

OLDEHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lutkewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 51 v. r. 27 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer M. H. OUDHUIS c. s., woonachtig te Lutkewierum.

OLDEHUIS of SLOT-TE-VOLLENHOVE, voorm. kast. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zwolle*, in de stad *Vollenhove*.

Dit kasteel werd in 1178 gesticht door GODFRIED VAN RHESEN, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht, om de naburige Friezen in bedwang te houden. Op dit slot hebben deze en volgende Bisschoppen hun verblijf gehad, als er zaken, welke hunne tegenwoordigheid vereischten, in het Oversticht te verrigten waren. Ook werden er gemeenlijk gehouden de zoogenoemde Kamerklaringen, eene soort van gerechtshof des Bisschops, onderscheiden van het ander gerechtshof dezer provincie, de Groot-Klaringen genoemd, welks zetel altijd binnen Deventer was, weshalve de Bisschoppen in zoodanige gevallen eenen bezegelden brief aan die van Deventer toezonden, waarin zij verklaarden dit te geschieden, onverkort het regt dezer stad, ten opzichte der groote klaringen. Ook heeft dit slot eenen tijd lang gediend tot gevangenis der Geestelijken, die hunnen pligt vergeten hadden. Gedurende de burgerlijke onlusten, onder de regering van HEDRIK VAN BEIJEREN, den acht en vijftigsten Bisschop, is dit slot dikwerf verwoest en daarna telkens weder hersteld geworden. Later is het meermalen bewoond geworden door de Landdrosten van het kwartier Vollenhove. Voor weinige jaren was het nog gedeeltelijk in wezen en tot eene fabriek ingerigt.

OLDEHUW, oude naam van het d. Ouwster-Haule, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwolden*, griet. *Doniawarstal*. Zie Ouwster-Haule.

OLDEKAMPJEN (HET), akkermaalsbosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Gorsse*, eene oppervlakte beslaande van 5 v. r. 30 v. ell.

OLDEKERK of OUDEKERK, gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn* (1 k. d., 4 m. k., 1 s. d.);

palende N. aan de gem. Grijskerk, O. aan de trekvaart van Groningen naar Stroobos, die haar van de gem. Zuidhorn scheidt, Z. aan de gem. de Leek, W. aan Grootegast.

Deze gem. bevat het d. Niekerk, benevens de voorm. d., thans geh., Oldekerk en Faan, voorts nog de geh. het Oosterzand, Ekerburen, Cuzemer en Cuzemberbalk. Zij telt 173 h., bewoond door 186 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1060 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Niekerk en het Westersand of **OLDEKERK** liggen op eenen zandrug, welke in 1828, toen de hoogte gemeten werd, 5 ellen boven het waterpas van het trekdiep naar Groningen lag. Soortgelijke zandhoogte maakt ook den grond van Cuzemer uit, zijnde die grond ter wederzijden en tusschen beide laag, met ruscchen begroeid en de landen veelal van geringe waarde. Grootendeels bestaat de bodem op de hooge gronden uit vruchtbaar zand; in de lage landen vindt men onder den bovengrond potklei, roodoorn, derris en ook klieen, en op sommige plaatsen vels, zelfs zware, boomstammen. De dijkstroek, naar den kant van Enumatil, bestaat uit klei.

De iaw., die er allen Herv. zijn, onder welke 93 Ledematen, maken de gem. van *Niekerk-Oldekerk-en-Faan* uit.

Het voorm. d. **OLDEKERK**, thans geh., ligt 5 u. W. van Groningen, 1½ u. Z. W. van Zuidborn, 20 min. W. van Niekerk. Daartoe behooren de geh. Oosterzand, Ekerburen, Cuzemer en Cuzemberbalk, welke, na de Reductie der prov. Groningen, eene afzonderlijke kerkelijke gemeente uitgemaakt hebben, in welke zich destijds iemand in de dienst had ingedrongen. Maar de synode heeft in 1597 goedgevonden, bij 's Lands hooge magten te verzoeken, dat hij daar uitgezet mocht worden. Sedert dien tijd heeft **JOHANNES ELING**, een oud man, er het werk der bediening waargenomen, tot dat hij, in 1623, emeritus is geworden, waarna deze gem. met *Niekerk* en *Faan* is vereenigd. Ten N. van den rijweg, welke van Niekerk naar Sebaldeburen loopt, ziet men nog de begraafplaats van het dorp, een kleine groene heuvel, waarop een overdekte galg en klok. Vóór 1623 stond hier eene kerk, doch thans vindt men er slechts eene kleine boerenwoning.

Voormaals behoorde Niezjil onder het kerspel van **OLDEKERK**. Immers er bestond een Oldekerk-boven en Oldekerk-beneden, even als ten aanzien van Sebaldeburen plaats had.

Men heeft in deze gem. geen school, doch de kinderen genieten onderwijs te Niekerk.

Het buurregt en het zijvest vielen, in de d. Oldekerk, Niekerk, en Faan, op de zelfde heerden. De Regter in burgerlijke en lijfstrafelijke zaken, droeger, even als in geheele Westerkwartier, den naam van Grietman en het redgeregt dien van grietenij.

Men heeft hier het **Brildiep**, hetwelk bij de Brittil in het *Trekdiep* valt, den Katershals, het Lutke- en Oude-Kolonelsdiep, thans dienende tot molensloten.

OLDEKLOOSTER, geh. in *Fivelgo*, prov. Groningen, arr. en 5½ u. N. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. Z. van *Bierum*, 10 min. W. van *Holwierda*; met 3 h. en 50 inw.

Hier stond eertijds de aanzienlijke abdij **Feldwerd**, doorgaans **Oldeklooster** genocmd, van de orde van **St. Benedictus**, in 1183 door den Abt **HATHEBRANDUS** gesticht, die hier in 1198 als Kloostervoogd overleed, waarna hij gebalsemd en met eene graftombe vereerd

werd; doch in 1690 voerde men diens beenderen als heilige reliquiën naar de St. Salvadors-kloosterkerk te Antwerpen, alwaar zij, op St. Hathebrand (30 Julij) van elk jaar, bijzonder vereerd werden. Van de gezegde abdij ontleent dit geh. zijnen naam. Op het einde der zestiende eeuw werd dit klooster geheel gesloopt. Daarvan is hier nog als bewonderenswaardig overgebleven eene oude put of ronde opgemetselde bron, van ruim 2 ell. 6 palm. in doorsnede. Deze put vormt eene kleine waterkom van ruim 3 ell. 5 palm. in doorsnede, op het hoogste punt van eene terp, en geeft steeds kostelijk water op, zoodanig dat, wanneer in den geheelen omtrek de slooten uitgedroogd zijn, het water in dien put ten minsten wel 13 of 20 palm. boven het maaiveld en derhalve omstreeks 55 palm. boven den bodem der uitgedroogde slooten staat. Men ziet hier thans twee aanzienlijke boerenplaatsen, van vruchtbare kleilanden en uitmuntende weiden omgeven.

OLDEKLOOSTER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Sneek*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hartwerd*, waartoe het behoort; met 6 h. en 20 inw.

Dit geh. ontleent zijnen naam van de, alhier vroeger gestaan behbende, abdij **OLDEKLOOSTER**, oudtijds ook **BLOEKAMP** genaamd, welke in het jaar 1191 gesticht was, en in het volgende jaar door **Boudewijn van Holland**, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, op St. Bonifaciusdag, werd ingewijd. De stichters waren, behalve eenige **Kanunniken** van **Klaarkamp**, vooral drie broeders, woonachtig te **Wommels**, welke hunne aanzienlijke en meest bij **Hartwerd** gelegene landerijen, tot dit godsdienstig gebruik afzonderden. Deze broeders heetten **Tethardus**, **Herbradus** en **Syboldus**, van welke de beide eerste Priesters en de laatste een **Leek** was. **Tethardus** werd tot eersten **Abt** van dit nieuwe klooster, waaraan men den naam van **Bloekamp** gaf, aangesteld, door **Gerbrandus**, **Abt** van **Klaarkamp**, met goedvinden en op magtiging van den Bisschop van Utrecht. Deze nam het klooster onder zijne bescherming, prees zeer den godsdienstigen ijver der drie broeders, en beschonk hun klooster met vele voorregten. Onder de besturing van den eersten **Abt**, en door de getrouwe medewerking zijns broeders **Herbradus**, die **Prior** of **Onder-Abt** was, nam het klooster aanmerkelijk toe in aanzien en in getal van **Monniken**, die de **Cisterienser** orde aannamen, zoodat **Tethardus**, bij zijn overlijden, in 1200, reeds een aanzienlijk klooster naliet, waarvan de tweede **Abt** **Wighardus** was. Deze **Abt** stond mede zeer in de gunst van **Theodoricus van Are**, den twee en dertigsten Bisschop, ten blijke waarvan het klooster met het regt van patroonaat der kerk van **Scharnegoutum** begiftigd werd, welk regt tot dien tijd aan de **Utrechtsche Kerkvoogden** had behoord. Alleen moest **Bloekamp**, wegens de overdracht van het gemelde jus patronatus, de oude jaarlijksche schatting aan den Bisschop blijven betalen, bestaande in 8 onsen **Ezeker** munt. Voorts schonk de Bisschop nog aan **Bloekamp**, eene aanzienlijke hoeveelheden lands, ontstaan door de toen reeds aanmerkelijke aanslijking der **Middelzee**. De **Abt** deed met deze nieuwe aanwinst zijn voordeel, liet de nieuwe landen door de kloosterlingen bedijken en ontginnen, waardoor met der tijd de inkomsten en bezittingen des kloosters aanzienlijk vermeerderd werden. **Johan van Arkel**, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, bevestigde in 1337 dezen giftbrief van zijnen voorzaat. **Bloekamp** (**Oldeklooster**) verkreeg kort hierna nog meer landerijen. De aanslijking der **Middelzee** gaf aan vele daaraan gelegene

derpen groote aanwinst in land. Die nieuwe landertjen waren echter onbruikbaar, zoo zij niet door vaste dijken tegen de hooge vlooden beveiligd werden. Deze bedijking was voor de meeste landzaten, wegens de kostbaarheid, onuitvoerbaar, waarom men zich meermalen tot de rijke en vermogende kloosters wendde en daaraan de nieuwe landen opdroeg, alzoo de kloosters de kosten der bedijking gemakkelijck konden dragen, en zulks ook gaarne wilden doen, dewijl zij daardoor in het besit van uitgestrekte landertjen kwamen. De ingezetenen van Mantgum begaven zich tot den Abt van **BLOEKAMP**, en droegen hem de nieuwe landen op, welke de opgeslakte Middellzee had geschonken. De Abt bekwam daardoor te Mantgum geheele streken lands, welke al spoedig bedijkt werden, terwijl hij mede de bouwving eener kerk aldaar, in of omtrent het jaar 1203, bevorderde.

In 1235 werd door zekeren **USALDUS**, in de nabijheid van Sneek, een nonnenklooster gesticht, waaraan hij den naam van *Aula Dei* (Gods Hof) gaf; doch daar dit klooster meer bekend bleef onder den naam van Nijeklooster, werd **BLOEKAMP** vervolgens algemeen met den naam van **OLDEKLOOSTER** benoemd. In de eerste anderhalve eeuw van zijn bestaan schijnt **OLDEKLOOSTER** steeds in maagt, aanzien en welvaart te zijn toegenomen, terwijl de Monniken nog niet den trap van zedeloosheid en onkunde hadden bereikt, die later zulke treurige verschijnselen opleverde.

Na het uitbreken der bekende twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers, die zoo lang in Friesland gewoed en zoo veel bloed en welvaart gekoet hebben, nam ook **OLDEKLOOSTER**, dat zich bij de eerste partij voegde, veelal een werkzaam aandeel in die geschillen, beroerten en oorlogen. Niet slechts mengden de Monniken zich in de twisten der Edelen, maar bevochten vaak kloosters en abdijen. Vooral vierden zij hunne zucht naar oorlog en verwoesting den ruimen tengel, nadat, in 1341, tot twaalfden Abt was aangesteld zekere **MEIKULFUS**, die zeer oorlogszuchtig was, en liever zijne Monniken in den wapenhandel, dan in de godsdienst oefende. Zoo waagden de Monniken van **OLDEKLOOSTER**, in 1347, eenen aanslag tegen de abdij te Pingjum (*Vinea Domini*), met oogmerk om die in te nemen; doch de wakkere verdediging van **WISBARDUS WOBBERA**, Proost aldaar, deed hen, bij al hunne meerderheid en sterkte, het hoofd stooten, zoodat zij met schaamte moesten afdruipen.

In de kerk te **OLDEKLOOSTER** werd in 1348 begraven het lijk van **WILLEM IV**, Graaf van *Holland*, die in eenen veldslag bij Stavoren gesneuveld was, hoewel **ALBRECHT VAN BEIJEREN**, in 1396, het gebeente weder liet opgraven en naar Brabant vervoeren.

RENCUS CANSA, die in 1377 Abt van **OLDEKLOOSTER**, werd, was mede een zeer oorlogszuchtig man, en leefde in gedurige vijandschap met de Monniken van Ludingakerk, die, tot de Vetkoopers-partij behorende, zijne gestadige vijanden waren. In eenen veldslag tusschen de Monniken van Ludingakerk en **OLDEKLOOSTER**, den 4 Julij 1380, nabij Arum voorgevallen, sneuvelden meer dan 180 van beide partijen, welke hierop onverzocht scheidden, en slechts wachtten op nieuwe gelegenheid om zich te wreken. Inmiddels nam het klooster seer af in bevolking en inkomsten, dewijl het losbandig gedrag der kloosterlingen en hunne oorlogszucht en wreedheid de godsdienst hoe langer hoe meer verachtelijck maakten bij de genen, die te voren diepen eerbied gevoelden voor het kloosterleven. Vele landzaten en uithoven onttrokken zich aan **OLDEKLOOSTER**, hetwelk daardoor niet weinig leed. De sevenjarige

regering van den Abt MEINARDUS, die op eene reis naar Zierikzee overleed, verbeterde de tucht des kloosters zeer weinig: want bij gelegenheid dat een volgende Abt, DODO of DOEDE FEITAMA, benevens den Abt van Ludingakerk van hunne kloosters afwezig waren, ten einde de partijschappen te helpen bijleggen, namen de Monniken van OLDEKLOOSTER hunne kans waar om Ludingakerk te bestoken en, zoo mogelijk, daarop eene overwinning te behalen. Zij trokken alzoo gewapend naar Ludingakerk, waar zij dra de poort bemeesterden en, naar het zich liet aanzien, zou het geheel konvent al spoedig in hunne magt zijn geweest; doch alzoo er, zonder hun weten, onderscheidene Edelen in Ludingakerk bijeen waren, om zeker onderling vdrag te maken, was Ludingakerk aldaar in staat van tegenweer, en bood die van OLDEKLOOSTER moedig het hoofd. SIPKE NIJENHUIS, Heerschap te Wynaldum, was een der ijverigste verdedigers van Ludingakerk, doch sneuvelde reeds bij het begin van het gevecht. De Oldekloostersche Monniken moesten intusschen het hazenpad kiezen, en werden door die van Ludingakerk tot aan Arum vervolgd. Bij dit dorp, welligt omdat zich de vlugtende Monniken hier veilig achtten, hielden zij stil, en sloegen nog tien van hunne vervolgers dood, terwijl de Edelen SICKÉ GRATINGA en GALE HANIA zwaar gewond naar Ludingakerk terug gevoerd werden. OLDEKLOOSTER had bij dit bedrijf 59 Monniken verloren, en tevens de wraak van Ludingakerk op nieuw opgewekt. De beide gewonde Edelen genezen zijnde, zonden 50 sterke en wel gewapende Monniken uit Ludingakerk naar OLDEKLOOSTER om het te overrompelen. Deze aanslag had plaats den 2 November 1420, doch mislukte; zij moesten zich ditmaal vergenoegen met het verbranden van eenige huizen en de poort, terwijl zij twee Monniken gevangen met zich naar Ludingakerk voerden, welke zij aldaar doodsloten en aan eenen boom ophingen.

DODO FEITAMA, toenmaals Abt van OLDEKLOOSTER, was in acht en twintig jarigen ouderdom tot die waardigheid verheven. Hij werd wel is waar geroemd als een man van geleerdheid en goeden smaak; doch zijne pogingen om de orde en tucht in het klooster te herstellen, liepen vruchteloos af. Ook was de Abt zelf geenszins vrij van wraakzucht: want toen eenige Bolswarders eenen Monnik hadden doodgeslagen, liet hij toe, dat de Monniken zich, door het ombrengen van dertien burgers, op de Bolswarders wreekten. Eene poging, kort daarna door de burgers van Bolsward gedaan, om OLDEKLOOSTER in te nemen, liep vruchteloos af. De Abt FEITAMA deed anders veel om zijn klooster den vorigen bloei weder te doen hernemen, want om de groote schulden, door het losbandig gedrag der Monniken veroorzaakt, te betalen, verkocht hij zelfs zijne eigene landen te Wommels, maar de kloosterlingen waren te zeer aan een teugelloos leven gewoon, dan dat er eene spoedige verbetering in de gesteldheid des kloosters te hopen scheen. ULBODUS TIENSTRA, die, in 1444 Abt van OLDEKLOOSTER werd, was bij de geestelijkheid in het algemeen bemind, en werd wegens zijne godsvrucht en wijze zachtmoedigheid geprezen. Zijne regering was echter te kort, om belangrijke verbeteringen voor het klooster daar te stellen.

De zware watervloed, die, na eenen zeer droogen zomer, in November 1464, een groot deel van Friesland onder water zette, deed mede groot nadeel aan de landen van OLDEKLOOSTER. Ook werd de groote put of vijver, binnen in het klooster, door het zeewater geheel bedorven, zoodat men groot gebrek aan water, zoo wel tot huishoudelijk gebruik, als tot bierbrouwen, ondervond. Om naderhand dusdanige onheilen te voorkomen, liet de Abt MATTHIAS POORTVLIET, in het volgende voorjaar,

eene talrijke bevolking had te voeden. Deze Makkumer-zijl, thans nog aanwezig, behoorde aan OLDEKLOOSTER, en moest door dat gesticht onderhouden worden, gelijk de in 1778 gedamde kleine zijl aldaar, aan het konvent Achlum behoorde. Van de laatste dertig jaren, dat OLDEKLOOSTER nog bleef bestaan, valt weinig aanmerkelijks te zeggen, alzoo de reeds toen hier en daar aanwezige zucht naar eene kerkhervorming, te gelijk met de zedeloosheid en onwetendheid der kloosterlingen, zeer toenam, en het einde van zulke gestichten voorspelde.

OLDEKLOOSTER werd bijna geheel verwoest, den 19 October 1572, zijnde den zelfden dag, toen Lidlum en Monnikesbajum vernield werden. Onder CUNERUS PETRI, eersten en laatsten Bisschop van Leeuwarden, hield de laatste Abt THOMAS VAN GRONINGEN zich nog al eenigzins staande, doch den 15 November 1579 eindigde het kloosterleven geheel. De Abt werd op dien dag gevankelijk naar Leeuwarden gevoerd, denklijk ten gevolge van zijn oproerig gedrag tegen de Staten, en zijne verkleefdheid aan Spanje; dit ten minste is zeker, dat hij het verzoekschrift ter vermindering der unie mede had geteekend. Hij overleed den 5 Augustus 1599, en ligt in het koor van de kerk te Hydaard begraven. Op den grafsteen leest men, behalve het grafschrift, nog een Latijnsch versje. Twee dagen na de gevangenneming van den Abt (15 Nov. 1579) werd, bij een besluit van de Staten van Friesland, bepaald, dat de algemeene en openbare oefening van de Hervormde godsdienst in Friesland, van nu af zou gehandhaafd worden. De kloostergoederen werden aan den Lande getrokken, om deze tot nuttige einden te bezigen. De losse goederen werden terstond, doch de landerijen van tijd tot tijd verkocht. Nog waren in 1640 twee stemmende plaatsen van OLDEKLOOSTER in eigendom aan de provincie Friesland verbleven, doch deze waren reeds in 1698 een eigendom van particulieren geworden.

OLDE-KLOOSTER, hoezeer thans slechts een gehucht met eene geringe bevolking, en geene schaduw vertoonende van de vroegere grootheid, is en blijft evenwel rijk aan herinneringen voor oudheidminnaars.

OLDEKLOOSTER-IN-DE-MARNE, voorm. abdij in *Hunsingo*, prov. Groningen. Zie MARNE (ABDIJ-IN-DE-).

OLDELAMER of OLDELEMMER, d., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2½ u. Z. van Heereveen, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*.

Men telt er 260 inwoners, die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

Dit dorp plag weleer beroemd te zijn, wegens de menigte van turf, die er jaarlijks gegraven werd, doch thans is deze voorraad genoegzaam ten einde. Ook zijn de drie schipslooten, die uit deze veenen naar de Kuinder liepen, reeds vervallen. Weleer plagten hier binnen den Weerdijk ook bouwlanden te zijn, doch overigens ziet men hier niets, dan wei- en hooilanden.

De Herv., die er wonen, behooften tot de gem. van *Oldelamer-en-Oldetryne*, welke hier eene kerk heeft. — De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., die er zijn, behooren tot de stat. van *Oldeholtspade*. — Men heeft in dit d. eene school.

OLDELAMER-EN-OLDETRYNE, kerk. gem., prov. Friesland, klass. van Heereveen, ring van *Wolvega*, met twee kerken, als: ééne te Oldelamer en ééne te Oldetryne.

Men telt er 490 zielen, onder welke 150 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Coa-VIII. DEEL.

NELIS JOHANNES, die in het jaar 1599 hier stond, en in het jaar 1608 naar Wolsum vertrok.

OLDEMARKT, gem. in *Vollenhove*, prov. *Oeverijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Steenwijk*, (6 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. W. aan de Linde, die haar van de Friesche griet. Stellingwerf-Westeinde scheidt, N. O. onmiddellijk aan de griet. Stellingwerf-Westeinde, O. en Z. O. aan de gem. Steenwijkerwold, Z. W. aan Blankenham.

Deze gem. bevat de d. Oldemarkt en Paaslo, benevens de buurs. *IJsselham*, *Ossenzijl*, de *Haren* en *Kalenberg*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4758 bund., waaronder 4694 bund. 14 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 557 h., bewoond door 441 huisgez., nitmakende eene bevolking van 2140 inw., die meest hun bestaan vinden in veehouderij, landbouw, visscherij, turfmakerij en handel in boter, rogge, boekweit enz. Ook heeft men er eene calicotsweverij, met negentien of twintig touwen, eene ouwelbakkerij, eene kaarsenmakerij en eenen wind-koren- en pelmolen.

De Herv., die er 1740 in getal zijn, onder welke 720 Ledematen, maken de gem. van *Oldemarkt-en-Paaslo* uit. — De 3 Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Zwolle* gerekend.

Er was in 1709 alhier nog eene Doopsgez. gem. en Leeraar, doch thans is die gemeente vervallen. De enkele Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. te *Steenwijk* of te *Blokszijl*.

De R. K., die er 570 in getal zijn, behooren tot de gem. *Steggerda-en-Steenwijkerwold*, doch in het jaar 1828 is te Oldemarkt eene kerk gesticht, waarin aanvankelijk de dienst door de Pastoors dier gemeente verrigt is, doch in 1845 is daartoe een afzonderlijke Pastoor te Oldemarkt gezonden.

De Isr., van welke er ruim 20 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Steenwijk*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: twee te Oldemarkt, ééne te Kalenberg, ééne te Ossenzijl en ééne te Paaslo, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 520 leerlingen bezocht werden.

Het d. OLDEMARKT ligt 8½ u. N. ten W. van *Zwolle*, 5 u. N. van *Vollenhove*. Men telt er in de kom van het d. 157 h. en 1020 inw.

De kerk, was vóór de Reformatie, aan den H. NICOLAAS toegewijd. De pastorij stond ter benoeming van het kapittel van *Steenwijk*. Er waren, ten dienste van de parochiekerk, vier vikarijen gesticht; als: die van het H. *Kruis*, welke de Pastoor aan zijnen Kapellaan vergaf, onder beding van alle Vrijdagen de dienst te doen; die van *O. L. Vrouw*; die van den H. *Axonius*, en die van de H. *ANNA*. De bezitters van de drie laatste vikarijen moesten wekelijks twee missen doen. Deze kerk is een net gebouw, met eenen bevalligen toren en een goed orgel, dat er in 1828 geplaatst is.

De R. K. kerk is aan den H. NICOLAAS toegewijd. — Men heeft in deze gemeente twee dorpscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 200 leerlingen bezocht worden.

Ook is er eene aanzienlijke hotermarkt, zijnde er, in het jaar 1844, 196,460, en, in het jaar 1845, 200,760 Nederlandsche ponden boter ter waag gebracht.

De kormis valt in den tweeden Zaterdag in Mei en den laatsten Zaterdag in September.

Deze gemeente deelde, met hare gehuchten, ook treurig in de over- van het jaar 1825. Er verdrinken zeventien menschen,

benevens zeven paarden, vijf honderd en twee runderen, vijf varkens en twee en negentig schapen.

Het wapen van deze gem. bestaat in eens geopende opstaande hand.

OLDEMARKT-EN-PAASLO, kerk, gem., prov. *Overijssel*, klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhoven*; met twee kerken, als: ééne te Oldemarkt en ééne te Paaslo.

Men telt er 1740 zielen, onder welke ongeveer 720 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **HEERMANNUS RUDOLPH**, die in het jaar 1601 hier in dienst was en in het jaar 1606 naar Huizen, in Gooiland, vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OLDEMATE, plaats, welke men, op het jaar 1188, in eene oude oirkonde vermeld vindt, als liggende onder de marke *Meekeren*, bij *Goor*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

OLDEMEULEN, geb. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Assen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vriex*; met 3 h., eene korenmolen en 24 inw.

OLDEMEULEN-AA (DE) of **HET OLDEMEULEN-DIEP**, naam, welken men geeft aan dat gedeelte van de rivier de *Aa*, prov. *Drenthe*, hetwelk, langs het geb. Oldemeulen, naar de grenzen van die provincie en vervolgens naar de stad Groningen loopt.

OLDEMOLE, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. van *Almelo*, kant. en ½ u. van *Delden*, gem. en ½ u. Z. van *Hengelo*, in het geb. *Ende*.

Op de huisplaats staat thans eene boerenwoning, met niet meer dan 25 v. r. lands, in eigendom toebehoorende aan den Heer van **BEVERVOORD**, woonachtig te Groningen.

OLDEMOLE (DK), naam van dat gedeelte der *Boekelusche-Aa* of *Beek*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, welke langs de voorm. havez. van dien naam loopt.

OLDEN-ALLER, adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **ALLER (OUD-)**.

OLDENBARNEVELDSCHÉ-DIJK, dijk, prov. *Noord-Holland*, langs de Noordzee, van Calandsoog naar den Helder zich uitsteekkende.

Deze dijk, welke in het begin der zeventiende eeuw is aangelegd, en van den Raadpensionaris van Oldenbarneveldt zijnen naam ontleent, is sedert zijnen aanleg in een vrij groot en hoog duin veranderd.

OLDENBURG, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Loppersum*, in of nabij *Wirdum*, waartoe hij behoorde. — Men weet echter thans niet juist meer aan te wijzen, waar deze burg gestaan heeft.

OLDENBURG, voorm. burg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Groningen*, gem. en ½ u. O. van *Haren*, aan den Esserweg.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, is in het jaar 1759 het buitengoed *Emdaborg* aangelegd. Zie voorts dat woord.

OLDENBURG, voorm. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Rijweg* naar *Kwatta*, ten N. van dien weg; palende N. aan onuitgegevene bosschen en zwampen, O. aan de *Fiottebrug* en de buitengronden van *Paramaribo*, Z. aan genoemden *Rijweg* naar *Kwatta*, W. aan den kostgr. *Toevlugt*.

Deze kostgr. is in het jaar 1845 door het Nederlandsche Gouvernement aangekocht, om er een hospitaal en andere woningen te bouwen, ten einde te beproeven de melaatschheid of zoogenaamde boassie

te genezen. Reeds in November van dat jaar waren die gekluwenet gerond, en de Heer Medicinac et Chirurgiac Doctor G. C. BRAUN GRAVENHOUT, die zich aangeboden had, om deze proef kosteloos te ondernemen, wachtte slechts op de aankomst van eenige aan die ziekte lijdende slaven uit het etablissement Batavia, om daarmee een begin te nemen.

OLDENDRIEL, eigenlijk AIZENRIJZ, voorm. kast. in het *Nederomst-ten-het-Land-ten-Cuyt*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 7 u. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. Z. van Grure, gem. *Hill-en-St.-Hubert*, 20 min. N. van St. Hubert.

Dit kant. is in de vorige eeuw tot een Roomsch-Katholijke kerk voor de sint. van St. Hubert ingerigt, waartoe het thans nog dient.

OLDENEEL of OUDRIJZ, geh. in *Zaailand*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwoller-kerspel*, aan den *IJssel*; met 100 hu. — Voorheen had men er eene havez. van dezelfden naam.

OLDENEEL of OUDRIJZ, voorm. havez., prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwoller-kerspel*, in het geh. *Oldeneel*.

OLDENGOOR, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*. Zie *MANROUY*.

OLDENHAAFSCHEDIJK, dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, langs den *IJssel*, loopende van de bouwplaats het *Oldenhave* uit de limieten der gemeente *Drempt*.

Deze dijk staat met den *Drempische*, den *Hoog-Luren-erike* en den *Oldburgsche-dijk* onder eenen dijkstoel, bestaande uit eenen *Dijkgraaf*, acht *Leden* en eenen *Secretaris*.

OLDENHAAG, eigenlijk AIZENHAAG, voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. van *Zoelen*.

Het was voorheen een zwaar kasteel, doch is reeds sedert lang verwoest; echter is daarvan nog eenig spoor van vroeger aanwezig overig. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen beutel, met grachten omgeven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 v. r. 50 v. ell., maken een gedeelte uit van de heerl. *Zoelen*, in eigendom bezeten wordende door den Heer J. A. VÖLCKEN, woonachtig te 's Gravenhage.

OLDENHAVE (HET), meer *OLDENHOE* of 't *HUIS-ten-RUIJNEN* genoemd, voorm. havez. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2½ u. N. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Ruinen*.

In het begin dezer eeuw is dit goed afgebroken, zijnde het laatst in eigendom bezeten door den Heer R. A. C. NOZZI, Schout van *Ruinen*. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

OLDENHOF, voorm. heerenhuis in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-district*, arr. en 5¼ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en ¼ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en ½ u. Z. van *Driel*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans boschgrond. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 67 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer W. DE GRIN en Consorten, woonachtig te *Driel*.

OLDENHOF, voorm. adell. h., op de *Over-Vetuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Vetuwe*, kw., arr. en 12 u. N. ten W. van *Arnhem*,

kant. en 1 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. N. O. van *Doornspijk*, $\frac{2}{3}$ u. Z. van *Oosterwolde*, waartoe het behoorde.

OLDENHOF, voorm. havez. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

OLDENHUIS, voorm. heerenhuis, thans aanzienlijke boerderij, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Eenrum*, tusschen het Broekster- en het Pieterbuurstermeer. De bouwvorde en de steenen in de muren der bovenwoning dragen nog sporen van oudheid.

OLDEN-KOTTE, naam, welke men verkeerdelijk wel eens geeft aan het oostelijke gedeelte van *Rekken*, gem. *Eibergen*, prov. *Gelderland*, hetwelk aan het geh. *Oldekotte*, onder het kerspel *Vrede*, in het kon. *Pruissen* grenst.

OLDENoord, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *OERT*.

OLDENZAAL, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*; palende N. aan het kant. *Ootmarsum*, O. aan het koninkrijk *Hannover*, Z. aan het kant. *Enschede*, en W. aan het kant. *Delden*.

Het bevat de drie gem. *Oldenzaal*, *Losser* en *Weerselo*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22,275 bund.; telt 2153 h., bewoond door 2523 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 11,700 inw., die vele fabrieken hebben.

OLDENZAAL, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal* (1 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); wordende rondom door *Losser* omgeven.

Deze gem. bestaat alleen uit het plattelandstadje *Oldenzaal*. Zij beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 168 bund. 77 v. r. 81 v. ell., waaronder 167 bund. 20 v. r. 63 v. ell. belastbaar land. Men telt er 497 h., bewoond door 617 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw.

Het stadje *OLDENZAAL*, *OLDENZEEL*, *OLDENSAAL* of *ODENSEEL*, oudtijds ook wel *ALDESSELA*, in het Lat. *SALIA VETES* of *ODESALIA*, ligt $4\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Almelo*, $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Ootmarsum*, $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Enschede*, $52^{\circ} 18' 6''$ N. B., $23^{\circ} 45' 2''$ O. L.

Reeds voor dat de stad haren tegenwoordigen naam ontving, vindt men ter plaatse, waar zij ligt, sporen eener bevolking, welke men, naar de wapenen te oordeelen, die in den grond gevonden werden, en andere daarbij komende merkteekenen, aan den volkstam der *Kelten*, de oudste bewoners onzes *Vaderlands*, in de zevende eeuw vóór *CHRISTUS*, schijnt te moeten toeschrijven. De opvolgende stammen der *Cimbren* en *Teutonen*, laten meer duidelijke sporen van hun aanwezig hier ter plaatse na; immers de beroemde tempel van *TANFANA*, welke in den hersft des jaars 14, na *CHRISTUS*, door de *Romeinen*, onder aanvoering van *GERMANICUS*, verwoest werd, bevond zich ongetwijfeld aan den *Tankenberg*, op wiens zuidwestelijke helling de stad gebouwd is. De naam dezes bergs en de legenden, aangaande deze godheid, bij de volksmenigte in omloop, vereenigen zich om de plaats van hare eredienst, hier omstreeks aan te duiden. Toen zich uit de verschillende afdeelingen van den *Teutonischen* volkstam, in de eerste eeuwen onzer jaartelling, de nieuwe natie der *Franken* verheef, werd ook in het *heem*, of *gehucht*, welk hier gevonden werd, even als op meer andere plaatsen hier omstreeks, voor eenen uit de *Grooten* of *aanvoerders* der natie (*graven*, *graphions*) eene *sala* (zaal

of *palatij* gebouwd, maar het welk deze plaats het eerst den naam van *Saxanorum* ontving, zijnde zoo veel als het hooft of gelaicht, waar de *Saks* gevonden werd. Het was in *Saxanorum* waar de antie in (20) hare grondwet, de *Saksische* wet genoemd, ontving, zoo als zulks uit het voorbericht der genoemde wet te zien is, en het was ook naar deze plaats, dat een groot gedeelte der *Frankische* antie, reeds vele jaren vroeger, onder den naam van *Sallina* of van *Sallische* *Franken*, in de geschiedenis van bekend geworden; doch ook onmiddellijk na de afkondiging der genoemde wet, brak de statie, onder aanvoering van haren eemten *Koning*, *FRASINUS*, op, sin *Gallie* te veroveren, en het was onteuvelijk, dat van toen af aan de hier bestaende *Sax* den naam van *Oudende* of voornamig *verblif* ontving. Van hier schreeven dan ook de latere *Schrijvers*, bij afwijking, *ALDENZAAL*, *OLDENZAAL*, en de *Latijnschen* *ARLAVERTS* en *SALAVERTS*, uit alle welken zich eindelijk den tegenwoordigen naam van *OLDENZAAL* vestigden. Na den aftogt van de bloem der natie, stond de achtergeblevene *Frankische* bevolking ten doel aan de vernielende invallen der *Frieten* en *Saksen*, van welke de laatstgenoemde zich, in den aanvang der zede eeuw, alom in *Tweente*, en bepaaldelijk rondom de stad *OLDENZAAL*, in haren *Eschen* koloniseerden. Vooral namen de *Saksen* eene bijzonder vijandige houding aan, nadat hier ter plaatse het *Christendom*, in 690, door *MARCELLINUS*, en toen deze stichting later weder verwoest werd, in 755, door *FRASINUS* was verkondigd geworden. De meer dan dertig jaren voortgezette oorlogen van *KAROL den Grooten* in deze streken, van 772 tot 804, leverden de treurigste bewijzen voor deze vijandige gezindheid der *Saksen* op. Eerst de vrede des laatstgenoemden jaars, waarbij de *Saksen* tot het *Christendom* overgingen, bragt voor deze stad en haren omtrek weder tijden van rust aan.

In het jaar 817 verhiel *LOUWIS de Frome* het landschap *Tweente* tot een graafschap, met uitdrukkelijke bepaling, zoo als uit de daarvan aanwezige stukken blijkt, dat *OLDENZAAL* de hoofdplaats van het nieuwe graafschap zoude zijn. Tot eersten Graaf van *Tweente* werd benoemd *BALDWINUS VAN CLEVE*, die dan ook terstond zijne nieuwe residentie met eenen houten muur en eene gracht versterkte. Zijne nakomelingen volgden hem geregeld in het bestuur des graafschaps op, tot in het jaar 970, als wanneer de toenmalige Graaf *BALDWINUS* zijn geheele graafschap aan den *Bisschop van Utrecht* wegschonk, en daarop zelf, in het volgende jaar, tot die waardigheid verkozen werd. Deze aanmerkelijke omwenteling veranderde ten eenemale de staatkundige betrekkingen van *Tweente*. Het oude graafschap, welks oostelijke grenzen zich tot diep in *Westphalen* hadden uitgestrekt, werd verbrokkeld, en twee nieuwe graafschappen verzezen daaruit, te weten: het *Nieuwe-Tweente*, met de hoofdstad *Goor*, en het nog bestaande graafschap *Bentheim*, met de hoofdstad van dien naam. Alleen in *OLDENZAAL* en haren onmiddellijken omtrek, onzeker hoe verre, werd van nu af aan het wereldlijk gezag van wege den *Bisschop van Utrecht* uitgeoefend, en daardoor deze stad, vele jaren lang, in eene vijandelijke stelling, tegenover *Goor* en *Bentheim*, gebragt. Intusschen nam zij in de volgende eeuwen meer en meer in bloei en welvaart toe. Zoo wordt er ook nog eenen brief gevonden van den 11 Junij 1049, waarin *Keizer Hendrik III*, op verzoek van zijne echtgenoot *AGNES*, en om de trouwe diensten van *BERNOLDUS*, den twintigsten *Bisschop van Utrecht*, den zelfden *BERNOLDUS* en zijne nazaten verlot en magt geeft, om in zekere plaats, *ALDENZELLE* genaamd, en in het land van

Twenthe gelegen, alle Donderdagen, het geheele jaar door, eenen markttag te houden, en voorts om in de zelfde plaats, jaarlijks op den 22 October, zijnde het wijfeest der kerk, eene jaarmarkt te houden, met bevel, dat die jaarmarkt twee dagen voor het wijfeest beginnen zal en nog twee dagen na het feest duren.

Ook was **OLDENZAAL**, volgens eene aantekening van het jaar 1229, *die beste stad van dien nabuurschap, wel bevestigd en bemurd*, en twee eeuwen later de eerste der kleine Overijsselsche steden, die met de Ridderschap, Deventer, Kampen en Zwolle, over algemeene belangen beraadslaagde.

In het jaar 1429, op St. Lebuinusdag, zijnde den 8 November, ontstond er een geweldigen brand, waardoor in korten tijd bijna de geheele stad, benevens een gedeelte van de kerk en den toren, eene prooi der vlammen werd, van welke ramp zij zich te minder spoedig konde herstellen, dewijl kort hierop de felle oorlogen, tusschen **KARL**, Hertog van Gelder, en den Bisschop van Utrecht, eenen aanvang namen, en zij, tot haar onheil, ook daarin deelen moest. Zoo werd zij in 1503 en 1509 door 's Hertogs troepen ingenomen en geplunderd, doch in 1517 wederstond zij deszelfs wapenen, om later in handen van oproerige bisschoppelijke knechten te vervallen. Eerst in 1525 begon zij zich een weinig van hare ongelukken te herstellen, want in laatstgemeld jaar werd de kerk en toren op nieuw hersteld, en het was ook waarschijnlijk omtrent dezen tijd, dat zij in de rij der nieuwe vestingen te voorschijn trad. Als zoodanig werd **OLDENZAAL** met eene driedubbele muur, in eene cirkelronde gedaante, omringd en met even zoo vele grachten omgeven. Zij werd om die reden, naar den aard dier tijden, geacht als eene voorname sterkte. Daarna is deze plaats, terwijl de binnenste der drie gemelde muren staande bleef, met eene aarden wal van vijf bastions, met vijf ravelijnen en natte grachten, omgeven.

Dewijl intusschen dit **OLDENZAAL**, zoo menigmaal het in 's vijands handen was geweest, hen gediend had tot een roofnest, om van daar geheel Twenthe en Drenthe af te loopen en ten platten lande alles uit te plunderen, heeft de Staat goedgevonden die stad, zoodra zij in 1626, overwonnen was, te ontwallen, waartoe alle de huisheden van rondom, tusschen de vijftien en twintig jaren, ten getale van twee duizend, ontboden werden, die de poorten afgebroken en met de aarde der wallen de grachten gevuld hebben, tot geen klein misnoegen der ingezetenen, die nu voortaan, als in eene opene plaats, aan de strooperijen van al wie wilde blootgesteld waren. Later zijn de poorten, welke thans nog drie in getal zijn, eenigermate hersteld, blijkens het opschrift, hetwelk boven de Deurninger-poort gevonden wordt en aldus luidt:

AÑO 1626 SYN DESE STATSWALLEN, POORTEN ENDE RUYTEN GEDENOLLEERT.

AÑO 1644 IS DESE POORTE WEDERUMME GERENOVEERT.

Terwijl dat, hetwelk boven de Bisschopspoort gevonden wordt, van den volgende inhoud is:

AÑO 1626 SYN DESE STATSPOORTEN ENDE RUYTEN GEDENOLLEERT

ENDE AÑO 1644 BEN ICK WEDERUMME GERENOVEERT.

In **OLDENZAAL** werd in 1836 door de Heeren **J. T. PRASE BISKHOUT**, **GELDERMAN** en **TEGEL**, de eerste weverij van zijden en half zijden stoffen opgericht. De moeilijkheden, aan zoodanige nieuwe inrigting verbonden, werden door de kennis en het beleid van die werkzame ondernemers allengs opgeheven, inlandsche wevers werden daartoe met goed

gevolg opgeleid en het gefabriceerde vindt zeer goeden aftrek. Eene tweede inrigting in die stad, welke in het jaar 1856 eene belangrijke uitbreiding verkregen heeft en allezins vermelding verdient, is de wolfabriek, bestaande in wolkammerij, spinnerij en weverij, van de Heeren WITZSEL, COSTER EN COMF; geheel inlandsch is de grondstof, de verschillende bewerkingen en ook het gebruik, dat steeds voldoende aftrek waarborgt. De fabriek bestaat in eene wolkammerij en verwerij, waar de wol na behoorlijk gezuiverd en gewassen te zijn, in onderscheidene kleuren geleverd wordt; eene spinnerij, waar die zelfde wol, na vooraf gekrast te zijn, op machines wordt gesponnen, ter dikte, zoo als die bij de weverij benooidigd is; eene weverij, waar die goederen, na opgemaakte bewerking ondergaan te hebben, worden geweven. De grondstoffen van dit fabriekaats, bestaan uit eene schering van geleverd en ook gebleekt linnengaren; doch er zijn ook proeven genomen, om wollengaren of sajet, tot schering te nemen. De inslag bestaat geheel uit wol, doch van enkele soorten van goederen uit wol en katoen. Het gebouw, voor de weverij opgericht, bevat circa vijftig weefgetouwen.

Nog bestaat in Oldenzaal eene instelling, die haren oorsprong verschuldigd is, aan den belangrijken en weldadig werkenden, rondgaanden brief, van den Heer J. H. GRAVE VAN RECHTEREN, Gouverneur van Overijssel, aan de gemeentebesturen van dat gewest, waarbij het opsporen en verschaffen van werk aan behoeftigen ten sterksten werd aanbevolen. Eenige weldenkende ingezetenen aldaar, hebben, in overeenstemming met het stedelijk bestuur, dadelijk de handen aan het werk geslagen, en eene armenfabriek opgericht, waar pak-, zak- en behangselinnen vervaardigd wordt, en waarin thans ongeveer 400 personen werkzaam zijn; behalve deze fabrieken heeft men er eene uitgebreide fabriek van katoenen bonten en gedrukte katoenen, tien calicotsfabrieken en twee fabrieken van koffijzakken.

De stad heeft onderscheidene goede huizen en eene markt. Het Stadhuis is een doelmatig ingerigt gebouw, hetwelk echter niets merkwaardigs bevat. Het werd door den storm van 29 November 1856 deerlijk geteisterd, ten gevolge waarvan het dak geheel afgebroken werd, en het hooge, oude muurwerk eenige ellen is moeten verlaagd worden. Men pleeg te Oldenzaal, op de secretarie, eene walvischrib, aldaar, volgens overlevering, eenige eeuwen geleden, in het veen gevonden, in eenen keten aan den zolder te hebben hangen, met dit opschrift:

EN QUAE NEPTUNUS PROPERT MIRACULA RERUM.

MIRAMUR NOSTRIS GRANDIA CETA LOCIS.

(d. i. Zie hier welke wonderen NEPTUNUS aan den dag brengt. Wij op onze woonplaats bewonderen de zeedrogten).

De Roomsche-Katholijken, welke er 2400 in getal zijn, waaronder 2100 Communicanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Twenthe behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De kerk, welke eerst aan den H. SILVESTER en naderhand aan de H. PLECHELMUS was toegewijd, en daarom gewoonlijk de Plechelmkerk geheeten wordt, is in het jaar 954, door BALDENUS, die van 918 tot 971 Graaf van Goor en Twenthe was, en van 971 tot 977 als Bisschop van Utrecht regeerde, van steen opgehouden. Vermoedelijk had reeds vroeger ter zelfder plaatse eene houten kerk gestaan. Althans reeds vóór de onderwerping der Saksers hadden MARCELLINUS, als ook PLECHELMUS er gepredikt, zijnde de eerstgenoemde hier gestorven. Andere Schrijvers houden LEBUINUS voor den stichter der kerk. Zeker

is het, dat Balsamus er, in 934, een collegie van Kanunniken stichtte. In 1043 verkreeg het gebouw den vorm eener kruiskerk, en leed in 1492 veel door den verschrikkelijken brand, welke de stad tusterde, zoodat in 1525 een deel der kerk vernieuwd en vergroot werd. Beide deelen der kerk zijn kennelijk van elkander onderscheiden, doch maken een samenhangend geheel uit. De oude kerk is opmerkelijk door hare zeldzame bouwvoorde, de dikte harer muren, de schuarscheheid van licht, wegens zeer vele oudheden en den sonderlingen vorm der ramen. Deze kerk werd van eene parochiale- tot eene kollegiale- of kapittelkerk verheven, staande onder het bestuur van eenen Stenken, die over geheel Twente, in naam des Bisschops, het geestelijk gebied oefende. Ook had zij eenen Proost, den rang hebbende onmiddellijk na den Bisschop, waartoe gemeenlijk hoogstedelijke en zelfs verstedelijke personen verkoren werden. In 1600 werd deze kerk aan de Hervormden afgestaan, doch in 1609 door Koning Loosius aan de R. K. teruggegeven. Daar tegen aan staat de toren, ingeslijt in 1643 opgetrokken, en thans in het geheel eene hoogte hebbende van ongeveer 65 ellen. In de kerk waren eerst negen, doch later acht vikarissen gesteld. De pastorie werd door het kapittel behouden, of liever, van kapittels wege, door eenen Onder-Pastoor, die door het kapittel aangesteld werd. Doch opdat zulk een Onder-Pastoor niet tot armoede vervallen zou, en bij die gelegenheid op eene andere rijkdom vlamme, heeft Farnax Scusck van Teerwone, Aartsbischop van Utrecht, den 11 Mei 1607, eene kanoniekalf aan de pastorie gerocht.

Vóór de Hervorming stond hier een klooster, hetwelk de bescherming van St. Annes was aanbevolen, en door Zusters van den dorden regel des H. Franciscus of Tertiarissen bewoond werd. Zie Twaalfde afdeling.

Er heeft ook hier eene Broederschap bestaan, van den eersten dag der maand, hetwelk zeer vermaard was, en in het jaar 1400 ingesteld is. Mede was er nog een opgekomen, omtrent het jaar 1615, hetwelk voornamelijk ingesteld was om de armen te helpen. Tot onderscheid van die armen, werden onderscheidene goederen door gedruichte menschen nagelaten, om koren, boter en spek, uit te deelen, en opdat er ook gezorgd zoude worden voor den huis-armen, die uit cerbaarheid, of om hunne ziekte, zich schaamde of de kracht niet hadden, om van huis tot huis te gaan bedelen. De Bisschop van 1600 heeft, in het jaar 1671, honderd mudden koren en honderd duellars voor een jaarlijks inkomen aan deze Broederschap gegeven.

De Hervormden, die er 500 in getal zijn, onder welke 250 in dematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van Hervormden, ring van Enschedé, behoort. De eerste, die in deze gem. het landvoors ambt heeft waargenomen, is geweest Loosius Van der Meer, die in 1707 berwaarts kwam, en in het jaar 1805 naar Amelsloot vertrok. De kerk, die in het jaar 1809 gesticht is, heeft eenen toren en is van een ingel voorzien, hetwelk, in het jaar 1811, uit het geschenk der gemeentelieden en andere geloofsgenooten, uit verschillende gemeenten, Amelsloot is aangebragt.

De 100 Israëlitien, die er wonen, maken een afzonderlijken uit, waartoe de bijkerken te Ootmarsum, te Enschedé, in Duanu kamp en te Loosser behooren, en waarin de dienst door eenen Geloofsdienst-Onderwijzer gedaan wordt. De Synagoge is een klein, doch doelmatig gebouw.

Men heeft hier vroeger vier gasthuizen gehad, het eerste, hetwelk een Leprozenhuis was, stond onder den stadsnaam, maar is later

verlecht en afgebroken, omdat de grond, waar het grafan heeft thans tot bouwland dient. Het tussche van den H. Geest toegankelijk. In de kapel van dit gasthuis was een vilarij, door de Rind. het recht van patronenschap over had, en waarvan de bedienden gebonden was, driemaal per week, de eekloofige offerande op te brengen. De inkomsten van deze vilarijen zijn wederhand den Overste der eekloof toegelapt, met deze voorwaarde, dat hij er twee dinrenten moest laten leven. Het derde deeg den naam van St. Elisabeth-gasthuis. Het vierde, dat Hollander heet, is minstens naar de stichtens genoemd, en is tegenwoordig mede tot burgerwoning ingerigt.

Aan de Latijnsche school, een instelling, oorspronkelijk door het kapittel daargesteld, en welke gevestigd is boven het grond van het gedeelte der heik, hetwelk nog van de in 954 gebouwd is overgebleven, werd vroeger door eenen Rector, eenen Consector en eenen Praeceptor onderwijst gegeven. In 1299 werd de praeceptorplaats afgeschaft. In 1342 werd deze school als Gymnasium ingerigt, waarbij Rector en Consector in de oude talen en geschiedenis, en een Praeceptor in de nieuwe talen, geschiedenis en wiskunde onderwijst geven. Het Gymnasium telt thans 29 leerlingen, waaronder veien van elders. Voorts zijn hier twee lagere Stadsscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 370 leerlingen bezocht worden.

Men heeft er ook een Postkantoor, almede een Station der Paarden-posterij.

Onzevat is de geboorteplaats van den Godgeleerde **Jacobs Marnixvan**, geb. omstreeks het jaar 1540; † 13 Januarij 1613, na in onderscheidene Akademien het hoogleraarambt te hebben behaald en onderscheidene werken te hebben geschreven. Nog vermelden, onder de beroemde Oldenzaten, vermelding **Hermanus Tinsout**, Overste van het St. Catharina-klooster, bij Almelo, en **Gernard Eelen**, die in het midden der zeventiende eeuw, toen Twente aan de Staten was gekomen, zich alle moeijelijkheid getroost hebben, om de R. K. herken te versorgen en de Leeken van zutenvoedsel te voorzien; almede **Jan Willem Kacen**, Schrijver van de *Overijselsche Gedenkstukken*, die hier, gedurende meer dan een halve eeuw, de regtegeleerde praktijk heeft uitgeoefend en in het laatst der vorige eeuw het drustambt van Twente behaalde. Hij overleed in het jaar 1816.

Deze stad, heeft ten allen tijde haar deel gehad in de oorloggrampen, die Nederland getroffen hebben. Gedurende den Spaanschen en den Monsterschen oorlog is zij meermalen ingenomen.

Zij was nauwelijks door den Graaf van **Houze** voor de Staten bemagtigd, of zij geraakte weder onder de magt der Spaanschen, in 1590, hoewel door de schuld der burgers zelven, die de Roomsche-Katholijke godedienst nog lang hadden blijven aankleven. De Graaf van **Rassus**, namelijk, in de laatste jaren zijns levens, de Staten afgevallen zijnde en der Spaanschen belangen toegedaan, had wel getoent deze stad eerst met geweld te doen bukken, doch werd door de kloekmoedige tegenweer der Staatsche bezetting, met groot verlies afgeslagen. De bezetting middelerwijl door deze verdediging veel volk verloren hebbende, en daarbij seer afgemat, kon zich niet op de Spaanschegezinde burgers, die **Rassus** andermaal ter hulp riepen, verlaten, waarom zij, voor erger vreesende, het geraden vonden, de stad te verlaten, die daardoor weder aan den Koning van Spanje overging.

In 1597 werd zij door **Mauris**, Prins van *Oranje*, opgevocht, en op het ontvangen van weigerend antwoord hevige beschoten, waarna

zij zich den 22 October, overgaf. Zij bleef toen onder het gebied der Staten tot den 6 Augustus 1605, toen de Spaansche Veldheer SPINOLA, zonder zijn volk te ontzien, de stad op drie plaatsen te gelijk deed aanvallen en in eenen nacht overmeesteren.

Eindelijk, in 1626, werd zij door Graaf ENXY KASIMIR VAN NASSAU-DIETZ, Gouverneur van Friesland, met een leger van twaalf duizend man aangetast, terwijl de Baron DE MOSCLE, als Spaansch Gouverneur, over eene bezetting van omtrent elf of twaalf honderd man, meest Italianen, daar binnen het gebied voerde. De stad werd den 1 Augustus, bij verdrag, overgegeven en de bezetting naar Lingen begeleid.

In het jaar 1672 werd deze plaats, die toen ontmaneld was, zonder tegenstand, door de Munstersche troepen overweldigd, die haar tot in 1674 hebben ingehouden.

Na dien tijd is ons niets meldingswaardig omtront OLDENZAAL voorgekomen, ten zij, dat door den storm van 29 November 1856, behalve de schade, die daardoor aan het stadhuis is toegebracht, ook de koren-molen verbrijzeld is geworden.

Het wapen van OLDENZAAL is een schild van azuur (blauw) met een kruis van goud. In den register bovenhoek is geplaatst het borstbeeld eens Bisschops van goud en gekeerd naar de linkerzijde. Het schild is gedekt met eene kroon van goud.

OLDENZEEL, geh. in het *Goovegt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Hoogezand*, 10 min. Z. van *Kropswolde*; waartoe het kerkelijk behoort.

OLDENZIJL of OUDENZIJL, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Uithuizermeden*.

Het d. is klein, tellende slechts 57 h. en 500 inw., maar welvarende als op eenen vruchtbaren en zavelachtigen grond gelegen. De heerlijke veldgewassen en goede teelgrond maken dit oord aangenaam. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er eenen koren-molen. Er loopt hier, ten N. van het dorp, een maar langs, hetwelk, ½ u. ten O. der kerk van Uithuizer-Meeden, een begin neemt, en bij Uithuizen in het Trek-diep loopt. Bovendien heeft men nog, ten Zuiden van het dorp, het Oude-maar, dat nu niet meer bevaaren wordt. De Dijkumer-weg, loopende Noord en Noordwest over Paap-til naar de Uithuizer-Meeden, even ten Oosten Oldenzijl was vroeger de zeedijk, ten Oosten van welken het Nieuweland, later aangespoeld, gelegen was.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Ooster-Nieland-en-Oldenzijl*, welke combinatie reeds kort na de Hervorming plaats had, zijnde WESSELUS RUODIUS er in 1595, de eerste Predikant geweest. Hij vertrok in 1604 naar Kantens. Toen in 1650 LUDOVICUS HELLINGHUIZEN, die in 1621 derwaarts gekomen was, overleed, werden OLDENZIJL en *Ooster-Nieland* van elkander gescheiden, waardoor OLDENZIJL, in 1651, tot eersten afzonderlijken Predikant bekwam, GUALTERUS à BYLER, die in 1690 overleed. Na het vertrek echter van JAN FREESHAN VIËTOR naar Ten-Boer, in 1805, werd OLDENZIJL, eerst provisioneel met *Zandeweer* vereenigd, maar in 1829 voor vast met *Ooster-Nieland*, zoo als het dat thans nog is. De Predikant woont te Ooster-Nieland. De kerk staat aan de noordzijde van den niet geplaveiden rijweg. Het halfroonde koor der kerk of het zoogenaamde kloosterkoor, met veel duifstons, is in 1829

hevalligen stijl gebouwd. Men heeft er op het westeinde der kerk eenen kleinen, spitsen toren.

De Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Zijldijk*.

Vroeger heeft hier een burg gestaan, insgelijks *Oldenzijl* geheeten. De naam van dit dorp, duidt de plaats aan, alwaar het Oosterambt, vóór de vereeniging met het Winsumer-zijlvest, de voornaamste uitwatering had. Men wil, dat de oude sluis (*Oldezijl*) zoude hebben gelegen in de gracht eener boerderij, een weinig verder oostwaarts, dan de kerk, waar overblijfselen dier zijl zijn gevonden. Van deze sluis zijn echter geenerlei bescheiden over; maar van het dorp, toen *ALDASILE* en *OLDASILE* genoemd, ontmoet men nog eenen brief van het jaar 1338, waarbij de ingezetenen hunne wereldlijke regtspraak voor altijd opdroegen aan *ALRICUS SCHELVKEMA*, Hoveling te Zandweer, alsmede eenen brief van het jaar 1597, over het zelfde onderwerp. Zij zal vermoedelijk door de Ooster-Nije-zijl zijn vervangen.

OLDERMANS-KAAG (DE), onbebuisde pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan het *Muggenburger-wegje*, O. aan de gem. *Barsingerhorn-en-Haringhuizen*, Z. aan den *Conkelder-dijk*, W. aan den pold. de *Loosdijk*.

Deze pold., welke is gelegen in sectie D, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 24 v. r. 70 v. ell., en maakt een gedeelte van den pold. *Schagen* uit.

OLDERSUM, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. O. van *Ten-Boer*, 5 min. N. van *Wittewierum*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans twee boerenwoningen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

OLDETRIJNE of *OudeTrijne*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenvouden*, griet. *Stellingwerf-Westende*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*. Men telt er ongeveer 250 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden; men heeft er geen bouwland of geboomte, doch de onder dit dorp behorende veen- en weilanden zijn zeer uitgebreid. De harde baggelaar en sponsturf, die hier en in de naburige dorpen gegraven wordt, is onder de beste en zwaarste der geheele provincie te tellen. In het dorp *OLDETRIJNE* sluit aan den zuidelijksten rijweg de oude waterkeering, de *Weerdijk* genaamd, die met verscheidene hoeken door *Olde-Lamer*, *Nije-Lamer* en *Nije-Holtwolde* loopt, en in de hooge bouwlanden, in het N. O. van *Wolvega* eindigt.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Olde-Lamer-en-Oldetrijne*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. *CATHARINA* was toegewijd, heeft enen toren, doch geen orgel.

De B. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Oldeholtpade* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

In het jaar 1629 werd hier, door den *Grielman Rinke van Lycklama*, eene vaart gegraven van de *Linde* tot in de *Kuinder*, doch deze is reeds lang vervallen. Ondertusschen heeft de Heer *Nicolaas van Helona*, in het jaar 1748, volgens verkregen octrooi, tot het zelfde einde, eene vaart in het westen van dit dorp doen graven en die voorzien met een vallaat, even binnen den *Lindedijk*, en twee valbruggen over den rijweg van *OLDETRIJNE* naar *Olde-Lamer*.

OLDETRIJNSTER-BUURT, b. in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Heerenveen*, kant. en 4 u. W. ten Z. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oldetrijne*, waartoe zij behoort, aan de *Oldetrijnster-vaart*, waarover hier eene tille of brug ligt, over welke de rijweg loopt.

OLDETRIJNSTER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, hetwelk, uit de *Linde* voortkomende, met eene noordelijke rigting in de *Scheen* uitloopt.

OLDEWIJVE-WEG (DE), weg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, in een noord-noordoostelijke strekking van *Winschoten* naar *Bovenburen* loopende.

OLDHOE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. van *Beetsterzwaag*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Lippenhuizen*.

OLDHOF, ОЛТНОФ, ОУДОФ of ОУД-КЕРКУФ, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. Z. W. van *Uitwellingerga*.

Het staat ten Noordoosten door de *Oosterbrug-sloot* en de *Tienensloot* met het *Sneeker-meer*; ten Oosten door of langs de *Statenbocht* met het *Stobberak*; ten Zuiden door de *Nije-weg* met het *Koelvorter-meer*, ten Westen onmiddellijk met de *Ooster-Wymers* en door het *Nauw-der-Brekken*, vroeger de *Geeuw* genoemd, met de *Witte-Brekken* in verbinding.

OLDHORST, buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Elburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oldebroek*, aan den straatweg van *Elburg* op *Zwolle*.

Dit buit. eene der fraaiste van den gheelen omtrek, beslaat, met de uitgestrekte wandelingen en bosschen, eene oppervlakte van 144 bund. 90 v. r. 11 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer F. T. ENGELBURG.

OLDHUIS, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*.

Deze havez., met de daartoe behoorende gronden, worden thans in eigendom bezeten door den Heer JAN ADRIAAN JOOST SLOOT VAN OLDHUIS, District-Commissaris van de *Veluwe*, op den huize de *Belle*, onder Voorst woonachtig.

OLDIJK, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, 3 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Eenrum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Pieterburen*, waartoe het behoort.

OLDIJK, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. van *Bastlo*, strekkende zich O. en W. op het noordeinde van het dorp den *Andel* uit, en bestaande uit eenige boerderijen en woningen van ambachtslieden en daglooners.

OLDIJK, volkrijk geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder *Warfum*. Zie DIJKSTREEK.

OLDIJKSTER-MAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

OLDIJKSTER-MEENTE, streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Eenrum*, 20 min. Z. W. van *Pieterburen*.

Vroeger was dit eene gemeenschappelijke weide, met kolken en wielen, die later droog geworden en nog als lage weilanden, ten Oosten van *Lutjebroek*, langs de *Oldijk* kenbaar zijn.

OLD-KEPPEL, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **KEPPEL** (HOOG-).

OLDORP, oudtijds **ALDATORP**, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. Z. W. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. Z. W. van *Uithuizen*, aan de afhelling eener groote wierde; met 5 h. en 22 inw.

OLDOUWER of **OLDE-OUWER**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, geïct. *Douwarstal*, arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. O. van *de Lemmer*, te midden van vruchtbare ingepolderde weilanden.

Men telt er, met de daartoe behoorende buurt *Scharhuizen*, 120 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden. Vele landen van dit dorp liggen aan het *Tjenkemeer*, dat, door gedurige afkabeling, daaraan van tijd tot tijd aanmerkelijke schade toebrengt.

Die van het geslacht van *ASSEMA* plagten hier zeer vermogend te zijn, en hadden het regt der visscherij in het gemelde meer. *Johannes Assema*, en die van *DOUBA* en *SOLKANA* deden den *Nieuwe-Rijn* graven. Zie *RIZZ* (DE *NIEUWE*-).

De *Herv.*, die hier wonen, behooren tot de gem. van *Ouusterhaule-Oldouwer-en-Nijega*. Eertijds stond de kerk aan den *Ouden-Rijn*, ter plaatse, daar nog heden het oude kerkhof gevonden wordt. Naderhand bouwde men er eene ten *Zuidoosten* van de *Dijksloot*, welke met eenen gewonen dorpstoren voorzien was, doch ook reeds voor vele jaren wederom werd weggebroken.

De *Doopsgez.*, welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De *R. K.*, welke men er heeft, behooren tot de gem. van *St. Nicolaasga*. — Men heeft er eene dorpschool.

Bij den *watervloed* van *Februarij 1825* was de nood in dit dorp zeer hoog gestegen, want hoewel geene menschen slagtoffers van den ramp geworden zijn, moesten onderscheidene hunne woningen verlaten, door de vlugt zich redden en elders huisvesting zoeken. Ook verdrong er een groot aantal rundvee en vele schapen.

OLD-RUITENBORG of **OUDE-RUITENBURG**, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., gem. en in de stad *Vollenhove*.

OLEM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Hindloven*, gem. *Son-en-Breugel*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Son*, $\frac{1}{4}$ u. O. van *Breugel*, waartoe het behoort.

OLER of **OOLRE**, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. W. Z. W. van *Roermonde*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. O. Z. O. van *Weert*, en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Grathem*; met 48 h. en 290 inw.

OLESOEBI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op *Groot-Ceram*, op de *Zuidkust*, in het gespans. *Makkahals*.

OLIEAYER, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Binnenlanden-van-Padang*, distr. der *Zes-Kotta's*, aan den weg van het fort *Veltman* naar *Panggalan-Kotta-Baroe*, niet ver van den berg *Boekit-Liman-Kambing*.

OLIEPOT of **OLIESCHANS**, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Stuis*, prov. *Zeeland*, *Vierde* distr., gem. *Aardenburg*, $\frac{1}{2}$ u. N. van die stad, aan de oostzijde der toenmalige haven.

Het was een kleine gebastioneerde vierhoek. Zij werd aangelegd na het innemen van *Aardenburg*, door *Prins Maurits*, en is, op het einde van het jaar 1672, door den Staat verkocht, om gesloopt te worden. Er is weinig meer van te zien. Het lapje grond, waarop de schans lag, is kadastraal groot 2 bund. 50 v. r. 40 v. ell.

OLIESLAGERS-PLAAT, voorn. onbedijktte schorre in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, liggende ter plaatse, waar het *Coxijche-gat* en het kanaal naar de *Hardelep* en *Nieuwerhaven* te samen vloeiden, tusschen het *Eerste* deel van *Prins-Willems-polder* en het *Land-van-Kadzand*.

Het schijnt een overgebleven stuk grond geweest te zijn van den, in de *Spaansehe onlusten*, gevloeden *polder Ooster-Keede*, en deel gemaakt te hebben van die gronden, op welke de bedijkers van *Prins-Willems-polder*, ingevolge het octrooi, rege hadden; maar hetgeen, wegens de ongunstige ligging, niet in de bedijking van 1680 is begrepen geworden (zie de art. *Eene* [*Oostva-*] en *Eene* [*Waarva-*]). Het werd dus als heug schorre door den *polder verpacht*, tot zomerweide voor schapen. Door de werking der stroomen schijnt dit schorre zich zachtens van den *Prins-Willems-polder* naar den *Kadzandschen wal*, alsoe van het *Zuiden* noordwaarts, verlegd te hebben, tot het van de voergronden van den *Bladelyk-polder*, alleen door eene kleine onbevaarbare kreek, gescheiden was. In dezen toestand werd het, in 1809, door het *Fransche Gouvernement*, niet zonder tegenspraak van den *Prins-Willems-polder*, even of het *Domein* ware, aan de *Compagnie OTTEVAERE* in concessie gegeven, en te samen met bovengemelde voergronden bedijkt, onder den naam van *OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER* (zie het volgende art.). Na een langdurig proces is, bij arrest van het *Hof van Zeeland*, van 29 October 1844, geconfirmeerd bij arrest van des *Hoogen Raad der Nederlanden*, den 17 October 1845, de *Prins-Willems-polder* in zijne eigendomsrechten hersteld (1).

Tegen de *OLIESLAGERS-PLAAT* lag de, mede aan *Prins-Willems-polder* behoorende, *Ganzenplaat*, die grootendeels in den *Diomedepolder* is ingedijkt.

OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER of *OLIESLAGERS-POLDER*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. aan den *Groote-Bladelyk-polder* en den *Kleine-Lodijk-polder*, O. aan den *Austerlitz-polder*, Z. O. aan den *Diomedepolder*, Z. aan het *Coxijche-gat*, W. aan het *Zwin*, N. W. aan den *Kasteelpolder*.

Deze pold. maakt deel uit van de weder aangeslijkte gronden in het *Coxijche-gat*, die, met nog vele andere, in *Sluis* en *Hulst*, bij octrooi van het *Fransche Gouvernement*, van 21 *Fructidor*, jaar X, (8 September 1802), ter bedijking werden uitgegeven aan de *Compagnie OTTEVAERE*.

De *OLIESLAGERS-PLAAT-POLDER* of *OLIESLAGERS-POLDER*, in het jaar 1803 bedijkt zijnde, vloeide weder onder door den *watervloed* van Januarij 1808, maar de schade werd eenigen tijd daarna weder hersteld. De pold. bestaat uit de voormalige *Olieslagersplaat* (zie dat art.), groot 101 bund. 95 v. r. 60 v. ell., die aan *Prins-Willems-polder* is toegevozen, en uit voorlanden van den *Bladelyk-polder* en den *Lodijk-polder*, groot 58 bund. 89 v. r. 55 v. ell., die aan verschillende particulieren zijn terug gegeven. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 184 bund. 89 v. r. 82 v. ell., waaronder 160 bund. 82 v. r. 93 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 4 boerdertjen, en wordt door eene sluis, in het *Zwin*, van het over-

(1) Over dit alles kan men lezen: *Betog van Mr. SCHWARTZ RAUWEE*, *Over het Regt van de Ingelanden van Prins-Willems-polder op de bedijktte en onbedijktte gronden in den Diomedepolder en Olieslagers-plaat*. Te Middelburg bij E. HANDELSZ, 1811.

tollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

OLIEZAND, 'pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de Hillen, O. aan het Buitenland tegen het Kromme-Gat, Z. aan het Snelens-poldertje, W. aan de haven van Oosterhout.

Dese pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 40 v. r. 50 v. ell. Hij is door eene middelkade, strekkende van het Zuiden naar het Noorden, in twee deelen gescheiden, welke ieder naar eene afzonderlijke zijde uitwateren, als: aan de westzijde door twee houten duikers, beide wijd 6 palm. 2 duim. en voorzien van kleppen, op de haven van Oosterhout, en aan de oostzijde door eenen duiker, wijd 9 palm. 6 duim., en mede voorzien van eene klep, op het Kromme-gat en aan beide zijden verder op de Donge. Ook hier zijn de kaden op sommige punten weinig boven het land verheven. Het zomerpeil is 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 8 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengestelden.

OLIFANT (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Bogt- van-Badjoekke*. Zie *BANDJERKE* (BOET-VAN-).

OLIFANT (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie *BAYO-GADJA*.

OLIFANTS-PAD (HET), OOTENWALER-PAD, OOTENWALER-PAD of HOETENWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. O. van *Amsterdam*.

Het is het eerste pad aan de Weesperzijde, dat voormaals geheel dood liep, maar thans, nadat de Rijnspoorweg het doorsnijdt, in 1845, op twee derde, door een nieuw pad met den Buitensingel van Amsterdam verbonden is.

OLIGSMUHL of OLIGESMUNT, geh. in de heerl. *Felts*, gooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Medernach*.

OLIJ-BREEK (DE) of *KATSMJES-BEEK*, stroompje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, beginnende achter den huize *Heeckeren*, omstreeks *Bengvelde*, dat, langs of over de grenzen van *Markelo*, *Goor* en *Ambt-Delden* loopende, zich in de *Zeldammer-beek* ontlast.

OLIJDAM, voorn. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. W. van *Goor*, gem. *Markelo*, in de huize *Kerspel-Goor*.

OLIJFBERG of *VERKLOOSTER*, voorn. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, niet ver van *Oudwoude*, waartoe het behoorde.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de b. *Veenklooster*. Zie dat woord.

OLINAMA, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der kleine *Sunda-eilanden*, in de baai *Koepang*; met 200 tot 300 huizen, terwijl bij de stad, in het midden van rijstvelden, eene vrij sterke rivier stroomt. In de nabij gelegene moerassen vongen *Praon* en *La Suvu* de krokodil, waarvan zij het gersaamte naar *Parijs* bragten.

OLING of *OLINGA*, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¼ u. W. ten Z. van *Appingedam*, nabij *Tjamsweer*, waartoe het kerkelijk behoort, op eene wierde van 2 ell. 3 palm. hoogte en van 10 bund. in den omtrek.

Dit geh. heeft een eigen maar. *Oling* is mede eene afzonderlijke scheppertj onder het *Woldzijlvest*, door de *Delfzijl* uitwaterende.

OLING (KLEIN-) of *KLEIN-OLINGA*, dat gedeelte van het geh. *Oling*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¼ u. W. ten Z.

van *Appingedam*, nabij *Tjamsweer*, waartoe het behoort, hetwelk ten W. van den *Goddeke- of Goekeweg* gelegen is.

OLINGE-MAAR of OLINGEN-MAAR, watertje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat in eene noordoostelijke strekking langs het geh. *Oling vliet*, en in het *Damster-diep* uitloopt.

OLINGEN of OULINGEN, d. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, kw. en 2 u. W. van *Grevenmacher*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Betzdorf*, aan de *Syren*. — Men heeft er eene kapel, die tot de par. van *Betzdorf* behoort.

OLINGSMUHL, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie *OLINGSMÜHL*.

OLINS, oude naam van het d. *Teroele*, prov. *Friesland*. Zie *Teroele*.

OLLAND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *St.-Oedenrode*; met eene school.

OLLE-HEEM (T), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en niet ver van *Oldehove*.

OLM, ook OLLEN en ELLEN gespeld, d., deels in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Kehlen*, deels in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Luxemburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Kehlen*.

De inw. vinden meest hun bestaan in den veldarbeid. Zij zijn alle R. K., en hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Kehlen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

OLOFS-KAPEL (ST.), voorm. kloost. in de stad *Staroren*, prov. *Friesland*. Zie *ODULFUS-KLOOSTER*.

OLON, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Helawan*.

OLON (DE), WAX-OLON, riv. in *Oost-Indië*, resid. en eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*.

OLST, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Deventer* (4 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Wijhe*, O. aan *Raalte*, Z. aan *Diepenveen*, W. van *Heerde*, *Epe* en *Oene*.

Deze gem. bevat de d. *Olst*, *Wezepe* en *Welsum*, benevens de geh. *Hengforden-en-Over-Wetering*, *Middel*, *Duur*, *Vortmen* of *Vortman* en *Grapendaal*, alsmede eenige haves, waaronder de *Haare*, *Boksbergen*, *Dingshof*, de *Hof-te-Hengforden*, *Hoenlo* enz.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6250 bund. 42 v. r. 48 v. ell. Men telt er 566 h., bewoond door 637 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5790 inw., die meest in den landbouw en handel in spek, houtschors enz., hun bestaan vinden, terwijl geene woeste gronden in deze gemeente meer aanwezig zijn, als zijnde die allen ontgonnen. Ook heeft men er vier steenbakkerijen en eenen pel- en oliemolen. — De gemeente wordt door den *IJssel* doorsneden, alsmede door de *Zand-wetering* en de *Soest-wetering*.

De *Herv.*, die er ruim 2700 in getal zijn, onder welke ongeveer 1290 *Ledematen*, maken de gem. van *Olst*, *Wezepe* en *Welsum* uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De *Evang. Luth.*, welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Deventer*.

De Doopsgez., die er zijn, worden tot de gem. van *Deventer* gerekend. De R. K., van welke er 1130 gevonden worden, onder welke 230 Communikanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Zolland-en-Drenthe* behoort, en eene kerk hebben in het d. Olst, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

De G l s r., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Deventer*. Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Olst, ééne te *Welsum* en ééne te *Wezepe*, welke gemiddeld door een getal van ruim 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. O L S T of O O L S T ligt 2 u. N. van *Deventer*, 4½ u. Z. van *Zwolle*, aan den regteroever van den *IJssel*, grootendeels aan den regter *IJssel*-dijk gebouwd, omringd door schoone buitenplaatsen. Oudtijds heette het *AGASTALDABURG*, waaruit *ALTING* (1) wil opmaken, dat het eene legerplaats is geweest, waarvan *GASTALDUS*, die te gelijk het Schout- en Penningmeestersambt bekleedde, Overste was. Hoe dit zij, zeker gaat het, dat het eene zeer oude plaats is, welk reeds in een handvest van Keizer *HENDRIK III*, in het jaar 1046 voorkomt. Het is eene aangename en welvarende plaats, waar veel doortogt van reizigers is, dewijl de groote rijweg van *Deventer* op *Zwolle*, over den dijk heen, hierdoor gaat, waardoor zij in levendigheid en bloei aanmerkelijk toeneemt. Men telt er in de kom van het d. 128 h. en 790 inw., en met de kerkelijk daartoe behorende geh. *Hengfordencu-Over-Wetering* en *Vortmen*, 315 h. en 1830 inw.

De Herv., die er 1370 in getal zijn, onder welke 740 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem., het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest zekere *CAROLUS GALLUS*, toen *Kanunnik* en *Herder* te *Olst*, later te *Deventer* beroepen in plaats van *Mr. JOANNES GUILIELMUS VAN ZWOLLE*, *Leeraar* in de groote kerk te *Deventer*. Hij was een groot bevorderaar der *Reformatie*, en is overleden te *Deventer*. Deze schijnt echter geen vast *Predikant* te *Olst* te zijn geweest; de eerste, dien wij als zoodanig vermeld vinden, is geweest *HERMANUS BUSHOFF*, die in het jaar 1599 naar *Weesp* vertrok. De kerk was vóór de *Reformatie* aan den *H. WILLIBRODUS* toegewijd, en stond destijds ter benoeming van het kapittel van *Deventer*. Daar was eene eenige vikarij, te weten van *Onze Lieve Vrouw* en *St. Jax den Evangelist*, die door den *Pastoor* begeven werd, en waarvan de bezitter gehouden was twee missen ter week te lezen. De kerk, staande aan den *Regter-IJsseldijk*, is een oud *Gothisch*, doch hecht en ruim gebouw, met eenen vierkanten toren, welke eene hooge spits heeft. Sedert 1810 is zij van een orgel voorzien, tot welks bekostiging de *Leden* der gemeente, elk naar zijn vermogen, hebben bijgedragen; terwijl door *LODEWIJK NAPOLEON*, *Koning van Holland*, tot dat einde, almede eene aanzienlijke gift is geschonken.

De R. K. kerk, aan den *H. WILLIBRODUS* toegewijd, en staande 10 min. Z. O. van het dorp, ter plaatse waar de *havez. Boshkamp* heeft gestaan, is, met het *pastorichuis*, in het jaar 1805 uit vrijwillige giften der gemeenteleden aangekocht. Het is een eenvoudig goed gebouw, met een kloktorentje en, sedert 1830, van een orgel voorzien, tot welks bekostiging de leden der gemeente weder elk naar zijn vermogen hebben bijgedragen.

De in 1857 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 230 leerlingen bezocht.

Dit dorp heeft, met *Welsum*, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gehad, hetwelk den 4 Augustus 1851 is opgericht, doch later is vervallen.

De kermis valt in op den eersten Woensdag in de maand October. OLTERTERP, OLDBERTERP of OLDETERP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 4 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Beetsterzwaag*.

Men telt er 20 h. en ruim 100 inw., en met de daartoe behorende b. Heidhuizen, 24 h. en 150 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De aankweeking van den groven den is, een aantal jaren geleden, voor het eerst in deze streken te OLTERTERP met het beste gevolg beproefd, waardoor aldaar aanzienlijke dennenbosschen ontstaan zijn, wier groei niets te wenschen overlaat. Deze bosschen sluiten zich met die van Beetsterzwaag aaneen, en breiden zich verre in eene noordoostelijke rigting uit. Zij zijn, voor het grootste gedeelte, de schepping van wijlen den achtenswaardigen bezitter van het landgoed van dien naam, den Heer Mr. AMBROSIUS ATSO VAN BOELESS, die voor omtrent vijftig jaren begon de woeste gronden, welke vroeger dit d., dat destijds uit slechts tien huizen bestond, omringden, te ontginnen en te beplanten. Eigenaar van den geheelen grond van het dorpje OLTERTERP, en van de daaronder behorende uitgestrekte landerijen, evenzeer als van de woningen, de kerk en verdere gebouwen, die, niet in eene buurt vereenigd, maar, hier en daar verstrooid, bevallige groepen vormen, heeft hij, door aanleg en aanplanting, de geheele gedaante van het landschap op de gunstigste wijze herschapen. Alleen in de nabijheid van het woonhuis ziet men eenen kunstmatigen aanleg, of zoogenaamde Engelsche partij; overal elders heeft de schoone natuur alle hare eenvoudigheid behouden, en men ontwaart de kundige hand niet, die van eene plaatselijke omstandigheid heeft weten gebruik te maken, om teekenachtige groepen daar te stellen, fraaije gezigten te openen, en verrassende partijen te scheppen. Boven alles verdient het gelukkige denkbeeld vermeld te worden, om eene zoogenaamde veenkom, namelijk eene doorgaans ronde, dikwijls aanmerkelijk diepe uitholling in den zandgrond, die geheel en al met goede zwarte veenstof en klijn gevuld is, zoo als onderscheidene op de Olterterpsche heidevelden gevonden worden, door uitveening in eenen natuurlijken vijver, van onregelmatigen vorm, te herscheppen, dien met hoog of laag hout van verschillende soort te omplanten, met den overigen aanleg te vereenigen, op een gezigtspunt eene bevallige arbeiderswoning te bouwen, en dus doende eene waterkom daar te stellen, meer dan een hunder groot, waarin zich een, als door de natuur gevormd, eilandje spiegelt, en die, bevallig en eenvoudig tevens, eene zoo verrassende en grootsche partij oplevert, als men weinig elders zal aantreffen. Op deze wijze is het geheele landschap als het ware in eene aangename lustplaats herschapen; zelfs het kleine dorpskerkje draagt daartoe bij, en levert, met de naastgelegene boerenwoning, half in het hooge eikenhout verscholen, eene schilderachtige groep op.

De inw., die er alle Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Beetsterzwaag-Beets-en-Olterterp*, die hier een klein kerkje heeft, met een spits torentje, eertijds gesticht ter eere van den H. HUBOLYRUS. Dit kerkje heeft geen orgel.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Beetsterzwaag*.

OLTERTERPSCHE-HEIDE, voorm. heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, dat thans, schier geheel ontgonnen zijnde, voor een groot gedeelte niet meer bestaat.

OLTFORST, d. in het land van *Maas-en-Waaly*, prov. *Gelderland*. Zie **ALTFORST**.

OLTHOF, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbriseradeel*. Zie **OLDBOF** (1).

OLTSENDE (HET), **OLZENDE**, **TOLSENDE** of 't **HOLENDE**, voorm. amb. in *Zuid-Beveland*, in *Beoosten-Yerseke*, aan de *Yerseke*.

Dit amb. werd verdeeld in 't **Olsend-Binnen** en 't **Olsende-Buiten**. Ook bestond er een dorp van dien naam, aan de *Yerseke*, Z. W. van *Duvenée*, N. W. van *Nieuwlande*. Van dit amb. bestaat nog een gedeelte onder de gem. *Kruiningen*, en wel het zuidelijke deel van den *Tolseinder-polder* en eene strook lands ten Noordoosten der *watering*.

Men vindt dezen stamnaam onder de oude *Edelen* van *Zeeland*. Van deze *Edelen* worden vermeld **Wouter van Oltseude**, Ridder, omtrent het jaar 1400, getrouwd met **Vrouwe Clara van Maelsede**, wiens mannelijk oir, zoo wij meenen, in het vierde geslacht is uitgestorven.

Het wapen dezer Heeren was een schild van keel (rood), met een keper, verzeld van drie meerlen, alles van zilver.

OLTSENDE (NIEUW-) of **NIEUW-OLZENDE**, pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **TOLSENDE**.

OLZET (DE), riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zie **ELZE**.

OMA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, tot de *Uliassers* behoorende. Zie **BOEWANG-BESI**.

OMA, d. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het zuidelijk gedeelte van dat eil. of *Boewang-Besi*, aan den zuidwesthoek, alwaar een gevaarlijke stroom gaat, ook is het hier uit hoofde van een rif, moeilijk te landen.

Hier was in 1627 reeds eene vesting, die echter in 1656 is afgebroken, omdat zij door de omliggende bergen te zeer beheerscht werd, om er partij van te trekken. — Over dit dorp staat een *Patih*.

OMA (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, aan de *Zuidkust* van het eil. *Boewang-Besi*.

OMBAY, **OMBOY** of **OMBAAI**, ook **OMBO** en **EMMER** geheeten, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tusschen 8° en 9° Z. B.

Het heet bij den Spanjaard **Antoni Pigavetta**, die van 1519 tot 1522 de wereld rondzeilde, **Malloewa**, ligt op 8° 2' Z. B. beoosten de straat van *Pantare* en benoorden *Timor*, is twaalf mijlen lang en vier mijlen breed. De kusten zijn er steil en zeer moeilijk te naderen. Aangaande de inwoners wordt berigt, dat zij, die in het binnenland wonen, zeer barbaarsch zijn en menschen vleesch eten; wanneer zij op roof nitgaan, dekken zij zich met stukken van buffelhuiden en tooijen zich met zwijnstanden, schelpen en geitenstaarten. Met pijl en boog gewapend, voeren zij hunne spljs met zich, in zakjes van boombladeren gevlochten. Op **OMBAY** leeft de bevolking van visch, kokosnoten, rijst, honig en gevogelte. Peper wordt er ook gevonden. Te *Alor*, alwaar een posthouder is, die onder den *Resident* van *Timor-Koepang*

(1) Eveneens zoekt men alle de overige namen, welke men elders wel eens OLT gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, op OLB.

staat, wordt door de Timorezen handel gedreven, die er ijzerwerken, Chinesche goederen en lijnwaden aanvoeren en daarvoor was, vogel-nestjes en levensmiddelen ontvangen. De strandbewoners te Alor, belijden het Islamismus in naam.

OM-DE-OOST, naam, welken men op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, geeft aan het dorp, de gehuchten, landerijen enz., liggende op het oostelijke deel van dat eiland.

OMERSEN en OMERSHEN, oude namen van het plattelandstadije OOTMARSUM, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie OOTMARSUM.

OMKOMMER-POLDER (ST.) of RUBBER-POLDER, vroeger *St. GUILGE-FORTS-POLDER*, pold. in het *Land-van-Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Steenbergen*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den Oude-Heide-polder, O. aan den Aanwas en het Westland, Z. aan Oud-Glimes-polder, W. aan den Eendragt-, Schuddebeurs- en den Mattemburg-polder.

Deze pold., die in het jaar 1482, door ENGELBERT, Graaf van *Nassau*, ter bedijking werd uitgegeven, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 323 bund. 82 v. r. 75 v. ell., waaronder 320 bund. 32 v. r. 88 v. ell. schotbaar land, en heeft twee steenen heulen, wijd 1 ell. 2 palm. 5 duim. en 8 palm. 6 duim. hoog, 1 ell. 5 palm. 4 duim. en 1 ell. 2 palm. respectievelijk, gelegen in den Kortendijk, waardoor hij in den Aanwas-polder, en met het water van dezen op de Steenbergseche-Haven en verder in de gekanaliseerde rivier de Vliet, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

Deze pold., welke thans geheel binnenpolder is, moet, even als de overige onder *Steenbergen*, in de kosten dragen der in 1822 bewerkstelligde afsluiting der rivier de Roosendaalsche- en Steenbergseche-Vliet, en is daartoe begroot op eene bevoordeeling van 20 gulden per gemet (42 v. r. 58 v. ell.), waarvan omtrent een derde gedeelte in vijf en twintig jaren, te rekenen van 1824 tot 1848, moet betaald worden.

OMLOOP (DE), oude naam van de schorren, N. O van *Duiveland*, prov. *Zeeland*.

OMLOOP (DE BINNEN-), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hoogen-Lage-Zwaluwe*.

Deze pold. maakt een onderdeel uit van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, en is met dezen in het jaar 1630 bedijkt. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der dijken 6 ell. 5 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, bestaande uit eenea Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

OMLOOPSTAART, buitenland in de heerl. *Asperen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Leerdam*, buiten den hoogen *Lingendijk*.

OMMEDIJKSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, gedeeltelijk arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund., als: onder *Wassenaar-en-Zuidwijk*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 78 bund. 8 v. r. 44 v. ell., en onder *Voorschoten*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 103 bund.

OMMEL, OMEL of OMHELEN, di. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*; *Derde* distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Asten*. Men telt er 55 h. en ruim 280 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn en tot de par. van *Asten* behooren, hebben hier eene kapel, vermaard door een wonderdoend Lieve Vrouwebeeld, dat vele bedevaartgangers derwaarts lokt. Deze kapel was gesticht door eenen koopman JAN VAN HAVEN, die, op zee door eenen vliedenden storm beloopen, eene gelofte deed, om, indien hij behouden werd, eene kapel ter eere van Onze Lieve Vrouw te doen bouwen; daar nu de storm eindelijk bedaarde, deed hij, na zijne behouden tehuiskomst, zijn woord gestand door het stichten van deze kapel. Te voren was dit wonderdoende beeld geplaatst geweest onder eene groote linde, die tusschen *Asten* en *OMMEL* aan den weg staat, en, om die reden, door het volk als een gewijde boom beschouwd wordt. Er heeft hier ook een vrouwenklooster gestaan, dat, naar zijne stichteres MARIA JOOSTEN VAN GOOR, *Mariënschoot* genoemd wordt. Zie dat woord.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

OMMELANDEN, in het Lat. *TRACTUS ADJACENS*, voorheen het tweede lid van staat der prov. *Stad-en-Lande*; palende N. aan de Noordzee, O. aan de Eems, Z. O. aan het Oldambt, Z. aan het Gooregt, aan de stadstafel van Groningen en aan Drenthe, W. aan Friesland en de Lauwerzee.

De OMMELANDEN werden verdeeld in *Hunsingo*, *Fivelgo* en het *Westerkwartier*. In oude tijden kende men in de OMMELANDEN alleen vrije Friesche landschappen, als: *Vredewold*, *Langewold*, *Rumsterland*, *Middagten*, de *Marne* en anderen, die onafhankelijk van elkander en zelfstandig waren. Na de Reductie was deze belangrijke landstreek in de voornoemde drie kwartieren verdeeld, en ieder kwartier weder in drie onderkwartieren. Zoo had *Hunsingo*: *Marsterdeel*, *Half-Amsterdeel* en *Ooster-Amsterdeel*; *Fivelgo* had: het *Wolddeel*, 't *Hoogeland* en *Oosterdeel*; en het *Westerkwartier* had: *Oost-Langewoldsterdeel*, *Vredewoldsterdeel* en *Middagsterdeel*. De *Ommelanders* hadden, volgens het tractaat van Reductie van 1594, wel geene afzonderlijke Staten, van die der geheele provincie onderscheiden, maar wel Gecommitteerden, die genoemd werden: Gecommitteerde Raden der OMMELANDEN tusschen de Eems en de Lauwers. Van deze waren er negen, drie uit elk kwartier, benevens één *Syndicus*, één *Rentmeester*, één *Secretaris*, die te gelijk *Fiscaal* was, en één *Klerk*. Zij werden, na 1748, door den *Prins-Erfstadhouder* aangesteld. Aan hunne bestiering waren toevertrouwd de zaken, die de OMMELANDEN in het bijzonder aangingen, voornamelijk het *finantieuzen* betreffende. De regeringswijze dezer OMMELANDEN had vele bijzonderheden: Zij had wel eenige gelijkheid met die in de *grietenijen* van *Friesland*, maar was toch, in de meeste omstandigheden, daarvan zeer verschillende. Daarbij was zij, voor die buiten de provincie woonden, bezwaarlijk na te gaan, te meer, dewijl zij door den tijd aanmerkelijke verandering ondergaan had, voornamelijk sedert het *Stadhouderschap* van *Prins WILLEM IV*, die, in 1749, een nieuw reglement op dezen regeringsvorm had ingevoerd, waardoor de *misbruiken*, die langzamerhand in de regering waren ingeslopen,

meer veel verholpen waren. De hoogste magt der Regering in deze Ommelanden (in welke eertijds de Abten, Proosten of Dekens en andere Oversten der Roomsche-Katholieke Geestelijkheid een voornaam deel hadden) berustte bij Jonkeren en Hovelingen, Eigenerfden en Volmagten.

De eerstgenoemden waren bezitters van vrije erfgronden of van eene, meest uit erfgronden afkomstige, heerlijkheid, in welke zij, behalve wat het staatsbestuur betreft, ook in het civiele, criminele en zelfs in het kerkelijk bestuur, alle gezag oefenden. Hierbij heeft men aan te merken, dat deze Heeren, alhoewel zij, ten aanzien hunner geboorte, veeltijds Edellieden waren, nogtans wegens den adelstand geen regt tot 's lands regering hadden, zoo als in Gelderland, Holland, Utrecht en Overijssel, maar alleen wegens hunne voorschreven erfgronden en de daaraan gehechte heerlijke regten, zoodat men, om juist te spreken, moest zeggen, dat de geheele Regering bestond uit Eigenërfden en Volmagten, want het dragen van den titel van *Jonker* of van *Hoveling* gaf geen het minste regt tot de regering.

Te dezen opzichte stonden zij derhalve gelijk met de eigenërfden, die doorgaans geene Edellieden waren, want al wie tot de regering der Ommelanden mogt worden toegelaten, hetzij edel of onedel, moest in de Ommelanden eenen eigen grond bezitten, voor het minst van dertig jukken of grazen lands (nagenoeg 13 bund.), waardig duizend Emders guldens, die met elf honderd vijf en twintig van onze tegenwoordige of Nederlandsche guldens gelijk waren, waarop een huis stond, gevende aan jaarlijksche schatting acht guldens. Deze Eigenërfden waren allen geregtigd om ten landsdage te verschijnen. De van tijd tot tijd nader gemaakte bepalingen nopens den aard, de waarde en de ligging hunner goederen, en nopens hunne persoonlijke vereischten verdunden steeds meer hun getal, waardoor er ook met der tijd minder Eigenërfden en meer Volmagten op de vergaderingen verschenen, want in elk kerspel, waarin zulke Eigenërfden of Landbezitters niet gevonden werden, hadden diegenen, die dertig grazen, beklemd of onbklemd, land in gebruik bezaten, het regt om voor den tijd van twee jaren, op kosten van het kerspel, één of twee hieronder te magtigen, om in de Ommelander vergadering des kerspels stem uit te brengen, hebbende nogtans elk kerspel slechts ééne stem. De Gemagtigden moesten zelve ook in hun kerspel ten minste twaalf grazen, naderhand verhoogd tot dertig grazen, beklemd of onbklemd, land in gebruik hebben; ook moest hunne volmagt aan de beoordeeling en beslissing der Monsterheeren worden onderworpen. Bij een besluit van de Ommelander Staten, van den 14 Mei 1573, was reeds bepaald, dat ieder kerspel twee volmagten op den landsdag zou hebben. Onder de misbruiken, die de oude regeringsgesteldheid in de Ommelanden eeuwen lang verbasterd hadden, was mede, dat men zich, door aankoop, wist meester te maken van heerlijkheden en geregtigheden, zonder de landen, waaraan zij gehecht waren, mede te koopen, of, zoo men die zamen in eigendom mogt bezitten, alsdan de landen er weder van te verkoopen, en het heerlijke regt, alhoewel een *ius fundo inhærens*, van de grondbezitting, waarmede het van ouds altijd onafscheidelijk verbonden was geweest, af te scheiden. Dit misbruik werd, in gevolge art. 13 van het Reglement Reformatoir, voor het toekomstige afgeschaft, met bepaling echter, dat allen, die zoodanige geregtigheden, zonder erfgronden, reeds sedert vele jaren verkregen en bezeten hadden, ze konden behouden, mits bij de hooge Justitiekamer wordende geregistreerd. Niemand kon in het algemeen

eenig beertlijk regt, collatie of zijlregt, hetzij aan de gronden nog verbonden of daarvan reeds afgescheiden, uitoefenen, zonder dat het, in voege voorschreven, was geregistreerd. Deze registratie geschiedde op vertoon van eenen regtmatigen titel, waarbij de bedoelde geregtigheden waren verkregen. Allen, die tot Volmagten verkoren werden, moesten, behalve dat zij de voornoemde waarde aan goederen bezaten, ook Ledematen der Hervormde kerk zijn, en, vóór den tijd, dat zij als Volmagten werden opgegeven, den ouderdom van negentien jaren hebben bereikt. De verkiezing geschiedde, nadat Zondags te voren de oproeping daarvan door den Predikant van den predikstoel gedaan was, hetzij in de kerk, hetzij in het regthuis of, bij gebreke daarvan, op eene andere bekwame plaats, wordende de vergadering der zamengeroepen Eigenërfden of gekwalificeerde Kerspellieden bestuurd door den Baurregter, en daar geen Baurregter was, door den Schatbeurder, dat is, Ontvanger der schattingen of verpondingen der plaats, die dan de stemmen opnam, en eene procuratie opmaakte ten behoeve van den persoon, die door de Kerspellieden daartoe verkozen was. Voorheen plagten somwijlen of als Eigenërfden of als Gevolmagtigden, op de landdagen te verschijnen personen, die, ofschoon zelve niet geregtigd zijnde, de kwalificatie daartoe, onder zekere voorwaarden en voor zekeren tijd, van anderen hadden overgenomen en geleend, hetwelk fictivelijk geschiedde, ten einde het gezag van rijke Ommelander Heeren te stijven, en de beerschappij tot verpondingen te bepalen. Daarom was dit misbruik, in het 15 art. van het voornoemde reglement uitdrukkelijk verboden, zelfs onder straffe van confiscatie der alzoo misbruikte goederen. Zoo werd mede, ingevolge art. 16, buiten gebruik gesteld eene andere gewoonte, eertijds aldaar zeer gemeen, waardoor men verbindtenissen aanging met Eigenërfden, zelfs in geschrift, om hen te verplichten geene andere stem ter staatsvergadering uit te brengen, dan die hun, door deze of gene familie, bezitter of bezitster van zeker huis, zou worden opgegeven. Deze schandelijke inkruiping was reeds, in het jaar 1738, door een uitdrukkelijk verbod van de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden tegengegaan. Vermits echter dit verbod niet had kunnen uitwerken, om een misbruik te weren, hetwelk almede was ingerigt om in de bijzondere kwartieren der Ommelanden, de overstemming te verkrijgen en alzoo het gezag in handen van weinige familiën te brengen, zoo werd nu, op dergelijke ongeoorloofde verbintenissen, eene zware straffe gesteld, en wel infamie en inhabiliteit, zoowel ten aanzien van die zulke stemregten gaven, als die ze ontvingen, geen hunner kon ooit eenige commissie of bediening weder bekleeden. En, ten einde wel toe te zien, dat deze heilzame wetten, op de kwalificatie der Eigenërfden en de verkiezing der Gevolmagtigden gesteld, behoorlijk werden gehandhaafd en de overige misbruiken geweerd, had men, sedert 1636, twaalf Monsterheeren, in elk kwartier vier, behalve den Stadhouder en de Gecommitteerde Raden, aan welk Collegie de onderzoeking en goedkeuring der landdags Comparanten was opgedragen.

Deze Monsterheeren waren, sedert 1639, verminderd en negen in getal, benevens den Syndicus en den Secretaris, met den Stadhouder in der tijd aan het Hoofd, die, na 1749 ook de Leden daarvan (alle Heeren der Ommelander-Regering) elk jaar zelf aanstelde, hoewel zij meestentijds bleveu voortgaan in dien post, in welk geval evenwel hunne commissiën jaarlijks vernieuwd moesten worden. Deze Monsterheeren mogten elkander niet nader, dan in den vierden graad van

bloedverwantschap bestaan, ten einde alle eenzijdigheid voor te komen. Die wet greep mede plaats, ten aanzien der Heeren Arbiters of Scheidslieden, van welke er negen waren, die den Syndicus en den Secretaris der OMMELANDEN, ook tot hunnen Syndicus en Secretaris hadden. Hun pligt bragt mede, om de verschillen te beslissen, die over dit verkiezingswerk rijzen konden.

De vergadering der OMMELANDEN geraakte tot een besluit, als er van de drie kwartieren, Husingo, Fivelgo en het Westerkwartier, twee éénstemmig waren. Doch bij het reglement van 1639 en het nadere van 1663, was ingevoerd, om te stemmen bij onderkwartieren, zoodat men van de negen onderkwartieren er zes, als uitmakende het getal van twee kwartieren, moesten overeenkomen, om een landdags besluit te kunnen opmaken. Vermits het echter voor den bekrömpen geest, die er altijd in de Ommelander Regering heeft gebeerscht, gemakkelijker viel, zich meester te maken van de stemmen in de onderkwartieren, dan van die van een geheel kwartier, en om daardoor de magt in de regering tot eenige weinige menschen te brengen, zoo werd bij het Reglement-Reformatoor van 1743, de verdeling in onderkwartieren geheel vernietigd, met bepaling dat in het toekomstige met kwartieren zou worden geconcludeerd, moede in ieder kwartier de stemmen hoofd voor hoofd worden opgenomen, en daaruit de meerderheid van dat kwartier worden gevonden.

Thans maken de OMMELANDEN, met een gedeelte van het Gooregt, het eerste kiesdistrikt, hoofdplaats Onderdendam, alsmede de kant. Zuidhorn, Onderdendam en Appingedam en een gedeelte van het kant. Groningen uit.

OMMELANDEN (BATAVIASCHE-), onderafdeeling in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java. Zie BATAVIASCHE-OMMELANDEN.

OMMELANDERWIJK, geh. en vaarwater in het *Wold-Oldambt*, prov. Groningen, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Winschoten*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Veendam*.

Het is eigenlijk een uitboek der Medemer-veenen, welke voorheen tot het convent Heiligarlee hebben behoord, en sedert door de Staten in beslag waren genomen. Hiervan hadden de Staten in het jaar 1629 honderd negentien jukken (ongeveer 39 bund.) in beklemming overgedaan aan Jonker GEERT LEWE. Vervolgens vielen den Heeren der Ommelanden, bij de deeling der kloostergoederen, tusschen de beide Staatsleden, velen dezer veenen toe, waarna die den aanleg van deze Wijk, in 1633, hebben begonnen, dragende van daar den naam van OMMELANDERWIJK; maar vervolgens zijn, in het begin der voorgaande eeuw, de veenen verkocht aan zekere weduwe ROSKAM, van welke zij in handen van velen gekomen zijn. Dit water strekt zich van het Zuidoosten naar het Noordwesten uit, ontspringt in de *Nieuwe-Pekela* en ontlast zich, nabij de kerk, in het *Oude-diep-van-Veendam*.

Het geh. wordt bewoond door 167 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 840 zielen, liggende de huizen langs het Ooster-diep, dat uit het midden van Veendam komt en een uur oostwaarts tot dicht aan de Pekela loopt.

De Herv., die er wonen, behoorden tot in 1843 tot de gem. *Veendam*, maar zijn, in dat jaar, vereenigd met die van *Zuidwending*, eene gem. geworden. — Men heeft er eene school van de tweede klasse.

OMMELANDERWIJK-EN-ZUIDWENDING, kerk. gem., prov. Groningen, klass. en ring van *Winschoten*.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de Proponent GERARDUS HONNEUS DE HAAS, die er in 1846 kwam en er nog is. De kerk, welke aan de Ommelandenwijk staat, is den 9 November 1845 ingewijd en heeft eenen toren, doch geen orgel.

OMMELSCHBOSCH, b. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van Eindhoven, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Asten, $\frac{1}{4}$ u. N. van Ommel, waartoe het behoort. — Deze buurt bestaat uit een tiental woningen met een vijftigtal inwoners.

OMMEN, kant., prov. Overijssel, arr. Deventer; palende N. aan het Drentsche kant. Hoogeveen, O. aan het graafschap Bentheim, in het koninkrijk Hannover, Z. aan het kant. Raalte, W. aan het kant. Zwolle.

Het bevat de volgende zes gem.: Stad-Ommen, Ambt-Ommen, Gramsbergen, den Ham, Stad-Hardenbergh en Ambt-Hardenbergh. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50,915 bund. en telt 1847 h., bewoond door 2144 huisgez., uitmakende eene bevolking van 12,700 inw., die zich meest op den landbouw en het fabriekwezen toeleegen.

OMMEN, kerk. ring, prov. Overijssel, klass. van Zwolle, bestaande uit de volgende acht gemeenten: Dedemsvaart, Gramsbergen, den Ham, Hardenbergh, Heemse, Hellendoorn, Ommen en Ommerschans.

Men heeft er acht kerken, die door even zoo veel Predikanten bediend worden, en telt er 14,000 zielen, onder welke 6000 Ledematen.

OMMEN, gem. in Zalland, prov. Overijssel, arr. Deventer, kant. Ommen (3 s. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Avereest, O. Z. en W. aan Ambt-Ommen.

Deze gem. bevat het plattelandstadsje Ommen, de kolonie Ommerschans en het geh. Oude-Haar. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2099 bund. Men telt er ruim 200 h., bewoond door 512 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2600 inw., van welke het meereendeel zich geneert met den landbouw, de fabrieken en eenige handwerken, waaronder het knoopmaken, hoewel dit laatste vroeger meer bloeide dan thans. De fabrieken zijn: 1 aardewerkfabriek, 2 blaauwververijen, 1 houtzaag- en pel-, 1 pel- en olie- en 1 korenmolen; ook is er nog een korenmolen in aanbouw. De in 1841 opgerigte steen-, aardewerk-, pannen- en tegelfabriek, is echter niet meer in werking.

De Hervormden, die er 1760 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Ommerschans, en gedeeltelijk, met die van de burg. gem. *Ambt-Ommen*, de kerkelijke gem. Ommen uit, welke 2600 zielen om daaronder 1150 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERNIUS PRZET, die in 1603 herwaarts kwam, en in 1606 werd afgezet. De eerste, die in deze gem., als wettig beroepen Predikant, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES WESTENBERG, die in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1644 alhier is overleden. In geval van vakature heeft de Baron van PALLAND TOT EERDE drie, de Burgemeester en de kerkeraad ieder ééne stem in het beroep.

De Christelijk Afgescheidenen, van welke men er 200 telt, maken, met die van het Ambt-Ommen, eene gem. uit, welke door eenen eigen Predikant bediend wordt, en 550 zielen telt.

De Roomsche-Katholijken, van welke men er 80 aantreft, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Ommerschans*, gedeeltelijk tot de stat. van *Vilsteren-en-Ommen*. — De Israëlieten, welke er 45 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Zwolle*.

Men telt in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Ommen* en ééne te *Ommerschans*, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 550 leerlingen bezocht worden.

Het plattelandstadje *OMMEN* ligt $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Zwolle*, $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, aan den regter oever der *Vecht*, boven de plaats, waar zich de *Regge* met de *Vecht* vereenigt, over welke laatste rivier hier eene zeer aanzienlijke brug ligt. Men telt er 200 h. en 1200 inw.

Dit stadje, hetwelk reeds in 1155 vermeld wordt, heeft in 1248, op St. Bartholomeusdag, van *OTTO VAN HOLLAND*, den zes en dertigste Bisschop van *Utrecht* stadsregten bekomen. Deze regten waren gelijk aan die, welke *Zwolle*, *Deventer* en *Kampen* hadden. *JAN VAN ANKEL*, de zeven en veertigste Bisschop van *Utrecht*, heeft deze privilegiën in het jaar 1555 bevestigd, zoo als zulks ook gedaan is, in het jaar 1585, door *FLORIS VAN WEVELINKHOVEN*, den vijftigsten, en op Dingsdag na Hemelvaartsdag, in het jaar 1599, door *DAVID VAN BOERGOINDIË*, den vijf en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*.

De kerk was op den naam van de *H. BRIGITTA* ingewijd. De Pastoor werd door den Heer van *Overijssel* aangesteld, en was gehouden alle Dingsdagen, Donderdagen en Zaturdagen de dienst te doen. De kerk had drie vikarijen, als: die van het *H. Kruis*, die van *O. L. Vrouw*, en die van den *H. ANTONIUS*, wiens Bedienaar gehouden was Donderdags en op alle feestdagen, op welke gepredikt moest worden, eene mis te lezen. De vikarij werd door den Pastoor en de Schepenen vergeven. Deze kerk is een ruim gebouw, waarvan het onderste gedeelte, ter hoogte van twintig voeten, opgemetseld is van oer- of ijzersteenen, die allen langwerpig vierkant en vlak zijn. De kerk heeft geenen toren, doch is van een orgel voorzien, hetwelk er in het jaar 1821 in geplaatst en grootendeels door eenige vrijwillige giften bekostigd is.

Vroeger moet hier een *H. Geest-gasthuis* gestaan hebben, want wij lezen, dat in de kapel van het *H. Geest-gasthuis* was gesticht, eene vikarij van de *Allerheiligste Drievuldigheid*, wiens bedienaar verplicht was, alle Woensdagen en Vrijdagen eene mis te lezen.

De tweede Dingsdag in Julij wordt in dit stadje de jaarmarkt gehouden, die hier den naam van *Ommerbiszing* draagt, en van alle plaatsen in den omtrek door eenen grooten toeloop wordt bezocht.

Deze plaats, die in 1227 de verzamelplaats was der Bisschoppelijke hulpbenden, die welhaast eenen ellendigen dood te Ane vonden, was in 1228 insgelijks het hoofdkwartier van *WILLEBRAND VAN OLDENBURG*, den vijf en dertigsten Bisschop van *Utrecht*. Zij werd in 1248 door *OTTO VAN HOLLAND*, den zes en dertigsten Bisschop, tot eene stad verheven. Waarschijnlijk werd het ten zelfden tijde met vesten omringd, want toen de eigenaars der kasteelen Rechteren en Voorst, in het jaar 1350 *OMMEN* in brand staken, trokken zij niet af voor zij de vesten hadden afgeworpen.

In 1379 leed de stad en omtrek veel door *EVERT VAN ESSEN*, bezitter van het kasteel te *Eerde*, doch deze werd hiervoor eerlang door den Bisschop getuchtigd. In 1542 werd het door *RUDOLF VAN MÜNSTER*

gubrandochat, en toen de vestingen, door *Faurs van Bouconout*, den zeven en vijftigsten *Knecht*, in 1518, geslecht waren, wierpen zich in 1622 de Spanjaarden, die zich hier gelegerd hadden, in de kerk, met oogmerk, om zich daarvan tegen de Staatschen, die hen te gemoet trokken, te bedienen. Deze kerk werd kort daarna eene prooi der vlammen, toen het stadje, door eenen geweldigen brand, groote schade leed.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met eene maagd, dragende in hare rechterhand een schild, beladen met eenen klimmenden leeuw van goud, en in de linkerhand een schild, met eenen arend van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

OMMEN (AMBT-), gem. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Ommen* (5 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Averceest* en *Stad-Ommen*, O. aan *Ambt-Hardenbergh* en den *Hans*, Z. aan *Hellendoorn*, W. aan *Dalfsen* en *Nieuw-Lemmen*.

Deze gem. bestaat uit de twaalf buurs. *Arhem*, *Arien*, *Beerse*, *Bestmen*, *Erde*, *Gietmen*, *Junne*, *Lemele*, *Stegeren*, *Varssen*, *Vilsteren* en *Zeeze*. Zij besloeg vroeger, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19,119 bund., doch in 1836 zijn 2614 bund. van deze gem. tot *Averceest* overgegaan, zoo dat zij thans nog 16,606 bund. groot is. Men telt er 316 h., bevoond door 345 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij.

Men vindt er vels veengronden, waarvan eenige in het voorjaar worden omgehakt, wordende deze bulten in het laatst van de maand *Mei* of in het begin van *Junij*, wanneer zij regt droog zijn, in brand gestoken, gelijk ook elders, in *Drenthe*, *Friesland*, enz. geschiedt, waarna er boekweit in gezaaid wordt, die onder den naam van *veenboekweit* bekend is.

De *Herv.*, die hier ongeveer 1480 in getal zijn, en de 380 *Christelijk Afgescheidenen*, die men er aantreft, behooren tot hunne respectieve gem. te *Ommen*.

De *R. K.*, van welke er ongeveer 300 gevonden worden, worden tot de stat. van *Vilsteren-en-Ommen* gerekend.

Men heeft in deze gem. zeven scholen, als: ééne te *Arien*, ééne te *Beerse*, ééne te *Gietmen*, ééne te *Junne*, ééne te *Lemele*, ééne te *Stegeren* en ééne te *Varssen*. — Vroeger lag in deze gem. de *havez. Arendshorst*.

OMMEREN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan *lagen* en *Maurik*, O. aan *Lienden*, Z. aan de *Linge*, die haar van *Ech-teld* scheidt, W. aan de gem. *Tiel*.

Deze heerl. bevat het d. *Ommereu*, benevens eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 642 bund. 64 v. r. 42 v. ell., waaronder 630 bund. belastbaar land. Men telt er 62 h., bevoond door 70 huisgez., uitmakende eene bevolking van 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aard-appelenteelt, handel in fruitgewas, boter en varkens.

De inw., die allen *Herv.* zijn, onder welke men ruim 100 *Lede-maten* telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort.

Men heeft in deze heerl. eene, in het jaar 1840, geheel vernieuwde school, welke door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. *Ommereu* behoorde van onds, aan de *Heeren van Lienden*, en is in 1461 door *Jonas*, *Heer van Gimnich*, mede aan den

Heer van CULENBORG verkocht. Wij vinden niet aangeteekend, wanneer die verkoop heeft plaats gehad. Het adell. geslacht van OMMEREN voerde *d'or au trois lions passans de sable, posés en pal* (d. i. van goud, met drie loopende leeuwen, van sabel (zwart), boven elkan- der staande), en doordien het zelfde wapen door het Geldersch geslacht VAN DEN STEENGIJZEN gevoerd werd, is het te denken, dat beiden tot denzelfden stam behoorden.

In het midden der vorige eeuw werd deze heerlijkheid bezeten door Mr. JAKOB NIKOLAAS VAN DEN STEEN, Heer van *Waaijestein*, en Burge- meester der stad Tiel, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde zij thans een eigendom van den Heer DIEDERIK JACOB AREND GERRARD FRANÇOIS VAN DEN STEEN, woonachtig te Zoelen.

Het d. OMMEREN ligt 2 u. N. ten O. van Tiel, 7 u. N. W. van Nijmegen, in aangename en grasrijke weilanden, 20 min. W. van Lienden. Men telt er in de kom van het d. 12 h. en 60 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LAURENT was toe- gewijd, is, even als de toren, in het jaar 1763, door de liefde- gaven van mildadige lieden, hersteld. De kerk werd destijds met twee koperen kroonen voorzien, en in den toren een slaand uurwerk geplaatst. In het jaar 1845 is de toren vernieuwd.

De kermis te OMMEREN valt in den eersten Zaterdag in September.

OMMERSCHANS, voorheen de SCHANS-TE-AVEREEST, voorn. schans, thans bedelaars- en strafkolonie van de Maatschappij van Weldadigheid, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. N. van *Ommen*.

Deze schans, welke aangelegd was, ten einde het stroopen der Span- jaarden te beletten, was in 1628 eene redoute, welke men in overwe- ging nam, om met vier bolwerken te vergrooten. Later is zij door den beroemden COEHOORN aanmerkelijk versterkt.

Toen, in het jaar 1787, de Raad van State aan de Staten van Overijssel weigerde dit gewest van het noodige geschat en van krijgs- behoeften te voorzien, waren de Leden van het Defensiewezen er op bedacht, om dien voorraad uit de OMMERSCHANS te bekomen. Te dien einde gaven zij last aan den Bevelhebber van het exercitiekorps te Zwolle, om een Kapitein, met een twintigtal Schutters, derwaarts te zenden, ten einde er tot nader order in bezetting te blijven. Een dergelijk bevel zonden zij naar Vollenhove, ten gevolge waarvan zich een Officier en twintig Schutters uit dat stadje mede derwaarts begaven, om zich onder de bevelen van den Zwolschen Kapitein te stellen. Voorts gelasten zij aan PRINS, Majoor en Kommies aan de OMMERSCHANS, het kommando aan dien Zwolschen Bevelhebber over te geven. De Majoor was echter niet te bewegen, om met zijne bezetting in de dienst en be- scherming der Staten van Overijssel over te gaan, en niet dan gedwon- gen gaf hij de sleutels over. Eenige der soldaten en artilleristen traden in de voorgeslagen nieuwe dienst. De voorraad van krijgstuig en krijgsbehoefden bestond uit vier en twintig, meest metalen, stukken kanon, twee mortieren, twee houwitsers, kogels en bommen; ook ontbrak het geenszins aan buskruid. Op al hetwelk de Gelastigde Heeren zoodanige schikkingen maakten, als zij ter verdediging van het gewest best oordeelden.

De later verlatene schans werd, in het jaar 1824, met de daarin gevonden wordende gebouwen en daartoe behoorende gronden, door 's Lands Regering, aan de Maatschappij van Weldadigheid in vrucht- gebruik gegeven, ten einde de bedelaars en landloopers daarin op te

nemen, terwijl er voor een zeker aantal bedelaars een contract gesloten werd. Men stichtte hier een gebouw van ruim een halve morgen (ongeveer 5 v. r.) oppervlakte, en de luiaards en ledigloopers werden opgepakt en derwaarts gebragt. Na alle de van tijd tot tijd ontslagenen, bevinden er zich nog ruim duizend, behalve zes en tachtig, die nog tot straf aldaar verhljven; want deze kolonie kreeg weldra nog eene ruimere bestemming; zij werd eene strafplaats voor onzedelijke, liederlijke meisjes en voor onwillige, ongehoorzame kolonisten. Deze laatsten worden hier, door berooving hunner vrijheid, door meerdere ontberingen en strengere vordering tot arbeid, voor hun slecht gedrag gestraft, maar ook, bij betuigd berouw en geblekene verbetering, wederom naar hunne vorige hoeven verplaatst. Het gesticht is inwendig in twee deelen gescheiden: links zijn de zalen voor de mannen, rechts die voor de vrouwen, alsmede eene voor de kinderen. De kenkens zijn in de hoeken der zalen, en de opzienerswoningen in het midden of in sommige hoeken der zalen, met eenen afzonderlijken ingang. Elke voormalige bedelaar, thans kolonist, heeft zijne eigene zitplaats op de banken, die langs den muur loopen; onder deze zitplaats heeft hij eene lade en daarboven hangt zijne hangmat, welke des avonds naar beneden gelaten wordt. Op het middenplein is aan elke zijde een afzonderlijk gebouw, met twee werkzalen. Aan de manszijde zijn weefgetouwen, en op de bovenzaal werkplaatsen voor kleeder-, schoenmakers enz. Aan de vrouwenzijde wordt gesponnen en er is boven een vertrek voor naaisters enz. Hiertoe gebruikt men de vrouwelijke kolonisten, welke geen veldarbeid kunnen verrigten; doch zij, die sterk genoeg zijn, moeten op het veld werken. In de kinderzaal worden de kinderen van de weinige gehuwde kolonisten opgenomen, zoodra zij kunnen gaan, opdat zij de ouders niet van hun werk zouden houden. Zij zijn door een schut afgescheiden van het binnenplein der vrouwen. Boven de achterpoort vindt men het magazijn van kleeding, zijnde de kleedingstukken door de kolonisten zelve vervaardigd, vooral gedurende den wintertijd.

De Herv., die er zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zwolle*, ring van *Ommen*, behoort. De eerste, die in deze gem. als eigen Predikant het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest PIETER ELIZA KAREL VAN NES, die in het jaar 1852 herwaarts kwam, en in het jaar 1856 naar Rouveen vertrok. De kerk, den 9 Mei 1824 ingewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De R. K., die er wonen, onder welke 250 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft hier eene school, welke, tweemaal daags, door de kinderen bezocht wordt. Des avonds moeten niet alleen de jonge lieden, die des daags op de akkers werkzaam zijn, maar ook de volwassenen deel aan het schoolonderrigt nemen, met dien verstande, dat op den eenen dag de mannen en op den anderen de vrouwen zich te dien einde vereenigen.

OMMERS-HOF, landg. op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Arnhem*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. Z. van *Rheden*, 5 min. W. van *Velp*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende boerenhofstede, boomgaarden, bouw- en weiland, houtgewassen en aanleg tot wandeling, eene oppervlakte van 50 bund. 4 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer R. J. CASTENDIJK, woonachtig te *Velp*.

OMO, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, bij de kust van *Amboina*, 3° 51' Z. B., 146° 57' O. L.

OMON, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, eene mijl van het strand.

OMOORDS-POLDER, OMOORDS-POLDER, ook wel enkel OMOORDS genoemd, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*; palende N. aan den *Nesse-polder*, N. O. aan den *Wollefopper-polder*, Z. W. aan de *Kralingsche-veenen* en den *Bos-polder*, W. en N. W. aan de *Rotte*.

OMPTEDA of OMTEDA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *'t Zand*, nabij den ouden zeedijk.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhoeve, welke, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 37 bund. beslaat.

OMPTEDA-ZIJL, voorm. sluis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *'t Zand*, nabij het *Zandster-voorwerk*, zijnde vroeger een eigendom geweest van de abdij van *Wittewierum*, welke abdij, behalve dit voorwerk of voerwerk (boerderij), vele landerijen bezat.

In 1444 zijn 1200 grazen (bijna 600 bund.) land, onder het *Zandsterkerspel* gelegen, volgens het oude zijlboek, onder het *Dorpster-zijlvest* der drie *Delfzijlen* ingelaten. Deze landerijen hadden tot dus ver door de *OMPTEDA-ZIJL* uitgewaterd. Het dijkvestige land is vrij van zijlschot en werk aan de sluis. Misschien was het tegenwoordige *Zandster-maan*, loopende van het voorwerk zuidwaarts voorbij het *Zand*, *Leermens* en *Oosterwijtwerd* naar het *Damster-verlaat* en diep, het voorm. *Zijldiep*. De inlatingsbrief van 1444 is nog aanwezig en draagt den naam van *Ompteda-Tjadabrief*. Volgens verklaring van de Abten van *Wittewierum* en *Ten-Boer*, van den *Zijlregter GELBER CANTE* wegens *Schermer-zijl*, en van *EVERT ENTENS*, *ESE TWINGA*, *JADICO*, te *Sincum*, en *EDO DOECKSMA*, gevollmagtigde *Damsters* en *Regters* tot de *Delfzijlen* wegens *Slochteren*, werden de landen der ingezetenen van het *Zand* (*Santfaters* genoemd), welke hun water tot dus ver door de *OMPTEDA-ZIJL* hadden geloosd, onder de *Dorpster-zijl* der *Drie-Delfzijlen* ingelaten.

OMROE (VAN), naam, welken de *Negers* geven aan de katoenplant. ANNA CATHARINA, KLEIN-CHARLOTTENBURG en DEN DAGERAAD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ANNA CATHARINA, CHARLOTTENBURG (KLEIN-), en DAGERAAD (DEN).

OMTREKHOORN, naam, onder welken de b. *Hoorn*, in de gem. *Heerde*, prov. *Gelderland*, ook voorkomt. Zie *Hoorn*.

OMVAL, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Alkmaar*; met 21 h. en ongeveer 80 inw.

OMVAL (AAN-DEN-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. O. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Ouderkerk*, op de punt, door den *Amstel* en de *Weesper-vaart* gevormd; met 14 h. en 50 inw. — Er is eene scheepstimmerwerf voor kleine binnenland-sche vaartuigen en eenen cementmolen.

OMVLOED-VAN-DEN-DINKEL, water in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Het komt uit *Losser*, onder *Weerselo*, en loopt door een gedeelte van *Valthe* naar *Denekamp*.

ONBEKENDE (DE), voorm. schor., prov. *Zeeland*, welke in het jaar 1808 bedijkt is, en thans een gedeelte van den *Wilhelmina-polder* uitmaakt.

ONBOTAYL, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Groot-Key*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*.

ONDANKBAARHEID, naam, welken de *Oostbatterij*, aan den *Helder*, prov. *Noord-Holland*, onder de Republiek droeg.

ONDARANDEER, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Tjikandis*.

ONDARANDEER of **ONDERANDE**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Tjikankie*, onderdistr. *Ondaradeer*, aan de rivier van dien zelden naam.

ONDARANDEER (DE) of **DE ONDERANDE**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

ONDER, b. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. van *Roermonde*, kant en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en 8 min. N. van *Helden*; met 90 h. en 110 inw. — Het is het noordelijke gedeelte van het geh. *Onder-en-End*.

ONDER-DE-MOLEN, b., prov. *Zeeland*, gem. *Oud-Vosmeer-en-Vrijberghe*. Zie **MOLEN (ONDER-DE)**.

ONDERDENDAM, kant., prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*; palende N. aan de Noordzee, O. aan het kant. *Appingedam*, Z. aan de kant. *Hoogezand en Groningen*, alsmede aan het *Reit-diep*, dat het van het kant. *Zuidhorn* afscheidt, W. aan de *Lauwerzee*.

Dit kant. bevat de volgende veertien gem.: *Adarp*, *Baflo*, *Bedum*, *Benrum*, *Kantens*, *Kloosterburen*, *Leens*, *Middelstum*, *Uithuizen*, *Uithuizer-Meeden*, *Ulrum*, *Usquert*, *Warfum* en *Winsum*. Het telt 4621 h., bewoond door 5557 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 31,600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

ONDERDENDAM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Bedum*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Onderwierum*, waartoe het zuidelijke gedeelte vroeger kerkelijk behoorde, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Menkeweer*, waaronder het noordelijke gedeelte behoorde, aan de kanalen van *Middelstum*, *Warfum* en *Winsum*, zoo dat hier alle schepen van het Noorden van *Hunsingo* naar *Groningen* moesten doorvaren, uitgezonderd die van de *Marne*.

Men telt er 63 h. en 450 inw. De benaming wordt ontleend van eenen dam of eene onder water liggende steenen doorrid, die oudtijds hieromtrent in het kanaal lag.

Het is wel bebouwd, en ongemeen levendig door de drukke vaart langs de drie kanalen, welke er zich vereenigen. Het eene kanaal komt van *Uithuizen*, *Kantens* en *Middelstum*, waarmede zich, bij *Froonklap*, het *Westerzijtwerder*-maar vereenigt, door hetwelk men naar het *Darmsteden*-meer vaart; het andere van *Warfum* langs *Menkeweer*, het derde van *Uithuizen* langs het *Boter- of Zijldiep*, hetwelk van *Groningen* komt, en verder, tusschen *Obergum* en *Winsum* door, naar *Appingedam* gaat. De drie kanalen van *Appingedam*, prov. *Groningen* zijn genaamd, begeeft, en met eene noordwestwaartsche zijtak, welke naar *Uithuizen* begeeft (1), alwaar, aan de westzijde van *Uithuizen*, een schuit, in gemeenschap met eene schuit van *Onderdendam* naar *Groningen* vaart. Ook ontlaat het *Kardinger*-maar. Dewijl er wel onderhoudene vaart van die kanalen naar deze verschillende punten

voortloopen, zoo is dit dorp eene aangename en welgelegene plaats. In dit d. kruisen zich twee grintwegen, de eene van het westelijke Hunsingo oostwaarts over Middelstum naar Appingedam loopende, en de andere van Warfum naar Groningen. Reeds vroeg werden hier de Warfdagen der Regters en Zijlregters gehouden. Heden vergaderen er de Scheppers van de Winsumer- en Schapbalster-zijlen nog in een eigen gebouw, het Zijlvester-huis genoemd. Hier is tevens de jaarlijksche vergadering van de kiezers uit de Ommelanden (het eerste district), de Heeren Predikanten van de klassis van Middelstum en de Schoolonderwijzers van het derde district. Daarbij wordt alhier, als gelegen in het hart van het land en aan het Zijldiep, van rondom veel vee en koren, meest echter haver, ingescheept en naar Holland en Engeland vervoerd; hetwelk alles deze plaats zeer levendig maakt, en daardoor in den zomer vele stedelingen uitlokt, om er den dag of achtermiddag door te brengen. Bij goed schaatsijs wordt in geheel Hunsingo-kwartier geene plaats drukker bezocht dan ONDERDENDAM, en zelfs bij sterk ijs met arren en wedloopen.

De Herv., die er 450 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. Deze gem. heeft vroeger deel gemaakt van vier gem., zijnde Menkeweer, Middelstum, Bedum en Onderwierum, welke gedeelte in 1828 tot ééne gem. vereenigd zijn. De eerste, die in deze nieuwe gemeente het leeraarambt aanvaarde, is geweest P. DAMSTÉ, die in het jaar 1829 herwaarts kwam. Het collatieregt bezit de gemeente zelve. Zij heeft hier eene kerk, waarvan den 24 April 1840 de eerste steen gelegd is, en die den 13 December van dat zelfde jaar werd ingewijd; ten gevolge waarvan de kerk van Onderwierum in 1840 en die van Menkewierum in 1843 zijn afgebroken. De nieuwe kerk is een net, langwerpig gebouw, met eenen hollen naaldtoren, met klokuurwerk en wijzerbladen. Het orgel, door N. A. LOHRAN EN ZOON nieuw gemaakt, is, den 18 Julij 1841, ingewijd. De kerk staat ten Z. het Winsumer- en ten W. het Boter-diep, ten N. den grind- en ten Z. den puinweg.

De R. K., welke er 20 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Bedum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Er bestaat hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 3 Augustus 1801 is opgerigt en ongeveer 20 Leden telt.

In het jaar 1837 is aldaar een genootschap, tot bevordering der nijverheid, gevestigd, waartoe WILLEM I, Koning *der Nederlanden*, bij besluit van 31 Januarij 1837, magtiging heeft verleend en hetwelk thans 225 Leden telt, vergaderende in het Zijlvester-huis. — Men houdt hier jaarlijks op den laatsten Zaterdag in de maand Junij eenen wedloop van paarden, om eenen aanzienlijken prijs.

De omtrek van ONDERDENDAM is laag en vlak land, bestaande uit zware klei, zeer geschikt voor steenfabrieken, zoo als er dan ook twee aan het Winsumer-diep bestaan. De omtrek dezer plaats is naakt en kaal en bijna zonder boomen; ook is de grond niet geschikt voor het aanleggen van tuinen. Men vindt er eenen houtzaag- en eenen korenmolen, vele ambachtslieden en onderscheidene ambtenaren.

In 1803 werd er de zetel der burgerlijke lijfstraffelijke regtspleging voor Hunsingo, welk kwartier een drostambt uitmaakte, geplaatst, en dien ten gevolge aldaar een Regthuis nieuw gebouwd. Doch bij

de inlijving in Frankrijk, in 1811, werd die zotel vernietigd, en het Regthuis, dat tegenover het zijlvesterbuis staat, sedert door den Vrederegter, nu Kantonregter, voor zijne zittingen gebezigd.

Sedert 1858 is **ONDERDENDAM** de hoofdplaats van de voorm. kant. Winsum en Middelstum en dus van geheel Hunsingokwartier.

ONDERDENDAMSTERZIJL, voorm. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, nabij *Onderdendam*.

Deze zijl werd in 1870 op Allerheiligen uitgedreven, en was in 1875, toen de dijken in de Marne en bij het Reit-diep doorbraken, nog niet hersteld, waardoor Innerdijk onder water geraakte.

ONDERDIJK, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. N. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*. Men telt er thans slechts 1 h. met 10 inw.

ONDERDIJKSCHE-POLDER, pold. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, behoorende grootendeels tot de gem. *Wilsum*, en gedeeltelijk tot de gem. *Kampen*; palende N. aan *Kampen*, O. aan den *IJssel*, Z. en W. aan *Kamperveen*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 319 bund. 75 v. r. 87 v. ell., waarvan 125 bund. 69 v. r. 7 v. ell. onder *Kampen*, en 197 bund. 6 v. r. en 80 v. ell. onder *Wilsum*, alles wei- en bouwland; telt 7 huizen, allen boerderijen, en wordt door eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast.

ONDER-EN-EIND of **ONDPAAS**, geh. in het graafs. *Horns*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. N. van *Roermonds*, kant. en 5 u. Z. van *Horst*, gem. en 8 min. N. O. van *Helden*; met 42 h. en 250 inw. Zij bestaat uit de b. *Onder en Eind*.

ONDERNEMING (DE), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottika*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land van *Mon-Désir*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Marienburg*; 1800 akk. groot.

ONDERPLAATJE, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Driummelen*; palende N. W. aan het *Zaidegat-van-de-Plomp*, O. en Z. O. aan het *Spijkerboor*, Z. en Z. W. aan den *Amer*.

ONDERSCHULTEN, latere naam van het huis of hof in de voorm. ambtmannij *Colmschate*, in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 10 min. N. O. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*.

Het was een domein van *Felix II*, die het in 1576, met nog andere domeinen, aan de stad *Deventer* verpandde. De *Ambtman* van *Colmschate* had hier zijne woning.

In het jaar 1578 is het door de Hoogduitsche bezetting van *Deventer*, met andere woningen vernield; doch spoedig daarna weder opgebouwd zijnde, werd het door de bezetting van *Deventer* andermaal vernield, en weder opgebouwd, doch in 1855 weder gediend.

prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet.

N. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u.

Z. van *Hallum*, waartoe zij behoorde.

Deze polder, die bestaan heeft, is in het jaar 1655 de

die dat woord.

landhuis nangelegd, hetwelk thans be-

den Heer R. J. VAN DER LEE.

ONDER-SPECKHOLTZ, geb. in de heerl. 's Hertogenrade, prov. Limburg, arr. en 5 u. O. van Maastricht, kant. en 1 u. Z. O. van Heerlen, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Kerkrade; met 80 h. en 200 inw.

ONDERWIERUM, d. in Hunsingo, prov. Groningen, arr. en 4 u. W. van Appingedam, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Onderdendam, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Bedum.

De inw. vinden meest in de veeveelt hun bestaan. De bodem bestaat er uit zware klei, en is dus beter geschikt tot wei- dan tot bouwland.

De benaming van dit dorp schijnt aan te duiden, dat de kerk op eene wierde ligt, en men getracht heeft het van *Wierum*, in Fivelgo, *Wittewierum* en *Oosterwierum*, in het Westerkwartier te onderscheiden.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Onderdendam*. Na de Reformatie maakte ONDERWIERUM eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Leeraar had JOANNES BARTHOLOMEUS, die hier in 1595 stond en in 1597 emeritus werd. Een zijner opvolgers, LAMBERTUS WOELSIUS, heeft *Westerdijkshorn* verscheidene jaren mede bediend, maar sedert zijn vertrek naar Kantens, in 1647, zijn deze gemeenten wederom gescheiden; doch toen, in het jaar 1686, de Predikant van *Westerdijkshorn*, GERHARDUS HUISING, naar Westervijtwerd vertrokken is, is Dijkshoven wederom aan ONDERWIERUM toegevoegd, welke vereeniging sedert onafgebroken geduurd heeft, tot in het jaar 1850, toen *Westerdijkshorn* met *Bedum*, en ONDERWIERUM met *Onderdendam* en *Menkeweer* vereenigd zijn. De kerk, welke geen toren of orgel had, is in 1840 afgebroken, doch het kerkhof dient nog tot begraafplaats, ook voor de overledenen in het zuidelijke gedeelte van *Onderdendam*.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bedum*. — Men heeft er geen dorpschool, maar de kinderen genieten onderwijs te *Onderdendam*.

In het stuk der uitwatering behoort *Onderwierum* onder de schep- perij van *Winsum*, waarvan het een der vijf zijlèeden is.

ONDERWIERUM, voorn. kloost. te *Heveskes*, gem. *Delfzijl*. Zie HEVESKES-KLOOSTER.

ONDOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Sjawu*.

ONDOT, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afdeeling *Lebak*.

ONGARAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*.

Hij is zeer hoog en meestentijds, met zijne kruin, door eenige wolken bedekt, desniettemin is hij bijna tot boven toe door- gaans, ten deele met rijstvelden, ten deele met suikerriet bebouwd, behalve dat men er overal zeer vele vruchtboomen van allerlei soort geplant heeft, die hier en daar van eenige rivieren en spruitjes, welke er langs loopen, bekabbeld worden, waardoor het omliggende land, daar men ook eenen grooten overvloed van allerlei aardgewassen vindt, wel een aards paradijs gelijkt.

ONGEGUND, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wajamoe-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende Boven- waarts aan de koffijplant. *Lugtenburg*, benedenwaarts aan de koffij- plant. *Scheveningen*. Thans is zij getrokken aan de plant. *Zwarig- heid*, in de *Vredenburg-kreek*.

ONGELEGEN, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende N. aan den *Pararac-weg*, O. aan den houtgr. het *Guldenvlies*, Z. aan de suikerplant. *Osembo* en den houtgr. *Onverwacht*, W. aan den houtgr. *Frederiksburg*; 500 akk. groot. — Thans behoort hij aan de plant. *Osembo*.

ONGERSMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 3 min. Z. van *Uithuizer-Meeden*.

ONGOBAYANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, welke in de *Bangawang* uitloopt.

ONIN, lands. in *Australië*, in *Nieuw-Guinea*, ten N. van de *Roelofs-van-Goensbaai*; palende N. aan het lands. *Sergil* of *Sergiel*, dat zich van *Hoek-Sabelo*, langs de straat *Gallowa* en verder ten N. O., tot omstreeks de kaap de *Goede-Hoop* uitstrekt.

De Vorst van *Osix* is schatplichtig aan den Sultan van *Tidor*. — De bewoners van de *Westkust* zijn onderling oorlogzuchtig, bijzonder om gevangenen op elkander te maken, die zij aan de kooplieden van *Goram*, *Keffing*, *Kelwarie* of van de *Aroe-eilanden* als slaven verkoopen. Tot het zelfde einde overvallen de *Papoes* en *Ceramers* soms, met een groot aantal vaartuigen, de stranddorpen ter *Westkust*. Die gevangenen worden aan den eenen kant tot op *Celebes* en aan den anderen tot op *Balie*, als slaven verkocht, en zijn op die plaatsen zeer gewild. De hoofdplaats is *Roemabatie* of *Roemahbatoe*.

ONIN (BOGT-VAN-), baai in *Australië*, in *Nieuw-Guinea*.

ONKOENA, kaap in *Oost-Indië*, aan de *Noordkust* van het *Sundasche eil. Ceram*.

ONKONG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de *Westkust* van het *Sundasche eil. Celebes*, op 2° 113' Z. B.

ONLAKKAN, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Padang*.

ONLAND (HET), streek lands, in het *Goiregt*, prov. *Groningen*, $\frac{2}{3}$ u. N. W. van de stad *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Haren*.

ONNA, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkervoud*. — Men heeft er eene school.

ONNEMA of OUD-ONNEMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Kantens*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van het dorp *Zandweer*, waartoe de burg, staande ten Noorden aan den *Klinkenburger-weg*, behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 99 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

ONNEN, geh. in het *Goiregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Haren*, een weinig ten Oosten van den *Hondsrug*, op eenen lageren grond.

Men telt er 49 h. en 250 inw. Ook heeft men er eene school, welke gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht wordt.

Tot dit gehucht behooren de *Waterhuizen*, aan het *Winschooter-diep*, de *Biks* en de *Biksmatten*, de *Horst* en de *Middehorst*.

Den 16 Januarij 1844 ontstond er in eene boerenhazing, in dit geh. brand, waarbij de eigenaar en bewoner van het huis in de vlammen is omgekomen.

ONNER-MADEN, streek lands, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Haren*, nabij en ten O. van het geh. *Onnen*, meest uit hooilanden bestaande.

ONOBO, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cassivinka-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Tygershol*, benedenwaarts aan den verlaten houtgr. *Mapabo*; 852 akk. groot.

ONORIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Osembo*, benedenwaarts aan den houtgr. *Welbedacht* en *Onverdacht*; 5000 akk. groot; met 88 slaven. De *Negers* noemen haar *DAN*.

Deze plant. ligt op eene hoogte, naar gissing van 50 tot 60 voeten, welke hoogte zich, op omtrent 100 schreden van de kreek, eensklaps verheft, waardoor zij op eenigen afstand wel naar eene vesting gelijkt.

ONORIBO (KLEIN-), verl. houtgr. in de kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, regts in het oprijden; palende oostwaarts aan het *Land-van-Onverdacht*, westwaarts aan een ander gedeelte van het *Land-van-Onverdacht*; 1000 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. de *Vrijheid*, benedenwaarts aan den verl. kostgrond *l'Esperance*.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Land-van-Onverdacht*, benedenwaarts aan het *Land-van-Morcha*.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter rechterzijde in het afrijden; palende westwaarts aan het verl. *Land-van-Onverdacht*, oostwaarts aan het verl. *Land-van-Overtoom*; 500 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter rechterzijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. *Land-van-Onverwacht*, oostwaarts aan den verl. houtgr. *Wijubergenslust*; 1000 akk. groot.

ONORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. *Land-van-Osembo*, oostwaarts aan het verl. *Land-van-Libanon*; 1000 akk. groot.

ONROOY of OSROOI, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant. gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Boxtel*.

ONRUST of POELOE-KAPPAL, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*, 9 Engelsehe mijlen N. W. van *Batavia*. Het beslaat eene ruimte van nagenoeg 250 roeden.

Vroeger was het het algemeen arsenaal voor de *Oost-Indische Compagnie*, alwaar alle scheepsbenooidigheden en andere behoeften veel gemakkelijker vervaardigd en geleverd konden worden, dan op andere plaatsen, die meer van de hoofdplaats verwijderd lagen. Bovendien was dit eiland door zijne ligging bij uitnemendheid geschikt, om de reede tegen eenen vijandelijken aanval te dekken.

Men gaf het destijds den naam van *Onrust*, uit hoofde van de onafgebroken werkzaamheid, en het eeuwig durende gedruisch van kloppen, smeden, timmeren, zagen en meer andere bezigheden, die hier eene verbazende drokte, geraas en onrust veroorzaakten.

Toen de Engelschen, in 1808, onder den Admiraal Donis, de reede van Batavia, van den 23 Augustus tot den 9 November, geblokkeerd hadden, vernielden zij, bij hunnen aftogt, de scheepswerven op dit eiland, en veranderden schier het geheele eiland in eenen puinhoop.

In de jaren 1823—1828 werd het, door den Gouverneur-Generaal van der Capellen weder tot zijnen vorigen luister verbeven. Deze Opperlandvoogd begreep te regt, dat het zoowel voor de Koninklijke als voor de koloniale marine van het grootste belang was, de vernielde werken te herstellen. Hij deed er op nieuw magazijnen, timmerwerven en woonhuizen voor de vereischte Ambtenaren aanleggen, en weldra werd *Onrust* weder zijnen ouden naam waardig. Na het vertrek van den Gouverneur-Generaal van der Capellen, werd het echter door diens tijdelijken opvolger, den Heer du Bus de Gisignies, geheel en al verwaarloosd en aan snel voortgaande verwoesting ten prooi gelaten; derwijze, dat zelfs de Chinezen (de Joden van Oost-Indië), toen den Heer du Bus het aan hen wilde verpachten, geen van allen deze geheel verwaarloosde en vernielde bezittingen wilden aanvaarden.

Vroeger stond er op *Onrust* eene kerk, tijdens de regering van den Gouverneur-Generaal Dirk Derksen, in 1730, gebouwd, zijnde van een torentje en van een orgeltje voorzien. De dienst werd hier door de Predikanten van Batavia beurtelings waargenomen. Echter heeft het ook eenen eigen Predikant gehad: zoo werd hier in 1778 de Heer Metzelaar, vroeger Predikant te Aduard, in de prov. Groningen, beroepen.

Dit eil., hetwelk meereendeels uit koraalsteen, gruis en schelpen bestaat, doch geens moerassige gronden bevat, is op zich zelve alzoo niet ongezond te achten; doch indien aldaar nu en dan eene buitengewone starfte heeft plaats gehad, is zulks vooral aan de weinig zorgvuldige levenswijze der Europeanen, en misschien ook aan de nabijheid der misama van de reede, te wijten.

Eenwel namen de Engelschen het voorwendsel, dat het verblijf op *Onrust*, voor Europeanen aller ongezondst was, te baat, om de werken op dit eiland te vernielen.

Het wordt door de inlanders *Ponlob-Kappal* (Scheep-eiland) genoemd, omdat aldaar ook de schepen, die schade geleden hadden, vertimmerd werden. Voorheen arbeidden er ongeveer 800 tot 900 Europeanen, benevens een zeer groot getal inlanders en Chinezen, onder welke vele bannelingen. Er is eene drukke bazar (markt) van visch, kruiden en andere eetwaren, vooral met prauwen van Tanjong en Java aangevoerd wordende.

Onrust, voornaam boerenhofstede in *Hunsingo*, prov. Groningen, 8½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4½ u. W. N. W. van *Wierdendam*, gem. en 1½ u. W. Z. W. van *Kloosterburen*, ½ u. N. van *Hornhuizen*, waas sij kerkelijk onder behoort.

De boerenhofstede beslaat eene oppervlakte van 41 bund. 94 v. r. 10 a. ell. binnenland, 26 bund. 8 v. r. 70 v. ell. polderland, 87 bund. 1 v. r. 30 v. ell. kwelder en aanwas, alzoo te zamen 128 bund. 1 v. r. 10 v. ell., behoorende aan den bewoner, den Landbouwer *Leis Dierhuis*.

Onrust, droogte aan den noordwestelijken hoek van het eil. *Noord-Indië*, zijnde het vaste land daarvan, dat zich tot op bijna ½ mijl

ten Noordwesten daarvan uitstrekt. Langs den westkant loopt het Veersche-gat en ten Noorden de Roompot. De kant is overal steil, behalve bij het Schaar. Thans (1846) worden de schorren dezer plaat tot eenen polder ingedijkt.

ONRUST (HET-RIF-VAN-), bij de inwoners genaamd KARANG-POELOE-KAPPAL, rif in Oost-Indië, in de Zee-van-Java, op de Reede-van-Batavia, aan de Westkust van het eil. Onrust. — Op de westzijde van dit rif staat een baken, op 9 voet diepte.

ONRUST (DE STEEN-VAN-), door de inw. POELOE-KOLOE genaamd, klip in Oost-Indië, in de Zee-van-Java, op de Reede-van-Batavia, nabij het eil. Onrust.

Op de westkust van deze klip, op 9 voeten diepte, staat een wit kruis, dat 12 voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

ONS-GENOEGEN, buit. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van Leyden, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van Leyderdorp, aan de Does.

ONS-GENOEGEN, buit. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr., kant. en 1 u. Z. ten W. van Leyden, gem. en in het dorp Voorschoten.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 v. r. 55 v. ell.

ONS-GENOEGEN, buit. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. en 1 u. Z. Z. W. van 's Gravenhage, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van Naaldwijk, gem. Loosduinen.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. J. KORNDORFFER.

ONSOEWIELA (BAAL-VAN-), baai in Oost-Indië, in de Straat-van-Makassar. Zie PALAS (BAAL-VAN-).

ONSTA-BURG, voorm. slot in Hunsingo, prov. Groningen, arr. en 5 u. W. Z. W. van Appingedam, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van Onderdendam, gem. en 20 min. N. van Adorp, onmiddellijk ten Z. van Sauwert, waartoe hij behoorde, ten Westen de straatweg van Winsum naar Groningen.

Zeer vroeg bestond het slot ONSTA, te Sauwert, doch niet in die grootte en sterkte, als de omstandigheden dat naderhand noodwendig maakten. Meer dan twee en eene halve eeuw werd dit gebouw door de familie ONSTEMA bezeten en bewoond. Dit geslacht nam veel deel in de twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers en had onder de laatsten eenen grooten aanhang. AEPKE ONSTEMA, die de partij der Vetkoopers gekozen had, zocht zijnen invloed uit te breiden, kreeg eenen sterken aanhang onder de mindere klasse, en liet bij tijds zijn kasteel tot eene ongehoorde sterkte maken, waaraan hij groote sommen besteedde. De muren van het kasteel hadden eene dikte van twaalf voeten en waren uit eene diepe en breede gracht opgetrokken. Om deze gracht liep een tweede muur, waarin, op iederen hoek, een steenen toren geplaatst was; de muren van deze torens hadden acht steenen dikte. Een vijfde toren van gelijke dikte vormde aan de oostzijde de poort, welke achter de klapbruggen lag. Het was eene sterkte, zoo als er schaarsch eene te vinden was en waarvoor een troep krijgsvolk zeker het hoofd moest stooten. ONSTEMA liet zich zeer veel op deze sterkte voorstaan, maar verloor uit het oog, dat zedelijke krachten somtijds meer vermogen dan lichamelijke. Hij vond weldra in den jongen COPPEN JARGES, uit Groningen, en in EPPO VAN NITTERSON, te Stedum, als hoofden der Schieringers, dappere tegenstanders. Men voerde den oorlog nu eens ten voordeele van de eene, dan eens van de andere partij.

In het jaar 1400 deden de Schieringers eenen aanval op ONSTA-BURG, onder aanvoering van den bekwamen en moedigen Burgemeester ALBERT WIGBOLTS, uit Groningen. ONSTEMA wederstond met fierheid den woedenden aanval, en men zoude afgetrokken zijn, ware men niet op den inval gekomen, om uit het Wetsinger-Zijldiep, zoo als nog de lage bedding aantoonde, een kanaal te graven, en te leiden in de buitenste gracht van ONSTA-BURG, om zoo doende met platboomde vaartuigen binnen te geraken. Het doel werd bereikt. Het kanaal gegraven zijnde, was men in staat gesteld, om den storm tegen het kasteel te ondernemen. Aan alle zijden werd het bezet, en men vocht vervolgens over en weder, met de uiterste woede, tot eindelijk het kasteel zich, bij wijze van verdrag, overgaf. De geheele bezetting werd gevankelijk weggevoerd, ook AEPKE ONSTEMA. De meeste gevangenen werden nu wel spoedig weder in vrijheid gesteld, maar ONSTEMA moest het met eene zevenjarige gevangenis op de Boteringe-poort, te Groningen, boeten.

Naauwelijks was ONSTEMA uit zijne gevangenschap ontslagen, of hij stichtte, in het naastgelegen dorp Wetzinge, een huis, dat hij insgelijks, even als dat te Sauwert, ONSTA-BURG noemde, en later NIEUW-ONSTA geheeten werd. Op dit slot stierf AEPKE, en werd even als zijn vader ABEL ONSTEMA, in den grafkelder te Wetzinge bijgezet. Het voormalige kasteel, hoe goed anders ook door werken gedekt, had zeer veel door de belegering, bestorming en het gemis van onderhoud geleden, zoodat AEPKE ONSTEMA met veel minder kosten en meer gemak, een nieuw slot kon laten bouwen, dan het oude herstellen. Ook had hij nu zulk eene sterkte niet meer noodig. Naderhand is door de familie ONSTEMA het kasteel te Sauwert afgebroken, en een prachtig slot op de bouwvallen van het oude ONSTA weder opgerigt. Doch dit is ook reeds voor bijna eene eeuw gesloopt, hoewel het vierkant, waarop deze burg gestaan heeft, en de breede grachten nog aanwezig zijn (1).

Het herbouwde slot ONSTA, te Sauwert, werd in de zeventiende eeuw bezeten en bewoond door den Heer HENDRIK RUSE VAN RUSENSTEYN, Erfheer tot Sauwert, Abiery en Ustrup, en Luitenant-Generaal in dienst van den Koning van Denemarken en Noorwegen, die aldaar den 4 Maart 1679 overleden en in den grafkelder, in de kerk te Sauwert, begraven is. Naar hetgeen sommigen willen zou deze VAN RUSENSTEYN, in het jaar 1625 te Sauwert geboren, een zoon geweest zijn van den Schoolmeester aldaar, die, van wege zijne ligchaams grootte, den naam van *Reus* zou gedragen hebben. Dit, in allen gevalle, is zeker, dat hij, door zijne groote bekwaambeden in den krijg, tot eenen hoogen rang in de krijgsdienst is opgeklommen, en niet alleen in zijn Vaderland, maar ook elders in Europa veel roem in de vestingbouwkunde heeft verworven. Ten einde jaarlijks eenigen tijd in zijne geboorteplaats te kunnen doorbrengen, schijnt hij de heerl. Sauwert te hebben gekocht en het slot ONSTA weder te hebben hersteld (2). Vervolgens werd dit slot het eigendom van den Heer GERLACIUS, die het aanmerkelijk liet vervallen, zoodat het in het jaar 1721 werd afgebroken.

(1) Men vindt eene afbeelding van dezen burg in den Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, uitgegeven door het Departement Leens, der Maatschappij tot Nut van 't algemeen, voor het jaar 1822.

(2) Zie over dezen beroemden man eene voorlezing van den Rijks Archivarius Mr J. C. de JONGE, in de tweede klasse van ons Koninklijk Nederlandsch Instituut, op 30 Maart 1843, uitgegeven met eene afteekening van den gedenkpenning ter sjuer eere, in 1660, geslagen op last van den Hertog VAN BRUNSWIK EN LUNENBURG.

ONSTA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Adorp*, 3 min. N. O. van *Wetzinge*, waartoe hij behoortte, ten W. aan den straatweg.

Deze burg was gesticht in het begin der vijftiende eeuw, door *AEPKE ONSTEMA*, en is in het jaar 1801 gesloopt. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene daglooners woning en eenen zeer grooten boomgaard, van gracht en singels omgeven. Op de kaart van *BECKERINGH* wordt deze burg afgebeeld, behoevende toen aan *A. DE GRAAF*. Niet alleen de vermaarde burgen der *ONSTEMA's*, te *Sauwert* en te *Wetzinge*, maar ook de daar gestaan hebbende kerken, zijn in puin verkeerd. De laatsten zijn in 1840 afgebroken.

ONSTEIN, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Lochem*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Forden*, op den register oever van de *Hissink-beek*.

Dit landgoed beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 180 bund. 31 v. r. 73 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *ABRAHAM STOOPT TOT ONSTEIN*.

ONSTWEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Wedde* en *Oude-Pekela*, O. aan *Vlagtwedde*, Z. aan de prov. *Drenthe*, W. aan de *Nieuwe-Pekela* en *Wildervank*.

Deze gem. bevat het d. *Onstwedde*, benevens een gedeelte van de *Veenkolonie* het *Nieuwe-Stadskanaal*, voorts nog de geh. *Veenhuizen*, ter *Maarsch*, *Höfte*, *Sterenburg*, ter *Wipping* en *Smeerling*, benevens de streek *Onstwedder-Hörsten*, alsmede gedeelten van de geh. *Wessinghuizen*, *Ellersinghuizen* en *Jipsinghuizen*, wier andere gedeelten onder *Vlagtwedde* liggen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,685 bund. 65 v. r. 49 v. ell., waaronder 10,639 bund. 85 v. r. 99 v. ell., belastbaar land. Men telt er 415 h., bewoond door 551 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2600 inw., die meest hun bestaan vinden in de schapenteelt en den landbouw. Men heeft hier heidevelden, hooge en lage landen, zand-, veen-, leem- en derriegrond. In eene groote uitgestrektheid van de *Onstwedder-veenen* vindt men, niet ver beneden de oppervlakte, eene zware laag van *ijzeroer*, welke voor eenige jaren door de commissie van landbouw der provincie *Groningen* opgemerkt en onderzocht is geworden, terwijl de groote hoeveelheid, welke aan de *ijzergieterij* te *Deventer* en *Doetinchem* kon worden geleverd, aan een nuttig gebruik dezer stof, die thans den landbouw in den weg staat, denken deed. Na de in het werk gestelde scheikundige proeven is echter gebleken, dat dit oer van eene aanmerkelijk mindere gehalte is, dan dat, hetwelk in de *gieterijen* gebezigd wordt en, zoo hierom, als om de ongelegenheid van dit oord, is dit onderwerp voor 's hands ter zijde gelegd.

Bij het dorp heeft men twee groote *houw-essen*, en bij ieder der *gehuchten* eene es, uitgezonderd langs het *Stadskanaal*. De voornaamste heuvels zijn: de *Heiberg*, de *Oom* of *Oompiesberg* en de *Keberg*. Men ontmoet onder dit dorp ook nog enkele *tumuli* of oude begraafplaatsen onzer heidensche voorouders. In het veen, tusschen *ONSTWEDDE* en de *Pekela*, heeft men een meertje, aan en naar den kant der *Mussel*, en op de *Onstwedder-Woltmarke*, de *Blikslage*.

peel. In de gehuchten en in het dorp staat veel bosch, behalve langs het Stadskanaal.

In het begin van het jaar 1843 heeft men, ter gelegenheid van het graven van eene sloot, in de nabijheid van het geh. de Onstwedder-Horsten, eenige ronde houten van gelijke lengte opgedelven, welke men hield, maar onzes inziens zonder grond, voor een gedeelte van eenen in de veenen aangelegden houten weg, de zoogenaamde Valthër-brug, of als het overblijfsel eener vertakking van dien houten weg, die de Valthër-veenen dooranjdt. De plaats zelfs en het opgegraven houtwerk is, op een daarvan gelezen bericht in de nieuwspapieren, in oogenchouw genomen, doch aldaar werd geen spoor van de bedoelde veenbrug gevonden, als zijnde de lengte der aangeduide plaats niet meerder, dan die van eenen dam in eene gewone ruime sloot, zonder dat er sporen van eene brug, vóór die korte plaats of volgende op die plaats, gevonden zijn. Ook onder het houtwerk zag men geene planken of posten, waarvan men er zoo velen op onderscheidene gedeelten van de beroemde Valthër-veenbrug gezien heeft.

De Herv., die hier ongeveer 2020 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Onstwedde* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *het Nieuw-Stadskanaal* of *het Stadskanaal*.

In het jaar 1843 is hier eene Afgescheidene gem. opgericht, welke ruim 500 zielen telt. — De Evang. Luth., die er 7 in getal zijn, worden tot de gem. van *Nieuw-Pekela* gerekend. — De R. K., van welke men er 240 aantreft, worden tot de stat. van *de Onstwedder-Horsten* gerekend. — De 27 lrr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Winschoten*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als ééne te Onstwedde, ééne te Stadskanaal en ééne te Veenhuizen, welke gemiddeld door een getal van ruim 410 leerlingen bezocht worden.

Het d. Onstwiesen ligt 3 u. Z. van Winschoten, 2½ u. W. N. W. van de Bourtange, 1 u. W. van Vlagtwedde, 1½ u. Z. Z. W. van Wedde, aan de westzijde van de Mussel-Aa; 53° 1' 52" N. B., 25° 42' 57" O. L. Het is een onregelmatig, schildersachtig dorp, aan eenen krommen, niet geplaviden sandweg. Men telt er 171 h. en 870 inw.

De Herv., die er 1170 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingwolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Meuserus*, welke er in 1597 stond, en opgevolgd werd door *Justus Havenne*, in 1615 naar Sauwert vertrokken. Het beroep geschiedt door Collatoren of Stemgerechtigden en den kerkeraad. De kerk is een somber, oud gebouw, met eenen hoogen, langwerpigen, spitsen toren, doch zonder orgel. De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen gezocht.

Deze gem., eene der grootste van Westerwolde, wordt daarom ook, in oude stukken, bij uitnemendheid het kerspel van Westerwolde genoemd.

ONSTWEDDER-AA (DE) of het ONSTWEDDER-MER, riv., prov. *Groningen* en *Drenthe*.

Zij komt uit de Valtherveenen, prov. *Drenthe*, en loopt in eene kronkelende, noordoostelijke strekking, onder den naam van *Valthërdiep*, naar de provincie *Groningen*, waar zij in eene noordelijke strekking naar *Ter-Maarsch* loopt; daar neemt zij weder eerst eene oostelijke richting aan, en loopt vervolgens in eene noord-oostelijke

strekking naar Onstwedde, waar zij zich met de *Volther-Aa* vereenigt, om de *Mussel-Aa* te vormen.

ONSTWEDDER-HORSTEN (DE), streek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *HORSTEN* (DE).

ONTIDINK, buitenhuis in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Zutphen*, gem. en 45 min. Z. W. van *Gorssel*.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eens oppervlakte van 9 bund. 96 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven van wijlen den Heer JAN VAN HUET.

ONTONG-DJAWA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

ONTONG-DJAWA (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*. Zie *AMSTERDAM*.

ONTONG-RODJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*, ter plaatse waar de *Bagowonto* de *Rudil* opneemt.

ONTWIJK, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schooterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heereveen*, nabij *Oude-Schoot*, in het *Oranjewoud*.

ONVERDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Oonoribo*, benedenwaarts aan den houtgr. *Welbedacht*, waarmede zij thans vereenigd is; 984 akkers groot. De *Negers* noemen haar *LE CRAU*.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Land-van-Mocha*, benedenwaarts aan de *Para-kreek*.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Guldenvlies*, benedenwaarts aan het *Land-van-Oonoribo*; 160 akkers groot.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter rechterzijde in het oprijden; palende N. aan onuitgevene bosschen, O. aan de *Para-kreek*, Z. aan den *Pararac-weg*, W. aan *Klein-Oonoribo*.

ONVERDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter rechterzijde in het oprijden; palende N. aan onuitgevene bosch, oostwaarts aan de verl. kostgr. *Klein-Oonoribo*, Z. aan den *Pararac-weg*, westwaarts aan het *Land-van-Klein-Oonoribo*; 790 akkers groot.

ONVERGENOEGD, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de koffijplant. *Friesenburg*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-de-Eendragt*; 600 akkers groot, met 66 slaven. De *Negers* noemen haar *FERRÉ*.

ONVERGENOEGD (LAND-VAN-), verl. kostgr., in *Nederlands-Guiana*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *La Solitude*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Waterwijk*, thans met koffijboomen beplant.

ONVERWACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Overtoom*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Osembo*, 5000 akkers groot; met 99 slaven.

Deze houtgr., welke door de *Negers* *Bossé* genoemd wordt, was vroeger met *Zorgvliet* vereenigd.

ONVERWACHT, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*, ter linker zijde, als men uit de rivier van Suriname komt; palende bovenwaarts aan het Achterland van Onverwacht, benedenwaarts aan den voorm. houtgr. Duisburg; 200 akkers groot.

Deze voorm. houtgr. is thans met den houtgr. *Duisburg* en de helft van *Flora* vereenigd, en maakt daarmede de houtgr. *Onverwacht-Duisburg-en-Half-Flora* uit.

ONVERWACHT (ACHTERLAND-VAN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*, ter linker zijde, als men uit de rivier van Suriname komt; palende bovenwaarts aan onbebouwde bosschen, benedenwaarts aan den houtgr. *Onverwacht-Duisburg-en-Half-Flora*.

ONVERWACHT (KLEIN-), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Topotipa-kreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Standvastigheid, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Saxen*.

ONVERWACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararac-weg*, ter regter zijde in het oprijden; palende westwaarts aan het verl. *Land-van-Overtoom*, oostwaarts aan het *Land-van-Onoribo*; 2000 akk. groot.

ONVERWACHT (LAND VAN), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende bovenwaarts aan het verl. *Land-van-Frederiksburg*, oostwaarts aan het verl. *Land-van-Libanon*; 1000 akk. groot.

ONVERWACHT (LAND-VAN-), kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanika-kreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het militaire piket de *Goede-Verwachting*, benedenwaarts aan den houtgr. de *Dankbaarheid*.

ONVERWACHT (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paramariba-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Leijenhoop*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-de-Gekroonde-Paauw*; 207½ akk. groot, met 37 slaven.

ONVERWACHT-DUISBURG-EN-HALF-FRORA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het gedolven *Kanaal-van-Poelepantje*; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. het *Achterland-van-Onverwacht*, benedenwaarts aan den houtgr. de *Hermitage*; 1378 akk. grond; met 250 slaven.

ONWAARD, OUD-ONWAARD of AARDDIKSWAL, pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkes*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijerpolder-en-Kraaijermisse*; palende N. aan den *Oud-Kraaijerpolder-en-het-Nieuwland*, O. aan *St.-Christoffel-polder*, Z. O. en Z. aan de *Oude-plaat*, W. aan den *Dirklandsche-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1802 bedijkt is, vloeide in 1870 onder en werd wederom beverscht of bedijkt in het jaar 1602, 1604 of 1606, bij welke gelegenheid de *Dirklandsche* haven gegraven is, terwyl te voren de *Boom-vliet* de uitvaart was. De pold. *Oud-Onwaard* beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 73 v. r. 37 v. ell.

ONWAARD (NIEUW-) of *KRAAIJERS-PLAAT*, VOORTH. plaat, voorheen gedeeltelijk *Hollandsch*, gedeeltelijk *Zeeuwsch* grondgebied, welke volgens sommigen, in het jaar 1669 bedijkt is, en waarvan het voorm.

Hollandsch gedeelte tans den naam draagt van Oude-Kraaijer-polder, en het voorn. Zeenuwsch gedeelte het Nieuwland heet. Zie die woorden.

ONWAARD-EN-AARDDIJKSWAL, heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. Zuid-Holland, arr. Brielle, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijer-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. aan de Oud-Kraaijer-en-het-Nieuwland, O. en Z. O. aan de heerl. *Sommelsdijk*, Z. aan *Melissant*, W. aan *Dirksland*.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar alleen de pold. *Onwaard* of *Aardijks wal*, en beslaat dus, even als dezen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 192 bund. 75 v. r. 57 v. ell. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. — Zij zijn allen Herv. en behooren tot de gem. *Dirksland*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door *Diederik van Leyden*, Heer van *Vlaardingen* en *Vlaardinger-ambacht*. Thans is daarvan eigedaresse *Vrouw Augusta Leopolda Catharina*, *Befondnesse van Pallandt*, douairière van *Frederik*, *Baron van Leyden* van *West-Barendrecht*, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. is een gedeeld (*parti*) veld, geheel van goud, het regterdeel met eenen leeuw van keel, zijnde het wapen van Holland; het linker met eenen dergelijken leeuw, zwemmende in eene zee met baren van azuur (blauw) en zilver, zijnde dat van Zeeland; en *pointe* van sabel (zwart), met eenen gaanden otter van zilver.

ONWAARD-OD-EN-NIEUW-KRAAIJER-POLDER-EN-KRAAIJENISSE, gem. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. Zuid-Holland, arr. Brielle, kant. *Sommelsdijk* (11 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. O. en Z. O. aan de gem. *Sommelsdijk*, Z. aan de gem. *Melissant* en *Dirksland*, W. aan *Roxenisse*, N. W. aan *Stellendam*.

Deze gemeente bestaat uit de pold. den *Onwaard*, den *Oud-Kraaijers-polder*, *Kraaijenisse*, benevens een gedeelte van den *Nieuw-Kraaijer-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 792 bund. 75 v. r. 57 v. ell., waaronder 791 bund. 2 v. r. 17 v. ell. belastbaar land; telt 22 h., bewoond door 26 huisgez., uitmakende eene bevolking van 170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Dirksland*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Dirksland*. — Het wapen dezer gem. is het zelfde, als dat der heerl. *Onwaard-en-Aardijkswal*.

ONZALIGE-BOSCH (HET), bosch op den *Veluwe-zoom*, prov. *Gelderland*, gem. en 50 min. ten N. van *Rheede*.

Men treft er meest akkermaals- en dennenhout in aan. Het beslaat eene oppervlakte van 245 bund. 59 v. r. 90 v. ell., en is een eigendom van den Heer *Alexander Jacob Baron van Spaen*.

ONZE-LIEVE-VROUW-BENOORDEN en ONZE-LIEVE-VROUW-BEZUIDEN, twee voorn. d. in *Staats-Vlaanderen*. Zie *LIEVE-VROUW-BENOORDEN* en *LIEVE-VROUW-BEZUIDEN* (1).

ONZE-LIEVE-VROUWE-BERG, voorn. kloost. te *IJsselstein*, in de bar. van *IJsselstein*, prov. Zuid-Holland, thans tot de prov. *Utrecht* behoorende.

Het was een klooster van de *Cistersienser-orde*, dat in het jaar 1590 of 1594 gesticht was, door *Annoud*, Heer van *Egmond* en *IJsselstein*.

(1) Eveneens soek men ook de overige woorden, met ONZE-LIEVE-VROUWE beginnende, op LIEVE-VROUWE.

Het konvent was eerst buiten de stads muren gebouwd, maar werd naderhand in de stad gebragt, en heeft zich in het jaar 1412 aan het klooster van Kampen onderworpen. In het begin had het met den hoogdravenden titel van abdij gepronkt, maar naderhand den eenvoudigen naam van priorij aangenomen. De inkomsten zijn, na de Reformatie, den Prins van ORANJE toegewezen, en de gebouwen door den Heer der plaats geëigend.

Uit dit konvent is de priorij Marienhove, die bij Warmond stond, voortgesproten. Zie dat woord.

ONZE-LIEVE-VROUWE-BROEDERS KLOOSTER, voorm. kloost. te Haarlem, te Oudorp en te Utrecht. Zie KARNELIEN-KLOOSTER.

ONZE-LIEVE-VROUWE-CONVENT-TE-GALILEEN, voorm. kloost. in Overijssel, tot het kerspel Hardenbergh behoord hebbende, en in 1406 gesticht.

ONZE-LIEVE-VROUWE-KLOOSTER, voorm. kloost. in Zolland, prov. Overijssel, te Windesheim.

Het was aan de *H. Maagd Maria* toegewijd, en daarom ook wel *ST. MARIA-KONVENT* geheeten. Het werd bewoond door Reguliere Kanunniken, en was zijne opkomst verschuldigd aan *Mr. Gezaard de Groot*, want als die Eerwaardige man op zijn uiterste lag, en zijne Discipelen klaagden en kermden, dat zij door zijnen dood hunnen Patroon en Beschermers verliezen zouden, beval hij, dat men aanstonds een klooster zoude stichten, daar men naar den regel van *St. Augustinus* en de inzettingen der Reguliere Kanunniken zoude leven, opdat zij den raad, die zij in zijnen persoon door den dood stonden te verliezen, in dat klooster zouden wedervinden. Men koos er eerst eene plaats toe, die in de Veluwe, onder den naam van Hattem, gelegen was. Doch die plaats werd door *Floors van Wavelinckhoven*, den vijfstigsten Bisschop van Utrecht, afgekeurd, die hun den raad gaf, om het klooster liever onder zijn gebied op te rigten, wanneer hij beter gelegenheid hebben zoude, om het, door het verliezen van voorregten en door zijne krachtige bescherming, te handhaven. Die raad werd goedgekeurd, en door dien *Baartmoude ten Have* zijne vrijhavige hofstede te Windesheim, welke hij uit den rijken boedel van zijnen vader had geërfd, met al de landerijen en inkomsten, tot die hofstede behoorende, tot het opbouwen van dit klooster gegeven had, en dat *Herman van Wilsen*, gewezen Schepen van Kampen, daar nog vijftien morgen (ruim 12 bund.), onder het dorp Zuidveen, bijvoegde, zoo hebben zij den eersten grondslag van het klooster in het jaar 1387 begonnen te leggen.

De kerk met drie altaren, het Westersche pand met drie gebouwen daar neven staande, de zaal, de brouwerij en de keuken zijn binnen den tijd van een jaar opgebouwd.

Ook zijn er nog andere personen geweest, die door hunne mildheid de kerk hielpen volbouwen, en met geen bekrompen heurs voor het onderhoud der inwoners van het klooster zorgden.

Als men nu met bouwen goed voortging, en Heer *Floors*, die de Opsigter der Broeders en der zusters was, van den Bisschop van Utrecht de bevestiging van zijn klooster verkregen had, werden de eerste broeders naar het konvent Eemstein, bij onder den Proost *Sinon* in de oeffeningsklooster onderwezen. Van daar werd de Wijnschop van den Bisschop van Utrecht afgevoerd en tot het doen van hunne gebeden in de kerk ook plegtig ingewijd.

HENDRIK KLINGBILDE werd door den Bisschop tot Opzigtcr over de nieuwe vergadering aangesteld, ter tijd toe, dat er een Prior door eene wettige verkiezing benoemd zoude zijn. De keus daartoe viel op WABNER KEIJZENKAMP, onder wien, even als onder zijne opvolgers, de kloostergebouwen aanmerkelijk vergroot, vermeerderd en met eenen muur omtrokken zijn.

De kerk van dit klooster is, tijdens de Reformatie, in eenen puinhoop veranderd en geheel vernield, even als de andere gebouwen, het ziekenhuis alleen uitgezonderd, daar de bureu hunne vergadering hielden; terwijl de inkomsten der provincie toegewezen zijn. Dit konvent heeft het begin of den naam gegeven aan de vergadering of het kapittel van Windeshaim. Aangezien onder het bestuur van den Vader JORAN DE VOS, de Kloosterbroeders zich stipt naar de hun gegeven voorschriften hielden en een zeer voorbeeldig leven leidden, kreeg het konvent eenen overgrootten toevloed van menschen, die, door de zucht tot een vroom leven gedreven, uit onderscheidene oorden derwaarts kwamen: sommigen om in het gezelschap der Kanunniken aangenomen te worden, anderen om hunne onderrigtingen aan te hooren. Ook waren er anderen, die met aandrang aanhielden, dat hun eenige nieuwe volkplantingen uit het konvent mogten toegesonden worden. Uit alle die volkplantingen, bij elkander vereenigd, is de gemelde vergadering opgekomen.

ONZE-LIEVE-VROUW-EN-DE-TWAALF-APOSTELEN-KONVENT, voorm. kloost. te *Utrecht*, op de Oude Gracht.

Van dit kloost., hetwelk bewoond werd door Reguliere Kanunniken, weet men den oorsprong niet op te sporen. Het werd een konvent van de boetvaardigheid van JEZUS CHRISTUS genaamd. Zulke Geestelijke broeders, waren eertijds een soort van kluzenaars, en onder den naam van Saccitae of zakdragende Monniken bekend. Zij hebben allereerst het huis der Reguliere Kanunniken te Utrecht bewoond, en naderhand de kleding der Kanunniken aangenomen. In het jaar 1290, als de orde der Sacciten nu afgeschafte was, is er iemand naar den Proost van Bethlehem, bij Doetinchem, afgevaardigd, met verzoek, dat hij dit Utrechtsche huis onder zijne bestiering wilde nemen, en bij zijn kapittel inlijven. Dit werd door den Bisschop van Utrecht ondersteund, want op dien tijd waren er nergens Reguliere Kanunniken, dan te Bethlehem en te Nuis.

Men vindt in eenen brief van het St. Maria's kapittel te Utrecht, van het jaar 1289, dat in dat jaar, aan dit klooster, zeker plein gegeven is, onder beding van eene altyddurende rente.

In het jaar 1397 heeft GIJSBRECHT VAN RAAPHORST, een gedeelte van de kerk gesticht, welke kerk na de Reformatie gebruikt is geweest, om er de jeugd in den catechismus te onderwijzen.

Het kloost. zelf, dat zich in 1430 met het kapittel van Windeshaim vereenigd had, dient thans tot GEREFORMEERD BURGER-WESWUIS.

ONZE-LIEVE-VROUWE-POLDER, oude naam van den NIEUWE-OOSTMOER-POLDER, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OOSTMOER-POLDER (NIEUWE-).

ONZE-LIEVE-VROUWE-TE-SLUIS, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van 17 September 1477 verdrongen is.

ONZE-LIEVE-VROUWE-VISITATIE of KLOOSTER-VAN-ONZE-LIEVE-VROUWS-BEZOEKING, voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, 3 min. N. en buiten de *St. Jans-poort* der stad *Haarlem*, gem. *Schoten-en-Gehuchten*, aan het Noorder-Spaarne.

Dit kloost. is gesticht in het begin der vijftiende eeuw, door den Priester en Kanunnik HUCO GOUDSMIT, ten dienste en inwoning van de Reguliere Kanunniken van de orde van den H. AUGUSTINUS. Het werd ook van ouds het KONVENT-ONZER-VROUWE-VISITATIE-SUITER-DE-ST.-JANSDORP genoemd. De stichter verwierf eenen gunstbrief van Graaf WILLEM, gedagteekend voor Hagstein den 4 December 1405.

Het kapittel van Windesheim, waaronder dit klooster behoorde, had reeds in het jaar 1400, door zekeren vader WANNERS, Prior te Hem, naar de gelegenheid dezer plaats en goederen, onderzoek gedaan, maar, omdat men de huizing en goederen nog te gering vond, stelde men het aannemen van dit klooster nog zeven jaren uit. Men zond intuschen daarin twee Monniken, om de getijden te lezen, en de Mis te doen. Naderhand werd het aangenomen, en men vindt het aangegeekend onder de kloosters, die aan het kapittel van Windesheim behoorden. Het heeft evenwel wegens het regt van begraven der lijken, een akkoord moeten aangaan met den Pastoor der St. Bavo'skerk, hetwelk den 13 September 1407, onder de volgende voorwaarden getroffen werd: » dat indien iemand, onder de parochie van Haarlem sterfende, begeerde in het klooster der Regulieren ter aarde gebragt te worden, de lijkdiensten, eer het lijk naar buiten mogt vervoerd worden, in de parochiekerk zouden geschieden, en al wat daarna, in het klooster, wegens de lijken geoeffend werd, sou ten voordeele der Regulieren zijn. De huislieden en de gedurige kostgangers, zouden in het konvent biechten en begraven worden, mits dat het konvent aan den Pastoor jaarlijks een halve Fransche gouden schild zoude uitkeeren, waarvoor de Pastoor, voor zich en zijne nazaten, afstand deed van alle regten en inkomsten, die bij van dit klooster mogt te vorderen hebben." Doch dit is veranderd door DIJK VAN WASSENAA, Pastoor en Cureit der parochiekerk, welke naderhand grootere vrijheid aan de Regulieren gegeven, en hen vergund heeft, dat de lijken, onder zijne parochie behoorende, zonder dat zij alvorens in de St. Bavo'skerk behoefden gebragt te worden, bij de Kanunniken mogten begraven worden. Voorts, dat zij hun van lijken van minderjarigen, wier ouders in dit konvent begraven waren, voor zijne portio canonica het vierde gedeelte van eenen Rijnsche gulden (33 cent) zouden uitkeeren.

Deze Reguliere Kanunniken hebben hier altoos gerust geleefd, tot op den tijd der Hervorming, want niettegenstaande het omgelegen land door de binnenlandsche krijg tusschen Vrouwe JACOBIA en FILIPS VAN BARDERODE, jammerlijk verwoest werd, is dit klooster onbeschadigd gebleven; ja, zelfs toen de stad Haarlem door de Kennemers, onder WILLEM VAN BARBEROHE, belegerd was, had men zoo veel achting voor DIJK HANDE, Prior van dit konvent, eenen man van groote deugd en wijsheid, dat men hem, van de zijde der Kennemers verzocht, om te vergoeden van zijn konvent voor hen, die toen nog geen zegel hadden, en van den Heer van Gaasbeek van Bestand te zegelen, tusschen den Heer van BARBERODE, van de zijde der Kennemers, en den Heer WILLEM VAN BARBERODE, van de zijde der Kennemers, en andere steden en dorpen in Kennemerland, ter verzoeking van de Kennemers, waarbij dit beleg van Haarlem werd opgebroken. Ook in latere tijden onder het juk van den Hertog van ALVA, en onder den Heer FREDERIK, die zelfde rust blijven genieten, want de Spanjaardse Heerscher heeft niet gewild, hoezeer ook de Spanjaardse Nederlanders verbitterd waren, dat deze Kanunniken gedurende de belegering van Haarlem, eenige overlast zouden lijden,

en men vindt ook niet, dat uit de stad op dit klooster geschoten is. Zoodat het in het midden van de onrust eene aangename rust, en in de ijsschijkheden der verschrikkelijkste verwoestingen ongedeerd is gebleven, in eene der vermakelijkste streken van Holland.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats, het Clooster genaamd. Zie dat woord.

ONZE-LIEVE-VROUW-OP-ZEE, voorm. heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*.

Het had een dorp, dat omstreeks een uur W. Z. W. van Renesse, in de duinen, lag, en door stormvloeden en duinverstuivingen geheel vergaan is, zoodat er niets meer van gevonden wordt.

Het wapen dezer heerl. was van zilver, met drie schuine ruiten (*losanges*) van sabel (zwart).

ONZE-LIEVE-VROUW-TEN-BERG, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, te *Wouterswoude*.

Het werd bewoond door Nonnen van de Premonstreitorde, en was een uithoek van de abdij Sion, te Nijawier. Het was zelfs in verre landen vermaard door een wonderdoend Mariabeeld, *Onze-Lieve-Vrouw-ten-Berg* geheeten. Soms droeg men het in processie rond en offerde het vlas en was, waaruit het spreekwoord ontstond: *Onze-Lieve-Vrouw-ten-Berg heeft alzoo lief vlas als garen*. Bij die gelegenheid kwam er zoo veel volk te Dockum, dat er soms geen brood en bier genoeg was te bekomen.

Het klooster werd in het jaar 1580 gesloopt. De grond, waar het gestaan heeft, heet thans nog de *Bergplaats*, en beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 68 v. r. 50 v. ell., waarop eene boerenhuizing staat.

ONZE-LIEVE-VROUW-TEN-DALE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie *Siox*.

ONZENOOT, heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*; palende N. aan Hedikhuizen, O. en Z. aan Vlijmen, W. aan Nieuwkuik.

Deze heerl. bevat het geh. *Onzenoort* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 51 v. r. 56 v. ell., alles belastbaar land; telt 18 h., bewoond door 20 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, worden tot de par. van *Nieuwkuik-en-Onzenoort* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwkuik*.

Deze heerl. werd, in het midden der vorige eeuw, in eigendom bezeten door den Heer *Johan Half-Wassenaar*, Heer van *Nieuwkuik*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans daarvan eigenaar *Jonkheer Mr. Frederik Franciscus Half-Wassenaar van Onzenoort*, woonachtig te Eindhoven.

Het geh. *Onzenoort* of *Onsenoordt*, oudtijds *Hondsorde* geheeten, ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van 's *Hertogenbosch*, 2 u. O. van *Waalwijk*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Nieuwkuik*. Men telt er, in de kom van het geh., behalve het *Kasteel-te-Onzenoort* (zie dat woord), 6 h. en ongeveer 40 inw. — Vroeger had men er nog een kasteel, den *Hungerenberg* genaamd.

Van dit geh. zijn, in het jaar 1646, het meerendeel der huizen door de vlammen verteerd. De brand ontstond in het dorp *Vlijmen*, en werd door den wind, die juist langs die straat heen woei, van huis

tot huis voortgedreven, waardoor in korten tijd omtrent drie honderd huizen, zoo onder Vlijmen, ONZENOORT, als Nieuwkuik, in de asch werden gelegd. — De kermis valt in den eersten Zondag in October.

ONZENOORT (KASTEEL-VAN-), kast. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{2}{3}$ u. O. van *Waalwijk*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Nieuwkuik; in het geb. van dien naam.

Het is een deftig oud gebouw, met onderscheidene plantaadjen en wandelwegen omsingeld. De daartoe behoorende gronden worden thans in eigendom bezeten door den Heer FREDERICUS FRANCISCUS HALF-WASSENAAR, woonachtig te Eindhoven.

De bezitter van dit kasteel, na den Munsterschen vrede, in de R. K. godsdienst volhardende, verkreeg bij den Bisschop van 's Hertogenbosch, Orzovius, dat een R. K. Priester, met geestelijke magt voorzien, op dat huis, hetwelk destijds tot de prov. Holland behoorde, zou verblijven en zijne geloofsgenooten bedienen. De schuurkerk en de pastoorswoning werd naderhand te ONZENOORT geplaatst, en deze Priester, uit de abdij van Tongerlo, bestuurde te gelijk de par. van Nieuwkuik. Later is echter de Pastoor te Nieuwkuik gaan wonen.

ONZENOORT (POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*; palende N. aan Hedikhuizen, O. en Z. aan Vlijmen, W. aan Nieuwkuik.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den pold. *Nieuwkuik-en-Onzenoort*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 58 v. r. 56 v. ell., waaronder 79 bund. 51 v. r. 56 v. ell. schotbaar land; telt 18 h., alle boerderijen, en wordt door eene sluis, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het Gemeentebestuur.

ONZE-VROUWE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HINKEL-POLDER (Oost-).

OOCK-MEER, Ook-MEER of OKKER-MEER, vermoedelijk oudtijds OKSDORPER-MEER, meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, 10 min. O. van Osdorp.

Dit meer, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 19 bund. 62 v. r., levert allerhande riviervisch op, inzonderheid groote en welgevoede post, en is van rondom door vlakke weilanden omgeven.

OOELA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pretanger-regentschappen*, lands. *Gabbong*.

OOG (T), naam welken men in de wandeling geeft aan het d. *CALANDSOOG*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie CALANDSOOG.

OOG-IN-AL, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. W. van *Utrecht*, aan den Ouden-Rijn of *Leidsche-vaart*.

Dit buit., hetwelk met zijne tuinparken en lommerrijke lanen de vaart zeer verlevendigt, heeft uit den koepel een bijzonder schoon gezigt op de stad Utrecht. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. J. C. DELBEEK.

OOGMER-GAT (HET), meer bekend onder den naam van het *BUIZEGAT*, voorheen een inham op de Westkust van de prov. *Noord-Holland*, benoorden *Calandsoog*, thans geheel verzand.

OOG-VLIET, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Foswerd*, in de *Narrumermieden*, thans door inpoldering droog land.

OOIJEN, adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie GARSOLJEN (SLOT-TE).

OOIJENDONK-WERF-EN-KRAAIJENNEST, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *'s Prinsenhage*; palende N. aan de rivier de *Mark*, O. aan *Asterd*, Z. aan de *Croeten*, W. aan *Wijmeren*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 350 bund. 14 v. r. 38 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op de rivier de *Mark*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Secretaris-Penningmeester*.

OOL, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Roermonde*, gem. en 10 min. W. van *Herten*; met 35 h. en ruim 270 inw.

OOLDEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Laren*; met 39 h. en 430 inw.

OOLDEN, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Laren*, in de b. *Oolden*.

Deze havez. beslaat, met heerenhuis, afzonderlijk bouwhuis en verder getimmerte, goede moestuinen, lanen met opgaande boomen, weide- en bouwland, benevens acht daarbij en daaronder behoorende boerenerven, eene oppervlakte van 513 bund. 88 v. r. 50 v. ell.

OOLKER-POLDER, pold. in de *Tien-Gemetten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan den *Vlugtheuvels-polder*, den *Middel-polder* en den *Oude-polder*, O., Z. en W. aan de gorzen tegen het *Haringvliet*.

OOLRE, geh. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie OLER.

OOLTGENSPLAAT, gem. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (18 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. O. aan het *Haringvliet*, O. aan het *Hollandsdiep*, Z. O. en Z. aan het *Krammer*, W. aan den *Bommel*.

Deze gem. was, tot in het jaar 1812, met den *Bommel* tot eene gem. vereenigd; sedert de afscheiding bestaat *OOLTGENSPLAAT* uit den pold. het *Oude-land*, den *Binnenbedijkte-Noord-polder*, den *Buitenbedijkte-Noord-polder*, den pold. *Galathé*, den *Wei-polder*, den pold. *Alteklein*, den *Kruis-polder*, den *Bezomerkade- of Rietveldsche-polder* en gedeelten van den *Groote-Blok-polder* en van den *Anna-Wilhelmina-polder*, en bevat het d. *Ooltgensplaat*, benevens de geh. *Achthuizen*, de *Langstraat* en *Galathésche-sluis*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2478 bund. 97 v. r. 37 v. ell., waaronder 2453 bund. 25 v. r. 33 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 228 h., bewoond door 378 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1950 inw., die zich veel op de meekrapteelt toelaggen, waartoe hier dan ook drie meestoven gevonden worden; voorts vinden zij hun bestaan in den land- en graanbouw en men heeft er ook eenen korenmolen, in 1729, van steen gebouwd, in plaats van den vroegeren houten.

De Herv., die er 1840 in getal zijn, onder welke 470 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. In den beginne was deze gem. met den *Bommel* vereenigd, en had tot eersten *Predikant* *Joost Emels* (Amm.), die

er in 1574 kwam, en in 1576 naar Oud-Betjerland vertrok, doch in het jaar 1644, tijdens de bediening van Pstrus JASSE. Pylus, die sedert 1606 hier Predikant was, werden die gem. geschieden, blijvende toen Pylus OOLTGENSPLAAT bedienen, waar hij in 1647 overleed. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de, door zijne godgeleerde schriften, bekende ADRIANUS BUNT, die er in 1741 kwam, en in 1744 naar Hanau vertrok. Volgens overeenkomst, den 10 September 1670, voor Commissarissen van den Hoogen Raad van Holland gesloten, en volgens gewijze van den zelden Raad, van 27 November 1751, geschiedt de voordragt van eenen Predikant door den ouden en den nieuwen kerkeraad, met bijvoeging van twee personen van de Hervormde belijdenis, door den Ambachtsheer gecommiteerd, te stemmen hoofd voor hoofd. De Ambachtsheer behoudt het regt, om de verkozene te reprobereu, den eenen keer zonder daarvan reden te geven, en den anderen keer met in regten gefundeerde redenen.

De R. K. van welke er 415 zijn, behooren tot de nieuw opgerigte stat. van *Ooltgensplaat-en-den-Bommel*. — De enkele lsr., die er woont, behoort tot de ringsynagoge van *Middelkarnis*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Ooltgensplaat en ééne te Langstraat.

Deze gem. maakt een gedeelte uit van de heerl. *Ooltgensplaat-met-den-Bommel*, gezegd *Adolfsland*.

Het d. OOLTGENSPLAAT, ook wel OELTKENSPLAAT, OELKERSPLAAT of OELKENSPLAAT en in de wandeling veelal OOLTJESPLAAT en de PLAAT genoemd, ligt in het Oosten van deze gem., niet ver van haren uitersten grond en dien van het voorm. eil. Overflakkee, 8 u. Z. O. van Brielle, 3½ u. O. ten Z. van Sommelsdijk, nabij de samenvloeiing van het Hollands-diep, het Haring-vliet en het Volkerak, waardoor dit vaarwater op de hoogte van dit dorp, bij onstuimig weder, zeer gevaarlijk is, welk gevaar nog vermeerderd wordt door de Middelplaat, die, op deze hoogte liggende, de stroom in twee vaarwaters verdeelt, het oostelijke, langs den Noordbrabandschen wal, voor schepen, die vier tot vijf voet diep liggen, en het westelijke, dat zeer kort langs het havenhoofd van dit dorp loopt, voor schepen, die twaalf tot vijftien voet diep gaan. Uit de haven, die eene lengte van omstreeks 1000 ellen heeft, is een geregeld veer op Willemstad, Numansdorp of de Buitensluis, de Helsche-haven, het Dintelsche-Sas en andere punten.

Volgens sommigen zou de naam OOLTGENSPLAAT slechts eene verbetering zijn van ADOLFSPLAAT, naar den eersten bedijker ADOLF VAN CLEVE. Meerder grond bestaat er voor de meening, dat deze gors of plaat aldus genoemd is naar eenen schipper, OELTKEN of OELTKEN geheeten, die haar het eerst zoude ontdekt hebben; of naar eenen visscher van dien naam, die aan deze plaats zijn beroep uitoefende en aldaar vele jaren verkeerd heeft. Deze gissing erlangt meer grond uit het oudere wapen van OOLTGENSPLAAT, waarop een schipper staat, met eenen schippershaak in de regter- en een strik of lint in de linkerhand, waaraan het wapenschild van OOLTGENSPLAAT is vastgemaakt, rustende op den grond vóór het linkebeen; doch indien de kerk van OOLTGENSPLAAT, gelijk er getuigd wordt, vóór de Reformatie aan Sr. ODOLFUS, die ten tijde van Sr. FREDERIK, achtsten Bisschop van Utrecht, Kanunnik te Utrecht was, is toegewijd geweest, kan men gevoegelijker den naam van hem afleiden, en dus zou men ook mogen denken, dat OOLTGENS- of

ODULFSPLAAT, ook ODULFSLAND is genoemd geweest. Ook leest men op het oude register van de Weeskamer te OOLTGENSPLAAT: *Weezen-boeck in Sainct Odulphus landt, genaempt Oeltgensplate, begonnen 1 Januarij 1595.*

Het dorp is zeer aangenaam en dicht met aanzienlijke huizen bebouwd en van ruime straten voorzien; ook is het versierd met onderscheidene boomgaarden en fraaije tuinen. Het schijnt, dat het weleer als eene stad in zijne vesten is besloten geweest. Men heeft er naar de zijde van het Volkerak eene zeer goede haven, wel voorzien van hoofd- en paalwerk, welke, door het verloop der tijden, het geweld van het water en van den ijsgang, in het jaar 1828 bijna geheel vernield was, doch in het volgende jaar, op 's Rijks kosten, weder vernieuwd werd. Ook is zij van eene bekwame spui en spuiolk, met land- en zeesluisen en eene voorname kade voorzien. In het jaar 1841 heeft zij groote verbeteringen ondergaan, door het doorgraven van een rietgorsje en weggraven van de kromten, welke het binnenkomen van schepen van eenige lengte verhinderden. Daar het havenhoofd op een punt ligt, waar een bak, ter veiliger vaart op de daar langs loopende rivier het Haringvliet en het Volkerak hoogst noodzakelijk was, heeft men aldaar reeds den 10 Maart 1819, van Gouvernementswege, een uitmuntende lantaren, met argantsche lampen en parabolisch licht geplaatst, welke op 's Rijks kosten voortdurend brandend worden gehouden. In 1840 is deze lantaren geheel vernieuwd en meer binnenwaarts verplaatst.

Het Raadhuis, hetwelk op de *Kade*, aan de *Voorstraat* staat, is in het jaar 1616 gesticht, hetgeen blijkt uit het volgende tijders, boven den ingang van de vroegere waag geplaatst, waarvan de kapitale letters, met uitzondering van de eerste D, het getal 1616 uitmaken:

DEESSE STEENS GESCHRIJFT EEN JEDER EEN HIER GAET ONTFOVWEN,
 WIE MEN VAN DIT DORPSHUYSEN DEN EERSTEN STEEN FONDERER SACH.
 'T WAS DEN SCROVDT WOESTINGHVE, DIE 'T EERST BEGON TE BOVWEN;
 WEESENDE DEN TWAELEFDEN IVRI OP SINE ADOLPHS DACH.

P. W.

In het jaar 1839 werd het inwendig verbouwd en van buiten met nieuwe ramen voorzien. Het heeft van buiten een redelijk goed aanzien, van voren pronkende met een bordes van blaauwen steen, waar men met dertien trappen opklimt; op de beide hoeken van dit bordes staat een leeuw, houdende de eene een schild, waarop het wapen van Holland staat; de andere houdt het wapen van St. Adolfsland. In den voorgevel van het huis is het beeld der gerechtigheid geplaatst. Inwendig is eene ruime vergaderzaal, 8 ell. 8 palm lang en 7 ell. breed, de secretarie enz. Onder de eerste verdieping is de vroegere Waag, thans gebruikt tot eene bergplaats, benevens nog eenige andere vertrekken. — Almede is hier een distributiekantoor van de brievenposterij.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. ODULPHUS was toegewijd en waarin destijds ook nog aan het altaar van St. Nicolaas eene vicarij bestond, schijnt bij den ophouw tot eene kerk te zijn aangelegd; doch aan de westzijde, waar thans de predikstoel staat, is het kruis niet doorgetrokken, maar een platte muur gebleven. Op het kerkhof ontdekt men aan de westzijde nog de pilaren, waarmede het schip der kerk had moeten beginnen; doch tusschen deze pilaren is de kerkmuur met gewone steen opgetrokken. De gevel der zuidelijke

kapel is van Bentheimer moppen sierlijk gebouwd; naderhand heeft men in den gevel den ingang gebragt, boven welke het jaartal 1635 gevonden wordt. Het gebouw der kerk is groot, ruim en luchtig en van eene schoone hoogte. Op een der daarin liggende steenen leest men het volgende :

't Fundament vā dit werck was begonnen 1527, ende alduſ volent 1553.

Uit betwelk men den ouderdom ven dit gebouw kan opmaken, alsmede dat men er zes en twintig jaren aan gewerkt heeft. Het schijnt echter dat er reeds vóór deze eene kerk te OOLTERSPAAT bestaan heeft; want in de uitgifte van het Oudeland, in het jaar 1483, staat, » dat de bedijkers ter eere Gods, zijne gebenedijde moeder » de maget MARIA, en van den goeden heere en de vierients Gods, » St. ADOLF's, die daar Patroon wezen zal, eene redelijke en tamelijke kerk maken zal en onderhouden den tijd van vier en twintig jaren; dat deze kerk zal wezen eene parochiekerk, bediend door » eenen Priester enz." In de uitgifte van den polder Galathé, in het jaar 1521, staat: » dat de inwoners van dat Nieuweland hunne » godsdienst zullen verrigten in de parochiekerk van St. Adolfsland » enz. en tot onderhoud en stoffering der kerk achttien mijten Vlaamsch » per gemet jaarlijks zullen bijdragen." Gelijke bepalingen staan in de uitgift van den Bommel, in het jaar 1527, en van de volgende polders, zoodat de kerk als toen reeds bestaande werd aangemerkt. Iedere polder moest, tot onderhoud van den Priester, het honderste gemet lands afstaan, welke landen, ofschoon niet alle meer aan de kerk behoorende, nog als kerkelanden en tiendvrij bekend zijn. De inwendige verfraaijing der kerk heeft plaats gehad na het jaar 1718, en is uit hare eigene fondsen bekostigd geworden. De vier zilveren bekers en de schotels, ten gebruike bij het Heilig Avondmaal, zijn in het jaar 1737, door den Heer PIERRE MASSE, aan de Hervormde gemeente, ten geschenke gegeven. Eindelijk werd in het jaar 1791, eene zeer geschikte kerkeraadskamer gebouwd. De kerktoren, welke in het jaar 1575 geheel nieuw was opgebouwd, rees vierkant uit het dak op, had voorts eene spits gedaante, op welke spits een fraaije open koepel, in 'de gedaante van eene peer, rustte. In het jaar 1811 moest deze toren, tot op het dak der kerk, worden afgebroken, om voor eene telegraaf plaats te maken. Door deze verandering had het kerkgebouw zeer veel geleden, zoodat men naderhand verplicht was, eenen geheel nieuwen toren te bouwen. Dit werd, in het jaar 1818, op eene zeer doelmatige en voor het gezigt bevallige wijze, volvoerd. Deze toren welks midden op het dak staat, is niet hoog en van geringe afmetingen, zoodat hij zich niet verré aan het oog voordoet. Hij is voorzien van eene klok, terwijl het uurwerk, met de wijzers, in den zuidelijken gevel van de kerk geplaatst zijn.

In het jaar 1839 is het kerkhof door ophooging zeer verbeterd, doelmatig aangelegd en, volgens het reeds vroeger bestaande plan, met boomen en heesters beplant, zoodat het tevens bevallig voor het oog is. Het is in het jaar 1840 afgesloten met een fraai ijzeren hek, tusschen twee hardsteenen palen, waarop de namen: ADAM en CHRISTUS.

Men had hier vroeger een Weeshuis, hetwelk in het jaar 1731 gebouwd en ingewijd werd tot een Gasthuis ten behoeve van de armen van St. Adolfsland, waartoe dus ook die van den Bommel geregtigd waren. Volgens resolutie van Schout en Schepenen van OOLTERSPAAT van 30 Mei 1787, werd het tot een Weeshuis bestemd en ten dien einde

aanmerkelijk vergroot en verbeterd. Thans dient het tot huisvesting van een detachement krijgsvolk, hetwelk de bezetting van OOLTGENSPLAAT uitmaakt.

De School, aan de *Voorstraat*, is een nieuw gebouw, waaraan den 31 Maart 1843 de eerste steen gelegd werd.

Dit dorp is in vroegere jaren met eene wekelijksche markt dag begunstigd geweest, doch deze allengskens vervallen zijnde, is eindelijk geheel te niet geraakt. De jaarmarkt of kermis, welke altoos op den eersten Zondag na den 14 September wordt gehouden, schijnt echter ook reeds van de vroegste tijden te hebben plaats gehad.

Uit een request, onder de archiven van OOLTGENSPLAAT voorhanden, blijkt, dat aldaar, van vóór het jaar 1598, eene rederijkamer, onder den naam van Polderbloemen, bestond.

OOLTGENSPLAAT is de geboorteplaats van den voofdamen Landmeter MEERTEN THOMASZ, die, volgens zijn plan, van 1521 tot 1536, de stad Breda met aarden wallen versterkt heeft.

Uit de kobieren der tienden en uit de dorps-resolutieboeken blijkt, dat OOLTGENSPLAAT weleer eene forteres is geweest, gelegen in vesten en voorzien met palissaden en poorten, en dat omtrent het jaar 1600 eene schans met bekwaam bolwerk bestond, tot dekking van de vaart der provincie. Deze oudere forteresse is waarschijnlijk in verval geraakt, nadat de Willemstad, door WILLEM I, Prins van Oranje, tot eene vesting was aangelegd. In het jaar 1792, toen de Franschen ons Vaderland bedreigden en de Willemstad belegerden, heeft men te OOLTGENSPLAAT, aan de oostzijde van den Wei-polder, ter plaatse, waar ten tijde van den strijd tegen Spanje eene batterij gelegen had, die destijds de Schans genoemd werd, andermaal eene batterij gelegd en van zwaar geschut voorzien. In lateren tijd, toen ons Vaderland, onder het bestuur van LODEWIJK NAPOLEON, tot een koningrijk verheven was, werd OOLTGENSPLAAT gekozen als punt van retraite voor dit eiland en tot bestrijking van het vaarwater. Ten gevolge van dit besluit, was dit dorp reeds in 1809 omgeven door eene linie of retranchement met verschillende batterijen op de toegangen langs de dijken en den Langeweg, benevens eenige kustbatterijen. Later, in 1811, werd alles daargesteld, op bijna gelijke wijze, zoo als het zich nog heden bevindt en wel als volgt: 1°. Drie aarden redouten, ééne ten N. W. van het dorp op den Bommelseh en-dijk, één ten Z. W. op den Middeldijk en ééne ten Z. op den Buitendijk; deze laatste is alleen gesloten, zijnde zij allen onregelmatig van gedaante en van natte grachten voorzien; 2°. eene getrancheerde linie, gelegen ten W. van het dorp, tusschen de twee eerstgenoemde redouten, onregelmatig aangelegd, van eene natte gracht voorzien, 750 strekkende ellen lang en alleen voor infanterie vuur ingerigt, behalve dat gedeelte, hetwelk de Langeweg doorsnijdt, en tot plaatsing van geschut geschikt is; 3°. een fort, ten O. Z. O. van het dorp, op 8 min. afstands, in den oosthoek van den Weipolder. Dit fort, toen Duquesne en thans Prins Frederik genoemd, verdedigd, met het fort de Ruyster, waarvan het 1770 ellen verwijderd is, het daar tusschen doorloopende vaarwater en alzoo de binnenlandsche gemeenschap van Holland en Zeeland. enz. Het heeft eene zeer onregelmatige vierhoekige gedaante, met heele en halve bastions, alles van aarde; omgeven door eene natte gracht, terwijl de Zeedijk die het fort ten N. O. en Z. omringt tot plaatsing van kustbatterijen geschikt is en als glacis kan beschouwd worden. De gebouwen zijn: een Bomvrife toren tot

reduit, ingerigt voor 150 tot 200 man en tot berging van 50,000 ponden buskruit, en levensmiddelen, enz, kunnende op het plateau 4 kanons geplaatst worden; eene overwelfde poort of poterne, aan beide zijden van casematten voorzien, een Wachthuis en eene Kogelgloeioven. Zie verder FREDERIK (PRINS-).

Dit dorp heeft zeer veel geleden, zoo door vuur- als watersnooden. Reeds in het jaar 1586 trof het eene zware ramp door eenen hevigen brand, waardoor ook de secretarie, met alle de daarin zijnde papieren, eene prooi der vlammen werd.

In de jaren 1530, 1552 en 1570 leed dit dorp veel door de doorbreken van den pold. Galathé. Meer nog leed het door de hevige doorbraken, welke den 26 Januarij 1682 plaats hadden, waardoor men niet alleen veel schade aan land en huizen leed, maar bovendien twee en twintig menschen het leven verloren, terwijl mede eene menigte vee verdronk en veel graan wegspoelde of op de dijken vertrapt werd. Insgelijks leed het veel door de overstroming van het jaar 1715, te meer daar onderscheidene polders langer dan twee jaren onder water bleven liggen, hetgeen de schade aanmerkelijk vermeerderde. Bij dezen watervloed is de pastorij, welke aan den Ring achter de kerk stond, gedeeltelijk weggespoeld, zoodat thans van dit gebouw niets meer, dan de vroegere standplaats bekend is. Daarenboven zijn toen de meeste huizen aan de Slikstraat onbruikbaar geworden en afgebroken. Op de plaats, waar zij vroeger stonden, vindt men thans bouwschuren en eene meestoof.

Het wapen der gem. OOLTGENSPLAAT bestaat uit een schild van azuur (blauw), met een schip van goud, zeilende tegen eene plaat of zandbank van sabel (zwart), op eene zee van sinopel (groen) en zilver; het hoofd van goud, met drie banden van keel (rood).

OOLTGENSPLAAT (BEZOMERKADE-POLDER-VAN-), ook het BEZOMERKADE-RIETVELD of enkel DE RIETVELDSCHER-POLDER genoemd, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. O. aan het Haringvliet, Z. aan de Haven, Z. W. aan het Oudeland, W. aan de beide Noord-polders.

Deze pold., welke vóór het jaar 1682 bedijkt is, vloeide den 26 Januarij van dat jaar en in 1715 weder onder.

OOLTGENSPLAAT (BINNENBEDIJKTE-NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den Buitenbedijkte-Noord-polder, O. aan den Bezomerkade-polder, Z. en Z. W. aan den pold. het Oudeland-van-Ooltgensplaat, W. aan den pold. den Bommel.

Deze pold., welke in het jaar 1525 bedijkt is, vloeide in 1615 onder, en in het volgende jaar werden van de 600 gemeten, die overstroomd waren, 530 herdijkt. In 1682 is hij andermaal ingevloed, alsmede in 1715.

OOLTGENSPLAAT (BUITENBEDIJKTE-NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. aan het Haringvliet, O. aan de gorzen tegen het Haringvliet en den Bezomerkade-polder, Z. W. en Z. aan den Binnenbedijkte-Noord-polder, W. aan de gorzen tegen het Haringvliet.

OOLTGENSPLAAT (HET GROOTE-GAT-VAN-), water in den *Binnenbedijkte-Noord-polder* en den *Oudelandsche-polder-van-Ooltgensplaat*,

in het eil. *Goedereede en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Ooltgensplaat*.

OOLTGENSPLAAT (HÉT OUDE-LAND-VAN-), pold. in het eil. *Goedereede en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. en N. O. aan den *Binnenbedijkte-Noordpolder*, voorts nog N. O. aan den *Bezomerkade-polder*, Z. O. aan den *Wei-polder*, Z. en Z. W. aan den *Galathésche-polder*, W. aan den pold. den *Bommel*.

Ter plaatse, waar thans deze pold. gevonden wordt, lagen vroeger twee platen, *Ooltkensplate* en *Vloyhil* genoemd, welke den 15 Maart 1483 ter bedijking werden uitgegeven.

OOLTGENSPLAAT-EN-DEN-BOMMEL, R. K. stat. op het eil. *Goedereede en-Overflakkee*, opgericht in 1845, en zich uitstreckende over de beide burgerlijke gem. *Ooltgensplaat* en den *Bommel*. Vroeger behoorde de daarin woonachtige R. K. onder de stat. *Oude-Tonge*, waarvan zij in gezegd jaar werden afgescheiden, als wanneer in het geh. *Achthuizen*, onder *Ooltgensplaat*, zijnde dit het middenpunt der statie, een begin gemaakt werd met den aanbouw eener nieuwe kerk en pastorie, welke nog in dit jaar (1846) staan voltooid te worden. Men telt in deze stat. ongeveer 700 zielen, onder welke 500 Communicanten.

OOLTGENSPLAAT-MET-DEN-BOMMEL, gezegd *ADOLFSLAND*, voorn. heerl. in het zuidoostelijke gedeelte van het eil. *Goedereede en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. aan het *Haringvliet*, O. aan het *Volkerak*, Z. aan het *Krammer*, W. aan de heerl. *Grijsoord*, aan den gemeenen grond van *Sommelsdijk* en *Middelbarnis* en aan de gorzen van *Stad-aan-het-Haringvliet*.

Deze heerl. bevatte de tegenwoordige gem. *Ooltgensplaat* en den *Bommel*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4564 bund. 2 v. r. 72 v. ell., waaronder 4509 bund. 49 v. r. 81 v. ell. belastbaar land; telt 387 h., bewoond door 621 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de meekrapteelt. Men heeft er vier meestoven en twee korenmolens. Bovendien levert de grond, die, ten aanzien van vruchtbaarheid zeer geroemd wordt, eene groote menigte van aardappelen, waardoor ook vele ingezetenen aan den kost komen. De landen liggen meestal vrij hoog en zijn voor een groot gedeelte zeer vruchtbaar. De grond levert voortreffelijke granen, best vlas, veel koolzaad, meekrap enz. Onder *Ooltgensplaat* vindt men daarenboven goede wei- en rietlanden en veel houtgewas.

Deze heerl. werd vroeger ook *ADOLFSLAND* geheeten, volgens sommigen naar *ADOLF VAN CLEVE*, Heer van *Ravestein*, die het Oude-land-van-Ooltgensplaat, in het jaar 1483, ter bedijking uitgaf. Meer waarschijnlijk echter heeft zij dezen naam ontleend van *St. ODULPHUS*, aan wien, naar men wil, vóór de Reformatie, de kerk van *Ooltgensplaat* was toegewijd.

ANNA VAN BOURGONDIË, dochter van **FILIPS VAN BOURGONDIË**, *Vrouw van Ravestein*, *Weynendale*, *Duyvelant*, *Sommelsdijk* enz., gehuwd met **ADOLF VAN CLEVE EN VAN DER MARCK**, nam, den 17 September 1481, volgens anderen in 1477, in erfpacht en erfleen van **MARIA**, Hertogin van *Bourgondië*, *Gravin van Holland en Zeeland* en *Vrouw van Putten*, de gorzen, genaamd volgens den verleibrief: de *Galathee*, *Qelkinsplate*, *Vloyhil* en den *Bommel*, met den verderen

aenwas, te zamen voor 394 ponden tot 40 grooten Vlaamsch (394 guld.) 's jaars. In den giftbrief daarvan werden deze gorzen aldus omschreven: » Onse uytgorssen, aenwerpen ende aenwassen, genaempt de » *Galenthee*, *Oelkinsplate*, *Floeyhil* ende den *Bommel*, al liggende » in onse Lande van Putte onbedijct ende metter zee gemeene, mit » allen hoeren toebehoeren, aenwassen ende aenwerpen, tegenwoerdich » ende toecomende: ende de welcke gorssen gelegen zyn ende hem » strecken, te weten van *Oelkinsplate* Oest af ten diep van *Buttervliet*, » Zoyd af van den *Galenthee* ende den block van tordemoer, ten diep » van *Strienne*, streckende Westwaert tot *Corte Gravelinge* toe, van » daer wederomme ten Noord-oesten, streckende langhes een heydiep » van den *Bodemer* tot in die *Hondsloe*, ende al langes die selve » *Hondsloe* tot in den diep van *Harinevliet* beneden den *Bommel*, den » Groot van *Grisoirden* van den Oestmoer gudseke ende Stadt, West » ende Noord-west af van den *Bodemer* ende der *Hondsloe* ende van » den zelver Stat ende gudseke langes den diep van *Harinevliet* tot den » Heydiep in den voersz. *Buttervliet* om de voersz. gorssen van den » *Galenthee*, *Oelkensplaete*, *Floeyhil* ende den *Bommel*, mit hueren » voersz. toebehoeren, aenwassen ende aenwerpen, tegenwoerdich ende » toecomende, ende op huer verargerren ende verbeterren by der zelver » onser *Nichte* van *RAVESTEN*, hueren erven ende nacominghen oft » sake hebbende te houden in eenen eeuwighen erfpachte, omme sulke » somme van penningen, &c.”

Ten opzichte van dit *ADOLFSLAND* dient nog vermeld te worden, dat het vóór de veertiende eeuw slechts gorzen, schorren en slikken waren, die in die zelfde eeuw, door de gedurige aanslikking, aan elkan- der verbonden werden, en alzoo een dier vijf eilanden uitmaakte, welke naderhand het eiland Zuidvoorne of Overflakkee vormden. Dit eiland *ADOLFSLAND*, dat doorgaans de *PLAAT* werd genoemd, was door *krenken* van de overige eilanden gescheiden, ter plaatse, waar nu *den Bommel*, *Galathé* en andere polders gevonden worden, door welke indijkingen dit eiland met de overigen, in het begin der zestiende eeuw vereenigd werd.

De heerl. *OOLTGENSPLAAT-MET-DEN-BOMMEL* heeft naderhand aan verschillende personen toebehoord, en is, in het jaar 1612, van *JAN VAN CROY*, Graaf van *Solre*, bij aankoop, voor eene som van ongeveer zestig duizend gouden kroonen, gekomen aan *Jonkheer François van AERSEN*, Heer van *Sommelsdijk*, aan wiens nakomelingen zij gebleven is tot in het begin dezer eeuw, als wanneer de erfgenamen van *François Cornelis Baron van AERSEN*, die den 26 December 1793 overleden is, hunne aandeelen achterevolgens in de jaren 1823—1829 verkochten aan den Heer *ABRAHAM CORNELIS DALEN*, te Rotterdam, die ze bij zijn overlijden, op den 1 Februarij 1837, naliet aan *Vrouwe Adriana Maria Dalen*, echtgenoot van den Heer *Mr. JAN JUSTUS ENSCHÉDÉ*, te Haarlem, en *Jonkvrouwe Emilie Sophie Constance Dalen*, later gehuwd met den Heer *Pierre Antoine Pescatore*, te Parijs, doch sedert overleden, nalatende eene dochter, *Marie Madelaine*, doch gedoopt *Emilie Marie Madelaine Pescatore*.

Men heeft reeds in het jaar 1605 getracht deze heerlijkheid van een te scheiden en elk gedeelte onder een bijzonder regtsgebied te brengen, doch te vergeefs. In het bestuur der polderzaken echter zijn de gedeelten van een gescheiden, en heeft ieder haren Dijkgraaf en iedere polder zijne afzonderlijke Gezworenen alsmede een afzonderlijk bestuur, vergaderende die van de polders *den Bommel*, de *Tille*,

de Uitslag en den Molen-polder, te Bommel en de overige te Ooltgensplaat.

Het wapen dezer heerl. is het zelfde, als dat der gemeente Ooltgensplaat.

OOMSHOEK (PAIK-), zandplaat ten N. van de *Zuiderzee*, aan de kust van het eil. *Terschelling*, nabij *Westerschelling*, en de zuidelijke punt van dat eiland uitmakende.

OONARANG, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Zuidkust, 4 mijlen Z. van *Samarang*.

OORBIJT, OOREBIJT of OORBIJTERS, buit, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Berlikum*, 10 min. Z. W. van *Dronrijp*, waartoe het behoort, aan de *Harlinger* trekvaart.

Dit buit, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 56 bund. 57 v. r. 17 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer NENO BUSHOVEN VIËTON, Oud-Optvanger te *Dronrijp*.

OORD (DEN), voorm. kloost. of geestelijk gesticht, prov. *Overijssel*, hetwelk de Staten van dat gewest, in het jaar 1581, besloten te laten afbreken.

OORD (DE VETTEN-), meestal verkeerdelijk de VETTE-NOORD en vroeger alleen DEN OORD geheeten, uiterwaard, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Oud-en-Nieuw-Mathenesse*; palende N. aan den *Schielandsche-Hoogendijk*, O. aan den pold. *Nieuw-Mathenesse*, Z. aan de *Bakkershaven*, W. aan de haven der stad *Schiedam*.

Deze uiterwaard, bestaande uit landerijen en erven, en beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 98 v. r. 5 v. ell., is ontstaan in het laatst der dertiende en in het begin der veertiende eeuw, als wanneer er eene belangrijke plaat voor het uiteinde van de haven van *Schiedam* was aangeslikt, welke het in- en uitvaren der schepen moeilijk maakte, waardoor de landen van *Mathenesse* eenen geheel nieuwen uiterwaard hadden aangewonnen, welken Schout, Schepenen en Raden van *Schiedam*, den 12 Maart 1590, van PIETER DANIELSZ. MATHENESSE aankochten, om daardoor eene nieuwe haven of liever eenen nieuwen uitgang aan de vroegere haven te graven. Er staat in DE VETTEN-OORD 9 h., waaronder 2 boerenwoningen.

OORDEL-HEIKANT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. ten W. van *Breda*, kant. en 5 u. Z. ten O. van *Ginneken*, gem. en 25 min. O. van *Baarle-Nassau*, $\frac{1}{2}$ u. van de *Belgische* grenzen; met 24 h. en 140 inw.

OORDEN, OSDEN of OOSDEN, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Roermonde*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Linne*; met 2 h. en 50 inw.

Ook heeft men er een kasteel van dien zelfden naam. Zie het volgende art.

OORDEN, OSDEN of OOSDEN, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Roermonde*, gem. *Linne*.

Dit kast., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron DE MEER.

OORDEN (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Hetwelk verbonden is met de *Fljuessen*.

OORGAT (HET), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ten O. van *Edam*, welke stad het tot haven dient.

Voor de bedijking van het Purmer-meer was het Oosgar het kanaal, waardoor het overtollige water uit dat meer, door de stad, in de Zuiderzee ontlastte; terwijl na de bedijking van de Purmer-, Beemster- en andere meren, het het water van de ringsloot dier meren is, hetwelk onder andere uitwateringen daar, bij laagtij, in zee uitloopt.

OORGAT (HET), thans Ooaga genoemd, b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. van *Doorn*, kant., gem. en grenzende onmiddellijk aan de bebouwde kom van *Edam*, van welke stad het eene voorstad uitmaakt.

Deze b. bestaat uit 47 h., welke langs de, door eene kapitale schutsluis van de buitenhaven gescheiden, haven van *Edam* gebouwd zijn, en bewoond worden door ruim 190 inw., waaronder eene belangrijke scheepstimmerwerf, op welke thans (1846) twee zeeschepen in aanbouw zijn. Op geringe uitzondering na, staan alle deze huizen aan de noordzijde van de haven. Vroeger moet, blijkens de platte gronden der stad, ook de zuidzijde dicht bebouwd zijn geweest.

OORLE, geb. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie **OLEA**.

OORNS (GROOT-), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Hichtum*, waartoe het behoort.

OORNS (KLEIN-), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, 10 min. W. van *Hichtum*, waartoe het behoort.

OORSPRONG (DEN), buit. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ min. O. van *Utrecht*, aan de *Biltstraat*.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den heer M. T. C. van **BARNEVELD**, woonachtig te *Utrecht*.

OORSPRONG (DEN), landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Arnhem*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Renkum*, 10 min. W. van *Oosterbeek*, waartoe het behoort.

Op dit landg., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 72 bund. 89 v. r. 50 v. ell., was in den Franschen tijd eene fabriek van suiker, uit mangelwortel gevestigd; later maakte men er siroop uit den zelfden wortel, thans heeft men er eene uitgebreide fabriek van siroop en meel uit aardappelen, in welke jaarlijks meer dan 60,000 mudden dezer aardvrucht verwerkt worden. Alles spreekt hier van de bekwaamheid en onvermoeiden ijver van den heer **JONANES BACKER**, de eigenaar en stichter dezer inrigting. Twee stoommachines, van hooge drukking, brengen het raderenstel in beweging, wanneer het niet door waterkracht geschiedt. Sedert jaren is mede des Oorsprong een geliefkoosd uitspanningsoord der Gelderschen, die er gelegenheid vinden, om er zich in de vrije natuur te verlustigen, het behoort voorzeker tot de meest bezochte onzer vaderlandsche landgoederen.

OORT (OLDEN-), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **ORAV**.

OOSSELT, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*; met 79 h. en ruim 880 inw. Deze buurs. levert de aangenaamste gezigten op.

In deze buurs. staat, aan den rijweg van *Doetinchem* op *Ter-Borg*, eene **R. K. kerk**, behoorende tot de stat. van *Doetinchem-en-Wijnsbergen*.

OOST, voorm. heerl. in het *Land-van-Daalhem*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, gem. *Eysden-Breust-en-Oost*; palende N. aan de gem. *Gronsveld*, O. aan *St. Geertruide*,

Z. aan de voorm. heerl. Breust, W. aan de voorm. heerl. Eysden. Zij bestond eeniglijk uit een oud en vervallen slot, met een daarbij gelegene geh. en eenige verstrooid liggende woningen.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Eysden*. — Ook heeft men er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Eysden*.

Deze heerl. is eerst den 17 Augustus 1633, door *FILIPS IV.*, aan het adellijk geslacht van *HOENSBROEK TOT GEUL*, voor de som van 1000 gulden, in pandschap uitgegeven. *ANTOON ULRICH*, Graaf van *Hoensbroek tot Geul*, Heer van *Oost*, trouwde, in 1708, met de laatst overgeblevene eenige dochter uit het adellijk huis de *LA MARGELLE*, aan hetwelk de heerl. *Eysden* toebehoorde, uit welk huwelijk, twee dochters werden verwekt. De oudste dochter, *ISABELLA*, werd in 1724 ten huwelijk gegeven aan Graaf *MAURITS DE GELOES*, Heer van *Fontenois*, in het landschap *Condros*, eersten Minister van den Prins-Bisschop van *Luik*, waardoor zij de heerl. *Eysden* uit het geslacht van *HOENSBROEK*, in dat van *GELOES* overbragt. De tweede dochter, *CATHARINA ANTOINETTA*, verkreeg de heerlijkheid *Oost* en 's *Gravenvoeren*, en huwde met den Baron de *COLIN*, Heer van *Beusdaal*, *Sippeneken* enz. Dewijl echter deze, zonder wettige kinderen natelaten, overleden is, vielen die beide heerlijkheden op haar zusters zoon, Graaf *WILLEM DE GELOES*, desgelijks eersten Minister des Bisschops van *Luik* en Kommissaris-Deciseur der stad *Maastricht*.

Het geh. *Oost* of *OEST* ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Maastricht*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Meerssen*, aan den straatweg van *Maastricht* op *Luik*. Men telt in het geh. zelve 60 h. en 310 inw.

De inw. van *Oost* hadden vroeger het regt van vrije weide voor het vee, in de naast bij hen gelegen landen van *Gronsfeld*, *Breust* en *Eysden*.

OOST, ook wel *OOST-BIJ-EYSDEN* en *OOST-AAN-DE-MAAS* genoemd, voorm. kast. in het *Land-van-Daalhem*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Maastricht*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Meerssen*, gem. *Eysden-Breust-en-Oost*, nabij *Eysden*, in het geh. *Oost*.

Toen dit kast. nog in goeden stand was, was eep der vertrekken tot eene kapel gemaakt, waarin somtijds dienst werd gedaan.

OOST, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, 2 u. O. van den *Burgt*; met 40 h. en 200 inw.

OOST (TANDJONG-), marktplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Zuider-kwartier*. Deze marktplaats is den 2 Julij 1762 opgerigt.

OOST-ARTS-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *ARTS-POLDER (OOST-)* (1).

OOST BATTERIJ (DE), kustbatterij in de gem. *den Helder-en-Huisduinen*, prov. *Noord-Holland*, tijdens de *Bataafsche Republiek* de *ONDEELBAARHEID* genoemd.

Deze kustbatterij is in 1832 op nieuw aangelegd op den zeedijk tuschen den *Helder* en het *Nieuwe-diep*, en bestaat uit twee facen en eene regterflank. De linkerface belet het opzeilen en de regterface en flank bestrijken de reede.

OOSTBEEK, buurs. op de *Oer-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

(1) Eveneens zoeken men alle de overige met *Oost* beginnende woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

OOST-BEEMSTER, een der vijf deelen, waarin de bedijking, de *Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*, vroeger verdeeld was. — Het middelpunt lag op de doorsnijding van den Hobreder en den Necker-weg.

OOSTBOSCH, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Voorburg*, gem. *Veur-en-de-Noordzijde-van-den-Leydschendam*, aan den bestraten binneweg van *Bijswijk* naar de *Vink*, bij *Leyden*.

OOSTBOSCH-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Veur-en-Noordzijde-van-den-Leydschendam*.

OOSTBROEK, onbehuise pold. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; zijnde het oostelijkste gedeelte van de *Velserbroek*. Zie dat woord.

OOSTBROEK, voorm. plaats, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, kw. *Oostergoo*, waarnaar *Nieuw-Kruisland* vroeger *Oosbroeksterland*, genoemd werd.

OOSTBROEK, abdij in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, een klein uur gaans van de stad *Utrecht*, een groot kwartier uur van de plaats, waar thans de *Biltsche kerk* staat.

Deze abdij werd dus genoemd, dewijl zij regt oostwaarts van de stad *Utrecht*, in eenen moerassigen grond, gelegen was. Zij werd in het begin der twaalfde eeuw, ter eere van de *H. Maagd* en den *H. LAURENTIUS*, door eenige *Ridders*, die de krijgsveld dienst verlieten, gesticht, en, zoo wel door de Keizerin *Machtildis*, gemalin van Keizer *Hendrik V*, als door *Godebald*, den vier en twintigsten *Bisschop* van *Utrecht*, bevestigd en rijkelijk begiftigd. De *Monniken* waren van de orde van den *H. BENEDICTUS* en zoo gestreng in hunne tucht, dat dit klooster de kerker der orde genoemd werd. *Bisschop Godebald* zelf begaf zich, tegen het einde zijns levens, derwaarts, nam het kleed der orde aan, stierf er en werd er begraven.

Toen *Ludolfus*, die er de eerste *Abt* was, deze abdij aanvaardde, bragt hij aldaar zijne zuster mede, welke zich ook aan het kloosterleven had gewijd, waardoor deze abdij, van hare stichting af, reeds in tweeën werd verdeeld, en het eene gedeelte, gelijk zulks in de geschiedenis niet vreemd is, door de *Monniken*, het andere door de *Nonnen* bewoond. Het getal der vrouwen, die aldaar den sluier aannamen, te groot wordende, heeft *Ludolfus* een afzonderlijk vrouwenklooster gesticht, op den grond aan de abdij behoorende, het *Nieuwehof* genoemd, welke stichtingsbrief van het jaar 1113 dagteekent.

De *Abt* van dit gesticht was zekerlijk een man van groot aanzien, die zijn eigen regtsgebied, thinsgerecht en uitgestrekte landerijen had. Een deel der landen onder *Zuilen* en *Wilnis* werd door hem ter leen gegeven. Men zegt, dat hij ook zitting had in de *Staten vergadering*. Zekerder is het, dat hij den voorkoop had der landen, die onder het gerecht van de *Bilt* verkocht werden. Doch, na het doorbreken der *Hervorming*, kwam hij, in het jaar 1580, met de *Regering* der stad *Utrecht* overeen, dat deze het klooster tot afbraak verkoopen zou. De voorstemmende *Leden* verzetten er zich tegen, doch de verkoop en afbraak gingen echter door. Sedert is te dier plaatse een buitenplaats gebouwd, thans nog onder den naam van *Abdij van Oostbroek* bekend. De overige goederen en inkomsten werden onder behooring gesteld van eene commissie uit de *Staten*, volgens de resolutie van de stedelijke *Regering* van 26 Januarij 1511.

» **FRANS BOTB**, Schepen, is van stads wege gecommiteert, om mit » d'andere Gedeputeerden van de Staten te helpen administreren de » goederen van den Abt ende convente OOSTBROEC." Bij deze slooping werd echter aan den Kastelein van het Huis-te-Zuilen vergund, het stoffelijk overblijfsel van **WILLEN Graaf van RENNEBERG**, Heer van *Zuilen en Westbroek*, die den 11 Julij 1545 te Zuilen overleden, en in het koor van dit klooster begraven was, daar weder uit te nemen, en met de beeldenissen, zoo van hem als zijne gemalin, naar Zuilen over te brengen.

OOSTBROEK, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis-Smalland-en-Oostbroek*;

OOSTBROEK, naam, welken men wil dat het d. *Zuidbroek*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, vroeger zoude gedragen hebben, toen het nog met *Noordbroek* vereenigd was.

OOSTBROEK (ABDIJ-VAN-), landg. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk arr. *Utrecht*, en daarin voor het grootste gedeelte kant. *Utrecht*, gem. *de Bilt*, en voor een klein gedeelte kant. *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*.

Dit landgoed, bestaande uit heerenhuizing, koetshuis en stalling, tuinmanswoning en verdere gebouwen, moes- en tuingronden, boomgaard, hak- en opgaand bosch, met twee hofsteden en daartoe behoorend bouw- en weiland, gezamenlijk eene oppervlakte beslaande van 105 bund. 28 v. r. 76 v. ell., thans het eigendom van den Heer **ABRAHAM DE HAAN Pz.**, woonachtig te Amsterdam. Het huis, hetwelk de plaats van het monniken-klooster OOSTBROEK vervangen heeft, vertoont zich als een deestig, vierkant gebouw, met vier gekapte schoorsteenen en een weinig uitstekend torentje in het midden. Het heeft een ruim, landelijk uitzigt over grazige weiden. De groote moestuin is van slooten omgeven, welke vermoed worden uit den tijd van het klooster afkomstig te zijn; terwijl ook een gedeelte van den zijmuur van het woonhuis, waarschijnlijk een overblijfsel van de oude kerk, daar deze muur van onder tot boven, ter dikte van drie groote oude steenen gemetseld is. De weg, die van de stad derwaarts leidt, is eene laan, welke haren aanvang neemt op de Biltstraat, tegenover de plaats, alwaar vroeger het gasthuis der Melaatsen stond. Deze laan, mede het eigendom van den eigenaar van OOSTBROEK, heeft eene lengte van acht honderd roeden, en is ter wederzijden beplant met populieren. Voorbij de plaats zelve loopt de weg van de Bilt naar Bunnik, en in de landerijen vindt men nog eene streek gronds, in de rigting van Koelenberg, welke sporen oplevert van eenen vroegeren weg, tot gemeenschap tusschen het mannen- en vrouwenklooster. Van de oorspronkelijke gebouwen van dit klooster is niets over, dan de gezegde kerkmuur en een oude lindenboom, midden op den weg over de Oostbroeksche-laan, nog heden bekend onder den naam van Kloosterboom. Onder den vorigen bezitter stond nog in den moestuin eenen muur, van schietgaten voorzien, welke echter sedert is weggebroken. De titel van Ambachtsheer van OOSTBROEK, behoort aan den Heer Staatsraad, Gouverneur van Noord-Holland **MR. D. J. VAN EWIJCK VAN OOSTBROEK EN DE BILT**.

OOSTBROEK (NIEUW-), pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*; palende N. O. aan de Oude-Maas, Z. aan de haven van Spijkenisse, Z. W. aan Oud-Oostbroek, W. aan den Spijkenisse-polder, N. aan de Schorren tegen de Nieuwe-Maas.

werd gesticht den 28 Februarij 1686, in een collegium qualificatum, bestaande uit JACOB DIRIX, Baljaw; JEAN MRUSSEN DIRIX, Griffier der stad; GUILLAUME HULSIUS, Predikant te Vlissingen, en PIERRE DE BRUVILLE, Predikant te Groede, beide laatsten Gevolmagtigden van het Synode, en zulks op autorisatie van den Raad van State, van 14 Januarij en 13 Februarij te voren. In deze vergadering werden Ouderlingen en Diakenen verkozen, welke den 3 Maart daaraanvolgende bevestigd werden. Den zelfden dag werd reeds in een collegium qualificatum een Voorlezer aangesteld en tot Predikant beroepen SAMUEL GEORGES, te voren Predikant te Vitry, in Champagne, ten gevolge der verdrinkingen van LODÉWIK XIV uitgeweken. Hij overleed te OOSTBURG Januarij of Februarij 1687. ISAAC CHAMPAGNE, vroeger Predikant te Bugnein, in Bearn, mede uitgeweken, werd er desgelijks nog in 1686 bevestigd. Men mag er uit opmaken, dat meerdere familiën van Fransche vluchtelingen zich toen te OOSTBURG hadden nedergezet. De achttiende en laatste Predikant was JOSEPH PICARD. Hij werd in Junij 1788 te OOSTBURG bevestigd, was te voren Predikant te Bleigny, in Languedoc, thans departement de l'Aude, en vertrok, na behoorlijk door de consistorie ontslagen te zijn, in October 1795 naar Amsterdam, om dat, bij het ophouden der lands tractementen, de gemeente in zijn onderhoud niet kon voorzien. De Predikanten der Waalsche gemeenten te Aardenburg, Groede en Kadzand ook kort daarop vertrokken zijnde, werd de predikdienst eenmaal 's maands, voor zoo ver het weder en andere omstandigheden dit gedoogden, verrigt door JEAN MAUREL, Fransch Predikant te Sluis. Deze in 1806 overleden zijnde, zoo werden, van tijd tot tijd, de Waalsche Predikanten van Vlissingen en Middelburg verzocht, om de dienst te komen waarnemen. De onkosten, hieraan verbonden, waren echter te bezwarend voor de gemeente. In 1812 werd alzoo aan JOHANNES ANTHONIE JANSSEN, Nederduitsch Predikant te St. Anna-ter-Moiden, opgedragen, om eens in de maand voor de gemeente in het Fransch te prediken. Dit had plaats van 28 Junij des gemelden jaars, tot de overgang der gemeente in 1817, als wanneer hij, den 21 December, plegtig afscheid van de gemeente nam en die ontbond, predikende in de Nederduitsche taal en in de Nederduitsche kerk, over 1 Cor. 13 : 13a. Bij de inlijving van dit distrikt in Frankrijk, kon de gemeente niet meer als lid der Synode in de Bataafsche Republiek aangemerkt worden, en is in het jaar 1802 uit de lijst der daartoe behoorende gemeenten geschrapt. Echter werd na de hereeniging dezes lands met het Vaderland, in het jaar 1814, de gemeenschap weder aangeknoopt. De gemeente, zijnde toen slechts veertien Leden sterk, vereenigde zich met de Nederduitsche, bij contract van 12 September 1817 bedingende, behalve eenige voordeelen voor de weduwe eens Voorlezers enz., dat het kerkgebouw zoude in stand blijven, als ook de Waalsche pastorie, dat de fondsen steeds ten name der Waalsche kerk zouden blijven staan, en zouden moeten worden terug gegeven, indien er te eeniger tijd weder eene Fransche gemeente te Oostburg mogt tot stand komen; dat er steeds een vertegenwoordiger der Waalsche kerk zijn zoude, om voor de nakoming van dit contract te waken (1). De eerste Vertegenwoordiger was ABRAHAM DE POTTER, Oud-Diaken, die in 1826 overleed. Het kerkgebouw werd in 1821, op autorisatie van het hooger bestuur,

(1) Dat dit contract de goedkeuring der hooge Regering verkrijft, blijkt uit art. 3 van het Koninklijk Besluit van 12 Maart 1818, no. 45.

verkocht, doch de opbrengst daarvan, zijnde met dat der banken, stoelen, enz., ruim duizend gulden, ten voordeele van de Waalsche kerk geboekt. Het wapen der Waalsche gemeente was het beeld des geloofs, haar anker in eene rots slaande, met het omschrift: CHRISTUS RUPES SALUTIS. (CHRISTUS de rots des heils).

Het getal Roomsche-Katholijken beloopt ongeveer 280, waaronder nagenoeg 200 Communikanten. Doch de par. is veel grooter. Volgens de bepaling van den Bisschop van Gent, van 15 Julij 1803, gewijzigd bij het oprigten der R. K. kerk te Groede, door den Administrator Apostolicus, van het vicariaat van Breda, den 17 October 1841, begint het grondgebied der parochie van St. Elot te OOSTBURG, even als dat der Hervormden, op de gemeente Schoondijke, aan den trangel der Oude-vaart, loopende Z. O. langs den Osemans- of Kruisweg, doch verlaat dien niet, aan den Schoondijksche- of Groene-weg, maar loopt door tot het einde van dien weg; sluit voorts in zich de Brugsche dijklanden, volgt dan den dijk tusschen den Gouden-polder en het Eerste deel van Prins-Willems-polder, tot midden in het dorp van Waterlandkerkje, weder in zich sluitende al wat van die gemeente bewesten den Molen-weg ligt, terwijl eindelijk ook de beide gemeenten Zuidzande en Retrenchement tot haar behooren. Zij heeft dus nog op Schoondijke ruim 130 zielen, met ongeveer 110 Communikanten; op Waterlandkerkje omtrent 240 zielen, met 200 Communikanten; op Zuidzande ruim 40 zielen, met bijna 50 Communikanten, en op het Retrenchement ruim 90 zielen, met 60 Communikanten: zijnde te zamen 800 zielen met 360 Communikanten. Deze par., die tot het apost. vic. van Breda, dek. van Aardenburg, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, bestond aanvankelijk uit inwoners, die uit Vlaanderen herwaarts gekomen waren en uit eenige Fransche ambtenaren. Zij kreeg haar aanzijn krachtens eene overeenkomst van den Paus met het Fransche Gouvernement. De eerste dienst werd gedaan den 3 Februarij 1804, zijnde de eerste Pastoor geweest JOSEPHUS JOHANNES DE KEYSER, die in 1806 naar Lovendeghem, in Oost-Vlaanderen, vertrok.

Er zijn nog te OOSTBURG 3 Doopsgezinden, die tot de Gemeente te Aardenburg behooren. Voorts 6 Evang. Luth. en 1 Afgescheidene, behoorende tot de gemeenten der gezindheden te Groede.

Men had te voren in OOSTBURG eene Nederduitsehe en Fransche school. In den Franschen tijd werd laatstgenoemde in eene *école secondaire* hervormd, aan welke ook Latijn geleerd werd. Deze werd in 1821 met de Nederduitsehe vereenigd, bij welke ook onderwijs in de Fransche taal gegeven wordt. Het gemiddeld getal leerlingen is 160.

De tegenwoordige gemeente van OOSTBURG is te zamen gesteld uit de voormalige stad Oostburg en een gedeelte van het kerspel, hetgeen echter te voren niet alleen in de kerkelijke lasten, maar soms ook in andere, deelde, zoo als het, in 1750, de helft in den aankoop eener brandspuit opbragt. De stad zelve ligt ruim 3 u. Z. W. van Middelburg, omtrent 2 u. O. van Sluis. De straatweg van Breskens op Gent en Brugge loopt er door. Zij heeft 250 gebouwen, onder welke 254 woonhuizen, met ongeveer 1180 inw. Zij wordt verdeeld in twee wijken, van welke de Noordwijk meestal onder den naam van Oude-Stad bekend is. Uit de markt loopen drie hoofdstraten, eene van welke naar de oude stad leidt. Er zijn echter nog achteren bijstraatjes, van welke vele ongeplaveid en slecht bebouwd, een zelfs geheel onbebouwd, ook een geheel afgesloten en in jaarpacht gegeven. Men heeft er alzoo nog veertien straten, die naam dragen. De plaats

heeft om 1900 en veertigend verklomen, vermeerderd jaartijns in bevolking en aantal van woningen. — De Markt is overpeiling en wat leen van het vertier, dat er plaats heeft.

Het Stadhuis, staande op de Markt, is een lamelijk oud gebouw, voorzien van een licentie, met een slagenwerk. Op de muur staat het zeer wel gelijkend afbeeldsel van den Koning Jan van Loos, die in de Belgische onlusten, van 1830 tot 1833, dit district verdedigde. Die schilderij is een geschenk der weduwe. Hij overleed in het hoofdkwartier te Oostvliet, den 17. Junij 1835. Op de stedelijke begraafplaats is een oerwoudig, maar met gedenkreeken door de Officieren voor hem opgericht.

De kerk der Hervormden, die met eene fraaijen toren en een slagenwerk prijkt, is een net gebouw, met een plat plafond en voorzien van een orgel, zijnde een geschenk van den Heer KASPER STOUT, in leven Chirurgijn en Vroedmeester en Burgemeester der stad. Het gebouw heeft echter niet meer dan vier honderd en vijftig geregelde zitplaatsen en is dus te klein voor de gemeente; door bijtrekking van het koor zoude het nog een weinig kunnen vergroot worden. De, vrij goed met wapens beschikkelde, glazen hebben, van tijd tot tijd, zoo veel geleden, dat zij nauwelijks meer als eene veriersing mogen genoemd worden. Het silver voor den Doop en het Avondmaal, mag onder het fraaiste in het Vaderland geteld worden; vooral de vier, van binnen zwaar vergulde, bekers, bij welke nog twee sierlijke silveren kannen, om die aan te vullen. Het is gemaakt te Gent, in 1818, uit gelden, volgens legaat tot dit gebruik bestemd door den Heer Mr. F. C. DE KASPER, wies vader ANTONIS DE KASPER, van 1717 tot zijnen dood, in 1747, alhier Predikant was. Vóór de Hervorming was deze kerk aan den H. ELBERTS (St. ELST) toegewijd. Hoewel het niet zeker is, of zij reeds van de eerste vestiging des Christendoms in deze streken (650) bestaan hebbe, is echter de eerste bouw in de middeleeuwen te zoeken. Zij was niet van gebakken, maar van ongelijke, lange, vrij breede, doch niet dikke, gegraven steenen, die met goeden cement verbonden waren, gemetseld. Een gedeelte van dit metselwerk is nog aanwezig in den zuidelijken muur, aan het Koperstraatje, maar niet meer te zien, omdat men dit ongelijk metselwerk, nethedshalve, bepleisterd heeft. Volgens eene ruwe teekening van den bouwval, die in het begin der zeventiende eeuw bestond, welke op de oude polderkaart in het archief van den Veerhoek te vinden is, was het eene kruiskerk, die zich heeft uitgestrekt tot ongeveer, waar nu de straatweg ligt, en op welke midden een hooge, zware toren stond. In 1606, toen de stad heroverd werd, was zij, zoo als vroeger reeds gezegd is, onbruikbaar. Zij werd wel hersteld, maar dit moet toch zeer onvolkomen geweest zijn; in 1632 toch stortte zij eensklaps in, omdat daarin daags te voren nog gepredikt was (1). Weder gedeeltelijk tot de godsdienst bekwaam gemaakt zijnde, werden kerk en toren, den 18 Augustus 1714, door den bliksem getroffen en brandde zoo geheel uit, dat alleen de muren, en wel nog zeer beschadigd, staan bleven. De wederopbouw, tot welke uit 's lands kas drie duizend gulden gegeven en het overige door collecte in het gewest gevonden werd, geschiedde in 1726, en den 1 Junij 1727 werd de eerste godsdienstoefening weder daarin gehouden. Dit tegenwoordige kerkgebouw is een langwerpige vierkant,

(1) De Nieuws, Zeeuwsche Bode, pag 80.

dwars tegen het koor der oude kerk gebouwd, waartoe, zoo veel mogelijk, van het bruikbare oude muurwerk is partij getrokken, en ook het koor, dat het minst geleden schijnt te hebben, gespaard is gebleven; terwijl de bouwval des torens en al het overige weggebroken werd. De tegenwoordige toren is van hout, en werd in 1753 op het koor gebouwd, doch in het begin dezer eeuw is het bovenste gedeelte geheel vernieuwd. De groote klok, die 1038 oude ponden weegt, werd in 1740, voor tien stuivers het pond, aangekocht, zijnde eene klok, die te voren in den toren van het dorp Vlakte, in Zuid-Beveland, gehangen had. De kleine klok is eerst omtrent het jaar 1770 aangekocht en opgehangen (1). Zij kwam van het slot der heerl. Nieuwvliet.

Ondtjds bestond er nog eene groote kruiskerk, aan Sr. Bavo gewijd, uit welks midden een toren rees. Volgens de teekening op de boven aangehaalde kaart was deze in de Spaansche onlusten minder geschouwen, dan die van Sr. Eloi; zij viel echter buiten de vestingwerken, die MAURIS, Prins van Oranje, aanlegde, en is daarom niet hersteld. In het begin dezer eeuw was de bouwval des torens nog aanwezig op eene weide, door welke thans de nieuwe straatweg naar Zuidzande wordt gelegd, daarnaar de Torenweide genoemd. Deze werd in 1806, ter voorkoming van ongelukken, afgebroken. Of laatstgemelde kerk, tijdens den religionsvrede, voor de Hervormde eeredienst gebruikt is geweest, vindt men niet stellig vermeld. In de stads archieven van de zestiende eeuw wordt wel gewag gemaakt van Kerkmeesteren van de beide kerken, en ook van uitgaven wegens kerkelijke diensten aan verschillende altaren in de kerk van Sr. Eloi, doch niet van diensten in de kerk van Sr. BAAF, hetgeen zoude doen vermoeden, dat in laatstgemelde toen geen dienst meer gedaan werd; doch door opgegravene zerken is het zeker, dat omstreeks dien tijd daarin nog begraven is geworden. In GAILLARD vindt men het opschrift eener begraafplaats, voor het hooge altaar te Oosyure aanwezig, maar zonder opgave in welke der beide kerken, zijnde als volgt:

Jacomina de Wilde, uxor Ludovici Flandrensis, obiit 1482 mense Apr. Sepulta c. marito Ludovico filio Victoris Flandrensis nothi Ludovici Maleani, Comitis Flandriae. cum his jacet ibidem Judocus Flandrensis, filius istius Ludovici.

(d. i. JACOMINA DE WILDE, huisvrouw van LODEWIJK VAN VLAANDEREN, overleed in 1482, in de maand April, begraven met haren man LODEWIJK DE Zoon van VICTOR VAN VLAANDEREN (2), een onechte zoon van LODEWIJK VAN MALE, Graaf van Vlaanderen. Met deze ligt hier mede JODOCUS VAN VLAANDEREN (3), zoon van gezegden LODEWIJK).

De kerk der Roomsche-Katholijken, behoorde te voren aan de Waalsche gemeente. Zij werd in 1684 gesticht uit vrijwillig bijeengebragte en gecollecteerde gelden; doch in 1689 moest, om die van den predikstoel en banken te voorzien, ook de opbrengst van verkochte boommen, staande op het kerkhof der Nederduitsche gemeente, gebruikt worden. Men had intusschen de samenkomsten in de Nederduitsche kerk,

(1) Meer uitvoerig kan men alles vinden in de *Letterverzekten van het Departement Sins der Maatschappij: Tot Nut van 's Algemeen*, Jaargang 1827, pag. 38 enz.

(2) Deze VICTOR en HECTOR VOORNOLT, zijn broeder, werden, wegens zwaartoverij voor eenen tijd gehouden door de Regenten der Vlaamsche steden.

(3) De zuster van dezen JODOCUS was genaamd MARGARETHA en gehuwd met LODEWIJK DE BARNST (zie SMALLEGANGE, pag. 40).

tusschen de voor- en nadenmiddag godsdienst gehouden. Wederkeurig en even zoo gebruikte de Nederduitsche gemeente, van 1714 tot 1727, terwijl hare kerk door brand vernield was, dit bedehuis tot hare zaamenkomsten. Het is een langwerpig vierkant gebouw, toen was het nog klein, eenigzins somber en zonder toren. Den 1 Februarij 1804 werd het aan de R. K. verkocht voor drie duizend gulden. Den 3 werd er reeds dienst in gedaan en werd het aan Sr. ELIGIUS (Sr. ELOI), den patroon der gemeente, gewijd. Aanvankelijk bleef het in den zelfden toestand en werd alleen een klokje op den voorgevel gehangen. In 1822 werd het, door eene toelage uit 's Rijks kas, ruim de helft in lengte ver groot, met nieuwe en betere ramen voorzien, terwijl de voorgevel geheel vernieuwd en een torentje daarop gezet werd. In 1829 werd in deze kerk een orgel geplaatst en later, door de ijverige pogingen van den toenmaligen Pastoor FRANCISCUS HERMANUS ALDERS, om daartoe fondsen te verzamelen, alles inwendig verfraaid en verbeterd, zoodat het thans eene nette kerk, ruim genoeg voor de gemeente, mag genoemd worden.

Het gebouw, toen door de Waalsche gemeente voor duizend gulden aangekocht, werd den 3 Augustus 1805, door de opgekomeene gemeente met psalmingezang aan de Godsdienst gewijd. Het stond in de *Ooststraat*, was een klein maar zeer net kerkje, voorzien van een orgel. Het is in 1821 verkocht voor acht honderd gulden en maakt thans deel van de belandende woonhuizen.

Ook heeft hier vóór de Reformatie eene Abdij van Benedictijner Monniken en meer dan een klooster gestaan. Een daarvan moet gestaan hebben in de *Ooststraat*, alwaar de plaats, die het innam, nog bekend is onder den naam van het Klooster; terwijl de kolossale fondamenteen, nog in eenen tuin aanwezig, ten bewijze strekken van de echtheid der overlevering. Eene der straten, de *Noord- of Papenstraat*, ontleent misschien laatstgemelden naam, van een klooster van Predikheren, dat er gestaan heeft, doch van hetwelk niets meer aanwezig is.

Mede was hier vroeger een Schuttersdoelen aanwezig, in eene der straten van de Oude stad, hetwelk bij den aanleg der vestingwerken, in 1629, geheel geslecht schijnt te zijn, de voormalige conterschep langs de orenweide plag men de *Doele* te noemen.

OOSTBURG, een burg aan de oostzijde van eenen zeeboezem, die, later opgeslikt zijnde, onder den naam van de polders Ooster- en Wester-Ee bedijkt werd, bij welke burg eene veilige haven was, en rond welke voor plundering beveiligde woon- en pakhuizen stonden, had dus reeds in de oudste tijden al de kenmerkende eigenschappen eener stad van dien tijd.

Ofschoon het nooit de hoogte van Aardenburg bereikt heeft, moet het echter eene voornamelijk handelplaats geweest zijn, die met verafgelegene volken koopmanschap dreef, misschien waren er tijdvakken, vooral de oudste, in welke het meeste der aangebragte goederen door zeeroof verkregen was. De tijd der stichting van den burg zinkt weg in den nacht der eeuwen. De geleerde AB. UTRECHT DRESSERHUIS heeft op gansch niet verwerpelijke gronden de stichting van dezen en de naburige burgten, tot de vierde en vijfde eeuw gebragt (1), in dien zin, dat zij, zoo al niet Romeinsche, dan toch Angelsaksische stichting zij. De hooge ligging van OOSTBURG, zijnde boven den gewonen vloed der zee verheven, zal oorzaak zijn geweest, dat zij deze plaats tot verblijf

(1) Zie *Nieuw-*

sch. Genootschap, D. II, bl. 133.

verkozen. Bij het vertrek der meeste Saksen naar Engeland in 470, zullen zij hier nog wel groote handelsbetrekking met de oudere bewoners of de zich tot hier ook uitbreidende Friezen en Sueven gehouden hebben. Het Christelijk geloof zal, bij al dat handelsverkeer, en de verschillende volkstammen, die hier korter of langer vertoefden, niet onbekend geweest zijn en ettelijke belijders gehad hebben, echter was het **ELIGIUS**, Bisschop te Noijon (Nieuw-duinen), die hier in 630 kwam prediken, eene kerk stichtte, alzoo het Christendom tot heerschende godsdienst verhiel, en te gelijk het volk onder Frankische heerschappij bragt. Opmerkelijk is het trouwens, dat er geboekt staat, dat bij te **OOSTBURG**, even als te **RODENBURG**, de **SUEVI** vond. Ook op de verder gelegen Zeeuwsche eilanden werden toen de inwoners aldus genoemd (1). In de achtste eeuw is **OOSTBURG** misschien wel tot zijn hoogste trap van bloei geklommen. **SANDEBUS** zegt: » **OOSTBURG** was op den Oceaan aan gelegen, rijk in macht, gebouwen en werken." Het heeft echter op het eind van die als ook in de negende en tiende eeuw veel tegenwoordig ondervonden. Zoo werd het, ten tijde van **LODEWIK den Frome**, dus in het begin der negende eeuw, toen het weder eene zeer bloeiende handelsplaats was, door de **Denen** verwoest. Gemelde Schrijver zegt verder: » Maar door de vesten, die de Engelschen op de kust » opgeworpen hadden, als ook door de verwoestingen der **Hunnen** en » **Wandalen** (2) heeft die plaats veel van haren vorigen luister verloren, en toen ze wat adem begon te scheppen kwamen de **Noormannen** » en smeten omver, hetgeen de andere barbaren in wezen gelaten hadden of hetgeen men sedert weder hadde hersteld." — Of de plaats te dien tijd in het leen van den **Deenschen Prins HENRIK** gelegen heeft, is wel te onderstellen, maar niet te bewijzen. In de elfde en twaalfde eeuw stond het onder erfelijke **Burggraven**, onder welken men ontmoet **Ridder BOTDEWIJZ**, wiens zoon **FILIPS**, in 1223, in het H. land tegen de ongelooovigen streed. Het schijnt dat deze **Burggraven** zeker gezag uitoefenden op de geheele streek van het **Oostburger-Ambacht**. Daarin lagen toen vele dorpen, heerlijkheden, kasteelen en luthoven, die alle door den vloed bedolven en van welke maar sommige dorpen weder verzezen zijn.

Ofschoon nu **OOSTBURG**, als fonsier van eenen **Burggraaf** en hoofdplaats van een ambacht, zeker aanzien had, en het menigvuldig bedijken van landen ook welvaart en levendigheid zal bezorgd hebben, zoo was het toch, als handelsplaats, niet meer dat het te voren was. De zeeboezem, aan welks boorden **OOSTBURG** lag, was opgeslikt, en werd zelfs in de helft der dertiende eeuw, onder den naam van **Ooster-Eede** en **Wester-Eede** bedijkt. De schepen moesten door naauwe vaarwaters en langs de onde haven, thans nog als polder onder dien naam bekend, binnenkomen. Ook was de stad **Sluis** ontstaan, die al den handel na zich begon te trekken. **SANDEBUS** zegt: dat de aangroeiende magt harer naburen, haar belette het hoofd weder op te beuren. Toen, na de kruistogten, de **Vorsten** niet alleen aan **Edelen**, maar ook aan vele handelsplaatsen, als kleine republieken, onder zekere voorwaarden, voorregten verleenden, verkreeg ook **OOSTBURG**, in het midden der dertiende eeuw, van **MARGARETHA VAN CONSTANTINOPEL**, **Gravin van Vlaanderen**, zijne stadsregten. Zij was echter eenigzins onderworpen aan **Brugge**, want in 1568 werd de **Raad**, wiens gezag niet

(1) Vergelijkt **DIERCKMANS**, t. a. p., bl. 128.

(2) En **ENGELHAN ONOACER** deed het herstellen van de schade, door de **Wandalen** daaraan toegebracht.

onaanzienlijk was, gelast om jaarlijks een paar handschoenen aan den Raad van Brugge te versieren.

De plaats heeft daarna niet weinig geleden door de inwendige beoortten van de Gentenaars, die haar in 1271 uitplunderden en in brand staken.

In de onlusten van deze laatste, tegen **LODEWIJK VAN MALE**, omstreeks 1382, werd Oostvane door de Engelschen en Gentenaars overvallen, geplunderd, uitgemoord en verbrand. De Oostburgers wreekten zich toen op hunne vijanden, daar zij, door het doorsteken van eenen dijk een groot aantal plundersaars deden verdrinken. Een brief van **FILIPS VAN BOURGONDIE**, bijgenaamd *de Stoute*, schoonzoon van gemelden **LODEWIJK**, gegeven in Mei 1384, waarbij de vroegere privilegiën vernieuwd werden, ligt nog op het raadhuus. Jammer dat hij in 1830, toen het stadhuis vol krijgsvolk lag en het archief naar den zolder verschoven werd, door de ratten deerlijk gehavend is, en de zegels daarvan zijn vernield geworden, gelijk zulks ook het geval was met vele andere stukken.

Ten jare 1453 werd Oostvane door de misnoegde Gentenaars andermaal geplunderd en verbrand en in 1488 had het van de legers van **MAXIMILIAAN** deerlijk te lijden. Niettegenstaande alle deze plunderingen had de stad in de zestiende eeuw nog hare oude verdeling in twee parochiën behouden, en waren de kloosters nog aanwezig; ook vindt men nog gewag gemaakt van verschillende gilden. Zelfs moet zij nog al geene geringe bevolking gehad hebben, want den 23 Augustus 1556 vergunde **FILIPS**, op verzoek van de Regering, den opbouw van den windmolen voor de parochie van St. Eloy, die er tot dus verre geen bezat.

Het invoeren van de Hervormde godsdienst, in 1578, geschiedde voorzeker zonder opschudding of beeldstorm; toen echter op het laatst van 1583 de plaats aan den Hertog van Parma soude moeten overgegeven worden, staken, volgens de overleveringen, de inwoners zelve alles in brand en vlugten naar elders. Men vindt mede in de acteboeken te Sluis, van 24 Mei 1584, dat de Drakenen van Oostvane (*gemerckt zij van hare plaatse verjaagd zijn*) verzochten of zij hare gestelde rekening niet zouden mogen doen in de consistorie te Sluis, hetgeen toegestaan werd, mits dat de Magistraat van Oostvane, nu *residerende te Vlissingen*, daarvan kennis krijgen zal. Ook vindt men in het schepenboek van dien tijd, na de acte van het verhandelde op den 15 October 1573, op pag. 110, het volgende: *Bedijngde zaken naar de generaele vlucht ende verbranden van de Stede van Oostvane*. Daarop volgt een acte van 23 September 1585, dus nog twee jaren na de overgave van Sluis aan Parma. Er bestaat een verklaring van **HIERONIMUS DIJK**, Burgemeester van Oostvane, gegeven den 10 Junij 1614, inhoudende: • dat de stad Oostvane en omliggende dorpen in den jare 1583, salz dat alle de in dien verloop en doorz stad metter voors. plaatsen verwoest en deelaet geleghen hebben tot dat de stad Sloye en andere quartierien bij Zijne Princelijke Majest. wederom zijn veroverd geweest en als nu wederom bedijngt. Dat dit evenwel niet in den strengsten zin kan genomen worden reeds uit het voorgaande. Ook bestond er voor 1830 in Oostvane een request, dat in de Belgische onlusten geraakt is, hetwelk in den Spaanschen tijd, door eenige leden aan den Koning van Spanje, als Graaf van Vlaanderen,

gerigt was, waarbij verzocht werd, om de *Weth* voltallig te maken, zoo vele Leden afwezig waren, zich bevindende te Middelburg bij de *Rebellen van Zijne Majesteit den Koning*. Het apostil, geteekend *Monmorenci*, stond op den kant. De weinige inwoners, die er in dat tijdvak geweest zijn, hebben denkelijk, als Spaansgezind, bij de komst van Prins Maurits, op hunne beurt de plaats verlaten.

Van den platten grond van Oostruc voor dit tijdvak weet men weinig. Als stad zal het voorzeker met poorten voorzien zijn geweest en eenigzins afgesloten. De tijd, wanneer de burg afgebroken werd, is onbekend en eveneens de plaats, waar hij eens stond, maar vermoedelijk was het in de oude stad, omdat daar nog eene straat is, die eenen halven cirkel vormt, en de Burgstraat heet.

De naam van Oudestad is denkelijk ontstaan, omdat dit deel buiten de vesten geraakte, maar kan echter ook reeds te voren in zwang zijn geweest, wegens het vroeger aanzijn daarvan, rond den burg, aan de oude haven; vele straten hadden bijna, doch niet volkomen, de zelfde rigting als thans. Ook bewijzen de opgravingen in tuinen en andere gronden, dat er vele straten waren, van welke men niets meer weet.

Prins Maurits, in 1604 het land heroverd hebbende, ging dadelijk over, om het in puin liggend Oostruc te versterken. Noordoost, waar thans de straatweg naar Schoondijke loopt, legde hij een hooge schans, Slikkenburg; Zuidwest eene ruim zoo groote schans, Frederik Henderik, beide waren gebastioneerde vierhoeken. Zij waren tegen het nog ondergevoelde Schoondijke met eene courtine verbonden. Eerst in 1629 werd het werk voltooid, door aan de landzijde eenen wal, met drie bastions op te werpen, en alzoo de stad weder tot eene gesloten plaats te maken. De Noordwijk of Oudestad werd toen echter buiten gesloten. Er waren slechts twee poorten, de Landpoort, aan het eind der *Noord- of Papenstraat*, en de Waterpoort, aan het eind der *Zuid- of Lungestraat*. Voorts had men op verschillende afstanden de volgende sterkten: de Hansvrieze-schans, de Nieuvelt-schans, de Catelyste-schans, St. Philip, van Driegaten, Kaas-en-brood, Spek-en-brood, Melk-en-brokken en Scherpbier. Eenige dezer bestonden reeds te voren, de meeste werden nieuw aangelegd.

Al deze sterkten werden, den 10 October 1672 door den Staat ter slechting verkocht, doch de vestingwerken van Oostruc zelve eerst den 10 April 1675. De bruggen en poorten werden nu weder afgebroken en de in- en uitgangen veranderd. In het begin der tegenwoordige eeuw waren de wallen, forten en vesten nog zeer in het oog loopend en kenbaar. Door het aanleggen van den grooten weg van Breskens op Vlaanderen zijn de uitgangen echter wederom anders gemaakt. Voorts heeft men door bouwen en door het aanleggen van tuinen veel gelijk gemaakt, terwijl eindelijk door het aanleggen van veldwerken, in 1851, en het slechten daarvan, in 1859, de overblijfselen der oude vesting zoo verdwenen zijn, dat men op vele punten van alles onderrigt moet wezen, om de sporen er van te onderkennen.

De geschiedenis van Oostruc van 1604 tot 1850 heeft niet veel belangrijks opgeleverd. Bij het eindigen van het twaalfjarig bestand deden de Spanjaarden eenen aanval op de werken van Oostruc en bemagtigden de Catelyste-schans en de schans St. Philip, doch kwamen niet verder.

Bij den inval der Franschen in 1708 hadden de inwoners veel van het krijgsvolk te lijden. De bevolking was gering. Voor eene eeuw

was op de markt zelve nog eene boerderij; de lange *Zuidstraat* was niet eens tot aan het eind volbouwd; in de *Ooststraat* stonden slechts eene soort van buitenplaats, genaamd het Klooster, eene brouwerij en eenige mindere huizen, en zij was onbestraat, in de oude stad waren eenige boerderijen en arbeidershuizen. Ook hier was het overblijfsel der voormalige straat diep onder het slijk bedolven.

De Oude-haven, die reeds in de middeleeuwen gegraven, doch bij het leggen van de Brugsche-vaart onnoodig geworden was, slipte op en werd door het leggen van de Hansvrieze-schans in den mond daarvan, in het begin der zeventiende eeuw, tot een polder.

De scheepvaart was toen van het Zwin en Nieuwerhave door de Brugsche-vaart, soms ook voer men van Nieuwerhave door de kranken van het gevloede Schoondijke (1).

Toen in 1651 de Prins-Willems-polder bedijkt en de groote dam in de Brugsche-vaart gelegd werd, was er voor eene andere vaart, met eene Sas-sluis op $2\frac{1}{2}$ u. afstand van Oostvane, ter plaatse waar thans het gehucht Sasput ligt, gezorgd. Deze Sasseluis schijnt echter de kosten van onderhoud niet opgebracht te hebben, zij is dus in 1675 in eene gewone uitwaterings-sluis veranderd, de vaart is opgeslikt en thans slechts eene gewone watergang. Met deze vaart stond in verband eene andere, uit het Grootte-gat, bij de schans Nieuvelt, naar het Coxijnsche-gat, bijna ter zelfder tijd gegraven en naar een klein water, dat er reeds lag, de Boomkreek genaamd. Deze vaart is denkkelijk, wegens gevaar van overstroming, of om andere redenen, bijna gelijktijdig met het sluiten der Sasseluis weder afgedamd, en is thans een moeras met riet begroeid.

Intusschen slipte de Brugsche-vaart, die tot aan den Grootendam nog bevaarbaar geweest was, aan de noordzijde van dien dam, op, en werd in 1684 bedijkt. Nu legde men aan de zuidzijde der Hansvrieze-schans een sas, waarvan de kom nog bestaat, met plan om eene vaart door den Veerhoek-polder te maken. Dit plan is, denkkelijk wegens de onkosten, niet uitgevoerd, het Sas is dien ten gevolge in 1691 weder uitgebroken (2). Nu konden de schepen niet meer tot Oostvane komen, en voeren op Slapershaven, aan de oostzijde van den Bakkers-polder, $\frac{1}{2}$ u. Z. van de stad. Door het leggen van den Bakkersdam in het jaar 1788 werd echter ook deze haven gesloten en de schepen moesten lossen en laden aan de zogenaamde turfste, bij de stelle, op den zuidwesthoek van den Veerhoek-polder, $\frac{1}{2}$ u. W. van Oostvane. Ook dat werd in het jaar 1805, toen de Austerlitz-polder bedijkt werd, voor de scheepvaart afgesloten. De Oostburgsche schippers voeren van toen af, tot het jaar 1833 op Breskens, als wanneer de laatste schipper overleed, en het overblijfsel van vroegere scheepvaart verdween.

Oostvane, hoewel van weinig beteekenis, bleef onder het bewind der Vereenigde Nederlanden, evenzeer in het genot van zijne stedelijke regten als de overige steden van Staats-Vlaanderen; en kan niet gezegd worden door de Fransche overheersching daarop zijne aanspraak te hebben verloren, dan voor zoo ver zulks ook bij de andere het geval was. Bij de hereeniging met het Vaderland bleef het echter alleen den titel van stad behouden; doch het voorregt, om in de Provinciale Staten een vertegenwoordiger te zenden, werd niet vergund.

(1) Zie HUNNIUS, pag. 29.

(2) Zie HUNNIUS, *Zeeuwsche Buise*, opdracht 5 en 7.

Den 22 October 1850 was het, dat de Belgen te Oostburg, het eerst krachtigen weerstand vonden. Deze gebeurtenis was niet alleen voor de stad maar voor geheel het Vaderland, van gewigt. In menig regtschappen, maar ter neder gedrukt hart, herleefde de moed, terwijl de ziel der kwaadwilligen door schrik vervuld werd. De toedragt der zaak is in het gedenkschrift van N. G. VAN KAMPEN naauwkeuriger, dan elders, geboekt. Onnaauwkeurig wordt in sommige geschriften gezegd, dat de Regering met het opperhoofd der Belgische bende, *nopens de overgave der plaats onderhandelde*. Integendeel hield zij, ofschoon overvallen en in 's vijands magt, vol, dat dit land niet tot België behoorde en niets met het daar gevestigde bewind te maken had, tot dat de verlossing door een detachement van veertig man Nederlanders en aangevoerd door Kapitein GROENEVELD, doch krachtig ondersteund door de gewapende burgers, plaats had. Onwaarheid is het ook, zoo als destijds in de Belgische bladen gezegd werd, dat de Regering opzettelijk de bende had opgehouden, om die te verraden. De Burgemeester HENDRIK ANTHONIE CALLENFELS, toch had zelf aan het Opperhoofd gezegd, dat hij Nederlandsch krijgsvolk was wachtende. De komst daarvan, ter regter stonde, was een werk van meer dan menschelijk bestuur. Van de zeventig Belgen bleven vier op de straat dood en dertien werden gevangen gemaakt. Ook een der onzen was gesneuveld.

Het gevecht van den 31 October daaraanvolgende was heviger, langduriger en roemrijker, daar drie honderd man Nederlanders met twee veldstukjes, onder bevel van den Kolonel LEDEL, onverwachts werden aangevallen, door zes duizend Belgen, onder welke duizend man geregelde troepen met drie stukken geschut, aangevoerd door den Burggraaf de POSTECOULANT. Kapitein GROENEVELD en de Luitenant VERBURG en KERCKOIRLÉ der Infanterie, als ook de Luitenant de RAAD en de Sergeant van MECHELEN der artillerie, van welke de eerste en laatstgenoemde zwaar gewond werden, behaalden hierbij groote eer, daar zij, met niet veel meer dan zeventig man, maar voordeelig geplaatst, den vijand wel 1½ uur tegen hielden, tot hij eindelijk, met aanzienlijk verlies aan dooden en gekwetsten werd terug gedreven. Van toen af, tot het eind der onlusten, bleef het hoofdkwartier van het vierde distrikt te Oostburg gevestigd.

De kermis te Oostburg valt in op den vierden Donderdag na Pinksteren. Ook heeft men er eene zeer druk bezochte graanmarkt, zijnde de voornaamste in het distrikt, welke iederen Woensdag gehouden wordt.

ADRIAAN HEGIUS, die in de laatste helft der zestiende eeuw leefde en van wien verscheidene brieven en verzen in het licht gekomen zijn, was van Oostburg geboortig.

Het wapen der stad, waarvan zeer oude stempels ter griffie berusten, is: Een zwarte burg op een zilver veld, in de beide hoektorens van den burg een wachter, blazende op een krijgsklaroen, boven den burg een ontbloot zwaard. Of, volgens de jongste omschrijving: » Een schild van zilver, met eenen burg van sabel (zwart), hebbende in het » hoofd een zwaard van zilver, met gevest van goud, liggende met » de punt geplaatst ter linkerzijde. Het schild gedekt met eene kroon » van goud.»

Op de griffie te Oostburg berusten nog de koperen stempels voor het groot en klein zegel der baronie van Halewijn. Hoe ze er komen weet niemand; welligt is een der Barons in de vele troubelen van België herwaarts geweken, en heeft zijne stempels te Oostburg achter gelaten. Er berust ook een boek, geheel en al betrekking hebbende tot

de heerlijkheid van Gistelles, in Vlaanderen. Eene overlevering zegt, dat een Heer VAN GISTELLES, Burggraaf van Oostburg was (misschien was hij Baljuw), en dat hij bij eene overrompeling der stad, met al de archiven vlugtte, dat eenige weinige stukken terug zijn gehaald en daarbij abusivelijk dat boek; voorts dat de overige papieren te Rijssel zijn gedeponcerd. Het onderzoek der aanwezige bescheiden en het terug zoeken der verlorene papieren, konden veel licht geven, niet alleen over de geschiedenis van Oostburg, maar ook over die van het ambacht. Nog in de schepenboeken der zestiende eeuw leest men van het ambacht van Oostburg, den burg van Oostburg en de baljuwaadje van Oostburg, als van elkander verschillende zaken. Doch het onderscheid tusschen het in de tweede plaats genoemde en de beide overige is niet genoeg bepaald.

OOSTBURG, voorm. fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Noordkust, in de nabijheid der hoofdplaats Boero.

De Nederlanders bouwden hier, in 1637, eene houten sterkte, die in 1664 door eene steenen vervangen werd, die eerst Oostburg en vervolgens Oostburg heette, doch in 1678, uit achteloosheid van den sergant BOONWISSZ., die er als Kommandant het bevel in voerde, door eenige slaven afgeloopen, en met veel moeite hernomen werd. In 1688 sprong deze sterkte, door een ongeluk, in de lucht en werd door eenen wal, met palissaden gedekt, vervangen. Deze versterking, *DRENSIN* of *BRESCHEMME* genaamd, diende om de bevolking, die men, na vele oorlogen, gedwongen had in hare nabijheid te wonen, in bedwang te houden. Gewoonlijk heeft zij eene bezetting van twintig man.

OOSTBURG (DE OUDE-HAVEN-VAN-) of het ZOETWATER, voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*, dat in eene noordwestelijke rigting van Oostburg naar het vaarwater tusschen Kadzand en Groede liep, doch reeds sedert eeuwen verland en als polder bedijkt is. Zie ZOETWATER.

OOSTBURGER-AMBACHT (HET), voorm. amb. in *Staats-Vlaanderen*, thans prov. *Zeeland*. Volgens de oudste bescheiden, van de twaalfde en dertiende eeuw, behoorden tot dit amb., behalve de Oude-Dijck, waar de stad Oostburg lag, ook het Land-van-Gatternisse en Schoondijkje, het Land-van-Groede, geheel Wulpen, waarop Oostende, ook ter Strips genoemd (niet te verwarren met Oostende in West-Vlaanderen); voorts Burdina-Sande (Baarzande en Breskens).

De grenzen waren dus en zijn steeds gebleven N. de Noordzee O. de Hont, Z. IJzendijker-ambacht, W. Aardenburger-ambacht.

Enkele streken vindt men soms tot Oostburger-, soms tot IJzendijker-ambacht gebracht, denkelijk wegens de groote watervloeden en het geheel vergaan van Oud-IJzendijke. Ook is het wel eens in geschil geweest, hoe ver de hooge heerlijkheid Breskens van dit ambacht afhankelijk ware. Als men nu zoo veel mogelijk een lijn trekt, binnen welke bovengemelde landen gelegen waren, en in aanmerking neemt de menigvuldige watervloeden, die deze streek teisterden, de herdijkingen, die plaats hadden, die weder vergingen en door andere polders vervangen werden, waarbij ook geheel Wulpen verloren ging, dan is het niet te verwonderen, dat men menig verschil en onnaauwkeurigheid bij de onderscheidene schrijvers, nopens dit ambacht, ontmoet.

De landen, die thans in die grenzen liggen, zijn: de *Henricus-polders*, *Stampers-* en *Veerhoek-polder*, het

Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder, de Rooden-Hoek, zijnde een deel van den Oranje-polder, de Generaliteits-Hoofdplaat, de Wateringen-van-Groede en Baarsaude c. a. en Oud-en-Jong-Breskens, uitmakende eene oppervlakte van ruim 6000 bunders belastbaar land, met eene bevolking van ruim 8000 zielen.

OOSTBURGER-VAART (DE), voorm. water in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*. Het liep in eene noordelijke strekking van Oostburg naar Scherpbier, en toen dit opslokte, werd zij bij het bedijken van het Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder, in 1752 doorgetrokken tot in de Schelde, tusschen Breskens en Hoofdplaat. De schepen werden er door eene sassing of schutsluis ingebracht, waar van het geb. Sasput, onder Schoondijke zijnen naam ontleent; doch, ook dit bereikte zijn doel niet. Het sas werd in 1675 weggebroken. Het is thans een watergang, zeer gewichtig ook voor de uitwatering van vele polders.

OOSTBURGSCHE-BRUG, voorm. veer in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, van Oostburg naar het eil. van Kadzand, aan den mond der Oude-haven, waar de Hansvriesc-schans lag; ~~namens~~ ter plaats, waar thans de straatweg op Zuidzande, in den *Crane-polder*, ligt.

Er was een vrij lange brug, aan de Oostburgsche zijde, geschikt voor voetgangers, om bij laag water over de killen en schorren tot aan het smalle vaarwater te komen. Aan den kant van Zuidzande was eene zate of aanlegplaats voor schepen. De weg van Zuidzande daarheen, tusschen den Groote-Lodijk- en den Eiken-polder wordt nog de Brugge-weg genoemd.

OOSTBURGSCHE-BRUG, geh. of b. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en 1½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ruim 10 min. O. van *Zuidzande*, ¼ u. W. van *Oostburg*.

Dit geb. bestaat uit twee hofsteden, eene herborg en 9 arbeidershuisjes, langs den dijk tegen den Crane-polder gebouwd, bewoond door 60 zielen. Het ontleent zijnen naam van het veer, dat daar te voren lag. Zie het vorige artikel.

OOSTBURGSCHE-POLDER (DE), naam, welken men wel eens geeft aan den *HENRICUS-POLDER*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *HENRICUS-POLDER*.

OOSTBUURT, b., in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. W. van *Alphen*, gem. en 1 u. N. van *Hazerswoude*; met 50 h. en 300 inw.

Hier staat de R. K. kerk van de stat. van *Koudekerk-en-Hazerswouden-aan-de-Rijndijk*. Deze kerk aan den H. MICHAËL toegewijd, is een klein gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

OOSTBUURTSCH-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*; palende N. aan den Straatweg, O. aan den Hoornsche-polder, Z. aan den Geersche-polder, W. aan de Oostvaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 69 bund. 94 v. r. 79 v. ell., waaronder 67 bund. 94 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door ééne sluis op den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

OOSTDAM, voorm. aanzienlijk landh., op het eil. *Goederede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Brielle*,

kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Sommeldijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ min. O. van *Goedereede*, in de *Grote-Zaiderpolder*.

Dit landh. was in de geschiedboeken van Nederland bekend, als hebbende Prins WILLEM III, Koning van Engeland, aldaar nachtverblijf gebonden, toen hij uit Engeland komende, den 31 Januarij 1691, aan de Goereesche haven aanlandde, na door mist en ijsgang opgehouden, in eene boot, zesuen uren lang op zee geworven te hebben. Toen het nog aanwezig was noemde men de kamer, waarin de Koning den nacht heeft doorgebracht, nog altijd de Koningkamer. In het jaar 1830 is het gesloopt, zoodat er thans nog slechts eene arbeiderswoning van over is. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 74 v. r. 43 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer TITUS LASSON, woonachtig te Onddorp en anderen.

OOSTDIJK (DE), geb. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. kant., distr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *Goes*, gedeeltelijk in de heerl. *Kruiningen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Kruiningen*, en gedeeltelijk in de heerl. *Nieuwlande*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Krabbendijke*; met 27 h. en ongeveer 190 inw., van welke 13 h. en 80 inw., onder *Kruiningen*, en 14 h. en omtrent 110 inw., onder *Krabbendijke-en-Nieuwlande*. Onderscheidene huizen, van dit geh. zijn opgebouwd van de steenen van het verdronkene d. *Nieuwlande*.

OOSTDIJK (DE NIEUWE-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommeldijk*, gem. *Goedereede*; palende N. en O. aan den *Rooklaas-plaat-polder*, Z. W. aan de haven van *Goedereede*, die haar van den *Nieuw-Westerloosche* en den *Oud-Westerloosche-polder* scheidt, W. aan den *polder de Oude-Oostdijk*.

Deze pold., die in het jaar 1393 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 78 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de haven van *Goedereede*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Heemraden* en eenen *Penningmeester*.

OOSTDIJK (DE OCDE-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommeldijk*, gem. *Ouddorp*; palende N. W. en N. aan de duinen, N. O. aan den *Bokke-polder* en den *Rooklaasplaat-polder*, O. aan den *Nieuwe-Oostdijk-polder*, Z. O. aan de haven van *Goedereede*, die hem van den *Oud-Westerloosche-polder* scheidt, Z. aan den *Plas-polder* en het *Oudeland-van-Diepenhorst*, W. aan het *Oudeland-van-Diepenhorst* en de *Oostduinen*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 470 bund. 19 v. r. 45 v. ell.

De *Oude Oostdijk* werd waarschijnlijk, weleer alleen de *Oostdijk* genoemd, omdat hij gelegen is ten Oosten van het te voren bedijkte *Oudeland*, heeft mogelijk bij de bedijking van eenen anderen, meer oostwaarts gelegen, polder, den naam bekomen van den *Oude-Oostdijk*, ter onderscheiding van den *Nieuwe-Oostdijk*. De tijd der bedijking van dezen polder is niet bekend, hij moet echter van vroege jaren zijn; want de stad *Goedereede* is gebouwd op den buitendijk van dien polder, indien men nu hetgeen van *DAN* schrijft kan aannemen, dan soude *Goedereede* reeds bekend zijn geweest ten tijde van *CONRAC*, van welke in het jaar 1065 leefde, ten minste was het bekend in het jaar 1140, zoo als uit eenen brief van *Hugo de Groot* blijkt. Men gist dat hij kort na de indijking van het *Oudeland* is gescheiden.

Deze pold. is ten jare 1509 geïndeerd, en werd er toen eene inlage gelegd aan den Noorddijk, doch hij brak in 1511 door, en hersteld zijnde, is hij in het volgende jaar weder doorgebroken; ook in 1550, 1570 en 1682 brak hij door, hetgeen dien polder zeer verarmde, waarom, hij eene nieuwe bedijking, de stad Goedereede en de polder het Oude-land in de kosten der bedijking hebben gedragen tegen 500 gemeten (147 bund. 74 v. r. 80 v. ell.). De overlevering wil, dat buiten den dijk, aan de noordoostzijde van dezen polder, oudtijds een bosch lag, vol wild.

OOSTDIJK (DE OUDE-), heerl. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommeldijk*, gem. *Ouddorp*; palende W. en N. W. aan de Oostduinen, N., W. en N. aan de duinen tegen het Goereesche diep, O. en Z. aan de jurisdictie der stad Goedereede, Z. W. aan de heerl. het Oude-land-van-Diepenhorst.

Deze heerl. bevat den pold. den Oude-Oostdijk, op welks dijk het plattelandst. Goedereede ligt, en daarin eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, terwijl de grond over het algemeen boschrijk is.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Goedereede*. — Men heeft in deze heerl. eene school, te *Goedereede*, welke door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd in het jaar 1724 gekocht door den Heer JAN GRISWIS, wiens nakomelingen haar nog bezitten, wordende zij thans in eigendom bezeten door de erven JACOB JOHAN GRISWIS, den Heer PIETER THOMAS GRISWIS en DAVID GOERKOP.

Men vindt in deze heerl. eene landhoeve, *Zee-zigt*.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van goud, met eenen burg.

OOSTDORP, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en 15 min. O. van *Bergen*; met 15 h. en 150 inw.

OOSTDORP, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Osdoorp*.

OOSTDORP, streek lands in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, het noordelijkste gedeelte van de gem. uitmakende. — De inw. leggen zich meest op den landbouw toe.

OOSTDORPER-EN-HUIS-TER-WEERS-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. O. aan den Hoogenboomsche-weg, Z. O. en Z. W. aan de landen in het buitenwater gelegen, N. W. aan den Oostdorper-weg en de landen in het buitenwater gelegen.

Deze pold., welke in het jaar 1654 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund., waaronder 180 bund. 47 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eenen windmolen, op de Zijlwatering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en twee Ingelanden als Poldermeesters.

Vroeger waren het twee afzonderlijke polders, de *Huis-ter-Weerspolder* en de *Oostdorper-polder*, welke in het jaar 1816 tot eenen polder vereenigd zijn.

OOSTDORPER-POLDER (DE), voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. aan den Hoogenboomsche-weg, Z. O. aan de *Huis-ter-Weerspolder*, Z. W. aan de landen in het Buitenwater gelegen, N. W. aan die zelfde landen en aan den Oostdorper-weg.

kant. en 2½ u. W. van *Goedereede*, in de

Dit landh. was oorspronkelijk behoudende Prins Willem van Oranien, bleef gehouden, tot 1691, aan de Gooijer opgehouden, in 1850 hebben. Toen bevestigde de Koning den oorspronkelijk. In het jaar 1850 werd de arbeiderswoning gebouwd, bestaande eene woonplaats in eigenaarschap te Ouddorp.

OOSTDIJK, arr., kant., *Kruiningen*, heerl. *Nieuw-Krabbendijk*, 80 inw., *Krabbendijk*, zijn oppervlakte

OOSTDIJK, arr., kant., *flakker*, prov. *Goedereede*, aan de haven en den Oostdijk.

Deze polder is kadaster, haar land, het oostelijke Dijkgraaf.

OOSTDIJK, arr., kant., *flakke*, prov. *Ouddorp*, ke-polder, polder, *Westerloot*

land-van-*Oostduinen*, oppervlakte van

De Oude genoemd, in het Oudeland, naar oostwaarts gekeerd, ter onderscheiding van dat van de jaren zijn, welke dien polder, dan zoude Gooijer, welke in het jaar 1140, is gist dat hij kort

1841 met de *Sancti-Weerspolder*, op de Zijlwating,

arr. Zuid-Holland, arr. *Naald*, 1 u. W. van *Naald*, 10 min. Z. van 's *Graven*

adell. h. *Vrede*, in het voeten. buit. *Over*, met de naastbij gebouwd, 15 v. r. 76 v. ell., de *Berren* Mr. P. J. de *Kastelle*, woonplaats, beslaande 66 v. ell., zijn thans mede bezeten door den Heer

Rijlander, *Wassenaar*, buit. beslaat eene oppervlakte

van *Goedereede-en-Over*, ten N. N. O. van *Ouddorp*, gelegen tusschen den *Oude*, hetwelk zich

Sancti-Flaanderen, in het *Land*, 1 u. N. van *Retranchement*,

de duinen aanmerkelijk af over de Zeeuwsche stroomen, 1746, over de 1500 roeden Rijn, in 1719 was een zware dijk tot wal dagelijks naderde, was de Sedert 1750 is echter weinig meer der duinen is nog aanwezig, *Breda*, arr. en 2½ u. N. O. van *Oosterhout*, aan den rijweg van

Breda, arr. en 2 u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Forens-Sprandel*, waartoe het kerkelijk be-

schaarhout beplanten wal, in het *Marijn Oomen*, *Otte* en *Pieter* en aarden potje gevonden en twintig zilveren muntstukken, agneloten en dubbele pistoche muntspecien; allen waren zeer

land, prov. *Noord-Holland*, arr. en *Nieuwer-Amstel*, 1 u. W. van *Amstaart*, 1 u. O. van *Aalsmeer*; met

Het OOSTEINDE begint aan de gem. Nieuwer-Amstel en loopt tot bij het dorp Aalsmeer een uur gaans, voort. Er is eene veenderij, welke in het jaar 1838 moet worden drooggemaakt, groot ruim 370 bund. Er staat aldaar eene R. K. kerk van de Bisschoppelijke Clerezij, aan den H. PETRUS en PAULUS toegewijd, zijnde een gebouw, met eenen kleinen, netten toren en van een orgel voorzien. Men heeft er ook eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

OOSTEINDE, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Winschoten*, kant. en gem. *Zuidbroek*.

OOSTEINDE, huurs. op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, kw., arr. en 10 u. O. N. O. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Barderwijk*, gem. en 3 u. N. O. van *Ermelo*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Nunspeet*, waartoe het behoort; met 72 h. en 490 inw. — In 1837 is in dit geh. eene school gebouwd.

OOSTEINDE, voorm. vesting in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche eil. Amboina*. — Deze vesting werd door den Landvoogd HUSTAART afgebroken.

OOSTEINDE (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*; prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommeldijk*, gem. *Oude-Tonge*, palende N. aan de Oude-Oostmoer, O. aan den Tillepolder, Z. aan den *Magdalena-polder*, W. aan het *Oudeland-van-Oude-Tonge* en *Noordland*.

Het is een gedeelte van den *Oude-Oostmoer*, hetwelk, den 21 Maart 1481, ter bedijking werd uitgegeven, doch waarschijnlijk, door verleend uitstel, eerst in 1488 bedijkt is.

OOSTEINDE-VAN-TWISK-EN-ZUIDER-WEG, b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Opperdoes*; met 18 h. en ruim 80 inw.

OOSTEINDE (DE LAAN-VAN-NIEUW-), belommerde straatweg in *Delfland*. Zie NIEUW-OOSTENDE (DE LAAN-VAN-).

OOSTEINDSCHE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bergschenhoek*; palende N. aan den *Hockeindsche-polder*, O. aan de *Rotte*, Z. aan den *Butterdorpsche-polder* en aan *Schiebroek*, W. aan den *Berkelsche-polder*.

OOSTELAAR, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie LAAR (OOST-).

OOSTELIJKE-ARCHIPEL, naam, welken men veelal geeft aan de *Zuid-Ooster-eilanden-van-Banda*, in *Oost-Indië*. Zie ZUIDOOSTER-EILANDEN-VAN-BANDA.

OOSTELIJKE-OPSLAG (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het *Houwenings-water*, O. aan den *Thomas- of Rombouts-waard*, Z. aan de *West-kil*, W. aan *Snap-in-de-Kast*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 28 v. r. 29 v. ell., en heeft een houten sluisje aan de zuidzijde des polders, wijd 9 palm., voorzien met eene schuif en klep, waardoor hij, op de *West-kil*, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell. 1 palm. 5 duim boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaars.

OOSTENBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger-*, of in het *Egmonder-meer* moet gelegen hebben, voor dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt, in een

accord tusschen **FRANZ II**, Koning van Spanje, ter eene, en **LAMBAAL**, Graaf van **Essex**, benevens **HUMBEL**, Heer van **Baldernak**, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmond- en Berger-meren.

OOSTENBURG, eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, in het noordoostelijke gedeelte.

Het heeft eene kade en vijf straten, doch was vroeger beter bebouwd dan thans. Hier stond eenmaal het uitgestrekte Oost-Indische Zeemagazijn, het grootste gebouw van Amsterdam; doch in het jaar 1822 verzoek dit in het slijk, wyl de palen waren uitgeweek. Thans prijkt het eiland echter met de vermaande fabriek van stoom- en andere werktuigen der Heeren **PAUL VAN VLISSINGEN** en **DUNCAN VAN HERT**, die er de vervaart opbeurt. Ook is er de stads scheepmakerswerf.

OOSTENDAM-AMBACHT, voorn. afzonderlijke heerl. in den *Zwijndrechtse-ward*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en-Schildmauskinderen-ambacht*; palende N. aan de *Waal*, O. aan de *Noord*, Z. aan *Hendrik-Ido-ambacht*, W. aan den straatweg.

Deze voorn. heerl., welke sedert onbegrijpelijk jaren met *Hendrik-Ido-ambacht* en *Schildmauskinderen-ambacht* vereenigd is, bevat het geh. *Oostendam*, benevens eenige verstrooid liggende h. De inv., die meest hun bestaan vinden in de visscherij of vlasscherij en de boerderij of melkerij, zijn allen *Herv.*, en behooren tot de gem. van *Hendrik-Ido-ambacht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hendrik-Ido-ambacht*.

Deze heerl. wordt thans, met *Hendrik-Ido-ambacht*, in eigendom bezeten door den Heer **PIETUS DE BAAK**, te *West-Barendrecht*.

Het geh. *OOSTENDAM* ligt 1 n. N. W. van *Dordrecht*, 5 min. N. van *Hendrik-Ido-ambacht*. Men heeft er eene haven voor vlas- en andere schepen en eene boogsluis, om van de *Merwede* te schutten in een water, dat achter *Hendrik-Ido-ambacht* heen loopt en de *Waal* genoemd wordt, welk water nog een overblijfsel is van de oude rivier van dien naam, die vroeger tusschen de *Zwijndrechtsebe-* en *Riederwaarden* heenstroomde, doch in de dertiende eeuw door twee dammen, den *Oostendam* en den *Heer-Jansdam*, is binnengedijkt.

OOSTENDE, voorn. slot in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, waaraan de stad *Goes* zijn aanzijn te danken heeft.

Dit slot, vóór het jaar 1300, waarschijnlijk door eenen der Heeren **VAN BOSSSELE** gesticht, en wegens zijne ligging *Oost-kant* genoemd, strekte eerst tot bescherming van de nabij wonende landlieden, die zich weldra daar dicht bij vestigden, uit welke verzameling allengs het dorp, daarna de stad *Goes*, ontstaan is. In zijnen bloeienden toestand had het binnen den zwaren muur van het opperhof, behalve de woongebouwen, ook nog eene fraaije, met eenen toren versierde, slothapel.

In het begin der veertiende eeuw behoorde het aan het geslacht van **VAN BOSSSELE**, en werd, met de verbeurdverklaarde goederen van Heer **FLORES VAN BOSSSELE**, door Graaf **WILLEM III**, aan zijnen broeder **JAN VAN HERSGOUWEN**, Heer van *Beaumont*, gegeven. In het jaar 1300 werd dit slot door de inwoners van *Reijmerswaal* ontzet, toen het door de *Vlamingen*, onder **JAN VAN RENNESSE**, belegerd werd. Ten jare 1428 behoorde het tot de weinige goederen, die der ongelukkige Gravin **JACOBA VAN BEIJEREN** overig bleven, on strekte haar, eenen tijd lang, ten verbljve. Zij gaf hier een wedspel in het gaai- of vogelschieten, waaraan zij zelve deel nam, en had de eer *Koningin* van het feest te worden. Zij werd als zoodanig gehuldigd niet alleen door hare Edellieden

en deelgenooten; maar ook eene bezending mit de vrouwen der laatsten en der omliggende landlieden, naar de soden van dien tijd gekleed en opgetooid, bragt haar de huldiginggeschenken, welke zij vorstelijk beloofde, door aan de ingezetenen van vijf dorpen vrijdom der vlastinden te schenken, waarvan zij tot op den huidige dag genot hebben.

Het slot ging in de zestiende eeuw over aan het geslacht van VAN DER GORS, welks wapen nog hoven een der gangen aan de westzijde, thans in eenen stal uitkomende, gevonden wordt. Den 27 October 1747 werd het, door de erfgenamen van den Heer ADRIAAN VAN DER GORS, aan den Raad van State verkocht. Op diens last werden nu de vertrekken, welke zoo dikwerf getuigen waren geweest van de woelde der oude Edelen, ingerigt tot zalen voor een militair hospitaal. In het volgende jaar nam de stad het over en bestemde het tot eene kaserne. Om het zwaar verval, waarin het geraakt was, besloot de Regering oochter weldra dit gebouw te verkoopen. In November 1780 werd het voor vier honderd ponden Vlaamsch (2400 guld.) toegewezen aan zekeren CONNELIS STREMAART, het in zijne keus latende, om het af te breken of te laten staan. Hij verkoos vooreerst het laatste, sloeg er paardenstallen op tegen den ringmuur, en verzecht, op het einde des volgende jaars, er bier en drank aan de landlieden te mogen schenken. Dit werd in den beginne geweigerd; later, toen een gedeelte was afgebroken en vertimmerd, werd het nogtans toegestaan, en zóó is het welker zoo trotsche verblijf der Edelen eene gewone herberg geworden, staande op het *Plein*, ter linkerszijde van de R. K. kerk.

Thans ziet men daarvan nog slechts eenen enkelen muur en eenige brokken eens onderaardschen gangs, welke zich, volgens eene overlevering, tot het slot te 's Heer-Hendrikskinderen, zou hebben uitgestrekt, doch die waarschijnlijk in verband stond met gangen onder de markt, die nog bestaan. Ook bestaat nog de kelder, welks bouw-orde niet alleen van oudheid, maar van buitengewone sterkte getuigt. In den noordwesthoek van den hof vindt men nog heden de overblijfselen van eenen moerbeziënboom, wiens stam, door goede overleveringen, in de familie van de Heeren van DER GORS berustende, blijkt ruim vier eeuwen oud te wezen, en, naar men wil, door Vrouw JACOB VAN BRUNNEN zelf zoude geplant zijn (1).

OOSTENDE, oude heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeiland*, thans grootendeels door de wateren verzwolgen.

Het geringe overschot er van is, even als dat van *Vinninge*, vereenigd met *Hoedekenskerke*, en wordt tegelijk met deze bezeten door den Heer W. A. DE LAAT DE KANTER, te Gocs.

Het aanzienlijk geslacht VAN OOSTENDE, VAN OYSTENDE, ook wel DE VRIJES VAN OOSTENDE geheeten, had er zijnen naam van en komt van 1267 tot in de zestiende eeuw veelvuldig voor. Reeds in de elfde eeuw waren de Ridders van dien naam beroemd, terwijl het hermelijn in het wapen, door eene hertogsmuts gedeekt, van huane hooge herkomst getuigt. Met den tijd werden hunne bezittingen gesplitst en kwamen deze ook gedeeltelijk in andere familien.

(1) Men zie voorts over dit slot J. AB UTRACHT DRESELHUIS, *Maandboekje der Stad Gooz*, voor 1827, bl. 10; — *Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland*, bl. 9-12, en het stukje van den zelfden Schrijver, getiteld: *Het Jaar 838 of de Doenen in Zeeiland*, te vinden in den *Zeeuwsche-Almanak*, 1828, bl. 10; alsmede het stukje van E. B. SWALUW, getiteld: *Het slot Oostende te Gooz*, en de *Moerbeziënboom van JACOB VAN BRUNNEN op Actrade*, in den zelfden Almanak bl. 126-134.

Het slot **Ooerms**, waarbij eens kerk stond, had zijnen naam van zijne ligging op de oostzijde van Oost-Baarland. Het was een der oudste Ridderverblijven in dezen oord, doch de plaats, waar het stond, is thans niet meer te vinden. De kerk lag aan de oostzijde van den Oude-Vreeland-polder, en is desgelijks verdwenen (1).

Het wapen was van zilver, met negen hermelijnen, staande vijf en vier; hebbende een hoofdstuk van keel (rood), beladen met een lambel met drie pendanten van azuur (blauw).

OOSTENDE of **OOSTMANS**, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Leyden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Noordwijk-binnen*, gem. en *Z. van Hillegom*.

OOSTENDE of **OOSTMANS**, voorm. plaats of d. in *Oostburger-ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, op het verdronken eil. *Wulpen*, den naam ontleenende van de ligging, zijnde er aan de andere zijde des eilands eene plaats, *Westende* genaamd.

Dit **Ooerms** komt in oude stukken ook voor onder den naam van *Tra-Strass*, onder welken naam men wel eens aan het tegenwoordig *Ostende*, in *West-Vlaanderen*, gedacht schijnt te hebben.

OOSTENDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende N. aan de *Rooftelsvaart*, die hem van de gem. *Bennebroek* scheidt, O. aan het *Haarlemmer-meer*, Z. aan den *Vos- en Weerlaner-polder*, W. aan de *Zilk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund., waaronder 97 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

OOSTENDER-VAART, water in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Hillegom*, dat uit de *Haarlemmer-vaart* voortkomt, en met eene oostelijke strekking in het *Haarlemmer-meer* uitloopt.

Deze vaart ontleent haren naam van de daarbij gelegen buitenpl. *Oostende*.

OOSTENDORP, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 11 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

OOSTENDORP, plaats, vermeld in eenen brief van 1233. Volgens *van Hatten*, zou het de buurs. *Asschenoord* bij *Zwolle*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, geweest zijn, zijnde de zelfde plaats, die de *H. Luden*, in het begin der negende eeuw, bezocht, doch vooral dit laatste wordt door andere Schrijvers wedersproken.

OOSTENHOLTE, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *OOSTERHOLT*.

OOSTENRIJK, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. van *Roermonds*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Horst*; met 48 h. en ruim 200 inw.

OOST-EN-WESTBROEK-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *BROEK-POLDER*.

OOSTER (DEN), algemeene naam van het *Oostersand*, uitgestrekte droogte in het *Brouwershavensche-zeegat*, van de westpunt van *Goedereede* afstekende, in eene westelijke rigting tot op $2\frac{1}{2}$ mijlen afstands. Daartoe kan men rekenen te behooren de *Middelplaat* en alle droogten benoorden het zeegat, bewesten de punt van *Goeree*, zijnde deze allen door eene geul, de *Kous* genaamd, daarvan gescheiden.

Deze droogte heeft drie ruggen, als: de *Hoogste-Bol*, de *Kabelbaars-plaat* en de *Rug-van-den-Ooster*.

(1) *Zie J. AN UYENHOUT DRESELHUIS, Wandelingen door Noord en Zuid-Beveland*, bl. 177 en 178.

OOSTER-AMBT, het oostelijkste deel van *Hunsingo*, prov. *Groningen*; palende N. aan de Noordzee, O. aan de Eems en Fivelgo, Z. aan Fivelgo, Innersdijk en Ubbega, W. aan het Halve-ambt.

In vroegere tijden waren echter de grensscheidingen geheel anders, daar Uithuizen en Usquert onder Fivelgo behoorden; het is onbekend, wanneer die dorpen onder Hunsingo gekomen zijn, hoewel men uit eenen brief van 1587 kan opmaken, dat zij er toen reeds onder behoorden. In 1659 werd Hunsingo, door den Staten-Generaal, bij *Decisie, Reglement en de Wet*, in drie onderkwartieren verdeeld, de Marne, het Halve-ambt en het OOSTER-AMBT, aan het laatste ambt werden de vier kerspelen van Innersdijk toegevoegd, met name Bedum, Westerdijkshorn, Noordwolde en Zuidwolde, tellende alzoove zeventien kerspelen. Uithuizen, Usquert, Warsum en Breede, behoorden tot het Halve-ambt. Dit OOSTER-AMBT was vooreen ook eene afzonderlijke streek in het regtswezen, welker Rigteren zich beschouwden als uitmakende één ligchaam. Zij voerden een eigen zegel, vertoonende een gewapend man, met eene speer in de regter en een uitgetogen zwaard in de linker hand, met het omschrift: *S. terre Orientalis Hunesgonie*. Voorts had dit ambt eene bijzondere uitwatering, onder den naam van het Ooster- of Achter-zijlvest, tot dat, in 1438, deze zijlvestenij, tot meerder gemak, in het Winsumer-zijlvest werd ingelaten. De bodem heeft doorgaans vruchtbare vette klei, die drie palmen diep zit, en waarop rodoorn volgt; doch men heeft ook plaatsen waar men 6 tot 9 palmen klei vindt, daarop leem en vervolgens zand met schelpen vermengd.

In dit voorn. OOSTER-AMBT lagen dertien kerspelen of dorpen als: Uithuizer-Meeden, Ooster-Nieland, Oldenzijl, Eppenhuisen, Zandweer, Rottum, Kantens, Huizinge, Westervijlwert, Middelmstun, Doornwert, Stitswert en Menkeweer, welk laatste kerspel thans tot *Onderdendam* behoort. Het maakt alzoode tegenwoordige gem. Uithuizer-Meeden, Kantens, Middelmstun en Bedum uit, welke allen tot het kant. *Onderdendam* behooren. Men telt er 1488 h., bewoond door 1787 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8910 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

OOSTER-AMSTEL, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van Amstelveen, aan den Amsteldijk.

OOSTERBEEK, oudtijds OOSTERSAC en, om de menigvuldige heesters, vooreen HEESTERBEEK of HEISTERBACH genoemd, d. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. O. van *Renkum*.

Dit d. ligt zeer bevallig op de helling der Veluwsche hoogten verspreidt; op eenen korten afstand van den regter Rijnsoever, over welke rivier op $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van het d. het Drielsche-pontveer is.

Men telt er, met de daartoe behoorende buurs. Dreijen, Laag-Wolfhees en Rozande, 270 h. en 1350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, den hout- en den heidehandel; terwijl hier tevens de tabaksteelt sterk toeneemt. Ook heeft men hier 1 waterpapier- en 2 water-korenmolens, alsmede 1 fabriek van siroop en meel uit aardappelen, welke door stoom en water gedreven wordt, op het landgoed den Oorsprong. Men treft onder dit d. nog de landgoederen den Hemelsche-berg, Westerbouwing, Dreijen, Wolfhees enz. aan.

OOSTRABEEK werd door WISSINCART, als een heerschappij, volgens de Fran-
kische wet bezeten en door hem, in 834, aan de St. Maartenskerk te
Utrecht gegeven, hoewel de Veluwe daarbij niet genoemd wordt. Dit
goed behoorde naderhand, als vrij eigen goed, aan de Graven van Gel-
der, en Otto I, droeg het met den berg aldaar, in 1203, aan den
Hertog van Brabant op, en ontving het van hem ter leen, het was
dan onder de beleening van de geheele Veluwe niet begrepen.

Volgens eenen brief van Keizer KONRADA heeft Gravin ABELIS, ten
tijde van ABELSOLD, den negentienden Bisschop van Utrecht, dus tus-
schen 1008 en 1018 eenige goederen in OOSTRABEEK aan de St. Maar-
tenskerk te Utrecht geschonken.

De Herv., die hier 1250 in getal zijn, onder welke 510 Ledematen,
maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Arnhem* be-
hoort. De eerste die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waarge-
nomen, nadat het van Renkum was gescheiden, is geweest ESCMIAARUS
AZCUM, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1617
naar Arnhem vertrok; van 1617 tot 1622 en van 1625 tot 1628 is
het vakant geweest, tijdens de eerst genoemde vakature, werd er de
dienst waargenomen door den Proponat HENDRIK HAKKENBERG. De
kerk is aan het einde eener afhellende hoogte, zeer schilderachtig
gelegen. Het is een oud kruisgebouw, zonder orgel, met eenen la-
gan, vierkanten toren, welke een spits dak heeft.

De Evangel. Luth., van welke men er 12 aantreft, behooren tot de
gem. van *Arnhem*. — De R. K., welke men er ruim 300 telt, wor-
den tot de stat. van *Renkum* gerekend. — De 3 Iar., die er wonen,
behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

Men heeft onder dit dorp vier scholen.

In het jaar 1027 is OOSTRABEEK beroemd geworden als de geboor-
teplaats van Keizer HENDRIK III; zijn vader, Keizer KONRADA, die
zich veelal te Aken of te Keulen bevond, begaf zich in dat jaar naar
Utrecht; om de twisten, welke aldaar, ter oorzaak van de vervulling
der openstaande bisschoppelijke waardigheid, gerezen waren, te be-
slissen, en werd op deze reis door zijne zwangere gemalin vergezeld;
deze, den tijd harer bevalling ziende naderen, toen zij door OOSTRABEEK
trokken, was genoodzaakt, aldaar achter te blijven ten huize van ze-
keren Priester, BRANDELINUS, die, toen de Keizerin kort daarop van eenen
zoon bevallen was, zich naar Utrecht spoedde, om den Keizer deze
hengelijke tijding over te brengen, en door deze, in het volle ge-
voel van blijdschap en erkentelijkheid, dadelijk tot de bisschoppe-
lijke waardigheid verheven werd, welke hij, gedurende zeven en twintig
jaren, bekleedde. Men zegt dat een groote steen, welke in den tuin
der pastorie ligt, tot gedachtenis daarvan strekt.

Den 9 Mei 1844 is over het d. OOSTRABEEK, na eenen hevigen don-
derslag, eene zware hagelbui losgebarsten, waaruit ijsbrokken van on-
gelijkvormige grootte, sommige zoo groot als een duiveni, nedervielen.

OOSTERBEERSCHE-WAARDEN, uitgestrekte weiden op den *Ve-
lwezoom*, prov. *Gelderland*, langs den regter Rijnsoever, ten Z. van het
d. Oosterbeek, zich uitstrekkende van het Drielsche-veer, tot aan de
Klingelbeek. Zij zijn grootendeels door eene zomerkade omgeven en
bevatten het landgoed *Rozande*.

OOSTER-BEERS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kem-
penland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Bezas* (OOSTR-) (1).

(1) Even eens ook met de overige art. met OOSTRABEEK begaande, welke hier niet gecroond
worden, op de woorden van onderschikking

OOSTERBEERTE, voorn. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

OOSTERBEINTUM of OOSTERBEINTUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Holwerd*, ½ u. O. van *Ferwerd*, waartoe zij behoort; met 5 h. en ongeveer 40 inw.

OOSTERBIERUM, mogelijk oudtijds *AESTERBARRA*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Harlingen*, 1 u. N. van *Franeker*.

Het behoor van dit dorp is van het N. naar het Z. van vrij groote nitgestrektheid, meer dan 1 u. gaans, doch van het W. naar het O. is het op vele plaatsen geen kwartier uurs breed. Men telt er 96 h. en 670 inw., en met het daartoe behoorende geh. *Lidlum* 104 h. en 750 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook zijn er kooltjers, (warmoeziers) en eenige arme haringvisschers aan den zeedijk.

Het behoort onder de middelmatige landbouwersdorpen der provincie en bevat vele goede landerijen, waaronder terphouwgonden. Ook behooft onder dit dorp lage landen van het voormalige *Dongjumermeertje*. Men heeft onder dit dorp gebrek aan spoedige aftapping van het binnenwater hetwelk langs eenen grooten omweg naar de zeesluis van *Harlingen* moet worden gevoerd. In dit gebrek wordt zoo veel mogelijk voorzien door zeer goede maar altoos kostbare inpolderingen van landerijen. De *Slagte- of voormalige Zeedijk*, hier aan den tegenwoordigen *Zeedijk* beginnende, en zuidwaarts in de provincie olopende, is de scheiding tusschen dit dorp en *Sexbierum*, maar tevens de slagboom voor de spoedige afstrooming van het boezemwater, en voor eenen verkorten waterweg naar *Harlingen*. Door dit dorp loopt de zoogenaamde middelweg van *Tjummaram* naar *Sexbierum*, welke in de jaren 1839 en 1841 veel verbreed en, door eenen nieuwen aanleg of afsnijding, zeer bekort en verbeterd is, hetwelk de passage met rijtuig door dit dorp veel vermeerderd, doch die langs de *Hornestreek* veel verminderd heeft.

De inw., die hier, op 18 na, allen Herv. zijn, onder welke 510 *Ledematen*, en ongeveer een honderdtal, die zich bij de *Afgescheidenen* te *Sexbierum*ervoegen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die hier, na de *Reformatie*, het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest *FREDERICUS*, die in het jaar 1582, bijna geheel *Barradeel* en, onder anderen, ook *OOSTERBIERUM* bediende, doch hij vertrok in 1585 naar *Dantumadeel*. Van toen afschijnt *OOSTERBIERUM* herderloos te zijn geweest tot in het jaar 1591 of 1592, toen de geleerde *SYBRANDUS VONELIUS*, tot eersten vasten Leeraar, van *Pietersbierum*, herwaarts beroepen werd. Deze werd in 1606 emeritus en overleed in 1614 te *Franeker*, na onderscheidene boeken te hebben geschreven of vertaald. De parochiekerk van *OOSTERBIERUM*, die vroeger den *H. Joris* tot *Patroon* had, behoorde eertijds mede onder den dekenstoel van *Sexbierum*, en moest aan den *Proost* van *St. Jan* te *Utrecht* jaarlijks dertien schilden (29 guld. 25 cents) betalen. Men had er eenen *Pastoor*, eenen *Prebendaris* en eenen *Vicaris*. De *Vicaris* genoot negentig goudguldens (155 guld.) en de *Prebendaris* tachtig goudguldens (120 guld.). De landerijen, die thans nog aan de school en kosterij behooren, zijn bekend onder den naam van *Vikarij*.

De tijd, wanneer de kerk en toren gebouwd zijn, is geheel onbekend; een vroeger aanwezig jaargetal (1520) was hier geen bewijs. De kerk is een hoog, hecht en betrekkelijk groot gebouw, versierd met een zeer goed, in 1807 door de *Heeren van DAM* vervaardigd, orgel. De had weler eene van steen gemetselde spits, welke in 1766 afga

en 6 u. N. O. van *Doekum*. — Het is de hoofdplaats van het eil. en de zetel van het grietenijbestuur. Men telt er 150 h. en 900 inw.

In dit d. staat de kerk der gem. *Schiermonnikoog*. De oude kerk en toren werden in het jaar 1715, om het overstuiven der duinen, afgebroken, waarna men meer landwaarts in eene andere kerk bouwde, welke laatste, in 1760, door de zee werd weggespoeld, in wier plaats men, in 1764, eene nieuwe kerk opbouwde. Deze kerk is een net, langwerpig-gehoew, met eenen zeskanten, groen gevervden houten spits als toren op haar midden, doch zonder orgel. Aan den muur van deze verwulde kerk hangen eenige fraaije wapenborden van de adell. familie *Sraacouwa*. Deze kerk is zestig voeten lang en vijf en twintig voeten breed, heeft aan de zuidzijde vier, ten Noorden vijf en ten Oosten twee vensters, twee ingangen: een ten Oosten en de hoofdingang ten Westen welk met een portaal voorzien is. Een verheven gestoelte aan de oostzijde, bijna zoo hoog als de predikstoel, daaronder een grafkelder, zijn de eigendommen van de vroegere bezitters van het eiland. De klok is volgens overlevering afkomstig uit een gestrand Engelsch schip. — Men heeft in dit d. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

Door de vermindering van het eiland is een gedeelte van dese buurt vernietigd. Men heeft de tegenwoordige *Oostvaarders* verder oostwaarts uitgestrekt. Het bestaat uit twee niet geplaveide straten, welke zich nagenoeg O. en W. uitstrekken en waar tusschen de kerk staat. °

De Zuiderstraat noemt men de *Voorstreek* en de andere, naar den kant der duinen, de *Achterstreek*, welke laatste de meests, doch de eerste de voornaamste huizen bevat. Men vindt hier ook de loots, waarin de reddingsboot van schipbreukelingen, door de Zuid- en Noordhollandsche Maatschappij is opgericht.

De huizen zijn meerendeels naar de oude *Frische* smaak, met opgaande gevels van gele duifsteen, opgetrokken, en met klimop of eilooft begroeid. Andere huizen, vroeger meer westwaarts staande, zoo als ook de kerk, zijn later oostwaarts aangebragt, vooral aan de b. *Dompv.* Zie dat woord.

OOSTERBUUREN, geh. van vruchtbare boerderijen en welgezetene landbouwers, in *Hansingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Appingedom*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Onderstrandam*, gem. en ¼ u. N. O. van *Middelstum*, waartoe ook de burg *Ews um* behoort. Men vindt hier uitmuntende bouw- en weilanden en vele *Doopsgez.*, die tot de gem. *Huizinge* behooren, doch de Herv. behooren onder *Middelstum*.

OOSTERBUUREN of *Oostvaarders*, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achterspelen*, arr., en 6 u. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. N. O. van *Bergum*, ¼ u. N. O. van *Gerkesklooster*; met 2 h. en 16 inw.

OOSTERBUUREN of *Oostvaarders*, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ½ u. N. O. van *Abbege*. — Men vond hier vroeger de stats *Bangama*.

OOSTERBUURT, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. ten Z. van *Castricum*.

In dese b. staat de R. K., kerk van de stat. *Castricum*, aan den H. *Pancratius* toegewijd, die in het jaar 1663 gebouwd, doch in 1821 aanmerkelijk vergroot, verbeterd en vernieuwd is.

OOSTERBUURT, d. in het balj. van de *Nieuwburgers*, in den *Etlands-polder*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Graafwijk* (Oost-).

OOSTERDEEL, een der drie deelen, waarin men het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in het jaar 1639, verdeelde, welke drie deelen ieder vijftien kerspelen bevatten.

Het **OOSTERDEEL** beslaat het oostelijke gedeelte; palende N. aan de Wadden of de Noordzee, O. aan den mond van de Eems, Z. aan het Wolddeel, W. aan het Hoogeland.

Deze verdeling is bij het Reglement reformatoor van het jaar 1749 wel weder opgeheven, maar duurt niettemin in het dagelijksche leven voort.

OOSTERDEEL (HET), hock of blok van den *Velgersdijk*, in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgersdijk*.

OOSTERDEEL-LANGEWOLD, landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **LANGEWOLD** (**OOSTERDEEL**-).

OOSTERDEL, meerte in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Broek-op-Langendijk*.

OOSTER-DIEP (HET), turfvaart, prov. *Groningen*, beginnende aan het *Nieuwe-Stads-kanaal*, en gaande, in eene noord-nooostoostelijke rigting, langs *Wildervank* en *Veendam* tot op de hoogte van *Duurkenakker*, waar zij zich vereenigt met de beide *Veendijkslooten*, en van daar, in eene noordwestelijke rigting, nabij *Muntendam* loopt, alwaar het **OOSTERDIEP** zich met het *Wester-diep* vereenigen.

OOSTERDIJK, gedeelte van den *Westfriesche-zeedijk*, prov. *Noord-Holland*, ten O. van *Medemblik*, zich uitstreckende van die stad tot aan den *Kagedijk*, alwaar eene banpaal tot teeken dient, dat *Dregterland* hier eenen aanvang neemt.

Er staan aan dezen dijk vijftien watermolens met vijzels, om het water uit de Vier-Noorderkoggen te malen.

OOSTERDUIN, landg. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Aalbertsberg-Tetterode-en-den-Vogelenzang*, 40 min. Z.W. van *Bloemendaal*, 20 min. van *Oeverveen*, waartoe het behoort.

Dit landg., weleer eene hofstede van den eersten rang, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 75 bund. 11 v. r. 55 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *ISAAC HONSSON*, woonachtig te Amsterdam.

OOSTER-DUIN, streek duinen op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Texel*.

OOSTER-DUIN-ZAND, zandvlakte op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, bij *Zanddijkshuis*.

OOSTER-EEDE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **BROOSTER-EEDE**.

OOSTER-EGALEMENT-SLOOT, water in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidwestelijke strekking, loopende van het *Koegras* naar de *Hondsboscher-vaart*.

OOSTEREIND, **OOSTEREND** of **OOSTEINDE**, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 11 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*, nabij *den Burg*, door geboomte en tuinen omgeven; $55^{\circ} 5' 5''$ N. B., $22^{\circ} 55' 52''$ O. L.

Het is een welbehouwd dorp, het oostelijkste en na den *Burg* het grootste van *Texel*, behoorende daartoe het geh. *Nieuwe-Schild*. De inw. vinden meest in de veeveelt en het oestervisschen hun bestaan. Men heeft er een haven, welke in 1844 aangelegd en bepaaldelijk voor oestervisschers bestemd is; ook heeft men er eene eendenkooi.

De Herv., die hier wonen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Burg-op-Texel*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, nadat het van de Waal was gescheiden, is geweest WESSEL VERRAENT, die in het jaar 1666 herwaarts kwam, en in het jaar 1702 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Reformatie toegewijd aan den H. MARTINUS, en plagt door de Graven van Holland begeben te worden. Daar is weleer over de vergeving twist ontstaan, tusschen den Stadhouder der Graven en den Onderpastoor van Haarlem, die beweerde, dat hij de pastorij eerst verkregen had van den Heer van IJsselstein, als Stadhouder van Holland. De instelling moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche kerk gehaald worden. De pastorij plagt met lasten en al zestig of zeventig Rijnsche guldens (84 of 98 guld.) op te brengen, maar de Pastoor, die er zijn verblijf hield, trok niet meer dan vier pond groot (4 guld.). Het kosterschap werd ook door de Graven begeben, en had een halve morgen, die in afwezigheid opbragt drie Rijnsche guldens (4 guld. 20 cents). Deze kerk is een groot gebouw, met eenen zwaren toren, meest van duifsteen gebouwd, doch van zijne spits beroofd, hebbende thans een huisdak, met twee opgaande gevels. In die kerk moet een zeer groot beeld van St. NICOLAAS gestaan hebben, dewijl de kronijk van Medemblik meldt, dat de muur van de kerk moest worden doorgebroken, om er het heeld nit te halen, hetwelk, volgens een overgebleven gerucht, daarna op het kerkhof verbrand zoude zijn.

De meeste huizen, zijn in eenen ronden kring, rondom de kerk gebouwd, en het kerkhof is door een muurtje omringd, en met lindeboomen beplant.

De Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. *Burg-Waal-en-Oostereind-op-Texel*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Burg* gerekend.

In de nabijheid van dit dorp is de *Sommeltjes-berg*, waarin men, in 1777, eenige Romeinsche oudheden gevonden heeft. Zie dat woord.

OOSTEREIND of OOSTEREINDE, geh. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en gem. *Winschoten*. — Er is in dit geh. eene bijschool.

OOSTERENBAN-VAN-DE-DUINEN-VAN-SCHOUWEN, gedeelte van den pold. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Renesse*; palende N. en N. W. aan het Gat-van-Brouwershaven, O. aan de heerl. *Renesse*, Z. en Z. W. aan den *Westerenban-van-de-duinen-van-Schouwen*.

Het bestaat meest in duinen en onvruchtbare gronden, benevens een weinig schaarhout, zijnde de grootte, volgens het kadaster, ongeveer 862 bund. Deze streek maakte oudtijds, onder den naam van de *POULVOETHEDEN*, een gedeelte van het *Zesde-deel-van-Schouwen* uit. Vroeger maakten de beide bannen, de *Oostenenban* en de *Westerenban*, een afzonderlijk regtsgebied uit, waarin de *Rentmeester-Generaal*, als hebbende de grafelijkheid vroeger in eigendom gehad, het opperbewind en bijzonder het toezigt had over de pooting van helm tegen het verstuiven der duinen; doch thans wordt het grondgebied van den *OOSTERENBAN* tot de gem. *Renesse* gerekend, en staat het bestaer over de zeeweringen aan de centrale directie van *Schouwen-Buxteh-en-Westland*. De scheiding tusschen den *OOSTERENBAN* en den *Westerenban* is nog door eenen steenen scheidpaal aangeduid.

OOSTEREND, d., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Hennaarderadeel, arr. en 2 u. N. W. van Sneek, kant. en 2 u. N. O. van Bolsward.

Het is het grootste en aanzienlijkste dorp der griet. Hennaarderadeel, zijnde van het N. naar het Z. wel een uur gaans lang. Men telt er in de kerkbuurt 87 h. en 400 inw. Behalve de kerkbuurt wordt de verdere geregtigheid van dit dorp verdeeld in vier viendeelen, met name Meilahuister-vierendeel, waarin gelegen zijn: de staten Groot- en Klein-Meilahuis, Jellema en Sjaarda; Slijpster-vierendeel, waarin liggen: de buurtjes Slijp, Sauwlaensterhuizen, met de staten Bonga en Koyfenne; Wijnservierendeel, en daarin: het buurtje Wijns, met de staten Donia, Klein- en Groot-Hoekens en Rispens, en Eeskwerter-vierendeel, waaronder behooren: de buurtjes en huizen Sittens, Eeskwert, Sijons, en de oude staten Roordeema en Sibada, doch alle deze staten zijn thans genoegzaam vernietigd. Van het dorp, voorbij de laatstgenoemde buurtjes en staten, loopt noordwaarts eene opvaart, die zich in de Bolswarder-jaagvaart stort, en ook Sibada of Sibede genoemd wordt. In het Zuidoosten loopt van hier nog eene vaart naar de Hydaarder-vaart, en van daar weder naar de Sneeker-vaart op Franeker. Ook loopt van hier een rijweg, noordwaarts aan, naar Franeker, en zuidwaarts naar Sneek en Bolsward, zoodat OOSTEREND onder de welgelegen dorpen gerekend mag worden. Men telt er in het geheel 88 h. en 640 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en eenigen handel in kaas en wol.

De Herv., die er ongeveer 480 in getal zijn, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*, behoort. De eerste, die hier het leeraaramt heeft waargenomen, was THOMAS STALMAN, die hier in 1584 stond en in 1596 reeds opgevolgd was door BAUKE STOFFELS. Hennaard is tot in 1845 door de Predikanten van OOSTEREND bediend, doch toen bij *Ytens* gevoegd.

De kerk, bragt vóór de Reformatie honderd dertig goudgulden (195 guld.) op. Het vicarisschap honderd goudgulden (150 guld.). Dan was er eene prebende van honderd goudgulden (150 guld.) en een van tachtig goudgulden (120 guld.). Nog was er een van tachtig goudgulden (120 guld.) voor eenen Koster. De Proost van St. Janskerk te Utrecht trok hier zestien schilden (22 guld. 40 cents). Deze kerk, die onder de landkerken voor eene der schoonste mag gehouden worden, is niet slechts met een fraai gestoelte en nette zitbanken, maar ook voor het koor met eene galerij versierd, van eiken hout, rustende op drie boogen, die in 1554 is gemaakt, en met vele bijbelsche geschiedenissen, zeer kunstig besneden is. Ook had men voorheen in deze kerk een orgel van soortgelijk hout- en kunstwerk, doch het werd reeds vóór meer dan honderd jaren weggenomen en daarvoor een ander in de plaats gesteld. Er plagt bij de kerk een spitse toren, geheel van steen, te staan, welks spits negentien Nederlandsche ellen hoog was, doch deze, er, in het jaar 1672, op eenen biddag, door eenen zwaren donderslag zijnde afgeslagen, is in het jaar 1685 door eene houten spits, 9 ell. en 5 palm hoog, vervangen.

De Doopsgez., die er 40 in getal zijn, worden tot de gem. van *Kromwal* gerekend. — De R. K., van welke men er ruim 120 telt, behooren tot de stat. van het *Roodhuis*, zijnde eene uitbuurt van OOSTEREND. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Te Oostmard is geboren THOMAS KONERTS of THOMAS VAN OOSTMARD zijnde aldus genaamd naar zijne geboorteplaats. Hij heeft te Haarlem te Bolsward en elders school gehouden, en heeft, bij wijze van een treurspel uitgegeven: *Het oordeel van Paris over de drie Godinnen die om den appel krakeelden*, zijnde uit LUCIUS genomen. Nog heeft hij eenen treuraag in de Latijnsche taal uitgegeven, over den schrik keltijken watervloed, die Friesland, den 1 November 1873, verwoestte.

OOSTEREND, b., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Wym Britseradeel*, arr., kant., en 2½ u. Z. W. van Smeek en ½ u. N. van Gaastmeer, waartoe het behoort.

OOSTEREND, geh., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Hen aanderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van Smeek, kant. en 3 u. N. O. van Bolsward, 5 min. O. van Welrijp, waartoe het behoort met 6 h. en 80 inw.

OOSTEREND of OOSTMARD, b. op het eil. *Terschelling*, prov. Noord-Holland, arr. en 18 u. N. van Hoorn, kant. en 14 u. N. van Modemblik, gem. *Terschelling*, 1 u. O. van Midland, waartoe zij behoort met 14 h. en ongeveer 300 inw.

OOSTERENK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. Gelderland, Distr. *Veluwe*, arr. en 8 u. N. van Arnhem, kant. en 2½ u. N. van Apeldoorn, gem. en 5 min. O. van Epe.

OOSTERGAST, geh. in het *Westerkwartier*, prov. Groningen, arr. en 2½ u. W. N. W. van Groningen, kant. gem. en ½ u. N. ten O. van Zuidhorn; met 14 h. en 90 inw.

Deze streek van kleine boerderijen op de oosterbelling der zandheuvel waarop Noordhorn en Zuidhorn gebouwd zijn, ligt ten O. van den straatweg naar Groningen en Westergast, aan de westzijde.

OOSTERGEEST, buit. in *Rijnland*, prov. Zuid-Holland, arr. en 1 u. N. van Leyden, kant. en 2 u. Z. O. van Noordwijk, gem. en nabij het d. *Warmond*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakt van 6 bund. 88 v. r. 45 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer O. L. Graaf van LIMBURG STAAU, woonachtig te Zutphen.

OOSTER-GEMEENTE, doorgaans de OOSTER-MEEREN genoemd, streeklands, op de *Over-Veluwe*, prov. Gelderland, arr. Arnhem, kant. en gem. *Harderwijk*, zich uitstreckende westwaarts naar de stad, waar he aan de Hage-Meen grenst, zuidwaarts langs Hierden en met de oostzijde op de Hierder-beek. Zij beslaat eene oppervlakte van 66 bund 28 v. r. 80 v. ell., en bevat het beste hooiland mit den omtrek.

OOSTERGOO, een der drie kw. waarin de prov. Friesland, vroeger verdeeld was; palende N. aan de Noordzee, O. aan Groningen, Z. aan het kw. Zevenwouden en W. aan Westergoo.

Bertijds werd het door de Boorn van dit laatste afgescheiden; thans evenwel is dit alles nieuw land, waardoor eene vaart stroomt, welk deze nieuwe landen onder OOSTMARD en WESTERGOO verdeelt. Dez vaart, de Zwette genaamd, loopt zuidwaarts van den Bildt-dijk af tot aan de Dille-zijl (Krinserarin); hier stroomt zij in de Smeeker-vaart welke weder op nieuw eene scheiding maakt door de landen tusschen OOSTMARD en WESTERGOO, tot aan Nije-klooster; van daar nam vroeger de Sjaarda-sloot haren aanvang, welke, zuidoostwaarts tot aan den Groenen-dijk vloeiende, bij het Sneeker-meer, van deze twee kwarten weder op nieuw de grenzen bepaalt, tot aan die rivieren en wateren, welke eene geheele afscheiding deser landen van het kw. Zevenwouden daarstellen.

Dit kwartier bevat twee steden: Leeuwarden en Dockum, en elf grietenijen, namelijk: Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, West-Dongeradeel, Oost-Dongeradeel, Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, Achtkarspelen, Dantumadeel, Tietjerksteradeel, Smallingerland, Idaarderadeel en Rauwerderhem, benevens de eilanden Ameland en Schiermonnikoog, welke thans mede ieder eene grietenij uitmaken.

Eenige dezer grietenijen bestaan uit hoog kleiland, te weten: Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, West-Dongeradeel en Oost-Dongeradeel. Kollumerland bestaat gedeeltelijk uit hoog kleiland, maar heeft ook veel zand. Achtkarspelen, Dantumadeel, Tietjerksteradeel en Smallingerland zijn allen woud-grietenijen, waarin zeer vele hooge, zandige wei- en bouwlanden gevonden worden, doch ook vele lage en moerassige veenlanden, mitsgaders meren, poelen enz. Idaarderadeel is wederom eene klei-grietenij, doch van een minder slag, dewijl daarin zeer vele lage landen, meren, poelen enz. worden gevonden. Rauwerderhem eindelijk eene klei-grietenij, en bestaat meerendeels uit best weiland. Echter zijn in Oostergoo, gelijk op vele andere plaatsen in de provincie Friesland, vele lage en weinig opbrengende landen, door het omleggen van polderdijken, grootelijks verbeterd.

Het maakt alzoo thans nagenoeg het grootste gedeelte van het arr. *Leeuwarden* uit; beslaat, volgens het kadaster, behalve de eilanden, eene oppervlakte van 100,728 bund. 74 v. r. 44 v. ell., en daaronder 97,077 bund. 12 v. r. 12 v. ell. belastbaar land; telt 11,444 h., bewoond door 15,696 huisgez., uitmakende eene bevolking van 66,000 inw., die meest in landbouw, veeteelt en binnenlandschen handel hun bestaan vinden. Ook heeft men er onderscheidene fabrieken en trafijken, als: 7 bierbrouwerijen, 25 branderijen, 3 mouterijen, 21 eichoreifabrieken, 2 zoutkeeten, 4 zeepziederijen, 3 verwfabrieken, 4 verwerijen en kländerijen, 2 wolkammerijen en weverijen, 1 hoedenmakerij, 27 leerlooierijen, 1 zeemfabriek, 12 lijnbanen, 28 timmerwerven, 15 steen-, pan- en pottenbakkerijen, 4 kalkovens, 12 houtzaag-, 11 olie-, 3 mostaard-, 2 schors-, 5 cement-, 3 pel- en 35 korenmolens.

Onderscheidene wateren stroomen door dit kwartier, als: de Harlinger- en Dockumer-trekvaart, het Dockumer-diep, de Langemeer, het Bergumermeer, het Kolonels-diep en talrijke vaarten naar de dorpen enz.

Oostergoo, slechts aan eene zijde aan de zee gelegen, heeft minder daarvan te lijden dan Westergoo: want alleen de grietenijen Ferwerderadeel, Oost- en West-Dongeradeel, Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland grenzen aan de zee; de overige grietenijen liggen allen meer binnen 's lands; echter heeft het Dockumer-diep in vroeger tijd dikwijls aanmerkelijke schade, vooral aan de grietenij Oost-Dongeradeel en Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, veroorzaakt.

Eertijds was er een aanmerkelijke inham, tusschen Oostergoo en Westergoo, de Middelzee of het Boorn-diep genoemd, welke, volgens oude Historieschrijvers, door Romeinsche vloten bevaaren werd; doch deze is door aanspoeling, van tijd tot tijd, in vruchtbaar land herschapen, waardoor ook de geheele grietenij het Bildt ontstaan is.

De Reformatie, kerkelijk onder *Zweelo* behoord. De Predikant der laatstgenoemde gemeente trekt ten huidigegen dage nog uitgangen of bepaalde grondpachten van verscheidene akkers op den Oosterhesseleresch, terwijl op het kerkhof te *Zweelo* nog begraafplaatsen gevonden worden, bekend onder den naam van Hesseler-slagen. Zeker gaat het, dat OOSTERHESSELEN vroeger met *Sleen* vereenigd was, zijnde aldaar van 1601 tot 1607 Predikant geweest HERMANUS à SWOLLIS. Met de komst van diens opvolger JOHANNES VAN ASSCHENBERG, in 1613, is *Sleen* daarvan afgescheiden, terwijl VAN ASSCHENBERG alleen te OOSTERHESSELEN bleef, en HERMANNUS ALERS te *Sleen* kwam. Het collatieregts behoort aan de hanz. de Kléncke.

De 8 Afgescheidenen, die er wonen, gaan te *Neppen*, gem. *Zweelo*, te kerk.

De 7 Isr. behooren tot de ringsynagoge van *Assen*, en komen te *Sleen* bijeen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oosterhesselen en ééne te Zwinderen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het dorp OOSTERHESSELEN, OOSTERHESSEL of OOSTERHESSELTE, in oude charters enkel HESSEL en in de wandeling meestal enkel HESSELEN genoemd, ligt 6½ u. Z. O. van Assen, 3 u. O. N. O. van Hoogeveen, 1½ u. N. ten W. van Dalen, geheel in het geboorte verscholen. Men bemerkt bijkans niets van het dorp, voor dat men er zich reeds midden in bevindt, en rondom den Brink den schakel van nederige eenvoudige woningen aanschouwt, met eiken plantsoen, hekwerk, met soden wallen afgesloten kampen, schaapschotten, schuren, plaggen, bulten en andere voorwerpen van een landelijk dorp gestoffeerd. Men telt er, in de kom van het d., 51 h. en 200 inw. De woningen hebben sedert de laatste vijftig jaren eenigermate eene verandering ondergaan, welke zekerlijk het gerief en het gemak der bewoners niet weinig bevordert. In het laatst der vorige eeuw, werden er bijna geene steenen aan de huizen gezien, gelijk thans allerwege het geval is. Zij bestonden destijds geheel uit hout en leem, welk samenstel men hier te lande *wand* noemt. Waarschijnlijk vóór honderd jaren vond men in OOSTERHESSELEN geenen enkelen schoorsteen. De rook van den haard voerde een despotiek gezag in de keuken of in het woonvertrek en vervulde geheel en al de binnenruimte.

De kerk is een oud gebouw, zonder orgel. Zij is in 1802 grootendeels vernieuwd. Boven de deur leest men op eenen steen, dat de beide eerste steenen gelegd zijn door den Heer T. KYNNEL, Lid der Gedeputeerde Staten, en den Predikant W. SCHMELTENS, en verder: GOD WIL DAT ALLE MENSCHEN ZALIG WORDEN EN TOT KENNIS DER WAARHEID KOMEN. Bij het H. Nachtmal bedient men zich van eenen zilveren beker, waarop de woorden: FIDES, SPES, CHARITAS (d. i. geloof, hoop, liefde) en hare zinbeelden gegraveerd zijn. De bodem van dezen beker is een oude gedenkpenning, met het jaartal 1231, doch op zijn vroegst in de zestiende eeuw geslagen. De oudste gedenkpenning dagteekent eerst uit de vijftiende eeuw; de arbeid van dezen penning wijst echter de zestiende aan. De toren was vroeger aan de kerk verbonden. Men heeft later een stuk er tusschen weggebroken, zoo dat zij nu afzonderlijk staat. Zij verheft zich tot eene geringe hoogte, zoo dat men hem naauwelijks boven de eiken ziet uitsteken.

Men vindt onder dit d. een zogenaamd Hunnenkerkhof, regts en links van den weg, ½ u. afstands tusschen OOSTERHESSELEN en Wachtum

gelegen. Bij het Hunnenkerkhof vindt men ook den Grevenberg. Zie dat woord (1).

OOSTERHOEK, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwaard*.

OOSTERHOEVEN, h., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, 1 u. N. van *Finkepa*, waartoe zij behoort, niet ver van de Linde.

OOSTERHOF, in verschillende oude stukken *OOSTERHOFF*, *OOSTERHUS*, *OOSTERHAYS* en *OOSTERHAYE* genoemd, havel. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Goor*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Rijssen*, in de nabijheid der Regge.

In 1475 is deze havelathe door *OTTO VAN BUNTINGHUS* verkocht, aan *JOHAN TEN BESSCHE* en *MESTELY VAN LANGEN*; in 1521 ging zij van deze bij koop over, aan *BERTUS VAN LANGEN*; in 1590 woonden aldaar *GERHARD VAN LANGEN* en *STEPHANA VAN VOORST*, echtelieden; in 1630 is de Oosterhof, bij scheidscind toegeëld aan *BERNHARDINA VAN LANGEN* echtgenoot van *ERAST VAN IJTERSSEN*, die haar heeft nagelaten aan zijnen dochter *ERAST VAN IJTERSSEN*, gehuwd met *ISA VAN IJTERSSEN* van het Nijms Huis; van deze is zij overgegaan op zijnen dochter *ERAST VAN IJTERSSEN* gehuwd met *MARIA CLARA CHARLOTTA DE FACIT* van *AMSTERDAM*, die is opgevolgd door zijnen dochter *WILLEM VAN IJTERSSEN*, gehuwd met *MAR GARETHA HANDELLA VAN DEN CAPELLAN*, welke heeft nagelaten als zijner opvolger *FREDERIK ALEXANDER VAN IJTERSSEN*, gehuwd met *ANNA JOHANN SLOOT* tot *PLATYBURG*. Eerstgenoemde is 1783 te *Kampen* overleden zijnde, heeft *METTORW DE DONNINTE VAN IJTERSSEN*, in 1792, de Oosterhof verkocht aan hare zuster *E. J. VAN IJTERSSEN*, donairiere van de *CAPELLAN* tot *PANDELOF*; na diens overlijden is eindelijk de Oosterhof in het openbaar verkocht en gekomen aan haren neef en medeërftgenoot, den tegenwoordigen eigenaar, *ERAST HENDRIK BARON VAN IJTERSSEN*, die des zomers op *Oostersaw*, doch des winters te *Zutphen* woont.

Deze havel., welke in een dal gelegen en door hoog geboomte omgeven is, bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 64 bund. 62 v. r. 60 v. ell.

OOSTERHOF, buit. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 3 min. Z. van *Leyden*, gem. en 1 u. N. van *Socterwoude*.

Deze buit. bestaat, met de heerenhuizing en verdere gebouwen met steen, heuch, boomgaard, veldangelegde plaats met bloemperken goed varend halhout en opgaande boomen, eene oppervlakte van 1 bund. 3 v. r. 30 v. ell., en was vroeger een eigendom van de Hooghevaar *JOHANNES HENDRIK VAN DEN PALE*. Thans wordt zij bezet door den Heer *C. DE KEIJZER*, woonachtig te *Leyden*, en bevoond door veerkinderen, die er vernis staken.

OOSTERHOLT, *OOSTERHOLTE* en ook *OOSTERHOUT* genoemd, geh. in *Zelland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Kampen*, gem. en 10 min. Z. O. van *Usselmuiden*; in 22 h. en 130 iuv. en oors. havel. van dien naam. Zie het volgende art.

OOSTERHOLT, voorn. havel. in *Zelland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en 20 min. O. van *Kampen*, gem. en 15 min. Z. O. van *Usselmuiden*.

(1) Het, de met andere OOSTERHOEFEN verloopende water, vervullen wij met Druud en vlegge en doen overvullen gansche, der die Poldgraven. B. I, M. 175-182.

Op deze havez. is in 1796 de vermaarde Bouwmeester JACOB OTTEN HUSLY overleden. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans door verschillende personen in eigendom bezeten.

OOSTERHOUT, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*; palende N. aan den Biesbosch en aan de Oude-Maas, die het van het kant. Heusden scheidt, O. aan de kant. Waalwijk en Tilburg, Z. O. en Z. aan het kant. Ginneken, W. aan de kant. Breda en Zevenbergen.

Dit kant. bevat vijf gem., als: Oosterhout, Geertruidenberg, Made-en-Drimmelen, 's Gravenmoer en Raamsdonk. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,545 bund. 52 v. r. 95 v. ell., waaronder 14,350 bund. 87 v. r. 42 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 2263 woonhuizen, 46 pakhuizen, schuren enz. en 3101 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,618 inw., die meest in den landbouw en graanhandel hun bestaan vinden. Ook vindt men er uitgebreide heidevelden; voorts heeft men er 9 pottebakkerijen, 6 steenbakkerijen, 17 bierbrouwerijen, 7 mouterijen, 13 leerlooierijen, 4 hoedenfabrieken, 2 garentwinderijen, 5 touwslagerijen, 5 sloopstimmerwerven, 5 ros-olie- en 7 korenmolens, zalm-, elst- en steurvangst; terwijl er in dit kant. ook nog al turf gestoken wordt.

OOSTERHOUT, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout* (14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Made-en-Drimmelen, Geertruidenberg en Raamsdonk, O. aan 's Gravenmoer en Dongen, Z. O. aan Gilzen-en-Rijen, Z. W. aan Ginneken-en-Bavel en aan Teteringen W. aan Terheyden.

Zij bevat, behalve de stad van dien naam, ook nog de dorpen Dorst en den Hout, benevens de geh. Eind-van-den-Hout, Groenendijk, Heikant, Heistraat, Hespelaar, den Horst, Oosteind, Klein-Oosterhout, Seters of Soeters, Steelhoven, Steenoven, Stuivezand, Ter-Aalst en Vrachelen, benevens een gedeelte van het geh. Groenstraat en van het huis den Horst. Ook liggen in deze gemeente de volgende pold.: De Handen, de Groene-Bedden, de Lage-Landen, de Herstels-polder of Mostaard-polder, de West-polder, de Oost-polder, de Oranje-polder, het Snellens-poldertje, Vliezand, de Hillen, de Kwestieuse- of Krackcellanden, de Grootte-Ruiterbos, het Noord-poldertje, van ouds genaamd Klaas-Meezen-poldertje, de Slik-polder, de Republiek-polder, de Dongedijksche-polder, benevens gedeelten van den Brieltgens-polder, van de Koksheuvels, en van den Willems-polder..

Zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 7297 bund. 90 v. r. 10 v. ell., waaronder 7024 bund. 53 v. r. 53 v. ell. belastbaar land; telt 1205 h., 5 pakhuizen, schuren enz., bewoond door 1629 huisgez. uitmakende eene bevolking van 8100 inw., die meest door den landbouw, graan-, laken en houthandel bestaan. Ook heeft men er 9 pottebakkerijen, 6 steenbakkerijen, 8 bierbrouwerijen, 6 mouterijen, 10 leerlooierijen, 1 hoeden-fabriek, 1 touwslagerij, 2 garentwinderijen, 1 sloopstimmerwerf, 5 ros-olie- en 3 korenmolens. De grond dezer gemeente is hoog en vruchtbaar, naar den kant van Breda, echter wat zandig en bevat ook goeden pottengrond.

Men telt er ruim 7800 Roomsche-Katholijken, onder welke ruim 3700 Communikanten, die de parochiën van Oosterhout, Dorst, en den Hout uitmaken.

De Hervormden, die er 240 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken de gemeente Oosterhont-en-Dorst uit. — De Evangelisch-Lutherschen, die hier wonen, worden tot de gem. van Breda gerekend. — De Israëlieten, van welke men er 40 aantelt, hebben er eene kerk, welke tot de ringsynagoge van Breda behoort. — Men heeft in deze gemeente zeven scholen, als: vier te Oosterhont, ééne aan de Horst; ééne in den Hout en ééne te Dorst.

Oostervoort was voor dezen eene vrije heerlijkheid. In het jaar 1199 gaf **BEATRIX**, Vrouw van Strijen, den Ridderen Tempeliers binnen Breda, de tienden in hare heerlijkheid van Oostervoort. Aansloot van **LOVEN**, Heer van Breda, verkocht in het jaar 1277, aan **WILLEM VAN ZECHTEN**, en aan de Abdij en het klooster van Cortenberg, honderd drie en vijftig bunders woestentijf in de heerl. Oostervoort. In het jaar 1300 gaf **RASO VAN GAVENS**, de eerste Heer van Breda, voor de tweede maal getrouwd zijnde met **Vrouw ADEWIS**, dochter van Heer **WILLEM VAN STRAEN**, aan haar en hare nakomelingen de nederheerlijkheid en inkomsten van Oostervoort, met toestemming van zijnen voorzoen **RASO Heer van Boelac**. **ALDIS**, vrouwe van **Liedekerke** en Breda, verkocht die, in het jaar 1325, met toestemming van haren gemaal **GERARD VAN RAZDEN**, aan **WILLEM VAN DEVENVOORDE**, uit eenen jonger broeder van het huis van **WASSERNAAR** voortgesproten. Na zijn overlijden, hetwelk in 1385 voorviel, belastte **JAN III**, Hertog van Brabant, aan de dorpen en berg van Oostervoort, Heer **JAN VAN POLANEN** zijnen Heven neef, Raad en man te behooren als hunden geregten Heer, waarom den 14 Junij 1384 een verdrag gesloten is tuschen **JAN VAN POLANEN** en **WILLEM VAN DEVENVOORDE WILLEMSZON**, die zich schreef, Heer van Oostervoort en **Dongen**, en op zekere voorwaarden die van Heer **JAN** ter leen ontving. Na zijnen dood, in het jaar 1400, is deze heerl. geheel aan Breda gekomen, behalve de nederheerlijkheid, bij Heer **RASO**, in het jaar 1300, nitgegeven, welke, in het jaar 1485, bij Heer **JAN DICKESTE** nog verheven en in het volgende jaar aan **ESGELBRICHT**, Graaf van Nassau, verkocht is, waardoor Oostervoort alzoo geheel aan Breda is gekomen.

Een gedeelte van Oostervoort, hetwelk den Oudenhoven genoemd wordt, behoorde eertijds aan de Abdisse van Thoor toe, die er eene soort van regtbank had, bestaande uit twee Schepenen en eenen Secretaris, voor welke de goederen onder den Oudenhoven moesten overgedragen worden, maar de pleitgedingen moest men voor de gewone regtbank te Oostervoort brengen.

Men verzekert, dat binnen deze vrijheid zich voorheen vele ridderlijke geslachten zouden onthouden hebben, hetgeen nog eenigzins af te leiden is van de omwaterde kasteeltjes en sloten, die voormaals hier gebouwd en van welke heden nog eenige in wezen zijn, als dat zijn: het slotje Borstelle, Beverensslot; het slot Limburg, het slot Brakenstein, het slot Spijtenburg en Ter-Aalst.

De stad Oostervoort was vroeger een vlek, dat in het jaar 1809 stedelijke regten bekam. Zij ligt omtrent 1½ u. N. O. van Breda, 3½ u. O. van Zevenbergen, 1½ u. Z. van Geertruidenberg, 3 u. Z. W. van Waalwijk, 7 u. W. van 's Hertogenbosch, 4 u. N. W. van Tilburg, aan den grooten weg van Breda op Utrecht, hetwelk haar veel levendigheid bijzet. Het is eene geheel opene plaats, zonder wallen, grachten, poorten of barrières, grootendeels bestraat en onregelmatig gebouwd en heeft voor eenen vreemdeling meer het aanzien van een groot dorp dan van eene stad.

OOSTERHOÛT zoude, volgens sommigen, dien naam hebben, omdat het oostwaarts van de overoude plaats den Hout lag, als wanneer dit eigenlijk OOST-TEN-HOUT zoude heeten; anderen meenen, dat het zijnen naam ontleend heeft van een bosch, dat hier gestaan heeft, doch niet meer in wezen is, zijnde de grond met steenbakkerijen en huizen bebouwd en ten deele in zaailand veranderd; welke plaats heden nog het Bosch genaamd is; volgens nog anderen zou dit bosch in latere tijden het Rutserbosch geheeten zijn, onder welken naam het nog bekend is. Welligt is de naam ook wel van het Huis-te-Strijen ontleend. In eenen brief van den 26 October 1500, omtrent de scheiding, komt voor: *de Borgh van Strien, die men Oosterhoudt heet* en een van 1588: *den huuse tot Strien, dat nu Oosterhoudt heet*.

In het jaar 1549 verleende Keizerin MARGARETHA AAN WILLEM VAN DUVENVOORDE, dien zij haren lieven en getrouwen Kamerling noemt, dat allen, die binnen OOSTERHOÛT woonden, tolvrij varen mogten voorbij alle hare tollën. Ook waren zij buiten hare vrijheid geene hofdiensten schuldig.

Het Raadhuis staat aan de zuidzijde van den *Heuvel*, een vierkant plein, met schoone gebouwen omgeven. Dit Raadhuis is eertijds grooter geweest, vóór dat het, in den Spaanschen tijd, met de meeste huizen afgebrand is, strekkende het zich destijds oostwaarts tot den hoek uit, zoodat de grond, waar de herberg *de Pelikaan* gestaan heeft, toen ook met een gedeelte van het Raadhuis bezet was. Het is een fraai gebouw, met eenen koepeltoren, hetwelk in het jaar 1859 geheel vernieuwd, aanmerkelijk verbeterd en zeer doelmatig ingerigt is.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er ruim 6000 aantreft, onder welke ruim 4400 Communikanten, maken, met die van de geh. de Groenendijk, de Groenstraat, den Horst, Klein-Oosterhout, het Oosteind en Vrachelen, eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. In een hoek, op de pastorie berustende, staat, doch zonder eenig bewijs bij te brengen, dat de kerk en toren in het jaar 1515 gebouwd zijn. Zeker is het dat VROUWE JOHANNA VAN POLANEN, dochter van Heer JAN II, Erfvrouw van *Breda*, in het jaar 1402, te OOSTERHOÛT eene kapel gesticht heeft. Het is echter te vermoeden, dat OOSTERHOÛT, toen reeds zoo aanzienlijk geworden zijnde, niet zonder kapel of kerk zal geweest zijn, ten ware de gemeente bij de Ridders van Maltha en daarna op het Huis-te-Strijen hare godsdienst zoude geoeffend hebben. De gezegde kapel heeft waarschijnlijk gestaan Zuidwest van den kerktoren, alwaar in de zeventiende eeuw eene kapel stond, die, na het laatste overgaan van *Breda* aan de Staten tot op den vrede van Munster, in 1648, tot kerk gediend heeft van de Hervormden, aan wien echter in het laatstgenoemde jaar de Grootkerk is ingeruimd. Vervolgens is deze kapel vervallen en de grond in eene weide veranderd, welke daarom nog bij de gemeente het Geuzen-kerkhof genoemd wordt, en waarop, in het jaar 1729, tegen de straat, een huisje met hof gebouwd is.

De kerk is een groot en deftig kruisgebouw, voorheen ter eere van den H. JOHANNES gesticht, terwijl de H. OELBERT, die omtrent deze plaats zoude om he leven gebragt zijn, er vroeger bijzonder godsdienstig vereerd werd. Deze kerk steunt op twee rijen pilaren, en prijkt met een sierlijk beeldhouwd altaar, voorstellende den berg Calvarië,

en ook eenen koning bewerkten profieltoel, welke op vier hooft-
 gaten leidden rust. De toren, daaraan staande, is zeer dik, zwaar
 en stevig, doch laag. Men wil, dat de Heer van Breda tot den
 valscen van deze toren, het leem uit zijne beide heeft gegeven, om
 de steenen te lijkken, op welke plaats daarna eenige huizen gebouwd
 zijn: en alsoo een gebouwt ontstaan is, hetwelk Steenoven genoemd
 wordt. Toen Senna, in het jaar 1625 Breda uithongerde, geraakten
 de toren en kerk in brand, waardoor de geheele kerk, behalve het
 leem, haar dak en verwulsel, en de toren zijnen hoogen top verloor.
 Volgens de overlevering zouden, bij het aannaderen van het krijgsvolk
 der Staten, onderscheidene menschen met de Spansche soldaten op
 den toren gesprongen zijn. Als nu de toren van anderen in brand ge-
 raakte, kon niemand beneden komen, zoodat eenigen naar beneden
 sprongen, waarom elk zijn best deed, om hoozen stroo onder den to-
 ren te werpen, waar zij op sprongen; doch dit raakte almede in
 brand. Eenigen werden echter nog uit de vlam getrokken en behou-
 den. Een bruidegom sprong met zijne bruid naar beneden, doch hij
 viel dood. Deze kerk heeft een groot kerkhof, met eenen muur om-
 geven en met boomen beplant, waartegen ten Zuiden de marktplaats,
 die ook met boomen bezet is. Deze kerk was sedert de Reformatie
 bij de Hervormden in gebruik, maar werd, in het jaar 1806, aan de
 R. K. terug gegeven.

De Hervormde kerk, in de Rullestraat, die in het jaar 1806
 gebouwd is, is een net kruisgebouw, met een houten torentje van
 een orgel voorzien. Zij is tusschen Italiaansche populieren schilderach-
 tig gelegen.

Oostwaarts van Oosternout ligt het kerkhof der Roomsch-
 Katholijken en zuidwestelijk dat van de Protestanten. — Ook
 heeft men te Oosternout, op 5 min. afstands O. Z. O. van de kerk,
 een klooster van Norbertijner Nonnen, St. Catharinendal genoemd.
 Zie dat woord.

Sedert 1795 bestaat hier eene Latijnsche-school, waar door eenen
 Rector eenen Conrector en eenen Preceptor onderwijs gegeven wordt,
 en thans ongeveer 40 leerlingen telt. — De stadsschool wordt ge-
 middeld door een getal van 250 leerlingen bezocht. — De Fransche
 school voor jonge Heeren telt 80 leerlingen.

Men heeft te Oosternout eene vaart, welke tot in de Donge gegra-
 ven is, en waar langs men met geladene schepen naar Holland en
 Zeeland kan varen. — Niet ver van Oosternout, omtrent de vaart,
 zijn nog te zien de overblijfselen van het Huis-te-Strijen, anders
 ook wel de Burgt-van-Oosterhout of het Kasteel-van-Oos-
 terhout genoemd. Zie STRIJEN (HUIS-TE-).

Almede bestaat er, sedert 17 Julij 1842, een Postkantoor.

Er worden hier drie jaarmarkten gehouden, als Donderdag, voot
 Palmzondag; daags na St. JAN, en Maandag vóór Allerheiligen. De
 beestenmarkt is Donderdag na Palmzondag; den 19 October, den 3
 en 4 Vrijdag in November. De kermis valt in den eersten Zondag
 na den 15 Augustus.

In September 1842 heeft men nabij de stad Oosternout in eene weide,
 bij het uitgraven van potaarde, ter diepte van $2\frac{1}{2}$ ell., gevonden de
 overblijfselen van antediluviaansche dieren, welke men vermeent te
 moeten rangschikken onder het geslacht van den olifant of een daar-
 aan verwant geslacht. Deze wil men, dat tot den mastodonte zoude
 behooren. Een groot deel der beenderen is versteend, doch zeer goed

gebleven, vooral zijn de maaltanden best geconserveerd, die zeventien in getal, elk wel drie Nederl. ponden zoude wegen. Een slagland konde men afmeten dat 5 voeten lang was; de overblijfselen zijn zorgvuldig bijeen verzameld, en worden in het kabinet van het Noord-Brabandsch genootschap bewaard (1).

Het wapen van OOSTERHOUT bestaat uit een schild van zilver, met drie halve manen van sabel (zwart).

OOSTERHOUT ook wel OOSTERHOLT gespeld, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Elst*, gem. en 1 u. Z. van *Valburg*, nabij de *Waal*; met 7 h. en 40 inw. — De inw. vinden in den landbouw hun bestaan.

De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Oosterhout-Lent-en-Slijk-Ewijk*.

De Herv., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Slijk-Ewijk-en-Oosterhout*.

Vroeger heeft hier ook een adell. h. gestaan het *HUIS-TE-OOSTERHOUT* of *KASTEEL-VAN-OOSTERHOUT* geheeten. Zie *OOSTERHOUT (HUIS-TE)*.

De kermis valt in den 4 October.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft dit geh. aanmerkelijke schade geleden, hoewel men er gelukkig geene menschenlevens te betreuren had.

In Januarij 1820 moest dit geh. een gelijk lot ondergaan, want toen ontstonden in den dijk, drie aanmerkelyke breuken, waarvan de benedenste in korten tijd, en daarna zich ook de bovenste tot eene kolk vereenigden, welke in hare uitgebreidheid, acht en twintig morgen lands besloeg. Van de vijf en zestig woningen, die hier stonden, werden achttien geheel ingestort en vernield, zonder de schuren, bergen en bakhuizen mede te rekenen, die, veelal weinig tegenstand kunnende bieden, reeds zeer spoedig wegspoelden. Slechts tien bleven onbeschadigd. De overige leden geweldig door het ijs, en werden jammerlijk gehavend. Hoogst nadeelig voor de landerijen zelven waren de overzandigen, welke in den geheelen omtrek plaats hadden. Bij de doorbraken had de hevige stroom hier den bearbeiden grond ter hoogte van 1 tot $1\frac{1}{2}$ voet weg gedreven, elders het zand tot gelijke hoogte daarop geworpen, of ook hier en daar, tot zes of zeven voet hoog, met grind beschoten. Een harde, koude en leemachtige bodem kwam te voorschijn. Pekzwarte aarde, naar brokken steenkolen gelijkende, en waarschijnlijk uit de bovenste doorbraak gespoeld, alwaar de dijk of pakwerk moet gelegd zijn, dat door langdurigheid van tijd verteerd scheen, verspreidde zich over het land. De vruchtbare boomgaarden, waarvan weleer een aanzienlijke oogst de overvloedige vruchten naar elders tot verkoop mogten aanbieden, waren hier en daar geheel vernield. Een enkele perenboom mogt door zijne diepere wortels het geweld van het ijs hebben getrotseerd, doch ook buiten dezen leverde het gezigt, kort na den val van het water, geen ander verschiep, dan van boomen of struiken zonder schors of bast, hagen, huizen, daken en balken, alles door elkander bij hoopen opeen gedreven. Alles tekenende niets anders, dan eene geheele verwoesting, en vernietigde bijkans alle uitzigten op herstelling.

(1) Men zie, wegens deze opdelving, de *Handelingen van het Noord-Brabandsch Genootschap* voor 1842 en 1844, waar Dr. HERMANS een uitvoerig verslag oopens dese overblijfselen van de *Mammoth* of *Noordsche olifant* geeft.

OOSTERHOUT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 5 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 45 min. ten N. van *Heemstede*, aan het *Sparne*, O. van den *Hout*, waarvan het zijnen naam ontleent.

Deze buit., bestaande eene oppervlakte van 4 bund. 48 v. r. 95 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *MARCEZ BAENS MARCAUZE*, woonachtig te *Amsterdam*.

OOSTERHOUT (BURG-VAN-) of **KASTEEL-VAN-OOSTERHOUT**, voorn. kast. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *STRALLEN (HET HUIS-TE-)*.

OOSTERHOUT (HUIS-TE-) of **KASTEEL-VAN-OOSTERHOUT**, voorn. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. ten W. van *Elst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Falburg*, nabij *Oosterhout*, waartoe het behoort.

Dit huis werd door den *watervloed* van 23 Januarij 1820 geheel vernield, daar het slechts weinig roeden afstands van de bovenste doorbraak des *Waal*dijks gelegen was, stroomden water en *ijschotsen*, reeds omstreeks vijf uren in den middag van den 23 Januarij, met zulk een geweld naar binnen, dat een groot gedeelte van het huis, met acht vertrekken, geheel bezweek en instortte. Van dit oude kasteel is slechts nog een steen overig, in den muur van een bakhuis in de nabijheid. Deze steen is met prachtig beeldwerk versierd, terwijl men daarop in eenen bloemkrans gebeiteld ziet:

RIJK SANS DIEV.

(d. i. Niets zonder God.)

OOSTERHOUT (KLEIN-) of de *VOORLIEDE*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Breda*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Oosterhout*. Het wordt alleen door behoeftige en zeer ongunstig bekende lieden bewoond.

OOSTERHOUT (DE LAGE-LANDEN-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan de *Groene-Bedden*, O. aan de haven van *Oosterhout*, Z. aan den *Herspels- of Mostaard-polder*, W. aan de *Kwelderdammen* of den *Stekhovensche-dijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 88 bund. 75 v. r. 40 v. ell., en heeft negen houten duikers, allen voorzien van eene klep, zijnde, van het zuideinde af gerekend, respectievelijk wijd 3 palm. 7 duim.; 2 palm. 4 duim.; 4 palm.; 4 palm. 8 duim.; 3 palm.; 3 palm. 2 duim.; 2 palm. 2 duim. en 2 palm. 4 duim., door welke negen duikers bij op de haven van *Oosterhout* en verder op de *Donge* van het overvullige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 8 palm. boven A. P. De landen van dezen polder klimmen mede van het Westen naar het Oosten, zoodanig dat zij langs de haven van *Oosterhout* slechts voor een gedeelte met eene kade hebben behoeven te worden voorzien. Op de scheidingen, tusschen dezen polder en de *Groene-Bedden* en den *Herspels-polder*, bestaan geene kaden. Hij wordt bestuurd door de *Eigengeërfden*.

OOSTERHOUT (HET NOORD-POLDERTJE-VAN-), van ouds genaamd *KLAAS-MEEZEN-POLDERTJE*, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den *Lage-Omloop*, O. aan het *Regtendijksche-gat*, Z. aan den *Republiek-polder*, W. aan den *Slik-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 42 v. r. 10 v. ell., en heeft eenen houten duiker, aan de

oostzijde, wijd 6 palm. 5 duim., voorzien van eene klep en schuif, waardoor hij op het Regterdijksche-gat, en vervolgens op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 1 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Eigengoërfden.

Aan de oostzijde van dit polderdje, over het Regterdijksche-gat, loopt de groote weg der eerste klasse, no. 5, van Gorinchem naar Breda, aangelegd in het jaar 1812.

OOSTERHOUT (OOST-POLDER-VAN-), pold. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, arr. Breda, kant. en gem. Oosterhout; palende N. aan het Gooikens-gat en den Slik-polder, O. aan den Slik-polder en den Republiek-polder, Z. aan den Zanddijk en aan den Bovenste-weg, W. aan de haven van Oosterhout.

Deze pold., welke geheel aan het Domein behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 82 v. r. 46 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis, wijd 1 ell. 5 palm., voorzien van eene drijfdeur en schuif, dragende tot jaarmerk 1749, waardoor hij op het Gooikens-gat, en vervolgens op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Hij ontvangt ook veel water van de hooge gronden onder Oosterhout en watert, voor zoo verre hij ten Oosten van het Vischers-gat gelegen is, gecombineerd met den Slik-polder, door de sluis van deze laatste, uit. Het zomerpeil is 1 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het bestuur berust bij den Administrateur der domeingoederen van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, woonachtig te Oosterhout.

Aan de zuidzijde van dezen polder vindt men de bouwvallen van het Huis-te-Strijen.

OOSTERHOUT (WEST-POLDER-VAN-), pold. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. Breda, kant. en gem. Oosterhout; palende N. aan den Heruels-polder, O. aan de haven van Oosterhout, Z. aan de sectie Vraggelen, aan het boveinde der haven van Oosterhout en aan de Houtsche-steeg, W. aan de Achterstraat en de Roemerstraat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 347 bund. 94 v. r. 80 v. ell., waaronder 275 bund. 84 v. r. 4 v. ell. schotbaar land, en heeft twee steenen sluizen, aan de haven van Oosterhout, de bovenste Sasluis genaamd, wijd 1 ell. 6 palm. 6 duim. en voorzien van eene drijfdeur en schuif, dragende het jaartal 1777; de benedenste wijd 1 ell. 7 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif, voert het jaarmerk 1750, door middel van welke sluizen hij op de haven van Oosterhout, en verder op de Donge, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 1 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 1 palm. tot 2 ell. 1 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

OOSTERHOUT-EN-DOBST, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. van Breda, ring van Geertruidenberg.

Men heeft er eene kerk, te Oosterhout, en telt er 240 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest ADRIAAN DE RAAD, aldaar be-roepen in 1613, overleden in 1690. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten, verdient melding de geleerde en door zijne schriften vermaarde ABRAHAM VAN BEMMELN, die in het jaar 1825 van Loosduinen derwaarts kwam; en in het jaar 1842 overleden is. Het beroep is een koninklijke collatie.

OOSTERHOUT-LENT-EN-SLIJK-EWIJK, R. K. stat., prov. *Gelderland*, aartspr. van *Gelderland*.

Deze stat. heeft twee kerken, ééne te Slijk-Ewijk en ééne te Lent. Men telt er 1000 Communikanten. Zij wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan.

OOSTERHOUTSCHE-DIJK, dijk in de *Oer-Betuwe*, prov. *Gelderland*.

Het is dat gedeelte van den Noorder-Waaldijk, hetwelk zich van Lent tot Slijk-Ewijk uitstrekt.

OOSTERHOUTSCHE-HEIDE, heideveld in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, zich tusschen Breda, Dorst, Dongen en Oosterhout uitstreckende. Zij wordt naar de laatstgenoemde plaats genoemd, omdat zij voor het meereendeel in die gemeente gelegen is.

Deze heide, welke tamelijk effen en van groote uitgestrektheid is, heeft menigmaal gediend tot legerplaats voor de Staatse krijgsvanden. Behalve dat gedeelte, hetwelk de Setersche-heide genoemd wordt, is alles grootendeels outgonnen en met masthout of dennen beplant en begroeid.

In 1701, als men, na den dood van Karel II, Koning van Spanje, de oorlog wegens de Spaansche troonsopvolging te gemoet zag, deden de Staten een groot gedeelte hunner krijgsmagt, onder bevel van den Prins van Nassau-Saarwüch, den 10 September, op deze beide zamen trekken, waarbij, den 28 dier maand, sommige Engelsche regimenten, onder bevel van den Graaf van Marlborough, zich voegde, alwaar zij door Willem III, Koning van Engeland, die ten zelfden tijde eenigen tijd binnen Breda zich othield, in het begin van October gemusterd werden.

OOSTERHOUTSCHE-VOERD, voorm. oude begraafplaats in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Falsburg*, onder Oosterhout.

Deze voerd is bijna ten eenenmale in grondloze waterkolken veranderd, terwijl de dijk, na de overstroming van 25 Januarij 1830 daarover gelegd, alle sporen daarvan heeft uitgewischt. Uit deze voerd sijn, bij geringe overstroming, onderscheidene urnen en penningen weggedreven.

OOSTERHUIS of *Oosthuis*, hoeve op de *Huize-Valuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 4 u. N. van *Arnhem*, kant. gem. en 1½ u. Z. van *Apeldoorn*, ½ u. O. van *Beekbergen*, waartoe het behoort: met 90 h. en ruim 500 are.

Men heeft hier een school, welke gemiddeld door een paar van leerlingen bezocht wordt.

OOSTERHUIS, geh. in *Frische*, prov. *Groninger*, arr., kant. en 7 u. van *Appingedin*, gem. en 10 min. Z. O. van *Zand*:

OOSTERHUIS, geh. in *Hantzen*, prov. *Groninger*, arr. en 11 u. van *Appingedin*, kant. en 2½ u. N. W. van *Overveende*, u. N. W. van *Bijst*, 10 min. W. van *Saerwoude*, behoort.

OOSTERHUIS, voorm. hoeve op de *Huize-Valuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1 u. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

Deze is later verhoord tot een hoevehuis, en dient thans ook, voor de stat. van *Vasson-en-Epe*. Hetzelve verloor hare gelidmaat op den hantzen *Overveende*: doch zij door te land verhoeden zijnde, is zij te *Oosthuis* overgeplant.

OOSTHUIS of *Oosthuis*, geh. in *Falsburg*, prov. *Groninger*, u. N. van *O. van Beekbergen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van

Ommen, gem. en 1 u. O. van *Avereest*, aan de *Reest*; met 48 h. en 230 inw. Ook is er eene school.

OOSTERHUIZEN, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Eenrum*, aan den Oudendijk, nabij het geh. den *Hoorn*, welke in het midden der vorige eeuw gesticht is.

OOSTERHUIZEN (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. Z. van *Bedum*, 10 min. O. van *Zuidwolde*.

OOSTER-KAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den *Meer*, O. aan den *Slikvender-polder*, Z. aan den *Schager-waard*, W. aan de *Wester-kaag*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 50 v. r. 60 v. ell., waaronder 152 bund. 10 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen. Hij staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

OOSTER-KOGGE of **EENHUIZER-KOGGE**, eene der vier koggen, waarin vroeger *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld was; palende N. en O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan de *Zuider-kogge*, W. aan de *Middelkogge*.

Deze kogge bevat de gem. *Enkhuizen*, *Bovenkarspel* en *Grootebroek-en-Lutjebroek*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5402 bund. 90 v. r. 22 v. ell., waaronder 5254 bund. 90 v. r. 22 v. ell. schotbaar land, en telt 1482 h., Deze kogge wordt op de *Zuiderzee* van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van *Dregterland*.

OOSTER-KOGGEN (DE VIER-), naam, onder welken **DREGETELAND**, prov. *Noord-Holland*, op sommige kaarten voorkomt. Zie **DREGETELAND**.

OOSTER-KOLK-POLDER (DE), pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Hoogwouder-en-Aartswoud*; palende N. aan de *Zuiderzee*, O. aan de *Hoogwouder-ban*, Z. aan de *Hoogwouder-ban* en de *Aartswouder-ban*, Z. W. aan de *Aartswouder-braak*, W. aan de *Gouw*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 97 bund., en wordt door eenen molen, op de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlast.

OOSTER-KOOG, onbehuide pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Etersheim-en-Zuid-Schar-dam*; palende N. en O. aan de *Zuiderzee*, Z. en W. aan den *Zeedijk*.

Deze pold., welke niet bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 52 bund. 27 v. r. 30 v. ell., waaronder 38 bund. 34 v. r. 70 v. ell. schotbaar land, en wordt, door afstroming in zee, van het overtollige water ontlast. Er bestaat geen polderbestuur.

OOSTERLAND, heerl. op het eil. *Duiseland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Oosterland-en-Sir-Jansland*; palende N. W. aan het *Dijkwater*, N. aan de heerl. *Sir-Jansland*, O. aan de heerl. *Bruinisse*, Z. aan het *Keeten*, W. aan de heerl. *Ouwkerke*, *Nieuwkerke* en *Botland*.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Oosterland*, benevens een gedeelte van den *Polder-van-Sir-Jansland*, en bevat het d. *Oosterland*, benevens eenige verspreid liggende woningen.

Men telt er 860 inw., die des zomers meest hun bestaan vinden in den landbouw en des winters door werk in de bosschen, die hier veel rijt

keerevaarten; zoo nogtans, dat het hoog regtsgebied en verdere regten over het een derde of ambacht van Oosterstein, nog een gevolg van de twee derde deelen is. Onder de grafelijke regering had de heer van OOSTERLAND ook het voordeel van het Vrije- en Overambacht dezer heerlijkheid, ten vollen schote staande, uitgezonderd het land, genaamd VORSSCHE of VERSSCHE, groot 286 gemeten 22 roeden (31 bund. 53 v. r. 65 v. ch.), dat maar half schot betaalde. Onder de regten, die een gevolg dezer heerlijkheid waren, behoorde het regt van het veer op Spuitwijk, daar men weleer plagt over te varen op Herkingen, hetwelk, in het jaar 1576, door Jonkheer JORIS VAN STEINMOLEN, verpacht werd. Dit veer is nog op de Staart, aan de slois, vermits Spuitwijk weggespoeld is, ofschoon met der tijd, gemakshalve, de vaart op Bruinisse meer is begonnen gebruikt te worden. Van dat zelfde veer vaart nog een marktschip op Rotterdam. Ook volgt aan OOSTERLAND het volle geschoot van de poldertjes van Beijeren en Vianen, onaan gezien het geheele regtsgebied daarover den Heer van Ouwerkerk toekomt. Wijders nog het geheele regt van dwang of malerij, de accijnsen van wijn en bier over de geheele heerlijkheid, de winter- en zomervisscherij, zoo in het Meer-vliet, als in alle watergangen, putten en wellen, mitgaders voor de sluizen van Vianen en Spuitwijk. Desgelijks de visscherij buitendijks, zoo ver de oude koopbrieven dat bescheiden, en de Markgraaf van Veere die gebruikt heeft. En voorts alle zoodanige regten, als in de oude brieven van Duiveland, in het algemeen begrepen zijn. Uit den boedel van den Markgraaf van Veere, zijn de twee derde deelen in OOSTERLAND, met het hooge regtsgebied over het ambacht van Oosterstein, voor 14,040 gulden gekocht, door Jonkheer JORIS VAN STEINMOLEN, Penningmeester van Walcheren, zoo voor zich zelve als voor Mr. JAN D' AUCTRUIS, Raad des Konings en Meester van de rekeningen; voor Jonkheer FILIBERT VAN SMOOSKERKE, Heer van Moermont, Raad des Konings en Rentmeester-Generaal van Zeeland-Beoosten-Schelde, en voor Mr. ADRIAAN VAN PROOST, ieder een vierde deel, doch onverdeeld. Zij werden er op den 19 November des jaars 1667 in dier voegen, bij vier afzonderlijke, doch gelijkkluidende verleibrieven in gevestigd, behoudelijk, wanneer eenige gedeelten daarvan, bij koop, erfopvolging of anders, weder aaneen mogten komen, dat het dan wederom voor een ongesplitst leen gehouden zoude worden. In het jaar 1609, heeft de Heer JAN ANTHONISSE DE JONGE, in zijnen tijd Burgemeester te Zierikzee, en de stamvader van het geslacht der DE JONGEN, in gemelde stad, drie vierdeparten in de voorschreven twee derde deelen gekocht, uit den boedel van Jonkheer JORIS VAN STEINMOLEN. Hij werd er op den 16 December, door Jonkvrouwen LUITSAART en ENEERTIANA VAN STEINMOLEN, beide dochters, en, onder beneficie van inventaris, erfgenamen van gedachten JORIS VAN STEINMOLEN, mede verleden. Het overige vierdepart, of twee achtste deelen, heeft hij bij opdracht van den 10 April des volgenden jaars, bekomen van ROSSBOUT VAN MANSDAALE en JOHANNA D' AUCTRUIS.

De heerlijkheid OOSTERLAND bleef in het geslacht der DE JONGEN tot in het begin der achttiende eeuw, toen zij, na den dood van CORNELIS DE JONGE, Burgemeester van Middelburg, door diens dochter, Jonkvrouw HENRIETTE JACOBA DE JONGE, verkocht werd aan den Heer CHARLES LONCQUE, in zijn leven Luitenant-Kolonel bij de Infanterie, ten dienste van den Staat, die er den 14 November 1701, mede verleid werd. Zijne oudste dochter, VROUWE SUZANNA MARIA LONCQUE, weduwe van den Heer

Na **Johas Cas**, Heer van **Dombury**, en, in leven ook Burgemeester te **Zierikzee**, werd in deze heerlijkheid, na den dood van haren vader, den 3 Junij 1715, bevestigd. Na haar overlijden werd de heerlijkheid, den 28 September 1752, verheven op haar nicht, Jonkvrouw **Jacoba Magdalena Ockers**. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer **H. Smeulder**, te 's Gravenhage.

Het d. **OOSTERLAND** ligt 3 u. O. ten N. van **Zierikzee**, omtrent in het midden van **Driiveland**, 1 u. Z. W. van **Bruinisse**, 1½ u. N. O. van **Ouwkerke**, ½ u. O. van **Nieuwerkerke**, ½ u. Z. ten O. van 's **Sir-Jansland**, op het hoogste van het eiland. Het is niet van de oudste, maar een der beste en vernakelijkste dorpen van dit eiland. Drie wel bestrate wegen maken de toegangen tot het dorp, die met hante daaraan volgende, digt behoorde straten, alle uitloopen op een tamelijk ruim marktveld, hetwelk aan de eene zijde bespeld wordt door de **Meer-vliet**, die door eene steenen brug hier nevens vliet, en, langs eenen steenen trap, de inwoners het gebruik van haar water geeft. Dit markt- veld is voorts rondom behouwd. In het jaar 1740 werd daaraan een nieuw dorps huis opgetrokken, versierd met een torentje, en voorwaarts uitziende over de breedte van de markt, op een daar tegenover staand beursje, hetwelk rust op vier bonteimer steenen kolommen.

Het geheele dorp bestaat tegenwoordig uit zeer wel onderhouden en digt aan elkander getimmerde huizen, onder welke eenigen vrij aanzienlijk zijn.

Uit oude fondamenteu en andere overblijfsels, die hier en daar nog bespeurd worden, schijnt men te moeten besluiten, dat het dorp eertijds grooter geweest zij. Waarschijnlijk zijn na den brand, die er in het jaar 1612 ontstond, onderscheidene huizen geheel onher- bouwd gebleven.

De kerk is in vorige tijden van aanmerkelijke grootte geweest, doch daar het schip daarvan, hetzij in de Spaansche berceuten of in gedachten brand verwoest, hetzij om redenen, daarvan afgenomen is, is het koor nu alleen overig, welks sterke bouw nog toont, wat de kerk eertijds in haar geheel geweest zij. In het jaar 1661, werd zij, zoo als zij nu is, versierd met een fraai geschilderd glas, haar door de Staten der provincie vereerd. Ook prijkt zij met de begraafplaats en wapens van bovengedachten Jonkheer **Joas van Strenckelen**, voorheen Heer van **OOSTERLAND**, alsmede met den grafkelder en het geslachtwapen van eene der vroegere Ambachtvrouwen, **Suzanna Maria Loucq**, weduwe van **Jon. Cas**, Burgemeester van **Zierikzee**, welke vrouw veel tot verbetering van dit dorp toegebracht heeft. Tegen de kerk aan, staat ter eener zijde een nieuw en ruim schoolhuis, en ter andere zijde een groots regenbak, in het jaar 1752, zoo tot gerief der burgers, als uit voorzorg tegen gevaar van brand, gemaakt.

De toren, voorzien van twee zware klokken, eenige roeden west- waarts van de kerk af, over de kerkstraat staande, schijnt veel eer slechts bij voorraad tot een klokhuis daar geplaatst, dan wel tot eenen wezenlijken en blijvenden toren gesticht te zijn.

Aan de zuidzijde van het d. ligt het **Huis-tn-OOSTERLAND**. Zie **OOSTERLAND (HUIS-tn-)**.

De kermis valt in den vierden Woensdag na de Pinksterweek.

OOSTERLAND is de geboorteplaats van den Godgeleerde **Abraham The- ophorus Brauwer**, geb. 9 September 1785 † 29 October 1836, als Predikant te **Klundert**, onderscheidene werken nalatende, en van den be- ruchte **Hennicus Slatus**, de eenige Remonstrantsche Predikant, die,

ten jare 1625, aan den roekeloozen aanslag tegen het leven van MAURITS Prins van Oranje, had deel genomen. Hij werd den 5 Mei 1625 op het schavot te 's Gravenhage onthalsd.

Het wapen van OOSTERLAND bestaat in dat van het adellijke geslacht VAN DER BOMME, met dat onderscheid, dat het hoofd azuur (blauw), in plaats van keel (rood) is. Het bestaat alzoo uit een veld met vijf in elkander getande geeren, regts van sabel (zwart) en links van zilver; met een hoofd van azuur, beladen met drie schuine ruiten (losanges) van goud.

OOSTERLAND, in een handschrift der Utrechtsche kerk OISTELAND genoemd, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, Z. O. van *Hypolituschoof*, 52° 55' 55" N. B., 22° 40' 31" O. L.

De inw. vinden meest hun bestaan in de veeteelt, vooral schapenteelt, den landbouw en het visschen van zeewier.

De Herv. die hier wonen, behooren tot de gem. van *Oosterland-Stroeden-den-Oever*. De kerk was vóór de Reformatie, op naam van den H. MICHAËL ingewijd, en was onder twee Pastoren verdeeld. De begaving aan beide de pastorijen of gedeelten der pastorij, gelijk ook het kosterschap, kwam den Graaf van Holland toe; de bevestiging moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche domkerk gehaald worden. Iedere pastorij, of gedeelte der pastorij, bragt jaarlijks, met lasten en al, 40 Rhijnsche guldens (56 guld.) op. Deze kerk is in het jaar 1839 aanmerkelijk hersteld. Het is thans een oud gebouw met eenen toren, doch zonder orgel. Er worden daarin vele oude zerken gevonden.

De Doopsgez., die hier zijn, behooren tot de gem. van *Hypolituschoof-en-'t Stroec*. — De R. K., die men er aantreft worden tot de stat. van *Wieringen*, gerekend.

OOSTERLAND, pold. in *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, gem. *Oosterland-en-Sir-Jansland*; palende N. W. aan den pold. *Sir-Jansland*, N. en O. aan den pold. *Bruinisse*, Z. O. aan het *Keeten*, Z. aan den pold. *Beijer*, W. aan de *Vierbannen-van-Duiveland*.

OOSTERLAND (GROOT-), een gedeelte van den *Polder-van-Oostvoorne*, in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oostvoorne*; zijnde het oostelijke gedeelte van den polder *Oostvoorne*, begrepen tusschen den *Heindijk*, den *Polderdijk*, de stad *Brielle* en de *Schrijversdijk*.

OOSTERLAND (HUIS-TE-), oud adell. h. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2 u. O. ten N. van *Zierikzee*, gem. en aan de zuidzijde van het dorp *Oosterland*.

Het is een voortreffelijk heerenhuis, dat, in het vierkant, binnen zijne grachten besloten ligt, en over eene brug, tegenover den ingang van het huis, genaderd wordt.

OOSTERLAND (KLEIN-), voorn. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Oostvoorne* en voor een klein gedeelte gem. *Brielle*; palende N. aan den mond der *Nieuwen Maas*, O. aan de stad *Brielle*, Z. en W. aan *Oostvoorne*.

Deze heerl. bestaat uit den *Oosterlandsche-polder* en de polders *Oud-Kleiburg* en *Nieuw-Kleiburg*. Zij bevat noch d., noch geh., doch alleen eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 159 bund. 4 v. r. alles belastbaar land; telt 5 h., bewoond door 5 huisgez., uitmakende eene bevolking van 30 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Oostvoorne*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oostvoorne* en te *Brielle*.

Aan den hoek van den Heindijk, waar de rivier de Maas eindigt, staat een oude vervallen steenen toren, genaamd het *Steenen-baken*, door die van Brielle, ten gemakke van de zeevarenden, aldaar opgerigt. Ook is hier nog eene vervallen kustbatterij, behoorende tot de linie van verdediging tusschen Brielle en Hellevoetsluis.

Deze voorm. heerl. is sedert onbeugelijke jaren, met die van *Oostvoorne* vereenigd, en wordt tegenwoordig met deze in eigendom bezeten door den Heer *Mr. Nicolaas Johannes Cornelis Lette*, var *OOSTVOORNE* Wethouder der stad Brielle.

Het wapen van *KLEIN-OOSTERLAND* bestaat uit een veld van sinopel (groen), waarop eene hoogte, torschende eenen vierkanten toren van zilver.

OOSTERLAND-EN-SIR-JANSLAND, gem. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Bieneningen, O. aan de gem. *Bruinisse*, Z. W. aan het Keeten, Z. aan de gem. *Ouwerkerke*, W. aan *Ouwerkerke en Nieuwerkerke-Kapelle-en-Botland*.

Deze gem. bevat de heerl. *Oosterland* en *Sir-Jansland*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1725 bund. Men telt er 172 h., bewoond door 537 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van *Oosterland* en *Sir-Jansland* uit, welke in deze burgerl. gem. twee kerken hebben, als: ééne te *Oosterland* en ééne te *Sir-Jansland*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Oosterland* en ééne te *Sir-Jansland*.

OOSTERLAND-POLDER of *OOSTERLANDSCHE-POLDER*, ook wel enkel het *OOSTERLAND* geheeten, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den *Noordland-polder*, O. aan den *Noord-Zak-polder*, en den *Platen-polder*, Z. O. aan den *Oude-Kamer-polder*, W. aan den *Oudeland-polder* en N. W. aan den *Ooster-Guite-polder*.

Deze pold., welke omstreeks 1289 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 112 bund. 57 v. r., waaronder 106 bund. 91 v. r. 39 v. ell. schotbaar land. Daarin ligt het fraaije dorp *Heinkenszand*, benevens vele verspreid liggende huizen en boerderijen. Hij behoort tot de watering en onder het polderbestuur van *Heinkenszand*, en ontlast met de andere polders van genoemde watering, door de zeesluis op *Tendenwege* onder 's *Heer-Arendskerke*.

OOSTERLANDSCHE-POLDER (DE), pold. op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende N. aan de *Zuidvliet*, O. aan de *schorren van Hongersdijk*, Z. O. aan den *Oost-Nieuwlandsche-polder*, Z. en Z. W. aan den *Zuiderlandsche-polder*, W. aan den *Oud-Sabbinge-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1370 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund. 51 v. r. 6 v. ell.; telt 7 boerderijen, terwijl ook het d. *Oostkerke*, voor het grootste gedeelte mede in dezen pold. ligt, welke door eene, in 1793 gelegde, sluis, op de *Zuidvliet* uitwatert. Er is ten N. van dezen pold. een groot veer, op

het tegenover liggende d. Kortgene. Het polderbestuur, dat mede de polders Oud-Sabbinge en Zuiderland omvat, waarmede de OOSTERLANDSCHE-POLDER, Oud-Wolfaartsdijk vormt, bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwaren en eenen Penningmeester.

OOSTERLANDSCHE-POLDER (DE) ook wel KLEIN-OOSTERLANDSCHE-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en voor een klein gedeelte gem. *Brielle*, overigens gem. *Oostvoorne*; palende N. O. aan Nieuw-Kleiburg en Oud-Kleiburg, O. aan den Meenwenoordsche-polder, Z. O. aan de stad Brielle, Z. aan den Ruggepolder en den Oostvoornsche-polder, W. voor een zeer klein gedeelte aan den polder Kruiningergors en voorts aan de bekaide landen, voor den Heijndijk gelegen.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 189 bund. 4 v. r.; als: onder *Oostvoorne*, volgens het kadaster, 186 bund. 37 v. r., onder *Brielle*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 67 v. r.; telt 5 h., waaronder 3 boerderijen, allen onder *Oostvoorne*. Hij wordt door twee sluisen, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Secretaris en Penningmeester en twee Leden.

OOSTERLANDSCHE-ZEEDIJK of HUISDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, zich uitstrekking van Zeeburg of de duinen, tusschen de pold. Kruiningergors, Nieuw-Kleiburg en Oud-Kleiburg, aan de eene in den Oostvoornsche-polder en Oosterlandsche-polder aan de andere zijde, tot aan de Nieuwe-Maas, vormende alzoo eenen hoek aan het Steenen-baken.

OOSTERLAND-STROE-EN-DEN-OEVER, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van de *Zijpe*.

Men telt er 330 zielen, onder welke 280 Ledematen, en heeft er drie kerken, als: ééne te Oosterland, ééne te Stroe en ééne aan den Oever.

OOSTERLEEK, plaats, welke wij in oude stukken, ja nog zelfs in een verdrag van 1698, vermeld vinden, en welke vermoedelijk de zelfde was als het tegenwoordige HELIGERLEEK, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie voorts op HELIGERLEEK.

OOSTERLEEK, ook wel enkel LEEK en gewoonlijk bij verkorting de LEEK genoemd, d. in *Dreyterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. O. van *Hoorn*, gem. *Wydenes-en-Oosterleek*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wijdenes*, aan den Zeedijk.

In 1429 wordt het reeds OOSTERLEEK genoemd in eenen voorregtsbrief, waarbij *Wijdenes* en OOSTERLEEK te samen tot eene stede werden verheven, en Schellinkhout daarvan werd afgescheiden.

Men telt er 26 h. en 180 inw., die in de melkerij, het kaas maken en den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die hier op 4 na allen Herv. zijn, behoeren tot de gem. van *Wydenes-en-Oosterleek*. Vóór de Hervorming had OOSTERLEEK of LEEK ééne parochiekerk, welke ter begeving stond van de Graven van Holland. De instelling moest door den Proest van West-Friesland gedaan worden. De pastorie bragt, de lasten daarbij gerekend, jaarlijkt veertig Rijnsche gulden (86 guld.) op, en had ses morgen lands, waarvan de Pastoor bij afwezigheid vijf Rijnsche gulden (7 guld.) genoot. De kerk, door ouderdom vervallen zijnde, werd in het jaar 1690 van nieuws opgebouwd, zijnde het thans een steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel. — De 4 R. K., welke men er telt, worden tot de stat. van *Venhuizen-en-Hem* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

OOSTERLEEK (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wydenes-en-Oosterleek*; palende N. aan Venhuizen en Hem, O. en Z. aan de Zuiderzee, W. aan Wijdenes.

Deze pold., welke omtrent het jaar 1550 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 226 bund. 44 v. r. 36 v. ell., alles schotbaar land; telt 26 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

OOSTERLEESCHE-BRUG, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van de *Lier*, over de Lee liggende.

OOSTERLING (DE), naam, welken de mindere klasse algemeen geeft aan den **AUSTERLITS-POLDER**, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **AUSTERLITS-POLDER**.

OOSTERLITTENS, in het oud-Friesch **AESTRELETZE** of **AESTERLETZENSE**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauverd*, nabij de vereeniging van de *Bolswarder- en Sneeker-vaarten*.

De naam van dit d. geeft de gelegenheid genoeg te kennen, liggende het ten N. O. van de b. *Westerlittens*, welke in *Hennaarderadeel*, aan den *Slagtedijk* gevonden wordt. Even ten N. W. der kerkbuurt van dit dorp loopt de *Bolswarder-trekvaart* door de *Sneeker-vaart*, en aan het zuidoende der buurt is eene valbrug ten dienste der rijtuigen.

Men telt er in de zeer onregelmatig gebouwde binnenbuurt, aan de *Sneeker-vaart*, 105 h. en 670 inw., die zich meest op den handel en het maken van boter en kaas toeleggen. Tot dit d. behooren de b. *Schrins*, *Wammert*, *Langwerd*, *Geleburen* enz.

De *Herv.*, die er 590 in getal zijn, onder welke 150 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **TOLLIUS JOUKANIS** of **TJALLE JOUKES**, die in het jaar 1585 beroepen werd en hier waarschijnlijk in 1601 is overleden. Onder de alhier gestaan hebbende *Predikanten* verdient melding de beroemde **BALTHAZAR BEKKER**, wiens eerste standplaats het was, en die er van 1657 tot 1666 het woord Gods verkondigd heeft. De kerk, die vóór de *Hervorming* aan de *H. MARGARETHA* was toegewijd, werd destijds door den *Abt van Lidlum* van eenen *Pastoor* voorzien. De *pastorij* kon honderd dertig goudguldens (195 guld.), het *vikarisschap* niet meer dan tachtig goudguldens (120 guld.) opbrengen. Deze kerk, op eene hoogte gelegen, is in 1753 en 1754 inwendig bijna geheel vernieuwd. Op het koor hangt een fraai geschilderd wapenbord, waarop een opschrift, hetwelk deze herstelling en onder wiens bestuur zij geschied zij, in aandenken houdt. Behalve de gewone toren had men in het midden der vorige eeuw op het koor der kerk een klein spits torentje, met leijen gedekt, waarin toen nog het misklokje hing, doch zonder klepel. Op het koor der kerk liggen volgens *grafschriften* begraven de vrouw en drie kinderen van *Ds. BEKKER*, gedurende zijne dienst hier overleden.

In het jaar 1629 kwam de gemeente bijeen en besloot om alle occasie van *dronkerien*, *partijenschappen* en *andere onheilen weg te nemen*, die door de veelheid van *tappertijen* plegen te ontstaan, dat in

het dorp maar eene herberg zou worden tegelaten. Dit besluit aan den Grietman gepresenteerd; werd door hem goedgekeurd.

De Doopsgez., van welke men er 80 aantreft, behooren tot de gem. van *Baard en Krommal*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Dingsdag in September.

Bij de Staten van Westergo werd in 1387 besloten, dat OOSTERLITTENS met Winsum, behalve de aard- en torenmagt, een gesadeld paard en weerbaar man moest houden, om bij nacht op den dijk in het Deel om te rijden en naar alle onraad te verneemen. De geheele grietenij moest zes paarden en mannen daartoe houden.

OOSTERMATE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Kampen*, gem. en ¼ u. Z. ten W. van *Genemuiden*.

OOSTERMEER, in het Oud-Friesch *AESTERMAR*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1 u. O. van *Bergum*.

Dit d. ontleent zijnen naam van zijne ligging, ten O. van het Bergumermeer. Het is eene zeer uitgestrekte plaats, loopende tot aan de Rottevalle; wordt in het Oosten en Zuiden van Achtkarspelen afgescheiden door de Monnike-gruppel, en loopt in het Zuidwesten tot aan Smallingerland.

Men telt in de kerkbuurt, een vierde uur gaans ten Z. van de kerk gelegen, voor een gedeelte met eene wijde vaart doorsneden en van goede huizen voorzien, met de buurtjes *Snakkeburen*, *Stedema*, *de Borst*, *de Joere* en het *Witveen*, 173 h. en 1060 inw., die meest in den landbouw en de turfgraverij hun bestaan vinden. Naar de zijde van Smallingerland had men vroeger lage veengronden, welke goede baggelaarturf plagten te leveren. Nabij de kerk, vooral in het Zuiden, zijn ook vele bouw-, wei- en hooilanden, door vlijt en arbeid, van de oude heidevelden gemaakt en met verscheidene aangename wegen, ter weerszijden met boomen beplant, doorsneden. De kerkbuurt ligt hoog, vooral het kerkhof, vanwaar men een fraai gezigt heeft over die lage landen en het Bergumermeer.

De Herv., die er ruim 950 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oostermeer-en-Eestrum*. De kerk is een vrij groot gebouw, met eenen stomp toren, doch zonder orgel. In den toren is geen klok, maar deze hangt op het kerkhof, in een zoogenaamd klokhuis. — De Doopsgez., van welke men er 110 aantreft, behooren tot de gem. *Witveen-en-Rottevalle*.

Men heeft in deze gem. eene in het jaar 1856 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Er worden jaarlijks twee goed bezochte veemarkten gehouden. De eerste in Junij en de tweede in September; op welke dikwijls vele menschen vooral uit Groningerland, zamenvloeyen.

Met Achtkarspelen en andere omliggende grietenijen is OOSTERMEER, afgescheiden van het overige gedeelte van Tietjerksteradeel, in vroegere tijden somtijds in overeenkomst geweest tot onderlinge bescherming tegen den vijand, het uitleveren van dieven en andere misdadigers enz. Zelfs maakte het dorp alleen in 1477 een verdrag met de stad Groningen, om elkander alle dieven en gestolen of geroofd goed te te zullen uitleveren, welk voorbeeld spoedig door andere dorpen, zoo als *Suameer*, *Garijp*, *Bergum* en *Eestrum*, werd gevolgd.

OOSTERMEER, meer in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, 1¼ u. gaans beoosten de stad *Delft*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, ½ u. W. van *Berkel*. Het heeft drie uren gaans in den omtrek.

OOSTERMEER, buit. in *Amstelland*, prov. *Voord-Holland*. arr. en 1½ v. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1½ v. O. van *Amstelveen*.

OOSTERMEER-EN-EESTRUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klan. van *Leezwarden*, ring van *Bergum*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Oostermeer en ééne te Eestrum, en telt er ruim 1460 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste Predikant, voor zoo ver bekend is, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, was *Nicolaas van Eestrich* of *Eestruvasus*, die in 1567 van daar moest vlieden. Van toen af schijnt de gem. zonder Leeraar te zijn gebleven tot in 1609 of 1610, toen *Josocus Borsus* er in dienst kwam. Deze werd in 1639 te *Ducham Emeritus*. Zijn afstammelingen hebben zich later meestentijds en sedert lang algemeen *Ransigets* geschreven.

OOSTERMOER, een der ses dingspilen, waarin de provincie *Drenthe* vroeger verdeeld was; palende N. en O. aan de prov. *Groningen*, Z. aan het dingspil van *Zuidenveld*, W. aan de *Drentsche-Aa*, die het van het *Bolder-dingspil* en van het dingspil *Noordenveld* afscheidt.

Het ontleent zijnen naam van de veenen, gemeenlijk moer of moeren gebeten, welke aan de oostzijde gelegen zijn.

Het bevat de zes volgende dorpen: *Zuidlaren*, *Anloo*, *Gieten*, *Gasselte*, *Gasselter-Nieuwveen* en *Borger*, thans uitmakende de gem. *Anloo*, *Borger*, *Gasselte*, *Gieten* en *Zuidlaren*, allen tot het kant. *Aasen* behoorende, en gezamenlijk, volgens het kadaster, bestaande ééne oppervlakte van 33,892 bund. 96 v. r. 66 v. ell., waaronder 33,563 bund. 48 v. r. 63 v. ell. belastbaar land.

Men telde er in 1840, 1421 h., bewoond door 1312 huisgez., uitmakende ééne bevolking van 8300 inv., die, nu aangegroeid tot 9600, meest hun bestaan vinden in den landbouw en turfgraverij.

OOSTERMOERDER-VAART (DE) of DE **OOSTERMOERSCHE-VAART**, riv. in *Drenthe*, in *Oostermoerder-dingspil*.

Het is dat gedeelte van de *Hanze*, hetwelk bezuiden *Gasselter-Nieuwveen*, uit de vereeniging van het *Voorste-diep* met het *Achterste-diep* en het *Wisdiep* ontstaat en langs *Gasselter-Nieuwveen*, *Gieterveen*, *Eeksterveen*, *Aanerveen* en de *Groeve*, naar het *Zuidlaardermoor* loopt. Zie voorts het art. *HETZEL*.

.. **OOSTERMOERDER-VEENEN**, veengrond in *Oostermoerder dingspil*, prov. *Drenthe*, in het oostelijke gedeelte langs de *Groninger* grenzen.

Hij beslaat ééne oppervlakte van 12,240 bund. 83 v. r. 86 v. ell.

OOSTER-NIEZIJL, voorn. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, bij *Warsum* in de *Delte*, waardoor, vóór het jaar 1488, een aanzienlijk gedeelte der kerspelen uit den omtrek, zoo in *Hunsingo* als in *Fivelgo*, uitwaterde; doch aangesien deze sluis, door de veelvuldige aansluitingen, hare werking had verloren, kwamen drie deelen van het *Ooster-Niezijlvest*, in 1488 onder de *Winsumer* en *Schaaphalster-sluisen*, en, in het jaar 1484 gingen *Westeremden*, *Garsbuizen* en een gedeelte van *Loppersum*, van de *Rijp*, van 't *Zand* en eenige landerijen, groot 25 grazen, tot de *Slechter-Zijlvest* van de drie *Delfzijlen* over.

.. **OOSTER-NIJKERK**, naam, welken men wel eens geeft aan het d. *Nijkerk*, kw. *Oostergoe*, griet. *Oost-Dongeradeel*, om liet te onderscheiden van het d. *Nijkerk* in *Fernaerderadeel*.

.. **OOSTER-POLDER (DE)**, pold. in *Bemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunshoten*; palende N. aan den *Zee-dijk* te

O. aan den Groene-weg, Z. aan de Koenraads-wetering, W. aan Spakenburg.

Polder, welke binnendijs is gelegen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 29 v. r. 80 v. ell., en wordt door eene sluis, op de Spakenburger-zeehaven, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

NIJEDORPER-POLDER (DE), pold. in de *Niederper-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Nedorp*, gedeeltelijk gem. *Winkel*; palende N. W. aan den Weereis-dijk, N. O. aan den nieuwen pold. Waard-en-Groot, Z. O. aan den Weereis-dijk, Z. W. aan den Oude-Niederper-polder en den Kostpolder.

Deze pold., zijnde zogenaamde oud land, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1172 bund. 5 v. r. 55 v. ell., waarvan 180 bund. 95 v. r. 52 v. ell. schotbaar land; als onder *Nieuwe-Nedorp* volgens het kadaster 480 bund. 51 v. r. 12 v. ell., waarvan 172 bund. 65 v. r. 87 v. ell., schotbaar land; onder *Winkel*, volgens het kadaster 691 bund. 74 v. r. 21 v. ell., waaronder 678 bund. 51 v. r. 45 v. ell. schotbaar land. Men telt er 205 h., waarvan 60 of 70 boerderijen; als 43 h. en 15 boerderijen, onder *Nieuwe-Nedorp*, 160 h. en 40 of 50 boerderijen, onder *Winkel*. Het polder wordt door drie molens en eene sluis, op de *Niederper-ringsloot*, van het overtollige water ontlast, en heeft door middel van eene sluis, te *Nieuwe-Nedorp* gemeenschap met het hoofdkanaal van de *I-Holland*. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en vier *meesters*.

OSTER-POLDER (DE), pold., gedeeltelijk in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Nieuwveen-en-Utrecht*, gedeeltelijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Mijdrecht*; palende N. aan de *Drecht*, Z. aan den *Blokland-polder*, Z. aan *Nieuwveen*, W. aan den *Wester-polder*.

Deze pold., door welchen de grenslijn tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Utrecht* loopt, beslaat, volgens het kadaster, onder *Mijdrecht*, eene oppervlakte van 48 bund. 41 v. r. 86 v. ell., alles wei- en hooiland.

OOSTER-POLDER (DE BUITENDIJSCH-), pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*.

OOSTER-POLDER (DE-NIEUWE-), pold. in *Beerland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Bunscholten*; palende N. aan den *Smeerweg*, O. aan den *Nieuwe-weg*, Z. aan de *Veenlanden*, W. aan den *dorps buitensingel*.

Deze pold., welke binnendijs gelegen is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 79 bund. 58 v. r. 60 v. ell., en wordt door eene sluis, op de zeehaven te *Spakenburg*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

OOSTERSCH-UITENDELLEN (DE), onbehuide pold. in de *Langstruut*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *UITENDELLEN* (DE OOSTERSCH-).

OOSTERSCH-BINNEN-GORZEN (DE BEKADE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, in het balj. *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Oud-Beijerland*; palende N. aan de *Staat*, O. aan den *Bosche-polder*, Z. aan den *Oud-Beijerlandsche-polder*, W. aan *Kraaijenbosch*.

OOSTER-WAARD, groep aanzienlijke boerderijen; in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Grijpskerk*; grenzende ten N. aan de *Waardster-uiterdijken*, ten O. aan de *Kommerzijl*, ten Z. aan de *Zuider-waard* en ten W. aan den *Middelwaard*. Zij maakt eene der drie waarden, *Oosterwaard*, *Westerwaard* en *Middelwaard* uit, en levert uitnemende landen op.

OOSTERWEEREN (DE), streek lands in den pold. *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Edam*, tusschen deze stad, den *Zeevang-zeedijk* en het *Die*, vroeger bekend onder den naam van *Ije*, ook wel *Edammer-Ije*.

Deze streek lands is 285 bund. groot, en bevat slechts eene boerenwoning; de overige bouwlieden, die ongeveer negen tiende deelen daarvan gebruiken, wonen binnen de stad *Edam*.

OOSTERWEIDE, pold. in *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Schermerhorn-en-West-Mijzen*; palende N. aan de *Mijzerkooi*, O. Z. O. aan de *Beemster*; W. aan den *Eilands-polder*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. Het polderbestuur berust bij dat van den *Eilands-polder*.

OOSTERWIERUM, in het Oud-Friesch *Aestrawierum*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Rauwerd*, aan den *Slachte* of *binnendijk*.

Dit d., hetwelk van matigen omtrek is, ontleent zijnen naam van zijne ligging ten O. van *Lutkewierum* en *Grootewierum*. Men telt met de *Oosterwierumer-Bruggebuurt* en een gedeelte van de *Dille*, welke hiertoe gerekend worden, 50 h. en 500 inw., die meest hun bestaan vinden in het maken van boter en kaas.

De *Herv.*, die er 170 in getal zijn, onder welke ruim 60 *Lede*-*maten*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Sneek* behoort. De eerste, die, voor zoover bekend is, hier het leeraar-*ambt* heeft waargenomen, is geweest *Hugo Petri* of *Petrus*, die er denkelijk reeds in 1602 was, en in 1620 opgevolgd werd door *Procarus Joacimi*. De kerk staat van de buurt eenigzins verwijderd. De *pastorij* plagt honderd vijf en twintig goud gulden (187 guld. 50 cents) en het *vikarisschap* negentig goudgulden (155 guld. op te brengen. Er was ook nog eene *prebende* van acht en zestig goudgulden (102 guld.). De *Proost* van de *St. Janskerk* te *Utrecht* moest voor zijn deel twaalf schilden (16 guld. 80 cents.) hebben. Deze kerk heeft eenen lagen *spitsen toren*, benevens een *orgel*. Op eenen balk van de kerk staat een *vos*, in het gewaad van eenen *Monnik* geschilderd, voor de ganzen *predikende*.

De *R. K.*, die er 150 in getal zijn, maken, met die uit de dorpen *Jorwerd*, *Mantgum*, *Weidum*, *Bozum*, *Beers* enz. eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, 220 zielen, onder welke 120 *Communikanten*, telt, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De kerk, aan den *H. Wino* toegewijd, is een goed gebouw, zonder *toren* en van een *orgel* voorzien.

In de nabijheid der *Herv.* kerk heeft men de *pastorie* en de *school*, welke laatste gemiddeld door een getal van 50 *leerlingen* bezocht wordt.

Een weinig ten Z. O. van dit d. heeft men de *Dille* of *Krinsersarm* met twee *herbergen*, waar de *aanleg* plaats is van de *trekscheppen* van *Leeuwarden* op *Sneek* en eene *brug* over de *trekvaart*. Onder dit dorp lagen vijftien *stemmende plaatsen*, en daaronder waren

weker enige adellijke staten, als Gebranda, Groot-Walms, Vogelvang enz., doch thans zijn het slechts gewone heerlijken.

Den 11 en 12 Junij van elk jaar is er te Oostervliet eene van ouds bekende paardenmarkt.

OOSTERWIERUM, b. in *Friesland*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 2 1/2 O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Delfzijl*, 19 min. ten Z. van *Heerlen*: met 6 h. en 30 inv., waaronder 4 heerlijken, met 40 inv., welke de plaats intomen, waar vroeger een klooster gestaan heeft. Zie *Havenwallooven*.

OOSTERWIERUMER-BRUGGE-BUCHT, b., prov. *Friesland*, kv. *Oosteryn*, griet. *Boarderdiehl*, arr. en 2 1/2 u. Z. W. van *Leensden*, kant. en 1/2 u. S. W. van *Raard*, 3 min. Z. O. van *Oostervliet*, waartoe zij behoort.

OOSTERWIJK, kv. en d. in de *Heijerij van 's Hartogebusch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Oostvliet*.

OOSTERWIJK, heerl. in het *Land-voet-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Kedichem-en-Oostervijk*: palende W. en N. aan de heerl. *Nieuwland*, O. aan het gronk. *Loerdam* en de *Langs*, Z. aan de *Langs*, Z. W. aan *Kedichem*.

Deze heerl. bevat het d. *Oostervijk*, benevens enige verstrooid liggende boizen, en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 538 bund. 88 v. r. 8 v. ell. Men telt er 43 h. met eene bevolking van 299 zielen, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inv., die allen Hervormd zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring. van *Loerdam*, behoort. Na de Hervorming waren *Oostervliet* en *Kedichem* vereenigd, en hadden gezamenlijk tot eersten Predikant *Franciscus van den Harn*, die in het jaar 1593 herwaarts kwam; doch in het jaar 1600 zijn deze twee gemeenten van elkander gescheiden en *Oostervliet* maakt sedert op zich zelve eene gemeente uit, waarvan de eerste Predikant geweest is *Nicolaas Pevens van Boerwoude*, die in dat jaar herwaarts kwam, en in het jaar 1600 naar *Heusden* vertrok.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Vóór enige eeuwen, was deze heerl. een eigendom van de Heeren van *Amst.*, en was in de eerste uitgifte of opdracht getiteld: „die o heuge heerlicheydt van den huyse ende hofstadt, staande ende leggende tot *Oostervliet*, mitten cingel, grave ende boomgaarden o mitten ambachts heerscip van den dorpe mitten thicnden, thuyse, wylken van kercke ende altaren tot *Oostervliet* ende mit allecken o landen als daertoe behooren;” doch is in lateren tijd menigmaal van *Heeren* veranderd. In 1407 werd *JAN VAN HERLAAR* daarmede verleid, door *WILLEM VI*, *Graaf van Holland*. Den 6 Junij 1778 werd bidecht zeker proces, over het regt van aankoop enz. dezer heerlijkhed, tusschen de *Vrouwe* en den *Drossard* en *Begeerders* van *Gorinchem*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *Mr. PETERS THOMAS BOUTENS*, woonachtig te *Utrecht*.

Het d. *Oostervliet*, oedtijds *Ezerwijk* en *Easterwijk* genoemd, ligt 1/2 u. O. van *Gorinchem*, 1/2 u. N. W. van *Kedichem*, 1/2 u. Z. W. van *Loerdam*, aan de *Langs*.

Men gaat op, dat dit dorp door *Fou II*, Heer van *Arkel*, welke dats land in tusschen de jaren 948 en 1008 bezeten heeft, gesticht zij.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel. Zij heeft eenen vierkanten toren, met eene lage spits. In het jaar 1369 rees

er verschil tusschen den Heer JAN VAN ARKEL en het Kapittel der Domkerk, wegens de tienden van OOSTERWIJK en Hokelhem (Henkelum), over het regt van patroonschap der kerken en andere geregtigheden, waarom de partijen zulks aan de uitspraak van goede mannen overlieten. De pastorij en het kosterambt, welke hier meer opbragten dan in de omliggende plaatsen, stonden in het jaar 1814 ter begeving van Mr. ANDRIES VAN DER HARGEN, als Heer van OOSTERWIJK.

Men ziet hier nog een oud adell. h., het Huis-te-Oosterwijk geheeten. Zie OOSTERWIJK (HUIS-TE-).

In het jaar 1479 werd het, even als Kedichem, door den verjaagden Drossaard van Leerdam, KLAAS VAN HAAFTEN, in brand gestoken.

Bij den watervloed van Januarij 1809, hebben de ingezetenen van dit dorp alle krachten ingespannen, om, ware het mogelijk, den Lingendijk te behouden; zelfs vrouwen boden hiertoe de hand, en ook nog op den avond van den 50, toen het gevaar zeer dringend was, snelden vele manschappen, in weerwil van den verschrikkelijken storm, te hulp. Na de doorbraak bij Kedichem, was het geroep en gekerm, als ook het vlugten algemeen. De menschen en het vee, welke van elders hier aankwamen, werden terstond van huisvesting en de eerste noodwendigheden voorzien. Ondertusschen was het ook voor deze plaats geen gering bezwaar, dat de waterloopen, waardoor men alhier het water, te zamen met die van Kedichem, moest uitmalen, gestremd werden.

Bij den watervloed van Januarij 1820, was de aandrang van ijs en stroom, langs dit d., op drie onderscheidene punten, zoo geweldig, dat geene menschelijke kracht bijkans vermogende scheen, om met eenige vrucht te arbeiden. Een goed voorbeeld alleen mogt vele anderen tot den zwaren arbeid aansporen. De Heeren A. J. VAN HOUTEN, Predikant, G. DE KEIZER, Schout, J. KODIMAN, Schoolonderwijzer, en F. DEN HARTOG, Gemeente-Ontvanger, sloegen zelve, in den angstvollen avond en nacht van den 26 handen aan het werk, om, als ware het, den hoogsten nood te trotseren. Op dit moedig voorbeeld kwam alles aldaar en van omliggende plaatsen op de been. Ouden van dagen en lieden van middelbaren en jongeren leeftijd, van beide seksen, vereenigden zich tot een zelfde goedwillig doel. Dan; ondanks alle aangewende en onvermoeide pogingen, was het onmogelijk den dijk te behouden, zoodat er ook eindelijk eene doorbraak viel, waardoor de vijf Heerenlanden groote schade leden.

OOSTERWIJK, voorn. adell. h. in het balj. van Blois, prov. Noord-Holland. Zie FOREEST (HUIS-TE-).

OOSTERWIJK, buurs. in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 4 u. N. van Zutphen, kant. en 1½ u. N. O. van Doetinchem, gem. en 20 min. N. van Zelhem; met 47 h. en 290 inw.

OOSTERWIJK (HOOG-) of KLEIN-OOSTERWIJK, pold. in het graafs. Leerdam, prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. Vianen, gem. Leerdam; palende N. aan Bruiningsdeel, O. aan de Meent en aan de stad Leerdam, Z. O. aan de Linge, W. aan den Polder-van-Oosterwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 205 bund. 61 v. r., alles schotbaar land; telt 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast, welke sluis of uitwatering door Orro, Heer van Arkel, op St. Jansdag

van het jaar 1571. moet zijn vergaard. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Waardsman en eenen Secretaris.

OOSTERWIJK (HUIS-TE-), oud adel. h. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. O. van *Gerinchem*, gem. *Kedichem-en-Oosterwijk*, bij de kerk van *Oosterwijk*, waartoe het behoort.

Dit huis bestaat, buiten de grachten, boesgaard en tuingronden, eene oppervlakte van 3 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. PAVLUS ABRAHAM BELAERTS, woonachtig te Utrecht.

OOSTERWIJK (POLDER-VAN-) of *OOSTERWIKSCHE-POLEN*, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gerinchem*, gem. *Kedichem-en-Oosterwijk*; palende N. W. aan *Lang-Nieuw-land*, O. aan *Hoog-Oosterwijk*, Z. aan de *Linge*, Z. W. aan den *Polder-van-Kedichem*.

Deze pold. wordt door eene sluis, en te samen met *Kedichem*, door vier molens, op de *Linge*, van het overtollige water ontlaat.

OOSTERWIJTWERDER-MAAR (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, zijnde eene vereeniging van twee takken, welke zich $\frac{1}{2}$ u. ten N. W. van *Oosterwijtwert* vereenigen. De noordoostelijke tak, komende van *Godlinse*, wordt het *Viesbuurster-maar* genaamd; de noordelijke tak of het *Zandster-maar*, komt van het *Zandster-voorwerk*; loopt ten O. voorbij het *Zandt*, langs *Ten-Hoorn*, *Schatsburg*, ten W. voorbij *Leermens*, en stort zich meer zuidelijk in het *OOSTERWIJTWANDER-MAAR*; waarna dit maar, met eene zuidelijke rigting, ten W. langs *Oosterwijtwert* voortloopt, en, niet ver ten W. van *Ekenstein*, door het *Damster-verlaat* in het *Damster-diep* valt. Over dit verlaat zijn afzonderlijke volmagten.

OOSTERWIJTWERT of *OOSTERWIJTWAN*, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. Z. O. van 't *Zand*, grootendeels op hooge ruime wierden gebouwd. Eene dier wierden heeft eene uitgebreidheid van 6 bund., eene tweede en derde, buiten het dorp, zijn 3 bund. groot. Men telt er 39 h. en 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het d. is welvarend en heeft, ofschoon de huizen verstrooid langs eenen niet hastranten kleiweg staan, een bevallig voorkomen. Men vindt er vruchtbaar land en rijke boeren. Vooral ook wordt het verlevendigd, doordien de diepen of maren van *Garshuizen*, de *Rijp*, *Eenuis*, 't *Zand*, *Ten-Hoorn*, *Leermens*, *Godlinse*, *Loosdorp* en *Spijk* zich in het *Oosterwijtwerder-maar* ontlasten. De grootere turfschepen lossen hier. Inzonderheid in den winter is, bij goed ijs, het hier aan de brug dagelijks zeer druk, uit hoofde van den uitloop dier onderscheidene dorps-kanalen op dit punt.

Het werd aldus genoemd ter onderscheiding van *WASTERWIJTWERT* en het voorm. klooster *WIJTWERT*, beide in *Hunsingo* gelegen. Ten Westen van het dorp en ten Noorden van den rijweg staat een palmolen.

De *Harv.*, die er 250 in getal zijn, onder welke 40 *Ledematen*, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. Deze gem. was eerst vereenigd met *Garsleweer* en is ook eenige jaren bediend door de *Predikanten* van *Garsleweer* en *Jukwert* te samen. In het jaar 1671, daarvan afgescheiden zijnde, bekwam de gemeente van *Oosterwijtwert* eenen afzonderlijken *Predikant* in *BURENUS AS EISSEN*, die in 1674 naar *Weerselo*

vertrok. In 1819 werd OOSTERWIJTWERT kerkelijk met *Ennum* verenigd, en deze combinatie had tot eersten Leeraar PETRUS IOEMA, die sedert het jaar 1809 te OOSTERWIJTWERT stond, en in het jaar 1838 overleed. In 1859 werden die plaatsen weder van elkander afgescheiden, zoodat OOSTERWIJTWERT thans weder eene afzonderlijke gemeente uitmaakt, welke tot eersten Leeraar gehad heeft ALBERTUS TEN OEVER, die in het jaar 1844 naar Gasselter-Nieuwveen vertrok. Na de Reductie der provincie Groningen heeft het adellijk geslacht RIPPERDA, nadat de gemeente van OOSTERWIJTWERT afzonderlijk bediend werd, het patronaatregt hier alleen uitgeoefend, tot dat het door erfregt aan het adellijk geslacht van RENGERS van Farmsum gekomen is, en op de zelfde wijze thans voor het grootste gedeelte in bezit is van de Baronesse de GEEN, geb. van LINTELO.

De kerk is een niet groot, doch wel ingerigt gebouw, met eeneu kleinen spitsen toren, en van een orgel voorzien. In deze kerk is een gedenkteeken opgerigt, ter gedachtenis van GIJSBERT HERMAN VAN RIPPERDA, welk oud adellijk geslacht in dezen oord zeer vermogend is geweest. Op dit gedenkteeken leest men:

Aeternae memoriae illustrissimi et nobilissimi viri GISBERTI HERMANI Baronis RIPPERDA, Oosterwytwerdiae et annexorum pagorum Domini; hujus Reipublicae supremis et nullis non muneribus publicis domi forisque summa cum laude functi; castelli Oosterwytwerdii, hujus templi, et vicinorum vetustate collapsorum, restauratoris; omnium, maxime pauperum, opem implorantium adjutoris. Inter majores HAJONER RIPPERDA, ejusdemque atavos nobiles, pietate et virtute in exstruendis templis et arcibus insignes excellentesque, a sex et amplius retro seculis, templo Tjamswerano, et RUDOLPHI Episcopi Monasteriensis sigillo, teste numeratis. JOSINA MARIA, nata MAURITIO ex eadem splendidissima RIPPERDARUM gente, conjux, et MARGARETHA ELISABETHA, unica filia superstes, nupta UNICORI Baroni RIPPERDA, Weldami et Olidami Domino, et Tubantum in Transisalaniam post gestos alios in Republica honores praefecto, hoc monumentum moerentes poni curarunt. Vixit annos 66, obiit 15 Cal. Julii Anni MDCLXXXV.

(d. i. ter eeuwigs gedachtenis van den beroemden en zeer edelen GIJSBERT HERMAN Baron RIPPERDA, Heer van Oosterwijtwert en nabijgelegene dorpen, die met grooten lof allerlei aanzienlijke ambten zood binnen als buitenslands voor deze Republiek bekleed heeft; de hersteller van het slot te Oosterwijtwert, van deze kerk en van naburige door ouderdom in verval zijnde kerken; de helper van allen, inzonderheid van armen, die zijne hulp inriepen. Onder zijne vaderen telde hij HAJO RIPPERDA en diens edel voorgeslacht, beroemd van zes eeuwen her, door godsvrucht en deugd in het stichten van kerken en kasteelen, waarvan ten blyke verstreken de kerk van Tjamsweer en het zegel van RUDOLF, Bisschop van Munster. JOSINA MARIA, de dochter van MAURITS uit het zelfde luisterrijke geslacht der RIPPERDA's, zijne echtgenoot, en MARGARETHA ELIZABETH, hunne eenige overgeblevene dochter, gehuwd met UNICO Baron RIPPERDA, Heer van Weldam en Olidam, en, na andere eeramten in de Republiek bekleed te hebben, Drost van Twenthe in Overijssel, hebben treurende dit gedenkteeken doen stellen. Hij leefde 66 jaar en overleed den 15 Julij 1695).

De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van Groningen gerekend. — De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van Leermens-en-Loppersum. — De R. K., van welke er een huisgezin woont, worden tot de stat. van Appingedam gerekend. —

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 50 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier een burg van den zelfden naam. Zie het volgende art.

OOSTERWIJTWERT (HET HUIS-TE-), oud adell. h. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*; arr., kant. en 1 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *'t Zand*; nabij en ten Zuiden van Oosterwijtwert.

Deze burg was in het jaar 1400 gebouwd door Jonkheer Fokko UKESA van Leer, in Oost-Friesland. Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, vindt men thans niets meer, dan de burgstede en de gedempte grachten.

OOSTERWOLDE of **OOSTERWOUDK**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. O. N. O. van *Oudeberkoop*.

Het is eene nette en aanzienlijke plaats, tusschen de Kuinder, het Groot-diep en het Klein-diep besloten liggende. Het bevat in de kom van het d. 100 h. en 500 inw., en met de daartoe behoorende buurten Weeper, Loohuis, Jardinga, Klasinga, Sikkinga, Methuizen, Nanninga, Steninga, Tenhore, waar vroeger regtspraak was, Schrappinga, Prandinga, Knolle, Boekhorst, Buttinge, Hoog-Duurswolde en een gedeelte van Laag-Duurswold, 148 h. en ruim 870 inw., die meest in landbouw, veeteelt en veenderij hun bestaan vinden. Ook heeft men hier van ouds twee wind-korenmolens gehad, bekend onder den naam van den Oostermolen en den Veenemolen. Behalve de bosschen en de bouwlanden, omtrent de huizingen en wegen, zijn hier vele schoone weilanden en dennebosschen, inzonderheid langs en omtrent de gemelde diepen en stroomen, als de Noorder-kampen en bovenal de Oostwolder-kampen. In de veenen van Fochtelo worden veel boomen gevonden; waaronder enkele op den stam eene dikte hebben van zes voet diameter.

De inw., die er op enkele na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oostervolde-en-Fochtelo*, welke hier eene kerk heeft. De kerk, welke voor de Reformatie aan den H. BONIFACIUS was toegewijd, door ouderdom bouwvallig geworden zijnde, werd in het jaar 1735 afgebroken, en in het volgende jaar door de weldadige zorg van den Heer DANIEL DE BLOQ LYCKLAMA à NIJHOLT, Grietman van Oost-Stellingwerf, door eene andere vervangen, welke met een spits torentje voorzien is, hetgeen op de vorige niet was. Men heeft in deze kerk geen orgel. In den toren is wel een uurwerk, doch geen klok; er is, op eenige ellen afstand, een klokkenstoel, waarin twee klokken, van welke de eene door eenen ijzeren ketting in verband staat met het uurwerk in den toren.

De enkele Doopsgez., die hier woont, wordt tot de gem. van *Lippenhuizen* gerekend. — De R. K., van welke er 7 wonen, worden tot de stat. van *Venhuizen* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Bij de kerk vindt men eene dubbele buurt, en daarenboven in den omtrek vele huizen van naam, ten blijk, dat hier vroeger veel vermogende en aanzienlijke familiën hebben gewoond, als: Prandinga, Nanninga, Steninga of Steenga, Jardinga, Loohuis, Schrappinga, Weeper, Knolle, de Poel, Klasinga, Sickinga, Methuizen, Veenekoten, Boekhorst; Tenhore, de Kampen, Buttinge, Hoog-Duurswolde en Laag-Duurswolde.

De uitgestrektheid deser buurten en onder hoorige landen, zal waarschijnlijk de oorzaak zijn, dat men dit dorp voor het grootste en vermogendste deser gistrictij opgeeft.

OOSTERWOLDE, d. op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, kw., arr. en 12 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. 1½ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en 4½ u. N. N. W. van *Doornspijk*, aan de *Zuiderzee*, te midden van vruchtbare weilanden gelegen.

Het telt, met de daartoe behoorende buurs. *Hooge-Noordeinde* en *Zuiderstad*, 640 inw. en zonder deze 100 inw.

Men vindt van dit d. melding gemaakt in den dijkbrief van *REINALD*, Hertog van *Gelre*, van het jaar 1359, waarin voorschriften aan *Elburg* en *Oosterwolde* voorkomen, omtrent den aan te leggen *Oosterwolderdijk*; voorts in 1378 in eenen *sauvegarde-brief* van *WILLEM*, Hertog van *Gelre*, waarbij veiligheid verleend wordt aan *Elburg*, *Doornspijk*, *Oldebroek*, *Oosterwolde*, *Zalk* en de *Fossenkuisen*, der lieden van lijf en goed gelegen in *Wolter-Macharijs-ambt*.

In 1383 ontloeg *FREDERIC*, Graaf van *Mees*, Heer van *Baer*, zijne *keurmedije* en hoorige lieden in het hof ter *Eket*, wonende te *Oosterwolde*, *Oldebroek*, enz. van alle *Coermeetsche* regten.

De inw., die er allen *Herv.* zijn, maken eene gem. uit, welke tot de *klass.* van *Harderwijk*, ring van *Hattem*, behoort. In dit dorp werd vóór de *Reformatie* de *H. Nicolaas*, als *Patroon* of *Beschermder* der kerk, gevierd. De *pastorie* werd door den *Abt* van *Wuert* gegeven. Daar was maar éene *vikarij*, te weten van den *H. Antonius*, wiens *bedienaar* door de *Forkingsz* aangesteld werd, en alle *Zondagen*, zijn *priesterlijk* ambt verrigten moest. In het jaar 1575 werden hier omtrent drie honderd personen geteld, die ter *Heilige* tafel gingen. Daar stond ook een outaar van de *Allerbeiligste Maagd Maria*, doch zonder inkomsten. In het jaar 1407 schonk de *Kerkheer* *ENGEBAT KOSTER* tot *Oosterwolde*, uit de *schersmate* 25 *schilden* (55 *guld.*), aan de *St. Nicolaaskerk* aldaar. Deze kerk stond omtrent in het *midelpunt* der *gemeente*, met de *pastorie* en een paar *boerenwoningen*, aan den oude *Woldweg* en den *kerkstouw*, ter *plaatse*, waar reeds sedert de *negende* eeuw eene *houten* kapel stond, die dikwerf hersteld en nu en dan vernieuwd werd, tot dat in het *begin* der *veertiende* eeuw (volgens *overlevering*) drie *rijke* zusters het *besluit* namen, dat ieder voor hare *rekening* eene *steen* kerk zoude bouwen, welke *gelijk* en *gelijkvormig* zoude zijn, waardoor dan door éene van haar *deze houten kerk* in eene *steen* is veranderd, alsmede éene te *Doornspijk* en éene te *Kamperveen*, welke alle drie in eene *regte* rigting op *gelijke* afstand van elkander geplaatst, en allen aan *St. Nicolaas*, den *lievelings* patroon der *handeldrijvende* *kustbewoners*, toegewijd werden. Den 7 *Maart* 1844 sloeg het *onweder* in de *torenspits*. In den *toren* heeft men éene *klok*, met het opschrift: *Verbum Domini manet in Aeternum* (d. i. het woord des Heeren blijft tot in eenwigheid). Wegens de *eenzaame* ligging der kerk, die, geheel van de *bewoonde* buurten afgezonderd, veel *ongerief* aan de *gemeente* verschafte, werd *besloten*, om die af te breken, en voor de *opbrengst* der *afbraak* een *godshuis* aan de *Molensliet* op het *Hoog-Noord-einde* te bouwen, waarin des *Zondags* door eenen *Catechiseermeester* *Catechisatiën* werd gehouden, benevens eene *ruime* kerk aan het *zuideinde* aan den *Zandweg* te plaatsen, welk gebouw, met een klein *torentje* op den *westgevel*, en met het *orgel* uit de *gesloopte* kerk voorzien, en den 7 *September* 1845 *ingewijd* werd. In deze kerk heeft men uit de *gesloopte* *St. Nicolaaskerk*

overgebracht, eenen merkwaardigen grafsteen, waarop vier herders stafven en een H en S staan uitgebeeld.

In het zuidelijk gedeelte van dit kerpel staat de buit. *Horre*. Zie dat woord.

Op het Kerkensmalle op 1200 passen afstand van den ouden kerktoren, ligt een bijna vierkante veldkei van 9 palm lengte en 7 palm breedte, op welks bovensijden men een rondgeboord gat, van 6 Ned. duim middellijn en 6 duim diepte, ziet, dien men voor een' voorromeinschen molensteen houdt.

Als hoogstmerkwaardig dient vermeld te worden, dat in 1805, door den Veenbaas LA BOS, op ongeveer $5\frac{1}{2}$ voet diepte onder den grond, nabij de wangen der Geldersche-gracht, is opgedolven een steenen beeldje, zijnde een mansbeeld, gekleed in een lang gewaad, om den hals eene overlissende krag en om het lijf eenen magt-gordel, hebbende het hoofd gedekt met eene hoog gepunte kroon, welk beeldje men voor God den Twa houdt, en daar de gemeente Doorspijk, waartoe Oosterwolde behoort, eertijds Thor-Spijk genoemd werd, zoo acht men deze vondst aldaar van veel belang, om den naamsoorspong te bevestigen. In de veenen werd door dien zelfden Veenbaas ook nog een Jacobakannetje opgedolven, alsmede een steenen donderkammer, en een steenen wigge. Bij het gasthuis heeft men voor eenige dagen wederom een jacobakannetje zeven voet diep, uit den grond gegraven.

In 1459 ging de scherfmate te Oosterwolde, door aankoop, aan het St. Agnietenklooster te Elburg over. — In 1529 verkocht HUBERTUS SWANNAAS aan het St. Agnieten-klooster te Elburg al het turfland, gelegen in het Tijnen-Bollen-erve aldaar. — In 1554 is de pastorijafgebruken en naar de Zandweg verplaatst.

OOSTERWOLDE, buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr. en 1 u. van *Arnhem*, gem. en 1 u. van *Rhede*, even buiten *Velp*, waartoe het behoort.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 55 v. r. 14 v. ell., wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Baron VAN SWAN, woonachtig te Velp.

OOSTERWOLDE-EN-FOCHTELO, kerk. gem., prov. *Friesland*, klas. van *Heerenveen*, rijk van *Wolvega*.

Men heeft er eens kerk te Oosterwolde en telt er 1040 zielen, onder welke 230 Ledematen. Oosterwolde, Fochtelo, Appelsche, Donkerbroek en Hauke zijn eerst te zamen door eenen Predikant bediend, die te Oosterwolde woonde. De eerste was JOHANNES DE BAWIS, beroepen in 1611, die in 1616 naar Beesterswaag vertrok. Na de dood van JACOBUS BENA, voorgevallen in 1699, hier beroepen in 1670, zijn Donkerbroek en Hauke hier afgenomen, en bekwaam Oosterwolde, Fochtelo en Appelsche, in 1701, tot eersten Predikant ALBERTUS SWASA, die in 1704 overleed. Tijdens de dienst van JOHANNES CONSTANTINUS ALBERTUS VAN DE STRIJK, hier beroepen in 1832, werd Appelsche in 1839 van Oosterwolde afgenomen, hetwelk een eigen Predikant bekwaam, terwijl Ds. VAN DE STRIJK te Oosterwolde-en-Fochtelo verbleef, tot hij in 1845 naar Oostersee vertrok.

OOSTERWOLDER-KAMPEN (DE), lands., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oostende*. Zie **KAMPEN (DE OOSTERWOUDE)**.

OOSTERWOLDER-POLDER, pold. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Elburg*, gem. *Doorspijk*.

Deze pold. is verdeeld in vier merken, het *Eketer-merk*, het *Lummer-merk*, het *Bols-merk* en het *Noorder-merk*. Het eerste merk, aan *Elburg* grenzende, is het hoogste, en langzaam daalt de polder naar het *Overijsselse* grondgebied, zoodat men voor het *Noorder-merk* eenen watermolen heeft moeten plaatsen om het droog te houden. Het eerste merk is doorsneden van eene wetering, de *Wijk* genoemd, naar het aldaar bestaan hebbende buitenleprozenhuis van dien naam, van waar haren loop begint, en lost door de *Eketer* sluis haar water naar zee. Het tweede merk door de *Lummer-wetering* en de *Lummer-sluis*. Het derde, zijnde het *Bols-merk*, door de *Bols-wetering* en de *Bolsluis*, en het vierde, het *Noorder-merk*, door den *Malevliet* en de *Noordersluis*, in de *Oude Oldebroeker-uitwatering*, de *Geldersche gracht* genaamd. De groote *Woldweg* en de kleine *Woldweg*, doorsnijden dezen polder in drie deelen, te weten: de *landerijen* aan den dijk, welke voor vol, in de polderlasten worden aangeslagen. Tusschen den groote en den kleinen *Woldweg* zijn de *Zijfen* en betalen de helft van de eerstgenoemden, en die, welke tusschen den kleinen *Woldweg* en de *Geldersche gracht* gelegen zijn, *Wenden* genaamd, moeten het vierde gedeelte der lasten dragen, welke per gres of $\frac{3}{4}$ bund. worden geheven. Iedere merk onderhoudt zijne eigene uitwateringen, doch de gezamenlijke polder bekostigt het onderhoud van den zee- of ringdijk, de *Kamper-dijk* genaamd, waartoe de landen; aan den dijk gelegen, kosteloos de aarde moeten leveren, te weten; de *buitenlandsche landen* $\frac{2}{3}$, en de *binnendijksche landen* $\frac{1}{3}$, doch daar, waar de *buitenlanden* zijn weggespoeld, moeten de *binnendijksche landen* al de aarde leveren, daar de *buitendijksche landen* *Ontanden* genaamd, steeds meer en meer aan afslag onderhevig zijn, zijn door het polderbestuur op die plaatsen, welke het digst bij den dijk zijn, bekribbingen van rijs gedaan, om den verderen afslag te verhoeden. Het *Noorder-merk* is groot 1481 gresen (494 bund.), het *Bols-merk* 1335 gresen (445 bund.), het *Lummer-merk* 2095 gresen (697 bund.), het *Eketer-merk* 1568 gresen (525 bund.), te zamen 6477 gresen (2159 bund). Deze grootte is die, waarnaar de *landerijen* hunne polderlasten betalen, ofschoon de geheele polder bijna 470 gresen grooter is, en dus ongeveer 2272 bund. oppervlakte heeft, hetwelk in het zuidelijk gedeelte uit bouwland en houtgewas bestaat, doch overigens geheel uit weiland, hetwelk eene vlakte beslaat van meer dan vier uren in den omtrek.

OOSTERZANDT ('T), streek lands en boerderij in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder *Oldehove*.

OOSTERZAND ('T), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oldekerk*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Niekerk*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans kleine, verspreide boerderijen.

OOSTERZEE, oudtijds *Oostense*, in het *Oud-Friesch Aestrazee*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 6 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van de *Lemmer*, Z. van het *Tjeuke-meer*.

Dit d. is het grootste der grietenij, hoewel niet zeer bevolkt, naar zijne uitgestrektheid; tellende men er slechts 360 h. en nagenoeg 920 inw., die meest bestaan van den landbouw. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen en eenen oliemolen. *Oostrazee* is wel voorzien van schoone riviervisch.

De londen van dit d., ten N. aan het gemelde meer palende, strekken zich zuidwaarts wel $1\frac{1}{2}$ uur uit, en zijn bekend onder den naam van Oostzinger-land. Zie dat woord.

De Herv., die hier 900 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oosterzee-en-Echten*, die hier eene kerk heeft. Deze kerk, die eenen fraaijen spitsen toren plagt te hebben, welke reeds van overlang vervallen is, staat landwaarts in, aan den westkant van den rijweg, van Heerenveen naar de Lemmer, waar langs ook bijna alle de huizen aan den noordkant zijn gebouwd. De kerk zelve, een langwerpig vierkant gebouw, 22 ell. 6 palm. lang, en 9 ell. 4 palm. breed, is in 1708 gebouwd, nadat de vorige, welke van eenen geheel anderen bouwtrant was, door eenen harden wind was ingestort. De predikstoel staat in het midden, hoewel hij beter aan het oosteiende einde geplaatst zijn. De nette koepelvormige toren is in 1798, ter vervanging van eenen klokkenstoel, welke er destijds bestond, op de kerk geplaatst.

De Doopgez., die er 4 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Joure*. — De 16 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *de Lemmer*. — De school wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Te Oostmarra plagt ook een regthuis te wezen, gelijk mede twee aanzienlijke staten, beide den naam voerende van Oosterzee, naar twee Grimsmannen uit dat geslacht, welke hier hebben gewoond, en zeggelyk eene *Roorda-state*, doch die allen reeds voor vele jaren verdwenen zijn. — Op sommige kaarten van Friesland ziet men bij dit d. eenen heerlijkhen aanleg van eene groote uitgestrektheid, het *Huis-te-Velde* genaamd, doch deze bestaat slechts uit eenige beplante loopen, en dient voorts tot eene vogelkooi.

Oostmarra is de geboorteplaats van den Godgeleerde *Muzus Porrus*, \pm na 1567. Hij was de Schryver van het register der Roomsche Priesters, die wegens hunne Hervormde gevoelens in 1567 uit Friesland gevlagt zijn, en in Oost-Friesland eene schuilplaats gezocht en gevonden hebben.

In den jare 1196 kwam Jonkheer *WILLEM*, zoon van *FLANIS III*, Graaf van *Holland*, hier in het land, hetwelk toen in oorlog was met *HEINRIK KRAAN*, Graaf van de *Kwinder*, hobbende de eerste, om dezen twist, die van zeer langen duur was, uit te houden, hier een sterk slot gebouwd.

In 1198 had *WILLEM* het geluk zijne vijanden te verslaan; ook kreeg hij, eenigen tijd later, den Bisschop van *Utrecht*, die de Friezen met onregtvaardige afpersingen kwelde, gevangen, hoewel hij echter, naderhand, door beleid van eenige Monniken werd losgelaten. Ten jare 1221 werd Oostmarra, door den Bisschop van *Utrecht*, geheel verbrand.

OOSTERZEE, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van *de Lemmer*, N. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoort. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

OOSTERZEE, ter onderscheiding van het voorgaande ook wel het *BLAAUW-HUIS* genaamd, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. O. van *de Lemmer*, N. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

OOSTERZEE-EN-ECHTEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Oosterzee* en ééne te *Echten*, en telt er 1840 zielen, onder welke 400 Ledematen. De

eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Antonius Nicolai, die hier spoedig na de Hervorming was, en welligt niet in vaste dienst, maar ter leen.

OOSTERZEE-VELD, uitgestrektheid laag land, dat thans voor een groot gedeelte verveend wordt, Z. van het d. Echten, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet Lemsterland. Zie OOSTZINGER-LAND.

OOSTERZEE-SLOOT, water in Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Lemsterland, dat, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Echten, uit het Tjeukemeer voortkomt, met eenen zuidoostelijken loop langs het geh. Echterbrug loopt, en zich in de Kuinder ontlast.

OOSTERZIJ, b. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. van Haarlem, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Beverwijk, gem. en $\frac{3}{4}$ min. O. van Heemskerk; met 30 h. en 180 inw.

OOSTERZIJ-POLDER, pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Alkmaar, gem. Heilo-en-Oosdom.

Deze pold., welke vroeger een meer uitmaakte, het Heilowermeer genoemd, is in het jaar 1581 bedijkt, doch thans niet aan alle kanten met dijken omringd, waardoor de juiste grootte niet is te bepalen, te minder, dewijl een onder Alkmaar gelegen poldertje, het Lood genaamd, en eene aanzienlijke hoeveelheid hoog gelegen geestland, onder de bemaling van dezen polder zijn begrepen. Het eigenlijk laag gelegen weiland, waarvoor om deze reden het geheele meergeld wordt voldaan, afgescheiden van het Lood, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 628 bund. 31 v. r. 90 v. ell. Deze pold. paalt N. aan de gem. Alkmaar, O. aan het Broekelermeer, Z. aan de gem. Limmen; de westelijke grens kan, om bovenstaande reden, niet wel met juistheid opgegeven worden, hoewel men daarvoor gemeenlijk den straatweg van Alkmaar op Haarlem aanneemt. Evenmin is het getal huizen en boerderijen, welke tot dezen polder behoren, juist te bepalen. Vroeger heeft er eene sluis bestaan, waardoor bij langdurige droogte water werd ingelaten en door welke men gemeenschap te water met den polder had; doch deze is in 1841 afgebroken en gedempt. Het land ligt ongeveer 1 ell. 8 duim. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit vijf Poldermeesters en eenen Secretaris en Penningmeester.

OOSTFORT, voorm. fort op den zuidoostelijken hoek van den St. Anna-polder, in Staats-Vlaanderen, prov. Zeeland, gem. Biervliet. Het was eene kleine verschansing, aangelegd bij het graven der linie in 1735, tot hare dekking, doch reeds in de laatste helft dier eeuw weder verlaten en thans geheel geslecht.

OOST-FRANKENLAND, pold. in Schieland, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. Schiedam, gem. Oud-en-Nieuw-Mathenesse; palende N. en O. aan den pold. Nieuw-Mathenesse, Z. aan den buitenpold. Galgoord, W. aan de buitenhaven van Schiedam.

Deze pold., welke vermoedelijk in de zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 40 v. r. 58 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen duiker of sluisje, op de buitenhaven van Schiedam, van het overtollige water ontlast. daarin worden geene boerderijen gevonden, doch wel een houtzaagmolen, met de daarbij behorende lootsen en arbeiderswoningen, mitsgaders de opstal van eene ijzergieterij.

Bij den watervloed van November 1776 werd deze polder overstroomd. Zie deswege het art. WEST-FRANKENLAND.

OOST-GAT (HET), waarwater ten Zuidwesten van het eil. Walcheren, prov. Zeeland.

Het is een der vaarwaters in den mond der Honte of Wester-Schelde, tusschen den wal van Walcheren en de Rassen ter cenre en het bankje van Zoutelande ter andere zijde. Het is smal, doch niet eene genoegzame diepte van 80 tot 220 palmen.

OOST-GORS (HET), pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Zeebergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de buitengronden tegen den Amer, O. aan Schuddebeurs, Z. aan het Hooge en de Streepenlanden; W. aan de Korte-Bloken en aan den Ketel-polder.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund. 45 v. r. 40 v. ell., en heeft een steenen sluisje, aan het zuidende, tegen de Meersche-vliet, wijd 6 palm. 6 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif; voorts eenen houten duiker, wijd 5 palm. 6 duim., voorzien van eene klep; eindelijk een steenen sluisje, tegen den buitendijk, wijd 7 palm. 7 duim., voorzien van eene schuif, brengende het water naar eenen steenen sluis, bij het zoogenaamde 's Heerenhuis, wijd 2 ell. 5 palm. 8 duim., hoog 1 ell. 9 palm. 1 duim., voorzien van een paar puntdeuren en schuif, waardoor hij op de Amer van het overtollige water ontlast wordt. De laatste der gemelde sluizen dient, behalve voor de uitwatering van dezen polder, hoofdzakelijk voor de uitwatering van het hooge gedeelte van den Groote-Zonzeelsche-polder. Het zomerpeil is 8 palm. beneden A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 3 palm. boven A. P. Hij behoort onder het bestuur van den *Rojalen-polder*.

OOSTHEIM of OOSTHEM, oude naam van het d. OOSTUM, in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*. Zie OOSTUM.

OOSTHEM of OESTHEM, in het Oud-Friesch AESTHEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. W. van *Sneek*, aan de Bolswarder-vaart. Men telt er in de kom van het d. 15 h. en 170 inw., en met de geh. Nyezyl en Westerburen, 31 h. en 220 inw., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die hier 181 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oosthem-Abbega-en-Folsgara*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie honderd twintig goudgulden (180 guld.) opbragt. Het vicarisschap gaf vijf en tachtig goudgulden (127 guld. 80 cent). Deze kerk is een goed, bijzonder net gebouw, van binnen wel betimmerd en van een orgel voorzien, dat in 1838 vervaardigd is. Zij heeft eenen ouden stompen toren. De pastorie is hier bij uitstek fraai.

De Doopsgez., welke hier 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ylst*. — De R. K., van welke er 6 wonen, worden tot de stat. van *Blaauwhuis* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Niet ver van dit dorp ligt het Oosthemmer-meer en bezuiden den Heindijk onderscheidene andere vischrijke plassen en meertjes.

OOSTHEM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. van *Bolsward*, 1/2 u. Z. O. van *Witmarsum*, waartoe het behoort.

OOSTHEM-ABBEGA-EN-FOLSGARA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*.

Men heeft in deze gem. drie kerken, als: ééne te Oosthem, ééne te Abbega en ééne te Folsgara, en telt er 430 zielen, onder welke 165 Ledematen. De kerk in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is in 1865 naar Woltersum vertrok, en in 1865 herwaarts kwam, en in

OOSTHEMMER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, $\frac{1}{2}$ n. Z. van *Oosthem*.

OOSTHOEK, kaap in *Oost-Indië*, aan de Oostkust van het *Sunda-sche eil. Borneo*.

OOSTHOEKEINDSCHE-POLDER, pold. in het baljuws. van *Schie-land*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOEKEINDSCHE-POLDER.

OOSTHOEKSCHE-DIJK (DE-), dijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, welke een begin neemt, bij de vereeniging van den *Nieuw-Piershilsche-dijk* met den *Oude-dijk* en eerst in eene zuid-oostelijke, vervolgens in eene zuidelijke strekking langs den *Oud-Piershilsche-polder* heen loopt, aan het zuid-oostelijke punt van dien polder, ter plaatse, waar de *Kostverloren-dijk* en de *Zuidzijdsche-dijk* samenloopen, eindigt.

OOST-HOLLAND, naam, welchen de gem. *EERNES*, in het midden der veertiende eeuw, aangenomen heeft. Zie *EERNES*.

OOSTHUIZEN, d. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{2}{2}$ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $\frac{2}{2}$ u. N. W. van *Edam*, gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*; $52^{\circ} 54' 18''$ N. B. $22^{\circ} 59' 26''$ O. L.

Dit d. wordt in eenen brief van het jaar 1388, *LITKOSTHUIZER-KOOGEN* genoemd. Op een oud kaartje vindt men *Oosthuizen* onder den naam van *LUTTIK-Oosthuizen* aangeeteekend.

Het d. is langs eene streek van ruim 800 roeden, doch niet overal even digt en minst aan den kant van *Eetershem*, naar den zeedijk, betimmerd. Het voornaamste van het dorp, dat zeer fraai is, ligt tegen de ringsloot van de *Beemster*. Men telt er 112 h. en 630 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij, het kaasmaken en binnen- en buitenlandschen kaashandel. Ook heeft men er eene schuitemakerij en eene houtkoperij. Vroeger had men er ook eenen houtzaag- en eenen korenmolen, welke beide niet meer bestaan.

De trekvaarten van *Edam* en *Purmerend* naar *Hoorn*, vereenigen zich te *Oosthuizen*, en men komt er door eene schutsluis in de gemeene vaart naar *Hoorn*.

Men had er vroeger een aanzienlijk Raadhuis onder hetwelk, in het jaar 1626, eene waag gebouwd werd en een wachthuis, benevens de criminele gevangenis. Men ging ter wederzijden met steenen trappen op dit Raadhuis, waar bekwame vertrekken voor de Regering waren. Uit het dak rees een torentje, met eene klok, die gebruikt werd voor de afkondigingen, welke van het Raadhuis geschieden. Dit Raadhuis oud en bouwvallig geworden zijnde, is in 1837 geheel nieuw herbouwd.

De Herv., die er 610 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*.

De kerk, welke vóór de Hervorming ter bevestiging van den Heer der heerlijkheid stond, is een fraai, laag en luchtig gebouw, hetwelk vier kruisgevels heeft, en op het midden een fraai, zeskant, doorluchtig torentje, dat in het jaar 1745, uit het dak van de kerk, waarin het al vrij ver was doorgezakt, weder opgevijzeld is. De kerk, welke mede van een orgel voorzien is, werd, volgens een oud geschrift, op het oude raadhuis gevonden, in den jare 1518 gebouwd. In den zuiderhoek der kerk is eene ongemeen prachtige graftombe van zwart en wit marmere met heerlijk beeldwerk, pilaren en opschriften, opgericht voor den Heer *FRANÇOIS VAN BREDEHOFF*, Vrijheer van *Oosthuizen*, *Eetershem*, Burge-meester en Raad der stad *Hoorn*, Afgezant bij den Koning van Pruiszen, overleden den 14 Mei des jaars 1721. Zijne beeldtenis, nevens de

geslachtwapenen, ziet men boven deze grafombe. Onderscheidene van zijn geslacht zijn hier benevens hem bijgezet, van welke de fraaije wapenborden aan den muur hangen. Deze Heer vereerde in het jaar 1723 aan de kerk, drie zilveren schotels, twee zilveren bekers, een tafellaken en servetten tot het vieren van het Heilige Avondmaal. In het begin van het jaar 1846 ontving deze kerk nog eene fraai bewerkte zilveren schenkan ten gebruike bij het H. Avondmaal ten geschenke van den Heer PIETRA LOUWE en Mevrouw TALINTJE KAASKOOPER, ter gelegenheid van hunne vijftigjarige echtvereniging.

Er waren te OOSTHUIZEN 5 Doopsgez., 8 Evang. Luth., 16 R. K. en 6 Isr., van welke de Doopsgez. te *Beemster* en de overige te *Edam* hunne godsdienst waarnemen.

In het zuidelijke gedeelte der kerk wordt de dorpschool gehouden, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Men heeft te OOSTHUIZEN een distributiekantoor voor de brievenpost en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 15 Januarij 1829 is opgericht, en 15 Leden telt.

De kermis valt in met Pinksteren.

OOSTHUIZEN leed veel door de watervloeden van 14 en 15 November 1775 en van 4 en 5 Februarij 1825. Inzonderheid in den eersten, toen dit dorp, anders hooger dan de naburige plaatsen gelegen, door het water werd overstroond, terwijl het bij den laatsten mede een toevlugtoord werd voor de naburen.

OOSTHUIZEN, voorm. d., prov. *Friesland*, aan de oostzijde op het eil. *Ameland*, dat, van tijd tot tijd, door verschillende vloeden en overstuivingen verdwenen is, en waarvan eene oude vrouw, die in 1825 nog in leven was, het laatste huis meermalen had aanschouwd. De inw. van dit dorp, met de overstromingen moedende verhuizen, begaven zich meerendeels naar het geh. *Buren*.

Bij den watervloed van 1825 waren, ter plaatse, waar dit dorp gestaan heeft, de duinen weggespoeld, zoodat men duidelijke fondamente van huizen, benevens eenige overblijfselen van waterputten en eene smederij ontwaarde. Bij het graven aldaar vond men ook smidsgereedschappen en eenige koperen en zilveren muntspecien, waaronder eenen koperen legpenning van het jaar 1384, geslagen ten gevolge van een besluit en de maatregelen, genomen door de Staten van *Holland*, tegen de *Roomschgezinden* en *Jezuiten*.

OOSTHUIZEN-EN-HOBREDE, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (18 m. k., 4 k. d., 8 s. d.); palende N. aan *Beest*, O. aan *Etersheim-en-Zuid-Schardam*, *Warder* en *Middelie-en-Axwijk*, Z. aan *Kwadijk*, W. aan de *Beemster*.

Deze gem. bevat de d. *Oosthuizen* en *Hobrede*, het geh. *Korsloot*, benevens een gedeelte van *Kwadijk*. Vroeger telde men ook onder deze gem. de geh. *Lage-Leek* en *Bellingewout*, beide door de *Zuiderzee* verslonden.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 774 bund. 96 v. r. 87 v. ell., waaronder 765 bund. 80 v. r. 46 v. ell. belastbaar land. Men telt er 140 h., bewoond door 175 huisgez., uitmakende eene bevolking van 770 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en het kaasmaken. Er wonen hier kaaskoopers, die eenen vrij aanzienlijken binnen- en buitenlandschen handel drijven.

De *Herv.*, die er 720 in getal zijn, onder welke 300 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam*, behoort. In 1577 tot 1587 was *Oosthuizen* met *Etershem* en *Schardam*

vereenigd, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest *Suffridus Pauli*, die in het jaar 1577 derwaarts kwam, en in het jaar 1580 naar Grootebroek vertrok. De twee laatstgenoemde dorpen in 1587 van *Oosthuizen* afgescheiden zijnde, werd *Warder* daarmede kerkelijk vereenigd, tot dat in 1626 *Oosthuizen* eenen afzonderlijken Predikant verkreeg; dit duurde echter slechts tot in het jaar 1632, toen *Hobrede* met *Oosthuizen* vereenigd werd. Deze combinatie had tot eersten Predikant *Petrus Lettingius*, die in het jaar 1651 herwaarts kwam, en in het jaar 1645 van zijne dienst werd ontslagen. Men zie over deze combinatie verder ons art. *Hobrede*.

De Doopsgez., welke hier 10 in getal zijn, behooren tot de gem. van *de Beemster*. — De Evang. Luth., van welke men er 8 aantreft, behooren tot de gem. van *Edam*. — De 20 R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Edam* gerekend. — De 6 Isr., die men er aantreft, behooren tot de bijkerk van *Edam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Oosthuizen* en ééne te *Hobrede*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke in het begin der vorige eeuw in eigendom bezeten werd door *Mr. François van Bredehoff*, Heer van *Pijlsnaard en Etershem*, Oud-Burgemeester der stad *Hoorn*, Bewindhebber der Oostindische Compagnie, ter kamer aldaar enz., enz., in wiens geslacht zij tot nu toe gebleven is, zijnde thans eigenaar dezer heerl. de Heer *Mr. François van Bredehoff de Vicq*, woonachtig te *Hoorn*.

Het wapen dezer gem. is een in drieën gedeeld schild, het bovenste van sabel (zwart), met drie ruiten, staande twee en een; het middelste van keel (rood), met vier kepers; het onderste van zilver, met eenen bril met één glas, waarom het andere glas er onder ligt.

OOSTHUIZER-KOOG of **WESTER-KOOG**, pold. in de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gedeeltelijk gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, gedeeltelijk gem. *Etershem-en-Zuid-Schardam*; palende N. aan de *Beetsers-ban*, O. aan den *Zeedijk*, Z. aan de *Zeevang*, W. aan de *Beemster*.

Deze koog wordt door de trekvaart naar *Hoorn* in twee deelen gescheiden, waarvan het oostelijke wordt genaamd de *Groote-Wester-koog*, en het westelijke de *Kleine-Wester-koog*.

Bij den watervloed van Januarij 1825 is deze koog gedeeltelijk onder water gelooopen.

OOSTHUIZER-WEG (DE), weg in *de Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den *Oost-Beemster-dijk* over het zuidwestelijke gedeelte van *Oosthuizen*, in eene west-noordwestelijke rigting regt door de *Beemster* naar den *West-Beemster-dijk*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Schermerhorn*.

OOST-INDIEN, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Groningen*, kant., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. Z. W. van de *Leek*; met 60 h. en 190 inw. Vroeger had men er eene school, welke door eene nieuwe school te *Zevenhuizen* vervangen is.

OOST-INDIEN, pold., vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. *Kortenhoeft-en-Riethoven*; palende N. aan de *Papen-Meent*, O. aan het *Munnike-veen*, Z. aan de *Kortenhoeftsche-Zuwe*, W. aan het *Horster-meer*.

OOST-KAPELLE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Middelburg* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. W.

aan de Noordzee, N. en N. O. aan de gem. Vrouwen-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag, O. aan Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-ambacht, Z. aan Grijskerke-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, W. aan Aagtekerke en aan Domburg-Binnen-en-Buiten.

Deze gem. bevat het d. Oost-Kapelle, benevens eenige verstrooid liggende boerenwoningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1412 bund., waaronder 1399 bund. belastbaar land. Men telt er 126 h., bewoond door 163 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 810 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en den arbeid in de bosschen, welke in deze gemeente talrijker en grooter zijn, dan in eenige andere van het eiland Walcheren. Vroeger was hier eene brouwerij, welke, voor omstreeks twintig jaren, gesloopt is.

De inw., die op weinige na allen Hervormd zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring. van *Veere*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, was JAN DE POURCK, die hier reeds in het jaar 1584 stond, en in het jaar 1595 nog in leven was. Onder de Predikanten, welke hier gestaan hebben, verdienen bijzondere melding: JOHANNES MEERSMAN, die hier den 20 Augustus 1654 kwam en in 1702 emeritus werd, zoodat hij zijne dienst in deze gem. tot bijna acht en veertig jaren heeft mogen rekken; JOHAN DE CRANE, bevestigd 2 December 1705, emeritus geworden 1727, die zes zijner opvolgers in de II. dienst heeft ingezegend; GOSVINUS VAOLIKBERT, die in 1759 alhier beroepen werd, en in het volgende jaar naar Vlissingen vertrok, alwaar hij zich, door het schrijven van zijnen *Vlissingche kerkhemel* heeft beroemd gemaakt, en EWALDUS HOLLEBEEK, die den 23 October 1744 herwaarts kwam en in 1746 naar Charlois vertrok, waarna hij Hoogleeraar te Groningen en te Leyden geweest is. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

De weinige Afgescheidenen welke hier wonen, worden tot de gem. van *Middelburg* gerekend. — De drie Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren even zoo tot de gem. van *Middelburg*.

Men heeft in deze gem. eene, in 1845 nieuw gebouwde, school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt en daargesteld werd uit eene toelage der provinciale kas en vrijwillige giften der inwoners.

Deze gem. is eene heerl. Wie echter de oudste en eerste bezitters geweest zijn, is onzeker. Men vindt geen edel geslacht, dat OOSTKAPELLE was genaamd. Het eerste bewijs, dat men deswege aantreft, is, dat dit ambacht in onderscheidene gedeelten aan bijzondere lieden, hetzij Ridders of Knapen toebehoorde, welke gedeelten door koop of gifte, van tijd tot tijd, aan de Abten van Middelburg zijn gekomen. Al vroeg vindt men dat den Abt van Middelburg den eigendom van ambachts gedeelten in Oostkapelle is opgedragen; als in het jaar 1273, wanneer FLOVIS V, Graaf van *Holland en Zeeland* verkocht heeft: » aen den Abt en het Convent der Kercke van de H. MARIA in Middelburg » twee van rechtsgebied in Oestcappelle of daar te weten, het » geen toebehoorde aan WILLEM MOENS ZOONE, PIETER en WILLEM COSTERS » ZOONE, WIGE GILLES ZOONE, PIETER VAN DOMBURG en PIETER HANS ZOONE, » elk van deze (1) voor veertig ponden Leuvens, met die » magt dat de voornemde Abt en Convent in hun rechtsgebied eenen

(1) De open gelatten woorden zijn onleesbaar.

getrouwen Schout vermogen aan te stellen naar hun welgevallen tot zo lang zij goed mogten vinden hem af te zetten en dan eenen anderen Schout aan te stellen in deszelfs plaats, wien en zo dikwerf zij willen zollen, die echter ons niet ongetrouw of tegen zijn, enz."

Door deze en andere aankopen en giften bij de Abten van Middelburg successivelijk gedaan en verkregen, waren deze genoegzaam eigenaars van deze geheele heerlijkheid geworden, in zoo verre dat bij verleidbrief, in naam van Keizer KAREL, den 11 Augustus 1539 verleend, aan den Abt FLORIS AART VAN SCHOONHOVEN, deze beleend werd met het ambacht van OOSTKAPELLE ter nombre van 2474 gemeten 291 roeden (1069 bund. 79 v. r. 73 v. ell.) boven de vervolg duinen. Dan dit geheele ambacht heeft nimmer aan meegemelden Kerkvoogd toegekomen; een klein gedeelte ter nombre van 144 gemeten 195½ roeden (66 bund. 41 v. r. 82 v. ell.) bij de breedte, behoorde tot de domeinen van den Graaf, zoo als blijkt uit de laatste rekening van PHILIBERT VAN SEROOSKEKE, Rentmeester Generaal Bewester-Schelde van het jaar 1568, waar dit in verschillende posten verantwoord wordt. De meergemelde Abt bezat dit ambacht als een goed en onversterfelijk leen. Gelijk hij ook de riddermatige hofsteden, Duinbeek en Westhoven, daar binnen gelegen, in eigendom had, en van het een en ander in het genot bleef, tot dat de onlusten, die het vuur des oorlogs in het jaar 1572 hier ontstak, kerk- en burgerstaat in Walcheren deden omkeeren, en het Roomsche kerkbestuur een einde nemen. Kort na de overgave van Middelburg, in het jaar 1574, werden alle roerende en onroerende goederen, der geestelijkheid aangekomen hebbende, ten gemeenen voordeele aangeslagen en meestal verkocht: dan, met den Allerheiligenvloed van het jaar 1570 en vervolgens, waren de zeewerken der stad Veere, in zoodanig verval gekomen, dat de Regering van die stad, bij requeste aan 's Lands Staten, om onderstand verzocht, waarom de Steden Middelburg en Vlissingen, dezen hoogen nood in bijzondere aanmerking nemende, aan die van Veere de heerlijkheid van OOSTKAPELLE in vrijen eigendom getransporteerd hebben, als een kwaad en onversterfelijk leen, met *Ambagts gevolg, als Vogelerij, Maalderij en Visscherij, met het Duinken van dien en al zulke praëminentien en vrijheden als den Abt van Middelburg dezelve Ambagtsheerlijkheid eertijds had beseten en gebruikt; onder conditie dat die van Vere eerstdaags zoude moeten employeeren 3000 guldens tot reparatie van de voorn. zeewerken, en van 't employ derzelver penningen behoorlijke rekening doen* enz. Dit heerlijk stuk goed alzoo op deze wijze van den Abt van Middelburg tot de stad Veere overgegaan zijnde, waren de Regeerders dier stad al spoedig bedacht, om de kleine gedeelten ambacht, die voorgezegde Abt niet bezeten had en steeds in den boezem der grafelijkheid berustte, door koop meester te worden; gelijk zij eene partij van 27 gemeten 48½ roeden (10 bund. 90 v. r. 77 v. ell.), hemelsbreedte of steenschietens 25 gemeten 15 roeden (10 bund. 50 v. r. 41 v. ell.), gestaan hebbende ten name van JASPER ADRIAANSE VAN POPPENDAMME, bij diens overlijden en gebrek van verhef en lossing aan de grafelijkheid vervallen, van Heeren Gecommitteerde Raden, bij publieke verkooping meester werden voor een pond Vlaamsch en zestien schellingen (10 guld. 80 cents), den hoop, en gesteld ten name van JAN PIETER VAN REYGERSBERGE. Gelijk zij daarna 46 gemeten, 254½ roede. (21 bund. 48 v. r. 1 v. ell.) ambachts bij den breedte, die steenschietens slechts 45 gemeten 28½ roeden (20 bund.

36 v. r. 75 v. ell.) uitbragten, en gekomen van JAN LANSOT, Heer van Molenbeir, op HERMANUS VAN BOUWENBERG, Heer ook Sommeldijk, van den Heer Rentmeester Generaal Bewester-Schelde kochten, en deden stellen ten name van CHRISTOFFEL BARENDTS, Burgemeester van Veere. En laatstelijk is bij evengemelde Heeren Gecommitteerde Raden verleden en opgedragen aan de stad Veere, ten name van voorgemelden Burgemeester BARENDTS, 100 gemeten 12 roeden (45 bund. 93 v. r. 45 v. ell.) ambachts in deze parochie, gekomen van HENDRIK CLAASSEN, volgens verleidbrief van 7 April 1634, met welke onderscheidene aankopen de stad Veere geheel deze heerlijkheid heeft gehad en in een ongestoord bezit is gebleven tot het jaar 1638, wanneer zij, door eenige grondbraken, verval van koophandel en andere rampen, stads geldmiddelen in eenen soberen staat geraakt zijnde, genoodzaakt werd deze heerlijkheid te verkoopen, als wanneer daarvan koper werd PIETRA MULLIS, ten behoeve van Heeren Burgemeester en Begeerders der stad Middelburg voor vier en dertig duizend gulden, welke dit leen deden stellen ten naam van den Heer Burgemeester HENDRIK THIBAST, na wiens afsterven het, in het jaar 1668, verheven werd ten name van den Heer HENRI GODIN.

Deze heerlijkheid bleef niet langer een eigendom der stad Middelburg, dan tot het jaar 1679, wannoot die van wegen evengemelde stad verkocht werd aan den Heer WILLEM LESAER, representerende den eerste Edele in de Grafelijkheids Rekenkamer, voor eene som van tien duizend vijf honderd vijf en vijftig ponden Vlaams (63,550 guld.), te betalen in obligatiën, ten laste van de leenbank dier stad. Bij overlijden van laatstgemelde is die in het jaar 1721 verheven op naam van zijne weduwe, Vrouwe AGNES DE VROE, als zijne erfgename ex testamento en volgens daarvan verkregen octrooi. Toen evengemelde Vrouwe overleden was, is op den 19 April 1727, volgens hare testamentaire beschikking en bekomen octrooi, twee derden deser heerlijkheid verheven op naam van Jonkheer JOAN GUALTHEERUS VAN DER POORTE, tot dat, den 8 Maart 1735, de Heer EVERT VAN DER POORTE, Raad in den Hove van Vlaanderen, zijnde een derde voors. heeft afgestaan en overgedaan aan zijnen broeder, JOHAN GUALTHEERUS VAN DER POORTE, destijds Burgemeester en Raad der stad Middelburg, op wiens verzoek, bij openen brief van Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, deze heerlijkheid op den 19 April 1766, van een kwaad tot een goed leen is verklaard. Thans wordt het ambachtsbeerlijk regt uitgeoefend door Jonkheer J. STRENGRACHT VAN OOST-KAPELLE, woodachtig te 's Gravenhage.

Het d. OOST-KAPELLE, ligt 1½ u. N. W. van Middelburg, en behoort tot de fraaisten van geheel Walcheren, zijnde doorsneden door den straatweg van Middelburg naar Domburg.

De kerk, ofschoon van middelmatige grootte, is niet eene der minst aanzienlijke van Walcheren. Men weet niet aan wien zij vóór de Reformatie was toegewijd, maar wél, dat zij door Geestelijken uit de abdij te Middelburg bediend werd. De dikke en zware toren, welke den zeevarenden tot baken dient, zeker het eenige overblijfsel van het oude gebouw, bewijst genoeg, dat de kerk certijds grooter was dan die, welke nu gezien wordt. Zij zal mede in de algemeene ramp des eilands en in de woede des krijs in kolen gelegd zijn. Het schijnt, dat het eerste kerkgebouw, na de Hervorming, van hout was, dat al vóór of omtrent het jaar 1579 moet zijn geweest, wjl de gemeente van OOST-KAPELLE toen reeds bij de klassis van Walcheren was ingelijfd. Dat zij van hout was schijnt daaruit te moeten

blijken, dewijl Schout en Schepenen, bij rekest aan de Regering van Veere, te kennen gaven, dat *huerluyder kercke metten grooten storm ende tempeest van de winde ganselyck ende 't eenemael omegewaeyt ende gevallen es*, hetgeen niet wel van een steenen gebouw te begrijpen is. Welk rekest, zonder jaartal of datum, niet juist te bepalen is wanneer het ingediend is; maar zeker vóór het jaar 1585, wanneer van wege de Regering van Veere is aanbesteed: *zekere mutserwerk, te strycken, witten ende met pannen te decken aan de kercke tot Oostcappel*, in welk bestek gezegd wordt de zijmuren lang te moeten zijn 24 voet en wijd van binnen 19 voet; dat waarlijk van een gering aanzien moet zijn geweest, hetgeen dan gelegenheid gaf, dat niet lang daarna Schout en Schepenen zich andermaal aan hunne Ambachtsbeeren de Regeerders van Vere, bij rekest vervoegden, en daarin zich onder anderen aldus lieten hooren: *dat wy voorsaackt syn te kenen te gheuen — de groote onbequaehydt der plaatse, die wy yegenwoordich hebben om te predicken e leeren Godes woort — Duer dien het huyseken daer men predickt al veele te cleyn is. Supplieren e bidden, dat uwer ecrwaerdighe soude willen belieuen daer op rypel te letten, e met christel en broederl yver e liefde te aenziene e ons duer die te guenen e doen maken een kercke naer ons behouft enz.* Hierin schijnt reeds vóór het jaar 1592 voorzien te zijn geweest, dewijl men in dit jaar een nader verzoekschrift vindt ingeleverd, waarin de wet en kerkeraad hen bedanken, dat hunne kerk van nieuws is opgebouwd, doch zich beklagen, *dat men metten soberen clanck van de belle ofte cloerken, hangende in den torre van voorn kercke nyet can gewaerschouwen nochte conuoeren tot het gehoir van sondaechsche predicatie, jae dat meer alsoo geen huerwerk t'zedert de voorleden troubles binnen de voorsz ambachtsheerl geweest is — hebben de voorn. suppelten goed gevonden uwe E. hier van te verwiltigen ende aduenterene als van debuoirs wege verplicht synde haerl recours in dese ende gelycke zoeken tot uwer E. te nemen. Biddende zelve gelieve de hant te houdene, dat de sache voorscreue mogen gevordert worden, dewelck nyet alleenl redunderen zal tot voideringe van den dienst Gods wesende het principaalste. Nemaer oock tot welgevallen van alle de Ingesetene uwes voorsz Ambachtsheerl.* Op welk bezwaar der parochianen in dier voege schijnt voorzien te zijn geworden, dat uit eene schatting of omslag op deze gemeente gelegd, de onkosten van eene behoorlijke kerkklok is gevonden, wyl de Secretaris ADOLFUS CANIN, bij rekest, den 16 Maart 1598, aan de Regering van Veere verzocht Commissarissen tot het opnemen en sluiten zijner rekening *van der scattinge by uwer E. geconsenteert tot betaeling soe wel van de clocke als andere ontcosten gevallen op zelue prochie.* Welk verzoek terstond werd ingewilligd. Die kerk bleef echter niet bestand, om deze gemeente, die steeds zal aangewassen zijn, te kunnen voldoen, waarom die zich tot 's Lands Staten wendden, en daarin door de Regering van Veere werden bijgestaan, zoodat, in het jaar 1604, hun vijf en twintig of dertig ponden Vlaamsch (150 of 180 guld.) werd toegestaan, om het dak van de kerk te beschieten, welke gratuititeit toen niet gevolgd schijnt te wezen, omdat op een dergelijk verzoek, den 10 Mei 1607, bij de Heeren Staten is goedgevonden, dewijl bij eene *visitatie by eenige ruyt die van de Magistraet der stede van der Vere, het kercken zoo cleyn en onbequaem bewonden is, dat het nyet mogelick is, langer aldaer den dienst te connen gedaen*, den Rentmeester JAN PIETERS ordonnantie te verleenen ter somme van nog twintig ponden Vlaamsch (120 guld.), boven de voren verhaalde

dertig ponden Vlaamsch (180 guld.) Eerst in het jaar 1000 heeft de kerk zijne tegenwoordige grootte en gedaante gekregen, alsoo 's Lands Staten, bij besluit van April des zelfden jaars besloten, het vergrooten en uitzetten der kerk van Oost-KAPELLE, ten koste van den Lande te doen aanbesteden. Zijnde bij een gelijk en nader besluit van 24 Januarij 1614, nog het besteden van *de versochte reparatis van den ceppen van den toren*, en eenig ander zoo *hout- als metselwerk* toegestaan. Sedert is deze kerk, tot heden, van 's Lands wege onderhouden, zoo als zij ook nog in het jaar 1822, bouwvallig geworden zijnde, voor 's Rijks rekening is hersteld. Deze kerk prijkt met geen orgel, doch heeft van binnen een tamelijk goed aanzien, pronkende met eenige wapenschilden van daarin begraven zijnde lieden van aanzien en geboorte, onder welke bijzonder uitmunten die van den Heer Mr. WILLEM DE SAAS, in leven Heer deser heerlijkheid, van *Romerswaal en Lodijke*, voorstellende de eerste Edelen in de Rekenkamer deser provincie, benevens die zijner gemalin ANNA DE VAOS. Voorts van den Heer Brigadier van WELDMAN, die den 23 Augustus 1730 alhier begraven is. Nog vindt men er de wapenborden der Heeren GOMM en DE HAAZ, om van meer anderen niet te gewagen. De consistorie of het vertrek, alwaar de kerkeraad weleer vergaderde, was onder den toren, en ruim genoeg voor dat gebruik, waaruit de dikte en swaarte des torens af te meten is, die boven, waar de spits aanvang neemt, met eenen wandelgang van steenen zerken en rondom van eenen ijzeren leuning voorzien is. Tot het bedienen van het H. Avondmaal, is deze kerk met het benoodigde silver verrijkt, als: met vier groote bekers, vereerd door wijlen den Heer JONAS GOMM, in leven Pensionaris der stad Middelburg, den 13 December 1718 overleden; drie schotels en twee zware kannen, een geschenk van wijlen de Ambachtsvrouw ANNA DE VAOS, in het jaar 1727 gedaan, waarbij men voegen kan een silveren doopbekken, in het jaar 1744 vereerd door wijlen PIETRA HUYAAS, in leven Breedgeërde van Walcheren.

Opk heeft men in dit dorp een, in 1843 voltooid, Diaconie-Arnhuis, grootendeels uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen opgebouwd ter vervanging van een vroeger bestaande, dat in bouwvalligen toestand verkeerde.

Dit d. ligt in het houtrijkste en schoonste gedeelte van het eiland Walcheren, van daar dat ten alle tijde de meeste luthoven onder OOST-KAPELLE werden gevonden. Zoo vindt men nog de overblijfselen en grachten der thans gesloopte buitenplaatsen, het Huis-van-Oostkapelle en Zwanenburg, waarvan de afbeeldingen bij *SMALLEGANG* gevonden worden; verder bestonden hier weleer Burgvliet, Duino, Duinbalm, Hoogduinen, het Huis-ter-Mee, Groot-Middenhof, Rijnsburg en Westhove, thans in buitenplaatsen en landhoeven herschapen. Buitenplaatsen van lateren, hoewel ouden, oorsprong zijn: het Huis-ten-Duine, Duinbeek, Duinvliet, IJpenoord, Molenwijk, Overduin, Schoonoord en Zeeduin.

Bij laag water komen op het strand, achter Westhove, grafsteenen te voorschijn, die welligt dagteekenen van de oude abdij van dien naam.

De kormis van OOST-KAPELLE valt in den eersten dag na Pinksteren. Het wapenschild, waarmede dit gereg zijne acten en brieven van ouds bezegelde, bestond uit twee gouden fascen op een veld van azuur (blauw). even als het bij *SMALLEGANG* in de wapenkaart der heerlijkheden Bewester-Schalde staat afgebeeld; men wil echter dat een ander schild,

bestaande in een kerk, welke van de ontzinnen heren van verd. en, dus sprekende, het oude wapen van Ommen aan zij.

OOST-KAPELLE (HEER-VAN-), voorn. 2000 h. op het eil. *Wolcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. en onmiddellijk aan het dorp *Oost-kapelle*.

Dit fraaie huis is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een weiland met breede grachten omgeven.

OOST-KAPELSCH-WATERGANG, uitgang in het eil. *Wolcheren*, prov. *Zeeland*, die oostwaarts Oost-kapelle zijnen oorsprong neemt, in eene zuidwaartsche, kronkelende rigting door deze heerl. en Grijskerke loopt, en zich vervolgens met den *Domburgsche-watergang* vereenigt en daarmede in, eene zuidwestelijke rigting, door de heerl. *Bettinge* loopt, om vervolgens, in eene oostelijke strekking, de grenscheiding tusschen die heerl. en *Koudekerke* uitmakende, naar *Middelburg* te loopen, waar het zich in de vest uitstort.

OOSTKERK, voorn. d. op *West-Bevande*, prov. *Zeeland*, dat bij den waterloop van 1532 eene prooi der galven werd, en niet weder te voorschijn gekomen is.

OOSTKERKE, d. op het eil. *Wolphaartdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. en 1½ u. N. W. van *Goer*, gem. *Wolphaartdijk*.

Dit d. maakte weeger reeds een afzonderlijk ambacht uit, hetwelk bij den waterloop van 23 November 1534 in schorten werd berschepen; doch den 15 April 1579 gaf Hertog *ALBRECHT* aan *WILHELMUS RINGERSZOOUS VAN KATS*, Rentmeester van *Zeeland*, om trouwen dienst enz., reeds wederom octrooi tot heerschaping van het Oostkerker-ambacht, met bezit der oude vrijheden. In de volgende eeuw stichtte men er de nog aanwezige kerk, zijnde een vrij ruim gebouw met eenen spitsen acht-kanten toren. Van het heer der kerk is eene zeer goede school gemaakt, de rijke Heeren *VAN KATS*, die er eene hun voegende verblijfplaats hadden, deden al wat zij vermogten, om het dorp op te befesten. In 1569 verkregen zij eigene keuren, en in 1416 daarenboven verlef tot het heffen van zes grooten accijns op elk vat bier, tot het aanleggen en onderhouden van straatwegen op het dorp.

Het is een groot, aanzienlijk en sterk bevolkt d., dat 143 h. en 900 inv. telt, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 830 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wolphaartdijk*, welke de bevoegde kerk gebruikt, die zeer net is en van een orgel voorzien, dat twee klavieren heeft en een pedaal.

De Afgeschiedenen, van welke men er 60 aantreft, behooren weder tot de gem. *Wolphaartdijk*, en hebben in dit dorp eene kerk, zijnde een eenvoudig bedehuis aan den Noord-dijk, zonder toren of orgel.

De R. K., van welke er 3 wonen, worden tot de stat. van *Goer* gerekend. — De 2 Iw., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoga van *Middelburg*. — De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

OOSTKERKE (AMBACHT-VAN-), voorn. amb. in *Vlaanderen*. Er lag daarvan, vóór 1786 een klein gedeelte in *Stato-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, en was niet veel meer dan 3 bund. groot. Het fort van *St. Donas*, bij *Sluis*, was daarin gelegen. Het werd toen aan Oostenrijk afgestaan, en, daar thans de grenzen van 1794 zijn aangenomen, ligt het geheel buiten het Koninkrijk der Nederlanden.

OOSTKIL (DE), eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, die uit de *Bukkers-bil* voortkomende, eerst met eene zuidelijke strekking, tusschen *Sunnesand* en *Beerenverdriet* en vervolgens met

eene zuid-westelijke richting tusschen Jannestad. Pinnen-Jannestad en Nieuw-Jannestad ter eener zijde, en den Vochten-polder, den Oostgepolder en de Bies-plassen ten westen van den Steen-van-Konsterveld ter andere zijde, hooftinspande, met deze onderscheidene moedden in den Amsel plegt te uitlasten. Ter verbetering van de uitwatering der landen van Amsel, is zij onder aan te vestigde van den jaer Jannestad, in 1806, van wege alle de polders, op de Bies uitwaterende, en met toestemming van het departement van den Waterstaat, door eenen rijzen dam afgesloten, welke de lengte heeft van 1400-eil., breed op de kruin 1 eil. 2 palm., en hoog zijaar bijna 3 eil. boven A. P., dat is 4 palm. 3 duim, boven de verbeteringsche polderkaden: de aanleg van den dam is 9 eil. en de breedten zijn buitendien onder nog 2 eil. breed.

Den 20. 21 en 22 Januarij 1807, bij middelbare rivierstand, was het verschil bij laag water, boven en beneden gronden dam, volgens ons rapport van vijfen den Heer Inspecteur Camerlaas Laurinus Beevens, d. d. 19 Maart 1807, 34; 37 en 39 duim. Rijst, dat is 9 palm. 9 palm. 7 duim, en 9 palm. 9 duim, respectievelijk, terwijl zelfs, bij hoog water den 21. 22. 23 en 24 Februarij 1807, bevonden werd te zijn, 37. 29. 32 en 30 duim. Rijst, of 9 palm. 7 duim., 7 palm. 3 duim. 6 palm. 6 duim., en 1 el. 2 duim., respectievelijk: het verschil tegenwoordig echter, bij middelbare rivier, dooryans slechts 1 palm. 3 duim. tot 2 palm. 3 duim., en mistaken zeer verminderd, hetwelk aan de verandering van den bovenmond van de Bakkers-kiel kan worden toegeschreven.

OOSTKILLE (DE), watertje in het Land-om-Amsel, prov. Noord-Brabant.

Het neemt bij *Woudrichem* zijnen oorsprong, stroomt eerst westelijk, naderhand zuidwaarts en ontlent zich, $\frac{1}{2}$ u. bovensten het dorp Almkerk, in den *Alm*.

OOSTHABORN, voorn. schans, prov. Friesland, kw. Oosteryoo, griet. Oost-Dongeradeel, arr. en $\frac{1}{2}$ u. S. O van Leeuwarden, kant. en 3 u. O. van Doekum, $\frac{1}{2}$ u. O. van Arjum, onder welks beheer zij lag, aan de Noordzee.

Deze schans bestaat gedeeltelijk nog. Het kruidmoozias, met palissaden omringd, is er nog van over, en wordt tegenwoordig door het Domein onderhouden.

Daarbij is eene schoone reede en ankerplaats voor tamelijk groote schepen, komende die uit Hamburg, Denemarken en de Oostzee daarom hier dikwijls ten anker; doch voornamelijk de Groninger-tarfschepen, wanneer zij, wegens tegenwind, dezen hooft niet kunnen te boven ziele. In den winter ligt hier een rechebe-vaartuig tot het doen der klaringen van de in- en uitgaande schepen.

In het jaer 1576 werd Oosthaborn, door BARTOLD ESTES VAN HETZUDA, doostijpl, en door CASPAR ROMAN, den toenmaligen Spaanschen Stedehouder in Friesland, geweldig bestormd, doch zoo wel verdedigd, dat hij met groot verlies moest aftrekken. Echter werd ook ESTES zelf 't daarna, wegens gebrek aan toevoer, genoodzaakt de sterkte te laten.

Er is in het jaer 1836 een gedeelte van het opscheephoofd veggelygen. Dit opscheephoofd, voor de scheepvaart in het algemeen en voor Schimmensloog is het bijzonder, onmisbaar tijnde, is de vernieling daarvan ten spoedigste onder handen gesoomen, en in April ten dit jaer, voor eene som van 5350 gulden, aanbesteed. Het is heel verouderd en uitmuntend afgeverkt en voldoet geheel aan de

verwachting, die men daarvan voor de scheepvaart in het algemeen, maar voor die van Schiermonnikoog in het bijzonder, koesterde.

OOSTMEER (HET) of de ZIJPE, watertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, tusschen Berkel en Pijnakker, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van laastgemeld dorp.

OOSTMOER (DE NIEUWE-) of LIEVE-VROUWE-POLDER, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. aan den pold. de Oudestad en de Nieuwe-stad, O. en Z. aan den St. Sebastiaans-polder genaamd de Tille, W. aan den Oude-Oostmoer en het Oudeland-van-Middelharnis.

Deze polder, welke vermoedelijk in het jaar 1488, althans zeker vóór het jaar 1490, bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 79 bund. 10 v. r. 7 v. ell., en daaronder 53 bund. 82 v. r. 80 v. ell. schotbaar land. Daarin staat één huis, zijnde eene boerderij. Hij wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Gezworenen.

OOSTMOER (DE OUDE-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. en O. aan de Nieuwe-Oostmoer, Z. aan het Oostende, W. en N. W. aan het Oudeland-van-Middelharnis.

Deze pold., welke in het jaar 1488 bedijkt is, en met de *Oostende-polder* onder eene bedijking ligt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund.

OOSTOEVER, eigenlijk FORT-OP-DEN-OOSTELIJKEN-OEVER-VAN-HET-KANAAL, fort in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*.

Het is het oostelijk gedeelte van het *Nieuwe-werk*, werd reeds in 1812 daargesteld, doch in 1855 tot 1858 nieuw aangelegd, in verband met het fort Westoever, bepaaldelijk tot verdediging der toegangen. Het bestaat uit een half front met gebroekene courtine, door het kanaal doorsneden en met twee vleugels voorzien; is omgeven door eene natte gracht, met voorgelegene enveloppe, zijnde de keel ook door eene gracht afgesloten. Aan de zeezijde door eenen dijk beschermd, die in verband staat met den Oostoever-dijk en tot bedekte weg is ingerigt.

Dit fort is nog niet volkomen voltooid en bevat thans niets dan een houten gebouw, der Genie tot bergplaats toebehoorende.

OOST-PLAAT, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis*; palende N. O. aan de Bekade-gorzen, O. aan de Bezomerdijkte-gorzen, Z. O. aan den Johannes-polder, Z. aan het Oudeland-van-Middelharnis, W. aan de haven van Middelharnis, die hem van de Westplaat scheidt.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 157 bund.

OOST-POLDER, pold., gedeeltelijk in *Hunsingo* en gedeeltelijk in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Uithuizer-Meeden*, gedeeltelijk gem. *'t Zandt*, gedeeltelijk gem. *Bierum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den provincialen Eemsdijk, Z. aan den voormaligen zeedijk, welke de Meedenster-buitendijksche-landen omgeeft, W. aan den vleugeldijk van den Uithuizer-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1840 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1054 bund. 47 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Bierum*, 257 bund. 87 v. r. 50 v. ell., en telt 19 h., waaronder 3 boerderijen, als: 3 h. en 2 boerderijen onder *Bierum*. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden en eenen Boekhouder.

De dik van dezen polder is 17,600 strekkende ellen lang en 47 ellen hoog boven water, met eene kruin van 2 ellen en eene boombewerping van $4\frac{1}{2}$ ellen en binnen $2\frac{1}{2}$ ellen. Op het oosteinde, nabij de Bovenmer-pompgrift, ligt, tot ontlasting van het overtollige water, eene duikwaaier of sternen pomp, van 42 ellen lang en $4\frac{1}{2}$ ellen slag; terwijl de bovenkant der slagbalken 12 palmen beneden het waterpeil liggen. Ook bestaat er onmiddellijk aan deze nog eene kleinem sluis, welke de binnenlanden langs een afzonderlijk kanaal op den Oostpolder van het overtollige water ontlast. Op eenen steen van de ontwaterings-sluis leest men het volgende opschrift van een bevoegd Gewoone Dichter:

WAT BEREIKT EENSCH OOK EET WOEST GEWELD DER BAREN,
VERSLIET EN DOE VERGAAS,
HOER BELAET HET GELINGELIETS IS GORDEN KORENSAEN
DEN LANDBAR SCHETTEN AEN.

OOST-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goedruwaard*; palende N. aan den Noord-polder, O. aan den Eendragts-polder, Z. aan den Nieuw-Korendijksche-polder, W. aan den Oud-Korendijksche-polder, N. W. aan den Molen-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1655 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 31 v. r. 40 v. ell., waaronder 31 bund. 30 v. r. schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de rivier het Spui van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den polder Ouden-Korendijk.

OOST-POLDER-VAN-DE-BEEMSTER, thans beter bekend onder den naam van de *ARENBERGER-POLDER*, een der drie pold., waaruit de *Beemster* bestaat, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Farmerende*, gem. *Beemster*; palende N. aan den Midden-polder en de Beets, O. aan Oosthuizen, Hobrede en Kwadijk, Z. aan den Bovenpolder-van-de-Beemster, W. aan den Midden-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1904 bund. 83 v. r. 64 v. ell., waaronder 1671 bund. 30 v. r. 96 v. ell. schotbaar land, en wordt door twaalf molens, op de Ringsloot van de Beemster, van het overtollige water ontlast.

OOST-POLDER-VAN-ETTEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ETTEN* (*OOSTPOLDER-VAN-*) (1).

OOST-PUNT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. van het Lagoen-Blanco, W. van het Lagoen-Funtcanon en N. O. van de Fuik-baai. — Het is de meest oostelijke punt van het eiland.

OOSTRIK, geb. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. ten Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. ten Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. N. van *Leende*; met 74 h. en 390 inw.

OOSTRUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongera-deel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, op eenen hoogen terp.

De naam van dit d., welke vroeger ook wel *Oestrum* gespeld wordt, is misschien in zijnen oorsprong *Eestrum* geweest, naar den naburigen *Westroom*. Het is van eenen middelmatigen omtrek, tellende men er,

(1) Kruu zoo soeke men alle overige OOST-POLDERS, welke hier niet geronden worden, op de vanden van ouderscheiding.

in de kom van het d., 18 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorrende b. Tilburen en Aan-den-dijk, 44 h. en 500 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 3 na allen Herv. zijn, zijn kerkelijk verbonden met die van *Jouwswier* en hebben hier eene kerk, zijnde een langwerpig vierkant, aan het oosteinde afgerond gebouw, met den predikstoel in het oosteinde. De kerk, welke van geen orgel voorzien is, is gedekt met een certijds gewoon, doch nu bijzonder soort van pannen, zijnde zeer smal, hol en diep, naast elkander liggende; de daardoor ontstane opene naden zijn telkens weder door gelijke pannen met de rondte overdekt; dit geeft een digt en bijzonder vast dak. Het gebouw heeft eenen gewonen stompen toren, waarin ééne zeer oude klok hangt.

De 3 Doopsgez., welke men er telt, worden tot de gem. van *Damwoude* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Weleer lagen hier onderscheidene heerlijke staten, met name *Mel-ema* en *Sjuckma*. Ook liep voorheen door dit dorp eene vaart, uit de Zuur-Ee naar het Dockumer-diep, waarin het zijn water kon lossen door eene sluis; doch deze, door den pers des waters meer dan eens doorgebroken zijnde, werd, in 1672 opgenomen, en sedert heeft dit dorp zijne waterlossing door de Ezamer-zijl, waarvoor, volgens verdrag, iets tot onderhoud dier zijl moet worden opgebracht.

OOSTRUM, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Venray*; met 52 h. en 190 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben er eene kapel, welke tot de stat. van *Venray* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt. Ook is er eene dorpschool.

OOSTRUM-EN-JOUWSWIER, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Oostrum en ééne te *Jouwswier*, en telt er 380 zielen, onder welke 50 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes*, Pastoor van Eestrum zijnde een dier Predikanten, welke in 1867, wegens hunne Protestantsche gevoelens, gebannen werden. Na dezen is de eerste Leeraar geweest *Witse Watses*, die in het jaar 1606 herwaarts kwam, en in het jaar 1609 naar Winsum vertrok.

OOSTRUST, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Killenstein-Nova*, benedenwaarts aan den mond der *Caramacca-kreek*; 428 akk. groot. Hij is thans aan de plant. *Berkshoven* getrokken.

OOST-SEINPOST, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. O. van den *Tafelberg*.

OOST-SLAGEN, meestal *Zooislagen* geheeten, pold. in de heerl. *Heukelum*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*; palende N. aan den *Zuider-Lingedijk*, O. aan den *Polder-van-Asperen*, Z. aan den *Aspersche-Achterdijk*, W. aan de *Heukelumsche-Scijve*, in den polder *Leuven* gelegen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 85 v. r., en telt twee boerenwoningen. Hij wordt door de

De sluis dient dus thans tot ontlasting des waters van het oostelijk deel van Bewester-Eede-Benoorden, van de Aardenburgsche-haven en van de Belgische watering van Slippendamme (Eecloo en Lembeke) zijnde te zamen groot 2742 band. 75 v. r. 21 v. ell., waarvan 1970 bund. 87 v. r. en 3 v. ell. op Belgisch grondgebied.

OOST-STELLINGWERF, griet., prov. Friesland, kw. Zevenwoonden. Zie STELLINGWERF-OOSTEINDE.

OOSTUM, oudtijds OESTUM, d. in het Westerkwartier, prov. Groningen, arr. en 2 u. N. van Groningen, kant. en 2 u. N. O. van Zuidhorn, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Ezinge, niet ver van het Reitdiep, op eene wierde.

Het is een gering dorp, dat vroeger onder den regtstoel van Aduard behoorde en thans nog, wat de collatie en schepperij betreft, met Garnwerd een geheel uitmaakt, zijnde de schepperij der beide dorpen eene staande schepperij en het eigendom der stad Groningen. Het is een zeer oud dorp, dat reeds ouder de Achtkarspelen, waarvan een charter van 1858 gewaagt, destijds behoorde. Men telt er bij de kerk slechts twee huizen en eene boerderij, bewoond door 20 zielen. In het geheel worden tot dit dorp gerekend 9 boerderijen en 120 inw., meest landbouwers. In het naburige Garnwert wonen de visschers en arbeidslieden, die de schepen trekken, welke het Reitdiep bevaren. Deze visschers houden, tot het pooren en fuiken der aal en het prikken der bot, thans dertien booten. De zoo evengenoemde trekkers verzamelen zich op den dijk, en wachten er somwijlen den geheelen nacht over. Zij zijn gewoon, er om te werpen of te spelen, wie een af- of opkomend schip trekken zal, en bedienen zich daartoe van vijf houten messen, waarvan de eene zijde wit en de andere zijde zwart is; hij, die de meeste witte zijden heeft, is het eerst aan de beurt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. Garnwerd-en-Oostum. Kort na de Reformatie was Oostum eene afzonderlijke gem., die tot Leeraar had PERRUS GROENOU. Nadat echter MARCUS MARIUS, door zwakheid des verstands, tot het predikambt onbekwaam geworden was, werd aan GROENOU ook de bediening van Garnwerd opgedragen, waar hij in 1752 overleed en sedert zijn Garnwerd en Oostum steeds vereenigd gebleven, wordende te Oostum iederen derden Zondag door den Predikant, die te Garnwerd woont, dienst gedaan, bij welke de schoolmeester van Garnwerd de post van koster en voorzanger waarneemt, vermits er te Oostum geen school is, en de kinderen te Garnwerd onderwijs genieten. De kerk is een eenvoudig, langwerpig gebouw, zonder orgel. De toren, die laag en stomp is, staat aan het westeinde der kerk terwijl de torenkap Zuid en Noord staat. In dezen toren hangt eene oude merkwaardige torenklok, welke van het jaar 1466 schijnt te zijn en vol borstbeelden en opschriften is.

OOSTUM wordt ten oosten door het Reitdiep en ten westen door het Aduarderdiep ingesloten. Ten zuiden van dit dorp heeft men, op de grenzen van Oostum en Wierum, aan den zuidkant van den weg, die naar de Wierummer-schouw leidt, de oude Wierummer-afwatering naar het Aduarder-diep.

OOSTVEEN, voorn. naam van het d. BLAAUWCAPEL in het Nederkwartier der prov. Utrecht. Zie BLAAUWCAPEL.

OOSTVEENSCHÉ-LANDEN, streek lands in het Nederkwartier der prov. Utrecht.

Deze landen strekken zich van een weinig benoorden Utrecht, omtrent drie uren gaans noordwaarts, voorbij het Gooische bosch en

geheel tot aan het Barneche veen, in Kemland, besloten het dorp Milversum, uit. Zij grenzen noord-westwaarts aan Achtienhoven en oostwaarts aan het geregt van de Bilt, welke onder het Overkwartier van de provincie Utrecht behoort. Zoodat de Oostveeneche landen eigenlijk de scheiding maken tusschen het Overkwartier en het Nederkwartier, aan de noordzijde van de stad Utrecht, ofschoon zij tot het Nederkwartier behooren. Zij beslaan 3141 bund. en behoorden eendtijds onder het regtgabied van den Domproost, die er eenen Schout en eenen Secretaris aanstelde, na een het domein.

Zij bevat de dorpen Maartensdijk en Blaauwcapel, de geuchten Achter-wetering en de Groenekan, benevens de buarten de Nieuwe-wetering, de Biltstraat en het Zwarte-water, en maken alzo de gemeente Maartensdijk uit, op welk art. de grootte, tegenwoordige bevolking enz. wordt opgegeven.

OOSTVLIET, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. O. van 's *Graevenhage*, kant. en 1 u. N. O. van *Voorburg*, gem. *Stempwijk-Wilveen-Leydehendam-Zuidzijde-en-Tedingsbroek*.

Dit buit. werd op het laatst der vorige eeuw door den Nederduitsehe Dichter *Johannes van Spaan* bezeten.

OOSTVLIET, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, thans prov. *Zeeland*. Het moet gelegen hebben ½ u. N. O. van Kadzand en ruim 1 u. N. W. van Nieuwvliet.

Men weet van dit dorp en zijnen ondergang weinig. Het wordt nog aangeduid op kaarten van het begin der zeventiende eeuw. Ook is er omtrent dien tijd geboren *Guaardus Blasius* Prof. in de Geneeskunde, door wien vele werken over de ontloodkunde geschreven zijn (1).

OOSTVLIET-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; palende N. W. aan de Vliet, N. O. aan den Knotterpolder, Z. O. aan den Moerburger-wetering, Z. W. aan den Hof-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund., waaronder 142 bund. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door 1 molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, twee Molenmeesters en eenen Secretaris.

OOST-VOGEL-POLDER (DE), gedeelte of wijk van de watering van *Lamswaarde*, prov. *Zeeland*. Zie *LAMSWAARDE*.

OOSTVOORNE, voorm. heerl. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de heerl. Oosterland, O. aan de stad Brielle, Z. O. aan de heerl. Rugge, Z. aan Rockange.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Oostvoorne, de *Kruiningergors*, en de duinen onder de gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland* behoorende. Zij bevat het dorp Oostvoorne, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1228 bund. 54 v. r., waaronder 1069 bund. 43 v. r. 72 v. ell. belastbaar land. Men telt er 121 h. en hutten, bewoond door 147 huisgez., uitmakende eene bevolking van 820 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en veecht.

De Herv., die er 790 in getal zijn, maken, met de overige uit de burg. gem. Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland, eene kerk.

(1) Zie *Abramsen* noodwendig *Woordenboek der zamenleving*, op *BLASUS*.

gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Brielle* behoort, en 820 zielen, onder welke 350 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *WILHELMUS ADRIANI*, die in het jaar 1374 hier in dienst was en het volgende jaar opgevolgd werd door *ADRIANUS JOHANNIS*. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er 50 telt, behooren tot de stat. van *Brielle*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp ligt 1 u. O. van *Brielle* en is niet groot, tellende men er slechts 58 h., met 290 inw. De juiste tijd der stichting en de ware ouderdom van dit dorp in het bijzonder, zijn niet wel te bepalen. Waarschijnlijk is het, dat de burg van *Oostvoorne* een overoud gesticht is, en waarmede het oogmerk zal geweest zijn, om een uitzigt op zee te hebben, waarom ook door sommigen de oude stad *Brielle* aldaar geplaatst wordt; dan, zekerder is, dat *DIENRIK IV*, Graaf van *Holland*, bij zijne huisvrouw, zijnde eene dochter van eenen Palts-Graaf van den Rijn, vier zonen verwekt had, van welke de jongste, *PELGRIM* genaamd, volgens den uitersten wil zijns vaders, die in 1165 overleed, tot Burggraaf en Heer van *Voorne* werd aangesteld. Deze zou nu, op zijn verkregen goed, een hof of slot, in de nabijheid van zijn burggraafschap *Zeeland*, hebben doen bouwen, waardoor hij, als het ware, zijne geheele bezitting onder het oog had, en het *Oostvoorne* zal genoemd hebben; gelijk wij dan ook, op grond van deze geschiedkundige zekerheid, veilig gelooven mogen, dat, ingevolge dit besluit, zijne onderhoorigen zich in de nabijheid van dit slot zullen hebben nedergezet, en waardoor dit dorp dan ook sedert zal zijn aangewassen.

De voormalige kerk en toren, welke te midden van het dorp stonden, zijn den 10 Julij 1612 afgebrand te gelijk met veertien huizen en twee schuren; op de zelfde plaats is onmiddellijk daarna eene zeer nette kerk gebouwd. Deze kerk heeft geen orgel, maar er staat daaraan vast een vierkante toren, waarop eene ronde bol; in het vierkant is een uurwerk. De glazen in de kerk zijn, in de jaren 1744 en 1746, zeer fraai beschilderd, met de wapens van den Ambachtsheer, den Schout, Secretaris en Leden van den Geregte van *Oostvoorne*, *Rugge* en *Oosterland*, en van den Predikant. Men heeft toen ook het kerkhof met eenen nieuwen steenen muur omringd en met een fraai hek versierd. Volgens besluit van de Staten van *Holland*, van den 20 September 1627, werd aan die van *Oostvoorne* eenen onderstand van vijftien honderd gulden verleend, tot opbouwning van hunnen toren, dewijl deze voor eene baak in zee strekte, en in het volgende jaar werd deze onderstand tot twee duizend gulden verhoogd, om de kerk te herstellen.

In dit d. is de vermaarde burg van *Oostvoorne* gesticht, waarvan nog eenige overblijfsels te zien zijn, even als van het Hof der Heeren van *Voorne*, dat niet ver van de burg moet gestaan hebben.

De kermis te *Oostvoorne* valt in den 8 September.

Buiten het d. *Oostvoorne*, tegen het duin, hebben de *Opper-Dijkgraaf* en *Heemraden* eene keet, waarin rijswerken en andere behoeften, tot de bedijking, bewaard worden. Op deze heeft eene houten koepel gediend tot verblijf dier Heeren, wanneer zij hunne schouwen en aanbestedingen in dit kwartier deden, doch dewijl men dit te klein oordeelde, hebben *Opper-Dijkgraaf* en *Heemraden*, buiten kosten van de bedijking, in den jare 1745, eenen grooten steenen koepel, *Zeeburg*

gemaamd, doen stichten, op een hoog duin, waarvan de top gelijk is gemaakt. In de frontespieg van dit gebouw ziet men het wapen van Voorne, met de wapens van Opper-Dijkgraaf, Heemraden en hinnen Secretaris, die sierlijk in steen zijn uitgebouwen. Uit dit vertrek heeft men, zoo over den mond der Maas, als over het land, een der bevalligste gezigten, welke men zich kan verbeelden.

Het wapen der heerl. Oostvoorne is een schild van keel (rood), met eenen burg, waaruit een leeuw van boven half te voorschijn komt, alles van goud.

OOSTVOORNE (BURG-VAN-), voorm. kast. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Brielle*, gem. en in het d. *Oostvoorne*.

Het stond op eenen hoogen heuvel, om de Maas te beveiligen, zoo als blijkt uit de overblijfselen van de zware muren, als van de ronde en vierkante torens, die er vroeger te zien waren, doch waarvan thans niets meer, dan hier en daar de fondamente te vinden zijn. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 88 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door het Rijk, waardoor zij zijn aangekocht, met het voornemen om daarop eenen toren tot kustverlichting te doen bouwen.

OOSTVOORNE (HOF-TE-), voorm. oud adell. h. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, in het d. *Oostvoorne*, in eene vlakke, vóór den heuvel, waarop de burg stond.

Het was het hof der Heeren van Voorne, en omringd met eenen muur, waarin onderscheidene ingangen of poorten waren, van welke die, waaronder de Baljuw en zijne Leenmannen hunnen eed deden, voor weinige jaren nog aanwezig was.

Op dit adell. h. was eene kapel, waarin *Vrouw Machteld van Voorne* eene kannonije van eenen Deken en acht Kanunniken stichtte, welke stichting zij gedaan heeft, tusschen de jaren 1349 en 1372, uit de domeinen van Voorne, zoo als die ook daarna door haren opvolger, Hertog *Albrecht van Beijeren*, Ruwaard van Holland, is bevestigd geworden. Volgens *Alkemade* zoude in deze kapel, aan *St. Pancras* toegewijd, de oudste Heeren en Vrouwen van Voorne begraven liggen.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 39 v. r. 86 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer *Mr. Nicolaas Johannes Cornelis Lette van Oostvoorne*, woonachtig te *Brielle*.

OOSTVOORNE (POLDER-VAN-), of *Oostvoornsche-Polder*, pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste gedeelte gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Brielle*; palende N. W. aan den pold. *Kruiningergors*, N. aan den *Klein-Oosterlandsche-polder*, O. aan *Brielle*, Z. O. aan den *Rugge-polder* en den *Strijpe-polder*; Z. aan *Lodderland*, W. aan de *Geest*.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1228 bund. 54 v. r., waaronder 1079 bund. 62 v. r. 72 v. ell. schotbaar land; als, volgens het kadaster, onder *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, 1206 bund. 3 v. r. 72 v. ell., en onder *Brielle*, 22 bund. 50 v. r. 28 v. ell.; telt 121 h., waaronder 30 hoerderijen, als: 91 h., waaronder 30 boerderijen onder *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, en 31 h. onder *Brielle* en wordt van het overtollige water ontlaat door eene sluis en eenen watermolen,

oor welke beide echter tevens andere polders, ook onder de gem. *Rockanje*, uitwateren.

OOSTVOORNE-RUGGE-EN-OOSTERLAND-oud-EN-NIEUW-KLEIBURG, gem. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende W., N. W. en N. aan de Noordzee, N. O. aan de Nieuwe-Maas, O. aan de gem. Vier-polders, Z. aan Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote, W. aan *Rockanje*.

Deze gem. bestaat uit de navolgende pold.: *Oostvoorne*, *Rugge*, *Klein-Oosterland*, *Nieuw-Kleiburg*, *Oud-Kleiburg* en *Kruinger-gors*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2500 bund. 65 v. r. 82 v. ell., waaronder 2359 bund. 87 v. r. 54 v. ell. belastbaar land. Men telt er 152 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt, brennende de graanhandel hier zeer vele voordeelen aan. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 1120 in getal zijn, maken de gem. van *Oostvoorne* uit. — De Evang. Luth., van welke men er 4 aantreft, behooren tot de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis*. — De R. K., die er 80 in getal zijn, worden tot de stat. van *Brielle* gerekend.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1724, uit de gewezen grafelijkheidsdomeinen, in ééne koop, verkocht werd aan den Heer **DIEDERIK VAN LEIDEN**, Heer van *Vlaardingen* en *Vlaardinger-ambacht*, *West-Barendrecht*, enz. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer **Mr. NICOLAAS JOANNES CORNELIS LETTE VAN OOSTVOORNE**, woonachtig te *Brielle*. — Het wapen dezer gem. bestaat uit het zelfde als dat van de heerl. *Oostvoorne*.

OOSTVOORNSCHE-HEYNDIJK, dijk in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, zich uitstrekkende ten O. van den *Oosterlandsche-Heyndijk* en ten Z. aan den *Noord-dijk*. — Deze dijk diende tot waterkeering van de *Maas*.

OOSTWAARD of **OOSTWEERD**, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Zuilen*; palende W. en N. aan de *Oostveensche-landen*, O. en Z. aan den *Rijn*.

Deze heerl. bestaat slechts uit het geh. *Oostwaard*. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Zuilen*. — De R. K., welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Maarssen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Zuilen*.

In eene lijst van de oude *Ridderschap* van *Utrecht* vindt men, dat **OOSTWAARD**, in het jaar 1294, onder de *riddermatige goederen* geteld is. In het midden der vorige eeuw werd deze heerl. in eigendom bezeten doof **ABRAHAM CROOCK**, *Oud-Schepen* der stad *Amsterdam*.

Het geh. **OOSTWAARD** ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Utrecht*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Maarssen*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Zuilen*. — Men had er vroeger een adell. h. van den zelfden naam. Zie het volgende artikel.

OOSTWAARD, ook **OOSTWEERD** genaamd, voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Maarssen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Zuilen*, in het geh. *Oostwaard*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog een plat boerenhuis, welks dikke muren en zware verwulfsels blijken van eene merkelijke oudheid dragen.

OOSTWAARD, voorn. koffijplant, in *Nederlands-Guiana*, het *Suriname*, aan de *Motkrak*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Misgunst, benedenwaarts aan de verl. koffijplant de Toevlugt, 500 akk.groot. De Negers noemen haar *Momon*.

OOSTWATERING (DE) of *Bsoosrus-Yasuka*, voorn. dijkdaasje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zesland*; palende N. en O. aan de Ooster-Schelde, Z. aan de Hinkelings, W. aan de West-watering. Zij omvatte het noordelijke gedeelte van het oogenoemde *Verdronken-land-ven-Zuid-Beveland*.

Deze dijkdaasje, welke dus thans in het geheel niet meer bestaat, brak in 1530 door. Zij werd spoedig gedeeltelijk herdijkt, doch tief anderwerf onder, en is sedert geheel door de zee vervolgden, tot in lateren tijd weder een klein gedeelte daarvan herwonnen is.

OOSTWOLD of Oosrwold, b. in *Fisielge*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Groningen*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1½ u. N. O. van *Slochteren*, 10 min. N. O. van *Siddeburen*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 40 iuw.

Deze buurt levert in de menigte van ledige heemsteden en de veelvuldige brokken van grondslagen van muren in den grond vele bewijzen van grootere bevolking op. De bodem is hier donkerder en zwartachtig, doch vruchtbaarder, dan in het dorp *Siddeburen* zelf. Onder den bovengrond zit hier doergaans veen, hetwelk echter, door het droogmaken, zeer in elkander is gezakt; nog dieper treft men boom of zand en vele wortels van boomen aan. Het oude kerkhof, dat er nog zeer bekend is, bewijst, dat hier eertijds eene kerk heeft gestaan; zelfs bleek het bij het uitbreken van de fondamenten dier kerk in 1831, dat zij eene lengte had van negentig en eene breedte van vijf en veertig voeten. Aan de westzijde was zij doorsneden met eene muur van drie en een kwart voet dikte, schuins afhellende naar het zuiden. In het kerkhof zijn zeer vele menschenbeenderen en een hlaauw, zeskantig kruisje van vier oude duimen gevonden. Tot deze kerk heeft *Eilshuis*, nog oostelijker naar het *Klei-Oldambt* gelegen, eertijds mede behoord, want van daar ging een steenen pad, ja, zoo als de overlevering wil, een gewelfde gang herwaarts.

Het is opmerkelijk, dat Oosrwold een eigen afsonderlijk zijlvest uitmaakt. Deze landen wateren uit door het *Eelwerder* brandzijlste aan de *Delf*, een half uur oostwaarts van *Appingedam* gelegen.

OOSTWOLD of Oosrwold, in het Lat. *Astruwolda*, d., in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Winschoten*, kant. en 5 u. O. ten N. van *Zuidbroek*, gem. en ¼ u. O. ten N. van *Midwolde*, ten Z. van het *Kee-diep*.

De inw. van dit lange, hol gebouwd dorp vinden, even als die van het daartoe behorende geh. de *Aekamp*, meest huu bestaan in den landbouw. Ten Noorden van Oosrwold is zware klei, ten Zuiden meestal gemengde grond. Men bouwt er tarwe, gerst, raaizaad, boonen, erwten, rogge en haver, en heeft er ook best groenland.

Dit dorp lag voorheen op den uithoek des *Dullarts*, en was daarom, even als *Finsterwold*, eene wijkplaats voor de garnalen-visschers. Het levert nog veel bot en garnalen op. Sedert de indijking van den noorder inham, vooral sedert de laatste van 1760, is het een trefelijk zeer bloeiend en welvarend dorp geworden.

De Herv., die er 770 in getal zijn, onder welke 160 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft

waargenomen, is geweest **JOHANNES EGBERTI**, die er in 1600 stond, en reeds in het jaar 1603 naar Leermens was vertrokken. Onder de later hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Nederduitsche Taalkundige **LAMBERTUS VAN BOLBUIS**, die in het jaar 1772 herwaarts kwam, en in het jaar 1783 naar Leeuwarden vertrok. Het beroep geschiedt door Stemgerechtigden en den Kerkeraad. De kerk, welke hier vóór de Herv. gestaan heeft, was een klein gebouw, hetwelk in het jaar 1773 is afgebroken, en vervangen door eene sierlijke kruiskerk, in den smaak van de Nieuwe kerk te Groningen (1). Deze kerk, welke op haar midden eenen dubbelen lantaarntoren heeft, is versierd met een zeer goed orgel. Een der torenklokken is van het jaar 1200 (2). De pastorie is een fraai en net gebouw, zijnde, als het ware, een klein buitengoed, dat dit dorp tot sieraad verstrekt. Ook de kosterswoning en het schoolgebouw zijn nette wel onderhouden en ruime gebouwen. — De R. K., die er wonen, worden tot de stat. van *Winschoten* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

Het adellijk geslacht der **HUNINGA's** is uit dit dorp afkomstig. Ook is hier geboren **JOHANNES EPINUS HUNINGA**, die in 1614 te Groningen Hoogleeraar in de regten, en in 1619 ook Rector Magnificus is geweest, doch in 1620 bevorderd werd tot Raadsheer en vervolgens tot Burgemeester der stad.

De Dollart plagt eertijds **OOSTWOLD** te bespoelen. Het leggen van den eersten, onmiddellijk achter het kerkhof beginnenden, dijk is aangevangen in 1519 en voltooid in 1545. Hij dekte Midwolde en Scheemda, en liep, buiten Scheemder-Zwaag en Scheemder-Hamrik om, naar het Waar en zoo verder. **BECKERING** heeft ook nog eenen dijk van 1597, die van hier, buiten Midwolde en Scheemda om, naar het oude Zijl-diep of de Oude-Ee loopt, zich aldaar wendt en voortgaat tot aan den Dollart. De in 1663 gelegde dijk, welke men, op de kaart van **BECKERING**, kan nagaan van **OOSTWOLD**, langs het oude kerkhof van Midwolde en Midwolder- en Oostwolder-Hamrik, tot aan de oude Ee, diende ter indijking van eenen aangewonnen polder. In 1701 maakte men weder eene inpoldering, waarvan **BECKERING** den dijk zeer geleidelijk opgeeft, en daarin de ligging der oude Zwaag-zijl in de zoogenoemde Olde-Geute, welke nog tot een uitwateringskanaal verstrekt. De laatste indijking is geschied in 1769. Men ziet dezen polder aangewezen op de kaarten der provincie Groningen van **BECKERING** en **GROSS**, bij wien wij tevens aldaar de nieuwe zijl enz. vinden, nabij het voormalige eilandje **Munnekeveen**. Op de kaart van **STARKEBORCH** ziet men, in een dier oude dijken, de Oostwolder-zijl, in de rigting van de Finsterwolder-zijl. Dit dorp telt alzoo drie belangrijke inpolderingen, te weten: die van 1663, 1701 en 1769.

OOSTWOLD, **OOSTWOLDE** of **OOSTWOUD**, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *de Leek*; omringd door vlakke, moerassige, lage landen, welke door eenen watermolen droog gemalen worden, en boven zomerwater 2 ell. 8 palm zijn. Men telt er in de kom van het d. 12 h. en 60 inw., en met de daartoe behorende geb. *Lutje-Oostwold* en *Westerdijk*, 20 h. en 80 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Bij het graven van

(1) Zij werd ingewijd door **DS. VAN BOLBUIS** den 12 October 1777. De toen gehouden kerkelijke redevoering is, met belangrijke oudheidkundige aanteekeningen, te Groningen in 1778 uitgegeven.

(2) De klok met haar omschrift vindt men bij **VAN BOLBUIS**.

eenen put, vond men, tot op 20, ja 24 voet diepte, klei; en toen eenen grond als gedroogde koemest. De grond, waarop de kerk staat, is zand, het overige is laag derrieland.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Oostwold-Hooge-en-Lage-Meeden*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein langwerpige bouwvallig, doch hoog gebouw, met eenen hollen koepeltoren op het Westeinde, doch zonder orgel. — De Doopsgez., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *den Horn* gerekend. — De Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De R. K., welke er gevonden worden, worden tot de stat. van *Zuidhorn* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Er hebben voorheen twee voorname h. gestaan, het eene te Oostwold, het andere op den Westerdijk. De Mannike-sloot loopt in eene noordelijke rigting door dit dorp, en de Gave het Oude-diep in eene noordoostelijke: door beiden wordt Lutje-Oostwold van Oostwold gescheiden, vallende de Gave bij de Poffert in het Hoendiep, en ontlastende het overtollige water meerendeels door de Zuid-wendige, welke van hier noordoostwaarts naar de Nieuwebrug gaat en in het Aduarderdiep uitstroomt. De Oude-Gave, welke een deel van het Oude-diep uitmaakt, is zeer wijd geweest; zij neemt haren koers West-zuidwest door Oostwold. Het Trek-diep, van Groningen naar Friesland, loopt door de uiterste landen van dit kerspel henen; voorheen liep het naar Lettelbert, en van daar noordwaarts op naar Enumatil en verder naar de Brill-til, waar het zich geheel wendde, door den Katershals, naar de oude Gaarkeuken, van welke plaats dit diep, onder den naam van Kolonels-diep, langs Schaldeburen en zoo verder naar Friesland spoelde.

In het jaar 1514 versterkte de Hertog van Saksen de kerk van Oostwold, maar werd door de stedelingen van Groningen, wel spoedig daar weder uitgedreven.

OOSTWOLD (LUTJE-), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *de Leek*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oostwold*, waartoe het behoort; met 3 h. en ongeveer 50 inw.

Het ligt ten O. van de *Munneke-sloot*, in laag derrieachtig land, op de grenzen van de prov. *Drenthe*.

OOSTWOLDER-HAMRIK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Winschoten*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Nieuwolde*, ten N. aan de *Oude-Ee*; met 32 h. en 500 inw., onder welke begrepen zijn de h. en bewoners van de daartoe behorende gedeelten van den *Finsterwolder-polder*, den *Oostwolder-polder* en de *Binnen-Ae*; als 6 h. en 60 inw. in den *Oostwolder-polder*, 6 h. en ruim 60 inw. in den *Finsterwolder-polder*, en 3 h. en 20 inw. in de *Binnen-Ae*.

OOSTWOLDER-MEER, vroeger *HUNINGA-MEER*, voorm. meer, onder *Oostwolde*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie *HUNINGA-MEER*.

OOSTWOLDER-POLDER, pold. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, gedeeltelijk gem. *Midwolde*, gedeeltelijk gem. *Nieuwold*; palende N. aan het *Klei-Oldambt*, N. O. aan den *Dollart*, O. aan den *Finsterwolder-polder*, Z. en W. aan het *Wold-Oldambt*. — Deze pold., welke in het jaar 1769 bedijkt is, telt 6 h. onder *Nieuwolde*. Bij den storm van 1 December 1855 is hij geheel overstromd, zoodat het binnen- en buitenwater gelijk stonden en de molen niet meer werken kon.

OOSTWOLD-HOOG-EN-LEEGER-MEDEN, kerk. gem. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Groote-gast*. Het is eene combinatie, die twee kerken heeft, eene te Oostwold, gem. *de Leek*, en eene te Leeger-Meden, gem. *Aduard*, maar door éenen Predikant bediend wordt, welke te Oostwold woont. Zij telt 770 zielen, onder welke 100 Ledematen. De eerste Predikant, dien wij alhier vermeld vinden, is geweest THOMAS VINCENTIUS, die er in het jaar 1650 zijne dienst begon, en in het jaar 1637 overleden is. Het regt van collatie is voornamelijk bij het huis van NIENHOORT.

OOSTWOUD, d. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Midwoud en-Oostwoud*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Midwoud*.

Dit dorp werd den 3 Junij 1710 door eenen kwaadwillige in brand-gestoken, waardoor het grootendeels vernietigd werd en sedert niet weder tot zijne vorige grootte is teruggekeerd. De sporen van dien brand zijn nog te ontdekken. De dader werd elf jaren na den brand ontdekt, en te Enkhuizen naar verdienste gestraft. Thans telt men er 49 h. en 520 inw., die in de veeteelt en melkerij hun bestaan vinden.

De inw., die, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waar genomen, is geweest zekere BERNARDUS, die in 1575 herwaarts kwam, en in het jaar 1580 overleed. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. GANGLUFUS toegewijd. De pastorij werd destijds door de Graven van Holland begeven en de bevestiging bij den Proost van West-Friesland gehaald. Zij had aan zekere inkomsten zestien morgen (15 bund.), welke elk twee gulden in het jaar opbragten, maar die meest tot het onderhoud van den dijk werden besteed. Alle de inkomsten bij elkander, de lasten daaronder gerekend, bedroegen jaarlijks vijftig Rijnsche gulden (70 guld.). Het kosterschap had zijne inkomsten uit vijf morgen (ruim 4 bund.) lands. De kerk is een steenen gebouw, met eenen houten toren.

De 6 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Twisk* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Maandag, volgende op St. Bartholomeusdag.

OOSTWOUD (HET DISTRICT-VAN-), streek lands in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Midwoud en-Oostwoud*; palende N. aan *Medemblik* en *Opperdoes*, O. aan *Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, Z. aan *Hauwert*, W. aan *Midwoud* en *Twisk*.

Dit district beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 755 bund. 3 v. r. 62 v. ell., waaronder 728 bund. 94 v. r. 6 v. ell. schotbaar land; telt 49 h., waaronder 29 boerderijen. Het *DISTRICT-VAN-OOSTWOUD*, behoort tot den gemeenschappelijken uitwaterings-polder in de *Vier-Noorder-koggen*. Het districtsbestuur bestaat uit vier Leden; de gemeenschappelijke polder heeft vier en twintig watermolens en vijf sluizen, waardoor bij op de Zuiderzee uitwatert.

OOSTWOUDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Alkmaar*, gem. *Akersloot*.

OOSTWOUDE, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, 5 min. O. van *Driezum*, waartoe zij behoort; met 19 h. en 80 inw.

OOSTWOUDE-POLDER, pold. in *Keenemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*; palende N. aan de Kooger-polder. Z. O. aan de Starmeer, W. aan de Starmeer-vaart, die hem van den Westwoude-polder scheidt.

OOSTZAAN, gem. in *Keenemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam* (7 k. d., 9 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Wormer-en-Engel-Wormer, O. aan Purmerend, IJpendam-enden-IJp, Landsmeer-en-Watergang, Z. aan het IJ, W. aan Zaandam.

Deze gem. bevat het d. Oostzaan, benevens een gedeelte van de b. Oostzander-Overtoom. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1925 bund. 99 v. r. 1 v. ell., waaronder 1920 bund. 62 v. r. 79 v. ell. belastbaar land. Men telt er 310 h., en 3 bewoonde watermolens, gezamenlijk bewoond door 252 huizez., uitmakende eene bevolking van 1330 inv.

In het zuidende dezer gemeente leven en kleeden zich velen der inwoners als stedelingen; anderen, daarentegen, en hoe verder om de Noord hoe meerder, als boeren, en doen geen ander dan boerenarbeid. Sommigen der eerstgemelde drijven koophandel; anderen houden vee en verkoopen het zuivel te Amsterdam en Zaandam. Oodtijds werd er ook de akkerbouw ijverig voortgezet, en zelfs zeer goede tarwe gewonnen, doch zulks is allengakens gesleten. Het graven van turf mit de veenen, ten O. van het dorp gelegen, is ook van langzamerhand meest te niet gegaan. De vischberij wordt bij velen nog naarstig voortgezet, waartoe het groot getal sloeten, tusschen de landerijen aan beide de zijden van het dorp, eene goede gelegenheid verschaft, en, nevens anderen visch, ook zeer schoone haars wijkverf, die veelal naar de omliggende plaatsen gevoerd en daar verlicht wordt. Men heeft er ook 5 stijfelfabrieken, 1 scherpotimmerers erf, 1 pelmolen, 1 koeremolen en 1 oliemolen, welke laatste te gelijk stijfelpoeder en blaauwzel maalt.

De Herv., die er 1330 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsamt heeft waargenomen, is geweest *Bartus Jacobsz.*, die hier vroeger R. K. Pastoor was, doch, in het jaar 1570 of daaromtrent, zijne priesterlijke bediening verliet, en de verdiensten van *Cassius* begon te prediken, leerende, dat men naar *Cassius* alleen tot den Vader komt, zonder zoo vele eigene gezochte werken en schijn van heilighed, maar door een waar en ooprecht geloof, volgens de heilighed der eerste en Apostolische kerk. Zijne eerste predikatie, die hij op dezen voet oopenlijk deed, had plaats in de opene lucht, te Zaandam, op de groote dais, onder den toekop van veel vris. Vervolgens predikte hij ook te Westzaan, op den Dinsdag bij de kerk, terwijl men er de gedienset in ondersoekte, en anderhand op vele andere plaatsen, tot dat hij, om de inquisitie te ontvrijken, de vlucht naar Engeland nam, waar hij van de Gereformeerden uit Nederland wel ontvangen werd. Doch zoo haast de zaken, onder het beleid van *Willem I. Prins van Oranje*, in de Nederlanden te beteren, keerde hij weder naar Holland, en verstrekte in de een of andere kerk tot hamp, tot dat hij, in 1578, tot Predikant van de Oostzander gemeente werd aangeworven, van waar hij, in het jaar 1580, naar de Bevoorrijd stert vertrokken zijn. Reeds van *Oostzaan* met *Zaandam* verweerd; doch onder zijnen opvolger *Gerrardus Pevens*, worden zij, in 1585, gescheiden, als waartoe *Oostzaan* tot afzonderlijken *Luzak*

bekwam TITUS VAN EYERDINGEN. In het volgende jaar, toen PUPPIUS nog te Zaandam stond, werd OOSTZAAN weder daarmede vereenigd. In 1585 werden zij nogmaals gescheiden, zoo als zij dit later ook altijd gebleven zijn. Onder de Predikanten, welke hier vroeger gestaan hebben, verdienen melding de bekwame Bijbeluitlegger en Godgeleerde JOHANNES D'OUTREIN, van 1685 tot 1687, die zich ook als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, en ABRAHAM RUTGERS, van 1777 tot 1778, die Lid was van de, in het jaar 1806 benoemde, Commissie tot het zamenstellen van eenen bundel Evangelische gezangen, ten gebruike der Hervormden; terwijl hij zich tevens als Nederduitsch Dichter heeft doen kennen, en buitengemeen bedreven in kerkelijke zaken was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., welke hier 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van Zaandam. — De Evang. Luth., van welke men er 8 aantreft, worden tot de gem. van Zaandam gerekend. — De R. K., van welke er 12 wonen, behooren tot de stat. van *het Kalf*.

Men heeft in deze gem. eene school, te Oostzaan, waarin bij dag gemiddeld aan 150 kinderen het gewone onderwijs gegeven wordt, en bij den avond aan eenige in de Fransche en Hoogduitsche talen en het handteekenen.

Het d. OOSTZAAN of OOSTZANEN, oudtijds OOSTZAANDEN geheeten, ligt 4½ u. N. O. van Haarlem, 1 u. O. van Zaandam. Het strekt zich in de lengte, bijna Zuiden en Noorden van den dijk, aan het IJ, omtrent 1½ u. gaans uit. Bezuiden de kerk, die een half uur gaans van den dijk staat, draagt het den naam van het Zuideind. Benoorden de kerk wordt aan een gedeelte den naam van Kathoeken gegeven, en, daar het zich vervolgens in tweeën scheidt, draagt het ooster- en wijd uitgestrekte deel den naam van Haal, oudtijds Hadel en nu ook Noordhaal, en het wester deel, dat verre het minste is, noemt men Heul of Zuidhaal. Langs het een en ander deel van het geheele dorp is een doorgaande weg en eene wegsloot, die den naam van Gouw of Gouwe draagt, ter wederzijden met huizen betimmerd, doch niet digt aan elkander, dan alleen bij de kerk, maar doorgaans eenigzins vaneen gescheiden en velen daarvan op werven, die veel hooger zijn dan het gemeene weiland. Ten dienste van de Westelijke huizen zijn er, langs het geheele dorp, vele dammen, of, gelijk men anders zegt, bruggen over de wegsloot, die van ouds maar met eene enkele plank ten overgang voorzien waren. In den weg zelve is ook een groot getal bruggetjes, hier zijlen genaamd, waarvan de posten los leggen en aan de eene zijde slechts met eene geringe leuning voorzien zijn, om dus met schuiten gemakkelijk van de oostelijke huizen achter aan de westelijke te kunnen komen. De weg was vroeger smal, zijnde slechts tien voet breed, en ter breedte van slechts twee voet met steenen bestraat of met planken belegd, uitgezonderd omtrent de kerk, waar de weg en de straat breeder waren; doch na het jaar 1843 is de weg aanmerkelijk verbeterd. Van den Overtoom tot aan den Haal en Heul is hij, met eene behoorlijke straat en bij de laatstgenoemde, met een puin- en schulpfad voorzien, zoodat hij, in tijden van nood, met eene brandspuit of anderzins van zeer groot nut kan zijn. Men wil, dat dit dorp in de negende eeuw reeds bekend was, en in de lijst der goederen van de St. Maartenskerk te Utrecht, met den naam van HOSYAGEN benoemd zou zijn. Reeds in 1561 werd het gedeelte in Hadel en Zuideinde, waarvan elk zijne bijzondere dijklasten had. Het moet destijds een der voornaamste dorpen van

Kennemerland geweest zijn, daar het, op twee riemen na, gelijk stond met de hoogste der hoofddorpen van Kennemerland, Akersloot en Uitgeest, welke op twee en dertig riemen stonden. In het jaar 1398 verminderde Hertog ALBRECHT dezen last voor de meesten omtrent de helft, zoodat bij *Akersloot* en *Uitgeest* op zestien, en OOSTZAAN op vijftien riemen stelde, behoudens zijne bede en schot. Hertog WILLEM verminderde ze in het jaar 1411 tot op zeven, mits betalende voor ieder riem acht nobels (52 guld.), boven zijne bede en schot.

Men heeft er een Raad- of Regthuis, dat in het jaar 1617 werd gebouwd, zijnde een tamelijk goed gebouw, zonder toren.

De kerk was oudtijds een parochie- of kerspelkerk, aan de H. CATHARINA toegewijd, hebbende, na den aanvang der vijftiende eeuw, onder zich de kapel van Zaandam, die alle jaren op het feest van die Heilige, in de Oostzamer kerk, zes lood zilver moest ten offer brengen. In het jaar 1454 of daaromtrent werd deze kerk, benevens de kapel te Zaandam, begiftigd met het inkomen van de sluizen dier banne, doch geraakte niet vóór het jaar 1467 in het bezit daarvan, dat haar in het jaar 1599 bijna geheel ontsnapte, dan, bij vonnis van den Hove van Holland, na omtrent twintig jaarmissen, ten behoeve van het herstel en de verbetering der kerk van OOSTZAMEN en der kerk van Zaandam, werd toegewezen. Vóór de Reformatie werd de Pastoor door de Graven van Holland benoemd en door den Aartsdiaken van de Utrechtsche kerk bevestigd. De Pastoor trok in het jaar 1415, bij afwezigheid, acht ponden Vlaamsch (48 guld.).

De Herv. ingezetenen van OOSTZAAN verwierven in het jaar 1592, na veel tegenstand, verlof om uit het inkomen der sluizen en, des noods, uit de middelen des dorps, hunne kerk en hunnen toren, die in het jaar 1575 of 1574 door de Spanjaarden afgebrand was, te mogen verbeteren. Hiertoe hadden zij verzocht de toren weder met eene klok te voorzien, vermits die in den oorlog was weggeraakt, en de muren van het koor, die staande waren gebleven, van boven regt af te nemen en met een rieten dak digt te maken, welk alles langzaam voortging, en waarschijnlijk niet voor het jaar 1601 voltrokken werd. Toen, met den tijd, de gemeente allengskens aanwies, werd de kerk van binnen en van buiten ook heerlijker opgehaald, en in het jaar 1650 met een kruiswerk uitgezet, zoo dat het eene ruime kerk was, die met eenen zwaren, vierkant toren prijkte, doch waarin geen orgel gevonden werd. De gedachtenis van het verbranden der kerk wordt daarin, met het volgende gedenk-schrift, bewaard:

ANNO 1575 VERBRANDE DEZE KERK, DIT WEL ONTHOUDT,

ANNO 1601, TEN DEELE, EN IN 'T JAAR 1650, IN 'T GEHEEL,

TER EEREN GODTS WEDEROM OPGEBOUWD.

Deze kerk, bouwvallig geworden en afgekeurd zijnde, is in het jaar 1761 door eene geheel nieuwe vervangen, zijnde een kruisgebouw, uit welks voorgevel een spitsen toren rijst, welke in dien voorgevel rust, buitenwerks op twee halve pilaren, met hardsteenen voetstukken, en binnen de kerk op twee heele pilaren, wordende er, behalve deze, geene pilaren in de geheele kerk gevonden.

Men heeft in dit dorp een Weeshuis, dat vroeger tegenover het *Weerpad* stond; toen echter dit gebouw vervallen en onbruikbaar geworden was, heeft men in het Zuideinde, niet ver van de kerk, in het jaar 1774, een deftig steenen huis van twee verdiepingen gekocht en tot een godshuis aangelegd, waarin niet alleen weezen, maar ook

oude behoeftige lieden en bestedingen der Diaconie worden opgenomen. Thans worden er vijftien personen verpleegd, onder welke drie oude lieden en drie bestedingen.

In de geschillen tusschen VROUWE JACOBA, Gravin van Holland, Zeeland en Friesland, tegen haren oom, JAN VAN BEIJEREN, en haar neef en man, JAN, Hertog van Brabant, mitsgaders FILIPS, Hertog van Bourgondië, hielden de Kennemers in het algemeen de zijde van Vrouwe JACOBA, en werden dus onder de Hoekschen gesteld, uit welchen hoofde Hertog FILIPS, in het jaar 1456, met den dood van Vrouwe JACOBA regten, privilegiën en vrijheden verbeurd verklaarde, dat nogtans met eene som gelds werd afgekocht.

In den jare 1492 namen zij ook deel aan het kaas- en broodspel; die van OOSTZAANEN moesten deswege, aan Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN, als Stadhouder-Generaal van Holland, Zeeland en Friesland, met de andere Kennemers en Westfriezen, eene zware geldboete betalen.

In den oorlog met Spanje heeft dit dorp veel moeten lijden, zoodat in 1573, of, gelijk anderen willen, in 1574, de kerk en een groot gedeelte van het dorp werd afgebrand, hetwelk alles, na verloop van tijd, wederom in staat werd gebragt.

Ook den watervloed van Februarij 1825 bragt deze gemeente groote schade toe, doordien er bijna 550 schapen en 192 runderen, benevens een groot aantal varkens, verdronken, terwijl de schade nog vergroot werd, door het nat worden van de tarwe en de reeds gefabriceerde stijfsel in de stijfselabrieken, zoodat de schade, volgens gedane opneming, ruim 65,000 guld. bedroeg.

OOSTZAAN is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde JOHANNES RICHARDUS OOSSANEUS, die, in 1572, Hoogleeraar in de Regten te Ingolstadt en later Bijzitter van de keizerlijke kamer was; van de Schilders JACOB CORNELISZ., geb. in de laatste helft der vijftiende eeuw, zijnen broeder BUIS CORNELISZ. en zijnen zoon DIRK JACOBSZ.; alsmede van den beruchten Zeeroover KLAAS GERRITSE KOMPAN, die in de zeventiende eeuw de zeeën onveilig maakte.

De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit eene drielandige vork, welke op iedere punt of tand eene plattachtige kaas heeft.

OOSTZAANDAM, voorm. d. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en 4 u. N. O. van Haarlem, kant. en gem. Zaandam, thans het oostelijke gedeelte der stad Zaandam uitmakende.

De inwoners vinden meest hun bestaan in den houthandel en den scheepsbouw.

De Herv., die hier 5400 in getal zijn, onder welke 1550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Haarlem, ring van Zaandam, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. Na de Reformatie maakte OOSTZAANDAM en West-Zaandam te zamen de gem. van Zaandam uit, welke toen gezamenlijk met Oostzaan bediend werd door den voormaligen R. K. Priester BARTEL JACOBSZ., zooals men zulks breeder op het art. OOSTZAAN vermeld vindt. Na de volkomene scheiding van Oostzaan, had Zaandam tot eerste Predikant WILLEM BARENDZ., die in 1597 herwaarts kwam, en in 1606 van zijne dienst ontslagen werd. In het jaar 1637 verzochten de inwoners van West-Zaandam vrijheid om eenen Predikant voor zich afzonderlijk te mogen beroepen, en dit toegestaan zijnde, bleef de, in dat zelfde jaar beroepen, Predikant HUBERTUS BERGIUS OOST-ZAANDAM alleen bedienen, tot dat hij in het jaar 1640 overleed. De eerste tweede Predikant, die in deze gem.

het leeraarambt heeft waargenomen is geweest **JOHANNES HOFSTEDÉ**, die in het jaar 1763 herwaarts kwam, en in het jaar 1778 overleed. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding **PETRAUS HOFSTEDÉ**, van 1743 tot 1749, die later Prof. Theol. en Hist. Ecel. Honorarius te Rotterdam, was en **BARTHOLOMEUS VAN VELSEN** van 1751 tot 1759 later Philos. Prof. Honorarius te Rotterdam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad (1).

De Doopsgez., die er 330 in getal zijn, onder welke 263 Ledematen, maken eene gem. uit. De eerste, die, zoo ver bekend is, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **KLAAS NOME**, woonachtig op het Kalf, in 1545 op het punt staande om martelaar te worden, gelijk reeds in 1535 **PIETER KOSTER** van Zaandam, die insgelijks het leeraarambt, hetzij te Zaandam of te Amsterdam, bediend heeft, ter laatstgemelde plaats gemarteld is. Onder de Leeraars, die hier vroeger gestaan hebben, zijn de namen van **C. LOOSJES AZ.**, **S. MULLEN**, thans Hoogleeraar, en **S. E. WIELING** met roem bekend. Voorheen bestonden aan de oostzijde meer dan ééne Doopsgezinde gemeente, die later tot de anderen zijn overgegaan. De thans aan de oostzijde bestaande is van afkomst eene Waterlandsche.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *het Kalf*, gedeeltelijk tot die van *Zaandam*.

Men heeft te **OOST-ZAANDAM** zeven scholen, als: eene stadschool voor kinderen van min gegoede, doch niet bedeelde ouders, die gemiddeld door een getal van 540 leerlingen bezocht wordt; eene stads-armenschool, met 120 leerlingen; eene diakonieschool, met 120 leerlingen, en vier burgerscholen, gemiddeld door 470 leerlingen bezocht wordende.

OOSTZAAN-EN-OOSTZAANDAM, hoog heemraadschap in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Oostzaan*; palende N. aan de *Wormer*, O. aan de *Twisk*, Z. aan het *IJ*, W. aan de *Zaan*.

Dit hoogheemraadschap beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1700 bund. en wordt door zes sluizen en drie molens van het overtollige water ontlast.

OOSTZAAN-EN-OOSTZAANDAM, voorm. heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*; palende N. aan de *Wormer*, O. aan de *Twisk*, die haar van de gem. *Purmerland-IJpendam-en-den-IJp* en van *Landsmeer-en-Watergang* afscheidde, Z. aan het *IJ*, W. aan de *Zaan*, die haar van *Westzaandam* afscheidde.

Deze heerl. bevatte de tegenwoordige gem. *Oostzaan*, en dat gedeelte van de gem. *Zaandam*, hetwelk ten Oosten van de *Zaan* gelegen is. De inw. vinden meest hun bestaan in den houthandel, de scheepsbouw en den landbouw.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een onvolmaakt schip van goud, op eene zee van azuur (blauw). Het schild gedragen door eenen staanden leeuw.

OOSTZANER-GOUW, gewoonlijk enkel de *Gouw* genoemd, water in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het *Weimer* voortkomt, met eene zuidelijke strekking door *Oostzaan* vliet, en zich door den *Oostzaner-Overtoom* in het *IJ* ontlast.

(1) De kerk zal, even als de andere publieke gebouwen op het art. *ZAANDAM* beschreven worden.

OOSTZANER-OVERTOOM, b., gedeeltelijk in *Kennemerland*, gedeeltelijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. van *Zuandam*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oostzaan*, gedeeltelijk gem. *Landsmeer-en-Watergang*, $\frac{1}{2}$ u. van *Landsmeer*, langs den dijk aan het IJ, aan het einde van de *Oostzener-Gouw* en de *Twisk*; met 19 h. en 120 inw.; als: 14 h. en 90 inw., onder *Oostzaan*, en 5 h. en 30 inw. onder *Landsmeer-en-Watergang*. Men heeft in deze buurt ook eene school.

OOSTZIJ (DE), naam, welken de *Zaandammers* in de wandeling aan het voorm. d. OOSTZAANDAM in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, geven.

OOSTZIJDER-POLDER of OOSTZIJSCHÉ-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Baanbrugge*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 958 bund. 34 v. r. 29 v. ell.

OOSTZIJSCHÉ-DROOGMAKERIJ, droogmakerij in *Zuid-Holland*. Zie NOORDPLAS.

OOSTZINGERLAND, OOSTZINGERLAND of OOSTERZEES-EN-ECHTER-VELD, groote uitgestrektheid laag land, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, onder de d. *Oosterzee* en *Echten*.

Het beslaat eene oppervlakte van 600 bund. Welcer liep het tot aan den dijk de *Worst*, welke *Friesland* van *Overijssel* scheidt, doch na den waterloed van het jaar 1701 is het zuidelijkste gedeelte van dat land verlaten, en een nieuwe afsnijdende dijk aangelegd, welke over de oude *Schoterzijl* naar *Slikenburg* loopt.

Op dit veld zijn, in oude tijden, onderscheidene bloedige veldslagen geleverd, als, onder anderen, in het laatst van *Augustus* 1596, tusschen de *Friezen*, onder hunnen *Potestaat* *Juw Juwinga*, en de *Hollanders*, onder *Hertog Albrecht van Beijeren*, die een verbazend leger van 180,000 man op eene vloot van 1400 schepen aanvoerde, met geen ander doel, dan om het kleine, doch, door de dapperheid van zijne bewoners zoo geduchte, *Friesland* te veroveren. De *Friezen* verrigften wonderen van dapperheid, doch hun klein getal moest voor de talrijke legerbenden des vijands wijken. Sedert den aanvang dezer eeuw is men begonnen dit veld te verveen, en heeft men daarin polderdijken aangelegd en drie groote veenkanalen gegraven. Men gaat daarmee zoo ijverig voort, dat er jaarlijks ongeveer 1,500,000 vierkante ellen grond verveend of tot turf gemaakt wordt. Eerlang zal hier zelfs een groote veenpolder worden aangelegd.

OOTMARSSUM, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*; paleude N. en O. aan het koninkrijk *Hannover*, Z. aan het kant. *Oldenzaal* en W. aan het kant. *Almelo*.

Het bevat de drie gem. *Ootmarssum*, *Denekamp* en *Tubbergen*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25,887 bund. Men telt er 1897 h., bewoond door 2056 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,700 inw., die zich veel op fabriekarbeid toeleggen.

OOTMARSSUM, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Ootmarssum* (1 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); rondom door de gem. *Denekamp* omgeven.

Deze gemeente bevat het plattelandstadsje *Ootmarssum*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 546 bund., waaronder 555 bund.

79 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 249 h., bewoond door 307 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en het fabriekwezen. Men heeft er onderscheidene calicotsweverijen, twee bombazijn- en pilowfabrieken, eene cichorijfabriek, eenen korenmolen en in de nabijheid aanzienlijke linnenbleekerijen, welke in het goed bleeken met de Haarlemmers zouden kunnen wedijveren.

De Roomsch-Katholijken, die men er 1020 telt, maken, met die uit de buurs. Tilligte, Groot-Agerloo, Klein-Agerloo, Nutten en Olde-Ootmarssum, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 2400 zielen, onder welke ongeveer 1700 Communikanten, telt. Vóór de omwenteling van het jaar 1795 behoorden tot deze stat. ook de buurs. Latterop-en-Brekkelenkamp, Vassen-en-Manderen en Rentem-en-Haarle, die, sedert van OOTMARSSUM gescheiden, hunne eigen kerken, pastorijen en Pastoors hebben. De stat. van OOTMARSSUM heeft, behalve de hier na te melden kerk, nog eene kapel in de buurs. Tilligte.

De Herv., die er 430 in getal zijn, maken met die uit de buurs. Brekkelenkamp, Latterop, Heringe en Olden-Ootmarssum eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort, en vroeger door twee Predikanten bediend werd, en 630 zielen telt, onder welke 380 Ledematen zijn. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES ARPZING, die in het jaar 1385 naar Haarlem vertrok. De eerste tweede Predikant, die er stond, is geweest ABRAHAM VAN LAAR, die in het jaar 1639 herwaarts kwam, en in het jaar 1701 hier overleden is. Het beroep van den eersten Predikant was eene collatie, dat van den tweeden geschiedde door den kerkeraad. Toen de Predikanten PETRUS IMINK en HERMANUS WEDDELINK, beide te gelijk, den 1 Julij 1840 emeritus geworden waren, is de tweede predikantsplaats opgeheven en het regt van beroep voortaan aan den kerkeraad toegekend.

De Doopsgezinden, die er 5 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Almelo*. — De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 5 aantreft, worden tot de gem. van *Deventer* gerekend. — De 55 Israëlieten, die hier wonen, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Oldenzaal* behoort. — Men heeft in deze gem. eene Latijnsche en eene openbare Nederduitsche school, welke te zamen gemiddeld door een getal van 360 kinderen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl. welke, in het midden der vorige eeuw, toebehoorde aan FREDERIK JORAN SIGISMUND, *Grave van Heiden*, Landdrost van *Twenthe*.

Het plattelandsdadjc OOTMARSSUM, OOTMARSUM, OTHMARSUM of OOSTMAR-SUM, oudtijds OOTMENSEN, OOTMERSUM, OOSTMERSUM, OTHMARSHEIM of OTHMARSHEM, ligt 14 u. O. ten Z. van Zwolle, 12 u. N. O. van Deventer, 5½ u. N. N. O. van Almelo, 2½ u. N. van Oldenzaal. Het is eene der oudste plaatsen des lands. Volgens een oud schrift, staande in de rollen van OOTMARSSUM, is deze stad gesticht in het jaar 127 onzer jaartelling, door Oudemarus, Odimar of Odehar, Koning der *Franken*, op het graf van zijnen grooten boezemvriend VECTAN, en hield er toen zijn verblijf (heim), van daar ODEMARSHHEIM. Anderen willen, dat het van de oude Marssen, een volk, dat hier zonde gewoond hebben, zijnen naam ontleend heeft. Voorheen is het eeniger-versterkt geweest, doch het werd in het jaar 1518 door FILIPS

VAN BOURGONDIE, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, ontmanteld. Thans ziet men er van de wallen niets meer.

Het stadje heeft eene bekoorlijke ligging, West en Noordwest aan den rand van heuvels en bergen, die, meestal bebouwd en met boerderijen bezet, met voortreffelijke koornvelden prijken; naar de oostzijde, aan beide kanten van den dijk op Noordhorn, in het koninkrijk Hannover, is de plaats met veel gras-, wei- en hooilanden omgeven, die goede gelegenheid tot de wetweidery geven, zoodat men in den omtrek der stad telkens door de verrukkelijkste gezigten verrast wordt, en dit oord met de bevalligste streken van Nederland in schoonheid kan wedijveren. Mogt eenmaal de reeds begonnen straatweg van Almelo op OOTMARSUM, die in het volgende jaar voltooid moet zijn, zoo als verwacht wordt, tot Noordhorn doorloopen, dan zal het oude stadje zelve ongetwijfeld ook spoedig in grootte en fraaiheid toenemen.

In dit stadje bestaat, sinds onheugelijke jaren, de gewoonte, dat op Paschen geheele reijen, zoowel oud als jong, hand aan hand, onder het zingen van geestelijke liederen de straten doortrekken. Huizen welke voor en achter eenen uitgang hebben, worden door de bewoners opengezet, waardoor dan deze groep al zingende het eene huis in het andere weder nitgaat. Dit heeft meestal des middags na het uitgaan der kerk plaats. De deelnemers aan dezen optogt verzamelen in grooten getale zich op den zoogenaamden Paaschkamp, waarna dit gebruik eenen aanvang neemt. Niemand weigert hun den doorgang door het huis, en in woningen, welke van achteren geenen uitgang hebben, gaat men toch even in het voorste gedeelte, en wel rondom den, in het midden staande, deurstijl. Na op deze wijze eenige keeren de huizen te hebben doorzocht, gaat de groep, die onder het rondtrekken nog aanmerkelijk vermeerderd is, op de markt, voor het Raadhuis, uit elkander, en ieder keert vrolijk naar zijne woning terug. Deze gewoonte noemt men hier ter plaatse *vleugelen*.

Dit plaatsje had voorheen twee poorten, van welke die ten N., afgebrand en later niet weder opgebouwd is, en de andere thans in bouwvalligen toestand verkeert.

Het Raadhuis, op de *Markt*, is een klein, doch doelmatic ingerigt gebouw. Men bewaart er eene afbeelding van genoemden OEDMAR Koning der Franken, welke afbeelding in overeenstemming met de volksoverlevering schijnt vervaardigd te zijn, en certijds op het huis Saesveld of Saterslo bewaard werd.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de *H. H. Apostelen SIMON* en *JUDAS* toegewijd, is, naar men wil, de oudste van geheel Twenthe, en zou door *LEBIVUS* gesticht zijn. Vóór de Reformatie werd zij bij beurten door den Opper-Kerkvoogd en de Priorin van Weerslo begehouden. De Pastoor plagt, ten dienste des altaars, twee Kapellaans te onderhouden. Ook waren er in de parochiekerk vijf vikarijen gesticht. Deze kerk, een gothisch gebouw, dat, sedert de Reformatie, bij de Hervormden in gebruik was, moest, ten gevolge van een koninklijk besluit van den 14 Maart 1809, den 1 Januarij 1810 aan de R. K. ingeruimd worden, die het in het jaar 1812, met een kostbaar nieuw orgel versierden. De toren, bouwvallig geworden zijnde, is in 1850, op last der Regering, afgebroken en door eenen anderen vervangen. Volgens *PICARDT* (1) zoude onder den drempel dier kerk, het gewelfde graf van *OEDMAR* of *OEDENARUS* verborgen liggen.

(1) *Antiquiteiten van 't Oude Vriesland*, bl. 106.

Den 24 December 1800 vergaderde de Hervormde gem., voor de eerste maal ter goddiensatoefening in de zaal van het adellijk huis Ootmarssum, door den Baron van van Dussen daartoe afgestaan. De Hervormde kerk is 1810 gesticht en den 24 November 1811 ingewijd, is een schoon gebouw, waarin het kostbare orgel, dat in het jaar 1781, door de liefdadigheid van Goedheeren en Kapengoorfsen, in de Groote kerk geplaatst was, even als de predikstoel uit die kerk, zijn overgebracht, terwijl daarop in het jaar 1844 een toren geplaatst is. Door eene schtingwaardige van hier vertrekkende familie, die haren naam in deze niet wilde vermeld hebben, werd in het jaar 1840 aan deze kerk vereerd eenen zilveren wijkan, ten gebruik bij de viering van het H. Avondmaal.

Onder de parochie van Oornissen hebben twee kloosters bestaan. Het eerste, dat ten Zouden, even buiten de stad stond, door Deutsche Ridders bewoond en later het Huis-Ootmarssum genoemd werd, is thans vervangen door tuinen en bouwland. Het tweede klooster, dat ter halver wege tusschen deze stad en Almelo, te Albergen, stond, is eerst door Broeders van het Gemeene leven en later door Reguliere Kanunniken bewoond geweest. Ter plaatse, waar het bestaan heeft, ziet men thans eens herberg, bij welke herberwing, men de grondslagen van het klooster gevonden heeft.

De Israëlitische bijkerk is een klein, maar net gebouw, dat in het jaar 1845 geheel nieuw gebouwd en den 22 December van dat jaar ingewijd is.

Te Oornissen stond vroeger een Gasthuis, dat den H. Geest toegewijd was. De stichtingsbrief was van het jaar 1308, Genua van Oornisse, en zijne echtgenoot Taus gave daartoe op Dingsdag na H. Kruidag hun huis, erf, spijker en gaarden. In de kapel van dit gasthuis was eene vikarij, op den naam van den H. Arroues, gesticht, wiens bedienaar alle Vrijdagen en Zaturdagen in de zelfde kapel, en alle Dingsdagen in de parochiekerk, de dienst des altaars verrigten moest. De daartoe gediend hebbende gebouwen zijn thans ingerigt tot eene boerderij, welke de stad in eigendom toebehoort.

Men heeft er een distributie-kantoor voor de brieven- en een station voor de paardenposterij.

In den omtrek van Ootmarssum vindt men eenige watersprongen of bronnen, die waterbeekjes vormen, welke vele molens, zelfs soms zeer nabij hunnen oorsprong drijven.

De Latijnsche school, in vroegere jaren door omstreeks 30 leerlingen bezocht, begint weder in bloei aanmerkelijk toe te nemen. Vooral sedert de Rector, bijgestaan door eenen Hulponderwijzer voor wiskunde en levende talen, een institut heeft opgericht, is het aantal kweekelingen toegenomen en zal weldra tot een twintigtal zijn aangegroeid.

De openbare Nederduitsche school wordt gemiddeld door een getal van 560 leerlingen bezocht.

In het jaar 1514 op Woensdag na St. Nicolaas gaf Bisschop Gux van Hunsowen aan de stad Ootmarssum, als van ouds wigbelderegt hebbende, eene weekmarkt, en eene jaarmarkt, zoo als de overige steden van het Sticht hadden. Thans valt de kermis in den eersten Vrijdag in November.

Ootmarssum is de geboortepl. van den Godgeleerde ARNOLD GLASER, † in 1624, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Amsterdam, na Hofprediker van EDZARD II, Graaf van Oost-Friesland, en later van ALEXANDER, Hertog van Holstein, te zijn geweest. — De Geleerde

WINHAFF, Schrijver van het *Landregt van Overijssel*, was hier eertijds Burgemeester.

Omstreeks het jaar 1144, had er niet, verre van OOTMARSSUM, een hevig gevecht plaats, tusschen de Bisschoppelijken en de benden des Graven VAN BESTHEIN, waarbij de overwinning aan de zijde der eersten verbleef en waarin de Graaf zelf krijgsgevangen geraakte.

De stad viel in 1196 in handen van de Gelderschen, die haar geheel in de asch leiden. ALTING meldt, dat zij het volgende jaar eenige schreden verder herbouwd is, en de plaats, waar de vroegere stad gestaan heeft, nog Oud-Ootmarssum heet. In November 1417, werd het Stadje door EVERWIJN VAN GUTERSWIJK geplunderd.

OOTMARSSUM teekende in 1439, nevens Deventer, Kampen, Zwolle, Oldenzaal, Goor, Delden en Enschede, eene overeenkomst met Heer HENDRIK VAN WISCH, Regter en Drost van *Zutphen*, ter voorkoming van alle geweldadigheden.

In den Spaanschen oorlog heeft zij nog al dikwijls aanstoot geleden. Zoo rukte MAURITS, Prins van *Oranje*, in 1592, met een deel van zijn leger derwaarts, verdreef de Spanjaarden en bemagtigde het stadje. — In het volgende jaar maakte Graaf FREDERIK VAN DEN BERGH, door den Graaf van MANSVELD, met eene aanzienlijke magt derwaarts gezonden, er zich meester van. — Den 21 October 1597, werd het door Prins MAURITS hernomen, nadat er het geschut op den 20 voorgebragt was.

In September 1665 kwamen de Munsterschen voor OOTMARSSUM, en trokken, wijl de burgerij geen wederstand kon bieden, de stad binnen, alwaar zij gedurende hunne lange inkwartiering veel schade aanrigtten. Eerst den 13 Mei 1666 trokken zij, ten gevolge van den vrede te Cleve, af.

Gedurende den Oorlog van 1672 en 1674, had OOTMARSSUM veel te lijden. Den 21 Mei van het eerstgenoemde jaar maakte de Generaal-Wachtmeester NAGEL zich van de stad meester. Met het begin van April 1673 vertoonde RABENHAUFF zich met de militie der Staten weder te OOTMARSSUM, maar door deze eerlang weder verlaten, kwam zij andermaal in de magt der Munsterschen, die eerst eene maand na het sluiten van den vrede te Keulen de stad voor goed verlieten.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur (blauw), met een kruis van goud, beladen met een kort en smal kruis van azuur, gekantonneerd met eenen leeuw van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

OOTMARSSUM (HUIS-VAN-), voorm. adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Almelo*, kant., gem. en in het stadje *Ootmarssum*, vroeger was het een geestelijk gesticht, het *Duitsche-nuis* genaamd.

Het is in het jaar 1811 verkocht en gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans tuinen, vijvers en bouwland.

OOTMARSSUM (OLDEN) of OLD-OOTMARSSUM, huurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Ootmarssum*, gem. en 2 u. N. W. van *Denekamp*; met 42 h. en 280 inw., die kerkelijk tot *Ootmarssum* behooren.

O O Y, heerl. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende N. aan de heerl. *Erlecom*, O. aan het d. *Leuth*, Z. aan *Persingen*, W. aan de *Waal*.

Deze heerl. bevat het d. *O o y*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Men telt er 56 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die er 280 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Ooy-en-Perzingen*. — De Heer., van welke men er 20 aantreft, worden tot de genl. van *Ooy-en-Perzingen* gerekend.. — Men heeft in deze heerl. vene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. was welker een onmiddellbare heerlijkheid, onder het Rijk en den Keizer behoorende, en de Heeren werden tusschen de Edelen en Vrijen gerekend, doch het *dominium directum* (d. i. onmiddellijk gebied) aan de Graven van GELRE overgegaan zijnde, werden de Heeren van die heerlijkheid, echter Leenmannen van het Rijk en Leenmannen van Gelderland. Het zij dat de Heeren van Ooy, misnoegd over deze onderwerping aan de Geldersche Graven waren, of om eenige andere redenen, men vindt, dat GERHARD, Heer van Ooy, in 1282 de Ooy. leen aan den Graaf van CLEVE maakte, hetgeen echter geen welke gevolg schijnt gehad te hebben.

Zijn zoon BRUNOLD, in 1329, Heer van Ooy en Burggraaf van Nijmegen zijnde, sneuvelde, in 1344, met zeven personen van zijn geslacht, in een gevecht tusschen den Bisschop en de burgers van Lijk. GERHARD, waarschijnlijk zijn broeder, volgde hem op. Deze leefde, in 1346, verschild met WILLEM VAN DEN BERGH, Heer van Byland, wegens de leenen, die wijlen Heer JOHAN VAN BYLAND, Ridder, van den Heer van Ooy hield. Hij overleed in het jaar 1398. Indien zijn zoon BRUNOLD Heer van Ooy was, moet hij reeds in 1370 gestorven zijn, want zijn zoon REINALD, Heer van Ooy, beleende in dat jaar onderscheidene personen; hij wordt tot 1390 gemeld. Zijn zoon GERHARD werd, in 1395, door Hertog WILLEM, die hem lieve neef en broeder noemt, als zijne voorouders beleend met den burg en voorburg te Ooy, met het hoog en laag gerigt binnen den voorsten cingelgraven van den burg, tusschen de oude Wiele en de Waal, op ten snabbe toe, met de visscherij in de Waal, tot de halve diepte van Loeth, tot Vlaayen bij Nijmegen toe, en met eenige andere goederen. Aanmerklijk zijn de woorden, die daarop in den leenbrief volgen, welke de eerste is, die wegens de Ooy voorkomt: *Ende want die Heere van Ooy, die voertijts geweest sijnt, diese vurs. lenen mit allen hoeren toebehoeren van den heiligen Rick gehalden hebben, wilcke lene ons nu met den Rick van Nymegen van den Heiligen Ricke verbreeft sijnt te hebben.* Hieruit zou men moeten oordeelen, vooral wegens het woord nu, dat omtrent dien tijd Hertog WILLEM eenige nieuwe voorrechten wegens het Rijk-van-Nijmegen, van den Keizer verworven heeft, ten ware men vermeende, dat deze woorden uit vorige leenbrieven, als een oud formulier gevolgd en herhaald zijn, gelijk men die ook in volgende leenbrieven, van de jaren 1402, 1424, 1490 en 1498, aantreft. GERHARD, Heer van Ooy, werd andermaal in 'de actieve bevoordingen, door Hertog REINALD, in 1402 verleid. Zijn zoon BRUNOLD, in 1424 beleend, bezegelde mede het verbond der landschap in 1436. Hij droeg de heerl. op aan zijnen zoon REINALD, die daarmede, gedurende zijns vaders leven, in 1460 beleend werd; deze REINALD vindt men, in eenen brief van 1465, *lieve Juncker en Heerschap* betiteld. Het was waarschijnlijk uithoofde der onlusten in Gelderland, dat hij, in het jaar 1475, zijn huis Ooy tot een open huis aan den Graaf van CLEVE maakte. Hij stierf in 1488, en zijn zoon GERHARD werd, in 1490, door den Roomsche Koning MAXIMILIAAN, en, in 1498, door Hertog KABEL VAN GELRE, beleend. De oudste zoon van dezen OTTO werd in 1531 beleend, maar hij stierf in het zelfde jaar. Zijn broeder LATFFAAT was Ridder der Duitsche orde in Lijfland, weshalve

Hertog KAREL aan den Heermeester WOLTER VAN PLETTENBERG schreef, dat LEYFFAART de laatste van zijn geslacht was, en dat hij hem alzoo uit de orde moest ontslaan; dit door den Heermeester bewilligd zijnde, is hij in dat zelfde jaar met SOPHIA VAN BOEBBERG in den echt getreden, en werd in 1332 met Ooy verleid. Hij stierf in 1373, en zijn zoon GERHARD is toen beleend. Deze werd door zijnen zoon OTTO, in 1393, opgevolgd, die in 1621 overleed, en zijn zoon HERMAN GERHARD werd in 1622 beleend, maar stierf in 1655, als de laatste van zijn geslacht. Toen erfde zijne zuster MARGRIET JUDITH VAN Ooy, die, met ROELEMAN VAN BYLAND, Heer van *Reydt*, trouwende, niet alleen de heerl. Ooy, maar ook *Persingen* en *Palstercamp*, in dat geslacht overbragt. Zij stierf in 1646, en haar oudste zoon FLORIS OTTO HENDRIK, Graaf VAN BYLAND, werd in 1665 verleid. Hij stierf in 1701, en toen werd zijn kleinzoon OTTO FREDERIK ROELEMAN, zoon van ROELEMAN FREDERIK NEOBAGUS, Graaf van BYLAND, die als Ritmeester, den 1 Julij 1690, in den slag van Fleurus gesneuveld was, daarmede verleid. Na zijnen dood, in 1768, werd zijn oudste zoon C. N. J. F. L. Graaf VAN BYLAND beleend, en, na het kinderloos overlijden van dezen, zijn broeder F. C. W. L. Graaf VAN BYLAND, in 1768, aan wien zijn zoon O. W. H. Graaf VAN BYLAND, in 1790 opgevolgd is. Thans wordt deze heerl. bezeten door Vrouwe F. M. Gravinne VAN BYLAND, echtgenoot van den Heer P. J. Baron VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, woonachtig te Utrecht.

Deze heerl. heeft, boven vele anderen, het voorregt, nimmer door koop aan andere personen vervreemd te zijn, en nog aan den ouden stam te behooren.

Het d. Ooy ligt 1 u. N. O. van Nijmegen, 1 u. N. van Ubbergen, nabij den Waaldijk en bestaat uit eenige vrij verstrooid liggende huizen.

De R. K. kerk, aan den H. HUBERTUS toegewijd, is in 1833 en 1836 nieuw gebouwd. Zij prijkt met eenen toren en is van een orgel voorzien. — De Herv. kerk is een zeer oud gebouw, met eenen zwaren toren, doch zonder orgel.

De kermis valt in den eersten Zondag na 24 Augustus.

Ooy, Oor of Oijen, b. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 4½ u. W. ten N. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en ½ u. N. W. van *Tiel*, gem. en ½ u. Z. van *Echteld*, aan den Waaldijk.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft deze buurt veel te lijden gehad; terwijl daarbij ook eenig vee omkwam.

Ooy, baars. op de *Lymers*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Zevenaar*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, 3 u. Z. van *Doesborgh*.

Ooy, pold. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende W. en N. aan de Waal, O. aan de heerl. *Persingen*, Z. aan het d. *Ubbergen*.

Deze pold. wordt door eene sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast en staat onder het bestuur van den Cirkel van Ooy.

De pold. Ooy is onderscheidene malen door het water geteisterd geworden; onder anderen brak den 7 Februarij 1729 de dijk bij den *Torensche molen* door, waardoor de pold. tot eene aanmerkelijke hoogte onder water gezet is.

Den 29 Februarij 1784 werden de nieuwe sluizen, door het hooge water, met ijsgang weggespoeld en kwamen er zes doorbraken in den dijk. Den 6 Februarij 1799 brak die polder weder door, waarbij veel vee verdrank.

Bij de waterfloeden van Januarij 1800 en die van Januarij 1820, werd deze pold. weder geheel onder water gezet. Ook had hij in 1829 verschrikkelijk veel te lijden; en bij den hoogen waterstand van Maart 1845 liep hij nogmaals geheel onder.

OOY (HET-) of HET-OOY, voorm. adell. h. in het graafs. Zutphen, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. van Zutphen, gem. en 1 u. N. van *Gorsel*.

OOY (DE CIRKEL-VAN-DE-), streek lands in het *Rijk-ou-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gedeeltelijk gem. *Ubbergen*, gedeeltelijk gem. *Nijmegen*.

Het *CANAL-VAN-DE-OOY* maakt eene bijzondere dijksteel uit, welke uit eenen Dijkgraaf, acht Leden en eenen Secretaris bestaat.

Met is verdeeld in vier distrikten: het eene behoort onder het *Scheppend-ou-Nijmegen*, het andere onder het *Rijk-van-Nijmegen*, het derde en vierde zijn *Ooy* en *Persingen*.

Deze streek, beslaat, voor zoo ver het onder *Ubbergen* behoort, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1523 bund. 36 v. r. 9 v. ell., en telt 82 h., beweend door 86 huisgez., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die zich meest op de vee-teelt toeleggen, munt uit door het schoonste grasland en weiden; want alzoo deze streek geheel vlak en in de laagte gelegen is, zoo is de grond meestal vochtig. Ook ziet men doorgaans hetgeen door het opzwellen van den Rijn en de Waal, wanneer er veel regen en sneeuw aan den Boven-Rijn is gevallen, wordt veroorzaakt. Dit water wordt er ingelaten door twee sluizen, liggende in den fraaijen breeden banddijk, die het cirkel omringt en doorgaans de *Ooysche-dijk* genoemd wordt. Ofschoon dit water het land veel vochtigheid bijzet en daardoor de vruchtbaarheid bevordert, aan den anderen kant groote schade, doordien daardoor het winterzaad, niet alleen in de *Ooy*, maar nog op duizende bunders in de omliggende dorpen en gemeente wordt vernield.

OOY (HET HUIS-TE-) of *KASTEEL-TE-OOY*, voorm. adell. h. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. N. O. van *Nijmegen*, gem. en 1 u. N. van *Ubbergen*, 7 min. Z. W. van het d. *Ooy*, waartoe het behoorde.

Het was een deftig, oud gebouw, en een der sierlijkste en sterkste kasteelen van *Gelderland*. Dit kasteel was zoo dicht aan den Waaldijk gelegen, dat men van den dijk over eene steenen brug tot op de voorplaats binnentrad. Het had een prachtig voorkomen, zijnde rondom in ruime watergrachten, lanen, singels en boomgaarden besloten, en van twee ongemeen zware, vierkante torens voorzien, waarvan de een met eene gansch sierlijk gebogen en de andere met eene spits opgaande kap gedekt was. Het had daarenboven nog twee andere sierlijke, achtkantige torens, ter weerszijden van den ingang des voorburgs, beide diep uit het water opgetrokken. Voorts was het geheele gebouw zeer sterk en grootsch, zijnde voor het grootste gedeelte alle de torens van duifsteen gemaakt. Dit gebouw was, volgens eenen in den muur gemetselden steep, in 1617 vernieuwd.

Het is in het jaar 1797, door den toenmaligen eigenaar, *OTTO BOLEMAN FREDERIK*, Graaf van *BYLAND*, voor afbraak verkocht. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen der fraaije achtkantige torens met peer, met een gedeelte muur, benevens de gracht met steenen brug, zijnde het overige van den grond tot boerderij ingerigt.

OOY (OOSTER-), huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

OOY (WESTER-), WESTER-OOI of WESTER-OYEN, geb. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 3 u. W. Z. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Echteld*.

OOY-EN-PERSINGEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Nijmegen*; met eene kerk te *Ooy*.

Men telt er 20 zielen, waaronder 16 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS VELDHUSIUS, die in het jaar 1602 herwaarts kwam, doch in 1603 reeds opgevolgd werd door JOHANNES GOBELIUS, die in 1624 overleed.

De kerk dezer gemeente, die door de herhaalde overstromingen veel geleden had, is in het jaar 1822, ten koste van den Heer en Vrouwe dezer heerlijkheid, niet alleen hersteld, maar met nieuwe banken en eenen nieuwen predikstoel versierd; terwijl voor de bediening van het H. Avondmaal een nieuwe beker en twee nieuwe borden en voor die des H. Doops een nieuw doopbekken is ten geschenke gegeven.

OOY-EN-PERSINGEN, R. K. stat., prov. *Gelderland*, apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*.

Men heeft er eene kerk, te *Ooy*. Zij telt 460 zielen, onder welke 380 Communikanten, en wordt door eenen Pastoor bediend.

OOYMANSKERK, voorm. d. op het voorm. eil. *Biervliet*, oudtijds tot *Vlaanderen*, thans tot *Zeeland* behoorende.

Dit d. is bij eenen watervloed door de zee verzwolgen, en sedert niet weder boven gekomen.

OOYRIJKSCHE-BUITEN-POLDER, pold. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*; palende N. aan den Dijk, O. aan den *Bemmelsche-polder*, Z. aan de *Waal*, W. aan de landen van 't *Keer*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 38 v. r. 6 v. ell., alles schotbaar land; bevat een h. en eene steenbakkerij, en wordt door eene sluis, met den *Bemmelsche-Buiten-polder* gemeen, op de *Waal*, van het overtollige water ontlast.

OOYSCHÉ-DIJK, dijk in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*.

Het is een schoone breede dijk, langs de noordzijde van het *Cirkel-van-de-Ooy* loopende, die op sommige plaatsen door de *Waal* en ook door de *Oude-Waal*, even boven *Nijmegen*, wordt bespoeld. Daar deze dijk, door het polderbestuur in 1550 bijna $1\frac{1}{2}$ el verlaagd is, wordt daardoor de hierboven opgegeven schade jaarlijks aan den *Cirkel-van-de-Ooy* veroorzaakt.

OOYSCHÉ-OVERLOOP, overlaat in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, bij het d. *Ooy*.

Deze overlaat, welke oorspronkelijk diende, om bij eene dijkbreuk in het land van *Cleve* het inundatiewater te lozen, wordt thans door het polderbestuur van *Ooy* gebruikt om dien polder onder water te zetten.

OOYZIGT, voorheen bekend onder den naam van het *Vrouwen-daal*, klein buitenverblijf in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Nijmegen*, aan den rijweg van die stad op *Cleve*.

Op dit buit. heeft de *Humoristische Schrijver en Dichter*, CHRISTIAAN HENDRIK CLEMENS, het laatste gedeelte zijns levens doorgebracht, be-

OPBUUREN, buit, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. *Maarssen*, aan den linker *Vechtoever*.

OPDAMMER-MEER, meer, prov. *Noord-Holland*. Zie *WOG-MEER*.

OPDIJK, naam, onder welken het d. *OPDAM*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, in oude schriften wel eens voorkomt. Zie *OPDAM*.

OP-EIL, naam, welken de landlieden veelal geven, aan het d. *Op-Andel*, in het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ANDEL* (Op-).

OPEINDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. van *Beetsterzwaag*.

Het d. ontleent zijnen naam van zijne ligging, op het einde van de kerkelijke gemeente *Oudega-Nijega-en-Opeinde*, dewijl deze gemeente hier vroeger gestuit werd door de hooge *Folgera-veenen*, onder *Dragten*. In de landtaal noemt men het daarom *OP'E EYN*, bij verkorting *'P'EYN*. Het wordt doorsneden door twee wegen, de *Hoogeweg* en de *Lijkweg*, die, op korten afstand, parallel nevens elkander loopen. Aan den *Lijkweg* vindt men eene lange streek boerderijen en andere huizen, met zeer fraaije gezigten door het geboomte, zoo langs den weg als op de hornlegers. Ook langs den *Hoogeweg* zijn onderscheidene huizen gebouwd. Het buurtje de *Kletten*, waar voorheen een rogmolen stond, is het oudste gedeelte des dorps, dewijl vroeger van daar noordwaarts alles met veen is bedekt geweest. Aan de noordzijde des dorps heeft eene groote uitgestrektheid laag klijnland gelegen, dat in de zeventiende eeuw, door verveening, veranderd is in een water, de *Leijen* genaamd, over de drie uren gaans in den omtrek. Tegen deze *Leijen* vindt men eene uitbuurt, het *Zwartveen* genaamd, naar de zwarte kleur der turf, die hier gegraven is, in tegenstelling van het *Witveen*, aan de overzijde der *Leijen*, waar de turf eene lichtere kleur had. Ten Oosten van het *Zwartveen* zijn, op den wal van het riviertje de *Lits*, ook vele huizen gebouwd, die, hoewel burgerlijk onder *OPEINDE*, behooren tot het kerkdorp *Rottevalle*. Ook behoort nog een klein gedeelte van het geh. de *Tiek*, onder het d. *OPEINDE*. De voorm. b. de *Bemster* en de *Bosche* welke er ook onder behoorden, zijn verdwenen. Oudtijds liep er eene vaart, dwars door het dorp, van het water de *Leijen* zuidwaarts tot in de *Smalle-Ee'ster-zanding*. Deze vaart, die thans vervallen is, werd het *Juffers-gat* genaamd, naar eene Jufvrouw, die in de *Leijen* aanzienlijke eigendommen bezat, en veel tot de kosten van de graving dezer vaart had bijgedragen. Tegenwoordig bestaat er eene vaart, voor eenige jaren gegraven, uit het midden van het dorp naar de *Leijen*, waar langs wekelijks een veerschip vaart naar *Leeuwarden*. In 1477 werd de *Pastoor van OPEINDE*, *Safo*, verzocht het contract mede te teekenen, omtrent het onderhoud van den *Leppe-dijk*. Het dorp *OPEINDE* bevat 120 h. en 760 inw., die, over het geheel, zeer welvarend zijn, en meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De Herv., die er 600 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudega-Nijega-en-Opeinde*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de *Reformatie* aan *ST. SALVADOR* toegewijd was, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen stompen toren, buiten welken echter de klokken, in een zoogenaamd klokhuis hangen. Op den oostelijken

muur der kerk, die minder oud dan het overige gedeelte schijnt te zijn, vindt men het jaartal 1500. Ook heeft de kerk eenen hangzolder. — De Doopgez., van welke men er 60 aantreft, worden tot de gem. van *Witveen-en-Rottewalle* gerekend. — De geömbinoerde school voor *Overens* en *Nijega* wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht.

OPEINDE (HARKEMA-), d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Acht-korspelen*. Zie *HARKEMA-Overens*.

OP-ENDE, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 3¼ u. W. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1¼ u. W. Z. W. van *Grootegast*, op de grenzen der prov. *Friesland*.

Dit d. wordt ook wel bij verkorting *PEINDE* en, ter verkorting van het hier voor vermelde *Friesche* dorp *Opeinde*, *GRANNUM-PEINDE* genoemd. Vroeger is het ook meermalen *CALS-PEINDE* genoemd geweest. Men telt er in de kern van het d. 18 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorende geb. *Oude-Wierden*, *Topweer* en de *Zanden*, 75 h. en 450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De bodem bestaat er, noordwaarts, uit veen- en lage booidanden, vooral ten Noorden van den *Kale-weg*, zuid- en zuidwestwaarts uit uitgestrokte heidovelden, terwijl men langs den beschrijken weg naar *Kornhorn* zandland vindt, hetwelk zeer geschikt is voor rogge en boekweit. Het is een hol gebouwd dorp langs eenen zandigen weg.

De inw., die er allen *Herv.* zijn, onder welke 20 *Lodematen*, maken een gem. uit, welke tot de klas. van *Groningen*, ring van *Grootegast*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *HERMANS FREDERIX*, die in het jaar 1616 aldaar stond en in 1630 naar elders beroepen werd. Het beroep is een collatie, welke bij onderscheidenen berust. De kerk schijnt in het begin der vorige eeuw te zijn afgebroken, althans aan de tegenwoordige is, den 22 Maart 1748, door *WELTEN LEBBERS*, de eerste steen gelegd, zoo als blijkt uit het nog aanwezige opschrift op eenen steen, in den oostermuur, buiten aan het koor van de kerk ingemetseld, waarop men leest:

ANNO 1748.

RGBERT LIJKELES DE HAAN, VOLNACHT EN GECONNIT-
TEERDE VAN HET WESTERQUARTIER, WOONACHTIG IN OP-ENDE.

GODT IS DE STEEN

EN ANDERS GEEN,

DAAR IK OP SOU

EN VAST VERTROU,

EN DIE OP GOD VERTROUT

DIE NAG NIER SINNE KORE,

DAAR WORT SIN WOORT VERHAALT,

AL VOOR DE WAARE VROOKE.

DE KERK DAT IS EEN WERS,

NIJ LEEFT AL VAN SIN RENTEN,

O WEE! O WEE! DIE ONTROUWE RESENTEN.

De kerk staat op eenen beschrijken zandheuvel, ten Zuiden en ten Westen van den weg naar *Noordwijk*, en prijkt met eenen kleinen, groenen spitsen toren, met een, in 1637 gegotene, klok, aan den *H. JOHANNES* toegewijd, doch heeft geen orgel. Men vindt in deze kerk nog grafsteenen van de adellijke familie van *ASCHENDORP*, die hier vroeger, oven ten Noordoosten van de kerk, aan de *Hofflaan*, een slot hadden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

De burg Sjallem a versierde vroeger dit dorp, hebbende ten Zuiden van den rijweg, 10 min. ten Westen van de kerk gestaan, doch is in het begin dezer eeuw afgebroken. Aan die zelfde zijde staat een stander-korenmolen. Ten Zuidwesten is een meer, het Op-ender-meer geheeten. (Zie dat woord). De waarneming van de grietenij of van den regtstoel van Westerdeel-Langewold viel voorheen alle vijf jaren op dit dorp en dan aldaar tegen elkander in vier kluften, die te zamen negen en twintig heerden hadden. Wanneer er eene vaart, noordwaarts van Or-ende, naar het Trek-diep gegraven werd, dan zouden de uitgebreide veenen hier veel rijkdom en welvaart aan het dorp kunnen opleveren.

De eikenbosschen, om de kerk en sommige landerijen, worden, in de maand Mei, door den nachtegaal, zeer vervrolijkt. De wel onderhouden voetpaden, met wit zand bestrooid, zijn hier, ook in den winter, aangenaam te bewandelen.

OP-ENDER-MEER (HET), meer in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, 5 min. Z. Z. W. van Op-ende.

Het beslaat eene oppervlakte van 5 bund., doch is thans bijna geheel droog, zoodat het nauwelijks den naam van meer nog verdient.

OPGA, gedeelte van *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *UNBEGA*.

OPHAM, geb. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. *Bellingewolde*.

OPHAREN, d. in het graafs. *Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *BOGHAREN*.

OPHEERDERBUREN ook OLFSEDERBUREN, l., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie *SCBARNEBUREN*.

OP-HEUSDEN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. aan den Rijn, O. aan de heerl. *Randwijk*, Z. aan de *Linge*, W. aan de heerl. *Kesteren*.

Deze heerl. bevat het d. *Op-Heusden*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er 1070 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Huzarus Kalkens*, die in het jaar 1619 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 overleed. — De R. K., die er gevonden worden, behooren tot de stat. van *Tiel*. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Het d. *Op-Heusden*, ligt $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Nijmegen* en 3 u. N. O. van *Tiel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Kesteren*, gedeeltelijk nabij en gedeeltelijk aan den *Neder-Betuwsche- of Rijndijk*, $51^{\circ} 55' 20''$ N. B. $23^{\circ} 19' 32''$ O. L. 10 min. N. van den Rijn, waarvan het door de uiterwaard de *Maaswaard* gescheiden is, en waarover het ten noordwesten een pontveer heeft, het *Heusdensche-veer* genaamd. Het d. is vrij groot en zeer wel betimmerd.

In de kerk, wa vóór de *Reformatie* eene vikarij, toegewijd aan den *H. JONANAS*. Het is een oud gebouw met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

Men heeft hier een prachtig heerenhuis, de *Woerd* of ook wel het *Huis-te-Op-Heusden* geheeten.

Door de gevolgen van de dijkbreuken, die in Januarij 1809 onder *Loenen* en *Oosterhout* plaats hadden, liep het d. *Op-Heusden*

geheel onder. Gelukkig echter zijn er, door behulp van vele schuiten geene menschen of ves omgekomen, doch meer dan honderd huizingen, die hun bestaan alhier in de boomkweekerijen vinden, werden grootendeels daarvan verstoken. Ook werden drie en dertig huizen en schuren geheel vernield en een en vijftig andere onbewoonbaar.

Bij den watervloed van Januarij 1820 had dit dorp niet minder te lijden, zijnde er toen zelfs veel ves in den vloed omgekomen.

OP-HEUSDEN (HUIS-TE-), adell. h. in de *Neder-Betsuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Woud* (De).

OPHIR of OPIA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche eil. Sumatra*, aan de Westkust, lands. *Passaman*, bijkans onder de linie.

Het is de *GOKSANG-PASSAMAN* der Maleijers, hoewel de Europeanen haar de *OPHIR* noemen.

Hij wordt voor den hoogsten berg van Sumatra gehouden. Volgens de waarnemingen van den Heer L. HOANZA, in 1857 gedaan, is hij 2927 Ned. ell. of 9325 Rhijel. v. hoog bevonden.

Tusschen de toppen van dezen berg zijn uitgestrekte vlakten en kloven, ver boven de zee verheven, de lucht is er zeer koel en de talrijke bevolking heeft den bodem van wildernissen en wouden gezuiverd, welke algemeen op Sumatra worden aangetroffen, en een voortdurend lommer verschaffen.

OPHOVEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 10 min. Z. W. van *Sittard*, aan den straatweg van Maastricht naar Nijmegen; met 97 h. en 400 inw.

OPHOVEN, geh. in *Oppe-Gelder*, in het graafsch. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Weert*, gem. en 20 min. O. van *Roggel*; met 61 h. en 520 inw.

OPHUIS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtbarpslen*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Bergum*, 1½ u. Z. van *Augustinusga*, waartoe het behoort; met 11 h. en 50 inw.

OPHUISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dockum*, nabij *Driesum*, waartoe zij behoorde.

OPKOMST-VAN-VREDGDENBIJK, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Koksneuvels* (De).

OPLOO, voorm. heerl. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr. arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Bozmeer*, gem. *Oploo-St-Anthonis-en-Ledeacker*; palende N. O. aan *St. Anthonis*, O. aan *Sambeek*, Z. aan *Maashees-en-Overloon*, W. aan *Gemert*.

Deze heerl. bevat het d. *Oploo*, met de b. *Blaauwenhoek* en *Heikant*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, onder welke vroeger drie voornamelijk kastelen, genaamd de *Houtmolen*, het *Jufferen* en de *Wyer*. Men telt er 74 h., bewoond door 88 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen water-korenmolen op de *Molenbeek*, die door het dorp stroomt.

De inw., die hier, op 7 na, allen R. K. zijn, onder welke 590 *Communikanten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Cuyck*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De 7 Herv., die er wonen, worden tot de gem. *Boxmeer-Sambeek-en-Beugen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. had, behalve hoog, middelbaar, en laag regtsgebied, vele andere aanzienlijke voorregten, als de aanstelling van Schout, Secretaris, Schepenen, Stadhouders en Griffier der leenen, benevens de Gerregtsbode, desgelijks eenen water-, koorn- en eenen rosmolen, vrije jagt, heerediensten enz. De hooge heerlijkheid zelve was leenroerig aan de Cuyksche leenkamer, doch de meeste onderhoorige goederen waren allodiaal.

De oudste leenbrief van deze heerl., in de leenboeken gevonden, is van den 24 October 1475, en daarbij verklaart JAN STOEP, Secretaris van den Hertog van Bourgondië, in zijne raadkamer van Brabant, dat JAN VAN GRAVE, aan hem, als Stadhouders van de leenen des hertogdoms Gelre en van het graafschap Zutphen, heeft opgedragen de heerl. van OPLOO enz.

Langen tijd heeft deze heerl. behoort aan het oud adell. geslacht van STEENHUIS, hetwelk vier na elkander volgende Ambtmannen aan dit land heeft opgeleverd, namelijk HENDRIK VAN STEENHUIS, GODEVAERT VAN STEENHUIS in 1602, LUDOLF VAN STEENHUIS in 1657 en WALEAARD VAN STEENHUIS in 1680, welke laatste in 1722 overleden is. Zij waren te gelijk Heeren van Heumen en Malden. Na den dood van laatstgenoemden WALRAAD VAN STEENHUIS is de oudste dochter ABELIA CECILIA in de heerl. van Heumen en Malden en de jongste MARIA GENOVEVA, getrouwd met BERNARD, GRAVE VAN WELDEREN, in de heerl. OPLOO opgevolgd, blijvende inmiddels hare moeder VROUWE LUCRETIA BARONNESSE VAN DER NOOT, DOHAÏRE VAN STEENHUIS, door eene gemaakte conventie, gedurende haar leven, in bezit van de drie genoemde heerlijkheden. Na haar overlijden is OPLOO, door erfenis, gekomen aan de kinderen van BERNARD, GRAAF VAN WELDEREN, uit kracht van diens huwelijk, met wijlen VROUWE GENOVEVA MARIA, BARONESSE VAN STEENHUIS, welke kinderen deze heerl. gezamenlijk bezeten hebben. In het jaar 1770 is zij door de eigenaren verkocht voor vijf en zeventig duizend gulden aan WILLEM V, Prins van Oranje, die haar bij het land van Cuyck inlijfde.

Het d. OPLOO ligt 8 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. W. van Boxmeer. — Men telt er in de kom van het d. 14 h. en 100 inw. — De kerk aan den H. MATTHIAS toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen kleinen toren doch zonder orgel.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. MICHAEL.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie merels.

OPLOO, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en gem. *Zutphen*.

OPLOO (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 8 u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. W. van Boxmeer, ½ u. N. ten O. van het dorp *Oploo*, doch in de gem. *Sambeek*, geh. *Sambeeksche-hoek*, aan den rijweg van *Oploo* naar *Sambeek*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin, omgeven van een vischrijk water.

OPLOO-ST.-ANTONIS-EN-LEDEACKER, gem., gedeeltelijk in het *Nederambt-van-Cuyk*, gedeeltelijk in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 5 s. d.); palende W. en N. aan *Bengen-en-Rijckevoort*,

S. G. aan *Brugmeer*, G. aan *Samborn*, Z. aan *Reid-en-Willem* Z. W. aan *Geuzen*.

Dezze te oompe bevogprouden bevat eene gem. eene smalle straat der Pcc., welke van het *Zuiden* naar het *Noorden* er doorloopt, en ter *Westen*, op de *zijde* van *Opna*, tegen de oopgezandde *Nuuzsche-berge* opvoert.

Deze gem. bevat de voorn. nooi. *Oploo*, *St. Anthonis* en *Ledeacker*, bestaat eene oppervlakte van 5711 bund. 21 v. r. 69 v. ell., waaronder 5711 bund. 69 v. r. 69 v. ell. belastbaar land. Men telt er 255 z. bevoond door 555 huizen, uitmakende eene bevolking van 1699 inv.. De meest hie bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 water-, 1 wind- en 1 ra-korenmoelen: 1 ra-d-moelen; 3 ier-er-moelen, en 1 kooptoupij.

De herv., die er op 7 na allen R. K. zjn., maken de drie parochien van *Oploo*, *St. Anthonis*, en *Ledeacker* uit. — De 7 Herv., die men er aantreft, behoren toe de gem. *Burmer-Samborn-en-Brugge*. — Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene te *Oploo*, eene te *St. Anthonis* en eene te *Ledeacker*, welke gemeentlijk gezambid door een getal van 20 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het heid van den H. Nicolaas.

OPHANHUIZEN, **OPHANHUIZEN** en **OPHANHUIZEN**, oude namen van het d. *Ovrenvass*, prov. *Friesland*, kv. *Wentrop*, griet. *Wymbritervadeel*. Zie *Ovrenvass*.

OPHEDEN of *Opvass*, geh. in *Friesland*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Appingedam*, gem. en 30 min. Z. O. van *Neethuizen*, waartoe het behoort; met 2 h. en 14 inv.

OPHEER, gem. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Nedemblik* (2 k. d., 14 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Midwood-en-Hogwood*, O. aan *Abbekerk-en-Lambertschagen*, Z. aan *Zijbecarspel-en-Banningbroek* en aan *Spanbroek*, W. aan *Opdam* en aan *Vornhuizen*.

Deze gem. bevat het d. *Opmeer*, de b. *Aken*, de *Opmeerder-Paad* of *Pade*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en een gedeelte van het *Berkmeer*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 720 bund. 71 v. r. 24 v. ell., waaronder 716 bund. 53 v. r. 15 v. ell. belastbaar land. Men telt er 62 h., bevoond door 76 huizez., uitmakende eene bevolking van 380 inv., die meest hie bestaan vinden in den landbouw en in het haanmaken, zijnde er, in 1842, 101,751 ponden; in 1843, 127,349 ponden, en in 1844 slechts 49,107 ponden ter waag gebracht.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. *Spanbroek-en-Opmeer*, welke combinatie reeds sedert 1573 bestaat. — De *Evang. Luth.*, die men er vindt, worden tot de gem. van *Nedemblik* gerekend. — Men telt er 210 R. K., die tot de stat. van *Hogwood* gerekend worden. — Er is in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene vrije heerl., welke, in het midden der vorige eeuw, aan den Heer *laak* van *Tuyt* toebehoorde, na wiens overlijden zij door *Mr. Aas* van *der Miedes* schijnt gekocht te zijn, na wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans daarvan eigenaar *Jhr. Mr. G. van der Miedes*, woonachtig te *Middelburg*.

Het d. *Opmeer* ligt 2½ u. N. W. van *Hoorn*, 3 u. Z. W. van *Nedemblik*. Het is een fraai dorp, door de *Vecken*-vaart van *Spanbroek* afgescheiden, ter wederzijden van welke vaart huizen gebouwd zijn; terwijl daarin, in het Oosten van het dorp, een oortoom ligt.

De pastordij, gelijk ook het kostersambt, werd vóór de Reformatie door den heer der plaats begeben. De kerk is niet groot, en van geen orgel voorzien, maar heeft eenen steenen toren, zonder omgang.

De Opmeerder paardenmarkt, welke op Maandag van kermis gehouden wordt, is nog al vermaard.

De inwoners van dit dorp moesten in 1492 boeten betalen wegens hunne deelneming aan het kaas- en broodspel. — Ook leed het inzonderheid veel door den watervloed van 1674.

Den 10 October 1799 werd hier de voorhoede van den Generaal DAENDELS door een eskadron Engelsche kavallerie aangevallen, hetwelk op het hoofd van de kolonne stoutmoedig inviel; doch de jagers, regts en links verspreid, stelden zich zoo dapper te weer, dat de vijand in wanorde geraakte en eenigen hunner door de onzen werden krijgsgevangen gemaakt.

OPMEER (POLDER-VAN-), pold. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Opmeer*.

OPOLARI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Ambouina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt, met eenen zuidwaartschen loop, in de *Binnenbaai*, tusschen de schiereil. *Hitoe* en *Leytimor*.

OPPENDORP, voorm. riddermatige hofst. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meerssen*, gem. en Z. W. van *Schimmert*.

Deze riddermatige hofstad gaf eertijds regt ter verschrijving tot de vergadering der Staten, wegens den adelstand. Zij behoorde aan het adellijk geslacht der *Bocken*, het zelfde, waarvan de heerl. *Boxmeer* den naam ontleend heeft. Daarom is dit huis nog heden met den naam van *Bocken* bekend. Ook is dit geslacht in het mannelijk oir uitgestorven, terwijl de vrouwelijke afstammelingen, door mishuwelijk, tot den boerenstand zijn vervallen.

Ter plaatsse, waar de voorm. hofstad gestaan heeft, ziet men thans twee boerderijen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 17 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Heeren *WILLEM HONEE*, woonachtig te *Raar*, gem. *Meerssen*, en *JAN MATTHIJS VAN OPPEN*, woonachtig in de gem. *Hulsberg*.

OPPENHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Sneek*, aan eene oude vaart, die uit de *Houkesloot* naar *Uitwellingerga* loopt. Ter wederzijden van deze vaart heeft men de meeste huizen en plaatsen, die onder dit dorp behooren; terwijl zich de landerijen noordwaarts uitstrekken tot aan de geregtigheid van *Sneek*; westwaarts, alwaar de vaart naar *Langweer* dooryloeit, en ook de *Witte- en Zwarte-Brekken* gelegen zijn, tot aan de landen van *Jutrijp*; oostwaarts tot aan het *Kruiswater* of de *Jouwster-vaart*, en zuidwaarts tot aan de landen van *Uitwellingerga*. Men telt er 350 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

Men wil, dat dit d. eertijds *OPHANAHUIZEN*, *OPHANHUIZEN* of *OPHANHUIZEN* zoude geheeten hebben; ook wordt het wel eens verkeerdelijk *TOPPENHUIZEN* genoemd.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oppenhuisen-en-Uitwellingerga*. De kerk bragt vóór de Reformatie honderd goudgulden (150 guld.) op, en werd door de *Jansheeren*, buiten *Sneek*, vergeven. Het *vikarisschap* bragt zeventig goudgulden (105 guld.) op.

De kerk is een hoog gebouw, met eenen spinnen toren, welke beide in 1854 aanzienlijk hersteld werd, terwijl oostgenoemde kerk tevens vergroot werd. Men vindt in de kerk een fraai nieuw orgel, dat in 1821 vervaardigd is.

De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Weder had men hier twee staten of stemmen, als: Sjaardastins en die van zekeren Pm Fovus, welke laatste, in 1491, door Eoo en Doowv Horriana, vader en zoon, werd ingenomen en verbrand.

OPPENHUIZEN-ES-UITWELLINGERGA, kerk. gem., prov. Friesland, klass. van Sacoë, ring van Yht.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Oppenhuizen en ééne te Uitwellingerga, en telt er 650 zielen, onder welke 160 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HANNACUS LAPORUM, die in het jaar 1520 hier stond, en omstreeks 1615 in tachtigjarigen ouderdom overleed.

OPPERBART, hoeve, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Idaarderdedel, arr. en 5 u. Z. van Leenswarden, kant. en 1½ u. O. van Raamerd, ½ u. N. van Grouw, waartoe zij behoort.

OPPERBUREN, geh., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Smaltingerland, arr. en 6 u. N. ten O. van Heerensoen, kant. en 5 u. N. W. van Beetsterzwag, ½ u. N. van Ondega, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 30 inv.

OPPERBUREN of **ORRANNOORN**, geh., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Opperland, arr. en 5 u. N. O. van Heerensoen, kant. en 2 u. O. van Beetsterzwag, 20 min. N. O. van Wynjeterp, waartoe het behoort.

OPPERDOES, oudtijds **ORREN**, ook **ORROU**, gem. in de Vier-Noorderkoggen, prov. Noord-Holland, arr. Hoorn, kant. Medemblik, (5 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. aan Medemblik, Z. aan Midwood-en-Oostwood, W. aan Twisk.

Deze gemeente bevat het d. Opperdoes, benevens de b. het Oost-einde-van-Twisk-en-Zuiderweg en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 384 bund. 95 v. r. 80 v. ell., waaronder 381 bund. 5 v. r. 4 v. ell., belastbaar land. De grond bestaat uit beste kleiërde en is over het algemeen zeer vruchtbaar. Men telt er 105 h., bewoond door 140 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 660 inw., welke hun bestaan vinden in de veehouderij, den landbouw en de tuinderij.

De Herr., die er ongeveer 600 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, maken eene gemeente uit, tot de klass. van Hoorn, ring van Medemblik, behoorende. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest zekere ALZATUS, aldaar beroepen omtrent 1576 en overleden denkelyk in 1584. Van toen af tot 1604 werd deze gem. bediend door den Predikant van Twisk, doch in het laatstgenoemde jaar bekwam het weder eenen eigen Predikant in WILLEM DIJNS, die reeds het volgende jaar opgevolgd werd door GERRARD PIETRAS, die in 1611 naar Limmen vertrok. — De Doopsgez., van welke er 14 geteld worden, behooren tot de gem. van Twisk. — Er wonen ook eenige Protestanten, die veel gemeens schijnen te hebben met de Kwakers, volgens sommigen met de St. Simonisten. — De 50 R. K. worden tot de stat. van Medemblik gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. **OPPENBOS**, ligt 5 u. N. van Hoorn, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Medemblik, $\frac{1}{2}$ u. O. van Twisk. Men telt er in de kom van het d. 88 h. en 580ⁱ iuw.

De kerk, waarin een orgel, is een net gebouwd, daarbij staat een middelmatig hooge toren, welke in het jaar 1838 van een nieuwe spita is voorzien geworden ter vervanging van die, welke er door den storm van November 1836 was afgewaaid. Zoo ook werd de pastorie in 1836 en het schoolgebouw in 1829 geheel nieuw opgebouwd. De Pastorie van **OPPENBOS**, is van ouds vereenigd geweest met die van *Medemblik*, en de Pastoor van Medemblik was ook gewoon den Pastoor van **OPPENBOS** aan te stellen.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

In 1517 werd **OPPENBOS** door de hier doortrekkende Geldersche Friezen verbrand.

Het wapen is van goud, met drie korenaren, staande op een terras, alles van azuur (blauw).

OPPER-KOOTEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie **KOOTEN** (**OPPER**).

OPPERSTE-POLDER, pold. in het *Oude-Land-van-Altens*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OP-ANDELSCHE-POLDEN**.

OPPICHT, d., voormaals in het prins-bisdom *Luit*, thans prov. *Zelburg*. Zie **OPBICHT**.

OPPIDUM-BATAVORUM, eene stad, welke men wil, dat bij Tacitus vermeld wordt, als door *Civilis* in brand gestoken te zijn, doch omtrent welke standplaats men onderscheidene gissingen geopperd heeft. Zie **BATAVORUM** (**OPPIDUM**).

OPSLAG (**DEN**-), voorn. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, aan de zuidzijde van het *Reit-diep*, digt bij de *manenvloeiing* van de *Lauwerzee* en de *Hunse*, 4 min. ten O. van *Munnikenzijl*, op de *Westerwaard*, gem. *Grijpskerk*, aan den provincialen seelijk, alwaar men thans eene dagloonerswoning ziet. Bij deze schans stond in den Spaanschen oorlog ook eene zoutkeet, behoorende aan *van Ewsum*, Heer van *Nienoord*.

Deze schans is in den Spaanschen oorlog, dikwijls dan gewonnen, dan verloren, dan geslecht, dan hersteld geworden. Zoo werd zij, onder anderen, den 14 Augustus 1580, door den Graaf van *Bassano* ingenomen, die haar slechte, waarna zij, in 1589, door *Visschers* weder werd opgemaakt, doch, den 25 Junij 1591, door *Prins Maurits*, belegerd zijnde, gaf zij zich den 7 Julij aan hem over, en is sedert in handen der Staten gebleven en verdwenen.

OPSLAG (**DE OOSTELIJKE**-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OOSTELIJKE-OPSLAG** (**DE**).

OPSLAGTER-ZIJL (**DE**), sluis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **KORNER-ZIJL**.

OPSTERLAND, oudtijds **UPSTERLAND**, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, hoewel zij, tijdens het Saksisch bestuur, onder *Opstergoo* moet behoord hebben, arr. *Heerenveen*, kant. *Beestervogel* (5 k. d., 9 m. k., 5 s. d.); palende N. aan *Smallingerland*, N. O. aan de prov. *Groningen*, O. aan *Drenthe*, Z. O. aan *Stellingwerf*. Oosteinde, Z. aan *Schofferland*, W. aan *Aaggvirden* en *Utingeradeel*.

Deze griet., die van het Oosten naar het Westen ruim 6 u. lang, en van het Noorden naar het Zuiden $\frac{1}{2}$ u. breed is, strekt zich als in twee streken, in de lengte, gescheiden door de rivier de *Boorn*, of het *Koningsdiep*. Dit water scheidt de dorpen dezor grietenlij vaneen,

wordt aan den overblijfsel vijf en aan den restant de overige acht deelen gegeven.

Oorvaldass, de zeldste grietenij van Zevenwouden. bevat de volgende dorpen &c. Beertsterzwaag, dat de hoofdstad is. Beets. Ootterloep. Siegerswalde. Baarswalde; Wynjeterp. Hemrik, Lippenbeissen. Ter-Wispel. Korte-Zwaag. Lange-Zwaag, Ootterloep en het vlek Gerveldijk.

De **griete Oorvaldass** bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25,856 haud. 25 v. r. 60 v. ell., en daaronder 22,565 haud. 25 v. r. 30 v. ell. beoekbaar land. Men telt er 1205 h., bevondt daar 1200 boezemz., omvattende eene bevoeding van ruim 10,000 inw., die in landbouw, verkeerlij, veengroverij en koophandel hun bestaan vinden; ook heeft men er veel houtgras. Niet alleen toch zijn verre de meeste publieke en bijzondere wegen met boomen beplant, maar elke boomsaaiing ligt, als het ware, verscholen in een opgaand eikenbosch, waarmede het zoogenoemde hien, een stuk land, om of bij het voochbeis gelagen, doorgaans ongeveer een hauder groot, beplant is, met eikenmerk, en, wanneer zeldzaam hien, geslachtijng met den bouw of de vernieuwing der woning is beplant geworden, na tachtig of honderd jaren, wanneer dit woning, door ouderdom, belangrijke herstelling, geboortelijke vernieuwing vereischt, de kosten daartoe benoodigd, te vinden uit den hak der aldaar voor verhout geschikte eikenboomen. Dit overvond gebruik wordt heilig in acht genomen, noodt alleen die boomsaaiingen van dit sieraad beroofd zijn, wier eigenaars, in meer behoevende omstandigheden geraakt, ontijdig hunne boomen hebben geveld, zonder de onkosten van de wederinplanting te kunnen of te willen doen; dan deze uitzonderingen zijn zeldzaam, daar verre de meeste woningsen, in de geheele grietenij, het eigendom zijn van groote grondbezitters.

Boven en behalve deze, door vooronderlijke zorg als het ware geheiligde, sijn telkens vernieuwende aanplanting van eikenboomen, veldijveren deze groote grondbezitters onderling in het aanleggen van bosschen van opgaand hout, en het beplanten van wegen, daartoe bij voorkeur steeds den eik verkiezende. En zulkts geschiedt op groene kleine schaal, maar in het groot, zoo is omstrecks het jaar 1830 een bosch, van ongeveer twaalf duizend opgaande eiken, aangelegd geworden, door eenen der aanzienlijkste ingezetenen der grietenij, die nu reeds het genoege heeft van ten minste een gelijk aantal zelf geplante eikenboomen, van verschillende leeftijde en zwaarte, op zijn uitgestrekt landgoed welig te sien groeijen. Nog veel grooter is het aantal dier boomen op de uitgebreide bezittingen van eenige aanzienlijke familiën, wier buitenplaatsen te Beertsterzwaag gelegen sijn; daar van elders gekomen boomsoedijers, in het jaar 1836, voor die familiën in Oorvaldass en de naburige grietenijen, niet minder dan twee honderd duizend stuks, meest eikenboomen, hebben gesaoid. De aangehaalde voorbeelden sullen voldoende sijn, om aan te toonen, welk eenen schat van eikenhout deze minder beoachte streek van ons vaderland voor de toekomst behoeft; en zulkts is van te meer belang, doordien de eikenboomen van Oorvaldass eene aanzienlijke hoeveelheid scheepstimmerhout, zoo als kromhouten, knieën enz. voor binnenschepen en kleine vaartoggen, opleveren, daar het de gewoonte is, om de stammen niet hooger dan tot achtien of twintig voet glad te houden; waaruit volgt, dat op die hoogte eene uitgebreide kroon ontstaat, wier zware takken zich van zelve tot bromhouten vormen, terwijl de geheele boom hierdoor een eenigzins

vreemd aanzien bekomt, zeer verschillend van den hoogstammigen, minder zwaar getakten; eik, dien men elders doorgaans aantreft. Ook andere houtsoorten worden daarom niet verwaarloosd, en slagen even gunstig. Beuken- en essenboomen worden mede aangeplant; voor de eerste is de grond overal, even als voor de eiken, voor de laatste op vele plaatsen, uitmuntend geschikt, en zij bereiken eene buitengemeene dikte, waarvan men zich te Beets kan overtuigen, alwaar, onder verscheidene ongewoon zware essenboomen, een ruiter vier ellen in omtrek heeft. Ook de ijp wil op daartoe geschikte plaatsen zeer goed voort. De kultuur van den groven den is, een aantal jaren geleden, voor het eerst in deze streken, te Olterterp, met het beste gevolg beproefd, waardoor aldaar en te Beetsterzwaag aanzienlijke dennenbosschen ontstaan zijn, wier groei niets te wenschen overlaat; dit is mede het geval in andere gedeelten der grietenij, zoo als te Sparjebirt, alwaar voor eenige jaren een veel belovend dennenbosch, van niet minder dan twintig bunders, door een onbekend toeval in brand geraakt, grootendeels vernield is geworden, welke brand zoo hevig was, dat zelfs de grond, waarin nog vele overblijfsels van het hooge veen, hetwelk hiem vroeger bedekte, zijn overgebleven, mede voor vatte en eenige weken na den brand, onder de bovenkorst, nog voortsmulde, zoodat van tijd tot tijd half verbrande dennenboomen, door het uitbranden van den ondergrond, hun evenwigt verliezende, omver vielen, hetwelk een zonderling gezicht opleverde.

Het zuidelijkst gedeelte van deze lange streek, die eene noordoostelijke rigting heeft, paalt aan de hooge veenen van Schoterland en Stellingwerf-Oosteinde, en heeft vroeger almede grootendeels uit hooge veenen bestaan, waarvan de vergraving, voor ruim twee honderd jaren aangevangen, zoo ijverig en met zulk een goed gevolg is voortgezet, dat thans vruchtbare gras- en bouwlanden de plaats beslaan van het woeste en dorre veen, en het welvarende vlek Gorredijk, de grootste en meest bevolkte plaats der geheele grietenij, daaraan zijn aanzijn en opkomst verschuldigd is.

Deze afgeveende vlakke bevat echter weinig opgaand hout, en even min bijzondere landelijke schoonheid; dan spoedig verandert het tooneel: want niet verre van Gorredijk neemt de zandgrond eenen aanvang, en bevindt men zich op eene der beide zandhoogten, die de geheele grietenij in de lengte doorloopen, en zich oostwaarts in de nog hooger gelegen Drentsche en Groninger heidevelden en hooge veenen verliezen. Deze zandruggen of zandhoogten, wel verre van eenen onvruchtbaren bodem te vertoonen, bestaan grootendeels uit hetgeen men gewoon is eenen vruchtbaren zandgrond te noemen, hier en daar met leem en veenstoffen vermengd, zeer geschikt tot den verbouw van alle produkten, die zandgronden doorgaans opleveren, inzonderheid voor houtgewas. Hier en daar vertoont zich een heideveld; echter niet uitgestrekt genoeg om treurigheid of eentoonigheid over het landschap te verspreiden, maar veelmeer juist geschikt, om de welbebouwde gedeelten en de boschachtige oorden te beter te doen uitkomen. Op dezen zandrug, die eene gedurige afwisseling van lanen en bosschen, kooivelden, bevallige woningen en beplante hiemen oplevert, liggen de dorpen Lippenhuizen, Hemrik, Wynjeterp en Duurswolde, waarvan de huizen, met uitzondering van eerst- en laatstgenoemd dorp, geene aaneengeschakelde buurten uitmaken, maar op eene aangename wijze in de landen en onder het geboomte verspreid zijn. De tweede zandrug verheft zich aan de overzijde

zijde der door het Konings-diep doorsneden vlakke, en is verre weg het fraaiste, en daardoor het meest belangrijkste gedeelte der grietenij. Het zindelijk, welvarend en aanzienlijk dorp Beetssterzwaag maakt het middelpunt uit van een oord, zoo rijk in landelijke schoonheden en afwisselende gezigten, dat het, te dezen aanzien, niet behoeft onder te doen voor de zoo hoog geroemde kwartieren van Zeyst en Driehergen. Welke rogge- en boekweitvelden, niet in onafzienbare, lange, eentoonige akkers verdeeld, en of door eikenwallen en hagen ingesloten, of met opgaand hout omzoomd, eeningen aan de eene zijde deze hoofdplaats van OOSTERLAND, terwijl zich aan de andere zijde schoone en uitgestrekte bosschen verheffen, die, door lanen en slingerpaden doorsneden, de lommerrijkste wandelingen opleveren.

Men heeft in OOSTERLAND de volgende fabrieken en trafijken, als: 1 bierbrouwerij, 3 branderijen, 3 kalkbranderijen, 7 leerlooierijen, 1 lijnbaan, 3 scheepstimmerwerven, 2 houtzagg-, 1 schors- en vol- en 6 korenmolens.

De Herv., die er 9000 in getal zijn, onder welke 1250 Ledematen, maken zes gemeenten uit, als: Beetssterzwaag-Beets-en-Olterterp, Gorredijk, Langezwaag-en-Kortezwaag, Lippenhuizen-Ter-Wispel-en-Hemrik, Ureterp-en-Siegerswolda en Wynjeterp-en-Duurswolda. Men telt er twaalf kerken, waarin door zes Predikanten dienst wordt gedaan. Vóór het jaar 1655 vond men er slechts drie Predikanten, maar door het splitsen der gemeenten en het nieuw oprigten der gem. Gorredijk is dit getal tot zes aangegroeid.

De Doopgez. tellen er 450 zielen, en maken de gem. van *Gorredijk-en-Lippenhuizen* uit. — De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., van welke open er ruim 30 telt, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — De Isr., die er 150 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Gorredijk*. — Men heeft in deze griet. 15 scholen, welke gemiddeld door een getal van 1900 leerlingen bezocht worden.

Oudtijds is de griet. OOSTERLAND sterker bevolkt geweest, dan thans het geval is. Toen namelijk de westelijke en lage gedeelten van Friesland door dijken tegen het instroomende zeewater werden beveiligd, hebben een aantal der vroegere bewoners die hoogere streken verlaten en zich in deze aangewonnen landen nedergezet. Ofschoon deze grietenij onder de vroegst bewoonde gedeelten der provincie behoort, vindt men zeer weinige sporen van oude gebouwen, zelfs de meeste kerken zijn in latere tijden geheel of gedeeltelijk vernieuwd, terwijl de kerktorens, waar zij bestaan, want alleen sommige kerken zijn daarvan voorzien, door de eenvoudigheid van hunnen vorm, namelijk die van een hoog opgetrokken vierkant, ter weerszijde van een klein, schuins aflopend dak voorzien, getuigen welke geringe vorderingen de bouwkunde, tijdens hunne daarstelling, nog gemaakt had; een en ander is echter niet te verwonderen, wanneer men in aanmerking neemt, dat steenen gebouwen in overoude tijden zeer kostbare zaken waren, die men dan ook natuurlijk in de meer vruchtbare en rijke gronden van Oostergoo en Westergoo menigvuldiger, dan in de zandstreken der Zevenwouden moet aantreffen. De tegenwoordige bevolking heeft, in taal en zeden, veel van het oorspronkelijk Friesch behouden. Het zoogenaamde Boerenfriesch is de algemeene spraak. Onder de bijzondere gebruiken, aan de landbouwers dezer grietenij en in het algemeen aan die der Zevenwouden eigen, behoort de wijze van inoogting van de

boekweit. Deze wordt niet, even als in andere oorden van ons Vaderland, in schoven gebonden naar huis gereden, maar of in de opene lucht, of bij de woning, of op de boekweitlanden zelve, wordt eene geschikte plaats uitgekozen en gelijk gemaakt, *telle* geheeten. Op deze plaats wordt de boekweit gedorscht, zoodra zij eenen genoegzamen graad van droogte en hardheid op het veld verkregen heeft, zonder in schoven of gerven gebonden te zijn geweest. Dit gebruik, hetwelk men oppervlakkig zoude denken, in natte jaren aan groote moeijelijkheden onderworpen te zijn, schijnt in tegendeel verre weg verkieselijk boven de, in andere streken van ons Vaderland gebruikelijke, wijze der inoogsting van de boekweit, daar men, dus doende, alle verlies, door muizen, broeijing en schimmel zoo dikwerf veroorzaakt, geheel en al voorkomt, terwijl het dorschen van niet geheel drooge boekweit ook zeer gemakkelijk gaat, en het uitgedorschte graan, zonder veel moeite, verder kan worden gedroogd.

Nog verdient eene zonderlinge gewoonte vermeld te worden, namelijk de liefhebberij der Opsterlanders voor het klokkenluiden. Op Kersavond en andere feestelijke gelegenheden, zoo als 's Konings verjaardag, begeven zich kinderen en jonge lieden naar de torens, of naar de in open klokkenhuizen hangende klokken, zoo als er velen zijn, zelfs op plaatsen waar vroeger kerken gestaan hebben; zij vermaken zich, elkander verpoozende, met onophoudelijk klokkengelui, welk vervelend muziek soms vier en twintig uren, zonder of met geringe tusschenpoozing, voortduurt; deze gewoonte is zoo ingeworteld, dat zij als een zeker regt beschouwd wordt, en de plaatselijke Regeringen hebben, om groote onaangenaamheden te voorkomen, moeten afzien van hare pogingen, om dit lastig gebruik te beletten.

Boven vele andere gedeelten van ons Vaderland genieten de inwoners dezer grietenij het onschatbaar voorregt, dat de groote grondbezitters zich, of het geheele jaar, of het grootste deel daarvan, in hun midden bevinden; dat deze achttingwaardige families, wel verre van den uitersten penning van hunne bruikers te vorderen, niet alleen door hunne verteringen welvaart rondom zich verspreiden, maar bovendien, bekend met de omstandigheden en behoeften hunner mingezegende mede-inwoners, zich beijveren, om gedurende den winter den behoeftigen werk te verschaffen, op eene verstandige wijze aan degenen, die niet kunnen werken, onderstand te verleenen, de zieken te verkwikken en door bevordering van het schoolonderwijs voor het aankomend geslacht te zorgen.

Men vindt in deze grietenij geene groote wateren, doch vroeger trof men hier en daar een poeltje aan, bij voorbeeld, de Wyde-Wispel, het Moediep, het Waas-meer, het Nieuwe-meer, de Reigers-poel, de Fine-poel, het Pale-meer enz., welke echter door de afgraving der hooge veenen verdwenen zijn. Van Oldeboorn loopt uit de Boorn eene ruime vaart naar de Wyde-Wispel, en van daar door Gorredijk, met eenige evenwijdige zijtakken uit de turfgraverijen, uit een van welke de Nieuwe-vaart geboren wordt, loopende van Gorredijk naar de Smilde, die wel niet geheel voltooid, echter reeds verre gevorderd is. Zij komt, ten Zuiden van Lippenhuizen en Hemrik, bij de Witte-Bult uit OPSTERLAND in Stellingwerf-Oosteinde, en gaat van daar naar Drenthe. In het Noorden der grietenij vindt men nog een aanzienlijk vaarwater, dat van Dragten, in Smalingerland, ten Noorden van Ureterp en Sigerswolde loopt, naar Bakkeveen, en verder zuidwaarts in de veenen schiet; dienende deze vaart, met hare zijtakken

en vastlaten, om het water in de hooge veenen op te houden, en, even als de vorige, om de turf, welke hier jaarlijks in eene groote menigte gegraven wordt, naar elders te vervoeren.

Drie voornaame rijwegen worden in deze grietenij gevonden: van dezen loopt de noordelijkste uit Dragten, door Ureterp, naar Sigerswoude, en met een zijtak naar de Friesche-palen. De middelste loopt uit Smallingerland naar Beetsterrwaag, en van daar, ten westen, naar Beets, doch ten Oosten naar Bakkeveen, alwaar deze weg zich vereenigt met den zuidelijksten, die uit Engwirden door Luxwoude, Kortswaag, Lippenhuizen, Henrik, Wynjeterp en Duurswoude loopt, naar voornoemde plaats, van waar de nu vereenigde rijweg, ten Zuiden van de voormalige schans Zwartedijk, in Drenthe komt. Nog vindt men hier eene rijweg, uit den gemelden middelweg naar Beetsterrwaag en Lippenhuizen, en eenen anderen van Beetsterrwaag naar Duurswoude, van waar ook een rijweg gaat naar Donkerbroek en Haulle in Stellingwerf-Oosteinde.

Gedurende de Spaansche oorlogen was deze grietenij bijzonder blootgesteld aan de invallen van den vijand, waarom men haar met eenige verschansingen socht te dekken. De eene lag op den Drentsche bodem, tusschen Bakkeveen en Ede, en werd genaamd Zwartedijk; de andere tusschen Duurswoude en Donkerbroek, genaamd Breeberg, de derde eindelijk, tusschen Sigerswoude en Trimant, met den naam van de Friesche-palen.

Het wapen van OYSTERLAND bestaat in een veld van silver, met vier boomen, waaronder een loopende haas, op een terras, alles van natuurlijke kleur (1).

OP-TEN-BERG, voorm. adell. h. in de Meijerij van 's Hertogenboech, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 2 u. Z. van 's Hertogenboech, kant. en gem. Bestel.

OPWETTEN, op de Fransche kaarten HARR-WARRUS genaamd, voormaals een d., thans een geh. in de Meijerij van 's Hertogenboech, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 1½ u. N. O. van Bindhoven, kant. en 1½ u. W. van Helmond, gem. Nunen-Gerwenen-Nederwetten, ½ u. Z. W. van Nunen, aan den Kleine-Dommel.

Dit geh. bestaat uit eene korte, doch tamelijk welbehoude, straat, aan welks einde, bij gezegde rivier, vroeger een bouwvallig kasteeltje, het Slotje genaamd, stond (zie het volgende art.). Tot O-WARRUS wordt gemeenlijk de b. Wettens-Eind gerekend. De inv. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De grond is er uit den aard zandig en schraal, maar daar de landerijen hier wel bearbeid en de akkers wel bezorgd worden, brengen zij goede rogge, boekweit, haver en aardappelen voort. Men heeft er eene koren- en oliemolen, welke tevens palmolen is, en twee volmolens, welke door het water van den Kleine-Dommel in beweging worden gebragt.

Even buiten dit d. staat, aan de noordoost-zijde, eene kleine kapel, welke oudtijds aan het Land, doch later aan het dorp toebehoord heeft, en thans een eigendom is der R. K. kerk, hoewel daarin tegenwoordig geen dienst gedaan wordt. In het torentje, dat er op staat en aan de burgerlijke gemeente behoort, is een uurwerk. Van deze kapel wordt als iets wonders verhaald, dat daarin een schep

(1) Wij meenden niet beter te kunnen doen dan in dit artikel op te nemen het belangrijke 166 over Oysterland, van J. A. DREZELING, te vinden in de Leeuwarder Courant van 24 Junij 1834.

eenen wolf soude gevangen hebben. Het schaap namelijk stond bij deze kapel aan eenen stok vastgebonden. De wolf kwam er naar toe, om het te verluiden. De vrees gaf aan het schaap krashten; het rukte den stok uit den grond, vlugtte in de kapel, die toevallig open stond; de wolf volgde het schaap, dat zich omkeert, de deur weder uitloopt en den stok — waaraan het vastgebonden zat, achter zich na sleepte — tegen de deur stait en deze daardoor dicht trekt, zoodat de wolf gevangen zat en vervolgens gedood werd.

OPWETTEN (HET SLOTJE-VAN-), voorm. kasteeltje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 1½ u. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Groenen-en-Nederwetten*, 1 u. W. van *Nunen*.

Dit kasteeltje was voorheen de woning der oude Heeren van *Nunen*. Thans is het eene boerenwoning. De verdieping is er afgehaalen, eene uitstekende beneden- en bovenkamer zijn afgebroken en van de voormalige maal is de koestal gemaakt.

OPWIJERDA of **OPWISSA**, oudtijds *Urwiara*, d. in *Fivelsjo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en 20 min. Z. van *Appingedam*.

Tot dit d. behooren de geh. *Belwerd*, de *Plassen* en de *Warven*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er eenen houtzaag- en eenen roggemolen, in welken laatste toevens pelsteenen gevonden worden. De bodem is er zeer ongelijk. Op de wierden is de grond ongemeen vruchtbaar; ten Noorden bestaat de bovengrond uit goede kleiaarde, doch met een voet diepte komt men op knik-aarde. Ten Zuiden valt daarentegen de bodem af, zijnde hij aldaar lager, veel schraler en door oer of roodourn bruin of vast van kleur.

De Herv., die er 250 in getal zijn, onder welke 30 *Ledenmaten* maken eene gem. uit, welke tot de klass. en niny van *Appingedam* behoort. Na de Reductie der provincie *Groningen* is deze gem. eerst bediend geweest door *Theodoorus Kleinmann*, Predikant te *Tjamsweer*, waarmede deze gem. toen vereenigd was; doch in 1608 werd *Opwinda* eene gem. op zich zelve, en kreeg toen tot eerste Leeraar *Johannes Spaxena*, die van *Appingedam* herwaarts beroepen was, en, in 1615 tot opvolger had *Petrus Bannman*, overleden in 1646. Het kerspel strekt zich ten Noorden uit tot aan de *Delf*, die, van *Appingedam* af naar beneden, hier voer het eerst de grensscheiding des kerspels wordt. Ten Zuiden zijn de lage landen van *Togobem*, onder *Siddobaren*, de scheiding. De kerk is, even als de predikantwoning, in het jaar 1858 hersteld, doch heeft geen orgel.

Van *Appingedam* loopt langs dit dorp naar het *Schild-meer* eenen kadijk van 1 ell. 6 palm. De oude burgplein, nabij het dorp, wijst het voormalige bestaan van eenen burg aan. Op eene oude geteekende kaart vinden wij, dat sich eertijds herwaarts een konrebbersweg uitstrekke, die van *Farmsum* kwam. Bij den pastorietain werd voor eenige jaren een oud harnas opgegraven.

Van de drie meren, welke hier vroeger bestonden, is alleen nog het *Opwierder-meer* overig.

OPWIJERDER-MEER (HET), meer in *Fivelsjo*, prov. *Groningen*, Z. van *Opwierda*.

OP-ZEELAND, d. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ZEELAND*.

ORANG-DARANG, volgens sommigen de eigenlijke naam van het voorm. stadje *Orattam*, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Banda-Lonthoir*. Zie *Orattam*.

ORANG-GOEGOES, boschmensen in *Oost-Indië*, in het binnenland van het *Sundasche eil. Sumatra*, die, zoo men wil, in uiterlijk voorkomen naar de Orang-Oetangs van Borneo gelijken, doch van hen in spraakvermogen verschillen.

ORANG-GOENONGS (*Baseliszen*), naam, welken de oorspronkelijke bewoners van het *Sundasche eil. Bangka*, in *Oost-Indië*, voeren.

ORANG-HOEROR, wild volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, rijk *Palembang*, dat geene gemenschap met andere bewoners heeft, maar voor zacht en vreedzaam wordt gehouden.

ORANG-KOEBOS, volk in *Oost-Indië*, dat de binnenlanden van het *Sundasche eil. Sumatra* bewoont, en zeer eenvoudig en schuw is.

ORANG-LAOETS of *ORANG-LAOTS* (d. i. *Zusliszen*), volk in *Oost-Indië*, dat de oekust van het *Sundasche eil. Bangka* bewoont.

ORANJE, voorm. fort in het markgr. van *Bergop-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, 1 u. N. W. van *Fijnaart*, aan den zuidwesthoek van den pold. de *Oude-Heyningen*, waarvan men thans geen spoor meer vinden kan.

ORANJE, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, is het *Land-van-Kadsand*, prov. *Zeeland*, gem. *Retranchement*.

Het lag op de noordpunt der vestingwerken dier plaats, waarvan het deel maakte, ongeveer 10 min. van de koor des dorps. Het werd bij het vloeijen van den *Zand-polder*, in het jaar 1682, door de see vervolgen. De naam bleef lang in wezen, daar de schepen, die naar *Aardenburg* en *Suis* voeren, daar steeds ankerden, zoo men beide onder of voor *ORANJE*. Thans ligt er de haven van het *Retranchement*.

ORANJE, voorm. schans in de heerl. *Nieuw-Fossemeer*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nieuw-Fossemeer*, aan de *Eendragt*.

Ter plaatsen, waar het bestaan heeft, ziet men thans nog de aarden wallen en natte gracht, in vervallen staat.

ORANJE, fort in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Woerden*, op de *Besse-landen*, op den regter *Rijnsoever*, schans over het fort *Krimp-in*.

Het is van eene vierkante gebastioneerde gedaante, met aarden wallen en natte grachten.

Dit fort werd in het jaar 1748 aangelegd, en verkreeg destijds den naam van *ORANJE*, welligt bij gelegenheid der geboorte van *Nederlandsch*

sta. *Stadhouder*, *Prins Willem V*, welke Vorst, grootvader van on-

verderigen *Koning*, *Willem II*, den 8 Maart 1748, binnen

in het eerste levenslicht magt aanschouwen. Het werd

in 1767, tijdens de bekende *Staatslusten*, door gewa-

ns, inzonderheid *Amsterdamsche*, *auxiliairen* genaamd,

nog van hen den naam van de *VANRANJE*, welke bena-

me op den inval der *Fransen* in *Holland* en de herstelling

van het *stadhouderlijke* bestuur, in September van dat

afschafte, doch bij den inval der *Fransen*, in 1795,

gevolgde omwenteling, verkreeg het op nieuw den naam

van *VANRANJE*.

† *Fort-van-Tinnart*, fort in *Oost-Indië*, op het *Main-*

de, in de stad van dien naam, op 5° N. B., en 144° 54' O. L.

1667, door den *Admiral Cornelis HAVERLEY* gebouwd. Doch

op gunstige Eging, om dat het, aan de landzijde, door

aan werd, van welke een *Europasche* vijand veel partij

nam. Het werd door den sterker, naar het afdar

staan hebbende, gebrekkige inlandsche fort, MALAJOE, doch in 1609, den Zeevoogd FRANÇOIS WITTERT, ORANJE genaamd.

Het ligt evenwel hooger dan de stad, en in eene zoo gematigde lichtstreek, als men zich tusschen de keerkringen nauwelijks verbeelden kan. Hier houdt de Gouverneur of Resident der Ternataansche eilanden zijn verblijf. Het paleis van den Sultan of Koning ligt niet verre daar, en is prachtig en van groote uitgestrektheid.

Dit fort heeft vier bolwerken: Oranje, de Punt-Reaal, Gilo en het Zeebolwerk, en is van diepe grachten voorzien.

Hier wonen onderscheidene Nederlandsche familiën, en er is eene Hervormde kerk, eene school en een hospitaal; ook zijn er moskeën, waarvan de grootste zeven daken boven elkander heeft. Het fraaije palenhoofd wordt door eene redoute beschermd.

Het fort ORANJE was weleer eene groote en sterke vesting, van binnen met fraaije huizen bebouwd, doch thans zijn de huizen in eenen slechten toestand en vervallen.

Tusschen hooge muren van vijfhoekige gedaante, omringd van diepe znoddergrachten, vol van altijd kwakende kikvorschen, zijn, zonder eenige regelmaat, een aantal kazernen, enkele woonhuizen, ook Gouvernements pakhuizen, en het fraaije, doch bouwallige Residentiehuis bijeen gebouwd. De inlandsche, zoogenaamde Christen-soldaten logeren met hunne huishoudsters, binnen dit fort en maken een talrijk, doch niet aanzienlijk gedeelte der bewoners uit.

Nabij het fort ORANJE is een rif, dat bij laag water droog valt, zoodat de schepen of diepgaande vaartuigen op den afstand van een gewerschoot moeten ankeren. De prauwen en orembaaijen komen tot nabij den oever en blijven, bij laag water, op het rif liggen.

ORANJE, eertijds fort LOUWIS genaamd, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, 5 u. van *Soerabaya*, op eene bank van klei, welke op rotsen rust, en van alle zijden daardoor omgeven is, aan den ingang van den Trechter, in de Straat Madura, ter plaatse, waar het vaarwater nauwelijks tachtig tot negentig vadem breed is, op vijftien honderd ell. van den vasten wal, buiten het bereik der batterijen, welke men mogt willen aanleggen, om het te beschieten.

Het is, onder het bestuur van den Gouverneur Generaal DAENDELS, in 1808, zeer regelmatig en fraai gebouwd, en ligt geheel afgezonderd in zee, zoodat het met zijne fraaije steenen muren op het water schijnt te drijven. Men ziet hoog op de bastions de schildwachtshuisjes, en boven de muren de kruinen van eene menigte hooge boomen uitsteken, tusschen welke de daken van een aantal huizen te voorschijn komen. Bij het binnentreden van het fort vermeerdert de verwondering, als men bemerkt, dat de boomen, waarvan de toppen uit zee worden gezien, in eene regelmatige rij, op een langwerpig vierkant plein, geplant zijn; hetwelk met het fraaije huis van den Kommandant, onderscheidene andere nette officierswoningen en eene ruime kazerne omgeven is. Ook de breede wallen van het fort zijn met boomen beplant en leveren eene aangename wandeling op, van waar men overal een bekoorlijk gezicht geniet. Tusschen het fort en Madura is het vaarwater zeer naauw, en langs het strand van laatgemeld eiland niet vrij van droogten, zoodat de schepen, om zoo te spreken, rakeling langs het fort voorbij zeilen, hetwelk een treffend schouwspel oplevert. Het fort kan met honderd stukken kanon gewa- pend worden.

Het is eene staatsgevaugenis en dient tevens tot verdediging van de straat van Madura.

ORANJE, st. of liever d. in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Kleine-Antillen*. Zie *EUSTATIUS (St.)*.

ORANJE, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan 'de *Vredenburgers-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de zee, benedenwaarts aan de katoenplant. de *Zwarijheid-en-Johanna*.

ORANJE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan onuitgegeven bosschen, benedenwaarts aan den houtgr. *Berlijn*, waaraan zij thans getrokken is; 2000 akk. groot.

ORANJE, fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, strand-distr. *Ahanta*, bij *Saccondé*.

Dit fort is op eene in zee uitstekende rots gelegen, welke met een rif, dat aan den voet daarvan ligt, een inham of kleine baai vormt, waardoor de landing met sloepen doenlijk en met kano's zeer gemakke-lijk gemaakt wordt. Het was in 1859 in eenen hoogst vervallen staat.

ORANJE (PRINS-VAN-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en te *Samarang*, waaraan *Prins Hendrik*, de derde zoon van *Koning Willem II*, in 1837 den eersten steen gelegd heeft.

ORANJEBERG, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, Z. van *Klein-St. Joris*.

ORANJEBO, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren, tegenover de *Peninica-kreek*; palende bovenwaarts aan de monding der *Mapama-kreek*, welke zich hier in de *Commewijne* ontlast, benedenwaarts aan woest, onuitgegeven bosch.

ORANJE-DIJK (DE), dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Vierde distr.*, gem. *Sint Kruis*, in den polder *Ooster-Eede*, op vele plaatsen reeds geslecht, loopende van het *Hoogland* zuidelijk, doch met veel kronkelingen, tot den *Zijdelings-dijk*, bij den molen van het *Belgische dorp St. Laurens*.

Hij werd gelegd in 1682 tot veiligheid tegen de doorbraken van den zeedijk aan het *Haantjesgat*, op *Oostenrijkschen bodem* gelegen, waardoor dus het lot van den polder, in tijd van oorlog, in 's vijands magt was. In de *Belgische onlusten* stonden hier omstreeds de voorposten en hadden er soms vrij scherpe schermutselingen plaats. Zie het art. *KRUIS (SINT-)*.

ORANJE-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie *PENNEN*.

ORANJEGRIJT (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, in het *Oranjewoud*, een begin nemende en in eene zuidelijke rigting in de *Kuinder* uitlopende.

ORANJELUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 8 min. N. van *Utrecht*.

Deze buitenplaats wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *P. A. J. de Vree*.

ORANJE-POLDER, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan het *Honderdland* en *Maasland*, O. aan *Nieuwland*, Z. aan de *Maas*, W. aan de *Staalduinen*.

Deze heerl. bestaat uit den eigenlijken *Oranje-polder*, den *Buiten-Oranje-polder* en den *Haak*, bevat noch d., noch geli., maar

alleen eenige verstrooid liggende h., en beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van ongeveer 800 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Men heeft hier uitmuntende landerijen en bouwmanswoningen. Zoo wel het teel- als het weiland verschaft, door zijne deugdelijke voortbrengselen, geene geringe voordeelen.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. 's *Gravezande*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van 's *Gravenhage* gerekend. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Naaldwijk*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te 's *Gravezande*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren door de zelfde Heeren als Naaldwijk bezefen is, behoort thans, even als deze heerl. aan het domein.

ORANJE-POLDER, voorn. pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Maden-Drimmelen*.

Deze pold., welke reeds in het jaar 1798 bekaad was, is bij de bekading van den *Steen-van-Kloosteroord*, in het jaar 1815, met dien polder gecombineerd, ten gevolge waarvan de binnenkaden geslecht zijn en de uitwatering vereenigd is geworden.

ORANJE-POLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en gem. *Oosterhout*; palende N. aan den *Snellenspolder* en aan het *Kromme-gat*, O. aan het *Regtendijksche-gat*, Z. aan den *Slip-polder*, den *Oost-polder* en het *Gooikens-gat*, W. aan de haven van *Oosterhout*.

Deze pold., welke in het jaar 1724 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 153 bund. 78 v. r. 90 ell.; heeft twee sluizen, als: eene steenen sluis aan het benedeneinde van *Gooikens-gat*, wijd 1,60 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif en dragende het jaarmed 1791, en nog eene steenen sluis aan het beneden-einde des polders, tegen de *Oosterhoutsche* haven, wijd 1,42 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif en dragende het jaartal 1750, en wordt, door middel van deze sluizen, op de haven van *Oosterhout* en verder op de rivier de *Donge*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,10 ell. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1,70 tot 1,90 ell. boven A. P. Het Bestuur berust bij den Administrateur der Domeingoederen van *Prins Frederik der Nederlanden*; woonachtig te *Oosterhout*.

Met uitzondering van twee kleine perceelen, behoort deze polder, waarin ook begrepen zijn de zogenaamde *Klaver-polder* en de *Binnen- en Buiten-Omloopen*, geheel aan het Domein van den gezegden *Prins*. Aan de noordoostzijde vindt men nog een polder, tegen het *Kromme-gat* gelegen, groot ongeveer 2 bund. en welks kade 1,30 tot 1,60 ell. en het zomerpeil 0,55 ell. boven A. P. gelegen zijn.

ORANJEPOLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan het *Honderdland* en den *Oude-Kamps-polder* O. aan het *Leijeland*, Z. aan de *Buiten-Oranje-polder*, W. aan de *Lange Bonnen* en de *Staalduinen*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund. Er is eene afzonderlijke sluis, die dezen polder van water voorziet, terwijl hij door de *Oranje-sluis* van het overtollige water ontlast wordt. De *ORANJE-POLDER* heeft zijnen eigen *Dijkgraaf* en *Heemraden*.

ORANJE POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten*.

ORANJE-POLDER, meestal genoemd het *Oude-Laan*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biersliet*; palende N. aan den *Helena-polder*, O. aan den *Groote-Zoute-polder*, den *Geertrui-polder* en den *Maria-polder*. Z. aan den *St. Anna-polder* en den *Kleine-Zuid-diep-polder*, W. aan den *Grooten-Jonkvrouw-polder*-benoorden, N. W. aan den *Amelia-polder*.

Deze pold., die in 1618 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 411 bund. 42 v. r. 42 v. ell., waaronder 596 bund. 68 v. r. 49 v. ell. schotbaar land; telt 51 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, langs den grooten *Jonkvrouw-polder*, door de watering der zeven vereenigde polders, van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door eenen *Gezworene*.

ORANJE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrijeevan-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende W. en N. W. aan *Prins-Willems-polder*-tweede-gedeelte, N. O. aan de *Hoofdplaat*, Z. O. en Z. aan den *Zacharias-polder*-tweede-gedeelte, den *Manteau-polder*, den *Zacharias-polder*-eerste-gedeelte, den *Dierentijd-polder* en den *Mauritspolder*.

Deze pold. is bedijkt in 1617, uit gronden van de vroeger gevloede *Gasternissen* en *Oude- en Nieuwe-IJse*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 828 bund. 74 v. r. 79 v. ell., daaronder begrepen 15 bund. 91 v. r. 60 v. ell. van den *Dierentijd-polder*, die in den *ORANJE-POLDER* zijn ingelijfd, de schotbare grond is 754 bund. 75 v. r. 50 v. ell. De polder telt 77 h., waaronder 16 hofsteden en het gebucht het *Molentje*; het noordoostelijk deel des polders, draagt den naam van den *Roodenhoek*, welke benaming het reeds voor de bedijking had. De uitwatering is met die van *Prins-Willems-polder* langs de *Sasput*, door de sluis van *Nommer-Een*. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

Men heeft voorheen een ontwerp gemaakt, om een dorp en kerk in dezen polder te stichten, doch dit is niet ten uitvoer gebragt.

ORANJE-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Kleverskerke*; palende N., N. O. en O. aan de schorren van den *Oranje-polder*, Z. O. aan het *Arnemuidensche-gat* en aan den *Willemina-polder*, W. aan *Arnemuiden*, aan de heerl. *Nieuwerkerk* en aan de heerl. *Kleverskerke*.

Deze pold., welke, in het jaar 1618, door *Maurits*, *Prins van Oranje*, bedijkt is, en, vóór dat hij beverscht was, de *Schorren-halve-Cry* uitmaakte, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 80 v. r. 80 v. ell., waaronder 54 bund. 8 v. r. 60 v. ell. schorren en water; bevat eene boerderij, en wordt door twee sluizen, in *Walcheren*, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van eenen *Intendant*.

ORANJE-POLDER (BUITEN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan den *Oranje-polder*, N. O. aan het *Steendijks-poldertje*, O. aan het *Noord-Nieuweland*, Z. aan het *Amersgat*.

ORANJE-POLDERTJE (HET), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Noord-en-Prinseland*; palende N. O. en O. aan de gorzen van de *Nutel*, Z. W. aan den *Willems-polder*, N. W. aan den *Toren-polder*.

Van dit poldertje, hetwelk in 1790 bekaad is, en eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 52 v. r. 80 v. ell., is de kade tegen den Willems-polder thans geslecht.

ORANJE-SLUIS, sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Naaldwijk*, aan den Oranje-polder.

Deze sluis werd in het jaar 1675, op gemeene kosten van Delfland, aan het Amersgat, in den Maasdijk gemaakt, om, langs eene vaart naar Hondsholredijk, die toen mede gegraven werd, versch water te bezorgen in de vijvers der koninklijke lustplaats van **WILLEM III**, Prins van Oranje. Naderhand heeft zij ook tot uitwatering van Delfland beginnen te dienen, nadat men het Amersgat verdiept en de vaarten, die derwaarts henen loopen, gereinigd had. Dijkgraaf en Hoogheemraden, benevens Hoofdingelanden van Delfland, hebben in het jaar 1675, bij verzoekschrift aan gemelden Prins, als Stadhouder, getracht zich voor een gedeelte der kosten van het maken en vervolgens van het onderhouden der **ORANJE-SLUIS**, te ontslaan. Zij gaven te dien einde den Prins te kennen, dat het hoogheemraadschap van Schieland, in de uitwatering, door deze sluis mede zou bevoordeeld worden, en verzochten derhalve, dat hij geliefde te verklaren, dat de onkosten, zoo wel bij het hoogheemraadschap van Schieland, als bij dat van Delfland, zou gedragen worden. Doch deze zaak is nooit beslist, en de kosten zijn allen ten laste van Delfland gebleven.

ORANJESTAD, stad of liever d. in *West-Indië*, op het *Curaçaosche eil. Aruba*, op de zuidwestkust, omstreeks de zuidpunt, aan de *Paarden-baai*, waar de vaartuigen, welke Aruba bezoeken eenen goeden ankergrond vinden, 12° 51' N. B., 70° 71' W. L.

Dit plaatsje, thans de hoofdplaats van Aruba, heeft nog naauwelijks eene halve eeuw bestaan, want in het laatst der vorige eeuw stond er nog geen enkel huis aan de Paarden-baai, doch onderscheidene omstandigheden, welke thans, voor een gedeelte, veranderd zijn, hebben tot de stichting van deze plaats bijgedragen. Vroeger, nadat de hoofdzetel des lands van de Kommandeurs-baai reeds naar de Paarden-baai was overgebracht, mogt hier geen eigenlijk gezegde koophandel gedreven worden, om dien van Curaçao geen afbreuk te doen. Behalve een landsmagazijn en de woningen van twee batterijwachters, die hier eene kleine sterkte, voorzien van twee stukken geschut, bewaken moesten, stonden hier geene andere gebouwen, zelfs de Kommandeur woonde een half uur van de baai, waar het land allengs hooger wordt en een ruim uitzigt ten Zuiden, Westen en Noorden oplevert, maar hetwelk ten Oosten door het gebergte gestuit wordt; vele der andere inwoners hadden hunne woningen op eenen dergelijken afstand van de baai gebouwd, terwijl de Indianen de noordzijde des eilands bleven bewonen. Eerst in het jaar 1796 veranderde het voorkomen der baai. De Gouverneur **LAUFFER** gaf toen toestemming, om aan de Paardebaai te wonen, en in eenen meer uitgebreiden zin handel te drijven, mits de goederen, waarmede handel gedreven werd, van Curaçao gehaald werden. Men zag toen weder, al was het dan ook in het klein, hoe spoedig de koophandel eene plaats verheffen kan; want weldra werden aan de baai vele woningen en pakhuizen gebouwd, behoorden een tien- of twaalfstal vaartuigen hier te huis, en vestigden er zich eenige Israëlieten. Volgens eene telling van het jaar 1829 stonden er toen reeds 191 huizen, bewoond door ongeveer 1100 menschen, onder welke ruim 50 Israëlieten.

ORANJESTAD heeft een fortje aan het strand, aan de oostzijde der baai, zijnde eene vierkante sterkte. Zoutman gebouwen, waarin eene kazerne, magazijnen, gevangenis en andere gebouwen staan. Aan de westzijde van het dorp heeft men een lagoen of oediep, en vaardbaar binnenvaart, met mangrove-boomen aan de oevers, aan welke vele oesters groeijen. Ten Noorden staat de R. K. kerk, het grootste en hoogste der hier gevonden wordende gebouwen, in welks dak men het jaartal 1828 leest; ook ligt hier eene buurt, het Ponton genaamd, en een weinig verder noordwaarts, vindt men eene tweede R. K. kerk. De Protestantsche kerk, kleiner dan de R. K., heeft eene klok in het dakvenster. Naast aan de baai staat het Gouvernements-huis; het is niet hoog, wit bepleisterd, en met een plat dak gedekt. De Hollandsche vlag vaamt van eenen vierkanten, aan den zijgevel van dit gebouw opgetrokkenen, koepel. De overige huizen, allen van ééne verdieping, zijn wit en met roode pannen of singels gedekt; de geringere wooningen hebben daken van mastroef of palmbladen, terwijl het geheel, verward dooreen en met kromme stegen en haeken gebouwd is.

ORANJESTEIN, landh., prov. Friesland, kv. Zeeuwouden, griet. Schoterland, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van Heerenveen, 20 min. N. O. van Oudechoot, 10 min. W. van Broongeryn.

Het bestaat, met de daarbij gelegene tuinen, eene oppervlakte van 10 bund. 2 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de wed. J. A. BERTHA OOSTROE, woonachtig te Leeuwarden.

ORANJESTEIN, buit., in het Rijn-ene-Vijmegen, prov. Gelderland, distr., arr., kant., gem. en 1 u. Z. W. van Vijmegen, 1/2 u. N. van Heersch, waartoe het behoort.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron SWAZERS DE LAMAS, woonachtig te Nijmegen.

ORANJESTEIN, verl. suikerplant, in Nederlands-Guiana, kol. Surinamse aan de Savinasse, ter linkerszijde in het afvaren, palcade bovenwaarts aan de suikerplant. Nicove-Star, breedenwaarts aan de verlaten suikerplantaadje Zelden-Rust: 254 akkers groot.

ORANJEWOOD, voorn. landh. der Friesche Stadbroeders, prov. Friesland, kv. Zeeuwouden, griet. Schoterland, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van Heerenveen, 20 min. N. O. van Oudechoot, 5 min. W. van Broongeryn, tot welke beide dorpen het behoort.

Het werd oorspronkelijk aangelegd door Prinses ALBERTINE ADEL, weduwe van den Frieschen Stadhouder, Prins WILLEM FREDERIK VAN NASSAU, die in 1684 overleed. Ter plaatse, waar het tegenwoordige fraaije landhuis staat, dat nog den naam van ORANJEWOOD draagt, had de Prinses toen een kasteel laten bouwen, in welks plaats haar kleinzoon, Jan WILLEM FINE, later een groot gebouwd wilde stichten, dat echter, uit hoofde van zijnen vroegtijdigen dood, niet voltooid werd. De gebouwen werden omstreeks 1694 gesloopt en de omgelegene bosschen en tuinen omstreeks 1812 verkocht, zoodat toen verschillende personen eigenners werden van gedeelten van het voormalige grootste landgoed en er alhier een gebucht ontstond.

Door het verbeteren van wegen en plantsoenen wordt het ORANJEWOOD thans nog ieder jaar meer versierd. Ook is hier voor een jaar geleden, even ten W. van ORANJEWOOD, het buitenpand van den Geïnterneerd Schoutman, een fraai en ruim ingericht gebouwd, thans bezetend door den hollandschen Sines LAMMERS, alwaar het in des zomers engemen druk is van personen, die de tuinen, waaronder die van Mevrouw de

wed. Oosvns op Oranjestein, alsmede Oranjewoud uitmuntten, komen bezigtigen, en in welke men, onder geleide van den tuisman, bijna altoos vrijen toegang heeft.

ORANJEWOUD, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zesewouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerewoeten*, en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Brongerga*, waartoe het behoort.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 20 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer HANS WILLEM DE BLOQ VAN SCHEUTMAA, Grietman van *Schoterland*.

ORANJE-WOUD, milit. post in *Nederlands-Guiana*, Kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, aan het Cordon of de Zandweg der linker vleugel, ten O. van den wegen rondom van bosschen en zandvrieten omgeven.

ORANJE-ZAAL, gemeenlijk het Huis-in-wat-Bosch of het PALAIS-IN-WAT-BOSCH genaamd, koninklijk lusthuis in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en 28 min. N. van 's *Gravenhage*, gem. *Wasenaar-en-Zuidwijk*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wasenaar*.

Dit paleis is door FREDRIK HENDRIK, *Prins van Oranje*, gesticht, voor zijne gemalin ANALIA VAN SOLMS. Aan de linkerkant van het huis is het zeer weinig beplant, maar aan de regtersijde heeft het de natuurlijke hoedanigheden van wildornis en bosschaadje, uitgezonderd dat eenige schoone, lange lanen en de tuin achter het huis eene aangename verandering aan deze plantaadje toebrengen. Rondom dit alles loopt eene wijde watergracht. Het hoog geboomde belet het gezicht van het huis, tenzij men er zeer nabij is. Men troedt derwaarts van de zijde van het bosch, over eene brug, door eene houten poort en hek, versierd met het wapen van Oranje. Aan den Bezuiden-Hout-sche-weg of van achteren is mede een ingang, insgelijks over eene brug en door een hek, dat, even als de gewone ingang, altijd open staat, terwijl de poort in het bosch meest gesloten blijft. De trappen, waarmede men naar het huis optreedt, zijn eerst tien en dan acht in getal en beslaan de geheele breedte van den middelsten voorgevel. Aan iedere zijde is een standbeeld, wat meer dan levensgrootte. Regt over den ingang van het voorhuis, treedt men in het voornaamste vertrek, zijnde eene zeer groote, achtkante zaal, die de geheele diepte van het huis beslaat en koepelgewijze naar boven toeloopt, van waar ook veel licht daar ontvangen wordt. Zij is uitmuntend fraai en prachtig en met schilderwerk van onder tot boven versierd, dat reeds in den eersten opslag zulk eene grootsche en heerlijke vertooning maakt, dat kenners, die in vreemde landen het merkwaardigste hebben bezigtigd, betuigen nergens de wedergade gevonden te hebben. De vloer is van keurig aootenboomen hout. In den koepel is eene galerij voor musijkanten.

Deze zaal bevat, door de voortreffelijkste meesters geschilderd, de allegorische voorstellingen van het leven en de uitmuntendste heldenfeiten van FREDRIK HENDRIK, en is hem, na zijnen dood, door zijne voortreffelijke gemalin tot een prachtig gedenkteeken, zijner en harer waardig, gesticht, want ook de stichteres heeft, door dit gedenkteeken harer liefde, haren naam vereeuwigd. Onder de voorstelling zijner heldendaden maant inzonderheid de triumfwagen uit, welke aan de inneming van 's Hertogenbosch, een meesterstuk van krijgskunde, doet denken. Onder de voorname Schilders, wier penselen tot versiering dezer zaal hebben medegewerkt, telt men JORDAENS, VAN TELDEN, ZOUTMAN, DE BRAY, DE GRESSEN, HOUTBOEKY en anderen. De eerste hunder vervaardigde het hoofdstuk dezer zaal, namelijk FREDRIK

Buoux, gezeten op den regenwagen, waarvan de paarden door PALLAS en Maccarius gemed worden, terwijl de overwinning zijn hoofd met onsterfelijke lauweren kroont, en de faam de pijlen afweert, waarmede de dood den held bedreigt; terwijl men den vrede van boven aanschouwt met zijne attributen. Ook andere schilderstukken, de geboorte, opvoeding, het huwelijk, eindelijk de overwinning van den dood zelve door den Christenheld, zoude eene andere beschrijving verdienen.

De zaal heeft haar uitzigt op eenen tuin, die rondom met eenen muur omgeven is. De andere vertrekken van het hoofdgebouw, nevens het eerste vertrek, in ieder der twee vleugels zijn insgelijks zeer uitnemend, door hare sieraden en kunstwerk. Deze vleugels, die zeer groot zijn, heeft WILLEM IV, Prins van Oranje, in de eerste helft der vorige eeuw, ter wederzijden van dit huis doen bouwen; terwijl hij de voorgevel heeft doen vernieuwen. Door deze veranderingen werden er, zoo in de vleugels als in het middelgebouw, ongeveer honderd vertrekken geteld. Bij gelegenheid van dezen aanbouw is het voorhuis mede zeer veel naar voren uitgezet en vergroot. De voorgevel is van heerlijke hardsteen opgebouwd, met de wapens van Oranje en Groot-Brittanje daarboven. Toen werd er ook boven op den kegel een vergulden vaas en kroon geplaatst. De eetzaal, het eerste vertrek in den linkervleugel, is van boven gewelfswijze met uitmuntend pleisterwerk versierd en met drie stuks schilderijen, van den kunstigen Schilder de WIT, waarin het beeldwerk zich niet anders vertoont, dan of het uitgebouwen ware.

Dit paleis werd, in het jaar 1752, bij de verdeling der nalatenschap van WILLEM III, Koning van Groot-Brittanje, door FREDERIK I, Koning van Pruisen, overgelaten aan WILLEM IV, Prins van Oranje. Thans behoort het aan het Domein.

Op dit paleis is Z. M. Koning WILLEM I, den 24 Augustus 1772 geboren. Hij overleed te Berlijn den 12 December 1843.

ORANKIN, ood d. in Oost-Indië, op het Sundaasche eil. Java, resid. Tagal, reg. Brebes.

Het was in het begin der vorige eeuw slechts door zestien huisgezinnen bewoond.

ORCHILLA, Oacilla of Hocmilla, groep eil. in West-Indië, 5½ u. O. van Los-Roques, O. van Curaçao en Bonaire, 11° 32' N. B., 70° 39' W. L.

Deze eilandjes, welke onbewoond zijn, worden, wel is waar, door de Nederlanders als tot Curaçao behoorende beschouwd, maar tevens als van te weinig belang, om daarover met Spanje, dat zich evenzeer het recht van eigendom daarvan toekent, in omnis te geraken. Intusschen zijn de Nederlanders bijkans de eenigen, die deze eilanden bezoeken, om daarvan droog gras, hout en in het voorjaar een ontelbaar getal wel smakende meeuwenëijeren te halen; doch de republiek Venezuela, die deze eilanden mede, als aan haar toebehoorende beschouwt doet niet zelden de Curaçaosche visschers, welke zich met het gezegde doel derwaarts begeven, door hare kustvaarders vandaar verdrijven.

ORCLO, een forest of bosch, vermeld in 835, als liggende in het graafs. Hamelande.

ORDAL of DEN OBBEL, voorm. havez. in Zalland, prov. Overijssel, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van Zwolle, gem. Zwollerkerspel.

ORDEL, klein eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, Z. O. van Gilolo; 0° 30' Z. B., 146° 11' O. L.

ORDEN of **Orde**, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. O. van *Apeldoorn*; met 50 h. en 500 inw.

ORDUINEN (DE **STAD-VAN-**), **DE STAD-VAN-ORTDUINEN** en **DE NIEUWE-STAD-VAN-ORDUINEN**, oude namen van de stad 's **HERTOGENBOSCH**, prov. *Noord-Brabant*. Zie 's **HERTOGENBOSCH**.

OREMBAAI, klip in *Australië*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*, voor de *Tritons-baai*.

ORIE (DE) of **WAV-ORIE**, riv. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*.

ORISANT, eigenlijk **HET WORIGEZAND**, een uitgors of schor in de *Ooster-Schelde*, dat den 15 April 1561, door Hertog **ALBRECHT** aan **WOUTER VAN HEENSKERK** en zijne gade **MARGARETHA VAN MOERHOUT** ter bedijking werd gegeven.

Het was gelegen tusschen *Schouwen* en *Noord-Beveland*, doch het digt bij het laatstgenoemde, waarvan het slechts gescheiden was door de *Waal* of *Faal*, van welke de *Sprank* nog overig is in den, in 1627 bedijkten, *Vliete-polder*. Er is weinig van te melden. **FILIPS VAN BORSSELEN VAN CORTGEEN** kocht den 25 Augustus 1425 van **JAN VAN KRONENBURG VAN LOENEN** de eijns van vijftig gouden Fransche schilden (105 guld.), 's jaars hem uit het geheele uitgors van **WORIGEZAND** waren ten deel gevallen. Het eilandje dat lang en smal was, bezweek te gelijk met *Noord-Beveland* in 1550. Bij de herdijking van den *Oud-Noord-Beveland-polder*, in 1598, strekte het *Orisantsche-schor* zich nog halvemaausgewijze uit, van voor *Vliete*, om de *Laaije-plaat*, naderhand 's *Gravenhoek*, tot voor de haven van *Colijnsplaat*. Het oostelijk gedeelte ook *Vijseplaat* geheeten is verloren gegaan. Het westelijke is onder den naam van *Ouwelek* of *Westorisand*, in 1665, aan *Noord-Beveland* vastgedijkt en bedijkt geworden. Het behoorde tot de gemeente *Wisskerke* doch is in de laatste helft der achttiende eeuw weder overstroomd en niet meer beverscht geworden.

Dit eiland lag voordezen beoosten de *Schelde*, waarom vroeger nog van de landen, die van **ORISANT** ingedijkt zijn, de tweehonderste penning aan het kantoor te *Zierikzee* betaald werd, gelijk ook de gemeene middelen daarover te *Zierikzee* verpacht werden, ofschoon daar niets van kwam of gevorderd werd; ook had er de *Rentmeester-Generaal Beoosten-Schelde* nog een *strandmeester*; en werd zelfs door 's *Gravenmannen van Beoosten-Schelde* daar wel eene *schouwing* gedaan.

ORKHOVEN, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **URKHOVEN**.

ORM (DE), beekje in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, dat, met eene westelijke rigting langs *Steyn* loopende, in de *Maas* valt.

ORNAMIBO, suikerplant in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. *Land-van-la-Ressource*, benedenwaarts aan de *Suriname*; 669 akk. groot; met 47 slaven. De suikermolen wordt met stoom in beweging gebracht.

ORNAMIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Chirurgijns-etablissement la Ressource*, benedenwaarts aan den mond der *Para-kreek*.

ORNMEER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HOORNMEER**.

OROBO, eil. in *West-Indië*, tot de *Caracooische-eilanden* behoorende. Zie *ANNA*.

ORRA-EILANDJES, groep eilandjes in den *Molukische-Archipel*, resid. *Ternate*, in de *Ossa-kant*.

ORSOKO of *USAT*, negerdorp in *Afrika*, in *Oppey-Gwinea*, aan de *Goudkust*, stranddistr. *Okra*.

ORTATTAM of *OROWATTA*, voorm. stadje in *Oost-Indië*, op het *Molukische* eil. *Banda-Lonthoir*, aan de noordzijde van het eiland.

Men wil, dat de eigenlijke naam van dit eiland was *ORANDEMANA* (d. i. Het volk komt), omdat men van daar, als emigrans hoog gelegen, de vreemde schepen wat verder in zee kon zien aankomen. Het plagt, in de jaren 1580 en 1590, een van de grootste steden van dit land en een van de voornaamste handelsplaatsen te zijn; doch was in de jaren 1609 en 1610 zoo klein geworden, dat, daar het in vorige tijden wel duizend man sterk en boven anderen met veel voorregten begunstigd was, het toen slechts zeventig man opbrengen kon, hetgeen veroorzaakt werd, doordien die van Lonthoir zich al hunne voorregten toegeëigend en van hen meester gemaakt hadden.

ORTELE of *ORTUS*, buurs. in de *Gooier*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Dovenier*, gem. en $\frac{2}{3}$ u. Z. O. van *Diepenveen*. Het is een der zes markten, waarin deze gem. verdeeld is.

ORTEN, dek., prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. gem. van 's *Hertogenbosch*, bestaande uit de volgende twee en twintig pastorijen: *Alem*, *Berlicum*, *Boxtel*, *Cromvoirt*, *Dinther*, *den Dungen*, *Empel*, *Engelen*, *Esch*, *Gemoede*, *Haaren*, *Heeswijk*, *Helvoirt*, *Liempde*, *St. Michielsgestel*, *Oisterwijk*, *Orten*, *Rosmalen*, *Schijndel*, *Udenhout*, *Vlijmen* en *Vught*.

Men heeft er twee en twintig kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, zestien Kapellanen en ééne Assistent, en telt er ongeveer 38,000 zielen, onder welke ruim 23,200 Communikanten.

ORTEN, ook wel *ORTUS* gespeld, d. in den *Vrijdom-van-'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van 's *Hertogenbosch*, langs den *Ortendijk* gebouwd, oudtijds *ORTUNUS* of *OORTUNUS* genoemd.

De oorsprong van deze namen, moet daarin gezocht worden, dat dit oord, in vroegere eeuwen, betrekkelijk hooger lag, daar het niet zoo als thans, aan geheele overstroming was blootgesteld, door dat waterstand en toevoer van water destijds geringer waren; zoo is dan ook nu nog een stuk bouwland aan den *Ketskeuwel*, bezuiden den dijk, vrij hoog en zandig, zijnde alle de overige landen, zowel ten Noorden als ten Zuiden van dien dijk, seer laag en in weilanden herschapen, die spoedig onder water staan. De dijk echter, waar aan dit dorp gebouwd is, bestaat geheel uit zwaar zand, zoodat daaraan den naam van *duinen* kan gegeven zijn. Ten slotte dient aangeteekend te worden, dat alle de lage landen die de sted 's *Hertogenbosch* omringen en die telken jare overstromd worden, uit eenen zandigen grond bestaan, die met eene dunne laag slikgrond bedekt en met gras, riet, biezem, enz. begroeid is. Aan dien zandigen grond wordt het toegeschreven dat deze lage landen, niet even gelijk moerassen, enz. eener nadeeligen invloed op de gezondheid uitoefenen. De oorsprong van den naam *ORTUNUS* of *OORTUNUS* wordt alzoo nog aangeduid, door den zwaren zandgrond van den dijk en van sommige hoog gelegene oorden in de nabijheid, die waarschijnlijk duinen genoemd werden.

In de negende eeuw komt dit dorp. reeds voor onder den naam van *ORTINEN* en ook *HARTINA*; in de elfde en twaalfde eeuw onder de benaming van *ORTINA* en *URTINA*, zoo als, onder anderen, in eenen giftbrief van het jaar 1180, waarbij zekere Gravin *ABELHEID* deze plaats aan de St. Maartenskerk te Utrecht heeft geschonken. In de dertiende eeuw heet het reeds *ORTEN* en *ORTREN*. Voorheen was het een aanzienlijk dorp en veel ouder dan 's Hertogenbosch; ook behoorde de grond, waar die stad gebouwd is, althans gedeeltelijk, onder *ORTEN*, waarom zij dan ook aanvankelijk, naar dit, thans onaanzienlijke, dorp., de *Stad bij Orten*, in het Latijn *Civitas de Ortduno* of *Nova Civitas apud Ortdunum*, genoemd werd. Thans telt men in het d. zelve 56 h., bevattende 59 woningen, en met de daartoe behorende Buurt aan de Ortenschans ook de Ketsheuvel genoemd, 7 h., met 8 woningen en eene school met onderwijzerswoning. Bovendien wordt tot dit d. gerekend het geh. *Herven* met 16 h. en eene boerderij. Het geheel aantal (zonder de pastorij) bedraagt dus 61 h., met 65 woningen en ruim 510 inw., meest herbergiers, vetweiders, landbouwers en arbeiders. De meeste landerijen zijn echter weilanden; tuinvruchten worden er niet meer aangekweekt dan voor eigen gebruik noodig is.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke ruim 280 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van *Orten*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Het regt van benoeming tot de pastorie van *ORTEN* en tot die van 's Hertogenbosch, behoorde oudtijds aan de Hertogen van Brabant. Hertog *HENDRIK I* verleende dit regt, in het jaar 1231, aan de abdij van Berne, en van deze kwam het (zoo men denkt omtrent 1262) aan het klooster der Religieuse Predikheerinnen van Auderghem, bij Brussel. Den 17 Julij 1415 verleende Paus *JOHANNES XXIII* dit regt of het jus patronatus tot beide de parochiën, aan het hoofdkapittel van St. Janskerk te 's Hertogenbosch. De oude parochiekerk van *ORTEN*, ingewijd onder aanroeping van den *H. Opper-Apostel Petrus*, geraakte in het jaar 1601 in brand, wyl het Staten-leger, dat het heleg der stad 's Hertogenbosch oprak, zijne hutten in brand stak, waarvan de vlammen tot de kerk oversloegen. Zij werd echter kort daarna weder hersteld, doch bij besluit van den krijgsgaad, in 1675, tot verdediging der stad, even als alle de aldaar staande huizen, tot den grond afgebroken. Na de godsdienstveranderingen in het bisdom van 's Hertogenbosch, hadden de R. K. van *ORTEN*, met veel moeite, eene kerkshuur bekomen, alwaar zij, gezamenlijk met de R. K. van *Engelen*, tot in 1796, door eenen Pastoor zijn bestuurd geweest. Dit is vermoedelijk de oorzaak, dat die van *ORTEN*, even als die van *Engelen*, den *H. LANBERTUS* tot Kerkpatroon hebben aangenomen, zoo als thans ook nog de kerk, aan dien Heilige is toegewijd. Deze kerk achter de pastorij aangebouwd, is een eenvoudig klein gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft in dit d. ook eene school. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

Sommigen houden *ORTEN* voor een graafs., hetwelk door *ABELHEID*, dochter van zekeren Graaf *EVERHARD*, aan de Utrechtsche kerk zonde geschonken zijn, hoewel in den brief dier schenking slechts van het landgoed *ORTEN* gesproken wordt, en men er ook de grenzen niet van weet aan te wijzen, welke evenwel zeer beperkt moeten geweest zijn, daar zij binnen de palen des vrijdoms van 's Hertogenbosch gelegen waren. Zeker is het, dat *ORTEN* naderhand een vrij goed des Hertogs

was, en dat het het stambuis geweest is van een sed adellijk Brabantisch geslacht, hetgeen hiervan zijnen naam draag, en eenige groote mannen en Ridders heeft opgeleverd; terwijl het ten wapen had een schild van goud, met drie molensijers van keel (rood).

Ten jare 1198 werd hier tusschen HENRIK I, Hertog van Brabant, en OTTO I, Graaf van Gelder, een verbond gesloten, waarbij kantgemeende beloofde den Hertog tegen een inder en overal, behalve tegen het keizerrijk, bij te staan. — In 1215 schonk de zelfde Hertog HENRIK zijne vrije goederen te Oortus aan den Aartsbisdom van Keulen. — In 1524 werd Oortus door de Gelderschen beroufd en in brand gestoken.

In dit deep, genoemd naar vlak over den doorbraak, die den 14 Februarij 1737 in den Maastijk plaats had, heeft men in December 1766 in eenen zeer grooten zandheuvel, welke sagtewijfeld door menschenhanden, op eenen vlakken kleigrond is opgeworpen, ontrent 20 urnen of begraafbussen, met hare asch, en gisende monchenbeenderen uitgegraven, welke gedeeltelijk door het provinciaal genootschap van Noord-Brabant, gedeeltelijk door particulieren werden bezeten.

ORTEN (HET BINNENLAND-VAN), ook de *Stads* genoemd, pold. in den *Vrijden van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en gem. *'s Hertogenbosch*.

Dene pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Vliet-polder-de-Peters-Kantel-Hoef-en-het-voorgenoemde-Jan-Touwenland*, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 258 haud.

ORTEN (KLOOSTER-DEB-ZUSTERS-VAN), voorn. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Hinthammerstraat*.

Het was bevoend door Nonnen van de orde van den H. FRANCISCUS en werden aldus genoemd naar haren stichter, in 1409. JUAN Ridder van Oortus. Zij hadden eerst haar klooster gehad op de Triniteit, waar anderhand de Alkionnen zijn geweest, doch kort na hare stichting, vestigden de Zusters zich ten Noorden van de Hinthammerstraat, welke plaats, met de overblijfsels van haar klooster, nog den naam draagt van *Zuster-van-de-Orten-poort*. De gebouwen van dit klooster zijn grotendeels gesloopt, zijnde van de overgebleven gedeelten eenige woningen gemaakt en de gronden in meentinnen veranderd.

ORTEN-SCHANS (DE), verchansing in den *Vrijden van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *'s Hertogenbosch*, 5 min. O. van het d. Oortus, waarvan zij haren naam ontleent en behoorende tot de vesting *'s Hertogenbosch*.

Zij werd in het jaar 1629, na het overgaan van 's Hertogenbosch, door de Staten, ter bevestiging van die stad, aangelegd. De vliegels van dit aarden heerswerk steunen tegen den Ortendijk, waarvan het door een gracht gescheiden is, die het geheele werk omringt. De keel is open en daarin is een gemetseld kruiskeldertje onder een borstwering; buitenwerken zijn er niet.

In 1672 werd bij den krijgsvand van 's Hertogenbosch besloten, dese sterkte te slochten; echter schijnt het, dat aan dit besluit geen gevolg gegeven is, zamenzien het krijgsvolk kort daarna aan het maiken sloeg, en zij ook thans nog in wezen is.

In 1747 is dese verchansing, wyl zij zeer vervallen was, vernield. Zij was de eenste sterkte, die in 1794 door de Franschen, of liever, door den Generaal Damasus, werd ingenomen.

In den nacht tusschen den 18 en 19 Januarij 1841, is de dijk, nabij de Orten-schans, doorgesproken en een gedeelte daarvan vernield, terwijl daardoor het binnenland geheel onderliep.

ORUBA, eil. in *West-Indië*, tot de *Curçaosche-eilanden* behoorende. Zie ARUBA.

ORUBELLA, klein eil. in *West-Indië*, tot de *Curçaosche-eilanden* behoorende, W. van *Aruba*.

ORVELTE of ORVELDE, geh. in *Beiler-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Assen*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Hoogeveen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Westerbork*; met 18 h. en 140 inw.

ORVELTERVEEN, streek gronds in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Westerbork*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Orvelte*.

Men vindt hier aanwijzingen van vroeger bebouwd, doch nu weder woest geworden land, en naar men wil zoude hier vroeger een geh. gestaan hebben. Uit dit geh., zegt de overlevering, hadden de befaamde roovers van het Ellertsveld, ELLERT en BRAMBER, een jong meisje geschaakt, dat later weder, door hare betrekkingen en vrienden, uit het roofhol werd verlost. Uit vrees evenwel voor wraakneming van de zijde der booswichten, zouden de Orvelter-veeners daarop hunne woningen hebben afgebroken en zich elders zijn gaan vestigen.

ORXMA-STATE, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Berlikum*, 5 min. N. van *Menaldum*.

Deze state lag vóór hare sloping, in 1830, in het midden van breede grachten, en was omgeven van lanen en singels; zij prijkte met een torentje van ouderwetsche bouworde, van hetwelk men een overschoon uitzigt had over de lanen en tuinen, alsmede over de omliggende bouw- en weilanden van dit vruchtbare gedeelte der provincie *Friesland*.

Het was eerst eene zathe of groote boerderij ORXMA-ZATHE genoemd, die in het jaar 1629, door RUUD VAN JUCKAMA, gekocht werd van zekere SUIW SYBRENS, weduwe van SJUCKE ALLENTS. Hij gaf haar, terstond na den koop, het paal weder in huur, behalve het rood pannenhuis, de singel, het hof en de gracht, welke hij aan zich behield, waarschijnlijk met oogmerk, om aldaar een huis voor zich zelven of een zijner kinderen te bouwen; doch hetzij de dood of eenige andere reden hem daarin heeft verhinderd, het bleef voor zijnen schoonzoon bewaard, dit kasteel, hetwelk, gedurende twee eeuwen, den tand des tijds, zoowel als den mooker des sloopers, trotseerde, op te rigten.

Bij scheiding, in 1640, tusschen de kinderen van bovengemelden RUUD VAN JUCKAMA, kwam ORXMA-ZATHE, toen ter tijd drie honderd en vijftig goudgulden (525 guld.) huur doende, aan de oudste dochter bij zijne tweede vrouw, BARBARA VAN JUCKAMA, geestelijke dochter te Haarlem; doch nog vóór het opmaken van deze scheiding, schijnt zij deze bezitting, in ruiling tegen andere vaste goederen, overgedragen te hebben aan hare half-zuster EDGARDA, in 1627, echtgenoot geworden van HORRE VAN CAMSTRA, zoon van TJALLING VAN CAMSTRA en TIENCK VAN AEBINGA. Op het stein-kohier van Menaldumadeel komt deze op het jaar 1640, als eigenaar en gebruiker van ORXMA voor.

HORRE VAN CAMSTRA stichtte, op de plaats van het oude gebouw, (dat wel niet anders dan bovengenoemd roodpanden — of met roode pannen gedekt — huis kan geweest zijn,) eene nieuwe heerenhuizing met schuur, haven, grachten en singels, voorzien van eene poort, boven welke ingang hij de wapens van hem en zijne vrouw plaatste, en liet het zijnen ouden naam ORXMA behouden. Deze bouwning moet hebben plaats gehad tusschen de jaren 1640 en 1652, want in laatstgemeld jaar overleed hij. Zijne weduwe volgde hem twee jaren later in het graf; beide zijn te Menaldum begraven. Bij scheiding tusschen

ea de toebehooren van dien, met hem of met zijnen Baljuw van Amstelland plagten te heffen of te ontvangen, uit of in halszakken en verbeurdmakingen van goederen, daarbij zou Amsterdam nog, tot erkenning, en dankbaarheid dezer vergunning, jaarlijks, ten eeuwige dage, aan den Graaf, op Kersavond, betalen vijf en twintig gulden, losbaar tegen den Penning twintig, maar ook de Graaf of zijne nakomelingen mochten de voornoemde heerlijkheden weder tot zich nemen, mits wederuitkeering van de drie duizend gulden gereed geld, en ontlasting van de jaarlijksche rente van vijf honderd en zestig gulden. Als deze lasten heeft Amsterdam in het jaar 1556 van PHILIPS II, Koning van Spanje, afgekocht.

Het d. OSBOOR, vroeger ook wel Oostboor of Oostboor gespeld, ligt $1\frac{1}{2}$ u. O. van Amsterdam, $\frac{1}{2}$ u. N. W. ten N. van Sloten, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. ten Z. van Sloterdijk. Men telt er 9 h. en 35 inv.

De kerk, aan den H. PASCATIUS toegewijd, is in het jaar 1789 gebouwd uit de eigen middelen van H. VAN HALTAKK, destijds Pastoor aldaar, zijnde den 9 Junij van dat jaar daarvan de eerste steen gelegd. Het is een gebouw dat allezins aan het oogmerk voldoet en van een orgel voorzien is. Het heeft eenen toren gehad, welke, bij den storm van den 29 November 1856, is afgewaaid.

Toen in het jaar 1185 een hoop Dregter-Friezen in Kennemerland gevallen waren, en daar alles plunderden en verbrandden, werden zij, door de poorters van Haarlem en de gebuurten van Osboor, zoodanig aangetaat, dat zij genoodzaakt waren het land te ruimen. Zelfs vindt men opgeteekend, dat er negen honderd Friezen in de vlugt gedood werden.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van zilver, met eenen grond van synopel (groen) waarop een boete os.

OSDOBP (HUIS-TE-), groote boerderij, in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van Amsterdam, gem. Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer, $\frac{1}{2}$ u. N. W. ten N. van Sloten, 10 min. N. W. van Osdorp, waartoe zij behoort; aan den Osdorperweg.

OSDORPER-BINNEN-POLDER (DE), ook de BINNENWASSCHER-POLDER genoemd, pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Amsterdam, gem. Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer; palende N. aan de Haarlemmer-trekvaart, Z. O. aan de Sloterbinnen-en-Middelveldsche-gecombineerde-polders, Z. W. aan den Osdorper-Buitenpolder, W. aan Polanen.

Deze pold., welke rondom in wegen besloten ligt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 555 bund. 21 v. r. 67 v. ell., waaronder 482 bund. 67 v. r. 27 v. ell. schotbaar land; telt 21 b., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Haarlemmervaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een collegie van vier Ingelanden.

Voor ongeveer twaalf jaren is een kruidmagastijn, staande in dezen polder, gesloopt.

OSDORPER-BUITEN-POLDER (DE) of DE OSDORPER-BOVEN-POLDER, ook de BOVENWASSCHER-POLDER genoemd, pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Amsterdam, gem. Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer; palende N. O. aan den Osdorper-Binnen-polder, Z. O. aan den Middelveldsche-Aker-polder, Z. W. aan het Lutkemeer en Raasdorper-polder, W. aan het Spiering-meer en N. W. aan Polanen.

Deze pold., welke tegen het Lutkemeer bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 420 bund. 43 v. r. 9 v. ell., waaronder 259 bund. 62 v. r. 79 v. ell. schotbaar land; telt 9 h.,

waaronder 2 boerderijen, en wordt door duikers, op de Osdorper-binnen-polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een collegie dan drie Ingelanden.

Deze beide polders liepen bij den storm van 29 November, alsmede den 25 en 26 December 1836, twee herhaalde reizen onder, en konden niet, dan met groote opoffering en na inspanning van alle krachten, van het ingelooopen water bevrijd worden.

OSDORPER-SLIMWEG (DE), weg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de heerl. *Osdorp*, zich, in eene zuid-zuidoostelijke richting, uitstreckende van het d. *Osdorp* naar het d. *Sloten*.

OSDORPER-WEG (DE), weg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de heerl. *Osdorp*, loopende, in eene noordwestelijke strekking, van het d. *Osdorp* naar de *Haarlemmer-vaart*.

OSEMANSKAPEL of OSEMANSDORP, voorm. d. in het *Vrije van Sluis*, nu prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Zie *NOORMANSKAPEL*.

OSEMANS-WEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Schoondijke*, in het tweede deel van den *Prins-Willems-polder*, loopende van den trachel der *Oude-Oostburgsche-vaart*, zuidoostwaarts, naar den noordwesthoek van den *Mauritspolder*, dwars door den *Heeren- en Schoondijksche-weg*.

Hij is ruim $\frac{1}{2}$ u. lang; den naam komt van een reeds lang verdronken dorp.

OSEMBO of OSSEMBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgrond *Onverwacht*, benedenwaarts aan de *Jawassie-kreek*; 5000 akk. groot; met 127 slaven. — De molen wordt met stoom in beweging gebracht.

OSEMBO (LAND-VAN-) of LAND-VAN-OSSEMBO, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter regterhand in het oprijden; palende O. aan de verl. plant. *Wijnsbergenslust*, W. aan de verl. plant. *Libanon*; 1000 akk. groot.

OSEMBO (LAND-VAN-) of LAND-VAN-OSSEMBO, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararac-weg*, ter linkerzijde in het oprijden; palende N. aan den *Pararac-weg*, O. aan het *Guldenvlies*, Z. aan *Osenbo*, W. aan het verl. *Land-van-Onoribo*; 1000 akk. groot.

OS-EN-PAARDENLAAN, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en aan den *Singel* tusschen de *Heeren- en Zijlpoorten* der stad *Leyden* uitkomende, gem. en 1 u. W. van *Leyderdorp*. — Deze b. bestaat meest uit tuinen.

OSHAAR, OSSEHAAR of OSSENHAER, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $9\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Assen*, judic., adm. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *de Wijk*; met 16 h. en 135 inw.

OSINGA, OSINGHA, OZINGA of OOSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Berlikum*, 10 min. Z. O. van *Dronrijp*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 20 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door *Jonkheer C. L. BEYNA*.

OSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, bij *Kimsweerd*. Zie *GROOTE-PIER*.

OSINGA, *Ossena*, *Ossna* of *Ossna*, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westerwoold*, griet. *Westerwoold*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. W. van *Belward*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Schittens*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, met men thans een hertenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, behorende een oppervlakte van 37 bund. 85 v. r., werden thans in eigendom bezeten door den heer H. J. *Lucasius à Vissers*, woonachtig te *Belward*.

Op deze state woonde vroeger Jonkheer *Simon Ossna*, die de grietnij *Westerwoold*, door de verbeteringen aan haaren waterstaat, groote diensten bewees.

OSINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Deniuwerdal*. Zie *Buzen*.

Een dezer staten moet het stambuis geweest zijn van het adellijke *Friische* geslacht der *Ossna's*, dat zich inbegrijps *Ossna*, *Ossna* en *Ossna* schreef, en van hetwelk een der leden, *Ant Ossna*, Teekenaar van het verbond der *Edelen* geweest is. Hij moet vóór 1589 overleden zijn (1).

OSINGAHUIZEN, h., prov. *Friesland*, kw. *Westerwoold*, griet. *Wymbritserwoold*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Sneek*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Haag*, waartoe zij behoort.

OSMUNDICAPPELLA, Latijnsche naam van *NOORMANSLAAN*, voorn. d. in het *Vrij-van-Sluis*, na prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. *Mischien* was de stichter een *Noorman* en *Ossna* genoemd. Zie *NOORMANSLAAN*.

OSNE, naam, onder welken het vl. *Oss*, in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, reeds in het jaar 712, in ende oorkonden voorkomt. Zie *Oss*.

OSPTEL, geh. in het graafsch. *Hou*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van *Woert*, gem. en 1 u. O. van *Nederweert*; met 34 h. en 190 inw.

OSPEREN, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Dicksch*; palende N. aan het kant. *Wiltz*, O. aan de kant. *Dicksch* en *Mersch*, Z. aan *Steinfort*, W. aan het Belgische arr. *Arlon*.

Dit kant. bestaat uit de volgende dertien gem.: *Redingen*, *Ell*, *Beckerich*, *Saeul*, *Useldingen*, *Vichten*, *Grosbous*, *Bettborn*, *Wahl*, *Folscheid*, *Bondorff*, *Perlé* en *Martelingen*. Men telt er ruim 13,500 inw., die meestal van den akkerbouw en de veeteelt bestaan.

OSPEREN, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit de twintig volgende par.: *Osperen*, *Arzdorf*, *Beckerich*, *Bettborn*, *Buschdorff*, *Colpach*, *Ell*, *Elvingen*, *Everlingen*, *Folscheid*, *Grosbous*, *Holtz*, *Rambruch*, *Redingen*, *Rindschleiden*, *Roodt*, *Saeul*, *Useldingen*, *Vichten* en *Wahl*.

Men heeft er twintig kerken en veertien kapellen, als: te *Boevingen*, te *Bruch*, te *Buschrodt*, te *Dellen*, te *Hosfert*, te *Jannen*, te *Levelingen*, te *Nagem*, te *Neunhausen*, te *Nieder-Pallen*, te *Klein-Nobressart*, te *Noerdingen*, te *Bipweiler* en te *Schandel*, die bediend worden door twintig *Pastors* en negentien *Kappellaans*. Men telt er 15,500 zielen.

OSPEREN of *Ossna*, d., deels in de heerl. *Useldingen*, deels in de heerl. *Erlingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van

(1) Zie vóóer over hem en zijn geslacht J. W. *de WATER*, *Historie van het verbond der Edelen*, St. Ni, M. 100 en 200.

Diekirch, kant. *Osperen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Redingen*. Men telt er, met het daartoe behorende *Nieder-Pallen*, ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, toegewijd aan den H. *Remigius*, is een merkwaardig gebouw, dat van de elfde eeuw dagteekent.

OSREGEST, oude naam, waaronder het d. **OSSTOEST**, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland* voorkomt. Zie **OSSTOEST**.

OSS, kant. in de prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, palende N. W. aan de *Maas*, O. aan het kant. *Grave*, Z. aan het kant. *Veghel*, Z. W. aan het kant. 's *Hertogenbosch*.

Het bestaat uit de volgende elf gem. **Oss**, *Berchem*, *Megen-Haren-en-Macharen*, *Oijen-en-Teeffelen*, *Lith*, *Lithoijen*, *Alem-Maren-en-Kessel*, *Nuland*, *Geffen*, *Heesch* en *Nistelrode*.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,985 bund. 35 v. r. 8 v. ell., waaronder 19,865 bund. 11 v. r. 88 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2948 woonhuizen, 2 pakhuizen, bewoond door 3372 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 17,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er ook 11 korenmolens, waaronder 1 rosmolen, 8 ros-ollemolens, 12 bierbrouwerijen, 11 leerlooierijen, 4 grutterijen, 1 hoedenfabriek, 1 azijnbrouwerij en 2 blaauwverwerijen.

OSS, dek., prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*.

Dit dek. bevat de volgende veertien pastorijen: *Oss*, *Bedaf*, *Berchem*, *Dieden*, *Geffen*, *Heesch*, *Kessel*, *Lith*, *Lithoijen*, *Maren*, *Neerloon*, *Nistelrode*, *Nuland* en *Oijen*.

Men telt er veertien kerken, bediend wordende door even zoo vele Pastoors, zes Kapellaans en eenen Assistent. — Men telt er ruim 17,600 zielen, onder welke ongeveer 11,000 Kommunikanten.

OSS, gem. in de *Meijerij van Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distrikt, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss*, (1 k. d., 9 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan *Oijen-en-Teeffelen* en aan *Megen-Haren-en-Macharen*, O. aan *Berchem*, Z. aan *Heesch*, W. aan *Geffen* en *Lithoijen*.

Deze gem. bevat het vl. *Oss*, benevens de b. *Amsteleind*, *Dorseleind*, *Heuvel*, *Krinkelhoek*, *Molenstraat*, *Schayk* of *Schadewijk* en *Ussen*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2907 bund., waaronder 2820 bund. 71 v. r. 14 v. ell. belastbaar land. Men telt er 807 h., uitmakende eene bevolking van ruim 4000 inw., die vroeger saai- en lakenfabrieken en wolspinnerijen hadden. Thans vinden zij meest hun bestaan in landbouw en veeteelt; ook wordt er een aanzienlijke handel gedreven in granen, zaad, boter, hoornvee en paarden, en men heeft er 3 bierbrouwerijen, 1 azijnbrouwerij, 2 blaauwverwerijen, 3 leerlooierijen, 1 hoedenmakerij, 2 zilversmeden, 1 orgelmaker, 3 korenmolens, waaronder 1 rosmolen en 3 ros-ollemolens; doch saai of lakenfabrieken en wolspinnerijen worden hier niet meer gevonden. Men vindt er bouw-, hooi-, wei- en broekland, behalve nog eene uitgestrekte heide, maar welke, om de zware zanddinen weinig of niet voor kultuur geschikt is, de grond is over het algemeen zavelachtig, maar onder de broeklanden, vindt men een

weinig kleigronde. De granen, welke hier gebouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, boekweit en een weinig garst.

De Roomsche Katholijken, die er 3870 in getal zijn, onder welke 2850 Communikanten, maken eene pastorie uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's Hertogenbosch, dek. van Oss, behoort, en door eenen Pastoor en drie Kapellaans bediend wordt. Tot in het jaar 1619 behoorde Berchem nog onder de par. van Oss, en het schijnt dat ook omtrent en na de verovering van 's Hertogenbosch, beide pastortjen nog langen tijd door den Pastoor van Oss zijn bestuurd geweest.

De Hervormden, die er ruim 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oss-Heesch-Berchem-Geffen-en-Nuland*, welke te Oss eene kerk heeft.

De Israëlieten, van welke men er 100 telt, behooren tot de ringsynagoge van Oss, waartoe ook de bijkerken te Lith en te Guyck behooren, en waarin de dienst door eenen Voorlezer gedaan wordt.

Men heeft in deze gemeente zes scholen, allen in het vlek Oss, welke door een gemiddeld getal van 450 leerlingen bezocht worden.

Het vl. Oss of Os, voorheen *Ossa*, ligt 4 u. N. O. van 's Hertogenbosch, 3½ u. W. van Grave, 3 u. Z. ten O. van Tiel, en even zoo ver N. W. van Zalt-Bommel.

Oss is hoogst waarschijnlijk die plaats, welke als een *mallobergum*, maastede of gerigtsplaats, onder den naam van *Onsso*, in de Salische wetten, door G. *Wassellhus* uitgegeven, voorkomt.

In 712 werd die plaats, onder den naam van *Onse*, aan den Bisschop *Willisaen* geschonken; en de erfgenamen van dien Bisschop, benevens de abdi van Echternach, hebben ook tienden en andere bezittingen aldaar gehad; hiervan heeft de Prelaat van die abdi de bevoeming der Pastoors bezeten, tot den tijd der Reformatie. Oss is eene oude vrijheid. Hertogin *Jouanna* had reeds, den 9 September 1587, aan de stad 's Hertogenbosch vergund, om Oss te mogen bevestigen met behulp der Meijerij. Den 14 October 1599 werd, door die zelfde Vorstin, aan die van Oss de bevestiging van vorige en verscheidene nieuwe voorregten, onder anderen, om hunne plaats met muren, poorten en grachten te voorzien en alzoo tot eene stad en veste te maken, verleend. Mede is Oss toen met eene jaar- en weekmarkt begiftigd geworden, terwijl de inwoners vrijdom van boutschat verwierven. Deze voorregten zijn door Hertog *Arnou*, den 1 November 1412, en door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 2 December 1663, bevestigd. De inwoners van Oss maakten, in het begin der veertiende eeuw, ook dadelijk gebruik van het hun vergund voorregt, om hunne plaats te bevestigen; doch dit werk werd door de Gelderschen, die niet gaarne eene vesting zoo dicht bij hunne grenzen zagen, verhinderd. Men kan nog de overblijfsels er van zien. De *Graafsche poort*, in de voorgaande eeuw, bij het zoogenaamde *Hoogehuis* opgetrokken, is nog gedeeltelijk binnen dat huis zichtbaar. Een gedeelte der *Bosche-poort* is eerst in 1838 weggebroken en op de plaats daarvan thans een huis gebouwd. De *Arensvlugt*, eene nette huizing en tuin binnen de grachten, schijnt mede ter versterking te hebben gediend. De huizing *Munster*, met een fraai torentje, moet mede tot dekking van het stadje hebben verstrekt, doch deze zijn, even als het *Huis-te-Oss*, *Spitsbergen* en *Trawanen* of *Terwaenen*, tot woonhuizen herbouwd. Ook is Oss nog gedeeltelijk door wallen, welke evenwel geslecht zijn, en geheel door grachten omgeven, welke

laatste, ten eenen male toegegrasid zijnde, in 1746 weder werden uitgegraven, en sedert van tijd tot tijd worden schoon gemaakt. In de bulle van Paus PAULUS IV, van 1560, staat Oss gesteld als behoorende onder de acht steden, welke onder het opzigt van het bisdom van 's Hertogenbosch staan zouden.

Schepenen van Oss waren van ouds gerechtigd, om niet slechts te dier plaatse, maar ook te *Berchem* de schouw te voeren, en zijn daarin bevestigd, bij vonnis van 2 December 1665. De Hertogen WENCESLAUS en JOHANNA hebben het gemaal met het regt van dwang over Oss, *Heesch, Berchem en Nistelrode*, aan ALARD VAN OS, Proost van Leuven, gegeven, onder eenen jaarlijkschen cijns van honderd gouden realen (262 guld.), die nog met honderd drie en dertig gulden vijf en dertig cents betaald worden. Er waren eerst alleen te Oss en Heesch molens, vervolgens ook een te Nistelrode en eindelijk nog een te Berchem, welke eenen gemeenschappelijken dwang over die vier plaatsen plagten te hebben.

De plaats is groot, schoon, regelmatig en zeer digt betimmerd, even als eene stad, staande alle de huizen aan elkander en hebbende eene ruime en schoone marktplaats. Met een woord, Oss is een der schoonste plaatsen van de Meijerij, en zeer zeker de schoonste van Maasland. In het jaar 1824 is er een grindweg, van de Maas te Lithoijen tot op een kwartier uurs afstand van Oss, in gemeenschap met Tiel, aangelegd. Bij koninklijk besluit van 28 Junij 1837, no. 12, is aan de gemeente, tot herstel van den moerassigen toestand en hierdoor de bijna onmogelijkheid om er door te komen, oetdooi verleend tot bestrating van het vlek zelf, hetwelk uit bijdragen, zoo van de provinciale- als van de gemeentekas, in 1838 is ten uitvoer gebragt.

Er worden jaarlijks tien jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Woensdag na den 2 Februarij; de tweede op Donderdag vóór Halfvasten; de derde den tweeden Woensdag in April; de vierde daags voor H. Sacramentsdag; de vijfde Woensdag na Maria Hemelvaart; de zesde Woensdag na den 8 September; de zevende Donderdag na Ossche kermis, die Zondag na St. Michiel invalt; de achtste den eersten Woensdag na 1 November, doch die dag op het feest van den H. WILLIBRODUS invallende, dan op den dag daarna; de negende den laatsten Woensdag in November en de laatste den tweeden Woensdag in December. Er zijn weinige dorpen in Noord-Brabant, waar de wekelijksche groenmarkt zoo overvloedig met allerlei warmoezerij voorzien is. De dorpen langs de Maas markten er hunne boomvruchten en aardappelen; den Dungen en Berlicum hunne kool, groenten en boonen; Zeeland en Boekel komen aldaar de Peelturf markten en Maaslandsche voortbrengselen inkoopen. De tien jaarmarkten worden druk bezocht. Er gaat alsdan veel om in paarden, hoorhvee en varkens; ook in lakens, linnen, hoeden en allerlei boerengereedschappen. Vroeger werd vooral de Osserlinnenmarkt zeer druk bezocht, als hebbende het Osserlinnen eene groote vermaardheid, waarom er ook eenige uren in den omtrek geen goede huismoeder gevonden werd, die niet eenig geld afzonderde, om op de Ossermarkt linnen te kunnen koopen. Op den dag is op de Osserjaarmarkten alles gewoel en 's avonds is het luidruchtig. Thans zijn vechtpartijen zeldzaam; vóór den Franschen tijd ging er echter geene markt voorbij, zonder dat er lustig met messen werd gevochten. Liefhebbers van het mes kwamen uren ver, om gelegenheid te vinden tot deze liefhebberij, zoo als men het noemde. Op Zon- en feestdagen

hing men gewoonlijk een mes aan den solder der herbergen of stak het mes met de punt in den deurstijl.

Het Raadhuis, op de markt, is een groot, vierkant gebouw, in den vorm van een heerenhuis. Daaronder is de Boterwaag, waarin op den wekelijksche markttag voorheen eene aanmerkelijke hoeveelheid boter werd gewogen, en die nog tamelijk sterk bezocht wordt.

Het blijkt, dat de H. WILLIAMOVUS te Oss en in die omstreken, aan de Maas, in persoon het Katholijk geloof heeft verkondigd, gezamenlijk met den Bisschop van Tongeren, den H. LANFRANCO. De oude parochiekerk, ingewijd onder aanroeping van den H. WILLIAMOVUS, en eertijds voorzien van onderscheidene priesterlijke beneficiën, verbrandde grootendeels, met vele huizen van de plaats, in 1751, doch is naderhand benevens den toren, hersteld. Deze kerk is een uitmuntend schoon kruisgebouw, pronkende met eenen schoonen, hoogen toren, boven met eene zeer fraaije spits, als een lantaarn toeloopeude; ook heeft zij een goed orgel. Sedert het jaar 1800 zijn de R. K. weder in het bezit van die kerk gekomen. Merkwaardig is daarin eene zilveren remonstrantie, voorstellende eenen gothischen toren.

Onder Oss, ten Oosten, in de b. Schayk, is eertijds eene kapel gesticht, en aan den H. Abt AUSTINUS toegewijd die nog in wezen is. Eene andere kapel lag voorheen ten Zuiden, juist op de grenzen van de gem. Heesch. Men ziet er nog eenen steenboop, welke de bouwval dezer kapel soude wezen. Ook ziet men op deze plaats een kleine huil, het St. Willibrords-patje genoemd, hetgeen door gemelden WILLIAMOVUS, Beschermheilige van Oss, met zijnen bisschopstafson geslagen zijn en wondergenezingen zou verrigten; vooral zou het water goed tegen de koorts zijn. De Roomsche-Katholijken doen nog vele bedevaarten derwaarts. De heuvel, waar deze kapel heeft gestaan, wordt nog in de Meijerij St. Wilberd, dat is: WILLIAMOVUS, genoemd.

De Hervormde kerk, in het jaar 1817 gebouwd, heeft geen toren, doch een goed orgel, vervaardigd in 1825. — De Synagoge, die met een torentje prijkt, is misschien een der aannemlijkste in Noord-Brabant.

Uit een verslag van den kerkelijken toestand van de parochie van Oss blijkt, dat in het jaar 1818 een Liefdadig huis bestond, waarin behoeftige reinigers verzorgd werden. De plaats, waar het gestaan heeft, weet men echter niet meer aan te wijzen.

De zes scholen, welke men in het vlek aantreft, zijn: eene Gemeenteschool, met 250 leerlingen; eene School voor R. K. meisjes, met 80 leerlingen; drie Scholen voor kinderen beneden de zes jaren, met ongeveer 100 leerlingen, en eene Israëlietische school, met 20 leerlingen.

Op een kwartier nuus afstand van Oss hebben, onder den naam van Landweer, schansen gelegen, vroeger gediend hebbende tot bolwerk tegen de strooperijen van MAARTEN VAN ROSSUM en de Gelderschen, welke bijna allen gesloopt zijn.

Van vroegere eeuwen bestaan er te Oss zes Schuttersgilden, onder de namen van St. Sebastiaan, St. Nicolaas, St. Agatha, St. Antonius, St. Barbara en St. Ambrosius, welke met voorregten waren begunstigd, en, door hunne dapperheid, de veiligheid der inwoners hebben gehandhaafd, zoo tegen de Gelderschen, als tegen andere vijanden; terwijl, in 1628, de kerk hun tot fort of verschansing verstrekte, en zij in 1786, tijdens de Nederlandsche onlusten, de kerk tegen brandstichting hebben beveiligd.

Oss is de geboorteplaats van de Godgeleerden: ALARDUS VAN OSS, die te Leuven Proost is geweest; ALEXANDER VAN OSS, Abt van Berne, en HERMANNUS VAN DE GOON, die niete Abt van Berne was; van den Regtsgeleerde JOANNES RICHARDUS (JOHANNES RICHARDS), naar zijne geboorteplaats OSSANEUS (VAN OSS) genoemd, † vermoedelijk in 1596; als Hoogleeraar te Ingolstadt, waar hij, in 1372, een werk over het tiendrecht heeft uitgegeven, en van den Latijnsche en Nederduitsche Dichter en Zedeschrijver HERMAN GERARD VAN BRUGEL, die tevens een bekwaam beoefenaar der Natuurlijke Historie, Penningkunde en Vaderlandsche Geschiedenis was. Hij werd geboren 17 Junij 1720, † 7 Augustus 1814, als emeritus Predikant te Dordrecht.

Ten jare 1588 werd Oss door de Brabanders bezet, om de strooperijen der Gelderschen tegen te gaan. — In 1418 werd de stad en vrijheid Oss door de Gelderschen, onder FREDERIK, Hertog van *Brunswijk en Lunenburg*, voor het grootste gedeelte afgebrand. — In 1497 werd deze vrijheid door KAREL, Hertog van *Gelder*, aan de vlammen opgeofferd. — In 1512 trof Oss tweemaal dit zelfde ongeluk, door de zelfde vijanden, en in het jaar 1528 brandden zij het wederom af. — In het jaar 1545 legde MAARTEN VAN ROSSUM deze vrijheid in de asch. — In 1575 werd Oss door eenige Hollanders verrast, die het innamen en in brand staken, waardoor meer dan zestig huizen vernield werden.

In 1589 werd de Staatsche bezetting, die Geertruidenberg aan den Hertog van *PARMA* verkocht en zich bij Oss nedergeslagen had, door andere Staatsche bendes overvallen, geslagen en ten deele gevangen genomen.

In het jaar 1592 werd Oss door de muitende Spanjaarden uit *Sichem*, een stadje in Brabant, aan de *Demer*, geplunderd en aan de vlammen ten prooi gegeven.

Oss leed, in den jare 1702, eene schade van drie duizend gulden, door het wegnemen der bagage, het aanvoeren van brood, benevens het leveren van karren voor het leger der Bondgenooten.

In het jaar 1748 zonden hier, in het huis *Munster* genaamd, eenige gemagtigden der Bondgenooten de voorwaarden van den *Akenschen* vrede heraannd hebben, namelijk van de *Engelschen*, de Hertog van *Cumberland*, de Hertog van *Newcastle* en *Mylord Santwien*; van de Keizerlijke zijde de Graaf van *BATHANI* en de Graaf van *GABNE*; van den Koning van *Sardinië*, de Graaf de *GRAVANNES*, en van de *Algemeene Staten*, de Graaf van *BENTINGE*, Heer van *Rhoon en Pendrecht*. Zeker gaat het, dat zij van den 14 tot den 16 Junij des jaars 1748 aldaar hunne bijeenkomsten hielden.

Door een ongeluk brandde hier, in 1751, de kerk en acht en negentig huizen af; de toren viel bij dezen brand op de kerk, zonder echter het orgel, dat daar tegen aan stond te beschadigen. In de maand Februarij werd Oss, overstroomd, waar door groote schade aan het vee, huizen en zaailanden werd veroorzaakt.

Bij den watervloed van Januarij 1809, is het gedeelte van Oss, de *Broekstraat* geheeten, tot aan de eerste verdieping der huizen ondergelopen; vele daarvan zijn door den storm of zwaar beschadigd, of aan het wankelen gebracht en sommigen geheel en al bedorven; ook liepen bijna alle de overige, in den nacht tusschen den 30 en 31 Januarij, ten gevolge van den toen plaats hebbenden storm, onder.

Het wapen van Oss bestaat in een Os.

OSS (HET HUIS-TE-), oud. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr.,

arr. en $\frac{3}{4}$ u. O. N. O. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en in het vlek *Oss*.

Dit huis was vroeger bevoend door de Heeren van *Oss*, doch is nu het uitersten van dat geslacht vervallen aan de toenmalige leen- en tollkamer te 's Hertogenbosch en daardoor verkocht, waarvan het tot een modern horenbuis herbevoed is, in welken toestand het thans bekend is onder den naam van *Hoeven*. Zie voorts dat woord.

OSS (DE POLDER-VAN), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Holland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. 's Hertogenbosch, kant. en gem. *Oss*; palende N. aan de Hertags-wetering, de Hooigranf en Meerlade, tegen de Macharensche-wetering en het Omer-meer, O. aan de Macharensche-straat, de Nijkeldonsche-stoeg en de Uasensche-straat, Z. aan de Raathenvelsche-stoeg, de Nijkeldonsche stoeg, de Brandsche-stoeg of bus, en den Kruisenboomsche-dijk, W. aan den Houten- of Kephensdank-dijk en de Vaartsche-Graaf, tegen de gem. *Geffen*.

Dene polder, bestaat, volgens het kadastr. een oppervlakte van 963 bund. 75 v. r. 34 v. ell. Hij heeft goede uitwaterende sluisen. Het overtollige water ontlast zich, zonder afsluiting, onmiddellijk op de Hertags-wetering, en vervolgens, door de Blaauw-schuis, op de rivier de *Maas*. Om de noodzakelijkheid van het bestaan der kaden langs het Omer-meer, en om de uitwatering van *Hegen* en langs de Hooigranf, naar eisch tegen het van boven afkomend water te beveiligen, zijn deze kaden onder *Oss* polderlanden geworden. De kaden tot onderhoud van polderwerken worden, naar mate van de kadastrale huurwaarde der landen, jaarlyks omgelegd. Het maaierpeil is 3,30 ell. boven A. P. De Meerlade is 5,45 ell. boven A. P. Hij staat onder het gemeente bestuur van *Oss*.

Ten Zuiden van dezen polder ligt het vlek, welker de stad *Oss*. Door dezen polder loopt de zoo genoemde *Lithier-weg*. Daaronder ligt, tegen Kephensdank-dijk, 20 bund. 22 v. r. 70 v. ell., welke behooren onder de gemeente van *Lithoijen*, en staan bekend onder den naam van *Rossum*; zij dragen niet in de lasten van den *Polder van Oss*. Dene pold., een gedeelte uitmakende van het Hoog-Hemal, draagt mede in de lasten daarvan.

OSSA, st. in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Gilolo*, aan de Zuidkant, $0^{\circ} 45'$ N. B., $146^{\circ} 5'$ O. L., aan eene veilige baai.

Het is thans de voornaamste stad van het eiland. Men vindt er zowel goeden akkergrond, als de noodige levensmiddelen ter verwerking, en timmerhout tot kalkfiring van de schepen.

OSSA-BAAI, seeboezem in *Oost-Indië*, aan de Zuidkant van het *Molukse* eil. *Gilolo*.

OSSER-MEERLADÉ of **OSSER-KANTLADÉ**, kade in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Holland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Oss*, strekkende van deustlam in de Hooigranf, langs de Oijensche-brug tot het huis, genaamd de Noord.

Voor deze kade, welke eene lengte heeft van 2500 ell., is bij besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, d.d. 1 December 1839, litt. RH, eene vaste hoogte bepaald van 3,04 ell. onder den bovenkant van het houten dekstak op het binnenfront van de *Tonfische* sluis, overeenkomende met 5,45 ell. duim. boven A. P.

OSSÉ (DEN), geh. op het eil. *Schowen*, prov. *Zeeuws*, distr., arr. en $\frac{2}{4}$ u. N. ten W. van *Zierikzee*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. W. ten N. van *Bruinshooven*, gem. *Duisendijks-Klas-Kinderkerke-Brijdorp-en-Looptulpelle*, $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Klas-Kinderkerke*, waartoe het behoort;

met 4 h. en 30 inw. Niet ver van daar stond het oude kast. Herkestein. Zie dat woord.

OSSEGANG (DE), zekere streek gronds tot voetpad dienende, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Uithuizermeeden*.

Dit voetpad is ongeveer 7 voet breed. De oorsprong van dien naam is niet duidelijk; volgens overlevering zoude het woord moeten zijn *Oostgang*, en er door verstaan worden zoodanig pad, langs hetwelk de Roomschegezinden, in vroegere eeuwen, in den oogsttijd, hunne processie hielden, langs de korenlanden naar het strand. Misschien bestaan er elders hier en daar nog zoogenaamde *Ossegangen*, die echter niet met zoo veel zekerheid zijn aan te wijzen.

OSSEHAAR, geh. in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie **OSBAAR**.

OSSEKOP, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, gedeeltelijk kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, gedeeltelijk kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de *Vloedspui*, O. aan de *Rib*, Z. aan den *Emilia-polder*, W. aan *Oude-Moer*.

Deze pold., die eigenlijk een gedeelte uitmaakt van den pold. *Spergie-polder-Osskop-en-Farken*, is in het jaar 1817 en 1818 bedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 86 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land; als onder *Made-en-Drimmelen*, 6 bund. 48 v. r. 30 v. ell., onder *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, 21 bund. 58 v. r. 30 v. ell. Hij wordt door 2 sluizen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Agent van het domein. Het land ligt 33 duim onder A. P.

OSSELO, geh. in *Overijssel*. Zie **USSELO**.

OSSEMBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **OSEMBO**.

OSSENBROEK, adell. h. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Grave*, gem. en 20 min. Z. van *Beers*.

Dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 83 bund. 89 v. r. 48 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer DE **SÆTU**, woonachtig te Rotterdam.

OSSENDRECHT, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 19 m. k., 7 d.); palende N. aan de gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord* en *Huibergen*, O. met een punt aan de *Belgische* gem. *Calmpthout* en voorts aan *Putten*, Z. aan *Putten* en de *Belgische* gem. *Zandvliet*, W. aan *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*.

Deze gem. bestaat uit de voorm. heerl. *Ossendrecht* en *Kalfven*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5016 bund., waaronder 2863 bund. 5 v. r. 33 v. ell., belastbaar land. Men telt er 248 h., bewoond door 249 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en 2 steenbakkerijen, 2 elchorci-fabrieken en 1 houten windkorenmolen hebben. Men heeft er afwisselende klei- en zandgronden, heuvels en dalen, bosschen en wandeldreven, en daardoor bijzonder schilderachtige streken.

De R. K., die er ongeveer 1250 in getal zijn, onder welke 850 *Communikanten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten-en-Hoogerheide*. — Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen, bezocht wordt.

OSSENDRECHT, voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*; palende N. aan Hinkelenoord, Hoogerheide en Huibergen; O. aan de Belgische gem. Calmpthout en Putten; Z. aan Putten en de Belgische gem. Zandvliet, W. aan Hinkelenoord en de gorzen tegen de Westers-Schelde.

Deze heerl. bevat, behalve het Hoog of Hoogeland, nog de Zuid-polder en gedeelten van den Nieuwe-Zuid-polder, van den Noord-polder-van-Oud-Hinkelenoord en van Nieuw-Hinkelenoord-en-Hoogerwerf, benevens eenige gorzen der Westers-Schelde, en daarin het d. Ossendrecht met de buurten Aanwas en Hondseind en de geb. Berg, Leegstraat en Moleneind.

Het d. OSSENDRECHT ligt 9 u. Z. W. van Breda, 2½ u. Z. ten O. van Bergen-op-Zoom, 20 min. N. van de Belgische grenzen, op den rand van het Hoog of het Hoogeland, waardoor het eene aangename ligging heeft. Men telt er in de korn van het dorp 39 h. en 220 inw.

De tegenwoordige R. K. kerk behoorde na de Reformatie aan de Hervormde gemeente. In de Spaansche tijden door het krijgsvolk afgebrand, werd zij gedeeltelijk weder opgebouwd, terwijl een ander deel tot eene woning voor den Predikant, verstrekte. Deze kerk, in verval geraakt zijnde, is, in 1752, uit de ontvangens beslagbaren der Hervormde landgenooten, weder in eenen voor de godsdienstoefening bruikbaren staat gesteld. In het jaar 1798 werd de kerk en pastorie door de Roomsch-Katholijken opgeërcht, op grond van de toenmalige staatsregeling der Bataafsche republiek en bij minnelijke schikking afgestaan voor eene som van dertien honderd vijf en zestig gulden. De kerk werd daarop in zijn geheel hersteld, met den toren vereenigd en in het jaar 1837 van een orgel voorzien, zoodat het thans een ood, vrij goed en ruim kruisgeboew is, met eenen hoogen vierkanten toren met lagen spits. Zij is aan de H. Genetia tergeveerd.

De Herv. kerk is een klein, oevrondig geboew, waarnevens de pastorie aangeboewd is. De eerste steen werd gelegd op den 27 September 1798, zoo als op eenen blauwen steen in den gravel wordt aangeduid; terwijl de verdere opboew uit de bijdrage der gemeente en uit de ontvangens beslagbaren der Hervormde landgenooten voortdreed. Zij heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien.

Ten N. van de kerk stond vroeger het Kasteel-van-Ossendrecht. (Zie het volgende art.). Onderscheijnt er een swak geboew, misschien een Klooster, gestaan te hebben, ter plaatse, waar men thans de beeren-bekende de Steenenhof aantreft. Zie dat woord. Een groot kwartier ten W. van het dorp, is eene vrij goede haver 'ter Noemen', zoo ook is van daar een schuitenvoer op Bakh. in Zeeland.

De hervormde kerk is den 27sten Landdag in September.

Deze heerl. kwam vroeger voor de bekk der Markgraaf van Bergen-op-Zoom en voor de andere bekk der Heer van Hoogerheide uit, welke laatste zijne bekk van den Markgraaf ter leze meid. De gedeelte werd eeren tijt lang horeven bij eenen tuit van het adellijke familie van Anthon, welke van Anthon van Brouckere genoemd wert. Ondt de koning van den Palts bekk, als Markgraaf van Bergen-op-Zoom, in 1764, dit leze weder in het markgraafsch. ingelijfd en de hant heerl.

OSSENDRECHT, benevens hare tienden en alle de daaraan verknochte regalia van het geslacht van AERSSSEN gekocht, voor 72,250 gulden.

OSSENDRECHT (DE HAVEN-VAN-), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie NOORDKZL.

OSSENDRECHT (KASTEEL-VAN-), voorm. adell. h. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 9 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en N. van *Ossendrecht*, waarvan men de plaats waar het gestaan heeft niet juist meer kan aanwijzen; alleen weet men, dat ter plaatse, waar men nu de herberg de Prins aantreft, een aanzienlijk gebouw moet gestaan hebben, zoo als bleek bij de herbouwing van een gedeelte dier herberg in het jaar 1843, uit de zware fundamenten en onderaardsche gangen.

OSSENDRECHT (NIEUWE-ZUID-POLDER-VAN-), pold., gedeeltelijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk in de Belgische gem. *Zandvliet*; palende N. O. aan den Zuid-polder-van-Ossendrecht, O. aan den Kabeljauws-polder, Z. aan de gem. *Zandvliet*, W. aan de gorzen tegen de *Wester-Schelde*.

Deze pold., welke in het jaar 1809 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 52 v. r. 20 v. ell., waaronder 101 bund. 34 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; als: onder *Ossendrecht*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 92 bund. 39 v. r. 74 v. ell., en onder *Zandvliet*, volgens het kadaster, 15 bund. 72 v. r. 46 v. ell. Hij heeft eene houten sluis op de haven van *Ossendrecht*, wijd 1,88 ell., hoog 1,37 ell., voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif, en wordt daarmede, door gezegde haven, op de *Wester-Schelde* van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,52 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 4,80 tot 3,50 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den Heer van HALTEREN, Burgemeester te *Ossendrecht*. Door dezen polder watert ook uit, door eene houten sluis, wijd 1,13 ell., de, ten Zuidwesten onder de gem. *Zandvliet*, prov. *Antwerpen*, gelegen, en in 1768 bedijkte, *Kabeljauws-polder*.

OSSENDRECHT (NOORD-POLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Ossendrecht*, gedeeltelijk gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*; palende N. aan den Zuid-polder-van-Woensdrecht, O. aan het Hoogeland of Hoog, Z. aan den Zuid-polder-van-Ossendrecht, W. aan den polder *Nieuw-Hinkelenoord-en-Hoogerwerf*.

Deze pold., welke in het jaar 1631 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 584 bund. 46 v. r. 18 v. ell., waaronder 503 bund. 87 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; als: onder *Ossendrecht*, volgens het kadaster, 506 bund. 52 v. r. 70 v. ell., onder *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, volgens het kadaster, 77 bund. 93 v. r. 48 v. ell. Hij heeft eene steenen boezemsluis, aan het boveinde der haven van *Ossendrecht*, wijd 2,82 ell., hoog 2,24 ell. voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif, als ook eenen watermolen, in het jaar 1811 gebouwd, en watert door middel van gemelde sluis en watermolen, door de *Ossendrechtsche* haven op de *Wester-Schelde* uit. Genoemde watermolen bemaalde, in het jaar 1820, behalve dezen pold. en den Zuidpolder-van-Ossendrecht, ook bij onvoldoende ebbën, den Zuidpolder-van-Woensdrecht, gemeen met *Oud-Hinkelenoord*, waarvoor door *Oud-Hinkelenoord* betaald wordt 100 gulden 's jaars, terwijl het onderhoud van den molen voor $\frac{2}{3}$ door den

de eene bevolking van bijna 800 ziele en landbouw.

kerkelijke zoogenaamde derrievelden, die behoeften der ingezetenen, wordt in 1843 bedragen 640 tonnen. -korenmolens en eene meestoof.

A. K. zijn, maken eene parochie uit, die, dek. van *Hulst*, behoort, en door

worden tot de gem. van *Hontenisse* ge-OSSENISSE eene afzonderlijke kerkelijke Leenaar had ISAÏK JANSONIUS RIJBEKEN, hier beroepen werd, en in het jaar 1649 het vertrek van haren Leenaar MARTINUS welk in 1682 plaats had, werd deze ge-reenigd.

Z. O. van Goes, 5 n. N. van *Hulst*, in dit distrikt. Men telt in de kom van het 10 zielen.

WILLEBRORDUS toegewijd, is een lang-, zonder orgel. OSSENISSE is zeer oud en w voor. In 1183 gaf Graaf FILIPS VAN H. Maagd te Coesvoorden een schor, isse, het Land geheeten, benevens de jgen zou. Sedert de Reformatie bij de eest zijnde, is zij in het jaar 1796 aan verbetering van dit kerkgebouw is door subsidie van 1200 guld. verleend. Tegen en, voorzien van een spits, en waarop, en os staat. Deze toren dient den schipde bevaren, tot een baken, en kan van

ddeld door een getal van 70 leerlingen den zomer tot op de helft vermindert. aan den rand der *Wester-Schelde*, zijn blijfselen te zien van een oud adellijk kas-renoemd.

in op Zondag na Pinksteren. r-van-Ossenisse, onder deze gemeente, worden, op het aan de andere zijde der Beveland.

s van goud, met een os van keel (rood) een terras, alles van synople (groen). -), plaat in de *Wester-Schelde*, tusschen nbacht, N. O. van *Ossenisse*, waarvan zij

VAN-), eigenlijke naam van den NUIS-POL-cht, prov. *Zeeland*. Zie NUIS-POLDER.

(AN-) of HOEK-VAN-OSSENISSE, ook wel KNU-ut-Vlaanderen, in *Hulster-ambacht*, prov. n *Goes*, kant. distr., en 5½ u. N. van *Hulst*, half uur N. van het dorp van dien naam. egenheid is om op het eil. *Zuid-Beveland* 11 huizen, bewoond door ruim 50 inw.

onderbavigen polder, $\frac{1}{8}$ door den Zuid-polder gedragen wordt; doch deze watermolen is, met het begin van het jaar 1846 buiten werking gesteld, zijnde de buitenkillen zooveel verbeterd, dat de hulp van den molen thans onnoodig schijnt te zijn. Het polderbestuur bestaat uit twee Gezwoorenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

Men vindt daarin eenen spuiboezem, dienende om eenig vlociwater te bergen, hetwelk, bij laag water afgelaten wordende, de Buiten kil verdiept. De stormvloed van 4 Februarij 1825 bereikte aan dezen polder, de hoogte van 4,90 palm. boven A. P. en die van 5 Maart 1825 de hoogte van 4,60 ell. boven A. P.

OSSENDRECHT (ZUID-POLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*; palende N. aan den Noord-polder, O. aan het Hoogland of het Hoog, Z. aan den Kabeljauws-polder, W. aan den Nieuwen-Zuid-polder en aan de haven van Ossendrecht.

Deze pold., welke in het jaar 1741 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 524 bund. 48 v. r. 69 v. ell., waaronder 272 bund. 58 v. r. 81 v. ell. schotbaar land; en heeft eene houten buitensluis op de haven van Ossendrecht, wijd 2,20 ell., hoog 2,04 ell., voorzien van een paar vloeddeuren en eene schuif, als ook eene steenen binnensluis in den Noord-dijk, wijd 1,25 ell., hoog 1,88 ell., voorzien van eene schuif. Door genoemde houten sluis wtert hij uit op de haven van Ossendrecht, doch bij onvoldoende ebbe, wordt het water door de steenen sluis naar den watermolen van den Noord-polder-van-Ossendrecht geleid. Het zomerpeil is 0,10 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 4,80 tot 5 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester. Binnen de houten of buitensluis ligt een spuiboezem.

OSSENDRECHT-WOENSRECHT-PUTTEN-EN-HOOGHERHEIDE, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te Ossendrecht en ééne te Woensdrecht, en telt ongeveer 100 zielen, onder welke 50 Lematen. Deze gem. was vroeger in twee afzonderlijke gemeenten gescheiden, als die van Ossendrecht-Woensdrecht-en-Hoogerheide en die van Putten. Na het overlijden van den Predikant J. JANSSENS te Putten, is deze gemeente in het jaar 1807 met *Ossendrecht-Woensdrecht-en-Hoogerheide* vereenigd, hebbende deze gecombineerde gemeente, als toen tot eerste Leeraar gehad, G. VAN NOURUIS, die vroeger reeds te Ossendrecht c. a. stond.

OSSENISSE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, (3 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Wester-Schelde, O. aan de gem. Hontenisse, Z. aan de gem. Hengstdijk, W. aan het Hellegat.

Deze gem. bestaat uit het dorp *Ossenis*, uit de buurten het *Veer-van-Ossenis* of *Knuitersnest*, het *Zeedorp*, den *Walenhoek* en een gedeelte van de buurt het *Veer-van-Campen*, voorts uit den *Kerk-polder* of *Hoogland-polder*, den *Nys-polder*, den *'s Heer-Arends-polder*, gedeelten van den *Molen-polder*, van den *Burg-polder*, van *Groot-Lammersveld* en van *Klein-Lammersveld*. Zij beslaat eene kadastrale oppervlakte van 1450 bund., waaronder 1442 bund. 90 v. r. 85 v. ell. belastbaar land; en telt 134 h.,

bewoond door 143 huisgez., uitmakende eene bevolking van bijna 800 zielen, welke hun bestaan vinden in den landbouw.

Men vindt in deze gemeente ettelijke zoogenaamde derrievelden, waaruit jaarlijks eenige turf, voor de behoeften der ingezetenen, wordt gegraven, hebbende deze hoeveelheid in 1843 bedragen 640 tonnen. Voorts heeft men er ook een wind-korenmolen en eene meestoof.

De inw., die er op 20 na allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 20 Herv., die er wonen worden tot de gem. van *Hontenisse* gerekend. Aanvankelijk maakte OSSENISSE eene afzonderlijke kerkelijke gemeente uit, welke tot eerste Leeraar had ISAÏK JANSONIUS RIJBEKEN, die den 11 November 1647 hier beroepen werd, en in het jaar 1649 naar Zoutelande vertrok. Na het vertrek van haren Leeraar MARTINUS GORT naar Ellewoutsdijk, hetwelk in 1682 plaats had, werd deze gemeente met *Hontenisse* vereenigd.

Het d. OSSENISSE ligt 3 u. Z. O. van Goes, 3 u. N. van Hulst, in den noordelijken hoek van het distrikt. Men telt in de kom van het dorp 25 h., bewoond door 120 zielen.

De dorpskerk, aan den H. WILLEBRORDUS toegewijd, is een langwerpig vierkant, oud gebouw, zonder orgel. OSSENISSE is zeer oud en komt reeds in de elfde eeuw voor. In 1185 gaf Graaf FILIPS VAN VLAANDEREN, aan de kerk der H. *Maagd* te Coesvoorden een schor, tusschen OSSENISSE en Hontenisse, het Land geheeten, benevens de aanwassen, welke het verkrijgen zou. Sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik geweest zijnde, is zij in het jaar 1796 aan de R. K. terug gegeven. Tot verbetering van dit kerkgebouw is door den Koning, in 1821, eene subsidie van 1200 guld. verleend. Tegen de kerk staat eene hooge toren, voorzien van een spits, en waarop, in de plaats van eenen haan, een os staat. Deze toren dient den schippers, welke de Westerschelde bevaren, tot een baken, en kan van zeer ver gezien worden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht, welk getal echter in den zomer tot op de helft vermindert.

Noordwaarts van het dorp, aan den rand der Westerschelde, zijn binnendijks, nog eenige overblijfselen te zien van een oud adellijk kasteel, het Hof-ter-Nisse genoemd.

De kermis te OSSENISSE valt in op Zondag na Pinksteren.

Er is op het gehucht het *Veer-van-Ossenisse*, onder deze gemeente, gelegenheid om overgezet te worden, op het aan de andere zijde der Honte, gelegen eiland Zuid-Beveland.

Het wapen van OSSENISSE is van goud, met een os van keel (rood) en drie boomen, staande op een terras, alles van synopie (groen).

OSSENISSE (PLAAT-VAN-), plaat in de *Wester-Schelde*, tusschen *Zuid-Beveland* en *Hulster-Ambacht*, N. O. van *Ossenisse*, waarvan zij haren naam ontleent.

OSSENISSE (DE POLDER-VAN-), eigenlijke naam van den *Nijs-polder*, pold. in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *Nijs-polder*.

OSSENISSE (HET VEER-VAN-) of HOEK-VAN-OSSENISSE, ook wel *Kruisersnest* genoemd, b. in *Staat-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Goes*, kant. distr., en 5½ u. N. van *Hulst*, gem. *Ossenisse*, ongeveer een half uur N. van het dorp van dien naam.

In deze buurt, alwaar gelegenheid is om op het eil. *Zuid-Beveland* te worden overgezet, staan 11 huizen, bewoond door ruim 50 inw.

OSSENISSSE (DE VEREENIGDE-POLDERS-VAN-), dijkkaandje in *Stato-Flaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeuwschland*, arr. *Goos*, kant. en distr. *Hulet*, gem. *Ossenisss*; palende N. aan de schooren van de *Schelde* en aan den *Molen-polder*, O. aan de *Watering-van-Welsoorde*, Z. aan *Klein-Hengstdijk* en *Rummers-dijk*, W. aan het *Hellegat*.

Deze dijkkaandje bestaat uit de navolgende drie polders, te weten: den 's *Heer-Arends-polder*, den *Hooglands-polder* of *Kerkpolder* en den *Ossenisss-polder*, gezamenlijk eene schotbare grootte hebbende van 697 bund. 53 v. r. 55 v. ell., en eene kadastrale uitgestrektheid van 996 bund. 92 v. r. 88 v. ell. Het bestuur over deze dijkkaandje is toevertrouwd aan ééne Dijkgraaf, twee *Gezwoorenen* en eenen *Ontvanger-Griffier*. Ten aanzien van de ligging, uitwatering en andere bijzonderheden, betreffende deze dijkkaandje, verwijzen wij naar de artikelen 's *Heer-Arends-polder*, *Hooglands-polder* en *Nyd-polder*, alwaar dit een en ander omstandig is opgegeven.

OSSENKAMP of *OSSEKAMP*, uiterwaard in het *Land-van-Roerstein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. en O. aan de *Maas* en *Macharensche* waardje, Z. en W. aan den *Maasdijk*.

OSSENKAMP-EN-MOLENPAS-MITSGADERS-HET-MACHARENSCHE-WAARDJE, uiterwaard, gedeeltelijk in het *Land-van-Roerstein*, gedeeltelijk in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gedeeltelijk gem. *Oijen-en-Teeffelen*, gedeeltelijk gem. *Megen-Haren-en-Macharen*; palende N. aan de voorgronden tegen de rivier de *Maas*, O. aan de rivier de *Maas*, Z. en W. aan den *Maasdijk*.

Deze uiterwaard bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 54 v. r. 49 v. ell., als: onder *Oijen-en-Teeffelen*, 61 bund. 74 v. r. 49 v. ell., onder *Megen-Haren-en-Macharen*, 9 bund. 80 v. r. Hij heeft drie sluisjes, waarvan eenen houten en twee steenen, als: het houten wijd 5,50 ell., hoog 5,80 ell., met eene schuif, een steenen wijd 0,63 ell., hoog 0,80 ell. en het tweede steenen bij den *Maasdijk* wijd 0,55 ell., hoog 0,60 ell., beide laatste met drijfdeurtjes, wordende deze uiterwaard door genoemde sluisjes op de rivier de *Maas*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 7,24 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de *Eigengeërfden*.

Aan het benedeneinde van het *MACHARENSCHE-WAARDJE*, ligt eene oude krib, ter lengte van 90 ell. De bekading van dezen waard bestaat, aan het boveneinde, uit den oever.

OSSENSCHOT, geh. te *Ter-Apel*, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *SCHOT*.

OSSENWIDE, tegenwoordige naam der plaats, waar vroeger het *Huis-TE-ETZEN*, in het *Land-van-Housden*, prov. *Noord-Brabant*, plagt te staan. Zie *ETZEN* (*HUIS-TE-*).

OSSENZIJL, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en 5 u. W. van *Steenwijk*, gem. en ongeveer 1 u. van *Oldemarkt*, aan de *Kalenbergergracht*; met 49 h. en 510 inw.

Dit gehucht bestaat nog niet lang en heeft zijne opkomst te danken aan de zijl- of schutsluis op de *Kalenberger-gracht*, welke eene zeer druk bevaren gemeenschap tusschen *Overijssel* en *Friesland* openstelt.

In 1825 leed *OSSENZIJL* veel door den storm en de overstroming, een huis brandde te gelijker tijd af en vijf menschen verloren het leven.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

OSSENZIJLER-SLOOT (DE), water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, gem. *Oldemarkt*, in eene noordelijke rigting loopende van Ossenzijl naar de rivier de Linde.

OSSER-MEER (HET) of HET OSSCHE-MEER, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oss*, aan de westzijde van de *Macharensche straat*.

Dit water is oorspronkelijk door inspoeling van den Maasdijk ontstaan.

OSSER-SCHAYK, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *SCHAYK*.

OSSETILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, over de vaart, die van het dorp *Achlum*, naar het oude klooster *Ludingakerk* loopt.

OSS-HEESCH-BERCHEM-GEFFEN-EN-NULAND, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oss*.

Men heeft er eene kerk te *Oss* en telt er 70 zielen, waaronder 45 Ledematen. Voorheen waren het drie afzonderlijke gem. als: die van *Oss-en-Heesch*, *Berchem-en-Nistelrode*, en *Geffen-en-Nuland*. De eerste, die in de gem. *Oss-en-Heesch* het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *THEODORUS TEXELIUS*, die in het jaar 1655 herwaarts kwam, en in het jaar 1657 naar *Schoonrewoerd* vertrok. De eerste, die in de gem. *Berchem-en-Nistelrode*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *LEONARDUS AALSTIUS*, die in het jaar 1649 herwaarts kwam, en in jaar 1653 naar *Lith-en-Lithoijen* vertrok. Na het vertrek van den Predikant *DANIEL PETRUS LIEFRINK*, naar *Rosmalen*, hetwelk in het jaar 1798 plaats had, is *Berchem* met *Oss-en-Heesch*, en *Nistelrode* met *Heeswijk* vereenigd. De eerste, die in de gem. *Geffen-en-Nuland*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *GERARDUS TILIUS*, beroepen in 1648, die in het jaar 1687 overleed. Doch na het emeritaat van den Predikant *Rocus REES*, in het jaar 1822, is ook deze gemeente met *Oss-Heesch-en-Berchem* vereenigd, hebbende toen deze combinatie tot eersten Leeraar gehad, *ALBERTUS RADJUS*, die in het jaar 1825 naar *Doesburg* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

OSTADE, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en 10 min. W. van *Asten*.

OSTAGE, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Cannawappibo*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Fairfild*; 1724 akk. groot.

OSTAIJE, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 4 u. Z. W. van *Breda*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. Z. W. van *Zundert*; met 12 h. en 70 inw.

OSTERBAC, oude naam van het d. *Oosterbeek*, op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie *OOSTERBEEK*.

OSTERDUM, voorheen het uiterste d. van *Fivelgo*; prov. *Groningen*, aan den oever van de *Eems*, waarvan deze rivier, volgens het verhaal van den *Anonymus*, die *Mesko* vervolgd heeft, reeds in het jaar 1290 het grootste gedeelte, *Zelstet* genaamd, ingeslokt had. Hedendaags is er, behalve den ouden naam, zeer weinig van overgebleven.

Thans heeft men aan den Dollart, nog een dorp Oterdum. Zie dat woord.

OSTERHEM of OOSTERHEIM, voorm. boerenhofstede, onder het kerspel van *Holten* of *Houten*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*.

De tienden van deze hoeve, waarop weleer de kerk van St. MARIA te Utrecht en de Graaf van het Gooi voorgaven regt te hebben, zijn de kerk toegewezen in het jaar 1228 of liever 1226, waarvan de giftbrief nog voorhanden is. In den blaffert van de goederen der kerk van Utrecht, vindt men OOSTERBURG-HEM, welke misschien de zelfde plaats is.

OSTERHOLT, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie OOSTERHOUT.

OSTIUM-AMASI, Lat. naam van den mond der Eems. Zie EEMS.

OSTIUM-MOSAE, Lat. naam van den mond der Maas. Zie HELIUM.

OSTIUM-RHENI-MEDIUM, Latijnsche naam van den middelsten mond des Rijns.

Van de drie gaten van den Rijn heeft het middelste alleen geen bijzonderen naam. PTOLEMAEUS noemt het met de zelfde woorden het MIDDELSTE-GAT-VAN-DES-RIJS. POMPONIUS MELA zegt: » de rivier naar de » *slinkerhandt*, en tot daar ze zich ontlast, de *Rhijn*." PLINIUS noemt het den Rijn zelf tusschen Helium en Flevum (het Vliegat), en bij gevolg het MIDDELSTE-GAT, hetwelk zijnen naam behoudt. TACITUS: » de *Rijn* behoudende zijnen naam, tot dat ze in de Noordzee » valt." Andere schrijvers, die maar van één gat gewag maken, hebben dit middelste met den naam van den Rijn alleen te kennen gegeven, omdat, gelijk men kan nagaan, de meeste schepen daardoor uit zee de rivier opkwamen, als zijnde het bekwaamste en gevoeligste om den voorraad op te voeren naar zoo vele sterkten en voorraadschuren, welke langs den linker-oever van dezen arm gebouwd waren. Want AMMIANUS MARCELLINUS getuigt zelf, dat men gewoon was, den voorraad uit Brittannië herwaarts over te voeren. Insgelijks verhaalt ZOSIMUS, dat men gewoon was, het koren, dat uit Brittannië aangevoerd was, met rivierschepen tegen stroom den Rijn op te brengen. Het MIDDELSTE-GAT heeft iets verder in de Noordzee uitgelopen, dan nu het Mallegat, tusschen Katwijk en Noordwijk, waar men dit zoo wijd beroemde gat, door de groote opgeworpen zandduinen geheel verstopt ziet, en zulks reeds sedert vele eeuwen, want men leest dat Keizer FREDERIK I reeds een hulpmiddel tegen dit ongeval gezocht heeft, hebbende een bevelschrift laten uitgaan, om de kil van den Rijn open en schoon te maken, ten einde deze rivier te vrijer mogt afschieten, hetwelk geschied is in het elfde jaar van zijne regering, dat is, in het jaar 1165 naar de gemeene tijdrekening, zoo als men zulks bij HEDA geboekt vindt.

De oorzaak van deze verstopping is duidelijk, namelijk, de menigvuldige afleidingen van de rivier door de Waal, de gracht van DAVUS thans de IJssel, den arm of de kil van CIVILIS, die naderhand de Lek genoemd is, door de Vecht, de Goude en nog zoo vele andere jongere uitwateringen, en daarenboven door het leggen van dammen in de rivier, waardoor zij, die vroeger eene felle stroom was, eerst traag, eene wijd daarna flauw en eindelijk geheel dood geworden is.

OSTREHTASSEM, een der acht renthoeven, die Keizer ARNULPHUS in het jaar 889 geschonken heeft aan Graaf GEROLF, liggende binnen de grenzen van zijn graafschap. In den blaffert van de goederen van de kerk van Utrecht vindt men OSTRATASSEM en de naam wordt hendaags nog bewaard in den OOST-ESKAMP-POLDER, $\frac{1}{2}$ N. Z. van 's *Gravenhage*.

OSWEILER of OSSWEILER, d. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5 u. N. van *Grevenmacher*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Echternach*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Rosport*, aan een beek, die door het Alferdal; nabij Echternach in de Sure valt.

De inw., die hier ruim 500 in getal en allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

OSWEILER is eene der oudste dorpen uit dit deel des lands. Ten tijde der Frankische heerschappij komt het onder den naam *Oxenvillare* in de oorkonden en geschriften voor.

OTERDUM of OTERDOM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Appingedam*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Delfzijl*, tusschen Farmsum en Termunten.

Men telt er in de kom van het d. 28 h. en ruim 170 inw., en met de daartoe behoorende geh. Nijenhuis, de Warven en twee boerderijen op den Zomerdijk, benevens een molenaarshuisje 45 h. en ruim 260 inw., die meest in den landbouw en ook in de scheepvaart hun bestaan vinden. De hoogere kleizoom is in het dorp zelf zeer smal. In en ten Zuiden van het dorp bestaat de bodem uit vruchtbare, zandige klei; verder zuidwaarts uit roodoorn en knipklei, en eindelijk nog verder uit roodoorn (oer) en derrie (darg).

De Eems is hier geweldig op den dijk ingedrongen, zoodanig zelfs, dat een aanzienlijk gedeelte dezer plaats thans door de golven overdekt is en de kerk aan den voet des dijks staat, wordende de sporen van de voormalige bewoning meermalen buitendijks gezien. Reeds in 1414 bestond er te OTERDUM eene sterke schans, goed gewapend en met krijgsvolk bezet, zijnde meermalen genomen en hernomen. Het is de plaats der uitwatering van het Oterdummer-zijlvest. Om deze reden is het reeds vroeg versterkt geweest, gelijk er de Groningers in 1450 dan ook een blokhuis hebben opgericht. Dit blokhuis schijnt echter kort daarna weder afgebroken of in verval te zijn geraakt, want wij lezen, dat EDUARD, Graaf van *Oost-Friesland*, er in 1499 een nieuw kasteel gebouwd heeft, om zijnen overtocht naar de provincie Groningen te dekken, als varende hier meermalen over de Eems. De rivier heeft op deze hoogte eene aanmerkelijke diepte en schuring, waardoor de dijken hier bij storm veel te lijden hebben, maar ook de sluis daarentegen, hier uitstekend wel geplaatst is.

De Herv., die hier 250 in getal zijn, onder welke 25 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Appingedam* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *LUCAS WIDEMARIUS*, die hier in 1595 stond, en in 1611 naar de Zeerijp vertrok. Het regt van collatie dezer plaats staat aan het adellijk huis van Farmsum. De kleine, doch fraaije kerk, staande op den dijk, is, even als de toren, in het jaar 1850 geheel nieuw gebouwd, zeer net betimmerd, en naar de bevolking van deze kleine plaats wel ingerigt; het plafond is bezienwaardig, doch de kerk heeft geen orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Leermens-en-'t Zand* gerekend. — De Evang. Luth. behooren tot de gem. van *Winschoten-en-Winschoterzijl*. — De R. K. worden tot de stat. van *Delfzijl* gerekend.

Bij de overstroming van 1288 en 1290 werd een groot gedeelte van OTERDUM verslonden.

In 1514 werd het kasteel te Orsmaal door de Saksen ingenomen, doch kort daarna weder door hen verlaten. Na den afval van den Graaf van Rensselaers, in 1580, was het met Spaansch krijgsvolk bezet. Doch in 1583 hebben de Staatsgezinden, onder aanvoering van den Heer van Nieuwkoop, Wigbold van Ewsum en Azziga Esters, deze schans heroverd, zijnde niet lang daarna de eerstgenoemde er gestorven en begraven. In 1584 kwam de vijand wederom voor deze vesting, doch de belegerden, door Staatsche oorlogschepen bijgestaan, verdedigden zich dapper, tot dat de belegeraars door storm en overder gedrongen waren het beleg op te breken. Toen was Orsmaal groeter en aanzienlijker dan thans, zijnde het door waterfloeden en verwoestingen in den oorlog aanmerkelijk verminderd.

OTERDUNNER-ZIJLVEST, zijlvestenij in *Fischlo*, prov. Groningen.

Dit zijlvest heeft geen aanzienlijken omvang, want er behooren alleen toe de landen van Lalleweer, Borgsweer, Oterdum en Heveskes. Toen de Termunter-zijl werd gelegd scheidden zich Groot- en Klein-Termunten, Grijns-Moncken, Lestershuis en Woldendorp er van af. In 1490 werden 3077 grazen (1858 bund. 5 v. r. 38 v. ell.) onder Orsmaal-zijlvest schatplichtig verklaard; in 1601 bragt men die tot 3236 grazen (1616 bund. 47 v. r. 90 v. ell.), en in 1643 tot 3800 grazen (1748 bund. 65 v. r. 80 v. ell.), waarvan echter 150 grazen (74 bund. 92 v. r. 96 v. ell.) voor de Zijlregters werden afgetrokken. Bij Kijenhuis vereenigen zich eenige togtstooten voor het Zijldiep. Tijdens de gemelde afscheiding lag de sluis aan de oostzijde van het dorp Oterdum, doch toen besloot men die aan de westzijde te leggen; thans ligt zij wederom als in het dorp, maar ten Oosten. Er bestaat nog in handschrift een oud zijlvester-reglement, reeds ontworpen ten tijde van Hase en Bozas Riverna, en een dijkregt van 1554, door den Commandeur van Oostervierum en de Eigenaerden van Oterdum gemaakt. Van Delfzijl tot aan den Dollart, achter Reide, is de dijk eertijds ingelegd, ja, naar sommige geteekende oude kaarten, zelfs meermalen. Er plagt zooveel niterland tusschen Orsmaal en Delfzijl te zijn, dat weleer het gewone pad tusschen deze plaatsen daar over liep; zoo luidt althans het getuigenis van oude lieden, die dit dikwijls hadden hooren verhalen. De dijksputten of uitgegravene landen langs den dijk en langs den slaperdijk bij Oterdum dragen overvloedige bewijzen van de in deze streken door het water aangerigte verwoestingen.

In het jaar 1584 werd er, betrekkelijk dit zijlvest, een ontwerp voorgelagen, door Anst. Erxas van Equert, onder Wirdum, die destijds hartelijk deel nam in de verdediging van Orsmaal door den dapperen Ridder Wigbold van Ewsum, en vervolgens in de herstelling der dijken in den Oosterhorn. Daar hij zelf vele lage landen over de Delft in de Wirdummer-meeden had liggen, die hij ook zelf gebruikte, zo kende hij bij ondervinding den bitteren overlast en de schade, welke hij beschrijft als door het water veroorzaakt. Toen nog stroomden de hooge landen, onder het zijlvest der drie Delfzijlen, met de eerste ebbe af, en bij de na-ebbe mochten eerst de acht binnenzijlen voor de lage landen, aan de zuidzijde van de Delft, worden opengezet. Genoemde Gedeputeerde had te regt opgemerkt, dat alle de landen, besloten tusschen den ouden dijk langs de Delft of het Damster-diep, en den hoogen zandrug, der Woldstreek van Noorder-hoogbrug tot Appingedam, en vervolgens buiten Opwierde, Amsweer, Farmsum, Geefsweer, Weiwerd, Heveskes en het klooster om, tot aan Orsmaal toe, dertvechtig

en van even gelijke laagte waren, en dat zij min of meer eenige voeten lager, dan de kleilanden lagen, zoodat op den kleiground in den Oosterhorn de bodem der slooten met deze lage landen waterpas hield. Men mag hier thans nog eene andere grenslijn bijvoegen, namelijk den trekweg of puinweg van Groningen naar het Hoogezand, die, als een dijk, tusschen lage landen doorloopt, en aan de regter hand heeft de lage landen, aan den oostkant van den Bisschopsbrug, behoorende tot Haren, Noordlaren, Zuidlaren, Kropswolde enz.; landen, welke thans verschrikkelijk door het water moeten lijden. Abel EPPENS wilde de lage landen, welke onder de drie Delfzijlen behoorden, van de hoogere kleilanden in het stuk der uitwatering scheiden en een kanaal graven, tevens geschikt voor den handel op Groningen, en beginnende bij Noorder-hoogbrug. Voorts wilde hij, dat alle deze genoemde landerijen zouden afwateren, hetzij te OTERDUM door ééne of door twee sluisen, hetzij door de sluis van Farmsum. Vóór hem had BEXGERS VAN HELLMUM reeds soortgelijken voorslag gedaan, om namelijk het overtollige water der Scharmster- en Slochter-zijlvesten, wat de lage landen betrof, door twee sluisen bij OTERDUM te doen loozen en de Delf over te laten aan het Dorpster-zijlvest. Als men in aanmerking neemt, hoe onnatuurlijk de tegenwoordige inrigting van het zijlvest der drie Delfzijlen is; hoe bitter de Hoogelandsters klagen, en welke hooggaande klagten de bezitters en landgebruikers der lage landen in de Woldstreek gedurig aanheffen, dan zoude men hartelijk en in het wederzijdsch belang kunnen wenschen, dat de Oterdammer- en Farmsummer-zijlvesten met de drie Delfzijlen onder één hoofdbestuur werden verenigd, en dat de genoemde lage landen, die onderscheidene oude meren en andere uitstekende middelen tot hunne waterlozing bezitten, van het hooge land werden gescheiden en eene afzonderlijke afwatering erlangden, hetzij te OTERDUM, hetzij te Farmsum, waardoor insgelijks groot voordeel en gemak aan de Hoogelandsters zoude worden aangebragt.

OTERLEEK, gem. in het balj. van de *Nieuwburg*, in de bedijking van den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende W., N. en O. aan den *Heer-Hugowaard*, Z. aan den pold. de *Schermeer*.

Deze gem. bestaat uit den pold. van Oterleek en een gedeelte van de *Schermeer*, en bevat het dorp Oterleek, benevens eenige van elkander verwijderd liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 1409 bund. 59 v. r. 41 v. ell., waaronder 1401 bund. 25 v. r. 63 v. ell., belastbaar land. Men telt er 96 huizen, bewoond door 116 huisgez., uitmakende eene bevolking van 360 inw., die meest hun bestaan vinden door het boerenbedrijf en in de melkerij. De grond is in het dorp meest moerassig, waarover men des winters plankeu legt, om dien te kunnen begaan. Men heeft er eenen korenmolen, staande op *Schermeers* grond.

De Herv., die er 410 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Oudorp-en-Oterleek*, welke combinatie reeds sedert het jaar 1608 bestaat, en in deze burgerl. gem. eene kerk heeft, en gedeeltelijk tot de gem. *Bedijkte-Schermeer*, van welke de kerk mede onder deze burgerlijke gem. staat. — De R. K., die men er 150 aantreft, worden tot de stat. van *Oudorp* gerekend. — Men heeft in de gem. OTERLEEK twee scholen, als eene in het d. Oterleek en eene in de *Bedijkte-Schermeer*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 120 tot 150 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die in het jaar 1730 voor negen honderd gulden verkocht werd aan den Heer *CANISTOVAZ SIX*, Burgemeester van Alkmaar, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde daar van thans eigenaar, de Heer *WILLEM FABRITIUS SIX VAN OTTERLEEK*, woonachtig te Utrecht.

Het d. *OTTERLEEK*, *OTTERLEEK*, *OTTERLEEK*, *OTTERLEEK* of ook *OTTERLEEK*, in de wandeling *OTTERLEEK*, ligt $1\frac{1}{2}$ u. O. van Alkmaar. — Men telt er in de korn van het d. 44 h. en 230 inw.

Men wil dat dit dorp zijnen naam zoude ontleend hebben van het bekende waterdier otter en van Leek of Leeke, hetwelk eene doorvaart, kil, waterlozing of waterengte beteekent.

De kerk stond voor de Reformatie ter begeving van den Pans en den Abt van Egmond, ieder in zijne maand. Ook schijnt dit kosterchap, dat echter geen vast inkomen had, ter begeving van gesegden Abt gestaan te hebben. De tegenwoordige kerk, die niet zeer oud is, is een steenen gebouw met een vierkant torentje, dat in eene achtkante spits eindigt, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 tot 80 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 16 Augustus.

In het jaar 1426 moest dit dorp, met andere dorpen in Kennemerland, vier groot (10 cents) 's jaars voor ieder huis betalen, om dat zij, de Hoeksche partij toegedaan, onder *WILLEM VAN BREZENBURG*, voor de regten der Gravin *JACOBA* gestreden hadden; waaruit blijkt dat dit dorp bestaan heeft lang vóór de bedijking van den Heer-Hugowaard, welke eerst in 1626 plaats had. In desen lastbrief van Hertog *FILIPS* heet dit dorp *OTTERLEEK*.

In 1492 werd ook *OTTERLEEK* veroordeeld in de boete voor hare deelneming aan het kaas- en broodspel.

Bij de belegering van Alkmaar, in 1573, werd dit dorp door *SOMER* verbrand, om dat, zoo men zeide, die van *OTTERLEEK* de Spanjaarden, welke aldaar gelegerd waren, hadden ondersteund. Slechts twee huizen bleven, op voorbede van *CORNELIUS JOHANNI* of *CORNELIUS JAASZON*, nog gespaard.

Het wapen dezgr gem. bestaat uit een schild van goud, met drie omgekeerde kepers van keel (rood).

OTTERLEEK (POLDER-VAN-), pold. in het halj. van de *Nieuwburggen*, in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Otterleek*; palende W., N. en O. aan den *Heer-Hugowaard*, Z. aan den pold. de *Schermeer*.

Deze pold., welke oud land is, dat lang vóór de indijking van den *Heer-Hugowaard* bestond, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 191 bund. 77 v. r. 81 v. ell., waaronder 190 bund. 80 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 44 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

OTHAN (D'), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *D'OTHAN*.

OTHENE of *OTENS*, bij de landlieden doorjaans *NOTEN* genoemd, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goes*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Axel*, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hulst*, gem. en 1 u. N. W. van *Zaamslag*; met 36 meest arbeiderswoningen en eene bevolking van 160 zielen.

De naam van dit gehucht leidt ons met onze gedachten van selve terug naar de tiende eeuw, toen het Noorden van Vlaanderen, even

als Zeeland, nog enkel uit kleine eilanden bestond, afgescheiden door geulen, welker loop men uit de grenzen der heerlijkheden kan opmaken. Toen de bodem der latere vier ambachten (zie dat art.), met het Land-van-Waas, in de tiende eeuw aan den nieuwen burg te Gent onderworpen werd, was deze door de Lembeek wel afgescheiden van Kaprijke, maar dat water schoot niet tot Gent door, weshalve Keizer Otto, in 949, voor het overige gedeelte een kanaal liet graven, hetwelk met de genoemde Lembeek gemeenschap had door de sluizen, die den naam hebben gegeven aan Cluse (*Ecluse, Clausura*). Hetgeen ten Oosten van dat kanaal en de Lembeek lag, kreeg den naam van OTTO'SLAND (*PAGUS OTTINGUS* [1]), en later werd zelfs die geheele westelijke watergrens met den naam van LA FOSSE OTTISGHE aangeduid. In volgende eeuwen is evenwel die naam weder in onbruik geraakt, ten minste alleen overgebleven tusschen de ambachten Axel en Bochaute, in de plaats waarover wij hier handelen.

De voorm. plaats van dien naam was later een dorp en parochie, waarvan de kerk in den Graven-polder stond, en is bekend als de geboorteplaats van den beroemde PETRUS VAN HOUTE, Oppergezaghebber der zeezaken of Admiraal, die onder de regering van FILIPPUS I, bijgenaamd *den Stoute*, Hertog van Bourgondië, omstreeks het einde der veertiende eeuw leefde. Het is niet onwaarschijnlijk, dat FILIPS VAN BOURGONDIE, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, in eene constitutie, rakende het provisoorschap der vier ambachten, deze plaats bedoelde, wanneer hij OTHENEDE, achter Avendijke (eigenlijk Andijke), laat volgen, alzoo dit Andijke mede een dorp en parochie was, beide in de nabuurschap van Zaamslag gelegen; gelijk ook deze drie plaatsen dikwijls te zamen gevoegd en gelijk gesteld werden, onder anderen door Don LOUIS DE REQUESSENS, die, op naam van FILIPS II, Koning van Spanje, den 2 Maart 1576, te Brussel, uitgaf eene uitvoerige *ordonnantie en statuyt op het maken, erigieren, reparieren ende onderhouden van dyken, in het quartier van der Neusen, mitsgaders by wat middelen men de penningen, daartoe behoorende, opbrengen en furneren zal*, in welke ordonnantie, te Middelburg gedrukt en gepubliceerd, in openbare consistorie van den Hove, den 1 Junij 1576, de drie par. Saamslag, Aandijke en OYENE, bladzijde 6 en 12, als bij elkander behoorende, genoemd worden.

Bij het doorbreken van de Kerkhervorming in de zestiende eeuw, kwam ook te OTHENE eene gemeente van de gezuiverde leer tot stand, van welke gewag wordt gemaakt in de klassikale vergadering, gehouden te Hulst, den 4 Januarij 1580, ofschoon zij van geen eigenen Predikant was voorzien en er later ook geen bekomen heeft, gelijk schijnt te blijken uit de handelingen der Vlaamsche klassen. Vermoedelijk zullen de ingezetenen van OTHENE, nevens die van Aandijke, door welke nog onderscheidene, doch vruchteloze pogingen tot bekoming van eenen Predikant zijn aangewend, gezamenlijk hunne godsdienst te Zaamslag hebben uitgeoefend, of wel door den Predikant van

[1] Vrg. MEIJERUS ad ann. Het Chron. S. Bononis stelt dit op het jaar 944. Men leest er, « Otto imperator de Scaldi fossato ante pontem S. Jacobi usque in mare extensum, a nomine suo omnem pagum Ottingum vocavit, quo regni francorum et imperii orientalium fines determinavit. » Vermoedelijk was deze duidelijker grensaanwijzing een gevolg van de twisten tusschen OTTO en AERULF in 946, waarom wij liefst MEIJERUS volgen. Vrg. D'OUDEGHESST Ann. T. I, p. 155 der uitgaf van LESPROUSSART in 1789 en zie verder het art. OTTONIAANSCH-GRACHT.

Zaamslag, wellicht met medehulp van andere naburige Leeuwaars, behoudt zijn gewoonten, tot dat de Gereformeerden, uit deze landstreek verstoofd of gevlugt zijn, na de verraderlijke overgave van Axel en Hulst, door SEZVANS VAN STEELANT, Hoofd-Baljuw van het Land van Waas, aan PARRA, ten jare 1585.

Alras volgde nu, in den strijd met Spanje, op den 3 Februarij 1584, door de Staatsche bezetting van Neusen, eene schrikkelijke verwoesting, noowel van Zaamslag, als van Aandijkje en Ormuz, waarna Prijs MAURITS, ter beveiliging van Axel, door hem op den 17 Julij 1586 vermeesterd, deze geheele landstreek onder water zette, waardoor de meeste polders in dezen oord verloren gingen, en de parochie ORMUZ, met haar kerkgebouw noodnig verdelgd werd, dat daarvan volstrekt geene sporen overig bleven. Gedurende het twaalf-jarig bestaan, dacht men wel aan herdijken, zelfs werd in 1610 octrooi verleend tot het beverschen van Oud-en-Nieuw-Othene, Diepenée, Geenderdijkje, den Beers-polder en West-Zaamslag, doch er kwam niets van, vóór dat in 1648 de vrede gesloten en den 12 December van dat jaar een nieuw octrooi verleend was voor Zaamslag, Aandijkje, Oud- en Nieuw-Othene en Poucques-polder, in welke herdijking werden opgenomen de gronden der voormalige polders Zaamslag, Geenderdijkje, Graven-polder, Diepenée, Oud-en-Nieuw-Othene en Poucques-polder, verkrijgende deze nu den algemeenen naam van *Polder-van-Zaamslag*; terwijl de gronden van Aandijkje en de nog overgeblevene van Geenderdijkje eerst later en wel in 1654 zijn beverscht, in eenen afzonderlijken polder, thans bekend onder den naam van *Abu- en Geenderdijkje-polder*. Van lieverlede ontstond nu, aan deze herdijking, in 1649, aan het noord-westelijk uiterste van den Polder-van-Zaamslag, het hier bovengemeldde gehucht, omstreeks de plaats van de voormalige parochie, dat even als deze, den naam van ORMUZ draagt, en dat geheel tot de gemeente *Zaamslag* behoort.

OTHENE (OUD-) en NIEUW-OTHENE, twee voorn. polders in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*, waarvan de laatste in het jaar 1500, doch de eerste vroeger, bedijkt was. Zij werden, met meer andere polders in die streken, door de bezetting van Neusen, den 26 Julij 1574 en later 1586, ter beveiliging van de vesting Axel, door MAURITS, *Prijs van Oranje*, onder water gezet. Zij lagen, Nieuw-ORMUZ westwaarts van Oud-ORMUZ, beiden ten N. van den Graven-polder en Diepenée, en deze twee laatste weder N. W. en N. van den Zaamslag-polder. Bij de herdijking van den tegenwoordigen polder van Zaamslag, in 1649, zijn de gronden van Oud- en Nieuw-ORMUZ, daarin opgenomen (zie het vorig artikel) en wel van Nieuw-ORMUZ 224 gemeten 276 r. (100 bund. 22 v. r. 44 v. ell.), van Oud-ORMUZ 78 gemeten 230 r. (35 bund. 9 v. r. 85 v. ell.); van Graven-polder 295 gemeten 48 r. (130 bund. 63 v. r. 21 v. ell.), en van Diepenée 234 gemeten 162 r. (104 bund. 31 v. r. 20 v. ell.), alles hemselbreedte.

OTHEENSCH-KREEK of OTHENSCH-KREEK, vischrijk water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-ambacht*, prov. *Zeeland*; arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Zaamslag*. Deze kreek strekt zich langs de geheele westelijke grensbeiding van eevangemeldde gemeente uit, tot dat zij zich verdeelt in twee takken, waarvan de westelijke onder den naam van *Bromkreek*, bij het geh. het *Schip* eindigt, en de andere aldra op nieuw in twee

takken gescheiden wordt, tot dat deze beide door de Groenestraat of weg worden afgesloten.

Deze watervlakte, waarin onder anderen paling en uitmuntende baars, om den aangename smaak wijd en zijd beroemd, gevangen wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene grootte van 102 bund. 68 v. r. 20 v. ell.

In 1844 en 1845 is door deze kreek een der twee nieuwe stroomkanalen heen geleid, tot eene verbeterde uitwatering van de polders in het Vijfde distrikt van Zeeland en tot afvoer van de Vlaamsche wateren. Zie deswege NEUZEN (KANAAL-VAN-).

OTMARSCH en OTMARSUM, oude namen van het plattelandstadje OOTMARSUM in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie OOTMARSUM.

OTRABANDA of OVERZIJDE, ook SPAANSCHÉ-ZIJDE genoemd, b. op het *West-Indische eil. Curaçao*.

Het is eigenlijk de westzijde der haven van Willemstad, en bestaat in eene rei goede huizen, welke aan den noordwestkant aan het water uitkomen. Verder is er eene groote breede straat, in eene eenigzins rijkzende ligging.

OTTARLOUN, naam, onder welken het d. OTTERLOO op den *Veluwezoom*, op het jaar 855 vermeld wordt. Zie OTTERLOO.

OTTENFORT of OTTENVOORT, plaats, door welke, volgens MELIS STOKÉ, de Friezen, in het jaar 1166 op Alkmaar aantrekkende, in 's vijands land zijn overgegaan.

Zij moet derhalve gelegen hebben aan de rivier Kinnem, die de landscheiding was. BERA zegt duidelijker dat zij getrokken zijn door de ondiepte OCKENVORDT, die zonder twijfel boven Vroonen is geweest, dewijl anderszins geene schepen, wegens de ondiepte van de zee, derwaarts hebben kunnen opvaren. UBO EMMIUS meent dat er eenig spoor van deze benaming te vinden is in OTTERDIJK, nabij Alkmaar.

OTTENSTEIN, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Maurik*.

In het jaar 1687, komt de Heer OTTO VAN LIMBURG, Overste-Luitenant voor, als bezitter van de plaats thans onder den naam van Ottenstein bekend, (laatst herkomstig van JAN VAN BOMMEL), met aanduiding dat zij toen die naam heeft bekomen, ontwijfelbaar dus naar den voornaam des nieuwen eigenaars. In het jaar 1717, was eigenaar de Heer REINIER DE VREE, Overste-Luitenant, wiens nakomelingen sedert steeds in het bezit zijn gebleven, zijnde thans eigenaar de Heer JOHANNES DE VREE en consorten, woonachtig te Maurik.

OTTENSTEIN, in het jaar 1820 afgebroken zijnde, ziet men thans, ter plaatse waar het gestaan heeft, een tuinhuisje. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaan een oppervlakte van 40 bund 25 v. r. 24 v. ell.

OTTER, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan het Mal-diep, O. aan de Kikvorsch-kil, Z. aan de Rokes-kil, W. aan de Bosse-kil.

OTTERBROEK, huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. N. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Voorst*, nabij *Wijlp*, waartoe het behoort; met 220 inw.

OTTER-DIJK, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Asten*, gem. en 10 min. Z. O. van *Lierop*; met 4 h. en 20 inw.

OTTERLOO, ook **AANSTOOR** genoemd, en in 883 **OTTARLOUS** gahoebeeten, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Ede*, aan den weg van *Arnhem* naar *Harderwijk*.

Men telt er in de kom van het d. 32 h. en ruim 150 inw., en met de daartoe behoorende buurs. *Eschoten*, *Hartskamp* en *Westerhuis*, benevens de geh. *Pampel*, *Hoog-Barel*, *Deelen*, *Mosset*, *Nieuw-Reemst*, *Oud-Reemst* en *Dennebosch*, 100 h. en ruim 880 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken, met eenigen uit *Geldersch-Veenendaal*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort, en 30 zielen telt, onder welke 180 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JACOBUS WAALVIS**, die er in het jaar 1398 stond, doch in het jaar 1602 geweerd werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk is, in het jaar 1832, toen zij in zeer vervallen staat was, even als de predikantswoning, aanmerkelijk hersteld, waartoe de gem. vrijwillig eene som van duizend gulden heeft verstrekt; terwijl daartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken eene som van veertien honderd gulden is bijgedragen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Dit doorp was vroeger versierd met een hertogelijk jagslot (zie het volgende art.) en de adell. h. *Deelen*, *Eschoten* en *Laar*. Thans heeft men er nog het huis de *Hartskamp*.

De kermis valt in den tweeden Maandag in September.

OTTERLOO, voorm. hertogelijk jagslot, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Ede*, te *Otterloo*.

Op dit slot werd **WILLEM VI**, Graaf van *Holland*, in Augustus 1412, door **RENALD IV**, Hertog van *Gelder*, plegtstatig ontvangen.

OTTERLOSCHÉ-BOSCH, bosch op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Ede*, ½ u. Z. O. van *Otterloo*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 101 bund. 64 v. r. 30 v. ell. Het is meest beplant met akkermaalsbout.

OTTERLOSCHÉ-ZAND (HET) of het **AANSTROOVEN-ZAND**, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Ede*, 5 min. O. van *Otterloo*.

Deze zandvlakte, welke, bij meting in het jaar 1825, bevonden werd 1206 bund. 82 v. r. groot te zijn, neemt gestadig in omvang toe en dreigt zich met het *Hartskamper-zand* te vereenigen.

OTTERSPOD (HET), pad in het balj. van *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en Z. van *Amsterdam*, tusschen de *Wetering* en *Utrechtsche poorten* dier stad, van den *Stadssingel*, zich naar de *Oude-Wetering* uitstrekkende. Dit pad verleent toegang tot eenige tuinen en zomerhuizen.

OTTERSPOOR, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. van *Maarsse*, gem. en 1 u. Z. W. van *Tienhoven*, aan de *Vecht*. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. **VZALLOP**.

OTTERSPOOR-BROEK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrode*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 352 bund. 33 v. r. 27 v. ell., waaronder ruim 312 bund. schotbaar land; telt 42 h., waaronder 16 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de Kerkgracht en de rivier de Veecht, van het overvullige water ontlast. Het land van dezen pold. ligt 1,15 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldersthoof, drie Heemraden en eenen Secretaris.

OTTERSUM, gem., voorheen tot het hert. Cleve behoord hebbende, thans prov. Limburg, diets. en arr. Roermonde, kant. Gennep; palende N. aan de gem. Mook-en-Middelaar, O. aan de Pruisische prov. Rijnland, Z. aan Gennep, W. aan de Maas.

Deze gem. bevat het d. Ottersum, benevens de volgende twaalf geh.: Zeldersche-heide, Zelder, Bisterwold, Dam, Hekens, Ven, Aaldonk, Panovensche-heide, Milsbeek, Looi, IJsheuvelen Looijer-heide. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2735 bund. 30 v. r. 10 v. ell., waaronder 2637 bund. 88 v. r. 95 v. ell. schotbaar land. De rivier de Niers loopt door deze gem. Men telt er 254 h., bewoond door 287 huizeg., uitmakende eene bevolking van ruim 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er drie pottenfabrieken, eene brouwerij en eenen watermolen, op de beek de Kender.

De inw., die, op 14 na, allen R. K. zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van Limburg, dek. van Gennep, behoort; en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, welke te Ottersum eene kerk en in het geh. Ven eene kapel heeft. — De 14 Herv., die men er telt, behooren tot de gem. van Gennep. — Men heeft in deze gem. eene school, welke door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. OTTERSUM ligt $11\frac{1}{2}$ u. N. van Roermonde, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Gennep. Men telt er in de korn van het d. 27 h. en 200 inw.

De kerk, aan den H. LAZZARUS toegewijd, is een klein gebouw, met drie altaren en eenen dikken toren; ook is zij van een orgel voorzien. Deze kerk is in het jaar 1841 veel meer dan de helft vergroot, tot eene kruiskerk gebouwd, den 16 Junij 1844, door den Bisschop van Roermonde ingewijd en aan JOHANNES den Dooper toegewijd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

De kernis valt in Zondag na den 16 Junij of, ingeval die datum op Zondag valt, dan op dien dag.

Het wapen dezer gem. bestaat uit twee laurietakken.

OTTO, eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, bij het zuidoostelijke schiereil. van het eil. *Gololo*.

OTTOBURG, buit. in *Delfland*, prov. Zuid-Holland, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's Gravenhage, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Voorburg, gem. en in het d. *Rijswijk*.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerden, mitgaders beplant voorplein, fraai en wel aangelegde plantaadje, wandeling, boomgaard, moestuin, bosch en verdere bepoeting en beplanting, beslaat een oppervlakte van 64 v. r. 14 v. ell.

OTLAND, gem. in den *Ablasserswaard*, prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. *Stiedrecht* (10 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N., over den boezem, aan het Achterland, gem. Groot-Ammers-'s-Gravenland-Achterland-en-Peulwijk, O. aan de Smoutjesvliet, die VIII. DEEL.

haar van de gem. Oud- en Nieuw-Goudriaan scheidt, Z. aan Peersum en aan de gem. Giessendam en Giessen-Oudkerk, van welke laatste zij door den boezem gescheiden is, W. aan Neder-Blokkland, waarvan de boezem haar mede scheidt.

Deze gem. vormt dus als het ware een schiereland, als zijde nagezocht rondom besloten in den boezem van den Overwaard, uitgenomen aan de zuidzijde, alwaar zij met de oostelijke helft onmiddellijk aan de gem. Peersum paalt, Zij bestaat uit den polder Ottoland; bevat het d. van dien naam, benevens eenige verspreid liggende h. en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 506 bund. 85 v. r. 77 v. ell., waaronder 506 bund. 64 v. r. 90 v. ell. bebouwd land. Men telt er 45 h., bewoond door 69 huizez. uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest in de veeveelt, het hoter- en kamsmaken en den hennipbouw hun bestaan vinden. Men heeft er eenen korenmolen en een timmermannswinkel en werf, waar ook molensraden en andere spolenwerken, alsmede zoogenaamde schouwen, zijde kleine vaartuigen voor de landlieden, gemaakt worden.

De inw., die er allen Herv. sijn, behooren tot de gem. van *Ottoland-en-Neder-Blokkland*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — Men heeft er mede eene school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl. welke aan het domein behoort.

Het d. OTTOLAND, OTTELAND of OTTELASS, ligt 2 u. N. W. van Gorinchem, 3 u. N. O. van Sliedrecht, en bestaat uit eenige verspreid liggende huizen, zoodat er eigenlijk geen koon van het d. bestaat. De kerk, welke hier voor het jaar 1734 stond, was zoo bouwvallig, dat men haar geheel moest vernieuwen, gelijk toen geschied is. Zij pronkt met een schikant koepeltorentje, waaruit een lanternen hooger oprijst, doch heeft geen orgel. Deze kerk wordt, even als de toren, de begraafplaats, het schoolgebouw en de onderwijzerswoning, gemeenschappelijk, voor twee derden door OTTOLAND en voor een derde door Laag-Blokkland, onderhouden.

De school is in 1836 nieuw gebouwd en aanmerkelijk vergroot.

De kermis valt in den laatsten Zaterdag in September, doch is van zeer weinig beteekenis.

OTTOLAND (POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Ottoland*; palende N. aan Achterland, O. aan Smoutjes-vliet, die hem van Nieuw-Goudriaan scheidt, Z. aan den Polder-van-Peersum en den Polder-van-Giessen-Bovenkerk, W. aan Neder-Blokkland.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 506 bund. 85 v. r. 77 v. ell., waaronder 484 bund. 21 v. r. 44 v. ell. schotbaar land, doch in het watergravengeld van den Overwaard, is hij aangeslagen voor 512 bund. 56 v. r. 14 v. ell. Hij telt 43 h., waaronder 30 boerderijen, en wordt door twee watermolens, op den boezem, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van eenen Polderschout en vijf Heemraden, van welke één tevens Waardsman is. Voorts is er een Secretaris en een Gaardermeester.

OTTOLAND-EN-NEDER-BLOKKLAND, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Dordrecht*, ring. van *Sliedrecht*.

Men heeft er eene kerk, te Ottoland, en telt er 440 zielen, onder welke 160 Ledematen. Vóór het jaar 1610 was deze gem. gecombineerd met *Goudriaan* (zie dat woord), doch na den dood van *GERARDUS HENRICI VAN MASON*, voorgevallen in 1609, werd *Goudriaan* daarvan

afgescheiden, en bekwam OTTOLAND-EN-NEDER-BLOKLAND tot Predikant ANTIPAS VAN DEN BORRE, die in het jaar 1619 naar Berg-Ambacht vertrok. Het beroep is eene koninklijke en eene particuliere collatie, wordende tweemaal door den Koning en de derde keer door den Heer van Laag-Blokland een viertal gemaakt, waaruit de kerkeraad het beroep doet.

In het jaar 1686 behoorde de Vuilendam, kerkelijk onder *Ottoland-en-Neder-Blokland*, wanneer dit geb. echter daarvan afgescheiden en tot *Brandwijk-en-Gijbeland*, waartoe het thans behoort, is overgegaan, vindt men niet opgetekend.

OTTOLANDSCHE-BRUG (DE), twee bruggen in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, van welke de eene $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ottoland*, over den Grootenboezem ligt.

Bij deze brug staat de korenmolen van *Ottoland*. De andere ligt ten Westen van het dorp, over den boezem van den Overwaard, en dient om de gemeenschap tusschen *Ottoland* en *Neder-Blokland* daar te stellen.

OTTONIAANSCH-GRACHT of OTTO-GRACHT in het Lat. FOSSA-OTTONIANA, grift of gracht, welke een der Roomsche Keizers OTTO, in de tiende eeuw heeft doen graven, en die aanleiding tot allerlei sprookjes gegeven heeft. Volgens sommigen zoude dit de tegenwoordige WESTERSCHELDE of HONT, tusschen Zeeuwsch-Vlaanderen en Walcheren, zijn, welker naam men dan voorgeeft oorspronkelijk geweest te zijn OTS-SOND, verbasterd HOSOND, en bij verkorting HOND. Even fraai is het, dat de Wielingen den naam zouden dragen naar de *Sluis met wielen*, welke door genoemden Keizer in die OTS-SOND of WESTERSCHELDE gelegd werd, doch in de veertiende eeuw zoude zijn weggeslagen. Doch wij willen zwijgen van die bezelpraat en liever kortelijk opgeven wat er van is. De Vlaamsche kronijken melden, dat Keizer OTTO eene graft heeft laten vervaardigen tot grensscheiding van zijn rijk. Was dit na de twisten tusschen hem en ANSELF in 946, dan moet men dat graft graven met MEYERUS brengen tot 949. In het *chron. S. Bavonis* leest men evenwel ad. a. 941: » OTTO Imperator de Scaldi fossato ante pontem St. JA- » cobi usque in mare extensum a nomine suo omnem pagum Ottingum » vocavit, quo regni Francorum et imperii orientalium fines determi- » navit." (d. i. Keizer OTTO, van de Schelde, bij St. Jacobsbrug eene graft gegraven hebbende, noemde, naar zijnen naam, het land ORTINGEN, waar hij de grenzen van het gebied der Franken en het Oostersch Keizerrijk bepaalde.) Deze *Pagus Ottingus* omvatte dus de later genoemde *Vier Ambachten* (zie dat art.), op welke zuidwestelijke grens werkelijk het *Cluserwaardeken* gevonden wordt, dat van Gent nagenoeg Noord op tot *Cluse* (Cluyse) loopt, hetwelk eertijds aan den oever der *Sincfale* lag en zijnen naam zal gehad hebben van eene sluis (*écluse*) of andere afsluiting. Dit *waardeken* zal dus de oude *Fossa* zijn geweest, later voortgezet als nitwatering of vaart tot bij *Bierveliet*, waar de sluisen in de veertiende eeuw werkelijk weggeslagen werden en de Braakman gevormd werd. Wij maken dit op uit de bepalingen gemaakt bij den vrede van 1037, tusschen keizer HENDRIK en Graaf BOUDEWIJS, waarbij de laatste verkreeg, volgens d'OUDEGHEEST: » toute » la terre qui est situé entre l'Escault et la Tenré, ensemble le cha- » stel de Gand avec tous le país, qui gist entre l'Escault et le Honte, » depuis la fosse appellée Ottinghe jusques devant Anvers, y join- » dant les ysles de Zelande." (d. i.: al het land, hetwelk is gelegen tusschen de Schelde en de Dender, benevens het kasteel van Gent, met al het land, liggende tusschen de Schelde en de Honte, van de

gracht genaamd Ottinghe af tot bij Antwerpen, de Zeeuwsche eilanden daaronder begrepen.) Deze limietsopgave is zeer duidelijk. De Schelde ten Z., de Honte ten N., Antwerpen ten O., en de Ottinge ten W., waar het Cluservaardeken de grens der Vier-Ambachten vormt. MEYERUS heeft daarom ook eenvoudig: » insulas Zelandicas, » castrum Gandensae cum quatuor officiis caet.» (d. i. de Zeeuwsche eilanden, het Kasteel-van-Gent, met de Vier-Ambachten enz.) (1).

In de Vier-Ambachten zelve, en wel op Nederlandschen bodem, is nog een overblijfsel van den *Pagus Ottingus* in OTHENE, thans, bij verbastering, *Noten* geheeten, in de gem. *Zaamslag*. Zie het art. OTHENE.

OTTOPOEL, voorn. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, 20 min. Z. van *Koudum*.

Dit meer, droog gemaakt zijnde, vormt nu eenen polder, waarin eene boerderij staat. Het land wordt door eenen molen, in het meer de *Morra*, van het overtollige water ontlast.

OUCOOP, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*; palende N. aan *Vinkeveen-en-Abcoude-Baambrugge*; O. aan de *Angstel*, die haar van *Loenersloot* scheidt; Z. aan *Breukelen-Nijenrodes*; W. aan *Demmerik*.

Deze heerl. bevat niets dan de pold. *Oucoop*, en daarin het geh. *Oucoop*, uit eenige verstrooid liggende h. bestaande. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren kerkelijk onder *Loenen*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. *Slootdijk-Loenersloot* gerekend. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Loenen*.

Deze heerl. maakt sedert onheugelijke tijden een gedeelte uit van de heerl. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*.

Ht geh. *Oucoop*, *Oukoop* of *Oudekoop* ligt 4 u. N. W. van *Utrecht*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Loenen*.

OUCOOP, OUKOOP, OUDEKOOP of OUKOOPSCHE-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oucoop-en-Ter-Aa*; palende N. aan *Vinkeveen* en *Abcoude-Baambrugge*, O. aan de *Vecht*, Z. aan *Breukelen-Nijenrode*, W. aan *Demmerik*.

OUCOOPERS-DIJK (DE), dijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke aan de *Geuzesloot* een begin neemt en met eene zuidelijke rigting naar den *Bosdijk* loopt.

OUCOOPER-SLOOT (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat in eene oostelijke rigting naar den *Angstel* loopt, en zich daarin ontlast.

OUCOOPER-WETERING (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke aan de *Geuzesloot* eenen aanvang neemt en langs den *Oucooperdijk*, in eene zuidelijke strekking naar de *Bottersloot* loopt, en zich daarin ontlast.

OUD-A of OUD-ADE, buurs. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ADE (2).

(1) AUG. VOISIN plaatst de OTTO'S-GRAFT binnen *Gent*, en zegt, dat zij uitwaterde door de sluis het *Paidegat*, bij het *St Baafs-klooster*, en dat die sluis door eenen toren en toren verdedigd werd. Zie zijne *Guide de Gand*, p. 4.

(2) Eveneens zochte men de overige namen, welke met *Oudk* een aanvang nemen, en hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

UDAAN, eertijds OUD-*AA*, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, 20 min. Z. O. van *Breukelen*, aan de *Vecht*.

Naar men wil zoude dit goed reeds, in het jaar 838, onder den naam van *HOEDRIA*, door Graaf *ROTGARIS* aan de kerk van *Utrecht* geschonken zijn; zeker gaat het, dat het reeds in het jaar 1350 moet bestaan hebben. Het is een redelijk fraai, doch onderwetsch gebouw, met twee trapgevels, tusschen welke een achtkant torentje uitsteekt, zeer vermakelijk in het geboomte gelegen. Aan de achterzijde gaat men over eene brug, die over den vijver ligt, in het huis.

Dit huis werd eertijds bezeten door een geslacht van dien zelfden naam, hetgeen men afkomstig meent te zijn uit het geslacht van *LOENERSLOOT*, waarvan het wapen met dat van *UDAAN* overeenkomt, uitgenomen alleen, dat die van *UDAAN* hun wapen, ten teeken van een jonger zoon, eenigzins veranderd hebben, door het te breken met een baarstel van drie voeten. In de veertiende eeuw leefde uit dit geslacht *DIRK VAN UDAAN*, die de ridderhofstad van dien naam bezat, en deze door zijn overlijden nagelaten heeft aan zijnen zoon *ZWEDER VAN UDAAN*, die deswege, den 14 Mei 1594, den leenreed aan *FREDERIK VAN BLANKENHEIM*, den een en veertigsten Bisschop van *Utrecht*, vernieuwde. *ZWEDER*, geene kinderen nalatende, is het leen weder gekomen op de nakomelingen van zijne zuster, *ALEID VAN UDAAN*, die, getrouwd zijnde met *ERNST TAETS*, onder andere kinderen nagelaten heeft eenen zoon, die, zijn moeders naam aannemende, *DIRK VAN UDAAN* genaamd is, en na den dood van zijn moeders broeder, *ZWEDER VAN UDAAN*, de ridderhofstad *UDAAN* bekoemen heeft. Door zijn overlijden kwam zij op zijne dochter *CORNELIA VAN UDAAN*, die, met *FREDERIK VAN DRAKENBORCH* getrouwd zijnde, *UDAAN* aan dat geslacht gebragt heeft, want na haren dood is haar zoon, *ERNST VAN DRAKENBORCH*, daarmede beleend, des Zondags op *St. Valentijnsdag*, in het jaar 1451. Deze heeft het door zijn afsterven wederom nagelaten aan zijnen zoon *JOHAN VAN DRAKENBORCH* (ook namaals Heer van *Drakenborch*), daarmede beleend den 21 October 1493. Hem is insgelijks in de bezitting opgevolgd zijne eenige erfdochter *JOSINA VAN DRAKENBORCH*, met *UDAAN* den 5 September 1520 beleend, die het ten huwelijk bragt aan *DIRK VAN ZUILEN*. Toed echter de Staten der provincie *Utrecht*, in het jaar 1556, *UDAAN* tot eene riddermatige hofstad verklaarden, werd het bewoond door *JOHAN VAN DUIVENVOORDE*, met wien de moeder van *JOSINA VAN DRAKENBORCH* een tweede huwelijk schijnt te hebben aangegaan. Naderhand, en wel den 5 Maart 1578, is het door *FILIPS II*, Koning van *Spanje*, ter leen uitgegeven aan *FRANCOIS VAN SNEEK*, een koopman in wijnen, wiens oudste dochter, *MARIA VAN SNEEK*, het ten huwelijk bragt aan *DANIEL VAN WEDE*, Raadsheer in het Hof van *Utrecht*. Vervolgens is het gekomen aan hare zuster *JOHANNA VAN SNEEK*, daarmede beleend den 13 Junij 1608, die, met *JACOB VAN DER BURCH* getrouwd geweest en later weduwe zijnde, het den 20 Maart 1648, ten behoeve van haren oudsten zoon *AREDD VAN DER BURCH* opgedragen heeft. Door zijnen dood is het gekomen op zijnen zoon *JACOB VAN DER BURCH*, den 7 Mei 1633 verleid, en na diens overlijden op zijne zuster *JOHANNA MARIA VAN DER BURCH*, den 27 Julij 1689 beleend, die, getrouwd zijnde met *PHILIBERT DE CLERQUE*, Viconte van *Wissocq*, Heer van *Wiese*, *Boninques* enz., het stervende nagelaten heeft aan haren zoon *PHILIBERT BELSAIRE DE CLERQUE*, Burggraaf van *Clerque* en *Wissocq*, Heer van *Boninques*, *Wiese*, *Soetbergen* enz.,

den 8 April 1718 beleend, van wien het gekomen is op den Heer EUGÈNE FRANÇOIS DE CLERQUE, die in het jaar 1756, zoo voor zich als voor zijnen broeder, daarmede door de Staten der provincie Utrecht beleend is. Na zijn overlijden werd zijn broeder SEBASTIEN FRANÇOIS HYACINTRE DE CLERQUE WISSOCQ, den 31 Maart 1788, daarmede beleend, na wiens dood het goed, den 17 Januarij 1806, op hunnen jongsten broeder AUGUST ERNEST DE CLERQUE verviel. Den 18 October van dat zelfde jaar werd het echter in het openbaar geveild, als wanneer het een eigendom werd van Jonkheer JACOB HENDRIK ORT, wiens weduwe het in het jaar 1827 verkocht aan den Heer GENRIT DUURING, te Rotterdam, die het nog bezit, en het gebouw inwendig aanmerkelijk verfraaid, het buitengoed van vele geriefelijkheden voorzien en alles, wat tot eene kapitale boerderij behoort, daaraan toegevoegd heeft, zoo dat OEDAAN, nog op heden, een aangenaam buitenverblijf mag genoemd worden, hetwelk bij uitnemendheid geschikt is voor liefhebbers van jagen en visschen (1). Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden en water, eene oppervlakte van 85 bund. 8 v. r. 14 v. ell., waaronder 10 bund. 32 v. r. 10 v. ell. water.

OUD-AASCHE-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*.

Het land in dezen pold. ligt 1,119 ell. onder A. P.

OUD-AASCHE-POLDER of OUDER-ADE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan Vrouwen-ven en den Ackerslootsche-polder, O. aan den Grootte-Veenen-polder, Z. aan Frederiks-polder en aan Hoogemade, W. aan West-Lagelands-polder.

In dezen pold. ligt het geh. Ade, Ouder-Aa of Oud-Aa, waarvan hij zijnen naam ontleent.

OUD-BEVERSOORDSCHE-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan Meeuvenoord, O. aan den Stoope-polder, Z. en W. aan den Strijensche-polder.

OUD-BOKSWOUDE of OUD-BOXWOUDE, oude naam van het d. *Hauwert*, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Hauwert*.

OUDBURG of OUDENBURG, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Alkmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bergen*, in den *Oudburger-polder*.

OUDBURGER-POLDER of OUDENBURGER-POLDER, pold. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Bergen*; palende N. W. aan den Echterdorper-polder, N. O. aan den Mangel-polder, Z. O. aan den Noorder-Reecker-polder, Z. aan Zanageest en het dorp *Bergen*, W. aan de duinen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 310 bund. 50 v. r. 70 v. ell., waaronder 264 bund. 65 v. r. 50 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., en wordt door eenen schepdradmolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

OUDCARSPTEL, gem. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* ($\frac{1}{4}$ k. d., 20 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Warmenhuizen* en *Haringcarspel*, O. aan den Heer-Hugowaard, Z. aan Noord-Scharwoude, W. aan *Warmenhuizen* en *Koedijk*.

(1) Men zie noopens deze ridderhofstad mede Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DEN AA, *Oud-Nederland in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kastelen geschetst en afgebeeld*, waar men er tevens eene fraaie afbeelding van vindt.

Deze gem. bestaat uit de pold. de Derg-meer, de Diepsmeer, de Kerk-meer en de Koog, en bevat het d. Oudcarspel, benevens het geh. In-Koedijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1264 bund. 98 v. r. 32 v. ell., waaronder 1260 bund. 70 v. r. 33 v. ell. belastbaar land. Men telt er 120 h., bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt, het kaasmaken, en vooral in het aankweken van groenten, als kool, wortelen, uijen enz. Ook heeft men er eenen houtzaagmolen.

De Herv., die er 600 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Oudcarspel uit, een twintigtal behooren echter tot de gem. *Koedijk*. De kerk. gem. OUDCARSPÉL behoort tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, welke 380 zielen en onder deze 290 Ledematen telt.

In den jare 1574 en 1575 was OUDCARSPÉL kerkelijk met *Haringarspel* vereenigd (zie dat woord), doch in het laatstgemelde jaar daarvan afgescheiden, werd het bij *Noord-Scharwoude* en *Zuid-Scharwoude* gevoegd. Na het afsterven van JOHANNES BAKEN, die in het jaar 1631 in deze combinatie beroepen was en er in het jaar 1645 overleed, bekwam OUDCARSPÉL, in het jaar 1644, eenen afzonderlijken Leeraar in PETRUS KESLEN, die in het jaar 1634 naar Oost-Indië vertrok, doch op reis overleed.

De 2 Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Alkmaar* gerekend. — De enkele Doopsgez., die er woont, behoort tot de gem. van *Alkmaar*. — De R. K., die men er 200 aantreft, behooren tot de stat. van *Langendijk*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is onder den naam van *Oudcarspel-en-Inkoedijk*, eene heerl., welke in 1615 een eigendom was van ADRIAAN DOYCK, uit wiens geslacht zij in 1646 schijnt gekomen te zijn aan Mr. JACOB VAN DER MOERE, wiens kleindochter, Jonkvrouw ALIDA VAN DER MOERE, op het laatst der zeventiende of het begin der achttiende eeuw, door haar huwelijk met Jonkheer FLOUIS VAN TEYLINGER, de heerl. OUDCARSPÉL-EN-INKOEDIJK in dat geslacht overbragt, waarin zij weder moet gebleven zijn tot onttrent het jaar 1762, als wanneer wij als bezitster daarvan vermeld vinden MARIA VAN FOREEST, eerder weduwe van Mr. FRANÇOIS CONSTANTIJNS DRUIVESTYEN, later echtgenoot van Mr. JACOB BINKHORST; terwijl het thans nog door eenen afstammeling van dezen laatste bezeten wordt, met name Mr. PIETER BINKHORST, woonachtig te Alkmaar.

Het d. OUDCARSPÉL of OUDCARSEL, oudtijds OUDKERSPEL en OUDKERSPEEL, het noordelijkste dorp van den Langendijk, ligt $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van Alkmaar. Men telt er in de kom van het dorp 103 h. en 700 inw. Het is eene nette plaats, welke eene lengte heeft van weinig minder dan $\frac{1}{2}$ uur, langs eenen straatweg.

De kerk stond, vóór de Reformatie, onder de bescherming van den H. MARTINUS. De pastorie werd somwijlen vergeven door den Abt van Egmond, die den benoemden Pastoor voorstelde aan den Abt van West-Friesland. Deze kerk staat een weinig van het dorp af, ten Oosten en heeft eenen vierkanten toren zonder spits, met nog een torentje op het koor, waaraan veel duifsteen is. Men heeft er geen orgel.

In het jaar 1744 werd hier een nieuw Regthuis gebouwd, hetwelk thans tot Raadhuis dient en van voren pronkt met het wapen van den Heer, in hardsteen gehouwen. Ten Westen aan het Raadhuis staat de Waag. De Heer van OUDCARSPÉL had hier vroeger ook een heerenhuis.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 12 September 1852 is opgerigt en 40 leden telt.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

In Mei 1690 ontstond er een brand te OUDCARSPÉL waardoor vijftien huizen werden in de asch gelegd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen leeuw op een veld van azuur. OUDCARSPÉL (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Geestmerambacht*, prov. Noord-Holland, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Alkmaar*, nu de kom van het dorp *Oudcarspel*.

Dit huis of kasteel, hetwelk eenen schoonen tuin had, en aan welks muur een gevangentoren stond, was gebouwd tusschen 1640 en 1643, doch is in 1808, doordien het in den oorlog van 1799 te veel geleden had, afgebroken, alleen de koepel of het tuinhuis is er slechts van overgebleven. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 bund., zijn thans het eigendom van partikulieren, met uitzondering van den overgebleven koepel en andere landerijen, welke den Heer Mr. PICTER BINKHOEST, woonachtig te Alkmaar, toebehooren.

OUDDORP, gem. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk* (14 k. d., 12 m. k., 6 s. d.); palende N. aan het Goereesche-Gat, O. aan de gem. *Goedereede*, Z. aan het Brouwershavensche-gat, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Ouddorp, het West-Nieuweland, het Oude-Nieuweland, den Ouden-Oostdijk en den Prekhill-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3016 bund. 70 v. r. 38 v. ell., waaronder 3006 bund. 92 v. r. 6 v. ell. belastbaar land, en na aftrek van dijken, slikken, schorren duinen, strand enz. 2059 bund. 74 v. r. 82 v. ell., binnendijks land.

Men telt er 548 h., bewoond door 444 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de graanteelt, vooral die van meekrap, hebbende men hier vijf meestoven. Ook is er een korenmolen. Langs het strand, ten Noorden en Westen, vindt men duinen, in welke vele geneeskrachtige planten groeijen, en voorheen vele konijnen gevonden werden, vooral in het *West-Nieuweland*. Ten Zuiden wordt het land tegen de zee beschut door eenen zwaren zeedijk, welke op 's lands kosten wordt onderhouden. Het land is over het algemeen, vooral in het Oudeland en in den Ouden-Oostdijk, boschrijk. Aan de noordwest- en noordoostzijde van het Oudeland zijn uitgestrekte duingronden, waarop des zomers koeijen grazen. De vruchtbaarheid van den grond is verschillend; men heeft zware kleigronden, en vruchtbare zandgronden, maar ook zeer vele onvruchtbare, bekend onder den naam van *Haaygemeten* (heidegrond, geestland), waarvan geene lasten geheven worden.

De Herv., die er ruim 2450 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. Niet dan met den jare 1593 zijn te Oudorp vaste Predikanten beroepen; de predikanten werden van 1574 tot 1595 waargenomen door de Predikanten van Goedereede, ALBERTUS ALARDI en ARENT JANSEN. De eerste vaste Predikant, die er in 1595 beroepen werd, was JACOBUS CONNET, die in 1597 naar Steenbergertrok. De benoeming van eenen Predikant geschiedt door den kerkeraad, met agreatie van den Ambachtsheer.

De Doopsgez., van welke men er 90 heeft, maken, met de overige uit het eil. *Goedereede-en-Overflakkee* eene gem. uit, welke 100 zielen telt, onder welke ruim 30 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft uitgeoefend, is geweest *Stoffel Philipz. Kole*, die in het jaar 1658 zijne dienst aanvaardde en in 1645 opgevolgd werd door *Jan Gijsbrechtsz.* Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. *Brielle-en-Hellevoetsluis*.

De 10 R. K., die men er aantreft, behooren tot stat. van *Middelharnis-en-Sommelsdijk*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen dezer gem. is een gevierendeeld schild. Het eerste gedeelte is van zilver, met eene poort van keel (rood), waaruit is rijdende een ruiter van azuur (blauw), gezeten op een paard van sabel (zwart). Het tweede gedeelte is van azuur, met twee voetbogen door een lint en *sautoir* te zamen gebonden, alles van goud. Het derde is van goud, met eenen papegaai van synopel (groen), zittende op eenen tak, geplaatst op een terras, alles van sabel. Het vierde is van zilver, met eenen burg van keel, staande op een terras van synopel, zijnde deze de wapens der vier heerlijkheden waaruit de gem. is zamengesteld.

OUDDORP of het OUDELAND-VAN-DIEPENHORST, heerl. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; palende N. O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland en de Oostduinen, N. O. aan de heerl. den Ouden-Oostdijk, O. aan de gem. *Goedereede*, Z. aan het Bronwershavensche-gat, Z. W. aan den Springer, W. aan de heerl. het West-Nieuwland en de Westduinen.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 995 bund. 41 v. r. 7 v. ell. Men telt er 250 h., uitmakende eene bevolking van 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

In deze heerl. lagen veleer de volgende fraaije landhoeven, van welke sommigen nog aanwezig zijn: *Groenenstein*, de *Hofdijk*, de *Ruiterswoning*, het *Huis-te-Klarenbeek*, de *Haverlandsche-hofstede*, *Heiburgh* en *Rustburg*.

Deze heerl., welke in het jaar 1724, met Oude-Nieuwland, West-Nieuwland en Ouden-Oostdijk in eenen koop, tot vier onderscheidene ambachtsheerlijkheden is uitgegeven aan *Jan Grinwis*, is sedert een eigendom van zijne nakomelingen gebleven, en wordt tegenwoordig bezeten door de erven *Jacob Johan Grinwis* en de Heeren *Pieter Thomas Grinwis* en *David Goekoop*, allen te *Goedereede* woonachtig.

Het d. OUDDORP of OUDORP, ook wel *Heer-Adriaans-Ouddorp*, ligt 4½ u. Z. van *Brielle*, 3 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, ongeveer 1 u. W. van *Goedereede*, oudtijds heette het *DIEPENHORST*, waarom het ook op sommige oude kaarten onder dien naam voorkomt. Sommigen leiden dezen naam af van *Horst*, een verouderd woord, hetwelk *bosch* beteekent, zoodat *DIEPENHORST* een *digte bosch* zoude beteekenen. Het mag met regt den naam van *Ouddorp* dragen, want de stichting klimt tot eene zeer hooge oudheid op.

Het is eene aanzienlijke plaats, welke rondom door houtgewas omgeven en daardoor zeer aangenaam gelegen is, terwijl de menigte zangvogels, welke zich in het kreupelhout ophouden, het in de lente tot een wezenlijk lustoord maken.

Men telt er in de kom van het d. een zestigtal h., en ruim 500 inw. De huizen zijn in de gedaante van een vierkant gebouwd, welks eene zijde door de *Weststraat* verlengd is.

zelf eenen Pastoor en Kapellaan te hebben, waarvoor Kerkmeesters van Goedereede aan den Pastoor te Oudboorn, alle jaren, moesten betalen, drie lood sijn zilver, Trooisch gewigt. De eerste kerk te Oudboorn, van welke men vindt gewag gemaakt, was in het jaar 1548 gesticht. Zij schijnt grooter geweest te zijn, dan de tegenwoordige, en tot aan den toren, van welke zij nu eenige voeten gescheiden is, gereikt te hebben, zoo als uit eenige merkteekenen nog blijkbaar is. Dit gebouw, door onderdom zeer bouwvallig geworden zijnde, kon alleen, door jaarlijks zware kosten, in eenen bruikbaren staat gehouden worden, en is eindelijk in den jare 1791 geheel vernieuwd. Voor het jaar 1744, zag men aan het gewelf dezer kerk nog onderscheidene zinnebeelden en gewijde afbeeldingen, welke den tijd herinnerde, toen de R. K. godsdienst nog de heerschende was, dan bij de vernieuwing of verbetering zijn die allen met eene dunne laag verw overdekt. Bewesten de kerk staat de dorpstoren, die almede in het jaar 1548 gebouwd is. Deze toren gaat van onderen vierkant op, tot boven de hoogte van het kerkdak, alwaar men den zoogenaamden omloop vindt, boven welke eene fraaije achtkante spits rijst, pronkende deze toren van buiten met uur- en windwijzers, en van binnen met uurwerk en klokken. Of hij in den beginne hooger opgetrokken geweest zij, is niet zeker te bepalen; het kan zeer wel zijn, dat het volk van Jonker FRANS VAN BREEDERODE, toen het in den jare 1490 de kerk gedeeltelijk afbrak, ook schade aan den toren heeft toegebracht, zoodat men genoodzaakt is geweest een gedeelte af te breken; althans het spitsje, dat er nu op staat, schijnt in lateren tijd daarop gebouwd te zijn. Ofschoon deze toren geene aanmerkelijke hoogte heeft, is hij op eenen verren afstand zichtbaar, hetwelk toe te schrijven is, aan de hooge ligging van het dorp. Ook dient hij tot een baken in zee, en wordt door het Rijk onderhouden. Vroeger was de spits, om te beter gezien te worden, wit, thans is zij rood geverwd. Het kerkhof, liggende nevens en rondom de kerk, is met eenen steenen muur omgeven, en binnen dien muur stonden vroeger oude lindebomen, welke thans door kastanje- en andere boomen vervangen zijn. Het kerkhof is van de vier zijden door straten omgeven, aan welke de meeste en voornaamste huizen van het dorp gebouwd staan. Er moet aan den westkant van den polder het Oudeland vroeger eene kapel gestaan hebben, in welke een collegie van Kanunniken gevestigd was. In deze kapel was een beeld der *H. Maagd*, waerwaarts zich de zeelieden en visschers in bedevaart begaven, wanneer zij eene ongelukkige reis gedaan hadden; de laatste bedevaart had plaats in den jare 1524, door DIJK VAN DEN MEERE, welke voor Goedereede schipbreuk geleden had. Van deze kapel is niets meer aanwezig, alleenlijk herinnert zekere streek lands onder Oudboorn, de Preekhil of Preekwerf genaamd, nog aan haar bestaan. Zie voorts het art. PREEKHIL.

In den kring, rondom het kerkhof, staat ook de kerk, in welke de Doopgez. hunne godsdienst verrigten, zijnde een voor die gemeente zeer geschikt gebouw. De tijd der stichting van deze kerk is onbekend, vóór 1658 kan zij reeds bestaan hebben, want in gemeld jaar was aldaar een Predikant dier gezindte aanwezig.

Men heeft te Oudboorn een Gasthuis, dat in het jaar 1599 gesticht is. — Het Raadhuis staat mede in den kring op den kerkhofgrond. Het is gesticht in het jaar 1779 en zeer geschikt tot het houden der vergaderingen van het Gemeente Bestuur. — Er bestaat hier mede een distributiekantoor der brievenposterij. — De dorpschool is in het jaar 1825 vernieuwd en doelmatig ingerigt.

In de nabijheid van Ouddorp vindt men eene hoogte, waarop door den Heer van Voorne een kasteel gebouwd is, hetwelk den naam van Spreeuwenstein droeg, en thans in het algemeen de Blaauwsteen genoemd wordt.

Ten dienste der scheepvaart, vindt men op het noorderstrand de Steenenbaak, opgericht in het jaar 1742 ter vervanging van eene houten baak, welke door het afnemen der stranden, was omgestort. Zij diende vroeger den zeelieden alleen tot eene baak bij dag, wijl daarop geen licht brandde. In het jaar 1845 toen deze baak juist honderd jaren tot zeemerk gediend had, is, om haar ook tot een veilig teeken bij nacht te doen verstrekken, daar tegen aan een stilstaand lenticulair lamplicht aangebragt van de vierde grootte, naar de uitvinding van den Heer TASSERL. Het geheel is een veel verkleinde toestel van dien op den toren van Goedereede; de pit der lamp heeft slechts de grootte van eene groote tafellamp, en het licht is op omtrent vier uren afstands zichtbaar. Het verlicht den horizon van het noorwesten door het noorden tot het zuidoosten, en staat op $51^{\circ} 49' 45''$ N. B., en $21^{\circ} 74' 28''$ O. L. Dit licht brandde vroeger op eene houten baak, welke een half uur westelijker stond. Zij was in het jaar 1820 gebouwd, doch is op den 17 Julij 1842 ingestort, en sedert niet weder hersteld.

Ouddorp is de geboorteplaats van den Godgeleerde CONRILS VILLEN, † in 1782, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leyden.

Dit dorp heeft veel door den oorlog moeten lijden. In het jaar 1415 werd het door het volk van JAN IV, Hertog van Brabant, na uitgeplunderd te zijn, ook in den brand gestoken.

In den jare 1428, bij gelegenheid dat de Zevenbergers door Goedereeders afgeslagen zijnde, zich naar Ouddorp begaven, betoonden deze aldaar hunnen moedwil door het plunderen en in brand steken van de bezittingen der ingezetenen. Zulks had ook plaats in den jare 1490, wanneer Jonker FRANS VAN BREDERODE, voor den heldenmoed der Goereesche vrouwen moetende onderdoen, met zijn volk naar Ouddorp week, en aldaar een gedeelte der kerk en waarschijnlijk van den toren liet afbreken, daarbij eenige ingezetenen medevoerende, die men op zwaar rantsoen stelde. Men wil dat BREDERODE, bij zijnen aftogt, door Graaf JAN VAN EGMOND zoude ingehaald en in eenen slag voor Zierikzee gevangen genomen zijn, vervolgens naar Dordrecht gevoerd, en kort daarna overleden is, hoe dit zij, zijn dood had ten gevolge, dat de gevangenen van Ouddorp vrijgelaten en de scheepjes van Goedereede, die zij mede genomen hadden, terug gegeven werden.

De laatste aanval, van welke melding gemaakt wordt, had plaats, in den jare 1604, toen Ouddorp door het volk van den Admiraal van Antwerpen, JAN DE BOER genaamd, weder werd uitgeplunderd, en tevens eenige burgers, als gevangenen, medegevoerd werden, welke tegen de gevangenen, die de ingezetenen van Goedereede op dat volk bebaald hadden, werden nitgewisseld.

Men kan met geene zekerheid bepalen of er na dien tijd nog vijandelijke aanvallen hebben plaats gehad, het schijnt echter, dat er bij vervolg van tijd eene bezetting in of omtrent Ouddorp is gelegd; althans in den jare 1665 is er aan den zuidkant van den polder het Oudeland, ten zuidoosten van Ouddorp, aan de sluis genaamd Steenkreken, eene schans aangelegd geworden, bestaande uit vier bolwerken, voorzien van barakken, die eene bezetting had van twee kompagnien soldaten en eene uitgestrooktheid van ruim zes bund. lands,

doch, hetzij men die onvoldoende, hetzij onnut oordeelde, zij is in het jaar 1675, op bevel van Gecommitteerde Raden geslecht, zijnde daarvan tegenwoordig op die plaats nog eenige overblijfselen te zien.

In het jaar 1677 trof dit dorp eene zware ramp, want de geheele oostzijde werd eene prooi der vlammen; doch binnen weinige jaren waren er nieuwe gebouwen in plaats van de oude verzezen en alle sporen van dien ramp verdwenen.

Toen den 26 Januarij 1682 in Holland, Zeeland, Friesland, Brabant en Vlaanderen vele landen door eenen zeer hoogen vloed overstromd werden, vlociden ook sommige polders, welke tot Oudorp behoorden, onder. In het Oudeland stroomde het zeewater door vier gaten binnen, waarvan het eene omtrent 90 ell. lang was. Deze polder had reeds dergelijke schade geleden in de jaren 1170, 1173, 1283 en 1304. In dit zelfde lot deelde de polder de Oude-Oostdijk; het water brak, daar er een zuiger in de sluis was, door den Middeldijk, door het binnenwater van den Oudendijk. Het zelfde onheil had deze polder in de jaren 1350 en 1370 getroffen.

Na het uitbarsten van den Engelschen oorlog, in 1781, werden langs de kust batterijen aangelegd, en eene bezetting van soldaten eerst bij de burgers ingekwartierd en daarna gekaserneerd. Deze batterijen, door den yrede in verval geraakt, werden in 1795 hersteld en er naderhand seinposten op geplaatst. Na de omwenteling van 1815 is alles weder vervallen en de gebouwen verkocht, zoodat zij thans dienen tot eene buitenplaats, welke het *Paveljoen* genoemd wordt.

Onder de bezetting van het eiland Goedereede-en-Overflakkee door Fransche krijgslieden had Oudorp ook veel te lijden, en daar en boven het ongelukkig lot van eenen ingezeten te betreuen, die door de Franschen, om eenige goederen, welke hij bij zich had, gruwelijk vermoord werd, waarvoor echter de moordenaren met den kogel zijn gestraft.

Het wapen dezzer heerl. is van zilver, met eene poort van keel (rood), waaruit is rijdende een ruiter van azuur (blauw), gezeten op een paard van sabel (zwart).

OUDDORP, d. in *Geestmer ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie OUDORP.

OUDDORP, voorm. heerl., prov. *Zeeland*. Zie OUDORP.

OUDDORP (HUIS TE-) of GROENESSTEIN, voorm. adell. h. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Brielle*, kant. en 5 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*.

OUDDORP (LUTTIK-), oudtijds een geb. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, nabij *Alkmaar*, ter onderscheiding van het d. *Ouddorp*, N. O. van *Alkmaar* gelegen, aldus geheeten. Het is reeds voor eeuwen binnen de stad *Alkmaar* getrokken, en maakt thans, onder die benaming, nog eene straat van die stad uit.

OUDE-ALTENASCHE-BINNEN-ZEEDIJK, dijk in het *Land-van-Altana*, prov. *Noord-Brabant*, die het *Land-van-Altana* in het *Oudeland-van-Altana* en het *Nieuwe-Land-van-Altana* verdeelt.

OUDE-BERKOOOP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie OLDEBERKOOOP (1).

OUDEBOSCH, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie TERBURG.

OUDE-DIEP, riv. in de prov. *Drenthe*. Zie ECHTINGER-STROOM.

(1) Eveneens zoeken men alle woorden, met OUD of OUDE zamengesteld, welke noch hier noch op de woorden van onderscheiding gevonden worden, op OLD of OLDE.

OUDE-DIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwonden*, griet. *Utingeradeel*. Zie *LAVEN-DIJK*.

OUDE-DIJK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. N. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. O. van *Piusterwolde*; met 4 h. en 30 inw.

OUDE-DIJK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. N. O. van *Beerta*, ¼ u. N. O. van *Nieuw-Beerta*, waartoe het behoort; met 41 h. en 340 inw.

OUDE-DIJKEN (DE), ook wel *LINCUS-OUDE-DIJKEN* genoemd, zandige streek lands, in den *Ablasserwaard* en in het *Land-van-Arkel-Beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze dijken nemen eenen aanvang aan den *Bazeldijk*, in den zuid-oosthoek der gem. *Hoog-Blokland* en loopen naar en door de kom dier gem., verder naar en door de kom der gem. *Hoornaar* tot aan de *Giessen*. Hier gaat eene hoogere streek gronds voort, welke nog *OUDE-DIJKEN* genoemd wordt, doch eigenlijk *GIENSER-OUDE-DIJKEN* zijn, langs de *Giessen* tot aan den wielmolen op *Lutjewoord*, gem. *Hoornaar*, aan het einde van de *Kromme-Giessen*, die ook voor eene sprauk of tak van de *Linge* wordt gehouden.

De *OUDE-DIJKEN*, onder *Hoog-Blokland*, hebben altijd gelegen en behooren ook nog tot den *Ablasserwaard*, doch die onder *Hoornaar* liggen onder het *Land-van-Arkel-Beneden-de-Zouwe*.

Langs deze *OUDE-DIJKEN*, zou, naar men wil, in vroegere eeuwen de *Linge* gestroomd hebben. Volgens anderen zouden zij als primitieve keering of bedijking tegen de zeevloed en gediend hebben. Zij dienen thans tot voet- en rijpad, wanneer des winters de gewone wegen onbruikbaar zijn.

OUDE-DORP (HET), geh. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland*.

OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN, pold. in het markgr. van *Berg-en-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *OUDEBOSCH (OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN-VAN-)*.

OUDE-FLIE (HET), diep in de *Zuiderzee*, tusschen het *Breezand* en het *Krakezand*.

OUDEGA of *OUDEGA*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, op eenen hoogen zandgrond in het gebiedte en omringd van lage hooi- en weilanden.

Het is eene zeer oude plaats, misschien wel de oudste van de grietenij, zoo als haar *Friesche* naam *Aoudega* (oude buurt) genoegzaam te kennen geeft. De geschiedenis nogtans geeft den tijd der stichting niet naauwkeurig op, en meldt ons alleen, dat het behoort onder den *Abt van het Smalleneester-konvent* of klooster, waarvan nog in het geh. *Smalle-Ee*, hetwelk door de *Smalle-Eester-zanding* en de *Oudegater-zanding* van *Outega* gescheiden is, de plaats, waar het bestaan heeft, wordt aangewezen. In verëeniging met *Smalle-Ee* moet *OUDEGA* toen eene aanmerkelijke bevolking gehad hebben, daar er reeds in het jaar 1453 te *Smalle-Ee* eene jaarmarkt gehouden werd, en in het konvent van dien naam, gedurende de twisten der *Schieringers* en *Vetkoopers*, eene samenkomst dezer partijen geweest is. *Trouwens*, *OUDEGA* zelf draagt onderscheidene kenmerken van ouderdom. Aan het kerkgebouw, waaraan nergens een jaartal, hetwelk ons de stichting meldt, gevonden wordt, vindt men nog veel duifsteen, en niet zelden

werden hier steenen doodkisten opgedolven. Zulk eene steenen kist werd onderanderen in het jaar 1817 daar opgegraven, hebbende eene lengte van 2,57 ell. Het deksel was lang 2,692 ell., de breedte boven 0,995 ell., de breedte in het midden 0,941 ell. en onder 0,706 ell. Aan de buitenzijde was zij ruw, doch op het deksel, aan het hoofteinde en aan de beide zijden, binnen de kist, vond men, in verheven beeldwerk, deze figuren: $\gamma^* \text{---} \gamma^*$; aan het voeteinde γ^* ; voor het overige was de binnenzijde hoogswijze, als matwerk, gebeiteld en zeer net bewerkt. Deze kist werd, gelijk alle de voorheen gevondene, uit het kerkhof opgegraven, en zoowel de plaats als het kruis doen ons denken, dat daarin een geestelijke is begraven geweest. Eene soortgelijke kist werd nog in het jaar 1858 opgegraven. De Geschiedschrijver WINSZMUS meldt (1), op het jaar 1254, dat er destijds een groot aantal wolven en wilde dieren, uit Drenthe en Westphalen gekomen, zich in Zevenwouden en Oostergoo ophield, en niet alleen vele verwoestingen aanrichtte onder de schapen en het vee, maar zelfs de lijken op de kerkhoven uit de graven haalde, zoodat vele inwoners, om deze reden, uit verre plaatsen steenen zerken onthoden, onder welke de lijken, uit vrees voor de wolven, bedekt en begraven werden. Daar nu Oudega niet verder dan omtrent vijf uren gaans van de Drentsche grenzen verwijderd is, en dit gedierte zich dus ook zekerlijk hier zal bevonden hebben, is het misschien ook omtrent dien tijd geweest, dat zij hier in gebruik waren, en van daar nog in zulk een aantal in deze streken gevonden worden. Dit wordt te meer waarschijnlijk, daar, volgens het verhaal der landlieden; hunne voorouders zich in steenen doodkisten begraven lieten, om van de wolven niet verslonden te worden. Indien nu deze veronderstelling, of liever gissing, te bewijzen ware, zoude hiernit volgen, dat dan het dorp Oudega reeds sedert zes eeuwen bestaan had.

Het dorp is, met de onderhoorige landen, ruim twee uren gaans lang en een uur breed. Men wil, dat de oudste bewoners zich des zomers met hunne kudden naar de lage omstreken begaven, en aldaar op de hoogste plaatsen hunne tenten opsloegen. Zoodanige legerplaatsen vindt men vele aan den westkant van het dorp in de maadlanden. Sommige dier maadlanden hebben daarvan waarschijnlijk den naam ontvangen van de Hemmen en de Hooge-Warren. Ten Zuiden van het dorp, tegen over Smalle-Ee, vindt men het Gea-lan (buurtland). Door het Gea-lan liep oudtijds slechts ééne vaart, waardoor Oudega met Smalle-Ee te water gemeenschap had, het Oude-diep genaamd, hetwelk in de *Munniks-gruppel* uitloopt. In latere tijden zijn, ten gemakke der scheepvaart, nog gegraven de Wopkeslooten; in het Zuidoosten en de Zetsloot, in het Zuidwesten van de Oudegaster-zanding. Op het westeinde van het dorp is mede eene zanding, waarin nog eene vaart uitloopt naar Oudega, die de Geeuw genaamd wordt. Men verdeelt het dorp in de volgende buurten, als: het Moleneind, de Voor-weg, de Achter-weg, de Buren, de Wal, de Gaasten, het West, het Uiteinde en de Opperburen, die te zamen bevatten 140 h. en ruim 760 inw., welke meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook heeft men er eenen wind-korenmolen. In vorige tijden waren hier onderscheidene kooijen, tot het vangen van wilde eenden; doch deze zijn sedert lang allen verdwenen, zonder eenig ander spoor na te laten dan de naam.

(1) *Kronijk*, bl. 136.

gem. *Schikland*, 10 min. Z. van *Ess*. Hier staat de vuurtoren van het eiland.

OUDEKERK en **OUDE-KERKEVELD**, twee plaatsen in het *Land-am-Rovestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Foghel*, gem. en *W. van Boekel*, het eene 20 min. Z. W. van *Boekel*, naar den kant van *Erp*, nabij het geh. *Grammoord*, en het andere op de grenzen der gem. *Gemert*, nabij het geh. *Eedonk*, alwaar in het midden der zeventiende eeuw, als wanneer de oefening van de R. K. godedienst in de gem. *Erp* en *Gemert* verboden werd, de inwoners dier gem. twee schuurkerken gebouwd hebben, waar zij hunne godedienst kwamen verrichten, welke schuren, naderhand afgebroken zijnde, haren naam geïsten hebben aan de plaats, alwaar zij gestaan hebben.

OUDEKERKE, **OOUWKERK** of **OOUWKERKZ**, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeoland*, dat op de lijst van de kerken onder het dek. van *Schouwen* voorkomt.

Ook is er het wapen nog van bekend, dat gewest in een veld van zilver, met eenen toren van keel (rood), met spits dak en zijmuren van azuur (blauw), staande op eenen grond van sinopel (groff), welk wapen veel overeenkomst heeft met dat van *Heer-Simonkerke*, zoo dat men daaruit zoude kunnen veronderstellen, dat het het zelfde dorp is of dat het daaromtrent heeft gelegen.

OUDE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelge*, prov. *Groningen*. Zie *VELDWIJK*.

OUDE-KLOOSTER (HET) of **HET OLDEKLOOSTER**, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *JONANUS-EVANGELISTA*.

OUDE-KONVENT (HET) of **HET OLDE-KONVENT**, naam, dien het oudste bekende konvent in de stad *Groningen* draagt.

Het was gelegen in de *Geestelijkemaandenstraat*, thans doorgaans het *Rodeweeshuisstraatje* genaamd, omdat er van dat konvent, na de Reductie, een *Stads-Weeshuis* is gemaakt, waarin de weezen in het rood gekleed zijn, terwijl die van het *Armen- of Diakonieweeshuis* groens kleederen dragen. Het **OUDE-KONVENT** komt waarschijnlijk reeds voor in de *Charta Werdensis*, welke tot het jaar 1166 wordt gebracht, doch misschien onder is. In een charter van 1386 worden al vermeld, de *Baghinen van den olden convente*, en in een charter van 1401, bevattende de wetten en instellingen van dit konvent, draagt het huis den naam van *ANTIQUUS CONVENTUS BEGJARUM*.

OUDE-KONVENT (HET) of **BEGJARHUIS**, voorm. konvent te *Kampen*, aan de westzijde van het vroegere *Kerkhof der Bovenkerk*.

De bewoneressen van dit konvent waren, even min als elders, aan kloostergeloften gehouden. Alle *Begjinen* waren door den band van liefde onder elkander en met God vereenigd.

De gebouwen zijn later tot de *Muur* ingerigt en in 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans de *Beestenmarkt*.

OUDELAND (HET), stroek lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zandambacht*; palende N. aan de *Lange-Stukken*, O. aan den *Poel-polder*, Z. en W. aan den weg naar *Naaldwijk*.

Zij wordt aldus genaamd, omdat zij achter den oudsten *Maasdijk*, nu de *Naaldwijksche-weg*, ligt.

OUDELAND (HET) of **INDIJK**, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den *Breukelche-dijk*, O., Z. en W. aan den *Rijn*.

OUDEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Sneek*. Men telt er; 28 h. en 180 inw. en met de daartoe behoorende gehuchten 48 h. en 280 inw., die meest hun bestaan vinden in de veefokkerij, terwijl zij ook veel werk maken van de visscherij, inzonderheid op aal of paling, waartoe zij ruimschoots gelegenheid vinden in de onderscheidene wateren, welke onder dit dorp gevonden worden, als daar zijn: de Oudegaster-brekken, het Sipke-meer, het Kerk-meer, het Ried-meer, de Joe enz.

De Herv., die hier 183 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudega-Idsega-en-Sandfird*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS was toegewijd, en eenen stompen toren heeft, doch van geen orgel voorzien is. In deze kerk treft men eene blaauwe zerk aan, met een Grieksch opschrift, hetwelk door ons op het art. HOIRMA is medegedeeld (1).

De R. K., van welke men er 90 heeft, worden tot de stat. van *Blaauwhuis* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

OUDEGA-EN-KOLDERWOLDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring. van *Slooten*. Men heeft er eene kerk te *Oudega* en telt er 290 zielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die na de scheiding van *Nijega*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES SWINCHIUS, die in het jaar 1631 herwaarts kwam, en in het jaar 1639 naar Berkhout vertrok.

OUDEGA-IDSEGA-EN-SANDFIRDE, kerk gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *IJlst*. Men heeft er twee kerken, als ééne te *Oudega* en eene te *Sandfird*, en telt er 360 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES SIXKES, die in het jaar 1598 hier stond, doch het zelfde jaar opgevolgd werd door GERBRANDUS SIZRAND. Tot in 1610 hebben de Predikanten de gem. Gaastmeer en Nieuwenhuizen mede bediend.

OUDEGA-NIJEGA-EN-OPEINDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Bergum*. Men heeft er drie kerken, als: ééne te *Oudega*, ééne te *Nijega* en ééne te *Opeinde*, en telt er 1720 zielen, onder welke ruim 100 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest EMBARDUS MARA, die welligt in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 overleed.

OUDEGASTER-BREKKEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, W. van en onder *Oudega*.

Het loopt westwaarts in de *Vlakke-Brekken* en de *Bornbrek*, en oostwaarts tot aan de b. van het d. *Oudega*; terwijl het voorts door de *Zypsl* oot met het *Sipke-meer*, door de *Kerksloot* met de *Braamster-poel*, en door de *Asgracht* met de *Ringwiél* in verbinding staat.

OUDEGASTER-BROEK, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolds*, N. van *Oudega*, dat door de dorpsvaart met de *Fljuessen* in verbinding staat.

OUDEGASTER-RIJP, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr., en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, ¼ u. N. W. van *Oudega*, waartoe het behoort.

(1) Zie Deel V. bl. 664.

OUDEGASTER-ZANDING (DE), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*; griet. *Smallingerland*, Z. van *Oudega*.

Het staat door de *Wopke-slooten* met de *Smalle-Eesterzanding*, door het *Ouddiep* met de *Munniksgruppel* en door de *Zetsloot* met de *Munnik-Ee* in verbinding.

OUDE-GEEUW (DE), voorm. water, thans droog, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, onder het d. *Snikzwaag*, geloopt hebbende van het *Kleine-Hornster-meer* naar *Utingeradeel*.

OUDE-GEEN, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **GEEN** (HEX-HEX-TE-).

OUDE-GORZEN-POLDER (DE), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. 's *Gravendeel-en-Leer-ambacht*; palende N. aan het *Bijle-polder*tje, O. aan de *Kil*, Z. aan den *Stoope-polder*, W. aan *Meeuwoord*.

OUDE-GOUW (DE), water in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk gem. *Wognum-en-Wadway*, gedeeltelijk gem. *Spanbroek*, in eene noordoostelijke rigting van de waterscheiding tusschen de *Wester-koggen* en de *Vier-Noorder-koggen*, dwars door de *Kapelle-vaart* naar de *Groote-sloot* loopende.

OUDE-HASKE of **OLDE-HASKE**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Heerenveen*.

Men telt er 107 h. en 750 inw., die meest in den landbouw en de veengraverij hun bestaan vinden.

De noordelijke landen, bekend onder den naam van *Oude-Hasker-uitgangen*, zijn, als de naburige, laag en tot maadlanden dienende, voorts veenig, en op vele plaatsen reeds vergraven.

De Herv., die er 570 in getal zijn, behooren tot de gem. *Haskerhorn-en-Oude-Haske*, welke ook hier eene kerk heeft, ten Z. der *Overspitting*. Deze kerk is een oud gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De enkele *Doopsgez.*, welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Joure* gerekend. — De R. K., van welke men er 40 telt, behooren tot de stat. van *Joure*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht.

OUDE-HASKER-UITGANGEN, lage landen, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie op het vorige art.

OUDE-HAVEN-VAN-OOSTBURG, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **ZOETWATER** (HEX).

OUDEHOF of **DEKEMA-STATE**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 5 min. Z. van *Leeuwarden*, ten N. W. van en onder *Huizum*.

Het huis dezer state is in het jaar 1578, toen de Raadsheer **JULIUS DEKEMA** het bewoonde, door het *Leeuwarder* gemeen gesloopt, omdat zijn bezitter de Spaansche zijde hield, en men vreesde, dat de vijand zich daarin tegen de stad zoude versterken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, treft men thans eene hoeve aan, waarvan de landerijen nog kenmerken van de vroegere hovingen der state dragen.

OUDE-HOFSTEDE (DE), naam, welke wel eens gegeven wordt aan de riddermatige hofstad **DRAKENSTEIN** in *Bemland*, prov. *Utrecht*. Zie **DRAKENSTEIN**.

OUDEHORNE of **OLDEHORNE**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr. en 5 u. O. van *Heerenveen*, aan den rijweg, welke van het *Oranjewoud* verder oostwaarts, door minder vruchtbare streken, naar *Stellingwerf-Oosteinde* loopt, waar men ook de kerk

heeft; doch het strekt zich tevens uit met eene buurt, *Zevener* genoemd, tot aan den buitenweg, daar men de voornaamste beplantingen vindt, gelijk voorheen het huis van den Heer *Zevenaar*, aan de Wijk, die uit de Knijpe naar de Kuinder gegraven en naar zijnen naam genoemd is, zijnde daarin, tot ophouding van het water, vier verlaten gelegd. — De inw. vinden meest in de veeteelt hun bestaan.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Oude-en-Nijehorne*, welke hier eene kerk heeft, met eenen toren, doch zonder orgel. — De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

In den aanvang van den Nederlandschen oorlog met Spanje werd het beschanst, om de Zevenwouden te beter te beveiligen. Den 24 Januarij 1582 kwam de Spaansche Bevelhebber *Venoco*, met zes vaandelensoldaten van Nieuwpoort, voor deze schans, doch werd zoo moedig ontvangen, dat hij terugwijken en de plaats verlaten moest.

OUDE-EN-NIJE-HORNE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*, met twee kerken, ééne te *Oudehorne* en ééne te *Nijehorne*. Men telt er 360 zielen, onder welke 100 Ledematen. Deze gem. was tot in 1852 kerkelijk met *Hoornsterzwaag* vereenigd, doch in dat jaar daarvan afgescheiden zijnde, bekwam zij, in 1855, eenen eigen Predikant in *Hendrik de Lee*, die in het jaar 1845 naar *Tjallebert* vertrok.

OUDE-HUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Bolsward*, $\frac{1}{4}$ u. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoorde.

OUDEHUIS of *Olderhuis*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*, $\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Lutkewierum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 31 v. r. 27 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer M. H. *Ovruus*, woonachtig te *Lutkewierum*.

OUDE-KAAG, pold. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Hoep, O. aan *Grootewal*, Z. aan de *Oostermeer*, W. aan het dorp *Schagen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund. 56 v. r. 10 v. ell.; telt 49 h., waaronder 5 boerderijen, en staat onder het bestuur van den polder *Schagen*.

OUDEKAAI (DE), b. op het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*.

OUDEKADE, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, Zie *KADE* (OUDE-).

OUDEKERK en OUDEKENSKERKE, onde namen van het d. *HOEDEKENSKERKE*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HOEDEKENSKERKE*.

OUDEKERK, b. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Made*, waartoe het behoort.

OUDEKERK, geh. op het eil. *Schokland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Zwolle*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Kampen*,

gem. *Schokland*, 10 min. Z. van Ens. Hier staat de vuurtoren van het eiland.

OUDEKERK en **OUDE-KERKEVELD**, twee plaatsen in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Veghel*, gem. en W. van *Boekel*, het eene 20 min. Z. W. van *Boekel*, naar den kant van Erp, nabij het geh. Gramsoord, en het andere op de grenzen der gem. *Gemert*, nabij het geh. Esdonk, alwaar in het midden der zeventiende eeuw, als wanneer de oefening van de R. K. godsdienst in de gem. *Erp* en *Gemert* verhinderd werd, de inwoners dier gem. twee schuurkerken gebouwd hebben, waar zij hunne godsdienst kwamen waarnemen, welke schuren, naderhand afgebroken zijnde, haren naam gelaten hebben aan de plaats, alwaar zij gestaan hebben.

OUDEKERKE, **OUDEKERK** of **OUWERKERKE**, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dat op de lijst van de kerken onder het dek. van *Schouwen* voorkomt.

Ook is er het wapen nog van bekend, dat geweest is een veld van zilver, met eenen toren van keel (rood), met spits dak en zijmuren van azuur (blauw), staande op eenen grond van sinopel (groen), welk wapen veel overeenkomst heeft met dat van Heer-Simonskerke, zoo dat men daaruit zoude kunnen veronderstellen, dat het het zelfde dorp is of dat het daaromtrent heeft gelegen.

OUDE-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Fivelgo*, 'prov. *Groningen*. Zie **FELDWIETH**.

OUDE-KLOOSTER (HET) of **HET OLDEKLOOSTER**, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **JOHANNES-EVANGELISTA**.

OUDE-KONVENT (HET) of **HET OLDE-KONVENT**, naam, dien het oudste bekende konvent in de stad *Groningen* draagt.

Het was gelegen in de *Geestelijkemaagdenstraat*, thans doorgaans het *Rodeveeshuisstraatje* genaamd, omdat er van dat konvent, na de Reductie, een Stads-Weeshuis is gemaakt, waarin de weezen in het rood gekleed zijn, terwijl die van het Armen- of Diakonieweeshuis groene kleederen dragen. Het **OUDE-KONVENT** komt waarschijnlijk reeds voor in de *Charta Werdensis*, welke tot het jaar 1166 wordt gebracht, doch misschien ouder is. In een charter van 1386 worden al vermeld, de *Baghinen van den olden convente*, en in een charter van 1401, bevattende de wetten en instellingen van dit konvent, draagt het huis den naam van **ANTIQUUS CONVENTUS BEGIIINARUM**.

OUDE-KONVENT (HET) of **BEGIINENHUIS**, voorm. konvent te *Kampen*, aan de westzijde van het vroegere *Kerkhof* der Bovenkerk.

De bewoneressen van dit konvent waren, even min als elders, aan kloostergeloften gehouden. Alle Begijnen waren door den band van liefde onder elkander en met God vereenigd.

De gebouwen zijn later tot de **MUNT** ingerigt en in 1810 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans de **Beestenmarkt**.

OUDELAND (HET), streek lands in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zandambacht*; palende N. aan de Lange-Stukken, O. aan den Poel-polder, Z. en W. aan den weg naar Naaldwijk.

Zij wordt aldus genaamd, omdat zij achter den oudsten **Maasdijk**, nu de **Naaldwijksche-weg**, ligt.

OUDELAND (HET) of **INDIJK**, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan den **Breukelsche-dijk**, O., Z. en W. aan den **Rijn**.

OUDELAND (HET), pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Middelharnis*. Zie *MIDDELHARNIS (HET OUDELAND-VAN-)* (1).

OUDELAND (HET), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*.

OUDELAND (HET), wijk of sectie van de *Watering-van-Lamswaarde*, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*; palende N. aan den *Oostvogel-polder*, O. aan *Lamswaarde*, Z. aan den *Have-polder*, W. aan den *St. Paulus-polder*. Zie voorts *LAMSWAARDE*.

OUDLAND (HET), naam, welke men gemeenlijk geeft aan de *ORANJE-POLDER*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Bierliet*, in tegenstelling van den later bedijkten *Amelia-polder*, die het *Nieuwland* genoemd wordt. Zie *ORANJE-POLDER*.

OUDELANDE, gem. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (5 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Overzande*, N. aan de heerl. *Nisse*, O. aan *Baarland-en-Bakendorp*, Z. aan *Ellewoutsdijk*, W. aan *Drieweg-en-Goudorpe*.

Deze gem. bestaat uit het d. *Oudlande* en het geh. *Molenberg*, den *Oudlandsche-polder*, den *Storm-polder* en den *Molenpolder*, benevens gedeelten van den *Nieuw-Overzandsche-polder*, den *Kamer-polder*, den *Noord-polder*, den *Sak-polder* en den *Nissestelle-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 497 bund. Men telt er 86 h., bewoond door 106 huisgez., nitmakende eene bevolking van ruim 580 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 500 in getal zijn, onder welke 900 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Borssele*, behoort. Volgens het besluit der klassis van 1890, moest er de predikdienst vervuld worden door de Predikanten van *Baarland* en *Ellewoutsdijk*. Naderhand geschiedde dit alleen door den eersten, tot het jaar 1616, toen de gemeente een eigen leeraar verkreeg. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Goes*. — De Christelijke Afscheidenen, die men er 20 telt, worden tot de gem. van *Baarland* gerekend. — De R. K., die er 15 in getal zijn, parochieren te *Kwadendamme*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *OUDELANDE* of *OUWELAND* ligt 2½ u. Z. ten W. van *Goes*, 2 u. Z. Z. O. van *Heinkenszand*. Het is een vrij goed en wel gelegen kerkdorp, dat in de kom van het d. 80 h. en 580 inw. telt.

De kerk is een goed gebouw, met eenen hoogen en dikken toren, doch zonder orgel. Van deze kerk plagten, vóór de Reformatie, twee gedeelten den Bisschop van *Utrecht* toe te komen. Tot het andere gedeelte van de kerk te *OUDELANDE*, was, volgens het handschrift der *Utrechtsche kerk*, van 22 Junij 1571, benoemd en aldaar in het bezit gesteld, de Heer *CHRISTOFFEL à LOIN*, een Priester uit het bisdom van *Luik*, zijnde de nazaat van den Heer *JAN PIETRSZ. PLAS*. Deze kerk, onbruikbaar geworden zijnde, werd in 1769 vertimmerd, het noordelijke kruispan afgebroken en het aan de oostzijde platgesloten koor tot eene ruime school ingerigt.

(1) Errecoons roeke men de overige art. *OUDELAND*, welke hier niet gevonden worden, op den naam der gemeente, waartoe zij behooren.

Deze gem. was vroeger eene afzonderlijke heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door Mr. Jan Conraet Louwman. Rand der Administratie te Amsterdam, wegens de provincie Zeeland; thans maakt zij, met Baarland, de heerl. Baarland-Oudeland-en-Bakkerdorp uit. Staivezonde, dat er vroeger weede toebehoorde, is verdronken, en daarvan bestaan alleen nog eenige schorren. De heerlijkheid is het eigendom van de Heeren Conraet Anthonis van Ben'n, te Schiedam, en Mr. Jacobus de Roozen, te Rotterdam (1).

Het wapen der voorn. heerl. is een schild van silver, met het aanzigt van een bejaard man met langre baard van natuurlijke kleuren.

OUDELAND-EN-TOURMOUVELD (HET), pold. in het groot waterschap van Woerden, prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. en gem. Woerden; palende N. aan Gravesloot, O. aan Geerthorp en den Rijn, Z. aan den Rijn en de stad Woerden, W. aan Rietveld.

OUDELANDS-AMBACHT, heerl. in den Zuidvlietste-waard, prov. Zuid-Holland. Zie HERR-OUDELANDS-AMBACHT.

OUDELANDSCHE-KANERDIJK (DE), dijk in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, gem. Oudelande.

OUDELANDSCHE-POLDER (DE), pold. in den Hoekste-waard, prov. Zuid-Holland, arr. Dordrecht, kant. 's Gravendeel, gedeeltelijk gem. Hijnschevenland-van-Noerkerke, gedeeltelijk gem. Monnikendam, gedeeltelijk gem. Putterhoek, en voor een klein gedeelte gem. Heinoord, palende N. aan den Oud-Heinoordste-polder, den West-Zomerlandsche-polder en den Oost-Zomerlandsche-polder, O. aan den pold. Bonaventura, Z. aan de binnengedijkte Maas, die hem van den St. Anthony-polder en van den Monnikenlandsche-polder scheidt, W. aan den Westmaas-Nieuwlandsche-polder.

OUDELANDSCHE-POLDER (DE), onbebouwde pold. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Heinkenszand, gem. Oudelande; palende N. W. aan den Nieuw-Overzandsche-polder, N. O. aan den Molenvolder, Z. O. en Z. aan de oudste landen der heerlijkheden Baarland en Oudelande, W. aan den Storm-polder.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 90 bund., en wordt door de Baarlandsche-sluis van het overtollige water ontlast. Het polderstuur is opgedragen aan de dijksdirectie van Baarland-en-Oudelande.

OUDELANDSCHE-POLDER-DIJK (DE), dijk in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, gem. Oudelande.

OUDELANDSCHE-ZREEDIJK (DE), dijk op het eil. Goedereede, prov. Zuid-Holland, gem. Ouddorp, zich uitstrekking van den Nieuw-Westerloosche-polder, onder Goedereede, in eene westelijke strekking tot aan den pold. het West-Nieuwland onder Ouddorp.

Deze dijk werd door de stormen van 29 November, 25 en 26 December 1837 zwaar geteisterd.

OUDELANDS-DIJK, oude dijk op de zuidelijke grens van het westelijke deel van Staats-Flaanderen, in het Vrije van-Sluis, prov. Zeeland. Zie GRAAF-JANS-DIJK.

OUDELANDS-DIJKJE, dijk in het Schermer-eiland, prov. Noord-Holland, aan de westzijde van den Eilands-polder.

OUDELANDS-KERK, heerl. in den Zwijndrechtsche-waard, prov. Zuid-Holland. Zie HERR-OUDELANDS-AMBACHT.

(1) Vergelyk ook het BAARLAND D. II, Pl. 16.

OUDELANDS-LAAG (HET), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan het verdrongen Westland, O. aan het Oudeland, Z. aan het Halstersche-Laag, W. aan den weg van Steenberg naar Bergen-op-Zoom.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 184 bund. 18 v. r. 80 v. ell., waaronder 165 bund. 10 v. r. schotbaar land; telt 7 h., waaronder het landgoed *Dussenberg*. Hij heeft eene houten brug over de linie, bij den Witten Ruiters, wijd 2,61 ell., hoog 1,88 ell., en wordt met het water van de linie van het Halstersche-Laag, door het verdrongen Westland enz., op de Steenberg-sche haven en op de Vliet, van het overtollige water ontlast. Het zomer peil is 0,70 ell. beneden A. P. Hij wordt door de Ingelanden zelve beheerd. In dezen polder wordt veel gemoerd, het veen wordt tot drie ellen en dieper gebaggerd.

OUDELANDS-POLDER, pold. op het eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Diepenhorst (Het-Oudeland-van)*.

OUDELAND-VAN-ABBEBROEK (HET), pold. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Abbebroek*; palende N. aan den Ouden-Nieuwlandsche polder, N. O. aan de gorzen van de Bernisse-kreek, O. aan den Oude-kade-polder, Z. aan den Nieuwlandsche-polder.

OUDE-LINIE (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *IJzendijke*, gedeeltelijk gem. *Biervliet*.

Het is het overblijfsel der laatste natuurlijke geul, die er bij het bedijken van den Zuiddiep-polder, in 1688, aanwezig was, en wordt aldus genoemd in tegenstelling van het, in 1755 door het Zuid-diep gegraven, kanaal (zie *Linie (de)*). Het is thans op vele plaatsen geheel opgeslikt; ligt in den Grootte-Jonkvrouw-polder-benoorden; loopt voorts door het Zuid-diep naar de Magdalena-sluis, en dient voor een groot gedeelte tot uitwatering van de zeven vereenigde polders. Het is niet waarschijnlijk, dat het vóór het graven van het bovengemelde kanaal, in 1755, dezen naam droeg.

OUDEMAN, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, nu prov. *Zeeland*, gem. *IJzendijke*, alzo meest genoemd wegens zijne ligging in den toenmaligen *Oudemans-polder*, de eigenlijke naam was *Waterland*. Zie dat art.

OUDEMANS-POLDER (DE), voorm. pold., gedeeltelijk liggende in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, heerl. *Waterland*, prov. *Zeeland*, gem. *IJzendijke*.

Deze pold. werd bedijkt tusschen de jaren 1525 en 1550, ingevolge octrooi, gegeven door den Aartshertog *Filips* aan *Hieronimus Lauwerin*, tot het bedijken van polders, het stichten eener kerk daarin, en het uitgeven dier gronden tot heerl., als huwelijks-gift van zijne dochter *Babette*, onder den naam van *Waterland*. De *Hieronimus* (zie het art. *Hieronimus-polder*) was reeds vroeger bedijkt, bij het leven van gemelden *H. Lauwerin*. De *Oudemans-polder* werd na zijnen dood door de erfgenamen bedijkt. Even gelijk de door hem bedijkte polders naar zijnen doopnaam of die zijner dochter genoemd waren, en één naar haar de *Jonkvrouw-polder* heet, is het niet onwaarschijnlijk, dat deze naar hem de *Oudemans-polder* genoemd is: want de *Osemans-polder* (*Noormans-polder*) lag noordelijker en was een afzonderlijke polder. De stichting van het d. *Waterland* en de bouw

OUDE-MIEDEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tijerksradeel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Bergum*, ¼ u. W. van *Saawoude*.

OUDE-MIRDUM, **OLDE-MARDUM**, **OLDE-MIRDUM** of **OLDE-MIRDUM**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5 u. Z. van *Sneek*, kant. en 3 u. W. van de *Lemmer*, aan den rijweg van *Slooten* naar *Stavoren*. Ook loopen door dit d. wegen naar het strand, *Rys*, *Balk*, enz. De buurt van dit dorp is van kleine uitgestrektheid; tellende slechts 20 h. en 140 inw., doch hieronder behooren onderscheidene buitenbuurtjes en huizen, als: *Elfbbergen*, *Vierhuizen*, *Spitsbergen*, de *Marderhoek* en *Hoiteburen*, welke gezamenlijk 80 h. en 324 inw. tellen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

Een stuk lands, in het zuidoosten van hier naar zee, bij de *Modder-poel* en *Attje-Vliet*, wordt gehouden voor het beste weiland in dit oord. Het *Joldrenbosch* is zeer hoog, bevat veel bouwland, doch meest geboomte. Van eenen rijweg, welke er door loopt en het *Huningspad* genaamd wordt, heeft men eene der schoonste gezigten van *Gaasterland*.

De rijweg van hier naar *Rys* is zeer aangenaam, als zijnde overschaduw door het geboomte, hetwelk hier in overvloed, nevens de hooge bouwlanden, wordt gevonden.

De *Herv.*, die hier 240 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oude-Mirdum-Nije-Mirdum-en-Sondel*. De kerk was vóór de Reformatie aan de *H. MARIA* toegewijd, ten minste op de torenklok staat deze inscriptie:

bi den burrot heer Heinrichs tten F
mi maecte in die eer marien +
men screef duzend acht en vijftig en vier hondert +
steven kutendijk, wien dat hondert +

De pastorie kon destijds honderd goudgulden (180 guld.); het vikarisschap zeventig goudgulden (105 guld.) en eene andere vikarij veertig goudgulden (60 guld.) opbrengen. Deze kerk was een langwerpig gebouw met eenen swaren toren, welke, oud en vervallen geworden zijnde, in 1790 vervangen is door een net kerkje, hetwelk geheel gebouwd is uit den opbrengst van den ouden duifsteen, waaruit de voormalige kerk en toren bestonden.

De enkele *Doopsgez.*, welke hier woont, wordt tot de gem. van *Balk* gerekend. — De 80 *R. K.*, welke men er aantrest, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Balk* gedeeltelijk tot die van *Bakhuizen*. — De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

OUDE-MIRDUM is de geboorteplaats van den *Wis- en Natuurkundige HENRICUS ANNEAE*, gedoopt den 25 Augustus 1743, † 1 November 1810.

In 1529 deden de *West-Friesen* eene landing op deze kust, die wegens hare hoogte geene zeedijken heeft, en roofden grooten buit uit de toen aanzienlijke dorpen van *OUDE-MIRDUM* en *Nije-Mirdum*; doch de *Oostvlielingen* deden het zelfde in *Wester-Vlie*; en zulks met zoe veel bitterheid, dat de partijen, waar zij ook elkander op zee ontmoetten, terstond handgemeen werden en de overwonnenen over boord wierpen. Dan, kort daarna werd dit verschil bijgelegd, door de tuschenkomst van den *Abt* van het *St. Odulfus-klooster* te *Stavoren* en eenige aanzienlijke burgers dier stad.

OUDE-MIRDUM-NIJE-MIRDUM-EN-SONDEL, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Slooten*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te *Oude-Mirdum* en ééne te *Sondel*. De kerk te *Nijemirdum* schijnt in het begin van 1700 te

zijn afgebroken, althans in het jaar 1703 is er voor het laatst in gedoopt. De kerk te Sondel is eene der oudste uit den omtrek. Men telt er ruim 600 zielen onder welke 210 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **QUAINTUS PALM**, die in het jaar 1566 herwaarts kwam, en in het jaar 1567 naar Emden vlogte, wegens de vervolging, die Friesland's Stadhouder, **ARAZZUS**, in Januarij van dat jaar, tegen de reeds begonnene Reformatie, op last van de Gouvernante, begon aan te rigten. Hij is in 1574, bij het innemen van Leerdam, door de Spanjaarden aldaar opgehangen. De eerste, die na hen aldaar stond was **SIMON HAANES**, die in het jaar 1599 hier stond en in het jaar 1610 naar Gaastmeer vertrok. Destijds was **Sondel** nog niet met *Oude-Mirdum* en *Nieuwe-Mirdum* gecombineerd, dit geschiedde eerst in het jaar 1640. **Sondel** heeft van het jaar 1590 af vijf Predikanten gehad, waarvan de eerste was **JOHANNES SIXTIVS**.

OUDE-MOER (DE), meertje in *Dragterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. *Z. van Andijk*.

OUDEMOEREN (DE), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

Dese pold., maakt een gedeelte van den *Emelia-polder* uit, maar is, in het jaar 1711, ter verkrijging van eene verbeterde uitwatering en, om het door inlating van den vloed te doen verhoogden, door eene kade daarvan afgezonderd. Hij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 149 bund. 63 v. r. 80 v. ell., en wordt door eene sluis, nabij de *Hooge-Zwaluwe*, wijd 2,53 ell., voorzien van een paar buiten- en binnenpuntdeuren en eene schuif, op de zoogenaamde *Vloedspui* en verder op de *Amer* van het overtollige water ontlast. Ook ontvangen de *Ouz-Moeras* nog, door een steenen sloisje, gelegen in de kade tegen den buitendijk, wijd 1,22 ell. en voorzien van eene schuif, het water van de landen van den *Emelia-polder* genaamd de *Doodzijde*, welk water echter niet mag invloeijen, dan nadat de *Ouz-Moeras* tot op het zomerpeil afgeloosd zijn. Het beheer over de uitwatering van dezen polder is aan den *Agent der Domeinen* van de beide *Zwaluwen* opgedragen, overigens behoort dit gedeelte onder het bestuur der geheele dijkkaadje, voor het onderhoud der sluis echter, waarmede het domein belast is, ontvangt deze administratie, volgens eene in 1740 geslotene conventie, jaarlijks de som van honderd twintig gulden uit de polderkas.

OUDEMOERENSCHESLUIS (DE), sluis in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

OUDE-MOLEN, geh. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6½ u. *Z. W. van Tiel*, kant. en 2½ u. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. *Z. W. van Pouderoijen*; met 8 h. en 24 inw.

OUDE-MOLEN, geh. in het dingspil van *Noordenseld*, prov. *Drenthe*. Zie **OLDEMOLEN**.

OUDE-MOLEN, geh. in den polder de *Ruigenhil*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 6 u. *N. W. van Breda*, kant. en 2½ u. *N. W. van Zevenbergen*, gem. en ½ u. *Z. O. van Willemstad*; met 30 h. en 150 inw. Er is eene school.

OUDE-MOLEN-VAART (DE), vaart of haven in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, te 's *Gravenmoer*, beginnende aan den molen en loopende noordwaarts op tot in de 's *Gravenmoersche-vaart*.

OUDE-BAARLEBOSCH, oude naam van het vl. **OUDEBOSCH**, in het mark. van *Bergan-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OUDEBOSCH**.

OUDENBOOM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peel-land*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 3 min. N. O. van *Maarheeze*; met 26 h. en 150 inw.

OUDENBOSCH, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*.

Dit kant. bevat de volgende zeven gem. Oudenbosch, Rosendaal-en-Nispen, Rucphen-Vorensende-en-Sprundel, Edden-en-Leur, Hoeven-en-St.-Maartens-polder, Ouden-Nieuw-Gastel en Dinteloord-en-Prinseland, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50,988 bund. Men telt er 3821 h., bewoond door 4397 huisgez. en ruim 23,400 inw., van welken eenige in de vlas- en meekrapteelt hun bestaan vinden. Men heeft er 16 graanmolens, waaronder 3 rosmolens, 7 oliemolens, waaronder 6 rosmolens, 21 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 8 grutterijen, 23 leerlooijerijen, 1 hoedenfabriek, 2 steen- en pannenbakkerijen, 1 scheepstimmerwerf, 4 moestoven, 3 touwalagerijen en 3 lijmatokertijen.

OUDENBOSCH, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, (15 k. d., 17 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de Mark, die haar van de gem. Stand-daar-buiten scheidt, O. aan Hoeven-en-St.-Maartens-polder, Z. aan Rucphen-Vorensende-en-Sprundel en aan Oud-en-Nieuw-Gastel, W. aan Oud-en-Nieuw-Gastel.

Deze gem. bevat het vl. Oudenbosch, met de buurten Kalshoek en Moleneind, benevens de geh. Bosschedijk, Galgstraat en een gedeelte van het geh. Bosschehoofd. Zij beslaat, volgens het kadaster 1176 bund. 23 v. r. 28 v. ell., waaronder 1129 bund. 67 v. r. 9 v. ell., belastbare grond, telt 481 h., bewoond door 532 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2640 inw., die eenen aanzienlijken handel, vooral in graan, drijven, en veel rijshout naar Zeeland verzenden. Ook heeft men er schoone boomkwekerijen, 4 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 2 grutterijen, 6 leerlooijerijen, 1 scheepstimmerwerf, 1 touwslagerij, 1 graan- en 2 oliemolens, onder welke laatste 1 rosmolen.

De Roomsche-Katholijken, welke er ruim 2500 in getal zijn, maken eene parochie uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom* behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapelaans bediend wordt.

De Hervormden, die er 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudenbosch-Rucphen-en-de-Hoeven*.

De 16 Israëlitën, die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Rosendaal* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het vlek OUDENBOSCH, vroeger OUDEN-BAARLE-BOSCH, en in de omstreken veelal DEN BOSCH geheeten, ligt 4 u. W. van *Breda*, 4 u. O. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, aan een beekje, hetwelk mit de veeën bij Rucphen ontspringende, aldaar bevaarbaar wordt, tot in de Markstroom, gelijk ook binnen de plaats, eene seer bekwame havenkom is. Deze haven, welke 1880 ellen lang is, werd in het jaar 1829 tot 2,58 ell., onder A. P. uitgediept. Zij dient niet alleen tot de scheepvaart, maar ook tot uitwating van een gedeelte der Oude-en-Nieuwe-Landen-van-den-Oudenbosch, en, hoewel in geringe mate, ook voor een gedeelte van den Gastelsche-polder, alsmede tot suatie van de zoogenaamde Boterpotten en andere landen, ten Zuiden en Zuidwesten van den Oudenbosch, welker zomerpeilen omstreeks 0,50 ell. onder A. P. gelegen sijn. De sluis, gelegen aan de westzijde van het

boveneinde der haven, tot uitwatering dier Boterpotten enz. verstrekkende, wijd 1.57 ell. en van eene drijfdeur voorzien, diende, vóór de digting van de rivier de Mark-en-Dintel, ook tevens tot spuijng van de haven van den Oudenbosch, ten welken einde daarin eene schuif gevonden wordt, en binnen de Oude-en-Nieuwe-landen-van-den-Oudenbosch een groote boezem, waarin het vloedwater tijdelijk geborgen werd. Bij het, in 1795 of 1794, aanleggen van batterijen, aan het einde der haven, nu nog de Schanss geheeten, welke in 1851 weder opgemaakt zijn, heeft men vele en zware fondamente van oude gebouwen, op drie tot drie en een halve ell. onder de tegenwoordige buitengronden, aange-troffen; men vermoedt, dat hier, in vroeger tijd, het stadje de Nieuwen-Bosch zal hebben gestaan. Men telt in de kom der gem. Oudenbosch vijf bebouwde straten, behalve eenige steegjes, zijnde de hoofdstraat, aanzienlijk breed en met vele deftige gebouwen voorzien. Van deze plaats loopt een smalle klinkerweg, in eene zuid-zuidoostelijke rigting, naar den grootenweg tusschen Breda en Bergen-op-Zoom.

Het houtgewas groeit er in den omtrek overvloedig, waarom de plaats van de daarbij zijnde bosschen haren naam zal ontleend hebben. Men heeft er een net Gemeentehuis, een Distributiekan-toor voor de brievenposterij, eene Bank van Leening en eene wekelijksche Markt.

De kermis valt in op den eersten Zondag na den 15 Augustus, en de paardenmarkt den 15 Maart.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de H. Agarna toegewijd, is een ruim oud, doch goed kruisgebouw, hebbende op het dak een spits klokkorentje. De kerktoren is kort en smal met een laag puntig dak. Deze kerk staat bijna op zich zelve, ten Oosten buiten het vlek, op een kerkpleintje met enkele boomen en huizen omringd. Zij was, sedert de Reformatie bij de Hervormden in bezit, doch is in het jaar 1799 weder aan de Roomsch-Katholijken overgegaan.

Sedert de terugkeer der parochiekerk aan de R. K. was de Herv. gemeente van eene geschikte plaats ter godsdienstoefening verstoken. Voorloopig werd hun, in het jaar 1804, het voormalige woonhuis der R. K. Geestelijken, ter bewoning voor den Predikant en tot het houden van hunne godsdienstoefeningen, aangewezen; welke aanwijzing Koning Lodewijk, in het jaar 1807, in eene bepaalde overgifte veranderde, en daarbij, in het jaar 1809, de toezegging voegde eener som, genoegzaam tot bouwing van eene kerk. Daar echter genoemde Vorst zijnen troon en ons Vaderland verliet, alvorens deze som geheel was uitbetaald, moest de gemeente zich blijven vergenoegen, hare godsdienst in gezegde predikantswoning te kunnen uitoefenen, tot in het jaar 1819, toen de tegenwoordige kerk gebouwd is, welke den 17 October van dat jaar werd ingewijd. Deze kerk is een eenvoudige, net, vierkant gebouw, hebbende met groote letters het jaartal MDCCCIX in den gevel en een koepeltorentje op het stomp toeloopend dak. Vóór den ingang is een ijzeren hek. In het jaar 1837 werd, door een der gemeenteleden, een fraai en kostbaar zilveren doopvont aan deze kerk ten geschenke gegeven.

Er is aldaar mede een klein Seminarium voor het R. K. vicariaat van Breda, waarin door zeven docenten aan ongeveer honderd Studenten onderwijs gegeven wordt. Het is eene afdeeling van het groot seminarium te Hoeven, in een nieuw en deftig gebouw, dat in dit jaar (1846) eerst betrokken is. Ook zijn er een Instituut voor het lager onderwijs onder de broeders van den H. Alorsius,

met 140 leerlingen, en eene Kostschool voor meisjes, bestaand door Zusters van liefde.

UDENBOSCH is de geboorteplaats van ADRIANUS DE VETRI BUSCO of ADRIANUS VAN DEN OUDENBOSCH, die in de vijftiende eeuw, onder anderen, eene kronijk van Luik (*Chronicon Leodiense*) geschreven heeft. Hij overleed vermoedelijk in 1485.

Sedert het jaar 1421 was het veer of de gewone overvaart tusschen Holland en Brabant van hier op Dordrecht, en er was hier ter plaatse een veerdam of hoofd gelegd, doch door de aanslibbing der gronden en het bedijken van den pold. van Stand-daar-buiten, was dit veer zoo moeilijk geworden, dat de Staten in 1500 genoodzaakt waren, het naar eene andere plaats te doen verleggen.

In het jaar 1747 was op de heide, zuidwaarts van den OUDENBOSCH, de legerplaats der Staatsche troepen, onder het bevel van den Generaal Baron VAN SCHWARTZENBERG, bij welke gelegenheid WILLEM IV, Prins van Oranje, als Stadhouder, de wapenschouwing deed en binnen deze plaats eenige dagen zijn hoofdkwartier hield. Ook bleven deze troepen daar liggen, gedurende het beleg van Bergen-op-Zoom door de Franschen, uit welke legerplaats telkens, voor en na, eenige versterking aan het kleine leger, achter de linie van Bergen, werd toegezonden. Ter zelfder tijd werd deze plaats met eenen wal, hoewel eeniglijk met fascinen (takkebosschen) toegesteld, omringd en versterkt, om tegen eenen onverhoedschen aanval gedekt te zijn, waardoor dit vlek eenigermate de gedaante eener stad bekwam, over welke de Generaal Graaf VAN LILLEN, als Kommandant, het bevel voerde; dan, na den gesloten vrede te Aken, in het jaar 1748, is alles weder geslecht geworden.

UDENBOSCH (NIEUWE-LANDEN-VAN-DEN), pold. in het markgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant; Vierde distr., arr. Breda, kant. en gem. Oudenbosch.

Deze pold. maakt een gedeelte van de Oude-en-Nieuwe-landen-van-den-Oudenbosch uit.

UDENBOSCH (DE OUDE-EN-NIEUWE-LANDEN-VAN-DEN-), pold. in het markgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. Breda, kant. en gem. Oudenbosch; palende N. aan de buitengronden tegen de Mark en aan den Hooge-Koedijk, O. aan den Lage-Koedijk en aan het Maas-sstraatje, Z. aan de Moerdijkschestraat, W. aan de haven van den Oudenbosch.

Deze pold., welke, na eene onbekende inbreuk, door de abdij van St. Bernard, in de provincie Antwerpen, in 1460, herdijkt is geworden beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 402 bund. 55 v. r. 55 v. ell., alles schotbaar land. Hij heeft twee steenen sluizen, als: ééne aan het boveinde der haven van den Oudenbosch, wijd 1,08 ell., hoog 0,87 ell., en de andere aan de Mark, wijd 1,50 ell., hoog 1,55 ell., beide voorzien van drijfsdenren en schuif; deze laatste is binnensluis geworden, nadat in 1811 het buitengat door eene houten sluis, genaamd den Blaffert, voorzien van een paar puntdenren en schuif, wijd en hoog 1,64 ell., is afgesloten geworden. Door middel van de twee genoemde sluizen wordt de polder van het overtollige water ontlast, als: door de eerstgemelde op de haven van den Oudenbosch, en door de laatstgemelde onmiddellijk op de Mark. Vóór de herdigting der rivier was deze pold. dikwijls met overtollig water bezet, hetwelk somtijds 0,56 boven het zomerpeil klom. Hij ontvangt ook veel water van de hooge landen in de gemeente de Hoeven. Het zomerpeil

is 0,30 ell., de laagste landen 0,10 ell. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Rentmeester, tevens Penningmeester en eenen Gezworene.

OUDEBOSCH (OUDE-LANDEN-VAN-DEN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oudenbosch*.

Deze pold., maakt een gedeelte van de *Oude-en-Nieuwe-Landen-van-den-Oudenbosch* uit.

OUDEBOSCH-RUCPHEN-EN-DE-HOEVEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, ring van de *Willemstad*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als ééne te *Oudenbosch* en ééne te *Hoeven*, en telt er 133 zielen, onder welke 75 Ledematen. Het waren vroeger drie afzonderlijke gem., namelijk: die van *Oudenbosch*, van de *Hoeven* en van *Rucphen*.

OUENDALE, voorn. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie *LIDLUM*.

OUENDIJK, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (4 k. d., 18 m. k., 8 s. d.); palende N. aan *Grosthuisen*, O. aan *Schardam*, Z. aan *Beets*, W. aan de *Beemster*.

Deze gem. bevat het d. *Oudendijk*, benevens de geh. de *Zomerdijk*, de *Slimdijk*, *Katboek*, alsmede de pold. het *Beschoot*, en een gedeelte van de *Beetster-Koog*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 611 bund. 50 v. r. 52 v. ell., waaronder 605 bund. 82 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. Men telt er 84 h., bewoond door 94 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij en in het kaasmaken.

De Herv., die er 410 in getal zijn, onder welke 135 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *BERNARDUS BERNARDI*, die, in 1372 te *Purmerende* R. K. Pastoor zijnde, met de geheele gemeente tot de Hervormden overging. Hij werd de eerste Hervormde Predikant aldaar; in 1376 naar de Hervormde gemeente te *Beets-en-Ouderdijk* beroepen, overleed hij, in 1379, te *Beets*, het hoofddorp, waar de pastorij stond. In 1663 werd *Ouden-dijk* van *Beets* gescheiden en kreeg eenen eigen Leeraar in, *FRANCISCUS BLANKEN*, die in 1694 aldaar overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R.K., die er 50 in getal zijn, worden tot de stat. van de *Gooren* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt, onder welke een veertig- of vijftigtal van de *Beemster*.

Het d. *OUENDIJK* ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Hoorn*, aan den dijk, die *West-Friesland* en *Waterland* scheidt, en aan de *Oudendijker-sloot*, die het water uit de *Beemster-ringsloot* naar de uitwaterende sluis te *Schardam* voert. Het is een welvarend dorp van een uur lang; de huizen, 64 in getal, staan ruim uit elkander gebouwd. Men vindt hier schoone boerenwoningen, die zich meest oostwaarts uitstrekken tot aan de trekvaart van *Hoorn*. Aldaar is in die trekvaart een dam, waardoor de doorvaart der schuiten belet wordt, zoodat de reizigers tusschen *Hoorn* en *Edam* of *Purmerend* van de eene in de andere trekschuit moeten overgaan, over de brug, welke alhier over de *Oudendijksche-sloot* ligt. Ook zijn aan beide zijden van die brug herbergen, die tot pleisterplaats verstrekken. Vóór het jaar 1400 behoorde

OUDEDIJK onder het baljuwschap van Medemblik; doch in 1408 begaf het zich met de Veenhop onder het rechtsgebied van Hoorn, en werd zulks den 16 Junij van dat jaar, door WILLEM VI, Graaf van Holland, bekrachtigd.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd destijds door de Graven begeven; de bevestiging werd door den Aartsdiaken van Utrecht verleend. De inkomsten van de pastorij waren zeer gering, bestaande ten hoogste in één Nobel (4 guld.), welke van de landerijen getrokken werd. Deze kerk werd in 1649 door de tegenwoordige vervangen, welke niet ver van de Beemster staat, en is een niet groot, maar met steenen gebouw, in 1648 gesticht. De torenspits is van hout, doch met leijen gedekt. Er is geen orgel in de kerk. Het inwendige is zeer verfraaid door de ruimte onder den toren en het koor van de kerk af te schutten, welke eerst in 1846 geheel is voltooid. De predikstoel is van 1638, zeer zeker uit de vorige kerk. Aan de oostzijde der kerk is in 1775, ten behoeve der armen in de gemeente, een regenwaterbak gebouwd uit een legaat gemaakt door Mejufvrouw MARIA BLIKLANDER, weduwe van Ds. JACOBUS BIKKES, aldaar in 1760 overleden.

In 1829 is er een nieuw en net schoollokaal gebouwd, en in 1847 zal er eene nieuwe onderwijzerswoning worden aangebouwd.

Het wapen dezer gem. bestaat in eene gans.

OUDEDIJK, geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 6½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 5½ u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, ½ u. W. van *Woudrichem*; met 41 h. en 320 inw.

OUDEDIJK, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. W. aan den *Stoope-polder*, N. O. aan de *Kil*, Z. O. en Z. aan het *Hollandsdiep*, W. aan den *Strijensche-polder*.

OUDEDIJK (DEN), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hooge-Ban*; palende N. W. aan den *Zestienhovensche-polder*, N. O. aan *Schiebroek*, O. aan den *Berg-polder*, Z. aan de *Rotterdamsche-Schie*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 201 bund. 94 v. r. 71 v. ell.; telt 29 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door eenen molen op de *Rotterdamsche-Schie* van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit *Ingelanden*.

OUDEDIJK, geh. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. van *W. Brouwershaven*, gem. *Ellemeet*, van welke gem. het thans de kom uitmaakt.

Het is eene welgelegen en levendige plaats, waar men 27 h., bewoond door 58 huisgez., uitmakende eene bevolking van 190 inw. telt, onder welke 185 Herv., die kerkelijk tot *Elkerzee* behooren. — De 5 R. K., die men er vindt, behooren tot de stat. van *Zierikzee*.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt, alsmede eene, in 1846 gebouwde, meestof.

OUDEDIJKS-SLOOT, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, komende uit de ringsloot van de *Beemster*, en met eene oostelijke strekking door de gem. *Oudendijk* en *Schardam* naar de *Hornsluis* loopende, waardoor het zich in de *Zuiderzee* ontlast.

OUDENHOOEN, gem. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (11 m. k., 7 s. d., 16 k. d.); palende N. O. aan *Abbenbroek*, O. aan *Zuidland-en-Velgersdijk*, Z. aan het

Haringvliet, W. aan Oude-en-Nieuwe-Struiten en aan Nieuwen-Hoorn-en-Nieuwe-Goote.

Deze gem. bestaat uit het grootste gedeelte van den polder den Oudenhoorn, en een klein gedeelte van den Zuidlandsche-polder. Zij bevat daarin het d. Oudenhoorn, met eenige verstrooid liggende huizen en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 850 bund. 7 v. r. 49 v. ell., waaronder 852 bund. 66 v. r. 63 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 144 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 680 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in de vlasteelt. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De inw., die er, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke 250 Lodematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Brielle*, ring van *Geerliet*, behoort. De eerste, die, voor zoover bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEODOUS ROEST, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1577 naar Spijkenisse vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder aegreatie van den Ambachtsheer.

De 2 Evang. Luth., welke hier wonen, worden tot de gem. van *Brielle-en-Helvoetsluis* gerekend. — De 4 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Brielle*. Men heeft er een raadhuis, eene fraaije onderwijzerswoning en eene, in 1843 nieuw gestichte, school, welke gemiddeld door een getal van 80 tot 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het begin der vorige eeuw in eigendom toebehoorde aan VROUWE OMBLIA LOCISE, douairière van *KIPPES*, geboren Baronesse van *STRELAND*, Vrouw van *Ubergen enz.*, in welk geslacht zij echter na dien tijd niet lang gebleven is, daar zij reeds in het jaar 1773 toebehoorde aan den Heer JAN PASTYR, aan wiens nazaten zij thans nog behoort, zijnde thans Ambachtsheer van Oudenhoorn Mr. CORNELIUS PASTYR, woonachtig te Brielle.

Het d. OUDENHOORN ligt 2 u. Z. Z. O. van Brielle en 1½ u. O. ten N. van Hellevoetsluis. Men telt er in de kom van het d. 52 h. en 240 inw. De huizen staan meest allen in eene vierkante gedaante om het kerkhof.

De kerk was vóór de Reformatie waarschijnlijk, even als de klok, aan de *H. Maagd MARIA* toegewijd. De pastorie plagt door de Graven van Holland begeven te worden. Zij was bij afwezen zeven ponden (3 guld. 23 cents) waardig; die in de pastorie woonde kon jaarlijks achttien gulden trekken. Het kosterchap, hetwelk insgelijks door de Graven van Holland begeven werd, bragt jaarlijks vijf Rijnsche guldens (7 guld.) op. Het tegenwoordig kerkgebouw, dat vrij oud is, heeft een goed aanzien. De toren gaat vierkant op tot eene redelijke hoogte boven het kerkdak, van waar zij zeer spits opgaat; rondom de kerk is het kerkhof, hetwelk voor een gedeelte met boomen beplant is. De kerk heeft in het jaar 1829 eenige herstellingen ondergaan.

De kermis valt in den 15 Junij.

Het wapen bestaat in een schild van sabel (zwart), met eenen jagthoorn van goud.

OUDENHOORN, pold. in het *Land- van- Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, voor het grootste gedeelte gem. *Oudenhoorn*, en voor een klein gedeelte gem. *Abbenbroek*; palende N. aan den *Oude-Nieuwlandsche-polder*, N. O. aan den *Nieuwlandsche-polder*, O. aan den *Zuidlandsche-polder*, Z. W. aan het *Haringvliet*, W. en N. W. aan den *Nieuwenhoornsche-polder*.

Deze polder is in het jaar 1536, door *Maarten van Valkenburg, Vrouwe van Voorne*, ter bedijking uitgegeven, bij bevestiging eener vroegere uitgifte, gedaan door Graaf *Floort van Borssele*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 862 bund. 85 v. r. 5 v. ell., waaronder 684 bund. 24 v. r. 33 v. ell. schotbaar land, als: onder *Oudenhoorn*, volgens het kadaster, 684 bund. 24 v. r. 33 v. ell., waaronder 616 bund. 9 v. r. 99 v. ell. schotbaar land, en onder *Abbenbroek*, volgens het kadaster, 178 bund. 60 v. r. 72 v. ell., waaronder 68 bund. 14 v. r. 34 v. ell. schotbaar land. Men telt er 94 h., waaronder 19 boerderijen, alle onder *Oudenhoorn*. Hij wordt door eenen molen en eene sluis, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit den Polderschout met zeven Ingelanden.

OUDEHOORNSCHE-ZEEDIJK, dijk in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, den zuidelijken en den zuidoostelijken dijk van den polder *Oudenhoorn* uitmakende, en van de zuidelijke punt van den polder *Nienwenhoorn* naar den zuidwestelijken hoek van den *Zuiderlandsche-polder*, langs het *Haringvliet* loopende. Aan den zuidhoek van deszen dijk, treft men de zogenaamde *Hoornsche-hoofden* aan, zijnde de zeeeringen of kribben tot beveiliging van deze vooruitstekende punt. Ook is van hier gelegenheid om overgezet te worden op *Middelbarnis* enz.

OUDEHOVEN, streek lands in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*.

Het is een gedeelte van de gem. *Oosterhout*, dat eertijds toebehoorde aan de *Abdis van Thoor*, die er eene soort van regtbank had, bestaande uit twee Schepenen en eenen Secretaris. Voor deze regtbank moesten de goederen, die onder *Oudehoven* lagen, overgedragen worden, hoewel men de pleitgedingen voor gewone regtbank te *Oosterhout* voeren moest.

OUDEHOVENSCHE-HOEVEN, naam, welke men geeft aan vier digt bij elkander gelegen bouwhoeven, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Eindhoven*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Oirschot*, tot het geh. *Hedel* behorende.

Deze hoeven komen ook wel eens verkeerdelijk, onder den naam *OUDEHOVEN*, als een gehucht voor.

OUDENMOLEN of *OUDEMOLES*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. ten W. van *Asten*, gem. en 5 min. W. van *Heeze*; met 25 h. en 110 inw.

Het ontleent zijnen naam van eenen aldaar vroeger bestaan hebbende windkorenmolen, die in het jaar 1637 door den bliksem is in brand geraakt en aan kolen gelegd.

OUDE-RIJN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Vleuten*, O. en Z. aan *Jutphaas*, W. aan *Achthoven* en *Veldhuizen*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Ouden-Rijn-en-Heikop*, *Galekop* en *Papendorp*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1480 bund. 95 v. r. 15 v. ell.; waaronder 995 bund. 70 v. r. 13 v. ell. belastbaar land. Men telt er 83 h., bewoond door 88 huisgez., uitmakende eene bevolking van 478 inw., die meest bestaan van den landbouw. Ook heeft men er eendenkooijen.

De R. K., die er 520 in getal zijn, maken, met die uit de gem. *Achthoven* en *Veldhuizen*, eene stat. uit, welke tot het aartspr.

van *Utrecht* bestaat, 620 Communianten tell. en doet eenen *Batav* en eenen *Kapellanus* bezielen wasit.

De *Herv.* die er 126 in getal zijn, worden tot de *gem.* van de *Heere* gerekend. — Men heeft in daar *gem.* eenen school, welke grond-dield door een getal van 60 leerlingen bezocht wasit.

Met d. *Ouden-Rijn* ligt 1 n. Z. W. van *Utrecht*, en 1 n. N. van *Utrecht*. — De R. K. kerk, heeft twee en eene.

Katij dit dorp vindt men ook de voorn. heit *Jepuna*, thans ingegit tot een heilighis voor den futurlijken stand.

De kermis valt in den 2 September.

OUDE-RIJN, voorn. afzonderl. heerl. in het *Nederlandsch* der *prov. Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Utrecht*, *gem. Ouden-Rijn*; palende N. aan den *Ouden-Rijn*, die heer van de heerl. *Vlanten* schiedt, O. aan *Papendorp* en *Calchap*, Z. aan *Heikop*, W. aan *Roswink*.

De grond dezer voorn. heerl. bestaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 424 bund. 28 v. r. 55 v. ell., waaronder 620 bund. 55 v. r. 5 v. ell. bebaubar land. Men telt er 60 h., bevoend door een een veld *huizer.*, uitmakende een bevolking van 300 inv., onder welke 60 *Herv.* en 200 R. K.

OUDE-RIJN-EN-HEIKOP, heerl. in het *Nederlandsch* der *prov. Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Utrecht*, *gem. Ouden-Rijn*; palende N. aan de heerl. *Vlanten*, O. aan de heerl. *Papendorp* en *Calchap*, Z. aan het *Nederlandsch* van *Josephus*, W. aan *Heikop* en *Roswink*.

Deze heerl. bestaat uit de voorn. afzonderlijke heerl. *Ouden-Rijn* en *Heikop*, en bestaat een oppervlakte van 767 heerl. 60 v. r. 25 v. ell., waaronder 754 bund. 18 v. r. 45 v. ell. bebaubar land. Men telt er 50 h., bevoend door 52 *huizer.*, uitmakende een bevolking van 300 inv., onder welke 50 *Herv.* en 200 R. K.

Deze heerl. was vroeger gubodtelijk aan de *prov. Utrecht*, gubodtelijk aan het *Huis van Vlauss* loenroerig. In het jaar 1530 werd, door *Keizer KARL V.* en *HANNOEK VAN DEN BOSCH*, *Burgemeester* der stad *Utrecht*, behoudende toen het lage gereg van den *Ouden-Rijn* en *Heikop*, vergaand, jaarlijks vijf bekwaame *Schepenen* te mogen stellen, een recht te doen naar behooren. Dit octrooi, hetwelk wegens de menigvuldige oorlogen, in vele opzichten niet waargenomen was, werd in den jaar 1661, door den *Stadhouder* en de *Raden* in den *Heere* van *Utrecht*, vernieuwd en bevestigd.

In het jaar 1748 is de *Heer GERRIT FRANSO*, *Baron* en *HEER* *VICENTIS*, *Heer* van *Neyel-Binderstein* enz., bij de *Staten* der *provincie Utrecht*, en de *Heer JAN KARL* en *JONEN*, *Heer* van *Echart*, als in herwelijk hebbende *VROUWE MARGARETHA ROSE* van *SCHALKWIJK*, bij den *Heere* van *Vlauss*, daarmede beledend. Tegenwoordig wordt zij in eigendom bezeten door den *Heer* *Baron* van *WICKERLOOF* van *WENNINGEN* en den *Heer* *HYBR* *BART* van *ZIJLA* van den *HAN*, woonrechtig te *Ouden-Rijn*.

OUDE-TEMPEL (DEN), of liever *OUDE-TEMPEL*, voorn. oud alsh. hever., in het *Rijk* van *Nijmegen*, *prov. Gelderland*, *diatr.*, arr. en 1 n. W. ten N. van *Nijmegen*, kant., *gem.* en 1½ n. N. ten O. van *Nijchen*, en ½ n. van de *Waal*.

Het heis was zeer oud en in het vierkant opgemetseld, doch is in 1794 afgebrand. Op dezelfde plaats werd, in 1839, door den tegenwoordigen eigenaar, een met smaak gebouwd landheis geplaatst, mede den *OUDE-TEMPEL* gebeten, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden een oppervlakte bestaat van 22 bund. 22 v. r. 10 v. ell., en thans in eigendom bezeten en bevoend wordt door den *Heer* *H. H. VAN 't LAMMERS*.

Van het oude gebouw is bij den Hofraad Russ te Korbach, in Waldek, nog eene schilderij aanwezig van het jaar 1423, waarvan door den tegenwoordigen eigenaar, eene juiste afteekening bewaard wordt.

OUDE-TOL, geh. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Brielle*, gem. *Simonshaven-en-Schuddebeurs*; met 11 h., waaronder 2 boerderijen en ruim 40 inw.

OUDE-TOL (DE), brug in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, Z. van het d. Voorburg, waar, in vroegeren tijd, eene gravelijke tol geheven werd.

OUDEWEERD, OUDWEERD of OUDWAARD, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. en N. O. aan den *Rijn*, Z. aan *Kesteren*, W. aan aan *Lhede*.

Deze heerl. bevat den pold. *Oudenweerd*, benevens eenige buitengronden en daarin de huurs. *Oudenweerd*.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Kesteren*.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Maurik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen ontvangen onderwijs te *Kesteren*.

De huurs. OUDWEERD, OUDWAARD of OUDWAARD ligt 4 u. N. W. van *Nijmegen*, 5 u. N. O. van *Tiel*, niet ver ten N. van *Kesteren*.

OUDEWEERD, pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr., en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. en N. O. aan den *Rijn*, Z. aan den *Polder-van-Kesteren*, W. aan *Lhede*.

OUDEWIEL of OUDWIEL, een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, welke in eene zuidwestelijke strekking, van de *Merwede* naar de *West-kil* en het *Steurgat* loept.

OUDENOORD, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *PIJLSWAARD*.

OUDEPLAAT, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Welgestrippe* en voor een seer klein gedeelte gem. *Nieuwe-Tongue-en-Klinkerland*; palende N. aan den *Polder-van-Onwaard*, N. O. aan den *St. Christoffel-polder*, O. aan het *Oudeland-van-Sommelsdijk* en aan *Duivenwaard*, Z. aan *Klinkerland*, W. aan den *St. Elizabeths-polder* en aan den *Polder-van-Dirksland*.

Deze pold. is in het jaar 1480 bedijkt, en door dess bedijking werd het oude land of eiland van *Dirksland* aan het oude land of eiland van *Sommelsdijk* en *Middelbarnis*, welke vroeger aldaar door de *Beemvliet* gescheiden waren, verbonden. De polder beslaat onder *Sommelsdijk*, volgens het kadaster, 302 bund. 75 v. r., waaronder 146 bund. 24 v. r. 37 v. ell. schotbaar land, en onder *Nieuwe-Tongue-en-Klinkerland*, volgens het kadaster, 13 bund. 11 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 5 h. en 1 boerderij onder *Sommelsdijk*, en 5 h. onder *Nieuwe-Tongue-en-Klinkerland*. Hij wordt door twee sluizen op de haven van *Dirksland*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, vijf *Gesworenen* en eenen *Secretaris*.

OUDE-PLAATJE (HET), plaatje in de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, N. van het stadje *Nenzen*, Z. van *Ellewoutsdijk*; tusschen de plaat van *Ellewoutsdijk* en het *Suikerplaatje*, met welke laatste het verbonden is.

OUDEPLAATS, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. ten N. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Hillegersberg*, gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel*, Z. W. van *Cappelle-op-den-IJssel*.

OUDE-POLDER, pold. op de *Tien-gemetten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. W. aan den Noord-polder, N. aan de gorzen tegen het Vuilegat, O. aan het Haringvliet, Z. aan de gorzen tegen het Haringvliet en aan den Oolker-polder, Z. W. aan den Midden-polder.

Deze pold., welke sedert meer dan honderd jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 7 v. r. 72 v. ell., waaronder 24 bund. 44 v. r. 39 v. ell. schotbaar land, en wordt op het Haringvliet van het overtollige water ontlast.

In dezen pold., welke aan het Departement van Marine behoort, ligt de Quarantaineplaats de *Tien-gemetten*. Er staat daarin slechts een huis.

OUDE-POLLEN of OUDE-BILDT-POLLEN, aanwas of schorren groenland, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *het Bildt*, ruim 551 bund. groot, waarvan in het jaar 1715, tijdens het bestuur van den Heerraad en Grietman Jr. ADAM ERNST VAN HAREN, ruim twee derde gedeelte is ingedijkt, dat thans de *Oude-Bildt-polder* genoemd wordt, terwijl het overige in het jaar 1754 bedijkt werd, en thans de *Nieuwe-Bildt-polder* heet.

OUDERANDE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 4 u. Z. O. van *Bantam*, bij een digt bosch aan de riv. van den zelfden naam.

OUDERANDE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, die met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

OUDERHOEK, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 10 min. Z. van *Loenen*, aan de *Vecht*.

Deze buit. besloeg, met de daartoe behoorende bosschen, boomgaarden, moes- en broeituinen, eene oppervlakte van 9 bund. 69 v. r. 95 v. ell.

Het h. is in 1839 afgebroken en het plantsoen gerooid. De grond, welke aangelegd is tot moezerij en bouwland, wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren VAN TROOSTWIJK, woonachtig te Amsterdam, en J. VENROOF, te Loenen.

Deze lustplaats werd, tijdens het verblijf van den Russische Czaar, PETER den Grooten, hier te lande, meermalen door dien Monarch bezocht. Naar men meent was het hier, dat PETER, bij het nageregt van eenen, ter zijner eer gegeven, maaltijd, voor het eerst de ananas — toen nog een in Europa zeldzaam en schaars bekend gewas — leerde kennen. De toenmalige tuinman op OUDERHOEK, die in het aankweeken van deze vruchtsoort zeer ervaren was, had het hieraan te danken, dat de Czaar hem overhaalde, om met hem naar Rusland te gaan, waar hij, nog lang daarna, het ambt van Opzigter over eenen der vorstelijke tuinen bekleedde.

OUDE-RIJN (DE), buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld*, tusschen den Rijn en den dijk.

Dit buit. bevat, behalve het heerenhuis, met den wel aangelegden tuin, eene schulpkalkbranderij en daartoe behoorende gebouwen benevens drie woningen voor de werklieden.

OUDE-RIJN (DE), vroeger een watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat uit de *Atzepeel* voortkwam, en, in zene rechte noordwestelijke strekking, naar de *Wester-Syppen*, liep, waarin het zich ontlaste. Het is echter thans geheel droog.

OUDE-RIJS (HET), duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, W. van Wassenaar.

Deze duinvallei is meest met berkenbosch bezet. Er worden echter ook vele eikenstruiken gevonden, die zeer groeizaam staan.

OUDEKERK, ook wel, ter onderscheiding van andere dorpen van dien naam, OUDERKERK-AAN-DE-AMSTEL en bij verkorting: OUDERKERK genoemd, d. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, ¼ u. O. ten Z. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, aan de oostzijde van den Amstel, ter plaatse, waar de Kromme-Angstel zich met die rivier in den Drecht vereenigt, wordende de kom, waar die drie rivieren te samen vloeijen: den Dolder genoemd; terwijl de tuinen of erven der huizen van achteren door die rivieren bespoeld worden; 58° 18' 1" N. B., 29° 33' 58" O. L.

Er ligt hier eene brug over den Amstel, welke het d. in verbinding stelt met de b. *Over-Ouderkerk*, onder *Nieuwer-Amstel*, alsmede eene over den Kromme-Angstel, die het met de zoogenaamde *Buiten-Bullewijk* verbindt. De menigvuldige doortogt van allerhande vaartuigen, die, zoo wel tot vermaak en uitspanning, als ter bevordering in het reizen naar alle gewesten of ten nutte van handel en oering, den Amstel bevaren, geeft eene ongemeene bevalligheid en levendigheid aan het dorp, dat in zich zelve luchtig en vryt net betimmerd, insgelijks door vele rijtuigen en wandelaars bezocht wordt. Hiervan kan men eenigzins een denkbeeld maken uit het bruggeld, waarvan de verpachting, in het jaar 1850, zestien duizend gulden bedroeg. Deze brug en tol behoorden vroeger aan de stad *Amsterdam*, uit kracht der bezitting van de ambachtsheerlijkheid *Nieuwer-Amstel*, en de stad was niet alleen verplicht de brug te onderhouden, maar ook de straat, welke aan haren vleugel ligt. Burgemeesters van *Amsterdam* verkroegen, in het jaar 1693, octrooi van de Staten van *Holland en West-Friesland*, om het bruggeld te verhoogen, voor het gedeeltelijk onderhoud van den Amstedijk. Thans zijn brug en tol een eigendom van het hoogheemraadschap van den Amstel-en-Nieuwer-Amstel.

Men telt er, in de kom van het d., 117 h. en 370 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de vetweideij en de melkerij.

De Herv., die er wonen, maken met de overige uit de gem. *Ouder-Amstel* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Weesp*, behoort, en 900 zielen, onder welke 380 Ledematen, telt. De gem. van OUDERKERK werd, na de Reformatie, eerst door den zelden Predikant als *Amstelveen* bediend, doch in het jaar 1596 werd OUDERKERK van *Amstelveen* gescheiden en met *Diemen* vereenigd, welke combinatie toen tot eersten Leeraar had *Lucas Ambrosius*, die in het zelfde jaar naar *Muiden* en later te *Amsterdam* werd beroepen. Doch bij het toenemen der inwoners in beide plaatsen, ontving *Diemen*, in het jaar 1608, eenen eigen Leeraar en toen bleef *JOHANNES ALDENHOVIUS*, die reeds sedert 1596 de combinatie bediend had, te OUDERKERK, waar hij in 1616 overleed. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was ter gedachtenis van den H. Paus en Martelaar *URBANUS* ingewijd. De Pastoor werd door de Graven benoemd, en moest door den Aartsdiaken der *Utrechtsche Domkerk* bevestigd worden. De pastorie trok voorheen negen en dertig *Rijnsche* gulden (53 guld. 60 cent) van zekere landvruchten, als bebbende zes morgen (4 bund. 87 v. r. 71 v. ell.) onder *Abkoude*, en zes onder het ambacht OUDERKERK liggen. De Pastoor werd geholpen door eenon.

Onder-Pastoor. Daar was ook eene vikarij gesticht aan het altaar van den H. NICOLAAS, die insgelijks door de Graven vergeven werd, met eene mis ter week. Deze vikarij bragt jaarlijks vijftien Rijnsche gulden (21 guld.) op. Er waren daarenboven nog twee altaren, het eene van het H. Kruis, het andere van de H. *Maagd Maria*. In het jaar 1551 heeft JACON JANSZ., een morgen (81 v. r. 28 v. ell.) lands aan de gemelde altaren en nog een morgen aan de kerk ten geschenke gegeven. Die oude kerk was een ruim en luchtig gebouw, met een groot koor, waarvan het dak verre boven dat der kerk uitstak, de toren was vierkant en pronkte, tot in het jaar 1674, met eene hooge spitse kap, die, den 1 Augustus van dat jaar, tot op het muurwerk des gebouws nedergeslagen werd; de spits werd naderhand weder opgebouwd, echter niet zoo hoog, hoewel zij zich nog vrij verre vertoonde, doch het gebouw, geheel bouwvallig geworden zijnde, werd in 1774 afgebroken, en op de zelfde plaats eene geheel nieuwe en nette kruiskerk gesticht, welke eenen netten vierkanten toren, met drie zware klokken, heeft, en met eenen sierlijken uurwijzer en fraai orgel prijkt. Voorts heeft de kerk twee ruime ingangen, welke van de noodige portalen voorzien zijn; de eene dier ingangen is aan de oostzijde en de andere aan de westzijde, doch de consistoriekamer heeft eenen afzonderlijken ingang aan de noord- en zuidzijde, boven welken laatste ingang een monument, wegens het leggen van den eersten steen, geplaatst is. Terwijl men, bij gelegenheid van het herstellen van de zuidzijde der oude kerk van dit dorp, aan het graven was, ontdekte men in den grond, niet alleen eene zeer oude doopvont van gehouwen graauwen steen, met beeldnissen van Apostelen en Heiligen versierd, maar ook doorkisten, zijnde uitgeholde stammen van boomen, met ronde deksels.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van den *Bullewijk*, van welke de kerk vlak bij dit dorp aan de overzijde van den *Kromme-Angstel*, in den *Ronde-Hoep-polder*, staat. Zie voorts op *BULLEWIJK* en op *OVERKERK*. Het kerkhof voor de R. K., waarop een christusbeeld in eene soort van houten nis staat, ligt ter zijde achter de R. K. kerk.

De Evang. Luth., van welke men er 30 heeft, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De Isr., die er 20 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Amsterdam* gerekend.

Het Gemeentehuis van *OUDEKERK* is een tamelijk groot gebouw, met eenen gevangenkelder. Een weinig beoosten de kerk, vindt men het ruime Portugesche Joden kerkhof, hetwelk door eene smalle laan omringd is. Op dit kerkhof, alwaar de oppasser eene vrije woning heeft, zijn de graven met zerken gedekt, vele uit marmere gehouwen, en allen met Hebreuwsche of Portugesche grafschriften voorzien. Ook zijn eenige met beeldwerk versierd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht. Ook is er in het jaar 1844 eene herhalingschool opgericht, welke 50 leerlingen telt. — Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 5 Julij 1827 is opgericht en twintig leden telt.

Onder dit dorp staan twee buskruidmolens, als: de molen No. 1, genaamd *Sollenburg* en de molen No. 3. Ook zijn er nog overblijfsels te zien van de batterijen, aldaar in 1787 opgeworpen, om den Pruisen het verder indringen in Holland te beletten.

Toen *Amsterdam* in het jaar 1204 onder water gezet werd, omdat *GIJSBRECHT VAN ANSTEL*, de eerste van dien naam, den Graaf VAN LOOS,

tegen Graaf WILLEM VAN HOLLAND ondersteunde, had OUDERKERK veel te lijden. Niet minder leed had het te verduren toen Amstelland, in het jaar 1296, aan velen rampen en verwoestingen werd ten prooi gegeven, wegens den moord door den Heer GERIT VAN VELZEN en zijne medestanders, onder welke ook GIJSBRECHT VAN AMSTEL was, aan FLORIS V, Graaf van Holland, gepleegd, toen toch kwamen de Kennemers met eene scheepsvloot aan, staken den dijk door en maakten alle de landerijen tot eene openbare zee.

HENDRIK, Heer van Brederode, uit zijne heerschappij van Vianen verdreven, en door de Onroomschen tot hun hoofd aangezocht, sloeg zijne benden, in den jare 1367, te OUDERKERK neder, maar weinig geholpen door zijne verzoekers, vond hij zich genoodzaakt, dit krijgsvolk en het land te verlaten, hetwelk ook deze benden deden, die in het hertogdom Cleve de vendelen scheurden.

In het jaar 1575 had OUDERKERK veel te lijden, doordien de Spanjaarden, gedurende het beleg van Haarlem, eené schans, rondom het kerkhof en de kerk, opwierpen, waardoor de Heer VAN BAYENBERG, ziende dat hij niets met vrucht konde uitrigten, het door den Prins VAN ORANJE gegeven bevel, om hier post te vatten, moest opgeven.

Nog leed deze plaats enig nadeel, toen in het jaar 1576 de Staten besloten, hier enig krijgsvolk te doen legeren, ten einde van alle de goederen, welke uit Amsterdam, dat toen nog de Spaansche zijde hield, kwamen en derwaarts gevoerd werden, zeer zware convoijen en licenten in te vorderen, en alzoo die stad tot overgave te dwingen, hetwelk dan ook eindelijk ten gevolge had, dat zij, den 8 Februarij des volgende jaars, een verdrag met de overige Hollandsche steden aanging.

Van toen af bleef OUDERKERK ongemoeid, tot den 30 Julij 1650, toen WILLEM II, Prins van Oranje, die zich door de Regering der stad Amsterdam beleedigd waande, die stad, bij verrassing zocht te overrompelen, hetwelk nogthans door het verdwalen der krijgsknechten, in eenen duisteren nacht en eenen zwaren stortregen, verijdeld werd, terwijl Graaf WILLEM VAN NASSAU, Stadhouder van Friesland, met eenige benden te OUDERKERK zijn hoofdkwartier verkoos, en den volgende dag door eenig krijgsvolk uit Nijmegen, Utrécht, Arnhem, Zutphen, Zwolle en Doesburg versterkt werd, doch deze hulpbenden vertrokken weder den 4 Augustus, door dien de Prins en de Regering van Amsterdam tot een minnelijk verdrag gekomen waren.

Bij het innraken der Pruisen in Holland, in het jaar 1787, stond de post bij OUDERKERK, welke door vier batterijen verdedigd werd, onder het bevel van den Burgerkapitein GEORGE HENDRIK DE WILDE, die alle de toegangen tot het dorp zoo goed bezet hield, dat men wel kon verwachten, dat hij zich niet zoo gemakkelijk zoude laten overmeesteren. Ook had de vijand, na eenen aanval van drie uren, met veel beleid en moed ondernomen, nog geen duim gronds gewonnen, en zag zich genoodzaakt, na veel manschappen verloren te hebben, terug te trekken. Moeijelijk valt het te gissen wat de uitslag van deze moedige verdediging, bij de voortdoring van het beleg, voor Amsterdam zoude geweest zijn, zeker echter is het dat de verdedigers van dezen post geene andere vrucht van hun heldhaftig gedrag mogten inoogsten, dan den roem van zich dapper gekwet te hebben, daar zij weinige uren na het gevecht, het bevel ontvingen, om den post te verlaten en stadwaarts te keeren.

OUDEKERK (OVER-), h. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. O. van *Amstelveen*, aan den *Amstel*. over welke hier eene tolbrug ligt, waardoor zij met *Ouderkerk* zoodanig verbonden is, dat zij tot dit dorp schijnt te behooren.

Het is eene seer aangename en vrolijke buurt, waar velen der inwoners hun bestaan vinden door het vertier, hetwelk hier door den doortogt van schuiten, rijtuigen en voetgangers wordt veroorzaakt.

Er wordt in deze b. den eersten Pinksterdag van elk jaar kermis gehouden.

OUDEKERK-CRIMPEN-OP-DEN-IJSSEL-EN-STORM-POLDER, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*.

Men heeft er ééne kerk te *Ouderkerk-op-den-IJssel*, en telt er 3200 zielen, onder welke 590 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Gerardus*, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en er maar weinige jaren bestaan heeft.

OUDEKERK-OP-DEN-IJSSEL, gem. in den *Crimpenwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d. 1 afd.); palende N. en N. W. aan den *IJssel*, N. O. aan *Berkenwoode-en-Achterbroek*, Z. O. aan de *Loet* en den *Boezem*, Z. W. aan *Crimpen op den IJssel*.

Deze gem. bestaat uit de polders: *Hooge-Nisse*, *Lage-Nisse*, den *Krom-polder*, den *Gier-polder* en den *Zijde-polder*. Zij bevat het d. *Ouwerkerk*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat eene oppervlakte van 1796 bund. 56 v. r. 4 v. ell., waaronder 1790 bund. 73 v. r. 31 v. ell. belastbaar land.

Men telt er 279 h., bewoond door 578 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1830 iow., die meest hun bestaan vinden in de steenbakkerijen, van welke er hier zes aanwezig zijn, ook worden er vele hoepels gemaakt en men heeft er eene scheepstimmerwerf, eene koornwaaicing en eene korenmolen; terwijl de hennipbouw, de veeokkerij en de boter- en kaasmakerij, hier nog eenige handen bezig houden. Vroeger had men er mede eenige lijnbanen voor klein touwwerk, eene volwasscherij en wolkammerij, alsmede eene leerlooverij en drie loojerijen, die echter allen niet meer bestaan.

De iow., die er op 14 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Ouderkerk-Crimpen-op-den-IJssel-en-Storm-polder*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

De 7 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Schoonhoven* gerekend. — De 7 Isr., die er woenen, behooren tot de bijkerk te *Schoonhoven*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke na eenigen tijd uit het geslacht der *Groeven van Nassau la Lande* te zijn vertoemd geweest, in het jaar 1749 weder in dat huis kwam, bij aankoop van *Willem Margits van Nassau Generaal-Veldmaarschalk* en *Gouverneur van Sleis* in *Vlaanderen*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den *Heer D. Muxlitz*, *Burgemeester van Ouderkerk aan den IJssel*.

Het d. **OUDEKERK-OP-DEN-IJSSEL**, ook wel **OUDEKERK-AAN-DEN-IJSSEL** of **OUDEKERK-AAN-DEN-IJSSEL**, en bij verkorting meestal enkel **OUDEKERK**, **OUDEKERK** of **OUDEKERK** gebreken, ligt 2½ u. O. N. O. van *Rotterdam*, 3 m. W. N. W. van *Schoonhoven*, op den oostelijken oever van den *Hollandschen IJssel*; 51° 56' 9" N. B. 22° 17' 56" O. L.

Dit d. heeft het oudste handvest, dat er van eenige der Graven bekend is; namelijk dat van het jaar 1097, van Floris II, bijgenaamd *den Vette* (welks dagteekening echter door sommigen betwijfeld wordt), en waarin eenige beschikking over de bestelling der dijken gemaakt en voorts aan de inwoners van Ouderkerk eenige voorregten worden toegekend, omtrent het opbrengen van lasten, te dien tijde in gebruik. De oudheid van Ouderkerk en zijne kerk kan, gelijk men wil, nog bijna twee honderd jaren vroeger bewezen worden, uit een jaartal op den buitenmuur der consistorie, daar de onderstaande letteren, ten blijke van zeer oude tijden, gevonden worden:

anno. n. n.

l. m i. j.

hetwelk het jaar 909 zou beduiden, waaruit dan besloten wordt, dat de consistorie, in het gemelde jaar, gebouwd zou zijn, en dewijl uit de gelegenheid van dit vertrek te sien is, dat het later is aangelegd dan het koor, hetwelk zoo vroeg niet als de kerk gesticht schijnt, zou men aan deze laatste en dus ook aan het dorp, eene zeer hooge oudheid moeten toeschrijven.

Vóór de Reformatie had de Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht het regt van den Pastoor te benoemen. Het gebouw der kerk, hetwelk een kruis vormt, ziet er niettegenstaande zijnen hoogen ouderdom vrij deestig uit, en de drie vleugels zijn bij uitnemendheid geschikt om de toehoorders te bevatten. In het midden staat de predikstoel, die met zeer schoon lof- en beeldhouwwerk versierd is; naast den predikstoel hangen twee borden, waarop de wet des Heeren met gouden letters geschreven is, verder leest men in de ingangen, alsmede om en vóór den predikstoel onderscheidene opschriften, in bijbelteksten bestaande; vele banken, als ook het doophek, zijn met fraai uitgehouwen beeldwerk versierd. Onder de avondgodsdienst wordt het ruim der kerk verlicht door vier groote koperen kaarskroonen. De vierde vleugel van het kruis is ingerigt tot een koor, dat met een groot houten hek van het ruim der kerk is afgesloten; achter in het koor, en wel over zijne geheele breedte, ziet men eene uitmuntend fraaije begraafplaats, door den Schout D. A. A. DE HAAS, in het jaar 1755, aangelegd, dienende ter begraafing van den gewezen Ambachtsheer Jan Floris, Graaf van Nassau La Lecq, en zijne familie. Deze fraaije tombe, is gemaakt van blaauwen arduinsteen, en versierd met veel lof- en zinspelend beeldwerk, uit wit marmer gehouwen. Zij heeft de breedte van bijna 6,50 ell. en eene lengte van nagenoeg 7,50 ell., is met een fraai ijzeren hek afgesloten, en draagt het volgende opschrift:

Gulielmus Mauritius Nassoviae Comes, Ouwerkerkæ et Woudeburgæ Dynastes, Reipublicæ Belgarum Polemarchus, Provinciae Flandricæ praeses, Castellorum quæ ad Scaldim posita sunt atque urbis et arcis Slusanae prefectus, equitum alae Chiliarcha, Comitiorum Nobilitatis Batavicae Particeps,

Sibi ac genti suæ

Hoc Monumentum vivus fieri jussit.

Quod Annum fato functus A. D. VIII Cal Jun A. C. MDCCCLIII.

Reliquisset imperfectum.

Henricus Nassoviae et Granthamensis Comes, Vice-Comes Bostouensis, Magnæ Britannicæ Nobilis Senator, frater

Eius lucens marensque

Absoivi Curavit.

(d. i.: **WILLEM HANNAZ**, Graaf van *Nassau*, Heer van *Onderhoek* en *Woudenberg*, Generaal in *Nederlandsche dienst*, Gouverneur van de provincie *Vlaanderen*, Bevelhebber van de kasteelen aan de *Schelde* en van de stad en het kasteel van *Sluis*, Bevelhebber over de *reuzery*, Lid van de *Ridderschap*, heeft bij zijn leven dit gedruktroeken voor zich en de zijnen doen oprigten, hetwelk hij echter . den 8 Junij 1755 overleden, onvoltooid naliet. **HANNAZ**, Graaf van *Nassau* en *Grantham*, Berggraaf van *Boston*, Staatsraad van *Groot-Brittannië*, zijn trouwende broeder, heeft het doen voltooijen).

Beslve met deze tombe was vroeger dit koor nog versierd met zeer schoone wapenborden der familie van *NASSAU*, waaronder dat van den *Veldmarschalk* der *Vereenigde Nederlanden*, in het jaar 1708 in het leger te *Rousselaere* overleden, die Heer van *Ommen* van. *Oudbijls* hebben in deze herk vele altaren gestaan; ook zijn, bij de vernieuwing van het gebouw, onderscheidene sterren kisten uitgegraven van eene roode kleur: op de hoeken waren kruisen getekend. Nog heeft men, bij de zelfde gelegenheid, verschillende voetstukken met geschriften van *Romeische* heiligen gevonden; alle deze stukken van oudheid hebben in de toren afgebroken *consistoriekamer* gestaan, en zijn vervolgens in handen van onbekenden gekomen. Een der *kruisbrossen*, waarvoor het *kerkruim* onder de *avondgebeden* verlicht wordt, is aan de herk vervoerd door eenen *kloostermaker*, gelijk die *malde geveer*, met eene *schaar* in de hand, ook, in het *loper* aan de *kruis* afgebeeld is. De herk heeft eenen *fronzen* en *hoogen*, *achtkantigen*, *spitsen* toren, met *slag-* en *uurwerk* en nog eene *zware klok*, die zeer oud is. De *spits* van dezen toren staat op een *vierkant*, met eenen *hard-*sterren *omgans* en een *hoog torentje* aan ieder der hoeken. Op de klok van 1691 staat geschreven:

Maria is mijn name
Mijn gheint is hoer God bequame /
Een lebenden roep ic /
De doden sterren ic.

Wilhelmus de Den / me seit / anno Domini
MCCCCCCC.

De herk van *heden*, benevens de toren, is in het jaar 1735 geheel vernieuwd, en de laatste, die zeer schief stond, weder recht gezet; het geboekte dak is er bij die vernieuwing nieuw opgelegd. Voorts is zij voorzien van eene *schoone*, *rome* *kerkerandkamer*. Het *kerkhof* is daar eenen *meer* omgraven.

Het wapen bestaat uit een *veld* van *zilver*, met drie *vaanzide* halve *man* van *zilver* (*zwart*).

WILHELMUSCHE-BOOP-FOLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *d-Holland*. Zie *Rome-Nassau-romen*.

WILHELMUSCHE, oude naam van het d. *Ommen* in *Schierland*, prov. *d-Holland*. Zie *Ommen*.

WILHELMUSCHE, voorn. *koffijplant* in *Nederlands-Guiana*, kol. *S-*, aan de *Bondu-Commercyne*, ter *Inderyn* in het *afvaren*; in *houwen* van de *koffijplant*. *Spieringhoek*. *benedervants* : *koffijplant*. *Friendsbeleid*, waarmede zij nu *verbonden* : dat zij thans deel uitmaakt van de *koffijplant*. *Friendsbeleid* : *man*. *Alken* van zij 200 *akk*. *groot*.

WILHELMUSCHE, laag *opgetrokken* *heis*, met *witten* *gevel*, in den *omgans*, prov. *Geelredand*, arr. *Tiel*, kant. *Zelt-Bommel*,

gem. *Heerenwaarden*, in het geh. *St.-Andries*, tegenover het fort Willem of Nieuw-St.-Andries.

Ter plaatse, waar nu dit huis staat, lag vroeger eene schans, Sint-Andries genoemd, welke in het jaar 1599 aldaar werd opgeworpen doch nu geslecht is.

OUDE-SCHANS, vroeger BELLINGEWOLDER-SCHANS, d. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bellingewolde*.

Dit dorp heeft zijnen naam ontleend van een voormalig aldaar bestaan hebbend fort of sterkte, welke aangelegd was ter bescherming van den Dollart en de destijds aldaar op de Aa aanwezige zijk. De BELLINGEWOLDER-SCHANS werd later, ter onderscheiding van de Nieuwe- of Langeakker-schans, de OUDE-SCHANS genoemd.

In het jaar 1595, toen de Spaansche magt, onder het beleid van Prins MAURITS, in Overijssel merkkelijk gefnuikt, en ook hiér en daar in Groningerland verslagen werd, vond WILLEM LODEWIJK, Graaf van Nassau, de zoon van JOHAN, Graaf van Nassau-Dillenburg, en neef van Prins MAURITS, den post der Bellingewolder-zijk van dat belang voor zijne ontwerpen, dat hij aldaar eene vesting aanlegde, ter verzekering van de zijk, het land van Wedde, het graafschap Lingen en Groningerland. Zij lag ten Oosten van eene westwaartsche bogt van de Westerwoldersche-Aa, welke stroom bij de Buldt, 20 min. verder noordwaarts, in de Pekel-Aa valt.

Deze sterkte was onregelmatig aangelegd en bleef bij haren eersten aanleg de zijk in zich bevatten; het grootste gedeelte daarvan lag op den regteroever der Westerwolder-Aa, en bestond ten Z. O. uit twee vrij regelmatige bastions en eene lunette, en verder noordwaarts uit een onregelmatig bastion en twee ravelijnen, zijnde dit alles door natte grachten en eenen bedekten weg, met glacis, omgeven, terwijl op den linkerover een ruim ravelijn lag, met eene natte gracht omringd, die van eene contrescarp voorzien was.

Een voornaam oogmerk met het aanleggen van dit fort was, om aan de Groningers de gemeenschap met Munsterland, door hetwelk de Spaanschen den vrijen loop hadden, af te snijden, en om door dat middel deze stad des te gereeder te vermeesteren, zoo als in het volgende jaar, 1594, werkelijk geschiedde. Zij diende vooral ook, om in tijd van nood de landen daar rondom te doen ondervloeijen en voor den vijand ontoegankelijk te maken, door behulp van de Bellingewolderzijk, door welke het water van de Westwoldinger-Aa kon opgestopt worden. De Spaansche Gouverneur VENDEGO, de gewigtige aangelegenheid dezer plaats gadeslaande, benevens het voordeel, dat daaruit, ten aanzien van het behoud van Groningen, zou ontstaan, trachtte daarom Graaf WILLEM in de uitvoering van zijn ontwerp te verhinderen, en verscheen met 2500 man te Vlagtwedde. Daar hij echter de Staatsche troepen te sterk en te wel op hunne hoede vond, achtte hij het raadzaam, weder af te trekken, waardoor de schans binnen korten tijd voltooid werd. Welhaast oefende echter de toenemende aanslijking van den Dollart haren invloed uit op de lotgevallen der forteres. Daardoor toch werd, vooral na de indijking van het Bonder-Nieuwland, de Bellingewolder-zijk geoordeeld te ver landwaarts in te liggen voor de uitwatering, en dus ook de schans om langer, gelijk bevoens, den Dollart te kunnen dekken. Men verlegde dus de sluis en de schans een uur gaans verder naar de Eems of Dollart. Hierdoor ontstond in 1628 de Langeakker-schans. De Bellingewolder-zijk

wordt geïmport: de hantwerkers die vinding naar voor nu gebruid. en, naar gelang de omstandigheden zulkas verbeterd. om hare binnenwerken met dezen kunst vernieuwt. Vurus werd de kunst der vinding naar omgekeerd versiept. terwijl de technische verbetering oom met vinding aannam.

In het jaar 1672. werd deze sterkte, door de Russische-Keizerlijke-Ministerie aangezien, als zij in aanloop waren ter bevestiging van Groningen; met geringen tegenstand terwijl men verstand had, door de opening der kunst, de lander te doen ontbreken, versterkt, dan onder de Keizerlijk Bevel van Groot het bevel van Groningen had opgebraken. door de Generaal-Koninkrijk der Oorlog Keizerlijke legerwaars, die naar een bevel aanloop, dat de Ministerie Oorlog Leutenant Groot, aan velen de verdediging dezer plaats was aangekomen, gewaarschaakt werd naar, bij verdrag, aan de Franschen in te ruimen, zonder dat de jongeren, die van de zijde der Ministerie werden aangewend, om, door de bezetting der Nieuwe-schans, er met bevel voor op te staan, eenig gevecht hadden hebben.

Om de Oorlog te ruimen trokken den 15 October waarden id vijftien honderd Ministerie legerwaars oom de zijde legerwaars. De Oorlog Waarscheester Huis, die men reeds te Groningen zij oom een verval genatie had versterkt, stelde zich in hunnen weg te versterken met twee honderd vijftig man en twee veldstrijden. Met ruim en bevel verdrag Huis den aanval der Ministerie, wies ten terug en leen ten vervolgen, tot dat zij zich herstelden en wederom aanvallen, maar met het vrie hen een ongelukkig gevolg, dat zij geheel overloep werden geworpen, een groot aantal soldaten en Officieren op het slagveld verloor of gevangen in de handen der overwinnaars leken, en overrufter zake, in grote waarde, terug denuden.

In het jaar 1737, toen alles in verval was, deden de behende versterkingen van Europa de sterkte aanmerkelijk herstellen. Om heeft men de werken in 1743 aanzienlijk verbeterd en het garnizoen vermeerderd.

Eene nog latere, ischoon niet vanlaagte, herbeuwing, jaussabering oom, had plaats, ten tijde der oelusten met Keizer Jozef II. Op geen van alle vieldt erster een vijandelijke aanval.

In het jaar 1795 deed de Engelse magt, die over de prov. Groningen ons Vaderland verlaten had, en geheel oververocht terug kwam, ook deze sterkte aan, en trek er, den 18 Februarj, met drie honderd man voetvolk en een menigte kavallerie, benevens eenig geschut en dergelijk oorlogstuig, binnen. Dadelijk scaen men och tot een ernstige verdediging tegen de aanrakkende Franschen te verzetten. Reeds werd de toestand van binnen bedenkelijk, te meer, daar het nippende van den strengen winter en de zwaarte der inkwartiering, bij eenen aanzienlijke onzekerheid oopen den duur en de gevolgen, elken ontstelde. Dan, na een tiendaagch verblijf, besloot de nieuwe bezetting de plaats te ontvruimen, terwijl de Franschen, mede van voet- en paardenvolk oom talrijk voorzien, den zelfden dag er weder binnen trokken, vindende alhier nog slechts een gedeelte van een te lang getoed hebbend Engelsch gijnt. De Franschen bleven nu het fort bezetten tot in het volgende jaar, als wanneer zij door de Nederlandsche troepen vervangen werden, die het alhier in 1797 verlieten, waarna het geheel in verval geraakte. Ook had men reeds lang in bedenking genomen, of dese sterkte, bij de vermaarde gelegenheid van hare omstreken, niet als overtollig te beschouwen ware, toen men, den 1 Augustus 1815, tot den verkoop

der vestingwerken, gronden en gebouwen, aan het Rijk behorende, overging, waarna het fort in 1815 tot 1818 geheel ontmanteld werd, de grachten met de wallen gedempt. Deze lotgevallen benevens de nieuwe schans en bij die schans eene nieuwe sluis op de Westerswoldsche-Aa, deden de Bellingewolder-zijl en —schans verdwijnen, zoodat men thans op deze plaats, waar vroeger het kanon, tot afwering van den vijand, geplant was, een vreedzaam dorp ziet, bestaande uit 60 h., met ruim 240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, terwijl de grond er bestaat uit eene aanmerkelijke laag van zeer zware klei, liggende, zoo als doorgaans, op derrij- of veengrond en daar- onder zand. Men rekent, dat de grond in de Oude-schans dertig voet lager ligt dan die van Ter-Apel. De bodem, waarop de Oost-wedder-toren staat, plagt het waterpas te houden met het ingangsbruggetje van den molen, welke weleer op den hoofdwal van de Oude-schans stond.

De inw., die er, op 14 na, alle Herv. zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingewolde*, behoort en, zoo veel men kan nagaan, tot eersten Leeraar gehad heeft OLVERD BELIDA, die in 1606, door de Staten van Friesland, destijds collatoren, herwaarts gezonden werd. Het beroep is eene koninklijke collatie. De kerk, die in het jaar 1626 gesticht en aan de pastorie verbonden is, is een langwerpig, niet groot gebouw, staande onmiddellijk ten Zuiden aan de straat. Op haar westeinde staat een klein spits houten torentje, doch zij heeft geen orgel.

De 10 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Winschoten*. — De 4 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Nieuweschans* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht (1).

Van den afgegraven wal is, ten noordwesten van het dorp, bij het buiten van den Heer HENCO DIDDENS, uitmuntend partij getrokken, zijnde de met bosch omgeven gracht in eenen fraaijen vijver herschapen, om welken, op eenen golvenden en heuvelachtigen grond, schoone slingerwegen loopen.

OUDE-SCHANS (DE), fort op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, Z. W. van het *Oude-Schild*.

Dit fort werd reeds in 1572 aangelegd en in 1812 in den tegenwoordigen toestand gebracht. Het heeft aarden wallen en eene onregelmatige, vijfhoekige gedaante; is door eene natte gracht omringd, en heeft, naar de zijde van het hooge terrein, een ravelijn met gracht, bedekten weg en voorgracht; doch is overigens door kadijken met voorliggende uitwaterings-sloten in den Zeedijk ingesloten. Het fort heeft twee toegangen, een steenen gebouw tot kazernering van honderd man, met paviljoen voor officieren; een gemetseld, niet bomvrij, kruidmagazijn voor drie duizend pond., twee regenbakken en twee welputten. Buiten het fort vindt men eene inundatiesluis in den Zeedijk, zijnde een gemetselde duiker, tot lozing van het water der grachten in zee, twee gemetselde duikers in de Oost- en West-kadijken, tot lozing van het landwater in de grachten. Met dit fort staan in verband: 1°. eene redoute, aangelegd in 1811 en 1812, op 900 v. ell., ten W. van het fort, beneden den Zeedijk, zijnde een gesloten en ongeflankeerde vijfhoek, en 2°. eene lunette, insgelijks in dien tijd en beneden den

(1) Men, die meer omstandige berigten aangaande deze schans verlangen, verwijzen wij naar de *Bellingewolderschans in derselver oorsprong en lotgevallen*, door J. HENCKS.

Zeedijk aangelegd, op zeven honderd passen ten O. van het fort; zij is ongefiankeerd, in de keel open. Beide werken zijn van aarde, met natte grachten en zonder gebouwen. Alle deze werken vormen eene versterkte legerplaats of kamp, zoo wel ter bestrijking der reede, als tot het beletten eener landing, waartoe ook nog eene batterij heeft gelegen, W. van de roede op den Hoornsche zeedijk, het *Herentje* genaamd. Het gewigt echter dier positie is, met het volstrekt eindig worden van het daar langs stroomend vaarwater, geheel verdwenen. Men vindt daar dan ook thans nog slechts eene kleine barak, welke door eenen oppasser wordt bewaakt.

OUDESCHANSER-ZIJL of **BELLINGWOLDER-ZIJL**, voorn. slois in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en 25 min. N. W. van *Bellingwolde*, $\frac{3}{8}$ min N. van *Oudeschans*.

Deze A-zijl of slois, welke door de landen van geheel *Westerwolde* afstroomde, is later uitgespoeld en door de *Zwijper-zijl*, bij de *Langeakker-schans*, en eindelijk door de *Staten-zijl* vervangen. Ter plaatse, waar de **OUDESCHANSER-ZIJL** gelegen heeft, ligt thans eene valbrug. De waterlozing van *Bellingwolde*, enz. is in het jaar 1704 op eenen verwijderden afstand naar eene afzonderlijke slois bij *Finsterwolde* gekeld, die den naam van *Bellingwolder-zijl* draagt, maar thans geheel onbruikbaar is.

OUDE-SCHILD, d. op het eil. *Terel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 $\frac{1}{2}$ u. N. van *Alkmaar*, kant. en 2 $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van den *Helder*, gem. *Terel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van den *Bury*.

De naam van dit dorp wordt verschillend gespeld, te weten *Scanz* en *Scanz*. Het is niet gemakkelijk, zoo al mogelijk, te beslissen, welke de juiste zij; de meeste waarschijnlijkheid echter schijnt te pleiten voor de juistheid der spelling van *Scanz*, uit hoofde van de menigte slijkruilen en andere kleine schelpwinch, welke de zee hier in een nevens gelegen inhammetje aanvoert en welke *schil* genaamd wordt. De officiele naam echter is *Oude-Scanz*, overoorkomstig het algemeen gebruik. Het had zijn ontstaan en opkomst te danken aan een, in het begin van de zeventiende eeuw, sterk toenemende scheepvaart, daar de grootste koopvaardij- en oorlogschepen destijds viak voor dit noorderp geregeld voor anker kwamen, dagelijks eene groote menigte levensmiddelen en andere behoeften van daar afhaalden en alomtsdien en verlaat over die plaats verspreidden, alwaar dan ook alle de megenomde binnenboorden vonden, die de schepen van de reede over de *Zuiderzee* naar *Amsterdam* ophragten. Dit duurde tot in het begin der negentiende eeuw. Sedert echter was de haven van *Nieuw-diep* van meerdere betekenis geworden; die schepen had zich door den aanleg van groote rijkswerven eenklaps verhoofd uitgebreid. De opening van het *Groote-Noordhollandsch-kanaal* stelde eene regstreektelike communicatie daar tusschen die haven en de eerste havenstad des *Rijns*, en van daar, dat de binnenkomende en afvarende schepen 's vullige *Egghants* in die haven vereenigden beven de zeer gezamenlijk voor het *Oude-Scanz* of ter reede van *Terel*, welke eerste den .ik reeds lang voor groote schepen was verlaten. Daarbij kwam in 1825 de organisatie van het *hoedruken*, en nu begon de verhuizing van het meest welverand deel der inwoners noodig toe te nemen. Dit, in plaats der 1800 of 1800 zielen, die het *Oude-Scanz* nog in het jaar 1825 telde, thans (1846) dat getal nauwelijks 770 bedraagt; terwijl de aanwieligste huizen reeds zijn gekocht en alles aan dat dorp een nog groter verval versprekt, daar, met de overvaart, de

meeste bronnen van bestaan zijn verloren gegaan. Men telt er thans nog 570 huizen.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 290 Ledematen, maken eene gem. mit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring der *Eilanden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ASTONIUS DAMBRUGGE of DANBURG, die hier in het jaar 1650 kwam en den 11 Junij 1681 overleed. De kerk, die kort voor het jaar 1650 gebouwd is, is niet groot en heeft aan de eene zijde een kruiswerk en eenen houten toren, doch geen orgel. Een der koperen lichtkroonen in deze kerk wordt gezegd van den Admiraal DE RUITER afkomstig te zijn; men vindt althans de wapens van dien zeeheld op de schilden, welke op de kroon geplaatst zijn, met het jaarcijfer 1678, dus twee jaren na zijn overlijden. De bewijsstukken schijnen te hebben bestaan, doch zijn in de papieren van de kerk niet te vinden. Een tweede kroon prijkt met de wapens van den Admiraal TROMP en het jaarcijfer 1677, waarvan almede geen ander bewijs voorhanden is.

Dit dorp heeft sedert 1855 een eigen R. K. kerk en Pastoor, zijnde alstoen de reeds vele jaren vroeger bestaan hebbende kapel daartoe uitgebreid. Deze kerk is aan *Onze Lieve Vrouw* en den H. MARTINUS toegewijd. De R. K. zijn thans nog geen 250 in getal, onder welke 150 Kommunikanten.

De dorpschool wordt alsnog gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Ook is op dit dorp geplaatst het distributiekantoor der brieven van het geheele eiland; terwijl ook de beide postschippers met hunne vaartuigen, ingerigt tot dagelijks vervoer van brieven en passagiers van en naar het Nieuwediep, aldaar ter plaatse gevestigd zijn.

In de herberg *de Zeven Provinciën* vindt men nog de zoogenaamde Ruiters-kamer, in welke de Admiraal MICHEL ADRIAANZ DE RUITER meermalen overnacht heeft. Digt bij dit d. liggen ten Z. W. het fort de Oudeschans en andere verdedigingswerken. Zie Oudeschans.

Even benoorden het dorp liggen de zoogenaamde Weezenwaterputten, zijnde eene wel aan den voet van eenen uitgestreken heuvel, welke altoos rijk voorzien is van zulk uitmuntend versch water, dat sedert 1600 alle onze oorlog- en koopvaardijsschepen zich daarvan voor de nitreis voorzagen, en op die wijze aan den eigenaar, het algemeen weeshuis van Texel, een goed inkomen verschaften. Sedert de groote verandering echter, die het Noordhollandsche kanaal en de daarstelling van het Nieuwe-diep hebben te weeg gebracht, heeft ook deze leverantie bijna geheel opgehouden, en staat het te voorzien, dat die weldra geheel zal te niet loopen.

Een kwartier uurs bewesten deze putten, aan den overgestelden voet dier zelfde hoogte, vindt men eene kolk van zoet water in een stuk land, welke kolk reeds in de *Chronyk van Meedemblik* door DIRK BONGEN VAN SCHOONAL als zeer opmerkelijk vermeld wordt, dewijl die noch bij de meest aanhoudende droogte vermindert, noch bij de zwaarste regens toeneemt.

Ten Oosten van dit dorp heeft men ook eene haven voor binnenvaartuigen, welke in 1778 aangelegd op eene oppervlakte van ruim 2 bunders, vroeger voor het te Oude-Schild te huis behoorend groot aantal loods- en andere vaartuigen diende, behalve voor menigen kleinen koopvaarder, die daarvan des winters gebruik maakte. Op het einde van het oostelijkste havenhoofdje, brand een klein lamp of

havenvuur. De haven vorderde in het jaar 1836 eene nieuwe uitdieping, en dat wel te dringender, vermits deze legplaats, vooral uit hoofde van de meer en meer toenemende visscherij van zoogenaamde pauharing, en het debiet daarvan buitenslands, van een algemeen belang was geworden. Diensvolgens werd, in het jaar 1836, eene rijkssubsidie van vier en dertig honderd gulden toegestaan, hetwelk met eene gelijke bijdrage van wege de provincie vermeerderd werd, waardoor de noodige uitdieping van de haven tot stand gebracht is. Doch alles, door de groote verplaatsing naar het Nieuwe-diep, veranderd zijnde, en deze haven thans door hare overtollige ruimte een te kostbaar onderhoud opleverende, zoo heeft men sedert een paar jaren besloten, die te verkleinen door eenen wierdam en alzoo te brengen tot eene oppervlakte van ruim 1½ bunder.

Tusschen het *Omze-Scaus* en *den Burg* vindt men den *Hoogenheuvel*, eenen heuvel, welke in 1481 meer gelijk gemaakt en tot een kerkhof werd aangelegd, waarop men eene kapel aan St. *CAROLINA* toegewijd, stichtte, welke den 1 November 1482 werd ingewijd. Sedert het einde der zestiende eeuw bestaat die kapel niet meer.

OUDE-SCHIP (HET), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Uithuizer-Weeden*, op den noorderoever van de *Tjarijt*, aan den voet van den *Eemsdijk*; met 50 h. en 300 iaw.

Voor ongeveer tachtig jaren strandde aldaar een schip, dat met storm over den dijk vloog, en langen tijd een huisgezin tot woning verstrekte. Op die plaats vormde zich een gehucht, hetwelk van daar den naam van *arr Omze-Scaus* draagt.

Men heeft er in 1846 een groot en fraai schoolgebouw voor het lager onderwijs gesticht, alsmede, op een half uur afstands, eene tweede kerk en pastorie voor de Hervormden van *Uithuizer-Weeden*. Dit dorp, hetwelk zelf eene oude uitlegging is van *Uithuizen*, is door de voortdurende aansijking en de laatste indijking, die den naam draagt van *Oost-polder*, nu weder in twee deelen, in een oostelijk en westelijk gedeelte, gesplitst. De voorzeide nieuwe kerk en school zijn voor het oostelijk gedeelte gebouwd.

OUDESCHOOT of *Onzeschoot*, d., prov. *Friesland*, kv. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Heerenveen*, aan den straatweg van *Heerenveen* naar *Wolvega*, zeer aangenaam in het geboorte gelegen.

De inv. vinden meest in den landbouw hun bestaan. Men heeft er eenen zeer goeden zandgrond.

De *Herr.*, die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Vrijambacht-Waldam-Rottum-en-Katwijk*, welke in dit d. eene kerk heeft, zijnde een met langwerpige vierkant gebouw, met een spits torentje, doch zonder orgel. — De *Doopkerk.*, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Heerenveen*. — De *R. K.*, die er zijn, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

Vroeger had men hier, ten N. O., in de nabijheid en onder dit dorp, het vorstelijk hertogelijk *Oranjeveend* (zie dat woord), en ten Z. W. van *Onzeschoot*, de *Schoterschans*.

Welker stond hier een *Lieuster* van de *Duitsche orde*, gesticht in 1200, ten behoeve van *auclijche* juffers, welke de *gemeinle* orde hadden aangenomen. Later werd het eene *vochtijplaatse* van *Fraesters* en *Schoterlandse* broeders.

Dit d. is de wieg geweest van de familie van SCROTANUS à STERLINGA, uit welke zeer veel geleerde mannen zijn gesproten, onder anderen: HERNICUS, die, in het laatst der zestiende eeuw, Hoogleeraar in de Regten te Donay was, van waar hij, door den Koning van Frankrijk, naar Bourges werd beroepen, in plaats van wijlen den wijdvermaarden CIZACIUS; doch hij verkoos het hoogleeraarschap in de Regten aan te nemen bij de toen gestichte Hoogeschool te Franeker, waar hij in 1603 is gestorven. MEINARDUS is Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Bibliothekaris te Franeker geweest, en werd van daar, in die hoedanigheid, beroepen naar Utrecht. BERNARDUS was eerst Hoogleeraar in de Regten te Franeker, en daarna Hoogleeraar in de Regten en Wiskunde te Utrecht, zijnde hij ook tevens Rector Magnificus Perpetuus geweest; van daar werd hij als Hoogleeraar in de Regten naar Leyden beroepen. CHRISTIANUS was te Franeker eerst Hoogleeraar in de Grieksche taal, daarna in de Kerkelijke Historie, en laatst in de Godgeleerdheid. En eindelijk, om van geene anderen te spreken, is PETRUS PIERIUS SCROTANUS à SRENGA, aan die van STERLINGA in den bloede bestaande, te Leuven Hoogleeraar geweest in de Grieksche en Hebreuwsche talen, alwaar hij ook, op een vast jaargeld van den Koning, lessen in de Geneeskunde heeft gegeven, zijnde hij daarenboven met onderscheidene waardigheden aan de hoogeschool te Leuven, en met die van Raad van den Aartshertog ALBERTUS VAN OOSTENRIJK bekleed geweest.

Er wordt te Oudeschoot jaarlijks eene paardenmarkt gehouden.

OUDESCHOOT-NIJSCHOOT-MILDAM-ROTTUM-EN-KATLIJK, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er drie kerken, als: ééne te Oudeschoot, ééne te Nijeschoot en ééne te Mildam, en telt er 1570 zielen, onder welke 580 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES TEBBITSMAN, die in 1602 herwaarts kwam, en in 1620 naar Oosterzee werd beroepen. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding MARTINUS RUMERINK, een der oprichters van het *Genootschap ter verdediging der voornameste waarheden van de Christelijke godsdienst, inzonderheid tegen derzelve hedendaagsche bestrijders*, die er van 1764 tot in 1765 stond.

OUDESCHOTER-ZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenvouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, op de scheiding van *Overijssel*, aan den Kuinderstroom.

OUDESCHOUW, voorm. pontveer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Utingeradeel*, over de Wetering, 25 min. N. W. van Akkrum, aan den straatweg van Leeuwarden naar Heerenveen.

Dit veer is in het jaar 1840 vervangen door eene groote brug, waarbij de fraai gelegene herberg is vernieuwd, die algemeen onder den naam van Oudeschoow bekend is. Deze herberg behoorde, met het veer of de overvaart in den straatweg, sedert eeuwen aan de stad Leeuwarden, die in Mei 1859 beide aan het amortisatie-syndicaat heeft overgedragen, welke de herberg weder verkocht heeft aan den tegenwoordigen bewoner W. J. MEIJER, door wien het gebouw sedert vernieuwd en veel vergroot is. Een gelijk belang verbindt haar aan de scheepvaart, daar hier de rivier de Boorn uit het Oosten, de Grouw uit het Noorden en de Wetering uit het Zuidwesten, als in één punt zamenstroomen; ook de doortogt is langs de groot-scheepsvaarwaters van Leeuwarden en Groningen, naar Sneek, de Lemmer en andere plaatsen. De drukke doortogt van rijtuigen en schepen, zoo wel als het

overvloedig land- en waterloop. zuden deze wijkverreijde lichte tot eene ongemeene plaats van uitoefening voor de waterloopingen worden. Zij wordt ook bevocht door beekjes van henen en polder, die men er altijd levend aantreft. Ook worden er dikwijls vanden tijden gezeven.

OUDE-SLUIS. naam, welke men wei eens verkeerdelijk geeft aan het geh. Overmaas, op het eil. Schoneveld. prov. Zeeland. In Overmaas.

OUDE-SLUIS. geh. in het Land-*van-Strijen*. prov. Zuid-Holland. arr. en 4 u. Z. W. van Breda, kant. en 1½ u. Z. O. van Guld-*erland*, gemeentelijk geh. en ½ u. N. van *Wassenaar*. gemeentelijk geh. en ½ u. Z. van *Klansaal*: met 25 h. en 140 ivo., van welke 18 h. met 110 ivo. onder *Wassenaar* en 5 h. en 30 ivo. onder *Klansaal*.

OUDE-SLUIS. geh. in *Falckenau*. prov. Overijssel, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. O. van *Falckenau*. gem. *Zwartsluis*, waarvan het het westelijke en grootste gedeelte uitmaakt.

OUDE-SLUIS. d. in de *Zype*. prov. Noord-Holland. arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. N. van *Schiermonnikoog*. gem. *Zype-en-Haas-polder*; ½ u. N. O. van *Schiermonnikoog*. aan het noordwestelijke einde der gemeente, ter plaatse, waar de *Zype*-suis zich vroe-
ger in de *Zandzee* ontlaate. doch thans uitwaterd in den boezem van den *Sierwe-Anna-Polder*. Het telt er 57 h. en 400 ivo., die meest hun bestaan vinden in visscherij en ontwatering, met een weinig landbouw.

In *Et* dorp staat een kerk van de Herv. gem. *Voorwijpe*. zijde een oud geboev. met eenen houten toren. doch meer tegel.

Ook staat hier de *Doopkerk*. kerk der gem. *Voorwijpe*, zijde een houten geboev. zonder toren of orgel.

OUDE-STAD (DE). pold. in het Land-*van-Overflissinge*. prov. Zuid-Holland. arr. *Brielle*, kant. *Sommelandijk*, gem. *Stad-*van-'t-Haringvliet**; palende N. en N. O. aan de schorren tegen het *Haringvliet*. O. aan den pold. de *Sierwe-Stad*. Z. W. aan den *Larve-Vruev-polder*. W. aan het *Oudehond-*van-Middelharnis**. N. W. aan den *Johannes-polder*. — Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 525 bund.

OUDE-STAD-VAN-BIERVLIET. pold. in *Stad-*Flandern**. in het *Commissaris*, prov. *Zeeland*, arr. *Waddelburg*; kant. *Outhury*, distr. *Suis*, gem. *Biervliet*.

Op den grond daarvan lag de. in het jaar 1577 en vervolgens verdrinken, stad *Biervliet*. Door dijken beschermd en huten de latere vesting liggende, werd die grond als polder gerekend. Het tegenwoordige dorp *Biervliet*, zich weder buiten de gedeelte welke uitbreidende, ligt er gedeeltelijk in. De pold. pakt N. aan het d. *Biervliet*. O. aan den *Brakman*, Z. O. aan den *Marin-polder*. Z. en Z. W. aan den *Briek-polder*, W. aan den *Kleine-Zouten-polder*. De bestijking geschiedde deelsijk na de overstroming van *Biervliet*. Hij is kadasteraal groot 37 bund. 45 v. r. 94 v. ell. De schoone grootte is slechts 11 bund. 30 v. ell.; daarin staan 75 huizen, waaronder 1 hofstede. De uitwatering is door de sluis van den *Zouten-polder*. De pold. wordt bevoerd door het *Pluinsdijk* Bestuur van *Biervliet*.

OUDESTRAAT, geh. in de *Lampstraat*, prov. *Noord-*Brabant**. Tweede distr., arr. en 4 u. O. van *'t-Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. W. van *Wanloijk*, gem. en 5 min. N. van *Spreng*.

Het heet OUDESTRAAT, omdat de zoogenaamde Langestraat er door heen liep. Men telt er 5 h., een windkorenmolen en 45 inw. Vroeger hebben er echter meer huizen gestaan.

OUESTRAAT (DE GROOTE-), onbehuide pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, onder *Zuidewijn-Capelle*; palende N. aan de Gantel, O. aan de Sprangslot, Z. aan den weg de Groot-Oudestraat, W. aan de Vrijhoevensche- of Labbegatsche-vaart, de Kromme-vaart en den pold. de Slobben.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122 bund. 60 v. r. 10 v. ell., en wordt door vier houten duikers, in de kade tegen de Gantel, aan de noordzijde des polders, wijd 0,25 tot 0,50 ell., ieder van eene klep aan de buitenzijde voorzien, op de Gantel en verder op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0,20 ell. boven A. P., die der dijken 1,75 ell. tot 1,85 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris.

Aan de noordzijde van dezen polder zijn de landen aanmerkelijk hooger dan aan de zuidzijde.

OUESTRAAT (DE GROOTE-), weg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, loopende in eene oost-zuid-oostelijke rigting van de Labbegatsche-vaart naar de Kleisteeg, onder Besoijen.

OUESTRAAT (DE KLEINE-), onbehuide pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, gedeeltelijk in de heerl. *Nederveen-Capelle*, gedeeltelijk in de heerl. *Zuidewijn-Capelle*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan de Vrijhoevensche-vaart of het Labbegat, Z. aan de Oude-Straat, W. aan de Capelsche haven of vaart en de Waardjes.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 508 bund. 85 v. r. 85 v. ell., met de kaden, als: onder *Nederveen-Capelle*, 39 bund. 12 v. r. 25 v. ell., en onder *Zuidewijn-Capelle*, 269 bund. 75 v. r. 60 v. ell., wordende het gedeelte onder *Nederveen-Capelle* het Oostvoorland genoemd; terwijl voor het gedeelte onder *Zuidewijn-Capelle*, de rekeningen van de polderlasten afzonderlijk worden gehouden.

Hij heeft drie houten duikers, als: een aan de haven van Capelle, ten Noorden van de Oude-straat, wijd 0,85 ell., voorzien van een drijfdeurtje; eene in de kade tegen het Labbegat, mede ten Noorden van de Oude-straat, wijd 0,60 ell., voorzien van eene klep; een in de kade tegen het Oude-Maasje, even boven den Haagoortsche-sasdijk, wijd 0,56 ell. en voorzien van eene klep. De polder wordt van het overtollige water ontlast door eerstgemelden duiker op de haven van Capelle en vervolgens op het Oude-Maasje, door de tweede op het Labbegat en verder insgelijks op het Oude-Maasje, en door de derde onmiddellijk op het Oude-Maasje. Het zomerpeil is 0,15 ell., boven A. P. De hoogte der dijken 2 tot 2,20 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat, voor het gedeelte onder *Zuidewijn-Capelle*, uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris; en voor het gedeelte onder *Nederveen-Capelle*, uit eenen Schout, zes Poldermeesters en eenen Secretaris.

Aan het benedeneinde van dezen polder vindt men, over het Oude-Maasje, het zoogenaamde Capelsche-veer, hetwelk een eigendom van het dorp Capelle is; ook strekt zich daardoor de in 1797 geslechte Haagoortsche-sasdijk, aan welks noordeinde, in het Oude-Maasje, de bouwval gevonden wordt van het Haagoortsche-sas, waar nog een

...van de hierboven ge-...
...tegen het Labbeget, nog eenen...
...strakkende om water...
...In de kade...
...hoest...
...welke herstel-...
...Sas-...
...In de door de aangelanden onderhouden...
...Sas-...
...Di overige...
...Sas-...
...van zand...
...W. door

...in de Langestraat,
...aan de hooft. Zuidwijts-Capelle, ge-
...W. aan de

...oppervlakte van
...Sas-...
...Hij heeft
...en
...Hij wordt van het
...de
...en
...De hoogte der
...bestaat
...eene

...naar de gemeente van ten polder,
...en

...in de
...aan de
...aan

...den Oost-
...den Heeren-polder,
...den Water-pol-
...den Beatrijx-Landings-
...den Noord-
...den

46 v. ell., waaronder 2252 bund. 68 v. r. 85 v. ell. belastbaar land. Men telt er 506 h., bewoond door 482 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2200 inw., die zich veel op de graanteelt en vooral op de teelt van meekrap, vlas en aardappelen toeleggen. Ook vinden vele behoefligen in den winter hun bestaan door het rapen van mosselen en oesters op de slikken en stranden, welke door het Krammer bespoeld worden. Men heeft er twee meestoven en twee korenmolens. De voornaamste voortbrengselen dezer gemeente worden te Rotterdam en te Dordrecht ter markt gebragt, waartoe men hier twee zeer geschikte vaartuigen bezigt, welke wekelijks des Zaturdags op Rotterdam en des Woensdags op Dordrecht varen, zoo wel reizigers als goederen overbrengende. Bovendien heeft men hier eene vaste veerschuit op Bergen-op-Zoom en eene op Oudenbosch, alsmede een geregeld veer op het Steenbergeschas, het Dintelsche-sas, Willemstad, St. Annaland, Philipsland en andere omliggende plaatsen.

De Herv., die er ruim 1460 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Brielle*, ring van *Sommelsdijk*, behoort. In het jaar 1576 hadden die van *Oude-Tonge*, gecombineerd met die van *Nieuwe-Tonge*, eenen eigen en vasten Predikant in JOHANNES HORSTIUS of JOHANNES AB HORST, die in 1581 opgevolgd werd door GJSBERTUS SAMUELIS, en deze weder in 1583 door SIMON JANS, gedurende wiens dienst, namelijk in 1584, de beide Tongen gescheiden werden en SIMON JANS te *Oude-Tonge* bleef. Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdient melding ABRAHAM RUTGERS, die er van 1774 tot 1777 stond, en den 21 Mei 1809 overleed, na zich als Nederduitsch Dichter te hebben doen kennen; terwijl hij tevens in kerkelijke zaken zeer bedreven en ook Lid was der commissie tot het verzamelen der *Evangelische Gezangen*. Bij het ontstaan van eene vacature werd vroeger door Magistraat en kerkeraad aan Ambachtsheeren en Vrouwen van Grijsoord, bij request handopenning gevraagd, om te mogen uitzien en omhooren naar een zeker getal bekwame personen. Na gunstige beschikking maakten de gemeente en kerkeraad eene nominatie van het toegestane getal, en droegen het voor, met verzoek dat Ambachtsheeren en Vrouwen een hunner tot Predikant van de gemeente geliefden te denomineren en aan te stellen. Na gedane denominatie geschiedde de beroeping ook weder door Magistraat en kerkeraad, en werd de beroepingsbrief door alle leden dier beide collegien hoofdelijk geteekend. Doch wegens de veranderde tijdsomstandigheden begreep men, reeds bij het laatstgedaan beroep in 1815 eenparig, dat, behoudens de electie door Ambachtsheeren en Vrouwen, de nominatie en beroeping beide alleen door den kerkeraad, zonder eenige medewerking van het dorpsbestuur, moest gemaakt en gedaan worden, hetgeen ook alzoo zonder iemands tegenzeggen werd ten uitvoer gebragt.

De R. K., die er ongeveer 750 in getal zijn, maken met die uit de burg gem. *Nieuwe-Tonge* eene statie uit, welke 800 zielen, en onder dezen 660 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De oudst bekende Pastoor was FLORIS VAN TOL in 1504. Opmerkelijk is het, dat alhier de uitoefening der R. K. godsdienst, ten tijde der Hervorming nimmer heeft opgehouden, en door toedoen ook der Jesuiten uit Goedereede in stand gehouden werd; zoodat dit de eenigste plaats van het geheele eil. is, alwaar altijd eene R. K. gemeente met eenen Pastoor bestaan heeft, waaruit dan ook het groot aantal R. K. in deze gemeente is af te leiden. — De 12 Isr., die er

dat het gemakkelijk voor eene gewone dorpskerk zoude kunnen dienen. In de kerk vindt men drie aanzienlijke koperen kaarskroonen, alle van de zelfde grootte en oudheid, waarvan de middelste ten jare 1679, door de gemeente zelve is bekostigd, één der beide anderen is, ten zelfden jare, uit de aan de kerk afgestane goederen van het voormalig St.-Joris Gilde, de derde ten jare 1680 uit de afgestane goederen van het St. Sebastiaansgilde geschonken; op welke beide laatstgenoemde kroonen, onderscheidene schildjes gevonden worden, waarop verjes staan ter gedachtenis van gemelde schenking en afstand, welke verjes nu en dan dreigende door langdurigheid van tijd onleesbaar te worden, van tijd tot tijd zelfs nog onlangs, vernieuwd zijn volgens een afschrift daarvan in de Notulen des kerkerads te vinden. Ook vindt men er een keurig bewerkt portaal, dat in het jaar 1742 volbouwd is. De toren der kerk heeft een zeer trotsch aanzien en rijst van onderen tot boven een gedeelte van het dak vierkant op, waar een ruime trans of omloop wordt gevonden, op welke vroeger een zeer fraaie en meerendeels open koepel stond, met een schoon uurwerk en twee klokken, welke de doopnamen van St. SALVATOR en MARIA dragen; doch in 1812 is die koepel, door het Fransch bestuur, afgebroken, om er een telegraaf op te plaatsen en, hoewel deze er later is afgenomen, is de toren tot op heden in dien geknotten toestand gebleven, zoodat hij thans slechts ruim 24 ell. hoog is. De kerk heeft echter geen orgel. In 1831 hebben de gezamenlijke leden dezer gemeente, door vrijwillige intekening, de benodigde gelden tot geheele vernieuwing en verfraaijng van het inwendige harer kerk bijeengebragt; terwijl onderscheidene land- en arbeidslieden kosteloos hunne dienst en hunnen arbeid ter uitgraving en vervoering van aarde enz. aan dit gebouw besteed hebben. Te gelijkertijd is het ruime kerkhof, dat de kerk omgeeft, en met opgaande boomen beplant is, afgesloten door een zeer fraai hekwerk, aan de torenzijde van hout en aan de Voorstraat van ijzer, en de toegang verbeterd door eene nette brug over de gracht, die het omgeeft. Dit kerkhof wordt echter niet gebezigd tot het begraven van lijken, want tot dat einde is in het jaar 1809 eene zeer doelmatige begraafplaats buiten het dorp aangelegd.

De R. K. kerk, aan de *H. Maagd MARIA* toegewijd, staat achter de pastorij, die aan de *Voorstraat* staat. De kerk heeft echter haren ingang in de *Nieuwstraat* of *Achterweg*, welke toegang in 1839 zeer verfraaid is, door het wegbreken van eenige huizen en het plaatsen van een sierlijk ijzeren hekwerk. De kerk, die in het jaar 1759 gesticht is, heeft een klein kloktorentje met spits en luidklok. Vóór dien tijd werd de zoldering van de tegenwoordige pastorie tot kerk gebezigd, zijnde deze, in het jaar 1694, door de Heeren van Grijsoord, daartoe afgegaan. De tegenwoordige kerk is een ruim en luchtig gebouw, met twee galerijen, een fraai altaar en een klein orgel. In de R. K. kerk te Ooms-Tongz zijn nog eenige kleederen aanwezig, welke Paus ADRIAAN VI, te Goedereede Pastoor zijnde, bij de oitoeffening van zijn dienstwerk heeft gedragen, als: een rood fluweel casuifel, benevens stoel en manupel van de zelfde kleur.

Er wordt hier een Zieken-gasthuis, onder den naam van H. Geest-gasthuis gevonden, dat aan de *Kerkgracht* staat, en door Gasthuismeesteren van de Hervormde belijdenis bestaand wordt.

Nog vindt men hier in de *Nieuwstraat* een gesticht, bekend onder den naam van het Oude-Vrouwenhuis. Het moet reeds vóór het jaar 1616 gesticht zijn, en bestaat uit vier vertrekken, waarin vier

oude vrouwen van de R. K. godsdienst, vrije woning, jaarlijks eenig tonnen turf en wekelijks 80 cents genieten.

Men heeft er mede een Diakoniehuis, aan de *Kerkgracht*, en sedert 1824 een huis met elf vertrekken, aan den *Molendijk*, ter huisvesting van behoeftige Ledematen.

Het Raadhuis is een zeer schoon, wel aangelegd gebouw, in alle der beschouwing overwaardig. Aan de eene zijde van het Raadhuis vindt men de Dorpswaag, welke voor de waag van geheel Grijsdood dient, daarop worden jaarlijks, het eene jaar door het andere gerekend, drie honderd vaten meekrap gewogen, en zij wordt voor de grootste en aanzienlijkste waag van het platte land gehouden. Aan de andere zijde van het Raadhuis is het Gevangenhuis van Grijsdood, dat mede een aan zijn oogmerk voldoende gebouw is. Boven deze gebouwen, welke in het jaar 1742 onder eenen gevel zijn opgetrokken, is een klokkentorentje geplaatst. Een breede, met drie treden opgaande, hardsteenen trap geleidt tot den ingang, en inwendig is het gebouw zeer doelmatig ingerigt.

Het gewezen Ambachtsheerenhuis is een der fraaiste gebouwen en behoort thans in eigendom aan den Burgemeester CORNELIS ANEMAET.

Men heeft er een distributiekantoor van de brievenpostertij en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut om 't Algemeen*, dat den 10 Januarij 1817 opgerigt is en 20 Leden telt.

Het, in het jaar 1842 nieuw gestichte, schoolgebouw, aan de *Nieuwstraat*, strekt door zijne fraaije bouworde het dorp tot sieraad. Het is in drie ruime vertrekken afgedeeld en van genoegzame grootte, om alle de schoolpligtige kinderen der gemeente te kunnen bevatten. Op eenen keurig bewerkten steen leest men:

DE ERSTE STEEN VAN DIT SCHOOLGEBOUW IS GELEGD DOOR SIMON ELAND ANEMAET, OUDSTEN ZONNEN VAN DEN EDEL ACHTBAREN HEER CORNELIS ANEMAET Pz., OP DEN GEDENK-DAG VAN DESZELFVS 25JARIG BINTJOUR, ALS BURGEMEESTER VAN OUDE-TONGE, DEN 1 APRIL 1842.

In het achterste lokaal is een zeer groote regenbak gebouwd, die acht duizend emmers water kan bevatten, eene weldaad, die vooral door bewoners van brakke gronden op hooge waarde kan geschat worden. De eerste steen daarvan is gelegd door ADRIANUS JACOBUS CORNELIS ANEMAET, jongsten zoon van den voornoemden Heer Burgemeester, den 26 September 1842.

Voorheen hebben hier twee schuttersgilden bestaan, dat van St. Joris en van St. Sebastiaan, welke echter beide in 1679 en 1680 vernietigd zijn. Almede bestond hier eene kamer van Roderijkers, waarvan in het jaar 1607 nog overblijfselen gevonden werden. De leden van gewoon 's jaarlijks eenige zinnebeeldige spelen, bij wijze van dans te vertoonen. De laatste maal, dat zulks werd gedaan, werd dien de doop van CHRISTUS vertoond, waarbij door een der leden meenen van JESUS en door eenen anderen die van JOHANNES werd ald, dan daar dit veeltijds meer stof tot spotternijen, dan wel tot ing gaf, werd hierover geklaagd; met dat gevolg, dat er een verstaan, om dergelijke vertooningen te geven, en eindelijk is deze g. der Roderijkers ook geheel vernietigd.

De Tonge is in het jaar 1479, door Hertog KAREL VAN BOURGONDË, een vrije weekmarkt bevoorrecht, welke des Donderdags gehouden. Op dese wilde hij dat ieder zijn koren, hoenders, ganzen, en alle andere gewassen zou brengen, alvorens

die buiten het dorp te mogen voeren en verkoopen, waarbij hij nog eenige bevelen voegde, rakende de gemeene rust, gedurende het houden van den marktdag.

De kermis valt in in de maand September.

Onder de mannen, die vóór den tijd der Hervorming OUDE-TONGE tot eer verstrekten, behoort ook genoemd te worden IMANNUS ORTZENUS, bijgenaamd ZEELANDUS, en, wegens de nabuurschap van Zierikzee, ZIERICZEDS. Deze werd te OUDE-TONGE geboren in het jaar 1505. Hij was een zeer geleerd man, die zich op de beoefening van vele wetenschappen, niet slechts in het vaderland, maar ook daar buiten, zelfs te Rome, had toegelegd. In het eerst behoorde hij tot de orde der Augustijnen, naderhand woonde hij, als Mercenarius Papae, te Middelbarnis; daarna is hij, na nog veel te hebben rondgeworven, uit overtuiging, tot de belijdenis der Lutherschen overgegaan. Hij was de eerste Leeraar van die belijdenis te Wezel, in het jaar 1539. Naderhand werd hij met zijne ambtgenooten van de dienst ontzet, omdat hij weigerde het door Keizer KAREL V ingevoerde interim aan te nemen. In het jaar 1560 is hij herroepen en te Matena in dienst gesteld, waar hij den 1 Junij 1571 overleed.

OUDE-TONGE is dikmaals door storm en watervloeden geteisterd: zoo woedde er den 26 September 1477 een hevige storm, welke acht uren aanhield. Het water rees zoo hoog, dat hierdoor OUDE-TONGE invloede, benevens vele schoone polders, die alle bedorven werden. Kort daarop werden deze echter op nieuw bedijkt en beverscht.

Den 5 November 1550 woedde weder een hevige storm; des middags ten twaalf ure liep het water op sommige plaatsen over de straten en dijken, en leed OUDE-TONGE groote schade, door het inbreken der dijken; doch met onvermoeiden ijver werden deze weder hersteld en de landen beverscht.

De hooge watervloed van 26 Januarij 1682, die zich over Holland en Zeeland uitstreckte, deed ook hier groote schade. De Suisen-polder vloeide in door drie groote gaten, en het grootste gedeelte van den dijk spoelde weg. Het zelfde lot trof den Zuiderlandsche-polder, welke invloede door vijf gaten. Hier ontdekte men eene oude sluis, van welke een groote steen opgeworpen en ver heen in het land gedreven werd. De Heeren-polder vloeide in met vijf gaten in den Spuidijk, een aan den havendijk en een aan den zeedijk. Eene vrouw, benevens honderd schapen en lammeren, kwamen in dezen watersnood om het leven.

Door den hoogen watervloed van het jaar 1825 werden weder onderscheidene polders door het zeewater min of meer bezet. De Suisen- en Lodewijks-polders vloeiden in; doch in dit zelfde jaar zijn zij weder herdijkt en tot vorige vruchtbaarheid terug gebracht. Bij deze herdijking is tevens eene kostbare hardsteenen sluis in den dijk van den Suisen-polder gelegd. In dit zelfde jaar zijn door de gemeente aanzienlijke kosten besteed, om, door het daarstellen van middelen tot doelmatige afkistingen, deze plaats tegen hooge vlooden te beveiligen.

Eene andere ramp heeft dit dorp den 21 en 22 Julij 1647 getroffen, toen er een hevige brand uitbarstte, welke omtrent honderd en vijftig huizen en schuren, gelegen op den Molen-dijk, den Oost-dijk, ter wederzijden van de Voorstraat en de Mekhoven, tot aan de predikantswoning, met meest al het huisraad van de bewoners, vernieldde. Het dorps-huis en het gashuis werden insgelijks eene prooi der

vlammen, en men berekende de schade op omtrent tweemaal honderd duizend gulden.

Het wapen dezer gem. is dat der heerl. Grijsoord, zijnde een schild van sinopel (groen), met een fasces van zilver.

OUDE-TONGE (HET BEKADE-ZOMERGORS-VAN-), pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan den Heeren-polder, O. aan den Lodewijks-polder, Z. aan het Krammer, W. aan de haven van Oude-Tonge.

Deze pold., welke in het jaar 1822 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 77 v. r. 98 v. ell., zijnde geen schotbaar land, en wordt door 1 sluis, op de haven, van het overtollige water ontlast.

OUDE-TONGE (DE MOLEN-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. aan het dorp en het Oude-Land, O. en Z. aan den Suis-polder, W. aan den Zuiderlandsche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1478 bedijkt, in 1553 overstroomd en later herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 22 v. r. 96 v. ell., waaronder 56 bund. 14 v. r. 06 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij, en wordt door 1 sluis, op de haven van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf eenen bijzondere Gezwoorene eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

OUDE-TONGE (HET OUDE-LAND-VAN-), of **HET OUDELAND-VAN-GRIJSOORD**, pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oude-Tonge*; palende N. W. en N. aan den Noordlandsche-polder, O. aan Oostende en den Magdalena-polder, Z. O. aan den Heeren-polder, Z. aan den Molen-polder, Z. W. aan den Zuiderlandsche-polder, W. aan den Battenoodsche-polder.

Deze pold. is den 25 Mei 1458 ter bedijking uitgegeven door GODESCHALK OOM VAN WIJNGAARDEN en anderen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 784 bund. 14 v. r. 6 v. ell., waaronder 752 bund. 94 v. r. 55 v. ell. schotbaar land; telt 50 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de haven van Oude-Tonge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoorenen, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

OUDE-TONGE-PLAAT, plaat in het *Krammer*, prov. *Zuid-Holland*, langs de kust van *Overflakke*, bezuiden Oude-Tonge.

OUDE-VAART (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, dat bij Sprundel uit de heide voortkomt, en in eene noordelijke rigting naar de Hoeve loopt, van waar het zich naar de *Laaksche-vaart*, onder Etten, strekt, om zich in de *Hark* te ontlasten.

OUDE-VAART (DE), water in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **DWINGELERSTROOM**.

OUDE-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en Noordwolde*, dat, uit de *Morra* voortkomende, met eene oostelijke strekking in de *Oud-Karre* uitloopt.

OUDE-VAART (DE), water in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, dat, $\frac{1}{2}$ u. O. van 's Gravenmoer, zijnen oorsprong neemt, altijd oostwaarts aanvliet, en zich, $\frac{1}{2}$ u. bezuiden Vlijmen, met de *Leg-beek* vereenigt.

Volgens de overlevering zoude dit water in vroeger tijd eene scheepvaart tusschen 's Hertogenbosch en 's Gravenmoer uitgemaaakt hebben;

doch de aanmerkelijk verheven grondslag tuschen Loon-op-Zand en Sprang, die deze vaart afbreekt, maakt deze overlevering zeer onwaarschijnlijk. Misschien is het een even weinig doordachte als onuitvoerbare, onvoltooid geblevene onderneming geweest.

OUDE-VAART (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Purmerende*, in den *Zuider-polder*.

Vóór het graven van de jaagvaart van Purmerende, langs Ipendam en Watergang, naar Amsterdam, in het jaar 1663, welke jaagvaart in 1824 bij den aanleg van het Groot-Noordhollandsch-kanaal zeer is verbreed, voer men langs de vaart, nu steeds de OUDE-VAART genoemd, loopende van Purmerende, in eene zuidelijke rigting, ten Westen van de dorpen Purmerland, IJp en Landsmeer en ten Oosten van het kanaal, naar Buiksloot.

OUDE-VELDHOEK, huurs, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. en ¼ u. N. W. van *Heino*.

OUDEVELT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Veghel*, gem. en 10 min. N. O. van *Erp*; met 15 h. en 90 inw.

OUDE-VRIJHEID, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Veghel*, bevattende de zaamgetrokken kom der gem. *St. Oedenrode*; met 162 h. en ruim 1210 inw.

OUDE-WAAG (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den *Doeverensche-zeedijk*, O. aan het *Poldertje-boven-de-Oude-Waag*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan den *Buiten-polder-van-Gansoijen*.

Deze pold., welke reeds vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 39 v. r. 39 v. ell.; en heeft drie houten duikers, als: een aan het boveneinde, wijd 0,33 ell., met eene klep; een omtrent in het midden, wijd 0,56 ell., met een drijfdeurtje en klep, en een aan het benedeneinde, wijd 0,50 ell., met eene klep en schuif; door welke duikers de polder, op het *Oude-Maasje*, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,10 ell. tot 2,00 boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

OUDE-WAAG (HET POLDERTJE-BOVEN-DE-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den *Doeverensche-zeedijk*, O. aan het rietgors tegen de uitwatering van den *Genderensche-boezem*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan de *Oude-Waag*.

Dit poldertje, hetwelk vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 93 v. r. 80 v. ell., en heeft eenen houten duiker, wijd 0,40 ell., voorzien met eene klep, waardoor hij op het *Oude-Maasje* van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0,60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1,80 ell. tot 1,90. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

OUDEWAARDER, volgens sommigen de eigenlijke naam van de stad OUDewater, in het balj. van *Oudewater*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OUDewater.

OUDE-WABANDE (DE), boschje in de *Heijerij* van 's *Hertogenbosch*, kv. *Oostervijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tilbury*. — Het bestaat enkel uit kreupelhout.

OUDEWATER, gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kat. *Schoonhoven* (9 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2 afl.); palende N. en O. aan de *Utrechtsche* gem. *Snelrewaard*, Z. aan de *Utrechtsche* gem. *Honkoop*, W. aan de gem. *Hekendorp*.

Deze gem., welke vroeger een hofjwischap uitmaakte, bevat het plattelandstadsje *Oudewater*, benevens eenige verstrooid liggende h., en bestaat eene oppervlakte van 141 bund. 53 v. r. 53 v. ell., waaronder 137 bund. 54 v. r. 59 v. ell. belastbaar land. Men telt er 280 h., bewoond door 475 huizez., uitmakende eene bevolking van 2050 inw., wier voornaamste middelen van bestaan zijn de garenbanen. Ook wordt er grooten handel gedreven in kaas; bovendien heeft men er eene leerlooijerij, twee aardappelsiroopfabrieken, eene bierbrouwerij en eenen korenmolen.

De *Hervormden*, die er 1000 in getal zijn, maken, met die uit de burg. gem. *Hekendorp*, *Papekop-en-Diemerbroek*, *Lange-Linschoten*, *Snelrewaard*, *Honkoop* en de beerl. *Vliet* en *Rozendaal*, ééne gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Gouda* behoort, en volgens de laatste telling, in 1845, bestaat uit een getal van 1650 zielen, waaronder ruim 700 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Timotheus Anhelus*, die hier eerst R. K. *Pastoor* was en in 1566 tot de *Herv. overging*. Hij had in 1574 tot opvolger *Huyt Dinxz.*, die in het volgende jaar naar *Gouda* vertrok, en nog in het zelfde jaar opgevolgd werd door *Johannes Gelasius*, genoemd *Vrinnarius*, die twee dagen na het insamen van *Oudewater* door de *Spanjaarden*, den 9 Augustus 1575, door dezen werd opgehangen. Nadat *Oudewater* in het jaar 1578 weder onder de magt der *Staten* gekomen was, werden aldaar tot *Predikanten* beroepen *Laurentius Corvaceus* en *Christianus Sinapius Vrelo*, van welke de laatste nog in het zelfde jaar naar *Dordrecht* en de eerste in het volgende jaar naar *Leyden* vertrok. Van toen af schijnt de gemeente van *Oudewater* doorgaans door twee *Leeraaren* te zijn bediend geweest, tot dat zij in 1649 eenen derden *Predikant* bekwam in *Johannes Valkius*, die van *Koekengen* beroepen werd en in 1650 naar *Amersfoort* vertrok. Na het overlijden van den *Predikant* *Wilhelmus Meeus*, betwelf den 8 Januarij 1721 plaats had, is er echter geen derde *Predikant* meer beroepen. Het beroep geschiedt door den *kerkeraad*.

Men telt er 50 *Afgescheidenen*.

De *Roomsch-Katholijken*, die men er 970 telt, maken, met die uit de burg. gem. *Linschoten*, *Papekop-en-Diemerbroek*, *Snelrewaard*, *Willescop*, *Lange-en-Ruige-Weide* en *Honkoop*, benevens de beerl. *Rozendaal* en *Vliet*, eene stat. uit, welke 2200 zielen, onder welke 1560 *Communikanten*, telt, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt.

De *Roomsch-Katholijken* van de *Oude Clererij*, van welke men er ongeveer 40 telt, onder welke 50 *Communnikanten*, maken mede eene stat. uit, welke door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Het twintigtal *Israëlitén*, dat men er aantreft, behooren tot de *ring-synagoge* van *Gouda*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van ruim 200 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandstadsje *Oudwarra* ligt $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rotterdam*, $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Schoonhoven*, ter plaatse, waar de *Linschoten* in de

IJssel valt, welke beide wateren er doorstroomen; 52° 1' 23" N. B., 22° 18' 59" O. L.

Over de naamrede en oorsprong dezer stad, zijn de gevoelens verschillend. Daar zijn er, die meenen, dat Oudewater, in het Latijn *AQUA VETERES*, Oudewaard, dat is het oude eiland of bedijkte polder, genaamd moet worden, tot onderscheiding van eenen anderen waard, welke, hier dicht bij gelegen, den naam van den *Nieuwewaard* zoude hebben gehad. Anderen willen, dat Oudewater eigenlijk Oudewaarden genaamd zoude zijn, omdat het in een oud eiland of oude waard is gelegen. Doch velen, en wel de meesten, welke de gelegenheid der stad kennen, beweren dat zij haren naam van den IJssel, eene zeer oude en lang bekende rivier, die in oude tijden, doorgaans het Oudewater genaamd werd, gekregen zou hebben, vermits zij op deze rivier gebouwd is.

Hoewel men in oude kronijken wegens Oudewater niets gemeld vindt vóór den jare 1549, hebben echter andere oudheidkundigen deswegens vroegere bewijzen opgedolven. ARNOLD BECHELIUS verhaalt, dat HENRIK VAN VIANDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, omtrent den jare 1265, Oudewater tot eene stad gemaakt en de inwoners met vele voorregten, als onder anderen met het burgerregt zou begunstigd hebben.

Oudewater en zijn onderhoorig land, heeft nog op het einde der dertiende eeuw aan het bisdom van Utrecht behoord, als wanneer het voor zekere som gelds aan Graaf FLORIS V, volgens den brief van JAN, Graaf van Nassau, den negen en dertigsten Bisschop van Utrecht, van den 24 Januarij 1280, is verpand geworden. Deze stad aldus onder het bestuur van den Graaf van Holland gekomen zijnde, is buiten tegenspraak, vermits die verpanding nooit weder gelost werd, sedert áltijd aan Holland of wel aan de grafelijkheid gebleven, hebbende ook de Keizerin MARGARIET, die na den dood van haren vader WILLEM IV, Graaf van Holland, bij gebrek van mannelijke telgen, het bewind over dat graafschap verkregen had, deze stad, in het jaar 1346, met het aanmerkelijk voorregt begunstigd, dat zij nooit van de grafelijkheid van Holland zou mogen gescheiden worden, welke aldus onverbreekbaar gemaakte vereeniging met Holland, sedert nog door Graaf WILLEM VI, in het jaar 1404, is bevestigd geworden.

Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, Ruwaard van Holland en MARGARIET VAN LIEGNIËCH, zijne echtgenoot, hebben echter, bij hunnen uitersten wil van den 16 Junij 1377, nevens meer andere goederen, Oudewater aan hunnen zoon JAN, gekozen Bisschop van Luik, tot een jaarlijks onderhoud toegelegd en besproken. Daar dit echter geen gevolg kon hebben, aangezien deze stad van het graafschap van Holland niet mogt gescheiden worden, heeft gemelde Hertog ALBRECHT, die sedert Graaf van Holland werd, zijnen uitersten wil, in dat opzigt, herroepen, zoodra hem zulks, naar het uitwijzen des briefs, vertoond was, en aan zijnen voorgemelden zoon het Land-van-Voorne, zoo als het gelegen was in Oostvoorne en Westvoorne, met de stad Brielle, in de plaats der stad Oudewater afgestaan. Reeds in 1400 merkte ALBRECHT VAN BEIJEREN Oudewater aan als eene stad, welke, als op de grenzen des lands gelegen, wel behoorde voorzien en bewaard te worden. Ook is het áltijd voor eene der sleutels van Holland gehouden. Men had er van ouds eenige onregelmatige vestingwerken, die, sedert het jaar 1740 tot 1746, aanmerkelijk vermeerderd zijn, waardoor zij na dien tijd bestonden uit enen aarden hoofdwal, uit zeven, meest halve en onregelmatige bastions, met vier ravelijnen voor de poorten en eene enveloppe, die het zuidelijke gedeelte omvat, alles omringd door natte, vrij breede

grachten, die met den IJssel en Linschoten in verband zijn. Zij is nog langen tijd als eene vesting in aanmerking geweest, behoorende tot de oude Hollandsche waterlinie, en zoude nog, in geval van nood, van nut kunnen zijn.

De stad had voorheen zes poorten, waarvan de twee kleinsten, alleen tot gerief en gemak der ingezetenen dienden, om zoo op de buitensingels, als in hunne omliggende tuinen te komen, en waarvan de eene de Biezen-poort en de andere de Water-poort of Oost-poort genoemd werd; doch deze zijn beide, in het jaar 1740 en 1741, ten nutte der nieuwe vestingwerken, afgebroken. De vier groote poorten, welke nog bestaan en allen overdekt of overwulfd zijn, zijn: de Broeker-poort, van ouds genaamd de Goudsche-poort, de Linschoter-poort, die in het jaar 1672 op nieuw herbouwd werd, de Nieuwe-poort of Utrechtsche-poort en de IJssel-poort, op welke laatste voormaals de bezetting de hoofdwacht hield, doch waarvan het bovenste gedeelte, in 1815, is afgebroken; terwijl de poorten of deuren door een houten hek zijn vervangen. Vroeger was er ook een slot of kasteel, hetwelk in het jaar 1585 afgebroken en veranderd werd in de Linschoter-poort, waartoe Keizer KARL reeds, in het jaar 1555, toestemming gegeven had. In de stad zijn zes bruggen, waarvan vijf over de Linschoten, zijnde een daarvan, bij de Linschoter-poort, te gelijk eene schutshuis van het groot waterschap van Woerden. Voorts heeft men er eene Grootemarkt, eene Vischmarkt en een twintigtal straten en stegen.

Het Stadhuis, hetwelk op vier boogen of gewelven, in den jare 1588, op de oude grondslagen herbouwd is, staat bij de *Vischmarkt*, aan de *Kapelstraat*. Het heeft eene voorpui, welke naar de Iönsche orde gebouwd is. Boven de hoofdstukken der pilaren, staan vier leeuwen, die ieder een wapen vast houden, tusschen de middelste pilaren, boven eene kleine deur, ziet men het wapen van Holland. In den voorgevel is de gerechtigheid afgebeeld, en hier onder de wapens der steden Delft, Oudewater en Alkmaar. Uit het met leijen gedekte dak, rijst een vierkant torentje, met een koepeltje gedekt, waarin eene klok hangt. Langs de voorpui gaat men met blaauwe steenen trappen, ter wederzijde naar den ingang, waardoor men in eene ruime zaal treedt, die vroeger tot *Vierschaar* diende. Achter deze is een schoon vertrek, waar de regering hare vergaderingen houdt. In deze kamer hangt een fraai en groot schilderstuk, zeer kunstig geschilderd door D. Stoor, een Utrechtenaar, ter gedachtenis van de veelvuldige wreedheden, door de Spanjaarden bij de verovering dezer stad gepleegd, waarop het volgende opschrift te lezen is:

Oudewater, onder PHILIPS II, Koning van Hisp., door belei van Hierger belegerd, 19 Julij, is nae dapperlijk beschieten, ende trouwlijk gesege stormenderhand ingenomen; Soldaten, Burgeren, Vrouwen en Kinderen wreedlijk vermoort ende de stad verbrand, op den 7 Augustus 1575. Ter zijde van dit vertrek is de voormalige Weeskamer, thans dienende tot Kamer van den Stadsbode. Men bewaart mede op het stadhuis nog een aantal wapenen, in 1575, tijdens den overval der Spanjaarden, tot verdediging gebruikt. Opmerkelijk is het, dat, even als in den gevel van het raadhuis dezer stad, ook in die van openbare gebouwen der steden Delft en Alkmaar, de drie wapens dezer steden afgebeeld zijn. De eigenlijke oorzaak daarvan is onbekend; echter vermeent men met eenig regt, dat zulks het gevolg is van een verdrag, waarbij de burgers dezer plaatsen onderling een gelijk poortrecht genoten.

De voormalige Gevangentoren, bij de *Romeinsbrug*, waar de IJssel in den mond van de haven valt, is een oud vierkant gebouw, van binnen met eenen overwelfden kelder voorzien, in welke zwaar straffbare misdadigers, veilig en zeker bewaard werden; van boven is het met een plat overwelfd, waarop men, als op eene galerij, kan omwandelen. Zij is van ongemeen groote steenen opgemetseld, en men meent op goede gronden, dat deze ten tijde der Romeinen gebouwd en toen een wachttoren geweest zij, die vervolgens ook tot een tolhuis, als te dier tijd gelegen ter zijde van de IJsselpoort, op en aan de rivier den IJssel zoude gediend hebben. De voorzegde Romeinsbrug zou daarvan zijnen naam ontleend hebben.

De Waag staat aan de *Markt*, en is volgens het jaartal, dat in den gevel gezien wordt, in het jaar 1395 gebouwd. De voornaamste waren, welke daarin gewogen worden zijn kaas (1), hennip en allerhande soorten van touwwerk, alhier gesponnen en op schijven gewonden, waarvan men groote verzendingen heeft. Doch bovenal is deze waag merkwaardig door het gebruik dat hier vroeger plaats had, om er personen te wegen, die van tooverij beschuldigd werden, ten einde na bevinding der overeenkomst van hun gewigt, met de gestalte huns lichaams, hierover vrij geschouwd te kunnen worden (2).

Voorheen had men hier een Lands magazijn van Oorlog; alsmede eenen Kruidtoren, in een bolwerk aan de noordwestzijde der stad, beide in 1820 afgebroken.

De voormalige Doelen, in de *Kapelstraat*, dient thans tot Logement. In de schutterskist, thans staande op het stadhuis, werd vroeger eene zilveren kapel, aan eenen zilveren ketting hangende, bewaard, welke waarschijnlijk tot eene orde gediend heeft, en mogelijk behoord heeft aan de Voetboogschutters van het St. Jorisgild, hetwelk, volgens bekomen octrooi door FILIPS, Aartshertog van Oostenrijk, daaraan op den laatsten April des jaars 1501 gegeven, alhier hunne oefeningen hield. Deze kapel berust echter thans bij den Barge-meester.

De Kerk der Hervormden, kort bij en aan de rivier den IJssel, is vrij aanzienlijk en met een dubbel koor voorzien. Het eerste was vóór de Reformatie aan het *H. Sacrament* en het andere aan de *H. Maagd MARIA* toegewijd. Men zegt, dat eerst de H. WILLIBROOD en daarna de Aartsengel MICHAËL de Patronen dezer kerk zouden geweest zijn. Zij rust op zestien pilaren, in twee rijen staande, en had vroeger drie kruiswulfsels, welke in 1752 vertimmerd zijn. De pastorie werd weleer door den Deken van Oudmunster te Utrecht en door den Paus beurtelings begeben; doch de burgerij stelde de Kerkbewaarders aan, volgens een ontvangen voorregt van Hertog ALBRECHT VAN BELJEREN, op den 28 Mei van het jaar 1400 verleend. Vóór het jaar 1529 stonden in deze kerk reeds vier altaren, gesticht door DIEDERIK KIEL, en nog een vijfde, door eenen anderen gesticht; mogelijk zijn er, in vervolg van tijd, nog eenige anderen bijgekomen. Alle de voormelde altaren waren met eenige inkomsten en vicariaten begiftigd. Aan den muur des torens was tot het jaar 1795 eene kast van een groot, doch zeer oud orgel, welks deuren van binnen met Bisschoppen en andere Roomsche Geestelijken, in eene knielende

(1) In 1845 werd er eene hoeveelheid van 1,387,372 Ned. ponden kaas gewogen.

(2) Men zie hierover nader: *Iets oer de waag te OUDKATER en hetgeen daar gewogen wordt*, in den Zuid- en Noordhollandsche Volks-Almanak voor 1845.

en biddende gestalte, beschilderd waren. Dit orgel werd door de Spanjaarden, na de inneming der stad, vernield. Tot behulp werd eerst, in het jaar 1645, een zeer klein orgel, in de nabijheid der plaats, waar het oude was geweest, aan eenen pilaar gebecht. Dit werd wegens algeheele onbruikbaarheid, in het jaar 1859, afgebroken en daarvoor, in het jaar 1840, een zeer goed nieuw orgel op het achterkoor geplaatst. De daartoe benoodigde som is voor het grootste gedeelte bijeengebragt door vrijwillige inschrijvingen zonder rente en door milde giften, zoo van eenige gemeenteleden als van edelmoedige begunstigers op andere plaatsen. Wanneer en door wien deze kerk gebouwd is, blijft onzeker; doch boven het voormalige kleine orgel, aan eenen pilaar, vindt men het jaartal 1005, met zeer oude letters, dat waarschijnlijk het jaar der stichting te kennen geeft. In deze kerk ligt begraven **RUDOLF SNEELLIUS VAN ROYEN**, in leven Hooggeleeraar der Wetkunde aan de Hoogeschool te Leyden, overleden den 2 Maart 1615, en daarnevens ziet men aan eenen pilaar een fraai gedenkstuk van marmer, naar de Ionische bouworde vervaardigd, en in de frontespies het wapen van den overledene, wordende dit door schrijvende kinderen vastgehouden. Op dit gedenkstuk leest men het volgende Latijnsche opschrift, met vergulde Latijnsche letters, in zwart marmer uitgehouwen:

*Piae Memoriae
viri cl.*

RUDOLPHI SNEELLI A ROYEN,
Patricii Veteraquinati;
qui anno M. D. XLVII. V. Oct. natus
Juventutis Partem
Docendis Marpurgi In Hassia Literis
Et artibus cum Laude Exeruit.
Ætatem Reliquam
In Acad. Leydensi.
Tum Matheseos tum Hebraeae Linguae
Professione, cum Cura, Fide,
Et Bono Publico Exegit:
Bis Rectoratu Honorifice Functus,
Illmo. Duobus MAURICIS,
Principi Auriaco,
Et Lantgravio Hassiae,
Ob Artium quas Amabant
Præstantiam Carus,
Tandem Leydae Anno Ætatis suae
Sexagesimo Sexto II. Mart.
Deo et Naturae concessit.
Hoc Patriae Loco,
Ubi Corpus humari Ipse voluit,
Monumentum quod Patri decreverat
Fil. WILLEBRORDUS
Paternae Virtutis Hæres atque Decus,
Ejusdem Filius RUDOLPHUS
Avo Ponendum Curavit.

(Luidende in het Nederduitsch aldus: Ter vroomen nagedachtenis van den zeer doorluchtigen Heer **RUDOLPHUS SNEELLIUS VAN ROYEN**, geboren uit een patricisch geslacht van Oudewater, die in het jaar 1547, den 5 October, een gedeelte zijner jeugd te Marpurg, in Hessen, aan

het onderwijzen der talen en kunsten met lof besteed hebbende, en het overige van zijnen leeftijd op de hoogeschool te Leyden, als Hoogleeraar der Wiskunde en Hebreuwsche talen, met vlijt, trouw en algemeen nut heeft doorgebracht. Twee malen het rectoraat met roem bekleed hebbende, en bemind bij twee doorluchtige MAURITSEN, den Prins van Oranje en den Landgraaf van Hessen, om zijne uitmuntende kennis in de wetenschappen, die hoo vermaak waren, heeft hij eindelijk te Leyden, in den ouderdom van 66 jaren, op den 11 Maart, aan God en de Natuur den tol betaald. Op deze plaats van zijn Vaderland, alwaar de overledene wilde begraven zijn, is het gedenkteeken, hetwelk zijn zoon WILLIBROODUS SNELLIUS, erfgenaam van 'svaders deugden en roem, voor zijnen vader had beschikt, door diens zoon RUDOLPHUS SNELLIUS voor zijnen grootvader opgerigt). Daaronder staat een Hollandsch grafchrift, hetwelk aldus luidt: *Hier ligt begraven RUDOLPHUS SNELLIUS, in leven Professor Matheseos in de universiteit te Leyden, sterft 2 Maart 1613.* Men vindt er nog meer graven van aanzienlijke personen. Deze kerk heeft eenen sterken vierkanten toren, aan de eene zijner bovenzijden wat lager dan aan de andere. Op de schuine kap staan twee kruissen. Aan de oostzijde van deze kap is een uitstek, waarin de klokken van het slag- en speelwerk hangen; doch de gewone luiklokken hangen in den toren. Uit oude afbeeldingen schijnt het, dat op dezen toren weleer eene spits of lantaarn gestaan heeft.

Vroeger had men hier ook eene Remonstrantsche kerk.

De Roomsch-Katholieke kerk, in de *Kapelstraat*, aan den H. Aartsengel MICHAËL toegewijd, is een inwendig net gebouw, dat in het jaar 1803 gebouwd is, zijnde van een orgel voorzien, maar zonder toren.

De Roomsch-Katholieke kerk van de Oude Clerozij, in de *Leeuwenstraat*, is een gebouw, zonder toren doch van een orgel voorzien.

Voorheen had men te Oudewaer onderscheidene geestelijke gestichten, als: een Huis der Ridders van St. Jan in 1325 tot stand gebracht, doch, even als de kloosters, op het laatst der zestiende eeuw te niet gegaan; een klooster van Nonnen van den derden regel des H. FRANCISCUS, aan St. URSULA toegewijd, in de *Kapelstraat*, welks kerkje, dat, vergroot en tot stadschool is ingerigt, tevens dient tot vergaderplaats der Armbezorgers, die er wekelijks de noodige liefdegiften en des winters turf aan de behoeftigen uitdeelen; het St. Lijsbets-klooster; het Cellebroeders-klooster, welks bewoners zich met het begraven van lijken bezig hielden; het Collezusters-klooster, waarvan de bewoneressen de zieken verpleegden en oppastten.

Het Weeshuis staat in de *Kloosterstraat*. Boven de poort, ziet men eenige weeskinderen op enen steen uitgehouwen, met deze woorden: *Bedenkt de arme Weesen, 1613.* In eene zaal hangt, behalve eenige portretten van donateurs, eene groote schilderij, verbeeldende een gastmaal, in welke de toenmalige Binnenvader en —moeder, met de weeskinderen, zijn uitgeschilderd geworden, verzeld van het volgende versje:

*De Weesen deser stad in haere jonge Jaeren,
Ontbloom van ouders gunst, opvoeding en bewaeren,
Genieten in dit Huys Lyf en Ziels onderhout,
Dies syn sy schuldig, God te danken menigfout.*

Welk stuk, volgens het opschrift, is geschilderd door H. VAN OMME, 1651. In deze zaal is thans de boekerij van het Departement der Maatschappij:

Tot Nut van 't Algemeen geplaatst. Eenige oude arme lieden worden in het Weeshuis verpleegd.

Het voormalige Gasthuis, aan het einde der *Gasthuissteeg*, in de *Wijngaard- of Achterstraat*, is in het jaar 1580 gesticht door zekeren *Ernst Spisiers*, voor arme burgers; terwijl zijne bloedverwanten, welke tot armoede vervallen mogten, daarin ook de kost moesten hebben. Hij besprak daaraan schoone landerijen en andere inkomsten. Ook bedong hij, bij nustersten wil, dat alle jaren, op goeden Vrijdag, aan de kinderen der ingezetenen, zonder onderscheid van godsdienst, die alsdan naar dit gasthuis kwamen, brood en haring zou moeten uitgedeeld worden. Men heeft nog vele jaren bij zijne vrienden eenen zilveren beker van hem bewaard gevonden, waarop deze regelen gelezen werden:

Weinig wyns die verfraeyt het hert,

Maer veel gedronken haert smart:

Tot gedenckenis zyn wy gelate

Voor de vrienden hier uit charitate.

Het opschrift van dezen beker toont aan, dat hij dienen moest op zekere tijden, als men, ter gedachtenis van den stichter, eenen maaltijd vierde. Dit huis heeft in lateren tijd den naam van *Proveniershuis* ontvangen, doordien bejaarde lieden aldaar bij inkoop in woning namen. Het was een aanzienlijk en wel ingerigt gebouw; de voorgevel was naar de Iönische orde getimmerd, met hardsteenen kantelingen. In de plaats hiervan is de ruimte, die dit gebouw besloeg, in 1786 ingerigt tot een *Artillerieplein*, met een *Magazijn van Ammunitie*, dat echter in 1814 afgebroken is, terwijl men in 1817 de grond tot eene plantaadje heeft aangelegd.

De *Kazerne* is ongeveer 53 ell. lang en ruim 9 ell. breed en verdeeld in vier en twintig vertrekken. Sedert 1811 wordt dit gebouw door particulieren bewoond.

Voorheen had men er ook een *Arm- of Ziekenhuis* bij de *Nieuwpoort*, hetwelk, bouwvallig zijnde in 1829, is verkocht.

Eriste Oudewater mede een *Departement der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen*: hetwelk den 6 Augustus 1852 is opgericht en omtrent 40 leden telt.

Men vond hier vroeger, en wel in het laatst der veertiende eeuw, eene *Latijnsche school*, doch door het van tijd tot tijd verminderen van goeude ingezetenen en daaruit voortgekomen gebrek aan een genoegzaam getal leerlingen, is die komen te vervallen.

De *paardenmarkt* valt in den 4 Junij; de *kermis* den laatsten Zondag in September.

Oudewater heeft de volgende vermaarde mannen zien geboren worden:

De *Godgeleerden*: *Johannes Palaeonidorus* (*Johannes van Oudewater*), geb. in 1453, † in 1507; *Jacobus Arminius*, eigenlijk *Jacob Hernandez*, geb. in 1560, † 19 October 1609, als *Hoogleraar* aan de *Hoogeschool te Leyden*; *Nicolaas Lydius*, † in Julij 1686, als *Predikant te Francker*, eene *Verklaring van het Hooglied* nalatende.

Den *Geneeskundige Abraham van Stipriaan Luiscius*, geb. 10 October 1765, † 1 Mei 1829, als *Lector* in de *Scheikunde* en *Geneesheer* te Delft.

Den *Wiskundige Rudolf Snellius van Rooijen*, geb. den 5 October 1547, † 2 Maart 1613, als *Hoogleraar* in de *Wiskunde* en *Hebreeuwsche taal*, aan de *Hoogeschool te Leyden*.

Den Taalgeleerde CORNELIUS VALERIUS, geb. in 1512, † 11 Augustus 1578, als Hoogleeraar in de Latijnsche en Grieksche talen, aan de Hoogeschool te Leuven.

Den Geschiedschrijver GERARDUS DE ROO, als Opsianer der bibliotheek van FERDINAND, Aarts Hertog van Oostenrijk, van welk rijk hij de *Cronijk* geschreven heeft.

Den Reisbeschrijver CORNELIUS DE JOYE VAN RODENBURGH, geb. den 7 Junij 1762, † 11 Februarij 1838, als Gepensionceerd Schout-bij-Nacht, en

Den Watergeus GERIT GERITSEN.

In oude tijden en tot op het jaar 1349 is OUDewater eene welgestelde stad geweest, maar JAN VAN ARKEL, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, nam haar stormenderhand in, plunderde en verbrandde haar. Intusschen kwam deze verovering den Stichtseken zeer duur te staan, alzoo er, door den dapperen tegenstand der burgers, meer van de eersten, dan van de laatsten gesneuveld waren. Onder anderen bleef van de Utrechtschen JOHAN VAN RIJSEBURG, JACOB en JAN VAN LICHTENBURG, gebroeders, EVERHARD VAN DRIEL enz. De stad werd wel herbouwd, maar verloor veel van haren vorigen luister.

In het jaar 1401 poogde JAN VAN ARKEL OUDewater te verrassen, doch dit mislukte hem door de wakkerheid der poorteren, die kort tevoren door Hertog ALBRECHT VAN BELJEKEN, van alle krijgsgogten in Friesland, die hij zelf of zijne zonen niet bijwoonde, voor altoos ontslagen waren, onder voorwaarde, dat zij de stad getrouw beschermen zouden. Sedert dien tijd, tot op het jaar 1572, vinden wij geen merkwaardigheden aangetekend omtrent OUDewater, hetwelk den 19 Junij van dat jaar, door Jonkheer ADRIAAN VAN ZWIJKEN, door heimelijk verstand daar binnen, met een handvol voetvolk van 's Prinsen zijde gebracht werd, zijnde alzoo de eerste stad in Zuid-Holland.

Na het vruchteloos afloopen van den vredehandel te Breda, berende de Spaansche Veldoverste GILLES VAN BARLAÏMOET, Heer van Hierges, den 17 Julij 1575, OUDewater, in welke stad destijds slechts zeven honderd weerbare mannen waren, de helft krijgsvolk, de helft burgers. De belegeraars maakten zich terstond meester van eens schans, die de sluis aan IJssel, digt onder de stad gelegen, dekte. Door het openen dezer sluis, zou men het land om de stad onder water hebben kunnen zetten. Ook bad de Prins dit bij tijds belast, doch die van de stad hadden het verzuimd, om den hooibouw niet te verliezen. De Spanjaarden bemagtigden nog een ander blokhuis, wat verder van de stad, aan de Goudsche zijde liggende, nadat het door WILLEM VAN ANKEREN, een Duitscher, schandelijk verlaten was. Toen stopte HIERGES den IJssel, en sneedt den belegerden allen toevooer af. In het eerst deden dezen nu en dan eenen uitval; doch staakten dat alda om de bezetting te sparen. HIERGES, de batterijen gereed, en wel acht en twintig stukken geschut geplaat hebende, eischte de stad den 6 Augustus op. Men antwoordde, dat men ze voor den Koning, onder den Prins van Oranje, bewaarde, en verzocht drie dagen tijds om zich met dezen te beraden. Doch HIERGES gunde huu slechts twee uren en begon, toen deze verstreken waren, de stad hevig te beschieten. Het schieten duurde tot aan den avond en werd des anderen daags hervat. Na den middag, vielen de belegeraars aan het stormen; doch vonden meer tegenstand dan men van zoo een klein getal, als de belegerden slechts uitmaken konden, zou hebben mogen verwachten. Ruim een uur duurde de storm. Toen werd de wal overweldigd,

en het geheele leger stortte ter stad in. Daar ging het op een uurden, zonder kluwe of jaren te ontzien. Ook raakte de brand, bij ongeluk of uit moedwil, in de huizen, die bijna alle vernield werden. De kerk en het klooster bleven echter staan. De Nederduitseche Predikant, JAN JANSZON, ofschoon voor vijf honderd gulden garantstaand, werd opgehangen. De Predikant der Waalsche bevestiging gaf zich voor eenen soldaat uit en kwam voor honderd kroonen los. De Baljuw der stad, GERRIT VAN KRAAMSTEDEN, een paar dekens, als ware het lui geweest, om het lijf geslingerd hebbende, schoof onder het vijandelijk krijgsvolk, nam oerlang zijnen slag waar en ging door. Omtrent twintig burgers, op hoopje laageld gesteld dan zij betaalen konden, werden in koele Moede doorregen. Eenige vrouwen en meisjes, voor drie of vier Rijkdaalders verkocht. In het stormen waren er ruim honderd van de belegeraars gesneuveld, veel meer gekwond.

In het jaar 1580 geraakte OUDSWATER weder uit de magt der Spanjaarden en onder het gezag van den Prins van Oranje.

In de godsdienstige geschillen, welke in het begin der zeventiende eeuw geheel Nederland beroerden, had OUDSWATER mede haar deel. De Contra-Remonstrantsche Predikant JOHANNES LYDEN had zich in 1617 afzonderd van de klassen, zonder zich door de Wethouderschap, door de Staten of door hunne Afgezonden te laten bewegen tot hereeniging. De opschudding, die hieruit ontstond, was op het hevigst ten tijde der gewone verandering der Wethouders, welke men gesoodnaakt werd te doen, naar den zin der ijveraren, die LYDEN zijde hielden. Desniettegenstaande werd ook te OUDSWATER, even als in andere steden van Holland, na het afsloopen van het Nationale Synode te Dordrecht, in September 1619, de Regering veranderd.

Bij den inval der Franschen, in het jaar 1672, in den bereeenigden Staat, zagen die van OUDSWATER, onvoorzien van alle behoorlijke tegenweer, den 15 Junij in den namiddag, vele vngtelingen, met zak en pak, vrouw en kind, uit de Betuwe en het sticht van Utrecht, door hunne stad naar andere Hollandsche steden trekken. De Regering zond nog dien zelfden avond, reeds vrij laat, eenige Gedeputeerden naar de Staten van Holland, om hun den slechten toestand te toonen waarin zij zich bevond, en om bijstand en orde te verzoeken, maar kregen eenen slechten troost, en tot antwoord, dat OUDSWATER niet wel beschermd kon worden, vermits Utrecht en andere steden van het Sticht alreeds sauegardes ingenomen hadden, dat daarenboven het leger van den Vereenigden Staat, onder den Prins, was afgezakt en zich beneden hunne stad, aan de Gocjanverwelle-sluis, Nieuwerbrugge enz., nedergeslagen had. Zij dus afgesneden van de andere Hollandsche steden, zonden daarop, den 23 Junij, Burgemeester THORREN, nevens meer anderen, naar de Staten van Holland, om het gevaar der stad, door een smeekschrift schriftelijk, voor te stellen, en advies te verzoeken wat den Regenten, ten beste der ingezetenen, te doen stond. Zij kregen geene apostille, en bij monde werd hun het innemen van sauegarden noch af- noch aangeraden, doch daarbij gezegd, dat de Staten OUDSWATER in dezen tijd niet konden helpen. Daarop nam de Regering, den 24 dier maand, een besluit, om even als Woerden, Utrecht enz. sauegarden te verzoeken. Te dien einde zonden zij den Burgemeester C. DE LANGE, nevens den Oud-Burgemeester P. VAN DER HORST enz., den 25 af, om die van Koning LOUWIJK XIV af te smeken, op zulk een verdrag, als die van Utrecht, Woerden enz. bekomen hadden. Dit werd hun terstond toegestaan, en de sleutels

werden daarop aan den Marquis DE GENLIS overgegeven. Zij hadden deze inlegering evenwel niet langer dan tot den 11 Julij, want toen de Koning van Frankrijk, die met zijn leger te Zeyst lag, hoorde, dat de Prins van Oranje Stadhouder van Holland enz. geworden was, vond hij goed van daar op te breken en zijn volk uit OUDWATER te trekken. De Graaf van Hoorck, die zijn kwartier aan de Goerjanverwelle-sluis had, dat vernemende, kwam dadelijk met zestig of zeventig man voor OUDWATER, waarop de burgers de overgeblevene sauvegarden de sleutels afnamen en de poorten voor den gedachten Graaf openden, die er vervolgens, zoo als na hem zijn broeder JAN, Gouverneur van werd. Nu werd ook deze stad, als eene uiterste grens, tegen den vijand gesterkt, alle de landen op de toegangen onder water gezet, en met eene sterke bezetting, zoo van burgers uit de hoofdsteden van Holland, als van 's Lands bezoldigden, voorzien.

In Augustus 1780 werd te OUDWATER de Regering buitengewoon veranderd. Er was reeds sedert vier jaren, onder de Regenten, verschil ontstaan, ter gelegenheid, dat eenigen den Lutherschen Predikant van Woerden veroorloofd hadden, voor eenen enkelen keer, in de Hervormde kerk van OUDWATER, te prediken en het avondmaal aan zijne geloofsgenooten, welke hier in bezetting lagen, uit te deelen, hetwelk anderen voor onbetamelijk hielden en zochten te beletten. Het was echter geschied; doch eenen der Predikanten woog dit zoo zwaar, dat hij er opzettelijk tegen predikte, niet zonder de Regenten, die het gedoogd hadden, te beschuldigen, als hadden zij hierin 's Lands plakkaaten overtreden. Doch deze, de gelegenheid waarnemende, dat eenige Leden der Regering, die de zijde des Predikants hielden, afwezig waren, besloten den Onder-Baljuw te bevelen, dat hij den Predikant geregelijk aansprak. Maar de Baljuw zelf oordeelde, dat het besluit hiertoe niet wettig genomen was. Middelerwijl gaf dit verschil aanleiding tot eene aanhoudende tweedragt onder de Regenten. Zij, die den Lutherschen geene vrijheid geven wilden, om somtijds in de Hervormde kerk te prediken, sedert de sterksten geworden zijnde, weigerden het, toen het hun naderhand wederom verzocht werd. Doch de Staten zelve gaven een daarmede strijdig bevel, waarnaar de Wethouderschap zich moest voegen. De oneenigheid in de Regering en in den kerkeraad bleef echter duren, tot in Maart 1780, wanneer de Baljuw en eenige Vroedschappen, geen genoeghe scheppende in de nominatie der Wethouders, den Stadhouder verzochten, dat daarin verandering mogt gemaakt worden, hetwelk ook een der benoemden begeerde, en wel in het bijzonder, dat hij er afgelaten werd. De Prins besloot, hierop, Gemagtigden naar OUDWATER te zenden, om van den staat der zaken verslag te doen. Die het minste getal uitmaakten in de Vroedschap, en voor de vrijheid der Lutherschen gestemd hadden, stelden hunne ambten ten believe van den Prins, en begeerden er zelfs ontslag van; de anderen volgden hun voorbeeld. De Gemagtigden, verslag aan den Prins gedaan hebbende, en in Augustus te OUDWATER zijnde wedergekeerd, ontsloegen de geheele Regering uit hare dienst, en stelden, nevens elf uit de oude, zeven nieuwe Vroedschappen aan, waarmede de rust in de Regering hersteld werd. Ook raakte de kerkeraad in stilte, sedert dat de Gemagtigden, die voor de vrijheid der Lutherschen gestemd hadden, de meerderheid in de Vroedschap verkregen hadden.

HENRY BALNEAVIS, Luitenant Kolonel bij het regiment van STAAFT, een krijgsman, ruim zeventig jaren oud, door de Staten van Holland buiten dienst gesteld, omdat hij weigerde zich naar hunne bevelen te

gehooren, voor zoo verre zij tegen zijnen eed den algemeene Staten gedaan, aanloopen, bestond in het jaar 1787 eene daad, door sommigen als een betoon van kloekmoedigheid aangezien, door anderen voor verraad uitgekroten. Hij had Onnewater verlaten, en zich naar 's Gravenhage begeven. Derwaarts wederkeerende, om, volgens het besluit van den Raad van State, het vorige bevelhebberschap, weder op zich te nemen, werd hij afgeween en moest met zijn rijtuig terug keeren. Men droeg te Onnewater allen voorzorg om hem, die men vermoedde dat, met bijstand van volk, daar binnen wilde komen, er buiten te houden. Verstandhouding met de soldaten binnen de stad, stelde hem in staat, omden tijd der verrassing te beramen, en die te volvoeren. Des morgens, tuschen vijf en zes uren, naderde hij de poort, en werd daar heen, die zijne zijde hielden, herkend. Deze vielen, op een door hem gegeven toekant, de wacht met geweld aan, en bezorgden hem den toegang, haalden de grondstaande geweren af, en vergezelden hem naar het verblijf van den Kolonel van GERRAS, toen te Onnewater bevelvoerde. Men brak de deur open, haalde van GERRAS en den Kapitein WIL, op eene oorzichte wijze, ten bedde uit, en zette deze beiden, met nog twee Officieren, eenen Adjutant en eenen Kommandant der vrijcorpsisten, in hechtenis. Een gedeelte van BALNEAVIS manschappen ging de poort sluiten, een ander gedeelte het geschut op den wal vernagelen, een derde maakte zich meester van het kruidmagazijn, om er patronen uit te halen, gelijk zij ook de vaaudels en de bataillienkassas in handen kregen. Vervolgens een wagen geprest en zijn volk in orde geschaard hebbende, trok hij de poort uit met vliegende vaaudels en staaende trom, met vier kompagnien van STRAAT, het geheele derde bataillon van GERRAS, vijf dragonders van BILLAS en een maas van SAARD-GUYNA. Een gedeelte van het bataillon van BAARDENBERG, uit Huisden naar Vianen trekkende, te Meerkerk zijnde, vervoegde zich bij hen. De drie kompagnien van STRAAT, in de Wiericker-schans, onderrijgt van het vurnemen van BALNEAVIS, wachtten den uitslag van den toefig te Onnewater af. Dezen vernemen hebbende, vertoeten zij die schans, onder aanvoering van eenen korporaal, die van den bevelvoerende Officier te sleutels gevorderd, en op het brengen van geweld te gebruiken bekomen had, terwijl, behalve te Officieren en eenige Sergeanten, slechts twintig soldaten in de schans bleven. Zij volgden den weg naar Gelderland, door BALNEAVIS ongeslagen. De Bevelhebber van GERRAS werd, nevens de andere Heeren, na het vertrek der krijgsbeesting uit Onnewater, uit den gevangentoren, waar zij opgesloten waren, losgelaten. Dit bedrijf van BALNEAVIS merkten de Staten van Holland aan als eene verradelijke overveldiging van het krijgsvolk, hetgeen zij, tot verdediging van hun Souverein grondgebied aldaar in bezetting hadden. Om dit hoog verraad te straffen, en hun souverein gezag over het krijgsvolk, binnen Holland te handhaven, bevalden zij den genen, die BALNEAVIS op de voorpoort te 's Gravenhage zou bezieren, of daartoe aan den Advocaat-Fiscaal bij het collegie van Gecommitteerde Raden gewisse aanwijzing wist te doen, zoodanig, dat hij dadelijk op de voorpoorte in hechtenis geraakte, eene belooning van twee duizend gouden ducaten, met volmagt aan allen en een iegelijk, wie hij ook zou mogen wezen, dezen BALNEAVIS, waar hij te bekomen mocht zijn, dadelijk te vatten, en naar 's Gravenhage over te brengen; gelastende de Officieren en Geregten, om, des verzocht, de behulpzame hand te bieden. Aan de soldaten die, onder het geleide van BALNEAVIS waren mede gegaan, deden zij, bij eene openbare

afkondiging, weten, dat zij de misleiden en tot inkeer komenden, voor den 1 Julij, volkomen kwijtscholden van alle straffen, waarin zij door de gepleegde euveldaad mogten vervallen wezen; terwijl zij allen, die deze kwijtschelding van straffe versmaadden, als verraders en wegloopers, met de doodstraffe dreigden. Door de kort daarop volgende omwenteling bleef deze zaak echter zonder gevolg.

Het wapen van Oudewater is een veld van zilver, met eenen burg, met twee omloopen van schietgaten voorzien, en eene poort met valhek; op den bovensten omloop staat een leeuw met tong en klauwen van asuur (blauw), zijnde de burg en leeuw van keel (rood).

OUDEWATER (KASTHEEL-VAN-), voorm. kast. in het balj. van Oudewater, prov. Zuid-Holland, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van Rotterdam, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van Schoonhoven, gem. Oudewater, aan de noord-oostzijde van de stad, bij en omtrent de zelfde plaats, waar nu de Linschoterpoort gevonden wordt.

Dit slot bestond uit vier afzonderlijke gebouwen, die, even als een ronde toren met spits, aan elkander gebouwd waren, waarvan een gebouw met een hoog vierkant dak voorzien was. Het geheel was omringd door eene natte gracht, met eene houten brug daarover heen.

Het heeft in oude tijden zeker tot eene woonplaats van den Baljuw of Schout, die tevens den titel van Kastelein voerde, verstrekt. De Regering verzocht Keizer KLAAS V, als Graaf van Holland, in het jaar 1555, om dit slot tot eene poort te mogen maken, hetgeen zij verwierf, onder verbandtenis, van ten alle tijde, op de eerste aanmaning van den Keizer of zijne nakomelingen, Graven van Holland, die Linschoterpoort op hare kosten weder tot een slot te zullen herstellen.

Het schijnt echter, dat het verbouwen van het slot of kasteel, tot eene poort, te dier tijd nog geen voortgang moet hebben gehad, maar waarschijnlijk, om eenige ons onbekende beweegredenen zal zijn verschoven geweest, dewijl uit zekere oude lijst van gedane bekendmakingen, ter secretarie van Oudewater berustende, als ook uit de resolutien van de Magistraat, blijkt, dat de Baljuw, den 14 April 1585, eerst heeft doen bekend maken, dat hij des anderen dags ten thien uren voor de middag wilde besteden 't afbreken van 't Kasteel bij de Linschoterpoort bij percelen, baecken om de derden Steen ofte andersints, alles achtervolgende de Conditien en Voorwaerden, die men alsdan opleesen soude: met bijvoeging dat dengenen, die in eenig werk gadingen had, ten voorsz. tijde koomen souden bij de Linschoterpoort, ende bedingen goed loon. Invoege dat in het jaar 1585 het afbreken van het slot eerst voortgang heeft gehad.

OUDE-WEG, buit. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. en 5 u. Z. van Amersfoort, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van Wijk-bij-Duurstede, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van Doorn.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 1 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN ANTHONY GODIN VAN WESTEREN, woonachtig te Sterkenburg.

OUDE-WEG, b., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Aengwirden, arr., kant. $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van Heerenveen, 5 min. ten N. O. van Gersloot, waartoe het behoort; met 6 h. en ruim 40 inw.

OUDE-WEG (DE), vaarwater in Vollenhove, prov. Overijssel, dat bij Ossenzijl uit de Linde voortkomt, en door een gedeelte van dit dorp, alsmede door de buurs. Kalenberg, gemeente Oldemarkt, tot in de Heerengracht loopt.

OUDE-WEG (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat uit de *Graft* in de griet. *Idaarderadeel* voortkomt, en met eene oostelijke rigting in de *Greene-Deken*, griet. *Tietjerksteradeel*, nitloopt.

OUDE-WEG (DE), water, prov. *Friesland*, dat uit het *Oudehof* voortkomt, in eene zuidelijke strekking, naar de *Jeltesloot* loopt, en de grenscheiding tusschen de griet. *Wymbritseradeel*, kw. *Westergoo*, en de griet. *Doniswarstal*, kw. *Zevenwouden*, daarstelt.

OUDE-WEG (DE BROEKSTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniswarstal*, hetwelk zich onderscheidt in den Noorder-Oude-weg en den Zuider-Oude-weg, waarvan de Noorder-Oude-weg een naauw water en de Zuider-Oude-weg een breed water is. Het komt uit de *Goingarijpster-poel* voort en loopt met eene zuidelijke en zuidwestelijke rigting langs het d. Broek in de *Langweerder-wielen* uit.

OUDE-WEGSTER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengvarden*; palende N. aan de Hooiwaden, O. aan Luxwold, Z. aan den rijweg, W. aan Tjalleberd.

Deze pold., welke in het jaar 1787 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 127 bund. 20 v. r. 10 v. ell., waaronder 63 bund. 41 v. r. 15 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., allen boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. De polderadministratie bestaat uit eenen Directeur.

Bij den watervloed van Februarij 1825, bezweek de dijk van dezen polder, welke, gedurende den winter van 1824 op 1825, wegens den hoogen stand van het water, reeds met moeite was behouden gebleven, met dat ongelukkige gevolg, dat de geheele polder onderliep. Door de spoedig aangebragte hulp aan hen, die het meest in gevaar waren, werden echter van honderd vier en zestig stuks vee, dat in dezen polder aanwezig was, slechts één paard, ééne koe, één schaap en drie varkens vermist.

OUDE-WERELD, voorm. plaats op het voorm. eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, aan het strand van de Oostduinen, die voor onbegrijpelijke tijden door het water moet ingezwolgen zijn, zoodat er thans niets meer van te vinden is. Bij zeer laag water plagt veel volks derwaarts te gaan, om geld, en oude rariteiten te zoeken, welke door de ingezetenen aldaar gevonden werden, bestaande meest in penningen en geld, goud, zilver, metaal en koper, voorzien met de beeldnissen van Keizers, en wel meest van JULIUS CAESAR en AUGUSTUS, gouden ringen enz.

PIETRA JANSZ. TWISCK zegt daarvan in zijne kronijk: » Bij Goeree, » een stedeken na den Briel, is dezen somer (1618) noordtwaarts naar » de zee, een oudt vervallen stedeken ontdekt, hetwelcke noch ettelijke » honderd jaren, met sandt is overstolpt en bedeckt geweest, » hetzelfde is nu door de afspoelinge van de zee ontbloot gheworden; » men vint er fondamenten van groote huizen, ja oock groote straten, » soo dat eenighe daar uyt oordeelen dat het wel eertijds een treffelijke » stad gheveest is, van welkers ondergangh nochtans de oude chronijcken » geen mentie en maecken; hier heeft men veelderhande » antiquiteyten ghevonden, als, onder anderen, twee groote tanden » aan malkanderen, twee kopere ringen, die van oudheyt of van de » roest schier opgegeten zijn; het schijnt dat in den eenen wel eertijds » een steen ghestaen heeft, ook heeft men hier ghevonden, eenige kopere » penningen, daer beeltenissen opstonden, op den eenen staet gheschreeven » van ADRIANUS, op den anderen ANTONIUS, daaruyt men oordeelt, » dat deze stad eertijds onder der Romeynen ghebedt ghestaen heeft." Ook vindt men in de aantekening van L. DE ZURRA, Secretaris van

Goedereede, dat deze ontdekking jaren voor dat Twisk zijne historie geschreven heeft, had plaats gehad, en dat de ontdekking op verscheidene tijden is geweest, alsmede dat er gouden en zilveren penningen zijn gevonden; waarop de beeldtenis van ALEXANDER den Groote stond, hetgeen eenigen evenwel voor het hoofd van PALLAS of MINERVA aanzagen. Sommigen zijn van gevoelen, dat deze stad wel Oud-Vlaardingen mag geweest zijn, omdat het tegenwoordige Vlaardingen niet staat, op de plaats waar Oud-Vlaardingen, dat vóór eenen door de zee vernield is, gestaan heeft, zoodat, naar hun gevoelen, Oud-Vlaardingen in het Land-van-Goeree zoude gelegen hebben. Anderen, zoo als G. VAN LOON en J. WAGENAAR, vermeenen, dat de beroemde haven voor de Brittannische vloot, ten tijde der Romeinen, daar ter plaatse gelegen heeft en dat dit de overblijfselen kunnen zijn van eene stad WITLAM of WITLAND genaamd, welke eene koopstad was aan den uitloop der Maas gelegen, welke, in 837 te gelijk met een gedeelte van Walcheren, Antwerpen en Dordrecht bij eenen inval der Noormannen verwoest, sedert niet herbouwd en later door de zee verzwolgen is; doch dit laatste gevoelen wordt door den Oudheidkundige H. VAN WIJN stellig tegengesproken.

OUDE-WETERING, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, 52° 12' 49" N. B., 22° 18' 39" O. L. Het is de hoofdplaats der gem. Alkemade en staat in de oude brieven der Utrechtsche kerk vermeld onder den naam van ADE-WETERINGE, hetwelk in het oud Friesch Oude-Wetering beteekent. Het ontleent zijnen naam van de ligging aan de Wetering, die uit het Braassemer-meer vroeger naar het Haarlemmer-meer, thans naar het kanaal van dat droog te maken meer loopt, en als de oudste der wateringten in deze streek bekend staat. Deze plaats was voorheen zeer scheeprijk en woelig, doordien alle binnenlands-vaarders, die van Amsterdam, Haarlem, het Noorderkwartier, ja uit geheel Gelderland, Overijssel, Friesland en Groningen naar Zeeland, Brabant, Vlaanderen en zelfs naar Keulen of van daar weder terug moesten, hunnen tocht door de Oude-Wetering nemen moesten, hetgeen hier veel leven en welvaart te weeg bracht; deze drukte is echter later aanmerkelijk verminderd, nadat vele dier schepen door het nieuw gegraven kanaal, dat van den Rijn naar de Aar loopt, eenen veel gemakkelijker en minder gevaarlijken weg, langs de Aar en den Amstel, naar Amsterdam gevonden hebben. Thans evenwel is, door de aanwezigheid van het kanaal of de ringvaart van het droog te maken Haarlemmer-meer, die scheepvaart weder aanmerkelijk vermeerderd en staat in het vervolg nog aanzienlijk te vermeerderen, dewijl dit kanaal eenen zeer gemakkelijken, spoedigen en minder kostbaren weg naar de steden Amsterdam, Haarlem, Leyden enz. uitmaakt, dan langs de Aar en den Amstel. Men telt er 94 h. en 680 inw., die in den landbouw, de tuinderij en scheepvaart hun bestaan vinden; ook heeft men er twee scheepstimmerwerven, eene zeilmakerij en een pontveer over de Oude-Wetering.

De Herv., die er 490 in getal zijn, maken met die van Roelof-Arentsveen, en de Nieuwe-Wetering, eene gem. uit, welke 680 zielen telt, onder welke 340 Ledematen, en tot de klass. van *Leyden*, ring. van *Woerden*, behoort. Vóór de Hervorming behoorde de inw. van Oude-Wetering kerkelijk onder *Rijnsaterwoude*, en na dien tijd waren zij verplicht te Leymuiden ter kerk te gaan, tot dat, in het jaar 1648, aan die van de Oude-Wetering, benevens die van de

Nieuwe-Wetering eenen eigen Predikant vanguard werd, die, hoven het gewone Lands tractement, nog honderd gulden voor huis- en noode grachten, om dat er op dit dorp geen pastorie gevonden werd. De eerste, die in deze gem. het kerkennet heeft waargenomen, is geweest *WILLEM VAN HERTEN* of *GERARDUS HERTENS*, die in het jaar 1608 hervaarts kwam, en in het jaar 1664 naar Vlaanderen vertrok. De Predikant werf door den kerkerand beroepen, onder agentic van den Amdorchtshov van Alkemade. Voor de Reformatie schijnt hier geen kerk, maar wel een kapel te zijn geweest, welke tot de parochie Rijnwaterwoude behoorde. De tegenwoordige kerk, die in het jaar 1655 gebouwd werd, is niet groot, maar een net, vierkant gebouw, waerop een spits torentje staat, met uur- en klokwerk voornen. Deze kerk is in het jaar 1845 vernieuwd en vergroot, en het orgel aanmerkelijk verbeterd. Beide werden den 5 November van dat jaar ingewijd, omdat het thans een eenzijdig, maar statig heiligdom is.

De Remonstranten maken, met die van eenige naburige plaatsen, een gem. uit, welke tot de *Derde klas.* diër gewadte gerekend wordt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkerand. De kerk is een goed gebouw, met een daaraan verbondene pastorie, doch zonder toren. In 1862 is in deze kerk een orgel geplaatst, hetwelk door den orgelmaker *GASPAR VAN GOUDA* vervaardigd en den 15 Maart van dat jaar is ingewijd. Gebovende het herstellen van de Hervormde kerk, is het vrije gebruik van dit kerkgebouw en orgel den Hervormden vrij afgestaan.

De R. K., van welke men er 380 telt, behooren tot de stat. van *Roelofarendsveen*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

In dit d. staat het Gemeentehuis van Alkemade, zijnde een vrij aanzienlijk gebouw, waarin een zeer veilige steenen gevangnis gevonden wordt. — Ook heeft men er een vaag, en aan den kant van het *Leydsche-meer* eenen hooge houten voorbaak, tot gemak en veiligheid van de scheepvaart, op dat meer. — Er is mede een distributiekantoor voor de brievenposterij. — De kermis valt in Augustus in.

OUDE-WETERING, geh. in *Zelland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. O. van *Kampen*, gem. en 1 u. O. van *IJsselmaiden*; met 11 h. en 70 inw.

OUDE-WETERING, geh. in *Zelland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, ½ u. N. van *Winkelheim*; met 160 inw.

OUDE-WETERING (DE), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, dat aan de zuidzijde der stad *Amsterdam* een begin neemt en, met een zuidelijke strekking, naar het *Groote-Loopveld* loopt, zijnde het door de *Kalfjeslaan* in twee deelen gescheiden. Dit water is de gewone vaart voor de *Warmoezierschuiten*, die uit den *Buitenveldschepolder* de moesgroenten naar de hoofdstad voeren. Aan het begin, te *Amsterdam*, heeft deze wetering, door een overhaal en een breede sloot gemeenschap met de stadsvest.

OUDE-WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, dat, uit de *Boorn* voortkomende, in een zuidwestelijke strekking, in het *Sneeker-meer* uitloopt.

OUDE-WETERING (DE), water in *Rijnland*, dat, uit het *Braassem-meer* voortkomende, met een noordelijke rigting langs het dorp *Oude-Wetering*, vroeger in het *Haarlemmer-meer* viel, thans ten Oosten en Westen uitloopt in het kanaal of de ringsloot van dat droog te

makene meer, leidende naar de steden Leyden, Haarlem en Amsterdam; makende de Oude-Wetering op dat punt de grensscheiding tusschen de provincie Zuid-Holland en Noord-Holland uit.

OUDE-WETERING (DE), meer bekend onder den naam van de Groote-Wetering, uitwatering op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, die uit de *Nagel-poel*, onder *Apeldoorn*, voortkomt en in eene noordelijke rigting die gem., alsmede de gem. *Voorst*, *Epe* en *Heerde* doorloopt en zich, onder laatsgemelde gem., door een steenen sluis ontlast, om later, met de *Leygraaf* en de *Nieuwe-Wetering*, in het *Kanaal* en eindelijk bij *Hattum* in den *IJssel* te vallen.

OUDE-WETERING (DE), trekvaart in *Zalland*, in den pold. *Mastenbroek*, prov. *Overijssel*, in eene zuidoostelijke rigting, van de *Veenerijter-zijl* langs het d. *Mastenbroek*, naar *Zwolle* loopen.

OUDE-WETERING (DE), water in *Zalland*, prov. *Overijssel*, dat in de gem. *Wijhe* ontspringt, en in gelijke strekking met den *IJssel* voortvloeiende, zich, 9070 ellen boven *Zwolle*, met de *Nieuwe-Wetering* vereenigt, waar later de *Soest-* en *Zandweteringen* mede inloopen, om daardoor den oorsprong aan het *Zwarte-Water* te geven.

OUDE-WIEL (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *OUDEWIEL*.

OUDE-WIJF (HET), breede zandbank in *Oost-Indië*, in de *Golf-van-Madura*, aan de kust van *Passaroeang*.

OUDE-EXTERHUIS, voorm. d. in het Noordoosten van de prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den *Dollart* verzwoegen is.

OUDEZAND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*, 3 u. N. ten O. van de *Lemmer*, en 3 u. N. O. van *Slooten*.

OUDEZIJL, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. O. ten N. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en 1 u. O. van *Beerta*, gedeeltelijk gem. en 3 min. N. ten W. van de *Nieuwe-schans*; met 23 h., en ruim 180 inw., van welke 10 h. met 80 inw., onder *Beerta*, en 14 h., met ruim 100 zielen, onder *Nieuwe-schans*, onder welke laatste huizen en zielen mede eene boerderij in den *Linteloo-polder* met hare bewoners gerekend wordt.

Dit geh. behoorde vroeger kerkelijk gedeeltelijk tot *Nieuwe-Beerta*, gedeeltelijk tot *Bellingewolde*; doch is bij koninklijk besluit van 1 Julij 1845, voor zoo ver het gedeelte onder *Nieuwe-schans* betreft, met de gem. *Nieuwe-schans* vereenigd.

Het ontleent zijnen naam van eene zijl. Bij eenen watervloed van 1686 en 1687 is die zijl doorgebroken en de *Aestroom*, door graven, verlegd.

OUDE-ZOEK (DE), groot water, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, onder de gem. *Zundert-en-Wernhout*, Z. van het geh. *het Schijf*. — Dit water heeft eene ronde oppervlakte en is ruim 200 bund. groot.

OUDGORS, onbehuide pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. O. en Z. aan het *Vloedspui*; W. aan den *Brand-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1781 of 1787 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 80 v. r. 40 v. ell., en heeft eenen houten duiker wijd 0,78 ell., voorzien van eene klep of valdeurtje, waardoor hij op het *Vloedspui* en voorts op den *Amer*, van het overtollige water wordt ontlast. Aan de noord- en oostzijde dezes polders vindt men nog twee bekende perceeltjes, groot

1 bund. 70 v. r. en 2 bund. 83 v. r. respectievelijk, welke beide tot het Onbeoos behooren, hoewel elk afzonderlijk door eene, met eene klep voorziene, drie palmen wijde, houten duiker uitwaterd. Het zomerpeil is 0,35 ell. beneden A. P. De hoogte der dijken is 1,92 ell. boven A. P. Hij wordt door de Eigengeërfden bestuurd.

OUD-HAAGVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

OUD-HEUSDEN, d. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en even ten Z. buiten de stad *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*.

Reeds in de zevende eeuw vindt men van dit dorp gewag gemaakt, als hebbende *Zwitsert*, een der eerste verkondigers van het Evangelie hier te lande, aldaar, in 698, eene kerk ingewijd. Men wil dat *Oud-Heusden* dien naam draagt, omdat men daarin de aloude Heusden zoude moeten zoeken, daar de tegenwoordige stad van dien naam eerst in latere tijden gebouwd is.

Men telt er 34 b. en 200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene, in 1843, opgerigte jeneverstokerij uit aardappelen.

De R. K., die er 150 in getal zijn, behooren tot de par. van *Oud-Heusden-en-Elshout*, waarvan de kerk te *Elshout* staat.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, worden tot de gem. van *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt* gerekend. Vroeger maakte *Oud-Heusden* eene afzonderlijke gem. uit, die haren eigen Predikant had. De eerste en laatste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *ADRIANUS VAN LAKENVELD*, die in het jaar 1672 herwaarts kwam, en in het jaar 1677 overleed. Na zijn overlijden is echter deze gem. met *Heusden* gecombineerd. De kerk was vóór de Reformatie ingewijd onder aanroeping van den H. *Johannes Evangelist*, als *Martelaar* of in de *ziedende olie*, waarin hij, onder de vervolging van *Domitianus*, bij de Latijnsche poort te Rome geworpen was. Deze kerk, welke een zeer fraai gebouw moet geweest zijn, werd, in 1589, door de Spanjaarden, die het beleg voor Heusden geslagen hadden, in brand gestoken. Die, welke eerst jaren daarna voor de Hervormden opgebouwd werd, konde noch in grootte, noch in pracht bij de andere vergeleken worden, even min als de laatst hier gestaan hebbende, welke opgetrokken is, nadat de vorige, in 1798, toen de Franschen Heusden belegerden, door de bezetting dier stad, was omver geschoten. De bouwvallen zijn in 1832 afgebroken, terwijl de afbraak alstoen gebruikt is, om de muren van het kerkhof te herstellen. Vroeger werd er evenwel te *Oud-Heusden*, vermoedelijk in een particulier huis, gepredikt; thans wordt er om de drie weken, door den Adjunct-Predikant der gem. *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt*, dienst verrigt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht. — De kermis valt in des Zondags na den 6 Mei.

Men heeft in de nabijheid van dit dorp een oud adell. huis het *Kasteel-van-Oud-Heusden* genoemd (zie het volgende art.) en de burg *Nieuwenroy*.

In het jaar 1200 viel er bij *Oud-Heusden* eenen bloedigen veldslag voor, tusschen *HERDRIK*, Hertog van *Lotharingen* en *Brabant* en *DIRK VII*, Graaf van *Holland*, waarin laatstgenoemde gevangen genomen werd.

Een deerlijke ramp trof dit dorp den 21 Junij van het jaar 1767, toen al het te veld staande koren en gewas, dat den landman met grond eenen rijken oogst deed verwachten, door eenen zwaren hagel

verpletterd werd, terwijl in bijna alle wooningen van het dorp de glazen verbrijzeld waren.

OUD-HEUSDEN (HET KASTEEL-VAN-) of **HET HUIS-TE-OUD-HEUSDEN**, voorm. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ n. Z. O. van *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*, 5 min. O. Z. O. van *Oud-Heusden*.

Dit kast. werd, in het jaar 1589, door de Spaansche soldaten, die Heusden belegerd hielden, vernield, waarschijnlijk wel omdat de toenmalige besitter Jonkheer JAN DE HEUTTEN, als een vriend van den Prins van Oranje bekend stond. Later is het wel veel schooner opgebouwd, doch thans ziet men het in een vervallen staat. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 18 bund. 89 v. r. 28 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer G. C. Bax, woonachtig te Heusden, die het in 1846 heeft aangekocht van den Heer MAURITUS JOHANNES FRANCISCUS DE ROTTE, te Gouda.

OUD-HEUSDEN-EN-ELSHOUT, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. W. aan de gem. Heesbeen-Bethen-en-Genderen, N. aan Heusden, O. aan Herpt-en-Berne, Z. aan Drunen, W. aan Baardwijk en aan Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren.

Deze gem. bevat de d. Oud-Heusden en Elshout. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1046 bund. 9 v. r. 8 v. ell., waaronder 1014 bund. 14 v. r. 8 v. ell. belastbaar land. Men telt er 131 h., bewoond door 134 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, wordende hier nog al veel rogge, vlas, hennip en aardappelen aangekweekt. Men wil, dat de hopteelt het eerst in deze gemeente begonnen zoude zijn, en wel bij de volgende gelegenheid. Op de Kleine-Westakkers zoude men eertijds, even als in Duitschland, wijngaarden geplant, en wijn getrokken hebben; van zelf zouden toen eenige hopranken, zich aan de wijngaardstaken omhoog geslingerd, en den landlieden aanleiding gegeven hebben, om dat, toen vreemde, gewas nader te onderzoeken, hetwelk, zoo nuttig als gezond voor het bier bevonden zijnde, verder door hen werd aangebouwd, en hun meer voordeel opleverde, dan het planten van wijngaarden. Men heeft er ook 2 leerlooijerijen, 1 jeneverstokerij van aardappelen en 1 korenmolen.

De R. K., die er 820 in getal zijn, maken, met die uit de heerl. Hulten, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Heusden*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en 560 Communikanten telt. De pastorij van Oud-Heusden-en-Elshout stond, sedert het jaar 1285, ter benoeming aan de abdij van Berne, en werd door de Geestelijken uit die abdij bediend. Oud-Heusden wordt aangezien als eene der oudste parochiën, die, onder het voormalig bisdom van Utrecht, door den H. SIBERTUS, medegezel van den H. WILLIBRORDUS, eersten voornamen Evangelie-prediker bij de oude Friezen, tot het Christendom bekeerd zijn. Volgens dit gevoelen, op getuigenissen van oude schrijvers gegrond, hebben de inwoners van die landstreek, die in vorige eeuwen Teisterband werd genaamd, omtrent het jaar 696, het Christelijk geloof aangenomen. Na de Reformatie zijn de R. K. dezer par. meermaals langen tijd zonder vast verblijvend Pastoor geweest, moeiende alsdan te Vlijmen, op eenen afstand van twee uren gaans, de diensten bijwonen en godsdienstigen onderstand bekomen. Eindelijk

hadden zij eene kerk-schuur verkregen bij het dorp Oud-Heusden, welke in 1687 geplaatst is op het volkrijk gebucht, thans dorp, den Elshout, ten Zuiden van Oudheusden gelegen en alleen door Katholijken bewoond, waar ook het verblijf van den Pastoor is gevestigd. Onder de Pastoors, welke deze par. bediend hebben, vinden wij vermeld *Thomasonus Smaick*, die hier van 1547 tot 1559 stond, in welk jaar hij tot acht en dertigsten Abt van Bern werd verkozen, zijnde de derde der Abten, die den staf en mijter hebben gedragen, welk regt zijn tweede voorzaat, *Conradus van Malsen*, bij den H. Stoel had verkregen. *Smaick* is den 1 Julij 1684 te Calenberg gestorven en aldaar begraven, hoewel zijne grafzerk in de kerk van Berne was gelegd. Een zijner opvolgers, *Henricus van Darlen* werd, in het jaar 1676, tot vijf en veertigsten Abt van Berne ingewijd. Hij is in 1692 te Vilvorden overleden, zijnde de derde Prelaat, die in de refugie of verkregen verblijfplaats aldaar gewoond heeft.

De Herv., van welke men er 50 aantreft, behooren tot de gem. van *Heusden-Oud-Heusden-en-Herpt*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Oud-Heusden en ééne te Elshout, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 90 leerlingen bezocht worden.

De gem. is eene heerl., welke een zeer langen tijd is bezeten door de Baronnen van *Buren*, waaruit zij in het midden der vorige eeuw geraakt is door het huwelijk van Vrouwe *Beatrix Maria* Baronnesse van *Buren*, Vrouwe van *Zuidoord*, met den Heer *Wilhelm* Baron van *Lantsoo*, Landkommandeur der Duitsche orde te Utrecht. Later was zij het eigendom van Jonkheer *Maurits Calixtus Johannes Franciscus de Rotté*, die haar in het jaar 1846 verkocht heeft aan den Heer *G. C. Bax*, woonachtig te Heusden.

OUD-HEUSDEN-EN-ELSHOUT (POLDER-VAN-), pold. in het *Land van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*; palende N. aan den Omloop of Binnenlijk en de stad Heusden, O. aan het Oude-Maasje en de uitwatering genaamd de Graaf, tegen de gem. *Herpt-en-Bern*, Z. aan de *Eindsche-steeg* en aan de *Scheilooop* tegen de gemeente *Drunen*, W. aan den *Oudheusdensche-zeedijk*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 891 bund. 67 v. r. 65 v. ell. en telt 131 h. en 27 hoerderijen. Hij was reeds in 1638, blijkens de kaart van den Landmeter *Bastingsius*, ingemeld jaar gedrukt, van twee watermolens voorzien; doch één daarvan, de Westelijke of Kleine-molen genaamd, is in 1826 afgebroken. Thans heeft hij nog eenen wipwatermolen, de Grootte-molen genaamd, en de zoogenaamde Oudheusdensche- of Elshoutsche-sluis, waardoor hij, op het Oude-Maasje, van het overtollige water wordt ontlast. De gezegde Grootte-molen, heeft 25,60 ell. vlugt, zijn waterrad over kruis 5,70 ell. en de breedte der schoepen is 0,45 ell. Even beneden voormelde sluis is de plaats, bestemd voor een hulpgat, strekkende om, ingeval van inundatie van het bovenland van Heusden, volgens reglement van den 3 Februarij 1798, een gat te graven tot ontlasting van die inundatie-wateren. Het zomerpeil is 0,50 ell. boven A. P. Het maalpeil is 1,50 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is bij de sluis 4,30 palm. boven A. P. In de nabijheid van meergemelden watermolen, vindt men twee steenen en een houten wachter; die ten Oosten van den molen, wijd 1,45 ell., is voorzien van eene drijfdeur, en die beneden dien molen,

ter plaatse waar de kleine molen gestaan heeft, wijd 2,47 ell., een paar buiten- en binnenpuntdeuren heeft, terwijl aan de honten wachter, mede aldaar gelegen, eene drijfdeur is, wijd 1,95 ell. Deze sluizen of wachters dienen, na het afbreken van den kleinen molen, hoofdzakelijk om, bij inlating van versch water uit het oude Maasje, de verschillende panden des polders, naar gelang van hunne ligging, meer of minder daarvan te voorzien. Nog vindt men een steenen sluisje, in de boezemkade van dezen polder, nabij de sluis in den zeedijk, wijd 1,07 ell., voorzien van eene drijfdeur, strekkende voornamelijk, om het overtollige water van den polder, bij windstilte en lage ebbe, zonder behulp van den molen, af te loozen. Wijders is, bij het reglement op het steken van hulpgaten in de dijken van Heusden en Altena, ingeval van nood en overstroming, de plaats voor het hulpgat no. 1 bepaald, in den zeedijk, even ten Noorden of beneden de uitwatering-sluis van dezen polder, ter wijdte van 20 roeden (7,52 ell.). Aan den Noordoostkant van dezen pold. ligt het d. Oud-Heusden; van het kasteel van dien naam is, in de nabijheid van het Oude-Maasje, nog een gedeelte aanwezig, en aan het beneden-einde van dezen polder heeft, buiten den zeedijk, ontdijds gestaan het kasteel de Nieuwe-Koolj. Hij wordt bestuurd door het Gemeentebestuur van Oud-Heusden-en-Elshout.

oudHEUSDENSCHESLUIS of ELSHOUSCHESLUIS, sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Oud-Heusden-en-Elshout*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Oud-Heusden*.

Zij is 2,60 ell. wijd, voorzien van eene drijfdeur en dient tot ontlasting van het overtollige water uit den Polder-van-Oudheusden-en-Elshout.

oudHEUSDENSCHESZEEDIJK'S LANDS-VAN-HEUSDEN, dijk in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, ten N. van den *Polder-van-Oud-Heusden-en-Elshout*, zich uitstrekkende van even ten noorden de Drunensche-sluis noordwestwaarts tot nabij de sluis te Doeveren. Hij is 5408 ellen lang, de kruin ligt 4,50 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en eenen Penningmeester, die tevens Secretaris is.

Den 14 en 15 November 1775 stroomde het water zoo geweldig over dezen dijk, dat men algemeen den geheelen ondergang van het *Land-van-Heusden* te gemoet zag, terwijl op sommige plaatsen het water drie voeten hoog op den dijk stond, en den 22 Februarij 1799 ontstond daarin eene dijkbreek, waardoor onderscheidene menschen op de Haarsteeg het leven verloren.

oudHOF, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Tietjerksteradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bergum*, 5 min. N. van *Suameer*.

oudHUISTRA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie HOOGHUISTRA.

oudHUIZEN, gem., in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, (2 k. d., 4 m. k., 4 s. d.); palende N. O. aan de gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*, Z. O. aan het *Noordeinde-van-Portengen*, Z. aan *Kockenge* en *Kamerijk-en-de-Houtdijken*, W. aan *Wilnis*.

Deze gem. bestaat uit den *Polder-bewesten-het-Byleveld* en uit den *Polder-beoosten-het-Byleveld* en bevat het d. *Oudhuizen*, benevens het geh. de *Geer*. Men telt er 52 h., bewoond door 84 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 410 inw., die van *Mydrecht* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, tevens

meest van de twee weder in de veening en boereng, bestaande daar
 buiten meer in de boeren van haren en haren en het verkoopen van
 zand. Dit leek een of twee kluizen.

De heer, die in 1788 in punt 179, behouwen tot de gen. *W. Fair-*
schieders, waarvan de leet en *Grasman* grondgeest staat. —
 De heer, die in 1788 in punt 180, werden tot de stat.
 van *W. Fair* haren, welke geestelijk haren een getal van 150 klu-
 zers leek te wezen.

De heer, die in 1788 in punt 181, welke in het midden der vorige eeuw be-
 houwen tot de *W. Fair* haren, *Grasman*, *Grasman*, *W. Fair*, *Prout*
 en de leet in *Utrecht*. Daar is op het eigenaars van den Vorst
 van *Utrecht*, eenzaam geestelijk staat.

De heer, die in 1788 in punt 182, welke in het midden der vorige eeuw be-
 houwen tot de *W. Fair* haren, *Grasman*, *Grasman*, *W. Fair*, *Prout*
 en de leet in *Utrecht*. Daar is op het eigenaars van den Vorst
 van *Utrecht*, eenzaam geestelijk staat.

De heer, die in 1788 in punt 183, welke, zoo als boven gezegd is,
 op het geestelijk van *Grasman* staat, werd voor de Reformatie
 door een *W. Fair* en een *W. Fair* haren, welke laatste ge-
 geestelijk van de school voor te nemen. Ook van een *W. Fair*
 van de *W. Fair* haren. De inkomen van den *W. Fair* haren
 in 1788. Dit leek in punt 184 en met een *W. Fair*
 haren, welke een *W. Fair* haren, waarvan. Er is in de
 leet geen *W. Fair*. Dit leek in de daarbij staande geestelijk
 haren, over in verval *W. Fair*, haren in het jaar 1830 eenige *W. Fair*
 haren, waartoe uit het leet voor moedige *W. Fair* haren
 de *W. Fair* haren.

De heer, die in 1788 in punt 185, welke, zoo als boven gezegd is,
 op het geestelijk van *Grasman* staat, werd voor de Reformatie
 door een *W. Fair* en een *W. Fair* haren, welke laatste ge-
 geestelijk van de school voor te nemen. Ook van een *W. Fair*
 van de *W. Fair* haren. De inkomen van den *W. Fair* haren
 in 1788. Dit leek in punt 184 en met een *W. Fair*
 haren, welke een *W. Fair* haren, waarvan. Er is in de
 leet geen *W. Fair*. Dit leek in de daarbij staande geestelijk
 haren, over in verval *W. Fair*, haren in het jaar 1830 eenige *W. Fair*
 haren, waartoe uit het leet voor moedige *W. Fair* haren
 de *W. Fair* haren.

ODDRIJZEN-BEWOESTEN-HET-BYLEVELD, pold. in het Neder-
 land der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gen. *Od-*
derijzen, palende N. aan den *W. Fair* haren, N. O. en O. aan *Den*
W. Fair haren, Z. aan de *W. Fair* haren en met een *W. Fair*
 haren, welke een *W. Fair* haren, waarvan. Er is in de
 leet geen *W. Fair*. Dit leek in de daarbij staande geestelijk
 haren, over in verval *W. Fair*, haren in het jaar 1830 eenige *W. Fair*
 haren, waartoe uit het leet voor moedige *W. Fair* haren
 de *W. Fair* haren.

De heer, die in 1788 in punt 186, welke, zoo als boven gezegd is,
 op het geestelijk van *Grasman* staat, werd voor de Reformatie
 door een *W. Fair* en een *W. Fair* haren, welke laatste ge-
 geestelijk van de school voor te nemen. Ook van een *W. Fair*
 van de *W. Fair* haren. De inkomen van den *W. Fair* haren
 in 1788. Dit leek in punt 184 en met een *W. Fair*
 haren, welke een *W. Fair* haren, waarvan. Er is in de
 leet geen *W. Fair*. Dit leek in de daarbij staande geestelijk
 haren, over in verval *W. Fair*, haren in het jaar 1830 eenige *W. Fair*
 haren, waartoe uit het leet voor moedige *W. Fair* haren
 de *W. Fair* haren.

ODDRIJZEN-BEWOESTEN-HET-BYLEVELD, pold. in het Neder-
 land der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gen.

huizen; palende N. aan den Willisser-dijk, O. aan het Bijleveld, dat het van Oudhuizen-beoosten-het-Bijleveld scheidt, Z. aan Spengen en Kamerijk-Houtdijken, W. aan Wilnis.

Deze pold., gedeeltelijk aan de veensijde liggende, is aan die zijde niet bekaad, doch heeft eene polderkade aan den Amstel of de Geer, aan de zuidzijde grenzende aan Spengen en Kamerijk-Houtdijken. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 393 bund. 2 v. r. 17 v. ell., waaronder 336 bund. 10 v. r. wei- en hooiland, veenland en veenakkers, de rest water, zijnde hier mede noch teel-, noch bouwland. Men telt er 58 h., waaronder 14 boerderijen, en hij wordt door de Dogers-sluis, aan het zuideinde van het Bijleveld, in de Geer of den Amstel van het overtollige water ontlast. Hij heeft, vereenigd met *Beoosten-Heinooms-vaart* (onder Wilnis), een polderbestuur, bestaande uit twee Poldermeesters en twee Hoofdingelanden.

UDIEK (KAMPONG-), naam, welken men veelal geeft aan dat gedeelte van de stad Barons, in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*, dat het verst van het strand gelegen is.

Het heeft zeer goede, op zich zelve staande woningen, en is door eenen aarden wal omgeven. De Radja heeft een versterkt verblijf in het midden der Kampong.

UDIE-MEER (HÉT) of de Ouis, voorm. meertje in het balj. van de *Nieuwburgers*, prov. *Noord-Holland*, dat, drooggemaakt zijnde, thans eenen pold. uitmaakt, welke tot het arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, behoort.

UDIJK, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ANDIJK*.

UDIJK, geb. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., en kant. *Hoorn*, en 1 u. N. W. van *Hoorn*, gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*, 15 min. ten N. van *Westwoud*; met 21 h. en 170 inw.

UDIJK (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*; palende N. aan de gem. *Nibbixwoud*, O. van den Polder-van-Westwoud, Z. aan den polder *Blokker*, W. aan den pold. *Zwaag*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 362 bund. 90 v. r. 45 v. ell.; telt 12 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlast. Hij wordt beheerd door het Gemeentebestuur van *Westwoud- en Binnenwijzend*.

UDJIER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, tot de *Aroer-eilanden* behoorende; met eene Nederlandsche volkplanting.

UDKAGER-ZUID-POLDER-EN-DE-KEVER, vroeger drie pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, thans onder den naam van *Kaam-POLDER*, tot eenen polder vereenigd. Zie dat woord.

UDKAGER-POLDER, voorm. pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan de *Ringvaart* van het droog te maken *Haarlemmer-meer*, O. aan het *Bolgereyt*, Z. aan de *Kever* en *Spijkerboor*, W. aan het dorp de *Kaag*.

Deze pold. is niet bedijkt, maar door eene kade tegen het *Rijnlandsche* boezemwater beveiligd, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

UDKARRE, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolve*, Z. van de *Oorden*, waarmede het zamenvloeit, terwijl het door de *Holkesloot* met de *Kuilart*, door de *Oude-vaart* met de *Morra* en door de *Rijster-vaart* met de *Schwartzenberg-sloot* in verbinding staat.

OUDEKERK, *Oldenzaaf* of *Oldenzak*, en in het oud-Friesch *Alkmas*, d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Tiatsjerksteradeel*, nr. en 2½ n. N. O. van *Loosdrecht*, kant. en 3 n. N. W. van *Beyum*, nabij het Oudkerkster-meer.

Men telt er met de daartoe behoorende h. Indijk en *Wraas*, benevens een gedeelte van *Bartelehiem*. 470 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. De landerijen, die verre in het Westen uitloopen, zijn schoone wei- en hooilanden en hebben in de naburige *Ee* hunne uitwatering. door de watertjes de *Oudmeer* en de *Nieuwe-meer*. In den oostelijken omtrek van dit dorp heeft men vele goede bouwlanden, met gheboonte omringd, en in het Zuidwesten een meertje, het *Oudkerkster-meer* genoemd.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Oudkerk- en Roodkerk*, welke in dit dorp eene kerk heeft, zijnde een met onderhouden gebouw, met stompen toren, voorzien van fraaije banken en gestoelten, eenen prachtigen predikstoel en een goed orgel. Nog vindt men in deze kerk een grafschrift, dat wegens zijnen hoogen eederdom en kunstige bewerking zeer belangrijk is. Op eenen zeer groten steen is een krijgsman, met volle wapenrusting, uitgehouwen en, doch de familiewapens en het randschrift zijn door den tijd zoo onduidelijk geworden, dat men slechts alleen meer lezen kan:

No. 1638. sterf te E. *Dorothea Feitšma*, *Czeerdt Walta* wif.

Ook hangt er een bord met het wapen van het geslacht *Saxia*, en het onderschrift: *De welgeboren Heer JOHANNES BRALA VAN SAXIA, Medeycommitterde ten Landdage. Obiit d. XIII. IX br. 1734 oud ruim XXVIII jaren en VII maanden.*

Op het kerkhof vindt men een grafsteen, waarop het volgende te lezen staat:

Kent u schen

*O mensch! terwijl gy hier wet wacht,
Nemt doch eens op u schen acht
Denkt of schroomt dy nu van my,
Dat ick noch oulangs was als ghy
En dat ghy worden sult als ick
Hinschijn noch dezen oogenblich
En dan volght Hemel ofte Hel.
Kint overigh qualich, ofte overigh wel.*

Bienheureux sont les Herts qui dorénavant meurent au Seigneur, car ils se reposent de leurs travaux et leurs œuvres les suivent. Apoc. 14: 13.
(d. i. Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven van nu aan: want die rusten van hunnen arbeid en hunne werken volgen hen aa.
t. 13).

den 22 Januarij is in de Heere gerust *PITTEA AXEN*,
der Ed. Hog. Heeren Staten van Friesland, old 55 jaar,
men, verongtunde de zalighe opstandinghe tel dat sij
r onsen lieven Heilandt en gelovisten Christus in de
lijden tot sijn ende aller geloovigen verlossinghe. Amen.
Hoorc *Jesus Amen.*

† *Printer SAXIA WISS*, moest in 1567, wegens sijn
vrees, van hier vlykten.

—en dorpkeel, en het fran aangelegde kint de *Klisse*.
—ROODKERK, kerk. gem., prov. Friesland, klisse.
—sing van *Beyum*. Men heeft er twee kerken als:

éene te Oudkerk en éene te Roodkerk, en telt er 620 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HERR ULKES, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, en in het jaar 1649 overleed. Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, PÉTRUS BROUWMA, naderhand Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Dordrecht, die hier van 1755 tot in 1756 in dienst was, en SAMOËL HENDRIK MANGER, later Hoogleeraar in de Oostersche talen, en daarna in de Godgeleerdheid te Franeker, die hier van 1757 tot 1760 gestaan heeft.

OUDKERKSTER-MEER (HET) of HET OUDKERKERMEER, prov. *Friesland*, kw. *Obstergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. W. van Oudkerk, in de Murk, en dat door de Nijemeer met de Dockumer-trekvaart in verbinding staat.

OUDKERKSTERVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, welke bij Oudkerk een begin neemt en met eene westelijke rigting naar de Dockumer-trekvaart loopt.

OUDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Hoog-Blokland*; palende N. aan de kom der gem. *Hoog-Blokland*, O. aan *Arkel*, Z. aan *Kort-Scheivijk*, gem. *Hoog-Blokland*, W. aan *Hoorbaar*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 86 v. r. 19 v. ell., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt, gemeenschappelijk met het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, op de Giessen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en zes Polderheemraden, die tevens als zoodanig fungeren over alle polders, welke tot de gemeente *Hoog-Blokland* behooren.

OUDLAND (HET), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *STAND-DAAR-BUITEN (OUDLAND-VAN-)*

OUDLAND (HET), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*; palende N. aan den Mostaarddijk, tegen het Nieuwland, O. aan den Polder-van-den-Bieshenvel, Z. aan de Broeksche-straat en de Gier-kade, tegen den Polder-van-Eethen en den Polder-van-Meeuwen, W. aan den Onddijk, tegen den Hill.

Deze pold., die eigenlijk het zuidelijke gedeelte van den *Babyloniënbroeksche-polder* uitmaakt, wordt van het overtollige water ontlast, door eenen houten watermolen, genaamd den Broeksche-molen, welke 23 ell. vliegt heeft, en waarvan het scheprad, over het kruis 5,08 ell. en de schoepen 0,38 ell. breed zijn. Deze molen brengt het water op den Broeksche-boezem, en vervolgens door de in den Zeedijk gelegen Broeksche-sluis, wijd 2,52 ell. en voorzien van eene drijfdeur, op de rivier het Oude Maasje. Ter zijde van genoemden molen, op den boezem, vindt men een schutsluisje, strekkende voor de vaart naar *Babyloniënbroek* met kleine aken; eerstgemelde sluis is wijd 2,42 ell., voorzien van twee drijfdeuren tot keering van het boezem- of buitenwater, alsmede eene ebdour, aan de binnenzijde. Die molen maakt, behalve het water van dezen polder, ook dat van den zoogenaamden Broeksche-hoek en de zoogenaamde Beemden, onder Genderen, nit. Het water van het OUDLAND loopt, tusschen twee kade- besloten, dwars door den Polder-van-Meeuwen, waardoor echter, uithoofde van den bestaenden duiker onder door dezen boezem, geene scheiding in de uitwatering van dien polder wordt te weeg gebragt. Het zomerpeil is 0,03 ell. beneden A. P. Het maalpeil is

1,66 el. boven A. P. Het bebaar bestaat, ganszinnig met dat van den pold. *Suiveland*, uit eenen Polderchaus, vier Loeden en eenz Penningsmeester.

OUCLAND (HET), pold. in het *Land-van-Sterflaader*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hulshorven*. Zie *Houtman's Nieu-Suiveland-van-17*.

OUCLAND HET, pold. in de heerl. *Zandmeer*, prov. *Vland-Besland*. *Vierde distr.*, arr. *Beede*, kant. *Zandbergen*; gem. *Hange-en-Lage-Zandmeer*; palende N. en W. aan het *Suiveland*, O. aan den *Linnache-dijk*, de *Coete* en den *Zandvichte-polder*, Z. aan den *Zandvichte-polder*.

Dese pold., bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 150 bund. 20 v. r. 7 v. ell. Hij heeft eene stenen sluis in den aangrenzenden *Grasendijk*, nabij de *Kinnere-sluis*, in 1830 nieuw gelegd en voorzien van eene schuif, vijf 1,50 ell., waardoor hij in het *Suiveland* en vervolgens in *Schuldbeurs*, van het overvullige water went ontlast, dat met het water van die beide polders, door *opwaafling*, in den *Amer* voort afgaet. Vier het tijdstip waarop gemelde sluis is gebouwd, waterde dese polder in het *Suiveland* uit, door eene sluis, vijf 1,70 ell., gelegen aan het *Plantsoen* onder den *Geuzen-dijk*, doch welke als noodiging na dien tijd is vernietigd en thans alleen gebruikt wordt, om, door de *Bermloot*, verrich water aan de langs den dijk gelegen woningen te verschaffen. Het zomerpeil is 0,75 ell. beneden A. P. Door middel van den boezem van *Schuldbeurs* wordt het water van dezen polder, tot eene bepaald hoogte van 0,70 ell. onder A. P. opgehouden, zijnde zulke noodzakelijk, omdat het zomerpeil van het *Suiveland* 0,15 ell. lager gelegen is. Het winterpeil is 0,40 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den *Bestmeester* van het *Domein* van de beide *Zaakruen*.

OUCLAND (HET-NEDER.) en **HET OVER-OUCLAND**, pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*. Zie *Usselmans (Nieuw-Oudland-van-)* en *Usselmans (Oud-Oudland-van-)*.

OUCLANDSCHE-SLUIS (DE), sluis in den *Hoekschewand*, in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, in de oude haven van het d. *Strijen*.

OUDOEVER, geh. in het halj. der *Loosdrechtten*, vooreen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en ruim 3½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Oude-en-Nieuwe-Loosdrecht*, langs de *Vecht*, welke dit geh. van *Loenen* afscheidt. Men telt er 48 h., bewoond door 100 huizez., uitmakende eene bevolking van 540 inv. Men treft in dit geh., eene belangrijke glasfabriek en franje buitenplaatsen aan.

OUDORP, gem. in het halj. van de *Nieuwburgers*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *St. Pancras*, O. aan den *Heer-Hago-waard* en *Zuid-en-Noord-Schermeer*, Z. en W. aan de gem. *Alkmaar*.

Dese gem. bevat het d. *Oudorp*, benevens het geh. *Huigendijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 833 bund. 60 v. r. 17 v. ell., en daaronder 813 bund. 41 v. r. 27 v. ell. bebaar land. Men telt er 78 h., bewoond door 93 huizez., uitmakende eene bevolking van 460 inv., die meest hns bestaan vinden in de veeteelt en het haasmaken. Ook heeft men er eene groote eene kleinon pelmolen.

(1) Eveneens wordt men de overige art. *OUCLAND* op de woorden van onderstelling.

De R. K., die er 260 in getal zijn, maken, met die uit de gem. St. Pancras, Huiswaard, Heer-Hugo-waard, Oterleek, Rustenburg en een gedeelte van de Schermeer, eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt; 480 Communikanten telt, en in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft. — De Herv., die er ruim 150 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, behooren tot de gem. van Oudorp-en-Oterleek. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 of 60 leerlingen bezocht wordt.

De ambachtsheerl. van OUDORP werd in het jaar 1750, door de Regering, voor dorps rekening, uit de graaflijkheidsdomeinen, voor eene som van 4850 gulden aangekocht. Later schijnen zij die weder verkocht te hebben, want thans behoort deze heerl. aan den Heer J. G. SCHUBACHER, minderjarigen zoon van wijlen P. SCHUBACHER, woonachtig te Amsterdam.

Het d. OUDORP, OEDDORP of OUDORP, anders OLDDORP, en in oude brieven ORDORP en OKERDORPE, ligt $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Alkmaar, nabij de ringsloot van den pold. de Schermer, midden in vruchtbare zaai- en weilanden. Het draagt zijnen naam met regt, als zijnde een der oudste dorpen van Noord-Holland, alzoo het in schriften van de jaren 1063 en 1064 reeds onder den naam van ALDE-THORP en ALDATORPA voorkomt. In eenen brief van Keizer HENDRIK IV, van het jaar 1084, wordt vermeld onder den naam van ALTADORPA, gelegen 1000 passen boven Alkmaar. Ook wordt er in de oude kronijken dikwijls gewag van gemaakt, en het was reeds in aanzien omtrent het jaar 1200, toen ADA, Gravin van Holland, zich hier met haar gezin ophield.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was aan den H. LAURENS toegewijd; daarin stond een altaar van de H. Maagd MARIA. De pastorie werd beurtelings door den Paus en den Abt van Egmond begeven. De bevestiging geschiedde door den Proost van West-Friesland. Het kosterschap werd door de Graven van Holland begeven en bragt 16 of 17 goudgulden (24 guld. of 24 guld. 50 cents) op. Deze kerk, die eenen ouden, geheel van steen gemetselden, dikken toren heeft, werd, tijdens het beleg van Alkmaar, in het jaar 1572, verwoest, waarvan aan het verwulfd koor nog merkteekenen te zien zijn. In 1599 herbouwd zijnde, is het een oud gebouw, zonder orgel. Men vindt er nog eene lijst van de namen der Predikanten, die er sedert de Reformatie gestaan hebben, welke lijst tot heden is aangehouden.

De R. K. kerk, aan den H. LAURENTIUS toegewijd en in het jaar 1757 gesticht, heeft een daktorentje, en is van een orgel voorzien. Vroeger stond hier een houten kerkgebouw, in 1650 gesticht. Onder de vroeger hier gestaan hebbende Pastoors verdient melding JOHANNES BAPTISTA BRAIKENAAR, Kanunnik van Aken, die er in het midden der vorige eeuw stond, zijnde er gekomen in het jaar 1711, en hier ook overleden, na zich beroemd te hebben gemaakt door zijne bekwaamheid in het genezen van oogkwalen.

In de nabijheid van dit d. wijst men nog de plaatsen aan, waar d. aloude kasteelen Middelburg en Nieuwburg (zie die woorden) gestaan hebben. Ook vond men hier weleer het O. L. V. Broedersklooster Swanevelt.

De kermis te OUDORP valt in den eersten Zondag in Augustus.

Nabij OUDORP viel, den 27 Maart 1297, een gevecht voor tusschen JAN VAN AVESNES, Voogd van JAN I, Graaf van Holland, en de West-Friezen, waarin de laatsten geheel geslagen werden.

In het jaar 1531 nam **CHRISTIAAN II**, Koning van *Denemarken*, zijn intrek in het Lieve-Vrouwen-Broeders-klooster te Oudorp, hetwelk in het jaar 1467 gesticht was, en gestaan heeft tusschen de herberg *de Vink* en *de Monnikerbrug*.

Gedurende het beleg van Alkmaar, in 1573, waren de Spanjaarden hier sterk gelegerd, zijnde hier hun hoofdkwartier gevestigd, terwijl **Don FANSAUX DE TOLDO** er zijn verblijf hield.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie rozen van keel (rood), op een veld van zilver.

OUDORP-EN-OTERLEEK, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van *de Rijp*.

Men heeft in dese gem. twee kerken, als: *ééne* te Oudorp en *ééne* te Oterleek, en telt er 340 zielen, onder welke 130 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **ANS VOLKMAAS**, die in het jaar 1608 beroepen en in het jaar 1612 overleden is.

OUDORPER-POLDER, pold. in het balj. van de *Viesburgers*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oudorp*; palende N. aan Koedijk, O. aan den Heer-Hugo-waard, Z. en W. aan Alkmaar.

Deze pold., welke in de veertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund., waaronder 215 bund. schotbaar land; telt 25 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op Raaxmaats boezem, van het overtollige water ontlast. Het polderdijkstraat bestaat uit vier Molenmeesters.

OUDSHOORN of **OUDTSHOORN**, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan de heerl. *Keslikerwoude*, O. aan de *Aar*, die haar van *Aarlanderveen* scheidt, Z. aan den *Rijn*, waardoor zij van *Alphen* gescheiden wordt, W. aan de heerl. *Gnephoek*.

Deze heerl. bestaat uit de gecombineerde *Groote-Kleine-en-Kalkovensche-polders* en uit een gedeelte van den *Vier-Ambachts-polder*. Zij bevat het d. *Oudshoorn*, de *Ridderbuurt* en de *Dubbele-Rijnbuurt*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1083 bund. 9 v. r. 18 v. ell., waaronder 1076 bund. 75 v. r. 60 v. ell. belastbaar land. Men telt er 188 h., bewoond door 230 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; ook heeft men er 1 kalkbrandertj, met drie ovens, 1 pannembakkerij, 1 pottenbakkerij, 1 scheepstimmerwerf en 1 korenmolen. Voor eenigen tijd had men er mede eene *Friesch-groenfabriek*, welke thans echter geheel vervallen is.

De Herv., die hier ruim 1060 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*. — De *Evang. Luth.*, van welke men er 12 aantrest, behooren tot de gem. van *Bodegraven*. — De *R. K.*, van welke men er 150 telt, behooren tot de stat. van *Alphen*. — De *Isr.*, die er 12 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Alphen* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht wordt.

In het jaar 1300, was deze ambachtsheerlijkheid reeds eene bezitting van de Heeren van *Oudtschoorn*, welke Heeren toen ook reeds dien naam voerden.

Toen in 1321 **DINK** van *Oudtschoorn* overleed, werd zijn zoon **WILLEM** daarmede verleid, dan in 1331 verloor hij deze heerlijkheid, om dat hij de *Hoeksche partij* was toegedaan, waarna zij door **WILLEM V**, Graaf van *Holland*, in 1364, werd verkocht aan **ARNOLD** van *Usselstein*.

Daarna ging zij weder over aan ADRIAAN RAAPHOORT, hierna aan den huize van CULSENDON, en vervolgens aan den Koning van Spanje, als Graaf van Holland. Deze verkocht haar aan ROZLAND LE FÈVRE; toen kwam zij aan den Heer van HESTERDE en zijne nicht, Vrouwe ANNA DE BABINCOURT, die zich aan het hof van Spanje bevonden; vervolgens werd zij door de Staten van Holland verbeurd verklaard, welke daarmede hare achterstallige schulden aan den Heer ERNST VAN MANDERSLOO, Veldmaarschalk van Holland, in 1595, voldeden, wiens erfgenamen deze heerl. in het jaar 1619, verkochten aan Vrouwe MARGARETHA VAN MOCHLEN. Van deze kwam zij, in 1631, aan HUGO SPIEREN. Toen ging zij, in 1637, over aan de afstammelingen der eerste bezitters, komende het allereerst aan DIRK DE VLAMING VAN OUDTSHOORN; in 1638 aan zijnen zoon CORNELIS DE VLAMING VAN OUDTSHOORN; in 1688 aan zijne dochter MARIA DE VLAMING VAN OUDTSHOORN, die een huwelijk aanging met PIETER, BARON VAN REEDE, aan wiens geslacht deze heerlijkheid tot op heden nog gebleven is, zijnde thans Heer dezer heerl. PIETER ADRIAAN BARON VAN REEDE VAN OUDTSHOORN, woonachtig te Leyden.

Het d. OUDTSHOORN of liever de plaats, waar de kerk en pastorie staan, ligt $2\frac{1}{2}$ u. O. van Leyden, $\frac{1}{2}$ u. N. van Alphen. Een eigenlijk d. bestaat er in deze gem. niet, ten zij men de Rijnbuurt daarvoor neme, waarom men gemeenlijk onder den naam van het d. OUDTSHOORN verstaat die streek huizen, boerderijen en buitenplaatsen, welke ter wederzijde van de kerk zich langs den Rijn uitstrekken. De kerk, allerbekoorlijkst in eene bogt van die rivier gelegen, is in het jaar 1665 volbouwd, nadat, den 18 Junij 1663, de eerste steen daaraan gelegd was, hebbende de toenmalig Ambachtsheer, CORNELIS DE VLAMING VAN OUDTSHOORN, daartoe eene gift van ruim 30,000 guld. geschonken. Het is een schoon gebouw, en kan met regt als een der fraaiste in geheel Rijnland aangemerkt worden. Zij is in den smaak van de Oosterkerk te Amsterdam, zeer lichtig en kruiswijze, doch iets lager dan deze, opgebouwd, zijnde van de vier opgetrokken kruisgevels ééne kruiszijde aan elk der zijden smaller, dan de strekking der geheele kerk is. Midden uit het dak rijst een zeer net spits torentje, waarin uurwerk en klok gevonden worden, zijnde spits en het kerkdak met leijen gedekt. Binnen is zij zeer ruim, met vier pilaren en tegen het dak geheel verwulfd. Regt in het midden, onder den toren, is een wijzerbord geplaatst, hetwelk door middel van eenen spiegel, op de leesplaats van den Voorzanger, den tijd aanwijst. In het jaar 1781 werd door de gegoede ingezetenen dezer gemeente, tot vervaardiging van een orgel in deze kerk, eene som van vier en twintig honderd gulden bijgedragen. De glazen van dit kerkgebouw zijn allen zeer kunstig beschilderd, en de wanden waren, tot aan het jaar 1795, rondom met allerlei wapenen en grafsteekenen, zoo van de Heeren en Vrouwen van Oudtschoorn, als van andere personen voorzien. Thans ziet men daarin nog één wapenschild, met twee in Oost-Indië veroverde vaandels. Het kerkhof is in het jaar 1660 met de aarde uit het kanaal achter Alphen gestoken, opgehoogd en in 1846 gelijk gemaakt en met schulpen belegd, terwijl de oude kerkhofsmuur vervangen werd door moderne steenen palen, met een fraai ijzeren bek.

De kermis te Oudtschoorn valt in den eersten Zondag na 6 Julij.

Te Oudtschoorn hebben de jaagschuiten, die van Amsterdam naar Rotterdam, Delft, Leyden en 's Gravenhage varen, in den nacht hunne gewone pleisterplaats in de herberg de Prins, gelijk mede de schuiten,

die van gemelde steden naar Amsterdam moesten. De meesten komen hier te gelijk aan, omtrent ten tien ure en liggen er ongeveer anderhalf stil uur, om den reizigers gelegenheid te geven, zich te verscheren. Insgelijks doen ook de trekschuiten van Leyden op Utrecht en van Utrecht op Leyden, zoo wel die des daags, als die bij nacht varen, doch dezen hebben hunne pleisterplaats in de herberg de Star.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van sabel (zwart), met drie jagthorens van silver.

OUDSHOORN (DE GROOTE-POLDER-VAN-) en de KLEINE-POLDER-VAN-OUDSHOORN, twee pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GROOTE-POLDER (DE) en KLEINE-POLDER (DE).

OUDSHOORN-EN-GNEPHOEK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen* (7 k. d., 20 m. k., 2 s. d. 1 afd.); palende N. aan de gem. Woubrugge en Ter-Aar, O. aan de Aar, die haar van Aarlanderveen scheidt, Z. en Z. W. aan den Rijn, W. aan Koudekerk, waardoor zij van de gem. Alphen-en-Rietveld gescheiden wordt.

Deze gem. bevat de heerl. Oudshoorn en Gnephoek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1469 bund. 82 v. r. 65 v. ell., waaronder 1465 bund. 48 v. r. 98 v. ell. belastbaar land. Men telt er 254 h., bewoond door 340 huisgez. ~~met~~ makende eene bevolking van ruim 1690 inw., die meest in landbouw, veenderij en fabrieken hun bestaan vinden, zijnde er hier 3 pannenbakkerijen, 5 kalkbranderijen, 1 pottenpakkertij, 1 scheepstimmerwerf en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die er ruim 1400 in getal zijn, onder welke ongeveer 700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort. — Deze gem. was te voren gecombineerd met die van *Alphen*. Na de Reformatie schijnen de Heeren van *Alphen* en die van *Oudshoorn-en-Gnephoek* om beurten de ap- of improbate van het beroep te hebben gehad. CORNELIS DE VLAMING VAN OUDSHOORN-EN-GNEPHOEK, in den jare 1638 met deze ambachtsheerlijkheid verleid zijnde, kreeg, tusschen 1646 en 1661, met den Heer of Vrouw van *Alphen*, eenig verschil over de kiesbeurt van den Predikant; de een den ander volstrekt niets willende toegeven, zoo besloot de Heer van *Oudshoorn*, om zijne inwoners, zoo ver die onder zijn bestuur behoorden, van die van *Alphen* te scheiden; hij deed te dien einde eene honten loots opslaan, in welke, in het jaar 1661, door den Heer PHILIPS GEELKERKEN, voor de eerste maal gepredikt werd. Bij de oprigting en inwijding van dit houten kerkgebouw, was hier nog geen Predikant of kerkeraad aangesteld, wordende het amt van Diaken voor alstoen nog waargenomen door de klassis van *Woerden* en *Over-Rijnland*, tot dat er, op den 28 Junij des zelfden jaars, door den zelfden Heer tot Predikant van deze nieuwe gem. beroepen en daarna bevestigd werd GERARDUS HAAK, die ruim veertig jaren de dienst alhier heeft waargenomen, en in 1702 emeritus werd verklaard. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, die daarvan kennis geeft aan den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., die hier 17 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Bodegraven*. — De R. K., van welke men er ongeveer 230 telt, parochieren gedeeltelijk te *Alphen*, gedeeltelijk aan den *Hoogen-Rijndijk*, onder *Hazerswoude*. — De 12 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Alphen*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het wapen der gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek* is het zelfde als dat van de heerl. *Oudshoorn*.

OUDSLIIKER-VEER, eigenlijk **Oud-Lekker-veer**, in de wandeling het **Ausliker-veer** of **Oudslikker-veer** genoemd, pontveer over de *Lek*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. N. O. van het d. *Hagestein*, in de strekking van het *Utrechtsche d. het Waal*. Zie voorts op *Hagestein*.

OUDTERP, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Dockum*, ½ u. N. O. van *Be*, waartoe het behoort.

OUD-VOORST, d. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie **Altvoorst**.

OUDWIJK, voorm. kloost. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 5 min. N. van *Utrecht*, buiten de *Wittenvrouwen-poort*, ten zuiden van de *Biltstraat*.

Dit kloost. werd in het jaar 1151, voor adellijke Jonkvrouwen gesticht, die daar naar de orde van *St. Benedierus* leefden, door eene adellijke vrouw, met name *Macatildis*, zijnde Burggravin van *Utrecht*, emalin van *Arnoldus*, Burggravius (Burggraaf). Doch de kerk is wat later voltrokken, en den 25 Julij 1717, door *Godfridus van Rensen*, den acht en twintigsten Bisschop van *Utrecht*, in gezelschap van drie andere Bisschoppen aan de *H. Maagd Maria* en aan den *H. Srephanus* toegewijd.

De Abdis werd eertijds gekozen door het konvent. Nadat de Keizer Heer van het Sticht geworden was, werd er geen ander door het Provinciale Hof ingesteld, dan die door den Keizer benoemd was. Na de Reformatie, in het jaar 1580, is er gehandeld over het afbreken van het gemelde klooster. De toren werd reeds gesloopt in het jaar 1582, doch op het aanhouden van vele personen, voornamelijk dergenen, die daar dochters hadden wonen, bleef het klooster nog staan tot het jaar 1584, wanneer het door eenige opgehitste burgers in brand is gestoken, zijnde te voren door den raad reeds besloten, dat het klooster afgebroken en het hout en ijzerwerk verkocht soude worden. De Abdis *A. Ram* en de achttien nog overige nonnen, werden binnen de stad gehuisvest en haar de inkomsten van het convent verzekerd, welke goederen onder administratie van de Staten der provincie gesteld waren. De Abdis betrok het conventshuis aan de *Nieuwe Gracht*, terwijl tot de ontvangst der overige jufvrouwen het huis van de *Vrouw van Sarsveldt* voor twee honderd en vijftig gulden gehuurd, werd ingerigt. Na het uitsterven van deze adellijke dames zijn de inkomsten der Abdij aan de provincie gekomen. De laatste Abdis was *Johanna van Braekel*.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans een buitenverblijf, waarin eene kostschool gevestigd is, en dat thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer *J. Kless*.

Op een stuk grond, hetwelk tot dit klooster behoorde, is in het jaar 1637 de *Maliebaan*, buiten *Utrecht*, aangelegd.

OUDWIJK, oude naam van het d. *Uitwijk*, in het *Land-van-Attena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **Uitwijk**.

OUDWOUDE of **Oldwoude**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Hornisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*.

Tot dit d. behooren de b. *Veenklooster*, *Wygeest*, *Wirdenen* *Oudwoudumer-zijl*. De inw. vinden in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Oudwoude-en-Westergeest*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein, langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen spitsen toren, doch zonder orgel.

Deze kerk, welke op eene hoogte staat, heeft de eenige ingang ten Z. aan den rijweg.

De Doopages., welke men er aantreft, worden tot de vereenigde Christelijke gem. te *Dockum* gerekend. — De Evang. Luth., welke er woen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., die er zijn, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Vroeger had men onder dit d. de satten: *Rosema* en *Rinsema*; en thans heeft men er nog het landhuis *Vogelenzang*, een der schoonste buitenverblijven in *Friesland*.

Ten noorden van dit d., lag eertijds de *Oudwouderzijl*, door welke de *Swemmer* in het *Dockumerdiep* uitwaterde. Ten gevolge der afdamming van dat diep in 1729 is die slois vervallen.

OUDWOUDE-EN-WESTERGEEST, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Oudwoude* en ééne te *Westergeest*, en telt er 1800 zielen, onder welke 80 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere *Parvus*, die, hoewel R. K. Priester zijnde, Hervormde gevoelens openbaarde en daarom in het jaar 1667 moest vlugten. De eerste vaste Predikant was *Wibaardus Hecron* *Hovman*, hier gekomen in 1617 en in 1626 naar *Oosterbierum* vertrokken.

OUDWOUDERZIJL, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, 1 u. N. van *Oudwoude*, waartoe zij behoort. Zie dat artikel.

OUERAKY, st. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Gondukt*, rijk *Assiantie*, land *Takima*, 40 u. N. van *Commassie*.

OUKOOOP, gem., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d. 2 ged.); palende N. O. aan de gem. *Bodegraven*, O. aan *Lange-en-Ruige-Weide*, Z. aan het *Land-van-Stein* e. a., W. aan *Sluipwijk*.

Deze gem. bevat niets dan den pold. *Oukoop-en-Negen-Viertel* en daarin het geh. *Oukoop* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 212 bund. 84 v. r. 34 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 17 h., bewoond door 23 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Ook wordt er elshout aangekweekt, waarvan sommigen ook hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Sluipwijk*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sluipwijk* of *Hekendorp*.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1768 door de Staten der prov. *Utrecht* verleid werd op den Heer *Jakob van Nes*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *Mr. H. A. Haasma*, woonachtig te *Doeborgh*.

Het geh. *Oukoop*, *Oucoop*, *Oudekoop* of *Oudekoop*, ligt 3 u. O. ten Z. van *Leyden*, 2½ u. Z. W. van *Woerden*.

OUKOOOP, pold., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Oukoop*; palende N. W. aan *Graanwkoop*, O. aan *Langeweide*, Z. aan *Negen-Viertel*, W. aan *Kort-Roggebroek* en *Lang-Roggebroek*.

Deze pold. maakt eigenlijk het noordelijke gedeelte uit van den pold. *Oukoop-en-Negen-Viertel*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 212 bund. 84 v. r. 34 v. ell., alles schotbaar land;

telt 17 huizen, waaronder 12 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

OUKOOP-EN-NEGEN-VEIRTEL, pold., voorheen prov. *Utrecht*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Ounkoop*; palende N. W. aan Graauwkoop, O. aan Langeweide en Elf-Viertel, Z. aan den IJssel, W. aan het Land-van-Stein, Kort-Roggebroek en Lang-Roggebroek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 250 bund. en telt 17 huizen.

OULSDA (KLEIN-), geh. in *Westerwold*, prov. *Groningen*. Zie **ULSDA (KLEIN-)**.

OULST, oude naam van het d. *Olst*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **OLST**.

OUR of **OUA**, buurs. in het graafs. *Berg*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4¼ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. en ¼ u. N. N. O. van *Gendringen*.

OUR (DE) of **DE OUA**, in het Lat. *URA*, riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt bij het d. *Roth*, op den *Eifel*, in de Pruisische prov. *Rijnland*, en vloeit ruim vijftien uren lang, in eene zuidelijke strekking, welke echter voor het bovenpand meer zuidwestelijk, voor het benedenpand meer zuidoostelijk is. Zij wordt niet dan door kleine beken versterkt, en valt te *Wallendorf* in de *Sarre*. Het dal der *Oua* is meestal zeer smal en door hooge rotsen bepaald.

Omstreeks *Vianden* en *Wallendorf* wisselt de breedte der rivier van 12 tot 16 Ned. ellen. De *Oua* kan niet bevaren worden, ofschoon hij soms, vooral bij regenachtig weder, sterk zwelt. Vroeger werd er te *Vianden* in dezen vloed zalm gevangen.

De *Oua* bespoelt vele dorpen en andere plaatsen. De voornaamste daarvan zijn: *Schönberg*, *Reuland*, *Ouren* (het deel van dit d. op den linker stroom-oever heet *Peterskirchehen*), *Dasburg*, *Rodershausen*, *Eisenbach*, *Stolzemburg*, *Falkenstein*, *Bivels*, *Vianden*, *Roth*, *Bettel*, *Gemtingen*, *Hoendorf* en *Wallendorf*.

Bij art 4 en 6 van het grenstractaat, den 26 Junij 1816 te *Cleve* tusschen het Gouvernement der Nederlanden en dat van Pruisen gesloten, is de *Oua* van de linie van het kant. *St. Veith* tot aan zijne uitwatering in de *Sarre* als grensscheiding voor het grooth. *Luxemburg* in het Koninkrijk Pruisen aangenomen, uitgezonderd in de gem. *Vianden*, waar nog eene uitgestrektheid van ettelijke bunders grond, met de *Viandener Nieuwstad* en de hoeve *Scheuerhoff*, op den linker oever van den stroom, als Luxemburgsch grondgebied zijn erkend.

OUREN, **OUA**, **OUAZ**, **OUZEN**, **DOUAZ**, voorn. heerl. in het toenmalige hert. *Luxemburg*, thans deels grooth. *Luxemburg*, deels koninkrijk *Pruisen*, prov. *Rijnland*, regeringsd. *Aken*, kreits *Malmédy*. Zij grensde N. O. aan de heerl. *Reuland*, O. aan de heerl. *Dasburg*, Z. aan de heerl. *Klerff* en W. aan de heerl. *Reuland* en het balj. van *Bastonach* (*Bastogne*).

Deze heerl. bevatte de d. *Ouren*, *Oberhausen*, *Malscheid*, *Heinerscheid*, *Kalborn* en *Hupperdingen*, benevens deelen van *Lieler* en *Ufflingen*. *Ouren*, *Oberhausen* en *Malscheid* behooren thans tot Pruisen; *Heinerscheid*, *Kalborn*, *Hupperdingen* en *Lieler* tot de Luxemburgsche gem. *Heinerscheid* en *Ufflingen* tot de gem. *Nieder-Besling*.

Geschiede het Staatsrijtliche Justaar betrefte door Jaar 1 der 19 ste. 5 den van alle 1800 den., die voor het Leuzemburgsche is gevonden werden.

Van het kast. Ouren met een nog aardlijken bij het dorp Ouren in de Franseke prov. Rijnland. In de zinnen gemaal verwoeste de hepel van wintre een waerachtigje gesteldheid abnormaak. den H. Jan en Genuus verstantende: zinnr waakt dit in de heuk te Ouren levent. In gesoende heuk met een ook nog een gesoende, waerop een p. levent siddelheid leg. Doch te verpakt met een daarbij een nog opschiet of wagen, waerop zio verstant is af te heiden.

Het gubacht der Heeren van Ouren behoudende tot de eukte van het Leuzemburgsche. Aardzinn. de een een edelen Heere van Ouren. werd in 1101 tot Koning van Leik verhooren, en Genu en Anno te Ouren levent voor in een verstant van den Yerscheke Aartstichting Anno 1, ten jaar 1101 opgesteld. In het jaar 1105 levent heere van Ouren zich onder de Heeren, welke Graaf Hermann van Vaux in een gesoende verstantende, eukte bij de kuppelheiden van zinnr levent. Janus, Koning van Bohemen, Graaf van Leuzemburg, met binnen zinnr kastel had willek ontzagen.

In de verste, welke de Yersche Aartstichting Winnen in het jaar 1101 tegen de Heeren van een Heere verstant. werd het kastel Ouren, dat een den Aartstichting verstant was, door de Heeren van een Heere veroverd, maar door de heidgenooten van den Aartstichting onder leventen.

In de zinnende een was het edele Zeebische gubacht Genuus of Genuus (waerachtigje door hevelijk) in het levent van Ouren g. levent. Op den 12 November 1517 werd Franz van Genuus, Heere van Ouren door Willen, Abt van Prun (Prun), met Anfeld en onder heerigheden levent.

Janus Karel van Ouren, Heere van Ouren. Yersig en Linspach, Keizerlijke Raad, was in 1665 Prun en Heeffmann der stad en prunlijk Leuzemburg. Volgens Berrinler (1) stierf met zinnr een Janus Franz levent van Ouren, mede Prun van Leuzemburg. het mannelijk in der Heeren van Ouren out, doch dit is waerachtigje hezinden de waerheid, want in 1730 levent nog de edele Heere Karel Anno van Ouren, die een Nicolaas Tonn van Stochem de parochie van Heinerscheid verstante.

In het jaar 1775 liet Karel Anno, Rijkovrijheere van Dobbstein, van Eisenburg en Ouren, Heere van Yersig, Hupperdingen een, zinnr zandoel aan den, vóór vele jaren verstant, meten op den grondheerlijken bodem der Schmitz-Vogtei te Lützchampen, aan Hermann Lansterr, Molenaar te Maschorn over. De Molenaar verpligtte zich om jaarlijks een muller koren, Viandener maat, op het kastel Ouren te leveren. Wegens deze grondrente ontstond tuschen den Molenaar te Lützchampen en den erfgenaam der Vrijheeren van Dobbstein, Graaf Anno van Loorn een proces, dat eerst in 1823, ten gunste van den laatste is beslist.

Tot het huis Ouren behoorde een menigte adellijke en onadellijke vaallen. Als adellijke mannen des huise Ouren, werden in een oud oorkonde genoemd: de Jonker van Boulach, de Jonker van Obermann, de Jonker Postzen te Ursfelt, Jonker Hans Dierbach van Ketterich, onder Vianden, de Jonker van Stenbach, Jonker Michäel en Genuus Fredrik van Zimmos (Ciccos), de Jonker van Leuten, te Reuland,

(1) *Histoire ecclési. et civile du duché de Luxembourg et du Comté de Chiny* T. VI. p. 132.

de Jonker OSWALD ROSS, te Ponderich bij Echternach, de Jonker VAN ESCHFELD, de Jonker WETRICH VAN NIEDER-WAMPACH, de Jonker VAN MORSCHAU bij Bastonach, de Jonker KARL VAN GRUNELSCHEID, de Jonker VAN LASCHIED, te Leilich bij Neufchateau, en de Jonker VAN HERLEVEL (HERRENVAL).

Tot het huis OUREN behoorden Arzfeld en Irrhausen, seven huizen te Binsfeld (bij Weis-Wampach), acht huizen te Heinerscheid, huizen te Harspelt, Lützkampen, Lieler, Oberhausen en Malscheid, drie voogdijen te Kalborn, eene te Boevingen, eene te Hoscheid-hinter-der-Dickt, eene te Eschfeld, eene te Kersfeld, Stuppach en Peterskirchen, de molens te Ouren, Kalborn, Harspelt, Arzfeld en Irrhausen. De groote tienden te Heinerscheid bezat de Heer van OUREN met den Heer van Krichingen gemeenschappelijk, de Brucker tienden met de Heeren van Hamm, de Arzfelder groote tienden met de Heeren van Boulich en met Roff of Ross van Pendrich. De boschtiend deelde hij met de Heeren van Hamm. De Knoden-tiend te Arzfeld was *Kurwüttig*. Van de Lieler-tienden trok de Heer van OUREN twee derde deelen der helft, het derde deel deser helft deelden de Jonkers van KÖVERICH en van MORSCHAU. De andere helft behoorde te Pastoor van Weiss-Wampach. Ook de Irrhausener tienden en de Selscheider — de laatsten van landerijen te Selscheid bij het Lützkamper-Bosch gelegen — kwamen ten voordeele des Heeren van OUREN. Ook had hij het regt van collatie der parochiën OUREN, Harspelt, Arzfeld, met de Kapellaan van Irrhausen en Heinerscheid.

De onderdanen waren lijfeigenen, mogten zonder verlof der Heeren van OUREN niet in het huwelijk treden, en moesten zich, wanneer zij buiten hunnen hof in het huwelijk traden, los koopen.

De onderdanen van Arzfeld moesten kalk en bouwsteenen tot den onderhoud van het kasteel Ouren aanbrengen, den vijver en den molen in goeden staat houden, te Wallendorf koren en erwten laden en naar OUREN rijden. Alle jaren moest ieder onderdaan het huis OUREN vijf vroondiensten bewijzen: roode zoden of plaggen (*wasen*), branden, maaijen, snijden en mest rijden. Bovendien moesten nog twee vrachten naar de Moezel (naar Piesport) gedaan worden, en elk huis moest een pond vlas (*werg*) spinnen. De vruchten welke geleverd moesten worden, waren bijna voor elk huis verschillend. Kenige huizen moesten ook hoenders en geld leveren. De onderdanen van Heinerscheid en Kalborn moesten leisteenen en dakpannen aanbrengen, die van Harspelt en Sevenich moesten *oppersoi* (van *Opus* handdiensten) volvoeren.

Jaarlijks werden de regtsittingen (*gedingen*) en achter-gedingen onder den linde te OUREN gehouden. De Heer van OUREN was gewoonlijk daarbij tegenwoordig. Ook te Arzfeld en te Heinerscheid werden jaargedingen onder de linden gehouden. Op den 4 Mei 1649 moest het jaargeding te Heinerscheid, wegens de groote koude in de herberg worden gehouden.

Het wapen der Heeren van OUREN was een schild van keel (rood), met een geankerd kruis, welks acht punten in even zoo vele slangenkoppen eindigden, alles van goud.

OÛRIMESSEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Leitimor*, aan de noordelijke kust.

OUSAN, naam, welke de Negers geven aan de suikerplant. *HABARD*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerkant in het afvaren. Zie *HABARD*.

OUSSOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Inkran*, bij het Deensche fort *Christiaansborg*.

OKSTER-BUIGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zaamswaarden*, pnt. *Dominionstid*. Zie *Yonka Ouwens*—.

OCTHURP, d. in het hofj. van de *Sijndelingen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Ouwens*.

OCTHURP, voorn. heerl. in *Zeeoland*, waarvan wij niets verder inden, dan het vopen bij *Smaazencas*, op de kaart der handen en heerlijkheiden *Bevesten-Schelde*, zijnde van heerl., met een kruis van alder beladen met vijf hermschijnen.

OCYENA of *Ouwens*, naam, welke men wel eens gaf aan het voorn. *Slet-ten-Alten*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Aruma* (*Sloe-ten*—).

OCYENA of *ALYENA*, ook *Vinnoves* en, ter onderscheiding van *Outens-ouder-Vissien*, *Ouyens-ouen-Vinnoves* of *Aruma-ouen-Vinnoves* genoemd, pold., in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vissien*, gem. *Beverdingen*; palenk N. aan den pold. *Gouwenes*. O. aan *Over-Zijderveld*, Z. aan den pold. *Bolgerij*, W. aan *Outens-ouder-Vissien*.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 57 v. r. 24 v. ell., waaronder 155 bund. 78 v. r. schatbar land, en waterd. door middel van twee watermolens op het *Zederik-kanaal*, wt. Het polderbestuur, hetwelk zich over dezen polder, de polder *Everdingen*, *Zijderveld*, *Bolgerij* en *Gouwenes* uitstrekt, bestaat uit eenen *Schoot* en vier *Heemraden*.

OUTENA of *ALYENA*, meest, ter onderscheiding van *Outens-ouder-Beverdingen*, *Ouyens-ouen-Vissien* of *ALYENA-ouen-Vissien* genoemd, pold. in de *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vissien*; palende N. aan de *Binnen*, den *Engel* en *Gouwenes*, O. aan *Outens-ouder-Beverdingen*, Z. aan de *Bolgerij* en *Leiden-Bolgerij*, W. aan *Bloemendaal*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 206 bund. 74 v. r. 5 ell.

OUTENWAAI, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OUTENWAAI*.

OUTENWALER-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OLIVANTS-PAD*.

OUTENWALER-POLDER, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OVEN-AMSTEL-POLDEN*.

OUTERSDORP of *Ootwassers*, b., in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 2 u. N. W. van *Wesp*, gem. *Diemen-en-Diemen*; $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Diemen*.

OOU, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukse* eil. *Honimoa*, niet ver van den hoek van *Tetoesros*.

Het plagt weleer niet ver van *Sirisorie* of het strand, in de nabijheid van die plaats, te liggen. Het was in het begin der vorige eeuw zeer magtig, tellende eene bevolking van 1428 zielen, onder welke 584 weerbare mannen en 29 datis. Dit dorp is door gebod *Amboina* vermaard, wegens de menigte goede potten; die daar gebakken en redelijk wel verglaasd worden, welke men nergens anders heeft, waarom men die naar alle de andere eilanden vervoerd. Ook bezigt men er hier betere aarde toe dan elders, en bovendien verstaan de bewoners de kunst, om de stof, waarmede zij verglazen, beter te doen houden.

In de nabijheid van dit dorp hadden de muitelingen, in 1817, eene versterking opgeworpen, welke den 13 November van dat jaar, door de *Nederlandsche* troepen, onder aanvoering van den *Majoor A. J. Muzza*, stormenderhand werd ingenomen, bij welke gelegenheid de *Eerste*

Luitenant RICHMOND sneuvelde, terwijl de Majoor MUIJER zelf, benevens den kapitein VERBODEN KUIJKER, gewond werden.

OUW (HOEK-VAN-) of ZUIDOOSTROEK, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de zuidoostzijde van het *Ambanische eil. Honimoo*.

Van deze kaap af, tot den hoek van Tetoearoo toe, vormt het eiland eene vlakke inbogt, van eene groote mijl.

OUWAARDINGEN of Ouwaringen, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in den *Oude-Hinkelen-polder*, aan de Mossel-kreek.

Dit dorp, waar men vroeger eene kapel had, is in het jaar 1832, nevens meer andere dorpen, verdrongen, en nimmer weder boven gekomen. In den ouden Blaffert der Utrechtsche Bisschoppen, aangaande hun geestelijk regtsgebied over de kerken, kloosters, kapellen, enz. in *Zeeland*, vindt men Ouwaringen, onder het dekenschap van *Zuid-Beveland*, dat buiten twijfel naderhand in Ouwaringen, veranderd zal zijn.

OUWEDORP, b. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 u. W. van *Apeldoorn*; met 5 h. en 30 inw.

OUWELAND-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan de *Ooster-Guite*, en O. aan den *Oosterland-polder*, en aan den *Oude-Kamer-polder*, Z. en Z. W. aan *Vlaanderke*, W. aan den *Uitslag-polder* en den *Wester-Guite-polder*.

OUWELEK of West-Orisand, heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk*, 's *Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de schorren tegen den *Roompot*, O. aan de schorren van *Nieuw-'s Gravenhoek*, Z. O. aan de heerl. 's *Gravenhoek*, Z. aan de heerl. *Weele-en-Vliete*, W. aan de schorren tegen den *Roompot*.

Deze heerl. bestaat uit gedeelten van den *Vliet-polder*, en den *Toren-polder*, benevens de schorren van den voorm. pold. *Ouwelek*. Men heeft er noch d. noch geh., doch slechts eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen Herv., en behooren tot de gem. van *Wissekerke-en-Geersdijk*. Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Wissekerke*.

OUWELEK of West-Orisand, voorm. pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gem. *Wissekerke-Geersdijk*'s *Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de schorren tegen den *Roompot*, O. aan de schorren van *Nieuw-'s Gravenhoek*, Z. O. aan den *Vliete-polder* en Z. aan den *Toren-polder*, W. aan de schorren tegen den *Roompot*, en N. W. aan het *Inlaag-poldertje*.

Deze pold. maakte vroeger het westelijk gedeelte van het *Worigezand* uit, dat ten jare 1658 ondervloede. Dit gedeelte werd, zeven jaren later, door het stoppen van de *Faal of Waal* aan *Noord-Beveland* vastgedamd, waardoor alzoo, onder den naam van *Ouwelek*, een polder ontstond, die in de laatste helft der achttiende eeuw overstromd werd en later niet weder beverscht is.

OUWELEK (INLAAG-POLDERTJE-VAN-), voorm. onbehuisd poldertje in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, gem. *Wissekerke-Geersdijk*'s *Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende W. en N. aan de schorren tegen den *Roompot*, O. en Z. aan den polder *Ouwelek*.

Dit poldertje is mede in de laatste helft der achttiende eeuw ondervloeid en later niet weder beverscht.

OEWESDUCK, voorn. adell. hofstad, thans een huist. in *Biljand*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. N. van *Nauddijk*, gem. 's *Gravenhage-en-Zand-ambricht*, ½ u. Z. O. van 's *Gravenhage*.

Dit huist., waarnaar zich vroeger de oude adellijke grachtten *Canal en Fanois*, die het vroeger bezeten hebben, *Canal van Ouwensduck en Fanois van Ouwensduck* noemden, bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 85 v. r. 91 v. ell., en wist thans in cijfers bezeten en bewoond door den Heer Hr. *Jacques Fanois de Fanois*, Burgemeester van 's *Gravenhage-en-Zand-ambricht*.

De voorn. adell. hofstad, waarvan het oude huist niet meer bestaat, en op welks plaats een modern huist gesticht is, bezet een eigen wapen.

OEWENDUKSCHE-POLDER of *Ouwensduck-vennen*, pold. in *Bijland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*: palende N. aan de *Wijd-Aa*, O. aan de *Woud-wetering*, Z. aan de *Gnephocksche-en-Vrouwe-Geest-polder* en aan *Burmo*, W. aan den *Vliet-polder*.

Deze polder is in het jaar 1727 bedijkt en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 334 bund., waaronder 329 bund. vruchtgevend land, en wordt, met den *Boc-polder* en den *Plus-polder*, waarmede hij één ligchaam uitmaakt, door twee maten, op de *Wijd-Aa*, van het overtollige water ontkant. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Woubrugge*, den Secretaris en drie *Poldermeesters*.

OUWER, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sunda-eil. Java*, 6° 33' Z. B., 129° 48' O. L.

OUWER (OUDE-), d., prov. *Friesland*, kv. *Zonnenvaard*, griet. *Doniawerstal*. Zie *Olaowia*.

OUWERKERK, gem. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, (2 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, O. aan *Oosterland* en de *schorren* tegen het *Koeten*, Z. W. aan de *Ooster-Schelde*, W. aan de gem. *Zierikzee*.

Deze gem. bevat een gedeelte van den polder de *Vier-Bannen-van-Duiveland*, den polder het *Gouwe-Veer*, den polder *Beijeren*, alsmede een gedeelte van den *Oude-Nieuwland-polder*. Zij bevat het d. *Ouwkerk*, benevens de geb. *Vianen* en *Ouwersluis*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1151 bund. 8 v. r. 38 v. ell., waaronder 1150 bund. 49 v. r. 26 v. ell. belastbaar land; telt 105 h., waaronder 21 boerenhofsteden, bewoond door 148 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest in den landbouw en meekrapteelt hun bestaan vinden. Er zijn hier eene meestof en een wind-korenmolen.

De inw., die op 12 na allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. Deze gem. was in den eersten tijd met die van *Nieuwerkerk* gecombineerd en had tot eersten afzonderlijken Predikant *Jacobs Basurus*, die er in 1591 kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den *Ambachtsheer*. — De eenige *Evang. Luth.*, welke er is, behoort tot de gem. van *Zierikzee*. — De 4 R. K., welke hier wonen, behooren tot de stat. van *Zierikzee*. — Van 7 inw., is de geloofsbelijdenis niet bekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een goed onversterkt erfleu was, met hoog, middelbaar en laag-rechtsgebied, uitgezonderd doodslag, vredebraak en dienst in heerevaarten. Ook volgden zij alle breuken en vervallen van misdaden, diefelijke, onbeheerde en onbeoirdede goederen, van zeevonden, en versterfte van bastaarden goederen; voorts werden ook, als een gevolg dezer heerlijkheid, daarbij mitgegeven het veer en gehucht van Vianen, met twee poldertjes, genaamd Groot-Beijeren en Klein-Beijeren. De Heer van Ouwkerk had ook het regt van dwangmalertij te Ouwkerk en op Ouwsluis. De molen van Ouwkerk plagt mede aan de heerlijkheid te behooren, doch werd op den 16 Mei 1703, door de Regering van Zierikzee gekocht, en daarop gesteld eene erfelijke en altoosdurende cijns van twaalf ponden Vlaamsch (72 guld.) 's jaars, die dus mede een gevolg dezer heerlijkheid was. Wijders behoorde daartoe ook » het regt van opslag van wijn en bier, die zoo te Ouwkerk als te » Vianen opgeslagen, gedronken en gesleten werden, mitagaders het » gors aan het westeinde en hetgeen onder het rechtsgebied dezer heer- » lijkheid komt aan te wassen, alsmede de dijkketting, beginnende van » het ambachtsheid van Kapelle tot daar 's Heeren keete, bij de her- » dijkning van het jaar 1632, stond, met den eigendom van de uit- » geladen landen, over en langs den voorschreven dijk liggende, en » van het land, gelegen in het bevank van het Grootte Gat, benevens » Holloë, als ook een half gemet tienden in het Blok, genaamd Salo- » mons-Blok, zijnde leenroerig aan het kapittel van St. Salvator te » Utrecht." Eindelijk kwam er den Heer ook toe de jagt, vogelerij en visscherij, buitendijks, zoo ver de oude brieven dat bescheiden, en binnendijks in alle slooten, wielen, vaarten, de Westsluis en in alle watergangen. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer WILLEM JOHANNES JUSIUS VAN HEERK, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Ouwkerk, misschien beter Oudkerk, en bij verkorting ook wel Oukerk genoemd, ligt 1½ n. Z. O. van Zierikzee. Het is een goed dorp, hetwelk in zijne kom 67 h., 107 huisgez. en 525 inw. bevat.

Volgens sommigen stond de kerk, vóór de Hervorming, ter begeving van den Deken en het kapittel van St. Salvator te Utrecht, en de Bisschop van Utrecht trok, uit krachte van zijn stoelregt, twee deelen harer inkomsten; maar in de koopsvoorwaarden, op welke deze heerlijkheid, in het jaar 1666, uit den hoedel van den Markgraaf van VEERE verkocht werd, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat *den Kooper dezer Parochie zoude volgen de Collatie van de Cure en Costerie. St. GERTRUI is aldaar, en in het geheele eiland, eertijds met grooten eerbied gevierd geweest. Volgens eene oude overlevering konden er, om die reden, geene ratten of muizen in het leven blijven. De tegenwoordige kerk schijnt slechts het koor eener oude te zijn geweest. Zij heeft geen orgel. De toren is een zwaar gebouw, en dient tot baken voor de schepen, welke de Schelde bevaren.*

Het wapen dezer gem. bestaat uit vijf in elkander getande geeren, rechts van sabel (swart), links van silver, met een hoofd van goud.

Ouwkerk of Oudkerk, aanzienlijk en steeds meer en meer uitgebreid wordend landgoed in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr., kant. en 1 u. Z. van 's Hertogenbosch, gem. en ruim ½ u. Z. W. van *Vught*, wijk Vlasmeer, ten O. nabij den straatweg van 's Hertogenbosch naar Eindhoven, strekkende ten N. langs dien van 's Hertogenbosch op Breda.

Het beerehuis van dit landgoed is sedert eenige jaren, in den Hollandschen stijl, grotendeels herbouwd. Daaraan is annex een ruim eenjarige, stallingen, wagenhuis en verdere voor den landbouw geschikt gebouwen; wijders heeft men er wel aangelegde moss-, vrucht-, bloem- en broeitinnen, warme en koude trekkasten, lemmerrijke bosschen, en onderhouden wandeldreven en plantaadjen, waarin ook onderscheiden koepele, vischrijke vijvers en een wel bevolkt en goed bealoten hartekamp gevonden worden; bevattende dit landgoed, met zijne nieuw aangelegde plantaadjen, een grootte van 150 bund. 99 v. r. 36 v. ell., volgens kadastrale meting. Voorheen diende een gedeelte van het gebouw tot R. K. kerk, waarnaar het nog den naam draagt van *Ouwkerk*; doch in den aanvang der vorige eeuw is het als kerkgebouw verlaten en is bijzonder eigendom overgegaan. Sedert September 1803 is het toebehoorende en wordt het nog bewoond door Jonkhear Mr. Huzam Bernardus Mantin, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, van de Ridderschap en der Commissie van Landbouw van Noord-Brabant, Ridder van den Nederlandschen Leeuw.

OUIWERKERK, voorm. d. op het eil. *Schoonen*, prov. *Zeeland*. Zie *Ouwkerk*.

OUIWERSCHIE, oude naam van het d. *Ouwensch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Ouwensch*.

OUIWER-SLUIS, geh. op het eil. *Duiselnd*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Zieriksee*, gem. en 2½ min. ten O. van *Ouwkerk*; met 3 h. en 17 iuw.

OUIWSTERHAULE, *Auwersterhaule* of *Oesterhaule*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. ten O. van *de Lemmer*, 1 u. Z. van *Joure*, aan eenen zuid- en noordwaarts loopenden rijweg, die van den Scherendijk af tot nabij het *Tjerkmeer* strekt. Dit d. ligt, met de beide d. *Oldouwer* en *Nijega*, in eenen polder, de *Trijegaster-polder* genaamd; terwijl ten N. van dezen grooten polder een kleiner gelegen is, mede onder deze dorpen behoorende. Men telt er 26 h. en ruim 120 iuw., die meest in de voeteek hun bestaan vinden.

De Herv., die er 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ouwsterhaule-Oldouwer-en-Nijega*, die hier een kerk heeft, met eenen scherpen toren, doch zonder orgel. — De Doopges., van welke er 3 leden wonen, werden tot de gem. van *de Joure* gerekend — De R. K., van welke men er 14 aantreft, behooren tot de stat. van *St. Nicolaasga*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 5½ leerlingen bezocht.

OUIWSTERHAULE-OLDOUWER-EN-NIJEGA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Deze gem. heeft slechts ééne kerk te *Ouwsterhaule*, zijnde die van *Oldouwer* en *Nijega* de eene voor en de andere na afgebroken. Men telt er 210 sielen, onder welke 60 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Conrardus Rudolphi Sykersma*, die in het jaar 1665 herwaarts kwam, en in het jaar 1627 gestorven is.

OUIWSTER-NIJEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie *Nisega*.

OUIVEN, oude naam van het d. *Davum*, in de *Heijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Davum*.

OUIVENTJE of *Ouwens*, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groove*, gem. en 2½ min. Z. van *Zerlend*.

Dit geh. is aldus genoemd, omdat aldaar, volgens eene oude overlevering, de eerste oven zoude geweest zijn, welke in de gemeente Zeeland bestaan heeft. Het wordt onderscheiden in twee afzonderlijke buurten Groot-Oventje en Klein-Oventje. Men telt er 42 h. en ruim 240 inw.

OVENTJE (GROOT-), b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en 25 min. Z. van *Zeeland*, het noordelijke gedeelte van het geh. *Oventje* uitmakende.

OVENTJE (KLEIN-), b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. en ¼ u. Z. van *Zeeland*, en 8 min. Z. van Groot-Oventje, het zuidelijke gedeelte van het geh. *Oventje* uitmakende.

OVER-AA, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie AA (OVER-) (1).

OVERACHT, buit. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie OVERNACHT.

OVERAKKER, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*; met 32 h. en 200 inw.

Men vindt hier de schoone buitengoederen *Vrede-en-Rust* en *Wolfslaar*, benevens de hofstede *Klein-Wolfslaar*.

OVERAKKER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peetland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. O. van *Bindhoven*, kant. en 1 u. Z. van *Helmond*, gem. *Nierlo*.

OVER-AMSTELSCHÉ-POLDER of OUDERWALLEN-POLLEN, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. *Amsterdam*, No. 2, en gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuw-Amstel*, gedeeltelijk kant. *Weesp*, gem. *Diemer-en-Diemen-dam*; palende N. aan den *Zeeburg* of den *Muider-zeedijk*, O. aan het *Nieuwe-diep*, Z. en Z. O. aan de *Ringsloot* van het *Diemer-meer*, W. aan de rivier den *Amstel*.

Deze pold., welke bedijkt is, ingevolge octrooi der Staten van *Holland* en *West-Friesland*, in dato 19 December 1651, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 504 bund. 10 v. r. 97 v. ell., waaronder 501 bund. 19 v. r. 80 v. ell. schotbaar land. Hij wordt op het *Nieuwediep*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, zijnde de *Heer Burgemeester* der stad *Amsterdam*, twee *Heemraden*, te weten een *Regent* van het *Leprooshuis* en een *Regent* van de beide *Gasthuizen* in die zelfde stad en twee *Poldermeesters* uit de *Ingelanden*. De stad *Amsterdam* is *ingeland*, als ook de bovengemelde *godshuizen*, zijnde het *Leprooshuis* zulks voor een aanzienlijk gedeelte.

In dezen pold. liggen eigenlijk geen geh. of huurs., tenzij men als zoodanig wil beschouwen, het *Olijfants-pad*, de *Oetgens-paden*, het *Visschers-pad-aan-den-Ringdijk* en *Outersdorp*. Overigens worden er langs den *Amsteldijk* en op het *Olijfants-pad* eenige *lusthuizen* en tuinen gevonden, en zeer enkele op den *Oetewaler-weg*. Belangrijke fabrieken bestaan er niet meer, zijnde de *katoendruckerijen* reeds sedert vele jaren vervallen en geheel te niet, alleen is er eene

(1) Ervrees zoude men de art., welke met OVER beginnen, en hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

chemischfabriek, met windmolen op het Oudepoort-paai, een steer-
molenharf, molen op het gemidd. paai, en de fabriek tot smelting en
uit en verworping van olif, door middel van stoom, aan den Amstel,
onder Nieuwe-Brugel, even voorbij de stads jurisdictie.

OVER-BAAMBRUGSCHE-POLDER, pold. in het Noordhaverijske
prov. Utrecht, arr. Utrecht, kant. Loosdrecht, gem. Almond-Baar-
brugge: polders N. aan het Gein, N. O. aan Aetsveld, O. aan de
Grote-waaijer en den Hoek-polder, Z. aan Lammertsluis, W. aan de
Kromme-Angstel.

Deze pold. vormt uit drie eenee molen op het Gein en daar toe
meien op den Kromme-Angstel. Dierin liggen een gedeelte van het
d. 1300000, de d. Klein-Baambrugge en eenige aanzigt hite-
gevoeren en onoverblijven langs den Kromme-Angstel.

OVERBEEK, voorn. kant. in de heerl. Borselen, in de prov. Gel-
derland, kv. distr., arr. en 22 n. O. van Zutphen, kant. en 22 n.
O. Z. O. van Loosdrecht, gem. en 2 n. O. ten Z. van Borselen, 14 n.
O. Z. O. van Grooteren.

OVERBEEK, landg. op den Valschen, prov. Gelderland, arr.
kant. en 1 n. N. O. van Arnhem, gem. en 1 n. Z. W. van Huls,
in de d. Nieuw-Vaig van het dorp Vaig.

Het landg. bestaat, met zijne schone aangelegde heuvels en tuinen,
van veel onopend water doorvloten, en door verscheidene fonteynen
vervroogd, een oppervlakte van ruim 22 haud. Het land, dat met
zijne grachten goed, over een ruim, door water doorvloten, terrein,
op den grooten weg van Arnhem naar Zutphen uitkomt, is het grootste
uitvertoeg gedeelte van het veiverand dorp. Het wordt in eigenen be-
zitten en bezocht door Vrouwe Jeanne Beuningen van Soot, deszelfs
Bovenste van Loosdrecht.

OVERBEEK, gem. in het landg. van Borselen-op-Zaan, prov.
Noord-Holland, arr. distr., arr. en 9 n. Z. W. van Breda, kant.
en 22 n. Z. O. van Borselen-op-Zaan, gem. en 2 n. N. van Breda,
zigtbaar door zeer laag aanteven van het dorp gescheiden; met 15 h.
en 30 arr.

OVERBEEK, gem. in het Overhaverijske der prov. Utrecht, arr. en
22 n. O. van Utrecht, kant. en 22 n. Z. Z. O. van Amersfoort, gem.
en 1 n. N. O. van Amersfoort; met 22 h. en 200 arr.

OVER-BIEST DE, polder in de heerl. Borselen, prov. Noord-Hol-
land, arr. distr., arr. en 9 n. O. van Z. van Borselen, kant.
gem. en 3 n. N. ten W. van Borselen, tusschen Borselen en
Borselen. — Het is een veld, aan welke 12 haud staan met op-
mer 70 arr.

OVERBOSCH, voorn. Savene, kant. in Kennemerland, prov.
Noord-Holland, arr., kant., gem. en 10 n. Z. van Borselen.

Het landg. bestaat, met de daarin behorende gronden, een opper-
vlakte van 15 v. r. 34 v. al., en wordt thans in eigenen bezit
door den Heer R. A. van Borselen, woonachtig te Borselen.

OVERBOSCH, kant. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr.
kant. en 2 n. N. van Borselen, gem. Kennemerland-Polder, Aals-
kop en de Valschen, in Kennemerland.

Het landg. bestaat, met de daarin behorende gronden, een opper-
vlakte van 11 v. r. 18 v. al., en wordt thans in eigenen bezit
door den Heer H. de Borselen, woonachtig te Borselen.

OVER-ERKER-SCHNEN-POLDER, of Over-erker-erker-erker,
pold. in Amstelland, prov. Noord-Holland, arr. Amstelland, kant.

Amsterdam, No. 4, gedeeltelijk gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende N. en O. aan den Spaarndammerdijk, Z. aan de Haarlemmer-trekvaart, W. aan den Achter-Sloterdijk-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 141 bund. 15 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; bevat 30 h., waaronder 6 boerenhofsteden, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit drie Poldermeesters, waarvan een als Heemraad zitting heeft in het Algemeen bestuur; de Burgemeester van Sloten is van rechtswege Secretaris en Penningmeester dier beide collegiën.

De Hollandsche Ijzeren spoorweg loopt door dezen polder en onderscheidene gebouwen voor bergplaatsen enz. staan er in.

OVER-BRAKER-BUITEN-POLDER of OVER-BRAAKS-BUITEN-POLDER, ook SLOTEN-BUITENDIJKS genoemd, pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Amsterdam*, No. 4, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende W. en N. aan het IJ, Z. O. aan *Amsterdam*, Z. aan den Sparendammerdijk.

Deze pold. bestaat eigenlijk, tot aan den westelijken kadijk, uit buitenland, met eene zomerkade langs het IJ. Hij beslaat, volgens kadastrale meting, eene oppervlakte van 82 bund. 87 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land, en staat onder het bestuur van den Burgemeester van Sloten en twee Ingelanden, als Kademeesteren.

De Westelijke dokdijk loopt er gedeeltelijk door, een klein gedeelte in het Oosten is dus geen buitenland. Buitendijks ligt een exercitieveld, binnendijks de aangelegd wordende burgerlijke begraafplaats en de houtzaagmolen het Klaverland. Aan het eerste gedeelte staat de Amsterdamsche ton, alwaar vroeger eene kustbatterij heeft gelegen.

OVERBROEK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en ongeveer 1 u. Z. van *Venray*; met 38 h. en 310 inw.

OVERBROEK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *'s Prinsenhage*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van de *Beek*, waartoe het behoort; met 6 h. en 80 inw.

OVERBROEK, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Heerlen*, gem. *Hoensbroek*. — Men heeft in dit geh. eene school.

OVERBRUG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Rixtel*, waartoe het behoort; met 9 h. en ruim 80 inw.

Bij dit geh. ligt de sluis no. 7 der Zuid-Willemsvaart. Er worden aldaar nog eenige fondamenteen in den grond gevonden van een blokhuis, vroeger tegen de Gelderschen opgeworpen.

OVERBRUG, hontgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Watervliet, benedenwaarts aan den verl. hontgr. Crommenie; 2000 akk. groot; met 12 slaven. — De Negers noemen haar *Tambotto*.

OVERBUREN, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Winschoten*, kant. en gem. *Zuidbroek*.

OVERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-West-einde*, arr. en 4 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en

2½ u. Z. Z. W. van Oudehoop, ½ u. Z. W. van Stuygenrode, waartoe het behoort, in het gebouwt.

OVERBERG, fort in Oost-Indië, stad Ambon, op het Eiland eil. Coen, Distr. Loche, aan het kleine riviertje Boven.

Het is eene steenen sterkte, door den Landvoogd Duxum gebouwd. Voorheen was daar een Opperkoopman, als Resident, gevestigd, maar dewijl die gehele landstreek later verwoest, en van inwoners ontbloot was, lag er sedert 1656, slechts een Sergeant met twintig soldaten in garnison, die op vreemde notien, dewijl de Engelsen somtijds dervwaarts kwamen, een waakzaam oog moesten houden en tevens de ophomende nagelbosmen uitsnijden. Hier was ook een opzener over het groote sagbosch, dat aan de compagnie in eigendom toebehoorde, en om de drie jaren, aan eenen vrijburger van Ambon verpacht werd. Deze Opzener en den zoo evengemelden Sergeant, stonden beide onder het gezag van den Resident te Hitee.

Den 1 December 1817, toen dit fort door de muitelingen bezet was, werd het door de onzen stormenderhand ingenomen.

OVERBUURT (DE), voorn. geh. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. en ¾ u. N. O. van Leyden, kant. en 1 u. N. van Woubrugge, gem. en 8 min. van Rijnsterwoude, in den Wassenaarsche-polder.

Deze b. is geheel vervallen en slechts een overpad is nog onder den naam van Overbuurtsche-weg bekend.

OVERBUURTSCH-POLDER, pold. in het halj. van Schiedam, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. Hillegersberg, gem. Bleiswijk; palende N. W. aan den Zegwaardsche-polder, N. aan den Hoeksche-polder; O. aan den Klap-polder en den Hoekendeche-polder, Z. aan den Hoekendeche-polder, W. aan den Berkeleche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1763 bedijkt is, bevat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 970 bund. 10 v. r. 3 v. ell., alles schotbaar land; telt 34 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, op de Rotte, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit President en Molenmeesters.

OVERDAM, buit. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. en 1 u. O. van 's Gravenhage, kant. en ½ u. N. van Voorburg, gem. Veer-en-Leydschendam-Noordzijde, bij Leydschendam.

OVER-DE-GOUW (DE POLDER-), pold. in de vrije heerl. Schagen, prov. Noord-Holland, arr. Alkmaar, kant. Schagen, gem. Schagen-en-Burghorn; palende N. aan den Westfriesche-dijk, O. aan het Wadt, Z. aan de Nes-kaag, W. aan de Lasschoten.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund. 33 v. r. 98 v. ell., waaronder 43 bund. 73 v. r. 18 v. ell. schotbaar land; bevat slechts eene kleine boerderij, wordt door eenen der Wattermer-watermolens van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den pold. Schagen.

OVERDIE (HET) of HET OVERDIJ, streek lands in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Alkmaar, gedeeltelijk gem. Abersloot, gedeeltelijk gem. Heilo-en-Oesdom, nabij het meertje de Dia.

Dit land wordt bemalen door en is gelegen onder Oosterdij-polder.

OVERDIE-MEER of OVERDIJ-MEER, voorn. meer in Kennemerland, prov. Noord-Holland, dat, bedijkt zijnde, thans de OVERDIJ-ROOZEN uitmaakt.

OVERDIEMSCH-POLDER, pold. in Amstelland, prov. Noord-Holland. Zie DIEMERDANNE-POLDER.

OVERDIE-POLDER, pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant. en gem. Alkmaar; palende N. aan de stad Alkmaar en de

Hoornsche-vaart, O. aan de Ringsloot van de Schermeer, Z. aan het Boekeler-meer en het Riet-meer, W. aan het Achter-meer.

OVERDIEPSCHE-HOOI-POLDER, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HOOI-POLDER (OVERDIESCHE-).

OVERDIJK, naam, welken men in de wandeling geeft aan dat gedeelte van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, hetwelk de gem. *Bommenede-en-Blois*, *Brouwershaven*, *Dreischor*, *Noordgouwe* en *Zonnemaire* bevat, omdat het door eenen binnendijk van den eigenlijken polder *Schouwen* wordt afgescheiden. De naam is overigens, noch bij besturen, noch op kaarten als zoodanig bekend.

OVERDINKEL, adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. O. Z. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Oldenzaal*, gem. *Losser*.

OVERDONK, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 6 u. W. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 5 u. N. van *Tilburg*, gem. en 5 min. W. van *Dongen*, in het geh. *Heuvel*, aan de *Donge*, nabij de *Heuvelbrug*.

Dit buit., waarop een hecht, modern huis staat, beslaat, met het daaraan gelegen erf, bestaande in moestuinen, vischvijvers, boomgaarden, bosch-, boom- en weilanden, eene oppervlakte van 5 bund. 46 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer ADRIAAN JACOB VAN ALPHEN.

OVERDORP, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*, nabij *Baambrugge*, aan den straatweg en de vaart.

OVERDUIN, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gem. en 20 min. N. O. van *Oostkapelle*.

Dit buit., hetwelk zijnen naam ontleend heeft van de nabij gelegen duinen, beslaat, met inbegrip der thans daartoe behoorende *Oranjebosschen*, eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer DE JONGE VAN ELLEMEET, Burgemeester van en woonachtig te *Oostkapelle*.

OVEREEST, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie AVEREEST.

OVEREIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 5 u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*; kant. en 1½ u. W. ten N. van *Bortel*, gem. en W. van *Esch*.

OVEREIND, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie OVENTJE.

OVEREIND, pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie JUTPHAAS (HET OVEREINDE-VAN-).

OVERFLAKKEE, voorm. eil., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*; bespoeld wordende N. door de *Flakkee* of het *Haringvliet*, O. door het *Volkenrak*, dat, meer Zuidwaarts loopende, de *Krammer* en de *Bieninge* of *Grevelinge* geheeten wordt, en het eil. *Over-Flakkee* aan de zuidzijde bespoelt, ten W. stuitte het tegen den *Hals*, tegen over het eil. *Goedereede*, doch deze laatste en de *Scharre-see* in het jaar 1737 afgedamd zijnde, maakt het met *Goedereede* slechts een eiland uit (1).

(1) Men zie over deze sflaming het art. *GOEDEREDE-EN-OVERFLAKKEE*, in het IV. Deel van dit werk, bl. 604 tot 606.

Overijssel behoudt ongeveer 5. voor een gedeelte tot het 1. van Fenne. onder den naam van Zwervend of Land-van-Venne en Fenne; 5. voor een gedeelte tot het Land-van-Putten, en bemanning van Fenne-van-en-Fenne, en 5. voor een gedeelte te gedijsheid en later tot de present Zeland. Tot het 5. behd de kant. van Dierholand, Helicon, Herkingen, Baren, Goovert met de polders Oud-en-Nieuw-Kaanijer, Krjeiser-en-Krazegelein, de kintert van Kias Herland de hoop heet van Grijssard. Tot het 5. de lange land. Middelbarnis, ongeveer St. Michael-in-Putten, de land. Stad-zan-'t-Haringvliet en de land van St. Adolfsin grond Ooltgensplaat-en-den-Bommel. Tot het 5. behd alom de heet van Sommeldijk. allen thans amschank heet Sommeldijk, met de twaalf volgende gementen: den B mel, Dierholand, Oud-en-Nieuw-Herkingen, Helicon, Boordersehorre-en-Wekestrÿpe, Middelbarnis, waard-ew-zaezis, Ooltgensplaat, Rozensisse, Sommeldijk, Stad-zan-'t-Haringvliet, Nieuw-Tongelinkerland en Oude-Tonge, behoudt, volgens het land one oppervlakte van 22,250 land. 6 v. r. 30 v. ck., want 22,072 land. 5 v. r. 36 v. ck. behaueur land. Men tel er 2041 huwond door 3752 huwz., amschende one huwoning van 1 17,000 iow., die moet een bestaan vinden in den landhou. landrijn sijn hier ongeveer vruchtbare en leveren schone tar gort, heiland en aardappelen op. Men vindt er ook vele en met ge moekrap, tot heverking waarvan er veertien merstoven sijn. Van heet men er nog one leerloijerij, one tanderij, twee scherpti merverven, eenen olie- en acht kornmolenen.

De Herv., die er ongeveer 14,800 in getal sijn, onder welke na noog 4000 Ledematen, maken de volgende negen gem. uit: den B mel, Dierholand, Herkinge, Middelbarnis, Nieuw-Tong Ooltgensplaat, Oude-Tonge, Sommeldijk en Stad-zan-'t-Haringvliet, welke even zoo vele kerken bezitten, en door 1 Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke er ontrecks 2060 vooen, maken de 5 Middelbarnis-en-Sommeldijk, Oude-Tonge en Ooltgensplaat-en-d Bommel uit, welke drie kerken bezitten, als: éene te Middelbarnis, éene te Oude-Tonge en éene te Ooltgensplaat, die d drie Pastoors bediend worden.

De 11 Evang. Luth., die er vooen, behooren tot de gem. Brie De Dooptgez., van welke er 9 gevonden worden, behooren tot de g van Oudorp. — De Ior., van welke men er 90 heeft, behooren tot ringvynagoge van Middelbarnis. — Men heeft er twaalf scholen.

OVERGILNNE (PIJPER-EN-), pold. in Zeland, prov. Overijs arr. Zwolle. Zie Fenne-en-Ovzessens.

OVERHAGE, volgens sommigen eigenlijk Overacht, voorm. k in het Land-van-Cuyk, prov. Noord-Brabant, Berste distr., arr. 9 u. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 2 u. N. ten W. van Barm gem. Cuyk-en-St.-Agatha, bij Cuyk.

Dit kast. was vermoedelijk gesticht door Jonkheer MAXIMILIAAN GALAN en Vrouwe THEODORA VAN BROEKHORST, de eerste overleden 1608 en de laatste in 1620 en te Cuyk begraven. Het is in 11 grsloopt, zijnde er slechts een klein gedeelte van overgebleven, 1 welk tot koopel is ingerigt. De daartoe behoord hebbende grond

eene oppervlakte beslaande van 8 bund. 44 v. r. 89 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Major KKA.

OVERHAGE, voorm. adell. havex. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem. en ½ u. van *Rheden*, 10 min. Z. W. van *Velp*; waartoe het behoort.

Deze voorm. adell. havex., welke reeds in de veertiende eeuw bekend was, werd in het jaar 1711, met het landgoed *Billioen* vereenigd, en maakt thans daarvan nog een gedeelte uit.

OVER-HET-WATER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. van *Oirschot*, gem. en 10 min. O. van *Moergestel*.

Dit geh. bestaat uit drie buurten, als: de *Heikant*, met 52 h. en 180 inw., *Stokske*, met 12 h. en 70 inw. en *Hilt*, met 60 h. en 320 inw.

OVERHOEVEN, pold. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Hagestein*; palende N. aan *Groot-Hagen*, O. aan de *Nes*, Z. aan *Hagestein*, Z. W. aan *Nederhoeven*.

Deze pold., welke vóór het jaar 1084 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 97 v. r. 49 v. ell., waaronder 34 bund. 10 v. r. 80 v. ell. wei- en hooiland; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en verliest zijn water op de *Hage-wetering*, welke het overtollige water door een sluisje, op het *Zederik-kanaal*, ontlast. Het polderbestuur, zijnde tevens dat van de overige polders onder *Hagestein*, bestaat uit eenen *Schout* en twee *Heeuraden*.

OVER-HOLLAND, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieter*, ½ u. N. van *Breukelen*.

OVERHORN, buit., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 40 min. Z. O. ten Z. van *Weesp*, gem. *Weesperoarspel-en-Hoog-Bylmermeer*.

Dit landg. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. KUYVEN VAN HANSEN, woonachtig te *Amsterdam*.

OVERHOVEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. N. van *Sittard*, aan den straatweg van *Maastricht* op *Nijmegen*; met 114 h. en 890 inw.

OVERIJSEL, prov., bestaande uit de heerl. *Overijssel*, zoo als die tijdens het bestaan der Republiek, eene prov. uitmaakte. Zij grensde N. aan de *Linde*, die haar gedeeltelijk van de heerl. *Friesland* scheidde, en aan het lands. *Drenthe*, O. aan het graafs. *Bentheim* en gedeeltelijk ook aan het bisd. *Munster*, Z. aan het graafs. *Zutphen*, W. aan de *Veluwe*, waarvan zij voor het meerendeel door den *IJssel* gescheiden was, en aan de *Zuiderzee*, die er eenen inham vormde, het *Zwol-sche-diep* geheeten.

Deze prov. is in vroegere tijden aan de Bisschoppen van *Utrecht* onderworpen geweest. Toen was zij bekend onder den naam van *Bovma-Stricht* of *Ovra-Stricht*, gelijk het andere deel, waarin de stad *Utrecht* ligt, door de *Veluwe* hiervan afgescheiden, het *Neder-Stricht* genoemd werd. Gemelde Bisschoppen hadden reeds voorlang over de inwoners van deze en andere naburige landstreken het zoogenaamd geestelijk gebied uitgeoefend. In vervolg van tijd hebben zij ook het wereldlijk gebied daarover gekregen, hoewel niet in één of de geheele prov., want deze bestond welser uit onderscheidens afzonderlijke

en ongeschonden zouden blijven behouden, als men zou vrij staan, op 's Keizers gezag, den ontfang op te leggen, tot voldoening der schulden, door den oorlog tegen de Gelderschen, was bevestigd de Keizer uit zijne eigene geldmiddelen den Oude IJssel zoude voortzetten; tot zoolang de provincie van alle de steden en landen, die gedurende de Gelderschen aan haar waren ontfreemd enz. Daarvoor verrijsselschen voortaan de jaarlijksche schatting, en den Utrechtschen Bisschoppen op te brengen, en te handhaven. Na dien tijd is de benaming van Oude IJssel van aanzien van deze provincie, geheel buiten gebruik gegaan in die van Overijssel, want, alhoewel, na dien tijd ook het wereldlijk gebied over de Oude IJssel door dien zelfden Bisschop HENDRIK VAN BELJEREN, werd afgestaan, zijn echter die beide heerlijkheden van elkander gescheiden gebleven, en is deze Oude IJssel een titel van eene afzonderlijke heerlijkheid, bij de Oude IJssel het huis VAN OOSTENRIJK gekomen.

De Oude IJssel is deze heerlijkheid, door erfregt, vervallen op die van de laatste van dit huis was, welke dit land, want de onlusten wegens de gekrenkte voorregten als godsdienstige, reeds tijdens het leven van de Oude IJssel, barstten tot eenen openbaren oorlog uit, welke Oude IJssel voortgezet, dat 's lands Staten het hoogste gebied eindelijk aan zich trokken en zich mede in den Utrechtsch vereenigings verbond vervoegden, waarna de Oude IJssel rang onder de Vereenigde Provinciën is geworden. De Oude IJssel onteling van het jaar 1795, de provincie Oude IJssel der Bataafsche Republiek geworden was, werd de Oude IJssel van 1798, met het landschap *Drenthe*, de Oude IJssel eelte van GELDERLAND en het zuidwestelijk gedeelte van de Oude IJssel DEPARTEMENT VAN DEN OUDEN-IJssel, hetwelk echter Oude IJssel dan tot het jaar 1801, toen het departement Oude IJssel teld werd, hetwelk alzoo ook gedurende het bestaan van het koninkrijk HOLLAND dien naam bleef behouden, doch dat koninkrijk in het Fransche keizerrijk, het koninkrijk van DEN IJssel werd. Het had destijds een Oude IJssel te Kampen resideerde. Vóór dien tijd had het koninkrijk Oude IJssel venter, dat echter slechts korten tijd bestond. De Oude IJssel van Neêrlands onafhankelijkheid, maakt dat Oude IJssel onder zijnen ouden naam eene provincie van het koninkrijk Oude IJssel landen uit. Die prov. grenst N. aan de prov. Oude IJssel Drenthe, O. aan het koninkrijk Hannover en Oude IJssel Rijnland, Z. en Z. W. aan de prov. Gelderland, Oude IJssel en gedeelte door den IJssel gescheiden wordt en Oude IJssel. Van het N. W. naar het Z. O. wordt de Oude IJssel u. en van het N. O. naar het Z. W. de grootte van de Oude IJssel berekend, hoewel er plaatsen bestaan, waar de Oude IJssel u. behoort. Deze prov. heeft eene oppervlakte van 760 bund., als: bebouwde gronden 204,569; groote Oude IJssel velden, pleinen, wallen, wandelingen enz. 3155; wadden, meren, grachten, vijvers, moerassen enz. Oude IJssel rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden,

tafgrond 123,003; en telt drie steden en negen en vijftig plattelandsgemeenten, te zamen eene bevolking hebbende van ongeveer 198,000 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 57,674 huisgezinnen, beo-mende 35,463 huizen, waren, bij de volkstelling van 1840, van het mannelijke geslacht: 63,443 ongehuwden, 31,421 gehuwden en 9334 weduenaars; van het vrouwelijke geslacht: 60,034 ongehuwden, 31,299 gehu-wden en 7841 weduwen. Terwijl, wat de godsdienstige gezindheid, waartoe zij behooren, aangaat, die bevolking verdeeld wordt in: 129,482 Protestanten, 63,141 Roomsch-Katholijken, 2758 Israëlieten en 313 tot niet genoemde gezindheden behoorende. Op 1 Januarij 1840 beliep de bevolking echter reeds 211,279 zielen.

Er zijn in Ovvaussuz zes en zestig gem. der Herv., die drie klas. uitmaken, als: van Zwolle, Deventer en Kampen, en twee en zeventig kerken hebben, bediend wordende door vijf en tachtig Predikanten.

Ook heeft men er eenige gem. van de Afscheidenen, wier getal, even als dat van de kerken en Loeraars, niet juist kan worden opgegeven.

Er zijn twee gem. der Evang. Luth., welke tot den ring van Groningen behooren. Zij hebben twee kerken, door twee Predikanten bediend wordende. De Herst. Evang. Luth. hebben er eene gem., met eene kerk en eenen Predikant.

Men heeft er twaalf Doopsgez. gem., met twaalf kerken en vijftien Predikanten; doch er zijn geene Remonstrantsche gemeenten.

Men telt er drie en vijftig R. K. statiën, van welke drie en twintig tot het aartspr. van Zalland-en-Drenthe en de overige dertig tot dat van Twenthe behooren. Zij besitten er drie en vijftig kerken en acht bijkerken, bediend wordende door drie en vijftig Pastoors en twaalf Kapellaans.

De Israëlieten hebben in deze provincie, behalve eene hoofd-synagoge, nog drie ring-synagogen en vier bijkerken, behoorende tot het synagogaal ressort van Zwolle.

Voor de regterlijke magt is Ovvaussuz verdeeld in drie arrondissementen, zijnde: Zwolle, Deventer en Almelo, gezamenlijk uitmakende dertien kantons.

Men heeft er zes kiesdistrikten, welke de volgende hoofdplaatsen hebben:

Het 1e kiesdistrikt, hoofdplaats	Almelo,
2e „ „ „	Delden,
3e „ „ „	Ommen,
4e „ „ „	Raalte,
5e „ „ „	Hasselt,
6e „ „ „	Steenwijk.

Voor de nationale militie heeft men veertien militiekantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren:

1e militiekanton, hoofdplaats	Zwolle,
2e „ „ „	Deventer,
3e „ „ „	Kampen,
4e „ „ „	Ommen,
5e „ „ „	Raalte,
6e „ „ „	Olst,
7e „ „ „	Almelo,
8e „ „ „	Oldenzaal,
9e „ „ „	Enschede,

10e	militiekanton ,	hoofdplaats	Ootmarssum ,
11e	"	"	Goor ,
12e	"	"	Delden ,
13e	"	"	Hasselt ,
14e	"	"	Steenwijk .

Voor het onderwijs wordt OVRASSZ verdeeld in zes schooldistrikten, waarvan het eerste in twee gedeelten gesplitst is. Men telde er op 1 Januarij 1846, twee honderd negen openbare scholen, zes bijzondere scholen van de eerste klasse, vijftien bijzondere scholen van de tweede klasse, dus in het geheel twee honderd dertig lagere scholen, met 158,248 leerlingen.

Er zijn zeven Latijnsche scholen, als: te Zwolle, te Deventer, te Kampen, te Almelo, te Oldenzaal, te Enschede en te Ootmarssum, die in het jaar 1840 gezamenlijk door een getal van 78 leerlingen bezocht zijn.

De voornaamste rivieren zijn: de IJssel, de Schipbeek, de Linde, de Vecht, het Zwartewater, het Zwolsche-diep, de Dinkel, de Regge, de Almelosche-Aa, de Vriesche-Aa, de Reest, het Meppelsche-diep, de Steenwijker-Aa, de Wasperveender-Aa en het Steenwijker-diep of Nieuwe-diep.

De aanmerkelijkste kanalen zijn: de Willemsvaart, de Dedemsvaart, de Nieuwe- of Binnen-Vecht, het Twikkelsche kanaal of de Haven-van-Delden, ook Karelshaven genoemd, en de AreMBERGER-gracht. Terwijl men bovendien in dese provincie nog onderscheidene bevaarbare weteringen vindt, en, benevens het Giethoornsche-meer, verschillende uitgeveende plassen; voorts in het noordoostelijke gedeelte, in den omtrek van Ootmarssum, eenige watersprongen of bronnen, wier water beekjes vormen, welke vele molens, zelfs soms reeds zeer nabij hunnen oorsprong drijven.

De lage gronden in dese provincie zijn verdeeld in negen distrikten; zijnde van het Eerste distrikt (Volle nhove) het bestuur opgedragen aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger; van het Tweede distrikt (Hasselt-en-Zwartsluis) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Derde distrikt (Noorder-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Vierde distrikt (Mastenbroek) aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris en Ontvanger; van het Vijfde distrikt (Zwartewater-en-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Zesde distrikt (Zuider-Vechtdijken) aan eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Zevende distrikt (Zalland) aan eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Achtste distrikt (Zalk) aan eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger; van het Negende distrikt (Kamperveen) aan eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en eenen Secretaris en Ontvanger.

De luchtgesteldheid is in OVRASSZ zeer verschillende naar de plaats, waar men zich bevindt; op vele plaatsen is zij vrij vochtig, hoewel niet ongezond; in het zuidoostelijke gedeelte is de lucht fijn en droog.

De grond bestaat meest uit zand en veen, hoewel de zoom langs den IJssel, die op sommige plaatsen nog al eene aanzienlijke breedte heeft, geheel uit kleigrond bestaat. Langs dien stroom, als ook aan den zeekant worden zeer goede bouw- en weilanden gevonden, onder

menigte hout, vooral akkermaalshout, waarvan veel uitvoer is, inzonderheid van de eikenschors.

Uit het rijk der delfstoffen: veel turf; eers of ijzererts, die tot potten, platen, enz., zelfs tot de puinwegen, verwerkt wordt, en in de nabijheid van Steenwijk, volgens sommigen, ook agaatsteen, of liever eene soort van vuursteen, in stukken op en onder den grond verspreid.

De voornaamste fabrieken in deze, zich thans vooral op het fabriekwezen toeliggende, provincie, zijn: stoomspinnerijen; weverijen; kunstbleekerijen; calicotsfabrieken; linnen- en damastweverijen; kalkbrandertjen; steenbakkerijen; verschillende molens; mattenmakerijen; brouwerijen; jeneverstokerijen; scheepstimmerwerven; 1 ijzergieterij; 1 tapijfabriek, enz. Sedert eenige jaren heeft zich het fabriekwezen in Overijssel belangrijk uitgebreid. Vooral in het voorn. kw. Twenthe heeft men een aantal nieuwe gebouwen voor stoomspinnerijen, weverijen, kunstbleekerijen enz. zien verrijzen. De Nederlandsche Handelmaatschappij beweest daartoe belangrijke diensten; knadige en gemeten fabriekstanten sloten zich aan, en maakten zich de belangrijke verbeteringen in werktuigstellen en werktuigen, die, van elders overgebracht, middellijk aan hunne kennisneming werden toegelaten, gaarne ten nutte. Men zag, behalve het gebouw der stoomspinnerij van de Heeren gebroeders Heuzen, te Almelo, dat reeds vroeger bestond, nog, bij wijze eener naamloze maatschappij, eene stoomspinnerij te Enschede daanstellen, die, onder het bestuur van den kundigen Dixon, een fabrikaant aflevert, dat met het Engelsch kan wedijveren.

Vóór tien jaren was in Noord-Nederland de fabriekantje van calicots nog niet bekend; de Nederlandsche Handelmaatschappij, wier taak het is de belangen van Nederlands nijverheid te bevorderen, voorzag zich vroeger in België van manufacturen voor Java. België voesbeurde, door den opstand in 1830, alle die voordelen, en de Nederlandsche Handelmaatschappij, geen ontzouw of afval willende onderstouwen, was er op bedacht de nijverheid, die in België zoo bijzonder de welvaart bevorderd had, naar Noord-Nederland over te brengen. Vele pogingen werden daartoe reeds sedert 1831 in het werk gesteld. Onder het bestuur en de hulp der directie van de Handelmaatschappij zag men spoedig den grond gelegd voor onderscheidene etablissementen, onder anderen te Enschedé en te Almelo, welke zoo tot spinnen en weven, als tot drukken en verwen van katoenen ingerigt zijn; ook is thans reeds sedert een tiental jaren het nieuwe etablissement Nijverdal, aan de Begge, in volle werking.

De Provinciale Staten bestaan uit drie en zestig Leden; een en twintig voor de Ridderschap, een gelijk getal voor de steden en voor den landelijken stand. Voor den stedelijken stand hebben negen Leden zitting wegens Zwolle, zeven wegens Deventer, en vijf wegens Kampen. Voor den landelijken stand in deze prov. in zes kiesdistrikten verdeeld. Overijssel zendt vier Afgevaardigden naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en de Gedeputeerde Staten bestaan uit zeven Leden.

Het wapen van Overijssel bestaat uit een veld van goud, met eenen leeuw van keel (rood) over het geheel eene golvende fasce (balk) van azuur (blauw).

OVERINK, adell. b. in het graafsch. Zutphen, prov. Gelderland, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van Zutphen, kant. en 2½ u. N. van Dootinchem, gem. Hengeloo.

OVERKERK, voorn. buit. in Amstelland, prov. Noord-Holland, arr. en 2 u. Z. van Amsterdam, kant. Nieuwer-Amstel, gem. Ouder-Amstel,

1 u. O. ten Z. van Amstelveen, 5 min. Z. van Ouderkerk in de Ronden-Hoep-polder.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte besloeg van 1 bund. 88 v. l. 10 v. ell., is in het jaar 1828 tot eene kerk en pastorie van de R. K. statie van Bullewijk aangelegd, waaraan tevens eene eijgen begrafplaats verbonden is.

OVERKERK, buit. in het *Nederkwartier der prov. Utrecht*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarszen*.

OVERKWARTIER, een der vier kwartieren, waarin de prov. Utrecht vroeger verdeeld was; palende O. aan Eemland, en gedeeltelijk aan de Veluwe, ten W. aan het Nederkwartier, waarvan het, boven Utrecht, door den Vaartsche-Rijn gescheiden wordt, ten Z. aan de rivier de Lek, en ten N. aan de veenen van Vaarsche, en dat gedeelte der Amersfoortsche bergen, die onder Eemland behooren.

Het bevatte de steden Rhenen en Wijk-bij-Duurstede, de hooge en vrije heerl. Amerongen, Doorn, Over-en-Neder-Langbroek, Hardenbroek, Sterkenburg, Cothen, Werkhoven, Odijk, Zeyst, Stootwegen, Kattenbroek, Driebergen, Rijsenburg, de Bilt-en-Oostbroek, Amelisweerd, Bunnik-en-Vechten, Slachmaat, Rijnaauwen, Jutphaas, Rijnhuizen, Heemstede, Maarschalckerwaard, Wulven, Houten-en-'t Gooi, Schoonaauwen, Schalkwijk, Hondswijk, Tull-en-'t Waal, Vreeswijk, Hagestein en het d. Veenendaal alsoo uitmakende de navolgende zes en twintig gemeenten: Amerongen, de Bilt, Bunnik, Cothen, *Dartheusen*, Doorn, Driebergen, Hagestein, Houten, Jutphaas, Over-en-Neder-Langbroek, Leersum, Odijk, Rhenen, Rijnaauwen, Rijsenburg, Schalkwijk, Schoonaauwen, Sterkenburg, Tull-en-'t Waal, Veenendaal, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede, Oud-Wulven en Zeyst; welke het geheele kant. Wijk-bij-Duurstede en het grootste gedeelte van Rhenen beslaan, terwijl de gem. Hagestein thans tot het Zuid-Hollandsche kant. *Vianen* behoort. Het *Overkwartier* der prov. Utrecht telt alzoó tegenwoordig 3910 h., bewoond door 5069 huisgez., uitmakende eene bevolking van 28,500 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt, land- en oostbouw, terwijl er ook sterken handel in boekweit en tabak gedreven wordt.

De Herv., die er 18,300 in getal zijn, onder welke 6000 Ledematen, maken twintig gem. uit, als: Amerongen, de Bilt, Bunnik-en-Vechten, Doorn, Driebergen, Hagestein, Houten, Jutphaas, Cothen, Neder-Langbroek, Over-Langbroek, Leersum, Odijk, Rhenen, Schalkwijk-en-het-Gooi, Veenendaal, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede en Zeyst, welke even zoo vele kerken bevatten en door twee en twintig Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke men er 9600 aantreft, onder welke 5780 Communikanten, maken de statien uit van Bunnik, Cothen, Houten, Jutphaas, Schalkwijk, Veenendaal-en-Rhenensche-veenen, Vreeswijk, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede en Zeyst, welke tien kerken hebben en door even zoo vele Pastoors en drie Kapellans bediend worden.

Men heeft in dit kwartier ook de Moravische broedergemeente te Zeyst, welke 340 zielen en 250 Ledematen telt en door eenen Leeraar bediend wordt.

De 120 Ier., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Wijk-bij-Duurstede* en *Veenendaal*, en hebben, behalve die twee synagogen, nog eene bijkerk te Rhenen.

OVERKWARTIER-DER-PROVINCIE-GELDERLAND, het zuidelijkst en kleinste gedeelte van het voorm. hert. *Gelder*, dat uit vier van het overige *Gelder* afgescheidene districten bestond. Zie *GELDER (OVER-)*.

OVER-LAAN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 50 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. N. van *Heemstede*.

Het is groot 26 v. r. 25 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. Baouwen, woonachtig te *Heemstede*.

OVERLAAR of **OVERLEER**, voorm. hert. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. O. van *Zutphen*, kant. ¼ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en 1½ u. O. ten N. van *Laren*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 95 bund. 82 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. J. Brants, Heer van *den Wildenburg*, onder *Vorden*.

OVERLANGEL-NEERLOON-HUISSELING-DEURSEN-DENNENBURG-LANGEL-DEMEN-EN-DIEDEN (DE GECOMBINEERDE-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Ravestein*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Herpen*, gedeeltelijk gem. *Huisseling-en-Neerloon*, gedeeltelijk gem. *Deursen-en-Dennenburg*, gedeeltelijk gem. *Dieden-Demen-en-Langel*; palende N. en O. aan den *Maasdijk*, Z. aan den *Langelsche-zomerdam*, den *Huisselingsche-dam*, en den *Deursche-en-Dennenburgsche-dam*, W. aan de *Groote-Wetering* tegen den *Groenendijk* en den *Maasdijk*.

De tijd der bedijking van dezen polder is onbekend, doch de bekading tegen de *Beersche-Maas*, onder *Huisseling*, met eenige landen van *Deursen* en *Dennenburg*, heeft in 1804 plaats gehad. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1552 bund. 94 v. r. 75 v. ell.; als: onder *Herpen*, volgens het kadaster, 111 bund. 80 v. r. 9 v. ell.; onder *Neerloon*, volgens het kadaster, 82 bund. 70 v. r. 62 v. ell. en daaronder 81 bund. 50 v. r. schotbaar land; onder *Huisseling*, volgens het kadaster, 345 bund. 50 v. r. 40 v. ell. en daaronder ongeveer 250 bund. schotbaar land; onder *Deursen-en-Dennenburg*, volgens het kadaster, 499 bund. 2 v. r. 55 v. ell.; onder *Demen-en-Langel*, volgens het kadaster, 221 bund. 55 v. r. 20 v. ell., en onder *Dieden*, volgens het kadaster, 274 bund. 75 v. r. 87 v. ell. Men telt er 90 h., waaronder 40 boerderijen onder *Herpen*; 50 h. en 20 boerderijen onder *Huisseling*, en 75 h. en 30 boerderijen onder *Deursen-en-Dennenburg*. Hij heeft vier sluisjes voor *Overlangel*, *Neerloon* en *Huisseling*, waarvan twee steenen sluisjes te *Dennenburg*, in den *Huisselingsche-dam*, het bovenste in den dag 1,00 ell., hoog 1,17 ell., het benedenste wijd 1,00 ell., hoog 1,56 ell.; een sluisje in den *Deursche-dam*, wijd 0,86 ell., hoog 1,10 ell., alle met eene drijfsdeur, en eindelijk eene houten sluis voor den polder van *Dieden*, aan de *Groote-Wetering* bij den *Maasdijk*, wijd 1,50 ell., hoog 1,40 ell., voorzien van eene schuif. Hij watert uit op de *Groote-Wetering* en vervolgens door de *Megensche* of *Diedensche-sluis*, op de *Doode-Maas* en voorts, door de sluis van *Maasakker*, op de rivier de *Maas*. Het zomerpeil is voor *Overlangel*, *Huisseling*, *Neerloon*, *Deursen* en *Dennenburg* op 5,70 ell. en voor *Langel*, *Demen* en *Dieden* 5,40 ell. boven A. P. De *Maasdijk* is aan de *Langelsche-sluis* hoog 11 ell., aan de *Megensche* of *Diedensche-sluis*, aan den *Groenendijk* hoog 10,25 ell., da

Achterdijk of dam tegen de Beersche-Maas te Overlangel is hoog 8 en te Dennenburg en Dieden 6,70 tot 6,90 ell. boven A. F. bestuur bestaat, voor zoo veel den Achterdijk of dam tegen de Be Maas betreft, en het gedeelte onder Overlangel mit het gemeentel van Herpen; voor dat onder Neerloon mit het polderbestuur van loon, bestaande mit eenen Dijkgraaf, drie Hoemraden, eenen G tevens Penningsmeester; voor dat onder Huisseling, mit het gen bestuur van Huisseling; voor dat onder Deursen-en-Dennenburg het bestuur van die gemeente en voor dat onder Dieden, mit Dijkgraaf, vier Hoemraden en eenen Dijkschrijver, tevens Pennin ter. De Maasdijk wordt door het dijk- en polderbestuur 's van Ravestein beheerd, met uitzondering van het gedeelte te polders van Neerloon en Dieden, hetwelk door de respectieve hi diers polders geadministreerd wordt.

Eerst sedert 1804 zijn gemelde, anders verschillende, polder gecombineerd kunnen worden aangemerkt; immers, daar toen het aanleggen der Huisselingsche-kade of dam tegen de Be Maas, alle deze landen in eenen ring zijn besloten geworden. geh. Overlangel, onder de gem. Herpen behoorende, en de van Neerloon hadden zich reeds in vroegere tijden door een tegen het Beersche water beveiligd. Huisseling bleef tot onbekend. Deursen, Dennenburg en Dieden waren reeds door eene bekading tegen dat water beveiligd, welke bekading den Maasdijk beneden Ravestein tot nabij de kerk van Dennen door het aanleggen van den Huisselingsche-dam, sedert 1804 binnenkade of slaper is aan te merken. De oude bekading van O langel en Neerloon nam, even als tegenwoordig, een aan even beneden de Langelsche sluis, en strekte noordwestwaart omtrent zoover de polder van Neerloon reikt. De bekading Deursen en Dennenburg was gedeeltelijk vervangen door d daar gelegen hooge gronden. Het is opmerkelijk, dat deze hooge den, rondom door kleigrond omgeven, eene zoo aanmerkelijke h bezitten; zij palen tusschen de kerken van Deursen en Dennen ter lengte van 900 en ter breedte van 300 ellen, zijn vermoec boven de hoogste inundatie verheven en daardoor het meeste i gemeente bewoond.

In het jaar 1827 is de kade van Overlangel, dienende teg Beersche-Maas, Langelsche-zomerdam genaamd, ten be van de verruiming voor de Beersche-Maas, 700 ellen noordwaart legd, en aan dat deel alstoen een hooger en zwaarder profiel geg In deze kade, onder Huisseling, welker aanleg, met de daarin gen twee sluisjes, in het jaar 1804, ruim 25,000 gulden vord ontstond in 1831 een doorbraak, boven den huize Ringelen De aanleg en het onderhoud van deze kade en sluisen wordt g gen door de landen van Neerloon, pondsgewijze; onder Huiss Deursen en Dennenburg, voor zoo veel de bouwlanden betreft, i lijks: doch de weilanden onder Huisseling betalen $\frac{1}{2}$ en die Deursen en Dennenburg maar $\frac{1}{3}$ in die kosten; terwijl van de h onder Overlangel niets wordt betaald.

In dezen polder, onder de gem. Deursen, bestaat een Non klooster, voorts het Huis-van-Dieden en het Huis-Ri lenberg.

De pold. van Neerloon heeft vroeger behoord tot het Land Cuyk, en Dieden, eene heerl., onder de prov. Gelderland. In

beschreven ring zijn aldus begrepen: het geh. Overlangel, Neerloon, Huisseling, Deursen-en-Dennenburg, Dieden, Demen en Langel. In den achterdijk of dam, tegen de Beersche-Maas, even boven den huize Ringelenberg, onder Huisseling, ligt een houten sluisje, wijd 0,38 ell. en hoog 0,45 ell., voorzien van eene schuif en dienende tot het inlaten en doorwateren van eenige gronden, welke bij het aanleggen van de kade onder Huisseling waren buitengesloten.

OVERLEEK, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. W. van *Edam*, behoorende onder de jurisdictie van *Monnickendam*, beoorden het water de Leek, in den *Rietbroeker-polder*; met 19 h. en 100 inw.

OVERLEEKER-AMBACHT, een der vier *Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Hoogwouder-Koega*.

OVERLOO, buurs. in de ambtmannij *Kolmschate*, prov. *Overijssel*. Zie *AVERLOO*.

OVERMAAS (HET LAND-VAN-), naam, onder welken het LAND-VAN-IJSSELMONDE, in de *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt en die te Rotterdam algemeen voor die landstreek in gebruik is. Zie *IJSSELMONDE*.

OVERMARING (SCHEPPERIJ-VAN-), schepperij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder *Winsumer-en-Schapalster-sijlvest*.

OVERMAZE (LAND-VAN-), ook wel de DRIE-LANDEN-VAN-OVERMAAS geheeten, naam, onder welken men vroeger, het LAND-VAN-VALKENBURG het LAND-VAN-'S-HERTOGENRADE en het LAND-VAN-DAALLEN begreep.

De landen werden van ouds wel op zich zelve geregeerd, doch zijn sedert met de hert. Brabant en Limburg vereenigd geworden. Zij worden, uithoofde van hunne gelegenheid over de Maas, het Land of de Landen-van-Overmaze genoemd. Omtrent deze drie landen, werd reeds bij den *Münsterschen vrede*, van het jaar 1648, verklaard, dat zij blijven zouden in dien staat, waarin zij op dien tijd waren, hebbende de Staten toen reeds een groot deel daarvan in bezit.

Het LAND-VAN-OVERMAZE telt, voor zoo ver het onder ons koninkrijk behoort, de navolgende dorpen: *Borgharen*, *Itteren*, *Bunde*, *Limmel*, *Berg*, *Terblijt*, *Bemelen*, *Valkenburg*, *Oud-Valkenburg*, *Klimmen*, *Voerendaal*, *Schin-op-Geul*, *Heerlen*, *Welten*, *Wijnandsrade*, *Hoensbroek*, *Amstenrade*, *Brunsum*, *Merkelbeek*, *Schinveld*, *Bingelrade*, *Geleen*, *Oirsbeek*, *Schinnen*, *Vaasraad*, *Nuth*, *Schimert*, *Ulestraeten*, *Hulsberg*, *Geul*, *Elsloo*, *Beek*, *Oost*, *Cadier*, *Eysden*, *Ekkelrade*, *Margraten*, *Vaals*, *Vijhlen*, *Holset*, *Kerkrade*, *Simpelveld* en *Bocholz*, uitmakende de navolgende vijf en dertig gem., als: *Amby*, *Amstenrade*, *Bemelen*, *Berg-en-Ter-Blijt*, *Bingelrade*, *Bocholz*, *Borgharen*, *Brunsum*, *Bunde*, *Cadier*, *Elsloo*, *Geleen*, *Geul*, *Heerlen*, *Hoensbroek*, *Houthem*, *Hulsberg*, *Jabeek*, *Itteren*, *Kerkrade*, *Klimmen*, *Merkelbeek*, *Nuth*, *Oirsbeek*, *Schimert*, *Schinnen*, *Schin-op-Geul*, *Schinveld*, *Simpelveld*, *Ulestraeten*, *Vaals*, *Valkenburg*, *Oud-Valkenburg*, *Voerendaal* en *Wijnandsrade*, benevens gedeelten van de gem. *Eysden-Breust-en-Ooat* en *St.-Geertruid*, welke het grootste gedeelte van het arr. *Maastricht* uitmaken; en, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaan, van 32,743 bund. 60 v. r. 92 v. all., alles belastbaar land, terwijl men er 7379 h.,

bewoond door 7752 huizen., uitmakende eene bevolking van ong. 40,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

HET LAASD-VAN-OVERMAAS is op onderscheidene plaatsen zeer vr. haar. Men heeft er goed koren en weiland. De lucht is er overal zond, doch op eenige plaatsen zijn de landerijen niet zonder god arbeid goed te houden. Ook is het land hier en daar bergachtig levert steenkolen, mergel of zandsteen, benevens eene steensoort schikt, om ter bestrating van wegen te worden gebezigd, op.

De voornaamste handel der ingezetenen bestaat in hetgeen hun nitlevert. Men maakte er voorheen lakens en andere wollen stoffen thans is dit fabrikaat zeer vervallen, voorts koperen ketels en kens, spijkers, loopen voor snaphanen, snaphaansloten en ander ij. en koperwerk, dat alom verzonden wordt. Velen gemeren zich den landbouw; ook wordt er veel beetswortel geplant, welke tot s verkocht naar Holland wordt verzonden. De weverij, die meer Vaals, door kooplieden van Aken, geoefend werd, stond in het den der vorige eeuw genoegzaam stil, alsoo die van Aken niet w toelaten, dat de Hervormde ingezetenen des LAASD-VAN-OVERMAAS, hunne kooplieden werkten, of de gegeven stoffen binnen Aken l men verkoopen. Wijders geneert men zich in het LAASD-VAN-OVER ook met wolspinnen voor die van Aken en Borchet. De boom verschaffen ook velen de kost. Het hout wordt naar de omligg plaatsen te koop gebracht.

Onderscheidene kleine rivieren, die in den zomer meest droog z bewateren deze landstreek, welke daarenboven door de Maas van Belgische provincie Limburg wordt afgescheiden.

De R. K., die er ruim 59,000 in getal zijn, maken de volgende neg en dertig par. uit: Amby, Amstenrade, Beek, Berg-en-T. Blijt, Bingelrade, Bocholz, Borgharen, Brunssum, Buns Cadier, Elsloo, Geleen, Geul, Heerlen, Heerlerheid Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Ittere Kerkrade, Klimmen, Margraten, Meerssen, Merkelbe Nuth, Oirsbeek, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Ge Schinveld, Simpelveld, Ulestraeten, Vaals, Valkenburg Oud-Valkenburg, Vijhlen, Voerendaal en Wijmandra welke even zoo vele kerken en de volgende acht kapellen hebb als: Bemelen, Ekkelrade, Eysden, Holset, Vansra Wetten en Zweikhuizen, wordende deze parochiën door se en dertig Pastoors en zeven en twintig Kapellaans bediend.

De Herv., die er 600 in getal zijn, waaronder 500 Ledemat maken de gem. van Beek-en-Geul, Eysden, Gulpen-en-V kenburg, Heerlen, Meerssen en Vaals uit, welke acht ker hebben, waarin door zes Predikanten de dienst wordt waarge men. — De Isr., die men er 300 telt, behooren tot de ringsynag van Maastricht.

OVERMEER, buitentje in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, k en gem. *Nieuwen-Amstel*, 28 min. ten Z. van Amsterdam, aan Amsteldijk.

Deze plaats is sinds ongeveer twintig jaren, tot eene plaats van spanning ingerigt, waar de fatsoenlijke burgerklassen der hoofdstad, s op schoone dagen eenige uren gaan verpozen.

OVERMEER, voorn. afzonderlijke heerl., voorheen tot het *Nec kwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-H land*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Be*

palende N. aan de heerl. Nederhorst-den-Berg, O. aan Ankeveen, Z. O. aan Korteboef, Z. aan Vreeland, W. aan de Vecht.

Deze heerl. werd voorheen voor een groot gedeelte HORSTWAARD genaamd, doch is nu, met *Riekhoven*, onder de algemeene benaming van NEDERHORST begrepen. Zie dat woord.

OVERMEER, b., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en ruim 4 u. Z. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Weesp*, gem. en ½ u. Z. van *Nederhorst-den-Berg*, aan de Vecht, gedeeltelijk in den *Overmeerschepolder*, en gedeeltelijk in het *Prut-poldertje*.

Deze b. ontleent vermoedelijk haren naam van hare ligging nabij Horsthetermeer. Men telt er 36 h. en 240 inw.

OVERMEERSCHE-MEER, meer, voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie HORSTERMEER.

OVERMEERSCHE-POLDER (DE), pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*; palende N. aan den Spiegel-polder, O. aan den Ankeveensche-polder en het Horster-meer, Z. aan het Prut-poldertje, W. aan de Vecht en de Reevaart of Nieuwe-Vecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 188 bund. 39 v. r. Daarin ligt een gedeelte van de b. Overmeer, benevens eenige h., tegenover het dorp den Berg. Hij watert door eenen molen op de Reevaart uit. Het land ligt 0,40 ell. onder A. P.

OVERMEERSCHE-SCHANS, kleine gebastioneerde sterkte, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie HINDERDANNE-SCHANS.

OVERSCHEENSCHÉ-BERGERPOLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. aan den Berger-polder, O. aan den Zeedijk, Z. aan den Straatweg, W. aan den Binnendijksche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 84 v. r. 91 v. ell., waaronder 34 bund. 77 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; telt 4 boerderijen, en wordt door eenen watermolen, in de trekvaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

OVERSCHIE, heerl., gedeeltelijk in *Delfland*, gedeeltelijk in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hogenban*; palende N. O. aan Schieveen, O. aan Blommersdijk, Z. aan Hogenban, W. aan de Schiedamsche-Schie, die haar van de gem. Hof-van-Delft scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Zestienhoven-en-den-Oudendijk, den Blijdorpsche-polder, den Spaansche-polder, den Nieuwe- of Kleinsche-polder, en den Drooggemaakte-polder-van-Zeshoven. Zij bevat het d. Overschie en eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 1625 bund.; telt 383 h., bewoond door 459 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2180 inw., van welke vele door het vertier, hetwelk de doortogt, die hier dagelijks plaats heeft, veroorzaakt, hun bestaan vinden, aangezien de veerschuiten van Rotterdam, Delft, Schiedam en andere plaatsen, dagelijks aldaar doorvarende, gewoon zijn aan te leggen en eenigen tijd te vertoeven. Ook leggen er zich velen op den landbouw en de graar tocht toe. Overigens worden er, door de nabijheid der stad Schiedam

de heul van OVRASCHE overgedragen aan de stad Delft. Dit schijnt aanleiding gegeven te hebben tot nieuwe verschillen. Men stelde de zaak, in het jaar 1512, aan de uitspraak van de Heeren van Rekening, in 's Gravenhage, als goede mannen, in deze zaak verkozen, die op den 27 Maart 1515 eene uitspraak deden, waarbij, onder anderen werd vastgesteld, dat het schouwen van de brug van Schiedam, van de Billersche heul tot aan de heul van OVRASCHE, aan die van Rotterdam zou toekomen. Hoewel nu beide partijen met dese uitspraak moesten te vreden zijn, ontstond er nu echter over gemelde brug, telkens weder nieuw verschil. Wanneer de Rotterdammers de vaart over dag uitgediept hadden, wierpen die van Delft daar den volgenden nacht weder modder in, en daarenboven nog groote blaauwe steenen en stukken van zerken, zoo dat er naauwelijks eene zandschuit kon doorkomen. » En dit deden die van Delft, » zegt G. VAN SPAAN (1), » om den koophandel der Rotterdammers te troubleren; alsmede om » dat het alles door de Havense Schie passeren, en dat ze de gela- » dene schepen, in spijt der Rotterdammers, voor hare stad zoude » krijgen. » Zelfs nog in het jaar 1622 heeft men verschil gehad wegens deze brug, ja, nog in lateren tijd, doordien de belangen dezer twee steden, altoos tegen elkander aandruischten.

De kerk was, volgens sommigen, in vroegere dagen gewijd, aan de Apostelen PETRUS en PAULUS, en volgens anderen, aan den Bisschop NICOLAAS; de tijd der stichting is niet bekend, de pastorie werd door den Abt van Egmond begeben, en de bevestiging daarvan geschiedde door den Domproost of Aartsdiaken van Utrecht. In den jare 1558 was de kerk met schulden beladen, en moest alstoen noodzakelijk worden hersteld, waarom de Abt van Egmond WILLEM VAN DEN GOM, aan Kerkmeesteren toestond, om twaalf morgen lands, aan de kerk behoorende, te mogen verkoopen. Deze kerk werd, in de binnenlandsche beroerten, door de bezetting van Rotterdam, aan de vlammen opgeofferd. De geleerde MARTINUS DORPIUS VAN NAALDWIJK, bekend voor een groot Dichter en Godgeleerde, heeft weleer de pastorie van OVRASCHE bediend. De tegenwoordige kerk is een zeer fraai gebouw, gesticht in den jare 1651, doch heeft geen orgel. Zij is van binnen zeer ruim en luchtig, het dak is gemaakt met drie kappen, rustende op twee rijen pilaren, is van binnen geheel beschooten en pronkte vroeger met zes beschilderde glazen, waarop te zien waren de wapenen en de namen van Schout, Schepenen en Kerkmeesters, die in het jaar 1721 geregeerd hebben, met eenig schriftuurlijk of bijbelsch bijwerk daaronder; doch deze zijn in 1810 meest stuk geslagen en daarna geheel weggenomen; verder is voor het koor geplaatst, een bord, waarop de wet des Heeren is geschilderd, en daarboven een uurwerk. In het koor hangt een bord, waarop de namen der Predikanten, die, sedert de Reformatie, te OVRASCHE gestaan hebben; tegenover het koor, aan de zijde van den toren, is eene galerij; de predikstoel, het doophek en alle gestoelten en zitplaatsen zijn bezienwaardig. De toren is zeer fraai en hoog, zijnde tot bijna de helft van de hoogte, vierkant opgebouwd, en van vier kleine torentjes en omloop voorzien; verder naar boven eene rondte als een appel, daar boven een open lantaarn, waarboven weder eene zoogenaamde peer, op welke de windhaan staat. Hij is voorts van een goed uurwerk, eene groote en eene kleine klok voorzien. Vroeger was er eene telegraaf aan geplaatst. Het

(1) Beschryvinge der stad Rotterdam en enige omlygende Dorpen, M. 158.

kerkhof, dat vrij hoog ligt, is met eenen muur omvangen en in hekken afgesloten.

De R. K. kerk, welke in het jaar 1790 gebouwd is, en veer jaren vernieuwd, staat aan de oostzijde van het dorp, aan den weg, naar de zijde van Delft, en is aan den H. Petrus in Bonden toegewijd. Het is een net gebouw met eenen toren.

Het Ambachtsbuis, zijnde een ruim en aanzienlijk gebouw, gedeeltelijk tot woning van den schoolonderwijzer. — Ook had er een Weeshuis, tegenover de Rotterdamsche vaart.

Te OVRASCHIE zijn geboren: de Rechtsgeleerde HENRIJ VAN OVI Meester der Vrije Kunsten en Doctor in de Rechtsgeleerdheid op de school te Leuven, alwaar hij in het jaar 1572 overleed; de G. en Scheikundige NICOLAAS CORNELIS DE FREIERLI, geboren in † 15 November 1844, als Hoogleraar aan de Hoogeschool te Ut en de Schilder LUDOLF DE JONG, geb. in 1616, † in 1696.

Ten tijde der Hoeksche en Kabeljauwsche onlusten, heeft OVI zeer veel moeten lijden, toen Jonker FRANS VAN BRUNENRODE, de stadterdam bemagtigd had, en de aanslag, in den jare 1489, om Sch in handen der Rotterdammers te leveren, werd te leure gesteld, h zif echter OVRASCHIE in, en hierdoor zoo veel voordeel op die van l dat zij huane voorstad, tot aan de poorten toe, kwamen afbr en gelegenheid hadden, om door geheel Delfland te rooven en te deren. Doch na de overeenkomst van MAXIMILIAAN VAN OOSTER in Holland, werd het door de Rotterdammers, door toedoen v Geldersehe, Kleefsche en Hoogduitsche soldaten, welke daarin la overmeesterd, doordien de Delfenaars, onder hunnen Schout A VAN DER MEER, te laat tot onderstand van dit dorp aanrukten, v door zij niet alleen op de vlugt gedreven werden, maar ook de van den Schout saenvelde, terwijl zijn vader in boereingewaad ontk GERARD VAN SPAAN verhaalt, dat, toen de Rotterdammers eindelijk noodzaakt waren, om OVRASCHIE weder te verlaten, nadat zij da volgens hunne begeerte hadden huis gehouden, zij de kerk, waari gehuisvest waren, in brand staken en vervolgens naar Rotterdam t weken.

Den inwoners van OVRASCHIE, gaat de lof na, dat zij, bij de wenteling van het jaar 1787, zeer gematigd zijn te werk geg Men wil, dat zij zich onderling verbonden hadden, om alles te geven, en te zorgen, dat een ieder vrijelijk door het dorp zou ku trekken, al ware het, dat hij zich niet vrijwillig van eenig oranje ken had voorzien.

In de nabijheid van OVRASCHIE is, in den nacht van 27 op 28 bruarij 1844, een houtzaagmolen geheel afgebrand.

Deze heerl. voert ten wapen een horizontaal gedeeld schild, z boven van silver, onder van sinopel (groen), over de scheiding een gekeperde balk van keel (rood).

OVRASCHIE-EN-HOGENBAN, gem., gedeeltelijk in *Delfland*, deeltelijk in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, i *Schiedam* (6 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. W. aan de Achersdijk-en-Vrouwenregt, N. O. aan Berkel en Schiebroek, O. Rotterdam en Delfshaven, Z. aan Oud-en-Nieuw-Mathenes, W. a Delfsche-Schie, die haar van de gem. Kethel scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Overschie en Hogenban en l de navolgende pold.: den Spaansche-polder, den pold. l dorp, den Nieuwe-polder of den Kleine-polder, de b

polders Zestienhoven en den Oudendijk, den bovenpolder Schieveen, de droogmaking Zestienhoven-en-den-Oudendijk, genaamd Rijs-en-Daal en de droogmaking Schieveen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1893 bund. 19 v. r. 91 v. ell., waaronder 1885 bund. 69 v. r. 2 v. ell. belastbaar land. Men telt er 443 h., bewoond door 520 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2480 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook geeft de dagelijksche doortogt van vele schepen, volk- en andere schuiten, alsmede van rijtuigen en diligences veel vertier. Men heeft er 4 scheepstimmerwerven, 1 bierbrouwerij, 2 koren-, 1 pel- en 7 hontsaagmolens.

De Herv., die er ruim 1870 in getal zijn, onder welke 650 Ledenmaten, maken de gem. van Overschie uit. — De Evang. Luth., die men er 36 aantreft, worden, even als de weinige Doopsgez., Remonst. enz., die er wonen, tot de gem. van Rotterdam gerekend.

De R. K., die er 570 in getal zijn, behoorden vroeger tot de stat. van Bergschenhoek, doch sedert het jaar 1799 maken zij, met die uit de gem. Schiebroek, eene afzonderlijke gem. uit, welke tot het aartspr. van Holland-en-Zeeland, dek. van Schieland, behoort en 500 Communikanten telt. — Men heeft in deze gem. eene school, te Overschie.

Het wapen van deze gem. bestaat in een gedeeld schild; ter rechterzijde is het een horizontaal gedeeld schild, zijnde boven van zilver, onder van sinopel (groen), over de scheiding ligt een gekeperde balk van keel (rood), ter linkerzijde met eenen burg, zijnde het eerste het wapen der heerl. Overschie en het laatste dat der heerl. Hogenban.

OVERSCHOT, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peel-land, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. en 4 u. N. O. van Eindhoven, kant. en 2 u. N. van Asten, gem. Bakel-en-Milheze, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Bakel, aan de Esperloo.

OVERSINGE, buit. in Dievorder-dingspil, prov. Drenthe. Zie Omsingem.

OVERSLAGH, gem. in Staats-Vlaanderen, in het Overambacht-van-Axel, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Axel, distr. Hulst (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Zuiddorpe, O., Z. en W. aan België.

Deze gem. bestaat uit dat gedeelte van het d. Overslagh, hetwelk op Nederlands grondgebied ligt; voorts uit den Overslagh-polder, den Varempe-polder en gedeelten van den Moerbeke-polder en den Moerspui-polder. Zij beslaat eene kadastrale uitgestrektheid van 549 bund., waaronder 543 bund. 5 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 78 h., bewoond door 96 huisgez. en 470 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Behalve de 4 zielen, behoorende tot de huisgezinnen der aldaar geplaatste tolbeambten, die de Herv. godsdienst zijn toegedaan, is de geheele bevolking R. K., welke parochieert in de op het Belgische gedeelte aanwezige kerk, staande dit bedehuis, hetwelk door eenen Pastoor bediend wordt, op het grondgebied van de gem. Wachtebeke, arr. Gent, prov. Oost-Vlaanderen.

De 4 Herv. worden tot de gem. van Axel gerekend.

De gem. OVERSLAGH ontleent haren naam van het overslaan of overhalen der vaartuigen, die van Neuzen, langs dit dorp, naar Gent voeren door eene vroeger alhier bestaan hebbende vaart, waarvan nog de sporen in eene met riet bewassen watergang aanwezig zijn.

Het dorp OVERSLAGH ligt 8 u. Z. van Goes, $\frac{1}{2}$ u. Z. van Axel, 5 u. Z. ten W. van Hulst, op de alleruiterste grenzen, en bestaande,

behalve mit een ruim plein of marktveld, dat een bijzonder eigen is, en eene achterbuurt, beide geheel op het Belgisch gedeelte gelegen, mit eene straat, strekkende Z. en N. en O. en W., van welk straat de rei huizen, staande ten Z. op Belgisch, en die ten N. op Zeeuwsch grondgebied, gelegen zijn. Tot de kom van dit dorp, of laatstgenoemd grondgebied, behooren 45 h., bewoond door 51 huizen, uitmakende eene bevolking van 520 zielen.

Na de sluiting van het tractaat tusschen Nederland en België, in Junij 1839, is in dit dorp opgericht een expeditiekantoor der in- en uitgaande regten, voor de uit België komende en naar het Land-van-Axel, of voor de behoeften der ingezetenen van Ovmasslaen en Zuid-dorpe bestemde of van daar naar België uitgevoerde goederen en voortbrengselen.

De dorpschool, in 1842 geheel nieuw gebouwd, wordt des zomers door een gemiddeld getal van 45 leerlingen bezocht, welk getal echter des winters tot 130 en 140 aangroeit. Onder deze getallen zijn ruim een derde gedeelte leerlingen, die van het Belgisch grondgebied herwaarts ter school komen.

De grond dezer gemeente bestaat meest uit bosschen, bebouwde heide en schrale landen, die alleen door kracht van arbeid en bemesting eenige vruchten, als: vlas, rogge, haver, boekweit en aard-appelen, kunnen opleveren. Men heeft er geene fabrieken, noch trafijken; twee aldaar bevorens bestaan hebbende bierbrouwerijen zijn afgebroken.

De dorpskermis wordt gehouden den 8 September, zoo desen dag op Zondag invalt, anders den eerstvolgenden Zondag.

Het wapen dezer gem. is van azuur (blauw), met een overslag, waaraan ter wederzijden een schip, alles van goud.

OVERSLAGH-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Overslag*; palende N. aan den Belgischen St. Eloy's-polder, O. aan den Varempe-polder, Z. en W. aan de Belgische gem. Wachtebeke.

Deze pold., welke in de jaren 1687 en 1689 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 78 bund. 44 v. r. 17 v. ell., waaronder 54 bund. 20 v. r. 95 v. ell. schotbaar land. Daarin ligt het geheele d. *Overslag*, bestaande in 49 gebouwen. Het beheer daarvan is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en de uitwatering geschiedt door middel eener heul, op den Moerspui-polder.

OVERSPITTING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, dat bij de Bandster-schans, in de griet. *Haskerland*, uit de *Heeresloot* voortkomt, en met eene westelijke rigting langs Nijehaska, Oudehaske en Haskerhorn, door de Jouwer loopt, waarna het, onder den naam van de *ZIJLROEDE*, in den *Ouden-Weg* uitloopt.

OVERSTEEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

OVERSTICHT, naam, welken men oudtijds wel eens gaf aan de prov. *OVERRIJSSSEL*, als zijnde een gedeelte van het bisdom Utrecht. Zie *OVERRIJSSSEL*.

OVERTOGT (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. O. van *Delfsijl*, nabij *Hoeskes*, waartoe het kerkelijk behoort; met 2 h. en 16 iuw.

OVERTON, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant, en 10 min. W. van *Haarlem*, gem. *Schooten-en-Gehuchten*.

Deze buit. ontleent haren naam van eene ton, welke, op eene hooge staak, daar tegenover in het Spaarne staat, ten einde aan de schippers tot een teeken te dienen, om op- of af te varen, wanneer hunne schepen maar eenigzins diep gaan, daar het Spaarne vol ondiepten is.

Hieromtrent, achter de boerderij Zuid-Overtou, voorheen Schooterbeek genaamd, naar de beek, die daar langs loopt, is ten tijde van het beleg van Haarlem de begraafplaats der Spanjaarden geweest. Ook heeft men aldaar, bij den aanleg van eenen karperkom, in het laatst der zestiende eeuw nog onderscheidene doodsbeenderen uitgegraven. — In 1783 is de laan van deze plaats verlengd, van den Mid-denweg tot den Heere- of Alkmaarder-postweg, waar toen een fraaije achtkante koepel gezet is.

Deze buit. is geheel gesloopt, en bij brokstukken verkocht, waarvan meest wei- en hooiland gemaakt is. De boerderij Zuid-Overtou, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 17 v. r., wordt thans in eigendom bezeten door de erven Mevrouw de wed. KOKKEN, geb. PAUW.

OVERTOOM, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Matuaribo*, benedenwaarts aan den houtgr. *Onverwacht*; 5250 akk. groot; met 130 slaven.

Zij was vroeger met *Mon-Repes* vereenigd. De Negers noemen haar *JURAN*.

OVERTOOM (DE), voorm. overslag, overhaal, of, volgens eenen brief van Hertog *ALBRACHT*, van het jaar 1363, *OVERTROOK*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. W. van *Amsterdam*.

Deze *OVERTROOK* was een dam in de Schinkel, die de doorvaart der groote vaartuigen naar en uit het Haarlemmermeer geheel en al verhinderde. Mindere schniten en pramen konden er overgehaald worden, doch de meeste goederen van eenige groote vaartuigen, die de vrijheid hadden om Amsterdam van dezen kant te bevaren, werden verbodemd. Het is onzeker wanneer deze dam hier gelegd is. Uit oude brieven van de jaren 1432 en 1433 blijkt, dat zij er toen reeds geweest is. Uit deze ziet men tevens dat Haarlem zich aan het behoud daarvan altoos veel heeft laten gelegen liggen, ongetwijfeld om de vaart door *Sparendam* niet te benadeelen. Het Hoog-heemraadschap van *Rijnland* is ook ten allen tijde zeer oplettend geweest, om den *OVERTROOK* op die hoogte te houden, dat er geen vreemd water in den boezem van den Rijn kon stroomen. Ook staat het water van *Amstelland* doorgaans hooger dan dat van *Rijnland*, tenzij bij langdurige weste winden, hetwelk de reden schijnt te zijn, waarom het water hier niet wederzijds door sluizen gekeerd wordt.

In het midden van Februarij 1673 werd de *OVERTROOK* weggebroken en geopend, waardoor de schepen op het Haarlemmermeer vrij in en uitvoeren, om des te gemakkelijker van hier het Spaansche leger voor Haarlem te verzorgen; maar het Prinsenvolk had een damlooper aan het Huis-te-Vraag laten zinken, waardoor de vaart eenigen tijd belet werd. In het begin van Maart brandde het Prinsenvolk te *Amstelveen* en te *Sloten* vele huizen af. De vrees was hier, dat het den *OVERTROOK* zou bemagtigen. Alle de vaandels moesten, om zulks te beletten derwaarts marcheren, want het was reeds daar gekomen, doch vertru

weder, na vele huizen te hebben verbrand. Naderhand werd de dam er echter weder gelegd, en toen hadden de Staatsgezinde soldaten zich hier gevestigd, tot dat Amsterdam in 1578 de Spaansche zijde verliet.

In het jaar 1604 vindt men van geschillen wegens den Overtoom, tusschen de stad Haarlem en de steden Leyden en Amsterdam gewaagd, doch de reden dezer oneenigheden is niet volkomen zeker.

In 1650 was WILLEM II, Prins van Oranje, op het punt van den Overtoom weg te breken; het werkvolk stond reeds gereed, toen een onvoorziën toeval zulks verbinderde.

Aan de buitensijde was vroeger de legplaats der Leydsche kagen, welke voorheen, met eene bijzondere behendigheit over dezen Overtoom plagten gehaald te worden, om tot aan de stad Amsterdam te varen; maar sedert de trekschuiten waren opgekomen, welke de stukgoederen langs den Amstel en Rijn naar Leyden voerden, kwamen den kagen niet nader dan aan den Overtoom. Hier lagen ook kagen naar Aalsmeer en andere omliggende dorpen, welke den toevoer van betreen zij laden moesten, met pramen uit de stad ontvingen. In het jaar 1807 is echter deze dam door eene sluis met dubbelen val vervangen. Er is hier echter nog een overtoom of overhaaldam in de Slotervaart, om groente-schuiten uit den Sloter-polder, in de Nieuwe-Wetering of Kostverloren-vaart te halen.

OVERTOOM (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ALEMAARDER-OVERTOOM*, *OOSTZANER-OVERTOOM* en *WESTZANER-OVERTOOM*.

OVERTOOM (AAN-DEN-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HEILIGER-WEG*.

OVERTOOM (AAN-DEN-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; met 87 h. en 600 inw.

Deze b. ontleent haren naam van den voormaligen overslag of dam, hierboven beschreven. Zij was vroeger eene uitspanning voor de Amsterdammers, alwaar zij zich somtijds gingen verlustigen, om heerlijke haars en andere visch te eten, die men hier gemeenlijk altijd levendig vindt. Ook wordt hier gedurende den zomer, des Zondags in den vroegen morgen, eene palingmarkt gehouden, welke nog bezocht wordt door zekere volksklasse uit Amsterdam, die er dikwijls een goed deel van haar daggeld laat steken, om, zoogenaamd, het vrouwtje te believen met een zootje, dat bij de thuiskomst in den achtermiddag, reeds half door de zon gestooft is.

OVERTOOM (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Pararac-weg, regts in het oprijden; palende O. aan het verl. Land-van-Onoribo, W. aan het Land van-Onverwacht; 1000 akk. groot.

OVERTOOMSCHÉ-POLDER (DE), naam, welken men wel eens geeft aan den *SLOTTER-BINNEP-POLDER*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SLOTTER-BINNEP-POLDER (DE)*.

OVERTOOMSCHÉ-VAART (DE), gegraven vaart in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in eene noordoostelijke strekking van den Overtoom naar Amsterdam loopende en 20 min. lang.

Over deze vaart liggen twee ophaalbruggen, een tegenover het Pesthuis, en een aan het einde, aan de Stads-vest.

OVERTOOMSCHÉ-WEG (AAN-DEN-) of de *HEILIGER-WEG*, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*. De weg hier langs werd van ouds de Heilige-weg geheeten en aangelegd

ten dienste van de dorpingen van Sloten en Amstelveen, om daar langs naar de Heilige stede te gaan, zoo als de Nieuwezijds-kapel destijds genoemd werd. Langs dezen weg is, door aanbouw, allengs eene fraaije voorstad ontstaan, en in 1731 werd hij door de stedelijke Regering van Amsterdam met boomen beplant.

Deze buurt, welke meestal uit twee rjen huizen, ter wederzijde van de Overtoomsche-vaart, bestaat, neemt een begin buiten de Leydsche-poort der stad Amsterdam en eindigt aan den Overtoom, is zeer volkrijk en wordt in de levendige zijde, welke ten Z. van de vaart ligt, en de stille zijde, hetwelk slechts een pad ten N. van de vaart is, onderscheiden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Amstelveen*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Buitenveldert* gerekend.

Ook heeft men er het Buitengasthuis der stad Amsterdam. Dit gebouw is bijna vierkant, twee honderd voet lang en omgeven met eene gracht en door eenen grooten tuin, welke met boomen en heestergewas beplant is. Ofschoon het uitsluitend was gesticht voor de zoodanige, die door pest en andere besmettelijke ziekten waren aangetast, worden er thans gewone zieken, die met heilkundige gebreken enz. behebt zijn, opgenomen. Deze worden uit het Binnengasthuis herwaarts gezonden.

Voorts heeft men in deze b. nog het Roomsche-Katholijk Weezen Armhuis der gem. Nieuwer-Amstel; een, uit de nalatenschap van JAN VAN MEKERN, omstreeks 1792, gesticht hofje, de Eendragt genaamd, waarvan het ruime en zeer aanzienlijke gebouw aan de levendige zijde, onder Nieuwer-Amstel, staat, en een Muzijkcollegie, dat den naam van *Harmonie* voert. Aan de stille zijde staan zes korenmolens. Vroeger had men aan de levendige zijde eene vermaarde bierbrouwerij, doch deze is geslecht. Over het algemeen zijn de Overtoomsche-ware en pad in verval, zijnde de vroeger aldaar gestaan hebbende fabrieken meestal gesloopt. Niettemin blijft er de wandeling altijd fraai.

Eertijds had men er onderscheidene kruidmolens, waardoor deze buurt meer dan eenmaal droevige ongelukken heeft te verduren gehad Zoo geraakte hier den 10 Junij 1622 de brand in eenen kruidmolen, door welks slag vele huizen beschadigd werden, terwijl eenige menschen daarbij het leven verloren.

Twee jaren daarna, namelijk den 14 November 1624 sprong de molen van JAN VAN HOORN, waardoor vier menschen en even zoo vele paarden gekwetst werden, van welke laatste echter slechts een dood bleef, terwijl van de menschen niemand omkwam. De stoof en het meelhuis geraakten daarbij in brand; doch de kruidtoren bleef onbeschadigd.

In het volgende jaar in Junij gebeurde al weder een dergelijk ongeluk in den molen van JORIS ADRIAANSEN. Het buskruid geraakte door de vonken van eenen spijker of iets anders, dat de knecht wilde vast slaan, in brand, waardoor de molen met eenige daar omtrent staande woningen in de lucht vloog, ten koste van een menschenleven, zijnde dat van den onvoorsigtige knecht, maar de kruidtoren, met eenige lasten buskruid, daarin bleef behouden. Den 12 September 1650 is er weder een kruidmolen in de lucht gesprongen.

Nadat echter, in Julij 1709, de kruidmolen het Oorlogschip, ten koste van eenige menschenlevens, en eene groote schade der naaste bureu, bijzonder aan de westzijde, werwaarts de wind was, was in de

Ook treft men hier de volgende lustplaatsen aan: *Elswoud*, *Duin-vliet*, *Bloemendaal*, *Belvedere*, *Duinsigt*, *Vaart-en-Duin*, *Duin-en-Vaart* en *Schoonoord*. Vroeger had men er nog het *Huis-te-Ramp*, *Rolland*, *Zandenhoef*, *Spiegelenburg*, *Oosterduin*. Ruim 8 min. N. W., naar het duin, heeft men een kerkhof der Nederduitsche Israëlieten te *Amsterdam*, en een weinig verder eenen aanleg in het duin, *Middenduin* geheeten.

OVERVEEN is de geboorteplaats van den Schilder *JOHANNES PRAUS VAN HORSTOK*, geb. 1 April 1743, † 20 Maart 1825.

OVERVEEN, voorm. buit. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Hoogezand*, gem. en 1½ u. W. van *Slochteren*, onder *Scharmer*.

OVERVEEN-EN-ZANDVOORT, R. K. stat., prov. *Noord-Holland*, dek. van *Kennemerland*, met twee kerken, ééne te *Overveen* en ééne te *Zandvoort*. Deze stat. wordt door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend. Men telt er 1260 zielen, waaronder ongeveer 960 *Communicanten*.

OVERVELD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 8 min. Z. van *Haarlem*, aan den *Leydschen straatweg*.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 62 v. r. 69 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door *Vrouw C. B. Wierdels*, echtgenoot van den *Heer J. H. F. Schmeddine*, woonachtig te *Amsterdam*.

OVERVELD (GROOT-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. W. N. W. van *Breda*, gem. en 1 u. N. W. van 's *Princenhage*, 20 min. W. van *de Beek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 90 h. en 800 inw.

Tot het geh. *Groot-Overveld* behoort ook het *Liesbosch* (zie dat woord), alsmede het schoone landgoed *Boschdal*, dat zijnen naam ontleent van de groote en fraaije dreven, hooge boomen en houtgewassen, welke men er vindt.

OVERVELD (KLEIN-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. N. W. van *Breda*, 1 u. N. O. van 's *Princenhage*; met 55 h. en 220 inw. Ook behoort tot dit geh. het buit. *Mastland*. Zie dat woord.

OVERVELDE, adell. h., in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en Z. van *Diepenveen*.

OVERVEST (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant. en even buiten de, sedert eenige jaren afgebroken, *Schoolpoort* der stad *Delft*, gem. *Vrijeban*.

OVERVLIET, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. van *Maarsse*, gem. en ½ u. Z. van *Vleuten*, 8 min. O. van *de Meern*, waartoe zij behoorde.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 90 v. r. 95 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door *Vrouw WILHELMINA FLORENTINA KOLL*, echtgenoot *HENDRIK PAUW*.

OVERWAARD (HET WATERSCHAP-VAN-DEN-), uitwatering van den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*.

Wegens dit waterschap vindt men de eerste handvest verleend in het jaar 1568, doof *ALSBECHT VAN BELJHREN*, die daarbij aan de *Heeren VAN ARKEL*, *VAN BREDERODE*, *VAN HERLAAR*, den *Heer ARKED VAN ARKEL*, *Heer*

van *Noorddoos*, den Heer JAN VAN LANGERAK en WILLEM VAN SCHEMETS, voor hunne landen tusschen de Lek en de Merwe en tusschen de Meerkerker Zijdedwijn, Giessendam en Alblas, toen uitwaterende te Giessendam en, aan HERRAREN VAN LAESVELD, hun waterschap te leiden door de landen van het graafschap en gaande van Lielveld door Strevelanderbroek, Nieuw-Lekkerland en achter het Elshout tot in de Lek. Dit waterschap met de kaden, heulen en bruggen zonden des Heeren schouwen met zeven Gezworen Heemraden en hunnen Gewaarden Regter, welke zij daartoe eeden en zetten zouden, ieder uit hunne landen. In het volgende jaar zijn er nog onderscheidene overdragen wegen des aanleg dezer uitwatering tusschen de Heeren van de voormelde landen onderling gemaakt en het waterschap schijnt reeds in stand te zijn gebracht vóór het jaar 1384. De bijzondere bezitters dezer heerlijkheden hebben en oefenen nog het regt der aanstelling van Heemraden, die in Water-Heemraden genoemd worden. De stad Gorinchem, als bezittende het laad van Arkel, vervangt het regt, hetwelk de Heeren VAN ARKE weleer bezaten. Het stellen van den Gewaarden Regter, in later tijden Watergraaf genaamd, was erfelijk in het huis van BAKKERBOER, en dit regt is, met den verkoop van Giessen-Nieuwkerk, uit dat huis overgegaan aan den Heer dier heerlijkheid, die den titel van Erf-Watergraaf voert. Het gemeenelandshuis staat in den Elshout, alwaar vier sluizen voor HET WATERSCHAP VAN DEN-OVERWAARD liggen. Dit waterschap heeft nog twee sluizen, liggende op den hoogen boezem, die door acht zware watermolens, in den jare 1739 gebouwd, het water opbrengen en in de Lek loosen. Behalve de landen en dorpen, die het regt hebben tot het aanstellen van eenen Water-Heemraad, watoen hier nog op uit de landen van Meerkerk, voor de afdeeling Meerkerksbroek; Hoog-Blokland, voor de onderdeeling genaamd de Beemd; Neder-Slingeland, Peursum, Ottoland, Goudriaan en meer anderen.

Dit waterschap loopt over eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,958 bund.

Het staat onder het bestuur van eenen Erf-Watergraaf en zeven Water-Heemraden, benevens eenen Secretaris en Penningmeester, wordende dit laatste thans tijdelijk door eenen Heemraad waargenomen.

OVERWATER, geh. in *Zalland*, prov. *Overijsel*. Zie HULSE.

OVERWEERDSCHÉ-POLDER (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gedeeltelijk gem. *Purmerende*, gedeeltelijk gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*; palende N. aan de Hobreder-koog, O. aan de Kante-koog en de Purmer, Z. aan de Nekkerban en de stad Purmerende, W. aan de Beemster.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 396 bund. 81 v. r. 21 v. ell., waaronder 361 bund. 89 v. r. 71 v. ell. schotbaar land, als: onder *Purmerende*, volgens het kadaster, 389 bund. 21 v. r. 91 v. ell., waaronder 318 bund. 96 v. r. 21 v. ell. schotbaar land; onder *Oosthuizen-en-Hobrede*, volgens het kadaster, 31 bund. 13 v. r. 80 v. ell., waaronder 29 bund. 49 v. r. schotbaar land; en onder *Kuadijk* volgens het kadaster, 13 bund. 15 v. r. 50 v. ell. alles schotbaar land. Men telt er 4 h. en 3 boerderijen; als 4 h. en 2 boerderijen onder *Purmerende*, en eene boerderij onder *Kuadijk*. Hij wordt door eenen molen op de *Weer* van het overtollige water ontlast, en heeft eene sluis doch deze dient alleen tot schutting en niet tot uitwatering of waterfloozing. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters onder toezigt van Burgemeesters en Wethouders van Purmerende als Opperpoldermeesters.

OVERWETERING, **OVERWATERINGEN** of **OVERWETERINGEN**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*; met 44 h. en 270 inw.

OVERWETERING, **OVERWATERINGEN** of **OVERWETERINGEN**, adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*, in het geh. *Over-wetering*.

OVERWIND, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ N. ten O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Medemblik*, gem. *Hoogcarispel*.

OVERZANDE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Heinkenszand*, en 's *Heerenhoek*, O. aan *Nisse*, Z. O. aan *Oudelande*, Z. aan *Driewegen-en-Coudorp*, W. aan *Borssele*.

Deze gem. bevat de polders: *Oud-Overzande*, den *Calangepolder*, den polder *Middel-Blazekop*, den *Vrouwepolder*, den *Verloren-kostpolder*, den *Hollestellepolder*, den *Naaldpolder*, den *Onze-Lieve-Vrouwepolder*, en den *Hollepolder*, benevens gedeelten van den polder *Nieuw-Overzande*, den *West-Blazekop-polder*, den *Oost-Blazekop-polder*, den *St. Anthoniuspolder*, den *Nieuwepolder-van-Borssele*, den *Nieuw-Craijertpolder*, den *Loyvepolder*, het *Nieuw-Landke* en de beide *Zakpolders*. Zij bevat het d. *Overzande*, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1074 bund. Men telt er 124 h., bewoond door 180 huisgez., uitsmakende eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er ruim 240 in getal zijn, behooren tot de gem. *Overzande-en-Driewegen*. — De R. K., van welke men er 860 telt, behooren kerkelijk te *Kwadendamme* en 's *Heerenhoek*. Vroeger was *Overzande* een der twee middelpunten van de R. K. landgemeente op *Zuid-Beveland*. Zij had aldaar, in 1691, even als bij *Dijkwel*, onder *Kapelle*, eene hofstede gekocht, welke werd ingeschreven ten name van *Pieter de Bie*, ter ontduiking van de wet, welke bepaalde dat Roomsche kerken enz. als zoodanige geene vaste goederen bezitten mochten. De zolder van het huis werd tot eene kapel ingerigt, de hiervoor benoodigde gelden werden gevonden, voor een deel uit andere fundatiën, voor een deel uit vrijwillige bijdragen der gemeente. In 1697 werden evenwel die bidplaatsen op eene schandelijke wijze geplunderd en vernield. Zekere R. K. jonge dochter, *Catharina Pover* genaamd, was bezwangerd door een Hervormd jongman, *Martinus Vroonland* geheeten, en deze jongeling was ook bereid om haar te huwen; doch hare ouders weigerden de toestemming en zonden hunne dochter naar *Antwerpen*. *Vroonland*, woedende over het verlies van zijne geliefde en van zijn kind, bragt ook de hoofden zijner makkers op hol, en had weldra eenen grooten aanhang. In den vroegen morgen van den feestdag van *Mariaboodschap* (25 Maart) van genoemd jaar, kwam zijne bende op de hofstede onder *Overzande*, sloeg de glazen in, brak de deuren open, en sloegen alle kerkmeubelen, welke zij niet konden medenemen, aan stukken. Hiermede nog niet voldaan, kwamen zij den volgenden dag, zijnde *Zondag*, terug en vernielden het gebouw zelve zoo zeer, dat het bijna een puinhoop geleek. Te *Dijkwel* hield men bijna even zoo huis, waarvan het gevolg was, dat de R. K. landgemeente een langen tijd verstoken bleef van de gelegenheid tot rustige gemeenschappelijke godsdienstoefening.

Men heeft er eene school, welke door een getal van 60 tot 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke aan de Heeren VAN SCHREUR haar bestaan te danken heeft, die hier, op het laatst der dertiende eeuw, een schor bedijkten, welke zij, om dat dit schor, ten opzichte van Heinkenszand, aan de overzijde van de Zwake lag, *OVERZAND* noemde. Zij bouwden er ook eene kerk, in welke nabijheid zich de nieuwe bewoners nedersloegen, en dus het dorp vormden. In het jaar 1595 verkregen zij de bevestiging van dese bezitting, het regt om alle verder aanwassen te bedijken, en maakten daarvan terstond gebruik om den Nieuw-Overzande-polder te beverschen. Dit oefende natuurlijk een grooten invloed uit op de hier vloeijende stroomen. De verlandig ten Zuiden was, na de eerste bedijking, reeds zoo sterk toegenomen, dat die Dierik dicht geworpen, en door de bedijking van het Stuvezand en Dieriks- (Dirks-) land, Baarland aan Borassele vastgehecht was geworden. Zij werd nu nog gedurig sterker. De Noord-polder werd gewonnen, vervolgens ook Driewegen in bouwland herschapen en aan Coudorpe vastgedamd, door de afsluiting der Lange Mare werd voorts de vereeniging met *OVERZANDE* voltooid. Het duurde evenwel nog tot in het jaar 1534 eer de verbinding met Heinkenszand, door de bedijking van den Lofjve- (Louise-) polder, plaats had en dus de vereeniging met Zuid-Beveland, op dit punt, volkomen was (1). Thans wordt dese heerl., in vereeniging met 's *Heer-Arends-kerke* en *Heinkenszand*, door onderscheidene personen in eigendom bezeten.

Het d. *OVERZAND*, meestal, bij verkorting *OVERZAND* en in regeringstukken veelal *OVERZANDE* gespeld, ligt 2½ u. Z. W. van *Goes*, 1 u. Z. van Heinkenszand, in een allerschoonst oord. Het is een niet onbevallig kerkdorp, in welks kom men 40 h. en 270 inw. telt.

De kerk is een in 1840 zeer verbeterd gebouw, met eenen vierkantigen toren, en een geschilderd orgel.

De kermis valt in den eersten Woensdag in October.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met een fessant van keel (rood) en daarboven eene O van sabel (zwart).

OVERZANDE (*NIEUW-*) of *NIEUW-OVERZANDE-POLDER*, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Overzande*, gedeeltelijk gem. *Oudelande*, en voor een keer klein gedeelte gem. *Driewegen-en-Coudorpe*; palende N. aan Oud-Overzande en Verloren-Kost, N. O. aan den Zak-polder, O. aan den Molen-polder, Z. O. aan den Oudelandsche-polder, Z. aan den Storm-polder, Z. W. aan den Kamer-polder, W. aan den Zak-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1396 bedijkt is, beslaat, onder *Overzande*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 27 v. r. 90 v. ell., waaronder 87 bund. 61 v. r. 74 v. ell. schotbaar land. Hij behoort onder het beheer van de *Watering-van-Overzande*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

OVERZANDE (*OUD-*) of *OUD-OVERZANDE-POLDER*, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. W. aan den Calange-polder, N. O. aan 't Nieuwe-Landeke, O. aan den Vrouwe-polder, Z. aan Verloren-kost en den Nieuw-Overzande-polder, Z. W. aan den Sak-polder.

Deze pold., welke in de dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 27 v. r. 33 v. ell., alles

(1) *Zie J. AB UTRECHT DREBELHUIS, Wandelingen door Zuid- en Noord-Beveland, bl. 203-205.*

schotbaar land. Hij behoort onder het behoer van de *Watering-van-Overzande*.

OVERZANDE (WATERING-VAN-), dijkkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den *Nieuwe-Craaijert-polder* en aan de *Watering-van-Heinkenszand*, O. aan de *Buitenpolders-van-Nisse*, Z. aan de *Watering-van-Ellewoutsdijk*, W. aan *Borssele*.

Deze dijkkaadje bevat den *Zak-polder*, *Nieuw-Overzande*, den *Naalde-polder*, *Verloren-kost*, den *Vrouwe-polder*, *Oud-Overzande*, den *Calange-polder*, *Blazekop*, het *Nieuw-Iandek*, den *St. Anthonie-polder*, den *Hollestelle-polder* en den *Holle-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 638 bund. 45 v. r. 65 v. ell., waaronder 638 bund. 15 v. r. 2 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezwoorenen* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

OVERZANDE-EN-DRIEWEGEN, kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Borssele*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Overzande* en ééne te *Driewegen*, welke bediend worden door éénen *Predikant*, en telt er 370 zielen, onder welke 260 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *LIEVE COENE*, die in het jaar 1882 herwaarts kwam, óf in het jaar 1893 overleed. Hij werd opgevolgd door *GUILLAN DE SMIT*. *NICOLAAS VAN DE VELDE*, zoon van *ABRAHAM VAN DE VELDE*, *Predikant* te *Middelburg*, werd, als *Predikant* te *OVERZANDE-EN-DRIEWEGEN*, in zijn eigen huis vermoord door zijnen nabuur *DE KLIEVER*, *Predikant* te 's *Heerenhoek*, die, dien ten gevolge gevangen zijnde, ook nog zelfmoordenaar werd (1).

OXDORP, naam, onder welken het d. *Osdorp*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, vroeger weleens voorkomt. Zie *Osdorp*.

OXE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en 2½ u. Z. Z. O. van *Diepenveen*; met 21 h. en 150 iow.

De markt van *Oxe* ligt tusschen de *Gooljer markt* of het *Gooi*, het *graafs. Zutphen* en de gem. *Bathmen* ingesloten. Een gedeelte daarvan droeg eertijds den naam van *Zwormen*, en daarvan had zeker versterkt huis of toren, door die van *Deventer* ter beveiliging van de landweeren gesticht, den naam van den *Zwormer-toren*, welke, in het jaar 1321, door de *Gelderschen* bezet werd en nog, ofschoon in eene boerenherberg herschapen, dien naam heeft behouden. Niet minder is de naam bewaard van den *Hof-te-Oxe*, waaronder verscheidene goederen in het graafschap *Zutphen* boorig waren, en van welks voormalige hofregten nog eenig gebrekkig berigt is overgebleven. Men hield eertijds de vergaderingen der erfgenamen onder zekeren boom, staande op het erve *Meilink*, gelegen onder de markten van *Dorth* en *Zuidloo*, gem. *Bathmen*, van welken de markt *Oxe* vroeger eene buurschap schijnt geweest te zijn, doch waarvan zij zich, omstreeks het jaar 1650, moet afgescheiden hebben.

OXENVILLARE, oude naam van het d. *Oswilka*, in het balj. van *Bichternack*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Oswilka*.

OXFORD, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Oppe-Nickerie*; palende O. aan de katoenplant. *Hoope*, W. aan de

(1) Zie *YOLIKHEERT*, *Vlissingche Kerkhomel*, bl. 302, en de *Levensbeschrijving van geleerde mannen*, St. IV, bl. 94, door hem aangehaald.

katoenplant. Potosi; 1000 akk. groot. De slaven zijn naar de plant.
Kent overgebracht.

OXWERT, b. in het *Wester-kwartier*, prov. *Groningen*. Zie OXSWM.
OYE, oud adell. h. in het graafst. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kv.
distr., arr., kant. en 1 u. N. van *Zutphen*, gem. *Gorsse*.

OYO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid.
Kadoe.

OZINGA, staten, prov. *Friesland*. Zie OSINA.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

ACHTSTE DEEL.

Bl. 14, reg. 29 en 30, staat: De buitenwerken zijn kleine ravellijnen, lees: De buitenwerken zijn zes kleine ravellijnen,

Bl. 15, bovenste reg., moeten de woorden: die er nog ligt. wegvallen.

Bl. 15, reg. 29, staat: soo 't God vergr. lees: soo 't God vruer.

„ „ achter reg. 33, bijvoegen: De stallen te NAARDEN zijn vijf houten loodsen en militaire gebouwen, die opgeslagen zijn, toen het zevende regiment Obstindische Huzaren werd opgericht.

Bl. 16, reg. 58, bij te voegen: De voormalige Waalsche kerk te NAARDEN, dient thans tot calicotfabriek.

Bl. 17, reg. 3, staat: *Vronwenstraat*, lees: *Voorstraat*,

„ „ achter reg. 10 bij te voegen: De Fransche school en de Stads-burgerschool te NAARDEN worden in het zelfde lokaal, door den zelfden Onderwijzer, doch op verschillende tijden, gehouden.

Bl. 24, reg. 17, staat: immer lees: nimmer

„ 25, „ 12, „ *Westaan*, lees: *Westzaan*,

„ 27, „ 17, „ *de Mijlkrabbe-en-Nadort*, lees: *de Mijl-Krabbe-en-Nadort*,

Bl. 50, reg. 12 van onderen, staat: MAMLEA, lees: NAMLEA,

„ 59, „ 25 en 27, staat: *Nieuwe-Gote*, lees: *Nieuwe-Goote*,

„ 49, „ 6, staat: 5 u. lees: 2 u.

„ „ 7, „ $\frac{1}{2}$ u. „ $1\frac{1}{2}$ u.

„ 58, „ 25, „ na de laatste omwentelingen, lees: na de omwenteling in het laatst der vorige eeuw,

Bl. 58, reg. 2 van onderen — 59, reg. 3 van onderen, aldus te veranderen:

De gem. NEDER bevat het d. NEEDE, benevens het geh. den Ruwenhof, en de buurs. Hoonte, Noordijk, Logbuisen, Broeke en Achterveld en het geh. Rietmolen, dat tot de buurs. Broeke behoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4517 bund. 41 v. r. 50 v. ell., waaronder 4516 bund. 14 v. r. 55 v. ell. belastbaar land. Men telt er 409 b., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en linnen-, pellen- en servetgoedfabrieken, welke laatste inzonderheid te deser plaatse in deugd, fraaije en smaakvolle bewerking uitmunten, hebbende men er zes fabrieken, waarin calicots worden vervaardigd, in werking, benevens eene damastfabriek. Vroeger had evenwel het fabrikaat van linnen en pellen eene grootere uitgebreidheid dan thans. Er is mede eenige doortogt naar Overijssel.

De Herv., die hier ruim 2270 in getal zijn, maken, met Jerit de buurs. Marktvelde, gem. Diepenheim, prov. Overijssel, een kerkelijke gem. uit, welke tot de klass. van Zutphen, ring van Winterwijk, behoort, en ongeveer 2430 zielen, onder welke ruim 1200 ledematen telt. De eerste die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Ambras Sarve, die in het jaar 1616, hier reed was, en in het jaar 1622 overleed. Het beroep is een kerkelijke collatie.

De R. K., die er ruim 410 in getal zijn, behooren tot de stat. van Neede-en-Rietmolen, welke te Rietmolen omme kerk en te Neede een kapel heeft. — De Isr., van welke men er 14 aantreft, worden tot de kerk van Borsulo gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: een te Neede en een te Noordijk, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Naze, ook wel Naze gespeld en bij verkorting Niz genoemd, ligt 6 u. O. van Zutphen, $2\frac{1}{2}$ u. N. van Groenlo, aan den voet van eenen uitgestreken heuvel, waarop veel koren wordt verbouwd, en die van ouds vermaard is wegens veel fruit en wild, en een konijnen-vroeg, alwaar Koning WILLEM III, met de Graven van STREUN, toen Heeren van Borsulo, zich vaak met de jacht vermaakte. Het is een groot dorp, dat in de laatste tijden door het bouwen van eenige deftige huizen zeer in aanzien is toegenomen. Men telt er, in de korn van het dorp, 117 h. en ruim 850 inw.

De Herv. kerk, welke voor de Reformatie aan de H. CECILIA was toegewijd, zal eerlang uitboorde van bouwvalligheid afgebroken en vervangen worden door een nieuw gebouw, dat zal opgetrokken worden op de zelve plaats en alzoo weder steunen tegen den toren, doch grooter dan het oude gebouw zijn zal, waar uit het in 1806 daarin geplaatste vrij groote orgel, in de nieuwe kerk zal worden overgebracht. Meermalen betoonden de leden dezer gemeente hunne belangstelling in de godsdienst, door het geven van zoodanige geschenken, welke de oefening daarvan niet minder luister dan plegtigheid bijzetteden.

De R. K. kapel, die in 1844 is ingewijd, is een goed gebouw, zonder toren, maar van een orgel voorzien.

Nabij dit d. lagen vroeger de huizen Tengnagel en Welmerink of Bulohuis. Thans heeft men er nog het huis de Kamp, vermoedelijk gebouwd ter plaatse, waar het huis Tengnagel gestaan heeft.

Dit d. is de geboorteplaats van den Nederduitschen Dichter WILLEM SLUITS, die er den 22 Maart 1627, het eerste licht zag, en in December 1673 overleed, als beroepen Predikant te Rouveen, na van 1652 tot 1672 Predikant te Eibergen te zijn geweest.

Bl. 60, achter reg. 2 en 3, staat: Men telt — Communikanten. lees: Men telt in de stat. NEEDE-EN-RIETMOLEN 770 zielen en ruim 810 Communikanten. Tot deze stat. behooren mede de Overijsselsche buurschappen Brummelo en Langelo; het laatste echter slechts gedeeltelijk.

Bl. 60, achter reg. 10, bij te voegen: De NEEDEBURG ligt 10 min. N. van Neede en is ruim 70 ell. hoog.

Bl. 60, reg. 19, staat: Burghuizen lees: Burghsluis.

„ „ in noot 1, „ WENDELINUS, „ WENDELINGS.

„ 68, reg. 2 van onderen, staat: 140 inw. lees: 170 inw.

„ 69, „ 16, bovenste reg., „ 40 lees: 28

„ „ „ 4—7, aldus te lezen:

De Doopsgez., van welke men te Niz, in Utingeradeel, 130 telt, worden tot de gem. Akkrum gerekend.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Akkrum*.

Bl. 69, reg. 16, staat: $\frac{1}{2}$ n. N. van *Wilmarsum*, waartoe zij behoort. lees: $\frac{1}{2}$ u. O. van *Pingjum*, waartoe zij behoort; met 2 h., en 15 inw.

Bl. 73, *het art. NESSE-LANDEN aldus te veranderen:*

NESSE-LANDEN (DE), streek lands in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. aan den Rijn, O. aan den pold. Breeveld, Z. aan den pold. Snel, W, aan den Straatweg.

Deze landen beslaan, volgens het kadaster, eens oppervlakte van 19 bund. 9 v. r. 45 v. ell. Men telt er 9 h., waaronder 2 boerderijen.

Bl. 76, reg. 15 en 16, staat: in het *Land-van-'s Hertogenrade*, lees: in het *Land-van-Wittem*,

Bl. 76, *achter het art. NEUBURG of Neusons in te vullen:*

Het kast. *Neuburg*, in den omtrek meestal *Neusons* genoemd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 40 bund. Men zegt dat eertijds een oud kasteel, gemeenlijk genoemd *NOUWZAICN*, omstreeks het tegenwoordige *Neusons* gestaan heeft. Ter plaatse, waar het zou gestaan hebben en, bij meerdere uitgestrektheid, om het tegenwoordig kasteel, ziet men thans eenen grooten Engelschen tuint, doorstroomd door het riviertje de *Gulp*.

Bl. 78, *achter reg. 25, in te voegen:*

De Herv. gem. te *Neuzen* voegde zich in 1584 voorloopig onder de klas. van *Walchoren*, en werd in 1591, door een staatsbesluit, nader daarmede vereenigd. Reeds in 1580, en welligt vroeger, werd de Herv. gem. te *Neuzen* bediend door den Predikant *Petrus van Orlieus*, die, van daar naar *Wemeldinge* beroepen zijnde, nog het gezegde jaar derwaarts vertrokken is. Bij *J. W. te Water*, *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland, in de zestiende eeuw*, bl. 440, wordt nog melding gemaakt van *Gerrard Manssch*, die in 1591 als Predikant te *Neuzen* in dienst was. Hieruit blijkt, dat *Petrus Hondius* niet de eerste geweest is, die het leeraarambt te *Neuzen* heeft waargenomen. Hij is aldaar ook niet in 1620, maar in 1606 gekomen, en te *Neuzen* in 1621 overleden, na zich als Dichter en vooral als Kruidkenner algemeen vermaard gemaakt te hebben. Onder de te *Neuzen* gestaan hebbende Predikanten verdient bijzondere vermelding *Arcadius Gillissen*, geb. te *Middelburg*, den 12 Julij 1712, die, na opvolgend te *Borssele*, te *Neuzen*, te *Bergen-op-Zoom* en te *Vlissingen*, Predikant te zijn geweest, Hoogleraar in de Godgeleerdheid te *Franeke*, en daarna te *Leyden*, is geworden, alwaar hij den 15 Junij 1800 is overleden.

Bl. 86, reg. 15, *moeten de woorden:* Hij watert uit door eene steenen sluis op de *Abeele*. *wegrallen*.

Bl. 86, reg. 27 en 36, staat: *Serlippens-polder*, lees: *Serlippens-polder*,

Bl. 86, reg. 29, staat: *de Zeven-Triniteits-polders*, lees: *den Zeven-Triniteits-polder*,

Bl. 86, *de beide onderste reg.*, staat: Van deze vaart enz. lees: De sporen dezer oude vaart zijn in den winter van 1845—1846 gadempt, en daardoor is een open plein ontstaan, waarop thans (1846) eene nieuwe straat wordt gebouwd.

Bl. 98. De voorm. burg., thans boerderij, *DE NIE* ligt niet gem. *Groot-gast*, maar gem. en 1 u. W. van *Grijpskerke*. Zij beslaat,

met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 30 v. r. 29 v. ell.

Bl. 99, in het art. NIEBERT in te voegen:

Het d. NIEBERT telt 54 h. en ruim 310 inw., welke op één len Herv. zijn. — De enkele R. K., die er woont, behoort stat. van Zuidhorn. — De dorpschool wordt gemiddeld door een tal van 40 leerlingen bezocht.

Te NIEBERT heeft vroeger een burg bestaan, toebehoorende a familie IJZKA. Deze burg is langen tijd vervallen geweest en als boerderij gebruikt, doch in 1844 is het huis herbouwd en bij een fraaie tuin aangelegd, door den Heer KENNEDY DAMM, kant te Nuis-en-Niebert.

Bl. 104, reg. 13, staat: de kerk stil staat. lees: geen god wordt gehouden.

Bl. 105 bij te voegen:

Het NIEUW-NIEBOORVEN-URTHANAK wordt door ééne sluus, op de I van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit gelanden.

Men telt in de kom van het d. NIEUW 45 h., en met de d behoorende gedeelte van het geb. Kommerzijl en de h. B huizen en Gokingaweer, 83 h. en 710 inw. — De dorp wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Bl. 106, reg. 33, staat: NIEKOOP (LAGE-) lees: NIEKOOP (L.

• • , achter het art. LAAG-NIEKOOP, gem., in te voegen

De kermis te LAAG-NIEKOOP valt in Dingsdag, na den derde Z in Augustus.

Bl. 110, reg. 12 van onderen, staat: 11 lees: 14

• 111, • 12—13, moeten geheel wegvallen.

• 121, • 27, staat: zij lees: het

• 126, • 6—10, kunnen de woorden: De stichting—na 1 wegvallen.

Bl. 127, de art. NIEUWENBURG en NIEUWENDAAL als veranderen:

NIEUWENBURG, voorm. bekend gesticht voor krankzinnig Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. en 1½ u. Z. O. van Ley kant. en 1½ u. Z. W. van Alphen, gem. en 40 min. N. van zerswoude.

Thans is het een institoot voor jonge Heeren, onder het be van den Heer J. A. van PRINCE, dat 20 leerlingen telt. Het ge bestaat, met den daartoe behoorenden grond, eene oppervlakte 17 v. r. 95 v. ell.

NIEUWENDAAL (HET), buit. in Zolland, prov. Overijssel, kant. en 1½ u. N. van Deventer, gem. en ½ u. Z. van Olst.

Bl. 130, achter reg. 4 bij te voegen:

In het geb. NIEUWENBURG, in het Land-van-Allens, staan, o Emmikhoven, 97 h. en 540 inw. — De school, welke mede o Emmikhoven staat, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerli bezocht. Ook staat er een wind-korenmolen onder Emmikhoven.

Bl. 131, reg. 16 en 15 van onderen, staat: O. aan Rijnbu Hoensbroek. lees: O. aan Ubach-over-Worms, Z. aan Eygelsho W. aan Hoensbroek.

Bl. 131, reg. 10—8 van onderen, staat: Men telt er 215 h. lees: Men telt er 207 h., bevoerd door 220 huisgez., uitmakende bevolking van 970 inw.

Bl. 151, de vijf onderste regels, *aldus te lezen:*

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 770 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft er geene gemeenteschool, maar twee bijzondere scholen van de tweede klasse. — De kerk te NIEUWENHAGEN, aan den H. GREGORIUS toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

Bl. 155, *het art. NIEUWENRODE aldus te veranderen:*

NIEUWENROODE of NIEUWENROOY, voorm. kast. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3¼ u. N. W. van 's Hertogenbosch, kant. en ½ u. Z. W. van *Heusden*, gem. *Op-Heusden-en-Elshout*, ¼ u. W. van Oud-Heusden.

Dit kast. was voormaals van uitgestreken omvang; thans is er niets dan het puin der fondamenteen van overgebleven. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 50 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer ANIS BOL, woonachtig te Doeveren.

Op bl. 157 *in te voegen:*

De b. NIEUWERBRUG telt 16 h. en 100 inw. De school aldaar wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Bl. 140 *bij te voegen:*

NIEUWERKERK telt in de kom van het d. 110 h. en 770 inw.

Bl. 143 *bij te voegen:*

De gem. NIEUWERKERK-KAPELLE-EN-BOTLAND bevat 2020 bund. 16 v. r. 14 v. ell. belastbaar land.

Het wapen is het zelfde als dat van de heerl. Nieuwerkerk, in Duiveland.

Bl. 144, reg. 27, *staat:* daarop dit losbarste. *lees:* daarop losbarstte.

» 147, » 16 *van onderen*, *staat:* *Mieden*. — *lees:* *Meeden*. —

» 148, » 3 en 2 *van onderen*, *staat:* CANTER-VISSER, *lees:*

CANTER VISSER,

Bl. 153, reg. 7 *van onderen*, *moeten de woorden:* van boven *wegvallen*.

» 159, onderste en bl. 60 bovenste reg., *staat:* dat Mr. PIETER JANSKIND, de pastorij van NIEUWKOOP en de Mey vele jaren bediend heeft. *lees:* dat Mr. PIETER JANSKIND, die den 3 September 1637 overleed, de pastorij van NIEUWKOOP-EN-DE-MEY vele jaren bediend heeft.

Bl. 162, reg. 12 en 11 *van onderen*, *staat:* palende — aan Drunen, *lees:* palende N. aan de heerl. Herpt-en-Berne en Hedikhuizen, O. aan Vlijmen, Z. W. en W. aan Drunen.

Bl. 162, reg. 10 *van onderen*, *staat:* en het geh. Hoeven, *lees:* de zuidelijke zijde van het geh. Hoeven en het Kasteel-van-Drunen,

Bl. 162, reg. 6 *van onderen*, *staat:* 157 *lees:* 157

» 168, » 14, *staat:* zijnde de onderste zes golvende balken. *lees:* de onderste helft verdeeld in zes golvende balken.

Bl. 171, achter reg. 18 *van onderen*, *bij te voegen:*

De pold. het Oude-Nieuwland, op *Duiveland*, bestaat niet meer op zich zelve, maar maakt thans een gedeelte van den pold. de *Vierbannen-van-Duiveland* uit.

Bl. 171, reg. 10 *van onderen*, *staat:* schorren *lees:* zeeduinen

» » » 9 » » » Oostduinen, » zoogenaamde Middelduinen,

Bl. 172, de drie onderste regels, *staat:* N. O.—tegen de Springer. *lees:* O. aan de heerl. het Oude-Nieuwland, aan de Westduinen en met een enkel punt tegen het Oudeland-van-Diepenhorst, Z. W., W., N. W. en N. aan de duinen tegen den Springer.

Bl. 173, reg. 20—25, staat: polder N.—schiedt lees: polder N. van Lohende (polder Kruiningen) en aan het westelijke land en Zuid-Berendland, Z. aan de noord. Krabbendijke en Kruiningen, W. aan de noordwaards. Kruiningensche-dijk, welke echter tot Noordland behoort, en die jaar van de noord. Kruiningen scheidt.

Bl. 173, reg. 26—9 van onderen, staat: Men trit—Zeeblad. lees: De heerl. Noordland bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 222 bund. 85 v. r. 80 v. ell., waaronder 185 bund. 41 v. r. 20 v. ell. beschaar land. Men er 19 h., bevoend door 28 hungen, wisselende eene bevolking van 120 inv., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inv., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van Kruiningen. — Men heeft in deze heerl. gem. school, doch de leerlingen gevoelen onderwijs te Krabbendijke.

Deze heerl. wordt tegenwoordig in eijgendom bezeten, door den Herr Mr. Cornelis Jacobus Vansom, Raadsheer in het Hof van Zeeland, woonachtig te Middelburg.

Bl. 174, reg. 19 en 20, staat: Z. W. aan Oud-Krabbendijke, W. aan de Watering-van-Kruiningen. lees: W. aan den Polder-van-Waarden en aan de Watering-van-Kruiningen.

Bl. 174, reg. 21 en 22 aldus te veranderen:

De Nieuwlandse-polder of Nieuwlandse-polder, welke in het jaar 1642 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 140 bund. 9 v. r. 74 v. ell., waaronder 136 bund. 78 v. r. 84 v. ell. schotbaar land, heeft 1 h., zijnde eene boerderij en sneert met eene sluis door den Kruiningensche-polder in de Westerscheide. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

Den 8 Januarij 1808 is deze polder gevloeid en in het zelfde jaar weder in den vorigen staat gebracht.

Bl. 175, achter reg. 7, in te vullen:

De Noorden-Nieuwlandse-polder, gewoonlijk Noordense genaamd, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 59 v. r. 97 v. ell., waaronder 81 bund. 77 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis op den Vrouwe-polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de centrale Directie van Walcheren.

Bl. 175, achter reg. 12, bij te voegen:

De Oosten-Nieuwlandse-polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 35 v. r. 86 v. ell., waaronder 32 bund. 85 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; heeft 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door 2 sluizen op den Poldersche-Watergang van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de Centrale Directie van Walcheren.

Bl. 175, achter reg. 16, te laten volgen:

De Nieuwlandse-polder, welke in het jaar 1414 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 342 bund. 84 v. r. 94 v. ell., waaronder 342 bund. 06 v. r. 94 v. ell. schotbaar land; telt 21 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door 2 sluizen op de Maas, van het overtollige water ontlast.

Bl. 176, reg. 4 van onderen, staat: schotbaar lees: belastbaar

• 176, achter reg. 47, bij te voegen:

De Oost-Nieuwlandse-polder, in het eil. *Wolphaartsdijk*, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 170 bund. 23 v. r. 80 v. ell.

Nabij de kerk staat eene kleine kapel, mede aan de H. BARTHA toegewijd, welke alle jaren door onderscheidene groote processien bezocht wordt.

Bl. 259, reg. 11 en 10 van onderen, staat: *Achtienhoven-en-den-Boesch*. lees: *Nieuwkoop-en-Noorden*.

Bl. 260, reg. 24, staat: Z. van Obdam, lees: gem. en Z. van Obdam, Bl. 260, achter reg. 27, bij te voegen:

De pold. de Noordsbraak beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 8 bund. 13 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land; en wordt met de Middeltaak, de Zuiderbraak en de Weel, door eenen molen, op den *Obdammer-boezem* van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en Secretaris, twee Hoemraden en eenen Penningmeester.

Bl. 261, onderste regel, staat: met 13 h. en 90 inw. lees: De Noordsbuurt ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. van Leyden, en grenst onmiddellijk aan het d. *Soeterwoude*. Men telt er slechts 7 h. en ruim 40 inw.

Bl. 263 in te voegen:

Onder de inw. van Noorddijk zijn eenige graanhandelaars. Ook treft men er twee pelmolens aan.

Onder de aldaar gestaan hebbende Predikanten verdient mede melding: de Godgeleerde THEODORUS LUBBERS, die er van 1756—1766 gestaan heeft en in 1804, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid en Akademiedrediker te Groningen, overleed, na, in 1772, tevens Afgevaardigde tot de commissie ter verbetering van de Psalmbertijming te zijn geweest.

Bl. 263, de zes onderste regels aldus te lezen:

De kerk is een zindelijk gebouw, met fraai beschilderde glazen (1) en eenen zwaren steenen toren, waaronder de ingang van de kerk is. Deze toren werd in 1648 ter vervanging van eenen houten, welke er vroeger stond opgericht. Hij is in het jaar 1844 aanzienlijk hersteld.

De eerste steen daarvan is gelegd door ANNA MARIA ULGERS, zooals blijkt uit een opschrift boven den ingang in eene zerk uitgehouwen en aldus luidende: ANNO 1648 DEN 29 MAY IS D'ERASTE STEEN GELEGD DOOR JUFFER ANNA MARIA ULGERS, DOER DE EERWAARDE BOLANDUS STECHMAN PASTOOR ENDE DE HEER OTTO VALCKE DROST DER OLDAMTEN, NEVENS JAN ROELOFS ASSESSOR VAN 't SELWERDER GERICHTE KERKVOOGDEN WAAREN. De zerk bevat tevens de familiewapens der vier gemelde personen. In den toren is een uurwerk en twee klokken, van welke de oudste, welke tevens de grootste is, in het jaar 1660 uit eene voormalige torenklok van Noorderdijk gegoten werd door WILLEM JACOBUS DE VRIJ. De tweede klok is van latere dagteekening. De kerk heeft geen orgel.

Bij den watervloed van het jaar 1686 werden in de gem. Noorddijk 11 huizen beschadigd en verloren 18 paarden, 129 koeijen, 24 schapen en 14 varkens het leven.

Bl. 265, reg. 15—15 moeten geheel wegvallen, daar er geen h. Noorddijk onder *Schermerhorn-en-Westmynen* bestaat.

Bl. 265, achter regel 4 van onderen, bij te voegen:

De Noorderdijkse-polder maakt geen afzonderlijke pold.meer uit, maar is thans een gedeelte van den *Gecombineerde-Noord-en-Zuideinder-polder*.

Bl. 270, reg. 18, staat: kant. *Woubrugge*, lees: kant. *Alphen*,
 „ „ „ 21, „ den Zuid-polder, „ de droogmakerij

Westrijde.

(1) Men vindt deze glazen omstandig beschreven in P. BOELVS JUNIOR het twee honderd vijftigste bestaan der Hervormde gemeente te Noorderdijk bl. 81, in welk werkje, in 1846 te Groningen uitgekomen, men nog wel een en ander omtrent Noorderdijk kan vinden, hetwelk ons bestek niet geleegt op te nemen.

Bl. 270, achter regel 21 bij te voegen:

De GECOMBINEERDE-NOORD-EN-ZUIDEINDER-POLDER, beslaat eene oppervlakte van 1004 bund. en wordt door twee molens uitgemaal.

Bl. 273, het art. NOORDER-MEER (HET), aldus te lezen

NOORDERMEER (HET), bedijkt meertje, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel, Z. O. van Gaastmeer, hetwelk, vóór de bedijking, ten Z. door de Kerk-sloot met het Heeger-meer; ten N. door de Kerk-sloot met Bratte-sloot in verbinding stond. Nog vroeger stond het ook ten O. in verband met de Idsegasterpoelen door de Zijlroede, maar deze was later afgedamd. Dit meer is, in 1798 of 1797, met de genoemde slooten, waardoor het gemeenschap met de Bratte-sloot had, ingedijkt.

Bl. 274, het art. NOORDER-VECHTDIJKEN aldus te veranderen:

NOORDER-VECHTDIJKEN (DE), derde dijksdistr. in de prov. Overijssel.

Het wordt begrensd door de Zwartewaters- en Noorder-Vechtdijken, van den zuidkant der ophaalbrug over de uitwatering der Dedemsvaart, in het Zwartewater te Hasselt, de waterkeering bewesten die stad en verder de dijken tot aan het dorp Dalfsen, den hoogen oever langs en den Molendijk, boven het zelfde dorp, de hooge gronden van Dalfsen, en Nieuw-Leusen, de Dedemsvaart, en hare verlenging tot aan bovengemelde ophaalbrug aan het Zwartewater te Hasselt. Dit dijksdistr. staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Heemraden, vier Hoofdingelanden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

Bl. 286, in te voegen:

De pold. het NOORDLAND, onder Heinkensand, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 47 bund. 8 v. r. 86 v. ell., alles schotbaar land. Hij behoort tot de watering en onder het polderbestuur van Heinkensand, en watert met de andere polders van genoemde watering, door de zeesluis op Tendenwege, onder 's Heer-Arendskerks, uit.

Bl. 287, reg. 52 en 53 aldus te lezen:

De pold. het NOORDLAND, onder Oude-Tonge, welke in het jaar 1461 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 206 bund. 66 v. r. 21 v. ell., waaronder 192 bund. 63 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 9 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door 1 sluis, op de haven van Oude-Tonge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezwoorenen, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

Bl. 287, in te voegen: het d. Noordlaren telt in zijne kom 65 en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. 100 h.

Bl. 290 reg. 26—34. Deze droogmakerij—water ontlast. aldus te veranderen:

De NOORDPLAS grenst Z. aan de Honderdmorgen. Deze droogmakerij, die in het jaar 1789 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3553 bund. 72 v. r. 13 v. ell., waaronder 3369 bund. 40 v. r. 22 v. ell. schotbaar land; als: onder Hazerswoude, volgens het kadaster, 1351 bund. 36 v. r. 51 v. ell., alles schotbaar land; onder Benthuizen, volgens het kadaster, 688 bund. 12 v. r. 78 v. ell., waaronder 522 bund. 86 v. r. 82 v. ell. schotbaar land; onder Hoogeseen, volgens het kadaster 482 bund. 78 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land, onder Benthorn, volgens het kadaster 83 bund. 4 v. r. 92 v. ell., waaronder 75 bund. 99 v. r. 10 v. ell. schotbaar land, onder Soeterwoude, volgens het kadaster 267 bund. 78 v. r., alles schotbaar land;

en onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, volgens het kadaster 698 bund. 61 v. r. 69 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 141 h., waaronder 82 boerderijen, als onder *Hazerswoude* 18 h. en 15 boerderijen; onder *Benthuizen*, 94 h. en 10 boerderijen; onder *Hoogeveen*, 10 h. en 9 boerderijen; onder *Benthorn*, 2 h., alle boerderijen; onder *Soeterwoude*, 5 h., alle boerderijen; onder *Noord-Waddingsveen-en-St.-Hubertsgeregt*, 12 h. en 11 boerderijen. Hij wordt voor wat *Hazerswoude* aangaat, door 2, voor *Hoogeveen* door 2 en voor zoo veel *Soeterwoude* betreft door 3 sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast en heeft bovendien 15 watermolens onder *Hazerswoude*.

Bl. 293, achter reg. 17, van onderen in te voegen:

Het *VRIJ-NOODVEEN* is niet bedijkt, maar ligt in den *Uithoornsche-polder*, doch bestaat thans voor het grootste gedeelte uit water, het overgebleven land zal ongeveer 20 bund. bedragen. Boerderijen of andere gebouwen zijn niet meer aanwezig; terwijl de laatste plaats reeds voor 40 jaren is gesloopt; de benaming is dus alleen bekend. Het staat onder het bestuur van den *Uithoornsche-polder*.

Bl. 295, reg. 2 van onderen—296, reg. 2 van boven, aldus te lezen:

Dit kant. bevat de gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Laan-geveld-en-Offem, Lisse, Hillegom, Vennip, Noordwijk-kerhout-Zilk-en-de-Hooge-Boekhorst, de Lage-Boekhorst, Oegstgeest, Sassenheim, Voorhout, Warmond, Beide-de-Katwijken-en-het-Zandt, Valkenburg en Rijnsburg.

Bl. 296, achter reg. 16 in te vullen:

Men telt in de kom van het d. Noordwijk 42 h. en 250 inw., en met het daartoe behorende geb. Lucaswolde 60 h. en 580 inw.

Bl. 299, achter reg. 11 van onderen bij te voegen: Men telt te Noordwijk-Binnen 367 h. en 1460 inw.

Bl. 300, reg. 15—8, van onderen, aldus te lezen: De groote ingang werd voorheen onder den toren gevonden, doch deze wordt, sedert de toren aan het dorp gekomen is, niet meer voor kerkingang gebruikt, maar in plaats daarvan is eene nieuwe deur aan de noord-westzijde gemaakt. Vroeger had men aan het plafond der kerk eenig schilderwerk.

Bl. 301, reg. 10—12, de woorden: op het koor—gebruikt wordt. aldus te veranderen: Boven het koor is nog een klein spitsje. — Het orgel is door twee achtlingwaardige echte lieden, leden der gemeente geheel voor hunne rekening bekostigd en der gemeente ten geschenke gegeven, benevens een jaarlijksch inkomen van twee honderd gulden voor den organist en vijf en twintig gulden voor den orgeltrapper.

Het monument ter eere van *JANUS DOUZA* is opgerigt in het jaar 1792. Onder de vele aanzienlijke grafkelders in dit kerkgebouw, vindt men er eene welke bijzondere opmerking verdient en wel die van *JAN VAN DER BOECKHORST*, zoo als blijkt uit de zerk, waarop het volgende te lezen is:

Int jaer 88 hēn MCCC en XL op
Sitte Scolastica dach, starf Jan v. d.
Boeckhorst, hēn i noertich en vā
nortighout. — Int jaer CXXX op
aler hillige avent starf Elisabeth
v. alkema geselne Jans v. d. Boeck
horst voergenoet-hit hoer de Sielē

Levensgroot zijn zij op deze zerk afgebeeld: hij geheel in harnas met eene leeuw en zij in plegtgewaad met eene windhond aan de voeten.

Bl. 301, onder reg. 13 van anderen, hij te wijzen:
Ter plaatse, waar het *St. Barbara's-hoofst* te *Nunne*
heeft, niet men thans niets meer dan een stuk *Stelland*,
meer *omgraven*.

Bl. 301, reg. 7 en 6 van anderen, de woorden: *Taan*
gebouw tijdelijk gebruikt tot een *doerpoel*, *aldus te lezen*
Thans worden de huizen, vroeger door de *Provinciers* het
particuliere *ruis* verbouwd, en de voordeelen daarvan
overblijven zijde *inwonsten*, tot *ruis* van eenige on-
gen, *gebruik* *Noordwijken*, gebruikt; *strekkinge* de *voornam*
thans tot *schouw*.

Bl. 302, reg. 1 en 2 *aldus te lezen*:

Het *Randhuis* is een wel ingerigt gebouw, met de noodige
voor de *gevoone* *doerpoel* *vergaderingen* en de *teropzettingen* van
toegeregt, *voorzien*.

Bl. 302, reg. 3, staat: *Vroeger had lees: Nog heeft*.

„ „ in te vullen: De tijd van de eerste stichting
schuttergilde te *Noordwijk-Binnen* is niet te bepalen, doch
voorhanden stak van het jaar 1477 kan men opmaken, dat
derschap reeds lang moet bestaan hebben. — In het jaar
vervalven gebouw door de *broederschap* *onderling* geheel het
behoorlijke staat gebracht (1).

Vermoedelijk is de kamer van *Rhetorica* te *Noordwijk-B*
in het midden der vorige eeuw te niet gegaan (2).

Bl. 302, reg. 23—25, *aldus te veranderen*: De *doer*
wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.
men er een *Instituut* voor *Jongheeren* met 25 leer-
een *Instituut* voor *jonge Jufvrouwen* met 14 leer-

Bl. 308, reg. 6, van anderen, staat: *Ond-Karren lees*:

„ „ *onderste reg. staat: den landbouw. lees: den land*
veeteelt en het *turfgraven*.

Bl. 309, reg. 5, staat: *Oudega-Kolderwolde-Nijega-en*
lees: Oudega-en-Kolderwolde en Nijega-en-Elahuisen

Bl. 309, reg. 6, en 7 staat: *eenen Predikant lees: twee F*

„ „ „ 16, staat: *IJGAWOLDE, lees: IJGAWOLDE,*

„ „ „ 17, „ *IJGA GALANA, lees: IGA GALANA,*

„ 310, „ 27, „ *NOORDWOLDE-EN-BEUL Steggerd*
hinga lees: NOORDWOLDE-EN-BEUL en Steggerden-en-Finkega

Bl. 312, reg. 9, staat: *buit., lees: hoeve,*

„ 312, reg. 20 en 21, *aldus te veranderen*:

De *NOORDWIJK-VOLDE* bestaat, volgens het kadaster, een
vlakte van 752 bund. 32 v. r. 30 v. ell.; als: onder *Noordwijk*
en-Buiten-Langeveld-en-Oeffem, 400 bund. en onder *Noord*
352 bund. 32 v. r. 10 v. ell. Hij wordt door drie sluizen,
twee te *Noordwijk-Binnen* en eene op de nieuw gegraven wat-
het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit
meesteren der beide gemeenten.

Bl. 314, reg. 9 van anderen, en 315, reg. 15, staat: *J*
lees: JAN LOOPUYT,

(1) Men zie verder over dit gilde de *Vriend des Vaderlands*, Jaargang 1835, bl.

(2) Over deze kamer zie men voorts het *Aankomstboek* op het *Woordenboek* van
1801, N. M, 55-71.

Bl. 316, reg. 29, staat: Oost-Friesland, lees: Friesland,
 „ 320, „ 12 van onderen, staat: Born, lees: Middelsee,
 „ 327, „ 9—11, de woorden: Het schoollokaal — bezocht.
 aldus te veranderen:

De school te NUMANSDORP, waarvan het lokaal 21 ell. lang, 8 ell. breed en 5 ell. hoog is, wordt des zomers gemiddeld door een getal van 100, des winters door ruim 230 leerlingen bezocht.

Op bl. 528 in te vullen:

De BEKADE-GORZEN-VAN-NUMANSDORP en de HOOG-WEESTERSCHE-POLDER-VAN-NUMANSDORP zijn gedeelten van de *Laagjes-van-Numansdorp*.

Deze laagjes beslaan, met alle riet- en biessveldslikken, gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1393 bund. 25 v. r. 57 v. ell. Men telt er 18 boerderijen. Zij worden door negen sluizen, op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast.

De MOLEN-POLDER-VAN-NUMANSDORP, welke in het jaar 1663 bezomerkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 152 bund. 44 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast.

De NIEUWE-OOSTERSCHE-POLDER-VAN-NUMANSDORP of eigenlijk de NIEUWE-OOSTERSCHE-ZOMER-POLDER-VAN-NUMANSDORP is in 1758 bezomerkaad.

Op bl. 529 in te voegen:

De NIEUW-WEESTERSCHE-ZOMER-POLDER-VAN-NUMANSDORP, welke in het jaar 1696 bezomerkaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 59 v. r. 80 v. ell.

De WEESTERSCHE-BEKADE-GORZEN-VAN-NUMANSDORP, meer bekend onder den naam van HOOG-WEESTERSCHE-ZOMER-POLDER, is in 1751 bezomerkaad.

Bl. 334, reg. 22, staat: JACOBUS WILBELMI, lees: JACOBUS, volgens anderen JOHANNES, WILBELMI,

Bl. 335, achter reg. 6 van onderen, bij te voegen:

Men telt te NETTER 54 h. en ruim 190 inw., onder welke ruim 180 R. K. en een tiental Hervormden.

Bl. 356, reg. 9, staat: 43 h. en ruim 240 inw. lees: 63 h. en ruim 290 inw.

Bl. 356, reg. 15, „ De kerk is van toren en orgel voorzien. lees: De kerk te OBBICHT, dan den H. WILLIBRORDUS toegewijd, is een schoon gebouw, met eenen toren.

De kermis valt in den eersten Zondag na H. Sacramentsdag.

Bl. 357, reg. 53, staat: JOHANNES AELTIUS, lees: JOHANNES AELTIUS,

„ 342, „ 6 van onderen, staat: Oostergoo, lees: Westergoo,

„ 342, „ 4 en 5 van onderen, staat: niet ver — Sjungadijk. lees: 5 min. W. van Burgwerd, waartoe zij behoorde, bij de buurt Sjungadijk.

Bl. 345, reg. 15, staat: 69 huisgez., lees: 79 huisgez.,

„ 345, „ 17 en 18, staat: 30 Ledematen, lees: ongeveer 40 Ledematen,

Bl. 345, achter reg. 12, in te voegen:

De gem. ODIJK beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 648 bund. 9 v. r. 96 v. ell., waaronder 647 bund. 46 v. r. 55 v. ell. belastbaar land.

Bl. 344, reg. 28 en 29, staat: W. aan Maasbracht en Linne. lees: W. aan Linne.

Voorts op het art. ODILIENBERG in te voegen:

De kerk is een vervallen gebouw, met eenen ouden toren en van een orgel voorzien. Toen JACOBUS OEVEREN, als Vicaris-Generaal van het VIII. DEEL.

bisdom Roermond, den 9 October 1686, de kerkvisitatie te Onne hield, was Hendrik van Tson aldaar Pastoor; de vergevin pastorij stond aan het kapittel van Roermond. De groote ti kwamen ten voordeele van den Bisschop van Roermond; de tienden behoorden aan den Pastoor der plaats en aan den Heer FRIJBERG (zie dat woord). Het getal der Communikanten ging niet boven de 300. De kerk, geheel vervallen zijnde, werd omstreefs 1682 hersteld. REGINALDUS COOLS, vierde Bisschop van Roermond, wijdde haar den 11 Mei 1686. Vóór dien tijd was de kerk OEDILIEBERG aan de H.H. Apostelen Petrus en Paulus toegewijd, toen werd zij opgedragen aan de H.H. Wino, Plechelmus en Otmar.

Het koor is gewelfd, doch de kerk heeft eenen platten zolder, den boog van het koor staat het volgende jaarschrift:

*Sicut Reginaldus episcopus restituit et
Sexto maii apertur.*

(d. i. Onder Bisschop REGINALD hersteld en den 12 Mei geopend)

De predikstoel draagt het jaartal 1787. Men vindt in de kerk steenen doopvont, naar het maaksel te oordeelen aller waarschijnlijk uit de veertiende eeuw afkomstig. In den toren hangt slechts eene

Bl. 546, reg. 27, staat: in de st. Stavoren, lees: bij de stad Stavoren
" 562, achter reg. 17 van anderen, in te voegen:

Ter plaatse, waar de state OENEMA, in *Dantumadeel*, gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden slaan eene oppervlakte van 1 bund. 5 v. r. 70 v. ell.

Bl. 565, achter reg. 15, bij te voegen:

Ter plaatse, waar de state OENEMA, in *Utingeradeel*, gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 27 bund. 50 v. ell., in eigen bezeten wordt door den Heer P. T. WITTEVEN, woonachtig te Akk

Bl. 575, achter reg. 22, van anderen bij te voegen:

De kapel te Onk is aan de H. ANNA toegewijd en heeft eene kerk en toren. — De kermis valt in, in de maand Junij.

Bl. 575, reg. 19 van anderen, staat: N. aan Stevensweerd, O. Montfoort, lees: N. aan Stevensweerd en Roosteren,

Bl. 575, reg. 15 van anderen, staat: *Echt*, lees: *Stevensweerd*

" " , van anderen bij te voegen: Het wapen der gem. Onne, bestaat uit het beeld van de H. ANNA.

Bl. 582, reg. 14, staat: Hillenasberg lees: Hillensberg

" " , " 17, " Ophoven; lees: Oppeven,

" " , " 35, " het Huis-te-Oirsbeek, lees: het Huis-te-Daenraedt.

Voorts in het art. OIRSBEK in te lusschen:

Men telt er in kom van het d. 80 h. en 280 inw. — De school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht

Bl. 582 moet het art. het HUIS-TE-OIRSBEK geheel weg vallen

" 592, achter reg. 26, bij te voegen:

Het geh. OISTERWIJKSCHE-HOEVEN, ligt ½ u. Z. O. van Berkel telt 7 h. en 40 inw.

Bl. 592, achter reg. 17 van anderen, bij te voegen:

Het OKKERS-POELTJE is 10 bund. 71 v. r. groot en men vangt baars en paling in.

Bl. 592, het art. OKKERVORT aldus te lezen:

OKKERVORT, verkeerde spelling van OTTERVOORT, oudtijds watertje in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OTTERVOORT

- Bl. 395, reg. 8, *staat*: Juwsamaklust *lees*: Jaarsemaklust
 Bl. 399, reg. 10, *staat*: Sormorra; *lees*: Sorromorre;
 „ „ „ 16, „ eene valbrug *lees*: eene vaste brug
 „ „ „ 17, „ 1680 inw., *lees*: 1780 inw.,
 „ „ „ 23 en 24, *staat*: 1 wind-koren-, 1 mosterd en 1 mout-
 molen, *lees*: 1 wind-koren-, mosterd- en moutmolen,

Voorts op die bladz. in te voegen:

Er zijn te Oldenzeen 900 Hervormden. — De kerk was, vóór de Reformatie, waarschijnlijk aan den H. BENEFACIUS gewijd.

- Bl. 401, reg. 5, *staat*: ALUANSUS, *lees*: ALUTARIUS,
 „ 407, „ 15 van onderen, *staat*: Bolmahuizen, *lees*: Balmahuizen.
 „ 418, „ 15 „ „ IJkema, *lees*: IJkum,
 „ 411, „ 8 en 6 „ „ noordwaartsche kronkeling, *lees*:
 zuidwaartsche kronkeling,
 „ 407 en 408 *bij te voegen*:

Deze gem. Oldenzeen beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4075 bund. 56 v. r. 89 v. ell., waaronder 3606 bund. 47 v. r. 65 v. ell. belastbaar land.

De drie scholen in deze gem., worden gesamenlijk gemiddeld door een getal van 390 leerlingen bezocht. Men telt in de kom van het d. Oldenzeen 86 h. en 580 inw.

Bl. 421, reg. 9 *staat*: Pieterbuurster-meer. *lees*: Pieterbuurster-maar.

Bl. 432, *het art. OLIJDAM, aldus te lezen*:

OLIJDAM, voorm. havez., in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en ½ u. van *Deventer*, kant. en ½ u. W. van *Goor*, gem. en 1½ u. O. van *Markelo*, in de buurs. *Kerspel-Goor*.

Deze havez. is reeds voor vele jaften gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans nog eene verhevenheid en overblijfselen van de fondamenteuten, en in de nabijheid eene boerenhofstede, welke de naam van OLIJDAM heeft behouden. De havez. werd in de tweede helft van de vijftiende eeuw bezeten door WILLEM VAN HOBVEL. In 1682 behoorde zij aan JOHANNES UNICO RIPPENDA VAN WELDAM, en is toen waarschijnlijk reeds onder de havez. Weldam opgenomen, zoo dat men thans niet meer kan nagaan, welke oppervlakte van gronden daartoe hebben behoord.

Bl. 455, *achter reg. 20 in te voegen*:

Ter plaatse, waar de voorm. burg 'r OLLEHEER gestaan heeft, ziet men thans eene boerenbehuizing. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 29 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer G. E. WIJERSMA, woonachtig te Oldebove.

Bl. 457, *achter reg. 17 van onderen, bij te voegen*:

De pold. de BUNTB-OMLOOP, paalt N. aan het Kerkeland, O. aan de Harmonie, Z. aan den Kleine-polder, W. aan den Meenwen-polder. — Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 49 v. r. 84 v. ell.

Bl. 441, reg. 9 tot 6 van onderen, *aldus te lezen*:

Het geh. OMMELANDERWIJK bestaat uit 145 h., bewoond door 167 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 zielen; liggende de huizen langs het Pekel-diep, dat uit het midden van Veendam komt en een uur Oostwaarts tot dicht aan de Pekela loopt.

De inw., die op 7 na allen Herv. zijn, behoorden tot in 1848 tot de gem. *Veendam*, maar zijn in dat jaar vereenigd met die van *Zuidwending*, eene gem. geworden. — Men heeft er eene school van de

tweeds klasse, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Bl. 444. *Het art. OMMEREN aldus te veranderen:*

OMMEREN, heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Lienden*; palende N. aan *Inge* en *Lienden*, O. aan *Meerten*, Z. aan de *Linge* of *Zandwetering* en buurt *Zandwijk*, W. aan *Zandwijk*, *Maorik* en *Ingen*.

Deze heerl. bevat het d. *Ommeren* en onderscheidene verstrooi liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 647 bund. 45 v. r. 44 v. ell., waaronder 642 bund. 64 v. r. 42 v. d. belastbaar land. Men telt er 76 h., bewoond door even zoo veel huisgez. uitmakende eene bevolking van 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, aardappelenoelt, handel in fruitgewas, bot en varkens.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke men ruim 1000 Led. maten telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, rij van *Ingen*, behoort.

Men heeft in deze heerl. eene, in het jaar 1840, geheel vernieuw. school, welke door een gemiddeld getal van 75 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. OMMEREN behoorde van ouds aan Heeren, welke dien naam voerden.

Het adellijk geslacht VAN OMMEREN voerde d'or en trois lions pa sans de sable, posés en pal (d. i. goud, met drie loopende leeuw en, van sabel (zwart), boven elkander geplaatst, en door dien hetzelfde wapen door het Geldersche geslacht VAN DEN STEENHUIS gevoerd werd, is het te denken, dat beide tot het zelfde geslacht behoorden. Late heeft de heerl. aan den huize VAN BORSICEN behoort, waaruit zij, om streeks het jaar 1180, in den huize VAN LYDEN is overgegaan. In 1460 door JAN VAN GEMEREN, verkocht zijnde aan GERARD VAN CULENBORG bleef zij tot den 28 April 1698, in den grafelijken huize CULENBORG wordende zij op dien dag verkocht door LOUISE ANNA BIJ, Vorstin van *Waldeck*, Gravin van *Piermont* en *Culenburg*, aan Vrouwe ANNE DE BIJ, douairière VAN DEN STEEN, Vrouwe van *Waaijestein*. Tot den den is zij onafgebroken in het bezit van het geslacht VAN DEN STEEN gebleven, zijnde de tegenwoordige eigenaar de Heer FREDERICK JOHN AREND FRANCOIS VAN DEN STEEN, Hoofd-Ingeland van *Neder-Betuwe* wonende op den huize *Nieuw-Waaijestein* te *Zoelen*.

Onder de heerlijke regten behoort de gedeeltelijke voordragt in de gemeente bestuur van *Lienden*. Gedurende den tijd dat het geslacht des tegenwoordigen bezitters eigenaars geweest zijn, heeft hun famili wapen, ook voor wapen van OMMEREN gestrekt, zijnde een doorsned (coupé) veld, het bovenste deel van zilver met drie hamers naast elkander van sabel (zwart), en het onderste geheel van de laatste kleur. Het d. OMMEREN ligt enz.

Bl. 447. *Het art. OMVAL, aldus te veranderen:*

OMVAL (AAN DEN-), geh. in de bedijkte *Schermer*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ n. O. van *Alkmaar*, aan het west einde van de *Noordervaart*; met 21 h., ongeveer 80 inw. en eene, sedert weinige jaren, nieuw gebouwde school, met 80 leerlingen.

Bl. 447. *Het art. OMFLOED-VAN-DE-DINKEL, aldus te lezen*
OMFLOED-VAN-DEN-DINKEL, water in *Twenthe*, prov. *Overijsel*, hetwelk zijnen aanvang neemt uit de *Dinkel*, nabij den huize *Sin* graven, onder *Denkamp*; loopt voor een klein gedeelte door de buurt *Beuning* en *Valthe*, gem. *Weerselo*, en ontlast zich

- ...kamp in de *Dinkel*. Het dient hoofdzakelijk om
huis Singraven aanwezigen watermolen van het over-
tolligen te ontlasten.
- 478, *staat*: Menkewierum *lees*: Menkeweer
...de onderste regels *aldus te lezen*;
...ren is aldaar een nieuw landhuis aangelegd, hetwelk,
...behoorende landerijen, eene oppervlakte beslaat van
...ans bezeten en bewoond wordt door den Heer RIJK
...ky, Lid der Commissie van landbouw in Friesland.
- 475 en 9 *staat*: Het is een—omsingeld, *lees*: Het KASTEEL
...en schoon, modern huis, in de vorige eeuw gebouwd;
...it een vierkant gebouw met hoog spits toeloozend dak
...korentje staat, dit behoorde tot het vorige kasteel.
...ruwen zijn te zamen door eene gracht omringd, waar-
...nen brug, vlak voor het kasteel, ligt. Op het voorplein
...tsluizen en vier kastanjeboomen, waarvan drie merk-
...egens hunne groote uitgebreidheid. Het geheel is om-
...estijnen, wandelingen enz., zijnde alles wederom besloten
...acht en ijzerhek.
- ...achter het art. Oogvliet *in te voegen*:
...welke in het jaar 1845 bedijkt is, wordt door eenen molen
...tollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier
...rden.
- ...bij te voegen:
...kerk van OOLTGENSPLAAT, is in 1845, wegens bouwvallig-
...de dienst onbekwaam verklaard, zoodat in 1846 besloten is
...l nieuwe te bouwen.
- ...reg. 18 en 21 *staat*: buurtje, *lees*: landhoofs,
7, " 4 *staat*: *Eysden*. *lees*: *Breust*.
" 5 " *Eysden*. " *Maerland*.
" 24 en 31 *staat*: 1½ u. *lees*: 2 u.
- ...op die bladz. *in te voegen*:
...erl. Oost besloeg eene oppervlakte van ongeveer 40 bund.
...rden en tuinen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door
...er Baron JOSEPH DE BLANCKAERT, woonachtig te Lexhy, gem.
...-Hozemont, in België.
- ...kermis valt in Zondags na St. MARTINUS in de maand November.
...tot het kasteel Oost behoorende gronden, beslaande eene
...vlakte van 18 bund. 40 v. r., worden thans in eigendom bezeten
...evengemelden Heer Baron JOSEPH BLANCKAERT.
- ...479, de beide onderste reg. *staat*: W. aan den Spijkenisse-polder,
...an de Schorren tegen de Nieuwe-Maas. *lees*: W. aan de Schor-
...tegen de Nieuwe-Maas.
- l. 479, onder aan de bladz. *bij te voegen*:
...e pold. NIEUW-OOSTBROEK beslaat, volgens het kadaster, eene op-
...vlakte van 76 bund. 62 v. r., alles schotbaar land, en wordt door
...sluis, op de haven van Spijkenisse, van het overtollige water ontlast.
- l. 480, *achter* reg. 4 *in te voegen*:
...e pold. OUD-OOSTBROEK beslaat volgens het kadaster, eene opper-
...te van 30 bund., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis op
...aven van Spijkenisse van het overtollige water ontlast. Hij heeft slechts
...n eigenaar, zoodat er geen bestuur, evenmin als in Nieuw-Oost-
...k bestaat.
- l. 494, reg. 19, *van onderen staat*: aan de duinen, *lees*: aan
...ostduinen,

Bl. 494, reg. 15 en 14 van onderen, moeten de woorden: en de Oostduinen. wegvallen.

Voorts bij te voegen: De pold. de Oude-Oostmark wordt door e sluis in de Achterhaven van Goedereede van het overtollige water ontl.

Bl. 495, achter reg. 20 van onderen, bij te voegen:

OOSTDRE, in Rijnland, beslaat eene oppervlakte van 94 bund. 49 v 88 v. ell. Men telt er 13 h., bewoond door 20 huizingen., uitmake eene bevolking van ruim 120 inw.

Bl. 496 in te voegen:

De OOSTDREKEN-POLDRE besloeg afzonderlijk eene oppervlakte, volg het kadaster van 106 bund. 71 v. r. 95 v. ell., en telde 5 h., boerderijen.

De buitenplaats OOSTDREUS wordt thans in eigendom bezeten door Heer CAREL EMANUEL BARON VAN TOYLL VAN SNEEKERKERE, woonachtig 's Gravenhage.

Bl. 505, reg. 5 staat 5 min. lees: 10 min.

• • • 15 en 14 staat: naar de Wadden loopt, waarin zich ontlast. lees: thans tegen den Zeedijk dood loopt.

Bl. 505, reg. 18 en 17 van onderen, staat: $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. Oldeboorn. lees: $\frac{1}{2}$ u. O. van Oldeboorn; met 9 h. en 70 inw.

Bl. 507, reg. 7 van onderen staat: nabij den Burg, lees: $1\frac{1}{2}$ u. van den Burg,

Voorts op bl. 507 en 508 in te voegen:

Men telt in de kom van het d. OOSTERZIND 95 h. en 550 inw. en in het Nieuwe-Schild 99 h. en 580 inw.; als: 420 Herv., onder welke 210 Ledematen; ongeveer 110 Doopsgez., onder welke 80 Ledematen en ongeveer 50 R. K. — De dorpschool wordt gemiddeld door 420 getal van 420 leerlingen bezocht.

Bl. 510, reg. 7 staat: 1575, lees: 1570,

• • • 12 • O. lees: N. O.

• • • 27 moeten de woorden: aan de westzijde wegvall

• • • de 15 laatste regels aldus te veranderen:

OOSTERGOO, een der drie kwartieren, waarin de prov. Friesland verdeeld is; palende N. aan de Noordzee, O. aan Groningen, Z. aan het kw. Zevenwouden, W. aan Westergoo.

Eertijds werd het door de Middellzee of het Boorndiep van de laatste afgescheiden; thans evenwel is dit alles nieuw land, wa door een landrug loopt, welke deze nieuwe landen onder Ooster en Westergoo verdeelt. Deze landrug, de Zwette genaamd, lo zuidwaarts van den Bildtdijk af tot voorbij de Dille-zijl (Krinsera en Deersum, van waar de Sjaarda-sloot, zuidoostwaarts tot aan Groendijk vloeijende, bij het Sneekermeer, van deze twee kwartie weder op nieuw de grenzen bepaalt.

Bl. 516, reg. 6 en 7, staat: Men heeft—ééne te Dorst. lees: Men heeft in deze gem. zes scholen, als: drie te Oosterhout, zijnde e stadschool, eene Fransche kostschool voor Jonge Heeren en eene sch voor Jonge Jufvrouwen, eene aan de Horst; eene in den Hout eene te Dorst.

Bl. 518, reg. 25 van onderen, staat: 40 lees: 10

• • • 21 • • • 50 • 90

• 519, achter reg. 14 bij te voegen. De R. K. kerk te Oosthout aan den H. LEONARDUS toegewijd, is in het jaar 1796 gestic

Bl. 522, reg. 15 en 14 van onderen, aldus te lezen:

OOSTERHUIZEN, misschien vroeger een gehucht in Fivelsge, p Groningen, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van Appingedam, 1

en $\frac{1}{2}$ u. N. van 't Zandt. Thans zijn het twee boerenplaatsen met ongeveer 20 inw.

Bl. 527, reg. 13 staat: Z. O. van Hypolitushoef, lees: 1 u. O. van Hypolitushoef,

Bl. 527, reg. 26—28 aldus te lezen:

Men telt er 25 h. en 125 inw., die op één na, allen Herv. zijn. — De enkele Doopsgez. die er woont, behoort tot de gem. van Hypolitushoef-en-'t-Stroe. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Bl. 535, reg. 2 staat: dorp lees: gehucht

Bl. 535, achter reg. 20 van onderen, in te voegen: De Oosterpolder is thans in den Drooggemaakte-Zevenhovensche-polder, geïncorporeerd, en maakt met dezen een geheel uit.

Bl. 535 het art. OOSTERWEIDE, aldus te veranderen:

OOSTERWEIDE, onbehuide pold. in Noord-Holland, arr. Alkmaar, gem. Schermerhorn; palende N. aan Schermerhorn, O. Z. O. aan de Beemster, W. aan den Eilands-polder.

Deze pold. is eene bijzondere streek hoog en ongemeen vruchtbaar land, langs den Beemsterdijk, van het dorp af tot nabij het west-noordwesteinde van den Oosthuizer-weg in de Beemster; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund 75 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene pomp op de Eilands-polder, welke veel lager ligt, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur van den Eilands-polder heeft tevens net beheer over de OOSTERWEIDE.

Bl. 538, reg. 20 staat: Viesbuurstermaar lees: Vierbuurstermaar.

Bl. 538, reg. 25 en 16 van onderen staat: 't Zand, lees: 't Zandt,

„ „ „ 17 van onderen, staat: de Rijk, lees: Zeerijk,

„ 539, „ 28 staat: adjutoris. Inter lees: adjutoris: inter

„ „ „ 24 „ sigillo, teste numeratis. lees: sigillo teste numerantis.

Bl. 539, „ 32 „ praefecto, lees: Praefecto,

„ „ „ 35 en reg. 5, van onderen, staat: 66 lees: 56

„ 543 reg. 5 „ „ „ landbouw. „ landbouw en veenderij.

Bl. 544, reg. 25 en 24 staat: Op sommige—uitgestrektheid, lees: Op sommige kaarten van Friesland ziet men op een paar uren afstand ten Z. O. van dit d. eenen aanleg van groote uitgestrektheid,

Bl. 546, de drie onderste regels aldus te lezen: De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest FEITO RIJDS of RUARDI, die in het jaar 1565 hier R. K. Priester was, maar, wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1566 moest vlugten, waarop hij zich eenigen tijd in Groningen ophield, en toen te Oldersum in Oost-Friesland in dienst trad, van waar hij in 1594 naar Groningen terugkeerde. Hij was de stamvader der familie RUARDI. De eerste vaste Predikant te OOSTHER-ABBEGA-EN-FOLSGARA was JILLIS CAPPELMAN, die in het jaar 1588 hier reeds was en in 1607 overleed.

Bl. 537, bij te voegen:

Van den OOSTPOLDER, in Hunsingo, liggen 747 bund. 50 v. r. onder Uithuizer-Meeden, 69 bund. 50 v. r. onder 't Zandt. Hij telt vijftien huizen en eene boerderij onder Uithuizer-Meeden en een huis onder 't Zandt.

Bl. 539, reg. 29 staat: stat. lees: par.

Bl. 563, n 6 en 5 van onderen, staat: 1225 bund.—belastbaar land. lees: 1987 bund. 41 v. r. 89 v. ell., waaronder 1946 bund. 65 v. r. 61 v. ell. belastbaar land.

Bl. 565, reg. 5. staat: agreatie lees: approbatie

• 565, n 12, n 152 h. n 163 h.

• „ n 13, n 1200 inv. lees: 1120 inv.

• „ n 17, n ruim 1120 n ongeveer 1040

• 566, n 16 van onderen, staat: arr., kant. lees: arr.

Voorts op bl. 566 en 567 bij te voegen:

Men telt in de kom van het d. Oosruus, in het Oldkamb, 96 h. en 500 inv., en met het daartoe behoorende geh. de Aekamp, 129 h. en 780 inv.

De Doopsgez., die er 10 in getal zijn, worden tot de gem. van *Midwolve-Beerta-en-de-Needen* gerekend. — De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gem. *Wischoten*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Bl. 568, de vier onderste regels aldus te veranderen:

De *Oosruus-volzen* behoort gedeeltelijk ook tot de gem. *Finstervolde*. — Deze pold, welke in het jaar 1769 bedijkt is, beslaat, 1189 bund. 68 v. r. 50 v. ell., waarvan 546 bund. 76 v. r. 60 v. ell. onder *Midwolve*, 395 bund. 68 v. r. 7 v. ell. onder *Nieuwolve* en 247 bund. 23 v. r. onder *Finstervolde*; telt 21 h. en 11 boerderijen, als: 12 h. en 6 boerderijen onder *Midwolve*, 6 h. en 5 boerderijen onder *Nieuwolve* en 3 h. onder *Finstervolde*, en wordt door eene sluis, eenen stoom- en eenen windmolen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Volmagten.

Bl. 579, reg. 20—47 van onderen, aldus te lezen:

Het wapen van *Oortransum* bestaat uit een veld van azuur, met een open (ajourné) kruis van goud, vergezeld, in het eerste kanton, van eenen leeuw, mede van goud. Het schild gedekt met eene gouden kroon.

Bl. 581, reg. 31, staat: eenen zwaren toren, lees: een gewonen, vierkanten toren, met middelmatige spits,

Bl. 582, in te voegen:

De *Cirkel-van-de-Oor* beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1492 bund. 27 v. r. 98 v. ell., waaronder 168 bund. 91 v. r. 80 v. ell. onder *Nijmegen*. Alle de huizen die er gevonden worden staan onder *Ubbergen*.

Bl. 583, staat: stat. lees: par.

• 584, in te voegen:

De *Op-Ardelsche-polder* telt 36 h., waaronder 34 boerdertjen.

Bl. 586, reg. 13, staat: ter verkorting lees: ter onderscheiding

• 587, het art. *OPHAM* dus te lezen:

OPHAM, verkeerde spelling van *den Ham*, geh. in *Westerwolve*, prov. *Groningen*. Zie *Ham (Den)*.

Op bl. 588, in te voegen:

Ter plaatse, waar de voorm. state *Ornuistra* gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 99 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Hervormde pastorie te *Driezum*.

Bl. 590, reg. 26, van onderen, staat: *Midwoud-en-Hoogwoud*, lees: *Hoogwoud-en-Aartswoud*,

Bl. 590, reg. 19 en 20, van onderen, staat: Men telt er—580 inv. lees: Men telt er 62 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inv.

Bl. 590, reg. 14 van onderen, staat: 170 lees: 140
 " " " 11 " " " 210 " 500

Op bl. 591, in te voegen:

Het wapen van OPMEER bestaat uit eenen boom, ter wederzijden vastgehouden door eenen leeuw.

De POLDER-VAN-OPMEER grenst N. aan Hoogwoud, O. aan Abbekerk, Z. aan Zijbecarspel en Spanbroek, W. aan het Barkmeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 539 bund., alles schotbaar land; telt 69 h., waaronder 46 boerderijen en wordt door eenen molen en eene sluis op de Zuiderzee van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is te zamengesteld uit het gemeentebestuur

Bl. 592, reg. 6—4 van onderen, moeten de woorden: Er wonen ook—St. Simonisten. geheel wegvallen.

Bl. 602, reg. 7 van onderen, staat: P. A. J. DE VREE. lees: J. A. P. DE VREE, die haar bewoont.

Bl. 604, reg. 25, staat: *Gasternissen* lees: *Gaternisse* of *Gatternisse*
 " 610, reg. 28—30 aldus te lezen: Men heeft er twee en twintig kerken en zes kapellen, bediend wordende door even zoo veel Pastoors en twintig Kapellanen enz.

Bl. 611, reg. 15, staat: 7 h. met 8 woningen lees: 43 h. met 47 woningen

Bl. 612, op het art. ORTENSCHANS in te vullen:

Er ligt nabij deze schans eene b., Aan-de-Orthenschans, ook wel de Ketsheuvel genaamd. Deze b. telt 7 h. met 8 woningen en 40 inw. Ook is er eene ruime, in 1843, nieuw gebouwde school, met onderwijzerswoning, en eene touwslagerij.

Bl. 618, het art. OSPEREN dek. aldus te lezen:

OSPEREN, dek. in het vic. apost. van *Luxemburg*, bestaande uit dedrie en twintig volgende par.: Osperen, Arsdorf, Beckerich, Bettborn, Buschdorff, Buschrodt, Colpach, Ell, Elvingen, Everlingen, Folscheid, Grosbous, Holtz, Ober-Pallen, Perl, Rambruch, Redingen, Rindschleiden, Roodt, Useldingen, Vichten, Wahl en Wolvelingen. Men heeft er drie en twintig kerken en dertien kapellen, als: te Boevingen, te Dellen, te Hostert, te Lannen, te Levelingen, te Nagem, te Neunhausen, te Klein-Nobressart, te Noerdingen, te Nieder-Pallen, te Ripweiler, te Kuborn en te Schandel, die bediend worden door drie en twintig Pastoors en twee en twintig Kapellaans. Men telt er 15,500 zielen.

Bl. 619, reg. 15 en 12 van onderen, staat: 2907 bund., waaronder 2820 bund. 71 v. r. 14 v. ell. belastbaar land lees: 2907 bund. 71 v. r. 14 v. ell., waaronder 2819 bund. 70 v. ell. belastbaar land

Bl. 619, reg. 4—2 van onderen, staat: Men vindt—geschikt is, lees: Men vindt er bouw-, hooi en weiland, behalve nog eene uitgestrekte heide, maar welke, thans grootendeels tot wei- en bouwland of mastbosschen is aangelegd, terwijl nog slechts weinige bunders onbebouwd liggen.

Bl. 620, reg. 15, staat: 100 lees: ruim 200

" 620, " 20, staat: N. W. lees: O.

" 621, " 29—37, aldus te lezen:

Er worden jaarlijks twaalf jaarmarkten gehouden, als: de eerste op Woensdag na den 2 Februarij; de tweede op Donderdag voor Halfvasten, de derde den tweeden Woensdag in April; de vierde den laat-

den *Wensdag* in *1704*; de *vijfte* laag was *II. Sacramentsdag*; de *zede* ten *eersten* *Wensdag* in *1711*; de *zevende* *Wensdag* na *Sancti Michaelis*: de *achtste* *Wensdag* na den *8 September*: de *negenste* *Donderdag* na *Ouene kerms*. de *Zondag* na *St. Martin* is: de *tende* den *eersten* *Wensdag* na *1 November*. *Welc* die *dag* op het *feest* van den *H. Walburgis*. *zevende* dan *daarna*; de *elfde* dan *hantel* *Wensdag* in *November*, en de *waeste* den *zonden* *Wensdag* in *December*.

Bl. 621, reg. 12 van *onderen*, staat: De *tien* *jaarwachten* *han*: De *twaal* *jaarwachten*

Bl. 621, reg. 5 van *onderen*, staat: *landrechtig*. *lees*: *vroegtijdig* *sil*.

Bl. 622, reg. 6 staat: die *nog* *tanzelijk* *sterk* *bemocht* *werdt*. *lees*: die *thans* *buiten* *getrck* is.

Bl. 623, reg. 3 van *onderen*, aldus te *lezen*:

Het *wapen* van *Ose* *bestaat* in een *veld* van *zauer* (*skauer*), met *eenen* *en*, *staande* *oeder* *eruen* *hoorn* op een *terras*, *alles* van *goud*.

Bl. 624, reg. 26 staat: *gemeentebestuur* *lees*: *poldeerbestuur*

Bl. 625, reg. 23 staat: 2 *sluizen*, *lees*: *tuwe* *boeten* *daikers*. *ieder* *wijd* 0,95 *ell.* en *voorzien* van *eene* *klep* en *schuif*. op de *Flodypen*.

Bl. 627, reg. 8, staat: *gom*. en *S.* van *Ossendrecht*, *lees*: *gom*. *Ossendrecht*,

Bl. 628, reg. 21 en 20, staat: *Men* *heeft*—*Wassendrecht*, *lees*: *Men* *heeft* *er* *eene* *kerk* te *Ossendrecht*,

Bl. 631, bij te *voegen*:

Het *Ossenzwa* *bestaat* *eene* *oppervlakte* van 4 *bund*. 66 *v.* r. 7 *v.* *ell.*

Bl. 634, reg. 12, 6 en 4 van *onderen*, staat: *Deift* *lees*: *Delf* * 639, *het* *art.* OTTENFORT *aldus* te *lezen*:

OTTENFORT of OTTENVOORT, *swin* of *watertje* in *West-Friesland*, *prov.* *Noord-Holland*. *Zie* *Ottenvoort*.

Bl. 641 bij te *voegen*:

OTTERVOORT, OTTERVOORSE of OTTERLEEK, *ook* *wel* *verkeerdelijk* *Ossenvoort* *gespeld*, *oudtijds* een *swin* of *watertje* in *West-Friesland*, *prov.* *Noord-Holland*, *tusschen* *Oudorp* en *Oterleek*, *waardoor* het *water* van den *Heer-Hugowaard* en van den *Schermer* in *elkander* *vloeden*, *thans* *bij* de *bedijking* *dier* *meren* *verdwenen*.

In het *jaar* 1166 *trokken* de *West-Friezen* met een *groot* *leger* *over* dit *water* *tegen* *Graaf* *Floois* V, *waarna* *zij* de *stad* *Alkmaar* *innamen*, *plunderden* en *verbranden*.

Het *dorp* op het *eiland* aan *dese* *leek* of *voorde* *gelegen*, *bewaart* *nog* de *herinnering* in *zijn*en *naam* OTTERLEEK.

Bl. 644, achter reg. 13 van *onderen*, in te *voegen*:

De *pold.* *Osscoor* *bestaat*, *volgens* het *kadaster*, *eene* *oppervlakte* van 868 *bund*. 80 *v.* r. 87 *v.* *ell.*, *waaronder* 860 *bund*. 20 *v.* r. 30 *v.* *ell.* *schotbaar* *land*; *telt* 18 *boerderijen*, en *wordt* *door* *eenen* *molen* op den *Angstel* van het *overtollige* *water* *ontlast*.

Bl. 646, moet *het* *art.* OUD-AASCHZ-VOLDEK *geheel* *wegvallen*, *alsoo* *die*, *volgens* *nadere* *berigten*, *niet* *bestaat*.

Bl. 648, reg. 21 van *onderen*, staat: *Ook* *is* *er* *een* *koren*molen. *lees*: *Ook* *zijn* *er* *drie* *koren*molens.

Bl. 648, reg. 10 van *onderen*, staat: *geene* *lasten* *lees*: *slechts* *geringe* *lasten*

Bl. 648, reg. 3 van *onderen*, staat: *benoeming* *lees*: *beroeping*

* 651, * 19, staat: *klokken*. *lees*: *klok*.

* 652, * 8, * op het *noorderstrand* *lees*: *in* de *duinen* *aan* het *noorderstrand*

Bl. 652, reg. 5 en 4 van *onderen*, staat: de sluis genaamd *Steenkreeken*, lees: de sluis bij de *Steenkreek*,

Bl. 653, reg. 13, van *onderen*, staat: een geh., lees: eenige huizen met een of twee kalkovens

Bl. 656, reg. 12 van *onderen*, staat: *Molkwerum*. lees: *Woudsend*.

• 657, • 6 en 5 van *onderen*, • dat door de dorpsvaart enz. lees: dat door de *Woudvaart* met de *Fljussen* in verbinding stond, doch nu door inpoldering tot land is overgegaan.

Bl. 662 bij te voegen: HET OUDELAND-EN-TOURNOOIVELD beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 158 bund. 53 v. r. 23 v. ell., alles schotbaar land; telt 48 h., waaronder 6 boerderijen en wordt, door den molen in den pold. 's *Gravesloot*, op *den Rijn*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden en eenen Secretaris.

Bl. 666, reg. 14, staat: *SILVIUS*, lees: *STYLIUS*.

• 670, • 16, • *Franekeradeel*. lees: *Barradeel*.

• 671, het art. OUDENDIJK, pold., aldus te lezen:

OUDENDIJK, pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. *Wieldrecht*; palende N. W. aan den *Beeren-polder*, Z. O. en Z. aan het *Hollands-diep*, W. aan de *Kil*.

Bl. 681, reg. 1. Het aldaar vermeld handschrift wordt, met veel waarschijnlijkheid aan Graaf *FLORIS V* toegeschreven, als wanneer het in 1297 zoude gegeven zijn. Immers daarin wordt gesproken van Heer *HENDRIK VAN DEN LEKKE*, welke toen leefde. Wat hier echter van zij, men is het algemeen eens, dat men dit dorp eenen zeer hoogen ouderdom mag toeschrijven.

Bl. 700, reg. 5—7, staat: palende N. enz. lees: palende N. en O. aan de gem. *Papekop-en-Diemberbroek*, *Lange-en-Ruige-Weide* en de *Utrechtsche* gem. *Snelrewaard*, Z. aan de *Utrechtsche* gem. *Willescop*, W. aan de gem. *Hekendorp*.

Bl. 709, reg. 15, staat: eene leerlooijerij en twee aardappelsiroopfabrieken, lees: leerlooijerijen en eene aardappelsiroopfabriek,

Bl. 702, reg. 21, staat: over de *Linschoten*, lees: over de haven,

• • • 12 van *onderen*, staat: trouwlijk lees: grouwlijk

• 705, • 28—50 aldus te lezen:

De Roomsche-Katholijke kerk van de *Oude-Clerenij*, op de *Markt*, aan den H. Aartsengel *MICHAEL* toegewijd, heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien.

Op bl. 716 in te voegen:

Het buitengoed *OUD-HAAGVLIET* beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 70 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *J. S. MENSEN SENN VAN BASEL*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

Bl. 717, reg. 17 van *onderen*, staat: 820 lees: 740

• • • 14 van *onderen*, staat: 560 Communicanten lees: 820 zielen, onder welke 560 Communicanten

Bl. 756, reg. 8, staat: 56 bund. 85 v. r. 91 v. ell. lees: 59 bund. 89 v. r. 97 v. ell.

Bl. 756, reg. 11—13, aldus te veranderen:

De voorm. adell. hofstad *OUDENDIJK*, waarvan het oude huis niet meer bestaat, terwijl in het jaar 1666 door den Heer *WILLEM SPINNAER* aldaar een modern huis gesticht is, heeft een eigen wapen, bestaande in een veld van goud, met de boven helft van eenen leeuw en daar-

onder eene rij van aan elkander rakende en op de punt staande schuise ruiten (*losanges*), alles van zilver.

Bl. 741, *het art. OVERBUREN aldus te veranderen:*

OVERBUREN, vroeger de naam van een der drie deelen, waaruit het dorp Zuidbroek, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Winschoten*, kant. *Zuidbroek*, bestaat. Het maakt thans de kom van het d. *Zuidbroek* uit.

Bl. 743, *achter reg. 2, in te voegen:*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 155 bund. 50 v. r. 42 v. ell. en wordt door eenen molen van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zeven Hoofd-ingelanden, van welke beurtelings twee als Poldermeesters fungeren.

Bl. 748, *reg. 23—29, aldus te veranderen:*

Men telt er vier en vijftig R. K. statiën, van welke vier en twintig tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* en de overige dertig tot dat van *Twenthe* behooren. Zij bezitten er vier en vijftig kerken en twaalf bijkerken, bediend wordende door vier en vijftig Pastoors en vier en twintig Kapellaans.

Bl. 756, *reg. 28 van onderen, staat: 39,000 in getal zijn, lees: 42,000 in getal zijn, onder welke 33,800 Communikanten,*

Bl. 756, *reg. 18—15 van onderen, staat: en de volgende acht kapellen enz. lees: en de volgende negen kapellen, als: Bemelen, Ekkelrade, Eysden, Holset, Limmel, Sibbe-IJzeren, Vaesrade, Wetten en Zweikhuizen, wordende deze parochiën door negen en dertig Pastoors, twee en dertig Vicarissen en zeven Kapellaans bediend.*

Bl. 757, *reg. 9 en 10, staat: gedeeltelijk in den Overmeersche-polder, enz. lees: gedeeltelijk in den Blijk-polder en gedeeltelijk in den Meeruiterdijsche-polder.*

Bl. 757, *De OVERMEERSCHE-FOLDER, is thans meer algemeen onder den naam van BLIJKPOLDER bekend.*

Bl. 761, *reg. 18, staat: de gem. Schiebroek, lees: de gem. Schiebroek, Oud-Mathenes, de Kluwen en de Droogmakerij van-Zevenhoven,*

Bl. 767, *het art. OVERVELDE aldus te lezen:*

OVERVELDE, h., in de ambtmaanj *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Deventer*, gem. en ¼ u. N. O. van *Dienveen*, in de buurs. *Vulik*.

Dit h. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Kock, woonachtig te *Deventer*.

BERIGT VOOR DEN BINDER :

Bij het inbinden moeten de, in de 4de aflevering van dit deel voorkomende, bladzijden 503—504 en 511—512 door de, in het midden van dit blad gevonden wordende, verbeterbladen worden vervangen.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03936 4016

